

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
«ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»**

Серія «Філологічна»

Збірник наукових праць

Випуск 51

Острого
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2015

УДК 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.
Н 34

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 8 від 26 березня 2015 року)*

*Збірник затверджено постановою президії ВАК України
від 22 квітня 2011 року № 1-05/4*

Редакційна колегія:

Архангельська А. М., доктор філологічних наук, професор;
Білоус П. В., доктор філологічних наук, професор;
Вокальчук Г. М., доктор філологічних наук, доцент;
Пасічник І. Д., доктор психологічних наук, професор;
Поліщук Я. О., доктор філологічних наук, професор;
Тищенко О. В., доктор філологічних наук, професор;
Хом'як І. М., доктор педагогічних наук, професор, академік АН ВШ України;
Яворська Г. М., доктор філологічних наук, професор.

Н 34

Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: збірник наукових праць / укладачі: І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк, С. В. Новоселецька. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. – Вип. 51. – 378 с.

У збірнику містяться статті, присвячені проблемам сучасного мовознавства та порівняльного літературознавства, а також методиці навчання іноземних мов. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студентам-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.

УДК 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.

*Адреса редколегії:
35800, Україна, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2,
Національний університет «Острозька академія»,
факультет романо-германських мов*

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2015

T. M. Agibalova,
Kharkiv Institute of Finance of Ukrainian
State University of Finance and International Trade, Kharkiv

DISCUSSION-BASED APPROACH IN FOREIGN LINGUOMENTALITY ACQUISITION: PERFORMING A VARIETY OF ESSENTIAL SOCIOCULTURAL ACTS THROUGH PURPOSEFUL COMMUNICATION

У статті досліджується специфіка лінгвалізації культурної картини світу через упровадження дискусійного методу в процес оволодіння іноземною мовою. Це передбачає систематичне залучення компонентів полемічного мовного дискурсу різноманітної смислової природи і відповідну постановку навчальних цілей, що дозволяє об'єктивно оцінити успішність розвитку мовної особистості студента на кожному з етапів формування мовних навичок.

Ключове значення і специфіку об'єктивованої цільовими вербальними актами моделі сприйняття й продукування мовного контенту досліджено в площині таксономічної теорії Блума. Простежено специфіку конкретизації дискусійної стратегії в процесі оволодіння комунікативною компетенцією, що проілюстровано мовним матеріалом різноманітної соціокультурної природи.

Ключові слова: лінгвалізація, культурна картина світу, дискусійний метод, мовна особистість, комунікативна компетенція, таксономія, вербальний акт.

В статье рассматривается специфика лингвализации культурной картины мира посредством использования дискуссионного метода в процессе овладения иностранным языком, что подразумевает систематическое использование компонентов полемического языкового дискурса различной смысловой природы. Акцентируется значимость корректной постановки целей образовательного процесса, что позволяет объективно оценить успешность развития языковой личности студента на каждой стадии формирования речевых навыков.

Ключевое значение и специфика об'єктивованої цільовими вербальними актами моделі восприятия и продуцирования языкового контента рассматривается в плоскости таксономической теории Блума. Речь также идет о конкретизации целевого характера дискуссионной стратегии в процессе овладения коммуникативной компетенцией, что иллюстрируется языковым материалом различной социокультурной природы.

Ключевые слова: лингвализация, культурная картина мира, дискуссионный метод, языковая личность, коммуникативная компетенция, таксономия, вербальный акт.

The article is devoted to the peculiarities of lingualization a cultural picture of the world through discussion-based techniques in foreign language acquisition. It implicates the systematic use of discussions to accomplish specified objectives. The paper emphasizes the importance of education aims assignment in order to estimate students' performance at every degree level of conversational strategy. This approach is effective across a range of situations and for low-achieving as well as high-achieving students for its mutual mode when the recipient becomes a producer of a new more complicated picture of the world, accordingly represents the new language reality.

The need for further reflection on this topic derives from two facts: through discussion, teachers can increase students' positive productive response to suggested issues in the process of foreign language learning and help them to develop their language personality and communicative skills; all participants can benefit from a classroom polemics because they learn to analyze different types of information from various perspectives.

The significance and specificity of every stage of perceiving and productive performance through targeted verbal acts are clarified on the basis of Bloom's taxonomy which involves knowledge level, comprehension level, application level, analysis level, synthesis level, evaluation level of communicative competence. According to the concept of six-item discusstional discourse, represented in categories of «opening», «turn-taking», «interrupting», «topic-shift», «adjacency pairs», «closing» and classified by the educational objectives they are intended to serve, the present paper provides samples of phrase sets to achieve a wide variety of communicative and linguosocial purposes.

Key words: lingualization, cultural picture of the world, discussion-based approach, language personality, communicative competence, taxonomy, verbal act.

The problem of learning foreign languages for better cultural understanding is becoming an essential part of education standardizing. The content, submitted in language symbols of certain ethnos, represents particular mental and social practice with obvious relation to historical discourse. Acquiring two or more cultural ideologies through foreign language mastery provides the multiplication of conceptual model of civilization. Therefore, possessing polylingual mind, the recipient becomes a producer of a new more complicated picture of the world, accordingly represents the new language reality.

The purpose of present paper is to clarify essential verbal techniques of foreign language acquisition performed through a discussion-based approach. *Classroom discussion* as a term that refers to verbal interchanges among teachers and students in a classroom is investigated by modern scientific community at cognitive background. Rebecca Hughes suggests, «it is evident that our strongest and most direct associations ought to be with the spoken language, in speaking we must have all our associations between ideas and words in perfect working order: we have no time to pick and choose our words and constructions, as we do in writing» [6, p. 143]. This approach to language learning is based on teacher's communicative competence. The researchers are unison in their opinions: to promote participation during a conversation, teachers must ask open-ended questions that enable longer, more varied student responses, require more varied teacher responses, and encourage more student-to-student interaction [5, p. 8].

Conversation-based foreign language teaching involves the systematic use of discussions to accomplish specified objectives. Difficulties occur in an ability to compose sentences, but for a variety of reasons it's not the only ability we need to communicate. Communication only takes place «when we make use of sentences to perform a variety of different acts of an essentially social nature. Thus we do not communicate by composing sentences, but by using sentences to make statements of different kinds, to describe, to record, to classify and so on, or to ask questions, make requests, give orders» [8, p. 16].

Communicative skills describe student's performance at each degree level of conversational strategy acquisition. J. T. Dillon accents that typically educator provides a wide variety of questions to achieve an equally wide variety of purposes, accordingly,

questions are often classified by the educational objectives they are intended to serve [2]. These objectives have been classified in taxonomies, which serve as categories of educational objectives or outcomes. The scientists believe that the numerous taxonomies for classifying educational objectives have been developed by talented educators, but, according to John Henning's supposition, the original and most widely used conceptions belong to the mid-twentieth century under the leadership of Benjamin Bloom.

There are the six levels of educational objectives in Bloom's taxonomy: *knowledge level, comprehension level, application level, analysis level, synthesis level, evaluation level* [1]. John Henning has worked out an adaptable algorithm for carrying out a procedure for identifying the stages of question-based educational discourse in terms of Bloom's taxonomy: 1) at the *knowledge level*, the student is asked simply to remember, recognize, or recite previously learned information, ideas, and principles. The knowledge level can include a wide range of material located in memory, such as terminology, specific facts, procedures (e.g., conventions, trends and sequences, classifications and categories, criteria, methodology), and universals (e.g., principles, generalizations, theories, and structures). At the knowledge level, the students are only asked to recall what they know from memory; they are not asked to manipulate or transform information in any way; 2) at the *comprehension level*, students are asked to demonstrate their understanding of the meaning or significance of ideas. They may be asked to interpret facts and principles, interpret verbal material, interpret charts and graphs, estimate the future consequences implied in data, or justify methods and procedures. Comprehension level questions might prompt students to cite, classify, compare, convert, describe, review, or summarize; 3) at the *application level* of Bloom's taxonomy, students are asked to apply their previous learning in new situations. They may select, transfer, and use data and principles for the purpose of completing a problem or task. Questions at the application level could prompt students to act, administer, apply, articulate, assess, chart, choose, collect, modify, or operate; 4) at the *analysis level*, students are asked to divide and organize concepts, ideas, or other information into their component parts to better understand its organizational structure. This may include looking for patterns, recognizing hidden meanings, analyzing the relationship between parts, and recognizing guiding organizational principles. The analysis level is considered cognitively higher than the application level because it requires an understanding of both the content and the structure of an idea; 5) at the *synthesis level* of Bloom's taxonomy, students are asked to originate, integrate, and combine ideas into a product or plan. They may be engaged in writing an essay, composing a speech, designing an experiment, creating a classification scheme, or generating any kind of project that requires the formulation of new patterns or structures. Questions may prompt students to adapt, anticipate, arrange, assemble, categorize, collaborate, collect, hypothesize, or integrate; 6) at the *evaluation level*, students are asked to make value decisions about issues, resolve controversies or differences of opinion, or develop opinions, judgments, or decisions. Learning outcomes in this area are highest in the cognitive hierarchy because they incorporate elements of the previous five categories, plus conscious value judgments based on clearly defined criteria. Questions at the evaluation level may prompt students to compare and discriminate between ideas, assess the value of theories or presentations, or make choices based on reasoned argument and the value of the evidence [5, 18–21]. Therefore, Bloom's taxonomy provides a relatively simple way for teachers to identify whether or not their lesson plans are likely to lead to higher level outcome.

The distinction feature of discussion-based education occurs in the field of general subject mastery, reading comprehension, conceptual understanding, problem-solving ability, moral development, attitude change and development, and communication skills. «The representation always involves recontextualization» [7, p. 96], so teachers should encourage audience to interpret information creatively. They must consider the questions they ask, listen carefully to student responses, and then respond to them while keeping the conversation focused on a particular set of objectives.

The modern scientific approach to the instructor's role in class discussion clarifies the set of significant issues concerning conversational rules and structure, in order to achieve high-level communicative competence. Zoltán Dörnyei and Sarah Thurrell identify six points that may be particularly relevant to a conversation course: opening, turn-taking, interrupting, topic-shift, adjacency pairs, closing [3, p. 42–43]. Recognizing the importance of classroom discussion, we can interpret this model in order to reach FLT aims, that's why we consider following set of issues and samples the most productive for improving conversational techniques:

1. Openings. The main rule is to start with open-ended questions and then follow that with follow-up questions. Depending on the subject to discuss, the teacher decides what phrase can be the most appropriate: a) greetings and introduction: *How are you? – Fine, thanks. And you?; How are you doing? – Very well. And you;* b) specified questions or situated issues: *Excuse me, do I know you from the last September Norfolk conference?; How's the family? – They're very well, thank you. And yours?; Your dog is so cute! What's its name?; It looks like it's going to rain/snow;* c) making a comment about the current social context: *The shopping in this shopping centre is fantastic! So, what's your favourite brand?; It's an interesting painting, isn't it? – Yes, it is. What do you think about author's style?; This is a great song – I love Latin music. How about you?*

2. Turn-taking ability. This item is extremely important for students with different cultural backgrounds. There are a lot of ways for speakers to manage turn-taking and they vary in different mentalities. Areas that can be considered in language teaching include pronunciation, intonation, grammatical structures, utterances such as «ah», «mm» and «you know», body language and gestures. This can be done with recordings of bad turn-taking, e.g. one person dominating the conversation or people talking over each other. A similar way of approaching the topic is to ask them to divide the phrases they hear into two categories: «interrupting» and «keeping the turn».

3. Interruption skills. For better language understanding students should know that there are some reasons why a person may interrupt others while speaking. But the most significant problem occurs in the field of a good impression of your personality. The most straightforward way to escape this occurrence can be done by designing activities in which one participant is bound to be interrupted when the partner notices something about what he/she says. Moreover, students can be asked to correct others and replace «impolite» interruptions with «polite» content by showing appropriate flash cards while their classmates make conversation. There is a set of phrases: *I'm sorry to interrupt, but...; Before we move on to the next point, may I add...?; Sorry, I didn't catch that, is it possible to repeat the last point...; Excuse me (name), may I add to that...?; Do you mind if I jump in here?; Pardon me...; I don't mean to intrude.*

4. Topic-shift features. This ability should be considered as a solution to a problem of unsuccessful transfer of speakership. McCarthy (1991) indicated that the topic shifting is very important in keeping the conversation going on and avoiding silence. A new topic may be initiated at the beginning of a conversation, after a previous topic has been terminated, or after a period of silence. Some conversational routines could be very helpful while changing topic: *Oh, by the way... or That reminds me of....* Students could also be taught phrases that help them return to the subject: *Going back to...; As I was saying...or Yes, well, anyway.* It teaches them to perceive that all listed sayings signal the upcoming new topic.

5. Adjacency pairs. The concept of «adjacency pairs» was developed predominantly by Sacks and Schegloff (1973). An adjacency pair is composed of two turns produced by different speakers which are placed adjacently and where the second utterance

is identified as related to the first, e.g. question «What's your name?» requires the addressee to provide an answer in the following turn. If interlocutor replies «I'm John» it completes (satisfies) the pair while answer «I'm allergic to shellfish» fails to complete the pair. Adjacency pairs include such exchanges as question/answer; complaint/denial; offer/accept; request/grant; compliment/rejection; instruct/receipt. According J. E. Garratt, «if children did not develop the ability to understand and communicate through using such conversation techniques as questions and answers, it would be difficult to interact normally in society» [4].

6. Closing. Researchers admit, there are three stages in ending conversation: *pre-closing, follow up and closing*. At these stages would be useful to employ such language units to practice students' conversational skills: 1) pre-closing stage: *It's been nice talking to you; It's been great talking with you; I really enjoyed meeting you; It was nice meeting you; I'm sorry, but I have to go now; I'm afraid I have to leave now; Thanks for the information/tour/your time; Thanks for taking the time to talk with us*; 2) follow up stage: *I'll give you a call; I'll send you an e-mail; We'll send out that information right away; Could I contact you by e-mail/at your office?; How do I get in touch with you?; 3) closing stage: I look forward to seeing you again; We'll see you on Friday; Let me give you my business card; Here's my e-mail/office number; We'll be in touch; Call me if you have any questions.*

The result of effective interaction between students language performance and discussion-based approaches to the development of understanding suggests that students, whose classroom communicative experiences emphasize multitargeted sociolinguistic context of high academic demands, internalize the cultural aspects and communicative content of foreign ethnic environment necessary to engage in the contemporary intercultural polylanguage society.

References:

1. Bloom, B., Englehart, M., Furst, E., Hill, W., Krathwohl, D. Taxonomy of Educational Objectives : The Classification of Educational Goals. Handbook I : Cognitive Domain. New York : Longmans, Green, 1956.
2. Dillon, J. T. The multidisciplinary world of questioning. In W. W. Wilen (ed.) Questions, Questioning Techniques, and Effective Teaching. Washington, DC : National Education Association, 1987. – Pp. 49–66.
3. Dörnyei, Zoltán and Thurrell, Sarah. Teaching conversational skills intensively : course content and rationale. *ELT Journal*. Vol. 48/1 (January). Oxford : Oxford University Press, 1994. – Pp. 40–49.
4. Garratt, J. E. Discuss the significance of «adjacency pairs» as building blocks of social interaction. *The Essex Undergraduate*. Vol. 3/231. – 2009. – <http://www.essex.ac.uk>.
5. Henning, J. E. *The Art of Discussion-Based Teaching : Opening Up Conversation in the Classroom*. New York : Routledge, 2008.
6. Hughes, R. *Teaching and Researching : Speaking (Applied Linguistics in Action)*. 2nd ed. Pearson Education Limited, 2011. – 197 p.
7. Van Leeuwen, T., Wodak, R. Legitimizing Immigration Control : A Discourse-Historical Analysis. In *Discourse Studies*. Vol. 1 (1). Sage Publications, 1999. – Pp. 83–118.
8. Widdowson, H. E. The teaching of English as communication. *ELT Journal*, 1972. – 1 : Pp. 15–19.

УДК 811.111'271.16

O. M. Habelko,

Kirovohrad State Teachers' Training University named after V. Vinnichenko

INTERCULTURAL COMMUNICATION: TO THE PROBLEM OF STEREOTYPING

Спілкування між двома культурами включає в себе генерацію, передачу, прийом і відтворення закодованих повідомлень або інформації. Цей процес включає в себе набагато більше, ніж мова, хоча мова є ключем до комунікації і відіграє провідну роль в будь культурній програмі навчання. У цій статті розглядається проблема стереотипів, їх вплив на поведінку людей в процесі спілкування, проблеми, які вони можуть викликати і шляхи їх вирішення.

Ключові слова: стереотипи, міжкультурна комунікація, взаємодія, узагальнення, поведінку.

Общение между двумя культурами включает в себя генерацию, передачу, прием и воспроизведение закодированных сообщений или информации. Этот процесс включает в себя гораздо больше, чем язык, хотя язык является ключом к коммуникации и играет ведущую роль в любой культурной программе обучения.

В этой статье рассматривается проблема стереотипов, их влияние на поведение людей в процессе общения, проблемы, которые они могут вызвать и пути их решения.

Ключевые слова: стереотипы, межкультурная коммуникация, взаимодействие, обобщение, поведение.

Communicating between two cultures involves generating, transmitting, receiving and depicting coded messages or bits of information. This process involves much more than language, although language is the key to communication and plays a leading part in any cultural training program.

The present article deals with the problem of stereotyping, its influence on people's behaviors in the process of communication, the problems they may cause and ways of their solution. Being the most important barrier to effective intercultural communication, stereotyping is the tendency to categorize and make assumptions about others based on identified characteristics such as gender, race, ethnicity, age, religion, nationality socio-economic status. When individuals or groups from different cultural backgrounds meet, certain preconceptions they have of each other influence their interactions. According to the social constructionist approach, culture is not necessarily based on nationality alone. Biases based on gender, age, social class, occupation, appearance, may equally influence behavior and communication outcomes, as they can constitute cultural barriers between individuals as well. In everyday use, the concept of the stereotype is used in various contexts: usually the word stereotype is used to refer to members of some kind of collective. In an intercultural setting, one of the goals of the participant is getting to know the attitudes and personality of the communication partner. These are cultural stereotypes.

Keywords: stereotypes, intercultural communication, interaction, generalization, behavior.

Our desire to communicate with strangers and our relationships with them depend on the degree to which we are effective in communicating with them. Communication barriers in intercultural communication are generally considered factors such as language, modern technology, stereotyping and prejudice, anxiety, assuming similarity instead of difference, ethnocentrism. All these may lead to intercultural miscommunication by providing a narrow image of the «other» culture. Such barriers that may be perceptual, emotional, cultural or interpersonal need to be avoided, first and foremost by becoming aware of possible preconceptions (prejudice and stereotypes) to function along with the intercultural [6, p. 171].

There are many factors restricting or improving people's communication, one of them is stereotyping.

The aim of this article is to determine the role stereotypes play in the study of intercultural communication and whether stereotyping is an inevitable process or whether it can be avoided. This essay gives an analysis based on one factor called stereotypes. In intercultural research, the influence of stereotypes on people's behaviors in communication is a very important issue to take into account. This paper aims to illustrate stereotypes from the aspects of their social and psychological perspectives, great influence on people's communication, the problems they may cause, and some solutions.

There is a great number of definitions of the term stereotype that generally agree about its basic nature but differ in certain additional aspects. Stereotypes simply mean cognitive representations of another group that influence our feelings toward members of that group. Thus, Walter Lippman [8] defines stereotypes as «pictures in our heads.» He claims that stereotypes have both a cognitive and affective component: Stereotyping is not merely a way of substituting order for the great blooming, buzzing confusion of reality. It is not merely a shortcut. It is all these things and more. It is a guarantee of our self-respect; it is the projection upon the world of our own sense of value, our own position and our own rights. The stereotypes are, therefore, highly charged with feelings that are attached to them. [8, 63-64]. Stereotypes are called *idiosyncratic*, if only an individual uses them, or they are *social*, or *collective* if they are widely shared by a group of people. Hornby defines a stereotype as a «Fixed, formalized, or standardized (and therefore perhaps false) phrase, idea, [or] belief» [3, 847]. Stereotypes can be seen as part of the taken-for-granted knowledge passed on as part of the socialization process. Language plays the central role in passing on this information which we use to construct cognitive maps of our worlds, including our own self-images [2]. Defining stereotypes, scholars generally agree that stereotypes are oversimplified standardized images, conceptions, or opinions of individual members or a culture (or group) as a whole [9].

Lawrence Blum in his article *Stereotypes And Stereotyping: A Moral Analysis Philosophical Papers* claims that stereotypes are false or misleading generalizations about groups held in a manner that renders them largely, though not entirely, immune to counterevidence. In doing so, stereotypes powerfully shape the stereotype's perception of stereotyped groups, seeing the stereotypic characteristics when they are not present, failing to see the contrary of those characteristics when they are and generally homogenizing the group. A steeper associates a certain characteristic with the stereotyped group, for example: Asians are often said to be good at math, while Mexican's have the reputation of being lazy; Blacks are said to have a natural feeling for rhythm, while Native Americans are accused of having a tendency towards alcoholism – to name just a few common stereotypes [1, p. 251–289].

According to the Webster Dictionary, a stereotype is «an idea or statement about all of the members of a group or all the instances of a situation».

The American Heritage Dictionary defines it as the «conventional, formulaic, and oversimplified conception, opinion, or image» or «One that is regarded as embodying or conforming to a set image or type.» According to a further definition, «a stereotype is a simplified mental picture of an individual or group of people who share a certain characteristic (or *stereotypical*) qualities. The term is often used in a negative sense, and stereotypes are seen by many as undesirable beliefs which can be altered through education and/or familiarization».

The common stereotype groups are based on: age, race, ethnicity, gender, nationality, religious belief, profession, social class. Stereotypes can also be based on an individual's physical size, handicaps or other characteristic like the blinds. (Stereotyping – typical hurdle in mass communication) According to Stangor, stereotypes originate from social categorisation [10, p. 2]. That means, rather than viewing another individual or group as complex and unique and approaching them without preconceptions, we make assumptions about them based on one or more of the variables mentioned above, and put them in a certain category. We thereby ignore their individual traits, impose a certain interpretation on them and reduce our view of them to a simplified image. According to Stangor, we could likely not do without social categorization. It occurs naturally and is not limited to people, but also extends to types of houses, television shows, music, etc. It is a process that happens frequently, particularly when we are confronted with something or someone new, and we are largely unaware of it. Without this tool to make sense of our surroundings, reacting to new objects, situations and people would become an infinitely more complex, overwhelming process.

Another reason for categorisation is our need for social identity. We achieve a feeling of belonging and acceptance by setting our ingroup apart from other groups through categorising ourselves more favourably than them.

Once we have identified an individual or group as belonging to a certain category, we associate certain characteristics with them according to what «social category label [is stored in] long-term, semantic memory» [10, p. 6]. Stereotyping is thus an extension of social categorisation. What kind of mental associations we hold depends on which stereotypes are commonly reproduced in the society we lived in, on what we picked up during childhood and on personal experiences with members of social categories.

There are several negative sides of all stereotyping. Some of them are connected with the feature of stereotyping that involves seeing members of the stereotyped group through a narrow lens in which they are viewed as much more alike than they actually are. First, stereotyping a group involves not seeing members of the group as individuals. Stereotyping involves seeing individual members through a narrow and rigid lens of group-based image, rather than being alive to the range of characteristics constituting each member: as a distinct individual. Independent of the particular stereotype I might have of a group, all stereotyping involves this masking of individuality [1, p. 272].

Eliminating stereotypes is impossible. Stereotypes are cognitive schemata, typical of the human cognitive system, which assigns a set of characteristics to all members of a given social group, and serves as a reference when assigning significance to observations and experiences in social interactions. They are mental structures. Cultural stereotypes focus our attention on certain features, amplify them in our observation, and offer interpretations of our observations.

If the stereotype is well-grounded and justifiable it may help to orient oneself in a certain situation, but if it is unjust and loaded with negative emotions, it will harm the interaction without question. Some of the constituents of a stereotype may be very old and remain the same for centuries, while some of the labels given to a country or cultural group may change within a short period of time. Some particular features may be enacted with different intensities in different contexts, yet in another context these features may have no relevance at all. As such, stereotypes are not bad or good, but they can influence intercultural interactions in different ways. An observer tends to favour information that is consistent with existing expectancies, and tends to ignore, or reject information that is inconsistent with the stereotypes. According to some studies, people tend to favour hypotheses based on stereotypes even when they have a reason to suspect the validity of the stereotype [5]. Stereotypes are often resistant to change. Experiences at variance with the stereotype usually do not change the stereotype but are interpreted as exceptions.

Cultural/national stereotypes are both descriptive and prescriptive in nature: they are perceivers' shared beliefs about the characteristics of the target group and at the same time they also function as social expectations. Stereotypical notions about the character of the members of the other party determine a person's emotional reactions to the other group: a strong, negative projected stereotype («I believe that you conceive of us as dishonest») may result in displaced hostility. i.e. «I behave towards you in a hostile way because I assume you to have hostile attitudes about my culture».

The treatment of stereotypes in intercultural education is problematic. Scholars of intercultural communication have developed a great number of variables that enable the comparison of different cultures. Among these are concepts such as collectivism/individualism, high context/ low context, femininity/masculinity and so on. The generalization made by a scholar that people in one culture are more collectivistic than in another, and so on, is, naturally, a stereotypical statement too. Osland and Bird (1998) call stereotyping done by scholars 'sophisticated stereotyping'. It is 'sophisticated' because it is based on the empirical work of language and communication scholars, and because it is supposed to be based upon theoretical concepts. It has been developed in order to help in reducing the complexity of a culture, yet it is still a stereotype which may constrain an understanding of the behaviour of the others as much as it may facilitate real cultural understanding [7].

When people have established the prerequisites for understanding intercultural communication issues, they then seek to remove those barriers from the way of effecting interactions. The major tactics that might fall under two categories:

- Removing language which appears to stereotype participants
- Reducing violations of cultural rules during discussions and conversations.

When people from diverse cultural backgrounds come together in one place, the possibility of someone saying or doing something that could offend another, increases significantly. However, there are some things you can do to greatly minimise this possibility.

1. Don't talk to people in a patronising fashion (e.g., don't «talk down» to people).
2. Don't make assumptions about people, particularly those who are culturally different from you (e.g., don't assume certain people have certain values or like to do certain things).
3. Don't try to speak or act like a culturally different person is an «expert» about his or her cultural group. (e.g., don't ask someone, «what do your people think about this?»).
4. Don't assume a culturally different person is representative of all the members of his or her cultural group (e.g., because one member does something does not mean all members think or act like that).
5. Don't ask inappropriate questions or engage in inappropriate behaviours, especially of a personal nature (e.g., don't ask if you can touch someone's hair; don't ask about a person's grooming habits).
6. Don't try to speak or act like a culturally different person if it is not YOU (e.g., don't pretend you like certain foods or music if you really do not, just to build a relationship).
7. Do talk to others as equals (e.g., treat people respectfully, even if they are lower on the organisational chart).
8. Do recognise that cultural differences exist but confirm these differences before you act on them (e.g., get to know a person rather than act on your assumptions).
9. Do stick to the tasks at hand until you have established an effective relationship (e.g., avoid a great deal of personal conversation until you get to know someone).
10. Do treat every person you come into contact with as an individual (e.g., avoid stereotyping based on group membership) [6, p. 427].

Thus, to the degree that our stereotypes are accurate, we can make accurate cultural-level predictions about strangers' behavior. If our stereotypes are inaccurate, we cannot make correct attributions about strangers' behavior. Being different is what makes each of us a unique individual but, when we cloud our perceptions by stereotyping individuals as members of a particular group, then we adversely affect our communication and interactions with those same individuals. Understanding culture in general and specific individual cultures in particular can make the difference between success and failure in intercultural communication. Therefore, associating this idea with accurate identification of cultural differences and behavioral stereotypes can provide the adequate conditions for the success and effectiveness of communication as the successful intercultural understanding is based on recognizing the ways in which two cultures resemble one another as well as the ways in which they differ.

References:

1. Blum, Lawrence. Stereotypes and stereotyping: a moral analysis / Lawrence Blum // Philosophical Papers; Vol. 33. – № 3 (November 2004). – Pp. 251-289.
2. Dorfman, A. The empire's old clothes / A. Dorfman. – New York : Pantheon, 1983. – 240 p.
3. Hornby, A. S. Oxford advanced learner's dictionary of current English. / A. S. Hornby. – Oxford : Oxford University Press, 2011. – 980 p.
4. Irimias E. Behavioural Stereotypes in Intercultural Communication / E. Irimias // Acta Universitatis Supiential, Philologica, 3, 2 (2011). – Pp. 167-174.
5. Johnston, Lucy. Changing social stereotypes: the case of the information seeker / Johnston, Lucy C. & C. Neil Macrae // European Journal of Psychology. – 1994. – Pp. 581-592.
6. Kiss G. Tactics for removing cultural barriers: A practical approach to effective communication / G. Kiss. – Vol. 7, No. 3 (2008). – Pp. 425-433.
7. Lehtonen, Jaakko. Cultural stereotypes and intercultural communication. 1994. – P. 173-182 in: Bartelt, guillermo (ed.) The dynamics of language process. Tübingen: Gunter Narr Verlag
8. Lippman W. Public Opinion / W. Lippman. – New York, Harcourt, Brace and Co, 1922. – 427 p.
9. Moore, J. R. Shattering stereotypes: A lesson plan for improving student attitudes and behavior towards minority groups / J. R. Moore // The Social Studies, 2006. – Pp. 1-39.
10. Stangor, G. Mental representations of social groups: Advances in conceptualizing stereotypes and stereotyping / G. Stangor, J. Lange // Experimental Social Psychology, 26, 1994. – Pp. 357-416.

УДК 811.161.1'373.23

A. V. Khodorenko,

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University

COGNITIVE AND LINGUISTIC ASPECT OF NARRATIVE

У загальних рисах порушено проблеми сучасної теорії нарративних досліджень, запропоновано матеріал для практичного аналізу нарративу з позицій і методів нарративних досліджень. Визначено ознаки нарратива Наведено зразки аналізу нарративу.

Ключові слова: *когніція, нарратив, нарративні дослідження, теорія нарративу, одиниця нарративного дискурсу, модальність.*

В общих чертах затронуты проблемы современной теории нарративных исследований, предложен материал для практического анализа нарратива с позиций и методов нарративных исследований. Выделены признаки нарратива. Приведены примеры анализа нарратива.

Ключевые слова: когнитивия, нарратив, нарративные исследования, теория нарратива, единица нарративного дискурса, модальность.

The paper develops and further discusses problems affected by the modern theory of narrative studies within the framework of cognition. We suggested linguistic material for practical analysis of the narrative from the perspective of narrative techniques and linguistic research. Traits of narrative have been featured. The analysis of English-language narrative has been made in the framework of linguistic paradigm. Narrative is considered to be communicatively successful rhetorical linguistic unit. It presupposes rheme-theme relations, novelty, emotional saturation, «A-expression» units, psycholinguistic factors. Narrative demonstrate emotional intelligence i. e. ability to recognize emotions, reach and generate them in a way to facilitate thinking, understanding emotions and what they mean, cope with them. Thus, in the narrative in the linguistic aspect of his analysis, the rheme-theme relationship, novelty, emotional intensity, the presence of units of A-expression, high psycholinguistic factors, supposing demonstrating emotional intelligence of a personality and traits of linguistic behavior. Ability to recognize emotions they generate to promote thinking in narrative language is phronesis. The latter, originally defined as a judgment that promote action on the values and essence of things, a kind of «ecstasy of the story», a modern narrative in our explication acquires the characteristics of effective statements in which the units modalities demonstrate in this context, of particular importance to maintain the interest of the listener in the process of learning through «narrative turn» in science, turn in relation to reality, a new look towards reality through the vision of oneself in reality. Perspective of the research is the analysis of linguistic means narrative is built with, as well as clarification of the components of the term and definition of narrative, its correlation with emotional intelligence and phronesis.

Key words: cognition, narrative, narrative research, the theory of narrative, a unit of narrative discourse modality.

The article raise general issues of narrative, its definition, its performance in paradigm of modern theory of narrative research disclosing certain linguistic aspect of narrative analysis. For practical analysis from the perspective of narrative research methods we have selected the material of narrative rhetorical texts of politicians, in particular, pre-election speech by B. Obama. The aim of this article is to distinguish the characteristics of the narrative in the process of linguistic analysis. Objectives to achieve this goal are to clarify the term and definition of narrative in the paradigm of modern research.

Scientific hunger of modern thought determines certain approaches in investigations as well as the constant search for the meaning of what we do in science. I happened to read the article «The Crisis of Personhood: Why We Need to Broaden Our View» by Dirk Solis where he confirmed the need to work for a future good. The idea is not new, but the feature distinguishing scientific school in our country from one of the west (in my humble opinion) is the simplicity of presenting thoughts, and recognition of the inevitability of failure to reach goals, instead he focused the importance of search for ideas, awareness of their value to science and society as a whole [8].

Perhaps the latest «narrative turn» in science changes, results in and from different attitude to reality, its perceiving, recognizing oneself in reality. Perhaps the latest «narrative turn» in science changes, results in and from different attitude to reality, its perceiving, recognizing oneself in reality. The beginnings of narrative analysis can be traced back to Aristotle who outlined the structure of plots in narratives. More contemporary analyses have been made further [3-10] focusing on the basic «inpersonal» unit of narratives and «the order of clauses» representing the sequence of events really happened. Narrative main functions, namely, – abstract, orientation, complication, resolution, evaluation were enumerated to analyse personal narratives. Structural analysis of narratives formal elements has become basic method to examine narratives as certain records of past experience. While this type of analysis has made invaluable contributions to various fields (e.g. linguistics, discourse studies and genre studies) and has been reasonable analysis of individual narratives, it may not be sufficient to establish connections between personal narratives and the social issues they evoke. In this respect, analysing narratives in isolation has largely overlooked the discursive connections that can be made between groups of narratives or discourses produced in the same sociolinguistic context and the social patterns [5].

Narrative is often used interchangeably with ‘story’, ‘life story’, ‘account’, ‘discourse’, ‘narration’ and ‘tale’ with little or no difference in meaning. The term ‘narrative’ itself also refers to various things: ‘the telling of something’, ‘a story’ or ‘stories’ and a method of analysis as in ‘narrative inquiry’ [5]. Narrative is considered to be topical autobiographical account [1, p. 132] and could be defined as the unit of emotional intelligence, as well as the unit of phronesis.

Working with life stories sociolinguistic definition of narrative has been proposed. Narrative as «a life story» consisting of ‘all the stories and associated discourse units <...> explanations and chronicles, and the connections between them, told by an individual during the course of his/her lifetime’ (see [5]). It was mentioned that «life stories make a point about the speaker, not about the world» and they are told and retold over a long time. Life histories were considered narrations which people represent their ‘selves’ in as well as physical and emotional correlations which they ‘come to know themselves through (see [5]). It was defined that narratives are stories usually centered around major life events allowing a wide periphery for the freedom of individuality emphasizing interpretation of these remembered facts’. Along similar lines, in their recent work on narrative as a research method it was stated that ‘narrative records human experience through the construction and reconstruction of personal stories’. They add that because narrative presents complex issues, its analysis should move beyond the structural elements that make up a story into ‘the underlying insights and assumptions that the story illustrates’. The terms and definitions mentioned reflect both the immense surge in the interest in narrative and how the study of narrative has evolved overtime. Since Aristotle’s definition of the structure of narratives, through analysis of formal elements to sociolinguistics narratives have been analyzed mainly following either a componential or a functional analytical approach (see more about it [5]).

Narrative and narrative flow preceding theories were developing at different times by different schools [1–9]. M. Kreysmort’s article «Trusting the Tale: Narrativist Turn in the Human Sciences», argues that «the narrative – is the area of cross-disciplinary interaction and mediation», and brings together everything that has to do with the narrative in a variety of sciences (philology, historiography, psychoanalysis, philosophy, economics, etc), sees it as both the subject (written or oral form of discourse) and as a tool of learning (eg, narrative is treading of some philosophical theories), describes the complex configuration of the narrative turn, comprising a plurality of «variety paths» [2]. Modern scholars dispute about basics of narrative medicine and psychoanalysis, however, agree in the point that both reflect increased interest to the personality, their thoughts about themselves, conclusions about themselves, about the right things (what they think to be right or wrong) to do. Thus, it’s a certain reverse of Aristotle’s *phronesis* represented differently.

B. Fischer proposed the term «narrative paradigm». He explained that he meant not disciplinary paradigm, for example, sociological, as it were, «metaparadigm» as a border area in which there are various humanities [3]. Thus, he does not seek to deny «the

existence or the desirability of the existence of particular genres of discourse... The narrative paradigm does not deny the usefulness of understanding the differences between macro-discourse – philosophy, rhetoric, poetics [7]. Some characteristics of narrative are added to the numerous discussions on the criteria of narrative by representatives of classical narratology [2].

Epistemological foundation of narrative sciences is the study of the area of communicative material, the field of practical theory of communication, communicative ethics, anthropological implication of phronesis.

In medicine, sociology and historiography personal story (a story about oneself), as well as recognition of the meaning of the narrative as a story about yourself – it's not just a living history, it is not only human way to public history, for example, it is also a special ethics, the experience of listening to a person [3].

We took a language material and made a linguistic analysis of its narrative elements, i. e. modality units.

According to our assumptions, narrative is communicatively successful rhetorical language unit. It presupposes rheme-theme relations, novelty, emotional saturation, so called «A-expression» units, as well as high levels of psycholinguistic factors. Narrative is supposed to demonstrate emotional intelligence («an ability to recognize emotions, reach and generate them in the way to facilitate thinking, understand emotions and their meaning, cope with them» (see more about it [6]).

For the analysis, we took an extraction of the B. Obama's speech (2004, Democratic National Convention).

My parents shared not only an improbable love; they shared an abiding faith in the possibilities of this nation. They would give me an African name, Barack, or «blessed,» believing that in a tolerant America your name is no barrier to success. They imagined me going to the best schools in the land, even though they were not rich, because in a generous America you do not have to be rich to achieve your potential. They are both passed away now. Yet, I know that, on this night, they look down on me with pride.

My parents are not only extremely fond of each other; they firmly believed in the potential of this country. They gave me an African name, Barack, or «blessed,» believing that in a tolerant America, the name is no barrier to success. Not being rich they wanted me to study in one of the best schools in the country, because they believed in the fact that in a generous America does not need to be rich to realize them selves. They are no longer alive, however, I know that on this night, they look at me with pride.

Four linguistic features are supposed to characterize the narrative having been chosen here.

1. Event fullness expressed by verbal forms of the simple past (*shared, imagined, were not rich*), and *would* form with the infinitive implying the meaning of past actions («*would give me an African name*»), we note that this form is modality intensifying the value of what has been said, realizing semantic potential of the verb *will-would*. The latter reveals greater spectrum of «will», such as «desire», «power», «passion» implemented in the modal having been used.

2. Completion/temporality manifested in its autobiographical segment i. e. childhood memories.

3. Chronological history, a consecutive connection between events.

My parents are extremely fond of each other; they firmly believed in the potential of this country... gave me an African name, Barack, or «blessed». Not being rich they wanted me to study in one of the best schools in the country, because they believed.

4. Implementation of the function of establishing a causal relationship, communicative «bridge», «result» of the foregoing.

They are no longer alive, however, I know that on this night, they look at me with pride.

The era of mass production of visual images, the absolute democratization of production and consumption, their impact on the various spheres of individual life is like an incredible democratization narratives, filling everyday cultural content, especially the media, individual narratives, including countless self-narratives [2]. Narrative intelligence was mentioned by Ortega y Gasset in his «History of the system» back in the year of 1955 as «volatile and free» human existence in contemporaneity. He also mentioned the collapse of big narratives turned into a dimensionless mass and uncontrolled micro-narratives as well as correlation between technical means and narrative development. Jean Baudrillard functionally defines the term «ecstasy story» equal to «Narraro, ergo sum, I narrate, hence I live» and the components of narrative. He focuses on narrative intensity you do want to listen to [3].

Thus, in the narrative in the linguistic aspect of his analysis, the rheme-theme relationship, novelty, emotional intensity, the presence of units of A-expression, high psycholinguistic factors, supposing demonstrating emotional intelligence of a personality and traits of linguistic behavior. Ability to recognize emotions they generate to promote thinking in narrative language is phronesis. The latter, originally defined as a judgment that promote action on the values and essence of things, a kind of «ecstasy of the story», a modern narrative in our explication acquires the characteristics of effective statements in which the units modalities demonstrate in this context, of particular importance to maintain the interest of the listener in the process of learning through «narrative turn» in science, turn in relation to reality, a new look towards reality through the vision of oneself in reality.

Perspective of the research is the analysis of linguistic means narrative is built with, as well as clarification of the components of the term and definition of narrative, its correlation with emotional intelligence and *phronesis*. As narrators, we have been socialized to perform in a given way, and it is thus essential to examine the link between the narrator's local performances and the social patterns such performances represent. To do this, we need a wider network of texts. We need to expand the analytical possibilities offered by local narratives by networking them with the local as well as global social contexts where they are produced and consumed. As an analytical framework, narrative networks can help us achieve this. A critical approach to the analysis of narratives is needed to be done profoundly. We need an approach that focuses not only on the text itself but also on the mechanisms, actors and resources involved in its production and consumption. As researchers, we also need a deeper awareness of our influence on search processes, which starts at the selection rather than the data analysis stage. The act of deciding what issues or problems to research is in itself an act of exercising our power to choose and decide. Distancing ourselves as researchers from the data does not in itself entail a critical analysis of the data, and procedures like participant validation can take us a step closer to more balanced interpretations [5].

Література:

1. Аристотель. Сочинения: в 4 т. / Аристотель. – М.: Наука, 1978. – Т. 2. – 524 с.
2. Лехциер В. Л. Нарративный поворот и актуальность нарративного разума [Электронный ресурс] / В. Л. Лехциер. – Режим доступа : <http://www.culturalnet.ru/main/person/830>.
3. Лехциер В. Л. Экстаз рассказа: о судьбах повествований до и после иконического поворота [Электронный ресурс] / В. Л. Лехциер. – Режим доступа : <http://www.cirkolimp-tv.ru/articles/117/ekstaz-rasskaza-osudbakh-povestvovaniy-do-i-posle-ikonicheskogo-povorota> 20.
4. Dijk T. A. Studies in the pragmatics of discourse / T. A. van Dijk. – Hague : Springer, 1981. – XII, 331. – P. 43.
5. Gimenez J. C. Narrative Analysis in Linguistic Research [Электронный ресурс] / J. C. Gimenez – Режим доступа : https://www.academia.edu/2553021/Narrative_Analysis_in_Linguistic_Research
6. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ / D. Goleman. – Hague : Springer, 1996. – P. 56.
7. Fisher W. R. The Narrative Paradigm: An elaboration / W. R. Fisher // Communication Monographs. – Hague : Springer, 1985. – P. 347.

8. Solies D. The Crisis of Personhood: Why We Need to Broaden Our View [Electronic resource] / D. Solies. – Access mode : <http://vimeo.com/metanexus>.
9. Taine H. Formation de sa pensée / H. Taine. – P., 1932. – 305 p.
10. Verschueren J. Metapragmatics and universals of linguistic action / J. Verschueren // Linguistic action: Some empirical-conceptual studies / Ed. by Verschueren J. – Norwood (N.J.), 1987. – P. 125–140.
11. Way E. C. Knowledge representation and metaphor / E. C. Way. – Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 1991. – P. 287–313.

УДК 81'37(811.161.2 + 811.111

V. V. Mykhaylenko,

Bukovyna State University of Finance and Economics

THE ETHNOLINGUISTIC ASPECT OF THE CONCEPTUAL SYSTEM

У фокусі дослідження – концептосфера 'lawyer', як складова загальної концептосфери 'юриспруденція' в англо-мовній картині світу. Виокремлено як ядерні, так змінні конститuentи концептосфери, що залежить від співвідношення: стандарт – варіант.

Ключові слова: *концепт, концептосфера, етнографічний аспект, когнітивна семантика, картина світу, національний варіант, глобальна англійська мова.*

В фокусе исследования – концептосферы 'lawyer', как составляющая общей концептосферы 'юриспруденция' в англоязычной картине мира. Выделены как ядерные, так переменные конститuentы концептосферы, зависит от соотношения стандарт – вариант.

Ключевые слова: *концепт, концептосфера, этнографический аспект, когнитивная семантика, картина мира, национальный вариант, глобальная английский язык.*

The present research is focused on the conceptual system 'lawyer' in the structure of the 'jurisprudence' system. The nucleus and variable constituents are revealed. Their correlation is conditioned by the 'standard – variant' feature of discourse.

Key words: *concept, conceptual system, ethnographic aspect, cognitive semantics, worldview, national variant, Global English.*

INTRODUCTION. Ethnolinguistics is the study of language as an aspect or part of culture, especially the study of the influence of language on culture and of culture on language. It's a part of anthropological linguistics concerned with the study of the interrelation between a language and the cultural behaviour of those who speak it [12]. The notion that the structure of a language conditions the way in which a speaker of that language thinks is known as the Whorfian hypothesis, and there is much controversy over its validity. Ethnolinguists study the way perception and conceptualization influences language, and show how this is linked to different cultures and societies [9]. The principle of linguistic relativity holds that the structure of a language affects the ways in which its respective speakers conceptualize their world, i.e. their worldview, or otherwise influences their cognitive processes. Popularly known as the Sapir–Whorf hypothesis the principle is often defined to include two versions: Strong version: that language determines thought and that linguistic categories limit and determine cognitive categories. Weak version: that linguistic categories and usage influence thought and certain kinds of non-linguistic behaviour. The relationship between language and culture has been debated by philosophers, linguists and social scientists alike. Western philosophy has been addressing this question at least since the Ancient Greek debate between those who thought that the relationship is natural and those who considered it to be subjective and conventional.

The conceptual system is a set of all concepts entering into mental fund of language, the relations which were in different types among themselves [10, p. 1–25]. Vyvyan Evans treats the conceptual system as a structured and organized repository of concepts available to a human being that facilitates categorization and conceptualization [5, p. 38]. Then the concept is a fundamental unit of knowledge central to categorization and conceptualization [5, p. 31]. The concepts are realized in the form of 'representant' via language. It is possible to call conceptual system a mental framework of a language picture of the world. Human beings are motivated from within to find answers to the «why, whence, and whither» questions of life. Worldviews are generated by the mind's quest for a framework to orient people to the world around them and to the ultimate issues of life. Immanuel Kant first used the word *weltanschauung* from which we derive 'worldview' in English. Worldviews are shaped by linguistic patterns and are built by individuals.

In the Conceptual System of Jurisprudence (Law science) we will focus on the «Legal profession Concept» in our case this is «lawyer» which can be called a lexical concept: *attorney, solicitor, barrister, juris consult, barrister at law, legal adviser, King's or Queen's counsel (K.C.), advocate* (noun. person who recommends, teaches, or otherwise helps), *authority, buttinski, clubhouse lawyer, judge, advocate* (person supporting an idea or cause publicly) *pleader, consul (representative), jurist (jurisprudent), defender, justice, legal adviser, legal expert, legal scholar. representative* (a person who acts in the stead of another), *council person, Dutch uncle, adviser, authority, pettifogger, confidant, consultant, counselor, expert, judge, shyster, counsel, solicitor* [4; 8].

DISCUSSION. All these units constitute the conceptual system of «Lawyer» structured and organized inventory facilitating categorization and conceptualization, in semantics it is represented by the Lexical Semantic field of «Lawyer» sharing a common component in their lexical meaning: «a person whose profession is to represent clients in a court of law or to advise or act for clients in other legal matters.» We link two types of analysis – lexical and semantic: the lexical field studies the morphology of words, or their shape, form, and construction; the semantic field is the study of the meanings of words. Consequently we limit the constituent of the field by belonging to one part of speech, namely, noun, and by the common semantic component in its lexical meaning. A lexical semantic field is more specifically defined as «a set of lexemes which cover a certain conceptual domain (field) and which bear certain specifiable relations to one another (Adrienne Lehrer, 1985). A lexical field is a set of lexemes that are used to talk about a defined area of experience (Adrienne Lehrer, 1974). A lexical field analysis will attempt to establish the lexemes that are available in the vocabulary for talking about the area under investigation and then propose how they differ from each other in meaning and use. Such an analysis begins to show how the vocabulary as a whole is structured, and more so when individual lexical fields are brought into relationship with each other. «When analyzing a set of lexical items, Anna Wierzbicka (2006) does not just examine semantic information. She also pays attention to the syntactic patterns displayed by the linguistic items, and furthermore orders the semantic information in more encompassing scripts or frames, which may in turn be linked to more general cultural

scripts which have to do with norms of behavior. She therefore offers an explicit and systematic version of the qualitative method of analysis for finding a close equivalent of the conceptual field.

INVESTIGATION. There is no prescribed or agreed method for determining what constitutes a lexical field; each scholar must draw their own boundaries and establish their own criteria. It is defined as 'a person learned in the law; as an attorney, counsel, or solicitor; any person who, for fee or reward, prosecutes or defends causes in courts of record or other judicial tribunals' of the United States, or of any of the states, or whose business it is 'to give legal advice in relation to any cause or matter whatever'.

In Global English a lawyer is 'a person who speaks or writes in support or defense of a person, cause, etc.; a person who pleads for or in behalf of another; intercessor; a person who pleads the cause of another in a court of law'.

Cf.: in Russian адвокат – (лат. advocatus, от advoco приглашаю) юрист, оказывающий профессиональную правовую помощь физическим и юридическим лицам (посредством консультаций, представительства их интересов в суде), защиту обвиняемого Адвокат – (лат. advocatus, от advoco приглашаю) юрист, оказывающий профессиональную правовую помощь физическим и юридическим лицам (посредством консультаций, представительства их интересов в суде), защиту обвиняемого [2; 1]. The definition of English 'lawyer' and Russian 'адвокат' fully coincide and their common origin stress their international and terminological character.

Now let's compare the LSP адвокат (лат. advocatus, от advoco приглашаю) in Russian with that of English: *стряпчий, защитник, (присяжный, частный) поверенный, ходатай; юрист, законовед, правовед, атторней, барристер* «защитник, солиситор, юрист, поверенный, устар., устар. стряпчий, присяжный поверенный, правовед, берущий на себя ведение тяжб и защиту подсудимого; частный ходатай по тяжбам. Russian «доверенное лицо, занимающееся ведением судебных дел, поверенный» and English litigator have the common nucleus component. The lexeme 'атторней' refers to the American legal system, while барристер, солиситор underline their English origin [2; c.f.: 1].

As for functional characteristics of the English lawyer, for example, they vary from one national law system to another:

In England and Wales, «lawyer» is used loosely to refer to a broad variety of law-trained persons. It includes practitioners such as *barristers, solicitors, legal executives and licensed conveyancers*; and people who are involved with the law but do not practice it on behalf of individual clients, such as *judges, court clerks, and drafters of legislation*.

In Scotland, the word «lawyer» refers to a more specific group of legally trained people. It specifically includes *advocates* and *solicitors*. In a generic sense, it may also include judges and law-trained support staff.

In the United States, the term generally refers to attorneys who may practice law; it is never used to refer to patent agents or paralegals.

In Canada, the word «lawyer» only refers to individuals who have been called to the bar or have qualified as civil law notaries in the province of Quebec. Common law lawyers in Canada may also be known as «barristers and solicitors», but should not be referred to as «attorneys», since that term has a different meaning in Canadian usage. However, in Quebec, civil law advocates (or *avocats* in French) often call themselves «attorney» and sometimes «barrister and solicitor».

In Australia and New Zealand the word «lawyer» is used to refer to both barristers and solicitors (whether in private practice or practicing as corporate in-house counsel). There you can come across the term 'bush lawyer' – a person claiming legal or other knowledge when s/he is unqualified to do so:

All Australians know what a bush lawyer is – and how they are bores best avoided.

'I am only a bush lawyer not an industrial lawyer,' he added. What bush lawyer gave him the advice that if the Privy Council were restored, these people would automatically be lost to the judiciary system, when that is not that is not the case?

According to LEGAL PROFESSION ACT 2004 – SECT 4 in New South Wales, Australia: a lawyer is a legal practitioner, or a barrister, or a solicitor, or a barrister and solicitor, or a solicitor and barrister.

Cf.: In India, the term «lawyer» is often colloquially used, but the official term is «advocate» as prescribed under the Advocates Act, 1961 [6, p. 148–52].

In the UK, the USA, and Australia an 'in-house lawyer' (house counsel) is used, it is a lawyer drawing a full time salary from a corporation that he or she represents. There is a specification: an in-house counsel is an attorney who is employed full time in any other state or territory of the United States or in the District of Columbia by a non-governmental corporation, partnership, association, or other legal entity, including its subsidiaries and organizational affiliates, that is not itself engaged in the practice of law or the rendering of legal services outside such organization. We believe that its Russian and Ukrainian close correspondence is 'юрисконсул'.

The cross-cultural analysis of the meaning of 'lawyer' reveals the semantic components *barristers, solicitors, attorney, advocate, licensed conveyancer* «one who makes it his business to draw deeds of conveyance of lands for others.» We must admit that they also can have different responsibilities. In most countries, particularly civil law countries, there has been a tradition of giving many legal tasks to a variety of *civil law notaries, clerks, and scribes* [8, p. 1–12]. These countries do not have «lawyers» in the American sense, insofar as that term refers to a single type of 'general-purpose legal services provider'; rather, their legal professions consist of a large number of different kinds of law-trained persons, known as jurists, of which only some are advocates who are licensed to practice in the courts. It is difficult to formulate accurate generalizations that cover all the countries with multiple legal professions, because each country has traditionally had its own peculiar method of dividing up legal work among all its different types of legal professionals.

Notably, England, the mother of the common law jurisdictions, emerged from the Dark Ages with similar complexity in its legal professions, but then evolved by the 19th century to a single dichotomy between barristers and solicitors. An equivalent dichotomy developed between advocates and procurators in some civil law countries, though these two types did not always monopolize the practice of law as much as barristers and solicitors, in that they always coexisted with civil law notaries.

«Conceptual domain analysis may be compared with a semantic field analysis by scholars such as Kittay (1987, 1992), who proposes a distinction between lexical fields and content domains. As Kittay (1987) underlines that a content domain is identifiable but not exhausted by a lexical field' [cf.:3]. In other words, lexical fields can provide an initial point of entry into content domains (or conceptual domains) [11, p. 87–106]. Yet their analysis does not provide a full view of conceptual domains, and this is not what is claimed by Wierzbicka and her associates either. No matter what differences they may have in the denotation their connotation must include the following components:

1. Effectivity: in order for an individual to be an effective lawyer, he/she must have certain traits and attributes in order to excel in this occupation. One important trait which lawyers should have is that of articulation. A lawyer who can articulate effectively is one who will be more likely to succeed, not only against opposition parties in the court but also to impress and put their client at ease as well. An articulate lawyer is one who will see result;

2. Intelligence: a positive attribute will ensure that the person representing the client is one who is smart enough to know what to do, when to do it and how to go about getting the results which are necessary to win the case;

3. Good comprehension: It is another favourable trait which all lawyers should have. Although one who likes to read may be a candidate for the legal profession, this in and of itself means nothing if the person reading does not comprehend that which they just read. Statutes and procedural rules are difficult to understand at times and those who have good comprehension skills may prosper at being a lawyer as they will have to read the pertinent documentation much less than those without good comprehension skills.

4. Willingness to work well with others are two additional positive traits which all lawyers should possess. Some people may think that lawyers have to be tough as nails in order to excel in the legal profession, but this is not entirely true. The saying that one catch more flies with honey than vinegar is relevant with regard to being a lawyer. Negotiations go much better when the lawyers put their best foot forward and are willing to come to an amicable solution.

5. Persuasiveness: it is an additional trait which all lawyers should possess. Since, the legal profession is based around lawyers persuading individuals to see the point of view, a lawyer must be persuasive in their speech and tactics.

Consequently, the given features will enable the construction of separate conceptual systems in their national world views, which will be naturally interconnected due to their common component in the system of the higher level.

In the conceptual system of «Jurisprudence» all subsystems are interconnected that enables them to change their positions or even to join the neighbouring subsystems, for instance, lawyer and jurist, law and jurisprudence, etc.

CONCLUSION AND PERSPECTIVE. According to Cognitive linguistics there can be no boundary between 'linguistic meaning' and general conceptual structure, and therefore no boundary between 'dictionary' meaning and 'encyclopedic information' [3, p. 113]. The typical meaning of a word or a sentence is simply the part of general conceptual structure that is activated in the mind of the speaker and hearer. Words can be analyzed and described in terms of their semantic components, which usually come in pairs called semantic oppositions. The analysis of a set of related linguistic items, especially word meanings, into combinations of features in terms of which each item may be compared with every other. This view of meaning is one of the tenets of cognitive linguistics (including Word Grammar) in contrast with the more 'classical' or 'objectivist' approaches to semantics that have dominated linguistic semantics. Cognitive linguistics cannot match the massive apparatus of formal logic that these approaches bring to bear on the analysis of meaning, but once again the Cognitive Assumption may be able to guide us towards somewhat more formal analyses than have been possible so far [8, p. 1–12; 10, p. 1–25]. Semantic structure is also a network, and allows a detailed analysis of the both compositional and lexical meaning.

References:

1. Академічний тлумачний словник української мови. В 11-и томах. Під ред. Івана Білодіда – Київ : Наукова думка, 1970–1980.
2. Большой академический словарь русского языка. – М. : Российская Академия наук, 2012.
3. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332. с.
4. The American Heritage. New Dictionary of Cultural Literacy / E.D.Hirsh, J.F.Kett, J.Trefil (eds). – Boston, New York : Third Edition Houghton Mifflin Company, 2005. – 650 p.
5. Evans Vyvyan. A Glossary of Cognitive Linguistics / Vyvyan Evans. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2007. – 240 p.
6. Hazarika Balin. Role of Lawyer in the Society: A Critical Analysis / Balin Hazarika // The Clarion. – 2012.-Volume I. – Number I (February). – Pp. 148–52.
7. Law J., Martin E. A. (Eds). Dictionary of Law / J. Law, E. A. Martin. – Oxford : OUP, 2014. – 458 p.
8. Rosen Kenneth M. Lessons on Lawyers, Democracy, and Professional Responsibility / Kenneth M. Rosen // Georgetown Journal of Legal Ethics. – 2006. – Winter. – Pp. 1–12.
9. Riley Philip. Language, Culture and Identity: An Ethnolinguistic Perspective. Advances in Sociolinguistics / Philip Riley. – 2008. – 268 p.
10. Rosh Eleanor. Principles of Categorization. / E Rosh // Cognition and categorization. E. Rosh and B.Lloyd (eds) – Hillsdale, NJ : Erlbaum, 1978. – Pp. 1–25.
11. Spence N.C.W. Linguistic Fields, Conceptual Systems and the Weltbild / N.C.W. Spencer // Transactions of the Philological Society. – 1961. – Vol. 60. – Issue 1. – Pp. 87–106.
12. Underhill James. Ethnolinguistics and Cultural Concepts: Truth, Love, Hate and War / James Underhill. – Cambridge : CUP, 2012. – xii + 248 pp
13. Weekley Ernest. An Etymological Dictionary of Modern English / Ernest Weekley. – London : John Murray, 1954. – 400 p.

УДК 811.133.1'42:821.133.1-31.09

В. В. Андрієвська,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ГОЛОВНОГО ГЕРОЯ У РОМАНІ Ф. БЕГБЕДЕРА «L'AMOUR DURE TROIS ANS»

У статті йдеться про дослідження лінгвокогнітивних особливостей вираження внутрішнього простору головного героя у сучасному французькому романі. У творі Ф. Бегбедера «L'amour dure trois ans» для внутрішнього світу персонажа визначальними є текстові концепти смерть та холод. Суперечність та протиріччя внутрішнього «я» героя роману віднаходять утілення у словах та виразах, семантичне значення яких базується на принципах протиставлення та антонімії.

Ключові слова: текстовий концепт, внутрішній простір, оксюморон, антонімія, сучасний французький роман.

В статье идёт речь об исследовании лингвокогнитивных особенностей передачи внутреннего мира главного персонажа в современном французском романе. В произведении Ф. Бегбедера «L'amour dure trois ans» для внутреннего мира героя определяющими есть текстовые концепты смерть и холод. Противоречие внутреннего «я» героя романа выражено в словах и словосочетаниях, семантическое значение которых строится на противопоставлении и антонимии.

Ключевые слова: текстовый концепт, внутреннее пространство, оксюморон, антонимия, современный французский роман.

The article deals with the investigation of linguistic and cognitive special features of the main character's inner world in the French modern novel. In the novel «L'amour dure trois ans» by F. Beigbeder the textual concepts death and cold define the inner space of the main character. The contradiction of his inner world is expressed by the words and locutions which semantic mean is based on the opposition and antonymy.

Key words: *textual concept, inner world, oxymoron, antonymy, French modern novel.*

Постановка проблеми. Сучасні тенденції лінгвістичної науки спрямовують свою увагу на розкриття художніх смислів силами загально мовознавчих методів та прийомів, або крізь призму конкретно-специфічних наукових підходів. Тексти художньої літератури є незмінним і невичерпним полем досліджень для лінгвокогнітивних розвідок, методологічний апарат яких дозволяє розкодування найпотраємніших художніх смислів та їх структурування. Особливо актуальним та цінним є лінгвокогнітивний підхід для аналізу художніх текстів XXI століття, які викликають неоднозначні відгуки на естетично-емоційному, структурно-композиційному та лексико-семантичному рівнях. Визначення ключових концептів текстового простору та об'єднання їх у систему концептів надає змогу структурувати художню картину світу твору та представити її основні смисли та образи [див.: 2]. Як одиниця поетичної картини світу автора, яка має естетичну сутність та стилістичні засоби вираження, обумовлені творчим замислом автора, художній концепт завжди отримує в неповторному поетичному світі автора унікальне втілення, яке слугує збагаченню картини світу читача та концептосфери культури у цілому [3, с. 36].

Огляд останніх досліджень і публікацій. Твори, які нині все частіше потрапляють у коло лінгвістичних розвідок, є романи Ф. Бегбедера, відомого сучасного французького прозаїка, публіциста та літературного критика. Бачення реальності, яку продукує автор постмодернізму, визначається як постмодерністська чуттєвість, тобто сприйняття світу як хаосу [1, с. 42]. Сьогодні мовознавці досліджують художній простір творів Бегбедера крізь структуру ключових текстових концептів (І. Ю. Ієронова, О. А. Трофимова, Калінінград) або віднаходять особливості в пунктуаційно-графічній системі його романів (Л. М. Ткаченко, Воронеж). Твори Ф. Бегбедера є також об'єктом дослідження студентських лінгвістичних розвідок (Х. Саган, Чернівці).

Формулювання завдань дослідження та матеріал дослідження. Метою нашої статті є виявити та прослідкувати лінгвокогнітивні та лексико-семантичні засоби вираження внутрішнього світу головного героя у сучасному французькому романі. Для досягнення поставленої мети передбачається розв'язання наступних завдань: визначити ключові текстові концепти, що характеризують внутрішній світ персонажа, прослідкувати їх розгортання та лінгвальне вираження у тексті роману, а також виокремити стилістичні засоби, що втілюють образну складову концептів. Матеріалом для аналізу було обрано роман відомого французького автора Фредеріка Бегбедера «L'amour dure trois ans».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. У творі «L'amour dure trois ans» Фредерік Бегбедер зображує внутрішній світ головного героя – Марка Марроньє. Це світ, у якому мають місце думки, роздуми, почуття, переживання, ілюзії, а головне – постійна боротьба зі своїм «Я». Зовні – король нічних вечірок («*le Roi de la Nuit*», «*Mondanitor*», «*Un nabab*»), зірка світської хроніки, що користується усіма привілеями свого статусу: «*Marc Marronnier, tu es le Roi de la Nuit, tout le monde t'adore [...] Un nabab! «Mondanitor»!*» (FB, р. 2). Проте насправді це – тридцятирічний молодий чоловік, ніжний і м'який, який вимушений видавати себе за іншого, щоб не розчарувати тих, хто вважає його брутальним і нахабним: «*Il est comme ça, Marc Marronnier: il fait semblant d'être dégueulasse sous son costard en velours lisse, parce qu'il a honte d'être doux. [...] Il fait tout pour ressembler à sa réputation, afin de ne décevoir personne*» (FB, р. 3). На те, що насправді головний герой лише вдає із себе іншого, вказують вирази *il fait semblant* та *il fait tout pour ressembler*. Він прикидається, робить усе можливе, щоб відповідати закріпленій за ним репутації. Світ перевернувся з ніг на голову, норми поведінки зазнали кардинальних змін: у наш час соромно бути хорошим, це може розчарувати тих, хто тебе оточує («*il a honte d'être doux*», «*ne décevoir personne*»).

Граючи чужу роль, Марк Марроньє все більше і більше віддаляється від своєї особистості, чим нагадує лише жалюгідну карикатуру: «*[...] il est devenu, petit à petit, une caricature de lui-même. Cela le fatigue d'avoir à prouver qu'il est gentil et profond, alors il joue les méchants superficiels, en adoptant ce comportement désordonné, voire affligeant*» (FB, р. 3). Концептуальне навантаження цього уривку несе у собі лексема *une caricature* («*Personne très laide, ridiculement accoutrée ou maquillée*» [4]). Карикатурний образ головного героя базується на антонімічному протиставленні епітетів, що використовує автор: *doux* ≠ *dégueulasse*; *gentil* ≠ *méchant*; *profond* ≠ *superficiel*. Довершують образ прикметники *désordonné* та *affligeant*, які характеризують мерзенну і неадекватну поведінку Марка.

Песимістичні настрої у роздумах головного героя – звична річ. Він об'єктивно оцінює своє існування на цьому світі, розуміє, що просто марнує своє життя. Себе він позиціонує як *un homme mort* або *un mort vivant* – зомбі, живий мрець чи мертва людина: «*Je suis un homme mort. Je me réveille chaque matin avec une insoutenable envie de dormir*» (FB, р. 4). Все, про що мріє головний герой – це забуття, відсутність бажання жити, бажання смерті передусім. У фрагменті знову спостерігаємо протиставлення та суперечність. Оксюморон *un homme mort* віднаходить своє вираження та смисловий повтор у словосполученні *envie de dormir*. Бажання характеризує лише живу людину (*homme* → *envie*), а вічний сон – ознака смерті (*mort* → *dormir*). Саме тому герой вважає себе найсумнішою людиною у світі: «*Je crois que je suis la personne la plus triste que j'aie jamais rencontrée*» (FB, р. 5). Людина без сенсу у житті, без бажання жити не вбачає радості у своєму існуванні.

Тема смерті пронизує усі думки Марроньє і набуває концептуального значення для характеристики його внутрішнього світу: «*Je m'habille de noir car je suis en deuil de moi-même. Je porte le deuil de l'homme que j'aurais pu être*» (FB, р. 4). Головний герой пояснює чорний колір одягу, який він носить, тим, що він у траурі, у траурі за людиною, якою він міг би бути насправді. Концепт СМЕРТЬ втілено лексемами *noir* та *être en deuil*. Саме у чорне люди вдягаються тоді, коли помирає хтось із близьких. Ключовою у фрагменті роману є фраза: «*Je suis mort et enterré*» (FB, р. 5). У цьому разі епітет *mort* підсилюється за допомогою іншого означення – *enterré*. Якщо прикметник *mort* може містити метафорично-образну складову і надавати висловлюванню абстрактності та пафосу, то прикметник *enterré* приземлює будь-які асоціативні порівняння. Тим самим герой усвідомлює свою безвихідь: його життя закінчилося і кінець йому він поклав власноруч. Схематичне представлення лінгвального втілення концепту СМЕРТЬ у романі Ф. Бегбедера подано на рис. 1.

Проте головному герою властива самоіронія: «*Je suis un mort plutôt convivial, et très frileux*» (FB, р. 5). Марроньє визначає себе як мерця дружнього («*convivial*»), але боязкого до холоду («*frileux*»). Відчуття холоду постійно переслідує героя: «*L'hiver, à Paris, il y a des endroits où il fait plus froid que d'autres. On a beau boire des alcools forts, c'est comme si un blizzard soufflait jusqu'au fond des bars. L'ère glaciaire est en avance. Même la foule donne des frissons*» (FB, р. 4). Холод – одна з ознак смерті. Коли кров охолоджується – людина помирає. У героя виникає враження, що насувається льодовикова ера (*l'ère glaciaire est en avance*), холодно скрізь (*il fait froid*) і дме північний вітер (*un blizzard* – «*Un vent du nord, glacial, violent*» [4]).

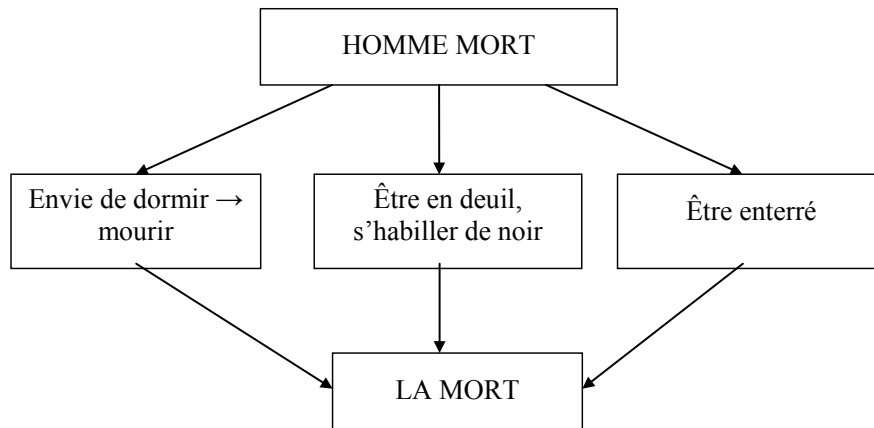

Рис. 1. Вираження концепту СМЕРТЬ у романі

Проте найбільше лякає героя те, що холодом віє навіть від людей (*la foule donne des frissons*), що свідчить про те, що як і він сам, вони – мертві, холодні (див. рис.2):

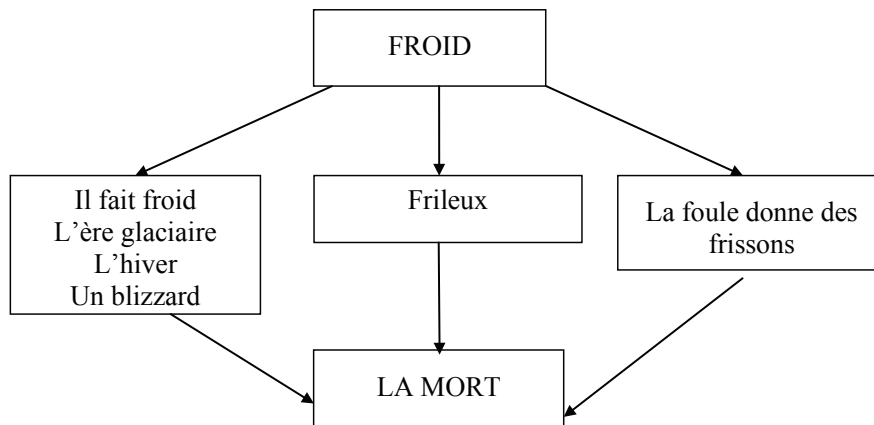

Рис. 2. Лінгвальне вираження концепту холод у творі

Автор, щоб показати нещасне життя Марроньє, порівнює його земне існування з пеклом, в якому він опинився після розлучення: «*Avant ma descente aux enfers, la mort me faisait peur. Aujourd'hui elle me délivrerait*» (FB, p. 43). Життя для Марроньє – це пекло («*enfer*»), яке лякає його більше, ніж смерть. Смерть як порятунк, визволення і свобода визначається через дієслово *délivrer* («*débarasser quelqu'un de ce qui le retient prisonnier; mettre quelqu'un en liberté*» [4]). Ілюстративний матеріал надає змогу встановити наступний ланцюг тотожностей: *la vie = les enfers, la mort = la liberté*. Те, що звичних людей лякає, у Марка викликає радість і відчуття полегшення: «*Je serais ravi de quitter ce monde*» (FB, p. 43). Головний герой радіє думці про смерть. У цьому разі концепт смерті виражений евфемізмом *quitter le monde* («*mourir*»). Таким чином отримує наступну рівність: *la vie = le Malheur, la mort = le Bonheur*.

Проте незважаючи на клубне життя, з постійними пиятками, у душі скептичного і прагматичного Марк Марроньє знаходиться місце для віри. У тексті роману неодноразово лунає вигук *Oh mon Dieu !*, який не можна вважати однозначним. З одного боку, віра у Бога у головного героя лише на рівні насмішки: «*Sa main que je lui avais demandée devant Dieu*» (FB, p. 14), «*Anne a cru en moi. Elle m'a confié sa vie devant Dieu (et, plus impressionnant; devant la République Française)*» (FB, p. 10). Спочатку Бог виступає як абсолют довіри, що втілено у дієслові *confier*, але герой відразу ж применшує значення релігії у своєму житті, вважаючи Французьку Республіку вищою за Господа. Підтвердження останнього віднаходимо у вищому ступені порівняння прикметника *impressionnant (plus impressionnant)*.

Думки про Бога є відлунням того часу, коли головний герой ще вірив у щастя, у добро, у людські цінності. Вважаючи своє нинішнє життя пеклом, Марроньє має з чим порівнювати. Марк із сумом згадує дитячі роки, коли він був безтурботним і зачарований життям: «*J'ai erré, enchanté et insouciant, dans Guéthary, le village de Paul – Jean Toulet et le paradis de mon enfance*» (FB, p. 21). Саме цей період свого життя головний герой вважає раєм («*le paradis*»). Проте у дорослому віці, Марк переконаний, що рай – це місце, яке не є придатним для життя: «*On était déjà au Paradis avant d'avoir vécu. On devra rester jusqu'à sa mort dans le même film parfait, avec le même casting impeccable. C'est invivable*» (FB, p. 12). Епітети *parfait ta impeccable* надають найвищої оцінки райському життю, однак іменники *film* і *casting* вказують на те, що таке життя – штучне і вигадане кимось іншим. Крім того, на думку головного героя те, що досконале за своєю природою, часто провокує монотонність та нудьгу. В ілюстративному матеріалі таку тезу підтверджує прикметник *même*, що супроводжує кожен із іменників (*le même film, le même casting*). Зважаючи на одноманітність щасливого життя, Марк виголошує такий вирок: «*C'est invivable*» (FB, p. 12). Прикметник *invivable* несе значення та характеристики тих умов, за яких життя неможливе («*où il est difficile ou impossible de vivre*» [4]). Ілюстративний матеріал надає підстави для наступної тези: *Le Paradis est invivable*. Можемо припустити, що герой просто знаходить собі виправдання, щоб відігнати від себе думки про краще життя. Отже, у тексті роману можна прослідкувати наступне протиставлення: *Un homme mort ≠ Dieu; Les Enfers ≠ Le Paradis*. Герой роману часто порівнює себе з Богом, а своє пекельне життя – із його життям в Раю.

Висновки та перспективи дослідження. Аналіз ілюстративного матеріалу надав змогу простежити розгортання та лінгвальне втілення текстових концептів СМЕРТЬ та ХОЛОД, що визначають внутрішній світ головного героя роману Ф. Бегбедера «L'amour dure trois ans». Наступні етапи лінгвокогнітивної розвідки дозволять виявити інші текстові концепти, які є ключовими для авторської картини світу, та представити загальну структуру їх розгортання у романах Ф. Бегбедера.

Література:

1. Иеронова И. Ю., Трофимова О. А. Текстовый концепт общества потребления в романе Фредерика Бегбедера «99 francs» / И. Ю. Иеронова, О. А. Трофимова // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. – 2012. – Вып. 2. – С. 38–43.
2. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози : когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя): дис.... доктора філол. наук : 10.02.05 / Кагановська Олена Марківна. – К., 2003. – 502 с.
3. Орлова О. В. Когнитивно-стилистический анализ текстовых концептов в контексте современных лингвоконцептологических исследований / Ольга Вячеславовна Орлова // Вестник Томского государственного университета. – 2009. – № 326. – С. 34–38.
4. Le Nouveau Petit Robert: Dictionnaire analogique et alphabétique de la langue française. – P. : Dictionnaires Le Robert, 1997. – [Version électronique].
5. FB: Beigbeder F. L'amour dure trois ans / Frédéric Beigbeder. – P. : Edition Grasset & Fasquelle, 2001. – 232 p. – [Format PDF].

УДК 811.111'27'42:801.6

Ю. Й. Бабчук,

ЖДУ імені Івана Франка, м. Житомир

ГЕНДЕРНІ ПРЕФЕРЕНЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ ВИГУКІВ ТА ЇХ ПРОСОДИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

У статті з'ясовано гендерні особливості використання вигуків та їх просодичні характеристики. Автор статті вказує на кількісний розподіл вживання вигуків за гендерною приналежністю. Основну увагу автор акцентує на ілюстрації просодичних особливостей вигуків для обох статей із залученням багатofункціональних комп'ютерних програм Praat та Speech Analyzer. Стаття пов'язана з аналізом ЧОТ, діапазону ЧОТ та інтенсивності як компонентів просодії, за допомогою яких наочно показані середні максимальні та мінімальні значення ЧОТ, діапазон ЧОТ та середня максимальна інтенсивність. За допомогою графіків наочно зображено показники максимальної та мінімальної інтенсивності. Автором продемонстровано найбільш яскраві приклади ілюстрації графіків інтенсивності, що в свою чергу, демонструють траєкторії напрямку руху кривої у представників різних статей.

Ключові слова: гендерна приналежність, вигук, частота основного тону (ЧОТ), діапазон ЧОТ, інтенсивність.

В статті выяснені гендерні особливості використання междометий та їх просодичні характеристики. Автор статті вказує на кількісний розподіл вживання междометий за гендерною приналежністю. Основне увагу автор акцентує на ілюстрації просодичних особливостей междометий для обох статей із залученням багатofункціональних комп'ютерних програм Praat та Speech Analyzer. Стаття пов'язана з аналізом ЧОТ, діапазону ЧОТ та інтенсивності як компонентів просодії, за допомогою яких наочно показані середні максимальні та мінімальні значення ЧОТ, діапазон ЧОТ та середня максимальна інтенсивність. За допомогою графіків наочно зображено показники максимальної та мінімальної інтенсивності. Автором продемонстровано найбільш яскраві приклади ілюстрації графіків інтенсивності, що в свою чергу, демонструють траєкторії напрямку руху кривої у представників різних статей.

Ключевые слова: гендерная принадлежность, междометие, частота основного тона (ЧОТ), диапазон ЧОТ, интенсивность.

The gender features of using interjections and their prosodic characteristics are found out in the article. The author of the article specifies on the quantitative distributing of using interjections depending on gender belonging. The author accents basic attention on illustration of prosodic characteristics of interjections for both sexes using multifunctional computer programmes Praat and Speech Analyzer. The article is related to the analysis of fundamental frequency, speech rate and also intensity as the components of prosody with the help of which the average maximum and minimum fundamental frequency, speech rate are visually shown. By charts the indexes of maximum and minimum intensity are evidently represented. The author shows the most prime examples illustrating the charts of intensity, that demonstrate speech directions of different sexes.

Keywords: gender belonging, interjection, fundamental frequency, speech rate and intensity.

Постановка проблеми. Гендерні особливості вербалізації емоцій у квазіспонтанній комунікації за допомогою вигуків є найбільш яскравим засобом їх маніфестації. Слід підкреслити, що будь-які особливості використання вигуків для вираження емоцій мовної особистості не можна розглядати як абсолютні маркери чоловічого або жіночого мовлення. Отримані дані лише підтверджують існування чоловічих та жіночих пріоритетів у використанні тих чи інших одиниць лексичного рівня [1; 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Можна констатувати існування гендерних преференцій у використанні емотивних вигуків. Показники ЧОТ у чоловіків в цілому є найбільш сталими у період від 35 до 55 років, після 55 років, потім спостерігається зниження частоти основного тону з досягненням мінімуму у віці сімидесяти років [5; 7]. Відносно висотного діапазону жінок і чоловіків лінгвісти не дійшли спільної думки. А.Сірдал [8], яка досліджувала спонтанне розмовне мовлення американських жінок та чоловіків, наголошує на тому, що усі показники ЧОТ у жіночих реалізаціях вищі, ніж у чоловічих. До того ж жінки мають значно ширший діапазон ЧОТ у спонтанному мовленні. Однозначно можна стверджувати тільки те, що частота основного тону (ЧОТ) – це один з основних факторів формуванні специфіки жіночого та чоловічого голосів. Але в умовах однакової для чоловіків та жінок ЧОТ, вирішальне значення статі диктора мають характеристики мовленнєвого тракту, які відображаються у спектрально-динамічній картині голосних звуків [3, с. 107].

Мета статті – є комплексний аналіз особливостей просодичного оформлення вигуків за гендерною приналежністю. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: розглянути просодичні характеристики вигуків за гендерною приналежністю; з'ясувати вплив просодичних особливостей, а саме показники ЧОТ, діапазону ЧОТ та інтенсивності на реалізацію вигуків у представників обох статей.

Детальне вивчення мовлення жінок старшого віку показало, що середній рівень ЧОТ у них прямо залежить від стану задоволення умовами життя та наявністю соціальних контактів. В результаті дослідження було виявлено той факт, що жінки, які задоволені життям та соціальним середовищем, мають набагато нижчий рівень ЧОТ у порівнянні з жінками, які мають труднощі у повсякденному житті або в сфері спілкування [4; 6].

В результаті акустичного аналізу було виявлено, що найчастіше та найбільше вигуків вживається чоловіками. Нами зафіксовано 774 випадків вживання вигуків цією групою мовців або 66,6% від загальної кількості всіх вживаних вигуків (Рис. 1).

Найбільша кількість вигуків було зафіксовано у квазіспонтанному мовленні чоловіків, а саме таких вигуків, як: *Oh, Yeah, Well, Hey, Uh, Huh, Uh-huh, Mmm, Mmm-hmm, Hmm, Um, Wow, Whoa, Ha*. Кількісний розподіл вживання окремих вигуків чоловіками представлено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Кількісний розподіл вживання окремих вигуків чоловіками

Вигуки	Oh	Yeah	Well	Hey	Uh	Huh	Uh-huh	Mmm	Mmm-hmm	Hmm	Um	Wow	Whoa	Ha	Інші	Разом
Кількість	214	149	83	74	72	24	20	19	16	15	14	9	7	7	51	774

На рисунку 1. графічно представлено кількісний розподіл використання вигуків чоловіками у відсотковому співвідношенні.

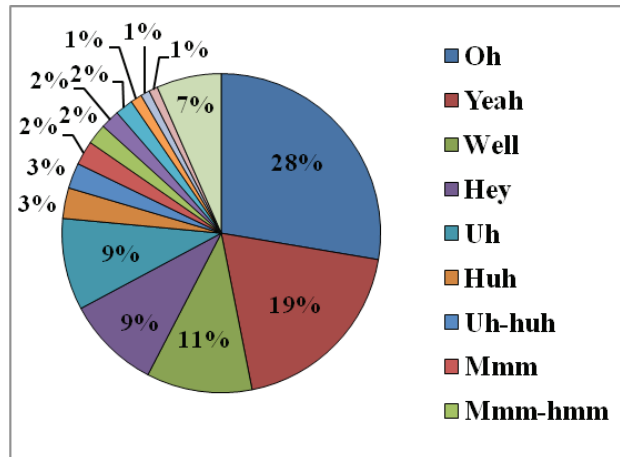

Рис. 1. Вживання вигуків чоловіками у відсотковому співвідношенні.

У жінок зафіксовані такі вигуки як: *Oh, Yeah, Well, Uh, Huh, Uh-huh, Mmm, Mmm-hmm, Um, Hey*. Їх кількісний розподіл представлено в таблиці 2.

Таблиця 2.

Кількісний розподіл вживання окремих вигуків жінками.

Вигуки	Oh	Yeah	Well	Uh	Huh	Uh-huh	Mmm	Mmm-hmm	Um	Hey	Інші	Разом
К-сть	164	61	48	18	15	12	10	7	7	7	40	389

Графічно розподіл вживання вигуків жінками у відсотковому співвідношенні проілюстровано на рисунку 2.

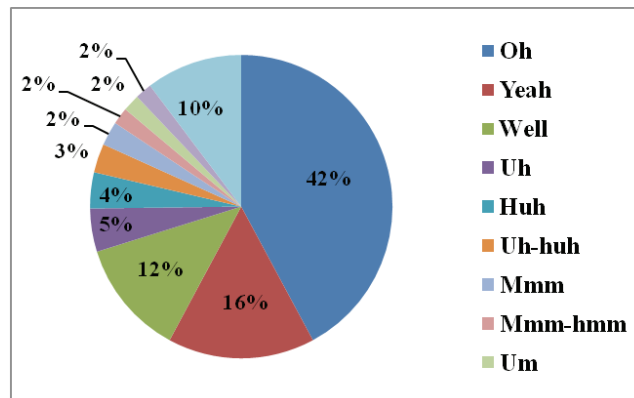

Рис. 2. Вживання вигуків жінками у відсотковому співвідношенні

Для визначення середніх максимальних та мінімальних значень ЧОТ, діапазону ЧОТ та середньої максимальної інтенсивності було проведено експериментально-фонетичне дослідження, а всі оброблені та підраховані дані було зведено до таблиці 3.

Таблиця 3.
Середні значення ЧОТ та інтенсивності вживання вигуків за гендерною приналежністю та діапазон ЧОТ

	Макс. середнє значення ЧОТ, Hz	Макс. середнє значення ЧОТ, пт	Мін. середнє значення ЧОТ, Hz	Мін. середнє значення ЧОТ, st	Діапазон ЧОТ, %	Діапазон ЧОТ, пт	Середня максим інтенсивність, dB
Чоловіки	228,1	55,7	164,1	50,0	39,0	5,7	68,5
Жінки	284,9	60,2	217,8	55,2	30,8	5,0	68,9

Як видно з таблиці 3. простежується досить виразна тенденція – представники жіночої статі за всіма показниками середнього значення ЧОТ мають більші значення, ніж представники групи чоловіків. Максимальні та мінімальні середні значення ЧОТ вищі приблизно на 57 Hz та 54 Hz. Діапазон ЧОТ у представників чоловічої статі ширший, ніж у мовців жіночої статі. Що стосується середньої максимальної інтенсивності, то як у чоловіків, так і у жінок значення інтенсивності майже однакові і відрізняються лише на 0,4 dB. Вигуки представників обох статей вимовляють з інтенсивністю, що відповідає рівню середньої гучності.

Як показали результати дослідження, діапазон ЧОТ у представників в обох гендерних груп майже однаковий. Більш висока інтенсивність висловлювань у представників жіночої статі відображає їхню експресивність та невпевненість, раптову зміну інтонаційного контура.

Розглядаючи абсолютні значення інтенсивності, з усіх розглянутих вигуків найменший максимальний показник виявлено у мовців, що належать до жіночої статі, – 49,76 dB (рисунок 3.). Для чоловіків цей показник дорівнює вже 51,57 dB, що майже на 2 dB більше, ніж у жінок (рисунок 4). Зазначимо також, що траєкторії напрямків руху кривої на графіках інтенсивності для жінок та чоловіків протилежні. Для жінок – це висхідна траєкторія, для чоловіків – спадна.

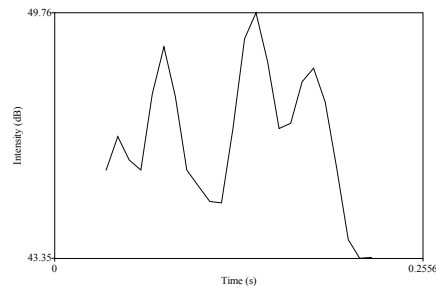

Рис. 3. Найменше абсолютне значення інтенсивності у представників жіночої статі

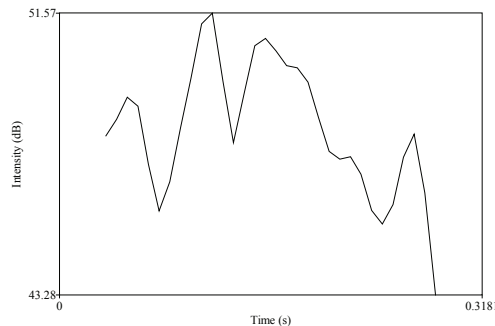

Рис. 4. Найменше абсолютне значення інтенсивності у представників чоловічої статі

Що стосується найбільших максимальних абсолютних показників інтенсивності у слові, у жінок та у чоловіків ці значення майже співпадають, і дорівнюють відповідно: 84.37dB – у чоловіків та 84.21 dB – у жінок (рисунок 5 та рисунок 6). Що стосується траєкторій напрямків руху кривих на графіках інтенсивності, то так само ми спостерігаємо протилежні напрямки. Для жінок – це висхідна траєкторія, для чоловіків – спадна.

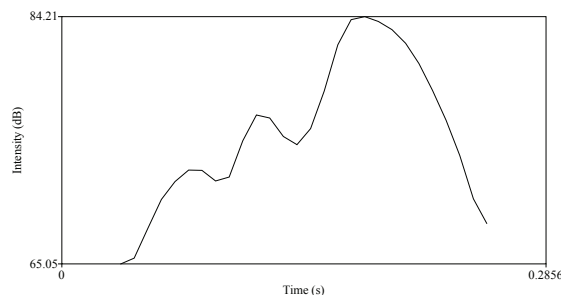

Рис. 5. Найбільше абсолютне значення інтенсивності у представників жіночої статі

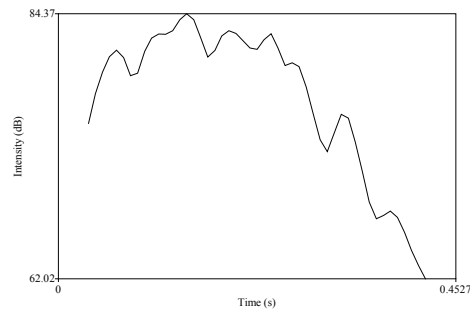

Рис. 6. Найбільше абсолютне значення інтенсивності у представників чоловічої статі

Висновки дослідження. Розглядаючи абсолютні максимальні та мінімальні показники інтенсивності, слід відзначити, що чоловіки і жінки вимовляють вигуки приблизно з однаковою гучністю: вигуки з найменшими максимальними значеннями в обох гендерних групах приблизно в 50 dB відповідають тихій вимові, в свою чергу, вигуки з найбільшими максимальними значеннями приблизно в 85dB є наближеними до гучної вимови. Відмінність між цими показниками, визначено у напрямках руху кривих на графіках інтенсивності. У чоловіків для найменших та найбільших максимальних значень простежується спадна траєкторія руху кривої, а у жінок навпаки – висхідна траєкторія руху кривої.

Література:

1. Кирилина А. В. Гендерные исследования в зарубежной и российской лингвистике (философский и методологический аспекты) / А. В. Кирилина // *Общественные науки и современность (ОНС)*. – 2000. – № 4. – С. 138–141.
2. Потапов В. В. К динамике становления вербального ритма / В. В. Потапов // *Вопросы языкознания*. – 1999. – № 2. – С. 58–70.
3. Потапов В. В. Многоуровневая стратегия в лингвистической гендерологии / В. В. Потапов // *Вопросы языкознания*. – М., 2002. – № 1. – С. 103–128.
4. Heint-Hutchinson M. Untersuchung zur Sprechweise und deren Beziehung zur Lebenszufriedenheit bei alteren Menschen. Master's thesis / M. Heint-Hutchinson. – Giessen : University of Giessen, 1975. – P. 22–24.
5. Hollien H., and Ship T. Speaking fundamental frequency and chronological age in males // *Speech Hear. Res.* 15, 1972. – P. 155–159.
6. Sedlak L. Gerontologosche Studie zur Psycholinguistik / L. Sedlak. – Soziale und Emotionale Aspekte. Master's thesis. – Giessen : University of Giessen, 1975. – P. 10–18.
7. Stoicheff M. L. Speaking fundamental frequency characteristics of nonsmoking female adults / M. L. Stoicheff // *Speech Hear. Res.* 24, 1981. – P. 437–441.
8. Syrdal Ann K. Acoustic Variability in Spontaneous Conversational Speech of American English Talkers. At&T Network and Computing Services. – Holmdel. NJ. 1995.

УДК 81:1'366.53+367.627

У. Я. Баркарь,

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв

ПОНЯТТЯ ОДИНИЧНОСТІ У МОВНОМУ МИСЛЕННІ

У статті розглядається одиничність як когнітивна та мовна категорія по відношенню до категорій ціле / частина. Описується співвідношення граматичних категорій множини та однини та випадки їх взаємних переходів. Одним із втілень явища цілісної множинності у сучасних мовах у статті називаються збірні іменники. Також подається символічна, типологічна, семантична та етимологічна характеристика числівника 'один'.

Ключові слова: один, одиничність, категорія, ціле, частина, числівник, однина, множина.

В статье рассматривается единственность как когнитивная и языковая категория по отношению к категориям целое / часть. Описывается соотношение грамматических категорий множественного и единственного числа и случаи их взаимных переходов. Одним из воплощений явления целостной множественности в современных языках в статье называются сборные существительные. Также подается символическая, типологическая, семантическая и этимологическая характеристика числительного 'один'.

Ключевые слова: один, единичность, категория, целое, часть, числительное, единственное число, множественное число.

The article discusses the uniqueness of both cognitive and linguistic categories in relation to the categories of whole / part. It is alleged that the plural existed in the ancient period as a complete unit. In this regard, correlations of grammatical categories plural and singular as well as cases of their mutual transitions are described. The author notes that the singular form can transmit a plurality meaning, what speaks about its original syncretism. Knowledge of the world and further development of the ancient man thinking led to the separating from the binary opposition one of its members. It has launched the opposition of 'whole' / 'part'. Collective nouns which combine the properties of general and individual concepts are called in the article one of embodiments of the integral plurality phenomenon in modern languages. Such a collectivity language meaning is inherent in all languages, regardless of their typological differences because it is caused by common properties of human thought. Also a symbolic, typological, semantic and etymological characteristic of the numeral 'one' is presented. With that attention is paid to the fact that the language thinking puts it in a special place. The number '1' is a reflection of the man as microcosm and its place in the universe. At the same time, the numeral '1' cannot be reduced to a common Indo-European archetype unlike numerals '2' – '10'. Counting or calculation of objects starts with 'two' or more, while the 'one' implies not counting, but the name of the object using its special designation. This explains the difference in the representation of the number 'one' in the closely related dialects. The concept of 'one' was formed in close connection and through the separation process of a human from the surrounding reality, his awareness of his own 'I' as something separate and opposed to all other objects of the external world. This correlates with the concept 'a part of the whole' and is reflected in the language.

Key words: one, singularity, category, whole, part, numeral, singular, plural.

«Одиницю мовного мислення як відображення єдиної у світі абсолютної одиниці, тобто свідомості, або особистості людини (і тварини), не можна ділити ні до якоїсь межі, ні тим паче до безмежності. Всі уявлення мовного мислення є неподільними одиницями і тільки їх тимчасові виявлення у зовнішньому світі, які стають об'єктами досліджень фізики (механіки, акустики, термодинаміки) можна ділити, і множити до безкінечності» [2, с. 314]. Ця сентенція І. О. Бодуена де Куртене стосується у першу чергу одиниць мови і мовлення, але ми по праву можемо застосувати її до явищ когнітивних, розглядаючи 'одиницю' як елемент неподільності, абсолютної неповторності, кінцевої частки, як межу математичного ряду (хай навіть знаючи про існування дробів і від'ємних чисел в арифметиці) подібно до сприйняття фізиками атома як неподільної частки до відкриття ними ще менших часточок.

Останні дослідження показують, що одиничність, як і раніше, залишається предметом досліджень філософів (О. Г. Ромашина [15], С. Ю. Иванов [8]) і лінгвістів (С. В. Іваненко [9], І. А. Трубіцина [18], Л. О. Запєвалова [7]). Однак, розгляд одиничності з точки зору її цілісності / нецілісності з проекцією на мову, за нашими спостереженнями, не проводиться.

Нас, як дослідників мови, цікавить, як концепти цілого і частини торкаються поняття 'одиничності' у мовному мисленні. Вивчення цього питання і становитиме завдання нашого дослідження. **Матеріалом** дослідження слугували теоретичні результати наукового доробку вітчизняних і зарубіжних учених, а також окремі літературні пам'ятки давньоукраїнського періоду й лексикографічні джерела, з яких було відібрано ілюстративний матеріал для власних практичних висновків.

У філософії стверджується, що «ціле – це дещо інше, ніж сума його частин. Тобто набір деталей будь-якого об'єкта – це ще не сам об'єкт. Труднощі вирішення загадки цілісності часто призводили до її містичного тлумачення. З часом дедалі більше утверджувалося переконання, що властивості цілого не можуть бути зведені до набору властивостей його частин... Таємниця цілісності полягає у зв'язках, які об'єднують предмети в складні комплекси, у взаємодії їх частин. Цим самим був відкритий принцип цілісності, який має велике значення в пізнанні людиною світу» [20].

Як визначають енциклопедичні словники, «в категорії **ціле** фіксується суть в органічній єдності її частин... Частина і ціле взаємно покладають і зумовлюють одне одного... Пізнання цілого з позицій діалектики реалізується на основі пізнання частин і, навпаки, пізнання частин повинні спиратися на попереднє пізнання цілого. Тому мислений аналіз цілого і синтез знань про частини повинні застосовуватися в їхній діалектичній єдності. Категорії частини і цілого мають велике методологічне значення для теоретичного пізнання в усіх галузях науки» [19].

У прадавній період множина існувала як цілісна одиниця. В. З. Панфілов звертає увагу на те, що у широкому колі сучасних мов, як наслідок, форма однини може передавати значення множини, однак не зафіксовано випадків, коли б форма множини передавала значення одиничності [12, с. 312]. Нерідко зустрічаємо це явище у давніх мовах. На підтвердження цієї сентенції можемо навести приклад із літературної пам'ятки давньоруської мови: «*Аще обрзается 30 праведникъ в содомѣх, не погублю всего града того*» [22] – 'Якщо обернується [у віру] 30 праведників у Содомі, не погублю все те місто'. Іменник *праведникъ* вжито тут у формі однини, незважаючи на те, що перед ним стоїть число 30. Дієслово узгоджується з ним і стоїть також в однині. Граматична форма однини передає значення множинності.

Одним із втілень явища цілісної множинності у сучасних мовах можна назвати збірні іменники. «Збірні поняття поєднують у собі властивості загальних та одиничних понять. Так само як і загальні поняття, вони охоплюють або представляють цілий клас предметів. Так само як за допомогою одиничних понять, за допомогою збірних понять мислиться деякий **єдиний предмет**. Однак цей мислимий єдиний предмет існує в якості єдиного тільки для думки. У дійсності єдність його складається із множини, при чому реально існує – в якості предмета – саме множинність, а не єдність» [1, с. 37]. В. З. Панфілов вказує при цьому на те, що мовне значення збірності притаманне всім мовам незалежно від їх типологічних відмінностей, оскільки воно обумовлене спільними властивостями людського мислення [12, с. 317–318]. Він також описує факт нестабільності граматичної категорії числа серед збірних іменників на позначення речовин: «У багатьох мовах і, зокрема, в індоєвропейських більшість такого роду іменників не змінюються за числами і є або *singularia tantum*, або *pluralia tantum*. При цьому, як відзначає О. Есперсен, там, де в одній мові живається одина, в іншій може вживатися множина» (напр., нім. *die Hebe* – укр. *дріжджі*) [12, с. 335]. О. О. Потебня відзначав також, що у багатьох випадках однині у слов'янських мовах у споріднених литовській і латиській мовах відповідає множина [13, с. 26–27]. «У вживанні деяких іменників можливі коливання між двома числами (напр., англ. *coal* і *coals* 'вугілля', *brain* і *brains* 'мозок' і т. д.). Разом із тим, в індоєвропейських мовах деякі іменники на позначення речовин мають форми обох чисел» [12, с. 335]. Такі коливання у граматичній категорії числа можна пояснити імовірно синкретичністю даних понять, що бере свої витoki з часів існування концептів-бінарів, які поєднували одночасно одиничність і множинність (або двоїстість). Ці факти цікавлять нас у першу чергу, оскільки «ті чи інші граматичні значення і відповідні форми їх вираження не можуть виникати у мові, якщо ці значення спочатку не отримували того чи іншого вираження у лексичній системі мови» [12, с. 340].

Пізнання навколишнього світу і подальший розвиток мислення стародавньої людини зумовили виділення в бінарній опозиції одного із його членів, що започаткувало протиставлення 'ціле' / 'частина'. Це можна спостерігати і на мовних явищах. «Фонетична редукція в кінці слова, яке являло двоїну, зумовила утворення коротшої словесної форми, і ця остання стала виражати в мові 'частину' від 'цілого', тобто позначати однину... Фактично в усіх іменах санскриту з основою на голосний та приголосний у однині представлена редукована форма двоїни, напр., двоїна – одина: *manasī* – *manah* 'розум, дух', *bhuvau* – *bhuh* 'земля', *devau* – *devah* 'бог'» [17, с. 83]. Загальновідомі цікаві приклади виділеності частини з парної опозиції в європейських мовах, як от *fül szemmel* в угорській, що значить 'одне око', але букв. 'половиною очей', де *fül* значить 'половина' [6, с. 218], або *limak seli* в ісландській – 'одна із (двох) рук', де *seli* значить 'половина' [21, с. 29].

Хоча логічно поняття 'один' є лиш одним із різних по значущості понять у безкінечному ряду чисел, але мовне мислення ставить його на особливе місце [10, с. 21].

М. М. Маковський вказує на те, що одиниця була символом вертикально виструнченої людини (мікрокосму), а також символом творчого початку, сили, енергії, доблесті, краси, неперевершеності, символом Всесвіту, Бога, любові, справедливості. При цьому порівнюються дінд. *ek, ak* 'один', тох. *A onk* 'людина', авест. *anghu* 'Всесвіт'. Індоевропейський корінь, що позначав одиницю, – *oi-(d)-nos – можна співвіднести з осет. *udd* 'душа', іє. *ond 'камін' (світова гора), і.-ар. *adi* 'початок'. А також: гот. *aha* 'розум' (Світовий розум), дінд. *ahi* 'змія' (символ Всесвіту), дінд. *ahu* 'життєва сила', але дінд. *ek* 'один' [11, с. 390]. Отже, '1' – це, передусім, віддзеркалення людини як мікрокосму, її місця у Всесвіті, її найвищих чеснот як божественного творіння. Розглядаючи індоєвропейську децимальну систему числівників, В. П. Мажюліс вказує не те, що числівник '1' не можна звести до одного загального індоєвропейського архетипу на відміну від числівників '2' – '10'.

На думку В. Вінтера, нижчі кількісні числівники до 'трьох' мають немотивовані форми [4, с. 37]. У першу чергу ця думка може стосуватися індоєвропейського позначення числівника 'один' із різними коренями. «Відсутність особливого числівника 'один' у системі лічби індоєвропейських, семітських, шумерської мов, – відзначають Т. В. Гамкрелідзе і В'яч.

Вс. Иванов, – стає зрозумілим при врахуванні типології лічби. Власне лічба або підрахунок предметів починається з ‘двох’ і більше, тоді як ‘один’ передбачає не лічбу, а найменування предмета за допомогою його спеціального позначення. У подальшому такі назви стають спеціальними позначеннями числа ‘один’ і входять до ряду числівників як його початковий елемент. Цим і пояснюється розбіжність у позначенні числа ‘один’ у близькоспоріднених діалектах» [5, с. 844]. «Одиничність – занадто предметна і далека від числа», – пише О. О. Реформатський [14]. Ю. С. Степанов висуває при цьому гіпотезу, що позначенням числа ‘один’ стають не імена різних предметів, які перераховують, а імена різноманітних матеріальних мір лічби, і серед них особливе місце займають назви універсальної міри – руки [16, с. 58]. Так, ми рахуємо *пляшки* молока, *відра* яблук, *коробки* сірників і т. д., говоримо: рос. *шаг, другой, третий...*, де слово *шаг* синонімічне слову *один*, або укр. *день, другий, третій* і т. п. Напр.:

Біішася дѣнь,

біішася другѣи;

трѣтьяго дни къ полуднію падѣша стѣзи Игоревы [23].

На основі сказаного Ю. С. Степанов пропонує наступну типологію позначень числа ‘один’:

1) ‘Один’ – ім’я руки, ‘моя рука’ або ‘я сам’; найбільш вірогідний іє. претендент на заміщення цього місця – корінь **ket-* // **kom-* та деякі ін.;

2) ‘Один’ – слова зі значенням ‘половина’, тобто ‘дещо, прикладене до моєї руки як друга половина цілого’, ‘ціле’ сприймається таким чином як таке, що складається з руки і прикладеної до неї речі; можливий претендент на зайняття цього місця – корінь **sem-* // **som-*;

3) ‘Один’ – слова зі значенням ‘той, хто лишився самотнім, без половини, без другого’, можливий претендент на зайняття цього місця – корінь **oi-*, корінь **od-* // **ed-*, рос. *од-ин*, англ. *odd* ‘непарний’;

4) ‘Один’ – слова зі значенням ‘он той, навпроти мене’; можливий претендент – корінь **oi-* із суфіксом **-no* (слов. **od-* // **ed-* у поєднанні з **inъ – jed-inъ*; лат. *ūnus* з *oinos*) [16, с. 59].

Такі прадавні лексеми, пройшовши багатовікову історію та зазнавши різних змін, збереглися у сучасних мовах у вигляді коренів, префіксів, суфіксів та закінчень. «Становлення категорії мовної кількості виявляється настільки суттєвим для плану змісту мов, що захоплює таку найбільш стійку й інтимну їх серцевину, як морфологія, проявляючись у створенні морфологічної категорії кількості та особливої частини мови – числівників» [10, с. 9]. В. З. Панфілов стверджує, що «на морфемному рівні існує немало морфем, по суті повністю позбавлених значень, які б представляли собою відображення яких-небудь сторін об’єктивних явищ, і їх ідеальна сторона зводиться до значущості» [12, с. 90]. Ключовим словом у цій тезі є саме «позбавлених», оскільки етимологічно такі морфеми обов’язково несли в собі певну семантику, імовірно стерту або знівельовану в подальшому процесами докорінної еволюції мови.

За спостереженнями В. З. Панфілова, «етимологічний аналіз числівників ‘один’ у найрізноманітніших мовах показує, що поняття ‘один’ формувалося у нерозривному зв’язку і на основі процесу виділення людини із навколишньої дійсності, усвідомлення нею свого власного ‘Я’ як чогось відокремленого і протиставленого всім іншим предметам зовнішнього світу та іншим членам тієї людської спільноти, до якої вона належала» [12, с. 249]. Він також вказує на зв’язок числівника ‘один’ у деяких мовах із займенниками [12, с. 247].

М. О. Бутинов теж звертає увагу на те, що у деяких мовах предметну основу числівника ‘один’ становить слово ‘людина’ (напр., у шумерській мові число ‘1’ виражається різними словами іменного походження: *deš, dili, aš, gè*, імовірно, з первісною семантикою ‘чоловік’, ‘людина’ [5, с. 844]). За спостереженнями М. О. Бутинова, на зображеннях епохи палеоліту (малюнки на кістяних пластинках, на плитках піщаника і шиферу у різних печерах) часто зустрічається зображення тварини, а поряд кілька людських фігурок, які, на його думку, можуть бути якраз знаками лічби, що позначають кількість тварин, своєрідними бирками. У якості лічильного знака ‘один’ могли виступати рівною мірою фігурка чоловіка, фігурка жінки і фігурка без позначення статі (людина взагалі). Ще довгий час після цього число ‘один’ продовжувало зберігати у свідомості людей свій бирочний, нечисловий характер. Античні і середньовічні автори дивилися на число ‘один’ як на джерело всіх чисел, але не вважали його саме числом. Число починалося не з одиниці, а з двох [3, с. 43].

Таким чином, поняття ‘один’ пов’язано у першу чергу із поняттям частини від цілого і має більшою мірою не числовий, а предметно-номінативний характер, що знаходить своє відображення у мові.

Література:

1. Асмус В. Ф. Логика / Валентин Фердинандович Асмус. – М. : Госполитиздат, 1947. – 387 с.
2. Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию / Иван Александрович Бодуэн де Куртенэ. – Т. 2. – М. : Изд-во АН СССР. – 1963. – 391 с.
3. Бутинов Н. Один, два, три / Н. А. Бутинов // Знание – сила. – 1980. – № 9. – С. 42–43.
4. Винтер В. Некоторые мысли об индоевропейских числительных / В. Винтер // Вопросы языкознания. – 1989. – № 4. – С. 32–45.
5. Гамкрелидзе Т. В. Индоевропейский язык и индоевропейцы : реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры : в 2 т. / Т. В. Гамкрелидзе, В. В. Иванов. – Тбилиси : Изд-во Тбилиского ун-та, 1984. – Т. 1–2. – 1332 с.
6. Есперсен О. Философия грамматики / Отто Есперсен ; [пер. с англ. В. В. Пассека, С. П. Сафроновой]. – М. : Изд-во иностран. литературы, 1958. – 404 с.
7. Запелалова Л. А. Функционально-семантическая категория единичности в русском и английском языках : дисс.... канд. филол. наук : 10.02.20 / Запелалова Людмила Александровна. – Екатеринбург, 2008. – 220 с.
8. Иванов С. Ю. Всеобщее, особенное, единичное в структуре картины мира : философский анализ : дисс.... доктора филол. наук : 09.00.01 / Иванов Сергей Юрьевич. – Магнитогорск, 2012. – 295 с.
9. Іваненко С. В. Одиничне та особливе в лексико-семантичних групах на позначення кольору в сучасній російській мові : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.02 / С. В. Іваненко. – Дніпропетровськ, 2001. – 20 с.
10. Категория количества в современных европейских языках / В. В. Акуленко, С. А. Швачко, Е. И. Букреева и др. ; [отв. ред. В. В. Акуленко] ; АН УССР. Кафедра иностранных языков. – К. : Наук. думка, 1990. – 284 с.
11. Маковский М. М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках : Образ мира и миры образов / М. М. Маковский. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1996. – 416 с.
12. Панфилов В. З. Гносеологические аспекты философских проблем языкознания / Владимир Зиновьевич Панфилов. – М. : Наука, 1982. – 360 с.
13. Потеня А. А. Значения множественного числа в русском языке / Александр Афанасьевич Потеня // Филологические записки. – Вып. V. – 1887. – С. 23–34.
14. Реформатский А. А. Число и грамматика [Электронный ресурс] / А. А. Реформатский // Лингвистика и поэтика. – М., 1987. – С. 76–87. – Режим доступа : <http://www.philology.ru/linguistics1/reformatskiy-87b.htm>

15. Ромашина Е. Г. Актуализация проблемы единичного в постмодернистском философском дискурсе : дисс.... канд. филос. наук : 09.00.01 / Ромашина Елена Геннадьевна. – Томск, 2005. – 143 с.
16. Степанов Ю. С. Счёт, имена чисел, алфавитные знаки чисел в индоевропейских языках / Ю. С. Степанов // Вопросы языкознания, 1989. – № 4. – С. 46–71.
17. Таранець В. Г. Діахронія мови : Збірка статей / Валентин Григорович Таранець ; [за заг. ред. проф. Л. М. Голубенко]. – Одеса : Друкарський дім, 2008. – 232 с.
18. Трубицина И. А. Словообразовательная категория имён существительных со значением единичности в современном русском литературном языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Трубицина Ирина Анатольевна. – Ставрополь, 2006. – 25 с.
19. Українська радянська енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://leksika.com.ua/ure/>
20. Філософія : підручник [Електронний ресурс] / С. П. Щерба, О. А. Заглада. – К. : Кондор, 2011. – 548 с. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/18480901/filosofiya/filosofiya_-_scherba_sp
21. Gonda J. Reflections of the numerals «one» and «two» in ancient Indo-European languages / Jan Gonda. – Utrecht : A. Oosthoek, 1953. – 80 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

22. Життя и хождение Данила Русьския земли игумена [Електронний ресурс] / Памятники литературы Древней Руси. XII век. – М., 1980. – С. 25–114. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr19.htm>
23. Слово о плыку Игоревѣ, Игоря, сына Святъслава, внука Ольгова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/slovo67/sl01.htm>

УДК 811.133.1'37

Ж. В. Буць,

Національний технічний університет України «КПІ», м. Київ

**ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ТЕКСТОВОГО КОНЦЕПТУ САМОТНІСТЬ
У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ «ЖІНОЧІЙ» ПРОЗІ
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ К. ШАЗАЛЬ «L'INSTITUTRICE»)**

У статті представлено концептуальний простір сучасної французької «жіночої» прози, з метою виявлення засобів вербалізації текстового концепту самотність. Окреслено особливості номінації аналізованого концепту, простежено гендерну специфіку його розгортання у художній тканині твору французької письменниці К. Шазаль. Особливу увагу набувають концептуальні тропи як ідентифікатори емоційного стану персонажів.

Ключові слова: «жіноча» проза, текстовий концепт самотність, засоби вербалізації концепту, номінація, емоційний стан персонажу.

В статье рассматривается концептуальное пространство современной французской «женской» прозы, с целью определения способов вербализации текстового концепта одиночество. Определены особенности номинации анализированного концепта, обозначено гендерную специфику его разворачивания в художественном тексте романа французской писательницы К. Шазаль. Особое внимание уделено концептуальным тропам как идентификаторам эмоционального состояния персонажей.

Ключевые слова: «женская» проза, текстовый концепт одиночество, способы вербализации концепта, номинация, эмоциональное состояние персонажа.

This article studies the conceptual space of modern French «woman» prose, with the view of determination of methods of verbalization's textual concept LONELINESS. It's determined the category of the analyzed concept, the gender specific of his opening out marks in artistic text of the French authoress' novel. The special attention is spared to the conceptual paths as identifiers of the emotional state of personage.

Key words: «woman» prose, textual concept LONELINESS, methods of verbalization's concept, category of the concept, emotional state of personage.

Сучасні розвідки дослідження семантики художнього тексту відзначено когнітивно-дискурсивною парадигмою. Науковці звертаються до проблем організації художнього простору у зв'язку з його категоризацією авторами літературних творів (О. А. Бабелюк, Л. І. Белехова, В. Г. Ніконова, G. Fauconnier та ін.).

Антропоцентричний підхід сучасної лінгвістичної парадигми зумовлює визначення шляхів та способів вербального відображення внутрішнього стану людини, одним з яких є самотність. Крім того, самотність вважається характерною рисою постмодерністської епохи [3, с. 46]. І сучасні вчені дедалі частіше цікавляться лінгвокогнітивною складовою емоційних станів (Г. А. Огаркова, Г. І. Харкевич, та ін.). У працях лінгвопоетологів САМОТНІСТЬ вивчають: як інтертекстему авторського світобачення (О.С. Переломова), емоційний стан персонажу (Ю. О. Лісова), концептуальну єдність у художній картині світу окремих письменників (О. В. Байоль, О. В. Корабльова), складову лінгвокультурологічного концептуального простору (Н.В. Подзолкова).

Також у лінгвістичних розвідках спостерігається зацікавленість напрямом досліджень, у центрі уваги якого перебувають гендерні аспекти мови та комунікації (О. Л. Козачишина, Х. В. Старовойтова, І. А. Стернин, М. О. Яценко та ін.). Такий спектр наукових пошуків новітньої лінгвістики зумовлює **актуальність** обраної теми нашої розвідки.

За **мету** ми ставимо визначити засоби, якими вербалізується текстовий концепт самотність у художньому просторі сучасної французької жіночої прози.

Основною одиницею когнітивних вчень є концепт як ментальне утворення (за О. С. Кубряковою). Але на сьогодні когнітологи не мають однозначного його визначення. Так, наприклад, В. Маслова пояснює таку неоднозначність складною та багатовимірною структурою концепту [4, с. 50]. Однак, урахувавши сутність його природи, можна окреслити два підходи у сучасній лінгвістиці:

- розуміння концепту у власне когнітивному тлумаченні (О. О. Селіванова, О. С. Кубрякова, Р. І. Павлієніс, Д. С. Ліхачьов та ін.);
- визначення концепту як поняття, що відображається в культурі (А. Вежицька, Ю. М. Лотман, В. А. Маслова, Ю. С. Степанов та ін.).

Звертаючи увагу на існування прихованих способів реалізації смислу в концептуальній організації художнього тексту, разом із художнім образом виокремлюють і **концепт**. У працях сучасних лінгвопоеетологів художній текст розуміється як концептуальна єдність, оскільки текстові концепти є текстотвірними категоріями. **Текстовий концепт** (мається на увазі художнього тексту) характеризує авторський вибір концептуальних пріоритетів і формує індивідуально-авторську картину світу в художньому творі, яка визначається естетичними домінантами письменника (В.В. Андрієвська, С.А. Аскольдов, В.Г. Ніконова). У подальшій роботі ми будемо дотримуватися визначення текстового концепту (далі ТК) О.М. Кагановською, яка вважає його «мовленнєво-розумовим утворенням змістового плану, яке характеризується багатосмисловою напруженістю й надкатегоріальністю і на текстовому рівні імплікує сукупність певних ознак метаобразів художнього твору з метою їхньої подальшої експлікації» [2, с. 24].

Звернення у нашій розвідці до «жіночої» прози пояснюється зростанням інтересу до гендерних досліджень. Визначення поняття «жіночої прози» ми дотримуємося за Г.-П. М. Рижковою, яка розуміє цю літературознавчу категорію за ознаками гендеру автора твору [6, с. 6]. Крім цього, однією з характерних рис такого виду творів є жінка-героїня, що разом із універсальними проблемами буття вирішує її специфічні гендерні питання.

Матеріалом нашого дослідження слугував художній простір роману сучасної французької письменниці Клер Шазаль «L'institutrice». Вибір ілюстративного матеріалу ми пояснюємо, перш за все, належністю авторки до постмодерністської літературної течії, що зумовлює звернення до концептуалізації емоційного стану, яким у нашому випадку є самотність. По-друге, на нашу думку, твір К. Шазаль відповідає усім ознакам жіночої літературної течії. Головна героїня, вчителька навчальної школи Жанна, має свій власний погляд на світ, особливий інтерес до певних сторін екзистенції, що у романі показано крізь призму соціально-психологічних рис фемінного гендеру.

Відповідно до ідей постмодернізму (У. Еко), головний герой сучасної літературної течії – людина, яка відчувається «дуже незатишно у холодному всесвіті» [9, с. 136], вона є розгублена, усамітнена, яка втратила духовні орієнтири, зневірилась в ідеалах минулого. Саме такою й є головна героїня твору французької письменниці К. Шазаль «L'institutrice». Події досліджуваного художнього простору відбуваються у післявоєнні часи (другої світової). Жанна відчувається самотньою у затишному селищі, де працює вчителькою. Молода дівчина знаходиться на перепутті свого життя: необхідно обрати майбутній шлях – чи-то заміжжя, чи-то кар'єра. У такий нелегкий час дівчина відчувається самотньою та розгублено.

Проблема самотності має амбівалентний характер. Європейська філософія розглядає її як особливу форму страждання, «екзистенціал людського буття, у межах якого відбувається зовнішнє або внутрішнє відособлення людей» [10, с. 145]. Самотність є результатом колізії комунікації, що спричинені виявом людини у світі як неповторної особистості [5, с. 65]. Тоді як психологічні студії презентують стан самотності як негативний. Психологи схильні до визначення самотності як соціально-психологічного явища, яке пов'язано з «відсутністю близьких, позитивних емоційних зв'язків з людьми та / або зі страхом їх втрати у результаті вимушеної або наявної психологічної причини соціальної ізоляції» [1]. У рамках цього поняття розрізняють позитивну (самітність) і негативну (ізоляція) самотність, однак найчастіше поняття САМОТНОСТІ має негативні конотації.

У статті ми звертаємося до розгортання ТК самотність, що актуалізується у творі К. Шазаль «L'institutrice». Але перш ніж виявити особливості вербалізації досліджуваного ТК, визначимося з його номінацією, що зумовлює шляхи його актуалізації та розгортання. Так, за тлумачним словником французької мови САМОТНІСТЬ – *solitude* n.f., має значення «État de quelqu'un qui est seul momentanément ou habituellement ; état de quelqu'un qui est psychologiquement seul» [11]. Отже, самотність визначено як постійний або тимчасовий психологічний стан людини. У подальшому аналізі, ми будемо дотримуватися визначення поняття самотності як глобального соціально-психологічного феномену, який є духовно-психічною властивістю особи, станом її внутрішнього світу, що зумовлює ставлення особи до спільноти та спільноти до особи як соціальної пасивності, депресії, почуття власної непотрібності [7, с. 6].

У номінативному полі вербалізованого ТК самотності у художньому просторі французької «жіночої» прози переважають прямі номінації *solitude* n.f. та похідний від нього прикметник жіночого роду *seule*. Якщо звернемо увагу на граматичні маркери, то спостерігається фемінна належність, що підтверджує, на нашу думку, гіпотезу про самотність художньої тканини «жіночої» прози.

Оскільки художня картина світу твору відображає ментальність людини, її духовну та практичну діяльність, водночас вона віддзеркалює культурні цінності. У цьому процесі автор виступає творцем текстової світобудови, а текст є його моделлю, яка акумулює моральні та духовні якості [3, с. 108]. У когнітивному просторі аналізованого роману К. Шазаль простежуємо вербалізацію ТК самотність, що спричинено соціо-психологічними факторами розвитку суспільства. В епоху інформаційного, економічного та соціального прогресу людина відчувається покинутою та усамітненою. Якщо говорити про жіночу прозу, про жінок взагалі, то ще одним фактором виступає стрімкий розвиток фемінізму, який призводить до самотності. Ілюстративний матеріал доводить цю гіпотезу: *Mais Jeanne est-elle plus heureuse ? Elle a vingt ans, la solitude et l'inconnu lui pèsent terriblement [...]. Jeanne veut travailler avant tout, se faire une place seule. Plus tard, elle verra. Un enfant serait un poids pour le moment* (Chazal, Inst, p. 99). У наведеному прикладі твору французької письменниці спостерігаємо як впливає суспільство та прогрес на становлення жінки. Жанна порівнює свою долю із життям заміжньої подруги. Вчителька не може вирішити чи щасливіша вона від неї (*plus heureuse*). У свої двадцять років Жанна безмірно тяжіє від самотності (*la solitude ... pèsent terriblement*). Хоча водночас вона бажає працювати (*veut travailler avant tout*), аби знайти себе і своє місце у суспільстві (*se faire une place seule*). При цьому дівчина розуміє, що прирікає себе до самоти. І дитина, на її думку, заважатиме (*serait un poids*) становленню молодій особі. Тобто героїня цілеспрямовано погоджується на самотність, зважаючи на вимоги сучасності.

Згодом головна героїня роману К. Шазаль «L'institutrice» зникає до свого емоційного стану, і, навіть, виправдовує свій вибір: *En réalité, Jeanne veut être seule, rentrer chez elle, au milieu de ses objets familiers et dormir dans son lit. Jeanne n'est pas une nomade et elle a parfois des manies de vieille fille* (Chazal, Inst, p. 206). У наведеному прикладі письменниці демонструє бажання самоти героїні (*veut être seule*). Вона аргументує це своїми звичками (*au milieu de ses objets familiers*), хоча й ловить себе на думці, що приречена бути старою дівою (*des manies de vieille fille*), тобто довічно залишатися самотньою.

Як зазначалося вище, самотність як психологічний чинник має амбівалентний характер. І таку двоїстість простежуємо на вербальному рівні у розгортанні досліджуваного ТК.

В деяких ситуаціях героїня роману «L'institutrice» користувалася своїм самотнім станом, насолоджувалася ним: *Un monde presque insouciant, malgré les rigueurs de l'après-guerre. Jeanne aime s'y plonger. Elle s'y sent vaguement étrangère, mais n'est pas timide* (Chazal, Inst, p. 10). Будучи необтяженою ані сім'єю, ані дітьми, навіть, знаходячись на відстані від рідних, вчителька відчувала себе в іншому світі – безтурботному (*Un monde insouciant*). Але Жанні це подобалося, що на

вербальному рівні передано дієслівною конструкцією *aime s'y plonger* – «любить в нього занурюватися» (тут і далі переклад наш – Ж.Б.). У самоті головна героїня твору К. Шазаль відчуває себе чужою (*étrangère*), що вказує на неприйняття цього відчуття, але водночас вона не соромиться (*n'est pas timide*), відчуває себе вільною. Так, можна стверджувати, що ТК самотності розгортається у ТК свобода, який вербалізується у текстовій тканині аналізованої «жіночої» прози.

Самотність часто асоціюється з усамітненням, що спричиняє подекуди біль та жаль. На вербальному рівні, як демонструє ілюстративний матеріал, героїня тяжилася своєю самотністю, це доводило дівчину іноді до відчаю, що змушувало її плакати від почуття самоти (*pleurer de solitude*) та прикрасі цього стану (*d'amertume*): *Elle a parfois envie de pleurer de solitude et d'amertume* (Chazal, Inst, p. 13).

Почуття самотності не полишає героїню твору К. Шазаль «L'institutrice» навіть, в амурних справах.

Pourquoi avoir accepté ce rendez-vous ? Quelles raisons profondes la poussent à s'intéresser à cet homme qui lui ressemble si peu et qui ne peut lui offrir que l'hiver de l'Auvergne et la solitude des champs ? (Chazal, Inst, p. 66)

Наведений приклад ілюструє внутрішній монолог вчительки стосовно роздумів щодо погодження на побачення. Зважуючи усі «за» та «проти» свого вибору, Жанна вагається, оскільки не може погодитися на пропозицію молодого чоловіка, який мешкає у селищі. На вербальному рівні вагання головної героїні роману К. Шазаль передано лексемами *hiver* n,m (зима) та *solitude* n,f (самотність). Жанна не може приректи себе на самотність, на довгі самотні зими та самотні безмежні поля.

За твердженнями дослідників, концептуалізація і вербалізація психоемоційних станів здійснюються переважно через метафори [8, с. 5; 3, с. 107]. Це підтверджує ілюстративний матеріал. Але тропи, що вербалізують ТК самотність у романі К. Шазаль відображають належність автора до фемінного гендеру.

La maison est froide [...], elle est saisie par l'humidité et l'odeur de naphthaline (Chazal, Inst, p. 9).

Accepter de rentrer dans cette maison froide malgré l'été et de passer une soirée seule sous la lampe de la cuisine (Chazal, Inst, p. 29).

Elle entre dans sa maison froide sans penser qu'elle est seule et que l'hiver est déjà là. (Chazal, Inst, p. 152).

У наведених прикладах, авторка твору, при описанні оселі молодій вчительки, вдається до вживання тропів, що найяскравіше відображають емоційний стан. Перше, що відчуває героїня – холод домівки (*maison froide*) (1, 2, 3). Ця метафора вказує на самоту, пустоту, що на тактильному та емоційному рівні порівняно із холодом та не комфортом. У другому уривку авторка підкреслює відчуття холоду антитезою, яка виражена у протилежності понять тепла та холоду. Незважаючи, навіть, на літо (*malgré l'été*), що панувало на той період, Жанна відчуває холод у своїй оселі.

Крім цього, у першому прикладі, переступивши поріг свого дому, Жанна начебто поринає у вологе середовище (*est saisie par l'humidité*). І, навіть, відчуває запах нафталіну (*l'odeur de naphthaline*). За тлумачним словником Larousse іменник *naphthaline* n.m. «Nom commercial du naphthalène impur, utilisé comme antimité» [11], тобто речовина, яка застосовується проти моли, з їдким неприємним запахом, що посилює негативне відчуття самотності, незатишності. Інший приклад ілюстративного матеріалу (2) у метафоричному плані підкреслює образ самотньої жінки. Образ кухонної лампи (*la lampe de la cuisine*) має конотативне значення не лише тепла, а й затишку та жіночності, оскільки за стереотипним сприйняттям мускулітного французького суспільства, жінка асоціюється з господарством, кухнею та берегинєю домашнього комфорту. Такий образ наголошує та увиразнює емоційний стан головної героїні. Таким чином, вчителька навіть неприємними сенсорними рецепторами відчуває свою самотність.

Отже, розглянувши засоби вербалізації ТК самотність у художньому просторі французької «жіночої» прози на прикладі роману французької письменниці К. Шазаль «L'institutrice», дійшли таких висновки. Номінацією досліджуваного ТК виступають лексеми, що вказують на емоційний стан. На вербальному рівні ТК самотність позначено амбівалентністю, і має як позитивні, так й негативні характеристики. Актуалізація ТК самотність у художній тканині «жіночої» прози пов'язана з культурними та соціальними факторами. Одним із вербалізаторів виступає метафора, яка позначена гендерною диференціацією образів.

Перспективним, на нашу думку, видається вивчення прагматичних особливостей розгортання текстового концепту самотність у жіночій прозі.

Література:

1. Иванченко Г. В. Универсум одиночества: социологические и психологические очерки [Електронний ресурс] / Г. В. Иванченко, Н. Е. Покровский. – М. : Университетская книга, Логос, 2008. – Режим доступа : http://www.kniga.com/books/preview_txt.asp?sku=ebooks
2. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ століття) : монографія / Олена Марківна Кагановська. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2002. – 292 с.
3. Лісова Ю. О. Відображення стану самотності персонажа у французькій постмодерністській прозі: лінгвокогнітивний та комунікативно-прагматичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови» / Ю. О. Лісова. – К., 2012. – 220 с.
4. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : [уч. пособие] / В. А. Маслова. – Мн. : ТетраСистемс, 2008. – 272 с.
5. Переломова О. С. Філософсько-світоглядні аспекти лінгвістичного виміру концепту «самотність» / О. С. Переломова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2012. – № 50. – С. 63–70.
6. Рижкова Г.-П. М. Українська «жіноча» проза 90-х років ХХ-го – початку ХХІ ст.: жанрові й нарративні моделі та лінгвопоетика : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Г.-П. Рижкова. – Кіровоград, 2008. – 20 с.
7. Фльорко Л. Я. Самотність людини як проблема сучасної європейської філософії : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.05 «Етика» / Л. Я. Фльорко. – Львів, 2006. – 16 с.
8. Харкевич Г. І. Відображення стану тривоги персонажа в англійській прозі: семантико-когнітивний та нарративний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Г. І. Харкевич – К., 2007. – 204 с.
9. Eco U. Les limites de l'interprétation : [essai] / U. Eco [trad. de l'italien par M. Bouzaher]. – P. : Bernard Grasset, 1992. – 406 p.
10. Довідкова література:
11. Хамитов Н. Этика и эстетика. Словарь ключевых терминов / Хамитов Н., Крылова С., Минева С. – К. : КНТ, 2009. – 336 с.
12. Le petit Larousse illustré [Електронний ресурс]. – P. : LAROUSSE, 2011. – Режим доступа : <http://www.larousse.fr/>.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

13. Chazal, Inst : Chazal C. L'institutrice : [roman] / Claire Chazal. – P. : Pocket, 1997. – 223 p.

І. П. Волощук,
Національний Технічний Університет України «КПІ»

КОМУНІКАТИВНІ ІНТЕНЦІЇ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ ТА КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТИ

У статті розглядається політична промова як об'єкт лінгвістичного дослідження, що має завчасно створений сценарій, який актуалізує комунікативні інтенції мовця такі як переконання, агітація, вплив, спонування до дії. Представлено лінгвістичний аналіз мовних засобів різних рівнів, які реалізують комунікативні інтенції сьгоднішніх політиків.

Ключові слова: комунікативні інтенції, ілокутивна сила, мовленнєві акти, стратегії та тактики.

В статье рассматривается политическое выступление как объект лингвистического исследования, которое имеет предварительно созданный сценарий, в котором актуализируются коммуникативные намерения политика такие как убеждения, агитация, влияние, принуждение к действию. Представлено лингвистический анализ языковых средств разных уровней, которые реализуют коммуникативные намерения современных политиков.

Ключевые слова: коммуникативные намерения, иллокутивная сила, речевые акты, стратегии и тактики.

The article deals with the political speech as the object of linguistics study, which has a before handed designed scenario in which politicians communicative intensions are realized. There are persuasion, propaganda, influence, compulsion. The analyses of linguistics devices of different levels, which actualize the communicative intentions of today politicians, are represented.

Key words: communicative intensions, illocutive force, speech acts, strategy and tactics.

Актуальність статті обумовлена комплексним підходом вивчення ролі комунікативних інтенцій з точки зору їх мовленнєвої реалізації в сучасному політичному дискурсі. Існують праці науковців зокрема О. Почепцова, А. Міщенко, А. Павловича, Н. Формановської та інших, які розкривають ілокутивний аспект висловлення за допомогою дієслів мовленнєвих актів, проте поза увагою науковців залишається лінгвістичний аналіз мовних засобів різних рівнів, які реалізують комунікативні інтенції сьгоднішніх політиків, що і визначило **мету статті**. **Завданням статті** є проаналізувати семантичні, граматичні, стилістичні та прагматичні властивості мовних одиниць в сучасних політичних промовах.

Політична промова – це усний, як правило, підготовлений політичний текст, який проголошується перед масовою аудиторією, ставить нарізлі завдання у тій чи іншій сфері громадського життя, дає рекомендації щодо здійснення поставлених завдань. Офіційна промова ставить за мету інформування аудиторії і вплив на неї для отримання запрограмованого ефекту (перлокуції). Вона виконує функції переконання, агітації, вітання, має завчасно створений сценарій, який залежить від комунікативної інтенції мовця і розглядається як загальний продукт мовленнєвої діяльності людини, тобто як мовленнєвий акт. Модель мовленнєвого акту являє собою неподільне ціле: адресат – інтенція – адресант і неможлива при відсутності хоча б одного із цих компонентів [5]. Інтенції адресата, його принципи, погляди, спонукальні і оціночні наміри, позиція реалізуються безпосередньо мовними засобами різних рівнів, семантика яких обумовлена поставленими ним комунікативно-прагматичними задачами.

Зазначимо, що у сучасній лінгвістиці намір (інтенція) розглядається у зв'язку із комунікативною структурою висловлювання, перш за все з його ілокутивною силою, і визначається як призначення мовленнєвого акту із урахуванням змісту висловлювання, ситуації об'єктивної дійсності. Сучасні лінгвісти (зокрема О. Москальська розглядає інтенції інформування та активізації, Л. Кисельова – інформативні, спонукальні та контактні, О. Гнатковська 22 типи інтенції, серед яких: вдячність, заборона, обіцянка, наказ, прохання, порада, погроза, спонування, схвалення та багато інших.

Оскільки в основі інтенції покладено певний ілокутивний акт (дію, що виражає комунікативну мету), то його ядром є ілокутивна сила (висловлення, що володіє певною силою – прохання, вибачення тощо). Адекватно декодована адресатом ілокутивна сила висловлення досягає мети адресантом у вигляді перлокутивного ефекту (мовленнєвого впливу на адресанта) – тобто не самого факту розуміння адресатом смислу висловлення, а тих змін у його поведінці (у разі успішної комунікації), що спричинені цим розумінням: він злякається, повірить, зробить певний вчинок тощо, згідно з комунікативною інтенцією адресанта.

В теорії мовленнєвих актів поняття комунікативної інтенції тісно пов'язане з поняттям ілокутивного акту. Так О. Москальська виділяє два основних види комунікативних інтенцій: інформування та активізування. Реалізація яких може відбуватися за допомогою наступних комунікативних тактик: повідомляти – констатувати – стверджувати; переповідати – описувати – розповідати – оцінювати – змальовувати – стисло викладати; пояснювати – порівнювати – резюмувати узагальнювати – робити висновки; обґрунтовувати – доказувати – заперечувати – викривати; коментувати – аргументувати; спонукати – просити – закликати – апелювати – вимагати – інструктувати – наказувати; запитувати [1, с. 36].

Зазначимо, що тактика це сукупність комунікативних прийомів, тобто вибір мовленнєвих актів на кожному етапі спілкування. Вербальна комунікація буде успішною, коли адресат декодує пропозиційний зміст висловлення і ставлення до нього адресата. Тому класифікація мовленнєвих актів ґрунтується на чіткій усвідомленості пропозиційного змісту висловлення й ставлення до нього мовця, тобто пропозиційної настанови.

На основі класифікації ілокутивних актів за Дж. Серлем Л. Федорова виділяє наступні типи інтенційного впливу: соціальні впливи (реалізація визначених соціальних актів: привітання, прощання тощо); волевиявленням (мовленнєві дії, спрямовані на те, щоб об'єкт виконав волю мовця: наказ, прохання тощо); пояснювання та інформування (стратегії мовленнєвого впливу: доповідання, повідомлення тощо); оцінні та емоційні мовленнєві впливи (суспільні або міжособистісні суб'єктивно-емоційні відносини) [6]. Виходячи з того, що у прагматичній лінгвістиці поняття контексту трактується широко і включає в себе як мовні, так і позамовні, ситуативні чинники, доходимо висновку, що в дослідженні адекватності розуміння та інтерпретації висловлення особливу увагу слід звертати на ілокутивні індикатори (показники ілокутивної функції висловлення) як мовні, так і позамовні.

Індикатори ілокутивної сили вказують на те, як саме потрібно приймати і розуміти пропозицію у висловлюванні, з якою ілокутивною силою. Дж. Серль серед індикаторів у англійській мові виділяє наголос, інтонацію, спосіб дієслова, порядок слів та перформативні дієслова [4].

Висловлення ілокуції відбувається, в першу чергу, за допомогою перформативного дієслова, який іменує комунікативну дію. Наприклад, слова, *to demand, to order, to advise, to prohibit, to invite, to offer, to ask*, які у певному комуні-

кативно-прагматичному контексті являються не лише назвою дії, але і самою дією мовця. Розглянемо традиційні типи мовленнєвих актів, запропонованих Дж. Серлем і як вони реалізуються теперішніми політиками.

Репрезентативи (інформативні МА) – Відбувається представлення адресату подій, предметів або явищ. Мовець має намір передати слухачу певну сукупність відомостей та взяти на себе відповідальність стосовно їх істинності, наприклад *«I met with the President and some of my other colleagues in the West Wing this week to discuss with him where we are on immigration reform.»*[Barack Obama. Updates on Darfur, Immigration, Gas Prices. April 27, 2006].

«Now, there is no one in this Congress who doesn't want President Bush to have every tool at his disposal to prevent terrorist attacks – including the use of a surveillance program.» [Barack Obama. Floor Statement General Michael Hayden Nomination. May 25, 2013].

Директиви – (МА (мовленнєвий акт) спонування, мовець спонукає, змушує слухача до виконання або невиконання чогось: *«Don't expect the President to give the American people every detail about a classified surveillance program.»* [Barack Obama. Floor Statement General Michael Hayden Nomination. May 25, 2006].

Комісиви- (МА взяття зобов'язань, часто лінгвістичні експоненти таких МА вміщують дієслова «обіцяю» (*promise*), «клянусь» (*swear*), «зобов'язуюсь» (*commit myself*) тощо, наприклад: *«I can promise you this: America will be with you. As a partner. As a friend. Freedom is your inheritance. Now, it is your responsibility to build upon freedom's foundation.»* [Barack Obama. Speech in Ghana. July 7, 2009].

Експресиви- вираження емоцій мовця, спрямованих на адресата.

Якщо МА виражає крім емоцій ще й ставлення адресанта до ситуації взаємодії, ці експресиви називаються бехабітими (їх лінгвістичні експоненти): *«I am thankful to Canada. Your country was one of the soundest supporters of Ukraine»* [Petro Poroshenko. Speech in Ottawa. Sep 17, 2014].

«I rise to support this motion of condolence and to pay tribute to the Honourable Edward Gough Whitlam AC, QC» [Penny Wong. CONDOLENCE SPEECH FOR GOUGH WHITLAM. October 28, 2014]. *It is a great pleasure to be invited here today to address you – and on such a topic».*

«In these dark days, we feel the strong support of you. Thank you very much for that.» [Petro Poroshenko. Speech in Ottawa. September 17, 2014].

Щодо лінгвістичного аспекту нашої статті, нами розглядаються мовні засоби, які вибирає і оперує політик для досягнення перформативного ефекту. Адже для сприйняття ідей мовця і емоцій, які він хоче викликати/передати, необхідних для реалізації комунікативної мети, в процесі підготовки та виголошення промови політик враховує характеристику цільової аудиторії, і підбирає відповідні їй інтересам ідеї та емоції [3, с. 62].

Визначено, що сьогоденні політики активно вживають такі мовні засоби, як лексеми оцінки, відмови, експресії, модальні дієслова, дієслова (які виражають суб'єктно-об'єктні відносини, готують свідомість адресата для сприйняття інформації й сигналізують про наміри промовця), прикметники, прислівники, займенники, а також стилістичні фігури.

Розглянемо основні комунікативні інтенції сучасних політичних промов та мовні засоби їх реалізації.

Початком кожної промови, як ми вже визначили, є вітання і/або звертання до аудиторії. У політичних промовах, окрім вживання стандартних формул ввічливості можливі також їх розширені варіанти, які завдяки використанню мовних засобів набувають більшої експресії і тим самим привертають увагу слухачів і налаштовують на певний настрій:

I am so happy to get to be with you all, and it's pretty cool to see some of the College Republicans sitting down here where we met last time. [Sarah Palin's CPAC speech. March 08, 2014].

I rise to support this motion of condolence and to pay tribute to the Honourable Edward Gough Whitlam AC, QC. [Penny Wong. Condolence Speech for Gough Whitlam. October 28, 2014].

You know, folks, my dad used to have an expression. [Joe Biden's VP Nomination Speech].

Інтенція «надати інформацію» реалізується за допомогою лексем та словосполучень *to speak of/about, to tell smb, to have a revelation for smb, to come with the news, (to give/ serve with) the information, the/my message*. Наприклад:

We've named a Presidential Adviser for Global Entrepreneurship, well known and respected U.S. entrepreneurs and deployed them around the world to speak about what they do, how they do it, and why it matters. [Joe Biden's remarks to the Global Entrepreneurship Summit. November 20, 2014].

Speaking of tough decisions – speaking of tough calls – (chuckles) – last week we heard at the Republican convention – we heard our opponents – we heard them pledge that they too – they too heard the courage to make the tough calls. [Joe Biden's speech at the Democratic National Convention. September 06, 2012].

I tell you – Tristram Hunt and I might both have been educated at some of the best schools in our country. But here's the difference: You, Tristram – like the rest of the Labour Party – want to restrict those advantages... [David Cameron's speech to the Conservative conference. October 01, 2014].

Інтенція «дати пораду» відноситься до директив та реалізується безпосередньо у словосполученні *to give advice* та словосполученнями на кшталт *to offer advice, to give a hint*, а також дієсловами *to advise, to suggest, to recommend* та іменниками *an advice, a recommendation, a suggestion* із присвійними займенниками *my, our*:

So, to the Class of 2013, I will offer my first piece of advice: Enjoy it while you can. Soon, you will not get to wake up and have breakfast at 11:30 a.m. on Tuesday. And once you have children, it gets even earlier. [Barack Obama's Commencement Speech at Ohio State University. May 6, 2013].

My second piece of advice is to stay global. As the world continues to change and we become more connected to each other, globalization will bring both benefits and disruptions to our lives. ... My third piece of advice is to cultivate a sense of empathy – to put yourself in other people's shoes – to see the world from their eyes. [Barack Obama. University of Massachusetts at Boston Commencement Address. June 2, 2006].

Ще одним індикатором ілокутивної сили слугує наказовий спосіб:

So, to the Class of 2013, I will offer my first piece of advice: Enjoy it while you can. [Barack Obama's Commencement Speech at Ohio State University. May 6, 2013].

А також вживання модальних дієслів *must* і *should*:

We should be making this change with the information revolution in our country, with searchable health sites, so you can see what operations work out properly, what records doctors have, the cleanliness of hospitals, who does best at infection control – all of the information that would once be locked in the Department of Health is now available for all of us to see. [David Cameron's speech The next age of government. February 2010].

Використання методу прихованого маніпулювання, за якого мовець закликає до чогось, повідомляючи про свою особисту зацікавленість і використовує дієслова у наказовому способі, також є одним із варіантів реалізації даної інтенції:

I need everybody here to go back to your neighborhoods, and your workplaces, to your churches, and barbershops, and beauty shops. Tell them we have more work to do. Tell them we can't wait to organize. Tell them that the time for action is now. [Barack Obama's Remarks to the CBC's Phoenix Awards Dinner. September 18, 2010].

Засобами підсилення ефекту змісту директивних інтенцій виступають:

– оператор *do*, метою якого є підсилення перформативних дієслів:

I think we do have to, as a society, ask ourselves some difficult and profound questions around these issues. [Barack Obama Remarks in Joint Press Conference. May 02, 2014].

On the other hand, we continue to be an extraordinarily important market and foundation for global economic growth. We do have to take care of our deficits. [Barack Obama speech before newspaper editors. Washington, D.C. April 03, 2012].

– прислівники підсилення (у придієслівній позиції):

With this in mind, I strongly encourage the United States to give Ukraine special, non-allied partner status. [Petro Poroshenko to the Joint Session of the United States Congress. September 09, 2014].

Mr Speaker, we strongly endorse that call. [The House of Commons (David Cameron) on the flight MH17 disaster, Ukraine and Gaza, July 21, 2014].

Реалізацію інтенції «**змінити свідомість адресата**» простежуємо у реченнях, де використовується оціночна, емоційно-експресивна лексика, тропи.

Лексико-семантичні засоби вираження оцінки і текстові прийоми їх організації використовуються для активізації емоційної реакції адресата і формування референтних груп. Серед цих лексико-семантичних індикаторів можна виділити:

– емоційно-оціночні лексеми із вираженою оціночною конотацією (як позитивною, так і негативною): *democracy, confidence, resolve, clear purpose, a caring and peaceful world, freedom, free and hopeful society, toughness, courage, terrorism, violent dictatorships, devastation.*

– лексеми, які імплікують оцінку на основі негативної або позитивної конотації, яка реалізується у значеннях стилістично нейтральних слів (*authorities, government, officials, democrats*) у контексті або у складі словосполучень (*arbitrariness of authorities, corrupted Democrats, Labour's big government bureaucracy*);

– оціночні компоненти, які актуалізуються адресантом за допомогою стереотипів, які існують у спільній для даної спільноти людей картині світу: *hardworking Americans, United Europe, unbreakable will to live free, the world's longest-serving dictator.*

Інтенцію **впливу, спонукання до дії** тощо реалізується за допомогою морфологічних засобів, представлених одиницями, які виражають семантику імперативу:

– наказовим способом дієслова, які вказують на пряме або приховане звернення до адресата: *go and find it, don't neglect important relationships.*

– наказовим способом, утвореним за допомогою дієслова *let*: *let's celebrate, let's finally make it happen.*

– модальними дієсловами із інфінітивом, які актуалізують інтенцію переконання: *must mentor the next generation, should set limits, have to oppose.*

– дієсловами-перформативами, які виконують відповідну функцію заклик до певної дії: *to answer, to tell, to explain, to share.*

Визначимо, що імператив репрезентує домінуючу інтенцію політичного виступу, а саме спонукання адресата до здійснення певної політичної дії. У сьогоднішніх політичних промовах також присутні такі інтенції, як заклик, переконання, мобілізація нації.

До синтаксичних засобів, які актуалізують інтенції **впливу** та **взаємодії** є експлікація суб'єктивно-модальних і оціночних значень. Актуалізуються ці інтенції наступним чином:

– стійкими виразами: *terrorist threat, civil war, counterterrorism strategy, humanitarian assistance, religious minorities*, та синтаксичними фразеологізмами: *God bless you, may God bless you, at the end of the day.*

– експресивно і емоційно забарвлені синтаксичні конструкції:

Will Europe be free or partly free?

But I have no doubt that in the long run the system that offers the greater freedom will prevail. It always does! [Petro Poroshenko to the Joint Session of the United States Congress. September 09, 2014].

– повтор у межах мікротексту, який нав'язує елементу, який повторюється мовцем, роль теми. Завдяки повторенню слів та словосполучень на них зосереджується увага аудиторії; вони надають мовленню ритм та градаційний ефект:

Not just the CEO but the secretary and the janitor; not just the factory owner but the men and women who work the factory floor. [Barack Obama. Night Before the Election. Manassas, Prince William County, Virginia. November 3, 2008]

They execute captured prisoners. They kill children. They enslave, rape, and force women into marriage. They threatened a religious minority with genocide. [Barack Obama. Statement by the President on ISIL. September 10, 2014]

Now, today I want to take on all these views: the idea we'd be better off without Scotland; the idea that this makes no difference to the rest of the UK; and the idea that, however much we might care, we in England, Wales and Northern Ireland can have no voice in this debate because we don't have a vote. [David Cameron on The importance of Scotland to the UK. February 07, 2014]

But I believe together we can provide that strong and stable government that our country needs based on those values – rebuilding family, rebuilding community, above all, rebuilding responsibility in our country. [David Cameron's speech outside No 10 Downing Street as prime minister. May 11, 2014]

Парцеляція як основа прийому автоінтерпретації, яка об'єднує в одне ціле концепти різного порядку:

And it's Team GB I want to talk about today. Our United Kingdom.

And this, really, is why I'm standing here today: our shared values. Freedom. Solidarity. Compassion. Not just overseas, but at home.

Sam and I were in Bayeux, in France, with my constituent, Patrick Churchill...no relation to the great man – but a great man himself. [David Cameron's speech to the Conservative conference. October 01, 2014]

Інтенції зміни свідомості адресата, впливу, об'єднання соціальних груп адресатів реалізуються за допомогою мовних засобів створення виразності, які представлені стилістичними прийомами метафоризації, евфемізмів, гумору та іронії, кліше, експресивної фразеології, і найчастіше – епітетів. Метафора репрезентує образну інтерпретацію подій, фактів, явищ на основі прихованого порівняння та переносу значень: *guardians of our liberty, the tyranny of oil, tighten the net around their finances, we are hungry for change, religion as a wedge, patriotism as a bludgeon.*

There are still glass ceilings and walls we need to break down in our country so that talented Asians from every community in every part of our community can make it to the top. [David Cameron at the Muslim News Awards for Excellence, Grosvenor House, Park Lane. March 31, 2014].

And five years later when I found Jill and, by the way, like all educators, she has a healthy degree of skepticism. [Joe Biden's speech at the NEA Annual Meeting & Representative Assembly. July 03, 2011].

Кліше використовуються для посилення потенціалу впливу у мовленні. Використання клішованих елементів та їх відповідність стереотипам адресата забезпечує ефективність інтенції впливу та зміни свідомості адресата.

These are tough times for many of you. ... Fight for our children's future. [John McCain's Presidential Nomination Speech] *Are we on the eve of a new cold war?* [Petro Poroshenko to the Joint Session of the United States Congress. September 09, 2014].

We stand with you, the NEA, because with you, we can and will literally – it sounds trite, but restore the American dream. [Joe Biden's speech at the NEA Annual Meeting & Representative Assembly. July 03, 2011].

Евфемізми широко вживаються у політичних промовах, здебільшого, щоб в межах політичної комунікації вплинути на суспільну думку шляхом спотворення та пом'якшення певних явищ та фактів політичної дійсності.

I want to acknowledge – I want to acknowledge, as we should every night, the incredible debt we owe to the families of those 6,473 fallen angels and those 49,746 wounded, thousands critically, thousands who will need our help for the rest of their lives. [Joe Biden's speech at the Democratic National Convention. September 06, 2012].

Clearly I am not talking about a military solution of the Crimean problem. [Petro Poroshenko to the Joint Session of the United States Congress. September 09, 2014].

And children with special needs inspire a special love. [Sarah Palin's VP Nomination Speech].

Гумор та іронія використовуються доволі обережно, оскільки навіть задалегідь обдумані і підготовані жарти можуть не справити потрібного враження і аудиторія може не зрозуміти інтенцію. Зазначимо, що жарти із нотками образи, навішування ярликів сприймаються зазвичай негативно, але все ж мають місце у спонтанній політичній комунікації.

I'd like to quote a poem, if you'll forgive me, from an Irish poet. My colleagues always kid me back home saying I'm always quoting Irish poets because I'm Irish. That's not the reason. I quote them because they're the best poets in the world. That's why.

[Joe Biden's remarks to the Global Entrepreneurship Summit. November 20, 2014]. Епітети допомагають слову або вислову отримати потрібне забарвлення і вплинути на точку зору адресатів: *mounting debts, stagnant wages, tough talk, ill-conceived war, sweeping ethics reform, abiding desire, disastrous policies, bitter partisanship.*

On this day, we come to proclaim an end to the petty grievances and false promises, the recriminations and worn-out dogmas that for far too long have strangled our politics. [Barack Obama Inaugural Address. January 21, 2013]

We must tackle this poisonous thinking at home and abroad and resist the ideologues' attempts to divide the world into a clash of civilizations. [David Cameron's Speech at Israel's Knesset. March 12, 2014]

But we also seek a world, it's in our naked self-interest to want a world where everyone everywhere can reach their full potential in their own society. [Joe Biden's remarks to the Global Entrepreneurship Summit. November 20, 2014].

Now to be fair, some GOP candidates also raised mammoth amounts of cash... [Sarah Palin's Speech at the Restoring America Tea Party of America Rally in Indianola, Iowa. September 04, 2011].

Фразеологічні одиниці слугують посиленню образності промови. Велика частина фразеологізмів, крім номінативної і комунікативної функцій, виконує в мові емоційно-експресивну функцію, чим пояснюється широке використання фразеології в політичних виступах.

It took Ukraine 7 long years to walk the terrible, thorny road towards the political association and economic integration with the EU.

Their cold-blooded killing (just like the barbaric treatment of their remains afterwards) showed that whoever floods Europe with uncontrolled weapons – puts millions of lives at risk. [Petro Poroshenko at the ceremony of signing the Association Agreement between Ukraine and the European Union. June 27, 2014]. Підсумовуючи зазначимо, що сьогоденні політики актуалізують певні комунікативні наміри, які знаходять своє мовне вираження на різних рівнях. З'ясовано, що найбільш емоційно експресивними є промови, де метою політика є змінити свідомість адресата, вплинути на його бачення ситуації, скорегувати світогляд, і саме тому реалізація даної інтенції вимагає використання експресивної та оціночної лексики, тропів, стилістичних фігур, які використовуються для збудження емоційної реакції адресата. Подальшого дослідження потребує встановлення взаємодії прагматичних, семантичних та стилістичних властивостей мовних одиниць в англомовному політичному дискурсі з точки зору їх функціонування та перекладу.

Література:

1. Москальская О. И. Грамматика текста / О. И. Москальская. – М. : Высш. школа, 1981. – 183 с.
2. Научук О. В. Когнітивні та прагматичні характеристики порад у сучасній англійській мові: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04. / О. В. Научук. – Донецьк, 2010. – 20 с.
3. Почепцов О. Г. Интенциональный анализ / О. Г. Почепцов // Речевые акты в лингвистике и методике. – Пятигорск : ПГИИЯ, 1986. – С. 170–181.
4. Серль Дж. Природа интенциональных состояний / Дж. Серль // Философия, логика, язык. – М. : Прогресс, 1987. – С. 96–127.
5. Формановская Н. И. Соотношение интенционального и пропозиционального компонентов в высказывании / Н. И. Формановская // Русский язык за рубежом. – 1996. – № 1–2–3. – С. 42–47.
6. Федорова Л. Л. Типология речевого воздействия и его место в структуре общения / Л. Л. Федорова // Вопросы языкознания. 1991. – № 6. – С. 46–50.

УДК 811.111:39

Т. М. Гузій,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ДУША / ДУХ, БОГ У РЕЛІГІЙНОМУ СВІТОГЛЯДІ ДРЕВНІХ АНГЛОСАКСІВ

У статті розглядається концепт ДУША / ДУХ на основі пам'яток давньої писемності, таких як «Beowulf» (VII-XI ст.), «Dream of the Rood» (X ст.), «Daniel» (X ст.), «Juliana» (X ст.), «Elene» (X ст.). Увага автора зосереджується на виявленні засобів вербалізації концепту ДУША / ДУХ, які поєднують в собі язичницькі та християнські мотиви та допомагають ширше розкрити поняття Бога в культурі древніх англосаксів.

Ключові слова: концепт, Бог, дух, душа, древні англосакси.

В статье рассматривается концепт ДУША / ДУХ на основе памятников древней письменности, таких как «Beowulf» (VII-XI вв.), «Dream of the Rood» (X в.), «Daniel» (X в.), «Juliana» (X в.), «Elene» (X в.). Внимание автора сосредоточено на выявлении средств вербализации концепту ДУША / ДУХ, которые сочетают в себе языческие и христианские мотивы и помогают шире раскрыть понятие Бога в культуре древних англосаксов.

Ключевые слова: концепт, дух, душа, древние англосаксы.

In the article concept SOUL / SPIRIT on the material of ancient literature, such as «Beowulf» (VII-XI century), «Dream of the Rood» (X), «Daniel» (X), «Juliana» (X), «Elene» (X) is examined. The author focuses on identifying verbalization means of the concept SOUL / SPIRIT, which combine pagan and Christian motifs and helps to reveal broader the notion of GOD in ancient Anglo-Saxon culture.

Keywords: concept, spirit, soul, Anglo-Saxons.

На сьогоднішній день лінгвоконцептологія є сучасним напрямком лінгвістики, яка розвивається на стиці когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології; усе більше зростає кількість наукових праць, присвячених як теоретичним основам лінгвоконцептології, так і окремим конкретним концептам. Концепт зберігає знання, досвід лінгвоспільнот і процесів пізнання світу, висловлює їх культуру та історію, виступає свого роду мостом, що об'єднує лінгвокультурологічний і лінгвокогнітивний підходи. Такі концепти, як БОГ, ДУША, ДУХ, ДОЛЯ, ІСТИНА, РЕЛІГІЯ є базовими показниками духовності кожної окремої лінгвоспільноти та відображають її світогляд. Ціль нашої статті – проаналізувати вербалізацію концепту ДУША / ДУХ, БОГ у релігійному світогляді древніх англосаксів.

Концепт БОГ невід'ємно поєднаний з концептом ДУША. Душа є найвищою цінністю людини, через яку відбувається зв'язок людини з Богом. Семантичне дослідження даного концепту допомагає ширше розкрити змістові характеристики концепту БОГ. Людська душа й Бог – це поняття, генетично пов'язані між собою. Біля витоків релігійного світогляду лежить уявлення про схожість між людиною і світом: так само, як і людина, світ має подвійну природу – її видиме, матеріальне тіло (Космос, Усесвіт) приховує під собою невидиму, нематеріальну «душу» («душа світу», «світовий дух», «вища духовна субстанція», «Бог») [6].

А. Вежбицька описує концепт ДУША як 1) частину бінарної конструкції (друга – тіло); 2) невидиму сутність; 3) ту, що належить іншому світу – благому, нематеріальному; 4) вона – джерело моральності [10, с. 43].

О. Л. Бессонова, аналізуючи концептуальну метафору, розширює семантичний простір концепту та виділяє 9 метафор: душа є вмістилище, душа є страдницький об'єкт, душа – матеріальна цінність, душа – творіння бога [1, с. 59–62].

Іноді в деяких джерелах душа співвідноситься з духом. Слід розмежовувати ці поняття. Із філософської точки зору поняття дух на відміну від «душі» акцентує об'єктивну значимість свого змісту та його відносну незалежність від стихії емоційних переживань [7].

На думку Ю. С. Степанова уявлення «душі» та «духу» чітко концептуалізовано, коли під духом мається на увазі найвища здатність душі, за допомогою якої людина входить у спілкування з Богом [5, с. 720].

І. В. Бурнос, дослідивши концепти ДУША, ДУХ у співставленні з англійськими на матеріалі «mind», «soul», «spirit», стверджує, що концепт SOUL співпадає з російським концептом ДУША в суугобо церковному уявленні про душу як цінність, яку треба спасти, але можна втратити, а також в уявленні про душу як осередок почуттів та думок людини, її характерних якостей. Дух пов'язаний в церковному уявленні з внутрішньою силою людини та є лексемою, пов'язаною етимологічно з душею і диханням [2].

Для більш детального визначення таких понять, як дух та душа, звертаємося до етимології слова та виявляємо, що давньоанглійська (далі – д. англ.) лексема *sawol* є «духовна та емоційна частина людини, живе існування; життя, жива істота» походить від прагерманського *saiwalo* (споріднене з давньосаксонською (далі – д. сакс.) *seola*, давньоісландською (далі – д. ісл.) *sala*, давньофризською (далі – д. фриз.) *sele*, давньонімецькою (далі – д. в. нім.) *seula*, готською (далі – гот.) *saiwala* неточного походження). Іноді вважають, що спочатку слово значило «те, що прийшло з моря або належало йому», тому що вважалося проміжною посадкою душі перед народженням чи після смерті; якщо це так, дане слово походить від прагерманського *saiwaz* (море) [9]. Душа означає живу субстанцію, яка дається людині перед народженням і не зникає після смерті.

Сучасна англійська лексема *spirit*, що перекладається як *дух*, з'явилася у середині 13 ст. та позначала «живе начало в людині та тваринах» від англо-французького *spirit*, давньофранцузької *espirit* «душа, дух», прямо від латинської (далі – лат.) *spiritus* «дихання (вдох, також вітру), дихання бога, життя» також «характер; піднесений настрій, енергія, мужність; гордість, надмірність», споріднене з *spirare* «вдихати», від давньоіндоевропейської (далі – д. інд.) *(s)peis* «дути» [9].

На позначення духу в давньоанглійській мові вживалася лексема *gast* «дух, життя, дихання, хороший чи поганий настрій, ангел, демон», походить від давньогерманського *ghoizdoz* (споріднене з д. сакс. *gest*, д. фриз. *jest*), від д. інд. кореня *gheis* «бути схвильованим, здивованим, переляканим» (споріднене з санскритом *hedah* «гнів»; гот. *usgaisjan*, д. англ. *gaestan* «лякати»). [9]. Звертаємо увагу на походження лексеми *gast* від дихання, в уявленнях древніх германців воно є основою життя, тобто дихання розуміється як дух, що є внутрішнім показником життя людини, її внутрішньою силою.

У пам'ятках давньоанглійської писемності на позначення концепту ДУША вживаються лексеми *sawol* та *feorh*.

У давньоанглійській пам'ятці «Beowulf» в одному з епізодів описується смерть героя. Душа при смерті відділяється від тіла, що є християнським бачення душі:

д. англ. ...*him of hredre gewat sawol secean soðfastra dom* (Beowulf 2819–2820) – «З його грудей вийшла душа шукати дім святих».

Груди є місцезнаходженням душі в уявленні древніх англосаксів, тут локалізуються душевні переживання людини. У християнському світогляді душа є найвищою цінністю людини, що прагне спасіння, близькості до Бога та відділяється від тіла після смерті.

Душа є найціннішим скарбом, яким володіє людина:

д. англ. *Him wæs geomor sefa, wæfre ond wælfus, wyrd ungemete neah, se done gomelan gretan sceolde, secean sawle hord, sundur gedælan lif wið lice* (Beowulf 2419–2423) – «Його серце було сумним, неспокійним та готовим до смерті, дивно близької, яка повинна прийти до старого чоловіка, вийняти його душевний скарб, пополам розділити життя від тіла».

У давньоанглійській найдавнішій християнській поемі «Dream of the Rood» розкривається тема розп'яття Ісуса Христа; події описуються з точки зору самого хреста у вигляді сновидіння. Постійно наголошується на величності хреста, на його ролі у зв'язку людини з Богом. У християнських віруваннях душа безсмертна та після смерті людини вона відправляється до Бога:

д. англ. ...ac *ðurh ða rode sceal rice gesecanof eorðwege æghwylc sawl, seo þe mid wealdende wunian þenceð* (Dream of the Rood 119-121) – «Через хрест кожна душа відправиться з землі на небеса, яка буде з повелителем перебувати».

У найдавніших пам'ятках англосаксонської писемності простежується переплітання язичницьких та християнських мотивів. Контексти вживання душі в героїчному епосі також містять два світогляди. Аналіз зазначеної літератури виявив, що лексема на позначення концепту ДУША *sawol* вживається переважно в християнських контекстах, а *feorh* в язичницьких.

Іменник *feorh* означає «життя» (споріднене з гот. *fairnūs* «мир», д. ісл. *fjör* (<*ferhwa*) «життя», д. фриз. *ferch*, д. с. *ferah*, *fera*, д. в. нім. *ferah*, *ferh* «душа, життя, дух», д. в. нім. *fereh-eih*, д. ісл. *fjorr* «дерево; чоловік», д. англ. *firas* (множина) «чоловіки», д. в. нім. *firihi* «народ», кримсько-готською *fers* «чоловік» (< герм. *ferhw*), які формально можуть бути співставлені з індоєвропейським коренем *perk*, останній об'єднав на тільки семи [дерево], [гора] та [грім], але і семи [дерево] та [життя], що є відображенням древніх уявлень про дерево життя [3]. Тобто можна припустити, що іменник *feorh* походить від священного дерева, що символізує життя та в контекстах вживання означає душу, що в язичницьких уявленнях нерозривно пов'язана з життям:

д. англ. *Gehwearf þa in Francna fæþm feorh cyninges, breost gewædu ond se beah somod* (Beowulf 1210-1211) – «Душа короля дісталась франкам разом з убором нагрудним та прикрасою».

Душа в язичницьких уявленнях древніх англосаксів є уособленням життя, здоров'я, і вона нерозривно пов'язана з тілом, на відміну від християнського світогляду, де душа відділяється від тіла і всеціло належить Богу. У давньоанглійській поемі «Daniel», що заснована на мотивах Біблійської книги Даниїла, наголошується на важливості зв'язку душі людини з Богом:

д. англ. *swa no man scyle his gastes lufan wið gode dælan* (Daniel 20-21) – «Так жодна людина не повинна розлучати свою душу від Бога».

Традиція християнського богослов'я у вченні про душу виходила із протиставлення душ тварини та людини. Людина створена по образу та подібності до Бога, та саме її безсмертна душа є, по Григорію Богослову, Боже дихання та світло Боже: душа повинна бути для тіла тим же, чим Бог є для душі. Отці церкви говорили про необхідність очищення душі, що пала в результаті первородного гріха та про можливість повернення її до Бога через Христа [4].

Душа за язичницькими віруваннями може належати не тільки людині, але й будь-якій тварині:

д. англ. ...*heorot hornum trum, holtwudusece, feorran geflymed, ær he feorh seleð, aldor on ofre, ær he in wille hafelan hydan* (Beowulf 1369-1372) – «Олень, сильний рогами, може шукати порятунок у лісі, тікаючи далеко, свою душу віддасть, своє життя на березі, перед тим як він там сховає свою голову».

У давньоанглійській літературі спостерігається деяка нечіткість, розмитість у розрізненні таких понять, як дух та душа. Лексема *gast* може одночасно означати і дух, і душу, однак у релігійних героїчних піснях згадується Святий Дух, лексема *gast* вживається з прикметником *halig*. У релігійній поемі «Daniel» герой отримує Божу благодать через спілкування зі Святим Духом:

д. англ. *Him god sealed gife of heofnum þurh hleodorcwyde haliges gastes* (Daniel 154-155) – «Бог йому послав благодать з небес через спілкування зі Святим Духом».

У християнстві Бог триєдиний та має три іпостасі: Отець, Син та Святий Дух. У давньоанглійській поемі «Juliana» головна героїня Юліана, яка є християнкою, за відмову вийти заміж за правителя Нікомедії язичника Хелія була запроторена до в'язниці, але Святий Дух і там не залишив її в біді:

д. англ. ...*heofonrices god, in þam nydclafan, nergend fira, heolstre bihelmad. Hyre wæs halig gæst singal gesið* (Juliana 239-242) – «Небесний Господь, спаситель людей, у цій в'язниці, як темряву покрив її. Святий Дух був її постійним супутником».

Але одночасно з релігійним позначенням Святого Духа слово *gast* може означати і злих духів. У древній пам'ятці англійської писемності «Elene» свята Олена за проханням свого сина Константина відправляється в Єрусалим на пошуки хреста, на якому був розп'ятий Ісус. Бог є її постійним супутником та хранителем від злих духів:

д. англ. ...*ond fram unclænum oft generede deofla gastum* (Elene 301-302) – «І часто уберігав тебе від нечистого диявольського духу».

Разом із тим у давньоанглійській героїчній поезії не йдеться мова про очищення душі, що є благодаттю Божою. Душа є нематеріальною субстанцією, дарованою Богом, через яку відбувається спілкування людини з Богом. Душа є найвищою цінністю, безсмертною сутністю, яка повинна постійно вдосконалюватися та прагнути до Бога. Аналіз номінацій на позначення концепту ДУША на матеріалі давньоанглійської літератури виявив, що в основному лексема *feorh* вживається для позначення душі, яка нерозривно пов'язана з тілом та в цілому з поняттям земного життя, що відповідає язичницьким віруванням англосаксів, а *sawol* є душею у християнському світогляді, вона є найвищою субстанцією, через яку відбувається зв'язок людини з Богом, найбільшою цінністю, що належить творцеві. Лексема *gast* не має єдиного точного визначення й використовується як на позначення світлих Божих сил, Святого Духу, так і темних в християнських та язичницьких традиціях.

Література:

1. Бессонова О. Л. Лингвокультурный концепт ДУША в англоязычной картине мира / О. Л. Бессонова, С. В. Стороженко // Лингвистика XXI века (к 65-летию юбилею проф. В. А. Масловой). – М. : Флинта. – 2014. – Вып. №3. – С. 56–62.
2. Бурнос И. В. Русские концепты «душа», «дух», «ум» в сопоставлении с английскими «mind», «soul», «spirit» (на материале текстов художественной литературы XIX-XX веков): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Ирина Валерьевна Бурнос. – Санкт-Петербург, 2004. – 190 с.
3. Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков: в 2-х томах / В. В. Левицкий. – Нац. акад. наук Украины, Ин-т языкознания им А. А. Потебни. – Винница: Новая книга, 2010. – 616 с. + 368 с. + Supplement. – Черновцы: Книги-XXI, 2011. – 152 с. + Supplement-2. – Черновцы: Книги XXI, 2012. – 61 с.
4. Новая философская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://platonanet.org.ua/board/novaja_filosofskaja_ehnciklopedija/dukh/3-1-0-2438
5. Степанов Ю. С. Семантика. Антология / Ю. С. Степанов. – М. : Академия, 2001. – 702 с.
6. Таран В. О. Соціальна філософія: Навч. посіб. / В. О. Таран, В. М. Зотов, Н. О. Резанова. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 272 с.
7. Философский энциклопедический словарь [сост. Е. Ф. Губский и другие] – М. : ИНФРА-М, 1997. – 576 с.
8. The Complete Corpus of Anglo-Saxon Poetry [Online] Available: <http://www.sacredtexts.com/neu/ascp>.
9. Online Etymology Dictionary [electronic resource]. – режим доступу: <http://www.etymonline.com/>
10. Wierzbicka A. Soul and Mind: Linguistic Evidence for Ethnopsychology and Cultural History / A. Wierzbicka // American Anthropologist, New Series. – 1989. – No. 1. – P. 41–58.

І. П. Довбня,

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», м. Переяслав-Хмельницький

КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ МЕТОДИКИ ЗІСТАВЛЕННЯ НОМІНАЦІЙ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ПРОСТОРУ В НЕБЛИЗЬКОСПОРІДНЕНИХ МОВАХ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ, ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Статтю присвячено вивченню дослідницьких наукових парадигм та методологічних принципів, ефективних для зіставлення семантичних особливостей категорії простору в близькостпоріднених мовах. У ній описується застосування методологічних принципів при відборі базових маркерів простору для дослідження типологічних особливостей англійської, французької та української мов. Приділяється увага принципу історизму для розгляду еволюції основних аспектів семантики відібраних просторових номінацій у діахронії (від міфології до наукового пояснення простору).

Ключові слова: наукова парадигма, просторові номінації, бінарність, метод, методика, принцип.

Статья посвящена изучению исследовательских научных парадигм и методологических принципов, эффективных для сопоставления семантических особенностей категории пространства в близкородственных языках. Описывается применение методологических принципов при отборе базовых маркеров пространства для исследования типологических особенностей английского, французского и украинского языков. Уделяется внимание принципу историзма для рассмотрения эволюции основных аспектов семантики отобранных пространственных номинаций в диахронии (от мифологии до научного объяснения пространства).

Ключевые слова: научная парадигма, пространственные номинации, бинаризм, метод, методика, принцип.

The article is dedicated to the study of research scientific paradigms and investigation of methodological principles, efficient for comparison of semantic peculiarities of the category of space in non-closely related languages. The application of methodological principles during the selection of basic markers of space for research of typological peculiarities of English, French and Ukrainian languages is described. The attention is drawn to the principle of historicism for research of the evolution of the main aspects of semantics in selected spatial nominations in diachrony (from mythology till scientific explanation of space).

Key words: scientific paradigm, spatial nominations, binarism, method, methodology, principle.

Постановка проблеми. Сучасний етап у розвитку лінгвістичної науки характеризується докорінною зміною базисної наукової парадигми, поворотом до розгляду мовних явищ з антропоцентричного погляду. Визначилася настанова досліджувати мову в нерозривному зв'язку з мисленням, свідомістю, пізнанням, культурою, світоглядом як окремого індивідуума, так і мовного колективу, до якого він належить.

Огляд останніх досліджень і публікацій із цієї проблеми. У ХХ ст. в мовознавчій науці панував так званий інструментальний підхід до мови, який Ю.С. Степанов подав у вигляді трьох основних поглядів на мову: 1) мова як семантичний код, знакова система для шифрування інформації; 2) мова як інструмент комунікації, засіб для оформлення й регулювання інформаційних потоків; 3) мова як інструмент мислення й пізнання, як «простір думки» [3, с. 174; див. також 1, с. 98].

У межах лінгвоукраїнознавчої теорії слова національна специфіка мови пов'язувалася дослідниками тільки з лексичним мовним рівнем. Імперативом для сучасної антропологічної лінгвістики має стати розширене тлумачення терміна «мовна картина світу», яке повинно відштовхуватися від того змісту, що його В. Гумбольдт вкладав у поняття «форма мови». Розрізняючи два типи мовної форми – внутрішню й зовнішню, В. Гумбольдт надає внутрішній формі першорядного значення, розуміючи її як внутрішню структуру мови в цілому, глибинний принцип її породження. Зовнішня форма мови, маніфестуючи і втілюючи внутрішню, закарбовує її у звуковій та семантичній (лексико-граматичній) мовних субстанціях [1, с. 98; 287].

Метою статті є аналіз існуючих підходів до зіставного вивчення лексичного рівня мов та дослідження когнітивних аспектів методики зіставлення просторових номінацій у близькостпоріднених мовах.

Виклад основного матеріалу. Сучасний парадигмальний простір лінгвістики зазвичай представлений співіснуванням декількох дослідницьких наукових парадигм. Залежно від етапу дослідження панівними підходами до вивчення та опису мовного матеріалу нашої роботи є: порівняльно-історична парадигма, що керується принципами історизму, діахронічного розгляду мови, розробляє процедури встановлення еволюційних змін і закономірностей розвитку мов; таксономічна наукова парадигма, яка ґрунтується на принципах синхронності лінгвістичного опису, онтологічного дуалізму, опозитивності, системності мови; залучаються також пізнавальна перспектива когнітивної парадигми, спрямована на пояснення зв'язку між мовою, мовними продуктами та структурами знань, операціями мислення. Семантичні особливості категорії простору визначають контекст таких методологічних мовознавчих принципів дослідження як експансіонізм, антропоцентризм, експланаторність та частково функціоналізм, у поєднанні з дослідницьким принципом етноцентризму.

При міжмовному зіставленні номінацій на позначення об'єктів простору в близькостпоріднених мовах мала місце така етапність дослідження: 1) структурно-семантичний метод із застосуванням методик: а) вибірки зі словників лексем із гіперсемою 'простір'; б) словникової дефініції; 2) метод ЛСП – класифікація відібраних одиниць за тематичними групами. У результаті класифікації утворилися групи слів із семами 'природний простір', 'абстрактний простір', 'об'єкт, напрямок руху, вмістище'. При міжмовному зіставленні ЛСП з гіперсемою 'простір' з'ясувалося, що домінуючими ідейними концептами французького просторового коду в межах дослідженого словникового матеріалу є концепти моря, або води, і дороги. Концепт моря (води) у межах відібраних лексем представлений п'ятнадцятьма значеннями (abîme, bande, arrière, attoyo, baille, abord, aval, Achéron тощо), а дороги – чотирма (autoroute, allée, alinéa, avenue). Найголовнішими протиставленнями структури французького мовного простору стали море / суша, верх / низ, перед / зад та не повністю реалізована з позицій бінарності опозиція близькість / віддаленість з абсолютним переважанням компонента 'близькість'. Характерною особливістю змісту категорії простору англійської мови в межах дослідженого вокабуляру виявилася функціональна асиметрія її полярних просторових значень у межах семантичних протиставлень, найбільш репрезентативними з яких є верх / низ, суша / вода, вперед / назад. Особливістю змісту категорії простору української мови відзначилася в існуванні бінарних опозицій за ознаками верх / низ, свій / чужий, перед / зад. Найширше в межах дослідженого матеріалу української мови представлені побутова, соціальна, військова, ландшафтна та релігійна сфери. При заставленні методики компонентного аналізу відібраних лексем у межах тематичних груп з'ясувалося, що переважна більшість просторових понять характеризується бінарними опозиціями: лексика на позначення протиставлення (anti-, against, contra-, opposite, проти) та лексика на позначення вертикально-горизонтальної сегментації простору. Таким чином, методика опозицій застосовувалася для ви-

значення таксономії мовних одиниць на підставі їх семантично релевантної розбіжності, а принцип бінарності покладено в основу нашого дослідження.

В основу диференціації мовних одиниць у структурі семантичного поля покладено ознаки бінарної диференціації локалізованості / нелокалізованості у просторі відносно певного відправного моменту, динамічності / статичності, контактності / дистанційності, векторності тощо [4, с. 79]. Бінарність системи, на думку В.М. Топорова, виявляється в наявності дублетних форм у лексико-граматичній сфері та в семіотичних опозиціях у плані змісту мови. Основні опозиції можуть розглядатися як різні плани вираження головного протиставлення, одну з провідних груп якого складають характеристики просторових відношень [6, с. 63–64]. Лексичне вираження універсальних семіотичних опозицій відображає словник мовної моделі, що описує універсум, у якому живе людина. На змістовому рівні, вважає Т.В. Цив'ян, кожна семіотична опозиція є багатощаровою; ця багатощаровість є т. зв. «семантичною історією» / «етимологією» опозиції, що полягає в освоєнні та класифікації людиною світу, виступаючи своїм власним орієнтиром [5, с. 11–16, 68–94]. А.С. Самігулліна пов'язує просторовий код з опозицією «свій / чужий», співвідносячи з архетипами свідомості [2, с. 85]. У мовних термінах Т.В. Цив'ян передає цю опозицію як «внутрішній – зовнішній», вказуючи на існування кордону, межі, входу чи виходу [5, с. 21–68].

Застосування цього принципу зумовило відбір найбільш значущих (базових, первинних) маркерів простору для дослідження типологічних особливостей англійської, французької та української мов.

Таким чином, безпосереднім матеріалом дослідження стали просторові номінації з класом – належність до базових понять категорії простору, що містять опозиційні семи: верх / низ (градуальні семи 'вище' / 'нижче', напр., *земля* / *небо*, *північ* / *південь*), право / ліво (*схід* / *захід*), вперед / назад, свій / чужий (*дім* / *ліс*), сакральний (англ. *temple*, *дім*) / профанний (фр. *ciel* / *ciaux*, англ. *sky* / *heaven*, укр. *небо* / *небеса*).

Розглядаючи семантику просторових апелативів, ми вирішили залучити до дослідження й такі найбільш насичені ключові символи культури як топоніми і простежити, якими вторинними значеннями вони оперують сьогодні, у які сфери вони проникли у процесі розвитку суспільства і мови та які екстралінгвістичні фактори вплинули на розвиток додаткових значень топонімів (*Альпи*).

На другому, основному, етапі дослідження застосовувався принцип історизму для розгляду еволюції основних аспектів семантики відібраних просторових номінацій у діахронії (від міфології до наукового пояснення простору).

На третьому етапі розглядалися особливості функціонування лексичних одиниць на позначення простору та виявлялися потенційні семи досліджених номінацій.

Семантична категорія простору розвивається в англійській, французькій та українській мовах паралельно з розвитком абстрактного мислення людини та науково-технічним прогресом. Категорія простору амбівалентна та відзначається національно-культурною варіативністю свого лінгвістичного вираження в умовах певної територіальності. Загалом просторовий код англійської, французької та української мов характеризується опозиційним бінаризмом, однак найяскравіше він виражений в англійській мові. Досліджений лексичний матеріал французької та української мов менше відображає дискретність навколишнього світу.

Орієнтованість архетипної моделі світу на відображення основних просторових параметрів зумовила вироблення системи бінарних опозицій як коректного способу опису структури простору. Панівними підходами до вивчення та опису мовного матеріалу нашої роботи є порівняльно-історична парадигма, таксономічна наукова парадигма, когнітивна парадигма. На всіх етапах дослідження застосовується типологічний метод, головним принципом якого є порівняння як установлення схожості й розбіжностей між мовами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Основна увага при дослідженні просторових понять у синхронії приверталася до конотованих значень, набутих у процесі розвитку мови й суспільства, особливостям вторинної номінації та символізації понять, що первинно функціонували на позначення фрагментів простору. Застосовувався функціональний метод (дослідження мови в дії) та одна з його методик – контекстуально-інтерпретаційного аналізу тексту. На всіх етапах дослідження застосовувався зіставно-типологічний метод, головним принципом якого є порівняння як установлення схожості й розбіжностей між мовами. Базовим поняттям такої диференціації є тип мов, що передбачає сукупність певних семантико-граматичних характеристик за умови домінування найбільш загальної й імплікації інших.

Перспективними видаються дослідження мовної категорії простору у неблизькоспоріднених мовах із активним застосуванням зіставного методу, що має велике практичне значення у виявленні збігів і розбіжностей в зіставлених мовах, цим самим розкриваючи конкретні специфічні особливості мови, які важко, а іноді й неможливо помітити при її «внутрішньому» вивченні.

Література:

1. Голубовська І.О. Етноспецифічні константи мовної свідомості : дис.... доктора філол. наук : 10.02.15 / Голубовська Ірина Олександрівна. – К., 2004. – 468 с.
2. Самігулліна А.С. Языковые единицы в парадигматике и синтагматике / Анна Сергеевна Самігулліна // Парадигматика и синтагматика языковых единиц : сб. науч. ст. : в 2-х ч. – Ч. 2. – Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка : Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Юрий Сергеевич Степанов ; [отв. ред. В. П. Нерознак]. – М. : Наука, 1985. – 335 с.
3. Топоров В. Н. Локатив в славянских языках / Владимир Николаевич Топоров. – М. : Наука, 1961. – 379 с.
4. Цив'ян Т. В. Лингвистические основы балканской модели мира / Татьяна Владимировна Цив'ян ; [отв. ред. В. Н. Топоров]. – М. : Наука, 1990. – 207 с.
5. Цив'ян Т. В. ДВИЖЕНИЕ и ПУТЬ в балканской модели мира / Татьяна Владимировна Цив'ян // Исследования по структуре текста : сб. ст. ; [под. ред. В. Н. Топорова]. – М. : Индрик, 1999. – 376 с.

УДК 811.133.1'373.612.2'42:32:070

В. В. Дубик,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

МЕТАФОРА З РЕЦИПІЄНТНИМИ ЗОНАМИ ПОЛІТИКА В СУЧАСНОМУ ФРАНКОМОВНОМУ МЕДІА ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ЕЛЕКТРОННИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ)

Представлення концептосфери ПОЛІТИКА відбувається за рахунок залучення донорських зон із інших концептуальних сфер, задіяних у метафоризації. Найчастіше відбувається перенесення на політику концептосфер ВІЙНА, СПОРТ/ГРА.

Ключові слова: концептуальна метафора, процес метафоризації, реципієнтна зона, донорська зона, метафоричний динамізм.

Представление концептосферы ПОЛИТИКА происходит за счет привлечения донорских зон с других концептуальных сфер, задействованных в метафоризации. Чаще всего происходит перенос на политику концептосфер ВОЙНА, СПОРТ/ИГРА.

Ключевые слова: концептуальная метафора, процесс метафоризации, реципиентная зона, донорская зона, метафорический динамизм.

The presentation of the conceptual sphere POLITICS occurs due to the attraction of the donor domains from other conceptual spheres engaged in the metaphorical process. Politics is conceptualized metaphorically as WAR, SPORT/GAME.

Key words: conceptual metaphor, metaphorical process, recipient domain, donor domain, metaphorical dynamism.

Постановка проблеми. Аналіз динамічної природи мови, основою якої вважається філософська концепція В. фон Гумбольдта, безперечно є важливою складовою лінгвістичних досліджень (І. Канта, Г. Гегеля, Ф. Шеллінга, Й. Гердера, Й. Фіхте, Ф. Якобі). Сучасні науковці вважають динамізм сутнісною ознакою мови. Вони намагаються розкрити причини змін у мові та проаналізувати їхні закономірності, механізми появи як окремого слова, так і тексту. Цією проблемою займаються С. Ермоленко, Л. Мацько, А. Мойсієнко, О. Селіванова, Ф. Бацевич, Л. Струганець та ін. Теоретичне підґрунтя концепції метафоричного динамізму становлять погляди В. фон Гумбольдта, О. Потебні, О. Афанасьєва, Ю. Тиньянова, М. Бахтіна, К.-Г. Юнга та ін.

Уживання конвенціональних концептуальних метафор у повсякденному спілкуванні є здебільшого автоматичним, неусвідомленим. Вони притаманні і мові, і мисленню. Як одна з форм концептуалізації нашого досвіду метафора виражає та формує нові поняття, без неї не можна отримати нове знання.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Важливою працею в напрямі дослідження метафоричного механізму є дисертація М. Васильєвої «Метафорична реалізація концепту ПОЛІТИКА в сучасному англomовному політичному дискурсі» (2008) [1]. Авторка присвятила аналіз проблеми побудови фреймових моделей метафор на основі когнітивного мапування. Стосовно метафоричного динамізму великий вплив справила монографія Л. Кравець «Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст.» (2012). Ця праця спрямована на осмислення метафоризаційних процесів і формуванні на їхній основі концепції метафоричного динамізму.

Метою нашого дослідження є виявлення механізму метафоризації концептосфери ПОЛІТИКА, донорськими зонами якої є ВІЙНА, СПОРТ/ГРА, ТЕАТР, ЦИРК, ПРИРОДА, МЕДИЦИНА.

Поставлена мета передбачає такі **завдання дослідження**:

- проаналізувати останні праці стосовно дослідження когнітивної метафори та механізмів її виникнення;
- дати визначення поняття «метафоричний динамізм»;
- визначити процеси метафоризації на основі операцій – когнітивного проектування дійсності.

Матеріалом дослідження слугують публікації політичної спрямованості в сучасних франкомовних ЗМІ. Для аналізу ми використали такі інтернет-ресурси: www.lemonde.fr, www.lepoint.fr, www.leparisien.fr, www.lenouvelobs.fr, www.lefigaro.fr.

Виклад основного матеріалу. Метафора як мовно-когнітивний і культурний феномен відзначається динамічним потенціалом. У процесі пізнання фізичного світу людина використовує концептуальні метафори, в яких закладена здатність саморозгортатися. Унаслідок цього з'являються нові поняття, утворюються нові смисли й одночасно виникає дефіцит мовних засобів їхнього вираження. Це сприяє еволюції, яка є однією із проявів метафоричного динамізму.

Метафоричний динамізм – це розширення або звуження ділянки метафоричних проєкцій між донорською та реципієнтною зонами, що виявляється в семантичних змінах мовних знаків базової метафори, ускладненні або спрощенні її семантичної і/або граматичної структур [2, с. 67].

Метафору ми розглядаємо як мовне явище, яке має когнітивне підґрунтя і є використанням мовного знака однієї концептуальної сфери на позначення складника іншої, що зумовлено асоціаціями за подібністю та контрастністю [2, с. 32].

Відповідно до когнітивної теорії метафори Дж. Лакоффа й М. Джонсона, механізм метафори постає як взаємодія двох структур знань (фрейми, сценарії): когнітивної структури донорської зони (donor domain, або source domain) і когнітивної структури реципієнтної зони (recipient domain, або target domain) [3, с. 33].

Донорська зона – це структура знань, властивості якої проєктуються на властивості іншої структури знань. Вона надає мовні знаки на позначення властивостей іншої зони. Когнітивна структура донорської зони являє собою узагальнений фізичний і культурний досвід життя людини й організована як схема образу. Це те, з чим зіставляється осмислюваний предмет (явище, дія, ознака). Донорська зона відносно проста, зрозуміла й постійно відтворюється в процесі фізичної взаємодії людини з дійсністю. Вона сприяє смислового розгортанню метафор.

Когнітивна структура реципієнтної зони менш відома, менш конкретна, менш визначена. Її виділення відбувається на інтуїтивно-логічному рівні й залежить від знань, практичного досвіду творця метафори і є суто індивідуальною. Це те, що зіставляється, осмислюється і пізнається.

Основна операція метафоризаційного механізму – когнітивне проектування донорської зони на реципієнтну. Вона разом із базовими та супербазовими рівнями концептуалізації властивостей слугує джерелом розширення метафоричного процесу [4, с. 145]. Не менш важливою для розвитку метафоричної моделі є сумісність онтологічних властивостей донорської й реципієнтної зон, від якої залежить можливість появи нової метафори. Дж. Лакофф і М. Джонсон наголошують, що яки метафоричне структурування «було глобальним, то один концепт абсолютно збігався б із другим, а не просто осмислювався в його термінах» [3, с. 33–34]. Під час такої проєкції профілюються (або висвітлюються) деякі властивості донорської зони в реципієнтній, які, не маючи експліцитного вираження, виявляються як метафоричні наслідки структурування в семантиці речення або цілого тексту. Унаслідок метафоричної проєкції когнітивна структура донорської зони частково визначає спосіб осмислення реципієнтної й може впливати на поведінку людини і спрямовує її в певне русло [3, с. 148–152].

У процесі пізнання індивід постійно мимоволі спирається на попередній досвід. Він намагається зрозуміти нове, співвіднести його з уже відомим та закріпити отриманий результат у мові. Це є основою метафоризації як інтелектуальної творчої діяльності [2, с. 72].

Виокремлення лексики концептів ВІЙНА, СПОРТ/ГРА, ТЕАТР, ЦИРК, ПРИРОДА, МЕДИЦИНА задіяні в метафоризаційних процесах на позначення концептуальної сфери ПОЛІТИКА.

У дослідженні ми вважаємо доцільним запропонувати таку семантико-тематичну структуру концептосфери ПОЛІТИКА. Вона не претендує бути абсолютною й універсальною, оскільки є індивідуально-авторською.

Концептосфера **ПОЛІТИКА**

1. Субсфера *суб'єкт політики*.
2. Субсфера *об'єкт політики*.
3. Субсфера *дії суб'єкта політики і місце дії суб'єкта політики*.
4. Субсфера *засоби дії суб'єкта політики*.
5. Субсфера *результат дії суб'єкта політики*.

Відповідно до такої структури, ці субсфери ми вважаємо реципієнтними зонами концептосфери **ПОЛІТИКА**. Донорськими ж зонами виступають субсфери концептосфер **ВІЙНА**, **СПОРТ/ГРА**, **ТЕАТР**, **ЦИРК**, **ПРИРОДА**, **МЕДИЦИНА**. Згідно з основним принципом метафоризаційного механізму, властивості донорської зони будуть проектуватися (переноситися) на властивості реципієнтної зони.

Зростаюча значущість політики як суспільної сфери, невід'ємної від свідомості людини, її інтересів, потреб і світобачення обумовлює необхідність аналізу механізму метафоричного перенесення концептосфери **ПОЛІТИКА**. У процесі розвитку людського суспільства політика часто асоціюється з різними сферами людської життєдіяльності (війною, спортом/грою, театром, цирком, природою, медициною). Простежується чіткий взаємозв'язок політики з людською діяльністю. Тому політика часто осмислюється крізь призму концептів **ВІЙНА**, **СПОРТ/ГРА**, **ТЕАТР**, **ЦИРК**, **ПРИРОДА**, **МЕДИЦИНА**.

Реципієнтну зону *суб'єкт політики* метафоризує концептосфера **ПРИРОДА**, а саме субсфера *nmaxi*:

«*L'aile gauche du PS réclame, elle, cette primaire*» (www.lepoint.fr, 20.11.2014). (1)

і субсфера *тварини*:

«*Moins bête politique qu'Olivier Besancenot, il s'est justifié : «habitué à être en groupe», à «séquestrer en groupe» et moins à être «tout seul» à faire des interviews. Il ne s'est pas privé du plaisir de reprendre le journaliste sur les «charges sociales». «Ça, c'est le langage patronal», a-t-il dit, préférant parler de «cotisations sociales»*» (www.lepoint.fr, 11.04.2012). (2)

Суб'єкт політики уподібнюється частині тіла птаха, представлений мовним знаком *крило* (1). Під час метафоризації виникає нове значення цієї лексеми – *представники лівих сил*. Розуміння політика як «тварини» (2) відбувається внаслідок перенесення деяких властивостей тварини як живої істоти.

Об'єкт політики представлений концептосферою **СПОРТ** і її субсферою *учасники змагань*:

«*En cause, le refus de la haute autorité chargée de la régularité du vote de publier les résultats département par département. Cette décision incite les outsiders Bruno Le Maire et Hervé Mariton à douter de la transparence d'un scrutin pour lequel Nicolas Sarkozy part ultra-favori*» (www.lepoint.fr, 3.11.2014). (3)

Дії суб'єкта політики спрямовані на об'єкт політики. У цьому випадку об'єктом завжди виступає *конкурент, супротивник* (3).

На позначення реципієнтної зони *дії суб'єкта політики* переносяться властивості донорських зон із концептосфери **ВІЙНА**:

– субсфера *військова тактика* виражена метафоричними виразами:

«*Nicolas Sarkozy attaque l'Elysée et promet l'unité du parti*» (www.lemonde.fr, 10.11.2014). (4)

«*«La primaire, pour moi, elle est indispensable, pas pour faire du tir aux pigeons contre X ou Y, ou pour écarter telle candidature, y compris celle du président de la République s'il réussissait son quinquennat et qu'il voulait se représenter. Elle est indispensable parce que [...] ce que vous ne réglez pas dans une primaire, vous le retrouvez au premier tour de la présidentielle», a ainsi estimé Mandon*» (www.lepoint.fr, 20.11.2014). (5)

«*Pour reprendre la main dans le duel qui l'oppose à son challenger PS François Hollande, le chef de l'État a prononcé sur les terres de son ministre des Affaires étrangères, Alain Juppé, un discours très droitier et offensif*» (www.lepoint.fr, 3.03.2012). (6)

Насправді в політиці ніхто не *атакує* (4) як на війні, не *стріляє* (5), не *викликає на дуель* (6). Військові дії метафоризуються відповідно до певного контексту. Ця лексика підкреслює експресивність вищезазначеного.

На позначення цієї ж реципієнтної зони використовуються також метафори із концептосфери **СПОРТ/ГРА**:

– субсфера *тактика гри*:

«*«Il faut toujours jouer collectif, on a formé l'équipe de double!», a plaisanté le président à la sortie de son déjeuner avec son ancienne rivale des primaires socialistes. Une réponse à son hôte qui avait déclaré peu avant son arrivée: «C'est comme si on jouait le double ensemble face aux difficultés de la crise»*» (www.lepoint.fr, 22.11.2014). (7)

Змагання в спорті й політиці будуються за певними принципами й мають суворі правила. Проте політики можуть *вести подвійну гру* (7), вдаючись до різних хитрощів. Завдання учасників полягає в тому, щоб узяти верх і не порушити при цьому умов гри.

Рідше, але трапляються метафори із концептосфери **ПРИРОДА** на позначення *дії суб'єкта політики*:

– субсфера *дії тварин*:

«*«...je cabre tout le monde, alors que je veux rassembler»*» (www.lemonde.fr, 20.11.2014). (8)

«*«On est en train de sortir Hollande de sa planque, de le débusquer»*» (www.lepoint.fr, 28.02.2012). (9)

«*Grâce à son entrée en campagne, Nicolas Sarkozy grignote son retard sur François Hollande dans les sondages d'intentions de vote pour le premier tour de la présidentielle...*» (www.lepoint.fr, 28.02.2012). (10)

«Підніматися на диби» (8) можуть також і політики як результат незгоди, незадоволення їхніх бажань, прагнень, сподівань. Політики можуть «прибирати зайвих, непотрібних» їм людей, «виганяти» (9) із свого оточення, думати як діяти далі, не відступати (10).

– субсфера *вогонь*:

«*«C'est inquiétant et on sait qui a propagé l'incendie, c'est Nicolas Sarkozy», a lâché, le porte-parole du PS, Benoît Hamon*» (www.leparisien.fr, 05.03.2011). (11)

Давним-давно всім відомо, хто саме розпочав боротьбу, «розпалив вогнище» (11).

Представлення дій суб'єкта політики також можливе завдяки залученню лексики із концептосфери **МЕДИЦИНА** і її субсфери *ознаки недуги*:

«*... Marine Le Pen avait violemment attaqué Jean-Luc Mélenchon lors d'un meeting à Hénin-Beaumont, l'accusant de «vomir la démocratie» par son admiration au régime cubain de Fidel Castro. Une régurgitation des attaques à quelques jours du 1er tour, quand les sondages annoncent une victoire de Jean-Luc Mélenchon*» (www.lenouvelobs.fr, 05.06.2012). (12)

Від цього режиму дійсно може стати погано, політиків аж «нудить» (12) від такої демократії.

Проектування термінів театральної та циркової метафор на *місце дії суб'єкта політики* свідчать про награність, фальшиву дійсність політичного життя. Мовні знаки «театр» і «цирк» вжиті для підкреслення емоційності:

– субсфера *місце театральної постановки*:

«*En visite d'État au Canada, le président François Hollande a estimé lundi devant le Parlement canadien, théâtre d'une fusillade il y a moins de deux semaines, que «face au terrorisme, il n'y a pas de place pour le renoncement, pour la concession ou pour la faiblesse»*» (www.lepoint.fr, 03.11.2014). (13)

а також метафора концепту **ЦИРК** із субсферою елементи циркового представлення:

«*Très marqué par les drames qui ont coûté la vie à sept personnes, Nicolas Sarkozy est redescendu dans l'arène de la campagne en restant dans la sobriété*» (www.lepoint.fr, 22.03.2012). (14)

Реципієнтна зона *засоби дії суб'єкта політики* характеризується метафорою з концептуальної сфери **ВІЙНА** і її субсферою *предмети захисту*:

«*À ce jeu, on aura noté l'agressivité de Marine Le Pen, les flèches acérées d'Eva Joly contre Nicolas Sarkozy, les plaisanteries d'un Hollande qui a retrouvé à quelques jours du premier tour son sens de la répartie. On aura surtout remarqué la fraîcheur désarmante de Philippe Poutou*» (www.lepoint.fr, 12.04.2012). (15)

В іронічному сенсі «насмішка» (15) уподібнюється стрілі як зброї, яка може швидко й влучно ранили.

Результат дії суб'єкта політики метафоризується концептосферою **ВІЙНА** і її субсферою *військова тактика*:

«*Les révélations du weekend dernier me renforcent dans cette certitude, dans la conviction qu'il nous faut tourner la page de ces feuilletons écœurants où l'on veut abattre un concurrent ou un adversaire en le salissant; c'est le contraire de l'idéal républicain*», a déclaré M. Sarkozy dans ses propos d'introduction» (www.lefigaro.fr, 07.04.2012). (16)

Перемога завжди супроводжується поразкою (16) іншого учасника конфлікту.

Висновки та перспективи. У корпусі досліджуваних дискурсивних фрагментів виявлені метафоричні вирази, найчисленнішими групами серед яких виступають військові та спортивні метафори, найменш репрезентативними виступають театральна, циркова, природна та медична метафори.

Військова метафора посилює напруженість, інтенсивність представлених фактів, має яскраво виражену прагматичну функцію створення відторгнення, неприйняття й песимізму.

Таким чином, політичне життя представляється як таке, в якому постійно нападають, воюють, стріляють, ведуть подвійну гру заради досягнення очікуваного результату – перемоги над супротивником, конкурентом. Усі дії політичних діячів відбуваються на арені, ніби то все не по-справжньому, як в театрі, де є заздалегідь продуманий сценарій і актори грають кожен свою роль. Самі ж політики виступають як «звірі», які можуть вигнати із свого оточення непотрібних, зайвих осіб.

Аналіз театральної та циркової метафор показує, що вони підкреслюють типові сенси «фальш», «дволикість», «несамостійність» багатьох політичних діячів і здебільшого несуть негативну оцінку. Публічний характер політичних процесів сприяє широкому вживанню театральної та циркової метафор у цій сфері.

Отже, проведений аналіз здійснювався в руслі метафоричного динамізму, що є важливим чинником розвитку метафоричних моделей ПОЛІТИКА є ВІЙНА, ПОЛІТИКА є СПОРТ/ГРА, ПОЛІТИКА є ТЕАТР, ПОЛІТИКА є ЦИРК, ПОЛІТИКА є ПРИРОДА, ПОЛІТИКА є МЕДИЦИНА. На майбутнє планується значно розширити корпус досліджуваних метафор, щоб якомога повніше та чіткіше описати концептосферу ПОЛІТИКА.

Література:

1. Васильєва М. О. Метафорична реалізація концепту ПОЛІТИКА в сучасному англійському політичному дискурсі : Дис... канд. наук : 10.02.04 / Марина Олександрівна Васильєва ; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – Х., 2008. – 215 с.
2. Кравець Л. Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст. : монографія / Лариса Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 416 с. – (Серія «Монограф»).
3. Лакофф Дж. Метафори, котрими ми живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
4. Gibbs R. W. Jr. Taking metaphor out of our heads and putting it into the cultural world \ R. W. Gibbs \ Metaphor in Cognitive Linguistics: Selected Papers from the Fifth International Cognitive Linguistics Conference \ Ed. by R. W. Gibbs, G. J. Steen. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1997. – P. 145-166.
5. Список джерел ілюстративного матеріалу
6. <http://www.lepoint.fr/>
7. <http://www.lemonde/>
8. <http://www.leparisien.fr/>
9. <http://www.lefigaro.fr/>
10. <http://www.lenouvelobs.fr/>

УДК 81'42.133.1

К. П. Єсіпович,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

РОЛЬ СТИЛІСТИЧНО ЗАБАРВЛЕНОЇ ЛЕКСИКИ У ФОЛЬКЛОРНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОГО ЕРОТИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ)

Статтю присвячено проблемі дослідження стилістично забарвленої лексики та тропів у фольклорних текстах еротичного спрямування, а саме мова піде про лінгвокультурологічну та соціальну роль obscene складової французького фольклорного дискурсу та її місце у текстах французького фольклору.

Ключові слова: obscene лексика, інвектива, евфемізми, пейоративна конотація, еротичний фольклор.

Статья посвящена проблеме исследования стилистически окрашенной лексики и тропов в фольклорных текстах эротического направления, а именно речь пойдет о лингвокультурологической и социальной роли obscene составляющей французского фольклорного дискурса и ее месте в текстах французского фольклора.

Ключевые слова: obscene лексика, инвектива, эвфемизмы, пейоративная коннотация, эротический фольклор.

The article deals with the study of the vocabulary and stylistically colored tropes in the folklore texts of the erotic direction, namely, we will focus on the social and linguistic and cultural role of obscene part of the French folklore discourse and its place in the texts of the French folklore.

Keywords: obscene vocabulary, invective, euphemisms, pejorative connotation, erotic folklore.

Постановка проблеми. У часи науково-технічного прогресу в різних галузях науки, у лінгвістиці зокрема, в соціумі відбувається процес формування лінгвокультурного коду, який традиційно вважався природним знанням, народною мудрістю, інтелектуальним світоглядом етносу, який виступає як сукупність даних певного історичного періоду, що підлягає постійній трансформації в залежності від накопичення досвіду людством. Тому **актуальність** нашого дослідження зумовлена загальним інтересом сучасних лінгвістичних студій до питання взаємодії мови та культури.

Слід зазначити, культурне багатство народу складається не тільки з його інтелектуальних досягнень, навіть елітарних, але й продуктів (творів) усної народної творчості, які передаються з покоління в покоління й укладають сутність національної ідентичності, без якої неможливе існування індивідуума в часі і просторі.

Русійним механізмом формування лінгвокультурного коду виступає фольклорний дискурс. Протягом тривалого часу суспільство нехтувало казками та оповіданнями анонімних авторів з народу. Вважалося, що такі твори несли в собі відбитки примітивного менталітету, детальне вивчення яких розпочалося лише на початку ХХ ст. Тим не менш, набуте знання стало результатом повільного упорядкування успадкованих архаїчних спостережень минулого. Таке знання, передавалося усно на відміну від наукових досягнень, які завжди мали письмове оформлення.

Жанровою різноманітністю вирізняється особливий пласт французької фольклорної традиції – «*еротичний фольклор*», в якому об'єктом зображення є статеве життя людини (*contes grivois, récits scatologiques*). Такий вид фольклору має кілька назв: «сороміцький» (укр.) [4, с. 95], «криптадії» (з грец. *kryptos* – прихований, таємний) [6], «антропофітея» (з грец. *anthropos* – людина, природа) [6], «неморальний» фольклор тощо та включає в себе різноманітні жанри, а саме: пісні, казки, народні оповідання, анекдоти.

У цивілізованому суспільстві існувала тенденція ігнорувати, або приховати найбільш інтимний аспект буття. Колективна пам'ять завжди містила те, що зазвичай приховується, а саме певну кількість *обсценної* інформації, яка підтримує гармонію та психічну рівновагу соціуму. Такою є інформація про смерть, хворобу, сексуальні та природні потреби, найбільш «соромні» частини тіла, тобто те, що підсвідомо сприймається як негативне.

Детально зупинимось на етимології поняття *обсценний*. Лексема походить від латинського слова *obscenus* «зловісний». У латині прийменник *ob* означає «перед» і «за межами», латинське слово *obscenus* може означати тільки до того, що не знаходиться всередині. Однак, слово *scena* (грец.) означало спочатку «закрита кімната» і «кімната для театральних вистав», і, нарешті, «театральна сцена.» Тобто непристойним слід вважати те, що знаходиться *поза сценою* [6].

У синонімічному ряду із лексемою *obscène* виступають лексеми *licencieux* розпущений, *égrillard, grivois, scabreux, scatologique*; непристойний, паскудний, *paillard* шортський, або навіть *pornographique, érotique* [5].

За словником лексема *licencieux* «розпущений» (від латинського «*licet*» похідне від *lex, «loi*», закон, який також дав похідну від «*licite*»), що означає «те, що дозволено», про що свідчить лексема «*licencieux*», ліценціат. Так звані «*contes licencieux*» непристойні оповідання були досить поширені, але серед специфічної аудиторії. Семантичний зміст терміну цього поняття має подвійну природу. Так інколи *licencieux* ототожнюють з лексемою *libertin* розпусник. Слово розпусник, особливо в XVII ст. мало додаткову конотацію – «вільний духом» [5].

Лексема *érrillard* грубий належить до нормандського діалекту слово й означає «слизький». Йдеться про сюжет, який може призвести дослідника до небажаного, непристойного реєстру інформації. Прикметник *grivois* походить від назви перелітної пташки «*grive*» дрізд, яка ніби «насміхається з традицій та країн, через які вона пролітає» [7, р. 15].

Лексема *paillard* походить від слова «*raille*» «солома», що означає «блудливі люди, які звикли спати на соломі», отже простолодини. Негативного підтексту лексема набула в XVI ст. У дійсності лексема *paillard* більш належить не до змісту оповіді, а до контексту, в руслі якого створюється оповідь, йдеться насамперед про сільську місцевість, тобто селянське походження.

М. М. Бахтін, аналізуючи сутність народної сміхової культури відзначив, що у фольклорних текстах космічне, соціальне і тілесне подаються у нерозривній єдності, як єдине живе ціле. Отже, як в традиційних, найбільш давніх християнських ритуалах, так і в словесному оформленні спостерігаємо нерозривну єдність космічного та тілесного. Сатурналії, вакханалії, карнавал все гротескні свята «розпусти» як вважалося в епоху Середньовіччя були потрібні для створення рівноваги у тодішньому суспільстві.

В народній свідомості карнавал був своєрідним тимчасовим елемент визволенням від офіційної правди та існуючого соціального устрою, справжнім святом становлення змін та оновлення. Домінуючим у таких творах є гротескний реалізм, тобто перенесення духовного, ідеального, абстрактного до матеріально-тілесного, при цьому, те, що знаходиться зверху – обличчя, голова, знизу – репродуктивні органи, живіт, зад. Слід зазначити, що сороміцький елемент є невід'ємною складовою народної творчості [1, с. 3].

На думку М. Ю. Красикова розуміння еротичного фольклору вимагає знання певного коду, тобто усталених порівнянь, метафор евфемізму. Евфемізмом (грец. *euphemismos* від *eu* добре та *phemi* кажу) називають заміна табуйованого слова, в тому числі лексеми з пейоративною конотацією [3, с. 133].

Як правило фольклорні тексти передавалися із покоління в покоління через записувачів. Саме йдеться про сороміцький фольклор. Записувачі завжди зазначали, що твори цього жанру були неодмінними складниками весільних та інших обрядів, часто пов'язаних з ідеєю продовження людського роду. Настанови батьків психологічно мали готувати молодят до першої шлюбної ночі, попереджати про її наслідки. Розмова про інтимні стосунки велася за допомогою використання специфічного поняттєвого апарату, з широким використанням метафоричних виразів, евфемізмів [5, с. 133].

Так у досліджуваних текстах чоловічі статеві органи називають метафоричними виразами: «*instrument*», «*mauvais outil*», «*grosse auguille*», «*le diable qui fraitillait d'impatience*». Жіночі статеві органи фігурують у текстах як: «*un chat*», «*un singulier endroit*», «*un trou*», «*un beau jardin*», «*un parc rempli d'arbres qui mêlaient leurs branches sombres en un embrassement infini*», «*une vallée très profonde*», «*une grotte très mystérieuse*»

У наведеному уривку оповідання *Le juge et la solliciteuse* йдеться про чоловіка, якій підозрює дружину в порушенні подружньої вірності:

Elle avait l'air radieux. En la regardant d'un peu plus près, le mari s'aperçut que sa toilette était quelque peu fripée et que sa coiffure était nettement en désordre. De plus, elle avait le teint enflammé et un léger tremblement agitait ses membres. Mais le mari avait autre chose à penser que de se poser des questions au sujet de la tenue et du comportement de sa femme : il était bien trop préoccupé par son procès [7, р. 38].

На це вказує опис зовнішнього вигляду жінки, неохайність її вбрання: «*sa toilette était quelque peu fripée et que sa coiffure était nettement en désordre*», зміна кольору обличчя: «*elle avait le teint enflammé*» та тремтіння тіла: «*tremblement agitait ses membres*».

Він цікавиться, чи отримала вона бажане від судді:

Alors, demanda-t-il, comment cela s'est-il passé ? As-tu obtenu quelque chose du juge ?

La femme lui répondit en souriant :

Oh ! mon ami ! il ne faut pas toujours croire ce que l'on raconte. Le juge a été charmant. On le disait inébranlable, eh bien ! moi, je l'ébranlai... [7, p. 38].

У відповіді жінки міститься фонетична гра слів, адже за словником прикметник *inébranlable* означає: *qui ne peut être ébranlé; très solide*, тобто «міцний, незламний». Вживання дієслова *ébranler* у Passé simple, яке тлумачиться як: «mettre en péril la solidité de quelque chose» означає у переносному значенні «сексуально збудити» [6].

У текстах непристойних оповідань для заміни понять статевий акт широко розповсюджене вживання евфемізмів. У фрагменті оповідання *Le paiement de la dot* невдоволений зять обіцяє батькам своєї дружини кожної ночі «карати» її, якщо вони не віддадуть їй спадщину: «*je vous jure qu'à partir de ce soir, j'en ferai voir de toutes les couleurs à votre fille ! Je la besognerai tant cette nuit et toutes les nuits qui suivront qu'elle ne tardera pas à en mourir*», де дієслово *besogner* – «*exécuter un travail harassant et inintéressant; reïner*» вжито в переносному значенні [6]. Однак покарання, тобто сексуальні стосунки, які у наведеному нижче фрагменті замінені на евфемізм «*jeu de la bête à deux dos*», надзвичайно сподобалися молодій дружині. Скаржитися батькам вона не мала наміру й почувала себе дуже добре:

Dès ce jour, la jeune mariée n'eut plus de cesse avec son époux. De jour comme de nuit, ils passèrent leur temps au jeu de la bête à deux dos. Mais le résultat ne fut pas celui qu'escomptait le jeune homme En effet, la jeune femme n'avait guère l'idée ni le désir d'aller se plaindre de ce que lui faisait subir son mari. Bien au contraire, elle en rajoutait et elle se portait à merveille [7, p. 39].

Дружина мала намір подякувати батькам за те, що вони відмовились дати йому гроші, змусили її чоловіка щочас мати з нею інтимні стосунки, що у тексті замінено на евфемізм: «*verser l'argent de ta dot*», тобто «ділитися з нею його власною спадщиною»:

Aujourd'hui, je vais aller remercier mon père. Je savais bien que mes bons parents finiraient par entendre raison !

– Comment cela ? demanda le mari. De quoi iras-tu les remercier ?

– Parbleu ! dit la jeune femme. *Mais de t'avoir enfin versé l'argent de ta dot!* [7, p. 40].

Надзвичайно поширеним у текстах еротичного фольклору є відображення такого патологічного явища як *incest*. У оповіданні *En famille* йдеться про відносини у родині, зокрема між братом та сестрою, які вступають в інтимні стосунки, щоб зігрітися. Природність та буденність таких відносин підтверджується використанням у тексті виразу: *ils eurent terminé leur petite affaire* «*закінчити маленьку справу*», та дієслова *baiser*, яке у даному кінтексті має пейоративну конотацію: «*avoir des relations sexuelles avec*» [6] :

Quand *ils eurent terminé leur petite affaire*, le garçon dit à sa sœur:

– Tu sais, *tu baïses* mieux que maman !

– *Oui, répondit la sœur, c'est toujours ce que papa me dit* [7, p. 42].

У протизагн сюжетам про розпусну поведінку в текстах еротичного фольклору представлені сюжети, де висміюються наївність юнаків або дівчат, які не мають уявлення про статеві відносини. Так у оповіданні *Comment recoudre un poucelage* дівчинка розповідала своєму кузену, як треба себе поводити, щоб не загубити свою цнотливість:

Ma mère m'a bien recommandé de prendre garde à mon poucelage. Il paraît qu'aux assemblées on est exposé à le perdre. Je me demande ce qu'il faut faire pour le conserver.

– Est-ce que ta mère ne t'a pas enseigné un moyen.

– Elle m'a recommandé, répondit-elle de bien serrer les cuisses [7, p. 107].

У французькій мові відбувалися процеси трансформації традиційної інвективи [2, p. 116]. Інвектива – це грубі, лайливі непристойні слова, вирази пози жести. Інвектива присутня у всіх без винятку мовах і культурах і за спостереженням дослідників несе цікаву інформацію про ментальність того чи іншого етносу. І, власне «набір» інвектив кожного етносу демонструє систему архаїчних норм і табу які відмінні в етносі, як от лексеми *merde, pisser, chier, peter*. Превалювання інвектив скатологічного характеру (тобто пов'язаних з природними відправленнями організму, а також відповідними частинами тіла), характерне для тих народів, у культурі яких високо цінувалися охайність і чистоплотність. Народи, в культурному існуванні яких домінували інші пріоритети, спрямовували інвективну енергію на статевий акт.

Висновки і перспективи дослідження. На підставі здійсненого дослідження можемо зробити висновок, що обценна лексика є невід'ємною складовою лінгвокультурного коду кожного етносу. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у відтворенні когнітивної карти французького еротичного фольклорного дискурсу.

Література:

1. Бахтин М. Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. – М., 1990. – С. 25
2. Гранкова Н. Н. Прагматические особенности инвективной лексики. // Перевод и сопоставительная лингвистика: Периодический научный журнал / Отв. Ред. А. Б. Шевнин – Екатеринбург : Уральский гуманитарный институт 2007. – С. 116–119.
3. Красилов М. І. Етнолінгвістичні підходи до вивчення сороміцького фольклору / М. Красилов. – Рецензія на збірник «Українські сороміцькі пісні». – Харків, 2003. – С. 133–136.
4. Руснак І. Є. Український фольклор: навч. посіб. / І. Є. Руснак. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 304 с.
5. Antidote Druide : correcteur, dictionnaires, guides [Електронний ресурс]. – Québec, Druide informatique, 2009 [7]. – Електрон. опт. диск (CD-ROM). – Систем. вимоги: Windows, Mac OS X, GNU/Linux. – Назва з титул. екрану.
6. Trésor de la langue française [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://atilf.atilf.fr/tlf.htm>.
7. Markale J. Contes populaires grivois des pays de France / Markale J. – Edition du Rocher, 1997. – 259 p.

УДК 373.3:81'23

О. В. Іванова,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

МОВНА КАРТИНА СВІТУ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Висвітлено питання мови як складової культури особистості, нації, народу; подано загальні характеристики картини світу, дослідження вчених про мовну картину світу; проаналізовано сутність мовної картини світу; порівняно й розмежовано наукову і наївну картину світу; описано лінгвістичні інтерпретації наївних моделей світу.

Ключові слова: мовна картина світу, наївна картина світу, лінгвістика, особистість, свідомість, народ.

Раскрыт вопрос языка как составной культуры личности, нации, народа; представлены общие характеристики картины мира, исследования ученых о языковой картине мира; проанализирована сущность языковой картины мира; сравнены и разграничены научная и наивная картины мира; описаны лингвистические интерпретации наивных моделей мира.

Ключевые слова: языковая картина мира, наивная картина мира, лингвистика, личность, сознательность, народ.

The language reflects the accumulated experience of mankind; it is the mental mirror of cultural values. The question of the language as the culture of a person, nation and nationality is opened. The totality of people's conceptions about the world, historically rooted in the linguistic consciousness of the collective, holistic image of the world, in whose formation involves all the psychological side of human activities represent a picture of the world. In the scientific world picture of the world is understood as a holistic image of the world, which is the result of all spiritual man's world, and not some part of it. In the course of personal development person acquires, on the one hand, those elements of the world picture, characteristic of a particular society, there are certain stereotypical views of people with whom a person identifies himself. On the other hand, my own experience of knowing the world creates a personalized view. The formation of the picture of the world in the consciousness of the individual, multi-level formation affects the result of this process, because this picture is not something homogeneous. General characteristics of worldview and scientists' worldview researchers are presented; essence of the language worldview is analyzed; scientific and naïve worldview are compared and divided; linguistic interpretations of naïve models of the world are described. So, modern research language picture of the world in linguistic science develops in several ways. These are the systematization and analysis of ideological, or philosophical, cultural, mental, mythological concepts in broad language space.

Key words: language worldview, naïve worldview, linguistic, person, consciousness, nationality.

Постановка проблеми. Мова як інструмент вербальної комунікації є важливою й невід'ємною частиною культури, і всі особливості її структури та функціонування можуть уважатися транслятором культури певного мовного колективу. Мова водночас виступає і складовою культури народу й її знаряддям. Культура народу відображається в мові, а мова вербалізує ключові поняття культури, відтворюючи їх у словах. Таким чином мова створює суб'єктивний образ об'єктивного світу.

Сукупність уявлень людей про світ, що історично склалися в свідомості мовного колективу, цілісний образ світу, у формуванні якого беруть участь усі сторони психологічної діяльності людини становлять собою картину світу. Поняття «картина світу» використовується представниками різних наук: філософією, психологією, культурологією, гносеологією, лінгвістикою. Конкретизуючись додатковими визначниками – «наукова», «історична», «фізична», «біологічна», «наївна», «мовна» тощо, поняття «картина світу» є предметом дослідження ще більшої кількості галузей наукових знань. Разом із тим, міцно вкарбувавшись до розряду «робочих» понять, воно залишається метафорою, не завжди отримує достатньо чітке й однозначне тлумачення навіть у сфері фахівців одного профілю.

Аналіз останніх досліджень із даної проблеми. Термін «картина світу» був уведений Г. Герцем на межі XIX – XX століть, який застосовував його до фізичного світу. В Герц трактував це поняття як сукупність внутрішніх образів зовнішніх об'єктів, що відображають суттєві властивості об'єктів [7, с. 12].

Але дослідження мовної картини світу залишається досить невизначеним феноменом, якому присвячена велика кількість робіт учених всього світу, зокрема: В.В. Воробйова, Є.В. Іванова, Ю.М. Караулов, О.А. Корнілов. Суттєвих успіхів у дослідженні мовних картин світу досягнуто дослідниками наукового напрямку «Логічний аналіз мови» (Н.Д. Арутюнова, Т.В. Булигіна, А.С. Кравець, О.Д. Шмельова, О.В. Падучева, Н.К. Рябцева, Т.В. Радзієвська та ін.). Дослідженнями ж національних «наївних» знань про реалії займалися Ю.Д. Апресян, К.С. Яколева, В.О. Плунгян.

Сучасні автори картину світу визначають як глобальний образ світу, що лежить в основі світогляду людини, тобто виражає суттєві властивості світу в розумінні людини в результаті його духовної й пізнавальної діяльності [7, с. 21].

Мета статті полягає у вивченні мовної картини світу, у визначенні її впливу на свідомість особистості та народу в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. У лінгвістиці картина світу представляє собою певним чином оформлену систематизацію плану змісту мови. Будь-яка національна мова виконує декілька основних функцій: функцію спілкування (комунікативну), функцію повідомлення (інформативну), функцію впливу (емотивну), а також функцію фіксації й зберігання всього комплексу знань і представників певної мовної спільноти про світ. Таке універсальне, глобальне знання є результатом роботи колективної свідомості, зафіксованої в мові, перш за все в його лексичному і фразеологічному складі. Але, в той же час, існують різні види людської свідомості: індивідуальна свідомість окремої людини, колективна традиційна свідомість нації, наукова свідомість.

У науковому світі картина світу розуміється як цілісний образ світу, що є результатом усього духовного світу людини, а не якоїсь її частини.

«Картина світу» народу – це «сукупність наукових знань про світ» [3, с. 21], «глобальний образ світу, що виникає у людини в процесі всіх її контактів зі світом, що характеризується неймовірною різноманітністю» [8, с. 19–20]. Іншими словами, людина намагається замінити реальний світ картиною, створеною «в собі», тобто у власній свідомості, й тим чи іншим чином оформленою, матеріалізованою в науковій теорії, класифікації, у творах мистецтва.

М. Хайдеггер писав: «Що таке картина світу? Очевидно, зображення світу. Але що називається тут світом? Що означає картина? Світ виступає космосом, природою. До світу належить й історія. І все ж навіть природа, історія й обидві вони разом в їх взаємопроникненні не вичерпують світу. Під цим словом розуміється й основа світу, незалежно від того, як мислять її відношення до світу» [8, с. 49]. Для Хайдеггера проблема формування картини світу тісно пов'язана зі світосприйняттям, адже якщо «світ стає картиною, позиція людини розуміється як світогляд» [8, с. 228].

М. Хайдеггер зробив важливий висновок, що людина відображає, складає для себе картину світу і діє як суб'єкт історичного процесу [8]. Для нього поняття картини світу нерозривно пов'язане з людиною як суб'єктом пізнання й зміни світу.

Термін «мовна картина світу» вперше увів у мовознавство німецький учений Л. Вайсгербер, який зазначав, що в кожній мові міститься особливе світосприйняття, кожна мова складає єдність (цілісність) світогляду, оскільки вона містить вираження всіх уявлень, що кожен народ створює про навколишній світ, і всіх його відчуттів, які світ у нього викликає.

Мовна картина світу – це відображений засобами мови образ свідомості-реальності, модель інтегрального знання про концептуальну систему уявлень, репрезентованих мовою [5, с. 44]. Мовну картину світу відмежовують від концептуальної чи когнітивної моделі світу, що є основою мовного втілення, словесної концептуалізації сукупності знань людини про світ.

Сутність мовної картини світу антропоцентрична, вона передає не лише образ світу сам по собі, а й фіксує правила орієнтації людини у світі, формує стереотипи сприйняття. У мові відображено накопичений досвід людства, вона виступає «ментальним дзеркалом» національно-культурних цінностей. Завдяки мові людина виражає і пізнає саму себе, водночас виступаючи в ролі представника етнічної свідомості. Саме мовна картина світу обумовлює комунікативну поведінку, розуміння зовнішнього і внутрішнього світу людини.

Ю. Д. Апресян мовну картину світу називає наївною в тому розумінні, що наукові визначення і мовні тлумачення не завжди співпадають за обсягом і навіть змістом (маються на увазі такі слова, як *атом, світло, тепло, швидкість, енергія* тощо). Кожна етнічна мова виступає ключем до самобутньої картини мовного світу, що відображена людською свідомістю і семантикою загальнонародної мови. Концептуальна картина світу постійно змінюється, відображуючи результати пізнавальної й соціальної діяльності, на відміну від мовної. Окремі фрагменти мовної картини світу ще довго зберігають давні, застарілі уявлення людей про світотворення. Так, давні уявлення людей про те, що земля плоска, ми відтворюємо в таких виразах, як *сонце встає, заходить, ховається, сідає, котиться* тощо. Мовна заборона на найменування потойбічних сил, що чинить різні дії над людиною й природою, залишила свій відбиток у безособових формах дієслів: *знобить, морозить, холодом обдає, в жар кидає, світає, моросить* та ін. Жодна з мов не виключила зі свого словникового складу словосполучення чорний колір після того, як фізики встановили, що чорний колір – це не колір, а відсутність будь-якого кольору.

Саме людським фактором, тобто відношенням людини до будь-якого предмета чи явища світу на певному етапі оволодіння цим світом, а також багатоманітністю світу й можливостями його сприйняття пояснюється не лише вибір найменувань для нього, а й спосіб його опису.

У ході особистісного розвитку людина засвоює, з одного боку, ті елементи картини світу, що характерні для певного соціуму, тобто певні стереотипні уявлення народу, з яким особистість себе ідентифікує. З іншого боку, власний досвід пізнання світу створює індивідуальні уявлення. Специфіка формування картини світу в свідомості індивідуума, багаторівневість формування накладає відбиток на результат цього процесу, оскільки ця картина не є чимось однорідним [6, с. 112].

Розвиток мови, що пристосовується до нових потреб спілкування, виражається в збільшенні словникового складу мови, кількості значень слів, у широкому застосуванні еліптичних структур і різного роду абревіатур, у поглибленні семантичної диференціації синонімічних засобів, у стилістичній спеціалізації мовних засобів.

Із приводу концептуалізації світу мовою, Р. Ладо слушно зазначив: «Існує ілюзія, властива іноді навіть освіченим людям, начебто значення однакові в усіх мовах і мови відрізняються лише формою вираження цих значень. Значення, в яких класифікується наш досвід, культурно детерміновані, так що вони суттєво варіюють від культури до культури» [4, с. 34-35]. Національні мовні картини світу, у тому числі і семантичні системи мов, ніколи повністю не співпадають, тобто кожен народ має свої особливості соціального досвіду. До того ж кодування інформації мовою відбувається не прямолінійно. Дійсність неоднаково відображена в різних мовах у зв'язку з неоднаковими умовами матеріального й суспільного життя людей. Окрім значень слів варіюється й склад лексики. Специфіка цього варіювання складає суттєву частку специфіки мовних картин світу. Ф. Боас, представник американської школи етнолінгвістики, зазначав, що «особливості мови вочевидь відображаються в поглядах і звичаях народів» [9, с. 73].

Для лінгвістичного підходу важливим є розмежування двох типів картин світу – «наукової» й «наївної». Наукова картина світу зумовлена таким сприйняттям, що опосередковане науковим знанням. Мова науки зазвичай аналізується не в плані з'ясування його концептуального статусу, а в плані прикладного опису окремих термінологій. «Наївна» картина світу формується в свідомості носія мови у процесі безпосереднього пізнання реального світу під впливом і в категоріях його національно-мовного, історичного та культурного досвіду. «Наївні» картини світу (або «донаукові») – це й є мовні картини світу. Образ реальності, втілений у мові, суттєво відрізняється від того, який відтворюють наукові картини світу. Даючи характеристику цим розбіжностям, Ю. Д. Апресян зазначає, що наївні уявлення не завжди є примітивними. У багатьох випадках вони не менш складні й цікаві, ніж наукові. Такими, наприклад, є наївні уявлення про внутрішній світ людини. Вони віддзеркалюють досвід інтроспекції десятків поколінь протягом багатьох тисячоліть і здатні бути надійними провідниками у цей світ [1, с. 24].

Сучасне дослідження мовних картин світу в лінгвістичній науці розвивається в кількох напрямках. Передусім, це систематизація й аналіз «світоглядних», або філософських, культурних, ментальних, міфологічних концептів (наприклад, «віра», «істина», «доля», «образ») у широкому мовному просторі: у повсякденному вжитку, в мовній свідомості носіїв мови, художній літературі тощо.

Напрямок етноцентричного дослідження, в основу якого покладено ідею про те, що мова є національно-специфічним феноменом, при цьому в ній відображено не лише особливості природно-культурних умов «буття» мови, але й своєрідність національного характеру, що зумовлює структуру мовних моделей концептуалізації світу. Мета етноцентричних досліджень полягає у вивченні властивостей національного характеру через особливості національної мови.

Національно-специфічні «наївні» знання про певні реалії є однойменними з науковими галузями знань про такі ж самі реалії, такі, як наприклад, наївна геометрія, фізика, етика, психологія, анатомія тощо. Головна мета таких досліджень полягає у виявленні головних ознак пояснюваних реалій у наївних картинах світу з погляду системно-лексикографічного опису цих реалій, оскільки наївні уявлення у вищезазначених галузях не є хаотичними, а утворюють певні системи.

Лінгвістичні інтерпретації наївних моделей світу дають змогу відкривати національно-специфічні універсалиї в семантиці природних мов, установлювати внутрішні закони формування мовних значень, що є важливим чинником для розробки нових методів лексикографічного тлумачення слів. Як зазначає В. М. Манакін «мова кожного народу – це його власний всесвіт, межі якого визначені також і межами природи, в якій живе людина. Тому людина дає назви тим риbam, квітам, птахам, звірам, місцевості й території, які їй відомі, тим кліматичним умовам, що вона відчуває, тим зіркам, що вона бачить...» [5, с. 44].

Природні умови впливають на мовну свідомість людей особливості сприйняття навіть таких універсальних явищ, як сприйняття кольору. Окрім того, що в мовних картинах світу існують різні кольорові гами, в різних мовних культурах закріплені власні асоціації, пов'язані з кольоровими позначеннями, які в чомусь співпадають, а в чомусь відрізняються одне від одного. Наприклад, по даним деяких дослідників, позначення жовтого кольору в росіян асоціюється з кульбабою, в українців – з соняхом, у французів – із золотом та жовтком яйця, в англійців, казахів і киргизів – із маслом, а в узбеків – із просом [5, с. 51].

На думку Ю. Д. Апресяна, вивчення наївних моделей світу істотно змінить методи й зміст опису мовних значень: якщо раніше мовні значення розглядалися як відображення фактів реальності, то нині, беручи до уваги наївні картини світу, що стоять за цими значеннями, їх можна пов'язувати з фактами реальності не прямо, а через відсилання до певних деталей у наївних картинах світу [1, с. 55].

Не можемо залишити поза увагою дослідження прямо протилежного спрямування щодо трьох зазначених напрямів, а саме, спостереження процесів зближення наївної й наукової картин світу, що переходить в утворення «наївно-наукової» ментальності (Г. Гачів), з одного боку, а з іншого – знаходження національно-специфічних особливостей у наукових картинах світу.

Висновки. Підводячи підсумки нашого дослідження, ми дійшли висновку, що кожна мова створює свою, притаманну тільки їй, «мовну картину світу», чим часто й ускладнює безпосередній процес сприйняття її іншими народностями. Один і той же зміст може по-різному сприйматися і бути основою для формування та розуміння різних трансформацій. Тому для перекладача важливо пам'ятати, що переклад – це взаємодія не лише двох мов, але й двох різних менталітетів [2, с. 68], а вивчення іноземної мови є придбанням нового погляду, зміною світосприйняття, адже мова людини представляє особливий світ, розташований між існуючим зовнішнім світом і тим внутрішнім світом, який замуровано всередині нас.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у дослідженні сучасної мовної картини світу як багаторівневої структури та її відображення в українській і англійській мовах.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Ю. Д. Апресян // Интегральное описание языка и системная лексика: Избранные труды. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1995. – Т. 2. – С. 55.
2. Дубичинский В. В. Монография: Лексические параллели / В. В. Дубичинский. Харьков, 1993. – 156 с.
3. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке / Г. В. Колшанский. – М. : Наука, 1990. – 105 с.
4. Ладо Р. Лингвистика поверх границ культур / Р. Ладо // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XXV: Контрастивная лингвистика. – М., 1989. – С. 32–63.
5. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология / В. Н. Манакин. – К. : Знання, 2004. – 326 с.
6. Межидова С. М. О методологических принципах исследования личности / С. М. Межидова. [Електронний ресурс] Режим доступу : http://www.psychology.az/about_methodological_principles.php
7. Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира / Б. А. Серебренников и др. – М. : Наука, 1988. – 215 с.
8. Хайдеггер М. Время и Бытие: Статьи и выступления: Пер. с нем. / М. Хайдеггер. – М. : Республика, 1993. – 447 с.
9. Boas F. The history of anthropology / F. Boas // Science. – 1904. – V. 20. – P. 73.

УДК 81.111'42

О. Ю. Качмар,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород

ДІЯЛЬНІСНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ДИСКУРСУ: КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

У статті інтерпретовано дискурс із позицій репрезентаційного та діяльнісного стилів мислення. Висвітлено когнітивну основу дискурсу. Описано його базові когнітивні структури.

Ключові слова: дискурс, репрезентаційний, діяльнісний, когнітивний, інтерпретація.

В статье интерпретировано дискурс с позиций репрезентационного и деятельностного стилей мышления. Освещено когнитивную основу дискурса. Описаны его базовые когнитивные структуры.

Ключевые слова: дискурс, репрезентационный, деятельностный, когнитивный, интерпретація.

The article deals with the discourse interpretation based on representation and activity styles of thinking. The cognitive basis of discourse is also analyzed. Its basic cognitive structures are described in it.

Keywords: discourse, representation, activity, cognitive, interpretation.

Розвиток когнітивно-дискурсивної парадигми у мовознавчих студіях зосереджує увагу лінгвістів на аналізі механізмів мовленнєвого впливу, які регулюють комунікативну та соціальну поведінку людини. Мовлення при цьому розглядається як цілеспрямована посередницька діяльність між людьми, а власне дискурс виступає сполучуваною ланкою між суспільною комунікацією та всією сукупністю прагматичних, соціокультурних, психологічних та інших чинників, що закономірно виступають на перший план у лінгвістичних дослідженнях.

Мета статті – висвітлити діяльнісну інтерпретацію дискурсу в когнітивному аспекті.

Досягнення мети передбачає успішне виконання таких **завдань**:

- простежити зміни щодо трактування дискурсу з моменту введення його в термінологічний апарат лінгвістики;
- визначити особливості його тлумачення з позицій репрезентаційного та діяльнісного стилів мислення;
- описати основні аспекти діяльнісної інтерпретації дискурсу;
- охарактеризувати когнітивну базу дискурсу;
- виокремити його базові когнітивні структури.

Предмет дослідження – дискурс як комунікативна діяльність, **об'єкт дослідження** – базові когнітивні структури, що лежать у його основі.

Дискурс – це комплексне явище, висвітлене в працях таких видатних учених, як Н. Д. Арутюнова [1], М. Л. Макаров [12], А. П. Мартинюк [12, 14], В.З. Дем'янков [6], І. С. Шевченко [23; 24] та інші. Різні критерії покладені в основу дефініцій цього поняття. Актуальною наразі є тенденція до розгляду дискурсу як суто комунікативного або когнітивного явища.

У мовознавстві термін «дискурс» вперше використав у 1952 р. американський лінгвіст З. Харрис, який розглядав це поняття як один із аспектів дистрибутивного аналізу тексту із залученням до його опису соціокультурної ситуації [31, с. 1–2].

У 70-х роках поняття «дискурс» тлумачили з формалістських позицій, ототожнюючи з поняттям «текст» [26]. Згодом, під впливом теорії мовленнєвих актів, лінгвопрагматики та когнітивної лінгвістики дискурс чітко диференціюють із текстом у межах переходу від формалістського до функціонального підходу. Він набуває трактування комунікативної події чи ситуації в системній організації усіх наявних складників [1, с. 137; 2, с. 276–299; 4; 19; 25; 30; 32; 33; 37]. У такому розумінні дискурс можна трактувати як поняттєву основу будь-якої комунікації, прийнятої в межах культурного соціуму, а також як об'єкт сучасних лінгвістичних пошуків, що виявляє високий інтерактивний потенціал, суспільну релевантність і відображає нові синергетичні тенденції в науці про мову. Це своєрідна ситуативно зумовлена інтерактивна інтерсуб'єктна мовленнєво-розумова діяльність, метою якої є взаємна орієнтація у життєвому просторі на підставі набуття мовною формою семіотичної значущості [14, с. 12].

З опертям на вищезгадані визначення дискурсу [1, 2, 19, 25, 30, 32, 33, 37] переходимо до їх висвітлення відповідно до таких стилів мислення, як репрезентаційний та діяльнісний.

Репрезентаційний стиль мислення складає теоретичне підґрунтя **формального** та **функціонального** визначення дискурсу. Розбіжності між ними визначаються способом обґрунтування онтології об'єкта аналізу. З погляду формалістів,

структурні рівні об'єкта визначаються своїми конститuentами, а функціоналістів – способами взаємодії між складником, що виконує певну функцію, і контекстом. Предметом розбіжностей між формалістами й функціоналістами стає не поняття функції, яке успішно застосовується у структурному аналізі мови, а поняття контексту: у **формальному** розумінні контекст мовного знака обмежується іншими одиницями мови, а в **функціональному** – включає ментальний і соціальний життєві простори комунікантів.

Функціональний напрям аналізу дискурсу репрезентований **ситуативним** і **семіотичним** підходами [14, с. 17]. За **ситуативного підходу** розрізняють контекст у вузькому розумінні (ко-текст) і у широкому – ситуативний контекст [там само]. Ко-текст є фрагментом тексту, що містить обрану для аналізу одиницю та є необхідним і достатнім для встановлення її значення, яке було б несуперечливим щодо загального змісту цього тексту [3, с. 238]. Ситуативний контекст визначається як «ситуація комунікації, яка включає умови спілкування, предметний ряд, час і місце комунікації, самих комунікантів, відносини, у яких вони знаходяться, тощо» [там само].

Актуальним для соціолінгвістичних дослідження є **семіотичний підхід**, який зумовлює тлумачення дискурсу у соціально-ідеологічному смислі й охоплює пріоритетні цінності, суспільні погляди та переконання комунікантів. У центрі уваги опиняються «дискурсивні практики» як «тенденції у вживанні близьких за функцією, альтернативних мовних засобів вираження певного ідеологічного смислу» [14, с. 17]. Відповідно, дискурс тлумачиться як інтегральний феномен, розумово-комунікативна діяльність, що постає як сукупність процесу й результату та охоплює екстралінгвістичний і власне лінгвістичний аспекти. В останньому, окрім тексту, виділяють пресупозицію і контекст (прагматичний, соціальний, когнітивний), що зумовлює вибір мовних засобів [23, с. 37]. За такого підходу особлива роль відводиться адресату-інтерпретатору, який реконструює ментальний світ (universe of discourse), у межах якого, за презумпцією інтерпретатора, автор конструював дискурс. Згаданий ментальний світ охоплює також деталі й оцінки, домислювані інтерпретатором кризь призму його життєвого досвіду [6, с. 49–50].

Проаналізовані формальний та функціональний напрями трактування дискурсу уможливають виявлення й опис характерних ознак дискурсу, однак не розкривають його цілісної сутності. Тому за доречне вважаємо розглянути діяльнісний підхід до аналізу дискурсу.

Діяльнісний стиль мислення уможливує становлення **діяльнісного** розуміння дискурсу як соціальної мовленнєвої дії, що відбувається в умовах реального світу та реальної взаємодії людей, тісно пов'язаною з концептами та ментальними категоріями. Основні ідеї діяльнісного підходу до аналізу дискурсу витікають із тлумачення мови як виду сумісної діяльності, інтегрованої в комплекс когнітивних процесів складної динаміки [10, с. 63]. Діяльнісний підхід також висуває нове поняття мови-дискурсу як ситуативно обумовленої інтерактивної міжсуб'єктної діяльності, спрямованої на взаємну орієнтацію у життєвому просторі. Змістом цієї діяльності є вироблення спільних смислів на основі інтерсуб'єктного наповнення мовної форми семіотичною значущістю. Така інтерпретація заперечує визначення мови як засобу відображення знання про навколишній світ за допомогою набору різнорівневих одиниць і правил, якими носії мови користуються як інструментом у процесі комунікації для обміну інформацією [14, с. 23]. Окрім того, прибічники діяльнісного підходу вважають, що семіотична значущість не є інгерентною властивістю мовної форми. Надання мовній формі семіотичної значущості відбувається у ситуації взаємодії в універсумі міжсуб'єктного дискурсу як частини матеріального світу, в якому спостерігаємо інші види діяльності людини. Адаже мовні знаки не містять інформації, якою можна було б обмінюватися, а викликають тотожні або схожі інформаційні стани у свідомості суб'єктів взаємодії [15, с. 119].

Цю думку поділяють і представники когнітивної лінгвістики, які розглядають конвенціональні значення мовних виразів, закодовані у мові як неповні, «усічені» (improverished) репрезентації концептуальних структур, що стоять за ними. Мовні вирази не репрезентують значення, а слугують підказками (prompts) для їх конструювання на основі складних когнітивних процесів. Неможливо транслювати значення виразів безпосередньо словами, без опори на деталізовані знання й потужні когнітивні процеси, які супроводжують комунікативну діяльність людини» [40, с. 206; 27; 28; 29; 34; 35; 36; 39].

Отже, **діялісна інтерпретація дискурсу** більшою мірою зосереджена на його когнітивному аспекті. Когнітивну ж базу дискурсу розглядаємо як спільний фонд знань, уявлень, переконань, очікувань, оцінок, упереджень продуцентів та інтерпретаторів дискурсу, що належать до певної лінгвокультури, без якого спільна діяльність породження й інтерпретації дискурсу видається неможливою.

Процес інтерпретації значення мовного виразу, актуалізованого у процесі дискурсивної взаємодії, називають **концептуалізацією** [36]. У процесі концептуалізації значення мовних виразів інтерпретується на основі когнітивних структур свідомості суб'єкта пізнавальної діяльності / дискурсу, які забезпечують можливість надходження інформації про події та її видозмінення, а також керування процесами оброблення інформації і вибірковість інтелектуального відображення [22, с. 95].

Безліч термінів вживаються на позначення когнітивних структур, що забезпечують породження дискурсу: background knowledge (фонові або апріорні знання) [38, с. 151], енциклопедичні знання [36], ментальний простір [27], метаконтекст [21, с. 274], когнітивне підґрунтя [11, с. 61], базове стереотипне ядро знань [17, с. 5–2], спільний когнітивний фонд [12, с. 136], пресупозиційний фонд [13, с. 23], дискурсивна рефлексія [5, с. 238] тощо.

Ці когнітивні структури є динамічною формою ментального досвіду, що актуалізується в умовах пізнавальної взаємодії суб'єкта зі світом. Вони не є сталими або чітко фіксованими, а, навпаки, – постійно відтворюються у процесі мовленнєвої взаємодії. Дискурс є водночас як середовищем їх реалізації, так і джерелом їх породження [12, с. 159]. Тобто, в дискурсі навколишній світ розглядається не лише як репрезентація чи відображення ментальної реальності, яка утворилася за його межами; об'єкти знання конструюються в дискурсі, а не пасивно відображаються в ньому [24, с. 20].

Когнітивні структури дискурсу охоплюють знання, уявлення, образи, переконання, очікування, оцінки, упередження членів конкретної етно- чи лінгвокультури, без яких їхня спільна діяльність щодо породження й інтерпретації дискурсу є ускладненою або неможливою [13, с. 23]. Такі структури називають когнітивним контекстом дискурсу, оскільки вони є звичним середовищем мисленнєвої діяльності [22, с. 97].

Базовою одиницею когнітивного контексту дискурсу є **концепт**. Концепт розглядаємо як складне ментальне утворення зі стохастичною структурою, зумовленою вірогідною природою реального світу, який він відображає і/або конструює, та багатогранністю його функцій щодо забезпечення діяльності й життєздатності людини [16, с. 166–196].

Термін «концепт» виступає в якості родового поняття для низки ментальних сутностей, до яких належать **уявлення** (узгальнено чуттєво-наочні образи), **поняття** (думки про найбільш загальні, істотні ознаки предмета або явища як результати раціонального пізнання), **гештальт** (комплексна, цілісна функціональна структура, що поєднує чуттєві і раціональні елементи), **схема дій** [7, с. 82]. Звідси випливає, що концептами можуть бути оперативні одиниці свідомості з

різним наповненням [20, с. 56–58]. Як одиниця пізнання світу, концепт, попри різний ступінь інформативної насиченості, може змінюватися й відображати досвід людини, водночас залишаючись цілісним утворенням [18, с. 77]. До того ж, відображаючи суб'єктивні дані досвіду людини, він конструюється її ж свідомістю [36, с. 5].

Когнітивний контекст, що визначає характер інтерпретації мовного виразу в дискурсі, є структурно організованим за допомогою схем, що виникають на базі повсякденного інтерактивного досвіду людини.

За Ч. Філмором [29] структурна організація когнітивного контексту забезпечується такою схемною структурою, як фрейм. Це комплекс концептів, пов'язаних між собою таким чином, що для розуміння одного з них потрібно зрозуміти всю цілісну структуру, до складу якої вони залучені. Відношення між цими двома концептами утворює **пропозицію**, яка є базовим елементом фрейму і, водночас, елементарним фреймом. Фрейм можна визначити як набір пропозицій, кожна з яких охоплює логічний суб'єкт (цільовий концепт) і логічний предикат (ознаку, приписувану суб'єкту). Незмінний конститuent пропозиції називають аргументом, а змінний – функцією. Змінний складник (функція) пропозиції може реалізуватися як суб'єктом, так і предикатом. Зв'язані набори пропозицій (кілька ознакових предикатів при одному суб'єкті або реляції між кількома предметними сутностями (аргументами або актантами), що лежать в основі приписуваних актантам аргументних ролей, утворюють фрейми [8, с. 5–6].

С.А. Жаботинська виділяє п'ять базисних фреймів, що репрезентують найбільш узагальнені (схемні) принципи категоризації і організації вербалізованої інформації про предметний світ, а саме: предметний, акціональний, посесивний, ідентифікаційний і компаративний [9, с. 7].

За Р. Ленкером, формування та адекватна інтерпретація концептів відбувається у контексті структур фонових знань, найбільш загальним терміном на позначення яких є домен [8; 36, с. 507;]. Під **доменом** розуміємо концептуальну структуру різного ступеня складності, що забезпечує фонову інформацію, відштовхуючись від якої можна зрозуміти значення мовного виразу, актуалізоване в дискурсі. Тобто, домени слугують контекстом (глом) для виділення (профілювання) концептів [36, с. 147; 8, с. 4;]. З іншого боку, концепти можуть виступати доменами для інших концептів і, водночас, підтримуватися як одним, так і декількома доменами [36, с. 152] (Отже, домени вважаємо необхідними когнітивними сутностями, проявами ментального досвіду, репрезентативними просторами, концептами або комплексами концептів.

Підсумовуючи сказане, доходимо **висновків** про те, що:

1. Запропоноване в статті трактування дискурсу ґрунтується на інтерактивній моделі комунікації, діяльнісному тлумаченні мовного знака й концепту. У такому розумінні дискурс – це форма соціальної поведінки, що слугує для репрезентації соціального світу, охоплює знання та стосунки між людьми в межах мовної спільноти; спосіб мовного існування особистості, що охоплює її мислення, пам'ять, творчість, поєднує концептуальну й мовну картини світу, знімає категоричне протиставлення власне мови та її функціонування.

2. З позицій діяльнісного підходу дискурс постає як інтегральний феномен, інтерактивна мисленнєво-комунікативна діяльність, що протікає у широкому соціокультурному контексті; дискурс конструє світ і сам є його продуктом, водночас формуючи ментальні структури свідомості комунікантів у процесі їхньої комунікативної взаємодії.

3. Дискурс як одиниця пізнання мовних явищ – це ієрархічно організована цілісна когнітивно-комунікативна система. Її аналіз дає змогу висвітлити процес комунікативної діяльності та породження/рецепції тексту, виходячи з аналізу когнітивних структур, створених комунікантами, та механізм активації цих структур (концептуалізації знаково-символічної форми тексту) під впливом параметрів комунікації.

Перспективою подальшого дослідження є висвітлення особливостей когнітивного сценарію (тобто розвитку пізнавальних стратегій) конкретної комунікативної події у відповідному дискурсі.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Большой энциклопедический словарь. Языкознание. – М. : Сов. энцикл., 1998. – С. 136–137.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – 3-е изд. – М. : Эдиториал УРСС, 2009. – 448 с.
3. Большой энциклопедический словарь / [И. Лапина, Е. Маталіна, Р. Секачев, Е. Троицкая, Л. Хайбулліна, Н. Ярина]. – М. : АСТ, Астрель, 1988. – 1248 с.
4. Бюлер К. Теория языка. Репрезентативная функция языка / К. Бюлер ; [пер. с нем. К. Бюлер ; общ. ред. и коммент. Т. В. Бульгиной ; вступ. ст. Т. В. Бульгиной и А. А. Леонтьева]. – М. : Прогресс, 2001. – 528 с.
5. Григорьева В. С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты / В. С. Григорьева. – Тамбов : Тамб. гос. техн. ун-т, 2007. – 288 с.
6. Демьянков В. З. Текст и дискурс как термины как слова обыденного языка / В. З. Демьянков // Язык. Личность. Текст : сб. к 70-летию Т. М. Николаевой. – М. : Язык славянских культур, 2005. – С. 34–55.
7. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ языка: фреймовые сети / С. А. Жаботинская // Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства. – 2004. – № 9. Проблеми прикладної лінгвістики. – С. 81–92.
8. Жаботинская С. А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход / С. А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2009 (а). – № 848. – С. 3–10.
9. Жаботинская С. А. Ономазиологические модели и событийные схемы / С. А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2009(б). – № 837. – С. 3–14.
10. Кравченко А. В. О традициях, языкознании и когнитивном подходе / А. В. Кравченко // Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство : сб. в честь Е. С. Кубряковой. – М. : Языки славянских культур, 2009. – С. 51–65.
11. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с.
12. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
13. Мартинюк А. П. Конструювання гендеру в англomовному дискурсі : [монографія] / А. П. Мартинюк. – Харків : Константа, 2004. – 292 с.
14. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А. П. Мартинюк. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 196 с.
15. Матурана У. Биология познания / У. Матурана // Язык и интеллект ; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс: Универ., 1996. – С. 95–142.
16. Никитин М. В. Основания когнитивной семантики: [учебное пособие] / М. В. Никитин. – СПб. : РГПУ, 2003. – 277 с.
17. Прохоров Ю. Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в межкультурной коммуникации / Ю. Е. Прохоров // Функциональные исследования. – М. : Московский лицей. – 1997. – Вып. 4. – С. 5–21.
18. Рябцева Н. К. Мысль как действие, или риторика рассуждения / Н. К. Рябцева // Логический анализ языка. Модели действия; [под ред. Н. Д. Арутюновой, Н. К. Рябцевой]. – М. : Наука, 1992. – С. 60–69.
19. Степанов Ю. С. Семиотическая структура языка: Три функции, три формальных аппарата языка / Ю. С. Степанов // Изв. АН СССР. Сер. : ЛиЯ, 1973. – Т. 32, Вып. 4. – С. 340–355.

20. Стернин И. А. Концепты и лакуны / И. А. Стернин, Г. В. Быкова // Языковое сознание: формирование и функционирование; [под ред. Н. В. Уфимцевой]. – М.: ИЯ РАН, 1998. – С. 53–67.
21. Тарасова Е. В. Речевая системность в терминах лингвопрагматики / Е. В. Тарасова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2000. – № 471. – С. 273–279.
22. Холодная М. А. Психология интеллекта: Парадоксы исследования / М. А. Холодная. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – СПб.: Питер, 2002. – 272 с.
23. Шевченко И. С. Дискурс как мыслекоммуникативное образование / И. С. Шевченко, Е. И. Морозова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2003. – № 586. – С. 33–38.
24. Шевченко И. С. Проблемы типологии дискурсу / И. С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: [кол. монографія] / [під загальн. ред. Шевченко І. С.]. – Харків: Константа, 2005. – С. 233–236.
25. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон // Структурализм «за» и «против». – М.: Прогресс, 1975. – С. 193–231.
26. Dressler W. The thread of Discourse / W. Dressler // Journal of Linguistics. – 1977. – Vol. 13. – № 2. – P. 320–321.
27. Fauconnier G. Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language / G. Fauconnier. – Cambridge (Mass): MIT Press, 1985. – 193 p.
28. Fauconnier G. Mappings in thought and language / G. Fauconnier. – Cambridge, U.K.: Cambridge Univ. Press, 1997. – 205 p.
29. Fillmore Ch. Frames and the semantics of understanding / Ch. Fillmore // Quaderni di Semantica. – 1985. – № 6(2). – P. 222–253.
30. Halliday M.A.K. Language as social semiotic: The social interpretation of language and meaning / M.A.K. Halliday. – L.: Arnold, 1978. – 256 p.
31. Harris Z. Discourse analysis / Z. Harris // Language. – 1952. – Vol. 28. – P. 1–30; 474–494.
32. Hymes D. Models of the interaction of language and social life / D. Hymes // Directions in sociolinguistics: The Ethnography of communication. – New York: Holt, Rinehart & Winston, 1972. – P. 35–71.
33. Hymes D. Foundations of Sociolinguistics: An Ethnographic Approach / D. Hymes. – Philadelphia: Univ. of Pennsylvania, 1974. – P. 53–62.
34. Johnson M. The Body in the mind (the bodily basis of meaning, imagination, and reason) / M. Johnson. – Chicago, L.: The Univ. of Chicago Press, 1987. – 233 p.
35. Lakoff G. Women, fire and dangerous things: What categories reveal about the mind / G. Lakoff. – Chicago: Univ. of Chicago Press, 1987. – 614 p.
36. Langacker R. W. Foundations of cognitive grammar / R. W. Langacker. – Stanford, CA: Stanford University Press, 1991. – V. 2. Descriptive application. – 395 p.
37. Searle J.R. Speech acts: An essay in the philosophy of language / J.R. Searle. – Cambridge: CUP, 1969. – 212 p.
38. Stevens K. C. The effect of background knowledge on the reading comprehension of ninth graders / K. C. Stevens // Journal of Reading Behavior. – 1980. – № 12(2). – P. 151–154.
39. Talmy L. Toward a cognitive semantics / L. Talmy. – Cambridge (Mass.); L.: A Bradford Book, The MIT Press, 2000. – Vol. 1. Concept Structuring Systems. – 565 p.
40. Turner M. Reading minds: the study of English in the age of cognitive science / M. Turner. – Princeton, NJ: Princeton Univ. Press, 1991. – 318 p.

УДК 811'373.2'42

А. Е. Коломойченко, М. Ю. Атанова,

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, г. Днепропетровск

ЗАЙМСТВОВАНИЕ ИНОЯЗЫЧНЫХ ИМЕН СОБСТВЕННЫХ КАК ПРОЦЕСС ФОРМИРОВАНИЯ ОНОМАСТИКОНА

Запозичення іноземних імен як процес формування ономастикона. О.С. Коломойченко, М.Ю. Атанова. Стаття присвячена розгляду іноземних власних назв як одного з видів запозичення. Метою даної статті є виявлення декількох етапів запозичення лексики та особливості періодизації запозичення власних назв. Визначено поняття іноземного власного імені. Подано приклади іноземних власних назв у художньому тексті.

Ключові слова: запозичення, іноземне ім'я, ономастикон, канонічне ім'я, одвічне ім'я.

Данная статья посвящена рассмотрению иноязычных имен собственных как одного из вида заимствования. Целью статьи является определение нескольких этапов заимствования лексики и особенности периодизации заимствования собственных имен. Определено понятие иноязычного имени собственного. Даны примеры иноязычного имени собственного в художественном тексте.

Ключевые слова: заимствование, иноязычное имя, ономастикон, каноническое имя, исконное имя.

This article deals with consideration of foreign proper names as one of the type of adoption. The purpose of the article is to define several stages of lexicon adoption and peculiarities of the proper names adoption periodization. The concept of the foreign proper name is defined. Some examples of foreign proper names in a literary text are given in this article.

The proper names are a special group of nouns that provide the function of naming different people and individual units in language, which distinguishes them from others of similar objects and phenomena. They refer to those linguistic resources that make it possible to send a large semantic and emotional content in a very concise form.

The problem of adapted proper name is an urgent scientific research due to a significant role of proper names in many fields of people activity. As well as language in general, the existing fund of names reflects an era and a condition of a society at a certain stage of its development.

Heightened interest in the problem of adoptions at the present stage is caused by an important role of this lexicon in all languages of the world. Adoptions and creation of new names can be considered as a common feature for the Russian and other languages. The greatest stream of adoptions at the present stage comes from English. Cultural and historical, social and political living conditions and activities of a language community influence on lexical-nominative activity.

Thus, the proper name as a special linguistic unit can be an adopted word, sharing the main features of usual adoption: it enters a language, adapts for its standards, remains in a language or disappears eventually.

Key words: adoption, foreign name, onomasticon, canonical name, original name.

В данной статье в общем виде ставится проблема иноязычного имени собственного как вида заимствования. Данная проблема находится в русле актуальных научных исследований в силу значительной роли имен собственных во многих сферах деятельности человека. Ономастикон справедливо рассматривается «как один из компонентов истории духовной

культуры народа» [13, с. 195]. Являясь одним из компонентов исторической и культурной жизни народа, ономастикон дает представление об истоках современного состояния антропонимической системы. Как и язык в целом, существующий именной фонд является отражением эпохи и состояния общества на определенном этапе его развития. Номенклатура имен испытывает на себе влияние всех изменений в общественном строе, в социальной структуре общества, взаимоотношениях с носителями других языков.

По подсчетам ученых, примерно половина слов в русском языке имеют иностранное происхождение, при этом многие из них появились сравнительно недавно¹. Процесс заимствования как один из основных путей появления новых слов в языке наряду со словообразованием активно влияет на формирование лексики любого языка, чем и вызывает естественный интерес лингвистов к нему. Вопросами изучения заимствованной онимной лексики занимаются В. М. Аристова [1], Н. А. Баскаков [2], Р. С. Гиляревский, Б. А. Старостин [4], А. Г. Гудманян [5], Д. И. Ермолович [7], Г. Я. Пивторак, Л. В. [8], Л. В. Соснина [10] и ряд других лингвистов.

Исследователи по-разному рассматривают лингвистическое заимствование. Л. Блумфилд под заимствованием понимает определенный вид языковых изменений и различает три вида заимствований с точки зрения их кодификации:

- 1) заимствование понятий культуры;
- 2) «внутреннее» заимствование, происходящее вследствие непосредственных языковых контактов, обусловленных территориальной или политической близостью;
- 3) диалектные заимствования, проникающие в литературный язык из диалектов [3, глава XXV–XXVII].

Социально-психологическими причинами и факторами заимствования лингвисты считают восприятие иноязычного слова как более престижного по сравнению с исконным, «модного», «необычно звучащего», а также выделение и закрепление его в сознании говорящих. Это происходит из-за того, что иноязычное слово связано с особой стилистической окраской и вследствие его «иноязычности» смысл оказывается в некоторой степени зашифрованным, непонятным, разгадка которого по силам человеку, употребившему это слово. Это само по себе уже престижно и может свидетельствовать о принадлежности первого к некоей элитной прослойке: *презентация* – вместо русского представление, *экслюзивный* – вместо исключительный, *консенсус* – вместо согласие [9, с. 119].

В русском языке ученые выделяют несколько этапов заимствований лексики:

- эпоха принятия христианства, влияние греческого языка;
- период влияния тюркских народов (XVI–XVII вв.);
- период влияния польского языка (XVI–XVIII вв.);
- эпоха заимствований из голландского языка (XVIII в.);
- период влияния немецкого и французского языков (XVIII–XIX вв.);
- эпоха английского языка (XX в. по настоящее время).

Процесс заимствования имен поддается иной периодизации, которая имеет и сходства, и отличия от общего процесса заимствований. В истории русских личных имен выделяются три периода:

дохристианский, когда использовались самобытные, языческие имена, созданные средствами древнерусского языка (*Веслав, Ратмир*);

период после Крещения Руси, когда иноязычные канонические, христианские имена постепенно вытеснили из употребления языческие; в то же время небольшая часть исконно славянских дохристианских имен стала каноническими (*Владимир, Людмила*);

современный период, начавшийся после Октябрьской революции, характеризующийся отменой статусных ограничений между календарными, каноническими и некалендарными именами, а также проникновением в русский именослов большого числа заимствований и активным имьятворчеством (*Марлена, Максана, Ким*) [12, с. 49–85].

Имя собственное, существующее для идентификации предмета в любой ситуации и любом языковом коллективе, в подавляющем большинстве случаев обладает национально-языковой принадлежностью. Проблема национально-языковой принадлежности связана с античной и библейской этимологией имен. Межкультурные и межъязыковые контакты имеют многовековую историю. Имена и названия давно заимствуются из одного языка в другой, претерпевая разнообразные фонетические, графические и другие изменения.

Под иноязычным антропонимом мы понимаем использованное в художественном или публицистическом тексте имя персонажа, которое не является русским, что подчеркнуто или формой имени, его написанием, или определенными компонентами, например: *Сильва Джузеппович Морелли (именно так) был сыном черноглазой вертливости из итальянской дипломатии, эвакуированной в Куйбышев в годы Великой Отечественной войны* [Дина Рубина. Синдром Петрушки].

Многие ИС пришли в русский язык давно и не всегда из первоисточника. Это особенно касается исторических, религиозных, фольклорно-мифологических и литературных имен и названий. Библия, другие христианские письменные источники и, соответственно, содержащиеся в них имена входили в культуру разных народов различными, подчас очень сложными, путями, могли подвергаться определенным модификациям:

Порфирий Владимырьч известен был в семействе под тремя именами: Иудушки, кровопивушки и откровенного мальчика, каковые прозвища еще в детстве были ему даны Степкой-балбесом [М. Е. Салтыков-Щедрин. Господа Головлевы].

Имена религиозного и мифологического происхождения на протяжении истории продолжали свое развитие уже самостоятельно. Их давали младенцам при рождении, и с развитием и изменением языков, а также в зависимости от сфер использования они часто модифицировались еще больше. Например, библейское Иоанн превратилось в русский язык в имя Иван, Илия – в имя Илья, Георгий – в Егор, Матрона – в Матрена, Матфей – в Матвей, Иаков – в Яков, Феодор – в Федор и т. д.

Заимствование – естественный процесс обогащения словарного запаса языка – в отношении русских личных имен сдерживалось до Октябрьской революции существованием традиции выбора имени новорожденному из числа православных агионимов.

В России традиция нарекать ребенка в честь святого, день которого приходился на день его рождения, более строго соблюдалась среди крестьян и вообще сельских жителей, тогда как горожане все чаще давали имена младенцам не по святым, а с учетом своих представлений о благозвучности имени, определенной моды на имена и внутрисемейных традиций. С иронией о календарных именах пишет Н. В. Гоголь:

Родильнице предоставили на выбор любое из трех, какое она хочет выбрать: Моккия, Соссия, или назвать ребенка во имя мученика Хоздазата. «Нет, – подумала покойница, – имена-то все такие». Чтобы угодить ей, развернули календарь в другом

¹ http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/ZAIMSTVOVANIE.html

месте; вышли опять три имени: Трифилий, Дула и Варахасий. «Вот это наказание, – проговорила старуха, – какие все имена; я, право, никогда не слыхивала таких. Пусть бы еще Варадат или Варух, а то Трифилий и Варахасий». Еще перевернули страницу – вышли: Павсикахий и Вахтисий. «Ну, уж я вижу, – сказала старуха, – что, видно, его такая судьба. Уж если так, пусть лучше будет он называться, как и отец его. Отец был Акакий, так пусть и сын будет Акакий» [Н. В. Гоголь. Шинель].

В результате определенной дифференциации имен по социальной принадлежности многие имена римского и греческого происхождения, часть из которых принадлежала когда-то христианским святым и мученикам, стали восприниматься в русском обиходе как «деревенские», «простонародные» (Авдотья, Агафья, Дементий, Марфа, Прокоп, Пантелей, Пахом, Федот и т. п.). Вспомним, как у А. С. Пушкина в романе «Евгений Онегин» представлена героиня:

*Ее сестра звалась Татьяна...
Впервые именем таким
Страницы нежные романа
Мы своевольно освятим.
И что ж? оно приятно, звучно;
Но с ним, я знаю, неразлучно
Воспоминанье старины
Иль девичьей! (Глава 2, строфа XXIV)*

с примечанием «Сладкозвучнейшие греческие имена, каковы, например: Агафон, Филат, Федора, Фекла и проч., употребляются у нас только между простолюдинами» [А. С. Пушкин. Евгений Онегин].

Со времени царствования Петра I существенно увеличился приток европейцев в Россию, что привело к росту межкультурных контактов русских (прежде всего – горожан) с представителями других национальностей – носителями имен различных европейских антропонимических систем – немцами, голландцами, французами и др. Начиная с эпохи петровских преобразований в русской культуре стал формироваться явный интерес к иностранным (преимущественно западноевропейским) именам, который отчасти выразился в развитии в аристократических и дворянских кругах своеобразной системы двуименности (которая была, в свою очередь, логичным продолжением билингвизма русского дворянства с конца XVIII века). Дворяне, получившие при крещении русские имена Сергей, Петр, Михаил, Наталья, Мария, Софья, в свете нередко именовались на французский манер – Серж, Пьер, Мишель, Натали, Мари, Софи.

В повести Надежды Дуровой (известной кавалерист-девицы) «Угол» фигурируют две соперницы – графиня Целестина Орделинская и купеческая дочь Фетинья Федулова, которая, выйдя замуж за дворянина, превращается в изысканную Фанни. Изменение имени с переходом в более высокий социальный слой было довольно типичным явлением, и тогда Пелагеи становились Прасковьями или Полинами, а Акулины – Александрями. Имена отражали моду и настроения в обществе, что легко проследить по литературе.

Смена пристрастия к французскому языку и культуре на англоманию в аристократической среде во второй половине XIX века не внесла в эту модель существенных перемен, кроме перемены ориентации на английские аналоги русских имен. Этот процесс отразил в именах своих героев Л. Н. Толстой в романах «Война и мир» и «Анна Каренина». Двуименность на почве франкофилии или англомании со временем распространилась за пределы дворянского сословия. Модистки, парикмахеры, портные и т. п. переделывали свои имена на западный манер: *Жорж, Алексис, Аннет* вместо *Егор, Алексей, Анна* [6]. Напомним лишь краткий перечень таких соответствий: галлицизированные имена в романе «Война и мир»: *Натали, Элен, Анатолий, Пьер, Андре, Мари, Лизе*; англизированные *Долли, Кити, Стива* в «Анне Карениной».

Вхождение иностранных имен в русский именник в значительной мере связано с произведениями переводной художественной литературы. Среди распространенных ныне заимствованных имен следует назвать имена главных героев культовых романов в сред русской революционно настроенной интеллигенции начала XX века – Артур и Джемма («Овод» Э. Л. Войнич), Спартак (одноименный роман Р. Джованьоли). Среди других имен, почерпнутых в произведениях западноевропейской литературы – Альфред, Эдуард, Алиса, Джульетта, Жанна, Эмма.

Европейские имена заимствовались не только в их полной форме, но и в краткой: Гарри, Курт, Ада, Линда, Нелли, Нора. Некоторые новые заимствования отчасти были связаны с именами деятелей европейского рабочего и коммунистического движения начала XX века: таковы имена Эрнест (в честь Эрнста Тельмана), Клара, Роза (в честь Клары Цеткин и Розы Люксембург), Луиза (в честь Луизы Мишель) [11, с. 157–176].

В целом же в процессе заимствования сочетались языковые и неязыковые реалии. Следует также подчеркнуть взаимный характер влияния литературы и реального ономастикона: иностранные имена из литературных произведений давались реальным носителям, реально существующие имена носили герои литературных произведений.

Максимальный интерес к новым заимствованным именам приходился на конец 1920-х – 1930-е годы и отмечался повторно в конце 1950-х – 1960-е. В новых именах родителей привлекали необычные для русского языка сочетания гласных или согласных – Роальд, Витольд, Герард; Анжелика, Виолетта, Генриетта, – в кругу традиционных календарных имен почти не было имен с подобным звучанием. Среди новых заимствований немало имен, начинающих на Э (Эдуард, Эльдар, Эрнест, Элиза, Элла, Эмма), содержащих фонемы -ж- или -дж- (Джеральд, Жозеф, Анжела, Дженни) или с другими особенностями, нехарактерными для имен из традиционного именованья: в нем аналогичные имена отсутствовали или фигурировали в очень ограниченном числе:

Был он Гришей, но сейчас носит имя Гарри.

Каждый день в обычный час Гарри на бульвар [Б. Тимофеев. Гарри].

При всем количественном богатстве заимствований лишь немногие имена получили сколько-нибудь широкое распространение. К таковым относятся, например, имена Альберт, Артур, Роберт, Эдуард, Алиса, Альбина, Белла, Жанна, Нелли, Элла, но ни одно из них не достигало высоких показателей частотности.

В лингвистической литературе сложилось мнение, что онимическая лексика может пополняться:

- 1) путем онимизации нарицательных имен;
- 2) путем заимствования готовых имен или именных основ из других языков;
- 3) путем искусственного создания имен из лексики своего языка;
- 4) путем деривации на базе ИС своего языка [13, с. 71].

Ассимилируясь в новой русскоязычной среде, иноязычные слова, в том числе и имена, вынуждены пройти сложный путь адаптации. Основной чертой современного процесса заимствования становится ускоренная фонетическая, графическая, грамматическая, семантическая и словообразовательная адаптация новых слов в языке-реципиенте по сравнению с предыдущими периодами заимствований.

Как правило, до конца XVIII века заимствования приходили, в основном, из устной речи, так как чтение было делом довольно узкой прослойки населения. При этом виде заимствований происходила транскрипция иностранных слов. Позже, с усилением роли газет, журналов, с широким распространением печатных изданий заимствования стали проникать в язык преимущественно печатным способом, слова подвергались и транскрипции, и транслитерации. На современном этапе большинство заимствований, в том числе и онимных, приходит в русский язык в транскрибированной форме. Классическим примером различных способов адаптации может являться форма Невтон у М. В. Ломоносова и Ньютон в современном языке.

Семантика заимствованных слов также изменяется под влиянием представлений о мире, присущих русскому народу. С другой стороны, лексические заимствования могут изменять картину мира, закрепленную в данном языке, привнося в нее элементы иного мировидения. В русском языке современного периода действуют обе вышеупомянутые тенденции. Как отмечает Д. И. Ермолович, вопрос о значении ИС имеет не только теоретический интерес. Он становится чрезвычайно актуальным при межкультурных и межъязыковых контактах. Казалось бы, имена собственные легко пересекают межъязыковые барьеры, поскольку стремятся сохранить свою внешнюю форму и при использовании вне сферы «родного» языка. Однако иной раз весьма существенным элементам их содержания бывает гораздо труднее преодолеть такие барьеры. А без сохранения своего значения ИС не могут функционировать в иной языковой среде. Отсюда – возможные проблемы непонимания и неточного восприятия текстов, содержащих имена [7, с. 13].

Повышенный интерес к проблеме заимствований на современном этапе обусловлен важной ролью этой лексики во всех языках мира. Заимствования и создание новых имен можно считать общей чертой для русского и других языков. Наибольший поток заимствований на современном этапе идет из английского языка. На лексико-номинативную деятельность оказывают влияние культурно-исторические и социально-политические условия жизни и деятельности языкового сообщества.

Для языков на современном этапе характерно смешение, интернационализация именника. Проиллюстрируем это утверждение следующим текстом:

Новые веяния в основном коснулись женских имен: начиная с XIX в. девочек стали называть Эмбер (январь), Эйприл (апрель), Берил (берилл), Руби (рубин), Джесмин (жасмин), Дэйзи (ромашка). В США и Великобритании все более популярными становятся французские, испанские и итальянские имена: Jacqueline (Жаклин или, на английский лад, Джеклин), Michelle (Мишель), Anita (Анита), Angela и Angelina (Анджела, Анджелина). Охотно заимствуются иностранные формы имен, существующих в английском языке – Marie вместо Mary, Katrina вместо Catherine, Julie вместо Julia (последнее, правда, произносится не на французский лад – Жюли, а на английский – Джули) [14].

Таким образом, имя собственное как особая лингвистическая единица может быть заимствованным словом, разделяя основные особенности обычного заимствования: входит в язык, адаптируется к его нормам, остается в языке или со временем исчезает.

Література:

1. Аристова В. М. Англо-русские языковые контакты: Англицизмы в русском языке / В. М. Аристова. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1978. – 151 с.
2. Баскаков Н. А. Русские фамилии тюркского происхождения / Н. А. Баскаков. – М. : Наука, 1993. – 104 с.
3. Блумфилд Л. Язык / Л. Блумфилд. – М. : Прогресс, 1968. – 608 с.
4. Гиляревский Р. С. Иностранные имена и названия в русском тексте / Р. С. Гиляревский, Б. А. Старостин. – 3-е изд. – М. : Высшая школа, 1985. – 303 с.
5. Гудманян А. Г. Відтворення власних назв у перекладі: дис... д-ра філол. наук : 10. 02. 04. / Гудманян Артур Грантович. – Ужгород, 1999. – 446 с.
6. Дмитриева О. От Волка Курицына до Микрона / О. Дмитриева. – Еженедельник 2000. – 2012. – № 11.
7. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур / Д. И. Ермолович. – М. : Р. Валент, 2001. – 200 с.
8. Півторак Г. Я. З історії власних імен: Аліса, Альберт, Едгар, Едуард / Г. Півторак // Культура слова. – К., 1987. – Вип. 33. – С. 31–33.
9. Попко Л. П. Неологизация в языке как трансляция культурно-лингвистической национальной ментальности / Л. П. Попко. – Киев : ГАРККиИ, 2007. – 360 с.
10. Сосніна Л. В. Адаптація англійської онімної лексики в російській мові другої половини XX – початку XXI століття : дис. ... кандидата філологічних наук : 10.02.02 / Сосніна Людмила Василівна. – Дніпропетровськ, 2005. – 20 с.
11. Суперанская А. В. Так было – так стало / Суперанская А. В., Сулова А. В. // О русских именах. – Л. : ЛГУ, 1991. – С. 49–85
12. Суперанская А. В. О русских именах / А. В. Суперанская. – Л. : ЛГУ, 1991. – 236 с.
13. Теория и методика ономастических исследований : под ред. А. П. Неподкупного / Суперанская А. В., Сталтмане В. Э., Подольская Н. В., Султанов А. Х. – М. : ЛКИ, 2007. – 256 с.
14. <http://kurufin.ru/html/english.html>

УДК 81-115

С. Є. Корнєва,

Чорноморський державний університет імені П. Могили, м. Миколаїв

СЕМАНТИЧНИЙ ЗМІСТ ЛЕКСЕМ «MENTALITY», «MENTALITÉ», «МЕНТАЛІТЕТ» І «МЕНТАЛЬНІСТЬ» У ТРЬОХ МОВАХ

У статті встановлено семантичний зміст лексем «mentality», «mentalité», «менталітет» і «ментальність», які представлено як концепти; з'ясовано етимологію, шляхи її час входження цих лексем до англійської, французької та української мов; шляхом зіставлення концептів MENTALITY, MENTALITÉ, МЕНТАЛІТЕТ / МЕНТАЛЬНІСТЬ виявлено типові та національно-специфічні ознаки зазначених лексем.

Ключові слова: семантичний зміст, *mentality, mentalité, менталітет, ментальність, концепт, концептуальна ознака, ключовий репрезентант.*

В статье определено семантическое содержание лексем «mentality», «mentalité», «менталітет» і «ментальність», которые представлены как концепты; установлена этимология, пути и время входжения этих лексем в ан-

гійський, французький і український мови; путём сопоставления концептов MENTALITY, MENTALITÉ, МЕНТАЛИТЕТ / МЕНТАЛЬНІСТЬ виявлені типові та національно-специфічні ознаки даних лексем.

Ключевые слова: семантическое содержание, mentality, mentalité, менталітет, ментальність, концепт, концептуальний признак, ключевой репрезентант.

In the article semantics of lexemes «mentality», «mentalité», «менталітет» and «ментальність» which are represented as concepts is defined. The etymology, ways and time of fixing of these lexemes in English, French and Ukrainian are clarified. Similar and specific national meanings of the lexemes by means of the comparison of concepts MENTALITY, MENTALITÉ, МЕНТАЛИТЕТ / МЕНТАЛЬНІСТЬ are identified.

Key words: semantics, mentality, mentalité, менталітет, ментальність, concept, conceptual meaning, key representative.

Розвиток антропоцентризму в науковій парадигмі сприяв активному вивченню внутрішніх особливостей людини, які безпосередньо впливають на формування зовнішніх реакцій. Для позначення таких особливостей в англійській, французькій та українській мовах набули розповсюдження лексеми «mentality», «mentalité», «менталітет» і «ментальність». Як наслідок, ці лексеми введено до термінологічного апарату багатьох гуманітарних наук, проте їхня сутнісна природа, осмислення та пояснення носіями мови залишаються ще недостатньо розкритими.

Мета статті встановити семантичний зміст лексем «mentality», «mentalité», «менталітет» і «ментальність» в англійській, французькій та українській мовах. Метою зумовлені наступні **завдання**: з'ясувати етимологію, шляхи й час входження цих лексем до трьох мов; дослідити семантичне наповнення лексем «mentality», «mentalité», «менталітет» і «ментальність», представивши їх як концепти; виявити типові та національно-специфічні ознаки зазначених лексем шляхом зіставлення концептів MENTALITY, MENTALITÉ, МЕНТАЛИТЕТ / МЕНТАЛЬНІСТЬ.

У сучасному науковому просторі феномен ментального намагаються осягнути, розкрити та представити дослідники різних гуманітарних дисциплін (етнологія, історія, культурологія, мовознавство, політологія, психологія, соціологія, філософія тощо). Цей феномен є актуальним, оскільки ним більшість гуманітаріїв прагнуть заповнити лакуну в дослідженнях мисленнєвої сфери. Так, Т. В. Іванова стверджує, термін «ментальність» «...інтегрує те нове, що «намацала» сучасна наука про людину, – «саме людське» в кожній з наук [3, с. 168]». Український філософ Р. О. Додонов відмічає: «Сама поява в науковому лексиконі терміна ментальність (менталітет) пов'язується з процесом загальної антропологізації гуманітарного знання... [2, с. 6]». Проаналізувавши значну кількість дефініцій поняття «ментальність», науковець виокремив шість груп визначень: перша – *описові* (зосереджені на переліку компонентів поняття); друга – *онтологічні* (спрямовані на пошук фізичних основ цього феномену); третя – *психологічні* (мають яскраво виражене психологічне забарвлення та відносяться до психологічних категорій); четверта – *нормативні* (головний акцент у розумінні ментальності на «нормах реакції», які притаманні поданому соціальному чи етнічному утворенню); п'ята – *генетичні* (увага зосереджена на походженні феномену); шоста – *історичні* (поняття подається як «історична пам'ять», «осад історії») [2, с. 32–38]. М. В. Воробйова до цього переліку додає ще групу *структурних* визначень, де особлива увага приділяється структурі, підкреслюються ознаки системності та організації [1, с. 7-8]. Як бачимо, в багатьох наукових працях дефініції зазначеного поняття формуються відповідно до специфіки наукової дисципліни. В антропологічних характеристиках «ментального» домінують наступні ознаки: «1) сукупність уявлень, способів поведінки та реакцій, які безсвідомі й невідрефлексовані (Г. Телленбах); 2) визначник системи звичок свідомості (А. Дж. Тойнбі); 3) наповнення глибинним змістом структури кількісного пояснення дійсності (Ф. Селлін); 4) структура, склад душі людини, соціуму, етносу, співвідношення її елементів і стан останніх (Ю. Канигін, М. Холодна); 5) етнічний та пізнавальний код (Е. Шулін); 6) своєрідна пам'ять народу про минуле, психологічна детермінанта поведінки мільйонів людей, за будь-яких обставин вірних своєю кодовою, що склався історично (І. Пантін) [4]». Слід відмітити, що деякі гуманітарії, крім надання визначень феномену «ментального», виводять також його структури та пропонують способи дослідження (М. В. Воробйова, Д. Г'юм, Р. О. Додонов, Т. В. Іванова, В. В. Колесов, П. М. Немирович-Данченко та інші).

Стрімке входження лексем «mentality», «mentalité», «менталітет» і «ментальність» до термінологічного апарату багатьох гуманітарних наук спричинило формування розмитих дефініцій та надання суперечливих характеристик цим лексемам як термінам. Крім того, в українській мові на позначення феномена «ментального» дослідники використовують дві лексеми «менталітет» і «ментальність», які часто подаються як синоніми або змістові замітники одного поняття. Дослідивши питання про розмежування чи отождолення семантики українських лексем «менталітет» і «ментальність», з'ясовано, що в переважній більшості використання ці лексеми є паралельними дублетними назвами одного поняття. Для розкриття та зіставлення семантичного змісту лексем «mentality», «mentalité», «менталітет» і «ментальності» проаналізовано їхні концептуальні структури.

Важливим питанням, що передє аналізу семантики цих лексем, є з'ясування їхньої етимології, часу появи та шляхів входження до кожної з трьох мов. Шлях входження лексем можна представити таким чином: *давньогрецький* ім. **menos** → *латинський* ім. **mēn** (**mēns**) → *нізьолатинський* прикм. **mentālis** → *французький* прикм. **mental** → *англійський* прикм. **mental** → *англійський* ім. **mentality** (можливо, походить також від *французького* прикм. **mental**) → *французький* ім. **mentalité** (можливо, походить також від *французького* прикм. **mental** або *англійського* прикм. **mental**) → *українські* ім. **менталітет** і **ментальність** (шляхом калькування *англійського* ім. **mentality**, *французького* ім. **mentalité** або *німецького* ім. **Mentalität**). Слід відмітити, що серед дослідників етимології українських лексем «менталітет» і «ментальність» поки ще немає єдиної думки щодо мови, з якої запозичені ці лексеми. Так, деякі науковці вважають, що калькування англійської лексеми «mentality» спричинило появу українських лексем, інші – відмічають французьку лексему «mentalité» як першоджерело; є також думка, відповідно до якої німецька лексема «Mentalität» визнається вихідною. Невизначеність щодо мови, з якої запозичені лексеми «менталітет» і «ментальність», залишає відкритим питання про етимологію українських лексем.

Відповідно до результатів аналізу часу появи лексем «mentality», «mentalité», «менталітет» і «ментальність» першою з'являється англійська лексема «mentality» в 1691 році, яка фіксується в словниках з 1895 року. Згодом запропоновано визначення французької лексеми «mentalité» (1842 р.), що закріплюється в словниках з 1877 року. Лексема «ментальність» використовувалася в українській мові ще в 60-х роках ХХ століття. Перше визначення лексеми «менталітет» виявлено в «Політологічному словнику» 1991 року. З 90-х років ХХ ст. спостерігається активне вживання українських лексем «менталітет» і «ментальність». Доречно зауважити, що англійська лексема «mentality» та французька лексема «mentalité» входили до мов як незрозумілі та зайві лексеми. Це саме відбувається з українськими лексемами «менталітет» і «ментальність», які вирізняються багатозначністю, що призводить до труднощів щодо їхнього розуміння.

Для виокремлення типових та національно-специфічних ознак лексем «mentality», «mentalité», «менталітет» і «ментальність» досліджено лінгвокогнітивні структури концептів MENTALITY, MENTALITÉ, МЕНТАЛІТЕТ / МЕНТАЛЬНІСТЬ за даними лексикографічних джерел, у мас-медійній та науковій періодиці. Вибір матеріалу дослідження зумовлено тим, що періодичні видання найкращим чином відображають динаміку змістового значення різних слів та народну експлікацію. Активне використання й власне розуміння лексем «mentality», «mentalité», «менталітет» і «ментальність» носіями мови сприяє привнесенню індивідуальних знань до зафіксованих словниками значень. Крім того, велика кількість термінологічних значень цих лексем спричиняє появу нового змісту, що не закріплений тлумачними словниками.

Побудова лінгвокогнітивних структур зазначених концептів передбачає формулювання концептуальних ознак, які в сукупності визначають семантичне наповнення імен концептів. Зазначимо, що деякі концептуальні ознаки певним чином збігаються з семантичними ознаками імен концептів, але є й такі, що частково або повністю не усвідомлюються носіями мови (впливає діяльність, освіченість, вік особи і т. ін.). Назви концептуальних ознак містять слова мови, до якої належать (англійська, французька, українська), з урахуванням словникових дефініцій лексичних одиниць, якими пояснені імена концепту. Концептуальні ознаки сформульовано на основі семантичних множників, що містяться в словникових тлумаченнях ключових репрезентантів. Термін *ключовий репрезентант* введено для позначення лексичних одиниць, якими в словниковій статті пояснюються імена концептів, синонімів цих імен, а також слів, що передають сутність «mentality», «mentalité», «менталітет» і «ментальність» у текстах періодичних видань. Крім того, ключові репрезентанти виокремлено зі значень спільнокореневих лексем імен концептів. Серед спільнокореневих лексем англійської та французької мов виявлено такі, що сьогодні ще не мають еквівалентів перекладу в українській мові. До них належать: англійські лексеми – *mentalistically* (прислівник), *mentalize* (дієслово), *mentalized* (прикметник, дієприкметник), *mentalizing* (дієприслівник, іменник); французькі лексеми – *mentalisation* (іменник), *mentaliser* (дієслово), *mentaliste* (прикметник, іменник). Для цих лексем шляхом калькування пропонуємо власний український переклад: *mentalistically* – *менталістично*, *mentalize* – *менталізувати*, *mentalized* – *менталізований*, *mentalizing* – дієприслівник *менталізуючи*, іменник *менталізування*; *mentalisation* – *менталізація* (за аналогією з вже перекладеним англійським іменником *mentalization*), *mentaliser* – *менталізувати*, *mentaliste* – прикметник *менталістський*, іменник *менталіст* (за аналогією з вже перекладеним англійським іменником *mentalist*).

З матеріалу дослідження нами вилучено наступні ключові репрезентанти:

– в англійській мові (73 одиниці): *ability, accepting, acting, actions, acuity, acumen, aim, approach, attitude, behaviour, belief, bent, brain, capacity, character, compliance, concept, conscience, consciousness, considering, courage, culture, disposition, fears, feature to feel, feeling, idea, idiosyncrasy, imagining, inclination, inner states, intellect, intellectual basis, intellectuality, intelligence, I.Q., judgement, logic, mantra, mind, mind-set, mood, nerve, obsession, optimism, outlook, perspective, pragmatism, purpose, rationale, rationality, reacting, realizing, resolve, self-doubt, sense, spirit, states of central nervous systems, supposition, sustainability, taste, temperament, thinking, thought, tolerance, understanding, urge, values, view, viewpoint, vision, way to judge, wit,*

– у французькій мові (59 одиниць): *animisme, antieurpeanisme, aspiration, attitude, caractère, communisme, complexion, comportement, conduite, constitution, crainte, croyance, dispositions psychiques, education, émotivité, esprit, état de conscience, état d'esprit, façon de voir, faculté intellectuelle, fait de croire, fait de raisonner, fascisme, féodalisme, féodalité, habitudes, hantise, humeur, idée, idéologie, idiosyncrasie, image, imaginaire, intelligence, loyalte, manières d'agir, manières de juger, manière de penser, mœurs, moral, moralité, mythe, nationalisme, nature, opinion, pensée, principe, prise de conscience, psychologie, rationaliste, reaction, representation, stéréotype, stupide, système symbolique, tête, totémisme, vision, vouloir;*

– в українській мові (106 одиниць): *активність, архетипи, бачення, вдача, висловлювання, відчуття, віра, вчинки, ґрунт, діяльність, досвід, думки (думка), дух (народу), духовне життя, духовне утворення, духовність, душа, емоції, естетика, звичай, звички, здібності, ідеологія, ідея, ізоморфізм, індивідуалізм, інтелект, інтуїтивне, ірраціональне, картина світу, код нації, концептуальна система, культура, логічне, мислення, мова, мотиви, навички, налаштування, народна мудрість, настанови, настрої, нахили, невір'я, несвідоме, неусвідомлене, образ думок, образ (світу), орієнтації (у світі), орієнтири, осмислення, пам'ять, переконаність, переконання, підсвідоме, підсвідомість, поведінка, поводження, погляди, позиція, порода, почуття, прагнення, призвичаєння, принципи, психіка, психічне життя, психічний склад, психологія, раціональне, реагування, риси характеру, розум, розуміння, розумовий інструмент, роз'яснення, саморозуміння, самосвідомість, свідомість, світобачення, світовідчування, світогляд, світопоглядання, світосприймання, склад розуму, співчуття, спосіб дії, спосіб життя, сприйняття, ставлення, стереотипи, стиль, субкультура, сфера усвідомленого, схильності, темперамент, тлумачення світу, традиції, умонастрої, установки, устремління, уявлення, фраза, характер, цінності.*

Усі ці ключові репрезентанти вважаємо синонімами імен концептів. Більшість з цих синонімів можуть бути використані при подальшому укладанні словників-тезаурисів та синонімічних словників.

Розробка лінгвокогнітивних структур досліджуваних концептів передбачала відтворення якомога об'єктивнішого змісту імен концептів та виявлення специфічних особливостей такого змісту в трьох мовах. Кожен концепт за результатами проаналізованого мовного матеріалу вирізняється відповідною кількістю концептуальних ознак. Так, концепт MENTALITY нараховує 5 концептуальних ознак, концепт MENTALITÉ – 8 ознак, концепт МЕНТАЛІТЕТ / МЕНТАЛЬНІСТЬ – 14 ознак. Зіставлення концептуальних ознак дало змогу встановити подібність та національну специфічність при інтерпретації імен концептів.

У концептів MENTALITY, MENTALITÉ, МЕНТАЛІТЕТ / МЕНТАЛЬНІСТЬ у лінгвокогнітивних структурах виділено чотири спільні концептуальні ознаки.

Перша, що характеризує *мисленнєву діяльність*: в англійській – **ways of thinking**, французькій – **manières de penser**, українській – **здатність мислити**.

Друга, що позначає *форми поведінки*: в англійській – **ways of behaving**, французькій – **manières d'agir habituelles**, українській – **сукупність дій і вчинків**.

Третя, що відображає *людські риси характеру*: в англійській – **the sum of individual qualities**, французькій – **ensemble des caractères innés propres à quelqu'un**, українській – **сукупність рис характеру людини**.

Четверта, що представляє *знання*: в англійській – **a set of knowledge**, французькій – **faculté de connaître**, українській – **сукупність знань**.

Ці спільні концептуальні ознаки свідчать про закріпленість за феноменом «ментального» у всіх трьох мовах такого розуміння, що включає мислення, поведінку, риси характеру та знання, а також про їхню змістову єдність, яка, можливо, сформувалася під впливом спільної етимології та міжкультурної комунікації.

Концептуальна ознака, яка вказує на *почуття* в англійській мові – **what one feels**, частково збігається з українською – **здатність сприймати**. Українська концептуальна ознака є більш об'ємною й охоплює у своєму значенні *почуття* та *відчуття* людини, а також різноманітні *способи сприйняття світу*.

Концептуальна ознака **сукупність поглядів** в українській мові репрезентує різноманітні *погляди*, а у французькій мові – **fait de croire** – експлікує виключно *вірування*, що характеризують лише погляди впевненості, переконання.

Концептуальна ознака **внутрішній стан** в українській мові частково відповідає французькій – **disposition particulière de l'esprit**, враховуючи багатозначність лексеми *esprit*, що позначає не тільки *розум*, але й *дух*, *душу*, певні *внутрішні стани* тощо.

Концептуальна ознака **produit de l'imagination**, що у французькій мові характеризує *уявлення*, є одним з елементів української – **відображення дійсності мозком людини**, яка за своєю суттю уособлює *уявлення*, *образи*, *архетипи* тощо.

Концептуальна ознака **forme d'organisation politique** виявлена лише у французькій мові. Відповідно до неї менталітет вважається *доктриною*, що формується, зважаючи на певні ідейні переконання та втілюється в діях. Ця концептуальна ознака за результатами дослідження актуалізується тільки у франкомовних періодичних виданнях.

Виключно в українській мові на сучасному етапі виокремлюються концептуальні ознаки **те, що не контролюється свідомістю**, **природні здібності**, **те, що має духовну вартість**, **здатність висловлювати думки**, **те, що становить основу**, **однаковість будови сукупності елементів**. Це дає змогу стверджувати, що в україномовному середовищі феномен «ментального» пов'язаний зі *сферою невідомого*, людськими *здібностями*, *культурними здобутками*, *мовою*, а також розуміється як певна *основа* або *підгрунтя* та *сукупність усіх особливостей*, які об'єднують або розрізняють людей, етноси, нації.

Отже, згідно з проаналізованим мовним матеріалом, всі 5 концептуальних ознак концепту MENTALITY та 7 з 8 концептуальних ознак концепту MENTALITÉ збігаються з концептуальними ознаками концепту МЕНТАЛІТЕТ / МЕНТАЛЬНІСТЬ. Це може слугувати підтвердженням не тільки калькування вербальної оболонки для поняття «менталітет»/«ментальність», але й запозичення значень англійського поняття «mentality» та французького – «mentalité». Найбільш широке змістове наповнення концепту МЕНТАЛІТЕТ / МЕНТАЛЬНІСТЬ є підтвердженням активному розвитку семантики лексем «менталітет» і «ментальність» у сучасній українській мові. Концепти MENTALITY в англійській та MENTALITÉ у французькій мовах представлені меншою кількістю концептуальних ознак. В англійській мові лексему «mentality» можемо вважати усталеною, оскільки її інтерпретація в текстах періодичних видань відповідає закріпленню у словниках значенням. У французькій мові лексему «mentalité» також можна віднести до усталених, хоча в періодичних виданнях і фігурує одна концептуальна ознака, якої немає в словниках. Представлене лінгвокогнітивне структурування концептів може бути корисним у порівнянні семантики інших лексем різних мов, особливо при аналізі значень запозичених лексем.

Література:

1. Воробьева М. В. Понятие менталитета в культурологических исследованиях / М. В. Воробьева // Известия Уральского государственного университета. – 2008. – № 55. – С. 6–15.
2. Додонов Р. А. Теория ментальности : учение о детерминантах мыслительных автоматизмов / Роман Александрович Додонов. – Запорожье : р/а «Тандем-У», 1999. – 264 с.
3. Иванова Т. В. Ментальность, культура, искусство / Татьяна Вениаминовна Иванова // Общественные науки и современность. – 2002. – № 6. – С. 168–177.
4. Макаренко Е. Поняття «ментальність» : етимологія, генеза та сфера вживання в сучасній українській мові / Едуард Макаренко, Наталя Макаренко // Роботи міжнародної наукової конференції «Духовна діяльність та її специфіка». – Запоріжжя : ЗДУ, 1993. – Ч. 1. – С. 66–68.

УДК 811.111'42:159.942:791.43

Т. А. Крисанова,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ПРОТОТИПІЧНИЙ СЦЕНАРІЙ ЯК СПОСІБ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЕМОЦІЙ В ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО КІНОДИСКУРСУ)

У статті розглядається сценарійний підхід до вивчення емоцій в дискурсі. Аналізуються поняття «фрейм», «скрипт», «сценарій» і визначаються особливості їх застосування для репрезентації емоцій. Зазначається зв'язок прототипічного сценарію емоцій з інтенцією мовця в кінодискурсі. Пропонується прототипічний сценарій емоцій гніву в кінодискурсі, виділяються його обов'язкові та факультативні етапи.

Ключові слова: прототипічний, сценарій, емоція, етап, кінодискурс, гнів.

В статье рассматривается сценарийный подход к изучению эмоций в дискурсе. Анализируются понятия «фрейм», «скрипт», «сценарий» и определяются особенности их применения для репрезентации эмоций. Отмечается связь прототипического сценария эмоций с интенцией говорящего в кинодискурсе. Предлагается прототипический сценарий эмоции гнева в кинодискурсе, выделяются обязательные и факультативные этапы.

Ключевые слова: прототипический, сценарий, эмоция, этап, кинодискурс, гнев.

The present paper deals with a prototypical scenario for emotions in the discourse. Notions «frame», «script», «scenario» used to represent emotions are analyzed. The interconnection of a prototypical scenario for emotions and the speaker's intention in the cinema discourse is revealed. The paper contains a prototypical scenario for anger in the cinema discourse, required and optional phases are singled out.

Key words: prototypical, script, emotion, stage, cinema discourse, anger.

Постановка проблеми. Сучасні лінгвістичні дослідження характеризуються пошуком загальних конструктів, які здатні відобразити свідоме і несвідоме людини, змодельовати його досвід за допомогою певного алгоритму. Це свідчить про тісний зв'язок процесів, які відбуваються в людській свідомості, процесів побудови і розуміння мовних повідомлень. Емоції, як форма відображення дійсності, являють собою один з механізмів адаптації індивіда до навколишнього світу, вони опосередковують різні сфери людської діяльності, в тому числі і його дискурсивну діяльність. У центрі уваги науковців

виявилися такі питання, як вивчення емоцій і емоційних концептів, вербальні прояви яких характерні для того чи іншого дискурсу, а також способи їх вербалізації. **Актуальність статті** обумовлена спрямованістю сучасних досліджень на вивчення ролі емоцій в когнітивній і комунікативній сферах діяльності людини в аспекті їх концептуалізації та категоризації.

Огляд останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми. Останні наукові розвідки свідчать, що сценарний підхід до вивчення емоцій викликає значний інтерес. М. Джонсон, Дж. Лаофф, З.Кевечеш пропонують концептуалізувати емоції за допомогою метафор [8; 12], А. Вежицька описує емоції поетапно через визначення прототипічних ситуацій, в яких виникають емоції, і відтворення в термінах семантичних примітивів думок людини, які характеризують емоційний стан [3, с. 330]. Є. Стефанський розглядає емоції як ментальні структури, що існують в свідомості представників різних культур у вигляді «соціальної матриці» і актуалізуються в певні моменти історичного розвитку [10, с. 9], О. Борисов, аналізує фреймову модель концептуалізованого страху як послідовне розгортання у межах визначених просторово-часових умов ланцюга подій, що складають емоційну ситуацію небезпеки [2, с. 16]. Ю. Апресян зазначає, що структура емоцій визначається певним сценарієм їх виникнення і розвитку, побудованому на семантичних примітивах з урахуванням системи прояву емоцій [1, с. 454].

Формулювання завдання дослідження та матеріал дослідження. Метою нашого дослідження є представлення прототипічного сценарію емоцій в англійському кінодискурсі. Саме завданням кінофільму є не тільки передати інформацію, скільки викликати певний емоційний стан у глядача. Експресивність кінодискурсу полягає у його здатності передавати певні емоції і викликати емоції у глядачів кінофільму [7, с. 90]. Сценарійний підхід, запропонований в статті, є спробою дослідити і репрезентувати знання про прототипічну ситуацію передачі емоції через ланцюг дій, які мають каузально-темпоральний зв'язок. Саме конструювання певних прототипічних сценаріїв допомагає інтерпретувати почуття і емоції мовця і є важливим для розуміння людської культури і свідомості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Наявність різних підходів до когнітивного моделювання емоцій спричиняє розбіжності у термінології. Ключовими є поняття фрейм, скрипт і сценарій. Фрейм є ментальною категорією, яка змодельована у вигляді сітки, що складається з терміналів, заповненими характерними прикладами типових ситуацій, тобто відомостями про деталі, не обов'язково присутніми в усіх типових ситуаціях [9]. Фрейм емоції розглядається як динамічна ментально-мовна структура, яка репрезентує знання про стереотипну ситуацію через ланцюг каузально пов'язаних дій, які розгортаються в часі [4, с. 8].

Запропонована Р. Шенком і Р. Абельсоном скрипт-теорія дозволяє структурувати і стереотипізувати людський досвід, реконструювати причинно-наслідковий зв'язок подій та спрогнозувати їх. Під скриптом розуміється динамічна структура, що описує відповідний хід подій у певному контексті. Людина будує скрипти, використовуючи накопичений і когнітивно-структурований досвід. Скрипт складається з слотів, структура яких така, що те, що відбувається в одному з них, впливає на всю цілісність скрипту [14]. Скрипт розглядається як складова частина емоційного концепту, він активізується на фоні певної емоції і відображає поведінкову реакцію на джерело емоційного стану [11, с. 6].

Дж. Рассел трактує емоцію не як єдине ціле, а як набір подій – «емоційні атоми». Він наголошує на зв'язку між емоційною ситуацією і попередньою подією. Сам емоційний епізод є прототипічним, хоча і конструюється для кожної окремої емоції в різних обставинах по іншому. Прототипічний емоційний епізод являє собою когерентний «набір», вибраний людиною на основі свого культурного досвіду. [13, с. 145–152] З. Кевечеш пропонує модель прототипічного сценарію емоцій: причина емоції → наявність (існування, виникнення, власне) емоції → вираження емоції (реакція на виникнення емоції). Перша стадія переживання емоції відповідає каузальній частині, друга стадія пов'язана з експресивним компонентом, третя стадія включає реактивний компонент, викликаний різними формами реалізації емоції [12]. На нашу думку, зазначені характеристики демонструють зв'язок прототипічного сценарію з мовленнєвою ситуацією і з інтенцією мовця та відображають ситуативне розгортання думки в межах цієї ситуації. Механізм виникнення прототипічного сценарію емоцій полягає в стереотипізації індивідуальних моделей емоційної мовленнєвої поведінки мовця.

Використання сценарію для аналізу емоцій в дискурсі є реконструкцією, що реалізується в процесі продукування мовлення і дозволяє відобразити накопичений емоційний досвід та інформацію. Ми приймаємо модель З. Кевечеша як базову і спробуємо представити прототипічний сценарій емоції гніву в англійському кінодискурсі як сценарій розгортання інтенції суб'єкта емоційного мовлення: 1) причина гніву → 2) власне гнів → 3) спроба контролю гніву → 4) відплата → 5) аргументація гніву → 6) розрядка. Перший, другий і шостий етапи є постійними компонентами сценарію, в той час як третій, четвертий і п'ятий є факультативними і представлені не у всіх комунікативних ситуаціях. Особливістю кінодискурсу є те, що актуалізація етапів може відбуватись за допомогою вербальних, невербальних і кінематографічних засобів.

Гнів завжди має об'єкт гніву, він викликаний його образливими з точки зору суб'єкта діями. Гнів є «накопиченою» емоцією, він базується на відсутності задоволення потреб суб'єкта в повазі, любові, безпеці, визнанні, тощо і накопиченні негативних емоцій, які породжують гнів. Зазвичай відсутність задоволення базових потреб викликає у суб'єкта відчуття душевного болю, а агресивні дії об'єкта відповідно викликають біль фізичний. Тому каузативний етап прототипічного сценарію є обов'язковим для виникнення гніву. Неспівпадіння моральних принципів суб'єкта і об'єкта, що сприймається суб'єктом як образа також може бути причиною гніву. Однак в основі всіх цих причин лежить відчуття болю, яке виявляється фізіологічними ознаками: спотворення обличчя, пришвидшення дихання і серцебиття, мимовільні рухи тіла тощо. Каузативний етап має ретроспективну спрямованість і базується на подіях, які відбулись раніше в часовому вимірі. У наведеному прикладі (1) суб'єкт висловлює причину свого гніву за допомогою негативної синтаксичної конструкції. На емоційний стан суб'єкта вказує живання непоширених речень, графічно розділених трикрапкою, що передає емоційну вираженість гніву. (1) *SUSAN Did something happen? What's – Matthew's hands suddenly TIGHTEN ON HER SHOULDERS. His eyes grow wide, filled with anger, as he whispers fiercely – MATTHEW She doesn't love me... she never loved me... Susan watches as he repeats himself, over and over. Growing scared, she finally SHAKES HIM. (1).*

У наступному прикладі причина гніву реалізується кінематографічно за допомогою прийому монтажу «повернення дії в минуле», зазначеного в тексті кіносценарію за допомогою лексичних одиниць – *FLASHBACK – MONTAGE*. Дисонанс між минулим щасливим життям і теперішнім, в якому Дженіфер мертва через дії доктора Елвіла, викликає у героя приступ люті (2) *Austin looks up to the heavens. We see a quick – FLASHBACK – MONTAGE of moments they shared. Austin making her laugh, their first kiss, of Felicity being her beautiful and free-spirited self. A tear runs down his cheek. Austin presses his face against the glass as if trying to reach her. AUSTIN I love you, Felicity! I know I couldn't say it before, but I really do love you! (enraged) Dr. Evil, I'll kill him!(7)*

Другий етап полягає у відчутті гніву, яке супроводжується великою силою імпульсивності, змушує суб'єкта відчувати сильне напруження. Чим сильніший гнів, тим більш сильним і впевненим відчуває себе суб'єкт [5]. Відповідно ступінь

інтенсивності гніву впливає на вибір суб'єктом подальших дій. С. Ільїн відносить гнів до афекту і відмічає такі його властивості як швидке виникнення, велика інтенсивність переживання, сильна експресія, короткочасність, зниження контролю над проявами, спрямованість на об'єкт. [6]. Тому гнів змушує суб'єкта виконувати певну дію або навпаки позбавляє його можливості рухатись, «засліплює» його. Якщо суб'єкт не може контролювати свій гнів, він проявляється вербально і/або невербально. У прикладі (3) відчуття гніву актуалізується за допомогою фразеологічного звороту *to lose one's mind* і лексичного індикатора гніву *angry*. Кінематографічно гнів передається закадровою музикою і крупним планом суб'єкта гніву, що дозволяє інтенсифікувати передачу гніву. (3) *DOROTHY What do I sound like, Phil? Like one of your patients? Well, it's probably because that's exactly how you treat me. And I've had enough of this deafening silence between us, this exemplary mourning in front of the community, tiptoeing around our lives with you pretending Rachel never existed. BANK CUSTOMERS walk around the argument, pretending not to hear. Phil is mortified. But Dorothy doesn't care. DOROTHY I'm losing my mind. Our daughter is gone and I miss her and I'm angry. She turns and storms off* (2).

Етап спроби контролю є факультативним і зумовлюється соціальним характером емоцій, адже бурхливий прояв емоцій в суспільстві засуджується і вважається ознакою низької культури. Тому індивід намагається слідувати соціальним нормам і контролювати інтенсивність прояву гніву. На характер прояву гніву впливає соціальний статус комунікантів: вираження негативних емоцій по відношенню до об'єкта з вищим соціальним статусом характеризується більшою спробою контролю і, відповідно, меншою інтенсивністю прояву. Спроба контролю може бути викликана усвідомленням суб'єктом неприємних і небезпечних наслідків для себе. Психологи стверджують, що ворожість і агресія викликають страждання не тільки жертви, але й агресора [5], що може бути ще однією причиною спроби контролю гніву. У прикладі (4) суб'єкту вдалось контролювати свій гнів, що представлено в контексті ситуації невербальним маркером *struggling to stay in control of herself*. В результаті передача гніву відбулась без лексичних індикаторів, емоційний стан суб'єктів експлікується за допомогою окличного речення. Аудіовізуально гнів передається зниженням голосу суб'єкта гніву, що актуалізується в тексті невербальним маркером *her voice an octave lower*. Використання крупного плану дозволяє акцентувати увагу передачі внутрішнього стану героя (4) *Barbara at the door, talking relentlessly. She's struggling to stay in control of herself, rage growing, her voice an octave lower. BARBARA... and if I have to do this all night and all the next day and all the next night I'll keep going and I'll never stop calling you until you open this ...!* (3)

Етап відплати проявляється спробою спричинення фізичного / морального болю об'єкту, що є вродженим бажанням помститися за відчутий біль. Суб'єкт намагається змусити об'єкт страждати, принизити, образити його, здійснити фізичну агресію, спричинити смерть. Сила відплати залежить від інтенсивності гніву суб'єкта і можливості контролювати його. Гнів може бути спрямований як на об'єкт гніву, так і на інший живий / неживий об'єкт. Таким чином суб'єкт намагається «випустити пар» задля зниження інтенсивності відчуття гніву. Однак, якщо суб'єкту вдалось контролювати свій гнів або сила інтенсивності гніву є невеликою, цей етап може бути відсутнім. Приклад (5) демонструє прояв цього етапу в невербальній дії суб'єкта, який під впливом гніву високої інтенсивності свідомо спричиняє об'єкту смертельну травму. (5) *The Cop grabs Bartleby's arm. COP Alright mouthpiece, let's leave the nice Cardinal alone and go for a ride... Bartleby grabs the cops hand on his shoulder. BARTLEBY Mister McGhee, don't make me angry. You wouldn't like me when I'm angry. COP Is that so? Well, let's just... Bartleby throws his other hand forward and twists the Cop's head around in one brisk motion. Loki's eyes bug out. The crowd takes flight.* (4). Кінематографічно етап відплати в наведеному прикладі реалізується за допомогою закадрової музики, яка посилює своє звучання і прийому світлотіні, яка підкреслює деструктивний характер емоції.

Етап аргументації гніву є факультативним, він спостерігається, коли суб'єкт намагається пояснити собі або об'єкту причини своєї емоційної поведінки, шукаючи взаєморозуміння. Гнів являє собою спільну функцію емоційного переживання і когнітивної оцінки ситуації [5]. Усвідомлюючи, що прояв гніву засуджується в суспільстві, суб'єкт спрямовує свої зусилля на нівелювання негативного ефекту, перекладаючи відповідальність за свій емоційний вибух на інший об'єкт, як це проілюстровано в наступному прикладі. (6) *RUSSELL It's nothing to be ashamed of. What do you think Hume does at the University, at the clinic? Her reply is sharp, censorious – and full of denial: EVANGELINE He's a bio-chemist. RUSSELL He does drug research. EVANGELINE He has a Ph.D. Russ rolls his eyes. Her tone turns angry: EVANGELINE Everything that has gone wrong with this family can be traced directly back to drugs. RUSSELL Mom, stop. Just stop. EVANGELINE Drugs have been the death of this family.* (5)

Етап розрядки проявляється в тому, що інтенсивність гніву падає. На стан суб'єкта впливає також реакція об'єкта, яка може включати цілу гамму емоцій: страх, подив, гнів тощо. Суб'єкт може відчувати себе заспокоєним після здійснення акту відплати або навпаки відчувати сором, жаль через нестриману поведінку. У наведеному прикладі етап розрядки актуалізується в мовленні суб'єкта за допомогою лексичних одиниць *sorry, I'm fine* і невербальних маркерів *quickly pulls himself together*. (7) *VITTI (speaks through bag) This is your fault. BEN Excuse me? VITTI Tellin' me I have to get a job like I'm some fuckin' nobody. It was humiliating! Thanks a lot. BEN (jumps up, in a total rage) Hey, I'm doing the best I can! If you can't appreciate that, or if my best isn't good enough for you, then maybe you should find somebody else to talk to, you selfish prick! Ben breaks down and cries what amounts to one racking sob, then quickly pulls himself together. BEN Sorry. VITTI What the hell was that? BEN I'm fine. I'm grieving* (6). Кінематографічно цей етап передається за допомогою техніки світлотіні і закадрових шумів.

Висновки з цього дослідження та перспективи. Таким чином, прототипічний сценарій репрезентує емоції в дискурсі як ситуативне розгортання інтенції мовця. Виокремлення шляхів мовного вираження емоцій з структурами знань і процедурами їх обробки дозволяє розуміти дискурс і реконструювати явні та приховані смисли. Запропонований прототипічний сценарій гніву містить обов'язкові компоненти – причина гніву, власне гнів, розрядка і факультативні – спроба контролю гніву, відплата, аргументація гніву. Перспективним є подальше моделювання прототипічних сценаріїв емоцій в кінодискурсі, що дозволить пояснити зв'язок когнітивних факторів з мовленнєвою поведінкою індивіда.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Метафора в семантическом представлении эмоций / Ю. Д. Апресян // Избранные труды. – Т. 2 : Интегральное описание языка и системная лексикография. – М., 1995. – С. 453–465.
2. Борисов О. О. Мовні засоби вираження емоційного концепту «страх»: лінгвокогнітивний аспект: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец 10.02.04 «Германські мови» / О. О. Борисов. – Донецьк, 2005. – 22 с.
3. Вежицкая А. Толкование эмоциональных концептов / А. Вежицкая // Язык. Культура. Познание. – М. : Русские словари, 1996. – С. 326–370.
4. Івашенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) : [монографія] / В. Л. Івашенко. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. – 328 с.
5. Изард К. Э. Психология эмоций / Изард К. Э. : пер. с англ. В. Мисник, А. Татлыбаева. – СПб. : Питер, 2007. – 464 с.

6. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2008. – 783 с.
7. Крисанова Т. А. Природа экспресивности в кинодискурсе / Т. А. Крисанова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна : Серія «Романо-германська філологія. Methodика викладання іноземних мов». – Вип. 78. – Харків, 2014. – С. 87–92.
8. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Лакофф Дж., Джонсон М. : пер. с англ. А. Н. Баранов, А. В. Морозова. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
9. Минский М. Фреймы для представления знаний / М. Минский : пер. с англ. О. Н. Гринбаум. – М. : Энергия, 1979. – 152 с.
10. Стефанский Е. Е. Концептуализация негативных эмоций в мифологическом и современном языковом сознании (на материале русского, польского и чешского языков) : автореф. дис. на соискание учён. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е. Е. Стефанский. – Волгоград, 2009. – 44 с.
11. Чесноков И. И. Месть как эмоциональный поведенческий концепт (опыт когнитивно-коммуникативного описания в контексте русской лингвокультуры) : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / И. И. Чесноков. – Волгоград, 2009. – 44 с.
12. Kovecses Z. Metaphor and Emotion / Z. Kovecses. – New York, Cambridge : Cambridge University Press, 2000. – 45 p.
13. Russel J. A. Core Affect and the Psychological Construction of Emotion / J. A. Russel // Psychological Review, 2003. – Vol. 110. – No. 1. – P. 2. 145–172.
14. Schank R.C. Scripts, plans, goals, and understanding : An inquiry into human knowledge structures / R.C. Schank, R.P. Abelson. – Hillsdale : Erlbaum, 1977. – 248 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

1. <http://www.imsdb.com/scripts/Grudge>.
2. <http://www.imsdb.com/scripts/Gothika>.
3. http://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=paranormal-whackitivity.
4. <http://www.imsdb.com/scripts/Dogma>.
5. <http://www.imsdb.com/scripts/Doors>.
6. http://www.imsdb.com/scripts/Analyze_That. 7. <http://www.imsdb.com/scripts/Austin-Powers--The-Spy-Who-Shagged-Me>.

УДК 811.111'27

А. О. Кузьменко,

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ

СПЕЦИФИКА ІНФАНТИЧНОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

У статті розглядаються особливості структури лексичної репрезентації інфантичної мовної картини світу. Проаналізовано дослідження вчених у галузі «картина світу», «психологія дитини», «дитяча мова». На підставі дослідження англомовних віршованих інфантичних текстів встановлено специфічні бази лексичного наповнення мовлення інфанта при вербалізації картини світу.

Ключові слова: інфантичні тексти, картина світу, мовна картина світу, інфантична мовна картина світу, концепт.

В статье рассматриваются особенности структуры лексической репрезентации инфантической языковой картины мира. Проанализированы исследования ученых в области «картина мира», «психология ребенка», «детская речь». На основании исследования англоязычных стихотворных инфантических текстов установлены специфические базы лексического наполнения речи инфанта при вербаллизации картины мира.

Ключевые слова: инфантические тексты, картина мира, языковая картина мира, инфантическая языковая картина мира, концепт.

Recently, the interest of linguists to the language and its relations with the environment, in particular to ethnic, gender, ecological and other aspects of language has increased use significantly. Is no exception to this system and biovital aspect of speech activity, which prominently includes infant language. It's not just the language of children, but also intelligent products that are made by adults for children use -literature for children. A lot of papers are devoted to the description of children's literature in terms of its verbal arrangements, while scientific researches on poetic works for children are rare. The current relevance of the article is in the complex investigation of lingual English poetic infant texts in the light of the analysis of the linguistic world picture. To solve this problem, first of all it is needed the multifaceted study of speech in infant texts – books for preschool children and children's literature, which is precisely the subject of the research. The purpose is to find out the features of lexis of infant linguistic world view, and the object is verbal means of expression of infant world view... Infant lingual world view is a special way of conceptualizing reality, displaying specific physical and mental realities in the language of children. In substantive terms of the language of children and their implementations the speech is represented with a special level of the world views, a special look at the world. Any changes that are presented in the language of the child is the result of a particular integral conception of the world, which is formed in the collective minds of children.

Key words: infant texts, world picture, lingual world picture, infant lingual world picture, concept.

Актуальність статті полягає саме у комплексному лінгвальному дослідженню англомовних поетичних інфантичних текстів крізь призму аналізу мовної картини світу, адже попередні розвідки науковців виконано у руслі не лінгвістики, а літературознавства та є фрагментарним (Атрошенко., Мельникова та ін.). Для вирішення цього завдання потрібні насамперед багатоаспектні дослідження мовленнєвого забарвлення інфантичних текстів – література для дітей дошкільного віку та дитяча література, що якраз і є **об'єктом** цієї розвідки. **Мета** роботи полягає в тому, щоб з'ясувати особливості лексичного складу інфантичної мовної картини світу, а **предмет** – мовні засоби вираження інфантичної картини світу. Феномен «картина світу» (КС), є таким стародавнім, як і сама людина, проте реалія «картина світу» стала предметом науково-філософського розгляду лише за недавніх часів. Термін КС виник завдяки німецькому фізику Г. Герцу, коли він описував сукупність утворюваних дослідниками об'єктів зовнішнього світу, М. Планк уточнював поняття КС – це «образ світу», що формується у фізичній науці та відображає реальні закономірності природи. КС змінюється у ході розвитку культури [19]. Усі КС відмінні за двома головними основами: ступінь загальності та засоби моделювання реальності. [18]. З психологічної точки зору, КС – це сукупність знань, яка дає інтегральне осмислення тих складних процесів, які відбуваються у природі та суспільстві, у самій людині [15]. У лінгвістиці КС – це відображення у мовних формах, категоріях, текстах кон-

цептів, думок, суджень, уявлень народу, що говорить цією мовою, про дійсність та відношення людини до неї [12]. Мова постає у ролі одного з фундаментальних факторів, що визначають світобачення та світосприйняття людини [1; 3; 6; 17] та ін. Поняття картини світу, будується на вивченні уявлень людини про світ. Якщо світ – це людина і середовище в їхній взаємодії, то КС – результат переробки інформації про середовище і людину [17, с. 5]. Специфіка сприйняття оточуючого середовища людиною залежить як від багатьох впливових факторів, серед яких культурний, гендерний та біовітальний та інші. Цікавим є вивчення поєднання біовітального та культурологічного факторів, оскільки формування особистості відбувається саме в ранньому дитинстві, коли соціальне оточення пригнічує небажані недопустимі в суспільстві бажання та потяги [11, с. 6]. Відмінності в практиці дитячого виховання у різних народів призводить до формування своєрідних рис характеру, адже діти, що виростили в одному і тому самому культурному середовищі, отримують одні й ті ж психологічні травми, відмінні від тих, які отримують діти виховані в інших соціокультурних середовищах [11, с. 6–7]. Так, інфантична КС формується в системі культурних цінностей нації, риси й провідні ознаки якої накладаються певним чином на систему освіти, навчання й виховання дитини [10, с. 78]. Культура виступає феноменом, що представляє цілісний образ світу, що розкривається в розмаїтті взаємовідносин і взаємозв'язків явищ, процесів, об'єктів реальності. У процесі навчання й виховання дитина пізнає знаки та символи природи й культури, світ у її свідомості наче подвоюється, формується картина цього світу, представлена в єдності емоційно почуттєвих та раціональних елементів. Інтеграція різних освітніх галузей реалізує гуманітарний принцип культурно відповідного типу освіти, що забезпечує формування в дітей уявлень про цілісність світу, єдність світобудови і своєї особистісної емоційно-почуттєвої й раціональної причетності до оточення [10, с. 80]. Уявлення про світ, КС людини набуває свого вираження у концептуальних утвореннях у свідомості тієї ж людини. А. А. Залевська визначає концепт як об'єктивно існуюче у свідомості людини перцептивно-когнітивно-афективне утворення динамічного характеру на відміну від понять і значень – продуктів наукового опису [7, с. 39]. В. І. Карасик характеризує концепти як «ментальні утворення, які представляють собою значимі усвідомлені типізовані фрагменти досвіду, що зберігаються у пам'яті людини» [8, с. 59]. Слід зазначити, що інфантична КС, а відповідно і концептуальна система дитини дошкільного віку має свої особливості за наявності специфічного емоційногіперболічного сприйняття дійсності. З. Д. Попова та М. А. Стернін визначають, що у дитини концепти практично рівним чином формуються універсальним предметним кодом, після чого ці образи починають огортуватися у концептуальні ознаки, виникають нові компоненти, прошарки концепту [13, с. 68–69]. Коли концепт отримує мовне вираження, то ті мовні засоби, що використовуються для цього, виступають як засоби вербалізації, мовної репрезентації, – мовного уявлення, мовної об'єктивізації концепту. Шляхом дослідження варіативності мовного аранжування, можна встановити особливості інфантичної мовної КС. Власне під мовною КС традиційно розуміється сукупність знань про світ, що відбиті в мові, а також способи одержання й інтерпретації нових знань [14, с. 5]. За Ю.Д. Апресьяном, мовна картина представляє собою «свого роду колективну філософію, яка нав'язується у якості обов'язкової усім носім мови» [1, с. 629]. Мова виступає «як спосіб здійснення знання», а також «мова полишає свій специфічний відбиток на знанні» [2, с. 57–58].

Спираючися на роботи з психології раннього дитинства (К. Бюлер, В. Штерн, Ж. Піаже, та ін), а також на психолінгвістичні розробки у сфері вивчення особливостей дитячого мовлення (Л. С. Виготський, А. Р. Лурия, А. Н. Леонтьєв, А. М. Шахнарович та ін.), можливо відзначити існування інфантичної мовної картини світу (ІМКС), яка відображає особливості дитячих знань про світ, а також цінності орієнтації дитини. ІМКС – особливий спосіб концептуалізації дійсності, специфічне відображення фізичних та психічних реалій у мові дітей. У змістовних одиницях мови дітей та їх мовленнєвих реалізаціях представлений особливий рівень бачення та усвідомлення світу, особливий погляд на світ. Усі зміни, що презентуються дитиною у мові, є результатом особливої цілісної уяви про світ, яка формується у колективній дитячій свідомості. Таке положення підтверджується численними дослідженнями у сфері дитячого мовлення, в яких зроблено висновки про обумовленість конкретних граматичних та лексико-семантичних особливостей мови дітей специфічного дитячого мислення та світосприйняття. Слід зазначити, що розвідки в галузі ІМКС повинні проводитись суворо із вказівкою вікової періодизації. Як зазначає Л.С. Виготський, до початку кожного вікового періоду складається своєрідне, специфічне для цього віку, виключне, єдине та неповторне відношення дитини до оточуючої її дійсності [4, с. 258]. Діти певної вікової групи мають особливий, визначений образом стурктурованої сукупності знань та уяв [5, с. 42]. Дослідження ІМКС передбачається проводити на матеріалі мовлення дітей дошкільного віку, тобто до того моменту, поки дитина не увійде в активну систему освіти, що призводить до різких змін у її КС: рушиться унікальне бачення світу дитиною.

Дослідивши англomовні віршовані інфантичні тексти, визначимо, що інфантичному мовленню властиві дитячі креативізми: *eenu, meenu, miney, moe, hinx, minx, intry, mintry, cutry, corn, wire, briar, limber, lock, Bumpety, bumpety, bump, Lumpety, lumpety, lump* та ін. (*Intry, mintry, cutry, corn* | Apple seed and apple thorn | *Wire, briar, limber, lock* | Five geese in a flock [20]); звуконаслідування, які заповнюють прогалини лексичного запасу: *quack, quack, quack, tick-tock, cluck, cluck, moo, bzzzzz* тощо (*How many ducklings* | *Can you see?* | *Quack, quack, quack* – One, two, three! [23]).

У ранньому дитинстві найбільш впливовою на формування світосприйняття дитини, на відношення до світу є сім'я. Характер цього впливу обумовлений мовленнєвою та немовленнєвою діяльністю дорослих [9, с. 120], системою виховання« психологічною обстановкою у сім'ї та іншими факторами. Саме у сім'ї формується неповторний соціальний розвиток, який і визначає індивідуальні особливості дитини, її інтелектуальний та особистісний потенціал [16, с. 120]. Це обумовлює часте використання дитиною лексем *mother, father, sister, brother, mummy, daddy, baby* й т.п., а також змальовувати коло обов'язків кожного з членів родини: *Bye baby bunting* | *Daddy's gone a' hunting* | *Mummy's gone a' milking* | *Sister's gone a' silking* | *Brother's gone to buy a skin* | *To wrap the baby bunting* in [21]. Особливим є пестливе оспівування в інфантичних текстах власне самої дитини: *little baby, baby mine, baby of mine, sweet little you, pretty darling, my little star sweeper, little wandering angel*. Перебуваючи більшість часу вдома, діти дошкільного віку ознайомлюються з предметами, що є навколо. Тому, найменування речей побуту є складовою інфантичного мовлення: *bed, chair, cradle, shelter, stool, pillow, candle, blanket, curtains, veil, mug, floor, cuckoo clock, plate, hat, gowns, petticoat, cap, shirts* та ін. (*A cuckoo clock* | Says «tick-tock». | *Who says «cuckoo»* | *You know too!* [20]). Дитина також звертає увагу на оточуючу її природу, тому серед мовного надбання зустрічаються такі лексичні вирази: *baby birds, many ducklings, puppies* та ін. (*Bee, a bee, a bumblebee* | *Stung a man upon his knee; Oats, peas, beans, and barley grow.* | *Oats, peas, beans, and barley grow* [23]). Через надмірну емоційність дітей інфантичні тексти сповнені прикметниками та прислівниками: *purple, yellow, red, green, white, clear, golden, long, short, round, square, higher, fat, tall, slim, hungry, poor, rich, famous, friendly* тощо.

Підводячи підсумок, КС не є зеркальним відображенням світу, це завжди деяка інтерпретація, яка пов'язана з індивідуальним, соціальним досвідом людини, з культурою народу й т.ін. Створення в уяві людини картини світу, а також її репрезентації вербально залежить і від біовітального чинника оскільки діти дошкільного віку мають специфічно структу-

ровані сукупності знань про світ. З мовленнєвого аранжування інфантичних текстів зрозуміло, що світ дитини окреслений сім'єю, речами щоденного вжитку, природними реаліями (флора, фауна, явища). Особливою є презентація самої дитини – її характеристика створюється за допомогою пестливих форм лексем. *Перспективним* є вивчення граматичного та синтаксичного наповнень інфантичних творів.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Избранные труды / Ю. Д. Апресян. – Т. 2. – М.: Языки русской культуры, 1995.
2. Брутян Г. А. Языковая картина мира и ее роль в познании / Г. А. Брутян // Методологические проблемы анализа языка. – Ереван: ЕГУ, 1976. – С. 53–69.
3. Вержбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вержбицкая. – М.: Русские словари, 1996. – С. 33–88.
4. Выготский Л. С. Психология детства / Л. С. Выготский // Собр. соч. в 6-ти тт. Т.4. – М.: Педагогика, 1984. – 433 с.
5. Гудков Д. Б. Межкультурная коммуникация: проблемы обучения / Д. Б. Гудков. – М.: МГУ, 2000. – 120 с.
6. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / В. Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1984. – 397 с.
7. Залевская А. А. Текст и его понимание / А. А. Залевская. – Тверь: Изд-во ТГУ, 2001. – 178 с.
8. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс [Текст] / В. И. Карасик. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
9. Кубрякова Е. С. Данные о детской речи с общелингвистической точки зрения / Е. С. Кубрякова // Детская речь как предмет лингвистического изучения. – Л.: ЛГПИ, 1987. – С. 34–48.
10. Куликовская И. Э. Становление мировиденья детей дошкольного возраста в контексте культуры / И. Э. Куликовская. – М.: Просвещение, 2002. – 150 с.
11. Мельникова А. А. Язык и национальный характер. Взаимосвязь структуры языка и ментальности / А. А. Мельникова. – СПб.: Речь, 2003. – 320 с.
12. НСМТП – Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://methodological_terms.academic.ru/606/КАРТИНА_МИРА
13. Попова З. Л. Очерки по когнитивной стилистике / З. Л. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж: Истоки, 2001 – 191 с.
14. Попова З. Л. и др. Введение в когнитивную лингвистику: Учеб. пособ. / З. Л. Попова – Камерово: Кузбассвузиздат, 2005. – 220 с.
15. ПС – Психология: Словарь / Под общ. ред. А. В. Петровского. М., 1990. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.insai.ru/slovar/1521>
16. Разорина Л. М. Семья как социальная среда и как социальная ситуация развития / Л. М. Разорина // Семья в изменяющемся мире. – М., 1994. – С. 5–49.
17. Цивьян Т. В. Лингвистические основы балканской модели мира / Т. В. Цивьян. – М.: Наука, 1990. – 203 с.
18. ФНСОТ – Философия науки: Словарь основных терминов [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://philosophy_of_science.academic.ru/129
19. ФНТТС – Некрасов С. И. Философия науки и техники: тематический словарь. – Орёл: ОГУ. С. И. Некрасов, Н. А. Некрасова. 2010. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://science_philosophy.academic.ru/130
20. Считалки на английском языке [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.bilingual.ru/goods/countings/>
21. Тексты колыбельных песен [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://tutti-frutti.com.ua/index.php?id=194>
23. All songs [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.kiddles.com/lyrics/allsongs.html>

УДК 811.161.2'272'271 – 053.6

О. Л. Лавриненко,

Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

МОЛОДІЖНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ МОВНО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

У статті розглядається проблема зниження мовної культури та мовної компетентності у представників Європейської молоді. Встановлено основні чинники та можливі наслідки цього негативного явища. У практичній частині пропонується психолінгвістичний аналіз згаданих мовних якостей української молоді на прикладі студентів СХУ ім. Лесі Українки. З'ясовано, що описані проблеми частково проявляються і в Україні.

Ключові слова: мовна компетентність, мовна культура, спілкування, психологічні асоціації, молодь, мовленнєва діяльність, мовна політика.

В статье рассматривается проблема снижения языковой культуры и языковой компетентности у представителей Европейской молодежи. Выявлены основные причины и возможные последствия этого негативного явления. В практической части предлагается психолингвистический анализ описанных языковых качеств украинской молодежи на примере студентов СХУ им. Леси Украинки. Доказано, что описанные проблемы частично проявляются и в Украине.

Ключевые слова: языковая компетентность, языковая культура, общение, психологические ассоциации, молодежь, речевая деятельность, языковая политика.

In this article the problem of lingual culture and lingual competence degradation by European youth is examined. The general reasons of this negative phenomenon are distinguished and described. It was explained, that our human civilization needs to avoid several possible harmful consequences of the examined phenomenon, which were predicted and analyzed by the set of famous linguists, psychologists and pedagogies of Europe and North America. In the practical part of this research author proposes the psycholinguistic analysis of the mentioned lingual properties of Ukrainian youth, using the students of East-European national university by Lesja Ukrainka, as the example. The researcher in the article achieved to prove that the described tendencies are becoming partially apparent in the lingual-cultural sphere of Ukraine. The set of declared measures, connected with European lingual-cultural politics and pedagogic, can be helpful to improve the current situation in our academic and state institutions.

Key-words: lingual competence, lingual culture, communication, psychological associations, youth, speaking activity, lingual politics.

Постановка наукової проблеми та визначення її актуальності. Впродовж останніх двох десятиліть низкою відомих психологів та мовознавців Європейського континенту, таких як Б. Вечоркович, Н. Саткевич, Я. Пузиніна, А. Фурдаль, В. Писарек та ін., відмічається тенденція до зниження рівня мовної культури та мовної компетентності у представників підростаючого покоління Європи. Є підстави вважати такого роду тенденції загрозовими для сучасної цивілізації, тому

що дефіцит розвитку культурних, моральних та розумових якостей у представників молодого покоління може призвести до того, що вони стануть неспроможними не лише продовжити розвиток цивілізації, але й сприйняти, засвоїти та застосувати вже створені надбання.

Як відомо, культура будь-якого суспільства надбудовується над його мовою, тому падіння культури завжди починається зі зниження рівня мовної культури у будь-якому суспільстві. Факт зниження мовної культури найбільш яскраво проявляє себе у більшості країн Європи, тобто країн, які вважаються одним із стовпів сучасної цивілізації. Низька мовна культура погіршує якість міжособистісної взаємодії у процесі спілкування. Тому в суспільних інтересах є доцільним оберігати ближнього та згладжувати форми висловлювань, оскільки мовне хамство не може слугувати ефективним засобом пошуку розуміння і нерідко призводить до мук естетичної природи. М. Бугайски описує процес спілкування на низькокультурній мові таким чином: «В цьому випадку ми використовуємо мову як зброю у боротьбі, в обороні або атаці. Аргументи при цьому ми озброюємо жалючими словами, які ранять до живого, часто є несправедливо перебільшеними, важкими як камені» [1, с. 167].

Падіння рівня мовної культури неминуче призводить до падіння загальної культури суспільства, оскільки дані явища мають тісний комплексний зв'язок. При цьому мовна культура безпосередньо пов'язана з етичними, естетичними та когнітивними цінностями суспільства, у якому функціонує. Правила мовної культури утворюються на основі еталонів, які формують видатні письменники, науковці, публіцисти та оратори. Про глибокий зв'язок між мовною культурою та загальною культурою суспільства зазначав і Ю.М. Лотман: «Культура неодмінно надбудовується над мовою, якою володіє та чи інша спільнота, і за своєю внутрішньою організацією відтворює структурну схему цієї мови» [10, с. 75].

Таким чином, комплексне дослідження з аналітичним оглядом сучасних молодіжних мовно-культурних тенденцій Європи та з психолінгвістичним діагностуванням зазначеної сфери життя в Україні слід вважати **актуальним та корисним**.

Виконання згаданого дослідження, у свою чергу, зумовлює необхідність виконання наступних завдань:

– здійснити теоретичний аналіз загальних причин зниження мовної культури у Європі та окреслити можливі негативні наслідки таких змін у мовно-культурному просторі континенту;

– провести емпіричний психолінгвістичний аналіз мовної компетентності та мовної культури української молоді на прикладі студентів СНУ ім. Лесі Українки, що представляють різні спеціальності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Польський лінгвіст Броніслав Вечоркевич ще у середині ХХ століття відмічав негативну тенденцію зниження мовної культури у Європі. При цьому він пов'язував такі негативні мовні явища з політичними, суспільними та культурними переминами. Проте Б. Вечоркевич вважав, що такі негативні явища поступово, протягом життя одного покоління, будуть усунені. Це повинно було відбутися внаслідок стабілізації суспільного життя [10, с. 112 – 127]. Однак сподівання вищезазначеного лінгвіста не справдилися.

Інший мовознавець З. Клемєнєвич, зробивши спробу докопатися до причин падіння мовної культури, доходить висновку, що причина цього бере свій початок у відокремлених соціальних групах та у розповсюдженні порнографічної манери деяких письменників та режисерів фільмів.

Якщо узагальнити результати досліджень низки видатних лінгвістів, психологів та педагогів, які з'ясували первинні причини згаданої негативної тенденції, то серед основних факторів, які сприяли зниженню мовної культури та мовної компетентності у Європі слід виділити наступні:

– перший із факторів слід шукати у новому суспільному устрої, політичній, соціальній та економічній ситуації у розвинутих країнах, результатом чого стало всеохоплююче відчуття свободи. Для молодого підростаючого покоління однією з найбільших визнаних цінностей є «бути вільним». Однак зловживання цим прагненням у мовно-культурній сфері часто призводить до негативних результатів. А. Фурдаль у власних дослідженнях відмічав той факт, що ігнорування молодими людьми фундаментальних мовних правил призводить до розширення сфери розмовної мови, яка все частіше починає використовуватися у офіційних повідомленнях (наприклад, у виступах в парламенті), що, у свою чергу, призводить до нейтралізації експресивних елементів розмовної мови, а їх місце дедалі частіше починають займати вульгаризми [1, с. 25–57]. Вітчизняний мовознавець О. Колісник, розвиваючи свою концепцію культури слова, з пересторогою зауважує: «Такі абсолютні цінності, як принцип комунікативної моральності, естетичні достоїнства, трактування мови, як носія традицій, як фактора, що впливає на почуття національної ідентичності і, насамперед, як багатства національної культури, яке потрібно оберігати, часто викликають скептицизм або навіть неприязнь у молодих людей» [6, с. 11].

– впродовж останніх двох десятиліть на формування мовної та загальної культури підростаючого покоління все менше мали вплив шедеври світової літератури, а їхнє місце почали займати телебачення та Інтернет, в яких інформація часто поширюється на мові, далекій від культурного еталону.

– зміна низки соціальних стереотипів, внаслідок чого у людей змінилися уявлення про національну еліту, до якої все рідше зараховують інтелігенцію. Внаслідок таких змін мова перестала відчуватися, як цінність народної культури, а література – виконувати функцію мовного еталону.

– певна частина відповідальності за такого роду негативні тенденції лежить і на самих лінгвістах, які декларували ставлення до мови, як до національного та культурного надбання, проте реально докладали замало зусиль для реалізації вище зазначеного гасла.

Зниження рівня мовної культури в країнах Європи слід розглядати не просто як негативну тенденцію, а як серйозну проблему, що потребує невідкладного та ефективного вирішення. Людина з високою мовною культурою характеризується дотриманням визначених мовних норм, здатністю не допускати помилок в усному мовленні та письмі, окрім того, така людина повинна вміти будувати комунікативно ясні та естетично гарні речення. На практиці, процес виховання мовної особистості з високою мовною культурою стикається з рядом проблем, пов'язаних як з властивостями мови, так і з характеристиками самої людини.

Усвідомлення даного факту призвело до формування таких державних концепцій, як «мовна політика» та «мовна педагогіка», оскільки для досягнення високої мовної культури у суспільстві необхідна далекоглядна політика держави та повноцінне якісне виховання людини. Терміном «мовна педагогіка» позначається на увазі комплексна система заходів та програм, направлена на формування особистості з високим рівнем мовної культури, до реалізації якої залучаються педагоги, вчені – мовознавці, митці слова, літератори та батьки. Говорячи конкретніше, більшість мовознавців та філологів рекомендує збільшення кількості мовних навчальних годин у школі, підвищення кваліфікації вчителів, верифікацію нових програм культури мови у вивченні національних мов, теоретичне і практичне обговорення проблем семантики і фразеології, виділення студентів та учнів, які відстають за рівнем володіння мовою, і проведення з ними додаткових занять.

З точки зору психолінгвістики на окреслене коло проблем особливе значення має наукове дослідження Антона Фурдаля, який стверджував, що в процесі пошуку причин мовно-культурних проблем сучасного суспільства слід відштовху-

ватися від головних функцій мови, які можна виділити три: комунікативну, когнітивну та емоційну. Всі інші соціальні функції мови можна звести до цих трьох основних. А. Фурдаль визначає головні мовні функції наступним чином: «Комунікативна функція мовних знаків полягає у тому, що з їх допомогою члени комунікативного співтовариства передають інформацію один одному. Емоційна функція мови полягає у тому, що адресант з її допомогою має змогу впливати на почуття адресата. А когнітивна функція полягає у тому, що мовні знаки допомагають пізнати навколишню дійсність і слугують для поглиблення знань про неї» [1, с. 67]. В другій частині роботи згаданий мовознавець доводить, що немає внутрішньосистемних факторів, які обмежували б будь-яку із мовних функцій. Внаслідок чого те, яка функція домінує, залежить від особливостей комунікативного співтовариства. Вчений наводить низку цікавих прикладів, коли відставання будь-якої із фундаментальних функцій мови від решти двох має негативний вплив як на окремого носія мови, так і на суспільство загалом. Таким чином, збереження гармонії між трьома головними функціями мови є необхідною умовою для формування високого рівня мовної культури та мовних знань у суспільстві.

Практична частина дослідження спрямована на встановлення та оцінку поточної ситуації з мовною компетентністю та мовною культурою у спілкуванні сучасної української молоді на прикладі студентів 3 курсу різних спеціальностей СНУ ім. Лесі Українки. Емпіричним матеріалом нашого дослідження слугували дані, отримані шляхом тестування та анкетування респондентів – студентів факультету психології, економічного факультету та інституту іноземних мов Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки у загальній кількості 64 особи. Робочою методикою для встановлення домінуючої та відстаючих мовних функцій у кожного із досліджуваних слугувала авторська анкета, яка підтвердила свою валідність та ефективність в іншому авторському дослідженні «Особливості сформованості мовної особистості студентів вищих навчальних закладів» [8, с. 134–139].

Початковий аналіз даних, отриманих в ході вищеприказаного анкетування, показав, що у переважній більшості студентів досліджуваної групи (77%) відмічається домінування однієї із мовних функцій в процесі комунікативної та мисленнєвої діяльності. Лише у 23% респондентів було встановлено рівновагу між згаданими функціями, що відповідно до описаних аргументів можна вважати найкращою передумовою для формування всебічно розвинутої особистості та для становлення духовно здорового суспільства.

Таким чином, досліджувані поділилися на чотири підгрупи відповідно до виявлених домінуючих та відстаючих мовних функцій. У Таблиці 1 більш детально наведено показники реалізації мовних функцій у збірній групі, що представляє українську студентську молоддь. Дані третьої шпальти таблиці засвідчили, що середньогрупові ступені розвитку домінуючої мовної функції у виділених підгрупах респондентів істотно не відрізняються.

Таблиця 1.

Результати розподілу респондентів за домінуючими мовними функціями

Домінуюча мовна функція	Кількість представників виділеної підгрупи (чол.)	Середньогрупове значення домінуючої функції (балів)	Максимальне значення домінуючої функції (балів)	Мінімальне значення домінуючої функції (балів)
Когнітивна	9	8,67	10	7
Мотиваційна	20	8,71	10	6
Емоційна	22	8,37	10	5

Навіть при первинному огляді даних Таблиці 1 впадає в око той факт, що дослідником не виявлено істотних відмінностей у середньогрупових показниках реалізації домінуючої мовної функції, залежно від її типу. Відсотковий розподіл респондентів за типом домінуючої мовної функції відображено на діаграмі Рис. 1.

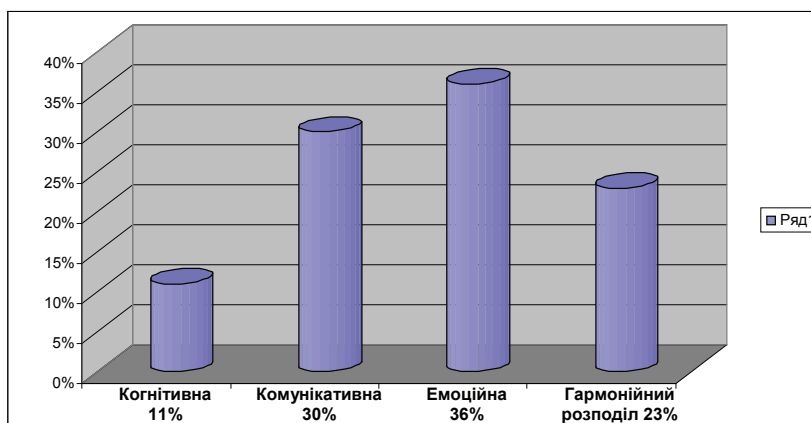

Рис. 1 Відсотковий розподіл студентів СНУ ім. Лесі Українки за домінуючими мовними функціями

Наведені дані засвідчують, що найбільшу частку складають студенти з домінуванням емоційної функції у повсякденному використанні мови (36%). Дещо меншою (30%) є частка тих респондентів, для яких у процесі мисленнєво-мовленнєвої діяльності є характерним переважання комунікативної функції. Найменшу кількість становили представники з домінуванням когнітивної функції, частка яких становить лише 11%. До четвертої підгрупи увійшли досліджувані, у комунікативній поведінці яких було встановлено функціональний баланс, що можна вважати найкращою передумовою для різнобічного розвитку та функціонування особистості.

Для більш поглибленого психолінгвістичного аналізу мовних якостей у респондентів відібраної групи було залучено методику текстового доповнення [7, с. 128–131] та ланцюговий асоціативний тест [7, с. 94–102].

Методика доповнення дає змогу досліджувати інші важливі складові у мовленнєво-мисленнєвих процесах мовної особистості, визначаючи рівень розвитку мовних знань та мовної компетентності у досліджуваних. Об'єктивна оцінка

розуміння текстової інформації будується на психологічних закономірностях, які пов'язані з особливостями протікання когнітивних процесів при читанні. Якщо ж у тексті з певним інтервалом пропущено ряд змістових фрагментів, тоді від читача вимагається залучення усіх його мовних та загальних енциклопедичних знань для відновлення повної структури тексту. Повнота та якість виконання такої роботи продемонструє як рівень складності перфорованого тексту, так і рівень мовної компетентності, інтелекту та загальної ерудованості самого виконавця, на що й направлена методика. Дослідник роздає досліджуванім перфорований текст, в якому пропущено кожне 5 слово. Досліджувані заповнюють пропуски та після перевірки правильності заповнення дослідник підраховує кількість правильних доповнень в балах та відсотках.

Ланцюговий асоціативний тест використовується у психоаналізі, оскільки дає можливість психоаналітику дістати зі сфери підсвідомого пацієнта приховані тривоги, фобії, потяги та нав'язливі стани, з метою виводу пацієнта з напруженого стану. Проте ця методика дає також змогу визначити швидкість мовленнєво-мисленнєвих процесів, їх структурні та динамічні особливості. Досліджуваному пропонують розслабитися та записувати протягом однієї хвилини будь-які слова, що спадають йому на думку, не перераховуючи при цьому предмети, що знаходяться в полі його зору, та не згадуючи завчені раніше ряди слів. Аналізуючи експериментальні дані, передусім рахують довжину асоціативного ланцюга. Встановлено, що для здорової активної людини, яка добре володіє мовою, довжина ланцюга повинна складати 19–21 слово. Нижчі показники вказують на уповільнення мовленнєво-мисленнєвих процесів, яке може бути викликане різними причинами: поганим знанням мови, втому, ригідністю мислення. При дослідженні структури асоціативного ряду слід мати на увазі, що нормою вважається утворення 3–4 гнізд за хвилину із середнім розміром гнізда у 5–6 слів. Збільшення кількості гнізд та зменшення кількості слів у гнізді, так само, як і зворотній процес, відобразатимуть збудження або уповільнення підсвідомих та свідомих процесів, пов'язаних з мовленнєво-мисленнєвою діяльністю.

Таблиця 2.

Середньогрупові показники рівня мовної компетентності та динаміки вербально-мисленнєвих процесів у групі досліджуваних

№	Критерії сформованості мовного рівня	Норма	Середньо-груповий показник	Мах показник	Мін показник	Стандартне відхилення
1	Текстове доповнення	8,00 – 11,00	7,52	10,00	4,00	1,43
2	Довжина асоціативного ланцюга	19,00 – 21,00	16,37	26,00	6,00	4,25
3	Кількість гнізд асоціативного ланцюга	3,00 – 4,00	4,73	10,00	2,00	1,72
4	Розмір гнізда (слів)	5,00 – 6,00	3,42	7,00	2,00	1,05

Аналіз результатів методики текстового доповнення вказує на незначне відставання у рівні мовної компетентності у досліджуваних представників української молоді. Водночас дані, отримані в результаті залучення ланцюгового асоціативного тесту вказують на невелике уповільнення загальних мовленнєво-мисленнєвих процесів на фоні надмірної лабільності переходів свідомості з однієї теми на іншу (збільшення кількості семантичних гнізд в асоціативних ланцюгах, що мають занижену кількість слів у своїй структурі). Подальший аналіз результатів ланцюгового асоціативного тесту полягав у тематичному узагальненні назв виділених семантичних гнізд з метою встановлення найбільш актуальних для українського студентства реалій. Емпіричні результати другої частини психолінгвістичного аналізу даних ланцюгового асоціативного тесту наведені в Таблиці 3.

Таблиця 3.

Перелік найбільш актуальних для респондентів реалій, отриманих із підсвідомості з допомогою ланцюгового асоціативного тесту

№	Актуальні для сучасного українського студентства реалії, отримані з підсвідомості з допомогою ланцюгового асоціативного тесту	Загальногрупова кількість встановлених споріднених тем у назвах семантичних гнізд
1	Природа та пейзажі взимку	29 згадувань
2	Наука та навчання	24 згадування
3	Різноманітні розваги	18 згадувань
4	Сім'я та родина	15 згадувань

Більш глибокий психолінгвістичний аналіз отриманих асоціативних ланцюгів показав, що найбільш актуальними реаліями для зазначених вище респондентів виявилися «Природа та пейзажі взимку», «Наука та навчання», «Різноманітні розваги», «Сім'я та родина». Такі дані свідчать, що представники сучасного українського студентства сильно підпадають під вплив погодних процесів, переймаються проблемами науки та навчання, не забувають про розваги та згадують про власну родину.

Описане у викладеній статті дослідження дало змогу сформулювати наступні висновки: зазначена на початку роботи проблема зниження мовної компетентності та мовної культури в сучасній молоді на європейському мовно-культурному просторі має місце і в Україні, що виражається у формі невеликого дефіциту мовної компетентності та послаблення уваги у процесі мовленнєво-мисленнєвої діяльності у представників українського студентства. Водночас другий етап аналізу результатів ланцюгового асоціативного тесту не підтвердив наявності ознак значної інтелектуально-культурної регресії у молодих представників українського суспільства, що вказує на доцільність в майбутньому проведення більш детального тестування респондентів та глибшого аналізу поточних даних.

Література:

1. Бугайски М. Язык коммуникации : монография / М. Бугайски. – Х. : Гуманитар. центр, 2010. – 543 с.
2. Гуревич К. М. Личность как объект психологической диагностики / К. М. Гуревич // Психол. журн. – 2001. – № 5. – С. 29–37.
3. Залевская А. А. Введение в психолінгвістику : учеб. пособие / А. А. Залевская. – М. : Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2000. – 354 с.
4. Засекіна Л. В. Мовна особистість у сучасному соціальному просторі / Л. В. Засекіна // Соц. психологія. – 2007. – № 5. – С. 82–90.

5. Карпенко З. С. Аксиологічна психологія особистості / З. С. Карпенко. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. – 512 с.
6. Колісник О.П. Мова в культурно-ментальному просторі суспільства / О. П. Колісник // Психологічні перспективи : зб. наук. пр. / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2006. – Вип. 8. – С. 3–8.
7. Крылов А. А. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии / А. А. Крылов, С. А. Маничев. – СПб. : Питер, 2000. – 560 с.
8. Лавриненко О. Л. Особливості сформованості мовної особистості студентів вищих навчальних закладів / О. Л. Лавриненко // Психологічні перспективи : зб. наук. пр. / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2010. – Вип. 16. – С. 133–146.
9. Леонтьев А. А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии / А. А. Леонтьев. – М. : Наука, 2001. – 461 с.
10. Лотман Ю. М. Семиосфера / Ю. М. Лотман. – М. : Просвещение, 1995. – 280 с.

УДК 811.161.2

Т. О. Лелека,

Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, м. Кіровоград

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕОЛОГІЗМУ ЛАЙК В УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті досліджуються особливості функціонування англоамериканізму лайк, що є неологізмом в українській та російській мовах початку ХХІ століття як результат мовних контактів. Охарактеризовано спільні та відмінні ознаки стосовно графічної адаптації та граматичної акомодатії, а також семантичної структури запозичень у двох мовах. Виявлено стилістичні функції неологізму. Визначено доцільність використання англоамериканізму та його статус у близькосторідних мовах-реципієнтах.

Ключові слова: англоамериканізм, неологізм, запозичення, мовні контакти, графічна адаптація, граматична акомодатія, семантична структура, мова-реципієнт.

В статье исследуются особенности функционирования англоамериканизма лайк, который является неологизмом в украинском и русском языках начала ХХІ столетия как результат языковых контактов. Охарактеризованы общие и отличительные черты относительно графической адаптации и грамматической акомодации, а также семантической структуры заимствований в двух языках. Выявлены стилистические функции неологизма. Определена целесообразность использования англоамериканизма и его статус в близкородственных языках-реципиентах.

Ключевые слова: англоамериканизм, неологизм, заимствование, языковые контакты, графическая акомодация, семантическая структура, язык-реципиент.

The process of neologisation of the Ukrainian and Russian languages is the most actual problem of up-to-date linguistics. The problem of the usage of the neologisms in two cognate languages is not researched enough. Most of the linguists are engaged in research on the new words in one language that caused the actuality of the paper. The modern Russian and Ukrainian languages are filled up with neologisms from the English language especially its American variant. The process of the neologisation in two cognate languages is connected with linguistic contacts. It represents the requirements of the modern society. The article deals with the peculiarities of the usage of angloamericanism like that is the neologism in the Ukrainian and Russian languages at the beginning of the 21st century as a result of linguistic contacts. The loan is researched according to its graphic adaptation, grammatical accomodation and semantic structure. The stylistic functions of the neologism are shown. Expediency of its usage and its status in the language-recipient is determined. The thesis analyses the peculiarities of the accomodation of the angloamericanisms in the languages mentioned above. The common and different peculiarities of the accomodation of the new word in the Ukrainian and Russian languages are shown. The peculiarities of the functioning of the neologism like in two cognate languages are different because of the different conditions of their development. The thesis suggests a new approach to the study of the features of the loans as language universals in the Ukrainian and Russian languages according to the process of language contacts at the beginning of the 21st century. The paper introduces the methodology for comparing the English and American loans in the Ukrainian and Russian languages.

Key words: angloamericanism, neologism, loan, linguistic contacts, graphic adaptation, grammatical accomodation, semantic structure, language-recipient.

Проблема неологізації української та російської мов є одним з найактуальніших питань сучасної лінгвістики. У дослідженнях останніх років, що характеризують сучасний стан розвитку мови, виявлено прискорений процес поповнення двох близькосторідних мов англоамериканськими запозиченнями, що спричинене зміною темпу життя, зростанням соціальної активності та глобалізацією суспільства.

Домінуючим способом утворення неологізмів в українській та російській мовах є запозичення з англійської.

Початок ХХІ ст. характеризується активізацією науково-технічного прогресу, перетвореннями в суспільно-політичному, економічному, культурному житті країни, що знаходить своє відображення в мові. Зміни в системах української та російської мов, зокрема в лексико-семантичній, є закономірним явищем їх розвитку й однією з проблем сучасних лінгвістичних досліджень [3, с. 56]. Зовнішні імпульси мовних змін, серед яких основне місце належить мовним контактам, комунікативні потреби зумовлюють інтенсивні модифікації української та російської лексики й появу значної кількості запозичень. Домінуючу позицію серед них займають англоамериканізми, що пов'язано з набуттям англійською мовою статусу глобальної. Швидке й не завжди виправдане надходження англоамериканських одиниць порушило проблему збереження національної самобутності української та російської мов і стало причиною двостороннього ставлення мовців до запозичень: з одного боку, розуміння необхідності заповнення термінологічних та понятійних лакун, з іншого, – протидія масовій культурно-мовній свідомості потоку іншомовних елементів як тому, що порушує національні основи [5, с. 90].

Праці багатьох лінгвістів присвячені проблемам використання неологізмів, запозичених з різних мов в українській та російській. Так, Алаторцева С. розглядає проблеми взаємозв'язку неологізації та неографії. Дослідження Сенько О. присвячені вивченню не лише нових одиниць лексики, але й нових значень слів, розвитку слотвірного потенціалу мови, що виявляється в процесі лексичного оновлення. Зв'язок суспільного досвіду та лексичної фіксації представлено в працях Заботкіної В., Зеленина О., Каминіна І., Каранської М. та інших. Соціолінгвістичний аспект використання запозичень вивчали Бондарець О., Костомаров В., Крисін Л.; семантико-слотвірний потенціал – Ваганова Н., Кислюк Л., Козир С., Кулинич І., Попова Н.; функціональні та типологічні особливості запозичень – Сидоренко С.; використання неологізмів у

мові ЗМІ – Зогоруйко Т., Філенкова О. та інші. Питання щодо необхідності адаптації запозичень і наслідки зловживання неолоксемами в мові ЗМІ досліджувала Нешиченко Г. та інші.

Не дивлячись на різноплановість та масштабність праць з неології, питання поповнення української та російської мов шляхом запозичення залишаються недостатньо вивченими, особливо в порівняльному аспекті на прикладі двох близькоспоріднених мов, що визначило **актуальність дослідження**.

Об'єктом роботи стало англоамериканське запозичення *лайк*, що використовується в українській та російській мовах на початку XXI століття.

Предметом дослідження є визначення особливостей функціонування неологізму *лайк*, а саме його графічна, семантична, граматична та стилістична адаптація в українській та російській мовах.

Мета роботи – виявити особливості використання англоамериканізму *лайк* в українській та російській мовах початку XXI століття.

Поставлена мета включає вирішення наступних **завдань**:

- проаналізувати шляхи графічного оформлення інновацій;
- охарактеризувати англоамериканізм стосовно їх граматичної акомодатії та семантичної структури в мовах-реципієнтах;
- розглянути відношення інновацій до словотвірної системи мови;
- дослідити стилістичні особливості неологізму;
- визначити доцільність використання англоамериканізму в українській та російській мовах початку XXI століття.

Сучасний період розвитку української та російської мов характеризується лояльним відношенням до запозичення нових слів, зважаючи на політичні, економічні та культурні умови. Необхідність у номінації нових понять та явищ дійсності, відсутність у двох близькоспоріднених мовах адекватних найменувань призвели до розповсюдження в них запозичень з англійської мови та її американського варіанту. Цьому сприяє також і тенденція мовного розвитку до економії та експресивності, що зумовило заміну іншомовними словами питомих.

За Шанським М., ми розглядаємо неологізми як нові лексичні утворення, які виникають через суспільну необхідність для найменування нового предмета чи явища та зберігають свою новизну і не увійшли в загальне використання [4, с. 135].

Сучасні реалії склались так, що мова субкультури впливає на літературну, яка вже не може диктувати норми використання [14 с. 89].

Кожна епоха має свою тематичну специфіку неологізмів. На сучасному етапі розвитку української та російської мов більша частина запозичених неолоксем – це термінологія сфери інформації [5, с. 90].

Однією з проблем сучасної неології є питання лексикографічної фіксації неолоксем, що виникли шляхом запозичення.

Цікавим явищем є функціонування англоамериканізму *лайк* та його дериватів в українській та російській мовах. Потребує обговорення сучасне бачення таких понять як «мовна необхідність» та «суспільна необхідність».

Іншомовні неологізми, які часто зберігають написання мови-джерела, мають лексичні еквіваленти в складі української та російської мов, але стилістично від них відрізняються й закріплюються в тій або іншій сфері спілкування як спеціальні найменування або як виразний засіб, що надає мові особливої експресії. Їх характерною рисою є поширення не тільки в українській або російській, але й в інших європейських мовах.

Слово *лайк* в Інтернеті – це сленг, на якому відбувається спілкування, він створений для того, щоб оцінити інформацію. Повідомлення з *лайком* відображаються в новинах друзів у соціальних мережах. У деяких змаганнях голосування відбувається шляхом підрахунку кількості *лайків*.

Американський апеляційний суд визнав, що кнопка *лайк* є проявом свободи слова. *Лайк* – показник відношення користувачів до повідомлень у соціальних мережах, записів у блогах, коментарів та постів. Запозичення походить від англійського слова *like* (подобатися), що вперше з'явилося на Facebook, де можна відмітити, що вам сподобався запис або фото.

На деяких міжнародних сайтах англійське дієслово *like* було перекладене: укр. *подобатися*, рос. *нравится*. У супереч цьому в українській та російській мовах закріпилось слово, запозичене з англійської: укр. *лайк*, *лайкати* – подобатись, хвалити; рос. *лайк*, *лайкать* – нравиться, одобрить, хвалить.

Як явище об'єктивне та історично зумовлене, інноваційний процес у мові потребує постійного аналізу та оцінки з погляду норми. Інтенсивне словотворення та зростання кількості лексичних запозичень призводить до зрушень у лексичній системі мови. Значна кількість нового лексичного матеріалу (незалежно від походження) може містити в собі загрозу порушення рівноваги в системі мови, коли вона [мова] втратить можливість бути універсальним засобом спілкування. На перший план виходить необхідність дотримуватися двох основних принципів в оцінюванні запозичень: принципу відповідності мовній системі та принципу доцільності [4, с. 68]. Принцип доцільності, що визначає ступінь потрібності нового утворення або нового запозичення, має бути вирішальним при кодифікації чужомовних слів. Основним при цьому є відповідь на запитання, чи не дублюють «новозапозичені» слова того, що вже усталене в мові, чи не є вони виявом надлишковості й чи не загрожують самотності мови [4, с. 20].

Слово *лайк* – це представник позитивних емоцій від почутого чи побаченого, що використовується у соціальних мережах. Більше *лайків* – більше рейтинг.

В українській та російській мовах неологізм укр. *лайк*, рос. *лайк* є графічно адаптованим та фонетично переданий шляхом транскрипції, хоча зустрічається графічний варіант мови-джерела *like*. Нові слова виокремлюємо в групу запозичених слів української та російської мов, для яких характерна амбівалентна морфологічна позиція, наприклад: укр.: *атракції*, *буккросинг*, *джексономанія*, *лайкати*, *ліфтарт*, *лук* (*вигляд*), *мотохелт*, *онлайн*, *поттероманія*, *шугаринг* тощо; рос.: *атракции*, *буккроссинг*, *джексономания*, *лайкать*, *лифтарт*, *лук* (*вид*), *мотохелт*, *онлайн*, *поттеромания*, *шугаринг* тощо.

Семантична асиміляція неологізму відбувається шляхом перенесення значення англійського дієслова *like* на іменник (укр. *лайк*, рос. *лайк*) в обох мовах-реципієнтах, що спричинено тенденцією до економії мовних засобів.

Англ. *like* – to show that you think something is good on a social networking website by clicking on a symbol or the word 'like' [12, с. 386]; укр. *лайк* – подобатися; рос. *лайк* – нравиться.

Значення неологізму-іменника тотожне лексико-семантичному варіанту англійського дієслова. Це дуже зручно, оскільки слово стало одиницею виміру успіху, популярності, актуальності, а одиниці має відповідати іменник.

У соціальних мережах англоамериканізм використовується регулярно. Він означає будь-яку кнопку на сайті, яка пов'язана з позитивним відгуком, якщо контент сподобався.

Іменник чоловічого роду однини укр. *лайк*, рос. *лайк* має вузьку сферу використання. Він функціонує усередині соціальної мережі для рекомендації конкретних текстів та фотографій, поза мережею – для рекомендації будь-якої інформації.

За дуже короткий проміжок часу неологізм укр. *лайк*, рос. *лайк* увірвався в українську та російську мови та закріпився всупереч стратегіям керівників різних соціальних мереж. Однак фіксація його в словниках літературної мови поки що неможлива. Запозичення сприймається як слово розмовної сфери і використовується вузьким колом людей, насамперед, це користувачі соціальних мереж.

Успіх англоамериканізму укр. *лайк*, рос. *лайк* у мовах-реципієнтах підтверджується тим, що від нього утворилось багато дієслів, наприклад: укр. *лайкати*, *лайкнути*, *лайканути*, *залайкати*; рос. *лайкать*, *лайкнуть*, *лайкануть*, *залайкать*, *облайкать*, *отлайкать*; а також стійких виразів: укр. *зловити лайк*, *поставити лайк*; рос. *словить лайк*, *поставить лайк*.

Слова укр. *лайкати*, рос. *лайкать* могли бути перекладені на українську *подобатись* або російську мову *нравиться*, але зберігається ідея іменника *лайк*, що навіть стало мірилом успіху і пояснює те, чому мови-реципієнти не мають питомого відповідника до англоамериканізму.

В українській та російській мовах зафіксовано прикметники укр. *лайковий*; рос. *лайковый* (той, що усім подобається), що є омонімами до слів укр. *лайка* (тварина) – *лайковий*, рос. *лайка* – *лайковый*.

Від англоамериканізму утворилось складне слово укр. *лайк-шок*, рос. *лайк-шок* (почуття, яке виникає у людини, чий пост у соцмережах зібрав більше *лайків*, ніж він очікував).

У російській мові зафіксовано ще один неологізм, слово *лайкбище* (фейсбук як вечное хранилище лайков) [13].

Функції слова укр. *лайк*, рос. *лайк* мають соціальний та комунікативний аспект. По-перше, це позитивна рекомендація. Існують інші кнопки в соціальних мережах, що мають подібні функції, наприклад, *share* (ділитися).

Комунікативна функція слова пов'язана з блогосферою, а саме з великою кількістю позитивних коментарів. На комунікативну необхідність оцінки інформації соціальні мережі відреагували так: вони зробили її механічною. У самих відомих соціальних мережах кнопки *dislike* (не подобатись) не існує.

Дієслова доконаного виду укр. *лайкнути*, рос. *лайкнуть* означають завершеність натискання кнопки *лайк*, механічної процедури. Якщо людина *лайкнула*, вона надала сигнал автору сторінки, а також майбутнім читачам, що інформація цікава. Соціальна функція *лайка* – привертати увагу.

Отже, відкриті горизонтальні структури (соціальні мережі), що використовують сучасні комунікативні технології, є новою складовою частиною засобів масової інформації, яких відрізняють специфічні якості Інтернету: гіпертекстуальність, мультимедійність, інтерактивність та багатоканальність. Ці процеси не просто відбуваються в сучасному інформаційно-комунікативному просторі, вони формують нову медіареальність. Вже сьогодні вони підлягають виміру, хоча загальна теорія комунікативної інфраструктури ще не повністю сформована.

Англоамериканізм *лайк* в українській та російській мовах є графічно адаптованим та фонетично переданим шляхом транскрипції. Лексичне значення іменника укр. *лайк*, рос. *лайк* у мовах-реципієнтах тотожне значенню дієслова англійської мови *like*.

Неологізм *лайк* в обох мовах має деривати. Від нього утворюються дієслова, прикметники, а також слова-композиції, але в російській мові виявлено багатший словотвірний потенціал англоамериканізму.

У мовах-реципієнтах утворюються сталі вирази зі словом *лайк* та його дериватами.

У двох близькосторідних мовах англоамериканізм *лайк* має статус неологізму, оскільки слово не фіксується засобами лексикографії та використовується вузьким колом носіїв мови, лише для спілкування в соціальних мережах.

Доцільність функціонування англоамериканізму в українській та російській мовах початку XXI століття зумовлена популярністю спілкування людей через соціальні мережі, а також психологічною потребою людини до оцінювання баченого та прочитаного. У мовах-реципієнтах не існує питомого відповідника неологізму, оскільки це має бути іменник від дієслів укр. *подобатись*, рос. *нравиться*.

Слово *лайк* є стилістично маркованим в українській та російській мовах, оскільки несе лише позитивні емоції та не має мовної одиниці з протилежним значенням.

Подальше дослідження неологізмів у споріднених мовах пов'язане з виявленням специфіки їх використання та можливими змінами у ставленні до них у різних мовних соціумах.

Література:

1. Володина М. Н. Национальное и интернациональное в процессе терминологической номинации / М. Н. Володина. – М.: Изд-во МГУ, 1993. – 112 с.
2. Колесов В. В. Философия русского слова / В. В. Колесов. – СПб.: ЮНА, 2002. – 448 с.
3. Кронгауз М. А. Русский язык на грани нервного срыва / М. А. Кронгауз. – М.: Языки славянских культур, 2007. – 232 с.
4. Крысин Л. П. Проблемы представления новых иноязычных заимствований в нормативных словарях // Крысин Л. П. Слово в современных текстах и словарях: Очерки о русской лексике и лексикографии. – М.: Знак, 2008. – С. 83–97.
5. Левонтина И. Б. Русский со словарём / И. Б. Левонтина. – М.: Азбуковник, 2010. – 335 с.
6. Лукина М. М. СМИ в пространстве Интернета / М. М. Лукина, И. Д. Фомичева. – М.: Факультет журналистики МГУ им. М. В. Ломоносова, 2005. – 87 с.
7. Магомадова Х. К. Инновации в словарном составе современного русского языка (конец XIX – начало XX вв.) / Х. К. Магомадова. – Режим доступа: <http://cheloveknauka.com/innovatsii-v-slovarnom-sostave-sovremennogo-russkogo-yazyka>
8. Майструк Т. Номінативна функція англіцизмів різних семантичних груп у текстах публіцистичного стилю / Т. Майструк // Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету: зб. наук. праць. – Вип. 2 / [редкол.: Ж. В. Колоїз (відп. ред.), Д. Х. Баранник, П. І. Білоусенко та ін.]. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2008. – С. 37–44.
9. Маринова Е. В. Семантическая деривация в сфере иноязычной неологизмы / Е. В. Маринова // Проблемы языковой картины мира на современном этапе. Сб. статей. Вып. 2. – Н. Новгород: Изд-во НГПУ, 2003. С. 61–63.
10. Федорова О. Л. До питання про можливість застосування соціальних мереж у якості медіа / О. Л. Федорова. – К.: Либідь, 2013. – С. 145–147.
11. Macmillian English Dictionary for Advanced Learners. Oxford OX4 PP. A&C Black Publishers Ltd 2005.
12. Oxford Advanced Learner's English Dictionary / [A. S. Hornby, S. Wehmeier]. – [6th edition]. – Oxford University Press, 2005. – 1952 p.
13. Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com>.
14. Ghil'ad Zuckermann language Contacts and Globalisation: The camouflaged influence of English on the world's languages / Ghil'ad Zuckermann // Cambridge Review of International Affairs, Volume 16, Number 2, July 2003. – P. 87–92.
15. Twitter [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://twitter.com>.

Н. І. Лютянська,

Чорноморський державний університет ім. Петра Могили, м. Миколаїв

РЕАЛІЗАЦІЯ ОБРАЗ-СХЕМ КУЛЬТУРИ У СИТУАЦІЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО МАС-МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ)

Стаття присвячена розгляду особливостей реалізації образ-схем культури у ситуації міжкультурної комунікації. Дається визначення поняття «образ-схема культури» та зазначаються його різновиди. Виокремлюються основні характеристики цього явища. Наводяться приклади реалізації образ-схем культури з англomовного мас-медійного дискурсу.

Ключові слова: образ-схема культури, когнітивний аспект, міжкультурна комунікація, міжособистісна взаємодія, мас-медійний дискурс

Статья посвящена изучению особенностей реализации образ-схем культуры в ситуации межкультурной коммуникации. Дается определение понятия «образ-схема культуры» и указываются его разновидности. Выделяются основные характеристики данного явления. Приводятся примеры реализации образ-схем культуры в англоязычном масс-медийном дискурсе.

Ключевые слова: образ-схема культуры, когнитивный аспект, межкультурная коммуникация, межличностное взаимодействие, масс-медийный дискурс

The present paper deals with the notion «cultural schema» and specifics of its realization in the intercultural communication situation. The definition of the notion «cultural schema» is given and its main types are enumerated. Main peculiarities of the above mentioned phenomenon are studied. Examples of cultural schemas realization in the English media discourse are shown.

Key words: cultural schema, cognitive view, intercultural communication, interpersonal interaction, media discourse.

Глобалізаційні процеси у сучасному суспільстві пояснюють зростаючу роль міжкультурної комунікації. До сфери вивчення останньої належать взаємодія між індивідами та групами осіб, що є представниками різних культур. Теорія міжкультурної комунікації приділяє значну увагу вивченню впливу культури на поведінку, думки, почуття та мову індивідів, що належать до неї [4].

Дослідження, що виконані у сфері міжкультурної комунікації, базуються на основі вивчення шляхів пошуку взаєморозуміння між представниками різних культур як наслідок розбіжностей у мовах, традиціях і релігіях. При цьому, ситуація міжкультурної комунікації розглядається з точки зору низки аспектів, що відрізняються один від одного підходами до об'єкту вивчення. До таких можна віднести етнокультурний (E. Hall, G. Hofstede), комунікативний (Ф.С. Бацевич), когнітивний (H. Nishida, L.C. Garro) та дискурсивний (R. Scollon, S.W. Scollon) аспекти вивчення ситуацій міжкультурної комунікації.

Метою ж даної роботи є розгляд ситуацій міжкультурної комунікації у межах когнітивного аспекту. Згідно з останнім, такі ситуації розглядаються з точки зору теорії образ-схем культури [12]. Відповідно до даної теорії, особа використовує власний досвід, набутий у звичних ситуаціях, що характерні для її власної культури. При цьому, ці образ-схеми у взаємодії індивідів залежать від когнітивних структур, що зберігають досвід міжособистісної взаємодії у культурному середовищі цієї особи [11, с. 755].

Варто зазначити, що образ-схеми культури мають свої різновиди. Класифікація ж цих утворень залежить від типу інформації, що акумулюється завдяки певній образ-схемі. Так, виділяють контекстуальні образ-схеми, що містять основну інформацію про знайомі ситуації, та процедурні образ-схеми, що пов'язані з правилами поведінки у певній ситуації. Образ-схеми, що відображають знання, отримані щодо методів прийняття рішень у певних ситуаціях, називаються стратегічними. Крім того, залежно від типу інформації, що передається за допомогою образ-схем про нас самих або про наше оточення, виділяють рольові образ-схеми. Кожна із вищеперелічених образ-схем має свої підвиди. Сукупність даних образ-схем утворює певну ієрархію. На першому місці знаходяться основні образ-схеми. Так, контекстуальні образ-схеми містять інформацію про необхідні дії у певній ситуації та осіб, що їх виконують. Тому контекстуальні образ-схеми пов'язані з рольовими та процедурними образ-схемами, які використовуються у певній ситуації для досягнення поставлених цілей [14]. Як приклад можна навести контекстуальну образ-схему «візит до стоматолога», яка пов'язана з рольовою та процедурною образ-схемами. Перебуваючи у кабінеті лікаря, пацієнт (рольова образ-схема) займає місце у стоматологічному кріслі (процедурна образ-схема), відкриває рот для медичного огляду (процедурна образ-схема), і стоматолог (рольова образ-схема) оглядає ротову порожнину пацієнта, використовуючи спеціальне медичне приладдя (процедурна образ-схема). Пацієнт може здивуватися, якщо замість вищезазначених дій, лікар запропонує йому меню та страву на вибір. Таким чином, коли особа вилучає образ-схему зі своєї пам'яті, вона має низку взаємопов'язаних елементів, що включають потребу шукати кожен із фрагментів знань окремо.

Образ-схеми культури характеризуються тим, що їх використовують цілі групи, а не окремі індивіди [5].

Поняття «образ-схема культури» є відносно новим у лінгвістиці. Загалом же поняття «образ-схема» визначають як динамічна аналогова репрезентація просторових відношень та різноманітних переміщень у просторі [6, с. 240; 10, с. 113]. Крім того, образ-схеми є динамічними структурами перцептивної та моторної діяльності людини, що забезпечують зв'язність та впорядкованість досвіду [9, с. 101]. Таким чином, виділяють образ-схеми КОНТЕЙНЕР, ДЖЕРЕЛО-ШЛЯХ-МЕТА, ЦЕНТР-ПЕРИФЕРІЯ та ЗВ'ЯЗОК. Вищевказаний список образ-схем не є вичерпним, оскільки він був створений для наочної демонстрації їх основних властивостей. До них належать непропозиційний характер образ-схем, які не пов'язані тільки з однією формою сприйняття. До того ж, образ-схеми є частиною нашого досвіду на рівні образності та структури подій. Образ-схеми забезпечують зв'язність людського досвіду через різні типи пізнання (як на рівні окремого індивіда, так і на рівні цілої спільноти). Ще однією особливістю образ-схем є те, що вони є ґештальт-структурами, або ж окремими утвореннями у нашому досвіді та пізнанні [1, с. 207].

Згідно з іншими дослідниками, образ-схеми є тлумаченнями, що відображають поєднання минулого досвіду та теперішніх обставин [3, с. 142]. Наприклад, кожна людина сприймає себе як істоту, що має центр, або ж тулуб, та внутрішні органи. Крім того, ми маємо периферію, або ж кінцівки, волосся, тощо. При цьому, такі знання були отримані завдяки численним зусиллям дослідників (вчених-біологів та медичних працівників), що докладалися протягом тривалого часу. Результати цих зусиль були викладені у підручниках та довідниках. Таким чином, образ-схема ЦЕНТР-ПЕРИФЕРІЯ демонструє певний досвід, що застосовується під час певних обставин.

Варто зазначити, що специфіка образ-схем не зводиться до опису виключно сенсомоторного механізму їх породження. Образ-схеми є продуктами непропозиційного сприйняття дійсності та функціонують як структури, що впорядковують факти емпіричного характеру на рівні фізичного сприйняття та руху [6, с. 241]. Наприклад, образ-схема ШЛЯХ буде асоціюватися з певною дистанцією (дорогою від дому до роботи, школи, лікарні, тощо), яку ми долаємо щодня.

Одна й та ж образ-схема актуалізується у різних когнітивних доменах [2, с. 102]. Така властивість образ-схеми зближує її з конституентними концептуальними системами, або фундаментальними концептами. До них належать: ОБ'ЄКТ, ЧАС, ТИНА ОБ'ЄКТУ, РУХ, ДІЯ, МІСЦЕ, ЧАС і ОЗНАКА [9, с. 54]. Всі вищезазначені концепти можуть бути частиною реалізації образ-схеми, тобто вони співпадають з пропозиційними структурами. Наприклад, когнітивною основою дороги із пункту А (дім) до пункту В (робота) є образ-схема ШЛЯХ. Разом з тим, вербалізацією концепту РУХ буде вислів «щоденна дорога від дому до роботи».

Отже, образ-схеми є когнітивними утвореннями, що впорядковують дії особи у певній ситуації, впливаючи на результат цих дій. При цьому ця особа використовує під час цієї ситуації певний досвід, набутий раніше за схожих обставин. Образ-схеми ж культури є когнітивними структурами, в яких відображається досвід міжособистісної взаємодії у певному культурному середовищі.

Розглянемо приклади реалізації образ-схем культури в англійському мас-медійному дискурсі. Даний уривок щодо заборони носіння паранджі в австралійському парламенті вербалізує стратегічну образ-схему «посилення заходів безпеки», різновидом якої є процедурна образ-схема, а саме «носити одяг»: *«Anyone wearing «facial coverings» who wants to enter the galleries of federal parliament will be made to sit in a separate shielded section, according to new rules announced on Thursday.*

The new regulations, sent out to MPs, senators and parliamentary staff, do not specifically mention burqas but it follows days of heated debate about allowing women to wear the Islamic garment into public areas of parliament house» (1). Згідно з джерелом, всі відвідувачі з закритими обличчями повинні сидіти в окремих приміщеннях (*Anyone wearing «facial coverings» ... will be made to sit in a separate shielded section*). Такі відвідувачі, як правило, є прихильниками ісламу. Вищевказана процедура покликана посилити безпеку працівників та відвідувачів місцевого парламенту (рольова образ-схема), але вона може посилити міжетнічні непорозуміння, оскільки такі дії дискримінують представників інших культур та релігій (*it follows days of heated debate*). Для останніх носіння подібного одягу є традиційним у власній культурі.

У нижченаведеному уривку з британського видання вказуються основні правила для осіб, що користуються послугами місцевих авіакомпаній у Саудівській Аравії: *«The carrier's policies are already in tune to the strict Islamic practices of Saudi Arabia: no alcoholic beverages or pork dishes are served on board, a prayer of verse from the Quran is read before take-off, and many international flights have a designated men's prayer area» (2).* Даний уривок реалізує контекстуальну образ-схему «подорож літаком». Крім того, остання пов'язана з рольовою та процедурною образ-схемами. Належні умови пасажиром під час подорожі забезпечує екіпаж літаку (рольова образ-схема), що зустрічає пасажирів, проводить їх до своїх місць, робить необхідні оголошення, пропонує їжу та напої, тощо (процедурна образ-схема). Варто зазначити, що в цьому уривку вказуються особливості мандрівки даною авіакомпанією, що залежать від культурно-релігійного виховання місцевого населення, а саме пасажиром пропонується особливе меню (*no alcoholic beverages or pork dishes*), спеціальні процедури (*a prayer of verse from the Quran is read*) та окремі зони (*a designated men's prayer area*). У наступному ж фрагменті подаються подробиці щодо персоналу, який обслуговує пасажирів даних авіаліній: *«In addition, Saudia does not employ Saudi women as cabin crew, opting to recruit women from other countries such as Pakistan, the Philippines, Albania and Bosnia instead» (2).* Працедавці не приймають на роботу місцевих жінок, надаючи перевагу бортпроводникам з інших країн. Вищевказані процедури можуть спричинити непорозуміння між представниками різних етносів, особливо якщо вони не є прихильниками цієї культури та релігії. Насамперед це стосується пасажирів даної авіакомпанії.

Отже, образ-схеми культури, реалізуючись у англійському мас-медійному дискурсі, відображають досвід міжособистісної взаємодії у певній культурі. При цьому, вони мають свої різновиди. У роботі йдеться про стратегічну та контекстуальну образ-схеми, які поділяються у свою чергу на рольову та процедурні образ-схеми. Варто зазначити, що останні можуть мати свої відмінності для представників певної культури.

Перспективою нашого дослідження є подальше вивчення реалізації образ-схем культури як у британських, так і в американських дискурсивних практиках. Порівняльний аналіз останніх дасть змогу краще зрозуміти особливості міжетнічної взаємодії у цих двох культурах.

Література:

1. Кибрик А.А. Современная американская лингвистика: фундаментальные направления / А. А. Кибрик, И. М. Кобозева, И. А. Секерина. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 480 с.
2. Самигуллина А.С. Понятие «образ-схема» в современных исследованиях по когнитивной лингвистике/ А.С. Самигуллина// Вестник Челябинского государственного университета. Серия: Филология. Искусствоведение. – 2008. – № 20 (121). – С. 101–106.
3. D'Andrade R.G. The Development of the Cognitive Anthropology/ R.G. D'Andrade. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 288 p.
4. Dodd C.H. Dynamics of Intercultural Communication/ Charles Harold Dodd. – Dubuque: Wm.C. Brown Publishers, 1991. – 363 p.
5. Garro L.C. Remembering What One Knows and the Construction of the Past: A Comparison of Cultural Consensus Theory and Cultural Schema Theory/ L.C. Garro// Ethos. – 2000. – Vol. 28, Issue 3 – P. 275–319.
6. Gibbs R.W. The Cognitive Psychological Reality of Image Schemas and their Transformations/ R.W. Gibbs, H.L. Colston// Cognitive Linguistics: Basic Readings. – 2006. – P. 239–268.
7. Hall E.T. Beyond Culture / E.T. Hall. – New York: Doubleday, 1976. – 316 p.
8. Hofstede G. National Cultural Dimensions [Electronic resource] // Geert Hofstede. – Mode of access: <http://geert-hofstede.com/national-culture.html>. – Last access: 2015. – Title from the screen.
9. Johnson M. The Body in the Mind: the Bodily Basis of Meaning, Imagination and Reason / M. Johnson. – Chicago, IL: The University of Chicago Press, 1987. – 233 p.
10. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind / G. Lakoff. – Chicago, London: The University of Chicago Press, 1990. – 614 p.
11. Nishida H. A Cognitive Approach to Intercultural Communication Based on Schema Theory/ H. Nishida // International Journal of Intercultural Relations. – 1999. – Vol. 23, No. 5. – P. 753–777.
12. Nishida H. Cultural Schema Theory / H. Nishida // Theorizing about intercultural communication; ed. by Gudykunst W. B. – Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc., 1999. – P. 401–418.
13. Scollon R. Intercultural Communication: a Discourse Approach / R. Scollon, S.W. Scollon. – Cambridge, MA: Basil Blackwell, 1995. – XIII, 271 p.

14. Turner R. M. Adaptive Reasoning for Real-World Problems: A Schema Based Approach / R. M. Turner. – Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 1994. – XIV, 253 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

15. Burqa wearers banned from Australian parliament's open public galleries [Electronic resource] // The Guardian. – 2 October 2014. – Mode of access : <http://www.theguardian.com/australia-news/2014/oct/02/new-rules-ban-burqa-wearers-from-parliaments-open-public-galleries>. – Last access: 2014. – Title from the screen.

16. Saudi Arabia's national airline denies claims it plans to separate men and women on flights after complaints from male passengers [Electronic resource]// The Daily Mail. – 6 January 2015. – Mode of access : http://www.dailymail.co.uk/travel/travel_news/article-2898536/Saudi-Arabia-s-national-airline-denies-claims-plans-separate-men-women-flights-complaints-male-passengers.html. – Last access: 2015. – Title from the screen.

УДК 811. 111

Л. П. Мармураш,

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва та бізнесу Тернопільського національного економічного університету, м. Чортків

ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ THANK

Статтю присвячено дослідженню специфіки концептуалізації ДЯКУЮ. Визначаємо когнітивну синтаксичну модель, в якій семантика ДЯКУЮ, БОЖЕ, виступає ядром, а номінативні одиниці, які категоризуємо, мотивують людське самопізнання.

Ключові слова: когнітивна синтаксична модель, концепт ДЯКУЮ, предикат, семантика ДЯКУЮ, БОЖЕ, номінативні одиниці.

Статья посвящена исследованию специфики концептуализации СПАСИБО. Определяем когнитивную синтаксическую модель, в которой семантика СПАСИБО, Господи, выступает ядром, а номинативные единицы, которые категоризируем, мотивируют познание Себя.

Ключевые слова: когнитивная синтаксическая модель, концепт СПАСИБО, предикат, семантика СПАСИБО, Господи, номинативные единицы.

This article is devoted to the study of the peculiarities of conceptualization THANK.

The bases of our study are works by Boyko Yu. P. (conceptualization of «predicate and its arguments»), by Korolyova A. V. («conceptualization –... as understanding of human ideas about objects and phenomena of reality and their features and ordering based on the results of her internal reflective experience;... categorization as an association of units in categories according to their similarity or identity which were identified as the minimum units of human experience in their perfect semantic representation in the process of conceptualization»), by Kushnyerova A. A. (conceptualization and categorization processes that require interaction between individual and the world), by Selivanova O. (creation of new syntax model), by Marmurash L. P. (study of cognitive model of «HUMAN PERSON»).

Researching processes of conceptualization and categorization of THANK, we used psychological, religious discourses. This concept is complicated by its ontological essence of THANK YOU GOD. On the basis of analysis of understanding by people of THANK YOU GOD and their own reflective experience, we made the selection of lexical and grammatical representations. THANK YOU GOD is a semantic theme that means the glory of God (thank goodness, thank heaven); predicate, the core of our proposed model. Nominative units such as a) for the blessing of Your favor, e) for Your wisdom and Guidance; c) for sending Your Son and for changing our lives, d) for Creating Me, e) for another chance to become a better individual f) for my family; for my home; g) for my friends; h) for making me able to serve You; i) for hearing our prayers; j) for your environment; are included in the process of categorization explain and motivate selfcognition. The research model is network of human consciousness.

Key words: cognitive syntactic model, concept THANK, predicate, semantic theme THANK YOU GOD, nominative units.

Чудодійний процес думки і відчуття, який спричиняє внутрішню трансформацію і фізичне зцілення, називають вдячністю. «Thank You, God!» (Дякую, Боже!) – «це сходи свідомості ... до світла Правди, знаходження відповіді, допомоги і зцілення [11]. ««Дякую» – це найкраща молитва, яку кожен може сказати, ... виражає надзвичайну вдячність, смиренність, розуміння.» (Alice Walker). Лексичне значення «Thank You, God!» – це акт інтерпретації людини із світом. «Як ментальна сутність, що актуалізується лише в людській свідомості, дане значення... є суб'єктивним, антропоцентричним...» [2, с. 37] і недостатньо вивченим у процесах концептуалізації і категоризації, які визначають **актуальність** нашого дослідження.

Концептуалізацію тлумачать як живий процес породження нових смислів, а завданням когнітивної семантики є вивчення механізмів утворення нових концептів, їх місця в концептуальній системі, а також пояснення здатності людини постійно поповнювати цю систему [2, с. 7]. Тому, **мета** нашої статті полягає у тому, щоб вивчити особливості концептуалізації THANK «в аспекті породження і трансформації смислів ...» [2, с. 7]. Для досягнення мети ми поставили наступні **завдання**: визначити онтологічну сутність концепту THANK, створити когнітивну синтаксичну модель. Такий підхід дає змогу розкрити специфіку вербалізації концепту THANK у мовній картині світу, описати механізми відбору лексичних, граматичних засобів його репрезентації. **Матеріалом** дослідження слугують вислови мислителів, релігійний дискурс.

Методологічною основою даного дослідження слугують праці Бойко Ю. П. (концептуалізація «предиката із його аргументами»), Корольової А. В. (концептуалізація – ... як осмислення уявлень людини про об'єкти й явища дійсності та їхні ознаки, а також упорядкування на основі результатів її внутрішнього рефлексивного досвіду; категоризація ... як об'єднання одиниць у розряди за їх схожістю або тотожністю, які були виділені як мінімальні одиниці людського досвіду в їх ідеальній змістовій репрезентації у процесі концептуалізації) [8, с. 8] (процеси концептуалізації і категоризації, які вимагають установлення зв'язку між суб'єктом та світом), Селіванової О. (розробка нової моделі синтаксису), Мармураш Л. П. (дослідження когнітивної моделі «HUMAN PERSON»).

Лексикографічний огляд подяки через дієслово thank був проведений Коцюк Л. М. і Тишко О. В. Вчені розглядають класифікацію дієслова thank у різних типах словників, в яких традиційні словники відзначають обов'язкову присутність прямого додатка при ньому (thank sb. for sth); визначають, що дієслово thank може активізувати сему подяки, сему докору, може бути компонентом фразеологічних зворотів та ідіоматичних висловлювань, а також може входити до визначення інших лексичних одиниць [3].

У староанглійській слово thank означає «thought» (думка), пізніше «good thoughts, gratitude» (хороші думки, вдячність). В словнику Dictionary.com дієслово thank визначають наступним чином: виражає вдячність (gratitude, appreciation, acknowledgment); і дякую, Боже (thank God), слава Богу (thank goodness, thank heaven) [8]. Виходячи із другого визначення, ми концептуалізуємо «предикат із його аргументами», які несуть смислове наповнення і «утворюють концептуальну основу пропозиції». Пропозиція виступає «виконавцем дії», «об'єктом дії» [1].

Щоб глибше зрозуміти сутність концептуалізації і категоризації THANK варто звернутися до «філософсько-психолого-мовного феномену» цього поняття та різних його виявів у процесах діяльності людини. «Природа когнітивних репрезентацій має пряме відношення до двох важливих сфер психологічного дослідження: ... концепти ... слід вивчати в психологічних дослідженнях і природу ментальних репрезентацій в загальному» (Eleanor Rosch).

Згідно психологічної точки зору «thank you» є ніщо інше, як «хороші манери, які є також корисними для себе. ... будучи вдячним, можна покращити своє благополуччя, фізичне здоров'я, зміцнити соціальні взаємовідносини, створити позитивний емоційний стан, і допомогти впоратися із стресовими ситуаціями у житті» [10].

Так як психологія – це наука про душу людини, а спасіння душі лежить в основі релігії, ми аргументуємо важливість подяки у нерозривному взаємозв'язку із подякою Богу.

Подяка робить сенсом наше минуле, приносить мир сьогодні і створює бачення завтрашнього дня. Чим більше ми дякуємо Богові, тим більше ми відчуваємо Його доброту і Його благість, Його милість і співчуття [7] Вдячність – це спосіб життя, який природно виходить з нашого серця... [15] «Наше внутрішнє щастя залежить не від того, що ми відчуваємо, а від ступеня нашої вдячності Богу, незалежно від досвіду» (Albert Schweitzer). Для багатьох дякувати Богу – це обов'язок і насолода. «Якщо б ми дякували Богу за хороші справи, у нас би не було часу плакати над поганими.» [13].

Процеси концептуалізації і категоризації явищ навколишньої дійсності є інструментами набуття та збереження індивідуального і соціокультурного досвіду шляхом оформлення його в ментальні структури... Вони вимагають установаження зв'язку між суб'єктом та світом, власним «Я», тілом та персональною ідентичністю [4, с. 25].

Створюємо когнітивну модель, «ядром якої виступає семантема» THANK YOU GOD, яка відображає ознаку – славу Богу (thank goodness, thank heaven) [8] ..., володіє певним ... потенціалом, ... створює своє оточення» [1]. Ця семантема має «синтактикоподібну мотиваційну базу» [6, с. 151]. Найважливішим теоретичним наслідком уваги сучасного синтаксису до нестандартних висловлень ... є розробка нової моделі синтаксису, за якою стоїть не решітка, а мережа зв'язків різних психічних функцій свідомості людини [6, с. 470]. В даному випадку – це номінативні одиниці, які ми категоризуємо:

Thank you God:

a) for the blessing of Your favor (за благословення Твоєю милістю):

for all Your favors – the joys of Your holiness (за милість – радість благочестя), for the touch of Your gentleness (за дотик Твоєї ніжності), for the care of Your kindness (за турботу доброти), for the grace of Your loveliness (за Благодать Твоєї краси); for surrounding me with Your favor as a protection (що оточуєш Своєю милістю, як захистом); with Your glory as an adornment (Своєю славою, як красою); with Your wisdom as words of life (Своєю мудрістю, як словами життя); with Your generosity as a gift of goodness (Своєю великодушністю, як подарунком благості); with Your blessings as a downpour of joy (Своїм благословінням, як зливою радості); for sharing Your Heart (за те, що розділяєш Своє серце); for hope and faith (за надію і віру); for trust and love (за довіру і любов); for coming in peace (за те, що приходиш в мирі); for Your rays of hope (за проміння надії); for Your sunny smile (за сонячну посмішку);

в) for Your wisdom and Guidance (за Твою мудрість і керівництво):

for all you've done for me (все, що Ти зробив для мене); for kindness and for your Goodness (за Твою доброту), for Your Great Gift of Grace (за великий дар благодаті), for Your Mercies (за милосердя), for a Peace that Can Only be Found in You (за спокій, який можна знайти тільки у Тобі); for all You have given (за все, що Ти дав); for all You have withheld (за все, у чому утримав); for all You have withdrawn (за все, у чому відмовив); for all You have permitted (за все, що дозволив); for all You have prevented (за все, що передбачив); for all You have forgiven me (за все, що прости); for all You have prepared for me (за все, що приготував для мене); for the death You have chosen for me (за смерть, яку обрав для мене); for the place you are keeping for me in heaven (за місце, яке тримаєш мені на небесах); for leading me through trials and fears (за те, що ведеш мене крізь випробування і страх); for being my friend (за те, що Ти є моїм другом); for holding my hand (за те, що тримаєш мою руку); for making me strong (за те, що робиш мене сильним); for taking me under Your wing (за те, що береш мене під Своє крило);

Однією із причин, через яку ми повинні дякувати навіть у важкі часи, є сила, що приходить завдяки складним моментам. Пізніше, ми будемо здатні допомогти іншим через силу, яку дав нам Бог у важкі часи. Труднощі роблять нас сильнішими. Остання причина, в якій ми повинні дякувати, це те, що Бог дозволяє труднощам робити нас сильнішими, але диявол приносить важкі часи. Диявол хоче, щоб ми скаржилися. Але, якщо ми прославляємо Бога у важкі часи, не проклинаємо, ми зупиняємо диявола на шляху [9]. В щасливі моменти хвали Бога / У важкі – шукай / У спокійні моменти поклоняйся Богу / У болісні – довіряйся Богу / Завжди кажи : «Дякую, Боже.» [13].

с) for sending Your Son and for changing our lives (за те, що Ти послав Свого Сина і змінив наше життя).

Ми повинні дякувати Богу завчасно за усі справи. Він спас нас від прокляття кров'ю Свого Сина, Ісуса Христа [13].

d) for Creating Me (за моє створення):

for creating me as I am (за створіння мене таким, яким я є); for feeling my feelings (за відчуття відчувати); for accepting me as I am (за те, що приймаєш мене таким, яким я є); for allowing me to feel (за те, що дозволяєш мені відчувати); for I am alive (за те, що я живий); for giving me health (що даєш мені здоров'я); for breathing life in me (за те, що вдихаєш у мене життя);

e) for another chance to become a better individual (за шанс стати кращою особистістю):

for giving me another day (за те, що даєш мені інший день), another chance to give and experience love (інший шанс дати і відчувати любов); for the healing of the body and for the growing of the soul (за зцілення тіла і зростання душі); for the awareness you have awoken in me (свідомість, яку Ти пробудив в мені)...; for the energy that feeds my soul (за енергію, яка живить мою душу);

for the way You influence my heart, draw my spirit, and delight my soul (як Ти впливаєш на моє серце, вдихаєш дух, втішаєш душу); for creating every day a new beginning (за створення кожного дня нового початку); for changing my life (за зміну мого життя); for saving my soul (за спасіння моєї душі);

Дозвольте словам «Дякую, Боже» стати звичкою. Дозвольте їм розпочинати ваші дні і наповнювати ваші ночі до тих пір, поки ви не зрозумієте, не відчуєте, що вдячність є в усьому вашому естві, від голови до п'ят і навиворіт [11].

f) for my family (за мою сім'ю); for my home (за мій дім);

g) for my friends (за моїх друзів);

h) for making me able to serve You (за те, що даєш можливість служити Тобі);

i) for hearing our prayers (що Ти чуєш наші молитви): for speaking to me (за те, що говориш зі мною); for hearing my voice (за те, що чуєш мій голос); for I found You (за те, що знайшов Тебе); for giving me Your voice (за те, що даєш мені свій голос); for speaking through me (за те, що говориш через мене);

j) for your environment (за навколишнє середовище): the sun that warms our bodies and the air that fills our lungs (за сонце, яке зігріває наші тіла і за повітря, яке наповнює наші легені)...; for the water (за воду); for the food you provide (за їжу, якою забезпечуєш).

Отже, специфіку концептуалізації THANK становить «семантема», «предикат як центр події» THANK YOU GOD, який несе високу пояснювальну спроможність і мотивує людське самопізнання через категоризацію номінативних одиниць.

Перспективним у майбутньому є вивчення концептів SORRY, FORGIVE, які за смисловим наповненням, за частотністю вживання несуть схоже навантаження.

Література:

1. Бойко Ю. П. Концептофреймова модель когнітивно-семантичного мікрополя складнопідрядного речення / Ю. П. Бойко // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип. 38 – 2013. – С. 34 – 37.
2. Корольова А. В. Процеси концептуалізації і категоризації як результати пізнавальної і класифікаційної діяльності людської свідомості і мислення / А. В. Корольова // Мовна система як результат відображення процесів концептуалізації і категоризації навколишнього світу: [монографія] / [за ред. А. В. Корольової]. – К.: Гілея, 2012. – 200 с.
3. Коцюк Л. М. Лексикографічний огляд подяки через дієслово thank [Електронний ресурс] / Л. М. Коцюк, О. В. Тишко. – Режим доступу: book.net/index.php?id=20200&p=...копия
4. Кушнерова О. А. Стани свідомості людини у процесі концептуалізації і категоризації довкілля / О. А. Кушнерова // Мовна система як результат відображення процесів концептуалізації і категоризації навколишнього світу: [монографія] / [за ред. А. В. Корольової]. – К.: Гілея, 2012. – 200 с.
5. Мармураш Л. П. Когнітивна модель «HUMAN PERSON» / Л. П. Мармураш // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип. 38. – 2013. – С. 91–93.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / О. Селіванова – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
7. Bishop Louis Why should we give thanks to God? | The Bishop Writes [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bishoplouis.wordpress.com/.../why-shoul...>
8. Dictionary.com [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dictionary.reference.com>
9. Jason Lovelace. In All Things Give Thanks – Rapture Ready [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.raptureready.com/soap/L23.html>
10. Jeremy Dean «Thank You» Is More Than Just Good Manners – Psych Central [Електронний ресурс]. – Режим доступу: psychcentral.com/.../why-thank-you-is-more-th...
11. Mary L. Kupferle Thank You, God! | Unity [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.unity.org/resources/articles/thank-you-god
12. A thankful Prayer [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.beliefnet.com › Prayer Circles
13. Thank You God Quotes, Prayers & Sayings – Thanking the [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.thankyoudiva.com/thank-you-god-quotes...
14. The Prayer «Thank You God» – Prayers – Catholic Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.catholic.org/prayers/prayer.php?p=738
15. What does the Bible say about thankfulness/gratitude? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.gotquestions.org/Bible-thankfulness-gratit...

УДК 811.111'42

М. М. Медвідь,

Харківський торговельно-економічний інститут КНТЕУ, м. Харків

ВАРІАТИВНІСТЬ МОВНИХ ЯВИЩ ЯК ОЗНАКА КОГНІТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ МОВИ

Варіативність мовних явищ як ознака когнітивної організації мови. М.М.Медвідь У статті робиться спроба диференціювати терміни, що паралельно існують в лінгвістичній літературі, – варіативність / варіантність, виявити загальні закономірності, властиві явищу варіативності на різних рівнях мовної ієрархії, дослідити проблеми функціональної асиметрії форми і вмісту.

Ключові слова: варіативність, варіантність, варіант, інваріант, когніція.

Вариативность языковых явлений как признак когнитивной организации языка. М. Н. Медведь. В статье предпринимается попытка дифференцировать параллельно существующие в лингвистической литературе термины – вариативность / вариантность, выявить общие закономерности, свойственные явлению вариативности на различных уровнях языковой иерархии, исследовать проблемы функциональной асимметрии формы и содержания.

Ключевые слова: вариативность, вариантность, вариант, инвариант, когниция.

Variability of Language Phenomena as a Feature of the Cognitive Language Development. Medvid M. M. Language being a product of the human mind and output of the cognitive activity relates to various systems of the processing of information which results in the variability of consciousness structures. These structures are not identical. The article focuses on the variability as a feature of the cognitive language development. Variability is an inherent feature of the language system which is stipulated by the asymmetry of a linguistic sign and implies, on the one hand, the possibility to verbalize the same content by different linguistic signs and, on the other hand, the ability of a linguistic unit to be a means of expressing more than one meaning. An attempt has been made to differentiate terms which exist in linguistics and are used simultaneously – variability and variance; to reveal a consistent pattern which are peculiar to the phenomenon of variability at all levels of the language hierarchy; to investigate problems of functional asymmetry of the plane of content and the plane of expression. It has been revealed that in the linguistics there is a tendency to use the term «variance» to describe the phenomena which correlate as «norm – variant» where «norm» is a manifold of units which are used in the language and «variant» is a deviation and to use the term «variability» to describe the phenomena which correlate as «invariant – variant» where «variant» is a phenomenon

which really exists unlike «invariant» – a certain abstraction. Variability is a source and a product of the cognitive language development at the same time.

Key words: *variability, variance, variant, invariant, cognition.*

Когнітивний світ людини вивчається за її поведінкою і діяльністю, що відбуваються за активною участю мови, яка створює мовленнєво-мисленнєву основу будь-якої людської діяльності – формуючи її мотиви та настанови, прогнозуючи результат [6, с. 7]. Зважаючи на те, що в когнітивній діяльності беруть участь різні системи переробки інформації, структури свідомості, що утворюються при цьому, нетотожні [7, с. 105]. Варіативність мовних явищ є у цьому сенсі як джерелом, так і наслідком мовної динаміки.

Актуальність вибраної теми обумовлена загальною спрямованістю сучасних досліджень на вивчення суті глибинного механізму розвитку мови, встановлення інваріантної суті і варіантів мовних явищ, необхідністю поглибити уявлення про специфічні особливості, що дають можливість мові бути засобом когнітивної діяльності.

Варіативність – природна властивість мовної системи, що визначається асиметрією лінгвістичного знаку та передбачає, з одного боку, можливість вираження одного змісту різними мовними засобами, і, з іншого, здатність однієї мовної одиниці бути засобом передачі більш ніж одного значення. Варіативність елементів мовної системи обумовлена їх дискретним характером.

Варіативність є як наслідком, так і внутрішнім джерелом зміни та розвитку мови. Виявлення загальних закономірностей, властивих явищу варіативності на різних рівнях мовної ієрархії, визначає необхідність звернення до робіт лінгвістів, що вивчали дане явище в тому чи іншому аспекті.

Наявність термінів, що паралельно існують в лінгвістичній літературі, – варіативність / варіантність – вимагає їх диференціації, оскільки: а) часто вказані терміни використовуються як еквівалентні для позначення й опису одних і тих самих явищ, що суперечить принципу мовної економії та є неприйнятним, коли йдеться про використання термінів у рамках однієї науки; б) явища різного порядку залишаються недиференційованими: у роботах одних авторів явища, що розрізняються, називаються «варіативність», у інших авторів – «варіантність».

Уважаємо логічним співвіднести дані терміни з двома домінуючими в лінгвістиці тенденціями в їх використанні:

1) варіантність – для опису явищ, що знаходяться у відношенні «норма – варіант», де норма – сукупність реально існуючих одиниць (лексем, словоформ, синтаксичних конструкцій), що використовуються в мові, а варіант – відхилення від норми;

2) варіативність – для опису явищ, що знаходяться у відношенні «інваріант – варіант», де варіант є реально існуючою суттю на відміну від якоїсь абстракції – інваріанта.

Дані тенденції характеризуються дослідженням різнопланових явищ – варіацій, обумовлених екстралінгвістичними чинниками (1), і варіацій, обумовлених внутрішньомовними чинниками (2), оскільки «варіювання, подібно до інших лінгвістичних процесів, може бути інгерентним (внутрішнім), таким, що стосується елементів усередині системи, та адгерентним (зовнішнім), таким, що виходить за рамки системи» [11].

Термін «варіантність» характерний для дослідників соціолінгвістичного напрямку, що висувують як одне з головних завдань вивчення процесів соціально-функціональної диференціації літературної мови та її нормування. Уживання варіантів у вивченні варіантності в такому ракурсі детермінується чинниками нормативного порядку, самі ж варіанти є сигніфікатами тотожних денотатів.

У рамках іншого підходу, що оперує опозицією інваріант-варіант, досліджуються внутрішньомовні явища, що мають місце на різних рівнях мовної ієрархії [3, 8, 9 й ін.]. Ідея інваріантності виникла у зв'язку з вивченням фонологічного рівня і стала одним із основоположних понять лінгвістики. В основу визначення варіантів може бути покладена як формальна, так і семантична ознака. Саме з таким розумінням варіативності пов'язана і первинна постановка проблеми дослідниками Празького лінгвістичного гуртка, які під варіантом розуміли різні звукові реалізації однієї і тієї ж одиниці, – фонемі, а саму фонему як інваріант.

Всі одиниці мови варіативні, проте варіативність мовних явищ по-різному виявляється на різних рівнях мовної ієрархії.

Варіативність на синтаксичному рівні реалізується в двох напрямках: а) у здатності однієї синтаксичної моделі слугувати засобом передачі різних значень або різних відтінків значень і б) у наявності ряду синтаксичних структур, що здатні передавати схожий зміст, – «... для кожної синтаксичної конструкції є типові для неї значення, завдяки чому вірно і зворотне: від певного сенсу (групи сенсів) є якась канонічна форма переходу до його мовної вираження» [5, с. 103].

Проаналізований нами теоретичний матеріал свідчить про те, що проблема варіативності розглядалася або лише на внутрішньомодельному рівні, або лише на міжмодельному рівні.

Загальним для явища варіативності як на внутрішньомодельному, так і на міжмодельному рівні є те, що варіативність передбачає і мінливість, і константну, тобто виступає як єдність мінливого і постійного: для кожної мовної одиниці визначений «своєрідний діапазон інваріантного і, навпаки, варіантного, межа мінливості в заданих кордонах тотожності одиниці самої собі...» [5, с. 102].

На внутрішньомодельному рівні в результаті розподілення моделі утворюються варіанти, на міжмодельному рівні результатом уподібнення різнооформлених структур є наявність синонімічного ряду. Функціональна асиметрія форми та вмісту виявляється в тому, що в мові одна й та ж функція може бути виражена різними формами, а одна й та ж форма може використовуватися в різних функціях.

Варіативність на внутрішньомодельному рівні (використання однієї форми в різних функціях) передбачає наявність різних значень у матеріально однієї і тієї ж одиниці. Про варіанти «одного й того ж значення» відносно певного інваріанта, мабуть, можна говорити, коли у ряді одиниць, що семантично розрізняються, регулярно виявляється «одне й те ж значення».

Інваріантом у такому разі є загальна для всіх мовних маніфестацій сутність, що зберігається при різному лексичному наповненні структурного мінімуму моделі. Варіантами є одиниці, що мають співвідносні, але такі, що розрізняються між собою значення. Лінгвістичні об'єкти, що є варіантами по відношенню до інваріанта, несуть у собі риси загального та окремого, характерного лише для даного об'єкту. За своєю сутністю це – збереження однієї форми у діапазоні варіюваних значень.

Полісемантична одиниця є сукупністю елементарних значень, що знаходяться у відношенні семантичної похідності. Зв'язок між значеннями полісемантичної структури передбачає збереження тієї або іншої ознаки, але не передбачає тожності всієї сукупності сем (елементарних смислів), виділених у кожному із значень.

Для розмежування значення варіантів від низки значень однієї полісемантичної одиниці скористаємося термінами Р. Якобсона – «загальне значення» і «основне значення» [12, с. 133–134]. Загальне значення є семантичним стрижнем – інваріантом, об'єднуючим всі варіанти моделі, включаючи значення, на які членами варіанти. Основні значення не мають

всеосяжного характеру. Вони релевантні лише для певного варіанту і не є інваріантними, оскільки мають конкретну матеріальну реалізацію у вигляді певної безлічі значень одного й того ж варіанту. Основне значення в цьому сенсі близько до поняття найближчого значення [2].

Як підкреслює Н. Ю. Шведова, «на відміну від полісемії, при якій одне значення завжди так чи інакше походить від іншого («семантична похідність»), поліфункціональність, або наявність варіантного ряду, виключає таку похідність і проиставляє їй рівноположеність (соположеність) смислових значень» [10, с. 11]. Під семантичною похідністю, услід за А. Залізняка, ми розуміємо двосторонню суть, планом вмісту якої є певний набір елементарних смислів, що вступають у певні стосунки, планом вираження – полісемантична одиниця, де ці стосунки представлені [4].

У зв'язку з явищем, що аналізується, використовується також термін «варіювання». Ми розуміємо варіювання як процес прояву варіативності на внутрішньомодельному рівні. Розрізняють формальне і семантичне варіювання. Під формальним варіюванням у рамках синтаксичної структури розуміємо зміну базового порядку моделюючих компонентів.

При формальному варіюванні інваріантним залишається набір моделюючих компонентів – структурного мінімуму моделі. У результаті формального варіювання створюється не нова модель, а структурні варіанти, що є допустимими в межах однієї моделі. Семантичне варіювання включає: зміну дієслівного компонента; процеси, що пов'язані з ускладненням базової конструкції, включаючи модифікацію іменного компонента, використання засобів інтенсифікації й апроксимації; модальні реалізації моделі; стилістично марковані структурні варіанти – речення з парцелятами, еліптичні речення та ін.

Семантичні варіанти моделі знаходяться в парадигматичних відношеннях. Парадигматичним рядом є сукупність мовних елементів, об'єднаних на основі варіантно-інваріантного принципу вираження певної функції: інваріантна складова елементів об'єднує їх в парадигматичній єдності, а варіативна (що варіює) складова розмежує їх як різні рівні цієї єдності [1, с. 37].

На синтагматичній осі розташовуються семантично корелюючі синтаксичні структури, які, при необхідності, можуть бути використані в лінійній послідовності. Синтаксичні синоніми виражають певну узагальнену функцію і найчастіше розрізняються набором смислових і стилістичних (функціональних) ознак. У тому випадку, коли дистинктивні ознаки відсутні (що в природному функціонуванні мови зустрічається украй рідко), має місце «повне інформативне дублювання» у термінах М. Я. Блоха [1, с. 36].

Таким чином, у сучасній лінгвістичній літературі існують два терміни – варіантність / варіативність – що інколи уживаються недиференційовано при дослідженні різнопланових явищ – варіацій, обумовлених зовнішньомовними чинниками, і варіацій, обумовлених внутрішньомовними чинниками. Аналіз теоретичної літератури показав, що в сучасній лінгвістиці домінує тенденція використання терміну «варіантність» для опису явищ, що знаходяться у відношенні «норма – варіант», де норма – сукупність реально існуючих одиниць, що використовуються в мові, а варіант – відхилення від норми; терміну «варіативність» – для дослідження явищ, що знаходяться у відношенні «інваріант – варіант», де варіант є реально існуючою суттю на відміну від інваріанта – певної абстракції. Варіативність є як наслідком, так і джерелом мовної динаміки.

Література:

1. Блох М. Я. Теоретические основы грамматики / М. Я. Блох. – М. : Высш. шк., 2000. – 160 с.
2. Бондарко А. В. Теория инвариантности Р.О. Якобсона и вопрос об общих значениях грамматических форм / А. В. Бондарко // Вопр. языкознания. – 1996. – № 4. – С. 5–18.
3. Гак В. Г. Языковая вариантность в свете общей теории вариативности В. Г. Гака // Вариантность как свойство языковой системы: (Тез. докл.). – М. : Наука, 1982. – Ч. 1. – С. 72–75.
4. Залізник А. Семантическая деривация в синхронии и диахронии: Проект «Каталога семантических переходов» / А. Залізник // Вопр. языкознания. – 2001. – № 2. – С. 13–25.
5. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1986. – 158 с.
6. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика / В. А. Маслова. – Мн. : ТетраСистемс, 2004. – 256 с.
7. Полужин М. М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення: Монографія / М. М. Полужин. – Ужгород : Закарпаття, 1999. – 240 с.
8. Рахилина Е. В. Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сочетаемость / Е. В. Рахилина. – М. : Русские словари, 2000. – 416 с.
9. Солнцев В. М. Вариативность как общее свойство языковой системы / В. М. Солнцев // Вариантность как свойство языковой системы: (Тез. докл.). – М.: Наука, 1982. – Ч. 2. – С. 71–73.
10. Шведова Н. Ю. Еще раз о глаголе быть / Н. Ю. Шведова // Вопр. языкознания. – 2001. – № 2. – С. 3–12.
11. Шевченко И. С. Историческая динамика прагматики предложения: англійское вопросительное предложение 16-20 вв. / И. С. Шевченко. – Харьков : Константа, 1998. – 167 с.
12. Якобсон Р. Избранные работы / Р. Якобсон. – М. : Прогресс, 1985. – 455 с.

УДК 811.111'282.4'37

Х. М. Наговіцина,

Коломийський інститут Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника, м. Коломия

ЕМОТИВНІСТЬ МОВНИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ КОНЦЕПТУ «BUSH» В АВСТРАЛІЙСЬКИХ БАЛАДАХ

Стаття присвячена висвітленню актуальної лінгвістичної проблеми національно-культурної специфіки вираження емоцій. Досліджується культурно-зумовлений емотивний потенціал австралізмів у системі мови через установлення змісту культурно-специфічного концепту «Bush» та його реалізація в поетичних творах – австралійських літературних баладах кінця XIX – початку XXI століть.

Ключові слова: *емотивна функція, австралізм, культурно-специфічна лексика, емоціогенний концепт, концептуальна домінанта, австралійська літературна балада.*

Стаття посвячена актуальному вопросу национально-культурной специфики выражения эмоций. Исследуется культурно-обусловленный эмотивный потенциал австрализмов в системе языка посредством установления смысла культурно-специфического концепта «Bush» и его реализации в поэтических произведениях – австралийских баладах конца XIX – начала XXI столетия.

Ключевые слова: *эмотивная функция, австрализм, культурно-специфическая лексика, эмоциогенный концепт, концептуальная доминанта, австралийская литературная баллада.*

In this article the problem of national-cultural expression of emotions is addressed. The cognitive-semantic and communicative-pragmatic peculiarities of Australian culturally specific lexical units which perform the function of expressing emotions in Australian ballads of the end of 19th – the beginning of 21st centuries are studied. Australianisms are viewed as the lexical units verbalizing culture-specific concepts. Emotive lexical units are considered as language representations of emotive culture-specific concepts, which are defined as mental hierarchical structures. The Emotive function of Australianisms is predetermined by cultural associations aroused by the word's meaning, cultural concept, specific prototype of a universal concept, specific value (axiological component) of the concept. The emotive function of Australian culture-specific lexical units is studied by the integrated methods of cognitive and functional linguistic approaches. The associations of specifics of the natural environment which actualize the inherent emotional potential of Australianisms in Australian ballads are grouped around the Australian cultural concept «Bush». This concept is viewed as a conceptual dominant of the poetic worldview of the Australian ballad. The feelings and emotions aroused by the culture-specific concept «Bush» vary from positive to negative. Among negative emotions expressed by Australianisms are grief, rage, contempt and anxiety. The range and frequency of positive emotions such as patriotic feelings, national pride, respect, sympathy, optimism, joy, and solidarity is presented in the notably greater number of the analyzed texts.

Key words: *emotive function, Australianism, culturally specific lexical units, emotive concept, conceptual dominant, Australian literary ballad.*

Емоції як компонент культури у тісному зв'язку з когніцією та здатністю кожної мови до їх вербалізації відносять до **актуальних** напрямів сучасних лінгвістичних досліджень [1, с. 122; 2, с. 4; 7, с. 9]. **Мета** цієї статті полягає у визначенні лінгвокультурно зумовленого емотивного потенціалу австралізмів у системі мови через установаження змісту культурно-специфічного концепту «Bush» та його реалізації у текстах австралійської балади кінця XIX – початку XXI століть. **Об'єктом** дослідження є австралійські культурно-специфічні лексичні одиниці, що вербалізують асоціації пов'язані з особливостями природного середовища та виконують емотивну функцію у поетичних творах, а **предметом** – їхні когнітивно-семантичні та комунікативно-прагматичні особливості.

Емотивність культурно-специфічних лексичних одиниць визначається специфікою змісту вербалізованих ними концептів. Нейтральні лінгвокультурні лексичні одиниці набувають емотивності в контексті поетичного твору завдяки актуалізації інгерентних емотивних ознак, які виникають на основі культурно-зумовлених асоціацій. Поетичний текст австралійської балади створює самобутню мовно-поетичну картину світу, що відображає емотивно-образне світоспостереження поетів-носіїв австралійського варіанта англійської мови і має специфічний емотивний тон, який інтегрує широкий спектр почуттів, причому провідними є почуття патріотизму та національної ідентичності. Емотивна лексика розглядається як мовна реалізація емоціогенних культурно-специфічних концептів, які визначаються як багатомірні культурно-значущі динамічні соціопсихічні утворення у колективній свідомості, що об'єктивуються мовними знаками [В. И. Карасик 1996, с. 6 цит. за 8 с. 195].

Ми, слідом за А. М. Приходьком, розглядаємо концепт як ментальне утворення з ієрархічною структурою, ядром якого є поняттєвий, а периферією – асоціативно (перцептивно-) образний та ціннісний (валоративний, значеннєвий) складник [6]. У такому разі культурно-специфічна інформація може бути представлена будь-яким із складників концепту. Відповідно, різною буде репрезентація емотивності цих концептів у семантиці мовних одиниць.

Так, концепти з культурно-специфічним поняттєвим ядром – це позначення конкретних та абстрактних сутностей, представлених виключно в австралійській мовній картині світу (зауважимо, що концепти можуть запозичуватися іншими картинками світу [5]); вони не називають і не позначають емоцій, але, апелюючи до почуття національної ідентичності, сприймаються як «своє» і викликають позитивне емоційно-оцінне ставлення. Культурна специфіка цих концептів відображається денотативним аспектом лексичної семантики, а лексика на позначення культурно-специфічних реалій є здебільшого емотивно-потенційною. До таких концептів відносимо концепт «Bush».

Концепти, що мають культурно-специфічний перцептивно-образний складник, співвідносяться з універсальними концептами зі специфічним прототипом. Загальновідомі поняття у них відображені з певними особливостями, викликаними природою буття національно-культурної спільноти. Лексика на позначення цих концептів може містити як окремі (не диференційні) культурно-специфічні денотативні семи, так і емотивну культурно-специфічну конотацію.

Третій тип концептів – із культурно-специфічним ціннісним / оцінним складником відрізняється від універсальних різним місцем позначування сутностей у системі цінностей народу або (як результат) різною оцінною інтерпретацією. Ці концепти можуть бути представлені двома групами лексики – «іменами» основних культурних концептів («константами культури») і лексикою з переосмисленою емотивно-оцінною конотацією та ідіоматичними виразами, в яких зафіксовано колективний життєвий досвід багатьох поколінь народу, оцінений із позицій установажених у певному колективі уявлень про морально-етичні й ціннісні пріоритети.

Отже, культурно-специфічні концепти можуть бути вербалізовані як емотивно-маркованою, так і емотивно-потенційною лексикою, що виявляє свій емотивний потенціал лише у контексті поетичного твору.

Дослідження емотивного потенціалу австралізмів передбачає застосування комплексного підходу, що поєднує в собі елементи лінгвокультурологічних аналітичних процедур із контекстуальним аналізом. Цей підхід зумовлений необхідністю синтезу функціональної та когнітивної парадигми знань, оскільки концептуальний аналіз сприяє розкриттю глибинних емотивних значень австралізмів, а контекстуальний уможливує ідентифікацію функції, яку вони виконують у контексті поетичних творів.

Численні асоціації, що виникають і актуалізують інгерентний емотивний потенціал австралізмів у текстах поетичних творів, пов'язані з таким австралійським культурним концептом «Bush». Складні кліматичні умови континенту, особливості австралійської культури, що полягають у специфічному сприйнятті природи, зумовили формування в австралійців своїх власних культурних концептів, до яких належить «Bush». Цей концепт вважається одним із ключових понять для розуміння австралійського характеру, способу життя й культури [4, с. 110–115; 16, с. 90]. Із поняттям «буш» асоціюється важлива риса способу життя на новому континенті, виникнення та становлення австралійської нації та культури. Як неодноразово зазначали дослідники, австралійська нація є прямим нащадком, тих хто знаходився у буші як основному місці проживання перших білих поселенців на території Австралії [4, с. 110]. Для більшості представників австралійської культури «місто – це практична необхідність, тоді як буш – ідеалізована мрія» [11, р. 34]. У свідомості австралійців «Буш» займає місце, подібне до того, що «Хортиця» для українців, «Сибір» для росіян чи «Велика Біла Північ» для канадців [3, с. 34; 16, р. 90]. Буш зумовив особливості характеру австралійців, стосунки їх між собою, а також до «чужих».

В Австралії слово «bush» відрізняється високою частотністю вживання. Саме в Австралії ця лексична одиниця набула багатьох різноманітних значень: ліс, лісова місцевість; будь-яка частина місцевості, що знаходиться у внутрішній частині країни; внутрішня частина країни на протязі місту, прибережним районам тощо. Поряд із культурно-специфічними значеннями цього австралізму використовується також загальноанглійське значення «кущ».

Концепт, представлений австралізмом «bush», досить великий за обсягом, складний, неоднозначний та досить розмитий, відрізняється значним семантичним навантаженням. Він поєднує в собі змістові ознаки багатьох предметів і явищ навколишньої дійсності та, за одноставною думкою дослідників австралійської культури, найточніше відображає особливості австралійського способу життя. Слово «bush» може позначати і всю величезну внутрішню частину країни, і невеличку ферму. Кількість емотивно-маркованих синонімів на позначення буша як внутрішньої частини країни, за даними лексикографів, нараховує понад тридцять австралізмів (*backblocks; Back country; the Centre; Centralia; Back of beyond; Back of Bourke; Dead Heart; Great Outback; Never Never; Outback; overland; Red Centre* тощо) [9; 13].

Асоціації представників австралійського суспільства із австралізмом на позначення концепту «Bush», зафіксовані у творчості австралійських поетів, представлені такою опозицією:

1) Культурні асоціації, які актуалізують негативні конотації австралізму «bush», а саме: малозаселені райони австралійського материка, край складних природних умов, малоприсаєднані для життя, глухий закуток, де життя сприймається як провінційне, грубе та примітивне. Це відношення зафіксоване в багатьох емотивних фразеологізмах із компонентом «bush»: *get bushed* – заблукати, розгубитися; *to go bush, to make off into the bush* – здичавіти, втекти; *bush carpenter* – невмілий місцевий робітник; *bush philosopher* – обмежена людина; *bush telegraph* – непідтверджені чутки, плітки; *Sidney or the bush* – пан або пропав, усе або нічого. Негативні культурні асоціації з концептом «Bush» як із місцем, де життя сприймається як провінційне, грубе та примітивне актуалізують позитивні асоціації життя в місті. Цей комплекс асоціацій є основою таких негативних емоцій, як зневага, презирство, сором.

2) Культурні асоціації, які актуалізують позитивні конотації австралізму «bush» – справжній австралійський спосіб життя в буші, а саме: підкорення навколишньої дикої природи, міцна дружба, взаємодопомога. Відповідно життя в місті розцінюється як погане й неправильне. Згадані протилежні асоціативні уявлення австралійців із концептом «Bush» реалізуються в таких емотивно забарвлених словах, словосполученнях і виразах із позитивною конотацією: *to take to the bush* – піти жити в буші, відмовившись від цивілізації та прийнявши спосіб життя, близький до природи; *bright-eyed and Bushytailed* – у здоровому тілі здоровий дух; *bush hospitality* – щира гостинність; *bushmanship* – успішне виживання один на один з природою; *bush appetite* – здоровий апетит; *bush craft* – вміння подорожувати і жити в буші без сторонньої допомоги, у важких умовах. Відповідно, і емотивність, створена цими культурними асоціаціями, буде позитивною, оскільки вони пов'язані з почуттями патріотизму та національної ідентичності, дружби та солідарності, а також соматичним відчуттям здоров'я.

Дослідження текстових фрагментів, у яких австралізм на позначення концепту «Bush» виконує функцію вираження емоцій, показали, що ця лексема є амбівалентною. Вона може виражати позитивне чи негативне значення залежно від асоціацій, що виникають (емотивно полярні) в контексті з цією культурно-специфічною одиницею. Наприклад: *bush town* може розглядатися як тихе провінційне містечко посеред недоторканої природи, заповідник з унікальною фауною, флорою та свіжим повітрям або ж як глухий закуток, глухомань; *bush life* – провінційне життя або здоровий спосіб життя; *bush food, bush breakfast, bush dinner* сприймається як наслідок приготування важкої їжі, або ж як корисна для здоров'я. Буш виступає культурним символом Австралії. Іронічною назвою Канберри, столиці Австралії, є «bush capital».

Розглянемо реалізацію цієї австралійською культурно-специфічною одиницею емотивної функції в поетичних творах.

Протилежні культурно-специфічні асоціації, які входять в структуру австралійського культурного концепту та емотивно виражаються австралізмом «bush», найяскравіше відображено у творчості Б. Патерсона та Г. Лоусона. У кожного з авторів своє бачення буша. Б. Патерсон оспівує буш у своїх баладах. Про Б. Патерсона пишуть «Його дух – це дух жителя буша, за своєю суттю національний дух, який формувався протягом поколінь засуджених і бушрейнджерів, скватерів і стрігалів овець [14, р. 117]». Генрі Лоусон, навпаки, пише завжди наскільки важке життя в буші. Він радить письменникам «перестати намагатися зробити рай із пекла, яким насправді є «аутбек» [Н. Lowson, цит. за 12, р. 100]».

Погляди цих поетів відображають культурні асоціації, які склалися у представників австралійської культури з цим концептом і зафіксовані на когнітивному рівні австралійської мовної особистості. Розглянемо як ці асоціації сприяють актуалізації емотивного потенціалу в культурно-специфічних одиницях, пов'язаних з культурним концептом «Австралійського Буша».

Як було сказано вище, для Банджо Патерсона буш – це насправді здоровий спосіб життя, у місті йому тісно й душно. Один із найвідоміших віршів Б. Патерсона «Clancy of The Overflow», уперше опублікований в австралійському журналі новин «The Bulletin» [10]. Балада є типовим прикладом поезії Б. Патерсона та представляє романтичне бачення життя в буші. Оповідь у вірші ведеться з погляду жителя міста, який одного разу зустрів основного героя, «a shearer and drover», і заздрить перевагам способу життя Кленсі, яке він порівнює із життям у «запиленому, брудному місті (the dusty, dirty city)»:

And the bush hath friends to meet him, and their kindly voices greet him

In the murmur of the breezes and the river on its bars,

And he sees the vision splendid of the sunlit plains extended,

And at night the wondrous glory of the everlasting stars.

Позитивні культурні асоціації з концептом «Bush», що актуалізують емотивну функцію схвалення справжнього австралійського способу життя цією культурно-специфічною одиницею, існують у просторово-часовому континуумі. Крім того, спостерігається спільність позитивного емотивного функціонування цього австралізму у поетів, що є представниками різних історичних періодів. Зокрема у сучасного поета Ріка Рафтиса спостерігається подібне функціонування австралізму *bush*, що й у Банджо Патерсона:

The morning sun creeps over the hill

A symphony of colour heralds the day

The bush awakens in the morning mist

As the darkness is pushed away

За допомогою актуалізованої емосеми австралізму *bush* автор виражає почуття любові до рідної землі, місця формування австралійського духу та національного характеру. Буш уподібнюється до живої істоти, а емотивно-образна основа австралізму передає душевний стан автора.

...It blends the sounds of all around

Spreading them with a gentle push

*As the darkness is pushed away
And I sit and listen with a hart full of joy
To the music of the bush R. Raftis, «Music of the Bush» [332, p. 111])*

Іншим постає перед нами буш, побачений очима Генрі Лоусона. Культурні асоціації, що виникають у поезії Генрі Лоусона з концептом «*Bush*», є зовсім протилежними:

*Where the sunbaked earth was gasping in its pain
You would find the grasses waving like a field of summer grain,
And the miles of thirsty gutters, blocked with sand and choked with mud,
You would find them mighty rivers with a turbid, sweepin flood*

У поезії Г. Лоусона з культурним концептом, представленим австралізмом «*bush*», виникають асоціації голоду, холоду, спеки, посухи, пожеж, комах і змій, на основі яких формується негативна емоційно-оцінна семантика.

Поетичний твір Г. Лоусона «*The City Bushman*» є відповіддю на вірш Б. Патерсона «*In Defence of the Bush*», і представляє реалістичне бачення життя в буші. Сама назва «*The City Bushman* (міський житель буша)» суперечлива. Г. Лоусон називає Б. Патерсона міським жителем буша, оскільки той вихваляє буш, мешкаючи в місті, і лише інколи подорожує по ньому. Автор цитує кілька фраз з твору Б. Патерсона та критикує кожен з них:

*Though the bush has been romantic and it's nice to sing about,
There's a lot of patriotism that the land could do without –
Sort of BRITISH WORKMAN nonsense that shall perish in the scorn
Of the drover who is driven and the shearer who is shorn,
Of the struggling western farmers who have little time for rest,
And are ruined on selections in the sheep-infested West...*

Поет застосовує цей австралізм для вираження обурення щодо романтизації буша тими, для кого це просто абстрактне поняття, популярний культурно-значущий образ, джерело поетичного натхнення, далекого від реалій життя. Та незважаючи на протилежні погляди, буш постає як невід'ємна частина австралійського духу. Г. Лоусон називає буш «*Mother-Bush*», матір, яка народила та вигодувала кожного австралійця. У зв'язку із зазначеними асоціаціями виникають почуття поваги та любові до рідної землі:

*Did you hear the grey Bush calling from the pine-ridge overhead:
«You have seen the seas and cities; all seems done, and all seems told;
I'm the Mother-Bush that loves you! Come to me, now you are old?»
(H. Lowson, «On the Night Train» [15, p. 57])*

Культурно-специфічні одиниці, що вживаються в прямому значенні, найчастіше актуалізують одну чи декілька ознак концепту, який вони представляють. Позитивні культурні асоціації з концептом «*Bush*», що актуалізують емотивну функцію схвалення справжнього австралійського способу життя цією лінгвокультурною одиницею, існують у просторово-часовому континуумі й протиставляються життю у «запиленому, брудному місті (*the dusty, dirty city*)». Отже, проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що концептуальна домінанта «*Bush*» генерує як позитивні, так і негативні емоції, пов'язані з різними асоціаціями у носіїв мовної культури: з одного боку, – захоплення, повагу, радість, щастя, патріотичні почуття, солідарність, а з іншого – лють, горе, зневагу, презирство.

До перспектив дослідження відносно вивчення емотивності з позиції когнітивної лінгвістики в інших варіантах англійської мови, а також культурної специфіки засобів вираження емоцій лексико-семантичного рівня в текстах різних літературних жанрів та жанрових різновидів.

Література:

1. Волкова П. С. О взаимотрансляции культур разных форм / П. С. Волкова, В. И. Шаховский // Язык и культура. Материалы четвертой международной конференции. – Киев, 1996. – С. 122–212.
2. Голубовська І. О. Всесвіт кризь «мовне дзеркало»: універсальне та ідеоетнічне / І. О. Голубовська // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – (Серія № 9. Сучасні тенденції розвитку мов). Випуск 1. – С. 3–7
3. Козлова Т. О. Динаміка розвитку лексичної системи англійської мови в Австралії: етнолінгвістичний аспект (на матеріалі лексики з автотохтонним компонентом значення): дис.... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 / Козлова Тетяна Олегівна. – Х., 2001. – 274 с.
4. Маликова Т. А. Культурно-національний компонент лексической системи австралійського варіанта англійського мови / Т. А. Маликова // Мова і культура: п'ята міжнародна наукова конференція. Культурологічний компонент мови. – К.: Collegium, 1997. – Т. II. – С. 106–115.
5. Попова З. Д. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1999. – 33 с.
6. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
7. Шаховский В.И. О лингвистике эмоций / В. И. Шаховский // Язык и эмоции: [сб. науч. тр. / отв. ред. В. И. Шаховский]. – Волгоград: Перемена 1995. – С. 3–15.
8. Шевченко І. С. Евристичні проблеми мовної концептуалізації / І. С. Шевченко // Матеріали V Всеукраїнської конференції «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація». – Х.: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2005. – С. 194–196.
9. Concise Australian National Dictionary / [ed. by J.Huges]. – Melbourne: Oxford University Press, 1992. – 662 p.
10. Definition & History of Bush Verse [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bushverse.com>
11. Gilbert A. The Roots of Australian Anty-Suburbanism / Alan Gilbert // Australian Cultural History / [ed. by S. L. Golberg, F. B. Smith]. – Cambridge: Cambridge University Press, 1988. – P. 33–49.
12. Harris M. The Australian Way with Words / M. Harris. – Melbourne: Heinemann, 1989. – 162 p.
13. Macquarie Australia's national Dictionary. – nSW: Macquarie university, 2005. – 967 p.
14. Manifold J. S. Who Wrote the Ballads? Notes on Australian Folksong / John S.Manifold. – Sydney: Australian Book Society, 1964. – 176 p.
15. Mudie I. Selected Poems: 1934–1974 / Ian Mudie. – Melbourne, Sydney, etc.: Nelson, 1976. – 190 p.
16. The Oxford Companion to the English Language / [ed. Tom Mc.Arthur]. – Oxford; New York: Oxford University Press, 1992. – XXVIII, – 1184 p.

С. В. Настенко,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНА СТРУКТУРА УНІВЕРСАЛЬНИХ КОНЦЕПТІВ ІСПАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ XII – XX СТОЛІТЬ

Статтю присвячено вивченню семантико-когнітивної структури універсальних концептів іспанської поезії XII – XX століть, виявленню фреймових моделей у поетичних творах на основі виділення пропозиціональних структур.

Ключові слова: концептосфера, фрейм, фреймова модель, пропозиціональні структури.

Статья посвящена изучению семантико-когнитивной структуры универсальных концептов испанской поэзии XII – XX веков, выявлению фреймовых моделей в поэтических произведениях на основе выделения пропозициональных структур.

Ключевые слова: концептосфера, фрейм, фреймовая модель, пропозициональные структуры.

This article aims at finding out semantic and cognitive structure of universal concepts of Spanish poetry of the XII – XX centuries, revealing frame model on the ground of the propositional structures.

Key words: conceptual sphere, frame, frame model, propositional structures.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена підвищенням інтересом до вивчення концептуальної організації різножанрових текстів. Семантика поетичних текстів, впорядкування інформації в образах даних текстів, а також виявлення культурного фактору в мові, уможлиблює доцільність проведення роботи. Аналіз семантичної і фреймової структури концептів спрямовує організацію принципів і механізмів формування світосприйняття іспанським соціумом, допомагає відтворенню культурно-значущої інформації про загальнолюдські морально-етичні цінності [7, с. 1].

Предметом дослідження виступили різножанрові іспанські поетичні тексти XII – XX століть. **Об'єктом дослідження** є пропозиціональні структури, які створюють когнітивне підґрунтя для вивчення поезії у руслі сучасної лінгвістичної парадигми.

Завдання дослідження полягає у відтворенні семантико-когнітивного змісту іспанського поетичного твору, використовуючи методіку фреймового аналізу концептів. Наслідуючи доробок зарубіжних і вітчизняних учених, серед яких Дейк Т.А. ван, С.А. Жаботинська, М. Мінський, Х. Пальма, Ч. Філлмор, застосовуємо метод фреймової семантики [1;2;5;9;6] для дослідження семантичного простору структури пізнання концептуальної картини світу іспанської поезії.

У 1974 р. американський учений М. Мінський увів поняття *фрейм*. В основі теорії фреймів покладено думку про те, що знання про світ упорядковуються за допомогою структурних слотів, відповідних сценаріїв з фіксованим набором стереотипних ситуацій, тобто фреймів. [5, с. 26]. Таким чином, фрейми ототожуються з лексичними концептами.

Фрейми охоплюють основний смисловий простір тексту, забезпечуючи його локальну зв'язність і часово-просторове розгортання. Дані імпліцитні структури виводяться з тексту адресатом лише за рахунок наявності в його базі знань [8, с. 145]. Ч. Філлмор розглядав фрейм як систему вибору мовних засобів, серед яких граматичні правила, лексичні одиниці, мовні категорії, пов'язані із прототипом сцени [6, с. 57].

За ієрархічною організацією фрейми поділяють на: 1) прості / базові, які демонструють найзагальніші принципи організації вербалізованої інформації, зокрема предметний, акціональний (взаємодія одного предмета з іншими, відповідно до характеру взаємодії семантичних ролей: агенс, інструмент, пацієнс, адресат, мета, причина, наслідок, результат, бенефіціант, посесивний (цей тип фрейму демонструє міжпросторовий зв'язок ЩОСЬ-власник має ЩОСЬ-власність, таксономічний (відношення категоризації, в межах яких виділяють родо-видові (ЩОСЬ-вид є ЩОСЬ-рід) та рольові (ЩОСЬ-вид є ЩОСЬ-роль відношення), компаративний (сутності на основі їхньої тотожності або подібності); 2) складні фрейми / комплексні фрейми / міжфреймові мережі / макрофрейми – когнітивні структури, утворені внаслідок інтеграції кількох базових фреймів. За ступенем внутрішньосистемної інтеграції складні фрейми поділяють на: суперфрейми – концептуальні структури, які складаються з двох інтегрованих фреймів; мегафрейми – концептуальні моделі, що складаються з двох фреймів, які структурують відносно автономні динамічні події, зв'язок між якими здійснюється через трансформацію [2, с. 83-84; 3, с. 143]. Досліджуючи когнітивні моделі макрофреймів, можемо констатувати, що міжфреймові відносини в концептуальних межах здійснюються шляхом позитивних і негативних емоцій.

У концептуальному просторі іспанської поезії XII – XX століть є домільним виокремити комплексні фрейми (Жаботинська С.А.), свого роду ядра макропропозицій, редставлених рядом пропозицій [1, с. 42], вербалізованих у поетичному тексті шляхом часового простору, одиниця знань, організована навколо концепту, що інтегруються у мегаконцепти ІСПАНІЯ. Отже, виділяємо наступні макро(мега) фрейми (пропозиціональні структури, вербалізовані в іспанських поетичних текстах досліджуваного періоду):

MAESTRÍA / JUVENTUD: *juventud divino tesoro te fuiste para no volver, he creado el mundo para ti mi poesía; VIDA, AMOR / PASION:* *Está como unas llamas en colores, está como una una perdiz, está como un huerto de la infancia; MUERTE / MIEDO:* *bajarse la sangre a los talones, ponerse los pelos de punta, helarse la sangre en las venas tiembla como una hoja, recibe el temblor de las hojas, el rostro que inflama, arder muy lentamente en llamas del pintor, echar fuego por los ojos, perder los estribos, bullirle la sangre; DIOS, ETERNIDAD:* *tener el alma en vilo, tener cara de cristal; PERSONA / HOMBRE / DON, DOÑA, MUJER:* *Está como unas llamas en colores, está como una perdiz, está como un huerto de la infancia, alegrarse a alguien los ojos que te mataban, bailarle a alguien los ojos.*

Дані мегафрейми утворюють концептуальні моделі, обумовлені смисловими полями: МАЙСТЕРНІСТЬ є МОЛОДІСТЬ, ЖИТТЯ є КОХАННЯ/ПРИСТРАСТЬ, СМЕРТЬ є СТРАХ/ТЕМРЯВА, БОГ є ВІЧНІСТЬ/ОТЕЦЬ ВСЕМОГУТНІЙ, ЛЮДИНА є ЖІНКА/ЧОЛОВІК. Компоненти міжфреймових зв'язків в іспанських поетичних текстах слугують такі елементи як: порівняння, аналогія, метафоричне навантаження, асоціація, метафоричний чи метонімічний паренос, ієрархічна побудова полів, порівняння.

Аналізуючи поетичні тексти, слід зазначити, що відносини між референтом і корелятом може відображати таксономічна підтримка фреймів ПЕРСОНА – ПЕРСОНА (Об'єкт)-значення та компаративний фрейм ПЕРСОНА/ ЛЮДИНА (Об'єкт). Слід зазначити, що іноді моделі таких відносин можуть обмінюватися елементами – таксономічний фрейм накладається на компаративний, або навпаки. Крім того, є фрейми, чиї відносини можна моделювати за допомогою акціонального фрейму ПЕРСОНА- ПЕРСОНА -агенс впливає на пацієнса. Ми розглянули наступні пропозиціональні струк-

тури, які відображають радість людини: *Está como unas llamas en colores, está como una perdiz, está como un huerto de la infancia*. Відносини між референтом і корелятом цих пропозиціональних структур моделюються за допомогою компаративного фрейму. Загальна модель має наступну структуру: ПЕРСОНА / ЧОЛОВІК / ЖІНКА: ТАКИЙ ЯК-*está como está como está como*-С: ПЕРСОНА (Об'єкт)-*unas llamas en colores, una perdiz, un huerto de la infancia*- РАДІСТЬ, ЩАСТЯ, ЗАДОВОЛЕННЯ.

Концептосфера позитивних емоцій належить до імплікатур, що висловлюють (передають) радість, задоволення, пристрасть, насолоду. Хоча В.І. Шаховський не вважає назву почуттів і емоцій емотивними словами, проте, їх семантика і поведінка у тексті також є засобом до розуміння сутності емотивного коду мови. Отже, В.А. Маслова вводить поняття *емоційні концепти* [4, с. 255].

У пропозиціональних структурах *alegrarse a alguien los ojos que te mataban, bailarle a alguien los ojos* АГЕНС виражає дію (сильну емоцію пристрасті, щастя). Модель відносин має наступну структуру: ЩОСЬ-АГЕНС Імпліцитна емоція- ПРИСМНА ПОДІЯ; впливати на- *alegrarse, bailar*- змушувати когось; ПЕРСОНА-ПАЦІЄНС- *los ojos, los párpados*- почуватися щасливим. Агенсом у даних пропозиціональних структурах виступає емоція радості чи щастя, проте вона виражається імпліцитно. Звідси, універсальна модель акціонального фрейму емоції *alegría* діє на ПЕРСОНУ (читача). Аналізуючи концептуальні мережу концептосфери позитивні емоції, слід виділити неоднозначну роль поета. З одного боку, він є АГЕНСОМ дії у проголошенні антропометричних світоглядів, у ПАЦІЄНСА домінуватиме емоція. Будучи веселою людиною, читач сприймає всі події через призму щастя і має об'єктивну точку зору. Всі ці аспекти поведінки читача знаходять своє відображення в пропозиціональних структурах, які виражають емоції радості, задоволення, насолоди, пристрасті, мають структуру таксономічного, компаративного чи акціонального фреймів.

Аналіз концептосфери негативних емоцій, враховуючи особливості імплікатур даної області, виражають основні негативні емоції: страх, занепокоєння, гнів, лють, печаль, стурбованість. Переважаючи моделі відносин між актантами можемо продемонструвати за допомогою акціонального фрейму. Конструкції, які висловлюють страх, викликає рух тіла. У пропозиціональних структурах страх грає роль агенса дії, але завжди присутній імпліцитно: *bajarse la sangre a los talones, ponerse los pelos de punta, helarse la sangre en las venas*. У цих випадках страх викликає реакцію організму на дані емоції. У структурі фрейму ПАЦІЄНСОМ діє людина, а АГЕНСОМ виступає емоція. Так структура акціонального фрейму має наступний вигляд: ЩОСЬ-агенс- Імпліцитна емоція- ПОДІЯ; впливати на- *bajarse, ponerse, helarse*- змушувати; ПЕРСОНА-пацієнс- *la sangre a los talones, los pelos de punta, la sangre en las venas*- боятися. Дана імпліцитна емоція, яка впливає на читача, викликаючи відповідні реакції.

Пропозиціональні структури, відносини яких можемо зобразити шляхом компаративного фрейму, чисельні. Наприклад, фрейм ЛЮДИНА, ЖИТТЯ може виражатися шляхом об'єктів чи предметів, виражаючи звичайну емоцію організму – страх: *tiembla como una hoja, recibe el temblor de las hojas, el rostro que inflama, arder muy lentamente en llamas del pintor*. Відношення всередині пропозиціональної структури формуються за подібністю між людиною і об'єктом (предметом), що подібне до відчуття страху. Таким чином, фреймова модель ЛЮДИНА, ЖИТТЯ виражається шляхом метафоризації основних її складників: ПЕРСОНА / ПЕРСОНА / ПЕРСОНА; ТАКА ЯК- *está como, tiembla como, tiembla como*- Є ТАКОЮ/ МАЄ; PERSONA (OBJETO)- *las hojas, una hoja, una llama del pintor*- ПЕРЕЛІЯК/ СТРАХ. Аналізуючи відносини референта і корелята пропозиціональних структур, які передають гнів і лють, переважна більшість моделей відносин між актантами НОМБРЕ/МУЖЕР виражається за допомогою акціонального фрейму. Всі реакції передаються за допомогою вербальних конструкцій і позначають результат дії емоцій. Універсальною моделлю взаємовідносин НОМБРЕ/МУЖЕР, які відображають гнів – емоція (гнів) ЗАДЛЯ / КОМУ/ ПЕРСОНА: *echar fuego por los ojos, perder los estribos, bullirle la sangre*. Перші два приклади відображають результат гніву і останній описує вплив емоцій на персону: ХТОСЬ-агенс/ ХТОСЬ (ПЕРСОНА)/ ХТОСЬ (ПЕРСОНА); РОБИТИ ЗАДЛЯ- *echar, perder*- ДЕМОНСТРУВАТИ; ЩО-результат- *fuego por los ojos, los estribos*- ГНІВ. У наступних прикладах АГЕНС викликає відповідні дії – емоцію гніву, яка є імпліцитною у структурі фрейму: ЩОСЬ-агенс/ЩОСЬ-агенс/ІМПЛІЦИТНА ЕМОЦІЯ/ ПОДІЯ; ВПЛИВАЄ НА- *hincharse, bullirle*- ЗМУШУВАТИ; ПЕРСОНА-пацієнс- *a uno las narices, la sangre a alguien*- РОЗСЕРДИТИСЯ.

Наступна негативна емоція, закодифікована у фреймових структурах іспанських поетичних текстів досліджуваного періоду, емоція печалі (*tristeza*). Відносини між актантами пропозиціональних структур можуть бути відображені за допомогою посесивного фрейму. Універсальна модель у даному випадку має наступну структуру: ХТО *tiene* /має ЩО -отримувач – що змусило: *tener el alma en vilo, tener cara de cristal*: ХТОСЬ/ ПЕРСОНА/ ПЕРСОНА; МАЄ- *tiene, tiene*-С; ЩОСЬ- *el alma en vilo. cara de cristal*- ДУЖЕ СУМНИЙ. В обох випадках власником виступає ПЕРСОНА, якій сумно, що трансформується у емоцію печалі.

Отже, пропозиціональні моделі всередині концептосфери негативних емоцій можемо детермінувати шляхом перетину акціонального, компаративного і посесивного фреймів. Аналізуючи концептуальну мережу концептуальної структури сфери негативних емоцій, слід зазначити, що в центрі фреймової структури знаходиться актант ПЕРСОНА/НОМБРЕ/МУЖЕР, свого роду, антропометричне представлення іспанських поетичних текстів. Фрейм НОМБРЕ/МУЖЕР функціонує не лише як агенс, а також може виступати пацієнсом з набором негативних емоцій гніву і страху. Простудійовані елементи фреймів вербалізуються у іспанській поезії XII – XX століть, що виражають емоційний стан поета у передачі інформації читачеві через поетичний текст.

Універсальні концепти іспанських поетичних текстів ЖИТТЯ, КОХАННЯ, БОГ, ЗЕМЛЯ, СМЕРТЬ слугують підґрунтям концептуалізації прототипових моделей концептів, кожен з яких є концептуальною основою художніх образів шляхом виявлення позитивних та негативних емоцій у семантиці фреймового представлення відтінків: гнів, печаль, лють, стурбованість, самотність, радість, задоволення, пристрасть, насолода та ін.

Висновки. У концептуальному просторі іспанської поезії XII – XX століть є доцільним виокремити комплексні фрейми, представлені рядом пропозицій, вербалізованих у поетичному тексті, що інтегруються у мегаконцепти ІСПАНІЯ. Виділені мегафрейми утворюють концептуальні моделі, обумовлені смисловими полями: МАЙСТЕРНІСТЬ є МОЛОДІСТЬ, ЖИТТЯ є КОХАННЯ/ПРИСТРАСТЬ, СМЕРТЬ є СТРАХ/ТЕМРЯВА, БОГ є ВІЧНІСТЬ/ОТЕЦЬ ВСЕМОГУТНІЙ, ЛЮДИНА є ЖІНКА/ЧОЛОВІК. Компонентами міжфреймових зв'язків в іспанських поетичних текстах слугують такі елементи як: порівняння, аналогія, метафоричне навантаження, асоціація, метафоричний чи метонімічний паренос, ієрархічна побудова полів, порівняння.

Досліджуючи пропозиціональні структури, які виражають емоції: радість, задоволення, насолода, пристрасть, мають структуру таксономічного, компаративного чи акціонального фреймів. Аналіз концептосфери негативних емоцій, враховуючи різноманітність імплікатур даної області, виражають основні негативні емоції: страх, занепокоєння, гнів, лють,

печаль, стурбованість. Пропозиціональні моделі всередині концептосфери негативних емоцій простудійовані на основі трьох основних фреймів: акціонального, компаративного і посесивного.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в проведенні лінгвоконцептуального аналізу, враховуючи культурологічну обумовленість різножанрових іспанських текстів шляхом реконструкції національно-маркованих (специфічних) концептів у межах мегаконцепту ІСПАНІЯ.

Література:

1. Дейк Т. А. ван Язык. Познание. Коммуникация. / Т. А. ван Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 214 с.
2. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ языка: фреймовые сети / Светлана Анатольевна Жаботинская // Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства. – Черкаси, 2004. – № 9: Проблеми прикладної лінгвістики. – С. 81–92.
3. Коляденко О. О. Термін фрейм у лінгвістиці. [Електронний ресурс] / О. О. Коляденко // Термінологічний вісник, 2013. – Вип.2(1). – С. 139–144. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?..
4. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику: [учебн. пособие] / Валентина Авраамовна Маслова. – [3-е изд.]. – М. : Флинта, Наука, 2011. – 296 с.
5. Минский М. Фреймы для представления знаний / Марвин Ли Минский ; [пер. с англ. О.Н. Гринбаума]. – М. : Энергия, 1979. – 153 с.
6. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания / Чарльз Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1988. – Вип. 23. – С. 52–90.
7. Шевченко А. С. Семантико-когнітивна структура концептів СПРАВЕДЛИВИСТЬ І БЕЗЗАКОННЯ (на матеріалі іспаномовного тексту Біблії): автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 «Романські мови» / Анна Сергіївна Шевченко; КНЛУ. – К., 2014. – 19 с.
8. Шевченко Л.О. Іспанський поетичний текст другої половини ХХ сторіччя у лінгвокогнітивному висвітленні: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05 «Романські мови» / Людмила Олексіївна Шевченко; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2007. – 207 с.
9. Palma J. La teoría de los frames en el análisis del discurso / Julio Palma, Beatriz Manrique // *Lingua Americana*. – Zulia, 2010. – № 26. – P. 129–142.

УДК 811.11-112

П. І. Осунов,

МНУ ім. В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв

DIE NAMENKUNDE DES DEUTSCHEN IM INTERKULTURELLEN ASPEKT

Стаття присвячена особливостям утворення й функціонування імен власних у німецькій мові. Вказується на динаміку та соціальну зумовленість появи та розвитку німецьких імен. Дослідження виконано в аспекті міжкультурної комунікації, що поєднує поняття мови та культури. Вказано також на структурні особливості (категорії), за якими відрізняються різні культури. Однією з таких відмінностей є, на переконання автора, імена власні.

Ключові слова: ономастика, міжкультурна комунікація, мова, культура, лінгвістика, імена власні.

Статья посвящена особенностям образования и функционирования собственных имён в немецком языке. Отмечается динамика и социальная обусловленность появления и развития немецких имён. Исследование выполнено в аспекте межкультурной коммуникации, объединяющей в себе понятия языка и культуры. Указывается также на структурные особенности (категории), по которым различают разные культуры. Одним из таких отличий есть, по мнению автора, имена собственные.

Ключевые слова: ономастика, межкультурная коммуникация, язык, культура, лингвистика, имена собственные.

The article is devoted to the problem of intercultural communication which is one of the most vital issues of the contemporary linguistics. It is the interaction of language and culture in the measures of which there is an attempt to mutual understanding not only between different nations but also cultures. Intercultural communication accentuates the meaning of culture for communication. The partners' understanding of and readiness for cultural differences are important for the successful communication between individuals and groups of people. Cross-cultural understanding is an unavoidable process nowadays.

All the spheres (political, economic, social, cultural, etc.) of the modern society undergo changes leading to the increase of information about other cultures, the large amount of which is laid in proper names which are the object of our paper. The researches of such a kind are known to deal with the problems of lexicology and phraseology in particular.

The analysis of separate classifications of German phraseology doesn't constitute the aim of the work as this problem is well-considered in national and foreign lexicography.

The purpose of our paper is to pay attention to those proper names which may both function separately expressing their own meaning and be a part of phraseological units. The lexical composition of a German name is heterogeneous, and the name itself is an identification feature. The names of German (Germanic) origin are, in most cases, of two components and the large majority of them are of everyday language. The names belonging to the ancient vocabulary are most productive for the formation of terms and phraseological units. Proper names are also parts of various kinds of phraseology: proverbs, sayings, aphorisms, idioms, etc.

The results of our research show that proper names are an essential part of the vocabulary in general. This fact allows carrying out a comparative analysis of their functioning in various languages and cultures; revealing their differences and similarities; contributing to cross-cultural understanding.

Key words: intercultural communication, proper names, cross-cultural understanding, vocabulary, culture, language.

Das Problem der Namenkunde (auch: Onomastik) ist an und für sich nicht neu. Es hat eine lange Geschichte hinter sich [3; 11]. Im weiteren Sinne verstehen wir darunter wissenschaftliche Erforschung der Entstehung, Bildungsweise, Bedeutung und der geographischen Verbreitung von Eigennamen. Namen benennen Individuen und Objekte, die für den Menschen besonders bedeutsam sind. Dabei ist eine große Zerteilung erkennbar: Personennamen vs. geographische und topographische Namen. In der jüngeren Zeit treten soziolinguistische, psycholinguistische, pragmalinguistische und textlinguistische Fragestellungen immer mehr in der Vordergrund [2; 7; 9].

Zudem bietet sich eine Chance anhand von Namenkunde wenigstens ansatzweise sowohl landeskundliche als auch sprachgeschichtliche Inhalte zu vermitteln, was insbesondere wichtig in der Praxis des DaF-Unterrichts ist. Das Erfreuliche an Namenkunde im DaF-Unterricht ist die Tatsache, dass man Namen bereits in der Primarstufe mit Erfolg behandeln kann. Das Thema ist für Ju-

gendliche spannend und ins hohe Alter interessant. Es wäre also ein Versäumnis, die Namenkudedidaktik für den DaF-Unterricht zu vernachlässigen. Namenkunde kann handlungsorientiert gestaltet werden. Dabei kann man sprach- und landeskundliche, diachrone, synchrone sowie kontrastive Elemente zusammenführen [12].

Unser Artikel ist unter dem Blickpunkt von Interkultureller Kommunikation geschrieben, deren Begriff im deutschen Sprachraum besonders gängig ist. Wie viele Sprachwissenschaftler, gehen wir davon aus, dass die Varianten Interkultureller Kommunikation schon nominell zwei Auseinandersetzungen voraussetzen, die vortrefflich einander ergänzen: die Frage der Kommunikation und die der Kultur [1;9]. Demzufolge fordert uns die Interkulturelle Kommunikation neben der Kommunikation noch den Kulturbegriff ab; dabei taucht die Frage auf, wie das ganze sozusagen international zu verbinden ist. Spricht man über die kulturspezifischen Eigenschaften eines Menschen, so stellt man fest, dass es auch andere Formen und Arten der Erlebens, Denkens und Verhaltens gibt. Es geht darum zu klären, worin sich überhaupt allgemeine Kulturen und damit auch die von ihrer Kultur geprägten Menschen unterscheiden. Den Ausgangspunkt dieser Überlegungen bildet somit die These, dass jede Kultur auf eine eigene, spezifische Weise ausgeformt ist [8; 10].

Die Probleme des Zusammenwirkens sowie der Wechselwirkung, das Verhältnis der Kultur zur Sprache sowie auch das Streben nach optimalen Formen der Interkulturellen Kommunikation lenkten immer die Aufmerksamkeit der Forscher. Noch lange bevor die IK sich zu selbstständigen Zweig herausgebildet hatte, wurden viele grundlegende Fragen von solchen Wissenschaftlern ausgearbeitet wie Aristoteles, G.W. Leibniz, G.W. Hegel, J. Kant und insbesondere W. von Humboldt, dessen Auffassungen sowie auch Vorstellungen betreffend Einheit von Sprache und Denken («Geist und Sprache») einen mächtigen Anstoß zur Entwicklung der Sprachkulturologie gaben.

Fortgesetzt sei auch auf andere Namen hingewiesen, deren Anteil an der Erforschung des Problems bleibt nach wie vor spürbar. Zu erwähnen sind in diesem Kontext neben Humboldt auch F. Schlegel (verfremdetes Übersetzen), L. Weisgerber (Sprache als geistiger Zwischenwelt), die amerikanischen Linguisten E. Sapir, B.L. Whorf (sprachlicher Determinismus) u.a.m. All diese Sprachwissenschaftler sind darin einig, dass die Sprachen als direkter Ausdruck einer Kultur, einer nationalen Eigentümlichkeit gesehen werden.

W. Humboldt, indem er das Zusammenwirken von Kultur und Sprache untersuchte, kam zu dem Schluss, dass die materielle sowie die geistige Kultur unbedingt in der Sprache widergespiegelt werden. Für Humboldt ist die Sprache in ihrer Ganzheit gesehen, nicht nur als Laut, sondern auch als Inhalt und darüber hinaus in ihrer Beziehung auf den Menschen, die Kultur und das Weltbild. «Die Sprache ist gleichsam die äußerliche Erscheinung des Geistes der Völker; ihre Sprache ist ihr Geist und ihr Geist ihre Sprache, man kann sich beide nicht identisch genug denken» [7; 8].

Das Vorgelegte erlaubt uns betreffs auf die Beziehung zwischen Sprache und Kultur folgendes festzustellen.

1. Es gibt einen unmittelbaren Einfluss der Kultur auf die Sprache;
2. Ihrerseits hat die Sprache die Einwirkung auf die Kultur (the relationship of culture to language);
3. Die Sprache ist ein Bestandteil der Kultur, die wir von unseren Vorfahren ererben.

Zusammenfassend bezeichnen wir die Interkulturelle Kommunikation als die Verständigung zwischen zwei oder mehreren Personen, die unterschiedlichen Kulturen angehören [9,10]. Kategorien, in denen sich Kulturen voneinander unterscheiden, werden als spezifische Strukturmerkmale markiert. In interkulturellen Interaktionen können wir unser Augenmerk auf einzelne Aspekte lenken: Nationalcharakter, Wahrnehmung, Zeit- und Raumerleben, Denken, Sprache, nichtverbale Kommunikation, Wertorientierungen, Verhaltensmuster (Sitten, Normen, Rollen), soziale Beziehungen, Institutionen und Rechtssystem, Nahrung und Essen u.a.m. [9]

Die angeführten Strukturmerkmale sind zu verstehen als Komponenten, die untereinander funktional verbunden sind. Ihr Stellenwert ist erst im Zusammenhang, in der Struktur des Ganzen zu finden. Jedes Strukturmerkmal darf also nicht isoliert für sich dargestellt werden. Die Zahl solcher Merkmale kann aber damit bei weitem nicht erschöpft werden. Wir hätten uns auch für mehr entscheiden können.

Eines der weiteren Merkmale aus der Sicht der Interkulturalität können nach unserer Meinung die Vornamen sein, die in den meisten Kultursprachen bestimmte Rolle spielen. Der Sprachgebrauch der deutschen Vornamen hat ein besonderes Gepräge und es gibt vielfältige Möglichkeiten, den Namenschatz zu gliedern. So kann vom Alter ausgegangen werden (alte- junge, ausgestorbene- vorhandene Namen); von der Art der Verwendung (allgemein bekannte- gering gebräuchliche Namen); von der sprachlichen Herkunft (Namen deutscher- Namen fremder Herkunft) u.a.m.

Bei Deutschen verfügt jeder über mindestens zwei Personennamen – einen Vornamen und einen Familiennamen: *Walter Post, Oskar Reichmann*. Viele haben mehrere Vornamen, einer darunter ist der amtliche Rufname. Der Familienname ist immer erblich, der Vorname wird aber von den Eltern ausgewählt. Wie bekannt, hatten die Menschen ursprünglich nur einen einzigen Namen, den Rufnamen. Die altererbsten davon (altgermanische) erlebten ihre Blütezeit vom 7. bis 4. Jh. v.u.Z. Später wurden sie von mehreren Wellen christlicher Namen stark zurückgedrängt.

Eine erste Welle im deutschen Namenschatz bildeten vom 8. Jh. an Namen aus der Bibel, eine zweite Welle vom 12. Jh. an Namen der Kirchenheiligen. Diese Namen waren meist hebräischer Herkunft, z.B.: *Adam, Daniel, David, Samuel, Joachim, Matthias, Michel*; weiblich – *Eva, Judith, Elisabeth, Susanna* u.a.m. Aus dem Griechischen kamen: *Andreas, Petrus (Peter), Georg*; weiblich – *Dorothea, Katharina, Therese*. Aus dem Lateinischen: *Benedikt, K(C)lemens, Konstantin, Nikolaus, Sebastian*; weiblich – *Beata, Beatrix, Sabine* u.a.[11] Später drangen viele weitere Namen in die deutsche Sprache ein: *Louis, Rene, Alain, Anette, Louise* (franz.); *Eduard, Edwin, Mike, Edith, Evelyn, Peggy* (engl.); *Axel, Gustav, Olaf, Birgit, Helga, Ingrid* (nordeur.); *Anita, Carmen, Ramona* (span.); *Claudio, Mario, Marina, Rita* (italien.); *Bogdan, Boguslaw, Boleslaw, Boris, Jaro(mir)slaw, Miroslaw (Mirek, Mirko), Tatjana (Tanja), Olga, (V)Wera, Tamara (slaw.)* usw. Es war doch keine Einwegrichtung. Wie fremde Namen ins Deutsche gelangten, so drangen heimische Namen auch in fremde Sprachen ein.

Merkwürdigerweise entstanden auch die deutschen Familiennamen, die sich in einem langen Entwicklungsverlauf vom 12. Jh. an herausgebildet haben. Zuerst wurde ein Beiname verwendet, der oft als Berufs- oder Standesbezeichnung auftrat: *Fischer, Fleischer, Müller, Schneider, Bäcker, Schmied, Hofmann*. Nicht selten wurden auch Namen gegeben, die auffällige Merkmale ihres Trägers charakterisieren: *Groß(e), Klein, Kurz(e), Lang(e), Klug(e), Weiß(e), Schwarz(e), Braun(e)*; noch – *Bär, Fuchs, Wolf, Hase, Rabe, Vogel*; auch solche wie *Kaiser, König, Graf, Lenz, Sommer, Montag, Freitag, Sonntag* u.a.m. Vielemals wurden auch Rufnamen zu Familiennamen: *Friedrich, Günther, Jakob, Ludwig, Martin, Otto, Thomas, Werner* u.v.a. [3]. Unter anderen Faktoren der Namensgebung sei noch hinzuweisen auf: Literatur und Kunst, Sport, Mode, sowie auch das Streben nach Originalität. Da sie nicht zum Ziel der Arbeit gesetzt wurden, beschränken wir uns im Folgenden zunächst auf einen: Namen in Redensarten und Wendungen.

Interkulturelle Kommunikation betont vor allem die Bedeutung, die Kultur für Kommunikation hat. In Anbetracht der obigen Auffassungen erscheint uns sehr wichtig die Tatsache, dass Verständigung zwischen Menschen aus verschiedenen Kulturen au-

berordentlich kompliziert, manchmal mit Missverständnissen verbunden ist. Für den Erfolg der Kommunikation ist entscheidend, inwieweit und ob die Partner sich der Kulturen Andersartigkeit bewusst sind und sich darauf einstellen. Diese interkulturellen Differenzen bieten Anlass zu einer intensiven Beschäftigung.

Dem Ziel unser Arbeit zustrebend, haben wir uns auf solche Vornamen im deutschen Sprachgebrauch beschränkt, die ein Teil fester Wortverbindungen (Phraseologie) sind oder als eine Art Gattungsnamen betrachtet werden können. Darauf bezogen, wollen wir die deutschen Vornamen danach unterscheiden, ob sie nur selbstständig, in Zusammensetzungen oder in sprichwörtlichen Redensarten verwendet werden.

In der ersten Gruppe sind die gewöhnlichen Vornamen (*Dietrich, Franz*), die in ihren Bestandteilen verkörperte Eigenschaften schließen, z.B.: *Dietmar* (ahd: *diot + mări*), Volk und berühmt; *Ludwig* (ahd: *flüd + wig*), laut, berühmt und Kampf [11]. Oft wird ein solcher Name mit einem Attribut gebraucht, wobei es auf bestimmte Besonderheiten hingewiesen wird: *armer Lazarus, dummer August, den heiligen Ulrich anrufen* – sich erbrechen, *der alte Adam, grüne Minna* (Polizeiwagen für die Gefangenen), *der kleine Moritz, der deutsche Michel* (Biedermann) *ungläubiger Thomas, der Flotte Otto / schnelle Kathrine* (Durchfall) *blauer Heinrich, fleißiges Lieschen* u.a.m.

Große Verbreitung finden im deutschen Namenschatz Zusammensetzungen mit dem Vor- bzw. Rufnamen als Bestandteil. Solche Bildungen entstammen der Bibel, Mythologie, Geschichte, Literatur und sind meistens international: *Damoklesschwert, Danaergeschenk, Ariadnefaden, Argusaugen, Kassandruruf, Adamsapfel, Erisapfel, Achillesferse, Hiobsbotschaft, Judaskuß, Kainszeichen / Kainsmal, Prokrustesbett, Sisyphusarbeit, Parisurteil, Penelopaarbeit, (im) Adamskostüm, (im) Evaskostüm, Gretchenfrage* u.v.a.

Zum Vorschein kommen auch Ausdrücke der Urteile von prominenten Persönlichkeiten (Feldherren, Schriftstellern, Staatsmännern), die durch ihre Trefflichkeit die allgemeine Anerkennung fanden und zu geflügelten Worten geworden sind. Ihre Quellen sind wiederum die Bibel, Geschichte, Kultur und Literatur von verschiedenen Ländern und Völkern. Ab und zu erhalten hier die Eigennamen die attributive Funktion. Hier einige Beispiele: *Homerisches Gelächter, Salomonisches Urteil, den Rubikon überschreiten, Hippokratischer Eid, spanische Dörfer* (vgl. Potemkinsche Dörfer), *ein Gang nach C(K)anossa* (vgl. nach Canossa gehen wir nicht – Bismarck), *das trojanische Pferd, reingehen wie Blücher* u.a.m.

Nicht selten sind auch sprichwörtliche Redensarten zu treffen. Als Aktanten können dabei sowie historisch-mythologische als auch heimische und topographische Begriffe vorkommen: *den Augiasstall ausmieten, perfides Albion, seit Adams Zeiten / Tagen, sein Damaskus erleben, das Ei des Kolumbus, leben wie Gott in Frankreich, eine Tochter Evas, zu Tante Meier gehen, die Büchse der Pandora, wie Buridans Esel* (dastehen), *den Pegasus reiten/satteln* [6]. Die Reihe ließe sich fortsetzen.

Zum Schluss sei folgendes zu sagen.

In jeder interkulturellen Begegnung treffen nicht nur Menschen aufeinander, sondern unterschiedliche Lebenswelten, die kulturell geprägt sind. Um diesen Prozess zu verstehen, müssen wir uns ganz deutlich vorstellen, was Kultur heißt und wie sie mit Kommunikation verwoben ist.

Kultur ist kein in sich abgeschlossenes Phänomen. Sie ist ein dynamischer Prozess, der historisch entstanden ist und sich dauernd ändert.

Kultur ist komplex. Sie ist untrennbar mit der Sprache verbunden, die ihrerseits ein wichtiges Kommunikationsmittel ist.

Unterschiedliche ethnische Gruppierungen haben auch unterschiedliche Ansichten, Gewohnheiten und Werte.

Es gibt bestimmte Kategorien (Strukturmerkmale), in denen sich Kulturen voneinander unterscheiden. Zu den üblichen (Nationalcharakter, Weltansicht, Wahrnehmung, Verhaltensmuster etc.) wollen wir auch die Namenkunde hinzuzählen.

Die deutschen Namen haben ein besonderes Gepräge sowie eine lange Geschichte hinter sich. Sie zeigen sich besonders deutlich in Redensarten und Wendungen. Die stärksten Faktoren, die auf die Namengebung einwirken, sind: das Motiv der Tradition, Literatur und Kunst, Sport, Mode und nicht zuletzt das Streben nach Originalität.

Literaturverzeichnis:

1. Broszinsky-Schwabe, Edith. Interkulturelle Kommunikation. VS Verlag für Sozialwissenschaften. Wiesbaden GmbH, 2011. – 249 S.
2. Bußman Hadumod. Lexikon der Sprachwissenschaft. – Stuttgart : Alfred Kröner Verlag, 1990. – 875 S.
3. Deutsche Sprache. Kleine Enzyklopädie. – Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1983. – 724 S.
4. Duden. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Bd. 11. Dudenverlag, 1992. – 864 S.
5. Duden. Zitate und Aussprüche. Bd. 12. Dudenverlag, 1993. – 827 S.
6. Friederich, Wolf. Moderne deutsche Idiomatik. – München : Max Hueber Verlag, 1995. – 565 S.
7. Helbig, Gerhard. Geschichte der neueren Sprachwissenschaft. – Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1973. – 392 S.
8. Hepp, Andreas. Transkulturelle Kommunikation. – Konstanz, 2006. – 258 S.
9. Heringer, Hans Jürgen. Interkulturelle Kommunikation. Grundlagen und Konzepte. – Tübingen und Basel : VA. Francke Verlag, 2007. – 240 S.
10. Hinnekamp, Volker. Interkulturelle Kommunikation. – Heidelberg, 1994. – 210 S.
11. Paul, Karl. Das kleine Vornamenbuch. – Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1974. – 172 S.
12. S.Wassilius, Klein. Namenkundendidaktik im DaF-Unterricht am Beispiel von Vornamen // Deutsch als Fremdsprache, Heft 1. – Leipzig : Herder Institut, 2006. – S. 40–45.

УДК 808.3.883. =83

Р. В. Пикалюк,

Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, м. Кіровоград

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗНАЧЕНЬ АКСІОЛОГІЧНОЇ МОДАЛЬНОСТІ ЄВ РЕКЛАМНОМУ СЛОГАНІ ТА СПЕЦИФІКА ЇХ ПЕРЕКЛАДУ

У статті розглянуто роль значень аксіологічної модальності в реалізації прагматичної функції рекламного слогана. Визначено специфіку сприйняття аксіологічних значень в англомовному, україномовному та російськомовному середовищах. Проаналізовано типові способи відтворення аксіологічних значень при перекладі.

Ключові слова: модальність, аксіологічна модальність, коефіцієнт модальності, семантичний еквівалент.

В статті розглянуто роль значень аксіологічної модальності в реалізації прагматичної функції рекламного слогана. Визначено специфіку сприйняття аксіологічних значень в англійській, українській та російській мовах. Проаналізовано типові способи відтворення аксіологічних значень при перекладі.

Ключові слова: модальність, аксіологічна модальність, коефіцієнт модальності, семантичний еквівалент.

The role of the meanings of axiological modality in realization of the pragmatic function of advertising slogan is considered in the article. It is defined, that the meanings of axiological modality realize their pragmatic function in advertising slogan by providing the positive characterization of the object of advertising. It is defined, that pragmatic potential of the meanings of axiological modality much depends on the recipient's culture specific features. The specificity of axiological meanings' reception in English-, Ukrainian- and Russian-speaking communities is defined. The typical ways of translation of the axiological meanings are analyzed. It is also defined, that translator can keep a semantic and pragmatic equivalence in translated slogan by changing the coefficient of axiological modality.

Key words: modality, axiological modality, coefficient of modality, semantic equivalent.

Однією з тенденцій дослідження категорії модальності в сучасному мовознавстві є розгляд її в комунікативному, когнітивному та прагматичному ракурсах. Такі погляди знайшли відображення в працях В. Бріцина, В. Мещерякова, І. Смушинської та ін. За такого підходу актуальним стає дослідження категорії модальності в окремих типах дискурсу, що мають виразну прагматичну спрямованість, зокрема, в рекламному дискурсі. Реалізація модальних значень у рекламному тексті й, зокрема, в жанрі рекламного слогана у вітчизняній лінгвістиці досліджена недостатньо.

На думку Л. Ю. Сваричевської, реклама «стає явищем людської культури. Для сучасної цивілізації реклама починає виконувати функцію, яка раніше належала мистецтву» [6, с. 203]. Відповідно, важливої ролі набуває когнітивний та комунікативний аспекти модальних значень (див. про це, напр. [2]), специфіка їх функціонування в різних мовах та культурних середовищах. Це стає особливо важливим при перекладі слоганів.

Метою статті є аналіз мовних засобів реалізації значень аксіологічної модальності в рекламних слоганах та відображення цих значень при перекладі. Матеріалом дослідження послужили слогани міжнародних брендів та їх переклади, що використовуються в україномовній та російськомовній рекламі.

В дослідженні використовуємо поширений у лінгвістичних дослідженнях поділ модальних значень на алетичні (характеризують істиннісну природу висловлень чи предикатів і реалізуються в модальних значеннях «необхідно», «можливо», «неможливо»), епістемічні (визначають знання мовця про об'єкти – «відомо», «невідомо»), деонтичні (пов'язані з логічним поняттям норми – «обов'язково», «дозволено», «заборонено»), аксіологічні (виражають авторську оцінку повідомлених подій – «добре», «погано»).

В аспекті реалізації прагматичної функції особливого значення в модальній структурі рекламного слогана набуває аксіологічна модальність. Це пов'язано з необхідністю позитивної оцінки рекламованого об'єкта, піднесення його іміджу.

Найбільш виразно аксіологічна модальна семантика виявляється в одиницях лексичного рівня. Це пов'язано з тим, що лексичні одиниці є найбільш «чутливими до модальної перспективи висловлення» [8, с. 115], тобто вже в лексичній семантиці слова може бути закладене значення аксіологічної модальності. В україно- та російськомовній рекламі зазвичай використовують дослівний переклад таких лексем: *Maxwell House. Good to the last drop. – Maxwell House. Добрий до останньої краплі. – Maxwell House. Хорош до последней капли* (товарний слоган кави Maxwell House).

Відмінності в семантиці лексем-еквівалентів в англійській, російській та українській мовах, а також специфіка поєднаності цих одиниць у граматичній структурі слогана спричиняє трансформації при перекладі зі збереженням семантичної еквівалентності: *Bounty. A taste of paradise. – Баунті. Райська насолода. – Баунті. Райское наслаждение* (слоган торгової марки Bounty). Аксіологічне значення, виражене в оригінальному слогані за допомогою семантики іменника *paradise* при перекладі відтворюється за допомогою прикметника *райська/райское*, що в поєднанні з аксіологічно маркованою лексемою *насолода/наслаждение* підсилює аксіологічну забарвленість слогана.

В структурі рекламного слогана лексеми можуть набувати контекстуального значення позитивної аксіології, що виникає у зв'язку з об'єктом рекламування. Так, у слогані бренду комп'ютерної техніки *Dell Easy as Dell* (рос. *Просто как Dell*) контекстуального значення позитивної аксіології набуває лексема *easy* (рос. *просто*), оскільки стосовно рекламованого об'єкта актуалізується аксіологічне значення «простий у використанні».

І. Гальперін використовує поняття «коефіцієнту модальності», що різниться в різних типах тексту і залежить від індивідуальної манери автора, об'єкта опису, прагматичної настанови тощо (див. [3, с. 118]). Подібні думки висловлює й Г. Приходько, говорячи про градацію оцінних слів, які «відрізняються один від одного кількістю оцінного значення, розташовуючись по певній шкалі оцінок» [5, с. 28] Вважаємо, що зазначене поняття може бути застосоване і для зіставлення еквівалентних мовних одиниць, що виражають аксіологічні значення в оригінальному тексті й тексті-перекладі. При цьому коефіцієнт модальності може виявлятися, наприклад, у співвідношенні експліцитних та імпліцитних засобів вираження аксіологічного значення в межах певної мовної одиниці, в різному потенціалі до вираження аксіологічного значення в семантиці одиниць синонімічного ряду тощо.

Підвищення або зниження коефіцієнту аксіологічної модальності при перекладі рекламних слоганів застосовується з метою адекватного відтворення одиниць прагматичного рівня. Значною мірою це пов'язано з культурними особливостями сприйняття мовних одиниць.

Так, наприклад, високою здатністю до вираження аксіологічних значень володіють прикметники, в яких первинно закладена аксіологічна семантика (*хороший, добрий, гарний* тощо). Це спричиняє їх широке використання в англійських рекламних повідомленнях. Водночас використання їх в україно- та російськомовних слоганах небажане через виразну маніпулятивну спрямованість таких лексем, що може призводити до несприйняття всього рекламного повідомлення реципієнтом. Тому поширеним у таких випадках є відтворення аксіологічних значень на лексичному рівні за допомогою іменників: *Good food, good life. – Качество продуктов. Качество жизни* (слоган компанії Nestle). В наведеному прикладі семантичний еквівалент англійського прикметника *good* – іменник *качество* – має нижчий коефіцієнт аксіологічної модальності, оскільки експліцитне вираження значення позитивної аксіології передбачає наявність у реченні якісного прикметника з позитивною аксіологічною маркованістю (наприклад, *высокое качество, превосходное качество* тощо); наявність прикметника з негативною аксіологічною маркованістю (наприклад, *низкое качество*) формує негативне аксіологічне значення всього висловлення. Такий переклад слогана актуалізує також алетичне значення можливості, оскільки висловлення набуває логічної структури «якщо якість продуктів висока, то якість життя висока». Відповідно, з появою додаткового модального значення знижується коефіцієнт аксіологічної модальності.

В подібних випадках збереження семантики позитивної аксіології спричиняє трансформації в семантичній структурі оригінального слогана. Так, в слогані автоконцерну Audi – *Keeping ahead through technology* – контекстуальне значення позитивної аксіології міститься в семантиці іменника *technology*. При перекладі слогана російською мовою (*Превосходство высоких технологий*) з'являється прикметник *высокие*, необхідний для реалізації аксіологічного значення.

У структурі рекламного слогана мовні засоби вираження модальних значень взаємодіють з іншими засобами, що виконують прагматичну функцію. В таких випадках перекладач обирає найважливіші в прагматичному плані засоби для відтворення у вторинному тексті слогану, відповідно, процес перекладу супроводжується семантичними втратами.

Наприклад, реалізація прагматичної функції в слогані компанії Sharp *Sharp minds, sharp products* ґрунтується на багатозначності прикметника *sharp*. Використання його у структурі словосполучення *sharp mind* (укр. *гострий розум*) реалізує значення позитивної аксіології. Водночас за допомогою три слів у слогані називається ім'я бренду, що сприяє його запам'ятовуванню реципієнтом. Збереження назви бренду в структурі слогана при перекладі російською мовою (*Идеи Sharp в izdeliakh Sharp*) призводить до втрати аксіологічного значення.

В інших подібних випадках реалізації кількох прагматичних функцій за допомогою багатозначної лексеми стратегія перекладу може полягати у збереженні аксіологічного значення. Наприклад, у слогані автоконцерну Peugeot *The drive of your life* багатозначність іменника *drive* установлює асоціативний зв'язок із об'єктом рекламування (*drive* – керування автомобілем), а також носієм аксіологічного значення (*drive* – енергія, драйв). При перекладі російською мовою (*Создан для удовольствия*) аксіологічне значення зберігається.

Поєднання кількох модальних значень у рекламному слогані посилює вплив на реципієнта. В прагматичному плані необхідною умовою поєднання кількох модальних значень є їхня односпрямованість, категорійна близькість.

За такої умови серед усієї сукупності модальних значень елементи аксіологічної модальності мають найбільший потенціал до поєднання з елементами деонтичної модальності, оскільки обидві модальності мають у своєму складі оцінний компонент (див. про це [1, с. 153]). В мовному аспекті передумовою поєднання аксіологічних і деонтичних значень у структурі рекламного слогана є реалізація кожного з них на різних мовних рівнях: лексико-семантичному, фразеологічному, граматичному тощо. Наприклад, у слогані торгової марки Johnny Walker *Taste life* деонтичний компонент реалізується в граматичній формі наказового способу дієслова-присудка *taste*, аксіологічний – за допомогою лексичної семантики цього дієслова. Переклад слогана російською мовою (*Живи, чтобы было что вспомнить*) деонтичний компонент також реалізується в формі наказового способу дієслова *живи*, а аксіологічний – за допомогою контекстуальної семантики підрядного речення (словосполучення *было что вспомнить* тут носить характер прецедентного вислову). Семантичні трансформації при перекладі пов'язані також із культурною специфікою використання слогана, зокрема з тим, що словосполучення *е що задати* (рос. *было что вспомнить*) виявляє тісніший асоціативний зв'язок з рекламним об'єктом (алкогольний напій) порівняно з лексемою *смакувати* (англ. *taste*), наявною в оригінальному слогані.

Культурні особливості сприйняття рекламованого об'єкта спричиняють особливості модальної структури слогана. Наприклад, в оригінальному слогані автомобільного концерну Hummer *Like nothing else* провідним мотивом є перевага над конкурентами, високий статус об'єкта рекламування. Відповідно, зазначений мотив реалізується за допомогою значення позитивної аксіології: граматична структура оригінального слогана має семантику виділення з ряду об'єктів. Переклад слогана російською мовою – *Ничего подобного* – семантично еквівалентний оригіналу, однак використання заперечного займенника *ничего* актуалізує деонтичну семантику. Така трансформація в модальній структурі пов'язана з тим, що в українському й російському культурних середовищах автомобільний бренд Hummer асоціативно пов'язаний із мотивом подолання бездоріжжя. Відповідно, оптимальним для реалізації прагматичної функції в такому випадку є деонтичне значення.

Отже, використання модальних значень у рекламному слогані пов'язане, насамперед, із реалізацією прагматичної функції. Аксіологічні значення відіграють важливу роль у наданні позитивної оцінки об'єкту рекламування. В структурі рекламного слогана модально марковані елементи взаємодіють з іншими елементами, що виконують прагматичну функцію. Це визначає стратегію перекладу рекламного слогана: перекладач обирає оптимальний набір елементів прагматичного рівня, необхідних для відтворення у вторинному тексті. Специфіка сприйняття слоганів у різних культурних середовищах спричиняє трансформації в модальній сфері при перекладі, в таких випадках на перший план виходить когнітивний аспект модальних значень. Аналіз модальних значень у рекламному слогані в когнітивному аспекті становить перспективу подальших досліджень у цьому напрямі.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Бріцин В. М. Когнітивні аспекти теорії модальності / В. М. Бріцин, В. В. Мозгунов // Мовознавство. – 2013. – № 2 – 3. – С. 128–148.
3. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин ; [отв. ред. Г. В. Степанов, изд. 5, стереотипное]. – М. : КомКнига, 2007. – 144 с.
4. Мещеряков В. Н. К вопросу о модальности текста / В. Н. Мещеряков // Филологические науки. – 2001. – № 4. – С. 99–105.
5. Приходько Г. І. Оцінка і комунікація / Г. І. Приходько. – Вінниця : Нова книга, 2013. – 168 с.
6. Сваричевська Л. Рекламний текст як об'єкт вивчення в іншомовній аудиторії: проблема перекладу / Л. Сваричевська // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2010. – Вип. 5. – С. 203–208.
7. Смуцинська І. В. Модальність французького художнього тексту : типи та засоби вираження : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.05 «Романські мови» / Смуцинська Ірина Вікторівна. – К., 2003. – 32 с.
8. Яковлева Е. С. Слово в модальной перспективе высказывания / Е. С. Яковлева // Логический анализ языка. Модели действия ; [Под ред. Н.Д. Арутюновой]. – М. : Наука, 1992. – С. 115–122.

І. П. Пініч,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ЕМОЦІЙНИЙ РЕПЕРТУАР ЯК КОНСТРУКТ ВИРАЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕОЛОГІЇ (ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ МАНІФЕСТАЦІЇ ЕМОЦІЙ У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ВІКТОРІАНСЬКОЇ ДОБИ)

Емоційний репертуар як конструкт вираження соціальної ідеології (дослідження історико-культурної маніфестації емоцій у художній літературі Вікторіанської доби). Пініч. Стаття висвітлює взаємозв'язок між дискурсотворчими соціокультурними та психологічними стандартами емоційної поведінки у XIX ст. та патернами емоційного реагування героїв Вікторіанського роману. Виявлено закономірності втручання інституційного важеля у вибудову ментально-комунікативного простору Вікторіанської доби.

Ключові слова: емоційний репертуар, Вікторіанський роман, емоційний простір, емоційне виховання, дискурсотворення.

Статья освещает взаимосвязь между дискурсообразующими социокультурными и психологическими стандартами эмоционального поведения в XIX веке и паттернами эмоционального реагирования героев Викторианского романа. Выявлены закономерности вмешательства институциональных рычагов в построение ментально-коммуникативного пространства Викторианской эпохи.

Ключевые слова: эмоциональный репертуар, Викторианский роман, эмоциональное пространство, эмоциональное воспитание, дискурсообразование.

The paper elucidates the interconnection between the sociocultural and psychological standards of emotional behavior in the XIXth century as discourse processing practices, and patterns of emotional reaction of the heroes of Victorian novels.

In the limelight of investigation is the rise of the well-famed British stoicism to emotion manifestation. The aforementioned stoicism, though, has not always been characteristic of the British national character pigeonholed across the continents nowadays. The advent of Queen Victoria stripped the society off Georgian sensuality proclaiming piety and prudery core values of the nation. The establishment of the sociocultural standards and their idealization were strongly underpinned by novels. Large-scale mesmeric practices of inducement to the belief of self-eclipse were every bit designed to organize the cognitive space of Victorians into a slender system of self-sacrifice for the sake of maintaining the state. These discourse processing engines supplied the mainstream citizen with the already made patterns of emotional behavior crowning restrain and insatiable greed. The double standards of Victorian era led to a number of absurdities denying explicit tenderness between parents and children, but celebrating faux agreeability between strangers, rivals and enemies. Another virtue celebrated by the society is eloquence which signals refinement, nobility and undeniable knowledge. These very often neighbor «the extinction of excitement».

The paper argues the prescriptive nature of emotion repertoire of the Victorian age that roots in the institutional interference in the establishment of the emotional space of pseudo-sentimentalism. The nature of the emotional space is far from unequivocal – as once being suggested it becomes a self-sustainable system capable of further development and influencing the space-time manifold.

Key words: emotion repertoire, Victorian novel, emotional space, emotional education, discourse processing.

Актуальність запропонованого дослідження зумовлена так званим емоційним «переворотом» сучасної гуманітарної думки. Одвічне протистояння епікуранства стоїцизму у різних його виявах, таврування емоцій як рудиментарних психічних виявів, що утруднюють мислення, мовлення та адекватне сприйняття дійсності, змінилося парадигмою неосентиментальності. Метою дослідників є аналіз невлімової складової людської сутності, її емоційного Я – як істинного ества людини. Маніфестом емотіології виступає перифраза: *Sentio, ergo sum*. Загальний інтерес до вивчення ролі емоцій у житті людини та соціуму переступив межі психології і став предметом зацікавлення літератури, лінгвістики, соціології, економіки та історії. Зокрема, вивчення еволюції емоцій як універсального явища людства, розвиток емоційної свідомості кожного окремого індивіда та становлення колективних емоційних стандартів у створенні єдиного емоційно-національного простору лінгвокультури [8] – слугують першосовною та вагомим поштовхом до вивчення соціальної ролі емоцій у протистоянні та єднанні соціальних класів суспільства. **Метою цього дослідження** є виявлення у дискурсивному просторі Великої Британії XIX ст. тенденцій суспільного підпорядкування прийнятним емоційним репертуарам, визнаним соціальними інститутами. **Матеріалом дослідження** слугують романи сучасників Вікторіанської доби. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання: проаналізувати у текстах Вікторіанського роману наявність відповідностей емоційної поведінки героїв усталеному образу стриманого та зверхнього представника британської культури, прослідкувати зв'язок між соціокультурними та психологічними стандартами емоційної поведінки у XIX ст. як засобами дискурсотворення у вибудові ментально-комунікативного простору Вікторіанської доби.

Психологічний портрет англомовної особистості, ототожнюваний з поняттями самоповаги, незалежності, самоактуалізації, асертивності та самовпевненості, змальовує самодостатню, подекуди зверхню особистість з високим рівнем етикетизованої поведінки, що передовсім виявляється у самоконтролі: *«.../ a shrewd race who knew the length of their tether/...»* [12, с. 12] *«.../ the smothered emotions of that sentimental female /.../»* [13, с. 254]. Проте, пуританство та самоконтроль, як константи національного характеру, [2] набули популярності лише за Вікторіанської доби, змінивши Георгіанські часи емоційної та чуттєвої розкутості епохою скромності, поміркованості та працьовитості. Подібна зміна ціннісної свідомості та еволюція моральних норм суспільства, яка підкріплювалась прокламацією набожності та плеканням людських чеснот [7], мала, однак, не лише релігійне, а й передусім економічне підґрунтя. Основною метою Християнського капіталізму було не лише покращення моральних якостей особистості, але й матеріального збагачення шляхом стриманості та наполегливої праці. Прагматичний аспект самовдосконалення через вираження скромності і поміркованості складав основу етики капіталістичної моралі Великої Британії до 60-х років XX ст. [там само] Утилітаризм з його першочерговістю користі та ототожнення щастя з матеріальним благом гармонізував з евангелізмом у вигляді відсторонення від чуттєвої сторони людини як непотрібної духовної розкоші. Подібне відчуження від емоційної чуттєвості між близькими людьми (батьками та дітьми, заступниками та їх протеже) часто межувало з абсурдністю:

(1) *«.../ Estella looked at her with perfect composure, and again looked down at the fire. Her graceful figure and her beautiful face expressed a self-possessed indifference to the wild heat of the other, that was almost cruel. «You stock and stone!» exclaimed Miss Havisham. «You cold, cold heart!»* [11, с. 239]

Емоційна пристрасність розбивається об стриманість та відстороненість, а гіпертрофовані поняття про благопристойність набирають вигляду бездушності та жорстокості, що слугувало основою для вибудовування «подвійних стандартів епістемічного сприйняття дійсності» [3, с.82]. Саме тому людські чесноти, так само як і недоліки, залишалися притаманними навіть найревнішим апологетам правил пристойності.

(2) «*We must pass over a part of Mrs. Rebecca Crawley's biography with that lightness and delicacy which the world demands – the moral world, that has, perhaps, no particular objection to vice, but an insuperable repugnance to hearing vice called by its proper name*» [13, с. 104].

Лицемірність гарних манер з одного боку гармонізувала з жорстокістю та соціальною нерівністю, що створювали між-класову прірву, а з іншого боку спрощувала вибір сценаріїв поведінки у будь-якій емоційногенній ситуації.

(3) «*Yes, Pip, dear boy, I've made a gentleman on you!* /.../

The abhorrence in which I held the man, the dread I had of him, the repugnance with which I shrank from him, could not have been exceeded if he had been some terrible beast.» [11, с. 252]

Емоційна поведінка «за протоколом» уніфікувала суспільство, структуруючи емоційну самосвідомість сучасників, організовуючи її у потужний «емоційний простір» [6, с. 6] чуттєвості та «сльозливої сентиментальності» [5] поверхневого характеру – подвійної моралі, що в результаті призвело до укорінення в психологічному характері нації зверхності, байдужості та відчуженості, неприйнятності та нездатності до відкритого вияву істинних переживань.

Приховання справжніх переживань позиціонувалося як вихованість та вишуканість: «*.../ dangling a rich cane with affected indifference in order to conceal his anxiety from all /.../*» [12, с. 2]; «*.../ in a tone of elegant anguish*» [12, с. 4]; «*.../ at your refined and polite tea-table, where everybody was saying witty things, and everybody of fashion and repute tearing her friends to pieces in the most delightful manner /.../*» [13, с. 416] «*The little witch put a mock malignity into her beautiful eyes, /.../ I'm sure with that face, you cannot help being good-hearted.*» [10, с. 29]

Стриманість та благопристойність поведінки супроводжувалась етикетизованим вишуканим мовленням – красномовством. Проте, подібна закономірність ще раз різко підкреслювала суспільну нерівність. Закритий характер елітарної освіти, що і дотепер слугує засобом підготовки правлячої верхівки [1, с. 173], відмежовував простий люд від можливості активної участі в політичному житті країни.

(4) «*No sooner had a young and dissolute noble /.../ appeared on the stage, they transferred to him the command which had been won by wisdom and genius, vindicated by unrivalled knowledge, and adorned by accomplished eloquence.*» [12, с. 4]

Власне, і поведінка емоційного вигорання, що хоч і є виявом байдужості та апатії, зовні подібна до стриманості та незворушності, була притаманна хворобливо-байдужим лордам:

(5) «*Waiter, bring me a tumbler of Badminton.*» «*And bring me one too,*» *sighed out Lord Eugene De Vere, who was a year older than Alfred Mountchesney, his companion and brother in listlessness. Both had exhausted life in their teens, and all that remained for them was torn, amid the ruins of their reminiscences, over the extinction of excitement.*» [12, с. 4]

Однак, призначенням Вікторіанського роману, окрім відображення об'єктивної реальності, було, насамперед, моральне та емоційне виховання нації [4, с. 17]. Вклад романістів у розуміння та створення Вікторіанської культури є непереоціненним з огляду на формування широкомасштабних експериментів в межах соціуму, які потрактовуються сучасними дослідниками як гіпно-тичні практики втлумачення природної, вродженої нерівності як провідного закону соціального розподілу суспільства [9, с. 2–3].

(6) «*.../ the work of the last hundred years of political mystification, during which a people without power or education, had been induced to believe themselves the freest and most enlightened nation in the world, and had submitted to lavish their blood and treasure, to see their industry crippled and their labour mortgaged, in order to maintain an oligarchy, that had neither ancient memories to soften nor present services to justify their unprecedented usurpation*» [12, с. 12].

Важливо зазначити, що королева Вікторія сама мала улюблених авторів, зокрема серед них був і Чарльз Діккенс, а Бенджамін Дізраелі був діючим прем'єр-міністром за часів її правління. Таким чином, відкидаючи суто естетичне вповодження авторського стилю, що було непритаманним цій добі, прослідковується відповідність поглядів вищих інститутів баченню реальності, чи то бажаної реальності, змальованої у романах того часу. Життя пересічного громадянина (бо саме він і був героєм та основним читачем Вікторіанського роману), представлене у романах Вікторіанської доби, у непрямий спосіб слугувало сценаріями поведінки з готовими конструктами моделей та їх наповненням. Невідворотність долі, проходження через її випробування, визначене до народження місце у соціальній ієрархії суспільства і беззаперечне визнання гегемонії правлячих сімей – все це було основою політичного і соціокультурного дискурсу Вікторіанської доби.

Помічені тенденції регулятивних практик правлячих верств до структурування масової свідомості є показником взаємозалежності, де впровадження певних бажаних конструктів поведінки, в тому числі й емоційної, різними засобами (не виключаючи політичних махінацій) призводить до становлення самодостатньої системи, здатної розвиватися та впливати в подальшому на часопростір свого існування. Відповідно, за такого способу взаємодії бажаного та реального виявляється майже неможливим відстежити причину виникнення соціо-культурного конструкту емоційного реагування, а встановлений репертуар афективного сприйняття дійсності є чи не єдиноможливим способом вияву становлення цього конструкту.

Література:

1. Островская Т. А. Дискурсообразующие концепты современной меритократической элиты Британии и Ирландии / Т. А. Островская // Политическая лингвистика. – 2013. – Вып. 4. – С. 173–179.
2. Сухарев В. А. Психология народов и наций / В. А. Сухарев, М. В. Сухарев. – Донецк, 1997. – 400 с.
3. Шевченко И. С. Дискурсообразующие концепты викторианства: скромность VS ханжество / И. С. Шевченко // Когнитивия, коммуникация, дискурс. – 2010. – № 2. – С. 73–84.
4. Flint K. / The Victorian Novel and its Readers/ Kate Flint // The Cambridge Companion to the Victorian Novel ; [ed. by Deirdre D.]. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – P. 17–37.
5. Ketabgian T. S. «Affect.» // Oxford Bibliographies in «Victorian Studies.» Ed. Juliet John. – New York: Oxford University Press, 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oxfordbibliographiesonline.com/view/document/obo-9780199799558/obo-9780199799558-0003.xml>.
6. Reddy W.M. The Navigation of Feeling: A Framework for the History of Emotions / William M. Reddy. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 396 p.
7. Stanley T. The Contrarian: Changing Moral Climates / T. Stanley // History Today. – 2011. – Volume: 61 Issue: 8. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.historytoday.com/tim-stanley/contrarian-changing-moral-climates>
8. Stearns P.N., Stearns C. Emotionology: Classifying the History of Emotions and Emotional Standards /Peter N. Stearns and Carol Stearns // The American Historical Review. – 1985. – Vol. 90, № 4. – P. 813–836.
9. Willis M., Wynne C. Introduction / Martin Willis, Catherine Wynne / Victorian Literary Mesmerism ; [ed. by Willis M., Wynne C.]. – Amsterdam, N.Y. : Rodopi B. V., 2006. – P. 1–17.

Список джерел ілюстративного матеріалу

10. Bronte E. Wuthering Heights / Emily Bronte. – L. : Penguin Books, 1994. – 284 p.
11. Dickens Ch. The Great Expectations / Charles Dickens. – L. : Penguin Classics, 2002. – 544 p.
12. Disraeli B. Sybil, or the Two Nations / Benjamin Disraeli. – Ware, Hertfordshire : Wordsworth Editions, 1995. – 362 p.
13. Thackeray W. Vanity Fair / William Makepeace Thackeray. – L. : Penguin Classics, 2003. – 912 p.

Н. В. Плотнікова,

Харківський інститут фінансів Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі, м. Харків

КОНЦЕПТ-АРХЕТИП ХРИСТОС: ПІДГРУНТЯ МІКРОКОНЦЕПТОСФЕРИ СВЯТКИ

У статті розглядається вербальне вираження концепту Христос у складі мікроконцептосфери Святки, що передбачає вилучення інформації про досліджуваний фрагмент концептуальної картини світу людини зі словників різних типів та етнографічних джерел (культурологічний аспект) і визначення особливостей його репрезентації в мові (семантичний аспект).

Ключові слова: лінгвокультурологія, мікроконцептосфера, концепт, архетип.

В статті описуються особливості репрезентації концепта Христос в складі мікроконцептосфери Святки при допомозі здійснення виборки інформації об досліджуваному фрагменті концептуальної картини світу людини із словників різних типів та етнографічних джерел (культурологічний аспект), здійснюється спроба визначення особливостей його репрезентації в українській мові (семантичний аспект).

Ключевые слова: лингвокультурология, микроконцептосфера, концепт, архетип.

The article deals with the complex analysis of the concept Christ of the microconceptosphere Sviatki projected for studying the peculiarities of its reflection in the synchronistical and diachronic aspects, as well as for clarifying of the specific character of its reflection in the hierarchical system of the linguistic world-image. Keeping within the limits of the lingvoculturological approach of the linguistic conceptology, in the research the notions such as conceptosphere, concept, conceptual microfield were considered.

In the structure of the microconceptosphere Sviatki 46 central concepts distributed to 10 conceptual microfields were distinguished. The appropriate field structure (nucleus, near-nucleus zone and periphery) of the microconceptosphere Sviatki was modeled and the hierarchical organization (superconcepts, presuperconcept, basic concepts, subconcepts) was presented. But the technique of the analysis of the lingvoculturological concepts suggested in this work consists of 3 stages: 1) formation of the nominative field of concept and definition of its nominative density; 2) separation and description of the structural elements of the concept; 3) modeling of its field structure. During the analysis of every concept the means of its linguistic expression, including their paradigmatic and derivational peculiarities were characterized. The research of the central concepts of the microconceptosphere Sviatki permitted to discover the specific character of the national mentality of the Ukrainians within the limits of this fragment of the linguistic world-image.

Key words: linguistic culturology, conceptosphere, microconceptosphere, concept.

Зимовий цикл народної календарної обрядовості українців поділяється на доріздвяні та власне Різдвяні свята. Власне Різдвяні свята (Святки) починаються зі Святвечора й закінчуються Водохрещем. І ніякому іншому святу не присвячено стільки народних повір'їв, обрядів та прикмет, як «Різдву», або інакше Різдвяним святам, що містять значний обсяг фактичного матеріалу. Цей матеріал дає змогу розглядати Різдвяні свята або мікроконцептосферу **Святки** (Мксф) як складну систему – концептуальне поле, що включає в себе множини концептів, тобто є концептополем макрорівня [7, с. 214]. Концептополе макрорівня, як і концептополе мікрорівня, повністю відповідає всім традиційним канонам теорії поля, тобто має структуру у вигляді ядра, приядерної зони та периферії.

Оскільки концептуальне поле – велике угруповання концептів, то вважаємо доцільним розподілити його на фрагменти – концептуальні мікрополя (КМП), що «утворюють складну ієрархічну систему взаємопов'язаних полів, на основі яких формується мовна картина світу» [11, с. 31], та поєднують однорідні одиниці (окремі концепти).

З огляду на те, що основним джерелом для формування міфів, релігій, філософій є архетипи, а обрядовість Різдвяних святок сформувалась саме на основі давніх язичницьких міфів та християнської релігії, то, відповідно, архетипи є підґрунтям для формування і різдвяно-новорічної обрядовості.

К. Юнг поділяв архетипи на психологічні, якщо вони виходять із пам'яті роду (архетип свого, води), і культурні, створені культурним досвідом людства (архетип трійці, життя, смерті). Проте архетипи не можна уявити «сами по собі», вони виявляються в свідомості як наслідки самих себе, у вигляді архетипових образів та ідей, тобто архетипи позасвідомого можуть виявлятися лише у творчо оформленому матеріалі, яким і є різдвяно-новорічна обрядовість, що її позасвідомою основою стали психологічні архетипи вода, вогонь та сонце, а також культурні архетипи смерть, народження та трійця. Архетип трійця, репрезентований християнською трійцею, у святочних обрядах звужується до однієї особи – Ісуса Христа, яка також походить із глибин підсвідомої діяльності. Образ Христа – наслідок обробки культурного архетипу Герой і психологічного архетипу Самість.

На концептуальному рівні згаданим архетипам відповідають концепти-архетипи **Вогонь, Сонце, Народження, Вода, Смерть, Христос**, що в складі концептуального поля «мікроконцептосфера **Святки**» групуються у концептуальне мікрополе «Архетипні образи». Один із фрагментів такого концептуального мікрополя, а власне концепт-архетип **Христос**, і становить предмет цього дослідження.

Оскільки концепт-архетип **Христос** не розглядався з лінгвістичної та концептуальної точок зору у зв'язку із святочною обрядовістю українців, то актуальність теми цієї розвідки зумовлена необхідністю опису цього концепту з огляду на нову лінгвістичну парадигму, що репрезентована лінгвокультурологічним напрямом у лінгвістиці з урахуванням як лінгвістичних, так і екстралінгвальних чинників. Мета статті – лінгвоконцептуальний аналіз концепту **Христос** у межах Мксф **Святки**.

Для дослідження центральних концептів Мксф **Святки** застосовуємо комплексну методикою, що поєднує елементи семантико-когнітивного та лінгвокультурологічного аналізів та базується на трьох етапах:

1) побудова номінативного поля концепту та встановлення його номінативної щільності. **Номінативне поле концепту** – це сукупність мовних засобів, що об'єктивують концепт у конкретний період розвитку суспільства [6, с. 66]. Номінативне поле концепту будують шляхом суцільної вибірки зі словників різних типів та етнографічних джерел прямих номінацій концепту, їхніх синонімів та дериватив. Номінативну щільність концепту пропонуємо подавати у цифровому еквіваленті, для чого вводимо поняття коефіцієнт номінативної щільності, що його обчислюємо за формулою $Q_{nd} = NF_c$: NF_{mes} , де Q_{nd} – це коефіцієнт номінативної щільності, NF_c – загальна кількість одиниць номінативного поля концепту, NF_{mes} – загальна кількість одиниць номінативного поля Мксф, що становить 314 одиниць.

2) виділення та опис структурних елементів концепту. Згідно із методикою аналізу культурних концептів Ю. Степанова в структурі концепту виділяємо дві складові – культурну та поняттєву [12, с. 41]. Культурна складова містить три

шари: а) історичний, де аналізуємо явище в складі святочної обрядовості з історико-етнографічного погляду; б) актуальний, де проводимо аналіз наявних синонімів та дериватів імені концепту; в) етимологічний, що його розгляд дає змогу визначити первинний смисл імені концепту. Поняттєву складову виявляємо шляхом аналізу значень основних мовних репрезентантів концепту, що проводиться методом компонентного аналізу. Згідно із методикою концептуального аналізу З. Попової та Й. Стерніна, спільні або близькі за смислом семи різних мовних репрезентантів одного концепту узагальнюємо й інтерпретуємо як когнітивні ознаки концепту [6, с. 201], що їх називаємо смисловим елементом або компонентом смислу концепту. Смислові елементи отримуємо й упродовж аналізу всіх шарів культурної складової концепту, узагальнюючи та інтерпретуємо як смислові елементи первинний смисл імені концепту, смисли, що їх має концепт в історико-етнографічному контексті, лексичні значення синонімів.

3) *модельовання польової структури концепту*. Розподіляючи концептополя на концептополе макро- і мікрорівня, А. Приходько до перших відніс ті, що включають множину концептів (в розвідці це Мксф *Святки*), в той час, як концептополе мікрорівня «можна умовно вважати ідіополем окремо взятого концепту» [7, с. 214]. Відповідно, концепт *Христос* – це концептополе мікрорівня, що складається з ієрархії смислових елементів. До ядра відносимо смислові елементи, що виділені під час аналізу поняттєвої складової. Усі інші компоненти смислу, залежно від частотності їхнього використання, а також від сфери вжитку, належать до приядерної або периферійної зон. Польову структуру концепту подаємо з урахуванням особливостей різних періодів.

І. Культурологічно-лінгвістичний аналіз концепту *Христос*. І. Культурна складова концепту *Христос*. А) *історичний шар*. А) Загальновідомо, що у період язичництва основним мотивом свята Різдва було народження бога Сонця, але після прийняття християнства мотив чудесного народження починає використовуватись і в християнській традиції. За свідченням І. Огієнка, «Християнство заступило перше Свято народження сонця (Dies natalis solis) Святом Народження Христа ...» [3, с. 277] і на честь народження Ісуса Христа церква встановлює нове свято – Різдво Христове. Після прийняття християнства постать Ісуса Христа починає розумітися як основа для формування обрядовості свята Різдва Христового, оскільки в цей день у церквах відправляється богослужіння на честь народження Ісуса Христа; духовництво створює та впроваджує в народні маси нові коляди релігійного змісту, основною дійовою особою яких є Ісус Христос; темі народження Ісуса Христа присвячені вистави пересувних лялькових театрів – вертепів. Але в давніх слов'ян до зимового календарного циклу свят, крім свята народження бога Сонця, входило ще й свято води, що в християнській традиції почало асоціюватись із хрещенням Ісуса Христа та отримало назву Водохреще. Сьогодні, завдяки зусиллям церковників, постать Ісуса Христа об'єднує всі свята різдвяного циклу.

Отже, на концептуальному рівні *Христос* є фундаментальним концептом, що становить першооснову Мксф *Святки*. Як її підґрунтя він сформувався ще у період становлення святочної обрядовості як концепт *Бог*, але після прийняття християнства був християнізований, тому залежно від ролі у структурі свідомості визначаємо згаданий концепт як теологему. З позиції суб'єкта концептуалізації він є груповим. Цей концепт є первісним образом, що став джерелом для формування міфів, релігій, філософій, тому на підставі параметра об'єкта концептуалізації вважаємо його концептом-архетипом, а за якістю інформації – поняттєво-логічним.

Аналіз історичного шару культурної складової концепту *Христос* у межах Мксф *Святки* дав змогу виявити смислові елементи: «*Бог*», «*свято*», «*народження*», «*Біблія*», «*Віфлєм*», «*вертеп*», «*богослужіння*», «*хрещення*», «*хрест*», «*вода*», «*Йордан*», «*коляди*». На лексичному рівні цей концепт репрезентовано відповідною лексемою.

Б) етимологічний шар. Теологема *Христос*. Етимологічні словники вказують на існування іменника *Христос* у давніх мовах: «Походить від гр. *Χριστός* «Христос», яке букв. «помазаник», пов'язаного з *χριστός* «придатний для натирання; помазаний», *χρίω* «змащую, натираю»» [2, с. 86], тож аналіз етимологічного шару культурної складової концепту *Христос* у межах Мксф *Святки* дав змогу виявити смисловий елемент: «*Помазаник*».

В) актуальний шар. Лексичні ознаки. Теологема *Христос*. Словник синонімів української мови фіксує такі синоніми до слова *Христос*, як *Ісус Христос*, *Син Божий*, *Син Чоловічий*, *Спаситель*, *Спас*, *Месія* [9, с. 856], серед яких в історико-етнографічних джерелах на позначення християнського бога впродовж зимових свят уживаються лише номінації *Ісус Христос*, *Син Божий* та *Спаситель* [4, с. 305–307; 5, с. 23]. В якості назви християнського бога в межах різдвяно-новорічної лексики етнографі фіксують також номінації *Спаситель світу*, *Господь*, *Ісус* та власне *Христос* [1, с. 40, 52; 3, с. 273; 8, с. 17, 33–34].

При описанні святочної обрядовості етнографічні джерела вживають лексему *Бог*, але в контекстах, у яких вона використовується, йдеться не про християнського бога – Ісуса Христа, а про бога язичницького, порівн.: Напередодні Різдва «... опівночі всяка німина людською мовою розмовлятиме з Богом» [1, с. 41], або «днем перед святим вечером лагодять газдині все, що треба до тайної вечері: ..., словом приладжують «уського хліба, шо Бог уродив» ...» [1, с. 41], тому лексемі *Бог* не розглядаємо як синонім лексеми *Христос* у межах святочної лексики історико-етнографічних джерел¹.

Ім'я християнського бога (*Ісус Христос*) узяті із Біблії: в одній із біблійних легенд описується явлення старому Йосифу янгола, який віщував Йосифу народження сина на ім'я Ісус, а оскільки цей син буде навчати людей та провіщати майбутнє, то його будуть називати *помазаник*, що грецькою мовою пишеться як *Χριστός* [2, с. 86]. Отже, словосполучення *Ісус Христос* в українській мові є давнім запозиченням із грецької мови, тобто транслітерацією грецького *Iesou̅s Χριστός* [2, с. 86]. Щодо лексем *Ісус* та *Христос*, то вони є редукованими формами згаданого словосполучення.

З огляду на те, що ім'я *Ісус* значить *Спаситель*, в українській різдвяно-новорічній лексиці на позначення християнського бога з'являється українська перекладна номінація – *Спаситель*, від якої утворюється й похідне словосполучення *Спаситель світу*. Використання родового відмінку в постпозиції замість епітета, вираженого прикметником, властиве романо-германським мовам, тому припускаємо, що словосполучення *Спаситель світу* є перекладною запозиченою конструкцією.

Згідно із християнською традицією Ісус Христос – це син Бога, що й лягло в основу номінації – *Син Божий*, а оскільки під час Різдва свята Ісус Христос розуміється скоріше не як син бога, а власне як бог, то внаслідок метонімічного перенесення в межах різдвяно-новорічної обрядової лексики іменник *Господь* (похідне від лат. *hospes* – «господар»), починає вживатися на позначення божого сина – Ісуса Христа.

¹ У межах різдвяно-новорічної лексики лексема *Бог* як абсолютний синонім лексеми *Христос* вживається у текстах церковних коляд, у яких архетиповий образ Бога-Сина, вербалізуючись, приймає на себе функції Бога отця, і тому в церковних колядах концепт-архетип *Ісус Христос* повністю дорівнює концепту-архетипу *Бог*, що значно збільшує кількість мовних репрезентантів теологеми *Ісус Христос* у межах Мксф *Святки*.

Констатуємо наявність для вираження теологеми *Христос* синонімічного ряду ХРИСТОС – ГОСПОДЬ – СПАСИТЕЛЬ – СИН БОЖИЙ із архісеюмою *Ісус Христос*. З огляду на частотність використання іменника *Христос* у межах святої лексики, порівняно з іншими найменуваннями, домінантою ряду визнаємо іменник *Христос*, що і став назвою концепту.

Аналіз актуального шару культурної складової концепту *Христос* у межах Мксф *Святки* дав змогу виявити його смислові елементи: «Бог», «син бога», «спаситель», «помазаник», «господар». Кількість одиниць номінативного поля концепту *Христос* дорівнює 10, а коефіцієнт номінативної щільності становить 0,031, що свідчить скоріше про підсвідоме побутування згаданого концепту у межах Мксф *Святки*, ніж про його недостатню комунікативну релевантність.

II. Поняттєва складова концепту. Основними мовними репрезентантами теологеми *Христос* є лексеми *Христос*, *Господь*, *Спаситель* та словосполучення *Син Божий*.

Проаналізувавши семантичну структуру лексем *Христос*, *Спаситель* та словосполучення *Син Божий*, особливу увагу приділяємо тим ЛСВ, що свідчать про зв'язок цих мовних репрезентантів теологеми *Христос* із різдвяно-новорічною лексикою. Але як у християнській традиції, так і у святої лексиці ці засоби мовного вираження мають одне значення, зокрема семантична структура лексеми *Христос* містить ЛСВ *засновник християнства, Син Божий, який заради спокути людських гріхів прийняв смерть на хресті, потім воскрес і знісся на небеса // Про ікону, зображення Ісуса*; лексема *Спаситель* – ЛСВ *за християнським віровченням – засновник християнства, що врятував людство, спокутавши його гріхи; Ісус Христос // ікона з зображенням Ісуса Христа*; словосполучення *Син Божий* – ЛСВ *за християнським віровченням – Ісус Христос, один з елементів християнської формули триєдиного бога – бога отця, бога-сина, бога-духа*.

Щодо лексеми *Господь*, то в сучасних словниках вона має таке значення: «Одна з назв бога у християнстві» [10, с. 142]. Але з огляду на те, що в межах різдвяно-новорічної обрядовості Ісус Христос визнається богом, виділяємо у семантичній структурі лексеми *Господь* ЛСВ *одна з назв Ісуса Христа у християнстві*. Семний набір згаданих ЛСВ подано в таблиці:

МОВНИЙ РЕПРЕЗЕНТАНТ	ЛСВ	СЕМИ
Христос	Засновник християнства, Син Божий, який заради спокути людських гріхів прийняв смерть на хресті, потім воскрес і знісся на небеса // Про ікону, зображення Ісуса.	1. Ісус Христос. 2. Засновник християнства. 3. Син Божий. 4. Ікона.
Спаситель	За християнським віровченням – засновник християнства, що врятував людство, спокутавши його гріхи; Ісус Христос // ікона з зображенням Ісуса Христа.	1. Ісус Христос. 2. Засновник Християнства. 3. Рятівник людства. 4. Ікона
Син Божий	За християнським віровченням – Ісус Христос, один з елементів християнської формули триєдиного бога – бога отця, бога-сина, бога-духа святого.	1. Ісус Христос. 2. Один із елементів християнської трійці.
Господь	Одна з назв Ісуса Христа у християнстві.	1. Ісус Христос.

Відповідно, у свідомості сучасних українців теологема *Христос* як складник Мксф *Святки* містить такі смислові елементи, як «Син бога», «спаситель», «християнська трійця», «засновник християнства».

Проведений комплексний аналіз концепту *Христос* як складника Мксф *Святки* сприяв виділенню його домінуючих смислових елементів, що дало змогу розглянути цей концепт з огляду на його польову організацію:

Концептуальна структура теологеми *Христос*

ПЕРІОД	КОМПОНЕНТИ СМИСЛІВ
<i>Дохристиянська доба</i>	
<i>Доба християнства</i>	1. <i>Ядро</i> : «Бог», «син бога», «засновник християнства»; 2. <i>Приядерна зона</i> : «спаситель», «помазаник», «Біблія», «Віфлеєм», «вертеп», «богослужіння», «коляди», «народження», «хрещення», «Йордан»; 3. <i>Периферія</i> : «господар», «християнська трійця», «хрест», «вода», «свято».
Сучасний період	1. <i>Ядро</i> : «Бог», «син бога», «засновник християнства»; 2. <i>Приядерна зона</i> : «спаситель», «помазаник», «Біблія», «Віфлеєм», «вертеп», «богослужіння», «коляди», «народження», «хрещення», «Йордан»; 3. <i>Периферія</i> : «господар», «християнська трійця», «хрест», «вода», «свято».

Проаналізувавши концептуальну структуру концепту *Христос* з огляду на польову організацію, робимо висновок, що сьогодні ядерні компоненти смислів (від загальної кількості смислових елементів) складають $\approx 18\%$. Упродовж віків у ядерній зоні концептуальної структури цього концепту жодних змін не відбулося.

Відсоткове вираження компонентів смислів приядерної зони для концепту *Христос* сягає $\approx 56\%$. Концептуальна структура теологеми *Христос*, що виникає саме в християнську добу, містить у своїй приядерній зоні ті смислові елементи, які залишаються актуальними й сьогодні.

Периферійна зона теологеми *Христос* містить $\approx 23\%$ смислових елементів. Упродовж віків ця зона жодних змін не зазнала.

Результати вивчення теологеми *Христос*, що отримані за допомогою компонентного, етимологічного та історико-культурологічного аналізу, дають змогу зробити висновок, що цей концепт належить до значущих в українській культурі та у житті українців.

Запропонована методика комплексного аналізу культурних концептів може бути використана для вивчення інших подібних концептів, що є перспективним у сучасний період, коли простежуємо помітне посилення уваги до національної самобутності української культури.

Література:

1. Воропай О. Звичаї нашого народу: етнографічний нарис / Олекса Воропай. – Харків : Фоліо, 2005. – 508 с.
2. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР, ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. О. С. Мельничук]. – К. : Наукова думка, 1982-2006. – Т. 3. : Кора-М. – 1989. – 552 с.
3. Іларіон митрополит. Дохристиянські вірування українського народу / Іларіон митрополит. – Вінніпег, 1965. – 424 с.
4. Курочкін О. В. Календарні звичаї та обряди / Олександр Володимирович Курочкін // Українці: Історико-етнографічна монографія: В 2 кн. – Опішне : Українське народознавство, 1999. – Кн. 2. – С. 297–332.
5. Левкович І. Українські народні різдвяні звичаї / Ізидора Левкович. – Лондон : Накладом української видавничої спілки, 1956. – 44 с.
6. Попова З. Д. Когнітивна лінгвістика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М., 2007. – 314 с.
7. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
8. Скуратівський В. Т. Дідух: Свята українського народу / Василь Тимофійович Скуратівський. – К. : Освіта, 1995. – 272 с.
9. Словник синонімів української мови: В 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. – К. : Наукова думка, 1999-2000. – Т. 2.: О-Я. – 2000.
10. Словник української мови: В 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. І. К. Білодід]. – К. : Наукова думка, 1970-1980. – Т. 2.: Г-Ж. – 1971. – 550 с.
11. Смирнова Ю. П. Средства активации суперконцепта «двигаться» в английских текстах и их переводах: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Юлия Павловна Смирнова. – Уфа, 2001. – 133 с.
12. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М., 1997. – 824 с.

УДК 81:39

О. О. Савченко,

Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка, м. Дрогобич

КОЛЕКТИВНІ УЯВЛЕННЯ ПРО ЛІС В УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ ПАРЕМІЯХ

У статті проведено аналіз особливостей вербалізації концепту ЛІС в українських та англійських пареміях. Визначено загальномовні та культурні значення концепту ЛІС та WOOD, об'єктивованого у паремійних корпусах зіставлених мов, а також виділено універсальні та етноспецифічні культурні значення досліджуваного концепту.

Ключові слова: вербалізація, концепт, паремія, лінгвокультура.

В статье проведен анализ вербализации концепта ЛЕС в украинских и английских паремиях. Определены общеязыковые и культурные значения концепта ЛЕС и WOOD, объективированного в паремийных корпусах сравниваемых языков, а также выделены универсальные и этноспецифические культурные значения исследуемого концепта.

Ключевые слова: вербализация, концепт, паремия, лингвокультура.

In the article the analysis of the concept WOOD in the Ukrainian and English paroemias is carried out. The general linguistic and cultural meanings of the concept WOOD objectivized in the paroemia corpses of the compared languages are defined. In addition, the universal and ethnospecific cultural meanings of the investigated concept are characterized.

Key words: verbalization, concept, paroemia, linguoculture.

Постановка проблеми та огляд останніх досліджень. У центрі уваги сучасних лінгвістичних студій перебуває вербальний образ світу, сформований у свідомості носіїв певних мов, що зумовило посилення інтересу дослідників до питання паремійної семантики, взаємодії мовних і позамовних чинників у структурі значень прислів'їв і приказок, їх здатності репрезентувати специфіку національного світосприйняття й когнітивні структури досвіду. Хоча паремії вже неодноразово були об'єктом дослідження як у пареміології (розвідки Н. Барлі, А. Дандиса, Е. Кокаре, Г. Пермякова, В. Мідера), так і в мовознавстві (праці Г. Благової, С. Єрмоленка, І. Голубовської, Л. Даниленко, З. Коцюби, Т. Ніколаєвої, І. Привалової, М. Сітаж та ін.), однак досі ще не отримали комплексного наукового висвітлення особливості вербалізації колективних уявлень носіїв української та англійської мов про природно-ландшафтні умови їхнього побутування, зокрема на матеріалі паремій указаних мов, які містять назви елементів рельєфу.

Завдання та матеріал дослідження. Метою пропонованої розвідки є дослідити особливості мовної об'єктивації концепту ЛІС на матеріалі українських та англійських паремій. Об'єктом дослідження є прислів'я, приказки та загадки української та англійської мов. Предметом аналізу є концепт ЛІС/WOOD, відображений в пареміях зіставлених мов. Аналіз концепту ЛІС/WOOD здійснено на основі вибірки українських та англійських прислів'їв, приказок і загадок із пареміографічних джерел. Усього дібрано 213 українських паремійних одиниць з назвою елемента рельєфу «ліс» та 80 англійських паремій із компонентом «wood».

Виклад основного матеріалу. Особлива роль в мовній об'єктивації концепту належить пареміям, які характеризуються « як мовні ревіленти національно-культурної свідомості» [7, с. 37] і визначаються як «благодатний матеріал для виявлення національно-культурної специфіки етносу, його світовідчуття, відображення неповторних рис» [7, с. 37]. Розглядаючи суть концепту, дослідники відзначають його причетність до етнічної культури народу. Його зміст при цьому інтерпретується в контексті форм думки носія мови як етнокультурна репрезентація. Пізнання концепту допомагає відтворити етнокультурний образ, своєрідність менталітету та світосприйняття носія мови, у тому числі, природно-ландшафтні особливості його побутування.

Ліс як елемент рельєфу мав першорядне значення як джерело матеріальних благ. До 15 століття у східних слов'ян переважало підсічне землеробство: лісний ґрунт оброблявся легше степового, ліс допомагав вберігати посіви від кочівників [4, с. 37], порівняно невеликі ділянки орної землі відвойовувались у лісів і болот [19, с. 70]. У лісі полювали. «У лісах – соснових на півночі та на Поліссі, дубових та мішаних південніше – можна було полювати цілий рік. Мед брали у диких бджіл, ставили свої борті» [9, с. 25]. Тут також годувалась домашня худоба. Ліс давав людині основний будівельний матеріал, ягоди, гриби, дичину і шкіри.

Історик В. Ключевський писав: «...ставлення давньоруської людини до лісу неприязне або недбале: вона ніколи не любила свого лісу. Несвідома боязкість оволодівала нею, коли вона ступала під його похмурий покров» [9, с. 27].

Лексема «ліс» передає також значення «порожнеча, порожній» [8, с. 140], тобто простір, у якому немає людини, «дрі-муча глухість лісової пустелі» [6, с. 210]. Опозиція «дім–ліс» виступає «конкретним варіантом протиставлення: близь-

ке-далеке і реалізацією опозиції свій–чужий» [14, с. 10]. Як зазначає В. Колесов, для слов'ян у лісі зосереджена ворожість природи, у ньому в найдавнішому вигляді втілено чуже: «Ліс – дещо живе, це той самий рід, тільки ворожий». Ознаки лісу, які з часом виділялись і позначались, також завжди були страхітливими і насторожуючими. Оновлюючись у кожному поколінні людей, ознаки лісу вербалізувались відповідною емотивною лексикою: від *нетрі, хаці, пуца* до *глухомань, чепижник* і так далі. Ліс – це «дещо нероздільне, що не дрібниться на частини, а представлено цілісною масою, ворожо, як чуже, невідкорене, якому, між іншим, слід принести жертву. Ліс – це найближча межа чужого світу» [6, с. 210]. Чужість лісу людині підтвержує і встановлений М. Маковським зв'язок значень «дерево» і «зовнішній, далекий... який знаходиться на периферії і який стосується хаосу, пекла» [8, с. 140]; дерево – пограничний локус [13, с. 61].

Уявлення про ліс як місце, де можливі чудеса, походять з язичництва. Своє відображення в ньому отримав культ дерев [14, с. 21], давнє уявлення про дерево як вмістилище душ чи духів (добрих і злих), що пояснює зв'язок значень «дерево» і «загробний світ»... [8, с. 134], а також проживання в ньому як доброзичливих, так і ворожих людині міфічних істот: «Ліс – це темне царство лісовика, одноокого, злого духа-пустуна...», Баби-Яги [4, с. 414]. Крім цього, М. Маковський вказує на можливість співвіднесення значень «дерево» і «чудо, чаклунство» [8, с. 135]. Цікаво, що «для слов'янської міфології лише в незначній мірі характерні уявлення про дерево як про живу істоту», причому в більшості випадків це уявлення пов'язано з заборонаю зрубувати дерева [13, с. 64].

Лісу не лише боялися, але й поклонялися, це було культове місце ще в язичницькі часи [3, с. 340]. Предметом культу дерев ставали як окремі породи дерев (найчастіше дуб – найпомітніше за розмірами і за віком дерево лісостепової зони), так і цілі гаї. Там, у священних галях, під загрозою суворого покарання заборонялося ловити птахів, полювати на тварин, навіть рубати дерева. Наші предки були переконані, що саме в лісах та галях, де затишно і спокійно, у пущах, подали від людських очей жили боги. Тому в лісах найчастіше розташовувалися культові споруди слов'ян-язичників, проводилися окремі обрядово-ритуальні дії.

Ліс завжди викликав неусвідомлений страх, бо в ньому (особливо в нетрах) проживали всілякі страхіття. Лісова нечиста сила проводить по лісах ігрища, танці та недобре жартує з людьми. Входячи до лісу треба перехитритися [3, с. 341]. Схарактеризовані властивості лісу таким чином було інтерпретовані мисленням українськомовної лінгвокультурної спільноти та відображені в національній мовній картині світу, зокрема в українському паремійному корпусі.

Враховуючи те, що пізнавальні процеси – це власне процеси породження й трансформації смислів, очевидний нерозривний зв'язок дослідження концептуалізації з дослідженням семантики та етимології лексичної одиниці «ліс/wood».

Щодо понятійного компоненту концепту ЛІС в «Академічному тлумачному словнику української мови» подано таке визначення лексеми «ліс»: « велика площа землі, заросла деревами і кущами; дерева, які ростуть на такій площі: *Яких дерев у лісі найбільше? (кривих)* [17, с. 814]; інколи називаються породи дерев: *Кругом ліс густий, всередині дуб товстий (зуби і язик)* [17, с. 138]; можуть згадуватися лише частини дерев: *В лісі не без пенька, а в селі не без дурака* [11, с. 337]; певна ділянка такої площі; зрубані дерева як будівельний та ін. матеріал» [15, с. 522]: *В ліс дров не возять* [16, с. 104]

М. Фасмер вказує на етимологічний зв'язок слова *ліс* зі словами *пасовисько, вигін* (давньоангл. *laeswe*, діал. *leasow*), а також лит. *Laiskas* «*лист дерева*», давньочес. *les* «*листя, пагони*» [2, с. 266]. Праслов'ян. **lesъ* вважається етимологічно незрозумілим. Було висунуто декілька гіпотез. О. Трубочов вважає, що **lesъ* в багатьох слов'янських діалектах позначає листяний ліс, гілки, пагони. Прикметно, що словом **lesъ* називають листяний ліс, чагарник, ліщину, гілки, пагони. При підсічному землеробстві на місці колишньої вирубки виростав тільки листяний ліс. Припускається, що першопочатково слово **lesъ* не входило в географічну термінологію, а було терміном підсічного землеробства. Відхід від нього привів до зникнення давніх значень [18, с. 250].

Староанглійська лексема «*wudu*», рання «*widu*», що означає «дерево» чи «дерева загалом», походить від протогерманської «**widuz*» [22]. Англійськими дефініціями лексеми «*wood*» є: 1) *forest – ліс*; 2) *A dense growth of trees or underbrush covering a relatively small or confined area – густе насадження дерев, які викривають відносно невелику чи обмежену за розмірами площу; лісок, гай* [23]: *Sow beans in the mud and they'll grow like wood* [21, с. 21]; *Willows are weak, yet the bind other wood* [24, с. 891].

Ліс в українських та англійських пареміях побутує як ціль, напрям руху: *Поїду в ліс, вирублю теліш; з того теліша і зроблю два човна, два столи, мило і покришку (жолудь)* [17, с. 791]; *Або ти, тату, у ліс їдь, а я дома зостанусь, або я дома зостанусь, а ти, тату, у ліс їдь* [16, с. 260]; *He that fears leaves, let him not go into the wood* [25, с. 97].

В українській та англійській побутовій свідомості ліс виступає місцем, де відбувається переміщення: *Ішла без ліс червона корова і сміялася (сонце)* [17, с. 17]; *Так, як місяць: їде через ліс – не трісне, їде через воду – не плюсне* [12, с. 391]. Прикметно, у зв'язку з переміщенням ліс оцінюється суперечливо: з одного боку, тут відбувається переміщення, а з другого, ліс не пристосований для переміщення, тут можна заблукати: *Вулиця ліс, білий весь: пішки в нього не ввійти, на коні не в'їхати (мороз на шибі)* [17, с. 28]; *As I was going through the woods, I picked up something, I set down and looked at it, the better I liked it, I took it home because I couldn't help it (Splinter in foot)* [20, с. 660].

Концепт ЛІС/WOOD у побутовій свідомості носіїв української та англійської мов характеризується спільною когнітивною ознакою – місцем проживання диких тварин, птахів: *Жує в лісі, хижий, дикий, душить кури та індики (ліс)* [17, с. 95]; *Робота не ведмідь, до лісу не втече* [10, с. 286]; *Hunger drives the wolf out of the wood* [25, с. 139]; *I lived too near a wood to be frightened by owles* [24, с. 475]. Найбільш частотними є паремії, в яких простежується взаємозв'язок «ліс – вовк»: *Боятися вовка – в ліс не ходити* [1(1), с. 171]; *Не визивай вовка з лісу* [16, с. 216]. Такий зв'язок пояснюється тим, що ліс, як і вовк асоціюється з небезпекою, невідомістю – спільною ознакою концепту ЛІС/WOOD для представників української та англійської лінгвокультури: *Don't shout till you are out of the wood* [22, с. 345]; *Game is cheaper in the market than in the fields and woods* [24, с. 295].

У побутовій свідомості зіставлених мов ліс кваліфікується як джерело різноманітних благ для людей, природно-сировинний ресурс, а саме, грибів, ягід, горіхів, матеріалів для різних робіт, дров: *Без щастя в ліс по гриби не ходи* [12, с. 169]; *Гриби ростуть у лісі, а в місті їх знають* [10, с. 125]; *Серед лісу квасне висить (кислиця)* [17, с. 75]; *У лісі та пралісі висить діжа з містом* [17, с. 77]; *Пан спить, а ліс росте* [12, с. 235]; *Пішло щастя в ліс по пруття* [16, с. 116]; *В ліс дров не возять* [16, с. 104]. *As much sib as sieve and riddle that grew in the same wood together* [24, с. 371]; *In the woods crying time, I made my master many a dime (Fiddle)* [20, с. 434].

Концепт ЛІС в українських пареміях трактується як один з основних елементів рельєфу: *В землі – черви, в воді чорти, в лісі – сучки, в суді – крючки, куди втекти?* [12, с. 248]; *В лісі росте, на березі родиться, у воді живе, а в вогні умирає (човен)* [17, с. 257]. *Щука понури хвостом вильнула: ліси та гори встали (коса)* [17, с. 225]. У цих мікротекстах репрезентовані результати членування світу з точки зору представників наївної картини світу на три основні простори: ліс, поле і море (будь-який водний простір).

Лише в українській етносвідомості ліс кваліфікується також як міра простору, віддалене місце: *За лісом, за пралісом червона скибка має (місяць)* [17, с. 13]; *Ой за лісом, за пралісом червона гора встає (місяць)* [17, с. 13]. Ліс – це також ділянка місцевості, яка межує з полем: *Пішло поле в ліс* [1(2), с. 275].

Колективні уявлення про ліс як про високий об'єкт та критерій висоти, який визначається високими деревами, які ростуть у ньому, реалізується в тільки в українському паремійному корпусі. Високі дерева робили ліс в сприйнятті слов'янських народів еталоном висоти: *Що вище лісу, без кореня? (сонце)* [17, с. 19]; *Стоять вила, а на вилах барило, а на барилі кивало, на кивалі моргало, а на моргалі гора, а на горі ліс (людина)* [17, с. 129].

Українські паремії реалізують один з основних концептів будь-якого колективного, національного світовідчуття – опозицію «своє – чуже». Ліс – це невідоме, чуже місце, протиставлене своєму відомому, освоєному простору – дому. Чужість лісу виражається через протиставлення лісу і людей: *Лихо по людях ходить, не по лісі* [12, с. 159]. Переконавання, що ліс є виявом чужого, підтверджується паремією «*Чужі люди – темний ліс* [11, с. 203]».

Етноспецифічним значенням концепту ЛІС для носів української мови виступає логема «в лісі можливі чудеса, у ньому мешкають потойбічні, міфічні сили і істоти – нечиста сила»: *Пішов до ліса, надибав біса* [1(2), с. 479]; *Під чорним лісом спіткався чорт* [12, с. 289].

Ліс в стереотипних народних уявленнях українців вважається місцем відпочинку: *Дерев'яний пастух по лісі гуляє (гребінець)* [17, с. 199] та місцем, де можливі чудеса. В лісі мешкають потойбічні, міфічні сили і істоти – нечиста сила: *Ішов до ліса, надибав біса* [1(2), с. 479]; *Під чорним лісом спіткався чорт* [12, с. 289].

Оцінний компонент концепту ЛІС представлений у пареміях української лінгвокультури означенням ВЕЛИКИЙ: *О сей ріс у великому лісі, та ще при воді!* [16, с. 884]; *Ліс великий, а пунтього дерева не знайдеш* [10, с. 119]; ГУСТИЙ: *Густий ліс, чисте поле, два соболи, два стекла, труби, бомба і в тій бомбі лепетало (Обличчя, волосся, очі, ніс, зуби, язик)* [17, с. 131]; ТЕМНИЙ: *Чужі люди – темний ліс* [11, с. 203]. Фразеологічне словосполучення «темний ліс» асоціюється з невідомістю, невідомістю, заплутаністю.

Етноспецифічні когнітивні ознаки концепту WOOD в англійській лінгвокультурі є «ліс як місце, де багато однакових елементів»: *In the woods there is a pond, in the pond there is a boat, in that boat there is a cup, in that cup there is something everyone shall taste of (death)* [20, с. 493].

Висновки. Володіючи отриманими за результатами аналізу лексичної та паремійної семантизації концепту ЛІС/ WOOD лінгвокультурними даними, було здійснено зіставлення виділених у лексико-семантичній та паремійній структурах концепту семантико-когнітивних ознак. Так, в українській мові зіставлення згаданих ознак дало змогу виявити лакунарність у структурі досліджуваного концепту, зокрема, відсутність у паремійній семантиці концепту денотативної семи «велика площа землі, заросла деревами і кущами», при її наявності в лексичній семантиці цього ж концепту. Що ж до сем у лексичній семантиці концепту, то зазначимо відсутність таких денотативних сем як ліс як елемент рельєфу; ліс як напрям руху; місце, де відбувається переміщення; місце проживання диких тварин, птахів; міра простору; критерій висоти; місце, де багато однакових елементів; вияв «чужого»; небезпечне місце; місце відпочинку; місце, де водиться нечиста сила при їх наявності в паремійній семантиці. В англійській мові відсутні у лексичній семантиці слова денотативні семи ліс як напрям руху; місце, де відбувається переміщення; місце проживання диких тварин, птахів; місце, де багато однакових елементів. Отже, аналізований концепт став пов'язаним з додатковими аспектами значення концепту, об'єктивованими у паремійних одиницях, які не дав можливості виділити аналіз семантики лексем.

Лінгвокультурними значеннями концепту ЛІС в українській побутовій свідомості виступають: місце, де відбувається переміщення; перешкода при переміщенні; віддалене місце; критерій висоти; джерело різноманітних благ; чужий простір; місце відпочинку; місце, де водиться нечиста сила. Концепт WOOD реалізує наступні лінгвокультурні значення: місце, де відбувається переміщення; місце проживання диких тварин; джерело матеріальних благ; місце, де багато однакових елементів; небезпечне місце. Етноспецифічними для української побутової свідомості є наступні когнітивні ознаки досліджуваного концепту: місце, де можна заблукати; віддалене місце; критерій висоти; чужий простір; місце відпочинку; місце, де можливі чудеса. Етноспецифічною концептуальною ознакою в англійській мові є «ліс як місце, де багато однакових елементів».

Перспективи. Перспективним є дослідження інших концептів, які позначають назви елементів рельєфу таких як ГОРА, МОРЕ, РІЧКА, БОЛОТО на матеріалі паремій української та англійської мов, а також виявлення їх характерних ознак для кожної з досліджуваних мовних картин світу.

Література:

1. Галицько-руські народні приповідки: в 3-х т. / [зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко]. – Львів : видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006.
2. Етимологічний словник української мови: У 7-и т. – Т.3. – К. : Наук. думка, 1989. – 553 с.
3. Жайворонок В. В. Знаки української культури: словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
4. Зеленин Д. К. Восточнославянская этнография / Д. К. Зеленин. – М. : Наука, 1991. – 511 с.
5. Ключевский В. О. Курс русской истории: Сочинения в 8 т. / В. О. Ключевский. – М. : Госполитиздат, 1956. – Т. 1. – 1956. – 427 с.
6. Колесов В. В. Мир человека в слове Древней Руси / В. В. Колесов. – Ленинград : Изд-во Ленинградского ун-та, 1986. – 312 с.
7. Коцюба З. Г. Рефлексія побутової свідомості в різномовному проverbs'альному просторі (від універсального до національного) : Монографія / З. Г. Коцюба. – Львів : ДП «Видавничий дім «Укрпол», 2010. – 472 с.
8. Маковский М. М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: образ мира и миры образов / М. М. Маковский. – М. : ВЛАДОС, 1996. – 416 с.
9. Попович М. В. Нарис історії культури України / В. М. Попович. – К., 1998. – 728 с.
10. Прислів'я та приказки: природа. Господарська діяльність людини / [упоряд. М. М. Пазяк]. – К. : Наук. думка, 1989. – 480 с.
11. Прислів'я та приказки. Людина. Родинне життя. Риси характеру / [упоряд. М. М. Пазяк]. – К. : Наук. думка, 1990. – 528 с.
12. Прислів'я та приказки. Взаємини між людьми / [упоряд. М. М. Пазяк]. – К. : Наук. думка, 1991. – 440 с.
13. Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т. / [под ред. Н. И. Толстого]. – М., 1995. –Т.1. – 1995. – 577 с.
14. Славянская мифология: энц. словарь / [науч. ред.: В. Я. Петрухин и др.]. – М. : Эллис Лак, 1995. – 413 с.
15. Словник української мови: В 11-и т. – Т.4. – К. : Наук. думка, 1973. – 522 с.
16. Українські приказки, прислів'я і таке інше / [уклав М. Номис]. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.
17. Шестопал М. Українські народні загадки / М. Шестопал. – К. : Видавництво АН УРСР, 1963. – 398 с.
18. Этимологический словарь славянских языков: праславянский лексический фонд / [Отв. ред. член-корр. АН СССР О. Н. Трубачев]. – Вып. 14. – М. : Наука, 1987. – 137 с.
19. Этнография восточных славян: очерки традиционной культуры. – М. : Наука, 1987. – 557 с.
20. Taylor Archer. English Riddles from Oral Tradition / Archer Taylor. – Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1951. – 675 p.

21. Mieder W. The Prentice-Hall Encyclopedia of world proverbs. A Treasury of Wit and Wisdom through the Ages / W. Mieder. – New Jersey : Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, 1986. – 582 p.
22. Online Etymology Dictionary. – Режим доступу : http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=wood&searchmode=none.
23. The Free Dictionary by Farlex. – Режим доступу : <http://www.thefreedictionary.com/wood>.
24. The Oxford Dictionary of English Proverbs. 3rd ed. / [Ed. by F.P. Wilson]. – Oxford : Clarendon Press, 1992. – 930 p.
25. The Penguin Dictionary of Proverbs. 2nd ed. / [Ed. by R.Fergusson & J.Law]. – Penguin Books, 2000. – 365 p.

УДК 811.111'42

С. П. Сборик,

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ВІЗУАЛЬНО-ТОПОЛОГІЧНОГО СПРИЙНЯТТЯ АНГЛОМОВНОГО АВТОРА

Стаття аналізує нові підходи до вивчення ідіостилю, з його зосередженістю на ментальній стороні мовних явищ, розглядає лінгвокогнітивні механізми формування орієнтаційного складника авторського когнітивного стилю через розкриття його візуально-топологічного компоненту засобом відтворення комунікативно-когнітивних стратегій і тактик в романах сучасної британської письменниці М. Дреббл.

Ключові слова: ідіостиль, когнітивний стиль автора, орієнтаційний складник, візуально-топологічний компонент, стратегія фіктивного руху.

Статья анализирует новые подходы изучения идиостиля, акцентируя внимание на ментальной стороне языковых явлений, рассматривает лингвокогнитивные механизмы формирования ориентационного компонента авторского когнитивного стиля путем воспроизведения коммуникативно-когнитивных стратегий и тактик в романах современной британской писательницы М. Дрэбл.

Ключевые слова: идиостиль, когнитивный стиль автора, ориентационный конститuent, визуально-топологический компонент, стратегия фиктивного движения.

The paper deals with verbalisation of the visual-spatial component of the orientational constituent of M. Drabble's cognitive style within the framework of the cognitive-discursive paradigm. On the basis of the major cognitive functions of perception, a cognitive style of a writer is defined as a unity of orientational and figurative constituents that reveal perceptive and mental peculiarities of a linguistic personality in the literary work. The constituents of a cognitive style are closely related in cognition. Therefore, in the article the orientational constituent in M. Drabble's novels is focused on and analysed in the light of the writer's strategies and tactics.

The orientational constituent of the author's cognitive style is a complicated structure, because it reflects a person's interaction with the surroundings. It consists of visual and visual-spatial components since it depends on visual perception and space orientation. A visual component of the writer's cognitive style, realized through the strategy of distancing-approaching in the text, characterises the author's visual orientation that lies in opposition of a central point to peripheral one. A visual-spatial component of the orientational constituent of a cognitive style is formed as a result of interaction between the speaker's space orientation and conceptual eyesight limit, formed from visual perception. A visual-spatial component is based on topological and spatial-perceptual Gestalts, which are realised by means of space representation strategies, dynamic and static tactics. The descriptions of the observer's movement of the look and the character's position inside and outside indicate the interplay between eyesight and tactile perception that are formalized by spatial-motor Gestalts.

Key words: author's cognitive style, orientational constituent of cognitive style, visual-spatial component of the cognitive style's orientational constituent, strategy of fictive movement.

Когнітивний підхід до вивчення ідіостилю, з його зосередженістю на ментальній стороні мовних явищ [1; 4; 7; 9; 10; 14], сприяв появі «когнітивного стилю» автора в лінгвістиці [3, с. 92; 5; 12; 11, с. 81–85; 15].

Когнітивний стиль автора розглядаємо як індивідуальну специфіку процесів отримання й обробки інформації, котрі пов'язані з когнітивними функціями пізнання: топологічною й образною [2, с. 108; 15, с. 73; 17, с. 13]. Топологічна функція розкриває особливості орієнтування мовної особистості у просторі, зосередженість уваги на об'єктах або межах поля сприйняття [8, с. 29]. Образна функція пізнання, представлена метонімією [13, с. 9] й метафорою [16, с. 77, 128], дотична з обробкою інформації.

Когнітивний стиль автора втілений в текстах за допомогою низки комунікативних стратегій, які розглядаються у термінах загального плану мовленнєвої поведінки особистості [6, с. 54], й характеризуються переліком тактик, продуманих поетапних мовленнєвих дій, що по-різному впливають на читача [6, с. 109].

Мета статті полягає у виявленні лінгвокогнітивних механізмів формування орієнтаційного складника авторського когнітивного стилю через розкриття його візуально-топологічного компоненту засобом відтворення комунікативно-когнітивних стратегій в романах М. Дреббл.

Візуально-топологічний компонент когнітивного стилю формується у результаті взаємодії просторового орієнтування мовця з межами концептуального поля зору, яке визначається зоровим сприйняттям, й спирається на топологічні і просторово-перцептивні гештальти.

Стратегії зображення простору М. Дреббл відповідають природним способам сприйняття оточення письменниці. Стратегії фіктивного і фактивного руху й стратегія панорамного зображення простору – це наближене до реальності представлення довкілля та створення ефекту візуалізації. Проаналізовані нами чотирьох текстів фрагментів із романів М. Дреббл слугують **матеріалом** аналізу стратегій зображення простору. Для когнітивного стилю авторки найчастішою є стратегія фіктивного руху (53% – 212 прикладів), представити яку є **завданням** цієї публікації.

Стратегія фіктивного руху, візуального руху у нашому розумінні, зображує простір невеликого розміру з фіксованою позицією. При репрезентації фіктивного руху погляду предикати з семантикою візуалізації (*see, look, watch, gaze, stare, notice*) сполучаються з дієсловами, які позначають позиції, найбільш зручні для спостереження (*stand, sit*). Стратегія фіктивного руху відтворюється у текстах письменниці тактиками фіктивно-последовного зображення (22% – 88 прикл.), зображення КОНТЕЙНЕРА (19% – 76 прикл.), фіктивного руху погляду (спостерігача) угору (4% – 16 прикл.) й униз (3% – 12 прикл.), фіктивного руху погляду вперед (2% – 8 прикл.) й назад (1.5% – 6 прикл.), а також тактику статично-бокового зображення (1.5% – 6 прикл.).

Тактика послідовного зображення фіктивного руху нараховує 88 прикладів (22 % від загальної кількості) й передбачає опис руху очей, що супроводжує поступове переміщення погляду спостерігача вперед, через простір вдалину, й у напрямку до спостерігача, напр., *At the far end of the room, sitting together on the window seat, Jonathan and his brother Alan are in conference. Liz's tabby cat lies on the rug before the fireplace. A great gold-rimmed jug of yellow chrysanthemums, curved overbred formal globes, stands on the fireplace. Their acrid perfume mingles with the smell of baby, with Alan's Gauloise, with the sweeter scent from a small cut-glass vase of freesias, with the general smell of dust and room and home and cat and London. The lights are warm and low. A charming domestic scene* [19, с. 23]. У наведеному прикладі персонаж послідовно сприймає об'єкти кімнати, які перебувають у полі його зору, з далекої до наближеної перспективи. Спочатку він концептуалізує кімнату з далекої перспективи (*the far end of the room*), показником якої є прикметник *far* «далекій». Потім з віддаленої перспективи концептуалізує kota Ліз на килимку напроти каміну (*Liz's tabby cat lies on the rug before the fireplace*) й з наближеної – сукупності референтів: великий глечик з золотим обідком, наповнений жовтими хризантемами (*a great gold-rimmed jug of yellow chrysanthemums*), й маленька кришталева ваза з фрезіями (*a small cut-glass vase of freesias*).

Опис тривимірного простору позначається тактикою фіктивного зображення КОНТЕЙНЕРА (19 % – 76 прикл.), який репрезентований у текстах письменниці в сполучуваності іменників з локативними прийменниками *in, into, out (of), from*; прислівником *inside*; дієслова *to contain, to fill (with), to bury*; іменниками *ground, soil, earth, depths*; прикметниками *inner, deep, full (of)*. Згадана тактика полягає в зображенні простору як фізичного КОНТЕЙНЕРА із зовнішньої, внутрішньої, зовнішньо-внутрішньої й внутрішньо-зовнішньої перспектив.

Внутрішня перспектива сприйняття КОНТЕЙНЕРА лежить в основі ходу зображення УМІСТУ (7.5 % – 30 прикл.), який націлений на опис референтів КОНТЕЙНЕРА, напр., *There they gathered, the employee who lacks employment, the faithless priest, the investor about to hang himself in the expectation of plenty, the physician who will not be able to heal himself, the director who lacks all direction, the historian who denies the existence of history, the Jewish scholar of early Renaissance Christian iconography, the deaf man who hears voices [...]. A mingling, of a sort in this exclusive, this eclectic room, this room full of riddles* (RW, 36). У наведеному прикладі персонаж знаходиться у кімнаті мотелю й характеризує УМІСТ – людей в приміщенні (*the employee, the priest, the investor, the physician, the director, the historian, the scholar, the deaf man*).

Зовнішня перспектива передбачає загальний опис вмістища й сприяє формуванню ходу зображення цілого КОНТЕЙНЕРА ззовні (5 % – 20 прикл.), напр., *The Day Care Centre was a large shabby Victorian house* (18, с. 128). У наведеному прикладі контейнер *The Day Care Centre* описується авторкою як фізична характеристика об'єкту *a large shabby Victorian house* (великий старий будинок у вікторіанському стилі).

Хід зображення фіктивного руху погляду назовні (4.5 % – 18 прикл.) ґрунтується на внутрішньо-зовнішній перспективі, коли персонаж може спостерігати за тим, що відбувається ззовні зсередини, напр., *What she saw from her own window had no beauty, had never possessed beauty: a street of London houses, [...] London was stony, but in the snow its ugliness was concealed* (20, с. 17).

Зовнішньо-внутрішня перспектива лежить в основі формування ходу зображення фіктивного руху погляду всередину (1.5% – 6 прикл.), коли персонаж перебуває поза межами КОНТЕЙНЕРА й спостерігає за тим, що відбувається всередині, напр., *It is Sunday in London. Carla Davis waits for dusk [...] There is Liz's house, next to the clinic. Its small front garden is in full blossom [...] The lights are on, the curtains have not been drawn, she can see in. She sits on the crumbling garden wall, and stares at them. There they are, the Headleands: Liz and Charles, Aaron and Alan, and one of the girls, she does not know which* (19, с.299). У наведеному прикладі персонаж перебуває поза будинком й дивиться усередину кімнати через незашторене вікно (*she can see in, stares at them*). Вона поступово переводить погляд з одного на іншого членів родини.

Хід зображення фіктивного руху погляду упродовж кількох КОНТЕЙНЕРІВ (0.5% – 2 прикл.) описує спроможність персонажа одночасно бачити кілька кімнат, перебуваючи в одному приміщенні, напр., *Shirly stands in the doorway. There is nowhere else to stand. She has by now discovered the bathroom, which leads, also, directly from the small square sitting-room* (19, с. 161). У наведеному прикладі рух погляду персонажа Шерлі проходить траєкторію руху від неї через вітальню й з вітальні у ванну. Зорове сприйняття номінується лексичною одиницею *discover* «відкривати».

Авторка описує простір за допомогою тактики фіктивного руху погляду спостерігача угору (4% – 16 прикл.) і тактики фіктивного руху погляду вниз (3% – 12 прикл.). Згадані тактики полягають в зображенні погляду персонажа вище й нижче рівня очей. Просторові прийменники *over, above, up (to)*, похідні слова з *up-* й дієслова *to rise, to lift* позначають рух угору, а прийменники *below, under, beneath, down* і похідні лексичні одиниці з *down-, under-* вказують на переміщення погляду вниз, напр., *She can see the shop, a two-storey building. Upstairs, the closed salon. The windows are boarded. The butcher's below is also closed* (19, с.133). У наведеному прикладі йдеться про концептуалізацію будинку ЗВЕРХУ-ВНИЗ, на що вказують такі одиниці, як *upstairs* (зверху) й *below* (внизу).

Тактики фіктивного руху погляду спостерігача вперед (2% – 8 прикл.) й назад (1.5% – 6 прикл.) представлені специфікацією руху процесу спостереження на рівні очей згідно координат СПЕРЕДУ-ЗАДУ. По горизонталі процес спостереження визначається лексемами *in front of, before, ahead, forward (to), behind, after* і *back*, напр., *Shirly now sits before Clive Enderby, with her back to the view, and listens patiently as he explains about her mother's will* (19, с. 39). У поданому прикладі два персонажі Шерлі і Клайв прямо бачать один одного, оскільки сидять напроти, на що вказує прийменник *before* (перед).

Тактика фіктивного-бокового зображення, яка нараховує 6 прикладів із 400 (1.5%), позначає орієнтування спостерігача стосовно координат СПРАВА – ЗЛІВА й реалізується виразами *to the right / to the left, to right and left of, to either side of, to one side... to the other* й іменником *side*, що свідчить про авторське сприйняття простору по всіх координатах горизонталі, напр., *There is London, to right and left of him, glittering with religion, art and commerce. From this distance, in this obscurity, London looks fine* (21, с.126). У наведеному прикладі спостерігач знаходиться в частині міста з якої добре видно довкілля по обидва боки від нього (*to right and left of him*).

Отже, для візуально-топологічного компоненту орієнтаційного складника когнітивного стилю М.Дреббл найпоширенішою є стратегія фіктивного руху погляду спостерігача (53%), яка деталізує простір невеликого розміру з фіксованої позиції. Тактики послідовного зображення простору, зображення споруди, вертикального руху, горизонтального руху, бокового зображення, які вказують на переміщення погляду очей у всіх напрямках від тіла людини описують фіктивний рух погляду спостерігача. При репрезентації фіктивного руху погляду предикати з семантикою візуалізації сполучаються з дієсловами, які позначають позиції, найбільш зручні для спостереження.

У подальшій роботі планується дослідити тактики фактичного зображення руху у романах М. Дреббл задля повного аналізу візуально-топологічного сприйняття довкілля авторки.

Література:

1. Белехова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: Дис.... д-ра філол. Наук: 10.02.04 / Л. І. Белехова. – Київ, 2002. – 476 с.
2. Біскуб І. П. Кореляція концептотворення й категоризації: лінгвоіндуктивний підхід / І. П. Біскуб // Мовні і концептуальні картини світу. Вип. 43. Частина 1 / Відп. ред. А. Д. Белова / Ред. кол. В. Б. Бурбело; І. О. Голубовська; Н. Ю. Жлуктенко; В. І. Карабан. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2013. – С. 106–113.
3. Бондаренко Я. О. Вербалізація когнітивної діяльності в кіндіалозі (на матеріалі американського телесеріалу «Мислити як злочинець» / Я. О. Бондаренко // Наукові записки. Серія «філологічні науки». Ніжинський держ. ун-т імені Миколи Гоголя / відп. ред. проф. Г. В. Самойленко. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – Кн. 1. – С. 92–95.
4. Вороб'єва О.П. Вирджинія Вульф в аспекте языковой личности: когнитивный этюд / О. П. Вороб'єва // Материалы I-ой Междунар. науч. конф. «Языки и транснациональные проблемы»/ Отв. Ред. Т. А. Фесенко. – М., Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2004. – Т. II. – С. 50–55.
5. Діденко Н. М. Іронія в мовній та концептуальній картині світу Гюнтера Грасса: автореф. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Н. М. Діденко. – Одеса, 2012. – 20 с.
6. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. Изд. 5-е. – М. : ЛКИ, 2008. – 288 с.
7. Погодаева Е. А. Репрезентация когнитивного стиля современного делового человека в текстах деловой прессы: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 «Теория языка» / Е. А. Погодаева. – Барнаул, 2009. – 177с.
8. Потапенко С. І. Мовна особистість у просторі медійного дискурсу: досвід лінгвокогнітивного аналізу: Монографія / С. І. Потапенко. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2004. – 360 с.
9. Славова Л. Л. Мовна особистість політика: когнітивно-дискурсивний аспект: Монографія / Л. Л. Славова. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – 358 с.
10. Тарасова И. А. Поэтический идиостиль в когнитивном аспекте [Электронный ресурс]: монография / И.А. Тарасова. – 2-е изд., перераб. – М. : ФЛИНТА, 2012 – 196 с.
11. Ходоренко А. В. Когнитивный стиль мышления языковой личности (на примере наименований групп лиц) / А. В. Ходоренко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, № 936. Серія Філологія. Випуск 61. – Харків, 2011. – С. 81–85.
12. Юдина Н.В. О возможной связи когнитивных стилей и некоторых языковых процессов / Н. В. Юдина // Вопросы когнитивной лингвистики. – № 1. – 2006. – С. 61–68.
13. Cymbalista P. Metonymy and semantic modification: the phenomenon of names of professions and occupations / P. Cymbalista, В. Kopecka, M. Pikor-Niedzialek, A. Uberman // Galicia Studies in Language. Historical Semantics Brought to the Fore. – Chelm : Wydawnictwo TAWA, 2012. – P. 9–25.
14. Freeman M. The Body in the World: A Cognitive Approach to the Shape of the Poetic Text / M. Freeman // Cognitive Stylistics: Language and Cognition in Text Analysis / Ed. By E. Semino, J.V. Culpeper. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing House, 2002. – P. 23–48.
15. Hansen T. Cognitive stylistics: Style and cognition in Mrs. Dalloway / T. Hansen // Texts and Minds: Papers in Cognitive Poetics and Rhetoric / Alina Kwiatkowska (ed.). – Frankfurt am Main, etc.: Peter Lang, 2012. – P. 71–84.
16. Lakoff G., Johnson M. Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought / G. Lakoff, M. Johnson. – N.Y. : Basic Books, 1999. – 624 p.
17. Marotta G. Space in Language / G. Marotta // Proceedings of the Pisa International Conference // Giovanna Marotta, Alessandro Lenci, Linda Meini, Francesco Rovai. – Pisa : Edizioni ETS, 2010. – P. 13 – 25.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

18. Drabble M. The Middle Ground. – L. : Weidenfeld and Nicolson, 1980. – 248 p.
19. Drabble M. A Natural Curiosity. – New York : Penguin Books, 1990. – 309 p.
20. Drabble M. The Waterfall. – Harmondsworth : Penguin Books, 1977. – 239 p.
21. Drabble M. The Witch of Exmoor. – Harmondsworth : Penguin Books, 1997. – 276 p.

УДК 81.1

Л. Л. Семененко,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ПОЛІТИЧНА КАРТИНА СВІТУ: КРИТЕРІЙ ВИОКРЕМЛЕННЯ

У статті визначено поняття політична картина світу як одного з типів відображення дійсності певної людської спільноти. Як і будь-яка картина світу, політична картина світу представлена у свідомості кожного громадянина, представника спільноти, що історично сформувалася на певній території. Вона безпосередньо пов'язана з політикою, державою, владою і способами їх реалізації в певному колективі.

Ключові слова: мова, дійсність, категоризація, концептуалізація, концептуальна картина світу, мовна картина світу, політична картина світу.

В статье определено понятие политической картина мира как одного из типов отображения действительности определенного человеческого сообщества. Как и любая картина мира, политическая картина мира представлена в сознании каждого гражданина, представителя сообщества, которое исторически сформировалось на определенной территории. Она непосредственно связана с политикой, государством, властью и способами их реализации в определенном коллективе.

Ключевые слова: язык, действительность, категоризация, концептуализация, концептуальная картина мира, языковая картина мира, политическая картина мира.

The article defines the concept of the political world view as a type of reflection of a human community reality. Like any world view, the political one is represented in the mind of every citizen, representative of the community historically formed in a particular area. It is directly linked to the politics, the state government and the ways to implement them in a group.

Key words: language, reality, categorization, conceptualization, conceptual world view, language world view, political world view.

Вивчення картини світу в сучасних гуманітарних науках зумовлене зростанням наукового зацікавлення цією категорією, значною частотою вживання в різногалузевих дослідженнях, відсутністю чіткої дефініції тощо. Підвищений інтерес

до дослідження картини світу пояснюється ще й тим фактом, що це поняття належить до переліку фундаментальних і визначає специфіку людського буття, взаємовідношення людини і дійсності, місце людини у світі [4]. Для мовознавства нині актуальними лишаються питання, поставлені в кінці минулого століття когнітивною лінгвістикою, що вивчає мову як пізнавальний механізм, який відіграє визначальну роль у кодуванні і переробці інформації про факти дійсності: дослідження складних відношень в триаді *мова – мислення – дійсність*. Визначальними в цих відношеннях лишаються процеси категоризації й концептуалізації дійсності, що формують у свідомості мовця своєрідне світобачення – мовну картину світу, яка складає світогляд особистості, її відношення до довкілля.

Вивчення і опис картини світу залишається однією з найактуальніших у сучасній мовознавчій науці проблем, яка неодноразово піднімалася в працях багатьох вчених (В. фон Гумбольдта, Р.І. Павільоніса, Дж. Лакофа, М. Джонсона, Є.С. Кубрякової, З.Д. Попової, І.А. Стерніна та ін.). У нашому дослідженні ми опираємося на вчення про внутрішню форму мови (В. фон Гумбольдт), ідіотичний характер картини світу (Л. Вайсгербер), про образ світу (О.М. Леонтьєв) та ін. Під час виокремлення різновиду картини світу – політичної картини світу – було враховано погляди вчених, які намагалися систематизувати підходи до структурування картини світу та створення її типологій (І.А. Андреева, З.І. Попова, та ін.).

Мета праці – дати визначення терміну *політична картина світу* (далі – ПКС), окреслити межі поняття, з'ясувати його суть.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- Визначити статус ПКС відносно концептуальної картини світу й мовної картини світу;
- Означити ключові концепти, що входять до ядра ПКС.

Картина світу визнається науковцями як сукупність уявлень людини про навколишню об'єктивну дійсність, як цілісний глобальний образ світу, який лежить в основі світобачення людини, репрезентує основні властивості світу в людській свідомості і є результатом всієї духовної діяльності людини, тобто вона завжди має в собі риси людської суб'єктивності та специфічності. Цей своєрідний стрижень інтеграції людей і постає як суб'єктивний образ об'єктивної реальності, що опосередковує всі акти світосприйняття та світоуявлення людини, і в якому співіснує, переплітаючись, універсальне, загальнолюдське й особистісне [2, с. 21]. Це результат відображення світу органами чуттів і мисленням людини; результат пізнання і вивчення світу як суспільною (груповою), так і індивідуальною свідомістю; результат світовідчуття окремої людини, який відкладає свій відбиток на характер організації картини світу. Особливістю мовознавчої науки в цьому напрямку є розуміння того, що можна відтворити картину світу тільки при комплексному вивченні мови та соціальних чинників, у яких вона функціонує, реалізує себе як суспільне явище.

Варто сказати, що картина світу як результат відображення світу органами чуттів і мисленням людини відтворює дійсність людей різних культур, різних історичних часів, різних професійних вполювань тощо. Зважаючи на це, варто говорити про картини світу, які відбивають певний фрагмент дійсності, членуючи дійсність на сегменти.

Значна кількість учених (Б.А. Серебренников, Є.С. Кубрякова, В.І. Постовалова, Е.Д. Сулейменова, З.Д. Попова, І.А. Стернін та ін.), розглядаючи поняття «картина світу», сходяться в думці про потребу розмежування безпосередньої й опосередкованої картин світу: безпосередня – отримується в результаті прямого пізнання свідомістю навколишньої дійсності. Це когнітивна картина світу, яка включає змістовне, концептуальне знання про дійсність і сукупність ментальних стереотипів, що визначають розуміння та інтерпретацію явищ дійсності. Концептуальна картина світу – сукупність упорядкованих знань – концептосфери, що складається з концептів. Опосередкована картина світу – результат фіксації концептосфери вторинними знаковими системами, які матеріалізують концептуальну картину світу, що існує у свідомості [1, 3].

Якщо розглядати лінгвокультурну спільність як мовний колектив, то стає очевидним, що в різних мовах вербалізується різний обсяг загальної концептуальної моделі світу. Кожна конкретна мова ґрунтується на своїй особливій моделі світу й членує світ по-своєму, має свій специфічний засіб концептуалізації, а відповідно, і мовної репрезентації. Залежно від галузі діяльності в певному соціумі вчені виділяють різні типи картин світу: наївна картина світу, наукова картина світу, релігійна картина світу, культурна картина світу, адаптивна / не адаптивна картина світу тощо.

Поняття *мовна картина світу* найчастіше трактується як відображення в психіці людини предметного світу через предметні значення та відповідні когнітивні схеми, що піддаються свідомій рефлексії. У працях Б.О. Серебренникова та Ж.П. Соколовської визначено це поняття як «сукупність уявлень людини про навколишню дійсність» [4, с. 44; 5, с. 11]. А.О. Худолій трактує поняття «мовна картина світу» як сукупність зафіксованих в одиницях мови уявлень народу про дійсність на певному етапі його розвитку [6, с. 378].

Вважаємо за доцільне розглядати мовну картину світу як складову частину концептуальної картини, при цьому обидві вони впливають одна на одну. Мовна картина світу, сприяючи відбору конкретних одиниць плану вираження (експонентів), впливає на план змісту, структурує його, відбиваючи концепти й відношення між ними. Кожний із цих комплексів становить єдність значень, уявлень, відчуттів, інтуїцій, трансценденцій, проявів архетипово-невідомого, які закріплюються за певним знаком.

З огляду на зазначене вище, видається можливим виділяти політичну картину світу як один з типів відображення культурно маркованої дійсності, що описує певний її зріз – політичну реальність.

На нашу думку, базовими складниками політичної реальності є: політична свідомість; політична поведінка; об'єкти і суб'єкти політичної діяльності; маніпуляції; засоби масової інформації; стереотипи. Основними концептами, що становлять ядро ПКС і навколо яких будується ПКС, є: суспільство, держава, влада, політика, економіка, право, мораль, військово-воєнна сфера, міжнародні відносини тощо.

При виділенні саме цих ключових концептів ми брали до уваги такі чинники:

- 1) зв'язок відзначених концептів із політичним життям суспільства;
- 2) понятійно-змістові ознаки, які виявляються під час аналізу дефініцій номінацій концепта, наявних у тлумачних словниках. Їх сукупність утворює змістовий мінімум, який є необхідним і достатнім для ідентифікації концепта;
- 3) навколо поданих концептуальних одиниць групуються лексеми, які підпорядковуються сфері, означеній цим словом, і мають у своєму лексичному значенні відповідну сему, так чи інакше пов'язану з цим поняттям;
- 4) асоціативно-образні ознаки, що проявляються під час вивчення лексичної сполучуваності номінантів концепта, під час зіставлення прямих і переносних значень, аналізу метафор тощо;
- 5) оцінні ознаки, які разом з асоціативно-образними становлять периферію структури концепта.

Політична картина світу має низку властивостей, які обумовлюють її відмінність від інших картин світу і надають їй індивідуальний характер. Так, вона:

- 1) неглобальна, що пояснюється тим, що вона є лише національно-специфічною моделлю світу;

- 2) динамічна, мінлива, тому що політична реальність нескінченно поповнюється новими фактами дійсності;
- 3) антропоцентрична, тобто формується людиною, яка категоризує політичні реалії, спираючись на свої уявлення про світ і своє місце в ньому;
- 4) цілісна, єдина завдяки узгодженості її складових;
- 6) неадекватна, позаяк часто це псевдомодель політичної дійсності, нав'язана індивіду засобами політичної агітації.

Політична мова – це особлива підсистема національної мови, призначена для політичної комунікації: для пропаганди тих чи інших ідей, емотивного впливу на громадян країни і спонукання їх до політичних дій, для вироблення консенсусу, прийняття та обґрунтування соціально-політичних рішень в умовах множинності поглядів у суспільстві. Політична свідомість являє собою сприйняття суб'єктом тієї частини реальності, яка пов'язана з політикою, з питаннями влади і підпорядкування, держави з її інститутами. Для належного сприйняття політичних процесів кожному індивіду необхідно володіти елементарними знаннями і уявленнями про політику, які впливають, у свою чергу, на його політичну поведінку.

Спіраючись на характерні ознаки і властивості ПКС, можемо дати визначення цьому поняттю. Політична картина світу – це неадекватна модель політичної реальності, яка існує у свідомості учасників політичного процесу і обумовлює їх поведінку; будується ПКС на підставі знань індивідів про політичну дійсність і їх політичної свідомості, у формуванні політичного світогляду особливу роль відіграють засоби масової інформації та політичні діячі – суб'єкти політичної діяльності.

Отже, політична картина світу – це один із типів відображення фрагменту дійсності певної людської спільноти, а саме її суспільно-політичний бік буття. Як і будь-яка картина світу, ПКС представлена у свідомості кожного громадянина, представника суспільної спільноти, яка історично сформувалася на певній території. Вона безпосередньо пов'язана з політикою, державою, владою і способами їх реалізації в певному колективі. При цьому носій цих світоуявлень обов'язково має володіти елементарними знаннями і уявленнями про політику, що, у свою чергу, впливає на його політичну поведінку. Властивостями політичної картини світу є неглобальність, динамічність, мінливість, єдність об'єктивного і суб'єктивного, антропоцентричність, цілісність, неадекватність. Концептуальну політичну картину світу можна представити як когнітивно-психологічну модель політичної реальності, яка відображена у свідомості певного народу і його поведінці. Для лінгвістики особливий інтерес представляє мовна політична картина світу, яка відображає «наївні» уявлення народу про себе, свою країну і власну роль у політичному житті країни, що, в свою чергу, є джерелом формування політичної свідомості суспільства.

Література:

1. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.
2. Лебедева Т. Б. Динамика розвитку військової лексичної підсистеми в сучасній німецькій мові. Дис... канд. філол. наук: 10.02.04. – К. : КНАУ 2002. – 226 с.
3. Попова З. Д. Язык и национальная картина мира / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж, 2003. – 59 с.
4. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Б. А. Серебренников, Е. С. Кубрякова, В. И. Постовалова и др. – М. : Наука, 1988. – 216 с.
5. Соколовская Ж. П. «Картина мира» в значениях слов. «Семантические фантазии» или «катехизис семантики»? – Симферополь : Таврия, 1993. – 232 с.
6. Худолій А. О. Функціональні зміни у мові американської публіцистики кінця ХХ – початку ХХІ століття. – Острог, 2006. – 384 с.

УДК 81'42:821.111

М. П. Степанюк,

Херсонська державна морська академія, м. Херсон

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ПОЛЯ КОНЦЕПТУ 'РАДІСТЬ' У РОМАНАХ СЕСТЕР БРОНТЕ

У статті проаналізована концептосфера, яка надана Л.Г. Бабенко, яка складається з ядра, приядерної зони, ближньої периферії та дальньої периферії, виділені основні репрезентанти концепту 'РАДІСТЬ', проаналізовані тлумачення лексеми joy у відомих англомовних словниках; надані основні словоформи концепту 'РАДІСТЬ', а саме іменники – happiness, pleasure, satisfaction, delight, gladness, прикметники – happy, satisfied, glad, cheerful, дієслова – to enjoy, to delight; визначено ядро, приядерну зону, ближню периферію та дальню периферію концепту концепту 'РАДІСТЬ' та надані приклади з романів сестер Бронте.

Ключові слова: концептосфера, ядро, периферія.

В статье проанализирована концептосфера, которая предоставлена Л.Г. Бабенко, которая состоит из ядра, приядерной зоны, ближней периферии и дальней периферии, выделены основные репрезентанты концепта 'РАДОСТЬ', проанализированы толкования лексеми joy в известных англоязычных словарях; предоставлены основные словоформы концепта 'РАДОСТЬ', а именно существительные – happiness, pleasure, satisfaction, delight, gladness, прилагательные – happy, satisfied, glad, cheerful, глаголы – to enjoy, to delight; определено ядро, приядерную зону, ближнюю периферию и дальнюю периферию концепта 'РАДОСТЬ' и предоставлены примеры из романов сестер Бронте.

Ключевые слова: концептосферы, ядро, периферия.

The article analyzed the conceptual sphere, which was provided by L.G. Babenko, which consists of the main body, near main body zone, close periphery and the far periphery, identified the main representative of the concept of 'JOY' were analyzed the main definitions of the word 'JOY' in the famous English dictionaries; provided basic wordforms of the word 'JOY', namely nouns – happiness, pleasure, satisfaction, delight, gladness, adjectives – happy, satisfied, glad, cheerful, verb – to enjoy, to delight; defined the main body, near main body zone, close periphery and the far periphery of the concept 'JOY', and provided examples from novels of Bronte sisters.

Keywords: conceptual spheres, the main body, periphery.

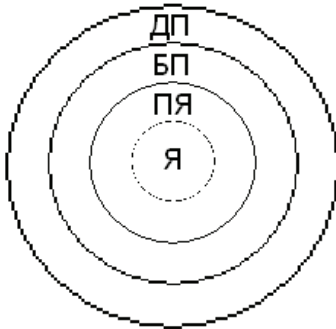
Концепт є ключовим поняттям когнітивної лінгвістики. Однак, незважаючи на те, що поняття «концепт» можна вважати для сучасної когнітивістики утвердженням, зміст цього поняття дуже істотно варіює в концепціях різних наукових шкіл і окремих вчених.

Значний внесок у розвиток когнітивної лінгвістики зробили американські, західноєвропейські, а також російські вчені. У вітчизняному мовознавстві проблеми концепту досліджують С. О. Аскольдов, Т. А. Космеда, О. О. Селіванова, В. А. Піщальникова, Г. В. Токарев, В. Г. Ніконова. Лінгвістичним та лінгвокультурним осмисленням концепту займалися багато відомих вітчизняних та зарубіжних лінгвістів: А. Вежицька, В. І. Карасик, Ю. С. Степанов, Г. Г. Слишкін, О. С. Кубрякова, Н. А. Болдирев, І. А. Стернін, А. П. Бабушкін. Емоційні концепти привертають увагу таких лінгвістів: О. О. Потєбня, Ш. Баллі, Я. Зима, Є. М. Галкіна-Федорук, В. М. Адмоні, О. І. Москальська, О. Й. Шендельс, В. О. Жеребков, В. Н. Телія, Дж. Лакофф, Ч. Філмор.

Метою нашого дослідження є формування функціонально-семантичних полів концепту 'радість' у романах сестер Бронте.

Досягнення визначеної мети передбачає розв'язання таких завдань:

- надати модель концептосфери Л.Г. Бабенко;
- виділити основні репрезентанти концепту JOY 'радість' та основні словоформи концепту JOY 'радість';
- проаналізувати тлумачення лексеми joy;
- визначити ядро, приядерну зону, ближню периферію та дальню периферію концепту JOY 'радість' та надати приклади з романів сестер Бронте.

Як зазначає Л.Г. Бабенко [1], індивідуально-авторські знання про світ формують специфічну концептосферу, яка структурована по принципу поля, ядром (Я) є когнітивно-пропозиційна структура (КПС), приядерну зону (ПЯ) представляють лексичні репрезентанти цієї структури, ближню периферію (БП) – образні репрезентанти, а дальню периферію (ДП) – емоційно-оцінні смисли.

Спочатку виділяємо базові репрезентанти концепту JOY 'радість'. У творах сестер Бронте даний концепт репрезентований лексемами *joy, happiness, happy, joyful, merrily, cheerful*.

«Dear brother, I am happy to see you eat your breakfast with relish, after the fatiguing night you have passed. Caroline, then, is defective; but with my forming hand and almost motherly care she may improve. There is about her an occasional something – a reserve, I think – which I do not quite like, because it is not sufficiently girlish and submissive; and there are glimpses of an unsettled hurry in her nature, which put me out» [3].

«You see, sir, I am come, according to promise!» I exclaimed, assuming the cheerful:

«and I fear I shall be weather-bound for half an hour, if you can afford me shelter during that space» [5].

Ключовим репрезентантом художнього концепту 'радість' вважаємо лексеми *joy*. Наприклад: «Night-walking amuses him, then,» I remarked, affecting a careless manner in reality as surprised as she was, and anxious to ascertain the truth of her statement; for to see the master looking glad would not be an every-day spectacle. I framed an excuse to go in. Heathcliff stood at the open door; he was pale, and he trembled yet, certainly, he had a strange joyful glitter in his eyes, that altered the aspect of his whole face» [5].

Ядерну зону концепту JOY 'радість' у творах доповнює значна кількість похідних словоформ, визначених на основі дериваційного аналізу лексеми *joy*, які у сучасній англійській мові експлікують:

- наявність або відсутність емоції: іменники концепту JOY 'радість' – great happiness and pleasure [6]; *joyless* – without any happiness at all [6]. Ці лексеми вказують на наявність або відсутність великої радості та задоволення людини.
- бути в радісному стані: дієслово *joy* – to be happy because of something [6].
- характеристика людини: прикметник *joyful* – very happy, or likely to make people very happy [6].
- характеристика дій, або тональність розмови: прислівник *joyfully* – визначає тональність та емоційний настрій людини у момент розмови.

Аналіз словникових дефініцій дав змогу надати наступні тлумачення лексеми *joy*:

– **Longman Dictionary** [6] дає наступне тлумачення лексеми *joy* – great happiness and pleasure, *happiness* – the state of being happy; *pleasure* – the feeling of happiness, enjoyment, or satisfaction that you get from an experience; *satisfaction* – a feeling of happiness or pleasure because you have achieved something or got what you wanted; *enjoyment* – the feeling of pleasure you get from having or doing something, or something you enjoy doing;

– **Webster's Revised Unabridged Dictionary** (1913) [9] надає наступну дефініцію: *joy* – passion or emotion excited by the acquisition or expectation of good; pleasurable feelings or emotions caused by success, good fortune, and the like, or by a rational prospect of possessing what we love or desire; gladness; exhilaration of spirits; delight; *delight* – a strong feeling of happiness; *exhilaration* – a feeling of great happiness and excitement;

– **Macmillan Dictionary** [7] *joy* – a feeling of great happiness;

– **Merriam Webster** [8] *joy* – a feeling or state of well-being and contentment;

– **Macmillan Dictionary** надає наступний синонімічний ряд до лексеми «joy»: *happiness, delight, contentment, euphoria, elation, jollity, ecstasy, nirvana*. **Merriam Webster** надає таку низку синонімів: *beatitude, blessedness, bliss, blissfulness, felicity, gladness, joy, warm fuzzies*, та таких слів, які близькі до значення: *elatedness, elation, exhilaration, exultation, high, intoxication, ecstasy, euphoria, glory, heaven, nirvana, paradise, rapture, rapturousness, ravishment, seventh heaven, transport, delectation, delight, enjoyment, pleasure*.

Аналіз романів сестер Бронте показав, що ядром концепту концепту JOY 'радість' є лексема *joy*, та похідні слова *joyful, joyfully*, які найбільш очевидно репрезентують *радість*; воно характеризується загальновідомістю, максимальною абстрактністю й частотністю та стилістичною нейтральністю.

Можемо зробити висновок, що концепт концепту JOY 'радість' може бути представлений наступним синонімічним рядом: *happiness, pleasure, satisfaction, enjoyment, gladness, delight, pleasurable things, contentment, euphoria, elation, jollity, ecstasy, nirvana, beatitude, blessedness, bliss, blissfulness, felicity, warm fuzzies*.

Аналіз романів сестер Бронте, дав змогу встановити, що концепт JOY 'радість', вербалізований у романах за допомогою наступних лексем: іменниками – *happiness, pleasure, satisfaction, delight, gladness*, прикметниками – *happy, satisfied, glad, cheerful*, дієсловами – *to enjoy, to delight*.

Наведемо приклад:

«Ho, Miss Linton!» cried a deep voice (the rider's), 'I'm glad to meet you. Don't be in haste to enter, for I have an explanation to ask and obtain.»[5]

У наведеному прикладі, лексема *glad* виражає концепт JOY 'РАДІСТЬ'.

Ближня периферія представлена словами та словосполученнями, які мають непряму репрезентацію концепту JOY 'РАДІСТЬ', а саме метафора та метонімія. Наведемо приклад:

«*Heathcliff's face brightened a moment; then it was overcast afresh, and he sighed.*

'*But, Nelly, if I knocked him down twenty times, that wouldn't make him less handsome or me more so. I wish I had light hair and a fair skin, and was dressed and behaved as well, and had a chance of being as rich as he will be!*»[5]

Словосполучення *face brightened a moment* є метафоричним та вербалізує емоцію радості, тобто обличчя сяяло від радості.

У наступному прикладі словосполучення *happy face* репрезентує щасливе обличчя, тобто радість репрезентована за допомогою метонімії:

«*He stood on the kitchen hearth; Caroline stood beside him. Mr. Moore, while enjoying the genial glow, kept his eyes directed towards the glittering brasses on the shelf above. Chancing for an instant to look down, his glance rested on an uplifted face flushed, smiling, happy, shaded with silky curls, lit with fine eyes!*»[4]

Коли людина щаслива та радісна, вона може виражати це жестами, наприклад, *плескати у долоні*:

«*Diana clapped her hands. «That is just what we hoped and thought! And you will marry him, Jane, won't you? And then he will stay in England.»*»[2]

I delivered this message to Mrs. Earnshaw; she seemed in flighty spirits, and replied merrily, 'I hardly spoke a word, Ellen, and there he has gone out twice, crying. Well, say I promise I won't speak but that does not bind me not to laugh at him!' [5]

Очі людини, від радощі посміхаються (*eyes laughed*):

«*Mr. Moore's dark face mustered colour; his lips smiled, and yet were compressed; his eyes laughed, and yet he resolutely knit his brow.*»[4]

Тобто, можна зробити висновки, що ближня периферія концепту JOY 'РАДІСТЬ' у романах сестер Бронте виражена образно, тобто метафорами, наприклад: *face brightened, eyes laughed, eyes sparkled, lit eyes*, та метонімією: *happy face, happy eyes*.

Дальня периферія представлена контекстами, та ситуаціями, які репрезентують концепт JOY 'РАДІСТЬ'. Наведемо приклад:

«Your mother was my father's sister?»

«Yes.»

«My aunt, consequently?»

He bowed.

«My uncle John was your uncle John? You, Diana, and Mary are his sister's children, as I am his brother's child?»

«Undeniably.»

«You three, then, are my cousins; half our blood on each side flows from the same source?»

«We are cousins; yes.»[2]

У наведеному прикладі, ми можемо визначити концепт JOY 'РАДІСТЬ', а саме радість Джейн Ейр, яка щаслива, що має двоюрідних сестер та братів.

Отже, можна зробити висновок, що ядром концепту 'РАДІСТЬ' є лексема *joy*, приядерна зона представлена іменниками – *happiness, pleasure, satisfaction, delight, gladness*, прикметниками – *happy, satisfied, glad, cheerful*, дієсловами – *to enjoy, to delight*.

Ближня периферія вербалізована метафорою та метонімією, наприклад: метонімією *happy face*, метафорою *face brightened, eyes laughed, eyes sparkled, lit eyes*.

Дальня периферія представлена контекстами, та ситуаціями, які репрезентують концепт JOY 'РАДІСТЬ'.

Література:

1. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. – М. : Флинта, Наука, 2004. – 496 с.
2. Charlotte Bronte «Jane Eyre» / Ch. Bronte [Електронний доступ] – режим доступу : <http://www.online-literature.com/brontec/janeeyre/>
3. Charlotte Bronte «Shirley» / Ch. Bronte [Електронний доступ] – режим доступу : http://books.google.com.ua/books/about/Shirley.html?id=sQ8RRKfSb34C&redir_esc=y
4. Charlotte Bronte «Vilette» / Ch. Bronte [Електронний доступ] – режим доступу : <http://www.literature.org/authors/bronte-charlotte/villette/>
5. Charlotte Bronte «Wuthering Heights» / Ch. Bronte [Електронний доступ] – режим доступу : <http://www.literaturepage.com/read/wutheringheights.html>
6. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ldoceonline.com/>
7. Macmillan English Dictionary 2nd Edition [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.macmillandictionary.com/open-dictionary/latestEntries.htm>
8. Merriam-Webster Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.merriam-webster.com/>
9. Webster M. Webster's New Dictionary of Synonyms / [Ed. M. Webster]. – Springfield, Massachusetts : Merriam-Webster Inc., 1984. – 942 p.

УДК 811.111'42

О. Г. Сторчак,

Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків

ХАРАКТЕРИСТИКА СОМАТИЧНОГО КОМПОНЕНТУ КОНЦЕПТІВ *HEAVY* І *LIGHT* В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Соматичний компонент концептів *HEAVY* і *LIGHT* має модальнісно-неспецифічну природу і відображає сома-тичний стан людини. Лексеми *heavy* і *light* використовуються для номінації станів, викликаних різними типами аферентації. Проаналізовано фактори, що впливають на концептуалізацію стану.

Ключові слова: сома-тичний компонент, концептуалізація, концепт, сома-тичний стан, аферентація.

Соматический компонент концептов HEAVY и LIGHT имеет модальностно-неспецифическую природу и отражает соматические состояния человека. Лексемы heavy и light используются для номинации состояний, вызванных различными типами афферентации. Проанализированы факторы, влияющие на концептуализацию состояния.

Ключевые слова: *соматический компонент, концептуализация, концепт, соматическое состояние, афферентация.*

The somatic component of the concepts HEAVY and LIGHT is modality-nonspecific and reflects a human somatic state. The lexemes of heavy and light are used to nominate the human states that are caused by various types of afference. The factors that have an impact on the conceptualization of a state are analyzed.

Key words: *somatic component, conceptualization, concept, somatic state, afference.*

В когнитивной науке широкое распространение получила идея телесной концептуализации, согласно которой концептуальная система человека использует те же основные механизмы, что и его сенсомоторная система, а именно, визуальную систему, высший уровень системы управления моторными функциями, схемы управления моторикой и двигательные синергетические схемы [12, с. 39, 42]. Под концептуализацией понимается когнитивно-семантический процесс структурирования знаний и опыта посредством осмысления полученной информации [4, с. 93].

Цель данной работы заключается в описании соматического компонента концептов *HEAVY* (ТЯЖЁЛЫЙ) и *LIGHT* (ЛЁГКИЙ), объективированных словами *heavy* и *light* в современном англоязычном дискурсе. Объектом исследования является соматический компонент концептов *HEAVY* и *LIGHT*, а предметом исследования – значения слов *heavy* и *light* в современном английском языке. Актуальность исследования обусловлена повышенным интересом когнитологов к концептуализации опыта чувственного восприятия мира и его связью с языком и речью. Выделение соматического компонента концепта позволит приблизиться к решению проблемы формирования и реализации концептов, имеющих антропологическое основание.

В работе используется когнитивно-дискурсивный подход к изучению содержания, структуры и средств объективации концептов *HEAVY* и *LIGHT* в современном англоязычном дискурсе. Данные концепты рассматриваются как совокупности обобщённых вербализованных и невербализованных индивидуальных смыслов о состояниях «быть/ считать тяжёлым/ лёгким» [11].

Структурно концепты *HEAVY* и *LIGHT* состоят из четырёх компонентов: соматического, понятийного, образного и ценностного [11]. Единицей соматического компонента является соматическое состояние человека. Под соматическим компонентом концепта *HEAVY* или *LIGHT* мы понимаем соматическое состояние «быть/ считать тяжёлым» или «быть/ считать лёгким» как результат восприятия человеком с помощью различных типов афферентации конкретного по содержанию и форме объекта.

Концептуализация состояний «быть/ считать тяжёлым» и «быть/ считать лёгким» зависит от следующих факторов: 1) развитие схемы тела в реальном действии [9, с. 93]; 2) уровень контроля над величиной мышечных усилий со стороны волевой сферы человека: время, необходимое для развития максимальных усилий в 3–5 и в 17–18 лет является минимальным, а в 7–8 и 12–14 лет – максимальным [2, с. 189]; 3) осознание транзитивности веса на стадии конкретных операций: дети могут расставлять предметы в серию по весу в возрасте 9–10 лет [1, с. 125]; 4) различия в восприятии сигналов рецепторной системы при смене рук (одинаковые по весу грузы на правой и левой руке оцениваются субъектом как неравные и наоборот – разные по весу грузы признаются равными при смене рук) [3, с. 61–62]; 5) овладение операциями комбинаторики, которые формируются к 11–12 годам сразу во всех сферах, а не только в вербальном плане [7, с. 333]; 6) стадийное созревание интеллекта: переход от стадии сенсомоторного интеллекта (0–2 года) к стадии дооперационального мышления (2–7 лет), затем к стадиям конкретных (7–12 лет) и формальных операций (12–15 лет) [7]; 7) комбинация видов сенсорных модальностей [9, с. 62]; 8) словесная память формируется вслед за образной и достигает зрелости к 11–13 годам [5, с. 292]. Различные формы проявления мнемической деятельности представлены двигательной (моторной), эмоциональной, образной и мыслительной (символической) или словесно-логической памятью [1, с. 367; 5, с. 288]. Перечисленные факторы свидетельствуют о том, что, во-первых, процесс концептуализации усложняется по мере взросления, а, во-вторых, происходит развитие физической сферы человека и высших психических функций.

В психологии под схемой тела понимается психическая структура, в которой отражена конструкция собственного тела человека [9, с. 408]. Кроме предметного двигательного действия выделяются ещё три типа действий: действие по перемещению тела, действие по установке и поддержанию позы и коммуникативное действие [2, с. 74]. Имена *heavy* и *light* используются с названиями предметов, частей тела, действий, связанных с перемещением, и элементов общения: *heavy bag, light box, heavy eye lids, heavy step, light on foot, heavy movement, to tread light, heavy necking, heavy accent*. Двигательное действие, как полагает Е.П. Ильин, по механизму возникновения всегда мотивировано.

Контроль действия может быть перцептивным и смысловым [2, с. 93]. Дети в возрасте 3-5 лет не умеют ещё развивать значительные волевые усилия, поэтому время, необходимое для развития максимальных усилий в 3–5 лет и в 17–18 лет (у юношей), минимальное, а наибольшее время – в 7–8 и 12–14 лет [2, с. 189]. Очевидно, что физическое и психическое развитие индивида происходит в направлении возрастания уровня контроля мышц со стороны волевых усилий, что позволяет повышать качество управления моторными усилиями по шкале «неконтролируемые – медленно контролируемые – быстро контролируемые».

Понимание транзитивности по отношению к размеру, весу и объёму происходит в разном возрасте, поскольку ребёнок овладевает разным содержанием. На стадии конкретных операций, согласно Ж. Пиаже, дети могут расположить предметы в серию по длине или размеру в 7–8 лет, в серию по весу – в 9–10 лет, по объёму – в 11–12 лет. Усложнение интеллектуальных действий отражает степень соматической зрелости, когда данные о размере, весе и объёме начинают коррелировать.

Исходя из концепции стадийного развития интеллекта Ж. Пиаже, в возрасте 11 лет подросток способен абстрагироваться от конкретного, наглядного материала и рассуждать в словесном плане – происходит переход от наглядно-действенного к абстрактно-логическому мышлению. Этот переход даёт возможность расширить рамки формирования новых сочетаний с именами прилагательными *heavy* и *light*. Так, для наглядно-действенного мышления характерны выражения *heavy bag, light box*, а для абстрактно-логического мышления – *heavy hydrogen, light industry*. Способность к образованию новых словосочетаний с *heavy* и *light* обусловлена переходом с манипулирования различными предметами на манипулирование образами, с отражения признаков предметов и образов на открытие свойств объектов. В концептах начинают отражаться образы, что благоприятно влияет на формирование физической сферы человека.

В зависимости от того, с каким именем существительным или глаголом употребляются лексемы *heavy* или *light*, мы определяем тип афферентации, задействованный в формировании значений этих имён прилагательных (табл. 1). Например, в сло-

восочетании *light box* в качестве объекта используется *box*/ «коробка», вес которой воспринимается посредством сочетания шести типов афферентации (моторной, тактильной, ноцицептивной, проприоцептивной, зрительной и вестибулярной), при ведущей роли моторной, поскольку измеряется вес. Для словосочетания *light clouds* в качестве классификатора выступают *clouds*/ «облака», а атрибутом является слово *light*, значение которого обусловлено визуальным стимулом. В словосочетании *heavy odour* в качестве классификатора выступает *odour*/ «запах», а номинативная единица *heavy* называет ольфакторно воспринимаемый атрибут. Для формирования словосочетания *feel a little light*, как в высказывании *I began to feel a little light after the fourth beer* [275], необходим сигнал на вестибулярный анализатор человека, чувствующего головокружение.

Таблица 1

Типы афферентации, задействованные в формировании значений слов *heavy* и *light*

Тип афферентации	Примеры словосочетаний с <i>heavy</i> и <i>light</i>
Моторный	<i>heavy load, light box</i>
Тактильный	<i>heavy wound, light touch</i>
Вестибулярный	<i>I began to feel a little light after the fourth beer</i>
Визуальный	<i>heavy rain, light clouds</i>
Проприоцептивный	<i>heavy of heart, light of heart</i>
Ноцицептивный	<i>my head is heavy, be light in the head</i>
Слуховой	<i>heavy steps, light blow</i>
Ольфакторный	<i>heavy odour, light scent</i>
Вкусовой	<i>heavy fruit-cake, light wine</i>

Лексемы *heavy* и *light* используются для номинации состояний, вызванных различными типами афферентации: моторной, тактильной, визуальной, вестибулярной, проприоцептивной, ноцицептивной, слуховой, обонятельной (ольфакторной) и вкусовой.

Анализ показывает, что в процессе восприятия предметов по весу задействованы моторная, тактильная, проприоцептивная, ноцицептивная, зрительная и вестибулярная афферентации. На их основании формируются концептуальные признаки «тяжёлый/ лёгкий по весу», «требующий больших/ малых усилий», «большой/ маленький по размеру» и «требующий равновесия». Под концептуальным признаком мы, вслед за А.В. Рудаковой, понимаем семантические признаки или семы [10, с. 33]. С помощью лексических единиц *heavy* и *light* осуществляется означивание ментальных образований, отражающих состояния человека «быть/ считать тяжёлым» или «быть/ считать лёгким». Множественные формы сенсорного восприятия предметов по весу формализуются в английском языке лексемами *heavy* и *light*, а типы афферентации являются источником концептуальных признаков.

В некоторых случаях афферентация может отсутствовать, например, *be light in the upper storey, heavy industry, light industry*. В этом случае, основным источником информации являются умственные образы. При отсутствии афферентации порождение смысла происходит благодаря когнитивным механизмам концептуализации. Реальное восприятие и порождение смысла опирается на интеграцию афферентации и образов. Если в формировании словосочетаний *heavy wind, light wind, heavy blow, light blow* принимает участие тактильная, визуальная и слуховая типы афферентации, а для поддержания вертикальной позы человеку требуется участие зрительного и вестибулярного анализаторов [2, с. 74], то для *heavy hydrogen*/ «дейтерий», *heavy water*/ «тяжёлая вода» характерно участие умственных образов. Следовательно, различные источники информации оказывают влияние на формирование концептуальных признаков: в одних словосочетаниях используется афферентация, а в других – умственные образы.

Значения лексем *heavy* и *light* сталкиваются посредством интерпретации единиц измерения или следствия. В высказывании *Macedonian Army was with heavy odds against Persian Army* единицей измерения является количество людей, т. е. численность армии; в высказывании *the crate is a pound light* единицей измерения является фунт; в словосочетании *a heavyweight boxer* единицей измерения является килограмм, т.е. вес в килограммах; в словосочетании *heavy defence spending* единицей измерения выступает валюта.

В следующих высказываниях следствие, а не единица измерения, актуализируется в именах *heavy* и *light*. Под следствием понимаются результаты события, усилия для достижения результата, мнения «это хорошо – выбирай это», «это плохо – не выбирай это» и под. Например: 1) *I have some heavy things to talk over with you*; 2) *Mary has a heavy date with Tom tonight*; 3) *Light stuff is okay for parties, but not for serious drinking*. В первом высказывании лексема *heavy* номинирует сложный акт коммуникации, где, как следствие, участники будут вынуждены корректировать своё поведение. Во втором высказывании слово *heavy* свидетельствует о том, что результаты свидания могут иметь серьёзные последствия для Мэри и Тома. Следствием третьего высказывания является тот факт, что для данной вечеринки лучше выбирать крепкие напитки. Слова *heavy* и *light* квалифицируются как указывающие на следствие. Как видно из примеров, для формирования значений лексем *heavy* и *light* следствие имеет такое же важное значение, как и единица измерения (количество участников, килограммов, сумма валюты и под.). Человек осмысливает и номинирует фрагменты действительности, применяя закон связи элементов: для следствия – это последующие усилия; а для единиц измерения – знание систем мер.

Высказывания с *heavy* и *light* являются либо однозначными, либо полисемичными. Например, *heavy ball* (тяжёлый шар, трудный мяч в теннисе), *light load* (недогруз, уменьшенный заряд) являются полисемичными, *heavy hydrogen* ${}^2\text{H}$ / «дейтерий», *light isotope* / «лёгкий изотоп», *heavy ball needle point* / «толстая сферическая заточка острая иглы» – однозначными. Словосочетание *heavy ball* интерпретируется, тогда как *heavy hydrogen* понимается однозначно – водород, содержащий один нейтрон в отличие от протия, который не имеет нейтрона.

Особенности высказываний с *heavy* и *light* проявляются в способе конструирования значений, законе связи элементов и количестве выводимых значений, т.е. в количестве объектов обозначения. Способ конструирования значений базируется на актуализации сигналов соматической сферы и умственных образов. Основными стимулами являются либо типы афферентации (*heavy stone, light bag, heavy noise, light steps, heavy burden, this bag is too heavy, light breakfast*), либо умственные образы (*light industry, heavy hydrogen, heavy water; light isotope*), либо то и другое (*the crate is a pound light*). Закон связи элементов при интерпретации значений базируется либо на единицах измерения (*heavyweight champion*/ «чем-

пион в тяжёлом весе» – *lightweight champion*/ «чемпион в лёгком весе»; *heavy hydrogen* 2_1H / «дейтерий с массовым числом 2» – *light hydrogen* 1_1H / «протий с массовым числом 1»), либо на следствии события (*heavy stone*/ «тяжёлый камень, когда требуются большие усилия для перемещения объекта» – *light stone*/ «лёгкий камень, когда требуются небольшие усилия»; *heavy sleeper*/ «человек, который долго спит и тяжело пробуждается» – *light sleeper*/ «человек, спящий чутко и лёгкий на подъём»). Фразы с *heavy* и *light* имеют либо один, либо несколько объектов обозначения, например, словосочетание *heavy ball* является полисемичным, тогда как *heavy hydrogen* понимается однозначно. Следовательно, способ конструирования значений, закон связи элементов и зависимость от объектов обозначения свидетельствуют о наличии физического компонента в структуре концептов *HEAVY* и *LIGHT*. Анализ показывает, что прямое и переносное употребление лексем *heavy* и *light* опосредовано способностью индивида определять отношения между фактическим и стандартным, реальным и ожидаемым, весом и объемом, весом и ценностью. Критерии «отношение» и «эмоция» присутствуют во всех семантических признаках значений лексем *heavy* и *light*.

Таким образом, в современном англоязычном дискурсе концепты *HEAVY* и *LIGHT* сочетают модально-неспецифическую природу, основанную на совокупности типов афферентации, с безафферентной природой, основанной на умственных образах. Онтологически концепты *HEAVY* и *LIGHT* принимают участие в осмыслении сенсорных сигналов любой модальности. Концептуализация состояний «быть/ считать тяжёлым/ лёгким» зависит от связанных с телесным восприятием факторов. Чем выше уровень матурации перцептивно-моторной системы человека, тем полнее содержание концептов. Перспективные исследования следует сосредоточить на изучении синергетики концептов *HEAVY* и *LIGHT*.

Литература:

1. Сторчак О.Г. Концепты ТЯЖЁЛЫЙ и ЛЁГКИЙ в современном англоязычном дискурсе : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Сторчак Олег Григорьевич. – Харьков, 2011. – 221 с.
2. КСКТ – Краткий словарь когнитивных терминов / [Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г.]. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
3. Рудакова А.В. Объективация концепта БЫТ в лексико-фразеологической системе русского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Рудакова Александра Владимировна. – Воронеж, 2003. – 213 с.
4. Lakoff G. Philosophy in the Flesh: the embodied mind and its challenge to western thought / George Lakoff, Mark Johnson. – Basic Books, 1999. – 624 p.
5. Психология состояний : хрестоматия / [под ред. А. О. Прохорова]. – М.: Пер Се ; СПб. : Речь, 2004. – 608 с.
6. Психология человека от рождения до смерти / [под ред. А. А. Реана]. – СПб. : прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – 656 с. – (Серия «Психологическая энциклопедия»).
7. Ильин Е. П. Психомоторная организация человека / Ильин Е. П. – СПб. : Питер, 2003. – 384 с.
8. БПС – Большой психологический словарь / [ред. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко]. – СПб. : прайм-ЕВРОЗНАК, 2005. – 672 с.
9. Ильин Е. П. Психология состояний человека / Ильин Е. П. – СПб. : Питер, 2005. – 412 с.
10. Пиаже Ж. Генетический аспект языка и мышления // Психоллингвистика : сб. статей / Жан Пиаже. – М. : 1984. – С. 325–335.
11. Пиаже Ж. Избр. психол. труды / Жан Пиаже. – М. : Просвещение, 1969. – 659 с.
12. Никандров В. В. Психология [Электронный ресурс] : учебник / В. В. Никандров. – М. : Волтерс-Клувер, 2009. – 1008 с. – Режим доступа к кн. : <http://books.google.ru/books?id>.

УДК 801.42+81'38=11

Т. М. Суворова,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

АРХЕТИП ЯК СМИСЛОТВІРНА СКЛАДОВА СЛОВЕСНИХ ОБРАЗІВ

Стаття акцентує увагу на ролі архетипів у творчості, зокрема створення словесних образів американської фольклорної балади. Автор подає класифікації архетипів на основі проштудійованої наукової літератури. На прикладі балад доводиться думка про функціонування психологічних архетипів як періоджерела, з якого розвинулись культурологічні архетипи та вужчі за інформаційним наповненням концепти.

Ключові слова: архетип, словесний образ, психологічний архетип, культурологічний архетип.

Стаття посвячена ролі архетипа в творчестві, а именно при творенні словесних образів американських фольклорних балад. В статті представлена сводная класифікація типів архетипів. На прикладі балад доводиться думка про функціонування психологічних архетипів як первооснови, на якій виробляються культурологічні архетипи і більш вузькі по інформаційному насиченню концепти.

Ключевые слова: архетип, словесный образ, психологический архетип, культурологический архетип.

The article is devoted to the role of the archetype in creative thinking. The critical review on the problem of the archetype showed that the scientists have worked out different principals of classification of archetypes. The most popular one concerns the division of archetypes into basic, or psychological and developed, or cultural. The purpose of the article is to prove the idea that basic archetypes are the starting point of the word images creating. They are always activated in the process of literary thinking. The case study of the American folk ballads proves the idea about the development of the archetype MOTHER in folk works. The elaboration of the archetype reflects different stages of the literary consciousness growth from archaic to normative and individually creative. The case study of the ballads signifies that the basic archetype MOTHER used in early ballads demonstrates its close connection to the archetype REGENERATION. The amalgamation of the two archetypes splashed into two cultural archetypes LIFE and DEATH. The process indicates the ambiguity of the studied archetype. The progress of the archetype MOTHER explained in the article illustrates the basic value of it and narrowing meaning of the derivative archetypes LIFE /DEATH, MADONNA / WITCH and concepts GIRL / WIFE, CARING MOTHER / CARELESS MOTHER from it. The analysis of all archetypes employed into the American folk ballads can make a good perspective of the further archetype survey. It may reflect the change of world conceptual picture as well as literary consciousness with the flow of time.

Key words: archetype, word image, psychological archetype, cultural archetype.

Образність баладного фольклорного твору є невідривною від розуміння специфіки уснопоетичної творчості, яка визначається широкими загальнокультурними зв'язками фольклору як з міфо-ритуальною, так і з літературною традицією [1; 5]. Така двовекторність обумовлена еволюцією художньо-естетичних принципів, які втілюються у жанрово-стиліс-

тичній системі фольклорного твору [5, с. 32]. Філогенез людської духовності визначає динаміку духовного становлення людства як послідовний взаємозв'язок «міф – ім'я – культура» [6, с. 58–75]. Міф є поживним ґрунтом для культури. У світлі семіотики культура є процесом трансформації та пізнання культурних текстів, які редукуються до універсальних міфологічних структур. Ідея Ю. М. Лотмана та Б. Успенського про зміну літературних та, ширше, духовних епох дозволяє виділити усталені типи художньої свідомості: 1) архаїчний (власне міфотворення); 2) номінативно-нормативний (фольклор); 3) індивідуально-творчий (література) [2; 5]. Якщо архаїчний тип свідомості репрезентує поетику без поетики, оскільки міф є синтетичним і неподільним з погляду виражальних засобів та синкретичним у осягненні універсуму, то фольклор відводить слову засадничу роль як засобу пізнання і вираження, тобто відбувається структурування, оформлення майже «безтілесного» міфічного змісту [5, с. 33–35]. Таким чином, фольклор є переходом від міфічного синкретизму до міфопоетики [3; 6; 15]. Оформлення змістових доміант культури, закріплених фольклором, відбувається на етапі переходу до «писаної» чи формальної літератури, періодом творення художніх форм [5, с. 36]. Така взаємодія «долішніх» та «горішніх» (Ю. Тиньянов) рівнів культури вказує на міцну традицію творчої парадигми «міф – фольклор – література» та визначає спрямування дослідження структури образності фольклорних баладних творів американської культури.

Шлях реконструкції міфологічного контексту в даному випадку уявляється як необхідний етап у розумінні складної внутрішньої архітектоники образності твору, який уможливить побудову деякого загального змісту на основі прояву архетипного, міфічного, що є наявним у художній структурі на рівні вербальних компонентів.

Відсутність єдиної класифікації архетипів з погляду словесної творчості та недостатнє висвітлення ролі архетипів у фольклорних баладах визначили основні задачі статті: уточнити типи архетипів, визначити їхню роль у створенні словесних образів та прослідкувати генезис архетипу МАТИ на прикладі американських фольклорних балад.

У світлі когнітивної теорії словесного образу Л. І. Белехової образність проявляється у трьох іпостасях – передконцептуальній, яка є смыслом образного утворення, його архетипом, що автоматично активізується когнітивними операціями [18, с. 10 – 13]; концептуальній, що є когнітивним кодом образності, який відбиває узагальнено її зміст, та вербальній, що є об'єктивізацією її засобами мови [2].

Отже, архетип є ключем до розуміння основ образності, займаючи у структурі образності базовий щабель. Архетип (від грецького *ἀρχή* (arche) – початок та *τύπος* (typos) – образ) – це найбільш фундаментальні загальнолюдські уявлення про світобудову [4, с. 41–42], опосередкування людською свідомістю глибинних імперативів родового минулого [17, с. 344–367], міфологічні мотиви, предвіковічні схеми уявлень, що залягають у підґрунті будь-яких художніх структур [9]. Визначення архетипу започатковано у психологічних теоріях «індивідуального позасвідомого» З. Фрейда [14] і «загальнолюдських протоуявлень» К. Г. Юнга [17] та отримало розповсюдження у гуманітарних студіях.

Архетипами називають найдавніші вихідні й основоположні знання, що тісно пов'язані з природою, первісними уявленнями і супроводжують усю людську цивілізацію. Широке коло літератури [2; 5; 8; 9; 11; 13; 14; 17], присвяченій ролі архетипу в культурі, дозволяє звести основні положення дослідників у таблицю, що відображає можливі способи класифікації архетипів.

Дані таблиці засвідчують загальний підхід до класифікації архетипів – від первинних, ще мало усвідомлюваних образів до ускладнених, поступово відшліфованих, переосмислених та аранжованих відповідно до законів розвитку мислення від найважливішого до конструктивно-творчого. Тому архетипи поділяють на психологічні, тобто первинні, та культурні, що пройшли процес культурного опрацювання та інформаційного нашарування і лягли в основу міфології, релігії, мистецтва, тобто стали загальними колективними образами, спільними для багатьох народів [2; 11; 16; 17].

Таблиця.
Класифікація архетипів

Основа класифікації	Тип	Тип
походження	Психологічний (16) САМІСТЬ, ЕГО, ТІНЬ, ДУХ, АНІМА, АНІМУС, МАТИ / ЖІНКА, СВІТЛО, ТЕМРЯВА, ВОГОНЬ, ПОВІТРЯ, ЗЕМЛЯ, ВОДА, МОРЕ, ОРІЄНТАЦІЯ, РЕГЕНЕРАЦІЯ	Культурологічний (12) ПЕРСОНА(МАСКА), ГЕРОЙ (ТРИКСТЕР), ВІЧНИЙ МАНДРІВНИК, СВІТОВЕ ДЕРЕВО, СВІТОВЕ ЯЙЦЕ, МЕТАМОРФОЗИ, ЖІТТЯ, СМЕРТЬ, ЛАБІРИНТ, АРАХНА, ТРІЙЦЯ, МАДОННА
спосіб осягнення дійсності	Ноуменальний (осягнення розумом) ДУХ, ОРІЄНТАЦІЯ, РЕГЕНЕРАЦІЯ	Феноменальний (осягнення чуттєво) ВОГОНЬ, ПОВІТРЯ, ВОДА
референція	Зовнішній, пов'язаний із семантикою характеристики макрокосму ВОДА, МОРЕ, ОРІЄНТАЦІЯ, ЗЕМЛЯ	Внутрішній, пов'язаний із семантикою характеристики мікркосму та психогенної структури людини ТІНЬ, САМІСТЬ, ПРЕДВІЧНА ЖІНКА, МЕТАМОРФОЗА
значенням	Онтологічний (віддзеркалюють універсальні ментально-антропоцентричні уявлення про світ), АНІМА – АНІМУС, ЕГО, САМІСТЬ	Аксіологічний (містить оцінку характеристики явищ світу), ДОБРО – ЗЛО, ДУХ – ТРИКСТЕР, МАСКА
семантико-функціональна спрямованість	Предметні (етнічно закорінені універсальні знання про світ), СВІТЛО, ТЕМРЯВА, ВОГОНЬ, ВОДА	Категоріальні (відбивають семантико-функціональний інваріант системи предметних архетипів), МАДОННА, ГЕРОЙ, ВІЧНИЙ МАНДРІВНИК

Процес нашарування знань на базові архетипи як розвиток образного мислення сприяє поступовому збагаченню інтенсивності психологічного архетипу і переходу його у стрій культурологічних. Цей акт можна простежити на прикладі американських фольклорних балад. Зважаючи на той факт, що до сьогодення дійшли різні за часом створення балади, аналіз архетипного розвитку видається доречним та достатньо ілюстративним.

Первісно-примітивні форми мислення не мали раціональної угрунтованості, напроці, надавали «історично обумовленим інтенціям статусу природних» (Р. Барт), функції «дологічної імперативності» (Л. Леві-Брюль), «дореального», «сурогатного» (З. Фрейд). Тому первісний концепт, що є формою об'єктивізації архаїчного знання, є ментально-психогенетичним комплексом [10], який представлений єдністю знань, уявлень, почуттів, інтуїції, трансценденції, проявів архетипно-позасвідомого, закріплених за певним знаком, а також охоплює своїм значенням «речі» та «дії» «у формі рівностей, повторів, персоніфікацій та метафор» [15, с. 51, 112]. Стійке уподібнення дій та речей, а також протилежностей лежить в основі

архаїчної свідомості та визначає можливості міфотворчості як важливого етапу розвитку креативного мислення. Тому використання архетипу як Єдиного Об'єкту, який несе *гомеоморфну функцію* [5], тобто уподібнює різні явища реального світу, усі різноманітні об'єкти одного класу чи вказує на функції, пов'язані з цими об'єктами. Так, архетип **матері** визначається як один із базових психологічних архетипів картини світу в різних національних культурах, зважаючи на той факт, що історія людства почалася з матриархату [10]. Оскільки уся різноманітність людських колізій, відтворених у баладах, може бути зведена до історії головної пари – Чолвіка і Жінки, то основою найперших баладних творів є родинні відносини, що ілюструє найдавніша балада:

Взагалі теми, що об'єднують балади у світлі розвитку базових архетипів, можуть бути зведені до таких, які розкривають:
 – родинні цінності (37,7 % від експериментального матеріалу);
 – родинні цінності та віру (1,9 %);
 – родинні цінності та діяльність людини (33,5 %);
 – родинні цінності та розваги (26,8 %).

То ж основою є родинні цінності, які об'єктивовано через образи жінки та чоловіка. Родинне коло відіграє важливу роль, тому події баладних творів сімейно-орієнтовані, наприклад, балада «*The Sherfield Apprentice*» починається з історії про сім'ю:

I was brought up in Sherfield, not of a low degree.

My parents doted on me, they had no child but me. (BSSM, № 17),

Балада «*Green Grows the Laurel*» відкривається прощанням героя з усіма членами родини, доводячи важливість сімейних традицій:

Here's adieu to my father, here's adieu to my mother.

Here's adieu to my sister, likewise to my brother.

I'm going on the wide ocean my fortune to try.

When I think of my true love how sorry am I. (BSSM, № 31)

Балади раннього періоду носять рудименти матриархального устрою, коли жінці відводилась панівна роль, що ілюструє твір «*O Mar Who Is Tapping at My Bedroom Window?*», у якому закоханий чоловік просить свою любов дівчину запитати дозволу у матері на шлюб:

My dear, go and ask your mother

If you my wedded bride might be;

And if she says no, return and tell me,

And I'll no longer trouble thee» (BSSM, № 24)

Жінка, яка в силу своєї одинності, виступає у баладних творах у ролі матері, дружини, доньки, сестри, подруги та виявляється і Матір'ю і Дружиною єдиному Чоловікові [6, с. 36–37]. Номінативними одинцями, що вербалізують архетип МАТИ у досліджуваних баладах, виступають «*mother*», «*lady*», «*damsel*», «*sister*», «*woman*», «*old woman*», «*wife*», «*maid*», «*maiden*», «*bride*», «*girl*», «*womankind*», які супроводжуються атрибутивними одинцями «*fair*», «*kind*», «*beautiful*», «*pretty*», «*milk-white*», «*brown*», «*cruel*». Передусім архетип МАТИ є життєдайним корінням усіх початків та перетворень, основою усякого початку і кінця (Старовойтова, 2008). Чоловік циклічно вмирає у акті зачаття та відроджується в акті народження, тому архетип МАТИ, прикметний синкретизмом фактичних і фантазійних, раціональних і позасвідомих елементів, проектує двозначність ЖИТТЯ – СМЕРТЬ як основу образотворчості баладного жанру. Так, у баладі «*A Cup Of Cold Poison*», передається діалог між сином та матір'ю, у ході якого стає зрозумілим, що син просить матір, яка дала йому життя, приготувати йому ліжко, щоб заснути навіки. Ліжко, застане матір'ю, виступає символом смерті:

«Where have you been rambling, my own darling son?

Where have you been rambling, my own darling John?»

«O'er the hills and the valleys, mother; make my bed down,

For I'm sick to my heart, and I long to lie down» (BSSM, № 3).

Архаїчний світогляд базується на тотожності природного і людського, макрокосму і мікрокосму [3; 5; 15], що встановлює можливість перенесення якостей та функцій людини на природні об'єкти та явища, а також збагачення дійсності за рахунок уявного світу. Наприклад, балада «*Sweet William and Lady Margaret*» ілюструє переродження чоловіка та жінки після смерті у рослини (троянду та вербу), які воз'єднуються у коханні у рослинному світі:

Lady Marg'ret was buried under a rose

Sweet William in under a willow;

And they both grew tall, and they both grew together,

And they tied in a true lover's knot. (BSSM, № 5)

Таким чином, архетип МАТИ розширює кордони свого інтенціоналу та об'єднується з психологічним архетипом РЕГЕНЕРАЦІЯ, а також розвивається, збагачується та стає базовим для культурних архетипів МАДОННА, МЕТАМОРФОЗА, ЖИТТЯ, СМЕРТЬ.

Амбівалентність архетипу мати складається не лише з онтологічних ознак, а й аксіологічних, які відбиті у втіленні діалектичної пари культурологічних архетипів МАДОННА / ВІДЬМА у баладах любовного, релігійного та гумористичного характеру. Так, у баладі «*The Old Oak Tree*» відтворено образ матері, яку можна охарактеризувати як турботливу жінку, що здатна на самопожертву заради дітей. Уривок змальовує глибину страждань матері, яка втратила дитину, оскільки пошук доньки виявився безрезультатним, то мати вмирає з горя:

The mother went in search of her;

She searched the kingdom over.

She searched the kingdom over,

But Betsy was no more.

Her mother then returned home,

And on her bed did lie;

And in a few days after

Of a broken heart she died. (BSSM, № 36)

Інша балада «*The House Carpenter*» подає жінку, здатну на прокльони за викрадення близьких людей, тим самим об'єктивуючи негативні імплікації архетипу МАТИ:

Her sisters cursed the seafaring men,

And cursed be the seaman's life,

*For the robbing of the house carpenter,
And the taking away of his wife. (BSSM, № 10)*

Балада «The Farmer's Cursed Wife» зображує уявний потойбічний світ, куди чорт запроторює дружину героя на прохання останнього, щоб та отримала по заслугі за усі гріхи, скоєні на Землі. Проте натура жіноча на стільки нестерпна, на думку героя, що навіть пекло не може виправити дружину:

*O here's your old wife all sound and well;
If we'd kept her much longer, she'd lathered all hell.»
15 So you see the women are worse than the men;
If they go to hell, they'll come back again. (BSSM, № 154)*

З розвитком творчої думки, а також зміною соціальних умов життя американців архетип МАТИ нашаровує нові імплікатури, тобто небуквальні аспекти значення і сенсу, які не визначаються безпосередньо конвенціональною структурою мовних виразів. Такий розвиток архетипу свідчить про те, що у творах використовуються більш конкретні, нерозмиті значення архетипів, об'єктивованих у концептах, як, наприклад, архетип МАТИ у концептах ЖІНКА / ДІВЧИНА. Дівчина зазвичай змальовується як щось бажане та важко доступне, а тому цінне й гарне. Номінативні одиниці, вжиті з метою передати мотивацію героя заволодіти скарбом, котрим виступає в його очах дівчина, свідчать про позитивну оцінку, закладену в концепт ДІВЧИНА (пор. № 34 і № 59):

*She was as fair as a lily, as proud as a queen,
As handsome a creature as ever was seen (BSSM, «Jessie of Ballington Brae», № 34);
Your waist is slim and slender; your fingers they are small.
Your cheeks too much o' a rosy red to face a cannon ball. (BSSM, «The Wealthy Merchant», № 59).*

Концепт ЖІНКА у опозиції до концепту ДІВЧИНА реалізує в баладах вужче значення – дружина. Аналіз текстів балад засвідчує, що жінка, виконуючи роль дружини, в очах героя не є цінним чи жаданим об'єктом, оскільки вже належить йому. Часто образ набуває негативних конотацій, оскільки зображується у ситуаціях подружньої зради або сварливих наставлянь чоловіка, як у наступних баладах:

*«O how do you like my blankets, sir?
O how do you like my sheets?
And how do you like my fair false wife
Who lays in your arms asleep?» («Lord Valley», № 7);
My wife is such a tyrant that out the house or in
She would kick me to the devil for a drop or two of gin. (BSSM, «A Scolding Wife», № 186).*

Негативні конотації, пов'язані з образом дружини підкріплюються вербальним оформленням її характеристики як «любої невірної» та «тирана» (підкреслено у прикладах).

На подальший розвиток креативного мислення у баладному жанрі вказують розважальні дитячі балади, де архетип МАТИ активується концептами ЛЮБЛЯЧА МАТИ та БЕЗТУРБОТНА МАТИ, втілені у образах тварин. У данному випадку мова не йде про синкретизм природного та людського. Навпаки, відбувається розщеплення цих світів та чітке усвідомлення різних функцій кожного. У зазначених баладах активується категоріальний архетип анімо-анімізму [9], який охоплює усі предметні архетипи світу природи, котрим притаманні властивості живих одухотворених істот у світі балад: тварини, рослини тощо. Так, на тваринний світ накладаються соціальні умови та ролі, притаманні людині. Відповідно, перед адресатом твору постають люблячі матері-квочки чи -качки, що дбають про своїх діток-курчаток чи -качат:

*«Good day, Madam Hen,» said the duck to the fowl,
«Quack, quack-quack, quack!
I hope you are well and your sweet chickens too, quack,
quack, And now let them go with my ducklings to play
While we have a chat on the news of the day» (BSSM, «The Hen and the Duck», № 208).*

За аналогією зі світом людей матері-тварини можуть бути безтурботними та не достатньо дбати про дітей, що призводить до сумних наслідків:

*And so they jumped in, but alas they soon found
That chicks were not ducks, for the brood were all drowned.
«Peep, peep-peep, peep-peep, peep» (BSSM, «The Hen and the Duck», № 208).*

Генезис архетипу МАТИ у американських фольклорних баладах можна схематично відтворити як розвиток від базового психологічного архетипу, що відбиває первісне сприйняття світу та наївний стиль мислення. Цей базовий архетип є основою для культурологічних ЖИТТЯ / СМЕРТЬ, МАДОННА / ВІДЬМА, на фоні яких розвинулись вужчі концепти ДІВЧИНА / ДРУЖИНА та ЛЮБЛЯЧА МАТИ / БЕЗТУРБОТНА МАТИ (див. рис.)

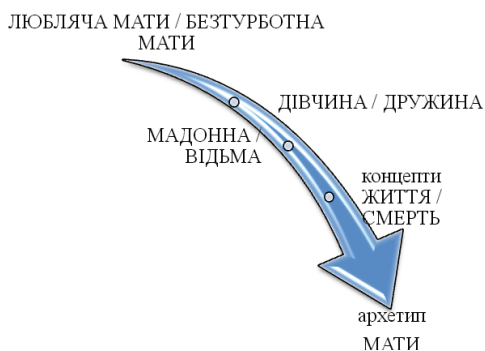

Рис. Модель генезису архетипу МАТИ.

Таким чином, ритуально-міфологічний простір з усіма його реліктовими рисами, збережених у архетипах, у баладному жанрі структурно переорганізовується. Утворюється не міфологічний простір, а міфопоетичний, оскільки має фор-

мальну завершеність та унормованість, формуючи прототипові та стереотипні образи, тобто характерні як для світобачення багатьох представників різних культур, так і суто американської. Архетипне начало баладної образності вбачається як поетапний розвиток зв'язків міфу та фольклорної балади. Перспективним є дослідження усіх архетипів, що наповнюють образний простір балади як системи знань.

Література:

1. Аникин В. П. Варианты и версии фольклорного произведения / В. П. Аникин // Русский фольклор: Учебн. пособие для филол. спец. вузов. – М.: Высш. шк., 1987. – С. 53–61.
2. Белехова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: 10.02.04 «Германські мови» / Лариса Іванівна Белехова. – К., 2002. – 476 с.
3. Веселовский А. Народные представления славян / А. Веселовский. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2006. – 667 с.
4. Захарова А. Л. Архетип структуры и структура архетипа в художественном произведении / А. Л. Захарова // Литературоведческий сборник. – Донецк, 1999. – Вып. 1. – С. 41–42.
5. Киченко О. С. Фольклор як художня система (проблеми теорії) / О. С. Киченко. – Дрогобич: НВЦ «Каменяр», 2002. – 216 с.
6. Лотман Ю. М. Миф имя – культура / Ю. М. Лотман, Б. А. Успенский // Труды по знаковым системам. Сборник научных статей. – Тарту, 1973.
7. Мацько Л. І. Стилістика української мови: Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; за ред. Л. І. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.
8. Павлюк Л. С. Знак, символ, міф у масовій комунікації / Л. С. Павлюк. – Львів: ПАІС, 2006. – 120 с.
9. Слухай Н. В. Мовна символіка і міфопоетика текстів Тараса Шевченка / Н. В. Слухай. – К., 2006
10. Старовойтова Х. В. Архетип матері в сучасній французькій драмі: лінгвокогнітивний аспект: втореф. дис... канд. філол. наук / Х. В. Старовойтова. Вид. офіц. – К., 2008. – 20 с.
11. Стилістика української мови: Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; за ред. Л. І. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.
12. Суворова Т. Н. Контрапункт как организующий принцип системы словесных поэтических образов / Режим доступа: <http://www.gisap.eu/ru/node/34557> – Назва з екрану. – Таранець В. Г. Походження поняття числа і його мовної реалізації (до витоків індоєвропейської прамови) / В. Г. Таранець. – Вид. 2, перероб. і доп.: Монографія. – Одеса: Астропринт, 1999. – 116 с.
13. Фрейд З. Художник и фантазирование / З. Фрейд // Эстетика и теория искусства XX века: Хрестоматия / Сост. Н. А. Хренов, А. С. Мигунов. – М.: Прогресс-Традиция, 2008. – С. 334–343.
14. Фрейденберг О. М. Миф и литература древности. 2-е изд., испр. и доп. / О. М. Фрейденберг. – М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1998. – 800 с. – С. 223–622.
15. Чистов К. В. Народные традиции и фольклор. Очерки теории / К. В. Чистов. – Л.: Изд-во «Наука», 1986. – 304 с.
16. Юнг К. Г. Об отношении аналитической психологии к поэтико-художественному творчеству / Карл Густав Юнг // Эстетика и теория искусства XX века: Хрестоматия / Сост. Н. А. Хренов, А. С. Мигунов. – М.: Прогресс-Традиция, 2008. – С. 344–367.
17. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago: Chicago University Press, 1980. – 242 p.
18. Suvorova T. The Structure and Organization Of A Poetic Creative Entity / T. Suvorova [Електронні дані] / Режим доступа: <http://gisap.eu/ru/node/51480>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 14. 01. 2015.

Джерела ілюстративного матеріалу

19. BSSM = Gardner E. -E., Chickering G.J. Ballads and Songs of Southern Michigan. – The University Of Michigan, 2004. – 536 p. – Available at: <http://www.archive.org/details/balladsandsongso028080mbp>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 14. 06. 2014.

УДК 811.111' 38'42

Н. О. Сунько,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

КОГНІТИВНА МЕТАФОРА ЯК ТРОПЕЇЧНИЙ ТРАНСФОРМАНТ У СТРУКТУРІ АЛЮЗИВНОГО ГАЗЕТНОГО ЗАГОЛОВКА

У статті вивчається проблема когнітивної метафори як тропеїчного трансформанта в структурі алюзивного газетного заголовка (ГЗ). Проаналізовано базові засади теорії когнітивної метафори, окреслено її типологію в структурі ГЗ, визначено фреймові моделі метафоричного перенесення при створенні алюзивних ГЗ, проаналізовано експлікацію онтологічних, структурних та орієнтаційних метафор в ГЗ в п'яти лінгвокультурологічних сферах: фразеологія, Біблія, міфологія-фольклор, література, історія за 2009- 2013 рр.

Ключові слова: когнітивна метафора, фрейм, алюзія, прецедентний феномен, трансформант.

В статье изучается проблема когнитивной метафоры как тропеического трансформанта в структуре алюзивного газетного заголовка (ГЗ). Проанализированы базовые принципы теории когнитивной метафоры, определена ее типология в структуре ГЗ, изучены фреймовые модели метафорического переноса при создании алюзивных ГЗ, проанализировано экспликацию онтологических, структурных и ориентационных метафор в ГЗ в пяти лингвокультурологических областях: фразеология, Библия, мифология-фольклор, литература, история за 2009- 2013 гг..

Ключевые слова: когнитивная метафора, фрейм, аллюзия, прецедентный феномен, трансформант.

In this paper we study the problem of cognitive metaphors as trope transformants in the structure of the allusive newspaper headline. Basic principles of the theory of cognitive metaphor are analyzed, its typology in the structure of the newspaper headline is defined, frame models of metaphorical transference are studied, ontological, structural and orientational metaphors in the newspaper headlines are analyzed in the framework of five lingvocultural areas: phraseology, the Bible, mythology, folklore, literature, history from 2009 to 2013.

Keywords: cognitive metaphor, frame, allusion, precedent phenomenon transformant.

Алюзія як лінгвістичний феномен вивчався багатьма науковцями, такими як Р. Брауер (R. Brower) (алюзія в поезії А. Попа), К. Перрі (С. Perry) (алюзія в аспекті теорії мовленнєвих актів), У. Торнтон (W. Thornton) (алюзія в «Улісс» Дж. Джойса), Дж. Локранц (J. Lokrantz) (алюзія у творах В. Набокова), М. Тухарелі (роль алюзії в системі форми і змісту літературного твору), А. Мамаєв (алюзія як стилістичний прийом), Л. Машкова (алюзія в аспекті філологічного коментаря), В. Чулкова і Т. Зілка (Т. Zsilka) (вивчення алюзії в межах лінгвістики тексту), І. Арнольд, І. Христенко, В. Москвін

(розробка критеріїв поняття «алюзія»). В українському мовознавстві вивченню окремих аспектів алюзії присвячено праці таких сучасних дослідників, як А. Тютенко, В. Рижкова, Н. Черкас, О. Переломова, Л. Бурковська, О. Копильна, О. Лавриненко. Однак поняття алюзії трактують неоднозначно, а отже, воно потребує подальшого дослідження, систематизації та уточнення з урахуванням напрацьованих когнітивної лінгвістики, лінгвопрагматики, етнолінгвістики, лінгвокультурології. Тому **актуальним**, на наш погляд, видається вивчення когнітивної метафори як тропеїчного трансформанта в структурі алюзивного газетного заголовка (ГЗ). **Метою** нашої розвідки є: проаналізувати моделі когнітивних метафор, згідно з якими відбувається метафоричне перенесення при створенні алюзивних ГЗ. Для досягнення мети вважаємо за доцільне розв'язати такі **завдання**: окреслити поняття «когнітивної метафори» та виокремити її типи в структурі ГЗ, визначити фреймові моделі, згідно з якими відбувається метафоричне перенесення при створенні алюзивних ГЗ, проаналізувати експлікацію онтологічних, структурних та орієнтаційних метафор в п'яти лінгвокультурологічних сферах функціонування ГЗ (фразеологія, Біблія, міфологія-фольклор, література, історія) за 2009–2013 рр. Дослідження проводилося на матеріалі заголовків англomовних статей електронного ресурсу системи *Questia Online Library* за 2009–2013 рр. Загальна кількість ГЗ, які містять когнітивні метафори в нашому дослідженні становить 1228 одиниць.

Тропеїчними трансформантами ми вважаємо такі елементи, які змінюють прецедентний феномен (ПФ) за рахунок внесення в його зміст компонентів зі «зміщеним значенням», тобто це такі стилістичні фігури як паронимазія, каламбур і метафора [6, с. 269]. Ми зосереджуємо нашу увагу на когнітивній метафорі, оскільки, як показує наше дослідження, найбільша кількість алюзій створюється адресантом за допомогою метафори, яка в лінгвокультурології розглядається як «культурний феномен мови, який фіксує чинники і закономірності переінтерпретації культурних кодів певного етносу» [7, с. 329].

В рамках когнітивної теорії метафора трактується як перенесення когнітивної структури, яка прототипно зв'язана з певним мовним виразом, з тієї змістовної сфери, до якої вона належить (сфери-джерела або донорської зони), в іншу сферу (сферу-мету або реципієнтну зону), яка схожа з першою певною рисою або яка передбачає непрямі «аналогії» з нею [1; 5; 7].

Щодо типології когнітивної метафори, то ми дотримуємося класифікації, яку запровадив Дж. Лакофф і М. Джонсон, які розділи метафори на три основних типи: 1) *структурні* метафори – одне поняття структурно впорядковується у термінах іншого; 2) *орієнтаційні* метафори – створюють концепти через просторові поняття та відношення; 3) *онтологічні* метафори – розкривають події, дії, емоції, ідеї тощо, як якусь істоту чи субстанцію [10, с. 207].

Як зазначає Дж. Лакофф, когнітивні структури сфери-джерела «організовані у вигляді «схем-образів» – відносно простих когнітивних структур, постійно відтворюються в процесі фізичної взаємодії людини з дійсністю» [10, с. 207].

У нашому випадку когнітивні структури сфер-джерел (донорських зон) – це компоненти ПФ, а когнітивні структури сфер-мети (реципієнтних зон) – трансформанти.

Трансформація ПФ за допомогою метафори здійснюється адресантом за певними метафоричними моделями, під якими ми розуміємо типові зразки перенесення ознак, при яких відбувається наділення «новою» семантикою алюзивних компонентів, які співвідносяться з прецедентами.

Згідно з дослідженнями в галузі когнітивної метафори, в структурі метафоричних моделей, які використовують автори при створенні експресивних ГЗ, виділяють: 1) сферу-джерело; 2) сферу-мету; 3) підставу метафоричного перенесення.

До *сфери-джерела* ми в своєму дослідженні відносимо елементи ПФ, які згідно з М. Блеком ми назваємо **допоміжними суб'єктами**, які породжують систему «асоційованих імплікацій», які є загальноприйнятими асоціаціями [2, с. 167–168].

Наприклад, в прецедентному висловлюванні «*Where there's a will, there's a way*», на основі якого будуються алюзивні ГЗ *Where There's a Will, There's a Risk of a Dispute (Birmingham Evening Mail (England), 2/04/2013); WHERE THERE'S A WILL... THERE'S A WAR (Daily Mail (London), 19/10/2009); WHERE THERE'S A WILL, THERE'S A WARNING... (Coventry Evening Telegraph (England), 18/05/2012)*, допоміжним суб'єктом або сферою-джерелом є лексема «*way*», яка означає «спосіб здійснення/досягнення чогось» і має ефект очікування певної дії.

Сферу-мету формують трансформанти алюзій, які називаються **основними суб'єктами метафоризації**, до яких і додаються «асоційовані імплікації», тобто антимаркери структуруються за зразком прецеденту, при цьому виявляється схожість зовнішніх і внутрішніх якостей, які характеризують основний і допоміжний суб'єкти. Таким чином адресат повинен одночасно поєднати в свідомості обидва суб'єкти, не зводячи це до простого порівняння [8].

У розглянутих нами алюзіях допоміжними суб'єктами виступають лексеми «*war*», «*warning*», «*risk of a dispute*», які в новому контексті набувають також ефекту очікування.

Підставою для метафоризації є «сумірна ознака», загальна для прецеденту і трансформанта, що дозволяє наблизити різні компоненти алюзії і денотата другого рівня [11].

У сучасній когнітивній науці багато досліджень (теорія фреймової семантики Ч. Філмора, теорія метафори і метонімії Дж. Лакоффа і М. Джонсона, когнітивна граматика Р. Ленекера, теорія ментальних сфер Ж. Фоконьє, теорія прототипів Е. Рош та ін.) підтверджують думку про те, що «...наші знання організовуються за допомогою певних структур – когнітивних моделей...» [10, с. 209]. Ч. Філмор називає такі структури фреймами, розуміючи під ними «...когнітивні структури, знання яких передбачається (воно асоціюється з концептами, вираженими словами)...» [9, с. 75].

У нашому випадку за допомогою фреймів ми спробуємо описати структури, які беруть участь у процесі переосмислення, тобто знання про компоненти ПФ і знання про трансформантів.

Аналізуючи зібраний матеріал на підставі метафоричного перенесення, ми сформували такі моделі метафор, згідно з якими відбувається метафоричне перенесення при створенні алюзивних ГЗ: 1) А є В; 2) стан А є стан В; 3) А має В; 4) А має відношення до В, де А – компонент ПФ, В – трансформант.

Розглянемо, які фрейми активують кожну з наведених формул, використовуючи поняття «предметно-центричного фрейму», який запровадив А.П. Разан [4, с. 167]. Для цього ми проаналізували значення лексем у ПФ і в алюзії, кожна з яких «передаючи той чи інший концепт активує й відповідний когнітивний контекст, або фрейм як модель буденного знання про основні концепти» [3, с. 62]. На основі такого аналізу ми змодельовали складні фрейми, які складаються з двох частин: перша частина – концепт-мета, друга – концепт-джерело:

1. При отождженні основного і допоміжного суб'єктів у свідомості адресанта і адресата мають місце такі фреймові моделі:

1) тип перенесення ПРЕДМЕТ – ПРЕДМЕТ:

ЩОСЬ Є ЩОСЬ1, наприклад: ПФ «*The show must go on*» – *The Sale Must Go on for Theatre Lovers; Historic Seats Sold off Ahead of Pounds 4m Revamp (The Journal (Newcastle, England), 7/03/2011)*(слот ЩОСЬ: концепт-мета «торгівля», слот

ЩОСЬ1: концепт-джерело «подія», концепт-джерело містить ще один слот «торгівля (розпродаж)», тобто ця метафора *орієнтаційна*, пов'язана з орієнтацією в просторі, з протиставленнями типу «вгору-вниз», «добе – вгори»- «погане – вниз», «радість -вгори»- «горе-внизу»; і в цьому випадку РОЗПРОДАЖ – радісна ПОДІЯ);

2) тип перенесення ЛЮДИНА – ЛЮДИНА:

ХТОСЬ Є ХТОСЬ1, наприклад: *Candidates, Lend Me Your Ears (The Mail on Sunday (London, England), 27/04/ 2012)* – ПФ «*Friends, Romans, countrymen, lend me your ears*» (слот ХТОСЬ: концепт-мета «ЛЮДИНА як претендент на певну посаду (професійні характеристики)» слот ХТОСЬ1: концепт-джерело «ЛЮДИНА як суспільна істота», тобто метафора є *структурною*, оскільки «одне поняття структурно метафорично упорядковується в термінах іншого» [10, с. 204] : ДРУЗІ, СПІВВІТЧИЗНИКИ – КАНДИДАТИ);

2. При описуванні стану допоміжного суб'єкта в основному спостерігаються такі фреймові моделі:

1) тип перенесення ПРЕДМЕТ – ПРЕДМЕТ:

ЩОСЬ Є ЩОСЬ1, наприклад: *A Good Book Is Mightier Than a Million Tweets (Liverpool Echo (Liverpool, England), 23/10/2013)* – ПФ «*The pen is mightier than the sword*» (слот ЩОСЬ: концепт-мета «література», концепт-джерело «засіб для письма», метафора структурна: засіб використовується для того, щоб написати літературний твір);

2) тип перенесення НАВКОЛИШНІЙ СВІТ – НАВКОЛИШНІЙ СВІТ:

ЩОСЬ Є ЩОСЬ1, наприклад: *THE STRENGTH IS STRANGER THAN FRICTION; RUGBY UNION DANNY QUILTS FOR OZ: Cipriani Draws a Line under Johnno's Snub (The Mirror (London, England), 20/02/ 2010)* – ПФ «*Truth is stranger than fiction*» (слот ЩОСЬ: концепт-мета «правда» як істина, слот ЩОСЬ1: концепт-джерело «присяга казати правду», лексема «*strewth*» означає «клянуся Богом»), метафора онтологічна, оскільки вона розкриває ідею правди/ істини (truth) через присягу (strewth);

3) тип перенесення ТВАРИНА – ЛЮДИНА:

ХТОСЬ Є ХТОСЬ1, наприклад: *Every Man Has His Day. This Is Mine; FORGOTTEN BLITZ HERO LIONEL, 99, GETS HIS WAR MEDAL AT LAST (Coventry Evening Telegraph (England), 15/02/ 2013)* – ПФ «*Every dog has his day*» (слот ХТОСЬ: концепт-мета «людина», слот ХТОСЬ1: концепт-джерело «ЗВІР», метафора структурна: людина – це тварина);

г) тип перенесення ЛЮДИНА – ПРЕДМЕТ:

ХТОСЬ Є ЩОСЬ, наприклад: *Two Leaders Are Better Than One; Having Barry Help Me Lift the Trophy Was Right Thing to Do, Insists Weir (Daily Mail (London), 25/05/ 2009)* – ПФ «*Two heads are better than one*» (слот ХТОСЬ: концепт-мета «людина, яка очолює», слот ЩОСЬ: концепт-джерело «орган верхньої частини тіла», метафора орієнтацій на: лідер – це голова);

4) тип перенесення ЛЮДИНА – ЛЮДИНА:

ХТОСЬ Є ХТОСЬ1, наприклад: *American Idol Recap: Meet Jessica Phillips, Idol's Newest Star- Crossed Contestant (The Christian Science Monitor, 2/02/2012)* – ПФ «*star-crossed lovers*» (слот ХТОСЬ: концепт-мета «людина, яка бере участь у змаганні», слот ХТОСЬ1: концепт-джерело «людина, яка закохана», слот ХТОСЬ1: «МАЄ ОДНАКОВІ ЗОВНІШНІ І ВНУТРІШНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ», метафора онтологічна: КОХАННЯ – ЗМАГАННЯ).

3. Коли основний суб'єкт має характерні ознаки допоміжного суб'єкта, можна сформувати таку фреймову модель: тип перенесення ОСОБИСТІЙ СВІТ ЛЮДИНИ – НАВКОЛИШНІЙ СВІТ:

ЩОСЬ Є ЩОСЬ1, наприклад: *STAYING SLIM MAKES PERFECT SENSE; Thin Amy's Tip on Keeping (Sunday Mirror (London, England), 15/08/ 2011)* – ПФ «*Practice makes perfect*» (слот ЩОСЬ: концепт-мета «хороша фізична форма людини», слот ЩОСЬ1: концепт-джерело «практикування/робота», метафора структурна: хороша фізична форма – постійна робота, практика).

4. Встановлення тотожності основного і допоміжного суб'єктів за другорядними ознаками дозволяє сформувати такі фреймові моделі:

1) тип перенесення ПРЕДМЕТ – ПРЕДМЕТ:

ЩОСЬ Є ЩОСЬ1, наприклад: *Nissan Pull the Plug on Assembly of Compact Infiniti Car at Magna Plant (The Canadian Press, 19/10/ 2012)* – ПФ «*Magna Carta*» (слот ЩОСЬ: концепт-мета «приміщення, де відбувається виробництво», слот ЩОСЬ1: концепт-джерело «правовий документ», метафора онтологічна: документ – це виробництво)

2) тип перенесення ЛЮДИНА – ПРЕДМЕТ:

ХТОСЬ Є ЩОСЬ, наприклад: *Cater to Everyone's Tastes with Chosen Christmas Presents (The Evening Standard (London, England), 20/11/ 2009)* – ПФ «*Chosen People*» (слот ЩОСЬ: концепт-мета «річ, яку дарують», слот ХТОСЬ: концепт-джерело «людина як творіння Бога», метафора онтологічна: людина – подарунок);

3) тип перенесення ТВАРИНА – ПРЕДМЕТ:

ХТОСЬ Є ЩОСЬ, наприклад: *A GUN! A GUN! MY KINGDOM FOR A GUN (Daily Mail (London), 30/10/ 2009)* – ПФ «*kingdom for a horse*» (слот ЩОСЬ: концепт-мета «зброя», слот ХТОСЬ: концепт-джерело «тварина», метафора онтологічна: тварина – зброя);

4) тип перенесення АБСТРАКТНЕ ПОНЯТТЯ – ЕМОЦІЇ:

ХТОСЬ Є ЩОСЬ1, наприклад: *IS MONEY THE ROOT OF ALL RANGERS UPHEAVAL? (Daily Record (Glasgow, Scotland), 21/09/ 2009)* – ПФ «*Money is the root of all evil*» (слот ЩОСЬ: концепт-мета «суспільна зміна», слот ЩОСЬ1: концепт-джерело «емоційний стан людини», метафора орієнтаційна: емоції – зміни)

5) тип перенесення ЛЮДИНА – ЛЮДИНА:

ХТОСЬ Є ХТОСЬ1, наприклад: *Love Your Fellow as Yourself (Midstream, 5/01/2009)* – ПФ «*Love thy neighbor as thyself*» (слот ХТОСЬ: концепт-мета «людина зі схожими поглядами/побратим», слот ХТОСЬ1: концепт-джерело «людина, яка проживає поруч/сусід», метафора орієнтацій на: побратим – сусід)

6) тип перенесення ТВАРИНА – МИФІЧНА ІСТОТА:

ХТОСЬ Є ХТОСЬ1, наприклад: *Earl Spencer, Two Judges and the Seven Little Pigs (Daily Mail (London), 26/07/2010)* – ПФ «*Snow White and the Seven Dwarfs*» (слот ХТОСЬ: концепт-мета «дитинча свійської тварини», слот ХТОСЬ1: концепт-джерело «маленька істота/гном», метафора структурна: порося – маленька істота);

7) тип перенесення ЯВИЩЕ ПРИРОДИ – ЕМОЦІЇ:

ЩОСЬ Є ЩОСЬ1, наприклад: *Now Is the Winter of Our Snowless, 50-Degree Contentment (Daily Herald (Arlington Heights, IL), 10/01/ 2012)* – ПФ «*the winter of our discontent*» (слот ЩОСЬ: концепт-мета «погодні умови», слот ЩОСЬ1: концепт-джерело «емоційний стан невдоволення», метафора онтологічна: відсутність снігу взимку – невдоволення);

8) тип перенесення НАВКОЛИШНІЙ СВІТ – ЛЮДСЬКИЙ ОРГАНІЗМ:

ЩОСЬ Є ЩОСЬ1, наприклад: *An Ounce of Poverty Prevention Is Worth a Pound of Cure (The Register Guard (Eugene, OR), 17/05/ 2010)* – ПФ «*round of flesh*» (слот ЩОСЬ: концепт-мета «лікарський засіб», слот ЩОСЬ1: концепт-джерело «тіло людини», метафора онтологічна: лікарські засоби існують для підтримання здоров'я).

Таблиця 1.
Експлікація когнітивної метафори в алюзивних ГЗ

сфера ПФ тип метафори	фразеологія	Біблія	міфологія- фольклор	література	історія	Загалом (%)
онтологічні	252	127	93	105	71	648 (53%)
структурні	146	21	72	85	27	351 (29%)
орієнтаційні	87	31	43	56	12	229 (19%)

З Таблиці 1 можемо побачити, що найбільш вживаними в нашому матеріалі виявилися онтологічні метафори 648 ГЗ (53%), серед яких найбільш продуктивним є клас фразеологічних алюзій, де налічується 252 онтологічні метафори. Не дивно, що саме група фразеологічних алюзій виявилася найбільш продуктивною в плані когнітивної метафори. Адже фразеологію можемо назвати колективною творчістю народу, яка існувала протягом багатьох століть і описувала життя людей в різних його проявах, тому і стала культурним надбанням суспільства як форма комунікативного вираження.

Перспективним, на наш погляд, видається дослідження алюзивних ГЗ, утворених за допомогою когнітивної метафори в межах дискурсивної парадигми (наприклад, здійснити порівняльний аналіз таких ГЗ в британському, американському, канадському, австралійському та ін.. англомовних дискурсах) та вивчення прагматичної інтенції адресанта та реалізації прагматичного потенціалу адресата.

Література:

- Баранов А.Н. О типах сочетаемости метафорических моделей / А.Н. Баранов // Вопросы языкознания. – 2003. – № 2. – С. 73–77.
2. Блэк М. Метафора / М. Блэк // Теория метафоры: Сб. / Под ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. – М.: Прогресс, 1990. – С. 150–170.
3. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии / Н. Н. Болдырев – Тамбов, 2002. – 112 с.
4. Разан А. П. Когнитивные аспекты метафоризации названий растений / А. П. Разан // Культурологический компонент языка. Вып. 3. Т. 2. – Киев: Научное издание «Язык и культура», 2001. – С. 164–168.
5. Кобозева И. М. Семантические проблемы анализа политической метафоры / И. М. Кобозева // Вестник МГУ. – Сер. Филология. – 2001. – № 6. – С. 132–149.
6. Павловская О. В. Средства речевой выразительности / О. В. Павловская // Под ред. Л. К. Граудиной, Е. Н. Шириева. – М., 1998. – С. 267–274.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
8. Black M. Models and Metaphors (Studies in language and philosophy) / M. Black. – Ithaca, New York: Cornell Univ. Press, 1962. – 267 p.
9. Fillmore Ch. J. Toward a Frame-Based Lexicon: The Semantics of RISK and Its Neighbors / Ch. J. Fillmore, B. T. Atkins // Frames, Fields, and Contrasts. – Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum Assoc., 1992. – P. 75–102.
10. Lakoff G. The Contemporary theory of Metaphor // Ortony, Andrew (ed.). 1993. – P. 202–251.
11. Serle J. R. Metaphor / J. R. Serle // Pragmatics. Edited by Steven Davis, Oxford University Press. – New York: Oxford. – 1991. – P. 519–539.

УДК 81.373

Н. Ю. Тодорова,

Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса

КОНЦЕПТ «ПРОСТІР» ЯК ЕТАЛОН УНІВЕРСАЛЬНОГО КОНЦЕПТУ

У статті узагальнено відомі визначення терміну концепт, виявлено основні ознаки концепту. Розглянуто основні гіпотези щодо існування універсальних концептів та наведено списки універсальних концептів. Доведено, що концепт «простір» є найдавнішим концептом, тому він може розглядатися в якості еталону універсального концепту.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, культура, концепт, універсальний концепт, простір.

В статті обобщены известные определения термина концепт, выявлены основные признаки концепта. Рассмотрены основные гипотезы о существовании универсальных концептов и приведены списки универсальных концептов. Доказано, что концепт «пространство» является древнейшим концептом, поэтому может рассматриваться в качестве эталона универсального концепта.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, культура, концепт, универсальный концепт, пространство.

The article summarizes the known definitions of the term concept, reveals main features of the concept. It reviews the basic hypotheses about the existence of the universal concepts and gives lists of the universal concepts. The concept «space» is proved to be the oldest one, so it can be considered as a standard universal concept.

Keywords: cognitive linguistics, culture, concept, universal concept, space.

Постановка проблеми. Проблема «мова і культура», «мова і людина» була однією з центральних у мовознавстві ХІХ століття і розглядалася в працях В. Гумбольдта, О. Потебні, Е. Сепіра. У першій половині ХХ століття вона була відтіснена на другий план і, як зазначав Ю. К. Волошин, багато десятиліть лінгвісти вивчали «людину, яка мовчить» (мова розглядалась сама в собі і для себе) [1, с. 20]. Усвідомлення того, що мова, не може бути зрозуміла і пояснена поза зв'язком з її творцем і користувачем [2, с. 6], дало поштовх розвитку антропоцентричної наукової парадигми, в рамках якої виникає когнітивна лінгвістика – один із самих перспективних напрямків в дослідженнях міждисциплінарного характеру [3, с. 41].

Становлення сучасної когнітивної лінгвістики пов'язують з працями таких вчених, як Дж. Міллер, Ч. Філлмор, І. Штерн, Дж. Лакофф, Р. Лангакер, Р. Джакендофф і О. С. Кубрякова. Когнітивна лінгвістика вивчає як самі ментальні процеси, що відбуваються при сприйнятті, осмисленні і, відтак, пізнанні дійсності свідомістю мовця, так і форми та види ментальних репрезентацій цих процесів [4, с. 9].

Центральним поняттям і найважливішим об'єктом дослідження когнітивної лінгвістики є *концепт*. Однак, незважаючи на те, що поняття *концепт* можна вважати для сучасної когнітивістики таким, що затвердилося, зміст цього поняття дуже істотно варіюється в концепціях різних наукових шкіл та окремих вчених.

Мета статті є триєдина: узагальнення основних визначень терміну концепт та виявлення загальних ознак концепту; аналіз гіпотез щодо існування універсальних концептів та списків універсальних концептів з ціллю виявлення загальних характеристик універсальних концептів; виявлення універсального концепту, при вивченні якого можливо дослідити природу і основні характеристики універсальних концептів взагалі.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасній когнітивній лінгвістиці не існує загальноприйнятої класифікації напрямків вивчення концептів. Так, З. Д. Попова та І. А. Стернін говорять про п'ять наступних напрямків в сучасній когнітивній науці:

культурологічний: концепти виступають елементами культури (Ю. С. Степанов);

лінгвокультурологічний: концепти розглядаються як елементи національної лінгвокультури, тобто напрямок «від мови до культури» (В. І. Карасик, С. Г. Воркачев, Г. Г. Слишкін, В. Г. Токарев);

логічний: концепти аналізуються поза їх мовною формою (Н. Д. Арутюнова);

семантико-когнітивний: лексична і граматична семантика мови виступає засобом доступу до змісту концептів, тобто напрямок «від семантики мови до концептосфери» (О. С. Кубрякова, М. М. Болдирев, А. П. Бабушкін, К. В. Рахіліна, З. Д. Попова, І. А. Стернін);

філософсько-семіотичний: вивчає когнітивні основи знаковості (О. В. Кравченко) [4, с. 12].

В. А. Маслова виділяє три основних підходи:

перший підхід приділяє велику увагу культурі, а сама культура розглядається як сукупність концептів, в якій концепт – «згусток культури», а мова має другорядне значення, виступаючи засобом об'єктивації концептів (Ю. С. Степанов);

другий підхід вважає семантику мови єдиним засобом формування змісту концепту (Н. Д. Арутюнова, Т. В. Булігіна, О. Д. Шмельов);

третій підхід базується на тезі, що концепт є результатом зіткнення значення слова з особистим досвідом людини (О. С. Кубрякова, Д. С. Ліхачов) [5, с. 32].

Таких класифікацій є безліч, і, як вказують їх автори, вони всі є досить умовними. Але узагальнення найпоширеніших визначень терміну «концепт», виявляє спільні риси і закономірності.

За М. Д. Ахундовим, концепти – ментальні сутності, які мають ім'я в мові та відображають культурно-національне уявлення людини про світ [6, с. 4].

Ю. С. Степанов вважає, що концепт – це основний осередок, згусток культури в ментальному світі людини [7, с. 43].

О. С. Кубрякова визначає концепти як «кванти» знання, одиниці ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; оперативні змістовні одиниці пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку (lingua mentalis), всієї картини світу, відображеної в людській психіці [8, с. 90].

За думкою С. Г. Воркачева, концепт – одиниця колективної свідомості, що має мовне вираження і відзначена етнокультурною специфікою [9, с. 5], культурно відзначений вербалізований сенс [10, с. 19].

В. І. Карасик вважає концепт багатомірним смисловим утворенням, в якому виділяються ціннісна, образна і понятійна сторони [11, с. 91]. Образна сторона концепту – це характеристики об'єктів або явищ, що сприймаються людиною, тобто ознаки практичних знань. Понятійна сторона – це мовна фіксація концепту. Ціннісна сторона – важливість даного психічного утворення для індивіда і колективу в цілому. Причому ціннісну сторону концепту вчений вважає визначальною [11, с. 107].

Розмежовуючи два суміжних терміна «концепт» і «поняття», В. А. Маслова зауважує, що концепти – це лише найважливіші поняття, без яких неможливо уявити дану культуру [5, с. 27], а сам концепт визначає як семантичне утворення, відмічене лінгвокультурною специфікою [5, с. 36].

В. Г. Токарев розглядає концепт як глобальну, багатомірну одиницю ментального рівня, якій властиві: історичний детермінізм, широка екстенціональність, структурованість інтенціоналами наукових та буденних понять, уявлень, культурних установок, ідеологем, стереотипів, неоднорідність змісту, різноманітність типу знакових репрезентацій [12, с. 12].

Визначення терміну концепт Г. Г. Слишкіним об'єднує вищезгадані визначення: концепт – одиниця, покликана зв'язати воедино наукові розвідки в області культури, свідомості і мови, тому він належить свідомості, детермінується культурою і об'єктивується в мові [13, с. 9].

В останньому визначенні чітко окреслюються основні ознаки концепту: концепт нерозривно пов'язаний з культурою, є елементом людської свідомості і знаходить своє вираження в мові. Але не всі вчені так одностайні щодо основних рис концепту. З. Д. Попова, І. А. Стернін вважають, що етнокультурна специфіка та ціннісна складова є необов'язковими рисами концепту: за думкою науковців, деякі концепти, наприклад, побутові, не мають етнокультурної складової, просторові та часові концепти не мають ціннісної складової [4, с. 25].

Такі концепти є відображенням об'єктивної дійсності. Розумова діяльність є процесом універсальним, який відбувається за загальними психічними законами. Тому багатьма вченими допускається, існування певного набору первинних концептів, які існують в усіх лінгвокультурах, і з яких розвиваються усі інші концепти, які утворюють «концептосферу» (термін введений Д. С. Ліхачовим [14, с. 9]) – тобто, сферу концептів певного етносу.

Гіпотеза про універсальні концепти є досить давньою. Г. В. Лейбніц, підтримуючи ідеї Платона, створив гіпотезу «вроджених ідей», «первинних аксіом, (primitifs)» – тобто ідей і принципів, які від природи зафіксовані в нашому мозку [15, с. 75]. Спираючись на ідеї Г. В. Лейбніца і новий підхід до дослідження і опису семантики А. Богуславського, який базується на пошуках семантичних примітивів, в 1972 році А. Вежбицька запропонувала перший перелік елементарних концептів, або «семантичних примітивів», який містив 14 одиниць. З'єднавши пошук «калфавіту людських думок» з пошуком лексичних універсалій, тобто понять, лексикалізованих в усіх мовах світу, А. Вежбицька переглядала список. Список гіпотетичних семантичних примітивів, запропонований в 1993 році, містить наступні одиниці: *я, ти, щось, хтось, це, говорити, хотіти, не хотіти, відчувати, думати, знати, де, добрий*, але він не є остаточним, оскільки існує певний ряд одиниць, які розглядаються вченою, як можливі кандидати на внесення в даний список [16, с. 189–190].

Аналогічну думку про існування певного кінцевого переліку загальнолюдських понять поділяє Р. Лангакер. Вчений запропонував теорію, згідно до якої основою розуміння лексичних концептів є спеціальні концептуальні комплекси (структури знань) – базові і абстрактні **домени**. До базових доменів він відносить наступні: *простір, колір, температура, тиск, біль, час, емоція*. Базові домени, це – домени, які розвилися на основі сенсорно-перцептивного досвіду людини і є основою для більш складних доменів [17, с. 230–232].

Такі постійно існуючі концепти, як *світ, час, слово, віра, любов, воля, число* Ю. С. Степанов вважає базовими концептами і називає їх константами культури [7, с. 84].

Універсальними категоріями культури, без яких жодна культура неможлива, А. Я. Гуревич називає *час, простір, зміни, причини, долю, число, відношення частини до цілого* [18]. Дані «космічні» категорії є визначальними категоріями людської свідомості, «системою координат», за якою люди сприймають дійсність і будують власну «модель світу» [18].

Модель світу у різних народів різниться, за Г. Д. Гачевим, оскільки, незважаючи на те, що люди живуть під одним сонцем та місяцем, під одним небом, загальні для всіх народів цінності: *життя, світло, домівка, сім'я, слово, бог* – розташовуються в різному співвідношенні. Так, наприклад, для германців важливіше *час*, для росіян – *простір* [19, с. 18–19].

Навіть з наведених списків універсальних базових концептів стає очевидним, що саме концепти *час* і *простір* займають особливе місце в культурі кожної нації. *Час* та *простір* визнано в філософії як два основних атрибута матерії, дві форми буття [20, с. 231]. Ці поняття відіграють найважливішу роль в людському мисленні і, тому, відносяться до фундаментальних понять культури. Ці концепти, за М. Д. Ахундовим, настільки фундаментальні, що на певному рівні розвитку культури, вони розглядалися як генетичний початок світу [6, с. 3]. В мові це підтверджується, зокрема, тим, що багато прийменників і сполучників зазнають семантичних змін за логічною схемою: *простір – час – причина* [21, с. 127].

О. С. Кубрякова, проаналізувавши списки універсальних концептів, наведені у теоретичних джерелах, також констатує, що у всіх списках на перше місце винесені такі поняття як *об'єкт* і *процес*, за ними слідує поняття *простір* чи *місце* [21, с. 85]. Але питання первинності указаних концептів вирішується умовно, оскільки численні експерименти показують, що процес формування первинних концептів людської свідомості є процесом діалектичного зв'язку між об'єктом і діяльністю, в яку він залучений: спрацьовує ефект протиставлення фону і фігури. Сприйняття дитиною *що* і *де* починається не зі сприйняття об'єктів (облич, іграшок тощо), а зі сприйняття руху (зникнення і появи об'єктів) [21, с. 89].

Порівнюючи *час* та *простір* як два основних атрибута матерії, дві форми буття, В. Г. Гак зауважує, що простір сприймається людиною легше: достатньо відкрити очі, повернути голову, протягнути руки. Тому саме *простір* – одна з найперших реалій буття, яка сприймається і диференціюється людиною [21, с. 127].

Як показали дослідження в сфері перцептивного сприйняття, в ході еволюції у людини сформувалися дві відносно автономні системи бачення світу: *що*-система і *де*-система. Завдяки першій системі формується поняття об'єкту як фігури, завдяки другій – формуються орієнтаційні концепти: концепти віддаленості і близькості об'єкта, його місцезнаходження, його змін при русі [21, с. 88]. Тобто сучасні наукові експерименти підтверджують існування первинних концептів, причому універсальний концепт *простір* є найдавнішим з них, оскільки він уособлює в собі всі суттєві ознаки універсальних концептів: є найдавнішим концептом, утвореним на основі сенсорно-перцептивного досвіду людини; пов'язаний з іншими базовими концептами; існує в усіх культурах і є формулою основоположні уявлення про світ; є основою для формування інших концептів; лексикалізований в усіх мовах світу.

Щодо питання, чи притаманна концепту *простір* етнокультурна специфіка і ціннісна складова, ми вважаємо, що ключ до його вирішення дає мова. Адже тільки мова дає природний доступ до свідомості, до розумових процесів [5, с. 9]. В процесі спілкування концепти виражаються мовними знаками [11, с. 34], тому концепт як ментальна одиниця може бути описаний через аналіз засобів його об'єктивації [4, с. 46]. З. Д. Попова, І. А. Стернін визначили сукупність всіх мовних засобів об'єктивації концепту як номінативне поле концепту. Мовними засобами об'єктивації концепту, які входять до номінативного поля концепту, вважають прямі і похідні номінації концепту, однокореневі слова, контекстуальні синоніми і авторські номінації, стійкі словосполучення, словарні статті і цілі тематичні тексти, також фразеологічні одиниці і паремії [4, с. 48–49].

Дискусійним в лінгвістиці залишається питання, чи притаманна універсальним концептам етнокультурна специфіка і ціннісна складова. На нашу думку, на це питання відносно універсального концепту *простір*, може дати відповідь розгляд цього концепту на матеріали культурно маркованих одиниць, а саме фразеологічних одиниць (ФО). Адже ФО – це найцінніше джерело інформації про культуру і менталітет народу, про звичаї, обряди, мораль, поведінку, ім притаманна «культурна пам'ять» – асоціації, які тягнуться з минулого вживання і формують сучасне значення [22, с. 43, 57]. Дослідження певного концепту не може бути повним і вичерпним без вивчення фразем, які об'єктивують його. Це підтверджується і розвитком досліджень корпусної лінгвістики, які продемонстрували ключову роль фразеологічних висловів у мові.

Висновки. Узагальнення основних визначень терміну *концепт* окреслило основні ознаки концепту, а саме: він нерозривно пов'язаний з культурою, є елементом людської свідомості і знаходить своє вираження в мові. Сучасною наукою доведено існування окремих типів концептів, які є універсальними для всіх лінгвокультур. Найдавнішим з таких універсальних концептів є *простір*. Ми вважаємо, що в перспективі розгляд універсального концепту *простір* як еталону універсального концепту на матеріали культурно маркованих одиниць, а саме фразеологізмів, відповідь на питання, чи притаманна етнокультурна специфіка і ціннісна складова універсальним концептам взагалі.

Література:

1. Общій американский сленг: состав, деривация и функция (лингвокультурологический аспект) [Текст] : Монография / [Ю. К. Волошин]. – Краснодар : Кубан. гос. ун-т, 2000 – 282 с.
2. Кравченко А. В. Язык и восприятие: Когнитивные аспекты языковой категоризации [Текст] / А. В. Кравченко. – Иркутск : Изд-во Иркутского ун-та, 1996. – 160 с.
3. Кубрякова Е. С. О когнитивной лингвистике и семантике термина «когнитивный» [Текст] / Е. С. Кубрякова // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – Воронеж, 2001. – С. 4–10.
4. Когнитивная лингвистика [Текст]: Монография / [З. Д. Попова, И. А. Стернин]. – М. : АСТ: «Восток–Запад», 2007. – 314 с.
5. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика [Текст]: Учебное пособие / В. А. Маслова. – Мн. : ТетраСистемс, 2004. – 256 с.
6. Ахундов М. Д. Концепции пространства и времени: истоки, эволюция, перспективы [Текст] / М. Д. Ахундов. – М. : Наука, 1982. – 221 с.
7. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры [Текст] / Ю. С. Степанов. – [изд. 2-е, испр. и доп.] – М. : Академический проект, 2001. – 990 с.
8. Краткий словарь когнитивных терминов / [Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина]; под ред. Е. С. Кубряковой. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
9. Лингвокультурный концепт: типология и области бытования [Текст]: Монография / [С. Г. Воркачев, Л. Э. Кузнецова, Г. В. Кусов, Д. Ю. Полиниченко, М. А. Хизова]; под общ. ред. проф. С. Г. Воркачева. – Волгоград : ВолГУ, 2007. – 400 с.
10. Концепт счастья в русском языковом сознании: опыт лингвокультурологического анализа [Текст]: Монография / [С. Г. Воркачев]. – Краснодар, 2002. – 142 с.
11. Языковой круг: личность, концепты, дискурс [Текст]: Монография / [В. И. Карасик]. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
12. Концепт как объект лингвокультурологии (на материале репрезентаций концепта «Труд» в русском языке) [Текст] : Монография / [Г. В. Токарев]. – Волгоград : Перемена, 2003. – 213 с.

13. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов [Текст]: Монография / [Г. Г. Слышкин]. – М.: Academia, 2000. – 141 с.
14. Лихачев, Д. С. Концептосфера русского языка [Электронный ресурс] / Д. С. Лихачев // Известия РАН. Сер. лит. и яз. – М., 1993. – Т. 52., № 1. – С. 3–9. – Режим доступа: <http://feb-web.ru/feb/izvest/1993/01/931-003.htm>
15. Лейбниц Г. В. Сочинения в 4-х томах. Т. 2 [Текст] / [Ред., авт. вступ. статьи и примеч. И. С. Нарский]. – М.: Мысль, 1983. – 686 с.
16. Вежбицкая А. Семантика, культура и познание: общечеловеческие понятия в культуроспецифичных контекстах [Электронный ресурс] / А. Вежбицкая // Thesis. – Вып. 3. – М., 1993. – С. 185–206. – Режим доступа: <http://www.philology.ru/linguistics1/wierzbicka-93.htm>
17. Evans V. Cognitive linguistics: an introduction [Текст] / V. Evans, M. Green. – Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd., 2006. – 830 p.
18. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры [Текст] / А. Я. Гуревич. – [2-е изд., испр. и доп.] – М.: Искусство, 1984. – 350 с.
19. Гачев Г. Д. Ментальности народов мира [Электронный ресурс] / Г. Д. Гачев. – М.: Алгоритм, Эксмо, 2008. – 544 с. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Gurev/index.php
20. Философия: Учебник [Текст] / [Г. И. Иконникова, В. Н. Лавриненко, В. П. Ратников, М. М. Сидоров]; под ред. проф. В. Н. Лавриненко. – [2-е изд., испр. и доп.] – М.: Юрист, 2004. – 520 с.
21. Логический анализ языка. Языки пространств [Текст] / [отв. ред.: Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина]. – М.: Языки русской культуры, 2000. – 448 с.
22. Маслова В. А. Лингвокультурология [Текст]: Учебное пособие / В. А. Маслова. – М.: Академия, 2001. – 208 с.

УДК 81'44=531=161.1=111

В. Д. Урядова,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

СПЕЦИФІКА ОБ'ЄКТІВ ЗІСТАВЛЕННЯ У СЛОВОТВОРЧІЙ СЕМАНТИЦІ РІЗНОСИСТЕМНИХ МОВ

У статті розглядаються такі базові поняття сучасної дериватології, як словотворче значення, словотворчий тип, словотворча модель, спосіб словотворення, словотворча парадигма, словотворче гніздо та словотворча категорія. Кожне з цих понять, розглядається окремо з метою з'ясувати, яке з них доцільніше використовувати при порівнянні засобів словотворення в неспоріднених різносистемних мовах.

Ключові слова: словотворче значення, словотворчий тип, словотворча модель, спосіб словотворення, словотворча парадигма, словотворче гніздо, словотворча категорія, різносистемні мови.

В статье рассматриваются такие базовые понятия современной дериватологии, как словообразовательное значение, словообразовательный тип, словообразовательная модель, способ словообразования, словообразовательная парадигма, словообразовательное гнездо и словообразовательная категория. Каждое из этих понятий рассматривается отдельно, с целью выяснить, какое из них целесообразнее использовать при сравнении средств словообразования в неродственных разносистемных языках.

Ключевые слова: словообразовательное значение, словообразовательный тип, словообразовательная модель, способ словообразования, словообразовательная парадигма, словообразовательное гнездо, словообразовательная категория, разносистемные языки.

The article studies the basic concepts of the modern word derivation such as derivational value, derivational type, derivational model, the method of word derivation, derivational paradigm, derivational nest and derivational category. Each of these concepts is examined separately to determine which one is better to use when comparing the word formation in unrelated languages.

Key words: derivational value, derivational type, derivational model, the method of word derivation, derivational paradigm, derivational nest, derivational category, distantly related languages.

Словотвір традиційно визначають [11, с. 138] як проміжний рівень мови [11, с. 138]. Ця обставина накладає додаткові труднощі в аспекті зіставного дослідження мов, особливо далекоспоріднених або неспоріднених, коли семантичний принцип, тобто підхід від значення до форми, застосувати неможливо. Те, що в одній мові виражається граматично, пише М. П. Кочерган, в іншій – може бути лексично і т. ін. [11]. Це зумовлює специфіку одиниць зіставного словотворення, функцію яких можуть виконувати *словотворча категорія, словотворче гніздо, словотворча парадигма*, а також іноді називають і *спосіб словотворення* [11, с. 143]. На сьогодні вважають, що найбільш коректними одиницями зіставлення у царині словотворення є словотворчі категорії [3] та словотворчі гнізда [14].

Ці позиції дають право говорити про значні розбіжності вчених у визначенні одиниць дослідження зіставного словотворення. Особливо це стосується неспоріднених мов, зокрема тих, які в цій роботі обрано за матеріал дослідження, тобто корейської, російської й англійської.

В останніх публікаціях, присвячених дискусійним проблемам словотвору, особливо пов'язаних із контрастивістикою, значну увагу приділено визначенню базових понять лексичної деривації [5].

Теоретичні основи сучасної дериватології було закладено переважно в 60-х-70-х роках фундаментальними працями Н. Д. Арутюнової [1], О. А. Земської [7], Н. Ф. Клименко [9], І. І. Ковалика [10], І. С. Улуханова [17], М. М. Шанського [18], Н. Янко-Триницької [19] та ін. Центральними поняттями, які вивчали ці дослідники зі структурно-семантичних позицій, були такі: *словотворче значення, словотворчий тип, словотворча модель, спосіб словотворення, словотворча парадигма, словотворче гніздо, словотворча категорія*. Розглянемо докладніше, які з цих понять можуть бути ефективними у зіставних дослідженнях.

Словотворче значення (узагальнене категоріальне значення слів певної словотворчої структури, що встановлюється на основі семантичного співвідношення похідних слів та їхніх твірних і виражається за допомогою словотворчого форманта), на думку М. П. Кочергана, «не може бути використане як одиниця зіставлення, оскільки воно представляє формально виражений тип значення, спільний для цілої серії мотивованих слів з одним і тим самим формантом, яким відрізняються ці слова від слів, що їх мотивують» [11]. Формальне вираження навіть у близькоспоріднених мовах далеко не завжди збігається. Тут можна робити спостереження щодо обсягу наявності в порівнюваних мовах мутаційних, транспозиційних і модифікаційних значень.

Спосіб словотворення, унаслідок якого утворюється нове похідне слово, не дасть бажаних результатів при зіставленні, адже, по-перше, цей підхід суперечить семантичному принципу контрастивних досліджень, а по-друге, між способами вираження словотворчих значень і характером самих значень у більшості випадків немає однозначної залежності чи відповідності. Частковий збіг семантичних функцій різних словотворчих способів виявляється вже в межах окремо взятих мов. У зіставному аспекті сфера розбіжностей формальних і семантичних об'єднань ще більше розширюється. Зіставлення способів словотворення в різних мовах може лише встановити продуктивність того чи іншого способу (афіксація, конверсія, осново- і словоскладання, аббревіація, лексико-семантичний спосіб) у порівнюваних мовах, що чи найбільшою мірою практикувалося в межах *формантоцентричного* підходу.

Нові наукові перспективи розвиваються в сучасних дослідженнях С. А. Карпіловської [8], О. С. Кубрякової [12], Л. О. Соколової [16] та ін. Характерною особливістю дериватології цього періоду є пошук коректної одиниці класифікації, опису та зіставлення дериваційної системи. На цю роль більшість учених пропонує саме *словотворчу парадигму*, проте цей термін тлумачиться суперечливо й багатозначно. Найбільш детально словотворча парадигма була охарактеризована російською дослідницею О. А. Земською, яка визначає це поняття як сукупність похідних, що мотивуються однією твірною основою і перебувають на одному ступені творення. Дослідження в цьому вимірі сприяють виявленню словотворчої парадигми певних лексико-семантичних груп і створенню структурно-семантичної типології словотворчої парадигми [7].

У сучасних працях все частіше обстоюють думку про те, що саме *словотворча парадигма* як сукупність словотворчих моделей, що репрезентують регулярні типи словотворчих відношень, може бути коректною одиницею зіставлення у словотворчій семантиці. Це складна одиниця зіставлення, комплекс словотворчих категорій, що конституюються на базі твірних певного класу за моделями властивих тій чи іншій мові мотиваційних відношень. Навіть в одній і тій самій мові доцільним є зіставлення словотворчих парадигм. Так, зіставлення словотворчих парадигм дієслів *читати* (*читати – читання – читач (читачка) / читець – читальня – читиво, читанка – читальний*) і *учити* (*учити – навчання – учень (учениця) – (навчальний заклад) – (навчальний посібник) – навчальний*) показує, що коли в першій парадигмі представлені такі типи словотворчих значень, як 1) дія; 2) опредмечена дія; 3) особа, названа за дією; 4) місце дії; 5) предмет, необхідний для реалізації дії; 6) ознака, пов'язана з дією, то в другій парадигмі не представлено дериватів із четвертим (місце дії) і п'ятим (предмет, необхідний для реалізації дії) словотворчими значеннями. Зокрема, у зіставленні парадигм української і російської мов буде виявлено лауну до українського слова *читанка*, яка компенсується словосполученням *книга для читання*.

Використання в ролі одиниці зіставлення словотворчої парадигми дає змогу дослідити ступінь відповідності дериваційного потенціалу еквівалентних вихідних слів, установити, за допомогою яких формантів утворюються похідні, що представляють словотворчі значення й позиції в типових парадигмах, визначити обсяг варіантності вираження певних категоріальних значень не тільки за формою, але й кількісно та з погляду конкретних словотворчих значень, виявити повноту / неповноту парадигм у порівнюваних мовах, дериваційні лакуни, способи і засоби їх компенсації, синонімічність і варіативність тих чи інших дериватів та їхнє стилістичне навантаження.

Окрім цього, свого часу В. В. Лопатін запропонував підхід, за якого об'єктом зіставлення може бути *словотворче гніздо*. Зіставлення словотворчих гнізд передбачає попереднє вивчення й опис в зіставлюваних мовах типів словотворчих ланцюжків, словотворчих парадигм гнізд [14, с. 52–53]. В українському мовознавстві цей підхід вперше комплексно представлений у праці В. В. Грещука на матеріалі прикметників [6], а згодом був продовжений у дослідженнях груп іменників. На матеріалі ж дієслів опис словотворчих гнізд здійснено у дослідженнях С. Гіряк, М. Лесюк та ін [4, 13].

Деякі із запропонованих на цьому етапі понять та термінів вже стали традиційними загальноприйнятими, а деякі потребують подальшого обговорення.

Так, скажімо, *словотворча категорія* (сукупність похідних слів, що мають твірні, які належать до тієї самої частини мови і наділені спільним словотворчим значенням), на думку багатьох дослідників, є основною одиницею зіставного словотвору, оскільки вона здатна ідентифікувати ряди похідних із різними формами й способами словотворення на основі спільності словотворчого значення як у споріднених, так і в неспоріднених мовах. Наприклад, результативним буде зіставлення в мовах словотворчої категорії діяча з підкатегоріями «творець дії», «виконавець дії» (для *nomina agentis*), категорії «засіб здійснення дії» (для *nomina instrumentalis*), категорії «місце здійснення дії» (для *nomina loci*) тощо. Останнім часом усе більше науковців пропонують досліджувати контрастивний словотвір на основі зіставлення словотворчих категорій.

Напевно, тому в наукових зіставних працях спостерігаємо тенденцію до вивчення системи дериватів, об'єднаних спільною твірною основою. Виходячи з дефініції О. С. Кубрякової, *словотворча деривація* розуміється як «процес утворення або результат утворення у мові будь-якого вторинного знака, тобто знака, який може бути пояснений за допомогою одиниці, прийнятої за вихідну або виведений із неї шляхом застосування певних правил» [12]. Такою одиницею при цьому виступає слово (дериват) як кінцевий результат дій, які «виконує» мова для творення слів. А тому, на наш погляд, базовим поняттям для зіставлення мовних одиниць в аспекті теорії словотвору можна вважати *дериваційне слово*, під яким розуміють сукупність усіх морфо-дериваційних варіантів слова.

Можливість виділення серед форм слова ще і його дериваційного варіанта піднімалася ще в працях В. В. Виноградова, який розрізняв морфологію форми (формотворення) та морфологію лексеми (словотворення) і до характеристик лексичної форми слова відносив форми словозміни, фонеморфологічні, етимологічні, лексико-стилістичні, лексико-синтаксичні та лексико-фразеологічні варіанти [2]. Таке широке розуміння форми слова дало можливість кваліфікувати модифікаційне словотворення (на зразок *чорний – чорненький*) як формотворення. Завдяки цьому в останні роки до цього переліку додали ще й дериваційну характеристику, тобто почали термінологічно й поняттєво виділяти *дериваційне слово*.

Категорія дериваційного слова є необхідною умовою для здійснення типологічних, порівняльно-історичних та контрастивних досліджень, особливо для неспоріднених мов, оскільки дозволяє одночасно враховувати всі морфологічні та власне дериваційні варіанти. У цьому разі через розбіжність структурно-семантичних параметрів мов майже неможливо застосувати теорію ідентифікації словотворчого гнізда, як це намагаються робити науковці – представники Донецької лінгвістичної школи для вивчення близькоспоріднених або споріднених мов.

Ефективними для даного дослідження видаються такі об'єкти зіставлення, як *словотворчий тип* та *словотворча модель*.

Словотворчий тип (схема побудови слів певної частини мови, яка характеризується спільністю частиномовної належності твірних основ, форманта і словотворчого значення) і *словотворча модель* (схема творення слів у межах того самого словотворчого типу, яка не впливає на їхню словотворчу семантику, але відрізняється морфологічними ознаками). «Словотворчий тип виступає як сукупність словотворчих пар. У словотворчий тип об'єднуються словотворчі пари з однаковим формантом, який виражає однокореневі словотворчі значення: *співати : поспівати = грати : пограти*. Найважли-

віші властивості словотворчого типу: повторюваність, відтворюваність словотворчого значення і форманта, що виражає це значення» [11, с. 303].

У характеристиці словотворчої моделі особливого значення набуває така властивість мовних одиниць, як продуктивність, іншими словами – словотворча активність, під якою розуміють здатність того чи іншого утворення, наприклад, словотворчого елемента, продукувати нові слова. У словотворі поняття продуктивності поширюється, крім моделей, і на афікси основи, тобто словотворчі елементи, і на способи словотвору. У дисертаційній праці передусім варто зіставити продуктивні, малопродуктивні й непродуктивні моделі словотворення в корейській, англійській і російській мовах як такі, що дають наочні цікаві висновки.

Словотворча структура слова описується за допомогою моделей, тобто формул, що відображають принцип поєднання основи з іншими компонентами. Така формула, залишаючись незмінною, здатна наповнюватися різним лексичним матеріалом. Наприклад, словотворча модель V + -er є спільною для цілого ряду слів з одним і тим же значенням «діяч» (*writer, teacher, speaker, etc.*) і утворюється за допомогою дієслівної (V – verb) основи. Словотворча модель N + -ous регулярна для утворення прикметників, також об'єднаних загальним значенням «носії якої-небудь якості» (*courageous, monstrous, dangerous, etc.*) [21].

Моделі не створюються штучно, а виділяються з великого масиву прикладів. Залежно від цілей дослідження виділяються моделі загальні та окремі. Так, модель «основа + афікс > похідне слово» є загальною, оскільки компоненти, що входять до неї не потребують уточнення. Моделі ж на зразок N + -ous або V + -er, як і багато інших, називаються індивідуальними, тому що відображають окремі випадки більш загальної ситуації. Окремі моделі можуть групуватися за типами основ (іменні, дієслівні та ін.), за видами афіксів, за семантикою основ або афіксів та ін. Моделі також можуть бути продуктивними і непродуктивними. Продуктивні моделі – це моделі, за якими регулярно утворюються нові слова. Наведений вище приклад схеми утворення слів V + -er є моделлю продуктивною, що легко підтверджується наявністю нових слів, утворених за нею (*hacker, coder*); непродуктивні моделі описують вже існуючі в мові слова, але за ними вже не утворюються нові слова. Модель N + -ous належить саме до такого типу, зокрема словник нових слів Девіда Барнхарта не містить жодного утворення з суфіксом -ous.

Як висновок, зауважимо, що при зіставленні різносистемних мов ефективним об'єктом аналізу буде саме словотворча модель, зокрема ступінь її продуктивності у кожній конкретній мові, під якою розуміють здатність словотворчого елемента утворювати нові слова. У словотворі поняття продуктивності поширюється, крім моделей, і на афікси – словотворчі елементи, і на способи словотворення. Це дасть можливість визначити також ступінь продуктивності афіксальних засобів як необхідних компонентів словотворчих моделей.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Очерки по словообразованию в современном испанском языке / Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Наука, 1961. – 198 с.
2. Виноградов В. В. О формах слова / Виктор Владимирович Виноградов // Исследования по русской грамматике. – М. : Наука, 1975. – С. 35–48.
3. Волоцкая З. М. К сопоставительному изучению языков на словообразовательном уровне / З. М. Волоцкая // Сопоставительное изучение словообразования славянских языков. – М., 1987. – С. 20–26.
4. Гірняк С. П. Структурно-семантична організація словотвірних гнізд з базовими дієсловами мовлення в українській мові ХІХ – ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова» / С. П. Гірняк. – Донецьк, 1999. – 24 с.
5. Голев Н. Д. Деривационное слово и семантическая спецификация как базовые понятия деривационной лексикологии русского языка / Н. Д. Голев, М. Г. Шкуропацкая // Русистика. – 2003. – № 3. – С. 31–34.
6. Грещук В. В. Український відприкметниковий словотвір / Василь Васильович Грещук // Інститут системних досліджень освіти України; Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ : Плай, 1995. – 206 с.
7. Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование / Елена Андреевна Земская. – М. : Просвещение, 1973. – 304 с.
8. Карпілівська Є. А. Суфіксальна підсистема сучасної української літературної мови: будова і реалізація / Євгенія Анатоліївна Карпілівська – К. : УкрНДНПСК, 1999. – 297 с.
9. Клименко Н. Ф. Система афіксального словотворення сучасної української мови / Ніна Федорівна Клименко. – К. : Наук. думка, 1973. – 186 с.
10. Ковалик І. І. Вчення про словотвір / І. І. Ковалик – Львів : 1961. – Вип. 2. – 83 с.
11. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 424 с.
12. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Елена Самойловна Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
13. Лесюк М. П. Словотвірне гніздо з коренем -вед- в українській мові / М. П. Лесюк // Мовознавство. – 1980. – № 4. – С. 76–82.
14. Лопатин В. В. Основные единицы сопоставительного описания словообразовательных систем славянских языков / В. В. Лопатин // Сопоставительное изучение словообразования славянских языков. – М., 1987. – С. 46–53.
15. Скварок О. Структура словотвірних парадигм іменників – назв одиниць виміру часу / О. Скварок // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Вип. 4. – Івано-Франківськ : Плай, 1999. – С. 143–151.
16. Соколова С. О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові / Світлана Олегівна Соколова. – К. : Наук. думка, 2003. – 283 с.
17. Улуханов И. С. Смысл и значение в словообразовании / Игорь Степанович Улуханов // РЯШ. – 1992. – № 2. – С. 21–23.
18. Шанский Н. М. Очерки по русскому словообразованию / Николай Максимович Шанский. – М. : МГУ, 1968. – 308 с.
19. Янко-Триницкая Н. А. Закономерность связей словообразовательного и лексического значений в производных словах /
20. Надия Александровна Янко-Триницкая // Развитие современного русского языка. – М. : Наука, 1963. – С. 83–97.
21. Bauer L. English Word-formation / L. Bauer. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – 311 p.

Н. Г. Філоненко,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

КОГНІТИВНИЙ ТА ЛІНГВОСИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ СИНТАКСИЧНОГО КОНЦЕПТУ ПРОПОЗИЦІЙНА ПРЕДИКАЦІЯ У РОМАНАХ Л. ГОДЕ «LE SOLEIL DES SCORTA» ТА А. РАІМІ «SYNGUÉ SAVOUR. PIERRE DE PATIENCE»

У статті досліджуються концептуальні характеристики синтаксичної структури французького речення, зокрема окреслюються концептуальні складники синтаксичного концепту ПРОПОЗИЦІЙНА ПРЕДИКАЦІЯ, аналізуються кількісні показники синтаксичних пропозиційних структур у сучасному французькому художньому прозовому тексті у когнітивному аспекті.

Ключові слова: синтаксичний концепт, пропозиційна предикація, синтаксичний зв'язок, підмет, присудок, суб'єктно-предикатні відносини.

В статье исследуются концептуальные характеристики синтаксической структуры французского предложения, в частности, определяются концептуальные составляющие синтаксического концепта ПРОПОЗИЦИОНАЛЬНАЯ ПРЕДИКАЦИЯ, анализируются количественные показатели синтаксических пропозициональных структур в современном французском художественном прозаическом тексте в когнитивном аспекте.

Ключевые слова: синтаксический концепт, пропозициональная предикация, синтаксическая связь, подлежащее, сказуемое, подлежащно-сказуемые отношения.

This article explores the conceptual characteristics of syntactic structure of the French sentence, outlines the conceptual elements of syntactic concept PROPOSITIONAL PREDICATION, represents the quantitative analysis of syntactic propositional structures in modern French literary prose text in cognitive aspect.

Keywords: syntactic concept, predication, syntactic relation, subject, predicate, subject- predicate relations.

Метою статті є виявлення закономірностей вербалізації метамовного синтаксичного концепту ПРОПОЗИЦІЙНА ПРЕДИКАЦІЯ у сучасному французькому художньому прозовому тексті.

Актуальність статті визначається спрямуванням сучасних синтаксичних студій художнього тексту на дослідження проблем існування і вербалізації такого неоднозначного явища як синтаксичний концепт.

Об'єктом дослідження є структура французького речення, зокрема суб'єктно-предикатні відносини, у текстах романів Л. Годе «Le soleil des Scorta» та А. Раїмі «Syngué savour. Pierre de patience».

Матеріалом дослідження є тексти романів французьких письменників XXI століття Л. Годе «Le soleil des Scorta» та А. Раїмі «Syngué savour. Pierre de patience», які нагороджені найпрестижнішою французькою літературною премією Goncourt за кращий роман французькою мовою.

Предметом дослідження є концептуальні особливості суб'єктно-предикатних синтаксичних відносин у художньому тексті романів Л. Годе «Le soleil des Scorta» та А. Раїмі «Syngué savour. Pierre de patience».

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше аналізуються кількісні характеристики вербалізації синтаксичних концептів у творах сучасних французьких письменників завдяки синтезу когнітивного та лінгвосинергетичного підходів.

У сьгоднішніх лінгвоконцептологічних методиках текстових досліджень вчені не полишають спроб уніфікувати і поєднати визначення концепту [4]. Складність поняття концепту викликає наукові дискусії щодо правомірності введення терміну «синтаксичний концепт» [3, с. 92] Однак, на нашу думку, можливість виокремлення поняття «синтаксичний концепт» доводить думка Ж.-П. Декле про нечіткість кордонів між лексикою та граматикою, а саме: лексика, морфологія та синтаксис французької мови втілюються у символічних структурах, які діляться на окремі складники доволі умовно [6, с. 5]. Крім того, розуміння концепту як розумового багатозарового мовно-мовленнєвого конструкта з одного боку, і знакова номінативна природа синтаксису з іншого боку, уможливають визнання концептуальних засад синтаксичної організації.

Виокремлення у синтаксичному дослідженні синтаксичних концептів ми вважаємо правомірним, оскільки мовний рівень репрезентації концептів є складником ментального рівня на якому відбувається мовленнєво-розумова діяльність людини, а ментальні мовні утворення не існують окремо від когнітивних структур [2]. Представлення мовних знань у концептуальному вираженні може відбуватися тільки у розумовому плані. У когнітивній діяльності, ментальне опрацювання перцептивно-афективного немовного досвіду людиною сприяє категоризації, систематизації та семіотизації набутих знань, що формує своєрідне когнітивне багатозарове «зрощення» мовних і немовних знань. Згідно з концепцією фігуративного синтаксису Ж. Фонтанія саме немовне буття людини впливає на формування іконічності синтаксичних структур [8, с. 3–4]. Отже, все, що набуває мовного вираження, повинно мати концептуальний, тобто ментальний відбиток.

Серед лінгвістів побутує думка про те, що концепти мовних категорій можуть бути концептуальні тільки для філологів [5, с. 11]. На наше переконання, автоматичність використання граматичних правил та мовних одиниць у мовленні свідчить про концептуалізацію мовних операцій. Ця ідея підтверджується Ж. Пекельдером, який упевнений у спорідненості граматикалізації і концептуалізації та поглинанні означуваного концептом [10]. Засновуючись на тезі про приналежність мовних операцій до ментальних структур, ми вважаємо можливим існування у ментальних структурах зони певних метамовних концептів. Для зручності дослідження того чи іншого метамовного концепту ми пропонуємо використовувати назви відповідних мовних категорій.

Синтаксичному концепту притаманні багатовимірність, нечіткість і відкритість меж. Він виникає під час здійснення операції концептуальної інтеграції, концептуального блендингу, і саме у цьому проявляється концептуальна емерджентність французького синтаксису [7, с. 82] у текстотворенні. Синтаксичні мовні форми, які знаходять своє мовленнєве втілення у тексті надають підґрунтя для дослідження тих когнітивних структур, які пов'язані з цими формами у мовно-розумовій діяльності людини.

Саме у тексті, завдяки горизонтальному і вертикальному розгортанню смислу, на відміну від окремого речення, виявляється багатозаровість і дискретність синтаксичних зв'язків. Незважаючи на статичність такої одиниці лінгвістичної розвідки як пропозиція, саме дослідження вертикальної синтаксичної організації тексту висвітлює динаміку репрезентації когнітивних структур.

Вивчення концептуальних характеристик синтаксичної французького речення у сучасному художньому прозовому тексті може здійснюватися на мікросинтаксичному рівні, який відповідає за формування речення у тексті, та на макро-

синтаксичному рівні, який співвідноситься з текстотворенням. Дослідження концептів мікросинтаксичного рівня з урахуванням цілісності тексту згідно з синергетичним принципом емерджентності може дати об'єктивні результати щодо макросинтаксичної синтаксичної організації усього тексту.

Головною когнітивною операцією, яка бере участь у репрезентації синтаксичних концептів на мікросинтаксичному рівні і упорядкуванні синтаксичної структури речення, є предикація. У текstopородженні саме операція предикації здійснює формування речення шляхом каскадного залучення таких метамовних концептів: пропозиційна предикація, який активізує, у свою чергу, концепт предикативні відносини, в орбіту дії якого входять метамовні концепти ТЕМА та РЕМА, а також ПІДМЕТ та ПРИСУДОК. Синтаксичний концепт пропозиційна предикація характеризується нами як метамовний концепт, зокрема синтаксичний колективний мовний концепт що є проявом метамовного ментального простору у якості «кванта» мовного знання, у якому віддзеркалюється функціональний аспект синтаксичних категорій. Метамовний концепт пропозиційна предикація є ментальним відбитком універсальної біполярної когнітивної матриці матерія/рух, або простір/час, когнітивного архетипу просторово-часових відносин [11]. Цей концепт формує пропозиційну структуру, яка проявляється у французькому реченні через тема-рематичне членування, що, як правило, виступає у французькому реченні суб'єктно-предикативними відносинами.

Синтаксичне вираження цих відносин представляється у французькому реченні предикатом, який часто збігається з синтаксичним присудком, і логіко-комунікативним суб'єктом, що є синтаксичним підметом [1, с. 395]. Таким чином, концептуальною базою для ключової синтаксичної конструкції французького речення підмет + присудок і встановлення суб'єктно-предикативних відносин є колективний метамовний концепт пропозиційна предикація. Тому, об'єктивні кількісні дані про функціонування синтаксичної конструкції підмет + присудок у тексті можуть слугувати основою для дослідження цього метамовного концепту.

На мікросинтаксичному рівні простого речення через його предикативну конфігурацію у французькому художньому прозовому тексті відбувається вербалізація найабстрактніших концептів, таких як, наприклад, АКЦІОНАЛЬНІСТЬ та СТАН.

Систематизація концептуальних характеристик французької пропозиції, які у мові є конструктивно надзвичайно різноманітними, ускладнюється структурною вертикальною розгорткою у художньому тексті. Аналіз кількісних показників вживання конструкції підмет + присудок, проведений за допомогою суцільної вибірки, надає об'єктивний результат щодо реалізації когнітивної домінанти метамовного концепту пропозиційна предикація у французькому художньому прозовому тексті.

Наявність різних типів підметів, тобто обов'язкових актантів, у двох досліджуваних романах демонструє на розщеплення концепту підмет, який входить до мережі концепту пропозиційна предикація на такі елементи: іменна група, займенникова група, група власного імені. Типовою функцією конструкцій із зазначеними підметами є вербалізація концепту АКЦІОНАЛЬНІСТЬ. Крім зазначених елементів іншу групу складають безособові та презентативні конструкції, такі як *il y a*, *il faut*, *c'est*, що виражають СТАН середовища разом із фоновою вербалізацією концепту наявність / буття / існування, наприклад: *Il y avait de l'inquiétude dans ses gestes* (L. Gaudé «Le Soleil des Scorta»); *Il y a encore de l'eau sucrée-salée* (A. Rahimi «Syngué sabour. Pierre de patience»); *C'est moi, don Salvatore, c'est moi qui les ai empêchés d'avoir la vie à laquelle ils rêvaient* (L. Gaudé «Le Soleil des Scorta»); *C'était cette sorte de peur que j'avais* (A. Rahimi «Syngué sabour. Pierre de patience»). Викоремлення цих конструкцій диктується номінальним характером підмета.

Синтаксична норма французької мови щодо формування речення визначає необхідність як підмета так і присудка у реченні, однак, окремо враховуються парцельовані конструкції. Вживання серії парцелятивів розповідних речень, ініціальним словом яких є присудок в особовій формі, є ідеоствильовою ознакою мовлення як Л. Годе, так і А. Раїмі, тексти романів яких відзначаються надзвичайною кількістю синтаксично різноманітних парцельованих конструкцій. Отже, у таких конструкціях зв'язок між підметом та присудком є ослабленим і неочевидним.

При вивченні елементів концепту підмет у двох досліджуваних творах нами були встановлені такі кількісні показники: у творі Л. Годе «Le soleil des Scorta» для іменної групи ~ 22,5%, для займенникової групи ~ 66,50%, для групи власного імені ~ 11% серед загальної кількості 6159 підметів. У романі А. Раїмі «Syngué sabour. Pierre de patience» іменна група складає ~ 24,6%, займенникова група ~ 74,7%, група власного імені ~ 0,7% із загальної кількості 3026 підметів. З представленої вибірки виключені парцельовані, презентативні та безособові конструкції.

Разом із суб'єктно-предикативними відносинами у французькому реченні у вербалізації концепту пропозиційна предикація беруть участь другорядні синтаксичні відносини, які встановлюються через найчастотніші конструкції S+V+COD (підмет + присудок + прями́й додаток), наприклад: *Ses lèvres caressent la barbe drue* (A. Rahimi «Syngué sabour. Pierre de patience»), *Le vent emporte mes mots* (L. Gaudé «Le Soleil des Scorta»); та S+V+COI (підмет + присудок + непрями́й додаток), наприклад: *Elle revient avec une lampe-tempête* (A. Rahimi «Syngué sabour. Pierre de patience»), *C'est alors que Giuseppe a proposé à Domenico de continuer seul* (L. Gaudé «Le Soleil des Scorta»). Ці конструкції хоча й мають багатоманітні структурно-семантичні різновиди, однак формують прототипову категорію концепту пропозиційна предикація, що зумовлюється переважною розповсюдженістю цієї конструкції. У двох досліджуваних творах кількість синтаксичних зв'язків V+COD та V+COI становить 2990 конструкцій для роману Л. Годе «Le soleil des Scorta», що складає ~ 37,7% від загальної кількості присудкових зв'язків (V+[...]) 8158 одиниць; та 1781 конструкція із синтаксичними зв'язками V+COD та V+COI для роману А. Раїмі «Syngué sabour. Pierre de patience», що складає ~ 40% від загальної кількості присудкових зв'язків 4459 одиниць.

Відомий французький дослідник синтаксису К. Мюллер відзначає, що сучасна французька мова є типово конфігураційною, для якої найуживанішою є конструкція S+V+O, тобто підмет + присудок + прями́й додаток [9]. Отже, вербалізація метамовного концепту пропозиційна предикація здійснюється через найчастотніші конструкції S+V+COD (підмет + присудок + прями́й додаток), наприклад: *Ses lèvres caressent la barbe drue* (A. Rahimi «Syngué sabour. Pierre de patience»), *Le vent emporte mes mots* (L. Gaudé «Le Soleil des Scorta»); та S+V+COI (підмет + присудок + непрями́й додаток), наприклад: *Elle revient avec une lampe-tempête* (A. Rahimi «Syngué sabour. Pierre de patience»), *C'est alors que Giuseppe a proposé à Domenico de continuer seul* (L. Gaudé «Le Soleil des Scorta»). Ці конструкції хоча й мають багатоманітні структурно-семантичні різновиди, однак формують прототипову категорію концепту пропозиційна предикація, що зумовлюється переважною розповсюдженістю цієї конструкції. У двох досліджуваних творах кількість синтаксичних зв'язків V+COD та V+COI становить 2990 конструкцій для роману Л. Годе «Le soleil des Scorta», що складає ~ 37,7% від загальної кількості присудкових зв'язків (V+[...]) 8158 одиниць; та 1781 конструкція із синтаксичними зв'язками V+COD та V+COI для роману А. Раїмі «Syngué sabour. Pierre de patience», що складає ~ 40% від загальної кількості присудкових зв'язків 4459 одиниць.

Висновки. Проведений аналіз кількісних показників концептуальних складників синтаксичного концепту підмет у складі концепту пропозиційна предикація, у романах Л. Годе «Le soleil des Scorta» та А. Раїмі «Syngué sabour. Pierre de patience» свідчать про певну подібність складників іменної групи і відмінність складників займенникової групи та групи власного імені, що пояснюється сюжетними лініями обох творів та відносно невеликою кількістю персонажів у романі А. Раїмі «Syngué sabour. Pierre de patience». Наближеність один до одного кількісних показників синтаксичних зв'язків V+COD та V+COI для обох творів на рівні макросинтаксису демонструють схожість когнітивних домінант обох авторів, а також певним чином у лінгвосинергетичному ракурсі підтверджують гіпотезу про самоорганізацію синтаксичних структур у тексті.

Перспективи дослідження. Вивчення концептуальних складників синтаксичних концептів у художньому прозовому тексті на матеріалі творів сучасних французьких письменників може надати відповідь на питання пропорційного співвідношення між індивідуальним і системно-мовним компонентами у текстотворенні.

Література:

1. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка / В. Г. Гак. – М. : Добросвет, 2000. – 839 с.
2. Кравченко А. В. Что такое «когнитивная структура», или об одном распространенном заблуждении / А. В. Кравченко. – М. : ИЯ РАН; ТГУ им. Г. Р. Державина, 2011. – С. 96–104. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.academia.edu/1148125/>
3. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько ; відп. ред.: В. М. Манакін. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 331 с.
4. Прохоров Ю. Е. В поисках концепта / Ю. Е. Прохоров. – 2-е изд. – М. : Флинта: Наука, 2009. – 176 с.
5. Шафиков С. Г. Категории и концепты в лингвистике / С. Г. Шафиков // Вопросы языкознания. – 2007. – № 2. – С. 3–17.
6. Desclés J-P. Réflexions sur les Grammaires Cognitives / J-P. Desclés // Modèles Linguistiques. – 1994. – P. 1–27.
7. Fauconnier G., Turner M. Conceptual blending, form and meaning / G. Fauconnier, M. Turner // Recherches en communication. – 2003. – № 19. – P. 57–86.
8. Fontanille J. Modes du sensible et syntaxe figurative / J. Fontanille. – Presses Univ. Limoges, 1999. – 140 p.
9. Muller C. Réflexions sur l'ordre des mots en français (les constituants majeurs de l'énoncé) / C. Muller // Actes du 1er Congrès Mondial de Linguistique Française, CD-Rom, Jacques Durand, Benoît Habert & Bernard Laks (eds). – Paris : EDP Sciences, 2008. – P. 2663–2676. [en ligne]: <http://www.claude-muller-linguiste.fr/wp-content/uploads/2012/09/Ordre-des-mots-en-fran%C3%A7ais.pdf>
10. Pekelder J. Le tertium comparationis en linguistique contrastive: problèmes et methods / J. Pekelder // Linguistica Pragensia. – 2010. – №1. – P. 22–36.
11. Petitot Jean Approche morphodynamique de l'iconicité des stémmas. Des connexions tesnièreennes aux images-schémas des grammaires cognitives. EHESS-P: http://www.crea.polytechnique.fr/JeanPetitot/ArticlesPDF/Petitot_Tesniere.pdf

Ілюстративний матеріал

12. Gaudé L. Le Soleil des Scorta / L. Gaudé. – Actes Sud Editions, 2004. – 250 p.
13. Rahimi A. Syngué sabour. Pierre de patience / A. Rahimi. – P. O. L éditeur, 2008. – 160 p.

УДК 811.111'276.3

Г. Ю. Цанро,

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ СТРАТЕГІЇ КОНТРОЛЮВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ІНТЕРАКЦІЇ (КООПЕРАТИВНА ТА КОНФРОНТАТИВНА ТАКТИКИ)

Стаття присвячена гендерному вивченню стратегії контролювання комунікативної інтеракції, а саме кооперативній та конфронтативній тактикам, реалізованих респондентами під час англійського телевізійного інтерв'ю. Матеріалом аналізу є програма CNN LARRY KING LIVE. Кооперативна тактика комунікативної інтеракції визначена гетерогендерною, а конфронтативна – гомогендерною чоловічою.

Ключові слова: гендер, англійське телевізійне інтерв'ю, стратегія контролювання комунікативної інтеракції, кооперативна тактика, конфронтативна тактика.

Статья посвящается гендерному изучению стратегии контролирования коммуникативной интеракции, а именно кооперативной и конфронтативной тактикам, реализованным респондентами во время англоязычного телевизионного интервью. Материалом анализа есть программа CNN LARRY KING LIVE. Кооперативная тактика коммуникативной интеракции определена гетерогендерной, а конфронтативная – гомогендерной мужской.

Ключевые слова: гендер, англоязычное телевизионное интервью, стратегия контролирования коммуникативной интеракции, кооперативная тактика, конфронтативная тактика.

The article presents communicative interaction control strategy as well its tactics, cooperation tactics and confrontation tactics used by interviewees in English television interview. The research is based on the program CNN LARRY KING LIVE. Cooperation tactics has been identified as heterogender tactics while confrontation tactics has been singled out as homogender male tactics.

Key words: gender, English television interview, communicative interaction control strategy, cooperation tactics, confrontation tactics.

Метою дослідження, представленого в даній статті, є аналіз гендерної специфіки стратегії контролювання комунікативної інтеракції. У ході даної розвідки на матеріалі англійського телевізійного інтерв'ю програми Larry King Live періоду 2005-2010 років було вивчено кооперативну і конфронтативну тактики як такі, що є базовими для реалізації стратегії контролювання комунікативної інтеракції. Хоча комунікативні стратегії широко вивчаються у лінгвістиці, однак гендерна специфіка даних стратегій не була достатньо висвітлена, що робить дану розвідкою актуальною у сфері гендерної лінгвістики. У ході дослідження застосовано комплексну методіку, зокрема прагматичний аналіз, який залучено для виявлення стратегій і тактик, реалізованих мовцями, контекстуально-інтерпретаційний і конверсаційний аналізи для виявлення мінімальних діалогових одиниць, що уможливило розрізнення тактик, а також порівняльний метод, який дозволяє охарактеризувати специфіку гендерного варіювання стратегій і тактик в англійському телевізійному інтерв'ю.

Стратегія контролювання комунікативної інтеракції безпосередньо пов'язана з іншими стратегіями, реалізованими мовцями під час інтерв'ю, а саме із стратегією контролювання теми й іміджотворчою стратегією. Так, кооперативна тактика стратегії моделювання комунікативної інтеракції базується на таких тактиках стратегії контролювання теми, як підтримання теми, розвиток теми, тематична деталізація. Основою для конфронтативної тактики є тактика інтродукції нової теми та відмови від неї. Хочемо зауважити, що гендерні стереотипи щодо відповідних «правильних» образів чоловіка / жінки у суспільстві найяскравіше репрезентуються через іміджотворчу і стратегію контролювання комунікативної інтеракції.

Гендер розглядаємо як соціально побудовану модель, яка не має певних форм, проте яка ідентифікується під час її комунікативної реалізації мовцями. Х. Котхофф [9] вказує на значний відрив між отриманими на гендерному матеріалі емпіричними даними та їх теоретичним тлумаченням. Методологічним недоліком вважається перебільшення «гіпотези

гендерних субкультур», тобто гіперболізація категорії «гендер», недооцінювання ролі контексту. Гендер настільки тісно пов'язаний з іншими соціальними параметрами [5, с. 41–43], що досить складно дати йому повне визначення чи розкрити його сутність лише через концепції «чоловік / жінка» або «маскулінність / фемінінність» [6, с. 278].

Дискурс інтерв'ю надає можливість проаналізувати комунікативну репрезентацію гендера респондентами. В інтерв'ю об'єктивізується результат взаємодії учасників комунікативної інтеракції, які знаходяться в безпосередній залежності від основних макроінтенцій, що виражають їх потребу вступати в інтеракцію. І. Ю. Капичникова [2, с. 19–21] представляє інтерв'ю як мовленнєву взаємодію, у якій відбиваються взаємодії актуальності теми інтерв'ю та соціальні умови інтерпретації інтерв'ю через інтерпретацію змісту інтерв'ю читачем чи слухачем. Так, лінгвістичним аналізом інтерв'ю є аналіз лексико-граматичного аранжування, за допомогою якого досягаються ці чи інші комунікативні стратегії; аналіз породження й інтерпретації діалогічних єдностей як основи інтерв'ю; аналіз соціальних умов, що створюють актуальність інтерв'ю.

Успішне планування спілкування респондентом під час інтерв'ю залежить не тільки від уміння чіткого реагування на репліки інтерв'юера, а й від вдалої побудови респондентом комунікативної поведінки з урахуванням комунікативних норм, прийнятних для телевізійного шоу. Під комунікативними нормами розуміємо комунікативні правила, що є обов'язковими для виконання у лінгвокультурному суспільстві [4, с. 43]. Комунікативні норми відображають уявлення про межі варіювання комунікативної поведінки, що склалися у суспільстві і порушення яких призводить до комунікативного конфлікту. Обидва учасники інтерв'ю дотримуються комунікативних норм, оскільки телевізійне інтерв'ю регулюється ще й нормами публічного заходу.

Дане дослідження англійського телевізійного інтерв'ю демонструє, що стратегія контролювання комунікативної інтеракції представлена наступними тактиками: кооперативна, конфронтативна, провокуюча та захисна.

Тактика кооперативної комунікативної інтеракції вживається як респондентами-чоловіками, так і респондентами-жінками під час інтерв'ю, що є очікуваним, оскільки погоджуючись на участь у програмі відомого телеведучого зірки налаштовані на зміцнення своєї слави та підтримки або зміни певного іміджу, а отже мають бути налаштовані на співпрацю із інтерв'юером. У гостей програми з'являється можливість прорекламувати себе на широку аудиторію. Але при цьому необхідно враховувати, що Ларі Кінг намагається висвітлити певні провокуючі деталі з життя відомих людей, на що респонденти телевізійного інтерв'ю не завжди погоджуються.

Розвідка матеріалу демонструє реалізацію мовцями тактика кооперативної комунікативної інтеракції при досягненні згоди на розголошення певної інформації, тоді й інтерв'юер, і респондент дотримуються Правил Кооперації і відповідно до прийнятних правил ведення інтерв'ю чергуються у блоках питання-відповідь.

KING: Does it still come with you, like when you get on the court, you're just knocking the ball around and then you start to play a game. For laughs, at home, are you still driven to win?

AGASSI: By him or by –

KING: By you?

AGASSI: Absolutely. You know, I'm driven to push myself. That's the only thing I know. It's really, it's not for the W. It's not for the win. I never functioned that way. I never said this is a tournament that I'm going to win. I always went out there and only saw the next step that was in front of me. That step was plenty big enough for me most of the time.

KING: So always one at a time?

AGASSI: Always one at a time. It's amazing how much momentum you manage to build in your life with that.

KING: Even when you're in the semis, you're not looking forward to the final, if you're playing in the semis?

AGASSI: There are times you're aware of what's going on and you need to be. You need to know who your opposition is and what you're in for and sometimes you can get ahead of yourself, but most of the time that I got ahead of myself I never had to worry about playing in the finals because I lost. So it was sort of, you know, a lot of trial. You know, I learned the hard way not to do that (07.09.06 M).

Респондент Андре Агасі вживає тактику кооперативної комунікативної інтеракції, яка корелюється з тактикою розвитку теми та тактикою тематичної деталізації. Респондент продовжує тему, запропоновану інтерв'юером, та детально описує завдання, які він ставить перед собою кожного разу на корті.

KING: The president talks about United States troops standing down and Iraqi forces standing up. What does that mean?

RUMSFELD: Well, it means that as we go through each week, month, we now have either closed or passed over 30 bases to the Iraqis, 30 locations to the Iraqi security forces. In the January election a year ago, our security forces were very much involved. In the October referendum, the Iraqi security forces were in the lead and we were kind of in the back. And in the December election we were very much in the back and the Iraqi security forces for all practical purposes provided the security. Now, what it means is as the Iraqi security forces can take over those responsibilities, we will continue to pass them over to them and leave – be able to reduce down coalition forces (25.05.06 M).

Респондент Дональд Рамсфелд, міністр Оборони Сполучених Штатів, відповідаючи на питання Ларрі Кінга про розташування військових баз і військових сил Сполучених Штатів на території Іраку, дотримується запропонованої тематики, деталізує свою відповідь, оскільки вважає необхідне проінформувати телеглядачів щодо планів уряду, базуючи свою відповідь на тактиці кооперативної комунікативної інтеракції.

KING: I don't know every aspect of the Mennonite faith, but do they have television? Do they watch you win?

LANDIS: They don't have a television. I grew up without a television or radio, other than the tape player. We had gospel songs and that kind of thing. But they watched the race. They went to some friend's house down the street, some neighbors, each day, and they got to see it (28.07.06 M).

Респондент, переможець змагань Тур де Франс, Флойд Ландіс будує свою відповідь, комбінуючи тактики розвитку теми та тактику кооперативної комунікативної інтеракції.

KING: Why radiation?

CROW: Radiation is a systemic therapy. It's – it's basically preventative. And what they do is, in hopes that they – that they got all of it, they – they kill all the cells in the breast, not just the cancer cells or the pre-cancer cells, but – but all the cells, in hopes that it will never come back.

KING: Is it like a laser?

CROW: Mmm-hmm. Yeah. And it's seven weeks, and...

KING: Every day?

CROW: Every day. And it's – it's so much better than chemotherapy. And I wasn't even a candidate for chemotherapy, because of my – not having it in my lymph nodes. But it's interesting, because they shoot a beam of energy that you can't see from one angle,

and then it comes around, and they shoot it from another angle. And they can detect exactly how much of the lung is being shot. And it's not a painful process. It's one that causes fatigue and soreness. And, you know, you have some aftermath of it. Then they put you on a drug called tamoxifen, which basically puts you into early menopause. And you take it for five years. And – and I have opted not to take that for a while. So – but that's also preventative (23.08.06 F).

Комбінування тактики підтримання теми, розвитку теми, тематичної деталізації з тактикою кооперативної комунікативної інтеракції дає можливість респондентів Шеріл Кроу продовжувати тему, запропоновану інтерв'юером, та розповісти телеглядачам про курс лікування. Шеріл Кроу відверто говорить про курс лікування від раку грудей, оскільки ставить за мету донести свою ідею регулярного обстеження, яке допомогло виявити хворобу на ранній стадії.

KING: Where did you start?

HAWN: I was a dancer. So I started dancing.

KING: Where in Washington?

HAWN: Washington, D.C., I was 3 years old. And I danced. And that's how I got to New York as a dancer. And danced on stage and on a few tables. And then I went to Vegas. And I danced in Vegas. And then I came to L.A., and I actually got picked out of the Tennessee Ernie Ford and Andy Griffith chorus line.

KING: To sing and act and...

HAWN: I was dancing and I was singing. And I took the job because I got to do both. And I got paid double.

KING: How did you get laugh-in?

HAWN: George Slaughter came on the set of «Good Morning World,» which is – «Good Morning World» was the first show that I ever did, and I was an actress, and that's what I was picked out of the chorus line to do, caused a great sense of insecurity and fear on my part, which I did write about. And a lot monstrous anxiety attacks, because I didn't want to be a movie star. I didn't want to be successful that way. I just wanted to dance. And life doesn't always work out the way you think it will. I then was found by George Slaughter... So he said, well, I'll give you three shows to do, and let's see what happens. So I forgot my lines... He said, no, Goldie, that was just fine. I said, please, can I do it again? I messed it up. He said, you were just perfect. So a career was born (24.02.06 F).

Респондент, Голді Хон, кінозірка, розповідає про початок своєї кар'єри, використовуючи тактику розвитку теми, тематичної деталізації та тактики кооперативної комунікативної інтеракції.

Тактика конфронтативної комунікативної інтеракції реалізується через перерозподіл ініціативи, що проявляється у накладанні реплік респондента на репліки інтерв'юера, та перерозподіл ініціативи, що проявляється в перериванні інтерв'юера респондентом.

Розбіжності щодо гендерних комунікативних стратегій яскраво виявляються в процесі гетерогендерної комунікації [1, с. 97–98]. Так, у чоловічому гомогендерному та жіночому гомогендерному спілкуванні накладання реплік і переривання мовлення співрозмовника – явища однаково поширені. У гетерогендерній інтеракції чоловік демонструє прагнення до лідерства, домінування в співбесіді, а жінка демонструє схильність до мовленнєвої співпраці та паритету [3, с. 24].

У гетерогендерній комунікації чоловіче мовлення є домінуючим і підкоряє жіноче мовлення шляхом досить частого невинного переривання співрозмовника. Жінка ж у даній ситуації, як правило, не намагається відновлювати своє мовлення, дотримуючись тактики мовчазного протесту. Чоловік на відміну від жінки продовжує говорити одночасно із співрозмовником, що спричиняє накладання реплік, які спрямовані на збереження комунікативної ініціативи. Зазначимо, що жінка використовує мовленнєве переривання з метою демонстрації уважного слідування за мовленням співрозмовника, що реалізується у формі коротких схвальних чи співчутливих зауважень або вигуків [7]. Однак, випадки накладання реплік у чоловічих гомогендерних групах не є тенденцією, особливо, якщо мета розмови – встановлення дружніх відносин [8, с. 112, с. 117].

BALDWIN: You don't remember? You did spend the night with me.

BEHAR: I really thought this was a very compelling book.

BALDWIN: Did you like it?

BEHAR: Yes, I...

BALDWIN: I mean not like it, but did you appreciate some of it?

BEHAR: I went through it. It was – it's not boring, even though it's got a lot of technical stuff about in it about the law. You write very well, I think (17.12.08 F).

Респондент Алік Болдуін використовує комунікативний хід перерозподілу ініціативи, накладаючи свою репліку на репліку інтерв'юера, уточнюючи своє запитання, при чому міняється традиційними ролями інтерв'юер-респондент і бере ініціативу на себе.

KING: How much of that life experience goes into a role?

HACKMAN: Well, I think everything. I think when you decide to do a role as an actor, you – if you're honest with yourself, you choose all those things, both the good and the bad that's happened to you. And you try to make that come alive.

KING: So it's still you...

HACKMAN: Yes. It's still you.

KING:... In that admiral (07.07.04 M).

Респондент Джин Хекман перериває мовлення, розуміючи його запитання про роль адмірала у фільмі та особисті якості актора, що поєднуються в ролі та в реальному житті.

KING: He didn't say, what are you crazy or...

CLAPTON: On the face of it. I mean, that's the one thing that I think none of us have ever really been sure of, because George was – like his record label – was a dark horse. And he didn't always tell you exactly what he was thinking. So it may have been that it hurt him more than he let on, you know.

KING: Was it hard for you to do, to tell a man, I'm in love with your wife?

CLAPTON: I had no choice. I had no choice. And I think he knew anyway. I mean, it was kind – it was fairly obvious, you know? We weren't – we weren't that discreet. And I think his – well, I remember his response was, well, I'll swap her for the girl – your girlfriend, you know (12.10.07 M).

Респондент Ерік Клептон не дає можливості інтерв'юєрові закінчити висловлювання, оскільки передбачає запитання та випереджає можливе неправильне трактування характеру Джорджа Харісона та його реакцію на повідомлення, що його друг закоханий у його дружину. Респондент перериває мовлення інтерв'юєра, вживаючи тактику конфронтативної комунікативної інтеракції.

Тактика конфронтативної комунікативної інтеракції вживається як респондентами-чоловіками, так і респондентами-жінками.

У наведеному прикладі респондент Ден Ратер відмовляється продовжувати тему, запропоновану інтерв'юєром, застосовуючи тактику відмови від теми з тактикою конфронтативної комунікативної інтеракції.

KING: Have you ever thought of entertaining a lawsuit?

RATHER: Notice that I pause.

KING: Pregnant pause.

RATHER: I'm not going to talk about that.

KING: But you're not saying no? I'll just – I'm being a Dan Rather journalist now. You did not say no.

RATHER: You asked me had I ever thought about it. And the answer is I can't say that I never thought about it (12.07.06 M).

Тактика відхилення від теми також трактується як конфронтативна комунікація через недотримання тематики, запропонованої інтерв'юєром.

KING: You have on your team – an impressive team. I think even rivals would admit that. But you have four presidential rivals – Obama has. He has you, Hillary Clinton, Richardson and Tom Vilsack. That sounds like Lincoln. Is that going to work?

BIDEN: Well, it will work, because if you take a look – again, you know, if you – I know you've read the «Team of Rivals,» Doris Kearns Goodwin's book...

KING: Yes. A great book.

BIDEN: You know, the differences between Seward and Lincoln were profound. The difference between Hillary Clinton, Joe Biden and Barack Obama, to take three, were not profound differences. We all were on the same basic page, with difference – different points of emphasis. And the arguments among us all was about leadership (22.12.08. M).

Респондент Джо Байден уживає тактику відхилення від теми, відповідаючи на запитання інтерв'юєра про схожість команди нового президента з командою Лінкольна, відходить від теми, яку продовжить пізніше, посилаючись на книгу Доріс Гудвін.

KING: The relationship with Professor Tracey, who has appeared on this show I guess you know, how did that start?

KARR: Well, you know, Larry, my attorneys have advised me not to be here at all because they want to protect me and that's understandable. They've advised me that anything to do with any arrest in the past, any investigations that have been launched against me in the past that I should not discuss that and I really want to respect their advice because they did such a great job...

I was able to see justice in action. I was able to see that you can – with competent and very fantastic attorneys who have all the facts in place can definitely defend you from any kind of accusations that are launched against you (16.10.06 M).

У наведеному прикладі респондент Джон Марк Кар відмовляється відповідати на запитання Ларрі Кінга, уживаючи тактику відмови від теми, тактику тематичної деталізації, пояснюючи свою відмову, та використовуючи тактику конфронтативної комунікативної інтеракції.

KING: So if somebody – some wealthy erson, of our viewers, were to give a check for \$150,000... *PITT: That would be...*

KING: That would be building a house.

KING: that would be a house.

PITT: They...

PITT: They are putting a family in a house. They are returning a family to their neighborhood. Done. It's done.

KING: All right (05.12.07 M).

Респондент Бред Піт та інтерв'юєр у даному прикладі перебивають один одного, уживаючи тактику конфронтативної комунікативної інтеракції, оскільки говорячи про одну й ту ж тему, акцентують різні підходи до неї, в кінці респондентові вдається довести свою точку зору й отримати прийняття його думки інтерв'юєром.

KING: Hey, by the way, what do you make of this whole...

BEHAR: Who...

KING: ...Kirstie Alley thing – up, down, up, down?

BEHAR: Which part? Which – I know. She's yo yo dieter. She's a yo yo dieter. Wasn't she on «Oprah» with – showing herself in a bikini?

KING: Yes (05.05.09 F).

Респондент Джай Бехар перериває мовлення інтерв'юєра з метою уточнення його висловлювання.

Тактика конфронтативної комунікативної інтеракції вживається респондентами з метою відхилення теми, що є неприйнятною для них, уточнення інформації, переривання неточної або неправильної інформації, ненавмисного відходу від теми за рахунок асоціативних тем, що розвиваються на базі запропонованої теми інтерв'юєром.

Дана розвідка показує, що тактика кооперативної комунікативної інтеракції стратегії моделювання комунікативної інтеракції є гетерогендерною, тобто реалізується як респондентами-чоловіками, так і респондентами-жінками під час телевізійного інтерв'ю, в той час як тактика конфронтативної комунікативної інтеракції тієї ж стратегії є гомо гендерною чоловічою, що відображає певні гендерні комунікативні стереотипи.

Подальше вивчення гендерної специфіки варіювання стратегій і тактик в англomовному телевізійному інтерв'ю можливе з урахуванням впливу фактора гендера інтерв'юєра на комунікацію, оскільки дана розвідка була здійснена з урахуванням лише гендера респондентів, оскільки матеріал дослідження будувався на програмі з одним тим самим інтерв'юєром.

Література:

1. Борисенко Н. Д. Порухення принципу кооперації в міжгендерному спілкуванні персонажів сучасної британської драми / Н. Д. Борисенко // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць. – К. : Київ нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2008. – Вип. 24. – Ч. 1. – С. 97–102.
2. Капичникова И. Ю. Модально-оценочная структура интервью в массово-информационном дискурсе : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Капичникова Инна Валерьевна. – Иркутск, 2003. – 146 с.

3. Мартинюк А. П. Регулятивна функція гендерно маркованих одиниць мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А. П. Мартинюк. – К., 2006. – 42 с.
4. Прохоров Ю. В., Стернин И. А. Русские: коммуникативное поведение / Ю. В. Прохоров, И. А. Стернин. – М. : Флинта Наука, 2006. – 328 с.
5. Трофимова Е. В. Терминологические вопросы в гендерных исследованиях / Е. В. Трофимова // Гендер: Язык, культура, коммуникация: сб. науч. статей. – М. : Моск. гос. лингв. ун-т, 2002. – С. 41–54.
6. Цапро Г. Ю. Гендерні комунікативно стильові розбіжності / Г. Ю. Цапро // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [«Функциональная лингвистика. Итоги и перспективы»], (Ялта, 30 верес.–4 жовт. 2002 р.) / Таврій. нац. ун-т ім. В. І Вернадського. – Симферополь: CLC. – 2002. – С. 278–279.
7. Coates J. Women, Men and Language / Jennifer Coates. – L.; N. Y. : Longman, 1986. – 178 p.
8. Coates J. One-at-a-Time: The Organization of Men's Talk / J. Coates // Language and Masculinity / Ed. by S. Johnson, U. H. Meinhof. – Oxf.; Camb. : Blackwell, 1997. – P. 107–129.
9. Kotthoff H. New Perspectives on Gender: Studies in Discourse Analysis / H. Kotthoff // Гендер: Язык, культура, коммуникация: сб. науч. статей. – М. : Моск. гос. лингв. ун-т, 2001. – С. 11–32.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

режим доступу: Larry King Live – CNN.com – Transcripts

24.02.06 F – Hawn, Goldie

25.05.06 M – Rumsfeld, Donald

12.07.06 M – Rather, Dan

28.07.06 M – Landis, Floyd

23.08.06 F – Crow, Sheryl

07.09.06 M – Agassi, Andre

16.10.06 M – Karr, John Mark

12.10.07 M – Clapton, Eric

05.12.07 M – Pitt, Brad

17.12.08 F – Behar, Joy

05.05.09 F – Behar, Joy

УДК 821.111 (73) – 312.4.09

О. О. Черник,

Державний вищий навчальний заклад «НГУ», м. Дніпропетровськ

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ХУДОЖНЬОГО КОНЦЕПТУ «FEAR» У РОМАНІ ДЕНА БРАУНА «ИНФЕРНО»

Стаття присвячена вивченню емоційного концепту «fear» та особливостям його вербалізації в романі Дена Брауна «Інферно». Проаналізовано мовні засоби об'єктивізації концепту, виділено когнітивні ознаки та змодельовано його структуру.

Ключові слова: художній концепт, емоційний концепт, вербалізація, структура концепту, когнітивні ознаки.

Статья посвящается изучению эмоционального концепта «fear» и особенностям его вербализации в романе Дена Брауна «Инферно». Анализируются языковые средства объективизации концепта, выделяются когнитивные признаки и моделируется его структура.

Ключевые слова: художественный концепт, эмоциональный концепт, вербализация, структура концепта, когнитивные признаки.

The article deals with the emotional concept of «fear» and peculiarities of its verbalization in the novel «Inferno» by Dan Brown. In the course of the research, the author employs the method of constructing the concept field model, that includes the description of the center and periphery.

From the research that has been done, it is evident that the concept under analysis has a very wide language expression in the Dan's Brown novel «Inferno». The text objectifies all cognitive features of the concept which were extracted from the dictionary definitions: «bad feeling», «reaction to danger», «waiting for something bad», «waiting for something powerful». Moreover, the investigation of the text reveals the additional features of the concept: «fear is caused by something related to death», «reaction to the lack of information», «fear is caused by a piece of art or literary work», «reaction to strange creatures and the other world», «fear for mankind». These cognitive features belong to the center of the concept.

The author uses and creates himself a number of cognitive metaphors to emphasize figuratively such concept features as: «speed», «suddenness», «sharpness, penetration», «prevalence», «instant spread», «uncontrollability and rapid growth», «defense». It has been also found out, that the writer often verbalizes the concept implicitly by describing somatic symptoms experienced by a fearing person. In this way, the author attempts to influence the recipient of the text, makes them fear as much as the heroes of the novel do. The cognitive metaphors and description of somatic symptoms are the ways of the concept verbalization that constitute the periphery of the concept.

Key words: literary concept, emotional concept, verbalization, concept structure, cognitive features.

Представлена тема знаходиться в руслі актуальних досліджень когнітивної лінгвістики, оскільки в останній час набуває актуальності вивчення художніх концептів. Художній концепт виступає фрагментом створеної автором картини світу, поглиблює інтерпретацію його творів та виявляє суттєві особливості індивідуального стилю. Окрім того, увага до концептів, які вербалізуються в художніх творах, пояснюється тим, що індивідуалізована мова рухливіша і тому здатна краще реагувати на зміни в мовному та соціально-культурному середовищі [6, с. 11]. Дослідження художніх текстів також дозволяє зіставити загальнонаціональні та індивідуальні складові концепту.

Досліджуючи ідіостиль американського письменника Дена Брауна, автора детективних бестселерів, ми вирішили зупинитись на вивченні вербалізації концепту «fear» у його романах. Наш вибір пояснюється тим, що концепт «fear» належить до емоційних концептів, тому його вербалізація посідає важливе місце у створенні саспенсу – певного емоційного стану, який охоплює читача під час прочитання роману.

У вітчизняному та зарубіжному мовознавстві існує небагато теоретичних праць, присвячених художньому концепту. Першим його дослідив російський вчений С. О. Аскольдов, виділивши такі особливості, як «замісна сила», «психологічна

складність», «розпливчатість» та «художня асоціативність» [1, с. 275]. Асоціативний шар художнього концепту вивчається в роботах російської дослідниці Н. С. Болотнової [4]. Л. В. Міллер досліджує художній концепт, насамперед, як частину психоментальної сфери певної етнокультурної спільноти [5, с. 41–42]. І. А. Тарасова, навпаки, підкреслює індивідуально-авторську сутність концепту [8, с. 77]. Аналізу окремих концептів у творчості різних авторів присвячено досить багато праць. Серед російських дослідників художніх концептів слід відзначити О. В. Беспалову, Т. О. Голікову, Ю. Д. Тільман, С. Я. Гехтляр та ін. В українському мовознавстві глибоке вивчення художнього концепту представлено у В. Г. Ніконової та О. Я. Дойчик.

Існує велика кількість праць, присвячених вивченню концепту «страх» як фрагменту різних національних мовних картин світу (С. П. Тимченко, О. П. Левченко, О. О. Будянська, С. В. Зайкіна, О. Ю. Мягкова, О. В. Расточинська, М. О. Красавський). Але у зазначених роботах залишається поза увагою індивідуально-авторська репрезентація концепту.

Актуальність теми дослідження обумовлена відсутністю істотних досліджень з концепту «fear» як фрагменту художньої картини світу, зокрема у творчості Д. Брауна.

Мета дослідження – виявлення засобів мовного вираження художнього концепту «fear» у романі «Інферно» Дена Брауна, опис когнітивних ознак та моделювання структури концепту.

Вслід за І. А. Тарасовою під художнім концептом ми розуміємо: «єдиницю індивідуального свідомості, авторської концептосфери, вербалізовану в єдиному тексті творчості писателя (що не виключає можливості еволюції концептуального содержания от одного периода творчества к другому)» [8, с. 77]. Отже, в художньому тексті авторська картина світу репрезентується певними вербалізаторами, що об'єктивують той чи інший концепт. Систематизація та семантичний опис цих вербалізаторів дозволяє виділити когнітивні ознаки, які використовуються для моделювання концепту.

У нашому дослідженні ми застосовуємо метод польового структурування концепту, який передбачає виділення в ньому ядра, близької, дальньої та крайньої периферій. Згідно Й. А. Стерніну та З. Д. Поповій до ядра відносяться прототипові шари з найбільшою чуттєво-наочною конкретністю, первинні більш яскраві образи; а більш абстрактні ознаки складають периферію концепту [7, с. 60].

На першому етапі нашої роботи ми вважаємо за необхідне провести аналіз значень ім'я концепту «fear», наявних у лексикографічних джерелах, оскільки ці значення складають ядро концепту. В Оксфордському глумачному словнику лексема *fear* має такі значення: 1) «the bad feeling that you have when you are in danger, when something bad might happen, or when a particular thing frightens you; 2) to be frightened of somebody/something or frightened of doing something; 3) to feel that something bad might have happened or might happen in the future; 4) used to tell somebody that you think bad has happened or is true» [12].

Аналіз значення іменника (1) та перших двох значень дієслова (2,3) дозволяє виділити наступні семантичні ознаки: «негативна емоція», «реакція на небезпеку», «очікування чогось поганого». Останнє значення (4) дієслова *fear* містить ознаку «жаль/смуток» і входить до лексико-семантичного поля іншого концепту, тому в цій роботі розглядатися не буде.

Поповнюють зміст лексеми *fear* значення із Вебстерського словника та словника Колінз: 5) «a feeling of distress, apprehension, or alarm caused by impending danger, pain» [11]; 6) «a feeling of respect and wonder for something very powerful» [10]. Наведені лексичні значення дозволяють виділити такі семантичні ознаки лексеми *fear*: «очікування болю» та «реакція на щось величне».

Виявлені семантичні ознаки (окрім «жаль/смуток») становлять змістовий мінімум поняття *fear*.

Далі методом суцільної вибірки були виявлені всі лексичні одиниці, що вербалізують концепт «fear» у романі Дена Брауна «Інферно». Критерієм відбору стала наявність у вербалізаторів визначеного нами змістового мінімуму. Ядро лексико-семантичного поля представлено ключовою лексемою, що називає концепт, – *fear* (39 використань). Сюди також входять спільнокореневі деривати слова *fear*: *fearful* (3 використання), *fearfully* (1 використання), *fearsome* (3 використання), *fearlessly* (1 використання).

До синонімічного ряду ядра концепту входять такі лексеми: *horror* і її деривати – *horrifying*, *horrified*, *horrific* (43 використання), *terror* і її деривати – *terrified*, *terrible*, *terribly* (29 використань), *alarm* і її деривати – *alarmed*, *alarming*, *alarmingly* (27 використань); *frighten* і її деривати – *frightening*, *frighteningly*, *frightened* (23 використання); *panic* і її дериват *panicked* (19 використань), *anxiety* і її дериват *anxious* (11 використань); *macabre* (7 використань); *eerie* (12 використань).

До близької периферії ми відносимо лексеми, що містять встановлений змістовий мінімум, але характеризуються меншою частотністю в тексті: *disturbing* (9 використань), *afraid* (4 використання), *dread* і її дериват *dreadful* (4 використання), *gruesome* (3 використання), *scare*, *scared* (3 використання), *dire* (3 використання), *unnerved* (2 використання), *appalling* і її дериват *appalled* (2 використання), *trepidation* (2 використання), *harrowing* (2 використання), *jittery* (1 використання), *awesome*, *awestruck* (2 використання), *dismay* (1 використання), *daunting* (1 використання).

Дієслова та прикметники ім'я концепту *fear* можна розділити на ті, що номінують переживання страху (*frightened*, *panicked*, *alarmed* та ін.), та ті, які об'єктивують страх як засіб впливу на людину (*horrifying*, *horrific*, *terrible* та ін.). Кількість лексем першої групи в романі нараховує 63 одиниці, а другої – 90. На наш погляд, автор частіше використовує лексеми останньої групи з метою впливу не тільки на героїв роману, але й на самого читача, щоб утримати його в напруженні як найдовше.

Аналіз наявних у тексті синонімів ім'я концепту дає можливість виявити додаткові семантичні ознаки. Лексеми *horror*, *terror* та *dread* мають ознаку «крайнього вираження страху», *panic* вказує на «груповий страх», *fright* та *dismay* володіють ознаками «раптовість», «короткочасність». Дефініційний аналіз лексем *gruesome* та *appalling* дозволяє виділити семантичну ознаку «огіда». Лексема *jittery* актуалізує тему «той, що постійно піддається страху». Лексична одиниця *unnerved* передає ознаку «відсутність відваги, сміливості».

Особливу групу номінантів концепту «fear» складають лексеми *awe*, *trepidation*, *eerie* та *macabre*. Треба зазначити, що до переліку синонімів, поданих у Вебстерському словнику, входить тільки *trepidation*. Лексема *trepidation* вказує не тільки на відчуття страху, але й передає результат цього страху – тремтіння, невпевненість в собі: «Filled with *trepidation*, he had gone back to viewing the video <...>» [9, с. 120]. Лексема *eerie* об'єктивує в собі одночасно страх та здивування як засоби маніпуляції людиною, тобто позначає щось дивне, незвичайне, що здатне визвати страх. Ця лексема є яскравим прикладом взаємозв'язку концептів «fear» та «astonishment»: «The *eerie* sight made Langdon swallow hard» [9, с. 194]. Лексема *macabre* у своєму значенні має відношення до смерті, через що і покликає викликати страх у адресата: «All morning he'd been running up against *macabre* symbols of biohazards, plagues, and Dante's hell» [9, с. 99].

До ядра концепту *fear* також входить специфічна лексема *awe*. Її особливість полягає у тому, що вона несе позитивне значення страху, який виступає реакцією на щось величне, пов'язане з Богом або природою: «<...> the low sun piercing the

west window spread out over Langdon's head like a broad, gleaming fan, or an awning of radiant silk. Langdon could not help but draw an awestruck breath, <...>» [9, с. 260].

Аналіз семантики представленої в романі ядерної лексеми та її синонімів, а також лексем близької периферії дозволяє виділити такі когнітивні ознаки концепту *fear* у романі: «негативна емоція», «реакція на небезпеку», «очікування чогось поганого», «очікування болю», «реакція на щось величне», «інтенсивність», «страху легко піддаватися», «страх може бути масовим/індивідуальним», «тривалість», «раптовість», «страх викликає тремтіння», «результат здивування», «реакція на щось огидне», «реакція на щось, пов'язане зі смертю».

Важливим етапом у дослідженні художнього концепту «*fear*» у романі Дена Брауна «Інферно» виступає аналіз сполучуваності лексем, що його вербалізують. Це дозволить виявити синтактико-семантичні можливості та додаткові концептуальні ознаки концепту. Найбільшу групу в романі становлять атрибутивні словосполучення (170 словосполучень):

1) словосполучення, які описують предмет або причину, що визивають страх. Проаналізувавши всі словосполучення цієї групи, ми виділили додаткові когнітивні ознаки концепту у творі: а) «реакція на мистецький або літературний твір»: *harrowing excerpt from his book* [9, с. 120], *poem was disturbing and macabre* [9, с. 95], *grim and terrifying painting* [9, с. 57]; б) «страх може бути викликаний незвичними істотами та потойбічним світом»: *a horrific three-headed Lucifer* [9, с. 75], *terrifying black demon* [9, с. 199], *fearsome snake-haired spirit* [9, с. 324]; в) «страх перед хворобою»: *terrible skin disease* [9, с. 206], *terrible rash* [9, с. 207], *macabre symbols of biohazards, plagues* [9, с. 99]; г) «страх може бути викликаний чимось ідеями»: *alarming philosophical positions* [9, с. 176]; *eerie logic* [9, с. 355]; г) «реакція на вираз обличчя»: *fearful look* [9, с. 100], *eerie smile* [9, с. 68].

2) словосполучення, що описують об'єкт страху. Ця група словосполучень реалізує такі ознаки: а) «об'єктом страху може виступати адресат»: *frightened little girl* [9, с. 335]; *alarmed biosecurity specialists* [9, с. 360]; б) «об'єктом страху може виступати реакція адресата»: *awestruck breath* [9, с. 260], *horrified gasp* [9, с. 146].

3) словосполучення, що описують страх. Аналіз цих словосполучень дозволив виділити ще декілька когнітивних ознак концепту: а) «страх може бути довгостроковим / миттєвим»: *lifelong fear* [9, с. 131], *instantaneous fear* [9, с. 48]; б) «страх перед загрозою існування людства»: *existential fears* [9, с. 175]; в) «страх може бути внутрішнім»: *visceral fear* [9, с. 252].

У групі атрибутивних словосполучень було виявлено декілька метафоричних моделей, що об'єктивують когнітивні ознаки концепту: а) страх – поглинаюча речовина: «*Sienna had no illusions about <...> and the terror was all-consuming*» [9, с. 282]; б) страх – жива істота: *mute terror* [9, с. 170], *silent terror* [9, с. 289] (страх наділений ознаками живої істоти: може мовчати, бути німим); в) страх має темний колір: «*Sienna faced him again, her softbrown eyes radiating a darker fear*» [9, с. 347]; г) страх – рослина: *growing fear* [9, с. 22] (метафора визначає здатність *страху* збільшуватися у розмірі); г) страх – гострий предмет: «*A sharper panic now gripped him as he <...>*» [9, с. 21] (страх отримує ознаку різкості, пронизливості); д) страх – тупий предмет: «*<...>the revelation infused him with blunt fear*» [9, с. 327] (страх уподібнюється тупому предмету, таким чином отримує ознаку поступового, неприємного впливу на людину); д) страх – спіраль: «*Then...slowly, there had been the spiraling horror as the truth set in <...>*» [9, с. 358] (в основі метафори лежить рух по спіралі, що вказує на здатність страху стрімко зростати).

4) атрибутивно-суб'єктні словосполучення. Дослідження таких словосполучень також дозволило виділити деякі метафоричні моделі та когнітивні ознаки: а) страх – шип, гострий виступ: «*Langdon felt a spike of fear as he <...>*» [9, с. 289] (когнітивна ознака «різкість»); б) страх – хвиля: *surge of fear* [9, с. 155], *surge of panic* [9, с. 231], *swell of panic* [9, с. 53] (когнітивна ознака – «неконтрольованість та стрімке зростання»).

Другою за чисельністю виступає група об'єктних словосполучень (30 словосполучень). У цій групі було виявлено дві метафоричні моделі: а) страх – маска: «*Sienna spun in her seat, <...> her face now masked with fear*» [9, с. 79] (когнітивна ознака – «захисна реакція»); б) страх – субстанція, що заповнює суб'єкт: *filled with trepidation* [9, с. 121], *filled with terror* [9, с. 190].

Група обставинних словосполучень не дуже численна та нараховує 12 одиниць (*run scared* [9, с. 336], *feel fearful* [9, с. 266]). Нових когнітивних ознак тут не було виявлено. Найменш численну групу репрезентують суб'єктні словосполучення: *haunted by night terrors* [9, с. 283], *fear gripped her* [9, с. 252], *fear set in* [9, с. 62]. Усі ці словосполучення є когнітивними метафорами та вербалізують модель: страх – жива істота.

До дальньої периферії увійшли лексеми з невисокою частотністю та лексеми, в яких значення, що нас цікавить, не є основним. Лексема *grim* має спільну сему з ядерною лексемою *appalling* – «огида», хоча і перше її значення передає сему «жорстокість». У романі прикметник *grim* виступає саме синонімом до *appalling* у 16 контекстах: *grim little hospital room* [9, с. 297]; *grim images of Dante's underworld* [9, с. 63]. У такому ж значенні в романі вживається прикметник *vile* (головна сема – «аморальність») та *monstrous* (головна сема – «незвичний, неприродний»): *vile slush of sewage* [9, с. 59], *monstrous ideas* [9, с. 115], *monstrous sinner* [9, с. 15].

У тексті роману також функціонує ряд «холодних» метафор (16 контекстів), в основу яких лягла здатність страху викликати фізичні реакції, що провокують холод (відтік крові від кінцівок, сповільнений рух потоку крові): «*Langdon felt a chill to hear the soldier speak his own name*» [9, с. 111]; «*Marta went cold with terror as she <...>*» [9, с. 154]; «*Langdon froze <...>*» [9, с. 55]; «*This graph painted a chilling picture <...>*» [9, с. 116].

До крайньої периферії ми віднесли ядерні лексеми та лексеми ближньої і дальньої периферії, використані в іншому значенні: *terrible mistake* [9, с. 288], *terrifying rates* [9, с. 114], *frighteningly narrow* [9, с. 170], *unnervingly close* [9, с. 109], *eerily cajoling* [9, с. 89]. Виділені лексеми не вербалізують концепт «*fear*», натомість мають ознаку «ступінь, інтенсивність».

До крайньої периферії також входить ряд метафоризованих вокативних вигуків (12 контекстів), які маніфестують концепт «*fear*»: «*«Christ!» Ferris said, recoiling*» [9, с. 209]; «*«My God! Langdon's hand trembled slightly as he absorbed the macabre scene projected on the wall before him*» [9, с. 57]. Згадування про Бога в стані страху є нічим іншим, як захисною реакцією, тобто, звертаючись до Бога, людина просить про допомогу.

У процесі роботи з текстом було вилучено та віднесено до периферії ще декілька авторських метафор, які дозволяють визначити додаткові когнітивні ознаки концепту «*fear*». Ознака «миттєве розповсюдження» реалізується в моделях «страх – вогонь» та «страх – заразне захворювання»: «*With the fury of a wildfire consuming a parched hay field, the rush of fear billowed out across the piazza <...>*» [9, с. 191]; «*Only one form of contagion travels faster than a virus, Sinskey thought. And that's fear*» [9, с. 339]. В основі моделі «страх – яскравий спалах світла» лежить когнітивна ознака «неочікуваність»: «*Her panic attack in the crowded streets of Manila had sparked in Sienna a deep concern*» [9, с. 283].

Вербалізуючи страх, письменник неодноразово звертається до опису соматичних симптомів, тобто реакції тіла на страх: а) збліднення: «*Sienna went pale. «Don't tell me we're in the wrong museum.»*» [9, с. 268]; б) напруження м'яз горла:

«For a moment Langdon's **throat clenched**, and he thought he'd seen a ghost» [9, с. 65]; в) прискорена робота потової залози: «Langdon's hands felt **sweaty** as he continued unscrewing the tube» [9, с. 52]; г) піднімання волоссяного покриву та поява сиріт: «The reference made Sinskey's **skin crawl**» [9, с. 236]; «The hair on his neck **bristled** as, once again, the image of the plague mask flashed through his mind» [9, с. 145]; г) швидке дихання: «Her **breathing accelerated** and she grabbed one of the stanchions for support» [9, с. 139]; д) уповільнене дихання або зупинка дихання: «Vayentha's **heart skipped a beat** as the officer stopped directly behind her» [9, с. 149]; е) прискорене серцебиття: «With his **heart pounding**, Knowlton glanced back at the paused image of the beak-nosed shadow» [9, с. 119]; є) дискомфорт у шлунку: Langdon felt his **stomach knot** [9, с. 277]; ж) тремтіння: «Langdon's hand **trembled** slightly as he absorbed the macabre scene <...>» [9, с. 57]; Sienna's slim frame was **shaking** now, as if the floodgates of sorrow and uncertainty were about to burst wide [9, с. 220]. Останній приклад дозволяє виділити нову когнітивну ознаку концепту: «страх – реакція на невідомість».

Таким чином, аналіз структури художнього емоційного концепту «fear» у романі «Інферно» Дена Брауна дозволив виявити загальнонаціональні та індивідуально-авторські складові концепту. Досліджуваний концепт отримує дуже яскраве мовне вираження в романі. У тексті актуалізуються не тільки всі ознаки концепту, які можна вилучити із словникових дефініцій, а також ряд додаткових. Автор використовує та створює численні когнітивні метафори з метою образного підкреслення таких ознак концепту, як: «швидкість», «неочікуваність», «різкість, пронизливість», «миттєве розповсюдження», «неконтрольованість, стрімке зростання» та «захист». Вербалізуючи концепт «fear» за допомогою опису соматичних симптомів, автор намагається вплинути на адресата тексту, заставити його відчувати страх так само, як відчувають його герої.

Перспективи дослідження вбачаються в подальшому аналізі концептів, що вербалізуються в романах Дена Брауна, з метою вивчення складових його ідіостилію.

Література:

1. Аскольдов С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность: Антология. – М., 1997. – С. 267–279.
3. Беспалова О. Е. Концептосфера поэзии Н. С. Гумилева в ее лексическом представлении: автореф. дис. на соис. учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01. / О. Е. Беспалова. – СПб., 2002. – 24 с.
4. Болотнова Н. С. О методике изучения ассоциативного слоя художественного концепта в тексте / Н. С. Болотнова // Вестник Томского государственного педагогического университета. Сер.: Гуманитарные науки (Филология). – 2007. – Вып. 2 (65). – С. 74–79.
5. Миллер Л. В. Художественный концепт как смысловая и эстетическая категория / Л. В. Миллер // Мир русского слова. – 2000. – № 4. – С. 39–45.
6. Осипова А. А. Концепты «жизнь» и «смерть» в художественной картине мира В. П. Астафьева: монография / А. А. Осипова. – М.: ФЛИНТА: Наука, 2012. – 200 с.
7. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике: монография / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж: Истоки, 2001. – 191 с.
8. Тарасова И. А. Идиостиль Георгия Иванова: когнитивный аспект: монография / И. А. Тарасова. – Саратов, 2003. – 280 с.

Ілюстративні джерела:

9. Brown D. Inferno [Електронний ресурс]. / D. Brown. – London: Transworld Publishers, 2013. – 370 pp. – Режим доступу: <http://goo.gl/m3f0Vx>.
10. Collins English Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/fear>.
11. Merriam – Webster's Online Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/fear>.
12. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://goo.gl/akwFCP>.

УДК [811.11:82-92]:316.774

М. М. Човганюк,

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця

ІНТЕРВ'Ю В СУЧАСНОМУ МЕДІА-ПРОСТОРИ: ЖАНРОВА ПАРАДИГМА І ДИСКУРСИВНІ ОЗНАКИ

У статті досліджено специфіку одного з найпоширеніших жанрів сучасного медійного простору – інтерв'ю, що відіграє важливу і значущу роль у виконанні соціально спрямованого завдання. Саме завдяки інтерв'ю аудиторія отримує суспільно значущу інформацію з періоджсерела.

Наведено докладний аналіз формування понятійних меж термінологічної одиниці «інтерв'ю».

Поряд з окресленням значеннєвого обсягу терміну також репрезентовано сучасні підходи до класифікації жанрових модифікацій інтерв'ю, що формують його основний корпус у публіцистиці.

Значну увагу автор статті приділяє інтерв'ю як дискурсивній практиці, якій притаманні своєрідна структура, спосіб організації та соціальне функціонування.

Ключові слова: інтерв'ю, мас-медійний дискурс, структура інтерв'ю, жанрова парадигма інтерв'ю, дискурсивна практика інтерв'ю.

В статье исследована специфика одного из самых распространенных жанров современного медийного пространства – интервью, которое играет важную и значимую роль в выполнении социально направленных задач. Именно благодаря интервью аудитория получает общественно значимую информацию из первоисточника.

Приведен подробный анализ формирования понятийных границ терминологической единицы «интервью».

Наряду с исследованием смыслового объема термина также представлены современные подходы к классификации жанровых модификаций интервью, формирующих его основной корпус в публицистике.

Значительное внимание автор статьи уделяет интервью как дискурсивной практике, которой присущи своеобразная структура, способ организации и социальное функционирование.

Ключевые слова: интервью, масс-медийный дискурс, структура интервью, жанровая парадигма интервью, дискурсивная практика интервью.

This article researches specific features of one of the most wide spread genres of contemporary media space – the interview that plays an important and significant role while performing socially oriented tasks. It is the interview that enables the audience to receive the original meaningful information.

The paper also presents a detailed analysis of forming the conceptual boundaries of the terminological unit «interview».

In addition to outlining the semantics of the term the author of the article gives a broad outline of modern approaches to classifying a variety of modifications of the interview that form the main body of genre.

The author gives particular attention to highlighting the interview as a discursive practice with its peculiar structure, mode of organization and social functioning.

Key words: *interview, mass media space, structure of the interview, genre paradigm of interview, discursive practice of interview.*

Постановка проблеми. В умовах сьогодення бурхливий розвиток новітніх технологій та дедалі більший вплив засобів масової інформації зумовлює переорієнтацію наукового інтересу сучасних досліджень з філософії, соціології, психології, лінгвістики на усні форми комунікації і потужний потенціал корпусу жанрів, які актуалізуються у медійному просторі інформаційних засобів. Особливо перспективним серед лінгвістичних досліджень виглядає зорієнтованість філологічної парадигми на вивчення питань проблем породження та функціонування різноспрямованих жанрів, що складають корпус мас-медіа, зокрема, інтерв'ю. Як один із поширених різновидів мас-медійного дискурсу, інтерв'ю відіграє важливу і значущу роль у виконанні соціально спрямованого завдання, уможливаючи отримання аудиторією суспільно значущої інформації з першоджерела.

Огляд останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку лінгвістики інтерв'ю як діалогічний дискурс стає предметом серйозної теоретичної рефлексії. Філологічні дослідження спрямовані на вивчення інтерв'ю як жанру текстів масової комунікації (В.Пельт, М. Подолян, Т.Шумиліна) та методу отримання інформації (В. Кеш, Ш.Стюарт). Предметом студіювання також виступають прагмалінгвістичні аспекти текстів жанру інтерв'ю на матеріалі англійської преси (А. Харківська), прагматичні ознаки структури та семантики (Г. Апалат) текстів жанру інтерв'ю, лінгвістичні та соціологічні риси англійських радіо- і телеінтерв'ю (К. Ілай, Д. О'Конел), дискурсивна модель англійського радіоінтерв'ю (Н. Василенко) тощо.

Завдання та матеріал дослідження. Незважаючи на значний науковий інтерес та доволі довготривалу історію існування інтерв'ю, на наш погляд, замало уваги приділено окресленню понятійних меж терміну, яким позначається жанр публіцистики, що уможливило безпосереднє отримання читачем, радіослухачем або телеглядачем інформації, репрезентованої журналістом-інтерв'юером, а також систематизації жанрової парадигми інтерв'ю та основних дискурсивних характеристик цього різноаспектного та складного комунікативного явища, що займає одне із провідних місць у системі жанрів сучасного медіа-простору.

Головною метою статті є окреслення поняття «інтерв'ю», висвітлення його основних жанрових модифікацій та дискурсивних характеристик.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що в умовах сьогодення випадки вживання терміну «інтерв'ю» ідентифіковані у різноманітних сферах. Так, у широкому розумінні інтерв'ю вважають співбесіду при прийомі на роботу, опитування пацієнта на прийомі у лікаря, допит з метою з'ясування обставин судової справи, службові переговори, соціологічне анкетування, маркетингові опитування тощо. Соціологія послуговується інтерв'ю як одним із точних і об'єктивних методів збору соціологічної інформації, що ґрунтується на вербальній соціально-психологічній взаємодії між інтерв'юером і респондентом з метою одержання даних, які цікавлять дослідника [9, с. 512]. У журналістиці інтерв'ю визначається як вербальне спілкування журналіста з однією чи кількома особами задля отримання інформації та задоволення інформаційних потреб суспільства [5, с. 17]. Будучи поширеним у комунікативній практиці суспільства, інтерв'ю як метод є одним із видів діяльності, за допомогою якого журналіст здійснює збір інформації.

Різноманіття форм та полідискурсивний характер інтерв'ю відзеркалені у сентенції Ч. Бріггза – «інтерв'ю стало потужною силою в сучасному суспільстві. З моменту народження до нас звертаються вчителі, психологи, роботодавці, а також ми слухаємо інтерв'ю по радію й на телебаченні» [13, р. 1], і підтверджується дефініцією в тлумачному словнику М. МакКатчена «Roget's Superthesaurus»: «INTERVIEW – questions and answers, inquiry, press conference, probe, talk, conference, exchange, meeting, dialogue, examination, hearing» [15, р. 30].

Зауважимо, що генеалогія слова *interview* сходить витоками до *entrevoir* (у перекл. з франц. мови «бачити мигцем») та *s'entrevoir* (у перекл. з франц. мови «відвідувати один одного»). Аналогом перших інтерв'ю історії журналістики вважають розмови між представниками вищих соціальних верств у часи, коли більшість дипломатичної комунікації здійснювалася засобом листування, зокрема переговори французького короля Франциска I та англійського короля Генріха VIII протягом трижневого бенкету-феєрії з нагоди встановлення миру між двома країнами у 1520-му році, відомого як «Поле золотой парчі».

Ми вважаємо, що дослідження інтерв'ю зумовлює необхідність окреслення семантичного об'єму поняття, що позначається вербальною одиницею *interview*. Звернемося до його словникових визначень в англійських лексикографічних джерелах, адже зіставлення словникових уможливило виокремлення співпадаючих характеристик слова, а кореляція об'єму понять дає змогу детермінувати поряд з актуальними ознаками другорядні, проте не менш значущі характеристики. В процедурі проведення дефініційного аналізу враховується також такий вагомий фактор, як ступінь ідентифікації, оскільки в сучасній лексикографічній практиці тлумачення значень слів частіш за все приводяться в порядку їх значущості та частотності вживання мовною спільнотою.

Різноманітні словники англійської мови надають від 2 до 4 значень слова:

1. a formal consultation usually to evaluate qualifications (as of a prospective student or employee); 2. a meeting at which information is obtained (as by a reporter, television commentator, or pollster) from a person; b. a report or reproduction of information so obtained [16];

1. a formal meeting in which one or more persons question, consult, or evaluate another person: a job interview; 2. a meeting or conversation in which a writer or reporter asks questions of one or more persons from whom material is sought for a newspaper story, television broadcast, etc.; 3. the report of such a conversation or meeting [14];

1. a meeting of people face to face, especially for consultation; 2. a conversation between a journalist or radio or television presenter and a person of public interest, used as the basis of a broadcast or publication; 3. an oral examination of an applicant for a job, college place; 4. a session of formal questioning of a person by the police [17].

Як бачимо, домінуючий лексико-семантичний варіант *interview* свідчить про його рецепцію в англофонній культурі як жанрової модифікації ділового дискурсу. Проте з розвитком журналізму у США у другій половині ХХ ст. у свідомості носіїв англійської мови інтерв'ю починає асоціюватися з комунікативною подією, яка атрибутується публіцистичному жанру, про що свідчать визначення слова у ряді лексикографічних джерел:

– meeting (of a reporter) with somebody whose views are requested [18];

– a conversation, as one conducted by a reporter, in which information is elicited from another // an account or reproduction of such a conversation [19];

– the questioning of a person (or a conversation in which information is elicited); often conducted by journalists; 2. a conference (usually with someone important) [20].

Поширений сучасний лексико-семантичний варіант, що ідентифікує приналежність *інтерв'ю* до публіцистичного жанру, також засвідчується Великим тлумачним словником сучасної української мови, де воно визначається як «жанр публіцистики, розмова журналіста з політичним, громадським або іншим діячем з актуальних питань» [8].

Теоретичні та практичні розробки щодо ефективності публічного мовлення свідчать про зростаючий інтерес до визначення і окреслення інтерв'ю як різновиду публічного діалогу, соціальної значущості інтерв'юера, його ролі у формуванні суспільної свідомості та відповідність вимогам та потребам аудиторії. Так, На думку французьких фахівців, інтерв'ю – це «журналістська ініціатива, яка передбачає розпитування відомої особи чи анонімною особи, щоб виявити інформацію, пояснення, позицію, які мають сенс тільки в тому випадку, коли їх повідомила саме ця людина, щоб передати потім зібрану інформацію чітко визначеній аудиторії у формі запитань-відповідей» [10, с. 12]. О. Чекмишев вважає, що «інтерв'ю – це інформаційний жанр, який покликаний передати позицію, погляд, ставлення, оцінку, коментар ключової особи з приводу події, ситуації, проблеми» [11, с. 112]. За німецьким дослідником Зігфридом Вайшенбергом, «за допомогою інтерв'ю фіксуються висловлювання певних осіб щодо тих чи інших тем, а також інформація про самих осіб» [1, с. 64].

Жанрова організація мовлення, на думку Ю. Краснопорової, відіграє важливу роль у процесах соціальної взаємодії: вона підтримує соціальну орієнтацію комунікантів, без якої успішність їх дій чи була можливою. Орієнтація в цілях і формах спілкування, в розподілі соціальних і комунікативних ролей, передбачуваних жанрово організованою промовою, дає можливість передбачити хід комунікації, правильно її планувати, адекватно реагувати на комунікативні дії партнерів і в підсумку досягати намічених цілей [4; с. 3]. Отже, відповідно до цілей дослідники (М Лукина, Г. Мельник, М. Шостак, С. Муратов) виокремлюють:

– інформаційне інтерв'ю, що має на меті інформування про події та факти. Його різновидами є оперативне інтерв'ю (складова новинних матеріалів друку, інформаційних сюжетів радіо та телебачення), опитування на вулиці та бліц-інтерв'ю;

– інтерв'ю-розслідування, що спрямовано на глибоке дослідження певної події або проблеми;

– інтерв'ю-портрет, або професійне інтерв'ю. Героєм такого інтерв'ю може стати особистість, яка виявила себе у будь-якій сфері суспільного життя і користується популярністю серед широкої публіки. Такий тип інтерв'ю визначається Г. Мельником як «інтерв'ю-знайомство, спрямоване на створення яскравого емоційно-психологічного портрета» [6, с. 93].

Різновидом портретного інтерв'ю спеціалісти вважають інтерв'ю із «зірками», що містить значний обсяг особистісної інформації та є менш інформативним в аспекті суспільно-політичного значення. На думку О. Швець, «зіркоче» інтерв'ю може бути максимально наближене до бесіди, включати багато елементів цього жанру, але завжди більш структуроване, має жорсткішу концепцію і орієнтоване на результат, що відбивається на манері бесіди з співрозмовником [12, с. 24].

Грунтуючись на критеріях предметно-емоціональної спрямованості та кількісної кореляції осіб, задіяних у бесіді, дослідники виокремлюють інтерв'ю-повідомлення, інтерв'ю-зарисовка [Г. Мельник та А. Тепляшина], а також інтерв'ю-монолог, інтерв'ю-діалог, інтерв'ю-полілог, інтерв'ю-бесіда [6, с. 125–126].

Згідно словнику Інтелектуальної власності інтерв'ю-повідомлення визначається як «лаконічний виклад бесіди кореспондента з компетентною людиною» [3, с.107], а інтерв'ю-зарисовка, окрім змісту бесіди, передбачає також розкриття обставин, за яких відбувається розмова [3, с.107].

Інтерв'ю-монолог є суцільною розповідь особи у відповідь на запитання, запропоноване журналістом, при цьому структура інтерв'ю вибудовується згідно заздалегідь спланованим питанням. Доволі часто інтерв'ю-монолог є проблемним і наближено до портретного інтерв'ю.

У жанровій модифікації інтерв'ю-діалог наводяться судження як журналіста, так і його співрозмовника, що передбачає розкриття обох особистостей.

Інтерв'ю-бесіда є найбільш традиційним видом інтерв'ю [3, с. 126], а також креативним [5, с. 19], адже журналіст не тільки безпосередньо приймає участь у передачі інформації, а й виступає практично на рівних зі своїм співрозмовником у процесі сумісної творчості. Зазначений інформаційний продукт актуалізується в таких жанрових модифікаціях, як нарис, есе, діалог в ефірі тощо.

На відміну від інтерв'ю-монологу та інтерв'ю-діалогу інтерв'ю-полілог є своєрідною формою бесіди (прес-конференція, вихід до преси з метою інформування щодо проведеного заходу, брифінг, круглий стіл), в якій задіяні декілька журналістів та респондентів.

О. Голанова найбільш раціональним вважає виокремлення проблемного інтерв'ю та інтерв'ю-портрета [2].

Певний науковий інтерес репрезентує класифікація інтерв'ю відповідно до ступеня їх офіційності, де найбільш наближеним до норм є інтерв'ю-протокол, а найменш передбаченим – інтерв'ю із зірками. Як бачимо, зазначений критерій виступає модифікатором вербальних і невербальних параметрів комунікації.

Грунтуючись на особистісних характеристиках і якостях комунікантів, дослідники диференціюють інтерв'ю відповідно до статусно-рольового положення журналіста та інтерв'юваного, їх соціально-психологічної наближеності, репрезентованої двома типами міжособистісних відносин, а саме: домінуванням та рівністю. Так, на відміну від більшості «зіркових» інтерв'ю, в яких інтерв'юер демонструє «рівність» із зіркою, звертаючись на «ти» й акцентуючи увагу на її наближеності до аудиторії та «доступності» політичному й протокольному інтерв'ю, притаманна комунікативна ситуація «домінування».

Серед основних факторів, які, на думку Олени Швець, визначають жанрову специфіку інтерв'ю, є: ступінь поліматичності, тривалість (обсяг), ступінь структурованості, обсяг особистісної інформації, що обговорюється, рівень інформації, що містить конфлікт, ступінь національної орієнтованості інтерв'ю, ступінь прямолінійності трактування інформації, схильність до домінування у спілкуванні, умови зміни ролей комунікантів. Проте серед загальних критеріїв, на яких ґрунтується жанрова парадигма інтерв'ю, більшість дослідників, як зазначає Швець, виокремлюють структурно-композиційну організацію: вступ, основна частина, висновок, тематичне розгортання (монотематичне, політематичне інтерв'ю), цільова спрямованість інтерв'ю, вербальні та невербальні (у телеінтерв'ю) складові взаємодії комунікантів, дотримання етикетних норм спілкування, дотримання мовних норм, динаміка емоційності діалогу, обсяг інтерв'ю, типи мовних актів, що використовуються [12, с. 18].

Лінгвістична література також витлумачує інтерв'ю як особливий тип дискурсу, що є результатом спільної лінгвальної й екстралінгвальної діяльності двох або більше індивідів на значущу тему з метою оприлюднення в засобах масової

інформації, при цьому обидва комуніканти скеровують та урегульовують обрані ними комунікативні стратегії й тактики відповідно до їхньої комунікативної мети та з урахуванням комунікативної ситуації [4, с. 40-41]. Як бачимо, аналітична процедура визначення інтерв'ю з позицій дискурсу передбачає врахування людського фактора у широкому смислі слова.

Романовська акцентує увагу на комунікативній специфіці даного дискурсу, а саме подвійній комунікативності, адже під час інтерв'ю паралельно вирішується дві комунікативні задачі: перша зорієнтована на отримання від інтерв'ююваного певної інформації і відповідних до неї коментарів, а друга – на передачу цієї інформації аудиторії. Як наслідок, інтерв'юер виконує дві комунікативні ролі і є, з одного боку, співрозмовником, що приймає участь у діалозі, а з іншого – модератором, який координує хід спілкування [7, с. 140]. У результаті сформульованих у питаннях інтерв'юера комунікативних задач і визначення тематичної програми з метою відбувається їх вирішення у відповідних репліках інтерв'ююваного шляхом приєднання рематичних реплік. Отже, на думку Л. Романовської, структурними одиницями інтерв'ю виступають пари реплік інтерв'юера та інтерв'ююваного – діалогічні єдності, яким притаманна тісна спаяність, єдина цільова установка і чітка окресленість формальних меж [7, с. 140].

Інтерв'ю як журналістська дискурсивна практика характеризується своєрідною структурою, способом організації та соціальним функціонуванням і вибудовується відповідно до певних правил. Незважаючи на неможливість передбачення усіх факторів, які потенційно можуть вплинути на процес проведення інтерв'ю, його хід, на думку багатьох лінгвістів, визначається, у першу чергу, соціально значущою темою і вибором учасників. Запитання інтерв'юера можуть будуватися згідно задалегідь обміркованої схеми або спиратися лише на попередню репліку респондента (так званий «покроковий розвиток інтерв'ю»). На відміну від друкованих видань, в яких передбачено певне редагування висловлювань співрозмовників, в усній формі інтерв'ю (теле- або радіоінтерв'ю) не виключаються елементи спонтанності та експромту.

Висновки і перспективи подальших наукових досліджень. Як бачимо, дослідженню інтерв'ю притаманний полівекторний характер, адже зазначений жанр є предметом жвавого наукового інтересу ряду спеціалістів галузі філологічних знань. Вважаємо, що перспективним видається висвітлення когнітивної моделі дискурсивної практики інтерв'ю з метою виявлення глибинних когнітивних механізмів і визначення факторів, які впливають на процес обробки інформації.

Література:

1. Вайшенберг З. Новинна журналістика: навчальний посібник / З. Вайшенберг / за заг. ред. В. Ф. Іванова. – К. : Академія Української преси, 2011. – 262 с.
2. Голанова Е. И. Устный публичный диалог: жанр интервью / Е. И. Голанова // Русский язык конца XX столетия. – М. : Наука, 1996. – С. 427–453.
3. Интеллектуальная собственность: словарь-довідник / за заг. ред. О. Святоцького. – у 2 томах. – Т. 1. – К. : Вид. дім «Ін Юре», 2000. – 356 с.
4. Красноперова Ю. В. Дискурсивные стратегии участников интервью: автореф. дисс. канд. филол. наук: спец. «Германские языки» / Ю. В. Красноперова. – Иркутск, 2005. – 19 с.
5. Лукина М. М. Технология интервью : учебное пособие / М. М. Лукина. – М. : Аспект Пресс, 2003. – 254 с.
6. Мельник Г. С. Основы творческой деятельности в журналистике / Г. С. Мельник, А. Н. Тепляшина. – СПб. : Питер, 2004. – 272 с.
7. Романовская Л. В. Влияние социокультурного фактора на выбор речевых стратегий в дискурсе интервью: (на материале американского варианта английского языка) / Л. В. Романовская // Вестник Волгоградского государственного университета. Сер. 2 «Языкознание». – 2010. – № 1 (11). – С. 139–144.
8. Словник української мови в 11 томах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/interv.ju>
9. Соціологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. В. Г. Городяненка. – К. : Видавничий центр «Академія», 2003. – 544 с.
10. Техніка інтерв'ю: збірник навчальних матеріалів / 2-ге вид., фінансоване програмою СОСОР Міністерства закордонних справ Франції, адаптація і упорядкування Інститут масової інформації. – К. : Інститут масової інформації, 2003. – 120 с.
11. Чекмишев О. В. Основы профессиональной коммуникации. Теория и практика новинної журналістики / О. В. Чекмишев. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – 129 с.
12. Швец Е. В. «Звездное» интервью в коммуникативно-прагматическом аспекте: дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / Е. В. Швец. – Калининград, 2008. – 185 с.
13. Briggs Ch. Learning how to ask: A Sociolinguistic Appraisal of the Role of the Interview in Social Science Research / Charles Briggs. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 155 p.
14. Kernerman English Multilingual Dictionary / [Electronic Resource]. – Mode of access : URL: <http://kictionaries-online.com/>
15. McCutcheon M. Roget's Super Thesaurus / M. McCutcheon. – Cincinnati : Writer's Digest Books, 2010. – 688 p.
16. Meriam Webster online / [Electronic Resource]. – Mode of access : URL: <http://www.merriam-webster.com/>
17. Oxford Dictionaries [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/interview>
18. Oxford Student's Dictionary of Current English / ed. by A. Hornby. – Oxford : Oxford University Press, 1988. – 768 p.
19. Webster's II New Riverside University Dictionary / ed. by A. Soukhanov, K. Ellis, L. Cook, H. Webber. – Boston : Houghton Mifflin, 1984. – 1536 p.
20. Word Net Dictionary / [Electronic Resource]. – Mode of access : URL: <http://wordnetweb.princeton.edu/perl/webwn>

УДК 81'44

Н. І. Шашкіна, Л. А. Лазуренко, Л. В. Дружиніна,

ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» м. Дніпропетровськ

Л. В. Потураєва,

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ

ФОРМУВАННЯ І СТАНОВЛЕННЯ ГАЛУЗЕВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В КОГНІТИВНОМУ АСПЕКТІ

У статті розглядається проблема використання когнітивного підходу у дослідженні термінології, питання термінологічної номінації в когнітивному та прагматичному аспектах, в контексті екстралінгвальних факторів, що впливають на її формування.

Ключові слова: термін, фахова терміносистема, когнітивно-прагматичний аналіз.

В статье рассматривается проблема использования когнитивного подхода в исследовании терминологии, вопросы терминологической номинации в когнитивном и прагматическом аспектах, в контексте экстралингвистических факторов, которые влияют на её формирование.

Ключевые слова: термин, отраслевая терминосистема, когнитивно-прагматический анализ.

The problem of cognitive approach to investigation of terminology, questions of terminological nomination in cognitive and pragmatic aspects have been considered in this paper. Some extra linguistic factors influencing the term formation have been analysed.

Key words: term, special term system, cognitive and pragmatic analysis.

Вивчення терміна розпочалося ще на початку минулого століття і залишається сьогодні одним із пріоритетних напрямків лінгвістичної науки. Це зумовлено не лише соціальною значущістю цього класу номінативних одиниць як засобу мовного представлення та кодування концептуальних знань конкретних сфер діяльності людини, але й тим, що термінологія – наймобільніша частина лексики, що відбиває поступальний рух науково-технічного прогресу. У термінології на-самперед відбувається зрушення лексичної системи як на рівні семантики, так і на рівні способів найменування, оскільки термінологічна номінація невід’ємна від процесу наукового пізнання й перетворення реальної дійсності (О.С. Кубрякова, В.Ф. Новодранова, Л.А. Манерко та інші). Це спонукає до необхідності вивчати термін не як самодостатню структуру, а як об’єкт, залучений до пізнавальної діяльності людей, як засіб концептуалізації спеціальної інформації (дивись, наприклад, праці М.Н. Володіної, І.С. Гавриліної, Л.Г. Федюченко та інших). Тому сьогодні вчені вважають, що вивчення процесів утворення терміносистем у цілому і терміносистем тих галузей знання, які ще тільки формуються, не може бути повноцінним без залучення методів когнітивної лінгвістики, що виявили свою ефективність у дослідженні багатьох аспектів термінотворення.

Наступне дослідження продовжує серію лінгвістичних робіт, які вивчають загальні та специфічні особливості галузевих терміносистем. Актуальність вибраної теми полягає в тому, що аналізуючи лексичний склад і характер організації термінологічної системи, є можливість виявити тенденції формування, функціонування та зросту лексики сучасних мов в найбільш динамічній їх частині, яка швидко розвивається – у сфері науково-технічної термінології. Це зумовлено низкою цікавих характеристик галузевих терміносистем (помітний збіг семантичної і формальної структури термінів, наявність однієї концепції, яка зображує систему понять), що дозволяє зробити висновки щодо способів побудови галузевих термінологій в сучасних мовах в цілому.

Термін відображає навколишній світ і одночасно є результатом і інструментом пізнавальної діяльності людини. Результат цієї діяльності, представлений в терміні, і визначає його когнітивну суть [9]. Термін є результатом професійного мислення, втіленим в слова, значущим лінгвокогнітивним засобом комунікації в професійній сфері.

На формування терміну впливає мовна свідомість людей, що створюють інформацію про концептуальну сферу спеціальних знань. Це і призводить до необхідності передачі певних граматичних категорій та правил термінологічної номінації, прийнятих в системі цієї мови.

Оскільки термінологія є частиною загальнолітературної мови, в процесі термінологічної номінації використовуються такі ж мовні ресурси, як і при утворенні будь-якого слова даної мови. За думкою В.М. Лейчика «термін зростає на лексичній одиниці певної природної мови» [8, с. 30]. Це стосується тих термінів, які виникли на основі загальновоживаних слів. Відомо, що будівельна термінологія є однією з найстаріших терміносистем, тому багато термінів виникли на базі слів загальнолітературної мови. З появою необхідності будувати укриття і житла, людині потрібно було використовувати *камінь (stone), колоди (logs) з різних порід дерева (timber), соломку (straw), очерет (reed), глину (clay), а пізніше, вапно (lime), цеглину (brick), черепицю (tile)*.

Назви будівельних матеріалів ще не були термінами. Це були повсякденні слова, що позначають звичайні предмети, які людина постійно використовувала у своєму житті.

В.П. Даніленко відзначає, що раніше грань між словом загальнолітературної мови і терміном була менш чітко відображена, ніж в даний час, і термінологія була менш автономна. «Чим ближче до нашого часу, тим усе збільшуються в своєму складі і удосконалюються в своїй структурі слова-терміни» [6, с. 100]. На думку цього вченого головним чинником, який визначив термінотворчість в період становлення термінології, «була не відповідність поняття і слів, а деякі аналогії» [7, с. 59]. Знайомі слова починають використовуватися для номінації нових об’єктів дійсності. Колишне найменування асоціюється з деякими вже відомими уявленнями, які формують в людській свідомості новий концепт. Використання знайомих слів для нових понять відбувається шляхом семантичного деривату. Із загальнолітературними словами у них збігається лише звукова форма. Фактично відбувається виділення нового слова, з’являється семантичний неологізм, а не народження нового значення у старого слова. Номінація здійснювалася на основі якої-небудь схожості предметів, наявності у них загальної ознаки. Так, найменування *wool (шерсть), paste (паста), тummy (мумія), shell (шкаралупа), head (голівка) of nail /цвяха/, cap (капельюшок) of screw /гвинта/ з’явилися в досліджуваній терміносистемі завдяки зовнішній схожості з предметами, що позначаються цими словами, та рівності виконуваної функції. Предмет, позначений терміном *wool*, має зовнішню схожість з предметом, позначеним повсякденним словом *wool (шерсть)* – волокниста речовина. *Paste /of cement/* по консистенції схоже на пасту (цементну) і таке інше.*

Будь-який номінативний акт має елементи когнітивного і прагматичного характеру. Вибір мотивуючої основи нового слова, що відображає певне уявлення людини про навколишній світ, і його суб’єктивно-об’єктивне сприйняття дійсності – це первинний акт; вторинне іменування в мові науки формується на підставі тих ознак, які людина вибирає при аналізі внутрішньої форми слова. Наукове поняття, яке називає термін, формується за допомогою логічного осмислення найбільш важливих сторін об’єкту, виділення в ньому істотних і необхідних мотивуючих ознак. Вони можуть відрізнятися в різних терміносистемах, тому для правильного розуміння значення терміну потрібно опанувати всю концептуальну систему даної області знання – «концептосферу». Наприклад: в загальнолітературній мові слово *concrete* означає «конкретний», а в будівельній термінології – «бетон». Термін *mortar* в будівельній термінології перекладається «розчин», а в військовій – «мортира», «міномет». Слово *rate* у фізичній термінології означає «швидкість», а в економічній – «ставка», «курс»: *interest rate* – «процентна ставка», *exchange rate* – «обмінний курс». У загальнолітературній мові слово *stroke* означає «удар», а в будівельній термінології – «хід поршня». Логічне осмислення найбільш важливих сторін одного й того ж об’єкту в різних мовах теж може різнитися. У найменуванні *end-bearing-pile* (паля, з функцією, що несе, на кінцях) виражена ознака «призначення». Український термін *паля-стіюка* передає ознаку «зовнішній вигляд, форма». *Фундамент на природній основі* перекладається англійським терміном *direct foundation*, що означає «прямий, безпосередній фундамент».

Український термін точніше передає розташування фундаменту «на ґрунті, на землі». Різні мотивуючі ознаки покладені і в основу наступних найменувань: *continuous concrete* (бетон, що укладається без перерви) – *монолітний бетон*; *massif exploding* (вибух масиву) – *визрівання бетону*; *cast-in-place* (залита на місці) *pile* – *набивна паля* і т. ін.

Мовні форми репрезентації концептів в різних мовах мають певні особливості, які залежать від структурного характеру мови.

В процесі здійснення пізнавальної діяльності відбувається виділення *поняття* і, якщо існують незаповнені лакуни у лексичній системі мови, існує потреба в його вербальному вираженні, відбувається його позначення або запозичення поняття разом із словом з іншої мови. Таким чином, ці іншомовні терміни потрапляють у мову і залишаються в терміносистемі. Запозичення в термінології – це об'єктивний процес її еволюції. Крім того, слід зазначити, що запозичення доцільні лише тоді, коли відповідають життєвим потребам і засвоюються, без порушення національної специфіки терміносистем.

Термінології багатьох галузей знань різних мов використовують лексичні та словотворчі засоби високо розвинутих літературних мов для утворення термінів.

В процесі свого розвитку і англійська і українська мови стикалися з багатьма мовами, з яких запозичували всілякі слова. Вони неоднакові по кількості і питомій вазі в словарному складі досліджуваних мов.

Запозичення з грецької, італійської, голландської, іспанської, російської, німецької мов обумовлені економічними, політичними, культурними і іншими зв'язками з відповідними народами.

В XIX столітті з французької мови запозичувалися головним чином технічні терміни: *lacquer, parquet, faience, powder, gravel*. З німецької мови також запозичувалися терміни науки і техніки: *clinker, quartz, steel, turf, zinc, slag*; з грецької мови були запозичені такі терміни: *ceramic (keramikos), anhydrite*; з італійської – *pozzolan* [2], *terra-cotta*; з грецької через старофранцузьку мову *alabaster, asbestos, metal*; італійські слова *granite, mosaic o (granite, mosaic)* потрапили в англійську мову з французької. Слово *mummy* арабського походження (*mumiyah*) було запозичено з латині (*mumia*) [3].

Латинські запозичення займають в англійській мові, як і в інших мовах, значне місце. Найбільш давні з них є слова, пов'язані, головним чином, з будівельною технікою стародавніх римлян, частини якої англо-сакси знайшли в Британії: *bitumen, armature, mineral, vermiculite* (early 19th century: from Latin *vermiculari* 'be full of worms' (because on expansion due to heat, it shoots out forms resembling small worms) + suffix -ite.), *magnesium* [1]. Деякі слова запозичені безпосередньо з латинської мови через французьку: *cement, talc, paste*.

Багато латинських запозичень в англійській мові мають грецьке походження. Це слова, в свій час запозичені латинською мовою з грецької, а потім вже в латинізованій формі проникли в словарний склад англійської мови: *latex, basalt, asphalt* «*gypsum (gyposos)*».

З розвитком будівельної справи термінологія поповнюється новими назвами предметів, які використовуються як матеріали для будівництва. Пізнання нових властивостей матеріалів сприяло формуванню когнітивних структур, які відображають більш точне розуміння концептів, що знаходять відображення в найменуванні.

Форма терміну, відображаючи складність поняття, що стоїть за ним, не є інертною, вона допомагає орієнтувати фахівця на певні властивості того або іншого об'єкту думки [4].

І якщо термін в процесі соціалізації закріплюється в науковій термінології, означає, що авторові вдалося найбільш адекватно співвіднести мовний знак з науково-професійними потребами в найменуванні певної ділянки дійсності, і інформация, яка відбита формою знаку, стає об'єктивною, тому що обумовлюється науковим знанням. У такому разі термін виконує свою прагматичну функцію – сприяти ефективній науковій комунікації.

Найбільш поширеними і споживаними в будівництві є природні і штучні кам'яні матеріали (*rock, stone concrete*), мінеральні в'язучі розчини (*cement, gypsum, clay, lime, mortar*). Необхідність охарактеризувати ці об'єкти з усіх боків пояснює вибір істотних і необхідних ознак як мотивуючих під час номінації будівельних матеріалів.

В процесі номінації кожне явище дійсності на основі ознак, що виділяються в ньому, підводиться під яку-небудь логічну категорію «предмет», «якість», «дія» та ін. В цій категорії виділяються загальні поняття, відповідні в лінгвістичному аспекті до ономазіологічного базису. Будівельні матеріали відносяться до логічної категорії предметів, усередині цієї категорії – до речовин і матеріалів. Ономазіологічний базис найменувань будівельних матеріалів вказує на відповідні поняття: «речовина», «матеріал». Ономазіологічна ознака уточнює даний понятійний клас вказівкою на конкретний матеріал або речовину.

У складених найменуваннях будівельних матеріалів ономазіологічному базису відповідає назва класу будівельних матеріалів і компоненти із загальним значенням матеріалу: «матеріал», «речовина», «розчин», «суміш», «виріб» – стрижневий компонент. Ономазіологічній ознаці відповідає визначальний компонент складених найменувань.

Ознака об'єкту, який фіксується в слові, стає мотивувальною ознакою. Він може бути істотним і неістотним, власним і невластивим.

Прагнення більш повно відобразити властивості об'єкту приводить до утворення багатокомпонентних найменувань: *corrugated asbestos-cement board* – хвилястий азбестоцементний лист, *ultrahigh early strength cement* – найшвидкотвердіючий цемент, *drilling mud* – глинистий розчин для буріння, *worked lumber* – спеціально оброблений лісоматеріал та ін. (У двох останніх прикладах українське найменування точніше передає істотні ознаки матеріалу, їх призначення).

Англійські двокомпонентні найменування передаються трикомпонентними термінами в українській мові: *cement dispersion admixture* – добавка для полегшення помелу цементу, *fluid loss reducing agent* – понижувач водовіддачі цементно-гочовину, *electro slag refining alloy* – сплав електрошлакової переплавки, *cold setting adhesive* – клей холодного твердіння.

Протиріччя між прагненням до точності терміносистеми і до стислості термінів виявляється в утворенні протяжних термінів, в яких прагнуть передати більше число ознак понять, що позначаються ними. Прагнення позбавитися від великої кількості прийменників у термінологічному найменуванні призводить до використання ряду поєднань іменників в загальному відмінку або складних слів, які пишуться через дефіс: *corrugated asbestos-cement board* – хвилястий азбестоцементний лист, *rigid -when-wet corrugated board* – вологоміцний гофрований картон, *cone-headed nail* – цвях з конусною голівкою, *polypropylene fiber-reinforced concrete* – бетон із заповнювачем з поліпропіленового волокна, *fully-graded aggregate* – заповнювач з безперервним гранулометричним складом та ін.

Різні ознаки професійної діяльності отримують вербальне об'єктування в структурі словосполучення. В результаті професійне позначення набуває дескриптивний характер, різноманіття ознак репрезентується в ньому в розчленованому вигляді [5, с. 123].

Мотивуючі ознаки можуть виражати різні властивості концепту. Призначення об'єкту, його функція відбиваються в найменуванні тоді, коли цей об'єкт засвоює людина. Це і відбивається в найменуваннях: *high-tensile alloy, dense aggregate*,

non-shrinking cement, porous aggregate. Ознака «призначення» матеріалу відбита в найменуваннях: kiln brick, masonry cement, facing stone, foundation stone, architectural concrete, plasticizer admixture, bidding agent. Склад речовини дуже важливий для вибору будівельного матеріалу, тому ознака «склад» відбита у великій кількості найменувань будівельної галузі: gypsum concrete, Portland cement concrete, cinder aggregate, non-ferrous alloy, alumina cement та ін.

Узагальнюючи результати дослідження можна зробити наступні висновки: досліджені терміни, як в англійській так і в українській мовах, утворюються за допомогою всіх типових структурних способів номінації – синтаксичного, морфологічного та семантичного. За поширеністю у корпусі досліджуваних одиниць переважають складені номінації – бінарні та багатокомпонентні, утворені синтаксичним способом. Серед однослівних термінів наявні семантичні деривати, похідні, складені та складноскорочені терміни. Частиною однослівного корпусу складають терміни, що за походженням належать до латинської, грецької, німецької та французької мов.

Терміни – афіксальні деривати, які виявляють чітку тенденцію до вираження певних ономазіологічних категорій у широкому колі словотвірних моделей. Активне використання спеціалізованих термінотвірних морфем і моделей пояснюється необхідністю створювати інформативно-мотивовані терміни із передбачуваною семантикою.

Когнітивний підхід в дослідженні процесу формування і функціонування термінів-найменувань будівельних матеріалів (БМ) дозволив також реконструювати етапи когнітивної і практичної діяльності людини, принципи сприйняття і категоризації світу. Назви БМ дозволяють описати мовну картину даної галузі знання і діяльності. Систематизація в термінах когнітивної лінгвістики назв БМ дає можливість встановити, яка саме частина знань про будівельні матеріали відбита в його назві і які саме ознаки покладені в основу номінації в кожному з даних прикладів. Такими важливими ознаками є ознаки зовнішнього вигляду, структури, призначення, властивості.

Використання ономазіологічного методу для аналізу термінології дозволяє: 1) встановити, як співвідносяться поняття, відбиті в семантиці термінологічних одиниць; 2) підвести те або інше найменування під певну категорію; 3) виявити понятійні механізми утворення термінів і характер мотивування нового найменування

Література:

1. Online Etymology Dictionary. © 2001-2014 Douglas Harper. Custom logo design by LogoBee.com. Web page design by Dan McCormack. Programming by Drew Carey Buglione. Sponsored Words
2. Oxford Dictionaryoxforddictionaries.com/definition/english/pozzolana [cite] Merriam-Webster: www.merriam-webster.com/dictionary/
3. Webster's Revised Unabridged Dictionary (1913 + 1828). – Режим оступа : <http://machaut.uchicago.edu/websters>
4. Голованова Е. И. Введение в когнитивное терминоведение : Учебное пособие. – Режим доступа : <http://thelibrary.ru/books/>
5. Голованова Е. И. Когнитивное терминоведение : учебное пособие / Е. И. Голованова. – Челябинск : Энциклопедия, 2008. – 180 с.
6. Даниленко В. П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов / В. П. Даниленко // Исследование по русской терминологии. – М.–Л. : Наука, 1971. – С.7–67.
7. Даниленко В. П. Как создаются термины? / В. П. Даниленко // Русская речь, 1967. – № 2. – С. 57–64.
8. Лейчик В. М. Терминоведение: Предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. – М. : КомКнига, 2006.
9. Новодранова В. Ф. Развитие методов когнитивного анализа в исследованиях языков для специальных целей Российской государственной гуманитарный университет материалы круглого стола РГГУ 24 октября 2011. – Режим доступа : e-library. www2.ruh.ru

УДК 811.521

І. Ю. Шепельська,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИКОРИСТАННЯ ЕВФЕМІЗМІВ В ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОМУ СТИЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЯПОНСЬКОЇ МОВ

Стаття присвячена порівнянню ситуацій, в яких використовуються евфемізми, в якості заміників для слів та виразів з негативним забарвленням. Базою для порівняння є офіційно-діловий стиль української та японської мов.

Окрім порівняння безпосередньо ситуацій, будуть вивчені також і особливості менталітету українського та японського народів для встановлення походження звички замінювати слова та вислови.

Ключові слова: евфемізм, негативне забарвлення слів та висловів, менталітет народу та його мова, культура мовлення, офіційно-діловий стиль.

Статья посвящена сравнению ситуаций, в которых используются эвфемизмы как заменители для слов и выражений с негативным эмоциональным окрасом. Базой для сравнения выбран официально-деловой стиль украинского и японского языков.

Кроме сравнения непосредственно ситуаций, в статье будут также изучены особенности менталитета украинского и японского народов для определения происхождения привычки замены слов и выражений.

Ключевые слова: эвфемизм, негативный окрас слов и выражений, менталитет народа и его язык, культура речи, официально-деловой стиль.

The article is divided to comparison of situations in which words and phrases with negative coloring are replaced with euphemisms. Base for comparison is official-business style of Ukrainian and Japanese languages.

Besides comparison of situations themselves, we will also consider mentality differences between Ukrainians and Japanese in order to find the origin of the custom of replacing words and phrases with euphemisms.

Key words: euphemism, words and phrases negative coloring, nation's mentality and its language, language culture, official-business style.

В умовах того, що Україна, а тим більш Японія кожного дня встановлюють все більше і більше ділових зв'язків з іншими країнами, використання толерантних висловів в усному та письмовому мовленні офіційно-ділового стилю набуло принципової важливості. Узуальним в цих умовах є використання евфемізмів, які забезпечують максимальну рівноправність між членами комунікації, нівелюють походження співрозмовника, його колір шкіри, стать та інші характеристики, концентрація уваги на яких може викликати негативну реакцію. Евфемізмом називають слово чи вираз, яке є заміником

непрстойного чи грубого вислову, або вислову з неприємним емоційним забарвленням. Евфемізмами можуть бути як сталі вирази, так і спонтанні заміни того чи іншого слова безпосередньо в процесі мовлення [3, с. 453]. В українській та в японській мовах замінювані слова та вирази відрізняються, адже саме культура країни та менталітет народу встановлює певні негласні норми, щодо того що саме вважається не толерантним та має бути замінено.

Серед вітчизняних дослідників, теми евфемізмів торкався лише В.М.Алпатов процесі проведення дослідження та узагальнення здобутої інформації щодо японських мовних звичок [1, с. 21–37]. Саме через недостатню вивченість, тема евфемізмів є надзвичайно актуальною як для дослідження, так і для процесу здійснення перекладу. Тема також є актуальною і для фахової підготовки майбутніх перекладачів. При умовах достатнього вивчення, стане можливим навчання студентів ситуаціям, в яких певні частини мовлення мають бути замінені. Найважливішою ця тема є, звісно, для здійснення перекладів офіційно-ділового стилю. Переклади зустрічей та офіційно-ділових заходів є тими ситуаціями, в яких за толерантність мовлення відповідає власне перекладач, і його завданням є забезпечення максимально м'якого мовлення, яке буде прийнятним для всіх сторін мовної ситуації.

Дана стаття присвячена порівнянню періодичності використання евфемізмів в українській та японській мовах, а саме в офіційно-діловому мовленні. Також в ній буде проаналізована історія офіційно-ділового мовлення і зроблені висновки, щодо того чи є релевантною існуюча періодичність використання евфемізмів. Висновки будуть засновані також і на особливостях менталітету українського та японського народів.

Окрім суто мовних процесів ми розглянемо психологічний вплив використання евфемізмів на учасників мовного процесу [6]. У зв'язку з цим аспектом, ми роздивимось особливості психологічного стану перекладача в умовах роботи з офіційно-діловим стилем української та японської мов.

Метою написання даної статті є встановлення відповідності у періодичності використання евфемізмів між двома мовами. Предметом для написання статті обрані структурні лінгвістичні одиниці, що підпадають під критерій заміни, тобто: 1) мають неприємне забарвлення; 2) будь-яким чином ображають чи принижують одного з учасників мовної комунікації; 3) мають непристойний зміст. Об'єктом для написання статті ми виділяємо офіційно-діловий стиль української та японської мов, адже саме на їх прикладах буде розглянута зазначена ситуація. Робота виконана на основі аналізу сучасних досліджень науковців в сферах лінгвістики та психології.

В Японії використання евфемізмів історично було обумовлено перш за все менталітетом народу [2, с. 21]. В Європі, в тому числі і на Україні, використання евфемізмів було зосереджено на заміні нецензурних висловів перед поважною верствою населення, керівниками та відкритим соціумом. В колі родини та близьких друзів спілкування було більш розкутим, тобто необхідність у створенні заміників була не настільки великою. Також варто зазначити що евфемізмів, пов'язаних не з нецензурними висловами в українській мові було значно менше.

Існують гіпотези, що такий підхід до мовлення в японській культурі є результатом проживання в закритому, авторитарному суспільстві. Проте окрім відособленості японської нації, вчені виділяють також і тенденцію народу до ідеалізації японської імперії [1, с. 25]. В зв'язку з цим, можна робити висновки щодо того, що роздільність мовлення на стилі ввічливості є нічим іншим, як повагою до себе та свого народу. Отже, навіть при спілкуванні в колі родини та друзів японці апріорі використовували евфемізми для пом'якшення різких висловів та слів з неприємним забарвленням. Наприклад, ми скоріше почуємо від японця фразу «寒いですね。」 (Samui desu ne) (яп. Тут прохолодно) замість прямого прохання «窓を開めてください。」 (Mado o shimete kudasai) (яп. Закрий, будь ласка, вікно). Алпатов запевняє, що з відкриттям кордонів в 1945 році мовні звички не змінилися [1, с. 23].

Варто визнати, що в офіційно-діловому мовленні стилі ввічливості до сих пір тримають свої позиції. Проте, що стосується неофіційного мовлення в колі друзів, можна спостерігати певну аброгацію мовних устоїв. Японська молодь формує власні субкультури із особливими мовними запозиченнями по аналогії з молоддю Європи та Америки. Те ж саме, до речі, можна сказати і про мовні звички української молоді.

В своєму дослідженні 1983 року, японський лінгвіст Накадзё запевняє що з відміною екстериторіальності Японії єдиною офіційною мовою країни стала «сучасна японська літературна мова, якою володіє все населення без виключень» [2, с. 55]. Однак на сьогоднішній день, далеко не кожен японець може правильно користуватися рівнями ввічливості. Але кажучи про евфемізми, варто згадати ще й спілкування в родинному колі. Евфемізми є більш розповсюдженими ніж рівні ввічливості, адже вони є елементом повсякденного мовлення. Дитина чує їх від батьків і звикає замінювати певні негативні забарвлені вирази або слова з нецензурним змістом словами, з більш нейтральним забарвленням, які можна використовувати на публіці.

З плином часу, Японія стала не тільки стабільною країною з надзвичайно розвинутою культурою, але й поважним бізнес партнером для багатьох країн. Саме через синтез цінностей народу та велику відповідальність перед своїми клієнтами, в офіційно-діловому мовленні також почали з'являтися евфемізми для пом'якшення стресових ситуацій. Наприклад замість того, щоб відмовити клієнту і втратити через це «обличчя», існує вислів «しかねます。」 (Shikanemasu) (яп. Це буде нелегко зробити). Інколи для заміни слова «無理」 (Muri) (яп. Неможливо), використовується також і більш м'який «難しい」 (Mudzukashii) (яп. Складно), що дає людині, в адрес якої це слово сказано, впевненість в тому, що мовець готовий прикласти будь-яких зусиль, проте все одно впевнений, що результат буде негативним. Також варто наголосити на японських звичках пом'якшення відповідальності. Кажучи про «втрату обличчя», можна помітити звичку японців спрощувати категоричні вислови, наприклад: «必ず」 (Kanaradzu) (яп. Обов'язково) має відтінок відповідальності, яка лягає на плечі мовця. Для уникнення таких категоричних висловів, використовується більш нейтральне «なるべく」 (Narubeku) (яп. Зробимо все можливе).

Стосовно бажання японців пом'якшити офіційно-ділову мову, можна навести ще один приклад. Коли поважна особа, або людина вище званням звертається до людини з нижчим званням, допустимо казати «頑張ってください」 (Ganbatte kudasai) (яп. Прикладіть всі зусилля). Проте коли особа нижче званням звертається до людини з вищою посади, такий вислів не допускається. В такому випадку використовується фраза «疲れがでませんように」 (Tsukare ga demasen you ni) (яп. Не перевтомлюйтесь). Вислів допомагає уникнути ситуації, коли здається що людина з нижчим званням наказує керівникам.

Але певні евфемізми в японській та українській мовах є спільними. Наприклад, при відмові на співбесіді або на попередніх зустрічах перед вкладанням контракту, в українській мові прийнято казати «Ми обміркуємо Вашу пропозицію», або «Ми Вам зателефонуємо». Японський відповідник – «検討します」 (Kentoushimasu) (яп. Ми обміркуємо).

Ще одним спільним аспектом використання евфемізмів в українській та японській мовах є надання престижності назвам деяких професій [4, с. 2]. Зміну забарвлення слів та виразів розглядає в своєму дослідженні Чжан Чань. Він наводить приклад заміни назви професії «продавець» більш престижним «менеджер з продажу». Варто визнати використання

даного методу заміни як в українській так і в японській мовах. Також це явище можна спостерігати і в англійській мові, наприклад вже кулька десятиріч: «seller» замінюється на «sales manager». Оскільки Чань базує свої дослідження на китайській мові, можна дійти висновку, що даний аспект використання евфемізму в офіційно-діловому мовленні – явище всесвітнього масштабу.

Для перекладацької практики використання евфемізмів є одним із проблемних розділів. Коли мова йде про переключення між двома мовами, людині властиво висловлювати емоційні думки своєю рідною мовою, в той час, коли офіційно-ділові розмови легші для перекладу. Вони не потребують використання такої кількості народних висловів, для яких немає відповідників – стверджує лінгвіст Джофрі Бауерс [5]. Отже, постає питання чи варто вивчати розмовний стиль мови при фаховій підготовці перекладачів. Звісно варто, адже при здійсненні перекладу, перекладач використовує механічно завчені фрази, поєднуючи їх зі своїм знанням про менталітет народу, на, чи з мови якого він перекладає. Тому загальні знання про світосприйняття народу, мова якого вивчається допомагають знаходити відповідники для перекладу навіть коли мова йде про офіційно-діловий стиль [5].

Але в цьому питанні важливим є також і набуття практичних знань щодо існуючих у мові евфемізмів, адже при перекладі мова має звучати природно. «Ворф був неправий коли стверджував, що мова людини відображає її світосприйняття загалом. Але він був правий щодо трошки іншого – мова людини відображає те, як вона МАЄ сприймати реальність, коли говорить про неї.» – стверджує американський лінгвіст Пінкер [7, с. 337]. З цього можна зробити висновок, що заміна розмовного стилю офіційно-діловим – результат напруженої розумової діяльності. Такою є й пошук правильного евфемізму. При створенні евфемізмів здійснений цілий пласт загальних знань народу та їх світосприйняття, тому для перекладача є два шляхи в цьому напрямі: безпосереднє заучування евфемістичних висловів, або тотальне розуміння менталітету іншого народу, тобто, перевиховання себе та фактична зміна своєї підсвідомості. Саме через це, не буде перебільшенням стверджувати, що переклад офіційно-ділового стилю мовлення є не тільки великим напруженням для мозку, проте й значним психологічним навантаженням.

Психологічний стан людини під час використання розмовного та офіційно-ділового стилів мовлення вивчали вчені Гавінковська та Парadowsкі [6]. Вони визначили, що при використанні розмовного стилю мовлення, показники емоційного збудження людини є вищими ніж під час офіційно-ділової розмови. Проте під час офіційно-ділової розмови емоційні показники людини нейтральні, однак показники психологічного навантаження високі [6].

Варто уявити психологічний стан перекладача, який здійснює переклад офіційно-ділового стилю, намагаючись притримуватись мовних норм та одночасно шукає правильний евфемізм для заміни вислову з негативним забарвленням. Це є важливим питанням в перекладацькій практиці, адже перекладачі нерідко стикаються з проблемою різності культур – коли те, що є нормою для однієї сторони може бути прийнято як образа для іншої.

Висновком з вище наведених досліджень є те, що офіційно-ділове мовлення ставить перекладача в певні рамки, в яких він має бути максимально сконцентрований та аналітично налаштований на мовну ситуацію. Коли мова йде про японську мову, перекладач стикається не тільки з проблемою офіційно-ділового мовлення, але й з рівнями ввічливості. Чим вищим є рівень ввічливості, тим вужчі рамки у перекладача для пошуку правильного відповідника до фрази з негативним емоційним забарвленням, або вислову, який для слухачів іншої культури буде неприйнятним.

Офіційно-діловий стиль української мови виділяє значно меншу кількість структурних елементів. Ними є: тон, лексика та будова речення. В питанні офіційно ділового мовлення українську мову робить легшою відсутність в ній рівнів ввічливості. Власне, за рахунок того, що Україна ніколи не була закритою країною, і навпаки, завжди мала велику кількість контактів з іншими країнами, ввічливе мовлення між усіма верствами населення в ній не є настільки розвиненим.

Проаналізувавши всю наведену вище інформацію, можна дійти наступних висновків: 1) структурні елементи офіційно-ділового стилю мовлення в українській та японській мовах не є однаковими. Вони різняться не тільки за кількістю, але й за якістю, адже формувалися при різних умовах; 2) ступінь психологічного навантаження під час використання офіційно-ділового стилю мовлення в японській та українській мовах різний. Японська мова складніша за рахунок того, що норми толерантності та рівні ввічливості значно вищі та є більш специфічними, ніж норми в українській мові; 3) використання евфемізмів більш розвинуте в японській мові, що обумовлено переважно історичними аспектами розвитку країни; 4) у використанні евфемізмів між українською та японською мовами є також і спільні риси, адже в обох мовах під заміну підпадають однакові категорії слів та виразів.

На завершення, варто також виділити і перспективи використання проведеного дослідження. По-перше, важливо врахувати особливості використання евфемізмів в японській мові під час підготовки перекладачів, адже як психологічне так і розумове навантаження є значно вищим, порівняно із українською та європейськими мовами. По-друге, як було згадано вище, тема використання евфемізмів в японській мові ще недостатньо розвинена в українських дослідженнях, отже перспективою подальшого вивчення теми є складання спеціалізованих словників та посібників для перекладачів. І на останок треба зазначити, що дослідження тем, пов'язаних з менталітетом іншої країни час від часу мають повторюватись та підтверджуватись, адже в сучасному світі, коли майже жодна країна не може підтримувати авторитарність в будь-якому сенсі цього слова, менталітет народів має тенденцію до змін. То ж лінгвістичні дослідження мають бути максимально достовірними та своєчасними, адже переоцінити важливість мовної комунікації неможливо.

Література:

1. Алпатов В. М. Япония: язык и общество / В. М. Алпатов. – Москва: «Муравей», 2003. – (5-8463-0093-6).
2. Накадзэ Осаму, Накада Тосио, Кигава Юкио. Ба-мэн-хэнка-ни томонау го-но торикаэ (Замена слов, сопровождающая изменение ситуации) / Дзимбун-гакухо: (Научные доклады по гуманитарным наукам). № 160. Токио, 1983.
3. Словник української мови: в 11 тт. / за ред. І. К. Білодіда. – Інститут мовознавства: Наукова думка, 1970. – 453 с. – (Т. 2).
4. Чжан Ч. Евфемизмы в наименованиях профессий в русском и китайском языках [Электронный ресурс] / Чань Чжан // Электронный научно-образовательный журнал ВГПУ «Грани познания» – Режим доступа до ресурсу: http://grani.vspu.ru/files/publics/246_st.pdf.
5. Bowers J. S. Swearing, Euphemisms, and Linguistic Relativity. [Электронный ресурс] / J. S. Bowers, C. W. Pleydell-Pearce // PLOS ONE Journal – Режим доступа до ресурсу: <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0022341>.
6. Gawinkowska M. Second Language as an Exemptor from Sociocultural Norms. Emotion-Related Language Choice Revisited [Электронный ресурс] / M. Gawinkowska, M. Paradowski, M. Bilewicz // PLOS ONE Journal – Режим доступа до ресурсу: <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0081225>.
7. Hunt E. The Whorfian hypothesis: A cognitive psychology perspective / E. Hunt, F. Agnoli. – Psychol Rev 98: 377–389, 1991.

Л. Шутак,

Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці

ПРОБЛЕМА НЕПРЯМОГО НАЙМЕНУВАННЯ В ТЕОРІЯХ МОВНОЇ НОМІНАЦІЇ

*Статтю присвячено аналізовій непрямій номінації як проблеми теоретичного мовознавства.**Узагальнено причини, що зумовлюють творення непрямих найменувань, визначено роль непрямой номінації у процесі поповнення лексики сучасної української мови.**Зроблено спробу розмежувати зміст понять «непряма» і «вторинна» номінації.**Розглянуто різні підходи у визначенні єдиного терміна на позначення лексем, вжитих у нових для себе значеннях та контекстах.**Обґрунтовано думку щодо доцільності використання терміна «непряма номінація» як такого, що найбільш точно й вдало передає позначуване явище.***Ключові слова:** називання, непряма номінація, вторинна номінація.*Статья посвящена анализу непрямой номинации как проблемы теоретического языкознания.**Обобщены причины, обуславливающие создание непрямых наименований, определена роль непрямой номинации в процессе пополнения лексики современного украинского языка.**Сделана попытка разграничить содержание понятий «непрямая» и «вторичная» номинации.**Рассмотрены различные подходы в определении единого термина для обозначения лексем, используемых в новых для себя значениях и контекстах.**Обосновано мнение о целесообразности использования термина «непрямая номинация» как такого, который наиболее точно и удачно передает обозначаемое явление.***Ключевые слова:** наименование, непряма номінація, вторична номінація.*The article is devoted to the analazis of indirect nomination as theoretical linguistics problems. The author overviews reasons that contribute to the formation of indirect names, the role of indirect nomination in the replenishment of the vocabulary of modern Ukrainian language.**An attempt was made to distinguish between the meaning of «indirect» and «secondary» nominations.**The different approaches were used in determining a single term to describe tokens taken in for new values and contexts.**The author grounded an opinion on the appropriateness of the use of the term «indirect nomination» as the one that is the most accurate and successfully captures denoted phenomenon.***Keywords:** naming, indirect nomination, secondary nomination.

Розвиток та збагачення словникового складу мови, що забезпечує мовну форму людського мислення в усіх комунікативних процесах, триває безперервно. Нині однією з особливостей цього процесу є вироблена тривалою номінативною практикою можливість виражати невідоме, нове через відоме, позначати те, що знову утворилося, за допомогою наявних у мові знаків, лексем, удаючись лише до мінімальних модифікацій словесного коду, переосмислюючи те, що вже давно вживане в мовленні. Такі процеси «засвідчують спроможність мови задовольнити нові когнітивні та комунікативні потреби спільноти за рахунок своїх внутрішніх ресурсів» [12, с. 29]. Ідеться насамперед про непряму та вторинну номінації. Хоч у цьому напрямі зроблено чимало, проте досі немає єдиного потрактування природи непрямих новотворів, потребують уточнення терміни непряма та вторинна номінація.

Останні дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних мовознавців доводять, що непряма лексична номінація є результатом природного розвитку мови, зумовленого пізнавальною і когнітивно-комунікативною потребою людини в її суспільно-історичній практиці. Виникнення нових назв призводить до концентрації в словесному знакові нової інформації. Попри активні пошуки дослідників у цьому напрямі, в українському мовознавстві типологія непрямих номінацій мало вивчена, немає ґрунтового дослідження щодо причин та способів творення непрямих назв.

Структурно-функціональну деталізацію проблема непрямго найменування отримала в теоріях мовної номінації, розроблених у 70-80 роки ХХ століття, і знайшла своє відображення у дослідженнях Н. А. Арутюнової [3, с. 188–206], Ю. С. Степанова [17, с. 294–358], О.С. Кубрякової [14; 19], В. Н. Телії [18; 19], Ю.Д. Апресяна [1], В. Г. Гака [7; 8], М. В. Нікітіна [15], Г. А. Уфімцевої [19, с. 20], Н. Д. Шмельова [21] та ін. Проте однозначного витлумачення проблема досі немає. Зокрема немає однастайності щодо визначення єдиного терміна на позначення явища, єдиного об'єкта дослідження (слово, словосполучення, речення чи текст) тощо. Дискусійним залишається також питання про визначення терміна «спосіб номінації». Одні вчені тлумачать його як прийом здійснення принципу номінації, що представлений мотивувальною ознакою, інші – як спосіб утворення найменувань.

Для найменування різновидів номінації в лінгвістичній літературі використано низку термінів, зокрема «пряма» і «непряма» [18, с. 144], «первинна» і «вторинна» [2, с. 25; 14, с. 113; 17, с. 36], «автономна» і «неавтономна» [18, с. 168], «основна» і «модифікована» [7, с. 243], «глибока» і «поверхнева» [7, с. 274], «синтаксична та семантична транспозиція» [4, с. 29; 12, с. 28; 15, с. 76], «неологізм-значення», «неосемантизм» [12, с. 28–29] тощо. Так, зокрема, Е. С. Азнаурова, О. С. Кубрякова, В. Н. Телія, Г. А. Уфімцева розрізняють «пряму» і «вторинну» номінацію, поділяючи останню на «непряму» і «косвенную» неавтономну номінацію (у складі парадигми «автономна / неавтономна»). Нагадаємо, що автономна номінація – це вторинні значення слів, що виконують самостійну номінативну функцію і називають певний фрагмент об'єктивної дійсності. За допомогою автономної номінації нові імена постають унаслідок прямого відображення особливостей об'єкта дійсності. Це утворення вторинного значення слова, що має самостійну номінативну функцію і називає будь-який фрагмент об'єктивної дійсності, його ознаку чи дію автономно, на основі одного найменування. Тоді «закономірності вибору й комбінації лексичних одиниць залежать... тільки від властивого їм значення, яке визначається як вільне» [18, с. 336–337]. Однослівна, чи автономна номінація, – менш продуктивна, ніж неавтономна номінація. Що стосується питомої лексики, то автономній непрямій номінації, внутрішня форма якої є прозорою для носіїв мови, передує непряма, неавтономна, контекстуально залежна номінація.

За неавтономної (непрямой) номінації новий мовний сенс «завжди співвідноситься зі своїм означуваним опосередковано, через посередництво семантично опорного для цієї комбінації найменування» [Там само]. Зауважимо, що з поняттям неавтономної номінації пов'язане семантичне значення слова. Цей термін передбачає здатність указувати на компоненти позначуваної словом дійсності тільки спільно з вказівкою на неї іншим визначеним словом чи групою слів [9, с. 93]. Наприклад, у словосполученні *важкий характер* прикметник *важкий* співвідноситься зі значенням «неприємний

у спілкуванні, нелагідний» тільки за допомогою опорного найменування осіб. Такі вторинні значення отримали назву неавтономних, оскільки «вони позбавлені здатності вказувати на світ автономно і реалізуються тільки в поєднанні з іншими словами» [18, с. 337].

За особливостями мотивації можна виділити два типи вторинної номінації: 1) пряма номінація, при якій створення найменувань відбувається шляхом прямого відображення особливостей, і 2) непряма номінація, при якій створення найменувань відбувається шляхом асоціативно-семантичного відображення ознак і особливостей предмета. Г.В. Колшанський зазначає, що різниця між прямою і непрямою номінацією полягає в тому, що «в прямій номінації концептуальна особливість об'єкта зберігається в усіх видах вживання слова. У той час як у непрямій номінації зберігається лише одна основна або другорядна особливість, яка і визначає зміни значення слова» [13, с. 121]. Зміна значення може бути пов'язана зі зміною обсягу поняття (розширенням або звуженням значення), а також з віднесенням слова до іншого імені (метафора чи метонімія).

Як зазначають учені, «якщо сигніфікат якогось найменування характеризується направленістю на позначуваний компонент дійсності тільки при спільній реалізації з іншою, строго визначеною номінативною одиницею... то це свідчить про несамостійність номінативної цінності такого найменування... і непрямий спосіб співвідношення змісту (сигніфіката) найменування з дійсністю... Для правильного співвіднесення непрямого найменування з дійсністю необхідна опора на сигніфікат іншого найменування» [19, с. 75]. Ці твердження дозволяють нам долучитися до думки Е. С. Азнаурової, О. С. Кубрякової, В.Н. Телії, Г.А. Уфимцевої і віднести *непряму номінацію* до описаного у праці мовного явища вторинної неавтономної номінації.

Якщо ж оперувати термінологічною базою щодо цього питання, яку пропонує В.Г.Гак, то непряму номінацію можна трактувати радше як повторну неавтономну номінацію (тобто таку, що виражає будь-яке, відмінне від вторинного, найменування), аніж непряму похідну номінацію, під якою він розуміє перенесення форми на новий об'єкт, коли «одна і та ж форма може пристосовуватися для позначення інших об'єктів» [7, с. 243].

Основу неавтономної (непрямої) номінації традиційно становить низка лексико-семантичних процесів – метафоризація, метонімія, перифраз, фразеологічна сполука, образне порівняння, оксиморон, евфемізм тощо. Основний механізм такого когнітивного прийому здійснюється за допомогою асоціативного комбінування загальних ознак двох різних об'єктів. Змістові компоненти, що, переосмислюючись, отримують непрямі значення, формують внутрішню форму цих значень, а залежно від того, чи збережене внутрішнє значення, чи воно втрачене, розрізняють мотивовані чи немотивовані значення слів або словосполучень. Що більше необхідної інформації міститься в слові, то вірогіднішим є те, що воно буде використане для непрямого номінативного найменування. При цьому під непрямым номінативним найменуванням ми розуміємо не будь-яку модифікацію змістової структури висловлювання, а тільки таку, що супроводжується семантичним зрушенням. Саме з цієї причини непряме найменування завжди марковане, а вибір засобів і форм вираження непрямих назв залежить від того, як слушно зауважує О.С. Кубрякова, що «топікалізує чи акцентує сам мовець: предмет мовлення, його ознаку чи тип відносин між ними» [14, с. 112]. Як зазначає Л.В.Щерба, у результаті мовленнєвої діяльності формується «не сума змістів, а нові змісти» [22, с. 24]. Це висловлювання точно відображає сутність процесів непрямого називання, внаслідок яких виявляються нові значення об'єкта чи відносини з іншими об'єктами. Непряма номінація виступає «результатом свідомого вибору щодо відсіювання другорядного, випадкового, несуттєвого і, навпаки, щодо висування на перший план найбільш істотного та важливого» [14, с. 123]. Таким чином, в основі непрямої номінації є, з одного боку, належність до всіх попередніх у тексті номінацій (прямих і непрямих) одного і того ж об'єкта чи ситуації, а з іншого боку – це співвіднесеність з іншими поняттями, що й «реалізують нові змісти».

Варто зауважити, що нерідко вчені розглядають непрямі найменування у руслі теорії вторинної номінації, ототожнюючи поняття «непряма» і «вторинна» номінації. Так, М.В.Нікітін непряму номінацію фрагментарно розглядає як різновид вторинної номінації, що постає як наслідок метонімізації, метафоризації, фразеологізації, ономізації, апелювання, термінологізації [15]. Г. А.Уфимцева виокремлює пряме і похідне номінативне значення як перші дві ознаки інклюзивно-ступеневого заглиблення визначення (формування нових значень на базі первинних). На думку Г. А. Уфимцевої, «уже сама назва знаків первинної номінації – слів і словосполучень як номінативних, а знаків вторинного найменування – повідомлень і висловлювань як предикативних – розмежує їх не тільки за сферою функціонування, а й за своїм основним значенням. Номінативні знаки обслуговують класифікаційно-номінативну сферу і, виконуючи репрезентативну функцію, позначають як одиничні предмети і факти, так і дають назву класу предметів або серії фактів, оскільки вони висловлюють узагальнені уявлення та поняття про різноманітний «світ речей та ідей». Предикативні знаки обслуговують сферу комунікацій, тому ядром цих своєрідних знаків є комунікативне завдання, модальність висловлення, щось нове, заради чого створюється певна мовна одиниця» [20, с. 8].

Ю. С. Степанов виокремлює прямі й непрямі / вторинні номінації, розглядаючи структуровані непрямі номінації / визначення (на основі трансформацій та перифраза) і дифузні непрямі номінації / визначення (визначення дистрибутивні), тобто йдеться про використання іншої назви для номінації одного й того ж об'єкта (слідом за В. Г. Гаком) [7; 8], чи про використання найменування з іншим значенням (вторинна номінація за Н. Д. Арутюновою, В. Н. Телією) [17].

Принцип дифузності змісту багатозначних слів, чи їхньої дистрибутивності, запропонований Ю.С.Степановим, став об'єктом дослідження і Н. Д. Шмельова. Учений розмежує номінації на позначення конкретних предметів «для яких розрізнення значень здійснюється нібито з урахуванням денотативних можливостей слова... а також інших лексичних одиниць (неконкретних), для яких навіть думка про розрізнення з'являється лише у зв'язку з тим, що порівнюються різні контексти використання слова» [21, с. 42]. Таким чином, непряма номінація розглядається як з погляду структурно-функціонального дослідження (для виявлення ядерних ознак значення), так і з боку дистрибутивного аналізу (для виявлення периферійних ознак).

В. Е. Голдін поділяє засоби адресації (щодо категорії адресації) на первинні та вторинні [10]. Вторинне позначування об'єкта при цьому визначається в комунікативно-функціональному руслі, що дозволяє розглядати цю проблему як непряму номінацію.

Неабиякої ваги для дослідження непрямої номінації набувають дослідження Н.Д.Арутюнової щодо власної назви як особливого типу ідентифікуючої номінації. «Власна назва не імплікує наявності будь-якої якості референта» [3, с. 192], тоді як непряме найменування за допомогою власної назви (як-от при алюзії, метафоризації) може актуалізувати ознаки чи якості іншого об'єкта, що виражається власною назвою при прямій номінації (особливо при вивченні непрямих назв у галузевих термінологіях, пор. *синдром Червоної Шапочки; операція Брікера; синдром Чижирського kota* тощо).

Аналізуючи різні підходи щодо позначення лексем, вжитих у нових для себе значеннях та контекстах, вважаємо, що більш прийнятним для найменування розглядуваних процесів є використання терміна «непряма номінація». На нашу

думку, що цей термін найбільш точно й вдало передає позначуване явище. Під непрямою номінацією ми розуміємо таке найменування, що виступає в тексті як вторинне щодо іншого кореферентного слова, словосполучення чи речення, яке має пряму вказівку на об'єкт чи ситуацію.

Отже, непряма номінація – досить складна, багатоаспектна, однозначно не розв'язана проблема сучасного теоретичного мовознавства. Досліджуючи різні підходи у визначенні єдиного терміна на позначення лексем, вжитих у нових для себе значеннях та контекстах, розуміємо, що тільки комплексний аналіз явища, що розглядається, може розкрити сутність, основні механізми та засоби вираження цього складного лінгвістичного феномену.

Література:

1. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика (синонимические средства языка) / Ю.Д. Апресян. Избранные труды. – Том I. – М.: Языки русской культуры, 1995. – 464 с.
2. Азнаурова Э. С. Прагматика художественного слова / Э. С. Азнаурова. – М.: Наука, 1988. – 126 с.
3. Арутюнова Н. Д. Номинатив, референция, значение / Н. Д. Арутюнова // Языковая номинация (общие вопросы) / под ред. Серебренникова. – М.: Наука, 1977. – С. 188–206.
4. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 896 с.
5. Булыгина Т. В. Особенности структурной организации языка как системы и методы ее исследования / Т. В. Булыгина. – М.: Наука, 1991. – 216 с.
6. Габинская О. А. О понятии новизны лексической единицы в ономазиологическом исследовании [Текст] / О. А. Габинская // Закономерности словопроизводственного процесса в ономазиологическом аспекте. – Курск, 1980. – С. 6–24.
7. Гак В. Г. К типологии лингвистических номинаций / В. Г. Гак // Языковая номинация: Общие вопросы. – М.: Наука, 1977. – С. 230–293.
8. Гак В. Г. Языковые преобразования / В. Г. Гак. – М., 1998. – 97 с.
9. Гулыга Е. В. Семантика и синсемантика как признаки смысловой структуры слова / Е. В. Гулыга // Филологические науки. – 1967. – № 2. – С. 93–104.
10. Голдин В. Е. Обращение: теоретические проблемы / В. Е. Голдин. – М.: Либроком, 2009. – 134 с.
11. Земская Е. А. Активные процессы современного словопроизводства [Текст] / Е. А. Земская // Русский язык конца XX ст. – М.: Наука, 1996. – 232 с.
12. Карпіловська Є. А. Вторинна номінація в сучасній українській мові: тенденції розвитку / Є. А. Карпіловська // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць. – К., 2010. – Вип. 20. – С. 28–32.
13. Колшанский Г. В. Лингво-гносеологические основы языковой номинации / Г. В. Колшанский // Языковая номинация (общие вопросы) / под ред. Серебренникова. – М.: Наука, 1977. – С. 101–168.
14. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е. С. Кубрякова. – М.: ЛКИ, 2008. – 160 с.
15. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения / М. В. Никитин. – М.: Либроком, 2009. – 170 с.
16. Соколов О. М. Вопросы морфемно-семантической соотносительности в лексике русского языка: Материалы для спецкурса [Текст] / О. М. Соколов. – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1972. – 218 с.
17. Степанов Ю. С. Номинация, семантика, семасеология / Ю. С. Степанов // Языковая номинация (общие вопросы) / под ред. Серебренникова. – М.: Наука, 1977. – С. 294–358.
18. Телия В. Н. Вторичная номинация и ее виды / В. Н. Телия // Языковая номинация. Виды наименований. – М.: Наука, 1977. – С. 129–221.
19. Уфимцева А. А. Лингвистическая сущность и аспекты номинации / А. А. Уфимцева, Э. С. Азнаурова, Е. С. Кубрякова, В. Н. Телия // Языковая номинация (общие вопросы) / под ред. Серебренникова. – М.: Наука, 1977. – С. 7–98.
20. Уфимцева А. А. Лексическое значение, принцип семиологического описания лексики / А. А. Уфимцева. – М.: Наука, 1986. – С. 41–42.
21. Шмелев Д. Н. Способы номинации в современном русском языке / Д. Н. Шмелев. – М.: Наука, 1982. – 483 с.
22. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – Л.: Наука, 1974. – 206 с.

УДК 81'27: 811. 134.2 (73)

А. Б. Юнацкая,

Запорожский национальный университет, г. Запорожье

«ДЕКОНСТРУКЦИЯ» ИДЕНТИЧНОСТИ ЧЕРЕЗ ПЕРЕОЦЕНКУ ГЕНДЕРНЫХ РОЛЕЙ: ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Статья посвящена проблеме гендерной идентичности иммигрантов из Латинской Америки в США. Автор рассматривает модель «деконструкции» гендерного (женского) национального характера (marianismo) на фоне ассимиляции в принимающей культуре, а также лингвальные и речевые маркеры изменения идентичности.

Ключевые слова: «деконструкция» идентичности, гендерные роли, женский национальный характер, фемининность, мужской национальный характер, маскулинность, этнический стереотип.

Статья посвящена проблеме гендерной идентичности иммигрантов из Латинской Америки в США. Автор рассматривает модель «деконструкции» гендерного (женского) национального характера (marianismo) на тлі асиміляції у приймаючій культурі, а також лінгвальні та мовленнєві маркери зміненої ідентичності.

Ключові слова: «деконструкція» ідентичності, гендерні ролі, жіночий національний характер, фемінінність, чоловічий національний характер, маскуліність, етнічний стереотип.

The given paper addresses the Hispanic gender identity. The author gives an insight into the deconstruction of the female gender national character or marianismo through assimilation in the American culture. The linguistic and speech examples of identity switch are negotiated in the article.

Key words: identity deconstruction, gender roles, marianismo, femininity, machismo, masculinity, ethnic prejudice.

Приобретающий новые формы и проявления феминизм, его некорректная интерпретация в патриархальных обществах, тесная связь гендерного вопроса с общекультурными ценностями, детерминируют **актуальность** гендерных исследований для лингвистики, лингвокультурологии, социолінгвистики и других областей знаний. Когда речь идет о сосуществовании, взаимодействии и столкновении культур с контрастными и полярными ценностями, исследовательский процесс приобретает ярко очерченную компаративную форму. Подобный анализ на материале взаимодействия культур

США может быть особенно плодотворным, поскольку, как известно, многообразие культур, представленных в стране, обуславливает их тесное взаимодействие.

Гендерный компонент этого взаимодействия представляет, на наш взгляд, особый интерес в смысле адаптации, сохранения или «деконструкции» аутентичности национального женского/мужского характера у иммигранта из Латинской Америки в процессе ассимиляции в США. Гендерный национальный характер испаноязычных народов исследовали с точки зрения полярности женского и мужского национального характеров [1, с. 52], а также с позиции влияния гендерных культурных ценностей и особенностей национального гендерного характера на учёбу и успеваемость иммигрантов из Латинской Америки в США [6].

Проблемы аккультурации в принимающей культуре сквозь призму гендера изучали [13]. В рамках понятия *marianismo* и *machismo* рассматривались вопросы семейных ценностей, разделения домашних обязанностей в семье, проблемы домашнего насилия [4; 11; 14; 15].

В то же время, неисследованными остаются вопросы, связанные с «деконструкцией» аутентичности культурно-гендерной идентичности иммигрантов из Латинской Америки в США в процессе интеграции в американское общество. В данной статье, в качестве объекта выбран женский национальный характер иммигранта из Латинской Америки. **Целью статьи** является выявить особенности и результаты «деконструкции» женского национального характера у иммигрантов из Латинской Америки, а также языковые и речевые индикаторы этой «деконструкции».

«Женский национальный характер» испаноязычных женщин принято называть «*marianismo*», а «мужской национальный характер» – «*machismo*». Главной гендерной особенностью испаноязычного общества является его патриархальность, сфокусированность на маскулинности. Соответственно, понятие «*machismo*» включает компоненты «агрессивный» и «суверенный в себе». «*Marianismo*» (фемининный характер) подразумевает «покорность» и «аффективность» [2, с. 333].

Machismo – не только национальный характер, но и «культ мужественности мужчины» для испаноязычных народов. Доминирующая позиция является одной из основных национальных черт испаноязычных мужчин. В соответствии с тем содержанием, которое включает это понятие в Латинской Америке, мужчина – «мачо» является ответственным человеком, который много и усердно работает, не выставляя напоказ свою физическую силу и результаты собственного труда. Исследователи описывают латиноамериканского «мачо» – работника фермы, который работает по 20 часов в день, воспринимая невероятную физическую нагрузку как абсолютно нормальный мужской труд. Когда босс отчитывает его незаслуженно, он не возражает, а самую тяжелую и самую неприятную работу выполняет с достоинством («напористый маскулинный характер») [12, с. 35; 2, с. 334].

Само понятие «*Machismo*», заимствованное культурой США, изменилось под влиянием феминистского движения начала 70-х гг. прошлого века. Таким образом, американский «мачо» – бездельник, не проявляющий заботы о доме и семье, гордо выпячивающий свою физическую силу.

Учитывая, что в патриархальных обществах признаётся, в первую очередь, превосходство и авторитет мужчины, женщинам-иммигранткам из Латинской Америки порой сложно принять американские ценности. Точнее, принятию этих ценностей предшествует период переоценивания ценностей родной культуры и сравнения их с ценностями принимающей культуры. Так, латиноамериканская культура (*home culture*) сталкивается с американской культурой.

Очевидно, что иммигранты второго-третьего поколений, а также иммигранты первого поколения, приехавшие в США в раннем возрасте, склонны принимать ценности новой культуры, а порой и радикально «деконструировать» свою культурную идентичность. Рассмотрим пример Дж. О. Кофер (J. O. Cofer), иммигрантки первого поколения из Пуэрто-Рико в США, ныне успешной американской писательницы, приехавшей в Америку в четырёхлетнем возрасте.

Желание ассимилироваться в США возникло у Дж. О. Кофер, когда она проживала в латиноамериканском квартале (*barrio*), в здании для «хиспаник» (*El Building*) [8]. Семья жила в соответствии со строгими консервативными нормами пуэрториканского общества:

Our family lived in a large urban center in New Jersey during the sixties, where life was designed as a microcosm of my parents' casas on the island ... We spoke in Spanish, we ate Puerto Rican food bought at the bodega, and we practiced strict Catholicism complete with Sunday confession and Sunday mass at a church... [9].

После успешной «деконструкции» аутентичной идентичности, которая, в данном случае, означает полное изменение ценностей пуэрториканской культуры на американские, повышение уровня владения английским языком и отказ от родного, испанского языка (*I never speak Spanish in public* [8, с. 180]) девушка всё же приходит к выводу, что культурная самоидентификация и её восприятие другими людьми в корне отличаются:

...you can leave the island, master the English language, and travel as far as you can, but if you are a Latina.... The island travels with you [9].

В то время как для самой Дж. О. Кофер «деконструкция» её идентичности состоялась в связи с вышеупомянутыми изменениями, то для многих окружающих людей по внешним признакам она остаётся пуэрториканкой:

As a Puerto Rican girl growing up in the United States and wanting like most children to 'belong', I resented the stereotype that my Hispanic appearance called forth from many people I met [9].

Компонент *Hispanic appearance* является одним из главных проблем, волнующих Дж. О. Кофер. В своём эссе автор описывает ситуацию, в которую попала во время поездки из Оксфорда в Лондон. Всю дорогу незнакомый молодой человек драматично исполнял для неё песню «Magia» из известного фильма «Вестсайдская история» (*Westside story*), главной героиней которого является пуэрториканка Мария. Данные действия автором были расценены как оскорбительные.

Возможно, поведение молодого человека в автобусе, является попыткой пародировать гиперэмоциональность испаноязычного мужчины, для которого характерными являются, непосредственность и спонтанность в проявлении собственных чувств. Прямым следствием этих черт можно считать функционирование в испаноязычных странах национально-специфического типа комплимента «пиропо» (*piropo*) – комплимента незнакомой женщине, который произносится громко и сопровождается эмоциональными выкриками [1, с. 52-58].

Многообразие культур США, с одной стороны, призывает к взаимоуважению, созданию равных возможностей, искоренению дискриминации, с другой же стороны, иммигранты должны успешно интегрироваться в принимающую культуру через соответствующую культурную компетенцию, уважение и принятие ценностей этой культуры. Интеграция выходцев из Латинской Америки в культуру США осложнена тем, что доминирующая роль мужчины для американцев – неприемлемая несправедливость также как и «покорная» и малозначительная роль женщины. Таким образом, иммигрант либо сохраняет ценности своей родной культуры, либо принимает ценности американской культуры.

Контексты, в которых ключевую роль играет компонент идентичности «внешность» (*Hispanic appearance*), являются достаточно распространёнными. Дж. О. Кофер описывает ситуацию, в которой она оказалась во время деловой встречи

с коллегами, которая проходила в отеле высокого класса в США. Прегравивший ей дорогу мужчина (предварительно вызываясь назвав её *Evita*) навязчиво громко исполнил для неё и присутствующих песню на мотив народной латиноамериканской песни *La Bamba*, слова из которой «шуточно» изменил. В песне рассказывалось о Марии, все прозвища которой рифмовались со словом *gonorrhoea*:

...*Maria whose exploits all rhymed with her name and gonorrhoea* [9].

Типичными предрассудками о женщинах латиноамериканского происхождения в США являются стереотипы о том, что они способны выполнять только «чёрную» работу, не требующую высокого мастерства: *They make good domestics* [9]. На самом деле, ключевую роль в том, что многие иммигранты, как женщины, так и мужчины, вынуждены выполнять работу, не требующую квалификации, играет отсутствие образования и знания английского языка:

Work as domestics, waitressing, and factory jobs are all that's available to women with little English and few skills [9].

При этом средства массовой информации смогли укрепить этот образ в американском менталитете:

Maria, the housemaid or counter girl, is now indelibly etched into the national psyche. ...funny Hispanic maid, mispronouncing words... Media-engendered image of the Latina in the United States... [9].

Также в США среди белых американцев существует стереотип о латиноамериканской женщине, как о сугубо сексуальном объекте. Вербализируется данный стереотип через ряд образных выражений, образованных через механизмы заимствования из испанского языка либо путём метафоризации образа. Все они, вне всякого сомнения, являются оскорбительными:

...*the Hispanic woman as the Hot Tamale or sexual fire brand... In their special vocabulary, advertisers have designated 'sizzling' and 'smoldering' as the adjectives of choice for describing not only the foods but also the women of Latin America* [9].

В то же время, очевидно, что сложнее бороться с жёсткими и несправедливыми предрассудками женщинам, не получившим образование: *There are... thousands of Latinas without the privilege of education or the entrée into society.... For them life is a struggle against the misconceptions perpetuated by the myth of the Latina as whore, domestic, or criminal* [9].

Не смотря на то, что стереотипы генерализированы, очень плохо поддаются изменению и являются практически неискоренимыми для любого менталитета, механизмы их ослабления сосредоточены в знании языка принимающей культуры и образовании:

Because of my education and my proficiency with the English language, I have acquired many mechanisms for dealing with the anger I experience. ...My parents made it possible for me to acquire a stronger footing in the mainstream culture by giving me the chance at an education [9].

Результаты исследования подтверждают, что при конструировании/деконструировании идентичности серьёзная роль отводится не только языковым предпочтениям, но и уровню владения языком, который человек для себя определяет как «свой». Ключевыми формами протеста в нашем случае, является желание считаться американкой (*to belong*). С пуэрториканским прошлым и *marianismo* у Дж. О. Кофер достаточно негативные ассоциации, вербализированные через единицы: *misconceptions, prejudices, Latino accent* и т.д.

Уничижительная стереотипная лексика, накладывающая консервативные штампы на латиноамериканских женщин, отчасти апеллирует к латиноамериканской женщине, как неквалифицированной работнице (*domestic, housemaid, counter girl*), как к сексуальному объекту (*Hot Tamale, sexual firebrand, sizzling, smoldering, whore*) и даже преступнице (*criminal*).

В процессе ассимиляции представители разных культур США проходят процесс принятия или отторжения родной культуры (*heritage culture*) и принимающей культуры (U.S. culture). «Деконструкция» гендерной идентичности *marianismo* происходит, в первую очередь, через успех в овладении английским языком (*English proficiency*) и получение высшего образования (*Education*). В речи Дж. О. Кофер ясно деконструирует свою «аутентичность», генерируя дискурс мейнстрима (*mainstream discourse*).

В дальнейшем следует рассмотреть особенности «деконструкции» аутентичности идентичности на примере национального характера мужчин, имеющих латиноамериканское происхождение.

Литература:

1. Фирсова Н. М. Об особенностях коммуникативного поведения и языка испаноязычных женщин // Наталия Михайловна Фирсова // Филологические науки. – 2005. – № 5. – С. 36–43.
2. Юнацька А. Б. Диалог «англо-американской» и испаноязычных культур: гендерный аспект // Анна Борисівна Юнацька // Культура народов Причерноморья. – Симферополь: Науч. журн., 2007. – № 110. – Т. 2 – С. 333–336.
3. Юнацька А. Б. «Mexican macho» в англо-американській культурі // Анна Борисівна Юнацька // Вісник СумДУ. Серія «Філологічні науки». – Суми : СумДУ, 2006. – № 11 (95). – С. 101–105.
4. Alvarez, L. Derecho u obligacion?: Parents' and youths' understanding of parental legitimacy in a Mexican origin familial context. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 29(2), 2007. – pp.192–208.
5. Brooks A. *Post-feminisms: Feminism, Cultural Theory and Cultural Form*. London: Routledge, 1997. – 234 p.
6. *Building Bridges Between Cultures // Digest Education and Immigration Girls*; Edited by Julia L. Potter, WEEA Equity Resource Center at EDC, 2001. – 16 p.
7. Chatsky J. *Guarding Your Identity // Time*. – 2003. – Sept.15, 2003. – P. 90.
8. Cofer O.J. *Silent Dancing // Visions of America*. – New York : Persea Books, 1993. – P. 179-186.
9. Cofer J.O. *The Myth of the Latin Woman: Or I Just Met a Girl Named Maria // Judith Ortiz Cofer* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.academia.edu/8146983/Cofer_Judith_Ortiz_The_Myth_of_the_Latin_Woman_Or_I_Just_Met_a_Girl_Named_Maria_essay_1995.
10. Englander K., Yanez Carmen, Barney Xochitl *Doing Science within a Culture of Machismo and Marianismo // Karen Englander, Carmen Yanez, Xochitl Barney // Journal of International Woman's Studies*, Vol 13 #3. – 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа до журн. : <http://vc.bridgew.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1032&context=jwjs>.
11. Galanti, G. *The Hispanic Family and Male-Female Relationships: An overview. Journal of Transcultural Nursing*, 14 (3), 2003. – pp. 180–185.
12. Guilbault R. del C. *Americanization is Tough on «Macho» // Encountering Cultures. Reading and Writing in a Changing World / ed. by R.Holeton, NJ : A Blair Press Book, 1992. – P. 34–36.*
13. Kulis S., Marsiglia F.F., Hurdle D. *Gender Identity, Ethnicity, Acculturation, and Drug Use Exploring Differences Among Adolescents in the Southwest // Journal of Community Psychology*, Arizona State University : Wiley Periodicals, Inc., Vol.31, # 2, 1–22, 2003. – 22 p.
14. Mayo, Y. Q., & Resnick, R.P. *The impact of Machismo on Hispanic women. Affilia*, 11 (3), 1996. – pp. 257–277.
15. Stevens, E. P. *Mexican Machismo: Politics and value orientations. Political Research Quarterly*, 18, 1965. – pp. 848–857.

M. Y. Shevchenko, V. V. Sereda,

Higher educational establishment «Donbas state teachers training university», Slovyansk

THE SEMANTICS OF THE LEXEME «ONE»

У статті вивчається феномен заміни в англійській мові та проводиться комплексний аналіз слова-замінника «one». Визначено семантичні, граматичні та функціональні особливості цієї одиниці мови. Досліджено частоту вживання лексеми «one» в англійському художньому тексті. На прикладах з англійської художньої літератури проаналізовано функції, які виконує лексема «one», а саме функції: підмета, іменної частини присудка, додатка, означення. Зазначено, що денумератив «one» може використовуватися у реченні як іменник, займенник або як слово-замінник. Лексема «one» відіграє важливу роль у системі мови, де вона відрізняється великою частотою вживання та поліфункціональністю. Лексема «one» має великий видільний потенціал та може виражати невизначеність. Автором доведено на конкретних прикладах, що слово-замінник «one» має свої граматичні, лексичні особливості та певні функції, а саме виявлено закономірності, які полягають у вживанні стосовно, як живих істот, так і неживих істот; виконувани функції іменника у множині при використанні форми «ones». Автором підкреслено, що значення одиничності об'єктів є основним компонентом семантики лексеми «one». Об'єкти, які позначаються цією лексемою є протиставними до множинності. Доведено, що лексема «one» є однією з найважливіших мовних одиниць англійської мови.

Ключові слова: денумератив, числівник, займенник, заміна, функція, поліфункціональний.

В статье изучается феномен замены в английском языке и проводится комплексный анализ слова-заменивателя «one». Определены семантические, грамматические и функциональные особенности этой единицы языка. Исследована частота употребления лексемы «one» в английском художественном тексте. На примерах из английской художественной литературы проанализированы функции, которые выполняет лексема «one», а именно функции: подлежащего, именной части сказуемого, дополнения, определения. Отмечено, что денумератив «one» может использоваться в предложении как существительное, местоимение или как слово-замениватель. Лексема «one» играет важную роль в системе языка, где она отличается большой частотой употребления и полифункциональностью. Лексема «one» имеет большой выделительный потенциал и может выражать неопределенность. Автором доказано на конкретных примерах, что слово-замениватель «one» имеет свои грамматические, лексические особенности и определенные функции, а именно выявлены закономерности, которые заключаются в употреблении по отношению как к живым, так и неживым существам; выполнении функции существительного во множественном числе при использовании формы «ones». Автором подчеркнуто, что значение единичности объектов является основным компонентом семантики лексемы «one». Объекты, которые обозначаются этой лексемой противопоставляются множественности. Доказано, что лексема «one» является одной из важнейших языковых единиц английского языка.

Ключевые слова: денумератив, числительное, местоимение, замена, функция, полифункциональный.

The article deals with the studying of the phenomenon of substitution in the English language and the complex analysis of the substitution word «one». The semantic, grammatical and functional peculiarities of this speech unit are determined. The frequency of the use of the lexeme «one» in the English fictional text is studied. On the examples of English fiction literature such functions of the word «one» like subject, nominal part of the predicate, object, attribute have been determined. It has been noticed that as the notional word denumerative «one» has been used as a noun, pronoun and the substitution words. The lexeme «one» plays an important role in the language system and it is determined by a high frequency of using and polyfunctionality. Lexeme «one» has the great identifying potential and it may express the uncertainty. The author has proved on the examples that the substitution word «one» has its grammatical and lexical peculiarities and functions. It is used as well as towards living beings as inanimate objects; it may take the position of a noun in plural where the form «ones» is used. The author has disclosed the aspect that the meaning of the singleness of the objects is the basis component of the semantics of other meanings of the lexeme «one». The objects that are determined by this lexeme are always opposed to multiplicity. It has been proved that the lexeme «one» is one of the most important speech units in the English language.

Key words: denumerative, numeral, pronoun, substitute, function, polyfunctional.

Language is the system of symbols that aims the satisfaction of people's communicational needs. Society has been developing dynamically and that is the reason of appearing of new words in the active vocabulary. Language solves this question by way of including of different kinds of adoptions in its system and also by way of deviational development of the proper names. During the process of the language evolution the words loose their primary meanings and get the new secondary ones that generate the old meanings and neologisms [1, c 12]. In the language the words are created randomly, without any system according to their appropriate models, norms, and linguistic traditions. The basis of enumerative includes the numerals with their inner and out structure that may be changed and modified. The actuality of the theme is determined by the approach to the lexemes that have the complex semantic structure and symbolic meanings. As the subject of the research serves the semantic peculiarities of the lexemes on the material of the English language discourse.

The studying of the grammatical and lexical peculiarities of words serves as the dominate approach in the linguistic researches of the last years. The analysis of the lexemes' semantics and symbolic have been studied by such researchers like Shanskiy N., Solodub Y., Reformatskiy A., Levitskiy A. The great contributions to the studying of this question have been made by Abramov B., Vinogradov V., Golovin B., Zemska O., Baskevitch V. In modern linguistics the great quantity of researches devoted to the studying of the peculiarities of the semantics of the lexeme «one» in fiction text have been done by Shvachko S., Medved E.

The aim of the article is to determine the main peculiarities of the lexeme «one» on the basis of the analysis of their semantic and categorical status and the functioning of these lexemes in the typical contexts. The scientific novelty of the research lies in the analysis of the semantic structure of the lexeme and the determining of its role in the language system. In the classification of the parts of speech the word «one» belongs to numerals and its lexical meaning lies in the determining of the quantity. This lexeme

may be used in the meaning of another parts of speech like noun, adjective, pronoun, participle. The great functionality of the lexeme «one» is disclosed as well as in the lexical and grammatical peculiarities as in the special status of the denotation of this lexeme.

Using the lexeme «one» with the arithmetic meaning any compatibility except logical one is absent. In such cases the lexemes unanimously determine the category of the singleness, for example: «*He has no children, keeps **one** maid-servant, and is comfortably off*» [2, p. 3]; «*I think that I should prefer to stay here a little and go into **one** or two questions of detail. Straker was brought back here, I presume?*» [2, p. 6].

In the conditions of a certain situation the numerals modify syntactic, pragmatic and morphological functions. During the language evolution the speech semantic load of denumeratives has been always changing and this aspect is determined by its paradigmatic sense and the seme of numeral [3, c 198]. In the vocabulary the lexeme «one» has such synonyms like *only, individual, unique, united, specified, certain, indefinite, identical, equal*. The main seme in the lexeme «one» has been the separation of a one object. It has been necessary for counting the things and for the dimension of denotations. Then the seme of the uniqueness has been singled out as the current one. Such semes are presented in the following example: «*See the value of imagination, said Holmes. It is the one quality which Gregory lacks*» [2, p. 9].

Charles Dickens uses the lexeme for the nomination of the living beings taking into account its uniqueness, perfection and the advantage among others, for example: «*Brave lodgings for **one**, brave lodgings for **one**, A few feet of cold earth, when life is done; A stone at the head, a stone at the feet, A rich, juicy meal for the worms to eat!*» [4, p. 18].

There are a lot of examples in the works by Shakespeare where the lexemes one and ones are used as the key components of the feature identifying among things or certain phenomena, for example: «*Cytherea How bravely thou becomest thy bed, fresh lily, And whiter than the sheets! That I might touch! But kiss; **one** kiss! Rubies unparagoned, How dearly they do 't!*» [5, p. 32].

There are two types of connotations: the positive and the negative one. The differences between them are seen in the following examples of positive connotation: «*That's the great Rita. **The one and only Rita***» [7, c. 152]; «*I am not the one to run about and discuss my affairs with other people*» [7, c. 82]; and negative connotation: «*You are the one to blame*» [7, c. 260].

The closest element to the lexeme «one» is the lexeme «single» with the connotative component of the estrangement, loneliness and its stylistically neutral synonym is «individual» [3, c 199]. Lexeme «one» may have the function of noun, adjective, pronoun, for example: «*Apparently, therefore, it was the young man himself who had fastened the door. But how did he come by his death? No **one** could have climbed up to the window without leaving traces. Suppose a man had fired through the window, he would indeed be a remarkable shot who could with a revolver inflict so deadly a wound*» [8, p. 5].

The separation of one objects from another ones and the sampling are necessary as well as for the counting of objects as for their perception and determining of the individual peculiarities in the opposition with another objects. For the separation of a one referent from the group of them the construction «one of...» is used, for example: «***One of these** lads sat up each night in the stable, while the others slept in the loft. All three bore excellent characters. So, you're one of those damned touts!*» cried the lad. 'I'll show you how we serve them in King's Pyland» [2, p. 4]; «*I do not know **One** of my sex; no woman's face remember, Save, from my glass, mine own; nor have I seen More that I may call men than you, good friends*» [9, p. 124]. In such examples the lexeme «one» doesn't point a certain person or a group of persons but it limits the circle of choice among the possible variants.

The numeral «one» and the article «a (an)» serve as the etymological doublets. Both of the lexemes determine the oneness, uniqueness and the opposition to the plural. The genetic features of the lexeme «one» are present in the ancient forms of the languages of Indo-European family. In the Greek language «oinos» etymologizes the meaning «one point». This form has its parallels in other languages such as Latin (unus), German (ein) etc. In Sanskrit «ena» takes the function of the pronoun «she» [1, c. 5]. Modern linguists have noticed that the lexeme «one» has the high frequency as well as in free as in stable word combinations, for example: *one student, one revolution; one and all, one-horse (carriage), once-removed (brother)*.

The lexeme «one» is used also in phraseological word combinations. The semantic means of this lexeme is determined by the phraseological context, for example: «***One of these days** I'm-a make me a book out of you*» [12, p. 85].

As the substitution lexeme for the previous words «one» and «ones» have different numeral representation that illustrate certain semantic deviation. These denumerative constructions have been created as the result of the process of conversion and they continue to represent the numerality and subjectivity. Having the function of substitution of the previously used word the denumerative «one» takes all the functions of the word that is changed. It takes also its contextual compatibility and the position in a sentence, for example: «*He says that it was a ten-pound note. **One** was found in his purse*» [2, p. 5]. In the last sentence «one» takes the position of a noun of singular form that has a function the subject.

«*He had everything to make his life a happy **one***» [7, c. 82]. In this sentence «one» takes the place of the noun that has a function of the direct object.

Denumerative «one» plays an important role in the language system. Having the quantitative seme «one» may have certain semantic changes in the process of evolution. Lexeme «one» has the great identifying potential and it may express the uncertainty as in following example: «***One** morning, a doctor examined Johnsy and took her temperature. Then he spoke with Sue in another room*»» [11, p. 3].

«One» may be also used after ordinal numerals and in the expression with *the last, the next* for example: «*We had left Reading far behind us before he thrust **the last one** of them under the seat, and offered me his cigar-case*» [2, p. 3]; «*You needn't get any more wine*» said Johnsy, keeping her eyes fixed out the window.

The lexeme one is not used after *both*, after nouns in possessive case, after possessive pronouns *my, her, your, our*, sometimes after the adjective in the superlative degree, after *this, that, these, those, either, neither* [6, c. 114].

«One» has the functions of subject, the nominal part of the predicate or the object. In the example the lexeme one has the function of the object: «*The Inspector took **one** from an envelope and handed it to him*» [2, p. 10]; «*Ah, it bolted, and was cared for by **one** of your neighbors. We must have an amnesty in that direction, I think*» [2, p. 16]; «*I was already convinced, or almost convinced, that John Straker went down to the stables in the dead of the night and took out Silver Blaze. For what purpose? **For a dishonest one**, obviously, or why should he drug his own stable-boy?*» [2, p. 16].

Lexeme «one» serves as an attribute: «*Before deciding that question I had grasped the significance of the silence of the dog, for **one** true inference invariably suggests others*» [2, p. 13]; as a subject: «*This is not any place in which **one** so good as Miss Johnsy shall lie sick*» yelled Behrman. «*Some day I will paint a masterpiece, and we shall all go away*» [11, p. 16]. The denumerative «one» serves as the nominal part of the predicate in the next example: «*After the beating rain and fierce wind that blew through the night, there yet stood against the wall **one** ivy leaf. It was the last **one** on the vine*» [11, p. 11].

On the basis of the analyzed examples of denumeratives in fiction texts the frequency of using of the denumerative «one» has been determined. As the notional word the denumerative «one» has been used as a noun, pronoun and the changing words. The

lexeme «one» plays an important role in the language system and it is determined by a high frequency of using and polyfunctionality.

The analyzed examples have shown that the lexeme «one» serves as the multipurpose device of identifying of the subject singleness and its opposition to the multiplicity of objects. It also denotes the uncertainty of the object's identifying and the impossibility of its separation from other objects. The meaning of the singleness of the objects is the basis component of the semantics of other meanings of the lexeme «one».

Thus the lexeme «one» has a great potential that is realized in the cases of the excess use of this lexeme for creating the sense context. The functioning of the lexeme «one» and its forms in typical contexts determines its connection with the category of subjectivity. With it identifying and limited meaning the lexeme «one» is desemantized. It means that it is not perceived as the independent notional word in the sentence and it serves in the sentence as the particle. This ability is realized also in its use as the substitution word that takes all the categorial and functional features of the words that are changed.

References:

1. Есперсен О. Философия грамматики / О. Есперсен. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1958. – 332 с.
2. Кобрин Н. А. Грамматика английского языка: Морфология. Синтаксис. Учебное пособие для студентов педагогических институтов и университетов по специальности № 2103 «Иностранные языки» / Н. А. Кобрин, Е. А. Корнеева. – СПб., СОЮЗ, 1999. – 496 с.
3. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган – К. : Академія, 2006. – 368 с.
4. Михельсон Т. Н. Практический курс грамматики английского языка / Т. Н. Михельсон, Н. В. Успенская. – СПб. : Специальная литература, 1995. – 256 с.
5. Швачко С. О. Словотворчі тенденції квантитативних одиниць: лінгвокогнітивні аспекти / С. О. Швачко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2012. – № 23 (248). – С 197–201.
6. Collins B. Sailing Alone Around the Room: New and Selected Poems / Billy Collins. – N.Y. : Random House Trade Paperbacks; Reprint edition, 2002. – p. 192.
7. Conan Doyle A. Memoirs of Sherlock Holmes / Arthur Conan Doyle. – North Charleston : CreateSpace Independent Publishing Platform, 2014. – p. 142.
8. Conan Doyle A. The return of Sherlock Holmes / Arthur Conan Doyle. – North Charleston : Kindle Edition, 2014. – p. 132.
9. Dickens Ch. The Chimes: A Goblin Story Paperback / Charles Dickens. – North Charleston : CreateSpace Independent Publishing Platform, 2014. – p. 150.
10. Henry O. The Last Leaf [Kindle Edition] / O. Henry. – Miami : Waxkeep Publishing, 2013. – p. 168.
11. Shakespeare W. Cymbeline (Folger Shakespeare Library) / William Shakespeare. – NY : Folger Shakespeare Library, Simon & Schuster, 2003. – p. 384.
12. Shakespeare W. The Tempest (Folger Shakespeare Library) / William Shakespeare. – NY : Folger Shakespeare Library, Simon & Schuster, 2008. – p. 208.

УДК 811.111'373

D. V. Vasylenko,

Kyiv National Linguistic University

POLITICAL METAPHORIC ALLUSION

Стаття присвячена дослідженню політичних метафоричних алюзій, побудованих на основі воєнної лексики, в англійській мові. У статті описані джерела метафоричних алюзій. Розкрита семантика та функції метафоричних алюзій у політичному дискурсі.

Ключові слова: метафора, метафорична алюзія, джерела метафоризації, функції метафоричних алюзій, політичний дискурс.

Статья посвящена исследованию политических метафорических аллюзий, образованных на основе военной лексики, в английском языке. В статье описаны источники метафорических аллюзий. Раскрыта семантика и функции метафорических аллюзий в политическом дискурсе.

Ключевые слова: метафора, метафорическая аллюзия, источники метафоризации, функции метафорических аллюзий, политический дискурс.

The article is devoted to the study of political metaphoric allusions based on military terms in the English language. The sources of metaphoric allusions have been described. The semantics and functions of the metaphoric allusions in political discourse have been revealed.

Key words: metaphor, metaphoric allusion, sources of metaphorization, functions of metaphoric allusion, political discourse.

Political lexicon, part of the vocabulary of the English language, conveys the notions related to social life and reveals social and ideological phenomena. It has been subjected to considerable changes for the last twenty years and it remains one of the unstable layers in the lexical-semantic system. This fact has aroused the interest of researchers in semantic processes taking place in this sublanguage which is often marked by the presence of tropes and terms including military ones [2–6, 8].

When studying political language, researchers tend to follow three different but related paths. The first is to concentrate principally on the mere content of political language. These studies mostly relate to *ethos*, the norms and values that are held by the communicator or the ideological content of the message. This type of research is commonly practiced in communications and in political science. The second is followed by researchers who try to unravel what politicians say by focusing on the structuring of arguments and their validity. These researchers focus on *logos* or the appeal to logic. This type of research has persisted in almost all branches of the study of political language. The third is somewhat less obvious, though at least equally rewarding: by focusing on the style of political language or its form, researchers try to complement studies that take only manifest content into account. They argue correctly that how politicians say things and how they verbally express their thoughts both affect the meaning of the words acquire. They examine language in its concrete use and because they look for connotative meanings and emotional effects [3, p. 271].

This study focuses on metaphoric allusions based on war words in political discourse. The semantical and functional issues related to metaphoric allusions in the sphere of politics are the subjects of the article, which has the aim of providing their interpretations, investigating their sources and use.

Allusion is an implicit reference to another work of literature or art, to a person or an event. It is often a kind of appeal to a reader to share some experience with the writer. Allusion may enrich the work by association and give it depth. They distinguish: a) a reference to events and people, b) reference to facts about the author himself, c) a metaphoric allusion, and d) an imitative allusion [9, p. 27].

«The literary allusion is a device for the simultaneous activation of two texts. The activation is achieved through the manipulation of a special signal: a sign (simple or complex) in a given text characterized by an additional larger «referent». This referent is always an independent text. The simultaneous activation of the two texts thus connected results in the formation of intertextual patterns whose nature cannot be predetermined.... The «free» nature of the intertextual patterns is the feature by which it would be possible to distinguish between the literary allusion and other closely related text-linking devices, such as parody and pastiche» [1, p. 107–108]. In a wider context, an allusion is a passing or casually short statement indicating some broader meaning. Allusions generate new meanings and intertextual patterns.

Many allusions are based on metaphors. «Until a century ago, a metaphor was just a mere figure of speech, but since the development of discourse analysis a metaphor has become more than merely incidental to the content of the arguments or findings. Scholars in political studies know the importance of metaphors in electoral and policy-related politics, coming across metaphors that are, knowingly or unknowingly, influencing our perception of politics» [3, p. 2].

Although there are different definitions and classifications of metaphors, their universal character has become common knowledge. Metaphors fill lexical gaps or characterize and deepen the understanding of the essence of existing objects. Metaphors cover various aspects of the language and appear in all its functional variants.

The form of political metaphoric allusions may be simple, consisting of one word, or complex, extending over a large part of the discourse. An allusion has certain important semantic peculiarities, in that the meaning of the word (the allusion) should be regarded as a form for the new meaning. In other words, the primary meaning of the word or phrase which is assumed to be known (i.e. the allusion) serves as a vessel into which new meaning is poured. So here there is also a kind of interplay between two meanings.

Complex metaphoric allusions cannot be understood independently of the context in which they occur, and gain sense only in course of the discourse development. Their core ideas are often taken from common sources, like war, battle, conflict which usually refer to some sort of competition, fight, or struggle.

Aggressive, offensive nature of military operations may be transferred by analogy to some politicians' actions, which are characterized by a rigid approach to solving problems. The following lexemes within military terminology have become bases of metaphoric allusions: *armor, battle, bomb, bullet, cannon, fight, fighter, parachute, shield, struggle, sword, target, troops, war, warfare, warrior, weapons* and others.

In this example we find a metaphoric allusion based on the idea of a game (the competitor – the target): «*The press typically makes a mayor its target in a periodic game of pin the tail on the donkey*» (Leland T. Jones) [The New York Times, July 25, 1993]. The metaphoric allusion is to the classic children's game, often played at birthday parties. Children draw a large image of a donkey without a tail, and mount it on a vertical surface, such as a wall. Players take turns one at a time. The blindfolded player tries to pin the donkey tail on the end of the donkey, trying to remember where the donkey was hanging. The winner is the player who manages to place the tail closest to the correct spot on the donkey (often marked with a target).

Another example demonstrates metaphoric allusion built upon the concept of cold war: «*Some unreconstructed old Cold Warriors strap on their rusty armor and come over here on the floor and tell us, «Oh no, you can't reduce this military spending»*» (Jim Sasser) [The Newsletter of Economists Allied for Arms Reduction, Fall 1992]. The Cold War (1947–1991) was a state of political and military tension after World War II between powers in the Western Bloc (the United States, its NATO allies and others) and powers in the Eastern Bloc (the Soviet Union and its allies in the Warsaw Pact).

Weapons are another common source of metaphoric allusions in political discourse. They convey the sense of strength, force, ability, particularly in case of crisis intensification. «*I just fell on my own sword*» (Bill Clinton) [The New York Times, July 15, 1992]. In this example the presidential candidate was ruefully reflecting on his unsuccessful nominating speech at the 1988 Democratic convention.

The following statements refer to difficulties, problems in terms of war. «*Today is the day. This is the bullet*» (Berk) [The New York Times, May 28, 1993]. «*I'm not saying that public-works investment is a silver bullet, but it is helping to reduce unemployment*» (Thomas M. Downs) [«Finding What Works», The New York Times, November 24, 1992].

Another much-used phrase «to bite the bullet» is a war metaphor traced to the times when wounded soldiers were given a lead bullet to bite on during surgery. Credit for the broader, figurative meaning usually goes to Rudyard Kipling who in «The Light That Failed» (1890) had one character tell another: «*Bite on the bullet, old man, and don't let them think you're afraid*» [7]. The phrase means «to bravely accept something unpleasant».

Political language can be used to exaggerate, manipulate, and mislead. Metaphoric allusions are often seen as a manipulative tool which intends to influence people's thoughts and emotions or escape from facts to abstractions, which additionally point at their emotive function. Politicians tend to express themselves more metaphorically when anxiety level increases in society. One of the functions of metaphoric allusions is to assist in the explanation of complex political arguments. They tend to be used in order to reinforce a particular perspective, to reassure an ideological position, or ridicule one's opponents.

The purpose of the following metaphoric allusion is to show the politician from the negative perspective: «*She is a loose cannon, but some might prefer her inside, firing out*» (Bill Keller) [«Winnie Mandela Free», The New York Times, June 6, 1993]. The allusion is to Winnie Madikizela-Mandela (born Nomzamo Winifred Zanyiwe Madikizela; 26 September 1936), a South African activist and politician who has held several government positions and headed the African National Congress Women's League.

Here is another instance of allusion which requires a good knowledge of the political and economic situation, a variety of issues of domestic and foreign policy if it is to be completely understood: «*Here are a few examples of minefields... we will be watching our President try to walk his way through*» (A. M. Rosenthal) [«On My Mind», The New York Times, October 20, 1992]. The essence of the metaphoric allusion is that the President has to take some action that may have hidden dangers or difficulties.

The meaning that can be derived from the following metaphoric allusion is that active work was carried out round the clock at Mr. Bill Clinton's election campaign headquarters: «*... campaign organization was... a high-octane 24-hour-a-day war room*» (Thomas L. Friedman) [The New York Times, November 11, 1992]. High octane gas makes the engine of a vehicle work very well and quietly. This word used in journalism, means «exciting and full of energy». «A war room» is a room at a military headquarters where maps showing the current status of troops in battle are maintained; a room (as at a business headquarters) used

for conferences and planning that is often specially equipped (as with computers, or charts). The headquarters are characterized as a war room.

The usage of the lexeme «war» in political discourse illustrates the conceptualization of politics as aggressive activities: «*This ominous turf war between the top state institutions is taking place at a time when numerous opposition groups are shuffling to gain a foothold in the run-up to general elections, due in early 2013 but likely to be held before then*» (M. Ilyas Khan) [BBC News January 11, 2012]. «Turf war» is a colloquial term for «a bitter struggle for territory, power, control, or rights». It can also be described as contention for any resource between two or more parties, resulting in confrontation. The phrase may have originated in the American West, where cow herders and sheep herders fought over grazing turf.

Some metaphoric allusions contain anthroponyms and loan words as their elements: «*Blackwell's reporting of the war, from sitzkrieg to «Schwarzkrieg», is as upbeat as befits the military outcome*» (Perry M. Smith, James Blackwell) [Foreign Affairs, Winter 1991/2]. The allusion is to a period at the beginning of World War II (September 1939 – May 1940) in which both sides change positions very slowly or not at all [from German, *sitzen* to sit + *Krieg* war]. H. Norman Schwarzkopf, Jr. (1934 – 2012) was a United States Army general. While serving as Commander-in-Chief, United States Central Command, he led all coalition forces in the Persian Gulf War.

In the next example the metaphoric allusion is to a long hard fight of the Muslims for their religious beliefs: «*There are Russian fighters on the ground who are proud to announce their presence and to discuss their ideas of «holy war»*» (Tim Whewell) [BBC News, December 18, 2014]. A «holy war» refers to 1) a war waged for what is regarded as a holy purpose as the defense of faith – jihad in Islam, a religious struggle against evil in yourself or in society.

Most allusions are based on the assumption that there is a body of knowledge that is shared by the writer / speaker and the reader / listener and that therefore the reader / listener will understand the writer's / speaker's referent. Though the information conveyed beyond the surface form of the metaphoric allusion is not always accessible to the reader / listener. These allusions are made to things and facts which need commentary before they are understood. Decoding allusions requires some background knowledge. Allusions are based on the general level of experience of interlocutors. «Unlike most tricks, the allusion triumphs only when people know precisely how it is done» (Elizabeth D. Samet), [The New York Times, February 3, 2012]. Ignorance of some facts impedes communication.

Summarizing our data, we can state the fact that politicians tend to use metaphoric allusions in their argumentation. These semantic phenomena are more than just ornaments. Metaphoric allusions as a form of indirect or figurative language serve to create the subtext, express the writer's / speaker's attitudes, irony, humour, in particular, characterize and symbolize some things.

Our further study aims to investigate the effects the metaphoric allusions have in the political discourse, their role in the form of rhetoric and propaganda, and the functions of military lexicon in the sphere of politics.

References:

1. Ben-Porot Ziva The Poetics of Literary Allusion / Ziva Ben-Porot. – PTL : A Journal for descriptive poetics and theory of literature. – 1976. – P. 107–108.
2. Billig M., MacMillan K. Metaphor, Idiom and Ideology : The Search for «No Smoking Guns» across Time / M. Billig, K. MacMillan // Discourse and Society. – 2005. – № 16. – P. 459–80.
3. Carver T., Pikalo J. Political Language and Metaphor : Interpreting and changing the world. – London and New York : Routledge : Taylor and Francis Group, 2008. – 320 p.
4. De Landtsheer C. The Language of Prosperity and Crisis : A Case Study in Political Semantics / C. De Landtsheer // Politics and the Individual. – 1994. – № 4. – P. 63–85.
5. Glucksberg S. Understanding Figurative Language : From Metaphors to Idioms / S. Glucksberg. – New York : Oxford University Press, 2001. – P. 5–15.
6. Lakoff G. and Johnson M. Metaphors We Live By / G. Lakoff and M. Johnson. – Chicago, IL : University of Chicago Press, 1980. – 241 p.
7. Metaphors Dictionary [E. Sommer, D. Weiss]. – Detroit : Visible Ink Press, 2001. – 660 p.
8. Shelestiuk V. H. Approaches to metaphor : Structure, classifications, cognate phenomena / V. H. Shelestiuk // Semiotica. – 2006. – № 161–1/4. – P. 333–343.
9. The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory [J. A. Cuddon]. – London : Penguin Group, 1999. – 1026 p.

УДК 81.373+81.367.7

О. В. Абрамчук, Н. Л. Клочко, Ю. В. Поздрань,
Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ОДОРАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ІВАНА ДРАЧА

У статті досліджено одоративну лексику як продуктивний засіб створення художньої образності в поетичній творчості Івана Драча. Особливу увагу приділено частиномовному вираженню запахових відчуттів та їх функціонально-стилістичній характеристиці.

Ключові слова: одоративна лексика, пряме одоративне значення, номінація запаху, об'єкт та суб'єкт одоративної складової світу.

В статье исследована одоративная лексика как производительный способ создания художественной образности в поэтическом творчестве Ивана Драча. Особое внимание уделено выражению восприятия запахов словами разных частей речи и их функционально-стилистической характеристике.

Ключевые слова: одоративна лексика, прямое одоративное значение, номинация запаха, объект и субъект одоративной составляющей мира.

In the article the author presents odourative vocabulary as productive means of artistic vividness creation in poetic work of Ivan Drach. Special attention is given to the expression of perception of smells and their functionally-stylistic description. A vocabulary for denotation of the smell in the lyric poetry of Ivan Drach forms the difficult system of the names, that, functioning in semantic and syntactic constructions, carry out direct connection of language with really existing smells of wild nature, with concept categories that represent the specific feeling in our consciousness. They are united by general semantics,

they name either smell (pleasant or unpleasant), however differ in grammatical registration, being nouns, adjectives, verbs, participles and verbal adverbs. Words on denotation of smells are presented by a poet by different parts of speech. Mostly used are verbs adjectives and nouns. Verbs in language constructions with the value of perception and denotation of smell carry out a special role. They give new tints to the nouns denoting smell; the new metaphorical pictures of the surrounding world are created as a result. The nomination of smells has in-relative character, that is why lexico-semantic compatibility and context in which either noun is used influences the exposures of smell evaluation – pleasant or unpleasant – given by the meanings of nouns. Adjectives delimit their functions clearly, naming either smell, as their meanings specify presence, constancy of some sign, peculiar to a plant, food, object stuff, specifying feeling of smell here. The semantic category of smell in works of Ivan Drach includes a set of basic constituents of smells perception process: «subject, that perceives smells», «smell», «sources of smells», «description of source of smell», «environment of distribution of smells», «trajectory of smells motion», «physical actions of subject in relation to smells», «description of smells». The poet managed brightly, distinctly, with the recreation of the thinnest nuances to pass the aromas of surrounding reality, being here profuse in the use of different sources of smells.

Keywords: odorative vocabulary, direct odorative value, nomination smell, object and subject of odorative constituent of the world.

Навколишній світ людини повний запахів, під впливом яких складаються образи, виникають враження, змінюється настрої, формуються асоціації, народжуються яскраві художні твори. Питання мовного вираження запахових відчуттів є найменш дослідженим та розробленим серед сенсорної лексики. Складність аналізу та відтворення мовою лексичних одиниць на позначення запаху полягає у їхній суб'єктивності, оскільки, незважаючи на спільність психофізичного сприйняття запахів усіма людьми та наявність одоративних універсалій, в кожного носія мови своє уявлення про конкретний запах і метафоричний образ викликає свій асоціативний ланцюг.

З мовознавчого погляду лексику на позначення запаху вивчали С. Александрова, О. Білецький, В. Виноградов, І. Гайдаєнко, Н. Павлова, О. Потебня, О. Федотова, проте малодослідженою залишається проблема застосування одоративної лексики у художньому мовленні. Слова на позначення запахів у результаті взаємодії з іншими елементами художнього тексту реалізують свій багатий експресивний потенціал і набувають більшої стилістичної значущості. Тому досить актуальним на сьогодні є вивчення ролі одоративної лексики у художніх текстах поетів та письменників, де насиченість та багатогранність деталей найбільш помітна. До таких творів ми відносимо лірику Івана Драча. Використання лексики на позначення запахів дозволяє поету не тільки створити самостійний мікрообраз, але й реалізувати взаємодію різних інформаційних планів, підключивши до традиційного зорового сприйняття певні нюхові характеристики.

Метою даної статті є аналіз одоративної лексики Івана Драча в частині мовно-стилістичному аспекті, встановлення найбільш продуктивних частин мови, якими послуговується автор для передачі запахових вражень під час художнього опису навколишньої дійсності.

Незважаючи на незначну кількість лексем даного семантичного поля в художніх текстах, їхню роль не можна недооцінювати. Дослідники підкреслюють надзвичайну обмеженість мовних засобів, що використовуються людиною під час опису запахів. Немає класифікацій одоративної лексики, подібних до класифікацій кольорів. Проте засоби передачі запахів різноманітні. Проаналізувавши поезію Івана Драча, що входять до збірки «Берло», ми виявили 179 лексем з прямим одоративним значенням і встановили, що для передачі запахових відчуттів поет використовує іменники, прикметники, дієслова, дієприкметники та дієприслівники. Кожна частина мови утворює свій семантичний ряд. Найбільш вживаною частиною мови в ліриці поета на означення запахів виявилось дієслово. Нами було виявлено 65 дієслів з одоративним значенням, зокрема:

1) дієслово *пахнути* (51 випадок вживання): *Сонно пахне весло...* («Лебединий етюд»); *Пахнуть думи твої дитинні* («Лебединий етюд»); *Слізьми пахне* («Спіноза»);

2) дієслово *смердіти* (5 випадків вживання): «*Олдсмобілі*», «*порше*», «*мустанги*», «*тріумфи*», / «*пейсери*», «*мерседеси*», «*альфа-ромео*», «*пежо*» / *летіли, мчали, ковзались, гальмували, зирили, / мчали, сигналізували, смерділи, сновигали, бігли...*» («Двоє ввечері пішки»);

3) дієслово *запахнути* (3 випадки вживання): *Вогонь кактуса запах...* («3 поеми «Хліб Івана Франка»); *У мить оманну, мить гортанну / День ледь фіалками запах...* («Таємниця»);

4) дієслово *пахтіти*, яке належить до розмовного стилю мовлення (2 випадки вживання): *Анна ген Бландіана в білій сукні сидить, / Її слово румунське білим цветом пахтять* («На Пушкінському святі»);

5) дієслово розмовного стилю *пахкотіти* (1 випадок вживання): *Ще й стружка пахкоче в руках* («Початок Уїтмена»);

6) дієслово на означення негативного запаху *просмердітися* (1 випадок вживання): *З того бульйону хата вся просмерділася!* («Прамати́р людей»);

7) дієслово *висмерджуватися* (1 випадок вживання): *Та мама його геть шугнула із хати: / – Висмерджуйся, геть, чорт пелехатий!* («Віра, Надія і перша моя любов»);

8) дієслово *тхнути* (1 випадок вживання): *Тхне звітним духом козиним, / Твердим, часниковим, солодким* («Балада про дядька Гордія»).

Як видно з наведених прикладів, дієслова *пахнути*, *запахнути*, *пахтіти*, *пахкотіти* передають переважно приємні аромати, але також вони можуть поєднуватися зі словами, що передають неприємні запахи: *Димом пахне* («Спіноза»). У таких випадках згадані вище дієслова ніби нейтралізують неприємне відчуття запаху.

До наступної групи за частотою вживання в поезії Івана Драча належать прикметники. В проаналізованих текстах нами виявлено 61 прикметник з одоративним значенням, зокрема:

1) прикметник *пахучий* є найбільш вживаним (34 випадки вживання): *А ті питання? Кожне варте / Пахучий шелест крові спити...* («Триптих про слова»); *Яке б життя було красиве, цільне / І віяло б пахучою гармонією, / Якби ж то всі дівчата й юнаки / Коханія мудрість осягнули* («Казка про любов» у шкільному театрі);

2) прикметник *запахуючий* (9 випадків вживання): *Бо заплетені кісники, / Як ті золоті колоски, / Такі гарні, такі відзігорні, / Запахуючі і невідпорні* («Дівочий вінок»); *А вчора одна так нервово стонула молодими плечима, / Що в постіль її запахуючу не відразу побіг* («Життя – тенісний корт на цвинтарі»);

3) прикметник на означення негативного запаху *смердючий* (6 випадків вживання): *Він вимріяв нас у смердючій бараці, / Коли загасав по принизливій праці* («Соловейко-Сольвейг»);

4) прикметник *пахкий* (5 випадків вживання): *Пахкий ієрогліф з таємних родин...* («Що таке трава?»); *А доли, на глиці, дві молодіці – / Вагітні, незграбні, пахкі од живиці – / Сидять, як одлітані птаці* («Сосна»);

5) прикметник *духмяний* (3 випадки вживання): *Горіш ти на духмяному покосі...* («Серпнева балада»); *Весело-строга, і духмяна, / Проста, і мудра, і легка, / Встає вона, кам'яностанна, / І носить хмари на руках* («На архітектурні теми»);

6) прикметник *запашний* (2 випадки вживання): *Скільки слів запашних – / Всі навколо сорочки* («Сорочка мережаная»);

7) прикметник на означення негативного запаху *сморідний* (2 випадки вживання): *Летів гетьманич в прірву / У пору ту лиху, / А посполитство в ярмах – / В сморідному льоху* («Шабля Богдана Хмельницького»).

З наведених прикладів ми бачимо, що, на відміну від дієслів, які залежно від їх сполучуваності передають в мові то приємні, то неприємні запахи, прикметники чітко розмежовують свої функції, оскільки їх значення вказують на наявність, постійність якої-небудь ознаки, властивості рослині, продукту харчування, предмету, конкретизуючи при цьому відчуття запаху [4, с. 33].

До третьої групи за частотою вживання належать іменники. В проаналізованих поезіях вжито 47 іменників з одоративним значенням, серед них:

1) іменник *запах* є найбільш вживаним у поезіях Івана Драча, адже він позначає загальну семантику запаху, його безпосереднє сприйняття і в основному завжди асоціюється з приємними легкими ароматами. Лексемі *запах* (16 випадків вживання): *Я лежав на тирсі і стружках / В дивних запахах гострої живиці* («Майстер трун Едвін Хуун»); *Запахів несумісність – вся в пережарі!* («Розмова з другом – пережарачем»);

2) іменник з одоративним значенням *дух*, що належить до розмовного стилю мовлення (10 випадків вживання): *Дух батька чую тут* («Гостини у цукровиків»); *У ніс їй б'є дух елінізму* («Кань Сань-Гу – богиня нужників»);

3) іменник *чад* (6 випадків вживання): *Все дихало правічним чадом, / Тулилося матріархатом...* («ЛЮ»); *І в бензинових колонах / Того чаду більш, ніж досить* («Євшан-зілля»);

4) іменник *парфуми* (5 випадків вживання): *Я не знаю, як приодягтися / До нього... до метелика... / Яку сукню... які парфуми...* («Поети і метелики»);

5) іменник *пахощі* на позначення приємних запахів (4 випадки вживання): *А тут мигдаль. О цвіте мій! / Такі ревнії пахощі* («Цвіте мигдаль»); *Душать ніжно – в навісиди, / Душать в пахощах імлі* («Міражі»);

6) іменник на означення негативного запаху *сморід* (4 випадки вживання): *А я літаю над оцим ось бидлом, / Над смородом оцим, над цим людським болотом* («Білий вірш чорного коня»);

7) іменник *аромат* (2 випадки вживання): *Із ароматом ніжного гороху...* («Кулінарне»); *Я сів на жом, мішок собі прославиш, / І рідним вітром шию вперезав, / Та жому аромат поковтував, охлявши...* («Банальні терцини»).

Номінація запахів має предметно-відносний характер, тому на виявлення оцінного змісту запахового відчуття – приємного чи неприємного – переданого значеннями іменників, впливає лексико-семантична сполучуваність, контекст, у якому вживається той чи інший іменник [6; с. 279].

До четвертої групи за частотою вживання у віршах Івана Драча належать дієприкметники. Виявлено 5 дієприкметників з одоративним значенням, зокрема:

1) дієприкметник *пропахлий* (2 випадки вживання): *І брав я три книжки під руку, / І лягав під вишнями у садку, / На пропахлому чебрецем крутогір'ї* («Бучаки»);

2) дієприкметник *напарфумований* (1 випадок вживання): *Згодом Пилатом вмиеє / Напарфумовані руки...* («Листопадове питання»);

3) дієприкметник *наодеколонений* (1 випадок вживання): *А потім я ступенями запечатав ту нашу лаву / І пташеням заглядав в наодеколонений дядьків рот* («Балада про дядька Зінька»);

4) дієприкметник *пропахілий*, який належить до розмовного стилю мовлення (1 випадок вживання): *Літаки пересміюють шлях / У терпких пропахілих вагонах* («Подільський етюд»).

Найменш вживаною частиною мови на означення запахів у ліриці Івана Драча виявились дієприслівники. Нами виявлено 1 дієприслівник з одоративним значенням *пашисто*. Наприклад: *Плакала. Щось говорила пашисто...* («Образок із жнив»).

Варто відзначити, що семантична категорія запаху включає набір основних складових процесу сприйняття запахів: «суб'єкт, що сприймає запахи», «запах», «джерела запахів», «характеристика джерела запаху», «середовище розповсюдження запахів», «траєкторії руху запахів», «фізичні дії суб'єкта щодо запахів», «характеристика запахів».

На сприймання запаху в ліриці Івана Драча вказують дві синтаксичні конструкції: в першій іменник із загальним значенням «запах» виступає в ролі підмета і поєднується з такими дієсловами: *стояти, ворушитися, плинути, чадити, бити у ніс*. В другій синтаксичній конструкції дієслово із значенням «сприймати» поєднується з іменником на позначення запаху взагалі, що виступає у ролі об'єкта дії, а в реченні виконує роль додатка. Іменники-додатки із одоративним значенням у творах поета поєднуються з такими дієсловами: *створити, чути, поковтувати*.

Характерним для одоративної лексики Івана Драча є використання конструкцій, де дієслово із значенням «поширювати запах» поєднується з іменником в орудному відмінку. Наприклад: *відгонити духом, дихати чадом*.

Іменникові конструкції можуть бути розширені за допомогою складових «характеристика запахів», «характеристика джерела запахів» або «середовище розповсюдження запахів»: *Що треба на платформі життя перевезти, / Щоб передати часниковий запах тифліських підвалів* («Ніко Просмані проїздом у Києві»). В цьому реченні присутня характеристика самого запаху – «часниковий», та характеристика джерела запаху – «тифліські підвали».

Серед дієслів із одоративним значенням у творах поета зафіксовано наступні групи:

а) дієслова, що своїм значенням пов'язані з органами дихання, дотику і т. ін., наприклад: *чути, дихати, поковтувати*;

б) дієслова, що своєю семантикою більше пов'язані зі станом людини, дією, яку може виконувати людина, жива істота, наприклад: *ворушитися, бити*;

в) дієслова, які вказують на стан, в якому в даний момент перебуває запах, наприклад: *стояти, плинути, чадити*;

г) дієслова, які відзначаються особливою стилістичною виразністю і використовуються для підсилення запахових вражень, наприклад: *прошкварити*.

Таким чином, ми бачимо, що дієслова у мовних конструкціях із значенням сприймання та передачі запаху виконують особливу роль, вони надають іменникам на означення запаху нових відтінків, внаслідок чого створюються нові метафоричні картини навколишнього світу.

За умовою шкали «приємно – неприємно» запах у поетичних творах Івана Драча більш асоціюється з домінантою першої складової, що цілком виправдано естетичністю поезії як роду мистецтва. Проте поет не оминає увагою і негативних запахів. Лексику на позначення неприємних запахів він використовує для критики негативних явищ навколишньої дійсності, наприклад: *Завод як випустить воду іржаву, смердючу – з русалочками хоч підіймайся на тучу* («Соловейко-Сольвейг»); для характеристики неприємних спогадів, минулого, вражень, які на ліричного героя справляє світ, який його оточує, наприклад: *А він воював з будинками. / Вони брудкі були, вони смерділи тванню...* («На дні місячної криниці»),

Смердюча тінь, бридотна повість / Про тінь загаслих поколінь, / Що вижерла їх чисту совість («Тінь»); для критики соціальної нерівності та несправедливості, наприклад: *Я – смерд. Люблю смердіти козакам...* («Смерди і козаки»), *Бо й діти смерда хочуть не смердіти* («Смерди і козаки»).

Лексика на позначення негативних запахів у поезіях Івана Драча відіграє важливу роль. Про це свідчить той факт, що у одній зі своїх поезій автор дає рецепт створення смороду: *Коли хочеш створити сморід, / Візьми кал людський і сечу / І візьми лебеду смердючу...* («Леонардо да Вінчі»). У цій же поезії він дає рекомендації щодо боротьби зі смородом: *Хай твій ніс і твій рот / Будуть щільно затулені / Тонкою зволоженою тканиною: / Заважатиме проникненню смороду!* («Леонардо да Вінчі»).

Варто також відзначити, що класифікація запахів на приємні та неприємні у Івана Драча дещо відрізняється від того, як їх зазвичай поділяє більшість людей. Ті запахи, які людина класифікувала б як неприємні, у творах поета виступають як позитивні, наприклад: *Я гість цукровиків, / Що жомом пахнуть, мелясом, бензином* («Гостини у цукровиків»). Таким прийомом автор користується для того, щоб підкреслити важкість та важливість людської праці. Тому жоден читач не залишається байдужим і сприймає запахи жому, малясу і бензину як приємні. Іван Драч закоханий у природу, тому навіть неприємні запахи у його поезіях виступають як приємні, наприклад: *А як там сохнуть люті тютюни / З пахучою грізбою нікотину...* («Молдавія»).

Для поетичної мови Івана Драча характерним є поєднання кількох запахів. При цьому в одному випадку таке поєднання є гармонійним, наприклад: *Пахне йодом і потом...* («Початок Утгмена»), а в іншому – підкреслюється контраст запахів з метою гострішого їх сприйняття, наприклад: *На Оболоні – дух машини, / Дух цементу і дух ожини* («На Оболоні»), *«Ура» в нас пахне хлібом і грудками* («Ода чесному боягузові»).

Своєрідну якісну трансформацію при характеристиці запаху створює використання протиставлень. Прийом протиставлень використовується автором для підсилення запахових вражень, наприклад: *І над смороди асфальту / Вищизалася нараз / Золотою заметіллю – / Ніжна, дивна, дика липа* («Дивна хроніка одного білого дня»); для звеличення сили та міцності людських почуттів, наприклад: *Ген в імлі сморідний елеватор – / В кузові ж залюблені лежать* («Двоє в пшениці»); для характеристики спогадів ліричного героя, наприклад: *Так в запахах м'яти і кропу / Незбутий ще дух Колими* («Покоління»).

Типовою для Івана Драча є передача запаху через смакові характеристики. Слова на означення запахів часто сполучаються з назвами смакових властивостей – *кислий, терпкий, просолілий*. Наприклад: *Чому вона себе шукає в білих хащах, / У хвищах снігових, у протоптав лосиних, / Де літом кислий дух стояв від гнізд осиних* («Тяжіння землі»); *Цементові підпори відгонять молодим морозом і терпким просолілим майже дубовим духом* («Осінній етюд»). Слова на означення смакових властивостей виконують стилістичну функцію уточнення, підсилення нюхових вражень.

Отже, ми встановили, що лексеми з одоративним значенням об'єднуються спільною семантикою – називають той чи інший запах (приємний або неприємний), проте відрізняються граматичним оформленням, виступаючи як іменники, прикметники, дієслова, дієприкметники та дієприслівники. Щодо стилістичного забарвлення вони також нерівноцінні. Іван Драч з майстерністю справжнього художника малює в нашій уяві багаті на відтінки аромати. Перед нами постають розкішні картини природи з властивими для неї пахощами, при цьому поет завжди прагне до гармонійності і повноти у їх відтворенні.

Одоративні лексичні засоби у ліриці Івана Драча мають особливе стилістичне навантаження, завдання яких – словесно-художнє зображення дійсності, яке завдяки майстерності поета має надзвичайний емоційний вплив на читача і є однією з найбільш характерних ознак його лірики.

Література:

1. Власюк В. В. Людина як об'єкт і суб'єкт запахової картини світу [Електронний ресурс] / В. В. Власюк. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apsf_fil/2010_23_1/vlasuk.pdf.
2. Власюк В. В. Особливості запахових відчуттів та їх вияв у мові [Електронний ресурс] / В. В. Власюк. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nprnu_fil/2009_18/1_16_Wlasiuk.pdf.
3. Драч І. Ф. Берло: Книга поезій / І. Ф. Драч – К. : Грамота, 2007. – 912 с.
4. Дятчук В. В. Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови / В. В. Дятчук, Л. О. Пустовіт. – К. : Наук. думка, 1983. – 156 с.
5. Дятчук В. В. Як передається в мові відчуття запаху / В. В. Дятчук // Культура слова. – 1978. – Випуск 15. – С. 35–42.
6. Турчак О. М. Частиномовна та функціонально-стилістична характеристика одоративної лексики у творах Григора Тютюнника / О. М. Турчак // Дослідження з лексикології і граматики української мови. – 2011. – № 10. – С. 275–282.

УДК 811.111'37'42

Н. Ю. Алексеєва, І. А. Смуценко,

Черниговский национальный технологический университет, м. Чернигов

К ПРОБЛЕМЕ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ АНГЛИЙСКИХ СЛОЖНЫХ ГЛАГОЛОВ В РЕЧИ

Стаття присвячена функціональній переорієнтації лінгвістичних одиниць як одному зі способів збагачення словникового запасу англійської мови. Складні дієслова особливо схильні до подібних трансформацій. Данна стаття не претендує на висвітлення всіх питань з цієї теми, а сфокусована на класифікації, особливостях словоутворення та концептуальному статусі складних дієслів.

Ключові слова: складні дієслова, фразові дієслова, трансформація, сленгізми, окказіоналізми, професіоналізми.

Статья посвящена функциональной переориентации лингвистических единиц как одному из способов обогащения словарного запаса английского языка. Сложные глаголы особенно подвержены подобным трансформациям. Данная статья не претендует на освещение всех вопросов по этой теме, а сфокусирована на классификации, особенностях словообразования и концептуальном статусе сложных глаголов.

Ключевые слова: сложные глаголы, фразовые глаголы, трансформация, сленгизмы, окказионализмы, профессионализмы.

The article centers on the functional re-orientation of linguistic units as one of the means of enriching the English vocabulary. The typological study of compounds is still in its infancy and the study of compound verbs is trying to find its rightful place in the linguistic landscape. Compound verbs are very important to comprehend and communicate with native speakers

as they are frequently used in writing as well as in speaking. Compound verbs raise a number of puzzling questions concerning their classification, their word formation properties, their basic onomasiological function and their transitory status between «relations» and «conceptual-cores». The present article does not span as widely as to cover all the questions and problems of compound verbs. It is focused on the classification, word formation properties and conceptual status of compound verbs, with an accompanying discussion of the nature of the constituents of compounds. The sources of colloquial compound verbs in present-day English are extremely varied and they merit special consideration. Among them one cannot help mentioning a great number of sub-colloquial elements and slangisms of various stylistic and social tinges. It is also worth mentioning that there is the rise and currency of professional and technical words penetrating into colloquial speech due to metaphoric transferring of their general use. This testifies to the fact that drawing a rigid line of stylistic demarcation between verbal compounds occurring in various spheres of communication is indeed hardly possible.

Key words: compound verbs, phrasal verbs, transformation, slangisms, occasionalisms, professionalisms.

Словарный состав языка, его лексико-семантическая система находятся в состоянии постоянного изменения. Этот процесс является одним из законов исторического развития языка как общественного явления. Важно также и то, что новых значений и слов в языке появляется гораздо больше, чем переходит в разряд историзмов и архаизмов.

Среди основных причин изменений в языке выделяются:

- 1) изменения в социальной структуре общества;
- 2) последствия научно-технического прогресса, связанные с появлением новых понятий и явлений.

Изменения в языке обуславливают и формирование новых сложных глаголов. Студенты, изучающие английский язык, должны понимать значимость сложных глаголов в процессе коммуникации. В английском языке сложным глаголом является глагол, состоящий из двух или более слов, дефиниция которого представляет собой совершенно новое значение, не предполагающееся из отдельно взятых значений данных слов. А также сложным глаголом может считаться фразовый глагол (т.е. глагол+послелог). Число сочетаний, одним из компонентов которых является послелог, непрерывно возрастало в английском языке с начала новоангликанского периода и продолжает расти.

Отдельные аспекты класса сложных глаголов разрабатывались и продолжают изучаться рядом зарубежных и отечественных лингвистов. Предпринимались попытки осветить вопросы, связанные с природой СГ, их семантикой и особенностями функционирования. Среди современных исследований, посвященных изучению проблемы сложных глаголов, следует отметить научные труды Е. А. Долгиной, Т. М. Беляевой, В. А. Хомякова, P. Erdmann, E. Clark, A. Bagasheva, V. Adams, V. Evans, G. Libben.

В общей справочной грамматической литературе существуют различные типы сложных глаголов. Так, Oxford Modern English Grammar by Aarts B. [1, с. 34] предлагает следующую классификацию глаголов по типам:

- 1) verb + verb (глагол+глагол)
blow-dry, dare say, drink-drive, freeze-dry, make do, stir-fry
- 2) noun + noun(глагол+существительное)
handcuff, stonewall
- 3) noun + verb(существительное+глагол)
babysit, brainwash, carbon date, colour code, hand-wash, proofread
- 4) adjective + noun (прилагательное+существительное)
bad-mouth, blindfold, deep-fry, fast-track, short-change
- 5) adjective + verb(прилагательное+ глагол)
(cold-call, dry-clean, whitewash
- 6) preposition + noun/verb (предлог+существительное/глагол)
upstage, background, overbook, overrun, underestimate

Что касается фразовых глаголов, существует четыре типа по классификации Richar Acklam [2, с. 21]:

- 1) непереходные (не требующие прямого дополнения)
back out You can't back out now.
carry on I can't carry on without a cup of tea.
watch out You should watch out for traffic.
- 2) переходные (требующие прямого дополнения, которое ставится только после предлога или наречия)
come by Where did you come by that necklace?
hit on That drunk guy hit on me.
touch on We only touched on this subject.
- 3) переходные (требующие прямого дополнения, которое может стоять между глаголом и предлогом или наречием)
figure out a)She can't figure out the answer.
b)She can't figure the answer out.
try on a)Alex tried on the shoes.
b)Alex tried the shoes on.
- 4) переходные с двумя предлогами (предлоги неразделимы)
to settle down to He settled down to his new article.
to wrap up in Ralf has wrapped up in Amanda.
to bend over backwards She would always bend over backwards to help anyone in trouble.

Не смотря на большое внимание лингвистов к данной тематике, на сегодняшний день остается не достаточно изученной проблема функционирования новых сложных глаголов в обиходно-разговорной речи.

Многие сложные глаголы получают распространение в практике языкового общения и нередко обладают ярко выраженным экспрессивным острым оттенком значения, присущим просторечным (субколлоквиальным) или узуально-речевым элементам живого разговорного языка: hen-peck разг. «держать мужа под башмаком»; cold-pig разг. «обливать холодной водой (чтобы разбудить)»; catlick разг. «мыть кое-как; ополоснуть»; hipswing разг. «ходить, покачивая бедрами»; househint разг. «искать, подыскивать квартиру, дом и т.п.»; housebreak разг. «приучать (проситься)(домашнее животное)»; piggy-bank «сделать подкоп под банк»; eyeball «наблюдать; глазеть; тарачить или пялить глаза»; pump-handle «поздравлять, пожимать руку»; sweetheart «ухаживать»; tooth-comb «прочесывать; тщательно просматривать(обыскивать)»; tomfool «дурачиться, валять дурака»; dog's ear «загибать уголки»; window-shop разг. «рассматривать витрины, присматриваться к товарам»; hot-foot разг. «нестись, мчаться».

Особенно ярко и наглядно существование глаголов-композигов как устойчивых словарных единиц проявляется в фактах создания с их помощью новых лексических единиц, как имевших уже узуальный характер, так и находящихся за пределами языкового стандарта. Подобных производных общепотребительного характера можно привести много, в частности: *to moon-shine, moonshiner, moonshining; to pussyfoot, poosyfooted, pussyfooter; to apple-polish, apple-polisher, apple-polishing; to dog-tooth, dog-toothed, dog-toothing; to feather-edge, to feather-edged, feather-edging.*

В современном английском языке просторечие, сленгизмы, жаргонизмы – это тот лексико-грамматический запасник, из которого в литературную разговорную речь постулают языковые средства, формирующие речь обиходно-разговорную. Особенно употребительны жаргонизмы и сленгизмы в американском варианте английского языка. Питательной средой для возникновения стилистически маркированных просторечных моделей словообразования, по всей вероятности, послужили социальные условия сложения американской нации. Один из важнейших факторов их возникновения – этническая неоднородность, характерная главным образом для социальных низов, а также внешний демократизм социальных верхов общества, допускающих широкое употребление в официальных выступлениях, прессе, радио и телепередачах, а также в рекламе «сочных» и ярких просторечных слов. Англия в этом плане более консервативна, английская традиционная сдержанность речевого поведения накладывает своего рода запрет на формирование в языковой системе моделей экспрессивного этически-сниженного словопроизводства. В то же время стилистически маркированные модели производных слов в американском варианте английского языка формируются в соответствии с общими закономерностями языковой системы, отражающими германскую базу словообразования [3, с. 102–103].

Многие английские сложные глаголы возникли в сфере жаргонизмов и сленгизмов различной стилистической и социальной тональности. Лексикографические пособия явно не успевают регистрировать процесс «натурализации» подобных американизмов на британской почве. Среди жаргонных и сленговых лексем, зарегистрированных словарями, можно отметить такие, как: *free-load* «есть и пить за чужой счет»; *gold-dig* «вымогать деньги (подарки и т. п.)»; *tough-house* сленг «скандалить, буяннить»; *belly-ache* сленг «ворчать, хныкать».

Хотя, как известно, сленг бытует преимущественно в устной речи, сленгизмы можно встретить и в художественной литературе, и в публицистике, и в других жанрах. Как отметил в свое время Eric Partridge, речь образованных американцев отличается от речи образованных англичан «более гостеприимным отношением к сленгу» [4, с. 95–96]. Недостаточная изученность проблемы английского лексического просторечия обусловлена укоренившимся в отечественной англистике взглядом на просторечие, и в первую очередь на сленг, как на нечто отрицательное, не заслуживающее научного описания. Поскольку признаки английского лексического просторечия маркированы социально и стилистически, оно относится к числу понятий, общих для характеристики социальной и функционально-стилистической вариативности словарного состава национального языка.

Наблюдения показывают, что в американском и британском вариантах английского языка многие структурно-сложные глаголы относятся к стилистически сниженным пластам – сленгизмам, жаргонизмам, «низким» коллоквиализмам и окказионализмам. Чаще всего окказионализмы употребляются в текстах сатирического и юмористического содержания. Это слова, создаваемые в речи в определенной ситуации и с определенной задачей, но не претендующие стать принадлежностью языка. Принципиальной особенностью окказионализмов является тот факт, что при их образовании зачастую происходит нарушение действующих законов производства тех или иных единиц. Следует отметить и то, что результаты функциональной переориентации не закрепляются в словарях, отличаясь окказиональным употреблением. Причем, они не только приобретают новые семантические, морфологические, валентностные и словообразовательные характеристики, но и несут на себе некоторые формально-функциональные черты, обнаруживающие генетические связи с их прототипами. Поскольку процесс функциональной переориентации имеет синхронический характер, то он отражен лишь в некоторых специальных словарях [5].

Художественные окказионализмы – продукт индивидуального авторского словотворчества. Они появляются не только в художественной прозе, но и в литературно-критических статьях, обозрениях, очерках, то есть практически в любом произведении, имеющем определенную эмоциональную направленность. Например: *to double-hand, to butterfly-chase, to slow-handclap, to waste-paper-basket, to turnpike-prove, to night-club, to brown-bag.*

Пожалуй, одной из самых примечательных специфических черт английской разговорной речи является та легкость, с которой слова различных лексико-грамматических классов подвергаются вербализации, т.е. превращению в глаголы путем конверсии. Окказионализм вообще – это выражение противоречия между фактом речи, с одной стороны, и нормой языка с другой. С точки зрения лексикографической, данное противоречие проявляется в самых различных направлениях, в общем соответствующих признакам отличия окказионализма от обычного, узуального слова. Окказиональные и потенциальные слова – факты речи, неологизмы – факты языка.

К узуально-речевому стилю нередко относятся профессиональные и технические слова, роль которых обусловлена стремлением говорящих к экспрессии посредством обновления лексического фонда, желанием преодолеть «автоматизм» стилистически нейтральной речи. Используясь в обиходном устном общении, эти терминологические единицы приобретают эмоционально-оценочные оттенки значения и выполняют различные экспрессивно-стилистические функции. Значительная часть этих лексических единиц прочно вошла в повседневный обиход носителей языка. Многие профессионализмы утратили свой специально-терминологический характер и широко используются в разговорной речи в переносном значении. Например: *railroad* 1) транспортировать по железной дороге; 2) ехать поездом; 3) прокладывать рельсовый путь; 4) быть железнодорожником; 5) ловко провести или протолкнуть в спешном порядке какое-либо дело; 6) засадить в тюрьму по ложному обвинению.

Использование подобных профессионализмов в разговорной речи, во-первых, нередко выходит за пределы данной профессиональной сферы (в зависимости от характера последней); во-вторых, оно находится на стыке двух основных процессов, определяющих общую стилистическую тенденцию развития современной разговорной речи, – сближение как с книжной лексикой так и с просторечием.

Значительная роль радио и телевидения в культурной, производственной и политической областях жизни человеческого общества приводит к постепенному стиранию граней между различными слоями лексической системы английского языка и способствует популяризации и детерминологизации неологизмов, связанных с бурным ростом научно-технических достижений.

Таким образом, в связи с постоянным изменением словарного состава английского языка и появлением новых лексических единиц и их трансформаций, всегда будут существовать темы для дальнейших исследований.

Література:

1. Беляева Т. М. Нестандартная лексика английского языка / Т. М. Беляева, В. А. Хомяков. – Л. : Изд-во Ленинградского гос. ун-та, 1985. – 136 с.
2. Эйто Дж. Словарь новых слов английского языка / Дж. Эйто. – М. : Изд-во Русский язык, 1990. – 434 с.
3. Aarts B. Oxford Modern English Grammar / B. Aarts. – Oxford : Oxford University Press, 2011. – 410p.
4. Acklam R. Help with phrasal verbs / R. Acklam. – Oxford : Heinemann, 1992. – 114 p.
5. Goralach M. Phrasal constructions and resultativeness in English / M. Goldberg. – Amsterdam : John Benjamins Publishing company, 2004. – 150 p.
6. Jackendoff R. Meaning and the lexicon: the parallel architecture 1975-2010 / R. Jackendoff. – Oxford : Oxford University Press, 2010. – 485 p.
7. Partridge E. Slang To-Day and Yesterday / E. Partridge. – New York : William Press 2007. – 484 p.

УДК 811.111:81'37

І. О. Андрєєва,

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

ПОЛЬОВА МОДЕЛЬ ГЕНЕРАТИВНОГО КОНЦЕПТУ *HORROR*: ПОНЯТІЙНИЙ СУБСТРАТ

У статті розглядається категоріальний статус концепту HORROR та надається вичерпне визначення цього когнітивного конструкту. Будується польова модель концепту шляхом виокремлення ядра та периферії та описується понятійний субстрат концепту.

Ключові слова: хорорістика, концепт, концептуальне моделювання, понятійний субстрат концепту.

В статье рассматривается категориальный статус концепта HORROR и предлагается исчерпывающее определение данного когнитивного конструкта. Строится полевая модель концепта путем выделения ядра и периферии, описывается понятийный субстрат концепта.

Ключевые слова: хорористика, концепт, концептуальное моделирование, понятийный субстрат концепта.

The article focuses on the category status of the concept of HORROR and offers a comprehensive definition of this cognitive unit. The author draws up the field model of the concept though outlining its nucleus and periphery and extracting its conceptual substratum.

Key words: horror literature, concept, conceptual modelling, conceptual substratum.

Сучасний стан лінгвістичних досліджень характеризується безперечним домінуванням когнітивно-дискурсивної парадигми мовознавчих студій, скерованих на вивчення особливостей об'єктивації когнітивних конструктів у різних мовних середовищах. **Актуальність** запропонованої статті полягає у виборі **об'єкту** дослідження – когнітивного конструкту *HORROR*, який ще не отримував жодного ґрунтовного дослідження, попри його очевидний дискурсотвірний статус для цілого літературного жанру – хорорістики. **Мета** представленого дослідження полягає у визначенні категоріального статусу когнітивного конструкту *HORROR*, дослідженні його архітекtonіки та окресленні ядерно-периферійної організації поняттєвого складника. Наукова новизна дослідження полягає у спробі надати вичерпне визначення досліджуваного конструкту та унаочнити його структуру шляхом побудування польової моделі та її візуалізації теґово-хмаровим засобом.

Опис будь-якого когнітивного конструкту з визначення його категоріального статусу в концептосистемі тієї чи іншої лінгвокультури, що враховує його класифікацію та інтерпретацію у рамках таких бінарних опозицій, як «параметричність» – «непараметричність», «універсальність» – «специфічність», «регулятивність» – «нерегулятивність», «позитивність» – «негативність» [5, с. 47]. Ми кваліфікуємо концепт *HORROR* як **непараметричний**, тобто такий, що профілюється на рівні відчуттів, уявлень і асоціацій і параметризація (вимірювання) якого як абстрактної сутності викликає певні труднощі. За суб'єктом концептуалізації, концепт *HORROR* є **універсальним** – тобто таким, що відрізняється своєю загальністю та наднаціональним характером та має загальнолюдську значимість. Виходячи із значення терміну універсальність, можна припустити, що відповідні універсальні емотивні концепти, зокрема *HORROR*, є експерієнціальними каузаторами ідентичності для представників всіх лінгвокультур емоцій, образів та оцінок. Але, треба зазначити, що в універсальному концепті є багато і національного і індивідуально-специфічного, оскільки він з індивідуального особистісного утворення стає надособистісним знанням, а колективне знання, в свою чергу, вносить корективи до змісту особистісного знання [13, с. 296].

З позиції прагматики, тобто відношень між знаком (концептом) та інтерпретатором, концепт *HORROR* є **нерегулятивним**, тобто таким, в змісті якого певні норми поведінки можуть бути встановлені лише опосередковано, тобто відсутня ідея прескриптивності [7, с. 89]. Слід зауважити, що регулятивність може бути в певній мірі присутня в прагматичному потенціалі нерегулятивного концепту, але цей компонент тяжіє до своєї актуалізації в дискурсивному середовищі [12, с. 51].

З позиції дискурсного втілення дискурс *HORROR* можна кваліфікувати як **генеративний** концепт для відповідного дискурсу – дискурсу літератури жахів (*horror literature*), тобто центральний концепт для зазначеного типу дискурсу, яких лежить в основі розгортання його змісту та норм [4, с. 89–96]. Концепт *HORROR* генерує ім'я відповідного дискурсу, тим самим, на думку Г.Г. Слишкіна, він утворюється в результаті осмислення продуктів попередньої концептуалізації, оформлений як семіотичне утворення (текст, жанр, дискурс) [14, с. 10], і тому концепт *HORROR* класифікується як **мета-концепт (метакон)**. Концептоодиночності такого типу стають провідними концептами, концепт-ідеями відповідного типу дискурсу, текстовими концептами або «концептуальними домінантами дискурсу» [8].

Отже, результати проведеного дослідження категоріального статусу когнітивного конструкту *HORROR* свідчать про те, що його слід кваліфікувати як непараметричний універсальний антропоморфний нерегулятивний генеративний концепт, який має дискурсотвірний статус для сучасної англомовної літератури жахів (хорорістики).

Обсяг та різномірність семантики концептів порушують питання про можливість виявлення та моделювання їх лінгвоконцептуальної архітекtonіки. Розв'язання поставленої проблеми пов'язане з рядом труднощів, що зумовлюються абстрактністю сфери емоцій, яку вони концептуалізують. Абстрактність та континуумність концептів емотикону, до якого належить концепт *HORROR*, спричиняють постійний пошук індивідуальною та колективною свідомістю способів мовного вираження емоцій, що зумовлює строкатість відповідного фрагменту мовної картини світу, мозаїчність мотивації номінантів емоцій, широке залучення засобів їхнього непрямого позначення. [15, с. 65–66].

Однак, в будь-якому випадку, висхідним положенням процедури опису / моделювання / профілювання / профілізації концепту є твердження про те, що існує безліч способів мовної апеляції до нього («входів» у концепт), тобто засобів його вираження за допомогою одиниць різних рівнів – лексем, словосполучень, фразеологізмів, паремій, речень [12, с. 16]. На сучасному етапі лінгвокогнітологічних досліджень моделювання концептів традиційно здійснюється за *шаровою* [6; 12], багато в чому суміжною з *ядерно-периферійною* моделлю [1; 14] / *палімпсестною* [2, с. 59], *фреймовою* [4] моделями, котрі широко застосовуються в різних модифікаціях.

Як вже зазначалося раніше, аналіз концепту пов'язаний з вибором його номену – імені [12, с. 77]. Критерії адекватності його вибору вимірюються наступними параметрами: домінантність в мережі синонімічного ряду; порівняно висока частотність (вживаність); словотвірна активність; репрезентованість в пареміологічних структурах; аксіологічна маркованість; ключовий характер для духовності певного лінгво-культурного ареалу [3, с. 91]. Номеном досліджуваного концепту є лексема HORROR, яка повністю відповідає наведеним критеріям.

Згідно з *шаровою* або *ядерно-периферійною моделлю*, структура концепту HORROR має тріадну архітектоніку та підрозділяється на *поняттєву* складову (відбиває його ознакову та дефініційну структуру), *образну* складову (фіксує когнітивні метафори, що підтримують концепт у мовній свідомості) та *ціннісну* складову (яка актуалізує етимологічні, асоціативні параметри та враховує місце імені-номену концепту в лексичній системі та аксіологічному тезаурусі конкретної мови) [1, с. 7; 6, с. 73; 7, с. 110] тобто *поняттєвий субстрат*, *перцептивно-образний адстрат* та *ціннісний (валоративний) епістрат* [12, с. 201].

Поняттєва (змістова) частина концепту зазвичай співпадає із змістом лексеми, що його номінує. Поняттєвий субстрат концепту є фактуальною інформацією – пропозиціональним знанням, яке спирається на мовну фіксацію (опис, визначення, дефініція) і може бути згрупованим щонайменше у три типи: емпіричне, або буденне (індуктивне, перцептивне, фактуальне) знання; енциклопедичне (асерторичне, дедуктивне, вивідне) знання, ерудиція; стерео- і прототипні знання. *Поняттєвий субстрат концепту*, по-перше, відображає його інформаційну сутність у вигляді *певного набору дефініційних ознак*, а по-друге, є тим асоціатом, що пов'язує його з ядерною та ближньо-периферійною зонами лексичного значення слова, тоді як дальньо-периферійний та інтерпретативний асоціати – з його образно-перцептивним адстратом [1]. Поняттєвий субстрат концепту відбиває його денотативну співвіднесеність із концептуальним референтом – мінімальною самодостатньою ділянкою ментального простору, своєрідним когнітивним згустком. У цьому сенсі «поняття» і «концепт» корелюють між собою в гіпо-гіперонімічний спосіб: в основі будь-якого концепту лежить поняття – феномен логічного, а тому й наднаціонального порядку.

Когнітологи зазначають, що провести чіткі межі між асоціативним та ціннісним компонентами концепту досить складно, оскільки *перцептивно-образний адстрат* – це ті знання, образи та асоціації, що викликаються у свідомості у зв'язку з тим чи іншим денотатом. Він формується на підставі узагальненого образу / гештальту, у якому закладені почуттєвий індивідуальний досвід і колективне знання і представляє собою «асоціативна аура концепту» [1, с. 169]. В той час, як *ціннісний (валоративний) епістрат* – це та частина концепту, яка зумовлюється ставленням до нього певної лінгвоспільноти, оскільки спирається на духовні імпульси, що ініціюються у свідомості людини завдяки її приналежності до того або іншого етно- і лінгвокультурного колективу [1, с. 42]. Іншими словами, ціннісний епістрат концепту зводить до «спільного знаменника» три валоративних компоненти: лінгвокультурну, соціодискурсивну та етнопсихологічну цінність концепту.

Аналіз досліджуваного концепту HORROR шляхом побудови наведеної вище ядерно-периферійної моделі, на нашу думку, уможливило окреслення структури концепту та його парцеляції на інтегральні (ядерні) та диференціальні (периферійні) структури.

У свідомості людини концепт породжується на основі результатів практичної діяльності, пізнання та оцінки об'єктивного світу [26, с. 46]. При цьому будь-який концепт виникає у формі образу, який існує у різних ступенях абстракції. Коли кількість ознак концепту збільшується, тобто збільшується рівень абстракції, чуттєвий образ поступово перетворюється на образ розумовий. Такий принцип формування ментальної репрезентації знань про світ дозволяє розглядати концепт як польову структуру, до якої входять різні аспекти знання і досвіду, у тому числі, світоглядний, раціональний, емотивний, культурологічний.

Як відомо, принцип польової побудови – наявність ядра, периферії, інтерпретативної зони – традиційно використовується в процесі побудови денотативної структури слова. Але, у порівнянні з польовим моделюванням лексичного значення слова, дослідники наголошують на більш розгалуженому упорядкуванні концепту, що пов'язано насамперед з виокремленням *поняттєвого, асоціативного та ціннісного компонентів концепту*, як зазначалося вище, і в кожному з цих рівнів палімпсестної структури виділяються ядерні або «прототипічні шари із найбільшою чуттєво-наочною конкретністю», первинні найяскравіші образи, та периферійні – «більш абстрактні ознаки», що розподіляються залежно від ступеня конкретності та наочності образного уявлення [11, с. 60]. Ядро вербально вираженого концепту позначається словниковими значеннями тієї чи іншої лексеми, включає визначення слова в тлумачних словниках, а також ієрархію основних значень слова. Концепт є структурованою когнітивною одиницею – ядро його архітектоніки формує саме поняття. У периферію концепту входять образи і оцінки, що корелюють з його ядерною частиною. Традиційним способом опису концепту є словникова стаття, що складається з дефініційної та експлікативної (ілюстративної) частин. У першій з них вказуються з точки зору логіки найбільш важливі когнітивні ознаки поняття, що визначається; у другій же прямо або опосередковано експліковані його образи й оцінки. У словниковій дефініції окреслюються межі визначуваного поняття, тоді як в експлікативній частині словникової статті виражені його ціннісні і образно-асоціативні компоненти [7, с. 119]. Проте, на нашу думку, образно-асоціативний епістрат концепту може набути більш-менш вичерпного опису лише через аналіз його регулярних або оказіональних дискурсивних вербалізацій, оскільки комунікативний процес залучає потужний інструмент профілювання концепту на тлі інших когнітивних конструктів за допомогою концептуальної метафори.

Оскільки поняттєвий субстрат концепту HORROR представляє собою фактуальну інформацію – пропозиціональне знання, що спирається на мовну фіксацію, власне тому він підлягає описанню за допомогою дефініційно-компонентного аналізу номенів концепту, в нашому випадку лексеми-номену *horror*. Значення слова-номену виступає лінгвістичним відбитком, концептуально конгруентним, але не повним двійником поняття, що є своєрідним прототипом, навколо якого формується концепт [9, с. 90; 10, с. 27–28]. Таким чином, значення мовного знаку пов'язується зі своєю поняттєвою основою, що робить можливим реконструкцію концепту під час аналізу семантики його мовних репрезентантів.

Матеріалом аналізу слугувала 10 дефініцій *horror*, відібрані з сучасних лексикографічних реєстрів [16–25], що містять інваріант поняття *жаху* в сучасній англійській мові у вигляді семного набору компонентів значення. Для синхронного опи-

су ядерних компонентів концепту ми застосували метод *дефініційно-компонентного аналізу*. Аналіз поняттєвого складника лексеми-номену *horror* уможливив виокремлення ядра та периферії поняттєвого субстрату концепту HORROR, оскільки ядро вербально вираженого концепту ближче усього до відповідного поняття, що виражається лексемою-номеном, а поняттєві ознаки містять, як правило, сполучення архісеми (родової інтегруючої семи) і диференціальних сем, видових сем, що описують розходження одиниць семантичного поля.

Отже інтегральними **ядерними компонентами поняттєвого субстрату** концепту HORROR є наступні: інтенсивність (*overwhelming, intense*), почуття (*feeling*), страх у його широкій спектральній палітрі (*fear, terror, dread, worry, awe, trepidation, fright, dismay, apprehension*), шок (*shock*), відраза (*revolt, disgust*).

Окремої уваги заслуговує приналежність до ядерної структури парцели «*жах як ознака відповідного жанру*» (*film, genre*), оскільки це суттєво впливає на дискурсові статусу концепту HORROR та його генеративний потенціал в дискурсі сучасної англомовної хорорістики.

Як бачимо, поняттєвий субстрат почуття жаху не може бути зведений до елементарної універсальної базової емоції страху у найвищому ступені його прояву: семантика *страху* ускладнюється супровідними компонентами емотикону – *відразою* та *шоком*, а також периферійними парцелами, які належать до інших концептосфер. До **периферії поняттєвого субстрату** концепту належать наступні поняттєві ознаки: супровідних емоцій жаху: здивування (*surprise*), жорстокість та лють (*cruelty, outrage*), об'єктні параметрів жаху: об'єкт (*something*), якість суб'єкту або якості стану жаху (*quality or condition*), походження жаху: лиховісність (*macabre*) та надприродний характер об'єкту жаху (*supernatural*), валоративні компоненти сприйняття жаху: негативно марковані характеристики неприємності (*unpleasant*), болісності (*painful*), ненависті до суб'єкту жаху (*loathe*),

Доречним, на наш погляд, представляється залучення технології побудови «тегових хмар» як засобу візуальної репрезентації отриманих даних. Відомо, що побудова «тегових хмар» використовуються як інструмент категоризації / таксономізації / стратифікації елементів певної системи: теги (поняттєві складники) представлені у вигляді хмарки, при цьому більші за розміром теги репрезентують пропорційну частотність/кількість компонентів досліджуваної категорії. Використання технології «тегових хмар» дозволило не лише виокремити певні поняттєві кластери (семи) в дефініціях номену концепту, а й візуалізувати їх частотність, що, з свою чергу уможливило здійснення *кількісно-компонентного* методу аналізу семантики номену концепту *horror*. Результати проведеного тегового-хмарового моделювання представлені на Рисунок 1.

Рис. 1. Когнітивна модель поняттєвого субстрату концепту HORROR: тегово-хмарова візуалізація

Залучення *тезаурусного методу аналізу* семантики номену концепту HORROR дозволяє отримати інформацію стосовно парадигматичних відношень між семантичними копонентами ядра, його родово-видових зв'язки, партонімічності, схожості та суміжності. Отримані результати аналізу відповідних лексикографічних реєстрів, до яких увійшли словники – тезауруси ідеографічного типу, представлені на Рисунок 2.

Рис. 2. Тезаурусна організація поняттєвого субстрату концепту HORROR: тегово-хмарова візуалізація

Отримані результати унаочнюють стійкий парадигматичний зв'язок між поняттєвими компонентами *horror – terror – dread – fear – fright – awe – consternation*. Крім того, тегово-хмарова візуалізація тезаурусної репрезентації понятійного субстрату ядра концепту HORROR унаочнює стійкі стосунки поняття жаху та супровідних негативних емоцій: *antipatii, ненависти* та навіть *відразу (dislike – detestation – loathing – hate – revulsion – repugnance – gruesomeness)* у супроводі їх фізіологічних проявів (*shudder – trepidation – nausea – panic – agony*). Можна також констатувати певний ступінь суміжності почуття жаху та фізичного дискомфорту, в суперлятивному прояві – навіть *тортур (torture – atrocity)*. Також чітко простежується монстроїдальний та інфернальний характер походження суб'єкту жаху: *monstrosity – diabolicalness – devil*. Наступним етапом аналізу генеративного концепту HORROR виступає дослідження його образно-асоціативного адстрату, що окреслює перспективи подальшого дослідження.

Література:

1. Воркачев С. Г. Концепт счастья: понятийный и образный компоненты / С. Г. Воркачев // Изв. АН. Сер. лит. и яз. – 2001. – Т. 60. – № 6. – С. 47–58.
2. Воробйова О. П. Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки / О. П. Воробйова // Вісник КНЛУ. Сер. Філологія. – 2011. – Т. 14. – № 2. – С. 53–64.
3. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу. – К.: Логос, 2004. – 284 с.
4. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ языка: фреймворк-сети / С. А. Жаботинская // Мова. Науково-теоретичний часопис із мовознавства. № 9: Проблеми прикладної лінгвістики. – Одеса: Астропринт, 2004. – С. 81–92.
5. Заикина С. В. Эмоциональный концепт «страх» в английской и русской лингвокультурах (сопоставительный аспект): автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.20 / С. В. Заикина. – Волгоград: ВГПУ, 2004. – 24 с.
6. Карасик В. И. Институциональные концепты / В. И. Карасик // Vita in lingua: К юбилею профессора С. Г. Воркачева: сборник статей / отв. ред. В. И. Карасик – Краснодар: Атриум, 2007. – С. 87–97.
7. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах / Н. А. Красавский. – Малышева Е. Г. Русский спортивный дискурс: теория и методология лингвокогнитивного исследования: автореф. дис. доктора филол. наук: спец. 10.02.01 / Елена Григорьевна Малышева. – Омск: ОГУ, 2011. – 47 с.
8. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология / В. Н. Манакин – К.: Знання, 2004. – 326 с.
9. Маслова В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
10. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж: Истоки, 2002. – 192 с.
11. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы / А. Н. Приходько. – Днепропетровск: Изд-во Белая Е. А., 2013. – 307 с.
12. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.
13. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метакоцепты / Г. Г. Слышкин. – Волгоград: Перемена, 2004. – 290 с.
14. Фесенко С. Л. Лингвокультурологическая специфика эмоциональных концептов // Композиционная семантика: Мат-лы III-й междунар. шк.-семинара по когнитивной лингвистике, 18-20 сентября 2002 г. / Отв. ред. Н. Н. Болдырев; Ред. кол.: Е. С. Кубрякова, Е. М. Позднякова, В. Б. Гольдберг и др.: В 2 ч. – Ч. 2. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2002. – С. 64–67.
15. Collins Cobuild English Language Dictionary / Ed. by J. Sinclair. – London: Harper Collins Publishers, 1991. – 1703 p.
16. Longman Dictionary of Contemporary English. The Living Dictionary / Ed. by S. Bullon. – Harlow, England: Pearson Education Limited, 2003. – 1949 p.
17. Longman Lexicon of Contemporary English / Ed. by T. McArthur. – Hong Kong: Longman Group, 1981. – 910 p.
18. Macmillan English Dictionary / Ed. by M. Runder. – Oxford: Macmillan Publishers Limited, 2002. – 1689 p.
19. Merriam-Webster.com: Dictionary and Thesaurus [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.merriam-webster.com/>
20. New Webster's Dictionary of the English Language / Ed. by E. G. Finnegan. – Delhi: Surjeet Publications, 1988. – 1824 p.
21. Roget's Thesaurus of English Words and Phrases / Ed. by N. Lewis. – New-York: Penguin Books, Inc, 1978. – 713 p.
22. The Free Dictionary: Dictionary, Encyclopedia and Thesaurus [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.thefreedictionary.com/>
23. The New Roget's Thesaurus in Dictionary Form / Ed. by S. Marrow. – New-York: G.P. Putnam's Sons, Inc., 1972. – 496 p.
24. The Oxford English Dictionary [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://oxforddictionaries.com/>
25. Turner M. Reading Minds. The Study of English in the Age of Cognitive Science. – Princeton: Princeton University Press, 1998. – 298 p.

УДК 81' 373. 231 (477.6)

О. В. Антонюк,

Донецкий национальный университет, м. Вінниця

СЕМАНТИЧНІ ТА СЛОВОТВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНО-РОДОВИХ ПРІЗВИСКЬ (НА МАТЕРІАЛІ АНТРОПОНІМІЇ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Стаття присвячена дослідженню сімейно-родових прізвиськ, що побутують на території Донеччини. Розглянуто їх семантичні особливості на прикладі трьох груп найменувань: з повною десемантизацією основи, частковою десемантизацією основи та стійкими актуальними ознаками-мотивантами. Аналіз словотвірної специфіки здійснено з погляду кількості елементів та тих словотвірних змін, яких зазнають усі елементи словотвірного ряду.

Ключові слова: прізвисько, сімейно-родове прізвисько, семантика, словотвірний ряд.

Статья посвящена исследованию семейно-родовых прозвищ, бытующих на территории Донетчины. Рассмотрены их семантические особенности на примере трёх групп наименований: с полной десемантизацией основы, частичной десемантизацией основы и устойчивыми актуальными признаками-мотивантами. Анализ словообразовательной специфики осуществлён с учётом количества элементов и тех словообразовательных изменений, которым подвергаются все элементы словообразовательного ряда.

Ключевые слова: прозвище, семейно-родовое прозвище, семантика, словообразовательный ряд.

The article is devoted to the research of family and tribal nicknames existing within the territory of Donetsk region. Their semantic features are considered on the example of three groups of names: with complete word-stem desemantization, with partial word-stem desemantization and sustained actual motivating features. Derivational specificity is analyzed based on the quantity of elements and those word-formation changes undergone by all the elements of derivational row.

Key words: nickname, family and tribal nickname, semantics, derivational row.

Для називання та ідентифікації людини у сфері неофіційного спілкування поряд з індивідуальними прізвищами використовуються сімейно-родові. Вони належать до групових антропонімів, що надаються колективам, які виділяються на основі тих чи інших ознак [4, с. 116; 6, с. 174]. Сімейно-родові прізвища поширені здебільшого в селах, рідше в селищах, вони відомі всім або майже всім корінним жителям населеного пункту. Однак у сучасному селі спостерігається тенденція до скорочення асортименту цих онімів, що особливо помітно в тих населених пунктах, які розташовані у безпосередній близькості до великих промислових міст. Саме тому одним із нагальних завдань сучасної антропоніміки є виявлення складу таких найменувань та їх ґрунтовне вивчення.

Дослідженням сімейно-родових прізвищ займалися такі науковці, як Г. і Д. Бучки, Р. Осташ, І. Сухомлин, М. Худаш, П. Чучка, П. Поротников, І. Козубенко, М. Микитин-Дружинець, Н. Шульська, М. Наливайко та інші, проте ця тема й дотепер є цікавою й не втратила своєї актуальності.

Метою нашої статті є аналіз сімейно-родових прізвищ Донеччини, зокрема дослідження семантичних та словотвірних особливостей, специфіки їх виникнення, побутування та виконуваних ними функцій.

Характерною рисою сімейно-родових прізвищ є їх здатність передаватись від представників старшого до представників молодшого покоління, тому їх ще називають спадковими або багатопокілінними [1, с. 5; 10, с. 165]. Цю особливість дослідники помітили досить давно. Так, В. Охримович ще наприкінці XIX ст. у розвідці «Знаходки до пізнання народних звичаїв і поглядів правних» наголошує, що «прозвища сільські переливаються з предків на потомків» [3, с. 303]. І. Франко в роботі «Причинки до української ономастики» зазначає: «Ся людська пам'ять закріпилася в родовім прозвищі чоловіка, і воно відразу виявляло його як сина такого-то, всім відомого батька, як онука такого-то, всім пам'ятного діда, як члена такого-то дворища» [9, с. 424].

За спостереженнями ономастів, сімейно-родові прізвища є дуже давніми антропонімами. У них, за словами І. Сухомлина, збереглась давньоруська традиція називати цілий рід за особовою власною назвою засновника або глави роду, а на зорі свого становлення вони виконували функцію прізвища в сучасному значенні [8, с. 31, 36].

Зараз, в умовах сучасного села, коли майже в кожному проживає по кілька сімей з однаковим прізвищем, сімейно-родове найменування виконує диференційну функцію. Наприклад, три сім'ї Іщенків (село Малі Качкери Новоазовського району) розрізняються за такими спадковими назвами: *Снізурі, Півні, Удаки*. П'ять сімей Іванченків (село Кузнецово-Михайлівка Тельманівського району) мають такі сімейно-родові прізвища: *Буртаки, Вовки, Линники, Мовчани, Трояни*.

Сімейно-родове прізвище може виконувати й об'єднувчу функцію. Так, у селі Оленівці Волноваського району три сім'ї другого покоління і дві сім'ї третього покоління, що походять з роду Узенюків, прозиваються сімейно-родовим найменуванням *Кашовари*, що утворилося від індивідуального прізвища діда *Кашовара* – у колгоспі варив пойло (кашу) для худоби.

Під час виникнення такі прізвища мали прозору семантику, бо належали одній людині й відображали притаманні їй особливості. Успадковуючись, найменування втрачає зв'язок з мотивувальним антропонімом, що супроводжується його поступовою десемантизацією, тому з огляду на семантичну наповненість того чи іншого прізвища виділяємо три групи таких найменувань.

До першої підгрупи належать антропоніми з **повною десемантизацією** основи. Установити мотив номінації й мотивувальну ознаку в таких найменуваннях неможливо, наприклад: *Беділяки, Дрепи, Хобочини, Хрули* та ін. Такі прізвища вживаються як «своєрідні упізнавальні знаки», що характеризують об'єкти за допомогою звукового комплексу [7, с. 352]. Вони не відзначаються високим ступенем індивідуалізації, а тільки ідентифікують людину за належністю до того чи іншого сімейно-родового колективу.

До другої підгрупи належать прізвища з **частковою десемантизацією** основи. Мотив номінації таких антропонімів ще відомий, але на сучасному етапі мотивувальна ознака є неактуальною для свого нинішнього носія. Наприклад: *Богомази* – батько писав для церкви ікони; *Винокури* – можливо, хтось із предків мав винокурню; *Дзюби* – від «подзьобаний» – у діда на обличчї залишилися сліди від вісци. Показово, що в основі більшості таких найменувань є прізвище з прозорою, зрозумілою семантикою, що збереглась й до сьогодні.

Третю підгрупу становлять прізвища зі **стійкими актуальними ознаками-мотивантами**, наприклад: *Барилки* – і дід і батько любили випити, наймолодший носій прізвища теж не відмовляється; *Бублики* – здавна в роду печуть та продають бублики; *Товстики* – усі в роду товсті. Найменування цієї підгрупи хоча й успадкувалися наступними поколіннями, проте не тільки не втратили свого значення, а й є яскравими індивідуальними характеристиками тих осіб, які ними прозиваються зараз.

Сімейно-родові прізвища можуть утворюватись від власних імен представників старшого покоління, наприклад: а) від імені діда чи прадіда: *Андріяші, Вакули*; б) від імені батька: *Йосипки, Степанці*; в) від імені баби чи прабаби: *Оринзі, Палахи*; г) від імені матері: *Одарчині, Христині*. Ці найменування належать до нейтральних, оскільки не характеризують найменованого, а тільки вказують на місце у родовій ієрархії.

Як зазначають дослідники, словотвірні моделі цих неофіційних антропонімів нічим не відрізняються від словотвірних моделей прізвищ, а деривація порівняно проста й досить одноманітна [1, с. 8-9]. І. Козубенко звертає увагу на те, що індивідуальні прізвища, які найчастіше бувають основою сімейно-родових антропонімів, успадковуючись у першому поколінні, оформлюються стандартизованими суфіксами й, фактично, стають іменами по батькові. Якщо такі назви є давніми, то найчастіше вони не мають стандартизованих посесивних суфіксів [2, с. 8, 9].

Індивідуальні прізвища можуть переходити від одного члена сім'ї на іншого, успадковуватись представниками молодших поколінь. Тоді найменування може позначати як одну особу – конкретного члена сімейного чи родового колективу, так і кількох чи всіх представників того ж колективу; не тільки виділяти найменованого, але й «уводити» його в загальний сімейно-родовий ряд. Саме ця властивість, за спостереженням П. Поротникова, надає найменуванню характеру семантичної невизначеності й викликає необхідність додаткової конкретизації особи, що може відбуватися шляхом використання словотвірних варіантів прізвища, у результаті чого утворюється сімейно-прізвищова ієрархія [5, с. 172–173]. Отже, найменування можуть утворювати парадигму з двох і більше прізвищ, які характеризуються словотвірною залежністю та наявністю чи відсутністю словотвірних формантів.

В українській антропоніміці вперше помітив і схарактеризував словотвірні ряди таких найменувань В. Охримович. Він визначив процес їхнього творення як закономірний та регулярний і звернув увагу на те, що за допомогою словотвірних засобів може бути змальована генеалогія родини, що сягає іноді п'ятого покоління [3, с. 306–307]. Однак найповніший аналіз словотвірних відношень між найменуваннями членів однієї родини запропонував П. Чучка [10, с. 176–179].

Сучасні індивідуальні прізвища також можуть переходити з однієї людини на іншу. Наприклад, у селі Зачатівка Волноваського району сім'ю Балакаїв прозивають *Ковбаси* від прізвища чоловіка *Ковбаса*. На його дружину кажуть

Ковбасиха, а на дочку – *Ковбасишина*. У такому ряді найменування входять у систему сімейно-родових, а взаємозв'язок між твірним та похідним (похідними) виявляється через суфікси.

Сімейно-родові прізвища Донеччини характеризуються рядом специфічних словотвірних ознак. Твірною основою може виступати ім'я, прізвище, прізвисько глави роду чи сім'ї, але кількість елементів утвореного антропонічного ряду неоднакова.

Виділяємо два типи словотвірних рядів: а) з першим елементом чоловічим власним іменем; б) першим елементом жіночим власним іменем.

У словотвірному ряді з першим елементом чоловічим власним іменем успадкування найменування відбувається від чоловіка до дружини, потім до дітей, онуків з наступним утворенням антропоніма для називання всієї сім'ї, наприклад: *Івась* (батько) – *Івасиха* (дружина) – *Івасик* (син) – *Івасі* (вся сім'я). У словотвірному ряді з першим елементом жіночим власним іменем успадкування найменування відбувається від жінки до чоловіка, потім до дітей, онуків з наступним утворенням антропоніма для називання всієї сім'ї, наприклад: *Сметанка* (жінка) – *Сметанка* (дочка) – *Сметанки* (сімейне).

Таблиця 1

Словотвірні зв'язки індивідуальних та сімейно-родових прізвищ з першим елементом «чоловіче власне ім'я»

Власна назва чоловіка	Прізвисько дружини	Прізвиська дітей (зокрема невісток і зятів)	Прізвиська онуків (правнуків)	Сімейно-родове прізвисько
<i>Андрій</i>	<i>Андрійчиха</i>	<i>Андріяш</i>		<i>Андріяші</i>
<i>Баланда</i>		<i>Баландов, Баландова</i> (невістка)		<i>Баландови</i>
<i>Богомаз</i>	<i>Богомазиха</i>	<i>Богомаз, Богомазка</i>		<i>Богомази</i>
<i>Бублик</i>	<i>Бубличиха</i>	<i>Бублик</i>	<i>Бубликівський (Бублик)</i>	<i>Бублики</i>
<i>Верба</i>	<i>Вербиха</i>	<i>Вербун, Вербунова</i> (невістка)	<i>Вербун</i>	<i>Вербуни</i>
<i>Винокур</i>	<i>Винокуриха</i>	<i>Винокур, Винокуриха</i> (невістка)	<i>Винокур</i>	<i>Винокури</i>
<i>Віктор</i>	<i>Вікториха</i>	<i>Вікторець</i>	<i>Вікторець</i>	<i>Вікторці</i>
<i>Гнат</i>	<i>Гнатиха</i>	<i>Ігнаток</i>	<i>Ігнаток</i>	<i>Ігнатки</i>
<i>Захар</i>	<i>Захарчиха</i>	<i>Захарок, Захарова</i>		<i>Захарки</i>
<i>Йосип</i>	<i>Йосипиха</i>	<i>Йосипка, Йосипок</i> (зять)	<i>Йосипець</i>	<i>Йосипки</i>
<i>Кость</i>	<i>Костичка</i>		<i>Костьова</i>	<i>Костики</i>
<i>Матвій</i>	<i>Матвійчиха</i>		<i>Матвій</i>	<i>Матвії</i>
<i>Никифор</i>			<i>Никифор</i>	<i>Никифори</i>
<i>Орел</i>	<i>Орлиха</i>	<i>Орел, Орлова</i>		<i>Орли</i>
<i>Пархом</i>			<i>Пархом</i>	<i>Пархоми</i>
<i>Пиріжок</i>		<i>Пиріжок, Пиріжкова</i>		<i>Пиріжки</i>
<i>Рудак</i>	<i>Рудачка</i>	<i>Рудак</i>	<i>Рудак</i>	<i>Рудаки</i>
<i>Сторчак</i>	<i>Сторчачка</i>	<i>Сторчаків, Сторчакова</i> (невістка)	<i>Сторчак, Сторчак</i> (правнук)	<i>Сторчаки</i>
<i>Степан</i>	<i>Степаниха</i>	<i>Степанець</i>	<i>Степанець</i>	<i>Степанці</i>
<i>Таран</i>	<i>Тараниха</i>	<i>Таран</i>		<i>Тарани</i>
<i>Тимоша</i>	<i>Тимошиха</i>	<i>Тимошин, Тимошина</i>		<i>Тимошини</i>
<i>Тишко</i>	<i>Тишкова</i>	<i>Тишко</i>	<i>Тишків</i>	<i>Тишки</i>
<i>Хрула</i>	<i>Хрула</i>	<i>Хрула</i>	<i>Хрула</i>	<i>Хрули</i>

Як видно з наведеної таблиці, процес успадкування найменувань супроводжується словотвірними змінами в структурі основи похідного слова. Такі зміни можуть відбуватися як у всіх наступних після першого елемента, наприклад: *Захар – Захарчиха – Захарок, Захарова – Захарки*; так і тільки в окремих, наприклад: *Часник – Часничиха – Часник – Часники*. Поодинокими є приклади, коли успадкування прізвища не супроводжується словотвірними змінами в жодному похідному антропонімі: *Хрула – Хрула – Хрула – Хрули*. Продуктивність такого типу парадигми низька, оскільки використання однакової форми найменування не передає ознак родової ієрархії. Своїми носіями й іншими людьми ці прізвища сприймаються як прізвища, тому можна припустити, що генетичним корінням вони сягають не другого чи третього покоління, а четвертого й навіть п'ятого.

Другий елемент (прізвисько дружини) утворюється переважно за допомогою андронімічного суфікса **-их (а)**: *Тимошиха*; рідше – за допомогою суфіксів **-к (а)**, **-ов (а)**: *Сторчачка, Тишкова*. У деяких словотвірних парадигмах другий елемент взагалі не представлений, що може пояснюватися кількома причинами: 1) у дружини було інше прізвисько, що мало вищий ступінь індивідуалізації її в колективі; 2) чоловік виховував дітей сам.

Третій елемент (прізвиська дітей, зокрема невісток і зятів) зазнає словотвірних змін залежно від статі поіменованої особи. Найменування синів утворюються здебільшого за допомогою суфікса **-ок**, наприклад: *Ігнаток, Йосипок*; рідше – за допомогою суфіксів **-ун, -ов, -ів, -ець, -ин, -яш**: *Вербун, Баландов, Сторчаків, Вікторець, Тимошин, Андріяш*. Досить часто прізвисько від батька до сина передається без будь-яких змін, наприклад: *Богомаз, Бублик, Орел, Таран* та ін. В основному спостерігаємо це тоді, коли перший елемент репрезентований прізвищем, а не прізвищем чи іменем батька. Найменувань зятів, за винятком одного – *Йосипок*, у такій парадигмі майже не представлено. Це пояснюється екстралінгвальними чинниками. Такі найменування отримують приймаки – чоловіки, які не мають свого господарства і деякий час або й постійно живуть у сім'ї дружини.

Найменування дочок зазвичай утворюються за допомогою посесивно-патронімічного суфікса **-ов (а)**, що приєднується до основи найменування батька, наприклад: *Захарова, Пиріжкова*, рідше за участю суфіксів **-ин (а)**, **-к (а)**: *Тимошина, Куличка*. Прізвиська невісток здебільшого утворюються від найменування чоловіка за допомогою флексії **-а**: *Баландова, Сторчакова*, рідше – суфікса **-ов (а)**: *Вербунова*. Показовим є те, що прізвиська невісток з прізвищами дочок можуть

збігатися за формою досить часто, але прізвиська матерів і дочок чи невісток збігаються рідше. У цих випадках можемо стверджувати, що суфікс виконує функцію як антропонімічну – утворює нове прізвисько, так і смислорозрізнавальну – вказує на представників різних поколінь та репрезентує різний ступінь спорідненості.

Четвертий елемент парадигми – прізвиська онуків (правнуків), репрезентований переважно чоловічими антропонімами, що повторюють без змін найменування діда й батька: *Винокур, Рудак*. У деяких словотвірних парадигмах відсутній третій елемент. Тут прізвисько успадковується відразу від діда до внука без словотвірних змін: *Никифор, Матвій, Пархоло*; або за допомогою суфіксів, які виконують пропатронімічну функцію: **-енк (о)**: *Остапенко*; **-ець**: *Степанець*. Такі варіанти парадигм свідчать про те, що типовим явищем для Донеччини, як і для інших регіонів України, є успадкування прізвищ по чоловічій лінії, що можна подати у вигляді логічного ланцюжка: **дід – син – онук – правнук**. Поодинокими є жіночі прізвиська такого типу (*Костьова*), оскільки дівчину найчастіше до заміжжя називають за батьком, а після заміжжя – за прізвищем чи прізвищем чоловіка.

Другий тип парадигми передбачає на місці першого елемента жіноче власне ім'я.

Таблиця 2

Системно-словотвірні зв'язки індивідуальних та сімейно-родових прізвищ з першим елементом «жіноче власне ім'я»

Власна назва жінки	Прізвисько чоловіка	Прізвиська дітей (зокрема невісток і зятів)	Прізвиська онуків (правнуків)	Сімейно-родове прізвисько
<i>Одарка</i>		<i>Одарчин, Одарчина</i>		<i>Одарки</i>
<i>Палажка</i>			<i>Палах</i>	<i>Палахи</i>
<i>Поля</i>			<i>Полян</i>	<i>Поляни</i>
<i>Сибірка</i>		<i>Сибірко, Сибірка</i>		<i>Сибірки</i>
<i>Слаба</i>		<i>Слабун</i>		<i>Слабуни</i>
<i>Сметанка</i>		<i>Сметанка</i>		<i>Сметанки</i>
<i>Хівя</i>		<i>Хівяк, Хівячка</i>		<i>Хівяки</i>

Як видно з таблиці, під час успадкування найменування від жінки до наступних поколінь другий елемент – прізвисько чоловіка, відсутній. Як правило, у таких випадках це вказує на те, що жінка виховує дітей без чоловіка.

Третій елемент – прізвиська дітей утворюються за допомогою різних за функцією суфіксів: **-ин / -ин (а)**: *Одарчин, Одарчина*; **-ун**: *Слабун*; **-як**: *Хівяк*; **-к (а)**: *Хівячка*. Одне найменування утворилося за допомогою флексії **-о**: *Сибірко*, що може бути наслідком вирівнювання прізвиська до прізвищ на **-к (о)**. У двох випадках успадкування найменування із словотвірними змінами відбулось від баби до онука: *Палажка – Палах, Поля – Полян*.

Для творення п'ятого елемента парадигми – прізвиська групового, якими називають усю родину чи сім'ю, використовуються флексії **-и / -і (-ї)**. Флексія **-и** приєднується до твірної основи, що закінчується на твердий приголосний: *Тарани, Слабуни*; флексія **-і (-ї)** – до основи, що закінчується на шиплячий чи м'який приголосний: *Івасі, Півні, Матвій, Дороші*.

Твірною основою для сімейно-родового прізвиська може бути перший елемент словотвірної парадигми: *Кулик – Кулики; Півень – Півні*. Такі пари здебільшого спостерігаємо тоді, коли прізвиська сина та внука успадковуються без змін або сина в сім'ї немає. Однак є сімейно-родові найменування, для яких твірною основою постає третій елемент – антропонім, що належить синові, наприклад: *Масло – Маслов – Маслови, Василь – Васильок – Васильки, Гнат – Ігнаток – Ігнатки* та под. У парадигмі, де перший елемент жіноче ім'я, виявляється тенденція до утворення сімейно-родового найменування від твірної основи прізвиська сина чи внука: *Слаба – Слабун – Слабуни, Палажка – Палах – Палахи*, що ще раз вказує на важливу ознаку патріархального мислення українців – особливий статус чоловіка як глави сім'ї чи родини.

Отже, сімейно-родові прізвиська характеризуються цілим рядом специфічних ознак, а саме: 1) вони можуть успадковуватись представниками наступних поколінь; 2) переважно не відображають реальних рис останнього носія, а вказують на зовнішність, характер чи інші ознаки першого носія; 3) свідчать про ступінь родинних стосунків; 4) основною їх ономастичною функцією є ідентифікаційна.

Уважаємо, що дослідження неофіційних найменувань людей, зокрема сімейно-родових прізвищ, є перспективним і становить великий науковий інтерес, оскільки вони одночасно відбивають особливості певної епохи і акумулюють багатий матеріал про світоглядні особливості й традиційні уявлення нашого народу.

Література:

- Бучко Г. Є. Народно-побутова антропонімія Бойківщини / Г. Є. Бучко, Д. Г. Бучко // *Linguistica slavica* : [ювілейний збірник на пошану Ірини Михайлівни Железняк / відп. ред. В. П. Шульгач]. – К., 2002. – С. 3–16.
- Козубенко И. И. Антропонимия Среднего Полесья (соотношение неофициальных и официальных именованний) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» ; 10.02.02 «Украинский язык» / И. И. Козубенко. – К., 1988. – 25 с.
- Охримович В. Знадоба до пізнання народних звичаїв і поглядів правних : Про сільські прозвища / В. Охримович // *Житє і слово*. – Львів, 1895. – Т. 3. – С. 302-307.
- Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1978. – 199 с.
- Поротников П. Т. Антропонимия замкнутой территории. (На материале говоров Талицкого района Свердловской области) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / П. Т. Поротников. – Свердловск, 1972. – 349 с.
- Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 366 с.
- Суперанская А. В. Ономастические универсалии / А. В. Суперанская // *Восточнославянская ономастика* : [сб. ст. / ред. А. В. Суперанская]. – М. : Наука, 1972. – С. 346–356.
- Сухомлин І. Д. Українські прізвиська людей як власні родові назви / І. Д. Сухомлин // *Говори і ономастика Наддніпрянщини*. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. держ. ун-ту, 1970. – С. 30-58.
- Франко І. Я. Причинки до української ономастики: зібрання творів у 50-ти т. / І. Я. Франко. – К., 1982. – Т. 36. – С. 391–426.
- Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття / П. П. Чучка. – К. : ТОВ «Папірус», 2008. – 671 с.

І. О. Артеменко,

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЯВИЩ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ США

У статті розглядається характер взаємозв'язку та ступінь кореляції між поняттями «мова» і «суспільство», «мова» і «культура» та визначається сутність мови як соціокультурного коду нації на матеріалі засобів вербальної репрезентації діяльності студентських гендерних спільнот в англійській мові США.

Ключові слова: мова, суспільство, суспільна природа мови, культура, нація, картина світу, національний характер, вербальна репрезентація.

В статье рассматривается характер взаимосвязи и степень корреляции между понятиями «язык» и «общество», «язык» и «культура» и определяется суть языка как социокультурного кода нации на материале средств вербальной репрезентации деятельности студенческих гендерных сообществ в английском языке США.

Ключевые слова: язык, общество, общественная природа языка, культура, нация, картина мира, национальный характер, вербальная репрезентация.

The article deals with the problem of interrelation between the notions 'language' and 'society', 'language' and 'culture' and shows the essence of language as a social and cultural code of a nation illustrating the ways of the verbal representation of the activity of the student gender societies in the English language of the USA.

Key words: language, society, social nature of language, culture, nation, world view, national character, verbal representation.

Дослідження проблеми взаємозв'язку та співвідношення понять «мова» і «культура», «мова» і «суспільство» цікавить дослідників багатьох сфер науки, тому воно посідає одне із провідних місць у лінгвістичній думці сьогодення. Так, наприклад, це питання становить вагомий інтерес для галузей лінгвістики, філософії, теорії та історії культурології, лінгвокультурології, соціолінгвістики, міжкультурної комунікації тощо.

Перші спроби дослідження даної проблеми було здійснено такими вченими, як Й. Гердер, В. Гумбольдт, Я. Грім, В. Грім, Е. Сепір, Б. Уорф, Д. Ліхачов, Ю. Лотман, О. Потебня, Ф. І. Буслаєв, О. М. Афанасьєв та ін. [див., напр., 3; 5; 8; 11; 13; 15].

Однак, і на сьогоднішній день це питання залишається не менш актуальним, саме тому велика кількість сучасних науковців продовжують працювати у галузі даної проблематики. Так, наприклад, І. Голубовська здійснила вагомий внесок у вивчення особливостей мовних картин світу [див., напр.: 4]. Дослідженням проблеми взаємодії мов у процесі міжкультурної комунікації займаються В. Кабакчі, О. Белоглазова, С. Тер-Мінасова та ін. [6; 14]. Окрім цього, чисельні праці В. Кабакчі присвячені вивченню культурно-обумовленої лексики, котру дослідник іменує «культуронімами» [див., напр.: 6]. Дослідження характеру співвідношення мови і культури знаходять відбиток у працях В. Лейчика, В. Манакіна, І. Голубовської, В. Маслової та ін. [4; 7; 9; 10]. У галузі соціолінгвістики поміж сучасних мовознавців працюють Л. Антошкіна, М. Вахтін, С. Головка та ін., у працях яких відбито дослідження проблеми взаємозв'язку мови і суспільства та характеру впливу суспільних явищ на національні мови [1; 2].

Проте, незважаючи на велику кількість досліджень, присвячених проблемам соціолінгвістики та лінгвокультурології, деякі проблеми залишаються відкритими та не менш актуальними і на сьогоднішній день. Так, наприклад, поза увагою науковців залишаються деякі групи лексичних одиниць, пов'язаних із тими чи іншими соціокультурними явищами та процесами, що відбуваються в окремих лінгвокультурних спільнотах.

Метою даної статті є визначити характер взаємозв'язку та ступінь кореляції між поняттями «мова» і «суспільство», «мова» і «культура» на матеріалі засобів вербального втілення аспектів й елементів діяльності студентських гендерних спільнот Північної Америки в англійській мові США.

На сьогоднішній день у науці не існує єдиної думки щодо характеру співвідношення та взаємозалежності понять «мова» і «культура». В першу чергу, це пов'язано з наявністю вагомих розбіжностей у тлумаченнях поняття «культура» в науковій думці сьогодення. Так, деякі вчені розуміють культуру як цінності духовного життя, інші – зводять дане поняття лише до явищ літератури, мистецтва, театру, кінематографії тощо. Окрім цього, існують спроби трактувати культуру як певну ідеологію, що покликана бути тлом для господарювання, або як якісну характеристику людської поведінки [4, с. 33–34].

Мова і культура, безперечно, перебувають у постійній взаємодії та взаємозалежності, проте, водночас, вони залишаються автономними системами. Загальновідомо, що мова є частиною духовної культури, має, як і культура, символічну природу і, водночас, є засобом вираження змісту культури, універсальною формою концептуалізації світу, інструментом пізнання, збереження й передачі культурної інформації. При цьому, їх зв'язок є двобічним: мова не лише відображає культуру, а й формує її [16, с. 77–78].

Відповідно до даної точки зору, мову можна вважати як дзеркалом культури, так і її знаряддям. Мова здатна відбивати не лише фрагмент реальної дійсності певної етнічної спільноти, а й спосіб життя її представників, їх світобачення, національний характер, систему цінностей, менталітет, їх суспільну самосвідомість. Так само, можна вважати, що культуру народу неможливо комплексно вивчати без дослідження мови, якою говорить її народ [12, с. 279–284]. Отже, мова не існує поза культурою, як і культура не існує поза мовою: їх взаємовплив та взаємозв'язок є комплексним й багатоаспектним.

В свою чергу, багатство мовних форм дає можливість простежити характер способу мислення представників певної культури та особливості їх менталітету. Характерні риси та особливості національних культур, традиції народів, їх звичаї та ритуали, менталітет та національні характери знаходять відбиток у мовних, концептуальних, ціннісних картинах світу, які створює та в яких живе людина. Будучи засобом вербального втілення уявлень про світ, мовна картина світу серед інших існуючих картин світу відіграє ключову роль, здійснюючи вагомий вплив на мислення носіїв певної мови, представників того чи іншого соціуму або національно-культурної спільноти [9, с. 63–65].

Вивчення природи мови посідає одне із провідних місць у лінгвістичних дослідженнях сьогодення та попередніх років. Насамперед, воно полягає у з'ясуванні характеру походження мови як явища біологічного, психічного чи соціального. Спостерігаючи багатолітню історію лінгвістичної думки, можна простежити, що погляди вчених на дану проблему відрізняються в залежності від загальних тенденцій розвитку науки у певний період. Так, наприклад, А. Шлейхер,

М. Мюллер та ін. у свій час розглядали мову як явище біологічне [за: 1, с. 181]. У більш пізніх лінгвістичних дослідженнях мова трактується як явище психічне. До цієї думки схилились такі вчені, як Г. Штейнталь, В. Гумбольдт, О. Потєбня та ін. [див., напр.: 5; 11].

Однак, у сучасному мовознавстві домінуючою є теорія про суспільну природу мови, що спирається на ретельний аналіз фактів розвитку і застосування мови. На сьогоднішній день відомо, що мова не закладається у біологічній сутності людини, вона не успадковується, а набувається в процесі соціальної адаптації людини. Розуміння мови як суспільного явища бере початок з середини XIX століття. Втім, не можна заперечувати її наявності біологічного та психічного аспектів в процесі оволодіння мовою, адже, на відміну від інших істот тваринного походження, лише людина, за словами сучасного науковця М. П. Кочергана, має мовний ген [за: 1, с. 181–182].

Що стосується психічного аспекту, то він полягає у відображенні в індивідуальному мовленні характеру мовця, а в національній мові – психічного складу нації в цілому, що простежується в національній специфіці лексико-семантичних асоціацій [1, с. 181–182].

Наявність у культурній сфері життя тієї чи іншої нації окремих явищ та понять, що притаманні лише їй і, таким чином, вирізняють її серед інших національно-культурних світових спільнот, а також суспільні процеси, що безперервно відбуваються у ході історичного розвитку нації, в значній мірі впливають на словниковий склад мови народу-носія. Це пов'язано з тим, що існування таких явищ і понять у свідомості індивідів – членів конкретного суспільства потребує вербального втілення, що здійснюється засобами національної мови.

Увагу привертають деякі групи лексичних одиниць, що стосуються певних соціокультурних явищ, характерних для окремих лінгвокультурних спільнот. Одну із таких груп становлять лексичні одиниці, що пов'язані із діяльністю студентських гендерних товариств у Північній Америці та котрі, безумовно, здійснюють відчутний вплив на словниковий склад англійської мови США.

У межах даного дослідження доречно говорити про роботу саме цих суспільних організацій тому, що її результатом є виникнення і наявність в англійській мові Сполучених Штатів специфічних вербальних номінацій на позначення елементів діяльності даних товариств, що особливо чітко та яскраво виділяються на загальному тлі американського варіанту англійської мови, виступаючи при цьому у якості лексичних одиниць з соціокультурним компонентом. Тож у контексті проблематики взаємозв'язку мови і культури, мови і суспільства та визначення сутності мови як соціокультурного коду нації дана категорія лексичних одиниць становить особливий інтерес.

Однією з найбільш чисельних тематичних груп лексичних одиниць даної категорії постають терміни на позначення елементів й аспектів життя, діяльності та внутрішнього устрою студентських гендерних організацій.

Перш за все, слід зауважити, що у Сполучених Штатах Америки серед студентських спільнот розрізняють чоловічі й жіночі організації, тому у нашому дослідженні ми й оперуємо терміном «студентські гендерні спільноти». В англійській мові США існування цих двох груп суспільних організацій студентів закарбувалось під назвами *'fraternities'* та *'sororities'*. Відомо, що дані терміни походять від латинських слів *frater* (укр. *брат*) та *soror* (укр. *сестра*), тому англомовні лексеми *'fraternities'* та *'sororities'* можна відповідно іменувати «братерствами» та «сестерствами» в українській мові. Очевидно, що в даному випадку вербалізація названих понять відбувається на основі запозичення термінів із латинської мови, а також на основі метафоризації.

Окрім цього, відомо, що термін *'fraternity'* у розмовній мові часто скорочується до *'frat'*, однак, слід звернути увагу на те, що застосування даного скорочення у деяких контекстах може набувати зневажливого відтінку [19].

Що стосується членів студентських гендерних спільнот, то в академічному просторі вищих навчальних закладів Сполучених Штатів вони відомі як англ. *fratdaddies* (укр. «*брату*»), що стосується членів чоловічих студентських організацій, та англ. *sorostitutes* (укр. «*сестри*»), що стосується членів жіночих студентських товариств. Однак, існують й інші варіанти їх найменування. Так, наприклад, синонімічними по відношенню до назви *fratdaddies* є терміни англ. *brothers* та *fraters*, а по відношенню до найменування *sorostitutes* – *sisters* та *sorors* [17].

Дослідження діяльності північноамериканських студентських «братерств» та «сестерств» дозволило виявити таку їх особливість, як застосування у назвах даних організацій літер грецького алфавіту (наприклад, *TAA* (*Tau Alpha Alpha*) – *Тай Альфа Альфа*, *PBPhi* (*Pi Beta Phi*) – *Пі Бета Фі*, *Gamma Phi Beta*) – *Гамма Фі Бета* та ін.). У зв'язку з цим, окрім назви англ. *'fraternities and sororities'* (укр. «*братерства та сестерства*») можна також зустріти їх альтернативне найменування – англ. *'Greek letter organizations'* (укр. «*Організації грецьких літер*») [20]. Відомо, що в наш час поняття *'Greek letter organizations'* стало виразом, синонімічним північноамериканським *'fraternities and sororities'*.

Внаслідок даної особливості, серед термінів, що позначають елементи діяльності студентських гендерних спільнот у США, знаходимо й такі, як, наприклад, англ. *'Greek society'* (укр. «*грецька спільнота*»), англ. *'Greek system'* (укр. «*грецька система*»), англ. *'Greek life'* (укр. «*грецьке життя*») [18]. Вони слугують у якості позначення життя й діяльності у загальному сенсі гендерних товариств у Сполучених Штатах Америки як специфічної студентської субкультури, що виникла в американському суспільстві. Подібно до даних найменувань, члени «організацій грецьких літер» іменуються як англ. *'Greeks'* (укр. «*греки*»), а місце, де зосереджуються індивідуальні «братерства» та «сестерства» – відповідно як англ. *'Greek house'* (укр. «*грецький дім*») або як англ. *'Greek Castle'* (укр. «*грецька фортеця*») [19].

На зразок вищеназваних понять вербалізовано ще декілька явищ, що стосуються «грецького життя». Так, один тиждень на рік, коли члени різних «грецьких» співтовариств збираються разом та влаштовують спільну урочисту зустріч з метою обговорення участі у суспільно-важливих програмах, заходах з благодійності або ж просто заради змагань та розваг, отримав назву англ. *'Greek Week'* (укр. «*грецький тиждень*») [21].

Також відомо, що переважна більшість «братерств» та «сестерств» у Північній Америці (за деякими даними, це стосується близько 450 спільнот) публікують так зване щорічне видання під назвою англ. *'Greek Yearbook'* (укр. «*грецький щорічник*»), у якому висвітлюються всі відомості про найважливіші події конкретних суспільств, про особливості процедур вступу до товариств та аспекти їх діяльності [20].

Вербальне втілення виразів даного типу в англійській мові США відбувається на основі застосування метафори. Проте, зазначимо, що серед понять, які стосуються «грецького життя» й вербалізуються в англійській мові Сполучених Штатів у поєднанні з лексемою *'Greek'* існують й інші.

Не менш чисельною є група термінів, що стосуються процедури вступу до американських гендерних товариств студентів, зокрема, тих, що пов'язані з процедурою набору новачків.

Відомо, що процедура набору триває раз на рік протягом тижня, який отримав назву англ. *'rush week'* (укр. «*тиждень нік*»), при чому сама процедура носить назву англ. *'rush'* (укр. «*гонитва*», «*змагання*») у зв'язку з тим, що велика кількість

бажаючих прагне вступити до конкретних організацій [18]. Після того, як організація здійснила відбір та запросила новачків у свої лави, вона встановлює для них так званий «випробувальний термін» – англ. *'pledgeship'*, при чому новачків протягом цього періоду називають «заручниками» – англ. *'pledges'* [19]. Деякі спільноти, однак, замінили термін *'pledges'* більш нейтральними поняттями англ. *'zobes'* та *'new members'* [17] (укр. «новачки») у зв'язку з тим, що поняття «заручник» – *'pledge'* та «випробувальний термін» – *'pledgeship'* часто тлумачать негативно, а деякі спільноти навіть взагалі відмовились від цієї процедури [21].

Однак, існують й інші, більш серйозні, негативні аспекти діяльності студентських гендерних товариств у Північній Америці. Таким аспектом, зокрема, є проблема існування ритуальних принижень, на кшталт українського поняття «ді-дівщина», котра, як відомо, існує у колах американських «організацій грецьких літер» та іменується терміном *'hazing'* в англійській мові США і трактується як злочин у 44 штатах. Незважаючи на те, що дане явище є характерним і для спортивних команд коледжів та університетів, і для військових організацій та груп строювої підготовки, у Сполучених Штатах поняття *'hazing'* зазвичай асоціюється саме з «організаціями грецьких літер». Крім того, воно наводиться у якості одного із основних негативних чинників існування в Америці студентських гендерних товариств та являє собою одну із найбільших загроз для існування самих організацій у межах правового поля [18].

Відомо також, що останній день «боротьби» за право вступу до студентської гендерної спільноти в англійській мові США отримав назву англ. *'Bid Day'*, а випробувальний термін (тривалістю приблизно в один тиждень) для новачка, котрий дав обітницю вступити до «братерства» (або «сестерства»), що передбачає виконання важких, зазвичай безглузких та принизливих доручень, відомий під назвою англ. *'hellweek'*, тобто укр. «пекельний тиждень» [20].

Як бачимо, мовне втілення вищеназваних понять відбувається шляхом метонімізації, окрім останнього, – *'hellweek'* – де спостерігаємо застосування метафори.

У межах даного дослідження вагомий інтерес становить також група одиниць на позначення аспектів приватного життя, розваг та відпочинку членів студентських гендерних товариств. Серед них існує таке поняття, як англ. *'bar belle'*, що позначає дівчину – члена жіночої студентської спільноти, котра славиться серед «сестер» як щонічна завсідниця барів [19], і втілюється у мову шляхом застосування метафори.

Термін англ. *'bronzing'* позначає процес відпочинку на березі водоймища чи біля басейну з метою отримання природної засмаги та одночасного вживання алкогольних напоїв. Говорячи про алкогольні напої, зазначимо, що пиво серед «братів» та «сестер» іменується як англ. *'frat water'* [21]. У двох останніх прикладах спостерігаємо застосування метонімізації.

Таким чином, поняття «мова» і «суспільство» та «мова» і «культура» перебувають у беззаперечному та нерозривному зв'язку, адже мова, будучи знаряддям культури та виконуючи у суспільстві низку життєво-важливих функцій, виступає засобом втілення та відображення національного характеру та національного менталітету конкретної нації, виступаючи при цьому у якості її соціокультурного коду. Досить яскраво ілюструє цю характеристику мови наявність у соціокультурному просторі Північної Америки такого явища, як студентські гендерні співтовариства з великою кількістю понять, що стосуються їх діяльності і потребують вербального втілення в англійській мові США.

Здійснивши відбір лексичних одиниць даної категорії та проаналізувавши ті, що входять до складу найбільш чисельних тематичних груп, можна зробити висновок, що найбільш поширеними засобами вербального втілення явищ і понять, що стосуються елементів й аспектів діяльності північноамериканських гендерних спільнот, є метафоризація та метонімізація.

Найчисельнішими тематичними групами лексичних одиниць, що позначають елементи й аспекти діяльності студентських гендерних організацій, виявились ті, що стосуються життя, діяльності та внутрішньої організації «братерств» та «сестерств», процедури вступу до спільнот та специфіки відбору новачків, приватного життя та сфери розваг членів названих спільнот тощо.

Серед тематичних груп лексичних одиниць даної категорії, що становлять перспективу подальших досліджень, можна виділити наступні: наприклад, ті, що стосуються функціонування гендерних об'єднань студентів латиноамериканського та афроамериканського походження, організацій, що контролюють діяльність студентських гендерних спільнот, суспільної та благодійної сфери діяльності «братерств» та «сестерств» та ін.

Література:

1. Антошкіна Л. Соціолінгвістика : навчальний посібник / Л. Антошкіна, Г. Красовська, П. Сигеда, О. Сухомлинов. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток Лтд», 2007. – 360 с.
2. Вахтин Н. Б. Соціолінгвістика і соціологія мови : навч. посібник / Н. Б. Вахтин, Е. В. Головкин. – СПб : ІЦ «Гуманитарная академия»; Изд-во Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2004. – 336 с.
3. Гердер И. Г. Идеи к философии истории (Просвещение : культурология как наука) / Иоганн Готфрид Гердер. – М. : Наука, 1977. – 703 с.
4. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : [монографія] / Ірина Олександрівна Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 283 с.
5. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества / В. Гумбольдт // Избр. труды по языкознанию / В. Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1984. – С. 37–296.
6. Кабакчи В. В. Введение в интерлингвокультурологию : учеб. пособие / В. В. Кабакчи, Е. В. Белоглазова. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2012. – 252 с.
7. Лейчик В. М. Отношения между культурой и языком : общие функции / В. Лейчик. – Вестник МГУ. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2003. – Сер. 19. – № 2. – С. 17–30.
8. Лотман Ю. М. Избранные статьи в 3-х томах. Статьи по семиотике и типологии культуры / Ю. М. Лотман. – Таллин : Александра, 1992. – Т. 1. – 479 с.
9. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація : навч. посіб. / Володимир Миколайович Манакін. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 288 с. – (Серія «Альма-матер»).
10. Маслова В. А. Лингвокультурология / Валентина Авраамовна Маслова. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
11. Потебня А. А. Мысль и язык / Александр Афанасьевич Потебня // Слово и миф : Сборник научных трудов / [под ред. А. Л. Топоркова]. – М. : Правда, 1989. – С. 17–200.
12. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
13. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Эдвард Сепир. – М. : Прогресс, 2001. – 654 с.
14. Тер-Минасова С. Г. Война и мир языков и культур : вопросы теории и практики / С. Г. Тер-Минасова. – М. : Астрель : Хранитель, 2007. – 286 с.

15. Уорф Б. Л. Отношение норм поведения и мышления к языку / Бенджамин Ли Уорф // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1960. – Вып. 1. – С. 135–168.
16. Шухардт Г. Избранные статьи по языкознанию / Гуго Шухардт. – М. : Эдиториал УРСС, 2010. – 295 с.
17. College Vocab : Greek Life [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.seventeen.com/college/freshman-15/greek-life-vocabulary>
18. Fraternity and Sorority Definitions : Greek Dictionary (University of Nevada, Las Vegas) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unlv.edu/getinvolved/greek-definitions>
19. General Greek Life Vocabulary (Truman State University) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://greeklife.truman.edu/greekvocabulary.asp>
20. Greek Glossary : Greek Life (Texas Woman's University) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.twu.edu/greek-life/greek-glossary.asp>
21. Greek Terminology : Fraternity and Sorority Affairs (University of Kentucky) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fraternitysororityaffairs82160.orgsync.com/Terminology>

УДК 811.111'42

І. В. Асмукович,

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

ВЕРБАЛЬНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТУ FLIGHT/АВІАПЕРЕЛІТ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ АВІАКОМПАНІЙ)

Стаття присвячена комплексному вивченню англomовних текстів рекламних авіаційних слоганів шляхом аналізу їх змістових, комунікативно-прагматичних та семантико-когнітивних особливостей. На підставі когнітивно-дискурсивного підходу з'ясована специфіка актуалізації концепту АВІАПЕРЕЛІТ у сучасному англійському авіаційному рекламному дискурсі.

Ключові слова: рекламний слоган, комунікативно-прагматичні особливості, фрейм, концепт, авіапереліт.

Статья посвящена исследованию лингвопрагматического и семантико-когнитивного аспектов англоязычных текстов рекламных авиационных слоганов. На основе когнитивно-дискурсивного подхода установлена специфика актуализации концепта АВИАПЕРЕЛЁТ в современном английском авиационном рекламном дискурсе.

Ключевые слова: рекламный слоган, коммуникативно-прагматические особенности, фрейм, концепт, авиAPERелёт.

This study presents a cognitive-discursive approach to exposing specificity of the concept FLIGHT as actualised in modern English aviation advertising discourse. The concept is viewed as a dynamic mental structure, a product of interaction, which reflects the understanding of the phenomenon of flight.

Structurally the concept FLIGHT is defined as the gestalt of the operandi modi, which include both the notional and evaluative content and are embodied in such manifestations of the concept as the logical notion, the commonsense notion, and the metaphoric image.

The article focuses on the overall analysis of the pragmarelevant language means conveying an evaluative meaning in the English-language commercial advertising text in view of its communicative-pragmatic purposes and cognitive bases. The article deals with the study of aviation advertising slogans as a specific type of communication. The communicative and pragmatic peculiarities of advertising aviation slogans have been found out. The ways to achieve the communicative and pragmatic aims of advertising slogans have been described.

It has been shown that the pragmatic bases of the actualization of evaluative semantics in advertising texts are the so called psychological presuppositions which are correlated with the pragmarelevant evaluative concepts underlying the advertising message and determining its evaluative content.

Representation of the aviation advertising discourse via frame modelling has helped to outline its structural and semantic parameters, as well as determine the elements of its lexical inventory. The article deals with the addressee-orientation of English aviation advertising discourse and elicits its communicative strategies and tactics.

Key words: advertising slogan, communicative, pragmatic peculiarities, concept, frame, flight.

Логіка розвитку сучасного мовознавства у дискурсивно-семіотичному напрямку обумовлює тлумачення дискурсу як мовленнєво-мисленнєвої діяльності людини у широкому розмаїтті соціокультурних контекстів [2; 3; 4; 5], що забезпечується оперативними поліфункціональними одиницями знання, які поєднують суспільний та індивідуальний досвід, – концептами.

Вивчення концептів з позицій антропоцентризму сприяє зосередженню уваги дослідників на явищах, що становлять невід'ємну частину життя як окремої людини, так і суспільства в цілому. Однак, незважаючи на постійно зростаючий інтерес до цієї проблеми, багато питань ще не вирішені з достатнім ступенем повноти і конкретності. Саме цим зумовлена актуальність нашого дослідження.

J. G. Wensveen, автор найбільш повної книги про менеджмент у сучасній авіації «Air transportation: a management perspective», розглядаючи роль авіагалузі в сучасному світі, робить висновок, що «авіаперевезення така ж невід'ємна частина життя як, наприклад, комп'ютер і телефон. І символи сучасної авіагалузі прямо відображають символи сучасного життя: швидкість, комфорт, безпека, економічна складова» [10, с. 25].

Актуальність роботи зумовлена зверненням до новітнього когнітивного напрямку лінгвістики, зокрема до аналізу мовного втілення структурованої репрезентації світу в мисленні людини – мовної картини світу. Картина світу становить суму значень і уявлень про світ, що впорядкована в інтегральну систему. Субстратом такої системи є ментальні утворення різних рівнів: образи, уявлення, схеми, поняття, фрейми, гештальти та інші ідеальні сутності різного ступеня складності й абстракції, що мають родову назву «концепт» [3]. Під концептом розуміють сукупність усіх знань про предмет, що включають як його суттєві, так і несуттєві ознаки; він виступає, з одного боку, як цілісна єдність, а з іншого боку – як система багатьох взаємозалежних властивостей і відносин [1; 3; 4; 5].

Об'єктом досліджень у когнітивній лінгвістиці є вербалізовані знання про світ, тобто концепти, в яких представлено суб'єктивний образ об'єктивної дійсності [5]. Вивчення вербалізованих знань відбувається за допомогою різних методик концептуального аналізу, який є логічним продовженням семантичного аналізу [5, с. 21]. Обидва види аналізу спрямовані на дослідження значення. Однак якщо для семантичного аналізу достатнім є виявлення семантичних компонентів, які

сприяють адекватному тлумаченню знака, то кінцевою метою концептуального аналізу стає побудова концептуальної моделі того інформаційного фрагмента, який фіксується знаком. Для цього елементи значення мають бути особливим чином угруповані, впорядковані та взаємопов'язані [5]. Інструментами такого впорядкування є концептуальні структури: пропозиції, фрейми, сітки, прототипові моделі тощо. При цьому базовими структурами вважаються фрейми та прототипові моделі [4, с. 38].

Фрейм є моделлю, що репрезентує інформацію про стереотипні явища або ситуації [4, с. 11]. Поняттєві елементи (слоти) фрейму й зв'язки між ними залишаються незмінними, у той час як наповнення слотів може бути різним.

Для вирішення питання про те, що являє собою загальна структура концепту АВІАПЕРЕЛІТ, необхідно представити цю схему у вигляді фрейма.

АВІАПЕРЕЛІТ визначається в сучасній англійській мові як **FLIGHT** – *a trip made by or in an airplane* [8]; *a journey made through the air or in space, especially a timetabled journey made by an airline* [9]; *a scheduled airline journey; a journey made by flying, usually in an aeroplane* [9].

Комерційна реклама становить собою особливу сферу діяльності, спрямовану на привернення уваги великої аудиторії до рекламованого предмета з метою вирішення певних маркетингових завдань рекламодавця. Завданням реклами є вплив на адресата та спонукання його до конкретної дії – придбання товару, користування послугою. Успішне вирішення цього завдання залежить від багатьох чинників (урахування цільової аудиторії, вибору каналу комунікації та інших), але насамперед визначається адекватним моделюванням вербальної ситуації в тексті реклами. Суть моделювання вербальної ситуації полягає в тому, щоб «прилаштувати» якості товару під потреби адресата реклами, тобто представити предмет реклами як цінний для адресата й відповідний до його потреб. Передбачувані потреби адресата є психологічною пресупозицією – умовою, що повинна бути задоволена в створюваному тексті реклами для досягнення ним поставленої комунікативно-прагматичної мети [2, с. 9]. Таким чином, психологічна пресупозиція є прагматичною підставою для появи оцінки у тексті реклами. Це дозволяє створити ілюзію, що в оцінці предмета реклами виражені власні бажання адресата реалізувати ту чи іншу потребу. Психологічні пресупозиції співвідносяться з прагматичними оцінками концептами рекламного повідомлення та детермінують його оцінний поняттєвий зміст [2, с. 11].

Аналіз текстів англійських слоганів авіаційних компаній в руслі комунікативно-прагматичного, семантико-прагматичного та когнітивного підходів дозволяє виділити прагматично-оцінні концепти, що корелюють з відповідними психологічними пресупозиціями та визначають поняттєвий зміст комунікативно-прагматичної стратегії в досліджуваних рекламних текстах. Такими концептами є: БЕЗПЕКА, ПРОФЕСІОНАЛІЗМ, ЧАС, СВОБОДА, МРІЯ, ЕКОНОМІЧНА ВИГОДА, НОВИЗНА.

Національний менталітет і етнічні стереотипи, історичні особливості, соціальне середовище, добробут суспільства, граматичний лад мови – всі ці фактори впливають на сприйняття соціально значущої інформації, до якої ми відносимо і рекламу. Автори рекламних текстів теж враховують вищезазначені чинники. Як концентр ключової ідеї рекламного повідомлення рекламний авіаційний слоган виконує як функцію надання інформації про послуги авіакомпанії, так і функцію впливу на адресата, де остання виступає його функціональною домінантою.

Скрипт авіаперельоту може бути представлений в наступному вигляді: замовлення квитка → реєстрація → посадка в літак → переліт → прибуття в пункт призначення.

Концепт АВІАПЕРЕЛІТ виступає як квант структурованого соціокультурного знання, що відбиває цінності сьогодення. У досліджуваному концепті стереотипізація відіграє основну роль, що, з одного боку, сильно звужує можливості реклами в галузі авіаперевезень, з іншого – дає необмежені можливості пошуку в області імпліцитної інформації. Одним із прийомів створення слоганів авіакомпаній є актуалізація просторово-часових відношень, через які приховано реалізується фрейм безпеки.

Фрейм «БЕЗПЕКА», наприклад: (Jat Airways) *In safe hands* [6]. Варіативні привабливі параметри комфортності в самовідчутті пасажира, що затьмарюють тривогу з приводу безпеки, лежать в смисловій основі наступних слоганів: (Seaborn Airline) *Feel good flying*; (Sky Airlines) *Smile in the Sky*; (EgyptAir) *Enjoy The Sky*; (Air Labrador) *Spirit of flight*; (Korean Air) *Excellence in Flight*; (Sunwing Airlines) *Fly better. Experience the difference*; (Aerolineas Argentinas) *Up high in the sky* [7]. В останньому прикладі актуалізація значення висоти як константи може бути пов'язана з тим фактом, що, згідно з численними дослідженнями, найбільш поширеними страхами, пов'язаними з авіаперельотами, є ситуації зльоту і посадки літака, в даному випадку виключеними з відповідного концепту.

Пов'язуючи значення часу і простору, слогани створюють відчуття безперервного руху вперед, виключаючи зі скрипта концепту «авіапереліт» ситуацію посадки, наприклад: (Air Carabes) *Sun on the whole line*; (Fly Emirates) *Keep Discovering*; (Delta Air Lines) *We love to fly and it shows*; (Spirit Airlines) *Catch the Spirit*; (US Airways) *Fly With US*; (Empire Airlines) *We can do that* [6]. Слогани, що представляють авіапереліт як щось унікальне, характеризуються великим ступенем абстрактності, у тому числі за рахунок використання абстрактних іменників (*freedom, spirit, dream* та інш.). Особливістю концепту «авіапереліт» у свідомості реципієнта пов'язана з тим, що він має заздалегідь заготовлений скрипт, що включає в себе стереотипні уявлення про безпеку, що припускають можливі варіанти негативного розвитку подій. Слогани ж даної групи, фокусуючи увагу реципієнта на концепті «ПОЛІТ», представляють його не як незвичний стан, що несе потенційну небезпеку, а як певну унікальну можливість отримати нові приємні відчуття. Наприклад, розглянемо слогани, що об'єктивують фрейм «СВОБОДА»: (Air Namibia) *Carrying the spirit of Namibia*; (Ethiopian Airlines) *The new spirit of Africa*; (Airlink) *Freedom of the African sky*; (Southwest Airlines) *A Symbol of Freedom* [7].

Найчастіше тривоги реципієнта, пов'язані з авіаперельотом, актуалізуються ще до самої події. Головне завдання рекламного слогана – привернути увагу до компанії, зменшивши (в даному випадку) негативний дисонанс, а відбувається це ще на землі. Тому слоган представляє майбутній політ як щось особливе. Дане значення багато в чому спирається на фрейми чуттєвої категорії «передчуття» та фрейм «мрія».

Фрейм «МРІЯ»: (Rwandair) *Fly our dream to the heart of Africa*; (China Eastern Airlines) *Traveling the globe, making dreams come true*; (Federal Air) *Exploring New Horizons; Fly to the beautiful* [6].

Вважаючи, що нівелювання стереотипів, пов'язаних з небезпекою, може досягатися шляхом задіяння подібних за конотативним наповненням слів-репрезентантів інших концептів, ми виділяємо групу слоганів, що об'єктивують фрейм безпеки через актуалізацію концепту «ДІМ». «ДІМ» відноситься до базових концептів, який з давніх часів функціонує в людській свідомості. Наприклад, (US Airways) *Home away from home* [7]. У даному прикладі імпліцитна актуалізація концепту «ДІМ» відбувається по лініях агента і референта. З одного боку, сполучення «в небі як вдома» служить характеристикою професіоналізму самої авіакомпанії, і імпліцитно закладена інформація може бути вербалізована наступним чином:

у небі ми відчуваємо себе так само впевнено, як і вдома, і небо залежить від нас, а не ми від нього. З іншого боку, слоган апелює до почуттів і асоціацій реципієнта. У клієнта авіакомпанії виникають асоціації з домашнім вогнищем, пов'язаним з затишком, комфортом, теплом і, як наслідок, безпекою та спокоєм.

Розглянемо актуалізація концепту «професіоналізм» через категорію часу.

Фрейм «**ЧАС**»: (Direct Air) *When Time Matters... GO DIRECT!*; (East African Safari Air) *Fly there faster*; (Air Net) *Every second counts*; (Air Now) *When your freight can't wait*; (Bin Air) *When time and quality matters* [7]. У слоганах деяких авіакомпаній еспліктується час їх існування. Редукування фрейма безпеки авіаперельоту відбувається за рахунок імпліцитної інформації, коли актуалізується інференція реципієнта про безпеку перельоту: дана авіакомпанія контролює небо вже багато років. Потенційний фрейм «контроль» концепту «професіоналізм» не тільки репрезентується як показник тривалості існування компанії, але й сприймається як неспростовний факт відсутності за окреслений період у неї авіакатастроф і виступає асоціатом фрейма «безпека» концепту «авіапереліт».

Фрейм «**ПРОФЕСІОНАЛІЗМ**», наприклад: (Bering air) *Celebrating 30 years*; (Grand canyon airlines) *Creating memories since 1927*; (Kenmore air) *Flying the pacific northwest since 1946*; (Scenic Airlines) *Since 1965 we have shown the awe and wonder of Grand Canyon to 10 millions people. You are next*; (Civair) *In the aviation business since 1989*; (Freight Runners Expres) *Excellent service since 1985!*; (Avianca) *The First Airline of the Americans*; (Wiggins Airways) *Serving aviation since 1929*; (Baron Aviation) *35 years of excellence in service and safety*.

Фрейм «**КОМФОРТ, ЯКІСТЬ ОБСЛУГОВУВАННЯ**», наприклад: (ABXAir) *Your most reliable charter solution*; (Air Sunshine) *Dependable quality service*; (Croatia Airlines) *More than a comfortable flight*; (Liberty Jet Management) *Service beyond expectations*; (Allegiant Air) *Travel is our deal*; (National Airlines) *We deliver this world*; (Pace Airlines) *Setting the peace with personal service*; (Xtra Airways) *Beyond what is expected*; (Scandinavian Airlines) *Service and simplicity* [6].

Численні приклади слоганів, що підкреслюють виключно дбайливе і турботливе ставлення авіакомпанії до клієнта через актуалізацію усвідомлення реципієнтом себе як першопричини польоту, наприклад: (Overland Airways) *Flying for you*; (Inter Sky) *We Fly You*; (Finnair) *Designed for you*; (Precision Air) *You are we fly*; (JetBlue Airways) *You above all*; (Cape Air) *We're your wings* [7].

В окремих слоганах акцентується увага на цінновій політиці авіакомпанії.

Фрейм «**ЕКОНОМІЧНА ВИГОДА**», наприклад: (VivaAerobus) *The low cost airline of Mexico*; (Go) *Hawaii's Low Fare Airline*; (Flyhnc Express) *Fly more pay less with Flyhnc*; (Israel Airlines) *Why pay more?*; (Spirit Airlines) *The Ultra Low Cost Airline For The Americans*; (Nas Air) *The Kingdom's First Low-Cost Airline*; (Smartwings) *Cheap tickets around Europe*; (Mango) *Easy on the pocket, easy on you*; (Iceland express) *Bright lights, big City better price* [6].

Фрейм «**РЕГІОН**». У наступних слоганах фіксуємо прийом, поширений в рекламному авіадискурсі, – акцентування уваги на спільності авіакомпанії-носія і адресата через приналежність до єдиного регіонального соціуму, наприклад: (Olympic Air) *Greece, Flying High*; (OnurAir) *Fly Turkey, fly!*; (LaudaAir) *The Austrian Way to holidays*; (Edelweiss Air) *Flying the Swiss way*; (Jazz Air) *Jazz is Canadian airline*; (Sun Country Airlines) *The Hometown Airline*; (Airlines of Tasmania) *Your Tasmanian Airline*; (Skywest Airlines) *Your state – your airline*; (St. Barth Commuter) *Our local airline*; (Skippers Aviation) *Truly Regional Airline*; (First air) *The airline of the north* [7].

Слоган однієї з авіакомпаній Аляски (Air Tindi) «*Providing safe and efficient air transportation to people of the north by people of the north*» вдало редукує фрейм «небезпека» концепту «авіапереліт», актуалізуючи концепт «довіра». Увага фокусується на спільності пасажирів і членів екіпажу. Актуалізуються можливі стереотипні уявлення про людей півночі як людей мужніх, відповідальних, здатних якісно виконувати свою роботу в будь-яких умовах.

Однією з причин негативних емоцій у зв'язку з майбутнім авіаперельотом може бути усвідомлення того, що реципієнт сам ніяк не контролює ситуацію. Представлена нижче група слоганів зближує авіакомпанію з клієнтом, створюючи ілюзію зворотної ситуації, роблячи реципієнта господарем становища, який визначає сценарій майбутнього польоту.

Фрейм «**ГОСПОДАР У НЕБІ**»: (Air Botswana) *Going Your Way*; (Gulf Air) *Your Network, Your World*; (Heli Air) *Fly on your own wings*; (Monarch Airlines) *Fly Your Way. Every Day*; (Air Alsie) *The world at your command*; (Air Train Airways) *Go. There's nothing stopping you*; (Air India) *Your Palace in the Sky* [7].

У слогані «*Gestair. The sky in your hands*» (Небо в ваших руках) реципієнт репрезентується як господар становища під час польоту, контролюючий небо. У слогані «Brussels airlines. *Flying your way*» сполучення «*Flying your way*» здатне позначати й такі фрейми авіаперельоту, як «швидкість», «висота», «точність часу прибуття» або «якість обслуговування під час польоту» – все це, згідно слогану, знаходиться в прямій залежності від побажань реципієнта.

Політ на літаку репрезентується як заряд позитивних емоцій. Авіакомпанія представляється як вірний друг, готовий з радістю розділити з реципієнтом ці миті, наприклад: (CommutAir) *Come fly with us*; (United Airlines) *Let's Fly Together*; (Aeromexico) *Let us take you there...* [6].

Фрейм «**ДРУЖБА**»: (Kuwait Airways) *Earning Your Trust*; (Air Choice One) *Your Personal Service Airline*; (Air Link) *Your personal airline*; (Turkish Airlines) *We are Turkish Airlines, We are Globally Yours*; (Airtnorth) *Together we fly; Yesterday, today, and always with you*; (American Airlines) *We know why you fly*; (Tunisair) *Let's enjoy flying together* [7].

Фрейм «**КРИЛА**»: (Air Tanzania) *The wings of Kilimanjaro*; (ArikAir) *Wings of Nigeria*; (Horizon Air) *Wings of the Great Northwest*; (Royal Air Marocco) *The wings of Morocco*; (MASwings) *Community's Wings of Love*; (Jazeera Airways) *Wings of Freedom* [6]. Такі слогани об'єктивують асоціативний ряд «ЛІТАК-ПТАХ», що сприяє актуалізації як чуттєвого, так і прагматичного аспектів. Значення нескінченності неба репрезентує авіапереліт як неймовірну пригоду, повну приємних відкриттів, що відбуваються в кожному мить польоту, і протипоставлену буденному життю.

Виділяємо групу слоганів, які отожднюють майбутній авіапереліт із пристрасстю.

Фрейм «**ПРИСТРАСТЬ**», наприклад: (Brussels Airlines) *Experience our Passion*; (Airways France) *Flying is our passion*; (Hawkaair Aviation Services) *Flying with passion*; (TAM Airlines) *Passion to fly and serve* [7]. Так, у слогані «(Benin Golf Air) *The Passion of Traveling, When the Sky Turns to Charm*» [6] небо виступає в якості самостійного концепту. Представлений слоган апелює до чуттєвого сприйняття польоту як довгоочікуваної і приємної для реципієнта події.

Отже, базовими концептами авіаційного рекламного дискурсу є БЕЗПЕКА та ПРОФЕСІОНАЛІЗМ. Ці концепти, разом із концептами КОМФОРТ, ЕКОНОМІЧНА ВИГОДА, ШВИДКІСТЬ складають ядро ціннісної системи рекламних слоганів авіаційних компаній. Периферію концепту АВІАПЕРЕЛІТ складають ціннісні концепти, що сприяють актуалізації як чуттєвого, так і прагматичного аспектів рекламних слоганів.

Результати наукової розвідки відкривають перспективи для подальшого дослідження концептів, що межують з концептом АВІАПЕРЕЛІТ, наприклад, АВІАКАСТРОФА, АВІАТОР та ін., які знайшли свою об'єктивацію в англійській мові.

Література:

1. Жаботинская С. А. Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования / С. А. Жаботинская // Лінгвістичні студії. – Черкаси : Сіяч, 1997. – Вип. 2. – С. 3–11.
2. Крамаренко М. Л. Аксиологічна прагмасемантика англомовного рекламного тексту : автореф. дис. канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / М. Л. Крамаренко. – Донецьк, 2005. – 20 с.
3. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Под общей редакцией Е. С. Кубряковой. – М. : МГУ, 1997. – 245 с.
4. Минский М. Фрейм для представления знаний / М. Минский. – М. : Энергия, 1979. – 152 с.
5. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2001. – 191 с.
6. A Comprehensive List of Airline Slogans : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://thetravelinsider.info/airlines/airlineslogansb.htm>
7. Airline Slogans : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thinkslogans.com/slogans/advertising-slogans/airline-slogans/>
8. Flight: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.merriam-webster.com/dictionary/flight>
9. Flight: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/flight>
10. Wensveen John. G. Air Transportation: a management perspective. – 6th ed. [Text] / John. G. Wensveen. – GB: MPG Books LTD, Bodmin, Cornwall, 2007. – 569 p.

УДК 81'373.43 = 161.2

І. М. Бабій,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

СЕМАНТИКА ТА СТРУКТУРА ОКАЗІОНАЛЬНО-ПРЕДМЕТНОЇ НОМІНАЦІЇ В АВТОРСЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

У статті розглядаються іменникові індивідуально-авторські новотвори, які функціонують у прозових творах Володимира Винниченка. Проаналізовано семантику та структуру іменникових лексичних інновацій. Найчисленнішими лексико-семантичними групами іменникових новотворів В. Винниченка є назви осіб та абстрактні назви. У результаті здійсненого дослідження встановлено, що індивідуально-авторські неологізми активно виконують оціно-експресивну роль у контексті твору.

Ключові слова: новотвір, авторський неологізм, лексична інновація, неолексема, назви осіб, складне слово.

В статье рассматриваются индивидуально-авторские новообразования-существительные, которые функционируют в прозе Владимира Винниченко. Проанализированы семантика и структура лексических инноваций. Самыми большими лексико-семантическими группами новообразований-существительных В. Винниченко являются названия лиц и абстрактные названия. В результате проведенного исследования установлено, что индивидуально-авторские неологизмы выполняют оценочно-экспрессивную роль в контексте произведения.

Ключевые слова: новообразование, авторский неологизм, лексическая инновация, неолексема, наименования лиц, сложное слово.

In the article we study the individual author's neologisms which function in fiction by V. Vynnychenko's. We analyse the semantics and structure of noun lexical innovations. The majority of lexical and semantic group of noun neologisms in V. Vynnychenko's prose the names of people and abstract nouns. As a conclusion it is revealed that individual author's neologisms perform evaluative and expressive function in the story.

Key words: neologism, author's neologism, lexical innovation, neo-lexeme, nomination of people, complex word.

Проблема номінації є однією з найактуальніших у сучасній лінгвістиці, розв'язання якої ґрунтується на з'ясуванні способів та засобів називання. В останні десятиліття помітно зріс дослідницький інтерес до індивідуально-авторської номінації. На сучасному етапі розвитку лінгвістики авторські неологізми глибоко вивчаються відомими вітчизняними науковцями, серед яких Г. Вокальчук, Ж. Колоїз, Д. Стишов, Н. Сологуб, С. Єрмоленко, А. Мойсієнко, Г. Сюта, Н. Клименко, С. Карпіловська, Н. Адаш, Д. Мазур, В. Герман та ін.

Система індивідуально-авторських лексичних інновацій у художній картині світу Володимира Винниченка поки що не була предметом мовознавчих розвідок. **Об'єктом** нашого дослідження буде okazіонально-предметна номінація у художніх творах письменника. Відсутність подібних досліджень та необхідність вивчення індивідуального словотворення В. Винниченка зумовлює **актуальність** теми.

Мета пропонованої праці – проаналізувати семантику, структуру та особливості функціонування іменникових лексичних інновацій у художніх творах В. Винниченка. Матеріалом для нашого дослідження послужить мала проза письменника та романи «Сонячна машина», «Записки Кирпатого Мефістофеля».

У тлумачному словнику лінгвістичних термінів okazіональними називають «слова, що утворюються за наявними в мові моделями, але не використовуються в загальноживаному словнику. Okазіоналізми мають індивідуальний характер, вживаються тільки в умовах певного контексту, який дає змогу розкрити їхнє значення» [9, с. 113].

Іменникові лексичні інновації, виявлені у прозових творах В. Винниченка, становлять досить чисельну категорію найменувань. Із врахуванням семантико-граматичного підходу новотвори-іменники письменника можна розподілити на три лексико-граматичні групи: назви осіб, іменники з конкретно-предметним значенням, іменники з абстрактним значенням.

Таблиця 1

№ за/п	Лексико-граматичні групи	Кількість
1.	Назви осіб	98
2.	Іменники з конкретно-предметним значенням	35
3.	Іменники з абстрактним значенням	52

Новотвори – назви осіб

Велику частку серед виявленої неологічної лексики становлять назви осіб, які можна об'єднати у кілька лексико-семантичних груп. Індивідуально-авторська номінація осіб В. Винниченка відбувається за такими ознаками:

– рід занять, діяльність: **поет-творець, прем'єр-любовник, дозорець-листоноша, маляр-омнеїст** (*Сотні тисяч поетів-творців уступає в добу творчості* («Сонячна машина», I, с. 744));

– внутрішні (характерологічні) якості, психологічні властивості: **щедряк, деспот-мужчина, ідоляка, мурля, мурляка, барбосяка, шморкляк, вахляк** та ін. (*І кондуктор, і пасажирів вражено зиркають на щедряка, який, однак, виглядом своїм не робить враження мільярдера* («Сонячна машина», I, с. 573); – *Карпо!! – визиряється Гудзик. – Ти на проходку прийшов сюди? Мурляка чортова!*; – *Знов солону розкидав, вахля-яко!* («Біля машини», с. 108);

– соціальний статус, роль у суспільстві, матеріальне становище: **поденщик-босяк, безштанько, горівник-мужик, дикун-каторжан, брат-людина** (*Вона сама – селянка, дочка горівника-мужика, її батьків* («На той бік», с. 148)); – *«Гей, бережись, Осипе! Я, твоя правда, безштанько, а в'язи тобі скручу... Я – безштанько, хай так, я Одарки не візьму, сам знаю* («Терень», с. 72));

– політичні уподобання, вираження поглядів: **україножер, малорос-європеєць, шпик-демократ** (*–Ми, малороси-європеїці, скажемо нове слово старій нашій неньці Україні!* («Малорос-європеєць», с. 61));

– інтелект, розумові здібності, особливості мислення: **дурій, ідіот-чоловік, кретин-інаракіст** (*Ви радієте з цього, а я благословляю наш самообман, я з побожністю цілую сліди брехні всіх дуріїв людства, всіх бідних пророків його, які так зворушливо, наївно вірили в свій грим* («Сонячна машина», II, с. 777));

– збірні назви з негативним забарвленням: **халамидра (мерзота), халамидня** (*Ви ж самі знаєте, скільки коло нас усякого халамидра, всякої мерзоти крутиться. Ідейних людей не вистачить скрізь* («На той бік», с. 130); – *Зібралась халамидня та й робить, що хоче. Коні забрали, гроші забрали, землю забрали. Могли б, то й душу забрали б* («На той бік», с. 142)).

Іменникові лексичні новотвори В. Винниченка на позначення осіб найчастіше утворені суфіксальним способом та словоскладанням. Найбільш продуктивними є моделі творення назв осіб за допомогою суфіксів *-як/-як(а)*: **щедряк, мурляка, барбосяка, вахляк** та ін. Такі оказіоналізми, як правило, містять оцінно-експресивне забарвлення. Однак, як свідчить матеріал нашого дослідження, більшість авторських іменникових назв осіб є складними за структурою і виникли способом словоскладання. Юкстапозити утворені шляхом поєднання двох твірних іменників: **дозорець-листоноша, поет-творець** та ін.

Іменники-новотвори з конкретно-предметним значенням

За характером позначуваного (конкретне/абстрактне) іменники поділяються на **конкретні** й **абстрактні**. Конкретними є іменники, в яких типізується лише конкретне уявлення про предмет [8, с. 38]. Лексико-граматичний розряд конкретних іменників охоплює іменники, які позначають дискретні предмети, тобто такі предмети, що існують окремо, а отже, підлягають рахункові [6, с. 51]. На відміну від абстрактних, конкретні іменники позначають предмети, істоти, явища і под., які сприймаються органами чуття людини. До конкретних іменників належать також назви часових одиниць, імена людей, географічні назви, власні назви, «тобто предметність конкретних іменників набагато ширша від її узвичаєного розуміння» [12, с. 324]. Усі конкретні іменники, крім множинних, мають форми однини і множини.

У неологічному словнику В. Винниченка іменники-новотвори з конкретно-предметним значенням становлять окрему лексико-граматичну групу. В означеній групі слів «потужним є власне семантико-словотвірний чинник, що й визначає предметність у класі іменників» [1, с. 220].

Матеріал дослідження дав підстави виокремити кілька тематичних груп іменників-назв конкретних предметів:

а) назви предметів, побутових речей, виробів, інструментів: **підкова-стіл, руки-корита, гній-крем, документи-докази** (*Так само пан Рінкель повинен із свого боку доставити документи-докази* («Сонячна машина», I, с. 527); *Палали печі, совались велетенські руки-корита з переділами* («Сонячна машина», III, с. 747));

б) назви одягу, взуття: **жупанці-безрукавки** (*Візники у плисових жупанцях-безрукавках, високо піднявши лікті, війкали...* («На той бік», с. 110));

в) назви засобів пересування, машин, механізмів: **машина-звірюка** (*Раз за разом чується дзиччання й ревіння машини-звірюки, яку все більше розпалює Данило* («Біля машини», с. 112));

г) назви приміщень, місць, будівель тощо: **велетні-будинки, скрині-будинки, фотелі-ложі, камури-грандотелі, камера-божевілля, очі-вікна, сітка-стеля** (*Небо бозна-де, десь далеко-далеко над височеними прорізами велетнів-будинків* («Сонячна машина», I, с. 572); *Може, десь у цей момент у одному з тих скринь-будинків весело сміється, плаче, спить* («Сонячна машина», I, с. 487); *І стіни хапливо, вражено розплющують очі-вікна, з вікон висуваються заспані, розжудовчені, ошелешені голови* («Сонячна машина», III, с. 840));

г) назви рослин: **розрив -трава** (*Що за ним є? Талісман, розрив-трава, яка верне вкрадене злим чарівникам царство? Чи страховища, які закутують її? І не віриться князівні Елізі, що там є розрив -трава* («Сонячна машина», I, с. 510));

д) назви тварин: **орел-хижак, орел-падлоїд, улюблениця-квочка** (*Над Берліном, як велетенські орли-падлоїди над труном, кружляє згря літаків* («Сонячна машина», III, с. 871); *...а в куточку в холодку длубається улюблениця-квочка з курчатами...* («Сонячна машина», I, с. 577)).

Як свідчить матеріал нашого дослідження, переважна більшість іменникових лексичних інновацій В. Винниченка на позначення конкретних предметів є складними за структурою. Основний спосіб їх творення – юкстапозиція. Як правило, твірною базою виступає два іменники, а саме: **птиця-мати** ← *птиця, мати*; **документ-доказ** ← *документ, доказ*; **гній-крем** ← *гній, крем і под.*

Іменники-новотвори з абстрактним значенням

Абстрактні іменники – назви понять, суттєві ознаки яких узагальнюються настільки, що втрачається зв'язок з їх носіями [8, с. 39]. В. Виноградов стверджував, що «значення предметності є тим семантичним засобом, за допомогою якого на базі назви поодинокого предмета формується узагальнене позначення цілої категорії (класу) однорідних предметів або абстрактного поняття» [8, с. 39].

Маючи загальнограматичне значення предметності, оформлюване незалежними граматичними категоріями роду, числа й відмінка, абстрактні іменники позначають не власне предмети, об'єкти, а абстраговані, узагальнені й представлені мовою у вигляді предметів ознаки, властивості, дії, процеси, безпосередньо пов'язані з існуванням конкретних, матеріальних об'єктів [12, с. 325].

До лексико-граматичного розряду абстрактних іменників належать іменники на позначення властивостей і ознак, дій і процесів, почуттів і психічного стану, одиниць міри і ваги, наукових понять. Абстрактні іменники позначають поняття, які людина може пізнати лише способом мислення.

Диференційною граматичною ознакою цих іменників є неповна парадигма числа. «Вказуючи на нераховані, непредметні й нематеріальні за своєю природою явища, позбавлені кількісних протиставлень, ці іменники вживаються тільки

або переважно у формах однини» [6, с. 51]. Невелика частина абстрактних іменників зі значенням дій, процесів, станів, відрізків часу має тільки форму множини.

Абстрактні іменники переважно мотивовані, вторинні, твірними для яких є прикметникові і дієслівні основи. Словотвірне значення в цих іменниках виражається суфіксами *-ість*, *-ин(а)*, *-изн(а)*, *-анн(я)*, *-енн(я)*, *-ізм*, *-ство(о)* та ін.

Іменники з абстрактним значенням складають клас слів, що «характеризують відношення між особами, виражають їхні почуття, ставлення до об'єктів дійсності, позначають широкий спектр дій, процесів» [1, с. 233].

Важливе місце в неологічному лексиконі В. Винниченка посідають іменникові неолексеми з абстрактним значенням. Такі лексичні інновації можна об'єднати у кілька тематичних груп, а саме:

1) назви психічних станів людини: **байдужжя**, **співжаль**, **одчай-безсилля**, **грізність** (*І що довший той ланцюг, то апатичніше, безнадійніше, то більше звички й байдужжя в цих образах* («Записки Кирпатого Мефістофеля», с. 367));

2) назви рис характеру, манери поведінки, міжособистісних стосунків: **самозасліплення**, **самоврятування**, **півопір**, **слабоволість**, **самозаклання** (*Танцювати до закривавлення свого серця, до заціпленої нестями, до екстазу самозаклання* («Сонячна машина», II, с. 734); – *Для збройного опору немає зброї. Саботаж – півопору* («Сонячна машина», III, с. 885); – *...І то вже слабоволість, що я дав тобі грошей* («Записки Кирпатого Мефістофеля», с. 339));

3) назви психічних, інтелектуальних властивостей, особливостей характеру тощо: **перекональність** (*Людині з нахилами медіума дається в руки який-небудь предмет, для більшої перекональності скло* («Сонячна машина», II, с. 660));

4) назви негативних властивостей, станів осіб: **богозневажливість** (*І таке дитяче, чисте зворушення, така тиха благість, така радісна туга випромінюються з цього мертвого мармуру, що глузливою богозневажливістю здається дзвякання посуду...* («Сонячна машина», I, с. 460));

5) назви дій, рухів, процесів та способів виконання: **перетвір**, **перестрій**, **звідомленість**, **вирисуваність**, **пресія** та ін. (*Бо перестрій громадянства має бути результатом органічного перетвору його, а не наслідком появи якогось фантастичного винаходу* («Сонячна машина», II, с. 662); – *...Я не хочу робити на вас ніякої пресії* («Записки Кирпатого Мефістофеля», с. 257));

6) назви дій та їх результатів: **праця-конечність**, **праця-каторга**, **праця-обов'язок** (*Руді, Ти вбив страшного діявола: працю-конечність, працю-обов'язок. Тільки Сонячна машина показує, що працю-каторга є прокляття людини* («Сонячна машина», II, с. 717));

7) назви видів робіт, типу професійної діяльності: **труподство**, **зłodіяцтво** (*...Розбишацтво, зłodіяцтво таке повелось, якого вже сотні літ тут у нас не чувано* («Сонячна машина», III, с. 751); *Господи, яка страшна, запекла річ труподство! До чого сліпа, вперта й смішна. Сил немає балакати* («Сонячна машина», III, с. 895));

8) наукові поняття: **сонцеїзм**, **всєїзм** (*Стиль омнеїзму! Розуміється, омнеїзму, всєїзму, всього, що тільки можна зібрати, купити...* («Сонячна машина», I, с. 384–385); *А тут ганьба, а тут краще смерть, ніж урятувати, може, щастя всього людства? Отакий сонцеїзм? Отакий героїзм?* («Сонячна машина», III, с. 887));

9) узагальнені назви емоцій, якостей, внутрішніх властивостей: **горе-море**, **пісня-кохання**, **наядність**, **божеськість** (*...колись римські імператори називали себе богами, та й то вся їхня божеськість виявлялась не в чому іншому, як усе ж таки в тому, що вони добре їли, пили, одягались та кохали жінок* («Сонячна машина», II, с. 627–628); *... панна Ольга... поширила темно-сині морські очі й напустила в них такої жалібної, ласкаво-наївної наядности, що доктор кашлянув і потупився* («На той бік», с. 126));

10) назви міфічних істот, божеств: **бабка-русалка**, **чорттик-спокусник**, **бандит-янгол**, **бог-кавалер** (*...і ти маєш справу не з наївним, дурнуватим чорттиком-спокусником...* («Сонячна машина», I, с. 456); *...боги-кавалери неохоче й не дуже слухняно відриваються від дам і беруться до зброї...* («Сонячна машина», III, с. 767));

11) назви явищ природи, географічних об'єктів тощо: **зморшки-ривчаки-провалля**, **сйявочко**, **сонце-мати** (*І сонце-мати всіх їх разом цілувало* («Сонячна машина», I, с. 574)); *Починався яр, – степовий, крутий, суворий, із проритими водою зморшками-ривчаками-проваллями* («На той бік», с. 152)).

Матеріал дослідження дозволяє стверджувати, що більшість наведених іменникових лексичних новотворів з абстрактним значенням утворені суфіксальним способом. Найбільш продуктивними є моделі творення неологізмів за допомогою суфіксів:

-ість від прикметникових і дієприкметникових основ: **грізність**, **наядність**, **вирисуваність**, **перекональність**, **звідомленість** (**божеськість** ← **божеський**);

-j(a) від прикметникової основи: **байдужжя**.

Невелику групу неолексем утворено за допомогою нульової суфіксації: **перетвір**, **перестрій** (**перетвір Ø** ← **перетворити**). Велику частку серед виявленого неологічного корпусу становлять композити, утворені, як правило, шляхом поєднання двох іменників: **сонце-мати**, **бог-кавалер**, **пісня-кохання**, **горе-море**, **праця-каторга**, **праця-обов'язок** та ін. Виявлено тільки один іменник, що виник на базі трьох компонентів: **зморшки-ривчаки-провалля**.

Проілюстровані okazіональні утворення дозволяють стверджувати, що семантично найбільш розгалужену систему іменникових новотворів В. Винниченка становлять іменники з абстрактним значенням. Здійснений аналіз неологічної палітри В. Винниченка виявив велику кількість авторських лексичних новотворів із психологічною навантаженістю, які, власне, сприяють відтворенню внутрішнього світу персонажів, окресленню психологічного стану. Так, тривогу, безнадію і відчай героїв передає іменник-неологізм **одчай-безсилля** у контексті: *Вартові ходять рівною, твердою ходою, одно-мнитно постукуючи підборами і пильно поглядаючи угору, на сих блідих, патлатих людей, які наче прикипіли в німому одчаю-безсиллі до ґрат і навіть не ворухались, ніби вони витратили всі сили на сей одчай* («Темна сила», с. 127).

Важке та безрадісне життя селян-трудівників вичерпно передає іменник **горе-море** у нарисі «Хто ворог?». Автор описує будні заробітчан, чие життя – злиденне, тяжке, без надій на краще майбутнє. Біди, горя стільки, скільки безмежного моря. Новотвір **горе-море** письменник ужив у розмові дядьків-робітників: *Один з дядьків зітхає, підводиться й каже:*

– *Горе-море, пий його не вип'єш...*

– *А не вип'єш, – охоче згоджується курець. – Не вип'єш! Багато його, того горя... Б-ба-гато. А жити треба; хоч потрошку, а треба.*

– *Нічого! – посміхається сумний дядько. – Аби живі, а голі будемо.*

– *А будемо...*

І всі сумно змовкають, дивлячись у вогонь («Хто ворог?», с. 107).

Дослідники творчості В. Винниченка вважають, що у малій прозі письменника «відбилися імпресіоністські віяння того часу; його по праву можна вважати предтечею українського імпресіонізму. Винниченка цікавить незримий процес

духовного становлення особистості, усвідомлення нею соціальних зв'язків у суспільстві, пробудження в людях громадянського почуття відповідальності за все, що відбувається... Винниченко знов і знов повертається до людини, заглиблюється в її дух і почуття, щоб з'ясувати, яка вона, ця людина? Майже кожний із винниченківських героїв шукає свою формулу щастя і повноти життєвідчуттів...» [7, с. 93]. Однак, герої творів письменника, як правило, – безнадійно нещасливі, скривджені долею, доведені до відчаю люди. Змалюванню важкого й нещасливого життя персонажів, відтворенню їх душевних мук та страждань слугує вся образно-стильова система творів, весь корпус зображально-виражальних засобів. Навіть виявлені нами неолексеми – часто психологічно навантажені, нерідко репрезентують внутрішній світ героїв, їх сумний настрій, безнадію, відчай тощо: **співжаль, одчай-безсилля, слабоволість, байдужжя, грізність, півопір**. І супроводжує безрадісне існування персонажів **праця-каторга, праця-обов'язок, праця-конечність**.

Проаналізований матеріал дозволяє стверджувати, що вагомим естетичним засобом Винниченкового живописання виступають індивідуально-авторські неологізми. Мовне новаторство В. Винниченка репрезентує іменникова неологічна лексика. Своєю новизною та стилістичним навантаженням виділяється група номінацій осіб, більшість із яких відіграє оцінну й емоційно-експресивну роль. Крім того, виявлено велику кількість авторських лексичних новотворів із психологічно навантаженістю, які сприяють відтворенню внутрішнього світу персонажів.

Зауважимо, що майже всі Винниченкові неолексеми утворені за традиційними моделями українського словотворення. Аналіз семантики та структури авторських лексичних інновацій виявив прагнення письменника розширити зображально-виражальний спектр української мови, вибудовувати власну індивідуально-авторську картину світу.

Література:

1. Бирик С. П. Усна літературна мова в українській культурі повсякдення / С. П. Бирик. – Ніжин : Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. – 589 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Г. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
3. Винниченко В. К. Твори: в 2-х т. – Т. 1 / В. К. Винниченко. – К. : Дніпро, 2000. – 584 с.
4. Винниченко В. К. Вибрані твори: Оповідання. Повість. Романи / В. К. Винниченко. – К. : Грамота, 2005. – 929 с.
5. Винниченко В. К. Вибрані твори / В. К. Винниченко. – Харків : Веста: Вид-во «Ранок», 2003. – 352 с.
6. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : Академічна граматики укр. мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Гороньська. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
7. Гнідан О. Д. Володимир Винниченко: Життя. Діяльність. Творчість / О. Д. Гнідан, Л. С. Дем'янівська. – К. : Четверта хвиля, 1996. – 256 с.
8. Горпинич В. О. Морфологія української мови : Підручник для студентів вищих навчальних закладів / В. О. Горпинич. – К. : ВЦ «Академія», 2004. – 336 с.
9. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
10. Словник української мови: В 11 т. – К. : Наукова думка, 1970–1980.
11. Словник української мови: У 20 т. – Т. 1–3. – К. : Наукова думка, 2010–2013.
12. Сучасна українська літературна мова : Підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. – 2-ге вид. перероб. і допов. – К. : Вища шк., 1997. – 493 с.

УДК 81-11

Л. Бабій,

Національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, м. Тернопіль

ФРЕЙМОВИЙ ПІДХІД ДО МОВНОЇ КАТЕГОРИЗАЦІЇ

У статті розглядається особливості застосування фреймової семантики як методу когнітивного та семантичного моделювання. Аналізуються підходи Ч. Філлмора та Т. ван Дейка до категорії фреймів.

Ключові слова: фрейм, фреймова семантика, когнітивний, когнітивна лінгвістика.

В статье рассматриваются особенности применения фреймовой семантики как метода когнитивного и семантического моделирования. Анализируются подходы Ч. Филлмора и Т. ван Дейка к категории фреймов.

Ключевые слова: фрейм, фреймовая семантика, когнитивный, когнитивная лингвистика.

In the article we analyze the application of frame semantics as a method of cognitive and semantic modeling. We consider the approach of Ch. Fillmore and T. van Dijk to the category of frames.

Key words: frame, frame semantics, cognitive, cognitive linguistics.

Вивчаючи систему категоризації, можна отримати прийоми та способи оперування знаннями в процесі пізнання навколишнього світу. Аналіз типів представлення знань у вигляді когнітивних моделей є продуктивним для вирішення питання про режим збереження і організації інформації в свідомості людини. Саме тому, пропонуючи новий погляд на проблему співвідношення мови і свідомості, когнітивний напрям у лінгвістичних дослідженнях набув небувалої популярності в останній чверті ХХ століття.

У пошуках способів пояснення людського мислення американський дослідник М. Мінський, з іменем якого пов'язують застосування терміну «фрейм», запропонував зробити основні структурні елементи, які створюють фундамент для розгортання процесів сприйняття, зберігання інформації, мислення і розроблення мовних форм спілкування, більшими і з чіткішою структурою, а їхній фактичний і процедуральний зміст тісніше зв'язати [5, с. 1].

«Центральною ідеєю когнітивістики стало уявлення про те, що наші знання організуються за допомогою певних структур – когнітивних моделей. Фрейм, прототип, категорія – це лише наслідки такої структури нашого мислення. Будь-яка категоризація світу, у будь-якій галузі науки здійснюється за допомогою когнітивних моделей та схем» [5, с. 17].

Навіть коли йдеться про значення мовної одиниці, воно стає зрозумілим лише в контексті інших когнітивних структур. Значення слів, зазначає М. Болдирев, співвідносяться з певними когнітивними контекстами – когнітивними структурами або блоками знання, які стоять за цими значеннями і забезпечують їх розуміння.

Ч. Філлмор говорить про особливі уніфіковані конструкції знання, які мотивують визначають взаємно структурують та утримують разом групи слів, зв'язані схематизацією досвіду, до яких можна застосувати загальний термін фрейм. Для їх означення застосовуються різні терміни «фрейм», М. Мінський, Ю. Чарняк «схема» Ф. Бартлет, «сценарій» Р. Шенк, Р. Абельсон, «когнітивна модель» Дж. Лакофф, М.Джонсон.

М. Мінський розглядає фрейм як структуру даних для представлення стереотипної ситуації. З кожним фреймом, на його думку, асоціюється інформація різних видів. Одна її частина вказує на те, як використовувати цей фрейм, друга – до чого може призвести його виконання, а третя – що зробити, якщо ці очікування не виправдаються. Він представляє фрейм у вигляді сітки, яка складається з вузлів і зв'язків між ними. «Верхні рівні» фрейму чітко визначені, оскільки створені такими поняттями, які завжди справедливі стосовно передбачуваної ситуації. На нижчих рівнях є багато особливих вершин-терміналів, або «осередків», які повинні бути заповнені характерними прикладами або даними. [5, с. 1].

Фрейм, вважає Ч.Філлмор, активується, коли, намагаючись виявити зміст фрагмента тексту, інтерпретатор може помістити зміст цього фрагмента в модель, відому незалежно від тексту. Деякі фрейми Ч.Філлмор вважає вродженими, оскільки вони виникають в процесі когнітивного розвитку кожної людини. Інші – засвоюються з досвіду чи навчання. На думку Ч.Філлмора, лексичне значення слова передає певну сцену чи ситуацію, яка співвідноситься з фреймом знання через «перспективу», тобто певної перспективізації чи фокусування уваги на окремих елементах фрейму. (приклад дієслово купляти і продати). Перспективізація події або фокусування уваги визначає синтаксичну функцію того чи іншого слова у реченні.

Беручи за основу дослідження Ч. Філлмора, М. Болдирев виділяє переваги використання фреймової семантики як методу когнітивного та семантичного моделювання:

По-перше, фокусування або перспективізація окремих ділянок фрейму може бути пов'язане з різними компонентами і це забезпечує більшу універсальність фреймової семантики як методу когнітивного і семантичного моделювання, зокрема під час вивчення лексичної категорії і субкатегоризації мовних одиниць за тематичним принципом. (приклад: поділ дієслів руху за лексичним принципом: інтенсивний, самостійний, з чи без використання транспортного засобу, ціленаправлений і ні і т.д.) є складниками одного фрейму «рух», які по-різному акцентуються в лексичних значеннях різних дієслів.

По-друге, такий метод дослідження допомагає пояснити способи формування різних смислів на функціональному рівні.

По-третє, передаючи той чи інших концепт, лексична одиниця активізує і відповідний когнітивний контекст, або фрейм як модель повсякденного знання про основні концепти.

Важливо пам'ятати, наголошує М. Болдирев, що фрейм або когнітивний контекст – це моделі культурно-обумовленого, канонізованого знання, яке є поділяє принаймні якась частина мовної спільноти. Він вважає, що фрейм може включати будь-який епізод знання яким би химерним він не видавався, лиш би його поділяла достатня кількість людей. Таким чином, повне розуміння деяких слів стає можливим внаслідок застосування декількох когнітивних контекстів.

Існують різні класифікації фреймів, приклад ситуаційні фрейми відображають знання немовного світу і пов'язані з певними подіями. Розповсюдження цього поняття на знання мови як один з видів знання людини призвело до виокремлення класифікаційних фреймів. Це, пояснює М. Болдирев, різні типи сполучувані, словоформуючі фрейми, фрейми класів, слів, знань, комунікативних ситуацій та їх різних типів, тобто певні класифікаційні моделі, які відображають принципи організації мовної системи, наприклад модель знань, яка дозволяє відносити те чи інше слово до певної частини мови або контекст – до певного жанру (художній, науковий, рекламний текст).

Це також моделі, за Ч.Філлмором, які швидше створені мовою, з допомогою або на основі мови, а не відображені в мові. (наприклад, система оцінок, класифікація готелів, розміри). Поняття класифікаційного фрейму безпосередньо пов'язане з класифікуючою функцією нашої свідомості, яка відображається у мові. Основна властивість цього фрейму це те, що він представляє собою певну структуру мовного знання, модель пізнання навколишнього світу з допомогою мови.

Щоб проаналізувати значення того чи іншого слова в когнітивному аспекті з позицій фреймової семантики, необхідно встановити когнітивний контекст або сферу знання, яка лежить в основі значення цього слова і певним чином її структурувати, показуючи, які ділянки цієї галузі і яким чином, через яку схему передані знаком, тобто, змодельовати фрейм, що визначає це значення.

У праці «Дослідження у прагматичній дискурсу», 1981 Т. А. ван Дейк, аналізуючи філософське та лінгвістичне вивчення прагматики вдається до аналізу фундаменту, на якому вибудовуються прагматичні теорії. Він зазначає, про його подвійну основу: *концептуальним* він є під час загального аналізу діяльності і взаємодії, а *емпіричним* в результаті досліджень психологічних і соціальних особливостей породження і сприйняття мовлення в процесі комунікації [3, с. 12]. Одним з головних компонентів загальної теорії комунікативно-мовної взаємодії Т. ван Дейк вважає когнітивну теорію вживання мови. Її завдання вбачає у тому, щоб відкривати доступ до процесів і структур, які забезпечують продукування, розуміння, запам'ятовування, репродукування та інші види когнітивної обробки речень, а також пояснювати, як відбувається планування, продукування і розуміння мовних актів.

Важливу роль для умови успішної комунікації окрім таких когнітивних феноменів як представлення бажання, надання переваги, норми та оцінки Т. ван Дейк вбачає у конвенційному знанні, яке, на його думку, можна вважати основним, і до того ж, соціальним за своїм характером фактором, який визначає функціонування інших систем, що забезпечують комунікацію. Ці системи вивчаються у працях зі штучного інтелекту під загальною назвою *фрейми*. Тому, одним із важливих завдань когнітивної теорії прагматики, на думку Т. ван Дейка, має стати пояснення здатності людини здійснювати і розуміти мовленнєві акти, а також впливати на це розуміння, використовуючи поняття когнітивних фреймів [3, с. 13].

Розмірковуючи про природу розуміння, Т. А. ван Дейк зазначає, що воно ґрунтується на більш загальних концептах, категоріях, правилах і стратегіях. Це загальне знання організоване у концептуальні системи, які можна описати в термінах фреймів. Т. ван Дейк розглядає фрейми як одиниці, організовані «навколо» певного концепту, проте, на протипагу простому набору асоціацій, ці одиниці містять *основу, типову і потенційно можливу інформацію, яка асоціюється з певним концептом*. Конвенційні за своєю природою, фрейми можуть визначати і описувати «характерні» та «типові» явища чи аспекти певного суспільства, особливо певні форми соціальної діяльності. Саме «концептуальні фрейми, які Т. ван Дейк називає «сценаріями», певним чином організовують поведінку людей і дають змогу правильно інтерпретувати поведінку інших людей.

Т. А. ван Дейк пояснює як мовленнєві акти можна зв'язати з фреймами.

– Існують типізовані послідовності мовленнєвих актів, структура яких є відносно конвенційною або ритуальною прикладом яких є читання лекцій, проповідей, ведення повсякденних розмов, любовна переписка. В цих випадках людина стикається з певним набором різних мовленнєвих актів, кожен з яких у глобальній дії має власну конкретну функцію. На відміну від більшості мовленнєвих актів, ці типізовані послідовності мовленнєвих актів можуть розглядатися як культурно обумовлені.

– Мовленнєві акти можуть інтерпретуватися на основі знання про світ, яке міститься у фреймі, наприклад, коли вони є частиною самих цих фреймів. Це особливо стосується інституційних мовленнєвих актів, таких як хрещення, одруження, винесення вироку.

– Для правильного розуміння мовленнєвих актів потрібне знання мета-фреймів, тобто знання загальних умов здійснення успішних операцій.

– інтерпретація мовленнєвих актів потребує ще ширших знань про світ [3, с. 18–19]

Для розуміння інформації, яка поступає потрібно спершу проаналізувати прагматичний контекст. Засобом для швидкої і функціональної обробки інформації Т. ван Дейк вбачає не лише правила і концепти, а й стратегії і схеми, які є основою процесу гіпотетичної інтерпретації, тобто забезпечують і швидке висунування припущень стосовно можливого значення висловлювання. Під час прагматичного розуміння, на його думку, не лише виокремлюються характерні риси ситуації, але й використовується схема для аналізу цього прагматичного контексту.

Т. А. ван Дейк підсумовує, що вихідний контекст мовленнєвої ситуації, відповідно до якої буде інтерпретуватися мовленнєвий акт, повинен містити три види інформації:

- 1) інформацію загального характеру (пам'ять, фрейми);
- 2) кінцевий інформаційний стан, який фіксує безпосередньо попередні події та мовленнєві акти;
- 3) глобальну (мікро-) інформацію про всі попередні взаємодії, про їхні структурні процеси.

Дослідник приходять до висновку, що прагматичні контексти є структурованими. Більш того, він припускає, що швидка когнітивна обробка інформації вимагає, щоб вони були структуровані ієрархічно – це має місце для смислових (макро)структур дискурсу. Ця ієрархія повинна визначатися в термінах соціальних структур, оскільки мовленнєві акти є складовою частиною соціальної взаємодії. Ієрархічна структура суспільства дає змогу встановити, які з одиниць та відносин визначаються одиницями більш високого рівня. Також потрібно уявляти, які найзагальніші властивості соціальних умов, в яких здійснюється взаємодія, а тоді звертати увагу на більш специфічні для даної ситуації деталі, наприклад на характерні особливості учасників комунікації. Загалом аналіз соціального контексту потрібно починати із загального соціального контексту, який Т. ван Дейк описує в таких категоріях: 1) особисте; 2) суспільне (громадське); 3) інституційне / формальне; 4) неформальне

На думку Т. ван Дейка, ці категорії характеризують різні види соціальних контекстів, наприклад, соціальні інститути, такі як (суди, лікарні, дорожній рух), неформальні громадські місця (ресторани, салон автобуса), приватні інститути (сім'я), неформальні особисті «ситуації» (бійки, освідчення в коханні).

Своєю чергою соціальні контексти можуть далі аналізуватися через характеристики їх учасників у таких категоріях, які видає Т. ван Дейк:

- 1) позиції (ролі, статуси); 2) ознаки, властивості (стать, вік)
- 3) відносини (авторитет); 4) функції («батько», «слуга», «суддя»)

Під час аналізу прагматичного контексту важливими є фрейми конвенційних установок (правил, норм), вони є тією основою, на базі якої можуть бути виведені всі специфічні різновиди знань, думок, обов'язків, зобов'язань (н.п. правила проїзду у потязі) [3, с. 28].

Під час (взаємодії) людина постійно вичленує риси, релевантні для даної ситуації і слідкує за переходом однієї ситуації в іншу. Людина не лише знає загальні характеристики соціальних контекстів, фрейми і їх компоненти, але й аналізує дії, що відбуваються в її рамках. При цьому вона робить висновки про ймовірні цілі, наміри (знання, бажання, які лежать в їх основі) учасників взаємодії – особливо того, хто говорить – і вирішує, чи не суперечать отримані дані вихідним умовам мовленнєвого акту [3, с. 31].

За кожним типовим соціальним контекстом закріплений набір можливих фреймів, які своєю чергою задають набір можливих позицій, функцій, властивостей і відносин для учасників комунікації. Більш того, конвенційна природа соціальної взаємодії сама сприяє утворенню епістемічних фреймів з метою їх подальшого використання як ефективного засобу організації нашого більш загального знання про соціальні фрейми [3, с. 38].

Українські науковці, проводячи дослідження в руслі когнітивістики, приходять до власних узагальнень та розробляють класифікації, які заповнюють лакуни та стають дієвим інструментом для аналізу і мовних явищ, і художніх творів. С.А. Жаботинська пропонує класифікацію типів фреймів. Т. Бовсунівська застосовуючи методологію когнітивного підходу вважає його найбільш продуктивним у вивченні літератури, зазначаючи про його переваги, такі як міждисциплінарність, вправність категоризації, прототипну природу явищ, спрямованість на синтез плинних та стійких характеристик твору.

У більшості визначень фрейм пов'язується із певною стереотипною ситуацією, проте вона не є шаблоном, а фіксованим набором смислових компонентів (вузлів фрейму), які її зумовлюють. Стереотипність набору вузлів фрейму не визначає стереотипність наповнення фрейму. Залежно від когнітивних здібностей, національної, соціальної приналежності, концептуальний об'єм ментальної одиниці носії мови заповнюють по-різному, це своєрідний смисловий каркас стереотипної ситуації або поняття.

Фреймовий підхід (аналіз) уможливило виявлення комплексних зв'язків та знань, асоційованих з концептом, відкриваючи тим самим нові способи його осмислення. Використання фреймової семантики для осмислення когнітивних концептів дає змогу їх класифікувати, об'єднувати в категорії, виявляти нові зв'язки та комплекс знань про концепт.

Література:

1. Бовсунівська Т. В. Когнітивна жанрологія та поетика: монографія / Т. В. Бовсунівська. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – 180 с.
2. Болдырев Н. Н. Фреймовая семантика как метод когнитивного анализа языковых единиц / Болдырев Николай Николаевич // Проблемы современной филологии. Мичуринск, 2000. – Вып. 1. – С. 37–45.
3. ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация: пер. с англ. / Сост. В. В. Петрова; Под общ. ред. В. И. Герасимова; Вступ. ст. Ю. Н. Караулова и В. В. Петрова. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
4. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Д. Г. Лузина. – М., 1996. – 198 с.
5. Минский М. Фреймы для представления знаний / [Текст] / М. Минский. – М. : Энергия, 1979. – 151 с.
6. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1988. – Вып. 23. – С. 52–93. – С. 59.

А. М. Біліченко,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У СФЕРІ НАУКОВОГО СПІЛКУВАННЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ КОМПОНЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ НЕМОВНОГО ВНЗ УКРАЇНИ

У статті розкрито особливості практичного формування мовленнєвої компетенції студентів-магістрантів у контексті вивчення англійської мови наукового спілкування.

Ключові слова: мовленнєва компетенція, англійська мова наукового спілкування, наукове середовище, мовленнєва діяльність.

В статье раскрыты особенности практического формирования речевой компетенции студентов-магистрантов в контексте изучения английского языка научного общения.

Ключевые слова: речевая компетенция, английский язык научного общения, научная среда, речевая деятельность.

The article deals with the practical features of masters' linguistic competence formation in the context of English language of scientific communication. Students' practical mastery of English of scientific communication is marked out. It is noted that at English classes the system of acquired knowledge and skills to use in situations of scientific communication is formed.

Key words: linguistic competence, English of scientific communication, scientific environment, linguistic activity.

Постановка проблеми. У сучасних суспільно-освітніх трансформаціях в Україні очевидним і незаперечним є факт необхідності знання іноземної мови як однієї з ключових передумов входження національної освітньої системи держави до єдиного європейського освітнього простору. Це, у свою чергу, сприяє розвитку у студентів вищих навчальних закладів мобільності та у подальшому – їхній конкурентоспроможності на міжнародних професійних і наукових площинах за умови вільного володіння ними англійською мовою як світовою.

Потреба в кардинальному оновленні змістового наповнення університетських навчальних планів і програм зумовлюють посилення уваги вітчизняних науковців до мовленнєвої підготовки магістрів у єдності практичного впровадження у навчальний процес її мовленнєвих компонентів. У контексті реалізації положень Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. виокремлюємо модернізацію системи мовної підготовки студентів як основного засобу комунікації, як фактор покращення рівня викладання іноземних мов у середовищі немовного вищого навчального закладу.

Метою статті є спроба окреслити концептуальні особливості формування іншомовної компетенції студентів немовних вищих навчальних закладів у ході вивчення ними англійської мови наукового спілкування.

Теоретичні засади та розробка проблеми. Проблема визначення мовленнєвої компетенції та особливості її формування і змісту висвітлена в публікаціях І. Секрет [6], Л. Нагірного [5], І. Куліша [4]. Питання іншомовної мовленнєвої компетенції як складного багатоконпонентного явища знаходили відображення в розробках О. Тинкалюк [7] (визначення індексу зацікавленості студентів до вивчення англійської мови), О. Ізмайлової [3] (формування та реалізація іншомовної комунікативної компетенції як частини комунікативної культури студентів мовних ВНЗ) та ін.

Виклад та аналіз основного матеріалу. На думку І. Куліша, «зміст навчання науковій комунікації іноземною мовою має забезпечити досягнення головної мети навчання, спрямованої на удосконалення студентами університету: вмінь та навичок практичного оволодіння іноземною мовою; вмінь одержувати та передавати іншомовну наукову інформацію за фахом; здатності вирішувати проблеми і задачі наукової діяльності, використовуючи інформаційні технології та іншомовну інформацію на електронних носіях (включаючи CD-ROM-носії та мережу Internet); застосування усних контактів у ситуаціях наукового та професійного спілкування; здійснення письмових контактів у ситуаціях наукового та професійного спілкування; здійснення читання й осмислення професійно орієнтованої та наукової іншомовної літератури, використання її в соціальній та професійній сферах; анотування наукових статей та обґрунтування свого наукового дослідження іноземною мовою» [4].

Зазначимо, що трансформація змісту сучасної вищої освіти в Україні передбачає коригування освітньо-професійних програм, у тому числі й магістерських, з метою орієнтування майбутніх магістрів на поглиблене опанування ними навичок науково-дослідницької роботи.

Освітньо-професійна програма підготовки сучасного магістра включає поглиблену фундаментальну, гуманітарну, соціально-економічну, психолого-педагогічну, спеціальну та науково-практичну підготовку. Професійна підготовка магістрів у сучасному вищому навчальному закладі реалізується у тому числі й через поглиблене вивчення англійської мови за фаховою спрямованістю, а також формування навичок наукового спілкування та письма англійською мовою [8].

Під час навчання в магістратурі студенти беруть участь у науково-практичних семінарах, виступати на наукових конференціях, вчать виголошувати наукові доповіді, готувати і проводити презентації, писати тези, причому ці заходи можуть мати міжнародний рівень. Зокрема, у практичному середовищі занять з англійської мови формується особистість майбутнього науковця-фахівця, здатного в перспективі до активної суспільної комунікації.

Наразі в магістратурі немовного ВНЗ України (наприклад, Національного університету біоресурсів і природокористування України) особливого значення надається практичному впровадженню в навчальні плани та програми дисципліни «Англійська мова наукового спрямування» та оновленню методики її викладання з урахуванням потреб майбутніх фахівців, формування особистості сучасного студента-науковця.

Згідно з навчальним планом, на викладання цієї дисципліни відведено осінній семестр, протягом якого передбачається опрацювання магістрантами розмовних тем за такою тематикою: «Kinds of scientific papers. Structure (title, introduction, main body, conclusions, bibliography, and appendices)», «Master's degree dissertation as a type of a scientific work», «From the history of the notion «master», «Public speaking. How not to be afraid of audience» та ін., виконання комплексу вправ і різнопланових завдань, спрямованих на закріплення набутих знань, умінь і навичок з певної теми, вивчення масиву лексичних одиниць, підібраного до кожної теми, виконання певних практичних завдань тощо [1].

Ключове значення у ході опанування магістрантами курсу з англійської мови наукового спілкування відводиться їхньому лексичному базису. Студенти повинні впізнавати фразеологічні словосполучення, вміти їх адекватно перекладати, а також оволодіти базисом слів і словосполучень, характерних для усного мовлення у ситуаціях наукового спілкування

(a scientific research – наукове дослідження, a project – проект, a purpose – мета, намір, to carry out – виконувати, to analyze – аналізувати, to determine – визначати, вирішувати, according to – відповідно до (згідно з), a headline – заголовок, actual – фактичний, notion – поняття, dependable – надійний, from somebody's point of view – на чийсь думку, an approval – апробація, схвалення, дозвіл, to be related – бути пов'язаним, available – доступний, наявний, to specify – визначати, встановлювати, an abstract – анотація, реферат, background – другорядний тощо) [1].

Так, магістрантів орієнтують на опанування знань, умінь і навичок, здатних забезпечити необхідну для них комунікативну спроможність у сфері наукового спілкування. Однак важливими проблемами у цьому питанні може стати мінімальна кількість годин, виділених у немовному ВНЗ на вивчення цієї дисципліни, неоднаковий рівень базової підготовки з англійської мови у студентів магістратури, ускладненість вимог до опанування ними навчальних матеріалів, відсутність стійкої мотивації студентів тощо.

На нашу думку, ефективне формування мовленнєвої компетенції студентів магістратури у сфері наукового спілкування досягається в інтегративній взаємодії усіх видів мовно-навчальної діяльності. Це передбачає опанування магістрантами специфічних лексичних структур і вмінь застосувати їх у практичному середовищі, знання базових граматичних особливостей і вмінь коректного вживання у письмовій комунікації, опрацювання мовного матеріалу в монологічних висловлюваннях за конкретною темою, у формі діалогів, бесід, обговорень, типових ситуацій наукового спілкування: магістранти вчать презентувати свій науковий проект, виголошувати доповіді на обрану тему, у полілогічній формі опрацьовують зміст запропонованих викладачем наукових статей, створюють власні презентації з використанням інноваційних засобів навчання тощо.

Як слушно зауважує Г.Р. Вороніна, «комунікативний підхід дозволяє якісно по новому закріплювати відповідний лексичний матеріал, удосконалювати монологічне та діалогічне мовлення, формувати навички професійного читання та аудіювання» [2].

Формування мовленнєвої компетенції магістрантів здійснюється поетапно, зокрема, й у ході їхньої підготовки до змодельованого виступу на науковій конференції з орієнтуванням на активне використання вже сформованого наукового лексичного базису. Студенти в усній формі закріплюють відповідні лексичні дефініції та вирази, слова і вирази оціночного характеру: actual, principle, theoretical, basic, scientific, practical, concrete, real, objected in view, indicated, analogical, similar, verifying), стали конструкції, що використовуються у наукових доповідях (right ways are being marked, the point of view to... Is represented, it is important to mark that, from one's point of view, there can be no doubt that, it is incomprehensibly that, to hold the same opinion, to recognize advantages, to suggest one's supposition, to assume that), якщо є потреба – перекладають складні слова і вирази, записують приклади їхнього вживання у науковому середовищі, роблять нотатки [1].

На другому етапі студенти опрацьовують відповідний текстуальний зразок наукової доповіді (виступу), отримують уявлення про доповідь як вид наукової роботи, визначають її структурні компоненти, певні мовностилістичні особливості, складають план-проспект, детально визначають основні особливості написання наукової доповіді, вчать підбирати адекватний заголовок, здатний привернути увагу слухачів, оскільки від цього значної мірою залежить ефективність викладу та донесення змісту презентованого матеріалу.

Наступний етап – це, власне, самостійне створення наукової доповіді (наукового повідомлення) за вибором студента та презентація виконаного завдання перед аудиторією. У ході підготовки доповіді магістранти можуть користуватися інтернет-ресурсами для пошуків і опрацювання потрібних інформаційних матеріалів, ілюстрацій, графічних засобів тощо.

Фінальний етап – практичний – передбачає безпосереднє відтворення студентами поставленого викладачем завдання, вмінь ефективно презентувати підготовлений матеріал перед аудиторією. У цій ситуації викладач найчастіше відіграє роль рецензента: аналізує виконані студентами завдання, визначає переваги та недоліки кожної роботи, акцентує увагу на типових помилках, допущених студентами при виконанні письмових завдань.

Висновки. Таким чином, у ході реалізації магістрантами поставлених навчальних завдань з англійської мови наукового спрямування формується мовленнєва компетенція – система набутих знань, умінь і навичок для використання в ситуаціях наукового спілкування шляхом читання, говоріння, письма та аудіювання як чотирьох основних видів мовленнєвої діяльності.

Література:

1. Біліченко А. М. English for specific purposes / А. М. Біліченко, О. В. Вошецька. – К. : КОМПРИНТ, 2014. – 147 с.
2. Вороніна Г. Р. Формування комунікативної компетенції професійного спрямування у вищій школі. – <http://confesp.fl.kpi.ua/ru/node/1067>
3. Ізмайлова О. А. Формування іншомовної комунікативної компетенції як структурного компоненту комунікативної культури студентів мовних ВНЗ / О. А. Ізмайлова // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки. – 2010. – Вип. 17. – С. 66–72.
4. Куліш І. М. Особливості професійного та наукового спілкування іноземною мовою [Ел. ресурс] / І. М. Куліш. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/N120/N120p039-041.pdf
5. Нагірний Л. Я. Особливості формування іншомовної комунікативної компетенції студентів / Л. Я. Нагірний // Науковий журнал Чернівецького університету : актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2012. – Вип. 4. – С. 101–111.
6. Секрет І. В. Іншомовна професійна компетентність: проблема визначення [Ел. ресурс] / І. В. Секрет. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/322/84/>
7. Тинкалюк О. В. Сутність і структура іншомовної комунікативної компетенції студентів немовних спеціальностей вищих навчальних закладів [Ел. ресурс] / О. В. Тинкалюк. – Режим доступу : http://www.lnu.edu.ua/Pedagogika/periodic/visnyk/24/06_tynkalyuk.pdf.
8. Цареградська К. В. Про особливості навчання іноземних мов студентів-магістрів інженерно-технічних спеціальностей [Ел. ресурс] / К. В. Цареградська // VIII Міжнар. наук.-практ. конф. «Сучасні підходи та інноваційні тенденції у викладанні іноземних мов». – Режим доступу : <http://interconf.fl.kpi.ua/node/21>.

Д. В. Бірюкова,

Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара, м. Дніпропетровськ

ОНТОЛОГІЧНА І СЕМІОТИЧНА СТРУКТУРА ІНТРАТЕКСТОВИХ ОПИСІВ ІНТЕР'ЄРУ

У статті досліджено специфіку семіотичної та онтологічної структури інtrateкстових описів інтер'єру в англомовному літературно-художньому дискурсі. Установлено, що онтологічна структура описів інтер'єру має такі параметри як предметність, тримірність, синхронність, статичність. Виявлено і проаналізовано три основні компоненти семіотичної структури ОІ. Класифіковано лексичні одиниці, що функціонують в ОІ як холоніми, партоніми чи зв'язки, на підставі здійснюваного ними способу онтологізації інтер'єру.

Ключові слова: опис інтер'єру, онтологічна структура, семіотична структура, холонім, партонім, зв'язка, лексико-семантична група.

В статье исследована специфика семиотической и онтологической структуры инtrateкстовых описаний интерьера в англоязычном литературно-художественном дискурсе. Установлено, что онтологическая структура описания интерьера имеет такие параметры как предметность, трехмерность, синхронность, статичность. Выявлены и проанализированы три основных компонента семиотической структуры описания интерьера. Классифицированы лексические единицы, которые функционируют в описании как холонимы, партонимы или связи, на основании осуществляемого ими способа онтологизации интерьера.

Ключевые слова: описание интерьера, онтологическая структура, семиотическая структура, холоним, партоним, связка, лексико-семантическая группа.

The article investigates the specific semiotic and ontologic structure of intratextual interior descriptions in English literary discourse. The ontologic structure of the description of an interior has such parameters as objectivity, tridimensionality, synchronicity, static character. Three cores of semiotic structure of the interior description are revealed and analysed. Lexical units, which function in the description as holonyms, partonyms or linking words on the basis of their ontologization of an interior, are classified.

Keywords: interior description, ontologic structure, semiotic structure, holonym, partonym, linking word, lexical and semantic group.

Не зважаючи на все розмаїття навколишнього світу, а також на своєрідність його сприйняття мовцем, спосіб передачі власного бачення предметного ряду в статичній завжди один – описовий текст [5, с. 80]. Інtrateкстовий опис інтер'єру (ОІ), зокрема, є фрагментом тексту, що являє собою одну з композиційних форм мовлення, предметом якої є частина простору в зображуваному світі художнього твору, і яка має на меті створення чуттєво-конкретного образу цього простору в уяві читача [2]. Реалізація цієї мети стає можливою завдяки специфічній онтологічній і семіотичній структурі самого ОІ, які складають предмет розгляду цієї статті.

Онтологічна (часопросторова) структура ОІ, котра визначає фізичну реальність буття та представляє фундамент «бачення» навколишнього світу [5, с. 77], зумовлена когнітивною природою ОІ як форми естетичного досвіду, що полягає в переживанні обмеженого простору (місця), сприйнятого с позиції людини, яка знаходиться всередині приміщення [1, с. 91]. При цьому, на відміну від канонічної комунікативної ситуації, якій властива «синхронність» поля зору мовця і слухача [3, с. 183], художній ОІ переносить мовця у вигадане орієнтаційне поле, центром якого є вигадані ego, hic et nunc.

Просторові параметри ОІ задаються уявленням про «естетику місця» в протиставленні «естетиці напрямку». Якщо в останньому випадку йдеться про «простір-як-протягання», що передбачає можливість пересування за основними (заданими людською тілесністю) напрямками, то у випадку інтер'єру маємо справу з певним місцем (приміщенням) – локальним внутрішнім простором, який становить обмежену можливість руху, але в той же час завдяки своїй замкнутості (яка надає тому, що всередині форму-межу) являє собою «світ в мініатюрі»: упорядкований, обмежений простір-місце, що сприймається як завершене в собі ціле [1, с. 91–92].

Організація простору, тобто співвідношення деталі й фону, статичності й динаміки, роль кольору та світла тощо, має першочергове значення у структурі ОІ, оскільки простір як відображення предметної дійсності є основним змістом описового тексту [4, с. 8]. Організація простору тісно пов'язана з точкою зору сприймаючого суб'єкта, від руху погляду якого залежить деталізація і точність у його зображенні. Так, зокрема, якщо ОІ слугує розкриттю внутрішнього стану героя, особливостей його сприйняття дійсності, то суб'єктно-об'єктна межа, як правило, чітко окреслена, адже для того, щоб передати своєрідність бачення персонажа, необхідний фон. При цьому самостійна реальність зображуваних явищ під сумнів не ставиться [2].

Формальними категоріями, котрі створюють уявлення про організацію зображуваного простору, є такі іманентні властивості останнього, як предметність і тримірність, оскільки «простір ніби виявляє себе у речах, він реалізується в їх наявності та співположенні» [5, с. 78]. Предметність сприймається людиною за допомогою сенсорних модальностей – у першу чергу, зором і слухом – і реалізується в досліджуваних ОІ засобами субстантивної лексики англійської мови на позначення об'єктів, що обмежують простір (*walls, ceiling*), з одного боку, а також на позначення об'єктів, які цей простір наповнюють (*table, fire, candle, bottle, pots, loaf, butter, plate*). Пор.: *The walls and ceiling of the room were perfectly black with age and dirt. There was a deal table before the fire: upon which were a candle, stuck in a ginger-beer bottle, two or three pewter pots, a loaf and butter, and a plate* [10].

Тримірність простору втілюється у взаємному розташуванні матеріальних об'єктів, що його наповнюють, та порядку їхнього співіснування. В ОІ ця ідея вербалізується за допомогою прийменникових і прислівникових одиниць на кшталт *on, near, between, above, before, upon* та ін. Пор.: *The entrance hall was crowded and loud with talk. On a table near the door were two photographs in frames and between them a long roll of paper bearing an irregular tail of signatures* [11].

Оскільки основною умовою існування матерії (у нашому випадку – інтер'єру) є безперервність часопросторового континууму, іншим необхідним параметром онтологічної структури ОІ є категорія **часу**, зокрема, такі темпоральні властивості, як синхронність і статичність. Так, у результаті часової та просторової єдності як збігу обставин у тому самому місці в той самий час утворюється поняття «поле зору» спостерігача (мовця, оповідача), що охоплює у вигляді предметного ряду синхронно існуючі конкретні ознаки об'єкта дійсності, котрі сприймаються суб'єктом у певний момент часу [4, с. 7]. Пор.: *There was the jewel-case, silver-clasped, and the wondrous bronze hand on the dressing-table, glistening all over with a hundred rings. There was the cheval-glass, that miracle of art, in which he could just see his own wondering head and the reflection of Dolly* [16].

Інша темпоральна властивість ОІ – статичність – полягає в тому, що розгляд об'єкта опису відбувається в певному часовому зрізі у статиці, нерухомоті [6, с. 18], а тому сам ОІ по суті являє собою номінування та перерахування фіксованих ознак інтер'єру, котрі спостерігаються оповідачем у певний момент часу, натомість зміни, яких він може зазнати згодом, не враховуються. Пор.: *The walls and ceilings were gilded and painted; the floors were waxed and polished; crimson drapery hung in festoons from window, door, and mirror...* [9].

Онтологічна структура ОІ чітко корелює із семіотичною: у той час, як категорія простору складає основний зміст описового тексту, категорія часу визначає його формальну специфіку, адже опис являє собою фрагмент монологічної частини цілого тексту, в основі якого лежить логічна фігура – синхронологема [4, с. 7]. Остання передбачає перерахування одночасних ознак у вигляді суджень, виражених у формі оповідних речень з інтонацією перерахування. Мовною структурою опису є граматична одночасовість предикативних форм і пряма модальність [6, с. 18].

В.М. Хамагановою запропонований алгоритм семіотичного аналізу описових текстів, що базується на відношеннях «постійних» і «змінних» величин і дозволяє з'ясувати логічну структуру описових текстів [6]. Так, на думку дослідниці, основою опису є постійна функція, виражена предикатами зі значенням 'буттєвості', 'існування' на кшталт *to be, to stand, to lie* та ін., яка реалізується в особливому логіко-граматичному типі простих речень – буттєвих реченнях. Пор.: *Her room was warm and lightsome* [11]; *A desk stood in the centre, with a turning chair of shining red leather* [8].

Семантичні властивості буттєвих речень, що утворюють описовий текст, визначаються їх складовими: «константні» величини, вербалізовані предикативною частиною цих речень, відбивають «факт буття», а «змінні» величини, втілювані актантною частиною, – «предмет, що існує». Пор.: *This bureau stood in the corner, and in the opposite corner, on the table's other flank, was the kitchen – the oil-stove on a dry-goods box, inside of which were dishes and cooking utensils, a shelf on the wall for provisions, and a bucket of water on the floor* [14].

Константні та змінні складові речень-конституентів ОІ виявляють чіткі кореляції з часопросторовими параметрами об'єкта опису. Так, завдяки семантичним і морфологічним властивостям дієслів, константи, що ними репрезентуються, актуалізують ідею часу, зокрема, темпоральні значення синхронності й статичності. У свою чергу, категорія простору та підпорядковані їй ознаки предметності й тримірності, знаходять вираження засобами змінних величин – актантами.

У складі актантів описового тексту, які номінують організацію простору, Н.В. Русакова розрізняє актанти-холоніми (позначають «ціле» в структурі описового тексту і називають позамовний об'єкт дійсності, що підлягає опису) та актанти-партоніми (на позначення частин цього позамовного об'єкта дійсності) [4, с. 8-9]. При цьому холоніми чітко співвідносяться із субстантивними лексемами, які репрезентують предметність простору, а партоніми, відповідно, – з прийменниково-прислівниковою лексикою, котра оформлює його тримірність. Набір актантів-холонімів складає смислову основу описового тексту, його логіко-сміслове ядро, яке в поєднанні з предикатами зі значенням ствердження існування в єдиній просторово-часовій точці утворює низку буттєвих речень, що формують описовий текст [6, с. 20-21].

Якісний аналіз семіотичної структури 350 інтратекстових ОІ в комбінації з процедурами кількісних підрахунків у цілому підтверджує логічну схему описового тексту, запропоновану В.М. Хамагановою і Н.В. Русаковою, і фіксує наявність в ній трьох основних компонентів: «буттєвої» константи-зв'язки, змінних актантів-холонімів і -партонімів. При цьому найбільш чисельною (76% від загальної кількості зафіксованих лексичних одиниць) закономірно виявляється група актантів-холонімів, адже на відміну від партонімів (10%) і констант-зв'язок (14%) вона є принципово відкритою (табл. 1). З огляду на це, доцільно видається подальша деталізація трикомпонентної семіотичної структури ОІ, зокрема, класифікація дібраних лексичних одиниць, що функціонують в ОІ як холоніми, партоніми чи зв'язки, на підставі здійснюваного ними способу онтологізації інтер'єру.

Таблиця 1

Частотність основних компонентів семіотичної структури описового тексту

Одиниці	Абсолютна кількість	Відносна кількість
Актанти-холоніми	384	76%
Актанти-партоніми	52	10%
Константи-зв'язки	68	14%
Всього	504	100%

Залежно від способу, в який холоніми уречевлюють простір, вони чітко розподіляються за такими лексико-семантичними групами, як приміщення, конструкції, предмети й деталі. Одиниці на кшталт *apartment, chamber, place, room* формують ЛСГ «*приміщення*» і позначають обмежений внутрішній простір, інтер'єр якого підлягає опису. При цьому переважна більшість цих лексем має низький ступінь абстрактності, що дозволяє їм конкретизувати простір за виконуваною ним функцією (*bedroom, drawing-room, hall, study*). Пор.: *The remaining room appeared more promising, and my companion settled down to a systematic examination. It was littered with books and papers, and was evidently used as a study* [7].

Актанти-холоніми, які належать до ЛСГ «*конструкції*», з різним ступенем деталізації називають об'єкти, що організують інтер'єр як внутрішній простір-місце, задаючи його межі – стіни, стелю, підлогу тощо (*ceiling, floor, roof, wall, threshold*) та архітектурні особливості (*alcove, colonnade, pillar, portico, stairs*). Пор.: *The walls and ceilings were gilded and painted; the floors were waxed and polished; crimson drapery hung in festoons from window, door, and mirror...* [9]; *There was plenty of room for it now, for the roof was off* [15].

Найбільш чисельна ЛСГ «*предмети*» включає лексичні одиниці на позначення матеріальних об'єктів, які безпосередньо наповнюють простір, зокрема, меблі (*bed, bureau, chair, chiffonier, desk, shelf, sofa, table*), посуд (*bowl, jar, knife, mug, plate, spoon*), прикраси (*candelabra, china, doll, photograph, picture, portrait, sculpture, statuette*), текстиль (*antimacassar, cover, curtain, cushion, pillow*) тощо. Пор.: *There was the dining-room, solidly, portwinily English, with its great mahogany table, its eighteenth-century chairs and sideboard, its eighteenth-century pictures – family portraits, meticulous animal paintings* [12].

Зафіксовані аналізом зоонім *lap-dog* і флороніми *azalea, camellias, lavender, lilies, magnolia, oleander, roses, violet*, що, з семантичної точки зору, знаходяться на периферії поля предметності та є предметами лише умовно, також віднесені до цієї ЛСГ, оскільки відповідні референти в контексті ОІ опредметнюються з метою виконання виключно декоративної функції. Пор.: *Julia, dressed for dinner, and waiting for visitors in the drawing room which was to her the centre of existence, might have sat for a fashion-plate just as she was, with her wooden smile and flaxen ringlets, and the lap-dog on her knee* [18].

Лексико-семантична група «предмети» є не лише найбільш чисельною, але й найбільш неоднорідною з формальної точки зору, оскільки її одиниці виявляють значущі граматичні й стилістичні відмінності. Так, у функції актантів-холонімів можуть виступати композити (*biscuit-box, ice-pail, jewel-case, tobacco-box, water-colour, window-blind*) і словосполу-

чення (*dead rose leaves, stags' head, stuffed buffaloes, toilette appointments, wax fruit, writing materials*), а також запозичення з французької мови (*bric-a-brac, chaise longue, jardinière*), що, очевидно, пояснюється інтенцією авторів ОІ на точне й мальовниче зображення інтер'єру.

Лексичні одиниці, зконцентровані у ЛСГ «деталі», акцентують такі додаткові аспекти інтер'єру, як матеріали (*leather, mahogany, marble, oak, velvet, wood*) і декоративні елементи (*frieze, mosaics, ornament, pattern, relief*) використані в його дизайні. До цієї ж ЛСГ належать холоніми на позначення нематеріальних сутностей, котрі сприймаються органами чуття людини – зором (*gleam, shade, shadow, shape, sight, view*), нюхом (*atmosphere, odour, scent, smell*), на дотик (*temperature*), і так чи інакше доповнюють художній опис, адже мисляться автором як деталь інтер'єру. Пор.: *Clustering roses were carved in high relief on its wooden panels, and luscious putti wallowed among the roses* [12].

У функції **актантів-партонімів**, котрі відбивають тримірність простору і конкретизують спосіб взаєморозташування об'єктів, що його наповнюють, вживаються прислівники і прийменники з такими значеннями: 'в середині' (*in, inside of, in the center of, in the middle, within*), 'понад' (*above, over*), 'під' (*below, beneath, underneath*), 'перед' (*before, in front of*), 'поза' (*back, behind, beyond*), 'на' (*on, on the top*), 'поряд' (*beside, by, close to*), навпроти (*against, opposite*), поміж (*among, between*) тощо. Пор.: *On a tiny satinwood table stood a statuette by Clodion, and beside it lay a copy of Les Cent Nouvelles...* [17].

Абсолютну кількісну перевагу серед партонімів очікувано демонструє прийменник *in*, адже інтер'єр являє собою обмежений, закритий простір, тому всі предмети, що його утворюють, знаходяться 'в середині' нього. Пор.: *There were some nine cots in the place, two or three wooden chairs, a soap box, and a small, round-bellied stove, in which a fire was blazing* [12].

Константи-зв'язки відбивають спосіб існування предмету інтер'єру в часі й просторі, тобто фіксують сам факт його перебування в даний момент у даному місці (*to be, to have*), а також вказують на його розташування відносно інших об'єктів (*to stand, to lie, to hang, to consist*). У поєднанні з актантами-холонімами дієслівні константи-зв'язки складають предикативну основу буттєвих речень, що конституюють описовий текст. Пор.: *On the other side was the door which communicated with the veranda. A desk stood in the centre, with a turning chair of shining red leather. Opposite was a large bookcase, with a marble bust of Athene on the top. In the corner between the bookcase and the wall there stood a tall green safe, the firelight flashing back from the polished brass knobs upon its face* [8].

У проаналізованих ОІ значення 'буттєвості', 'існування' актуалізуються переважно одиницями *to be, to have*, які втілюють їх у «чистому вигляді». Однак художній дискурс, що ґрунтується на естетичному почутті, виявляє чітку тенденцію до «розфарбування» способу існування предметів, виражених актантами, за допомогою лексем, семантика яких дозволяє не лише констатувати наявність цих предметів, але й тонко нюансувати їх зовнішній вигляд (*to glitter, to seem, to shine*), співположення (*to cover, to contain, to face, to occupy, to surround*), функціональне призначення (*to decorate, to illuminate, to lead, to serve*) тощо. Пор.: *It seemed a very beautiful room. It contained so many handsome pieces of furniture and such rich rugs and hangings* [11]; *The top of the closed square piano served also as a sideboard for viands and sweets* [13].

Отже, головна мета описового тексту – створення чуттєво-конкретного образу інтер'єру в уяві читача – досягається завдяки його особливій онтологічній і семіотичній структурі. Часопросторові параметри опису інтер'єру (предметність, тримірність, синхронність, статичність) знаходять точне вираження мовними засобами – буттєвими реченнями, логічна основа яких утворюється константами-зв'язками (дієсловами зі значенням 'існування') та актантами – холонімами (іменниками на позначення предметів і ознак інтер'єру) і партонімами (прийменниками і прислівниками, що вказують спосіб розташування та співположення предметів).

Перспективу подальших розвідок складає вивчення когнітивно-комунікативного аспекту інтратекстових описів інтер'єру, зокрема, моделювання конфігурації концептів, що лежать в їх основі, на підставі якісного аналізу творів англійського художнього дискурсу межі XIX-XX ст.

Література:

1. Лишаев С. А. От тела к пространству: данность и возможность в эстетическом опыте / С.А. Лишаев // *Mixtura verborum: тело и слово*. – Самара, 2010. – С. 78–101.
2. Лобанова Г. А. Форма описания как проблема поэтики [електронний ресурс] / Г. А. Лобанова // *Новый филологический вестник*. – 2008. – №1(6). – Режим доступу : http://ifi.rsu.ru/vestnik_2008_1_15.html.
3. Новожилова А. А. Временная референция. Дейксис и анафора / А. А. Новожилова. // *Актуальные проблемы лингвистики XXI века: Сб. ст. по мат. междунар. науч. конференции, 6-7 декабря 2006*. – Киров: ВятГУ, 2006. – С. 182–188.
4. Русакова Н. В. Темпоральные (лексические) и референциальные свойства текста типа «описание»: автореф. дис.... канд. филол. н. 10.02.01 «Русский язык» / Н. В. Русакова // Бурятск. гос. ун-т. – Улан-Удэ, 2010. – 26 с.
5. Хамаганова В. М. Онтологическая основа текста типа «описание» / В. М. Хамаганова // *Ученые записки Забайкальск. гос. ун-та*. – Серия «Филология. История. Востоковедение». – 2012. – № 2. – С. 77–82.
6. Хамаганова В. М. Семіотическая основа текста типа «описание» / В. М. Хамаганова // *Вестник Иркутск. гос. лингв. ун-та*. – Серия «Филология». – 2013. – №3(24). – С. 17–22.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

7. Conan Doyle A. The Adventure of the Bruce-Partington Plans [Electronic resource] / A. Conan Doyle. – Mode of access : <http://www.homeenglish.ru/Books.htm>
8. Conan Doyle A. The Complete Sherlock Holmes [Electronic resource] / A. Conan Doyle. – Mode of access : <http://arthursbookshelf.com/adventure/doyle/complete-holmes.pdf>
9. Dickens Ch. Dombey and Son [Electronic resource] / Ch. Dickens. – Mode of access : http://www2.hn.psu.edu/faculty/jmanis/dickens/DombeySon_6x9.pdf
10. Dickens Ch. Oliver Twist [Electronic resource] / Ch. Dickens. – Mode of access : <http://www.gutenberg.org/files/730/730-h/730-h.htm>
11. Dreiser T. An American Tragedy [Electronic resource] / T. Dreiser. – Mode of access : <http://gutenberg.net.au/ebooks02/0200421.txt>
12. Dreiser T. Sister Carry [Electronic resource] / T. Dreiser. – Mode of access : <http://www.gutenberg.org/files/233/233-h/233-h.htm>
13. Joyce J. Dubliners [Electronic resource] / J. Joyce. – Mode of access : <http://www.fullbooks.com/Dubliners.html>
14. London J. Martin Eden [Electronic resource] / J. London. – Mode of access : <http://www.gutenberg.org/files/1056/1056-h/1056-h.htm>
15. Ruskin J. The King of the Golden River [Electronic resource] / J. Ruskin. – Mode of access : <http://www.readbookonline.net/readOnline/2205.html>
16. Thackeray W. M. Vanity Fair [Electronic resource] / W. M. Thackeray. – Mode of access : <http://www.gutenberg.org/files/599/599-h/599-h.htm>
17. Wilde O. The Picture of Dorian Gray [Electronic resource] / O. Wilde. – Mode of access : <http://www.literaturepage.com/read/doriangray.html>
18. Voynich E. L. The Gadfly [Electronic resource] / E. L. Voynich. – Mode of access : <http://www.fullbooks.com/The-Gadfly1.html>

М. С. Богачик,

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

СПЕЦИФІКА КОМП'ЮТЕРНОГО СЛЕНГУ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто питання генезису, дефініції та функціонування комп'ютерного сленгу. Висвітлені передумови та способи його виникнення. Представлено класифікацію комп'ютерного сленгу. Проаналізовані способи словотворення та основні шляхи перекладу комп'ютерного сленгу. Визначено місце комп'ютерного сленгу в англійській мові.

Ключові слова: сленг, комп'ютерний сленг, генезис, словотворення, переклад.

В статье рассмотрен вопрос генезиса, дефиниции и функционирования компьютерного сленга. Освещены предпосылки и способы его возникновения. Представлена классификация компьютерного сленга. Проанализированы способы словообразования и основные пути перевода компьютерного сленга. Определено место компьютерного сленга в английском языке.

Ключевые слова: сленг, компьютерный сленг, генезис, словообразование, перевод.

The questions of genesis, definition and functions of computer slang were considered in the article. Computer slang is a kind of slang used by both professional (IT specialists) and other users of computers. Rapid development of the computer slang caused by the widespread use of computer technologies in modern society and the gradual spread among native speakers of the language recipient. The preconditions and the ways of computer slang occurrence were highlighted. The basis of computer slang was formed with the words borrowed from English, as almost all modern information and communication technologies appeared in the USA. It is detected that computer slang combines the features of professionalism (serves for communication between people of one profession), vulgarism (includes a rather crude vulgar words), jargon (includes words that have unclear and hidden meaning for people who do not use information and communication technologies) and slang (expressively and emotionally colored vocabulary of spoken language, which is often considered as violation of the standard language). The classification of computer slang was presented. The following thematic structure of computer slang was determined: programs and their varieties, symbols, signs, actions, functions and commands, computer and its parts, system parts and devices, information units, designation and description of people connected with programming. The ways of computer slang formation were analyzed (tracing (full borrowing, part-tracing (partial borrowing), translation with using a standard vocabulary in a particular meaning, translation with using slang of the other professional groups, phonetic mimicry). The ways of computer slang translation were analyzed (transliteration, transcription, tracing, explication – descriptive translation). The place of computer slang in English was determined.

Key words: slang, computer slang, genesis, word formation, translation.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У 1946 році в США з'явилися перші електронно-обчислювальні машини (ЕОМ). З середини 80-х рр. відбувається масова інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери життя та діяльності людства (освіта, робота, спілкування, розваги). Потужні зростаючі темпи глобалізації та комп'ютеризації спричинили появу нової специфічної лексики, пов'язаної з інформаційно-комунікаційними технологіями. Джерелом поповнення цієї лексики є англійська мова, оскільки практично всі сучасні інформаційно-комунікаційні технології з'являються у США (на території так званої Silicon Valley, яка відома численними дослідницькими центрами у галузі інформаційно-комунікаційних технологій) й природно, що вони одержують словесне позначення (номінацію) англійською мовою. Особливістю комп'ютерної лексики є те, що вона поступово стала актуальною та загальноживаною не лише серед спеціалістів, які активно застосовують інформаційно-комунікаційні технології у своїй професійній діяльності, але й більшості людей, які користуються комп'ютерами у повсякденному житті. У зв'язку з процесом комп'ютеризації усіх сфер життя та діяльності людства виникає необхідність засвоєння нової комп'ютерної лексики (сленгу) мовцями.

Аналіз основних досліджень і публікацій, присвячених даній проблемі. Актуальність дослідження зумовлюється тим, що попри численні наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, присвячені питанню комп'ютерного сленгу (І. Арнольд, А. Баранов, Ф. Бацевич, Т. Беляєва, Н. Виноградова, І. Гальперін, П. Горшков, О. Есперсен, Є. Жирмунський, Т. Захарченко, Ю. Зацний, Н. Купцова, Ч. Леланд, П. Лихолітов, М. Маковський, Е. Партрідж, Е. Раймонд, Т. Соловійова, Р. Спірс, Г. Судзіловський, Т. Торн, С. Флекснер, В. Хомяков та ін.) і формування нової лексики (І. Арнольд, В. Богданов, С. Волков, В. Заботкіна, Г. Міклашевська, М. Нікітіна, А. Смірнецький та ін.), проблеми генезису, дефініції, функціонування, утворення та перекладу комп'ютерного сленгу є надзвичайно об'ємними та потребують детальнішого вивчення.

Мета статті – проаналізувати специфіку комп'ютерного сленгу в англійській мові.

Завдання статті:

- розглянути питання генезису, дефініції та функціонування комп'ютерного сленгу;
- представити класифікацію комп'ютерного сленгу;
- проаналізувати способи утворення та основні шляхи перекладу комп'ютерного сленгу.

Виклад основного матеріалу. Надзвичайно швидкий та поступовий прогрес комп'ютерної лексики спричиняє появу нової динамічної системи – комп'ютерного сленгу. З'ясуємо місце та роль цього мовного явища в англійській мові.

Вся лексика будь-якої мови поділяється на літературну та нелітературну. Літературна лексика вживається переважно в літературі чи усній мові офіційного характеру і включає в себе: книжні слова, стандартні розмовні слова та нейтральні слова. Нелітературна лексика вживається переважно в розмовній мові, має неофіційний характер і включає в себе: професіоналізми, вульгаризми, жаргонізми та сленг.

Професіоналізми – це слова, які використовуються невеликими групами людей, які об'єднані певною професією.

Вульгаризми – це грубі слова, які зазвичай не вживаються освіченими людьми в суспільстві; спеціальній лексиці, що використовується людьми найнижчого соціального статусу (в'язнями, торговцями наркотиками, бездомними тощо).

Жаргонізми – це слова, які використовуються певними соціальними чи об'єднаними спільними інтересами групами, які несуть таємний незрозумілий для всіх зміст. Ю. Скребньов визначає жаргон як «...слова професійних і соціальних груп, що відрізняються неформальним характером і є жартівливою заміною слів, які вже існують в нейтральній сфері літературної мови» [8].

Деякі вчені отожднюють поняття «жаргонізми» та «сленгові слова». Зокрема М. Кочерган зазначає, що жаргонізми або сленгові слова – це «...слова, властиві розмовній мові людей, пов'язані певною спільністю інтересів» [6, с. 215].

Серед науковців існує досить багато суперечливих підходів та дефініцій щодо трактування поняття «сленг». Єдиного визначення цього терміну не існує досі. Вчені, які студіювали питання визначення сленгу, так і не дійшли єдиного висновку. Розглянемо різні підходи до трактування поняття «сленг».

Деякі вчені, визначаючи поняття сленг, наголошують на емоційно-експресивній забарвленості цієї лексики.

Зокрема в словнику сучасного українського сленгу зазначено, що сленг – це «...досить синкретичне мовне утворення, що включає загальний масив розмовної емоційно-експресивної лексики, не відображеної у сучасній лексикографічній практиці» [9, с. 33]. В. Жирмунський, В. Хомяков, Т. Беляєва, Ф. Бацевич визначають сленг як сукупність мовних засобів зниженого мовлення, що слугує для вираження експресивного плану спілкування. Є. Стрига трактує сленг як «...експресивно та емоційно забарвлену лексику розмовної мови, що відхиляється від прийнятної літературної мовної норми» [11, с. 186–187]. Л. Костіна, А. Стеценко розглядають сленг як «...емоційно-забарвлені слова розмовного типу, переважно жаргонного характеру, які в сучасних умовах мають тенденцію легко переходити в літературну мову» [4].

Інша група вчених, трактуючи поняття сленг, акцентує увагу на те, що це знижені лексико-фразеологічні одиниці, порушення норм стандартної мови.

Так Л. Ставицька трактує сленг як «...практично відкриту мовну підсистему ненормативних, стилістично знижених лексико-фразеологічних одиниць» [10, с. 42]. В Енциклопедії Британіка [12] зазначено, що сленг – це нетрадиційні слова або фрази, які виражають або щось нове, або щось старе по-новому.

Комп'ютерний сленг відрізняється від інших сленгів тим, що у ньому поєднуються характерні риси професіоналізмів, вульгаризмів, жаргонізмів та сленгу, оскільки він:

– слугує для спілкування людей однієї професії – програмістів, користувачів інформаційно-комунікаційних технологій (професіоналізми);

– включає в себе досить вульгарні, грубі слова (вульгаризми);

– включає в себе слова, які мають незрозумілий таємний зміст для людей, які не користуються інформаційно-комунікаційними технологіями (жаргонізми).

Розглянемо трактування поняття «комп'ютерний сленг».

З появою інформаційно-комунікаційних технологій комп'ютерний сленг розглядався як слова, що вживаються лише людьми, які мають безпосереднє відношення до комп'ютерів у повсякденному житті, та заміняють професійну лексику і відрізняються розмовною, а іноді і грубо-фамільярною забарвленістю.

З бурхливою інтеграцією інформаційно-комунікаційних технологій у життя та діяльність сучасного суспільства поняття комп'ютерного сленгу набуває ширшого значення. Комп'ютерний сленг починає розглядатися як різновид сленгу, який використовується професійними (наприклад, IT-спеціалістами) та іншими користувачами комп'ютера. І. Міщук визначає комп'ютерний сленг як «...слова, які слугують для спілкування людей однієї професії – програмістів, або просто людей, які користуються послугами комп'ютера» [7, с. 69]. Є. Стрига трактує комп'ютерний сленг як «...професійну мову «комп'ютерників» і програмістів, а також людей, чия професійна діяльність тісно пов'язана з комп'ютерами та їх використанням; галузь професійної мови, доступну звичайним користувачам комп'ютерів і яка включається ними в своє мовлення» [11, с. 187].

Існують численні класифікації тематичної структури комп'ютерного сленгу.

Н. Виноградова [1] представляє таку тематичну структуру:

- 1) комп'ютер та його деталі;
- 2) програми та їх різновиди;
- 3) людина, яка працює з комп'ютером;
- 4) типові операції, які здійснюються під час роботи.

О. Котова [5] пропонує дещо розширену тематичну структуру комп'ютерного сленгу:

1) програми (наприклад, *finger* – програма, яка відображає будь-яку інформацію, *bridge* – прилад, що об'єднує дві мережі);

2) символи, знаки (наприклад, *sharp*, *rigpen* – дієз, *wow* – знак оклику, *wax* – ліва фігурна дужка, *splat* – символ зірочка, *spike* – вертикальна лінія, *worm* – тире, *ques* – знак питання);

3) дії (наприклад, *gobble* – поглинати дані з буферної пам'яті, *sleep* – знаходитися в режимі очікування);

4) функції і команди (наприклад, *garé* – знищувати файл чи програму без можливості її відновлення, *zip* – переміщати курсор, *gronk* – відключати);

5) системи;

6) деталі та пристрої (наприклад, *mouse* – маніпулятор «мишка», *app* – комп'ютерне програмне забезпечення, *cash memory* – пам'ять, необхідна для того, щоб центральний процесор менше простоював через низьку діяльність основної пам'яті, *track ball* – спеціальний прилад у вигляді круга і 2 чи 3 кнопок, який слугує заміником маніпулятора «мишки»);

7) (інформаційні) одиниці вимірювання;

8) позначення та характеристика людей, пов'язаних з програмуванням (наприклад, *geek*, *luser*, *bagbiter* – некомпетентний користувач інформаційно-комунікаційних технологій, *jock*, *hacker* – люди, які є компетентними користувачами інформаційно-комунікаційних технологій, *cyberbody* – співрозмовник в Інтернеті, *admin* – адміністратор, людина чи відділ, який займається організацією, *troll* – той, хто надсилає провокативні повідомлення на форумах).

П. Горшков [2] визначає такі основні методи утворення комп'ютерного сленгу:

1) калька (повне запозичення) – спосіб утворення шляхом запозичення слова цілком зі своїм власним написанням, значенням та мовою. Цей спосіб передбачає заміну усіх звуків у слові, що запозичається відповідними звуками української мови (наприклад, *driver* – драйвер, *user* – юзер, *computer* – комп'ютер, *printer* – принтер, *scanner* – сканер, *message* – меседж);

2) напівкалька (запозичення основи) – спосіб словотворення шляхом запозичення слова і його підпорядкування правилам та нормам спелінгу та граматики, які існують в мові-реципієнті (наприклад, *to connect* – конектитися, *to chat* – чатитися, *webcam* – вабка, *ICQ* – аська, *flash card* – флешка);

3) переклад:

– з використанням стандартної лексики в особливому значенні (наприклад, *Windows* – вікно, *virus* – вірус, живність, *disk* – диск, млинець);

– з використанням сленгу інших професійних груп (наприклад, *computer* – комп, тачка, апарат, машина, *hardware* – залізо);

4) фонетична мімікрія – метод, що ґрунтується на фонетичному збігові семантично несхожих загальноживаних слів та англійського комп'ютерного сленгу. Слово, яке переходить до сленгу, отримує абсолютно нове значення, не пов'язане із загальноживаним (наприклад, *mail* – мило, *button* – батон, *laser printer* – лазер).

Є. Снікеєва [3] визначає такі засоби перекладу комп'ютерного сленгу:

- 1) транслітерація – за допомогою українських букв передаються букви, з яких складається англійське слово;
- 2) транскрипція – передача українськими літерами не орфографічної форми, а звучання англійського слова;
- 3) калькування – це засіб перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом заміни її складових частин (морфеми або слів) їх лексичними відповідностями у мові перекладу;
- 4) експлікація (описовий переклад) – це лексико-граматична трансформація, при якій лексична одиниця мови-оригіналу замінюється словосполученням, яке дає пояснення або визначення даної одиниці.

Висновки та перспективи подальшого розвитку проблеми. Таким чином, основними методами утворення комп'ютерного сленгу є калька, напівкалька, переклад та фонетична мімікрія; найпоширенішими способами перекладу є транслітерація, транскрипція, калькування та експлікація. Комп'ютерний сленг є динамічною системою, яка стрімко розвивається та інтегрується у життя і діяльність сучасного суспільства у зв'язку із глобальною комп'ютеризацією. Це мовне явище потребує детальнішого вивчення, оскільки жоден словник не в змозі наздогнати темпи виникнення та розвитку комп'ютерного сленгу.

Література:

1. Виноградова Н. В. Компьютерный сленг и литературный язык : проблемы конкуренции / Н. В. Виноградова // Исследования по славянским языкам. – 2001. – № 6. – С. 203–216.
2. Горшков П. А. Сленг хакеров и геймеров в Интернете : автореф. дис. На соискание уч. степени канд. филол. наук / П. А. Горшков. – Москва, 2006. – 21 с.
3. Єнікеєва Є. М. Особливості перекладу комп'ютерних термінів на українську мову / Є. М. Єнікеєва // Вісник СумДУ. – 2001. – № 5 (26). – С. 54–59.
4. Костіна Л. С. Стилистичні особливості американського комп'ютерного сленгу [Електронний ресурс] / Л. С. Костіна, А. М. Стеценко. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/SND/Philologia/2_kostina%20l.s.doc.htm
5. Котова О. Е. Структура и семантика англоязычного комп'ютерного жаргона [Електронний ресурс] / О. Е. Котова. – Режим доступу : <http://www.isuct.ru/conf/antropos/section/3/kotova.htm>
6. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підр. [для студ. вищ. навч. зал. освіти] / М. П. Кочерган. – К. : Видав. центр «Академія», 2002. – 368 с.
7. Міщук І. М. Особливості перекладу американського комп'ютерного сленгу українською мовою / І. М. Міщук // Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка. – 2013. – №9 (268), Ч. 1. – С. 69–72.
8. Скребнев Ю. М. Основы стилистики английского языка / Ю. М. Скребнев. – М., 2000. – С. 66–72.
9. Словник сучасного українського сленгу / упор. Т. М. Кондратюк. – Х. : Фоліо, 2006. – 350 с.
10. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг / Л. О. Ставицька. – К. : Часопис «Критика», 2005. – 462 с.
11. Стрига Е. В. Комп'ютерний сленг у сучасній англійській мові : походження та функціонування / Е. В. Стрига // Записки з романо-германської філології. – Вип. 1 (32). – 2014. – С. 186–191.
12. Encyclopedia – Britannica Online Encyclopedia [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.britannica.com>.

УДК 811.161.2/1'373.7+811.111/2'373.7

Т. Г. Бондар,

Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ПАРЕМІОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З ОПОРНИМИ КОМПОНЕНТАМИ ДОРОГА, ШЛЯХ, ПУТЬ, ROAD, WAY, WEG, BAHN

У статті проаналізовано, які значення лексеми дорога, шлях, путь, road, way, Weg і Bahn реалізують у складі прислів'їв та приказок (загальна кількість паремій – 221) та описано їхні типові дистрибуції. Показано, що найчастотнішими у прислів'ях та приказках є лексеми дорога, Weg, way та road (дещо рідше трапляється лексема путь), які реалізують значення 'смуга землі, по якій їздять і ходять', 'напрямок, маршрут пересування', 'напрямок діяльності, шлях розвитку', 'процес їзди, подорож, мандрівка'.

Ключові слова: паремія, концепт, лексичне значення, дистрибуція.

В статті проаналізовано, какие значения лексеми дорога, шлях, путь, road, way, Weg и Bahn реализуют в составе пословиц и поговорок (общее количество паремий – 221) и описаны их типичные дистрибуции. Показано, что наиболее частотными в пословицах и поговорках являются лексеми дорога, Weg, way и road (несколько реже встречается лексема путь), которые реализуют значения 'полоса земли, по которой ездят и ходят', 'направление, маршрут передвижения', 'направление деятельности, путь развития', 'процесс езды, путешествие'.

Ключевые слова: паремия, концепт, лексическое значение, дистрибуция.

The article shows which meanings of the lexemes дорога, шлях, путь, road, way, Weg and Bahn are realized within 221 proverbs and sayings. It is noticed that the most frequently used lexemes in proverbs and saying are the following: дорога, Weg, way and road (lexeme путь is less frequent). These lexemes realize such semantic meanings as 'a specially prepared hard surface to travel on', 'direction, route to be taken in order to reach a place', 'activity, way of development', 'the journey'. The article also deals with typical distributions of the lexemes under investigation.

Keywords: proverbs and sayings, concept, lexical meaning, distribution.

Прислів'я та приказки формують один з фрагментів мовної картини світу. Вони слугують яскравим доказом національно-культурної специфіки різних лінгвокультур. Паремії містять цінні поради, застереження, узагальнюють досвід народу і відзначаються широтою тематики та універсальністю охоплення явищ дійсності. Саме тому їхні різні аспекти неодноразово привертати увагу дослідників (див. роботи К.І. Грігаса [1], Г.Л. Пермякова [5], Ю.Й. Левіна [4], Є.В. Іванової [2], [3] та ін.).

Когнітивний підхід до дослідження прислів'їв та приказок передбачає розгляд їхньої семантики як відображення закріпленого в мові знання. Лінгвіста-когнітолога цікавить не тільки значення, а й внутрішня форма прислів'я, його лексичний склад, конотація та асоціативний комплекс, оскільки лише завдяки такому комплексному аналізу можна описати бачення світу, репрезентоване прислів'ям [3, с. 5].

Аналіз паремій з компонентами *дорога, путь, шлях, road, way, Weg, Bahn* дає можливість виявити, з одного боку, низку концептуальних ознак, характерних для концепту ДОРОГА / ROAD / WEG в різних мовах, а з іншого – семантичне наповнення лексем-вербалізаторів концепту в межах паремій.

Мета нашого дослідження – проаналізувати, які значення реалізують лексеми *дорога, шлях, путь, road, way, Weg* і *Bahn* у складі прислів'їв та приказок, та дослідити типові дистрибутивні властивості цих лексем у пареміях.

Об'єктом дослідження є українські, російські, англійські та німецькі прислів'я та приказки з компонентами *дорога, шлях, путь, road, way, Weg* і *Bahn*. Для аналізу було взято 221 паремію (37 українських, 64 російських, 70 англійських та 50 німецьких).

В українських, російських, англійських та німецьких прислів'ях і приказках лексеми-вербалізатори концепту ДОРОГА / ROAD / WEG виступають в трьох основних значеннях: 'смуга землі, по якій їздять і ходять', 'напрямок, маршрут пересування', 'процес їзди, подорож, мандрівка', крім того, вони реалізують метафоричне значення 'напрямок діяльності, шлях розвитку'.

У значенні 'смуга землі, по якій їздять і ходять' у пареміях вживаються такі лексеми як *дорога, шлях, путь, road, way, Weg* та *Bahn*. Наприклад: укр. *Не збочуй з дороги, бо відпокутують ноги; Коли на те піде, то й серед битого шляху поламаєшся* [П, с. 236-237]; рос. *Дорога столбом легла* ('прямо') [Д IV, с. 327], англ. *Every road has a turning* [DAP, с. 513], *Good land: evil (foul) way* [ODEP, с. 321]; нім. *An guten Schulen und guten Wegen erkennt man den guten Staat; Bekannte Bahn und alte Freunde sind die besten* [Spr].

Значення 'напрямок, маршрут пересування' у складі прислів'їв та приказок реалізують лише лексеми *дорога, путь, road, way* і *Weg*. Наприклад: укр. *Хто дороги не знає, най ся людей питає;... хай у людей питає* [П, с. 37]; рос. *Не ищут дороги, а спрашивают; Где дорога, там и путь* [Д, с. 398]; англ. *If you wish to know the road ahead, inquire of those who have traveled it* [DAP, с. 513], *He that has a tongue in his mouth can find his way anywhere* [ААП, с. 296]; нім. *Geradeaus ist der nächste Weg* [Spr].

Лексеми *дорога, шлях, путь, road, way* та *Weg* у складі паремій вживаються також у метафоричному значенні 'напрямок діяльності, шлях розвитку'. Наприклад: укр. *По кривому шляху поїхав* [УПП, с. 96]; рос. *Денежка дорожку прокладывает!* [Д I, с. 473], *Нужный путь бог правит*. [Д, с. 398]; англ. *He keeps his road well enough who gets rid of bad company* [ODEP, с. 419], *It's not so much where you are as which way you are going* [DAP, с. 643]; нім. *Priester und Wegweiser zeigen wohl den rechten Weg, aber sie gehen ihn nicht selbst* [Spr].

У значенні 'процес їзди, подорож, мандрівка' у пареміях вживаються лексеми *дорога, путь, road, way, Weg*. Наприклад: укр. *В дорозі всього трапиться* [Н, №11386]; рос. *Печным теплом в дорогу не ездят* [Д III, с. 108], *Едешь в путь – осторожен будь* [РПП, с. 131]; англ. *Better have a friend on the road than gold or silver in your purse* [DAP, с. 235], *A man knows his company in a long way and a little inn* [ODEP, с. 68]; нім. *Man muß sich früh auf den Weg machen, wenn man früh ankommen will* [Spr].

Значна частина паремій засвідчує дифузність значення лексем *дорога, шлях, путь, road, way* та *Weg*. Зокрема, у низці прислів'їв про правильність вибору прямої дороги чи про знання обраного шляху простежується дифузність двох основних значень: 'смуга землі, по якій їздять і ходять' та 'напрямок, маршрут пересування'. Наприклад: укр. *Проста дорога найліпша; Коли не знаєш дороги, не вижджай з дому; Старою дорогою легко ходити* [П, с. 237]; рос. *Счастье не лошади: не везет по прямой дорожке* [Д II, с. 270], *Прямой путь – самый короткий* [РПП, с. 315], *Не ездят длиною дорогой, когда ближнюю знают; Самая трудная дорога та, которую не знаешь; Кто знает дорогу, тот не спотыкается* [РНПП, с. 262]; англ. *The right road is the shortest road; The road of by-and-by leads to the town of never; Be sure you know the road before you act as guide; The lame man who keeps the right road outstrips the runner who keeps the wrong one* [DAP, с. 513-514]; *The nearest way is commonly the foulest* [ODEP, с. 557], *An old horse always knows its way home* [DAP, с. 310]; нім. *Der gerade Weg ist der beste* [Spr]; *Der gerade Weg ist der kürzeste; Wer den direkten Weg geht, scheitert nicht* [НУФС 2, с. 308], *Ein altes Pferd findet seinen Weg allein* [Spr].

В окремих пареміях та сама лексема використовується двічі або вживається поряд із синонімічними їй одиницями, при цьому такі лексеми реалізують відмінні, неоднакові значення. Наприклад, у прислів'ї *Где дорога, там и путь* [Д, с. 398] лексема *дорога* позначає смугу землі, а лексема *путь* – напрямком пересування, маршрут. В українських пареміях *Для стежки не минай гостинця; Для простої дороги кривою гостинця не минай (гостинець – бита дорога)* [П, с. 236] вжито синонімічні лексеми *стежка* – *гостинець, дорога* – *гостинець*. Лексеми *стежка* та *дорога* реалізують значення 'напрямок, маршрут пересування', а лексема *гостинець* – 'смуга землі, по якій їздять і ходять'. У першій частині паремії *Разумный и в пустыне дорогу найдёт, а глупый и по дороге заблудится* [РНПП, с. 183] лексема *дорога* вживається, щоб позначити напрямком, маршрут пересування, а у другій частині цієї паремії слово *дорога* позначає смугу землі. Схожі випадки вживання лексем спостерігаємо і в англійських прислів'ях. Наприклад, у пареміях *The longest road is sometimes the shortest way home; The long road may be the quickest way home* [DAP, с. 513] вживаються бінарні лексеми *road – way*, при чому *road* набуває значення 'смуга землі', а *way* – 'напрямок, маршрут пересування'. У прислів'ях *The farthest (longest) way about is the nearest way home* [ODEP, с. 245], *The longest way round is the sweetest way home* [DAP, с. 643] двічі вживається лексема *way*: перший раз на позначення смуги землі, а другий раз – на позначення маршруту пересування.

Розглядаючи масив паремій з компонентами *дорога, путь, шлях, road, way, Weg, Bahn*, важливо з'ясувати, які синтагматичні зв'язки утворюють ці лексеми.

Лексеми *дорога, путь, шлях, road, way, Weg, Bahn* у значенні 'смуга землі, по якій їздять і ходять' найчастіше сполучаються з прикметниками, що позначають конкретні фізичні ознаки (укр. *кривий, прямий, гладкий, битий, поганий*; рос. *прямой, ровный, длинный, гладкий, плохой*; англ. *farthest, long (longest), foul, dirty, poor, beaten*; нім. *guter, bekannt, krumm*). Наприклад: укр. *На битій дорозі трава не росте* [Н, №3878], *І на гладкій дорозі люди ноги ламають; Коли на те піде, то й серед битого шляху поламаєшся* [П, с. 236]; рос. *По плохой дороге далеко не уедешь* [РНПП, с. 262]; *Сытому коню и овраг нипочем, и гора – ровная дорога* [РПП, с. 55]; англ. *The farthest (longest) way about is the nearest way home* [ODEP, с. 245]; *The long road may be the quickest way home; Poor folks have poor ways* [DAP, с. 513, 474]; *Good land: evil (foul) way* [ODEP, с. 321]; *Take the beaten road; The beaten road is the safest* [DAP, с. 513]; нім. *Guter Weg um ist nie krumm; Bekannte Bahn und alte Freunde sind die besten* [Spr].

Крім того, іменники *дорога, путь, шлях, road, way, Weg, Bahn* активно сполучаються з дієсловами, що позначають певний процес, зокрема, переміщення (укр. *бігти*; рос. *ездить, стоять*; англ. *lead, bring*; нім. *führen, gehen*). Наприклад: укр. *Незнайко на печі лежить, а знайко по дорозі біжить*; Будяк не дурак: на дорозі не росте, а все на городі [УП, с. 277, 257]; рос. *Прямьм путем (прямоком) по кривой не ездят* [Д II, с. 193]; *По плохой дороге далеко не уедешь* [РНПП, с. 262]; англ. *The way*

to Babylon **will never bring** you to Jerusalem; A little stone in the way **overturns** a great wain (may make a tall man stumble) [ODEP, с. 872, 776]; нім. *Wer am Wege baut, hat viele Meister* [НРФС, с. 708]; *Auf dem Weg, den viele gehen, wächst kein Gras* [Spr].

Часто в значенні 'смуга землі, по якій їздять і ходять' сема 'рівність', 'прямізна' актуалізується через порівняльні (інколи протиставні) конструкції: рос. *Дорога – хоть кубарем ступай (гладкая, ровная); Ночь, как день; дорога, как скатерть – садись да катись!* [Д, с. 398] (пор. укр. *Хоч боком котися (рівно, сухо и др.)* [Н, №11436]); *He все дорога скатертью, бывають и перебоинки* [РПП, с. 315]; *Дорога не проволока, не распрямить* [Д IV, с. 72]; нім. *Es ist eben wie der Weg nach Rom* [Spr].

Значення 'смуга землі, по якій їздять і ходять' відображається й у синтагмах, у яких описані фізичні параметри дороги, або коли такі параметри представлені імпліцитно: рос. *He широтой дорога берет, а тором* [Д IV, с. 634], *Ha свете три кривобоины: дорога, река да изгородь* [Д II, с. 193]; англ. *Every road has hills to be climbed* [DAP, с. 513].

Уживання лексем *дорога, путь, road, way* та *Weg* у значенні 'напрямок, маршрут пересування' засвідчуються синтагматичними зв'язками з дієсловами, що позначають певну інтелектуальну чи вербальну діяльність, на кшталт: укр. *пумати, знати*; рос. *спрашивать, искать*; англ. *ask, inquire, know, find*; нім. *finden, führen*. Наприклад: укр. *Хмо дороги не знає, най ся людей питає;... хай у людей питає* [П, с. 37] (пор. *Хмо питає, той не блудить* [Н, №11421]); рос. *He шцут дороги, а спрашивают* [Д, с. 398]; англ. *He who wishes to know the road through the mountains must ask those who have already trodden it; If you wish to know the road ahead, inquire of those who have travelled it* [DAP, с. 513]; *He that has a tongue in his mouth can find his way anywhere* [ААП, с. 296]; нім. *Wo ein Adler nicht fort kann, findet eine Fliege noch zehn Wege* [Spr].

Часто у пареміях, де досліджувані лексеми реалізують значення 'напрямок, маршрут пересування', вказується суб'єкт переміщення та кількість можливих для нього напрямків руху: рос. *Беглому одна дорога, а погонщикам сто; В Вильне семь дорог для жида, да три для поляка; Бабе дорога от печи до порога; Одна у журавля дорога: на теплые воды!* [Д I, с. 151, 473, 547]; *Переднему сто дорог, заднему одна* [Д III, с. 49]; нім. *Es führt mehr denn ein Weg ins Holz* [Spr].

Іноді у прислів'ях вживаються прикметники, щоб позначити довжину маршруту: англ. *The farthest (longest) way about is the nearest way home* [ODEP, с. 245], *The longest road is sometimes the shortest way home* [DAP, с. 513].

Метафоричне значення 'напрямок діяльності, шлях розвитку' лексеми *дорога, шлях, путь, road, way, Weg* та *Bahn* реалізують у синтагмах з дієсловами, семантика яких включає такі семи, як 'вказівка на обрання певного шляху' (наприклад, рос. *наводит, править, показывать*; англ. *lead*; нім. *zeigen, weisen*), 'прокладання шляху' (укр. *терти* ('прокладати'), *знаходити*; рос. *прокладывать, пробивать, находить*; англ. *pave, line*; нім. *pflastern, schaffen, finden*), 'пошук та дотримання певного напрямку' (укр. *шукати*; рос. *найти*; англ. *have*; нім. *suchen*), 'знання шляху' (англ. *know*; нім. *wissen*).

Наведімо приклади паремій з такими синтагмами. Семі 'вказівка на обрання певного шляху' реалізовано у прислів'ях на кшталт: рос. *Слушайся добрых людей, на путь наведут; Кровь путь кажет* [Д III, с. 543]; *Нужный путь бог правит* [Д, с. 398]; англ. *No flowery road leads to glory* [DAP, с. 513]; нім. *Priester und Wegweiser zeigen wohl den rechten Weg, aber sie gehen ihn nicht selbst; Bildstock weist andern den Weg und geht ihn selbst nicht* [Spr]. Сема 'прокладання шляху' представлена у таких пареміях, як укр. *Нехай старі мрут та й нам дорогу труть; Смерть дорогу знайде* [УП, с. 559, 557]; рос. *Денежка дорожку прокладывает!* [Д I, с. 473]; *Книга подобна воде: дорогу пробьет везде* [РПП, с. 95]; англ. *The road of life is lined with many milestones* [DAP, с. 514]; нім. *Willenskraft Wege schafft; Armut findet alle Weg und Stege* [Spr]. Сема 'пошук та дотримання певного напрямку' актуалізується у прислів'ях на кшталт: укр. *По кривому шляху ноїає* [УПП, с. 96]; рос. *С Богом пойдешь, до благого дойдешь (к добру путь, добрый путь найдешь)* [Д, с. 90]; англ. *Anyone can have his own way if there's not someone in it* [DAP, с. 643]; сема 'знання шляху' – у пареміях на кшталт: англ. *He knows not which way to turn (him)* [ODEP, с. 872]; нім. *Liebe weiß verborgene Wege; Wenn man den Weg verliert, lernt man ihn kennen* [Spr].

Лексеми *дорога, шлях, путь, road, way, Weg* та *Bahn*, реалізуючи значення 'напрямок діяльності, шлях розвитку', можуть утворювати синтагми з прикметниками. Наприклад: рос. *В ино место дорога широка, да назад узка* [Д II, с. 415]; *В тюрьму широка дорога, а из тюрьмы тесна* [Д IV, с. 451]; англ. *Better one safe way than a hundred on which you cannot reckon; There is no easy way; He who learns the hard way will never forget; If your ways are bad, everybody will dislike you* [DAP, с. 643-644]; *There is no royal road to learning* [ODEP, с. 686]; нім. *Daß viele irgehen, macht den Weg nicht richtig; Es ist keine Ehre, wenn man im schlimmen Wege vorangehen muß* [Spr].

Значення 'процес їзди, подорож, мандрівка' лексем *дорога, путь* представлене в українських та російських пареміях переважно через прийменникові конструкції *в дорозі / в дорогу, в дороге / в дорогу, в пути / в путь*. Наприклад: укр. *В дорозі всього трапиться* [Н, №11386]; *Домашня думка в дорогу не годиться; Дома рука й нога спить, а в дорозі й голова не дримає; Погана мотузка і та в дорозі знадобиться; Товариш мовний в дорозі стоїть за віз смарований* [П, с. 236-237]; *Хто в дорозі буває, той розуму набуває* [УПП, с. 95]; рос. *Печным теплом в дорогу не ездят* [Д III, с. 108]; *Дома рука и нога спит, в дороге и головушка не дремлет; В дорогу идти – пятеры лапти сплести* [Д, с. 397]; *Едешь в дорогу на день, а сыти бери на неделю* [Д IV, с. 377]; *В игре да в дороге узнают людей* [Д II, с. 7]; *He давай коню тощать – в дороге не станет* [РПП, с. 55]; *Нож в пути товарищ* [Д, с. 397]; *Едешь в путь – осторожен будь; Авось да как-нибудь не бери с собою в путь* [РПП, с. 131, 315].

В англійській та німецькій мовах паремії з прийменниковими конструкціями з лексемами *road, way, Weg*, що реалізують значення 'процес їзди, подорож, мандрівка', є не такими чисельними. Пор. англ. *Better have a friend on the road than gold or silver in your purse* [DAP, с. 235]; *A man knows his company in a long way and a little inn* [ODEP, с. 68]; нім. *Man muß sich früh auf den Weg machen, wenn man früh ankommen will; Freunde sind gut am Wege* [Spr].

Досить часто значення 'процес їзди, подорож, мандрівка' виводиться з усього контексту паремії: укр. *He бійся дороги, аби коні були здорові* [П, с. 237]; *Идеш удово – дорога коротша* [УПП, с. 95]; *Піч тучить, а дорога учить* [Н, №11388]; *Смерть – неминующая дорога* [УП, с. 558]; рос. *Умный товарищ – половина дороги; Печка дрожит (нежит), а дорожка учит* [Д, с. 397]; *Всякая дорога вдвоём веселей* [РПП, с. 126]; англ. *No road is long with good company; A long face makes a long road seem twice as long; Smooth words make smooth ways* [DAP, с. 513, 193, 644]; нім. *Gut Gespräch kürzt den Weg; Kein Weg ist lang mit einem guten Freund als Begleiter* [Spr].

Отже, аналіз українських, російських, англійських та німецьких паремій з компонентами *дорога, шлях, путь, road, way, Weg* та *Bahn*, які є базовими вербалізаторами концепту ДОРОГА / ROAD / WEG показав, що найчастіше у прислів'ях та приказках вживаються лексеми: *дорога* (у 95% українських та 76,6% російських паремій), *Weg* (у 96% німецьких паремій), *way* (у 60% англійських паремій) та *road* (у 40% англійських паремій). Дещо рідше трапляється лексема *путь* (у 23,4% російських паремій). У прислів'ях та приказках представлені такі значення досліджуваних лексем, як 'смуга землі, по якій їздять і ходять', 'напрямок, маршрут пересування', 'напрямок діяльності, шлях розвитку', 'процес їзди, подорож, мандрівка'. Проте багато паремій засвідчують семантичну дифузність лексем *дорога, путь, road, way* та *Weg*. Українська

лексема *шлях* та німецька *Bahn* живаються в одиничних пареміях, реалізуючи значення ‘смуга землі, по якій їздять і ходять’ та ‘напрямок діяльності, шлях розвитку’. Така функціональна асиметричність може бути пояснена семантичними процесами, внаслідок яких окремі лексеми звужують свою референційну сферу.

Результати аналізу українських, російських, англійських та німецьких прислів'їв та приказок з компонентами *дорога*, *шлях*, *путь*, *road*, *way*, *Weg* та *Bahn* ми подали у таблиці, де вказали загальну кількість досліджених паремій, показали, які лексеми (і в якій кількості) можуть реалізувати значення ‘смуга землі, по якій їздять і ходять’, ‘напрямок, маршрут пересування’, ‘напрямок діяльності, шлях розвитку’, ‘процес їзди, подорож, мандрівка’.

мова	Українська (37 паремій)		Російська (64 паремій)		Англійська (70 паремій)		Німецька (50 паремій)		
	значення	<i>дорога</i>	<i>шлях</i>	<i>дорога</i>	<i>путь</i>	<i>road</i>	<i>way</i>	<i>Weg</i>	<i>Bahn</i>
‘смуга землі, по якій їздять і ходять’	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	9	1	15	1	9	9	8	1	
‘напрямок, маршрут пересування’	+	–	+	+	+	+	+	–	
	3		7	2	2	9	3		
‘напрямок діяльності, шлях розвитку’	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	2	1	6	5	8	16	29	1	
‘процес їзди, подорож, мандрівка’	+	–	+	+	+	+	+	–	
	16		15	4	3	2	4		
дифузність значень	+	–	+	+	+	+	+	–	
	5		6	3	6	6	4		

Література:

1. Григас К. И. Методологические вопросы сравнительного изучения балтийских и славянских пословиц / К. И. Григас. – Вильнюс : Академия наук Литовской ССР, 1978. – 28 с.
2. Иванова Е. В. Мир в английских и русских пословицах : Учебное пособие / Е. В. Иванова. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2006. – 280 с.
3. Иванова Е. В. Пословичные картины мира (на материале английских и русских пословиц) / Е. В. Иванова. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2002. – 160 с.
4. Левин Ю. И. Провербиальное пространство / Ю. И. Левин // Паремнологические исследования. Сборник статей. – М. : Наука, 1984. – С. 108–126.
5. Пермяков Г. Л. К вопросу о структуре паремнологического фонда / Г. Л. Пермяков // Типологические исследования по фольклору : Сборник статей памяти В. Я. Проппа. – М. : Наука, 1975. – С. 247–274.

Список лексикографічних джерел

1. ААП – Дубенко О. Ю. Англо-американські прислів'я та приказки. Посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів / О. Ю. Дубенко. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. – 416 с.
2. Д – Даль В. И. Пословицы русского народа : В 2-х томах. / В. И. Даль. – М. : Диамант, 1996. – Т. 1. – 480 с.
3. Д I–IV – Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : В 4-х т. / В. И. Даль – М. : Государственное изд-во иностранных и национальных словарей, 1955–1956. – Т. 1. – 700 с., Т. 2. – 780 с., Т. 3. – 556 с., Т. 4. – 684 с.
4. Н – Українські приказки, прислів'я і таке інше / Уклад М. Номис. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.
5. НРФС – Бинович Л. Э. Немецко-русский фразеологический словарь / Л. Э. Бинович. – М. : Аквариум, 1995. – 768 с.
6. НУФС 2 – Німецько-український фразеологічний словник : В 2-х т. / Укл. В. І. Гавриш, О. П. Пророченко. – К. : Рад. школа, 1981. – Т. 2. – 383 с.
7. П – Прислів'я та приказки : Природа. Господарська діяльність людини / Упоряд. М. М. Пазяк. – К. : Наукова думка, 1989. – 480 с.
8. РНПП – Русские народные пословицы и поговорки : Сборник / Сост. и вступ. статья В. Бойко. – К. : Дніпро, 1979. – 264 с.
9. РПП – Русские пословицы и поговорки / Сост. и авт. вступ. статьи А. М. Жигулев. – М. : Наука, 1969. – 448 с.
10. УП – Українські прислів'я та приказки: Дожовтневий період / Упоряд. В. Бобкова, Й. Багмут, А. Багмут. – К. : Держлітвидав УРСР, 1963. – 791 с.
11. УПП – Українські прислів'я та приказки / Упоряд. С. В. Мишанича, М. М. Пазяка. – К. : Дніпро, 1984. – 390 с.
12. DAP – A Dictionary of American Proverbs. – New York, Oxford : Oxford University Press, 1992. – 710 p.
13. ODEP – Oxford Dictionary of English Proverbs / Third Edition. – Oxford : Oxford University Press, 1970 – 930 p.
14. Spr – Sprichwörter // Woxikon [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sprichwoerter.woxikon.de/>

УДК 801.7:82-1

І. І. Бурцева,

Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, м. Северодонецьк

LEXICAL AND SEMANTIC MEANS OF ‘SPACE’ CONCEPT EXPRESSION IN TH. DREISER'S «THE FINANCIER»

У поданій статті йдеться про різноманітність і стилістичне багатство лексично-семантичних одиниць, що мають потенціал вираження просторових відносин у рамках літературного дискурсу. Проаналізовано результати проведених досліджень (на прикладі «Фінансиста» Т. Драйзера).

Ключові слова: простір, концепт «простір», просторові відносини.

В данной статье рассматривается многообразие и стилистическое богатство лексико-семантических единиц, имеющих потенциал выражения пространственных отношений в рамках литературного дискурса. Проанализированы результаты проведённых исследований (на примере «Финансиста» Т. Драйзера).

Ключевые слова: пространство, концепт «пространство», пространственные отношения.

This article deals with the variety and stylistic richness of lexical and semantic units that have potential in expressing spatial relations within literary discourse. The results of conducted research are analyzed (on the basis of Th. Dreiser's «The Financier»).

Key words: space, concept 'space', spatial relations.

In cognitive linguistics the experiential and bodily basis of human categories are presupposed: our apprehension of the body in space gives rise to a set of image schemas that lie behind the extended uses of the spatial prepositions, and that are the source of numerous spatial metaphors. Such famous linguists as G. Lakoff, R. Langaker, G. Talmy, E. Sweetser have dealt with the concept of 'space'. 'Space' can be understood as 'form of observation, perception of the appearance of things, basic factor of higher empiric experience' [3, p. 129] and is the category with the help of which form of things and event existence is marked reflecting their coexistence.

'Concept' is an operational unit of cognitive linguistics (semantics, to be more exact) which represents encoding of various conceptualizations of human experience in language [1, p. 27]. Each concept has its core and periphery.

So, the *aim* of this very article is to point out the periphery of 'space' concept expressed in peculiar stylistic devices based on the material of the novel «The Financier».

The «Trilogy of Desire» is itself a spatial three-part novel – a story that has strong interconnection of two basic concepts of cognitive linguistics – 'time' and 'space'.

'Time' is captured in its several measures:

- from the point of view of a historical epoch (wars, industrial development, etc.);
- from the point of view of one person's life up to the end (including all the periods of his childhood, adolescence and 'dawn');
- from the point of view of human relations (especially those of man and woman) and moral norms and values accepted in the society at that time.

It should be also mentioned here that the author's style has its own peculiarities, including the following specifics:

1. laconism; 2. precise descriptions; 3. personification of nature (almost every description of city, street, etc. contains some comparison to a man, with common features, even habits depicted); 4. description of characters and appearances in rough strokes but with peculiar attention to small characteristic details («speaking details»); 5. lack of deep psychological analysis of characters and motives of their behaviour, exact deeds and actions.

When working with Dreiser's trilogy, we picked up the first novel – «The Financier», published in 1912 and dedicated to the Philadelphian period of the main hero's life.

Within cognitive linguistics 'space' concept has its core presented basically with nouns: place, spot, area, region, zone, location, territory [3] and periphery finding its implementation in various stylistic devices.

Thus, having analysed the text of this book, we got the following general statistics:

- the word 'place' is used 150 times;
- the word 'area' is used only 6 times;
- the word 'zone' is used only 2 times;
- the word 'region' comes across only 4 times;
- the word 'spot' is also used 4 times;
- the word 'site' is used 34 times;
- the word 'location' is mentioned only 2 times;
- the word 'territory' is met in the text for 7 times.

If to take into consideration the fact that the novel consists of total amount of 196,680 words, it means that rare occurring of most of the above mentioned words causes special interest, as well as too frequent use of the word 'place'. Let's consider particular situations when this very word is used. We will try to provide some exact examples and simultaneously divide them into the groups of meanings they refer to in each particular case.

1) «...fell heir to the *place* vacated by the promoted teller» [4, p. 3] – this is very characteristic of Dreiser's style – to use the word 'place' in the meaning of a 'post', 'job', 'position'. Thus, 50 times out of these 150 mentions of 'place' are those regarding the meaning of some job.

2) «...Buttonwood Street, where he spent the first ten years of his life, was a lovely *place* for a boy to live.» [4, p. 9]

«I tell you, Henry, you have a rather nice *place* here.» [4, p. 13]

«I've seen their *place*.» [4, p. 23] – all these are examples of 'place' in the meaning of home, the place where people live. These occupy another 40 times out of 150.

3) 'place' as a part of compound words: '*fireplace*', '*homeplace*', '*dining places*', '*birthplace*', '*commonplace*', '*meeting-places*', etc.

4) expressions «*in the first place*», «*in the second place*», «*in the next places*»; «*take place*»; «*in one's place*»;

5) verbs: '*replace*'; '*place*'.

We should also mention here that spatiality is represented in the text with the help of various colorific lexical units as well as comparative constructions, like simile, when Dreiser depicted powerful political and financial leaders in the middle of an economic crisis: «It was a time when *all the little rats and mice* were scurrying to cover because of the presence of a great, *fiery-eyed public cat* somewhere in the *dark*, and only *the older and wiser rats* were able to act» [4, p. 277].

Another example of a bright simile helping to create the feeling of spatiality: «Great lawyers were merely *great unscrupulous subtleties*, like himself, *sitting back in dark*, close-woven lairs *like spiders* and awaiting the approach of unwary human flies» [4, p. 335].

One more example of simile (together with litotes which is underlined in the text), this time depicting Frank: «It was a powerful mind, turning, *like a vast searchlight*, a *glittering ray* into many a *dark* corner; but it was not sufficiently disinterested to search the *ultimate dark*» [4, p. 456].

In any literary work there can be as many 'spaces' as the author considers appropriate to create. For Dreiser realistic manner of narration is characteristic. Very seldom he glorifies and vividly depicts nature, it is more typical for him to provide descriptions of buildings. But in this very example, in order to create a picture of something a bit mysterious, dark and frightening, he turns to non-typical description, using spatial prefix '*super-*', while '*glowing*' and '*feebly*' also add to the common picture of some mysterious evening: «The whole building was built of a *smooth, light-colored stone*, which on a *snowy* night like this, with the few lamps that were used in it *glowing feebly* in the *dark*, presented an *eery, fantastic*, almost *supernatural* appearance» [4, p. 379].

Another peculiar thing about Dreiser's style is that he normally uses the word '*dark*' (which we consider as one of those contributing both to the concepts of 'space' and 'time') when providing the description of someone's appearance. Or turns to the word '*dark*' when he writes about darkness. Thus, '*dark*' as a noun is used 25 times in the whole text while '*dark*' as an adjective appears for 34 times.

One more characteristic peculiarity of Dreiser's author style is that in his novels he makes a 'speaking background' with the help of peculiar details (heavy rain, strong wind, grey sky, etc.) – like musical and video background in a film when they need

to prepare the audience for the upcoming tragedy or to express some terrible grief / sorrow of the main hero: «It was a *rough and blowy night* when Cowperwood started for this institution under duress. The *wind was driving the snow before it in curious, interesting whirls*» [4, p. 379].

The same situation is in the following example, when it comes to the tragedy connected with Aileen and her decision to make an escape from parents' house. In addition to the 'speaking background' we observe here vivid lexical units contributing a lot to the spatiality of the scene: «She *stole downstairs and out into the vestibule, opening the outer door and looking out into the street*. The lamps were already *flaring in the dark*, and a *cool wind was blowing*. Her portmanteau *was heavy*, but she was *quite strong*. She *walked briskly* to the corner, which was *some fifty feet away*, and *turned south, walking rather nervously and irritably*, for this was a new experience for her, and it all seemed so undignified, so unlike anything she was accustomed to doing. She *put her bag down on a street corner*, finally, to rest» [4, p. 386].

The above mentioned abstract deserves more considerate analysis as it is extremely rich in colorific lexical units engaged into spatial relations formation. Here, in this very abstract, we proceed from one mental space to another, through a number of locations: downstairs → out into the vestibule → (outer) door → into the street → the street corner. This is the order of the set of locations changing quickly before our eyes, creating each time a particular new space.

One more important thing in this abstract are *verbs*. Verbs contribute not only to the spatiality relations but also to the dynamics of the scene showing the change of the narration tempo: from slow → to pause → to rapid → to pause. In terms of the verbs from the abstract it looks like this: *stole downstairs* → *stole out* → *opened the door* (pause) → *looked out* (continuing the pause) → *walked briskly* (fifty feet away) → *turned south* → *walked rather nervously and irritably* (changing the tempo from 'briskly' to a bit slower one – 'nervously') → *put her bag down on a street corner* (final stop for the episode).

The dynamics of this episode has been chosen very properly: interchange of the tempo contributed a lot not only to the development of 'space' concept but also to the reflection of the inner state of Aileen, her feelings and hesitation. Thus, the verb 'stole' in the meaning of a movement (not activity, the action of real illegal taking of one's possessions) is a brilliant word to emphasize both the way the heroine felt and the way she escaped and the process of this escape.

This paragraph is also very remarkable owing to the oppositions presented in it: «...Her portmanteau *was heavy*, but she was *quite strong*» and one more: «...this was a *new experience* for her, and it all seemed so *undignified*». We observe the opposition of 'heavy – strong' and 'new – undignified', both making the picture described brighter.

Sound and semantic approximation of words, very rare for Dreiser's author style, also creates associative and generalized paronymic attraction, for example, in this episode: «Zanders was a little man, dark, with a *short, stubby mustache*, and a *shrewd* though not highly intelligent eye» [4, p. 379].

Personification used in this very abstract also contributes to the development of 'space' concept: «Money was so scarce that it could fairly be said not to exist at all. *Capital, frightened* by uncertain trade and money conditions, everywhere, *retired to its hiding-places* in banks, vaults, tea-kettles, and stockings.» [4, p. 51].

Idioms of spatiality are also a rare thing in Dreiser's descriptions: «He was in his way a very determined person, not obstreperously so, but quietly and *under the surface*» [4, p. 50].

'Space' concept can be also represented by repetition used to achieve dramatic effect: «They drove rapidly to within a few doors of the *place*, where a second detective on guard across the street *approached*. Butler and Alderson descended from the vehicle, and together they *approached* the door» [4, p. 299].

In the above mentioned paragraph Dreiser also uses high-style semantically coloured lexical units to show dissonance, sharp contrast between low, immoral activity taking place and solemnity of the people involved into the process of spying: «*descended from the vehicles*».

The depiction of Aileen's portrait is also based on the usage of spatiality via simile: «*hair floated like an aureole* about her head» and colourful epithets: «She had such *lovely smooth arms*, a full, *luxuriously tapering* throat and neck; her *golden-red hair floated like an aureole* about her head, and her *large eyes sparkled*. The *wondrous vigor* of a full womanhood was hers – *errant, ill-balanced, romantic*, but *exquisite*...» [4, p. 300].

The next paragraph we have picked up is filled with spatiality concept expression means: «He delighted to return to his wife in the *evenings, leaving the crowded downtown section where traffic clamored and men hurried*. Here he could feel that he was *well-stationed and physically happy* in life. The thought of the *dinner-table with candles upon it* (his idea); the thought of *Lillian in a trailing gown of pale-blue or green silk* – he liked her in those colors; the thought of a *large fireplace flaming with solid lengths of cord-wood*, and *Lillian snuggling in his arms*, gripped his immature imagination. As has been said before, he cared nothing for books, but life, pictures, trees, physical contact – these, in spite of *his shrewd and already gripping* financial calculations, held him.» [4, p. 64].

So, the above mentioned paragraph contains strong opposition of, at least, four spaces:

- crowded downtown ↔ peaceful home (we may also say 'there' ↔ 'here');
- *traffic clamored and men hurried* ↔ *dinner-table with candles & a large fireplace flaming with solid lengths of cord-wood & Lillian snuggling in his arms*;
- books ↔ life, pictures, trees, physical contact;
- life, pictures, trees, physical contact ↔ *shrewd and already gripping* financial calculations.

This abstract is also rich in epithets: '*well-stationed*', '*a trailing gown*', 'immature imagination', '*shrewd and already gripping* financial calculations'. It is also remarkable that such a 'pastoral' picture is strengthened with the comment on Frank's favourite colours at home: «...the thought of *Lillian in a trailing gown of pale-blue or green silk* – he liked her in those colors». It is well-known, 'pale-blue' and 'green' are calm colours, non-aggressive, not irritating the eye.

To conclude, we should say that spatiality in Th. Dreiser's «The Financier» is very restricted: every space met has its limits, most of spatial descriptions deal with people and buildings, nature is described in rough, non-touching manner. Quite often space exists in the opposition: one space counteracts with another. Stylistic devices contributing to the concept of space are very rare, with epithets and simile prevailing.

References:

1. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А. П. Бабушкин. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1996. – 104 с.
2. Cambridge Dictionaries Online. [Electronic source]. – Access mode : <http://www.cambridgedictionary.com>.
3. Cormac Earl R. A Cognitive Theory of Metaphor / Earl R. Cormac. – Aberdeen, MIT Press, 1995. – 477 p.
4. Dreiser T. The Financier / Theodore Dreiser. – An Electronic Classics Series Publication, the Pennsylvania State University, 2007. – 517 p.

В. Б. Великорода, Н. О. Футерко,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АБРЕВІАТУР-ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМІВ У ГАЗЕТНОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛАХ ГАЗЕТИ «THE GUARDIAN»)

У статті розглядаються лексико-семантичні особливості аббревіатур-інтернаціоналізмів в газетному тексті. Дослідження виконано на матеріалах газети «The Guardian» (2013-2014). Введено визначення поняття «аббревіатура-інтернаціоналізм». Проаналізовано семантику та специфіку функціонування аббревіатур-інтернаціоналізмів у ЗМІ, здійснено їх тематичну класифікацію.

Ключові слова: аббревіатура, інтернаціоналізм, газетний текст, адресат.

В статье рассматриваются лексико-семантические особенности аббревиатур-интернационализмов в газетном тексте. Исследование выполнено на материалах газеты «The Guardian» (2013-2014). Введено определение понятия «аббревиатура-интернационализм». Проанализировано семантику и специфику функционирования аббревиатур-интернационализмов в СМИ, разработана их тематическая классификация.

Ключевые слова: аббревиатура, интернационализм, газетный текст, адресат.

The article deals with the analysis of lexical and semantic characteristics of international abbreviations in newspaper articles. The research has been done on the material of The Guardian (2013-2014). The authors suggest the definition of the concept «international abbreviation», analyze the items under study in the framework of their semantics, describe peculiarities of their functioning in mass media, and provide the thematic classification of international abbreviations.

Keywords: international abbreviations, newspaper article, recipient.

У ХХІ ст. інтернаціоналізація лексем – явище цілком природне і обумовлене процесами глобалізації, уніфікації та науково-технічного прогресу. Найчастіше інтернаціоналізми поширюються через засоби масової інформації, адже метою саме журналістів є застосувати мінімум мовних одиниць, які допоможуть передати максимальну кількість інформації, що стане доступною для розуміння носіїв різних мов. Світова спільнота прямує до лінгвальної глобалізації, і саме аббревіатур-інтернаціоналізми задовольняють інформаційні потреби суспільства ХХІ ст., де основне місце посідають одночасна економія та інтеграція.

Особливості процесу інтернаціоналізації слів досліджували такі вчені: В. В. Акуленко, А. О. Білецький, А. Д. Олійник, І. В. Смушинська, І. Т. Гуменюк, Н. М. Володіна, О. В. Кокойло, А. Мейс; розвиток аббревіації в синхронії вивчали: Т. С. Сергєєва, А. А. Авраменко, В. М. Лейчик, В. В. Борисов, В. В. Криворот; проблеми ж створення та поширення аббревіатур-інтернаціоналізмів вивчалася лише кількома науковцями, серед яких М. Тібілова та Л. А. Баранов.

Завдання дослідження полягають у наступному: дати визначення поняття «аббревіатура-інтернаціоналізм»; дослідити особливості функціонування аббревіатур-інтернаціоналізмів у ЗМІ; визначити доцільність чи недоцільність використання даних одиниць в газетному тексті; здійснити тематичну класифікацію аббревіатур-інтернаціоналізмів.

Матеріалом дослідження послужили аббревіатурні одиниці, використані у статтях газети *The Guardian* в період з 2013 по 2014 рік.

Д. Е. Розенталь та М. А. Теленкова у «Словнику-довіднику лінгвістичних термінів» пишуть: «Інтернаціоналізми – це слова спільного походження, що існують у багатьох мовах з одним і тим же значенням, але зазвичай оформляються відповідно до фонетичних та морфологічних принципів даної мови» [9, с. 225]. Також інтернаціоналізми повинні функціонувати в кількох (не менше, ніж у трьох) світових мовах і виражати спільні для багатьох культур поняття з області науки, техніки, бізнесу, політики, мистецтва, засобів масової інформації [8, с. 55]. Ці слова запозичаються більшістю мов світу із мови народу, який створив чи ввів у загальне використання позначувані ними предмети [2, с. 180]. Важливими рисами всіх інтернаціоналізмів є схожість у графічному та звуковому оформленні; семантична ідентичність чи близькість, які допомагають індивіду розуміти текст чужою мовою; їхня взаємозрозумілість при контакті мов; здатність ототожнюватися в синхронії [1, с. 18–112].

Що ж стосується аббревіації, то у «Лінгвістичному енциклопедичному словнику» зазначено, що це спосіб словотворення, який є досить продуктивним в сучасних мовах та спрямований на все більшу регламентацію та упорядкованість мови [11, с. 9]. У «Словнику лінгвістичних термінів» за редакцією Д. І. Ганича та І. С. Олійника термін «аббревіатура» визначається як скорочене складне слово (іменник), утворене з початкових звуків, назв початкових літер чи початкових частин слів, на основі яких твориться скорочення [6, с. 7]. Аббревіатури накопичують інформацію у мовному знаку для швидшої передачі та засвоєння, підвищують ефективність комунікації, відображають тенденцію до економії мовних засобів й раціоналізації мови, поповнюють та збагачують її лексику.

Аббревіатури-інтернаціоналізми позначають поняття спільні та важливі з тої чи іншої точки зору для носіїв мови кількох країн [10, с. 177]. Ці одиниці поєднують в собі риси аббревіатур та інтернаціоналізмів, бажання економії та глобалізації, які дають змогу задовольнити інформаційні потреби сучасного суспільства.

Аббревіатура-інтернаціоналізм – це лексична одиниця, яка є результатом процесу усічення матеріальних частин твірного комплексу одного чи кількох слів і яка розширює своє функціонування та адаптується до фонетичних та морфологічних особливостей щонайменше трьох мов із збереженням семантики вихідної форми (визначення наше).

Оскільки засоби масової інформації відображають чимало сторін сучасного суспільства, ми вважаємо за доцільне створити тематичну класифікацію аббревіатур-інтернаціоналізмів, поширених у газеті «*The Guardian*»:

1) аббревіатури-інтернаціоналізми країн світу:

POL, ESP, GRC, BEL, HUN, PRT, CZE, LTU, SVK, LUX, ROU, BRG, IRL, LVA, EST, SVN, MLT, CYP, FIN, DNK, SWE, NLD, ITA, FRA, GBR, DEU [The Guardian, 25 January 2012].

Аббревіатури такого типу найчастіше використовуються у різноманітних графіках, таблицях або ж у футбольних коментарях для номінації команд різних країн світу, але зазвичай подаються разом з прапором тієї чи іншої держави. Журналіст робить це з метою уникнути двозначності, тому що, наприклад, інтернаціональна аббревіатура *PRT* може розшифруватися *Prison Reform Trust*, *petroleum revenue tax*, *party* або ж *Portugal* і має ще близько 80 різноманітних значень, хоча й не всі із них інтернаціональні:

Campaigning charity Prison Reform Trust (PRT) said the planned reforms would make matters worse and be unpopular with judges and the public. [The Guardian, 7 July 2008];

2) аббревіатури-інтернаціоналізми назв міжнародних організацій: *IMF* (International Monetary Fund) [The Guardian, 7 October 2014], *UNESCO* (United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization) [The Guardian, 1 May 2014], *UEFA* (Union of European Football Associations), *FIFA* (Fédération Internationale de Football Association) [The Guardian, 23 September 2014].

Часто тільки перша літера інтернаціональної аббревіатури міжнародної організації в газетних статтях є великою. Це пов'язано насамперед з частою вживаністю та впізнаваністю аббревіатури, яка навіть не потребує розшифрування, тому з часом такі аббревіатури можуть лексикалізуватися;

3) аббревіатури-інтернаціоналізми грошових одиниць: \$ (USD), *RUB* (ruble) [The Guardian, 17 December 2014], £ (GBP), € (EUR) [The Guardian, 2 July 2010], *DEM* (Dm), *JPY* (yen) [The Guardian, 14 December 2014].

Абревіатури типу *AUD* (Australian dollar), *CAD* (Canadian dollar), *DEM* (Deutschmark) вживаються в газеті тільки в розгорнутому вигляді, що пов'язано з бажанням донести інформацію навіть до не надто освічених читачів, а також через те, що дані валюти не мають міжнародного значення:

The Australian dollar is expected to finish 2014 at 87 US cents, according to currency analysts. [The Guardian, 25 September 2014];

4) аббревіатури-інтернаціоналізми назв журналів, газет, теле- та радіокмпаній та програм: *NBC* (National Broadcasting Company), *GDN* (The Guardian), *BBC* (British Broadcasting Corporation) [The Guardian, 20 August 2014], *ABC* (American Broadcasting Company) [The Guardian, 22 October 2013];

The Guardian: Gdn: The Season 2010-11 [The Guardian, 8 August 2011].

Цікавим є той факт, що знайти інтернаціональну аббревіатуру *GDN* у газеті *The Guardian* майже неможливо. Це важливий рекламний хід, можливість зайвий раз нагадати про себе і, до того ж, вживаючи таку аббревіатуру, журналіст ніби зневажав би самого себе, підкреслюючи незначимість газети, в якій працює;

5) аббревіатури-інтернаціоналізми назв місяців та днів тижня:

Jan, Feb, Mar, Apr, May, Jun, Jul, Aug, Sep, Oct, Nov, Dec [The Guardian, 10 February 2008];

Sun, Mon, Tue, Wed, Thu, Fri, Sat [The Guardian, 16 November 2011].

Дані аббревіатури мають латинське походження. Назви місяців часто можна побачити скороченими у гороскопах, а днів – при описі розкладу роботи різноманітних закладів, що є зручним для автора і зрозумілим для читача, оскільки у багатьох мовах світу назви місяців року та днів тижня мають латинське коріння;

6) аббревіатури-інтернаціоналізми одиниць відстані, маси, площі, об'єму, потужності, швидкості, температури та ін.: *mm* (millimeter), *cm* (centimeter), *m* (meter), *km* (kilometer), *mg* (milligram), *g* (gram), *kg* (kilogram), *m²* (square meter), *ha* (hectare), *ml* (milliliter), *cm³* (cubic centimeter), *W* (watt), *kW* (kilowatt), *MW* (megawatt), *m/s* (meters per second), *km/h* (kilometers per hour), *J* (joule), *kWh* (kilowatt-hour), *V* (volt), °C (degrees Celsius), *wk* (week), *wt* (weight), *pm* (post meridiem), *am* (ante meridiem), *min* (minute/s) [The Guardian, 23 September 2004];

90 mins + 2: Imagine if Danny Graham scores an injury-time equaliser... [The Guardian, 10 January 2015].

Слід зауважити, що існують певні загальноприйняті правила їхнього написання. Наприклад, дані аббревіатури пишуться з маленької букви, окрім тих, які названі на честь винахідника (*James Watt*); не утворюють множини (винятком є наведений приклад з огляду футбольного матчу Сандерленд – Ліверпуль, де аббревіатура *min* вжита у множині); після них ми не ставимо крапку (якщо це, звичайно, не кінець речення) та ін. Вони є зручними у користуванні завдяки загальновідомості й зберігають час та мовні ресурси, які витрачає журналіст на створення статті, а реципієнт – на її прочитання;

7) аббревіатури-інтернаціоналізми найменувань наукових ступенів, дипломів та сертифікатів: *PhD*, *DPhil* (Doctor of Philosophy), *PsyD* (Doctor of Psychology), *MD* (Doctor of Medicine), *BA* (Bachelor of Arts), *MA* (Master of Arts), *MSc* (Master of Science), *DSc* (Doctor of Science), *DLitt* (Doctor of Letters), *LLM* (Master of Laws) [The Guardian, 4 October 2012];

A PhD, a PsyD or an MD? [The Guardian, 14 October 2007];

He has seven nominal appendages, specifically: BA, MA, MSc, MSc (Econ), DPhil, DSc and DLitt. [The Guardian, 18 January 2005].

Вживання журналістом даних аббревіатур є досить небезпечним, адже, незважаючи на їхню загальноприйнятність, багатьом читачам вони не відомі. Нерозшифровані аббревіатури даного типу аж ніяк не заохочують адресата до прочитання статті, особливо, якщо їх так багато, як у наведених прикладах;

8) аббревіатури-інтернаціоналізми авіаційної сфери: *AMSL* (above mean sea level) [The Guardian, 30 March 2014], *GPWS* (ground proximity warning system) [The Guardian, 10 March 2014], *GLONASS* (Global Navigation Satellite System) [The Guardian, 18 October 2008];

9) аббревіатури-інтернаціоналізми комп'ютерної сфери: *computer* (common operating machine particularly used for trade, education, and research) [The Guardian, 26 February 2014]; *CD* (compact disc) [The Guardian, 20 November 2009], *DVD* (digital versatile or digital video disk) [The Guardian, 21 September 2013], *GPRS* (general packet radio services) [The Guardian, 21 April 2001], *Wi-Fi* (wireless fidelity) [The Guardian, 17 October 2014], *SIM card* (subscriber identity module card) [The Guardian, 1 August 2013];

10) аббревіатури-інтернаціоналізми медичної сфери: *TB* (tuberculosis), *BCG* (bacille Calmette-Guérin – antituberculosis vaccine) [The Guardian, 6 July 2005], *DtaP* (diphtheria and tetanus toxoids and pertussis vaccine), *IPV* (Inactivated Polio Vaccine), *Hib* (Haemophilus influenzae type b) [The Guardian, 24 August 2005], *polio* (poliomyelitis) [The Guardian, 25 March 2014].

Отже, аббревіатури-інтернаціоналізми, які вживаються у засобах масової інформації:

1) сприяють доступній передачі інформації до реципієнта (навіть такого, який є представником іншої культури) за мінімального використання мовних ресурсів, але слід пам'ятати, що надмірне їх вживання може лише ускладнити процес сприйняття повідомлення;

2) передають інформацію стосовно культурно-історичних контактів між різними народами, однак на даний час спостерігається надто велика кількість американізмів та англіцизмів серед аббревіатур-інтернаціоналізмів;

3) роблять значний внесок у створення інтернаціональної мови (особливо це було б корисно для сфери науки), але в багатьох мовах можна помітити тенденції до денационалізації та витіснення рідних мовних елементів;

4) сприяють систематизації та кодифікуванню мовних систем;

5) збагачують лексичний склад мов, адже інтернаціональні слова не протистоять національним, а найчастіше адаптуються до національних мовних парадигм і використовуються як власні автохтонні одиниці.

Вживання інтернаціональних аббревіатур в газетних текстах має ряд своїх особливостей. Більшість аббревіатур через високу частотність використання не потребують розшифрування, та все ж залишається невелика кількість таких, які вимагають тлумачення в кожній статті (аббревіатури сфери науки). Одні аббревіатури зберігають власне написання, інші ж

піддаються процесам транскрипції чи транслітерації. Засоби масової інформації не можуть залишатися осторонь інтернаціоналізації, глобалізації та вимоги суспільства економити засоби мовного вираження. Як свідчить наше дослідження, вживання абrevіатур-інтернаціоналізмів – це спроба журналістів розширити коло своїх читачів, відповідати вимогам сучасного суспільства, бажання донести інформацію за мінімального використання мовних ресурсів. Особливості набуття абrevіатурами інтернаціонального статусу, розробка нових класифікацій, причини їх появи, мовна політика щодо них, доцільність чи недоцільність створення глобального мовного простору, питання збереження національних мов, необхідність створення універсальної метамови – ось проблеми, які потребують в подальшому детального вивчення.

Література:

1. Акуленко В. В. Вопросы интернационализации словарного состава языка / В. В. Акуленко – Х. : Изд-во Харьковского ун-а, 1972. – 215 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов – 2-е изд., стереотип / О. С. Ахманова – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 607 с.
3. Баранова Л. А. Словарь аббревиатур иноязычного происхождения / Л. А. Баранова – М. : АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2009. – 320 с.
4. Бесекирска Л. Интернациональная лексика в медицинской терминологии русского языка : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.01 / Любовь Бесекирска. – М., 1997. – 265 с.
5. Білецький А. О. Про мову і мовознавство : навч. посібник / Білецький А. О. – К. : АртЕк, 1997. – 224 с.
6. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
7. Іванишин В. Мова і нація / В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький // [за заг. ред. Я. Радевича-Винницького]. – Дрогобич : Відродження, 1994. – 216 с.
8. Рыцарева А. Э. Прагмалингвистический аспект интернациональной лексики (на материале английского языка): дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Рыцарева Анна Эдуардовна – Волгоград, 2002. – 197 с.
9. Розенталь Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Просвещение, 1976. – 544 с.
10. Сергеева Т. С. Аббревиатура в системе лексических сокращений / Т. С. Сергеева // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Часть 2. – 2013. – № 6 (24). – 234 с.
11. Ярцева В. Н. Лингвистический энциклопедический словарь / Ин-т языкознания АН СССР / В. Н. Ярцева, Г. А. Климов, В. К. Журавлёв – М. : Сов. энцикл., 1990. – 682 с.

УДК 811.8:398.2: 81'367.7

С. В. Волкова,

Херсонський державний університет, м. Херсон

СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ СИМВОЛІВ В АМЕРІНДІАНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ

У статті в когнітивно-семіотичному і структурно-синтаксичному ключі визначено способи організації (рамковий, перехресний і динамічний) синтаксичних конструкцій в амеріндіанських художніх прозових текстах. Доведено, що залежно від способу організації та комбінації синтаксичних конструкцій в тексті візуалізується художній образ, що постає етнокультурним символом в амеріндіанському світорозумінні.

Ключові слова: когнітивно-семіотичний, структурно-синтаксичний, синтаксичні конструкції, художній образ, етнокультурний символ.

В статті с позиции когнитивно-семиотического и структурно-синтаксического подходов определены способы организации (рамочный, перекрестный и динамичный) синтаксических конструкций в америндских художественных прозаических текстах. Доказано, что в зависимости от способа организации и комбинирования синтаксических конструкций в тексте визуализируется художественный образ, который является этнокультурным символом в америндском мировосприятии.

Ключевые слова: когнитивно-семиотический, структурно-синтаксический, синтаксические конструкции, художественный образ, этнокультурный смысл.

The article focuses on revealing the ways of syntactic constructions organization in American Indian prose on the base of cognitive semiotic and structural syntactic approaches. It is proved that the combination of syntactic constructions in literary Amerindian texts visualizes a literary image, which serves to be ethnocultural symbol in Amerindian worldview.

Key words: cognitive and semiotic approach, structural and syntactic approach, syntactic constructions, literary image, ethnocultural meaning.

Уявлення про текст як простір, в якому втілюються ідеї й думки автора, слугує невід'ємною частиною понятійно-термінологічного апарату сучасної лінгвістики [9, с. 3; 11, с. 227–284]. Поняття простору як суттєвої гносеологічної категорії буття, що відображає особливості орієнтації людини у світі об'єктів, зв'язків і відносин [2, с. 196], бере свій початок у працях античних філософів. З часом природа просторових форм була висвітлена у сфері дослідження фізики й математики, біології та хімії, серед яких значущими виявились концепції простору І.Ньютона і Г.Лейбніца. І.Ньютон описував простір як пусте вмістилище, непов'язане з особливостями існуючих у ньому тіл [7, с. 467]. Г.Лейбніц наголошував на прямій залежності простору від об'єктів, які його наповнюють [6, с. 80].

В.М.Топоров, аналізуючи сучасні підходи до визначення понять простір і текст, робив акцент на тому, що є два полюси цього відношення: текст є простір (тобто має ознаки просторовості, розміщується в реальному просторі, що є властивістю багатьох повідомлень, які складають основний фонд людської культури) і простір є текст (тобто простір як такий може розумітися як повідомлення) [11, с. 227].

Розвиваючи ідеї В.М.Топорова, в сучасній лінгвістичній науці об'єктами дослідження постають концептуальний [5], культурний [4], лінгвокультурний простір [3], образний простір [1], запропоновано модель синтаксичного простору поетичного тексту [10].

У контексті нашого дослідження ставимо за мету на основі когнітивно-семіотичного підходу і структурно-синтаксичного аналізу художніх текстів виявити етносеміотичні особливості організації синтаксичних конструкцій в прозових текстах амеріндіанських письменників.

Семіотика знаходить об'єкти всюди – в мові, математиці, художньому тексті, архітектурі, організації сімейних відносин, у процесах підсвідомого, у взаємовідносинах між тваринами, рослинами тощо. Незалежно від сфери функціонування безпосереднім предметом постає інформаційна система, тобто система, що несе інформацію, а елементарним ядром такої системи вважається знакова система [8]. Елементи такої системи, знаки, що несуть певну інформацію, організовані за принципом, в якому базовим сегментом постає висловлення.

Висловлення, усвідомлене за Ю.Степановим, розуміємо як те, що в мовленні обривається паузами, а в писемній мові – крапками [9, с. 6]. Тобто, висловлення – це повістувальна одиниця, що складається із структурних частин і зв'язків між ними. Кожне висловлення, яке автор включає в повісткування, підпорядковане загальній ідеї – розкриттю смислу і створенню образності художнього тексту.

В художніх текстах амеріндіанських письменників доби амеріндіанського ренесансу і постмодернізму «Дім зі світанку створений» Скотта Момадея і «Домівки» Лінди Хоган реміфологізація мотивів про створення світу, розвиток життя на землі, взаємодію людини і природи здійснюється за рахунок створення синтаксичної образності, і як наслідок формування міфологічних образів шляхом вживання різних комбінацій синтаксичних конструкцій.

Наприклад, у фрагменті з роману Скотта Момадея «Дім зі світанку створений» мотив циклічного розвитку реалізується шляхом рамкової організації синтаксичних структур: *«Abel was running. He was alone and running, hard at first, heavily, but then easily and well. The road curved out in front of him and rose away in the distance. He could not see the town. It was dawn. The valley was gray with rain, and snow lay out upon the dunes. The first light had been deep and vague in the mist, and then the sun flashed and a great yellow glare fell under the cloud. The road verged upon clusters of juniper and mesquite, and he could see the black angles and twists of wood beneath the hand white crust; there was a shine and glitter on the ice. He was running, running»* [12; Prologue].

Опис ритуального бігу, що символізує очищення і переродження героя, складається з різних типів синтаксичних конструкцій: простих поширених / непоширених, складносурядних, що складаються з двох та більше простих речень.

Перше речення слугує зачином наративного повісткування і виражене простою двоскладовою непоширеною комунікативною одиницею. Друге речення за своєю синтаксичною організацією також є простою двоскладовою конструкцією, але поширеною детермінантами предикативної групи, якими постають прислівники з обставинним значенням образу дії: *hard at first, heavily, but then easily and well*. Третє й четверте речення виражене двоскладовими синтаксичними конструкціями, що ускладнені другорядними членами речення, невідокремлених від предикативної групи, що утворює ритм рівномірного бігу. Медіальну в цьому комплексі, сильну позицію займає речення, що розташоване в самому центрі опису, постає просте безособове двоскладове непоширене речення: *It was dawn*. Це речення має семантичне, семіотичне і синтаксичне значення: 1) dawn – світанок, а, значить, початок нового дня; 2) світанок символізує переродження героя, його очищення від старого, негативного; 3) неускладненість, непоширеність синтаксичної конструкції концентрує увагу читача на предикативній групі з акцентом на фактичному підметі *dawn*, що вводиться в реченні формальним підметом *It*. Серія складносурядних речень, частини яких поєднані сполучником *and*, що виконує функцію поєднуючого елемента. Цикл опису цього ритуального бігу замикається простим двоскладовим непоширеним реченням, де дієслово-присудок вжито в минулому тривалому часі: *He was running, running*. Набір синтаксичних конструкцій, виражених простими непоширеними, простими поширеними і складносурядними реченнями, символізує циклічність руху. Паралельні конструкції, виражені простими непоширеними реченнями в ініціалній і фінальній позиції опису ритуального бігу, створюють рамку, в якій візуалізується символічне коло, за яким рухається життя. Все це об'єктивує концептуальну метафору ЖИТТЯ – ЦЕ РУХ. Циклічність розвитку людини та її життя на землі предметно втілено в етнокультурному артефакті амеріндіанців, яке має назву Колесо Медіси (Medicine Wheel). В амеріндіанській міфології Колесо Медіси вважається етнокультурним символом симетрії, балансу, цілісності, єдності всього, що створено на землі Творцем:

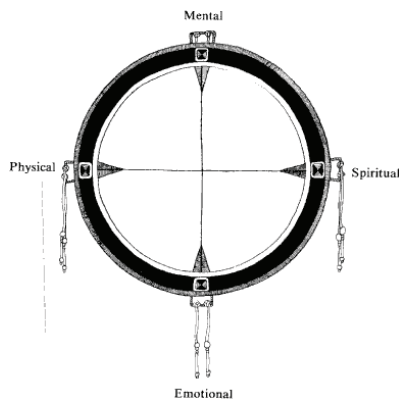

Рис. 1. Схематичне зображення Колеса Медіси

Рамкова організація синтаксичних конструкцій, що створюється шляхом повтору початку і кінцівки повісткування, символізує процес переродження героя, його перехід на наступний рівень розвитку, що має супроводжуватися засвоєнням нових культурних та етнокультурних знань, адаптацією до нових економічних, політичних і релігійних умов існування в Новому суспільстві. Ідея адаптації амеріндіанської молоді післявоєнного часу є домінантною в амеріндіанських художніх прозових текстах і реалізується в художніх образах, що акумулюють міфологічні і індивідуально-авторські риси.

Міфологічні та міфологічно-авторські образи візуалізуються також і перехресним способом організації синтаксичних конструкцій в тексті. У такий спосіб створено образ Дому в романі Скотта Момадея «Дім зі світанку створений»: *«There was a house made of dawn. It was made of pollen and of rain, and the land was very old and everlasting. There were many colors on the hills, and the plain was bright with different-colored clays and sands. The land was still and strong. It was beautiful all around»*. У наведеному фрагменті йдеться не про розуміння дому не як певної будівлі, а як простору, в якому живе людина і користується тими природними багатствами, якими наділив Творець. Образ Дому створюється шляхом перехресного поєднання паралельних синтаксичних структур: *there was ..., it was ..., there were ..., it was ...*. Унаслідок аналогового мапування ознак образу-дому

як простору і образу-дому як будівельної споруди, що традиційно має чотири сторони, візуалізується міфоложно-авторський образ Дому, що складається з образів-символів: *dawn* – світанок, початок життя; *pollen* – квітковий пилок, що символізує зародження життя; *rain* – дощ, символ життя; *everlasting land* – вічнозелена земля, що є символом спокою, гармонії.

Семіотика синтаксичної організації речень в наведеному фрагменті полягає в тому, що паралельні структури, що циклічно повторюються, візуалізують вігвам, традиційну домівку індіанців Північної Америки, кругла форма якого втілює гармонію в житті. Перехресні паралельні синтаксичні структури сприяють створенню цілісності дому, його міцності як контейнера, що містить різні об'єкти і предмети, необхідні для життєдіяльності і розвитку людини.

Іншим способом організовані синтаксичні конструкції в оповіданнях-есе амеріндіанської письменниці Лінди Хоган «Домівки» (*Dwellings*). Жанр есе (від фр. *essai* – «спроба», «начерк») визначається як невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію і висловлює індивідуальні думки та враження з конкретного приводу чи питання і не претендує на вичерпне і визначальне трактування теми [2]. Це жанр, який лежить на перетині художнього та публіцистичного (іноді науково-популяризаторського) стилів.

Композиція оповідань-есе Лінди Хоган нагадує спіралевидну форму, за якою розгортаються події, в яких описуються міфологічні образи. Оповіді, поєднані однією темою «*Dwelling*», будуються за допомогою синтаксичних конструкцій, що переважно виражені ускладненими і складними реченнями. Тексти, що включені до збірки «*Dwelling*», відрізняються від текстів інших амеріндіанських письменників динамічністю синтаксичних конструкцій, ознаками яких постають зміна граматичних форм і суперімпозиція, тобто нашарування, включених і апозитивних синтаксичних конструкцій, що в цілому сприяє створенню динамічних у просторі тексту образів.

Так, наприклад, есе «*The Snake People*» починається описом летючої змії, схожої на золотий промінь світла: «*ONE GREEN AND HUMID SUMMER, MY FATHER AND I were driving through the hot Oklahoma countryside. I had just handed over the wheel of the truck to him and was bathing my face with a wet cloth when something that looked like a long golden strand of light leapt up, twisted in the wavering air, and flew lightning fast across the road. That flying snake, that thin flash of light, brought back a store of memories. [...]*» [13, с. 135]. У наведеному фрагменті перша синтаксична конструкція виражена простим поширеним реченням, в якому повідомляється про місце дії і персонажів, які є учасниками цієї події. Друге речення, що є складним за своєю синтаксичною конструкцією, ускладнюється введенням підрядної частини з багатьма однорідними присудками (*leapt up/нідстрибнуло, twisted/скрутилось, flew/полетіло*), поєднаними сполучником *and*, що створює емоційне напруження і викликає відчуття того, що щось (*something*) непередбачуване може трапитись у будь-який мом ент. Предмет, схожий на золотий промінь світла, здійснив три послідовні дії на позначення миттєвості. Напруження посилюється суперімпозицією елементів, уключених до тексту другого речення засобом «матрьошки»: складнопідрядне речення містить у своєму складі підрядну частину, яка, у свою чергу, постає головною частиною підрядної означальної частини, що до неї додається. Зміна граматичних форм предикатів головної частини речення від минулого здійсненого (*had just handed*) до минулого тривалого (*was bathing*) актуалізує динамічний розвиток дії, що завершується кульмінаційним моментом, сигналом якого постає сполучникове слово *when*. Ряд однорідних дій означального підрядного речення, виражених дієсловами у простому минулому часі, ускладнює структуру цілого висловлення, що сприяє посиленню емоційної напруги. Образ, що створюється селекцією різних синтаксичних комбінацій, ускладнених за рахунок введення різного роду поширень, конструюємо у такий спосіб: послідовна зміна дієслів у різних граматичних формах у *Past Perfect*, потім у *Past Continuous* візуалізує напрямку руху об'єкту угору. Потім, раптова зміна руху вниз, індикатором якої постає прислівник *when*, який вводить підрядне речення часу. Завершується опис низкою послідовних, рівнозначних дій, актуалізуючих продовження руху змії (рис. 2):

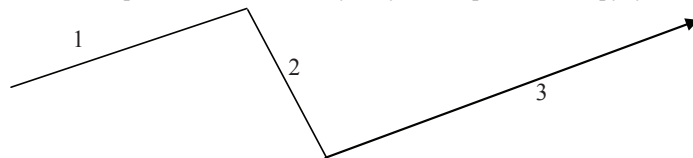

Рис. 2. Схематичне позначення іконічного відтворення руху змії

де, 1 – *I had just handed over the wheel of the truck to him and was bathing my face with a wet cloth*

2 – *when something that looked like a long golden strand of light*

3 – *leapt up, twisted in the wavering air, and flew lightning fast across the road*

У міфологічних уявленнях амеріндіанців змія – персоніфікує Дух Темного Царства. Тому, в художніх образах змії вживаються слова, що викликають дуже сильне відчуття емоційної напруги: «*[...] There were other stories, those in which snakes were fearsome creatures; a rattlesnake curled up around a telephone, ready to strike an answering hand, a snake in a swamp cooler, or crawled into bed with one of the children. [...]*» [13, с. 136]. У наведеному фрагменті йдеться про поведінку гримучої змії (*rattlesnake*). Цей вид змії активізує почуття страху у будь-кого, хто з нею стикався в житті. Об'єктивуючи життєвий досвід, автор-повістувач вживає складносурядне речення ускладнене однорідними членами, словами-присудками, які візуалізують рух змії, готової до стрибка. Структура цієї синтаксичної конструкції ускладнена введенням у першій її частині уточнюючого означального підрядного речення, а в другій – перерахуванням еліптичних структур з негативною семантикою, що передають поведінку рептилії. Шляхом аналогового мапування характеру дій гримучої змії, виражених у тексті низкою дієслів-присудків, і пружини, що має розкратися, виявляємо концептуальну метафору ЗМІЯ – ЦЕ НАПРУЖЕННЯ (рис. 3):

Рис. 3. Схематичне зображення аналогового мапування характеру дій змії

В оповіданнях-есе Лінда Хоган розмірковує про сенс життя, про культуру, що залишається цілісною і продовжує жити, і спосіб життя свого народу, про рідну землю, яку необхідно берегти: «[...] *At first I thought this dream was about Indian tradition, how if each person retains part of a history, an entire culture and lifeway remains intact and alive, one thing living through the other, as the snake and woman in the dream. But since that time, I've expanded my vision. Now, it seems that what needs to be saved, even in its broken pieces, is earth itself, the tradition of life, the beautiful blue-green world that lives in the coiling snake of the Milky Way*» [13, с. 139]. Землю автор порівнює із Чумацьким Шляхом, що має форму скрученої змії (*coiling snake*). І це не випадково. Сучасна наука визначає Чумацький Шлях як спіральну Галактику. Він складається з основного тіла у формі плоского диску діаметром більше 100000 світлових літ, усередині якого знаходиться більша частина зірок. Диск має некомпактну нерівну структуру, що починається із ядра і розповсюджується до периферії Галактики, де скопичуються спіральні рукава областей найбільшої щільності матерії, в яких відбувається процес утворення нових зірок (рис. 4):

Рис. 4. Візуалізація образу Чумацький Шлях

Бачення, розуміння світоустрою автором-повістувачем у наведеному фрагменті умовно поділяємо на два періоди. Межа розподілу або ядро, що постає індикатором зміни напряму думки, маніфестовано медіальним реченням *But since that time, I've expanded my vision*. Це речення є ключовим, оскільки лексико-граматичні маркери (*But, since that time, I've expanded*) свідчать про те, що бачення автора поширились саме з того часу, коли його знання про світ стали більш досконалішими. До цього моменту відчувався певний сумбур у поглядах, переконаннях, що експліковано метаморфозним розумінням світоустрою (*one thing living through the other, as the snake and woman in the dream*). Кульмінаційному реченню передують речення, що за своєю синтаксичною структурою є складносурядним, ускладненим перерахуваннями (*how if each person retains part of a history, an entire culture and lifeway remains intact and alive*), еліптичними структурами (*one thing living through the other, as the snake and woman in the dream*), однорідними членами речення поєднаними сполучником *and*, позиція автора висловлюється як така, що більше не має сенсу, і це виражено дієсловом у граматичній формі минулого невизначеного часу (*I thought*). Така конвергентність синтаксичних засобів застосовується для висловлення певного сумніву, невизначеності, змішаності думок автора. Тому, у кульмінаційному реченні стає зрозумілим, що діапазон знань повістувача поширився: *But since that time, I've expanded my vision*. В останньому реченні він постає більш переконаним у своїх поглядах, що експлікується вживанням модального дієслова *need* у головній частині складнопідрядного речення: *What need to be saved, even in its broken pieces, is earth itself, the tradition of life, the beautiful blue-green world that lives in the coiling snake of the Milky Way*. У роздумах автора-повістувача, що нагадують зигзаг, де змінюються синтаксичні конструкції, часовий простір повісткування, є індикація межі змін, візуалізується Чумацький Шлях у вигляді скрученої змії.

У структурно-семантичному і когнітивно-семіотичному ключі ми визначили способи організації синтаксичних конструкцій в америндіанських художніх прозових текстах: рамковий, перехресний і динамічний. Кожен із зазначених способів сприяє візуалізації того чи іншого етнокультурного символу в тексті. Синтаксичні конструкції, репрезентовані простими, складносурядними або складнопідрядними реченнями, вступними сполученнями уточнюючого характеру, частинами висловлень, поєднаних на основі асиндетону або полісиндетону, еліптичними структурами, ускладненими порівняльними конструкціями – всі ці синтаксичні засоби роблять оповідь динамічною, інформативною, експресивною і етнокультурно-ціннісною.

Література:

1. Белехова Л. І. Словесний образ в американській поезії: Лінгвокогнітивний погляд : Монографія / Л. І. Белехова. – М. : ООО «Звездапад», 2004. – 376 с.
2. Борисова С. А. Пространство как текстообразующая категория / С. А. Борисова // Вестник МГУ. Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2004. – № 1. – М. : Изд-во Моск. ун-та. – С. 196–204.
3. Карасик В. И. Языковая кристаллизация смысла / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2010. – 351 с.
4. Красных В. В. Когнитивная база vs культурное пространство в аспекте изучения языковой личности / В. В. Красных // Язык. Сознание. Коммуникация : [сб. статей]. – М. : Филология, 1997.
5. Кубрякова Е. С. Виды пространства текста и дискурса / Е. С. Кубрякова, О. В. Александрова // Категоризация мира: пространство и время. – М. : Изд-во МГУ, 1997. – С. 15–26.
6. Лейбниц Г. В. Сочинение в четырех томах / Г. В. Лейбниц. – М. : Изд-во «Мысль», 1982. – Т. 1. – 636 с.
7. Ньютон И. математические начала натуральной философии / Пер. с латин. А. Н. Крылов. – М. : Наука, 1989. – 690 с.
8. Пирс Ч. С. Логические основания теории знаков / Пер. с англ. В. В. Кириченко, М. В. Колопотина, послесл. Сухачева В. Ю. – СПб. : Лаборатория Метафизических Исследований философского факультета СПбГУ; Алетей, 2000. – 352 с.
9. Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка (Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства) / Ю.С. Степанов. – М. : Наука, 1985. – 335с.
10. Стрільчук А. В. Синтаксична організація текстів сучасної американської поезії: когнітивно-семіотичний та синергетичний аспекти: дис. ... канд. філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови. – КНЛУ, 2008. – 175 с.
11. Топоров В. Н. Пространство и текст / В. Н. Топоров // Текст: Семантика и структура. – М. : Наука, 1983. – С. 227–284.

Иллюстративный материал:

12. Momaday, N. Scott. *House Made of Dawn*. – New York : Harper and Row Publishers, 1998. – 198 p.
13. Hogan, Linda. *Dwellings. A Spiritual History of the Living World*. – New York : A Toughstone Book, 1995. – 155 p.

І. О. Гаценко,
Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів

ПРОБЛЕМА ДЕФІНІЦІЇ ФОЛЬКЛОРНОЇ ЗАГАДКИ

Характеризується прецедентний статус загадки. Висвітлюється проблема визначення її функціонально-категоріального статусу в аспекті когнітивно-прагматичного опису паремійної семантики. Визначаються основні функції, що реалізуються загадками, аналізується основне комунікативне призначення паремій цього жанру.

Ключові слова: паремія, загадка, прагматичний, когнітивний.

Характеризується прецедентний статус тексту загадки. Освітлюється проблема визначення функціонально-категоріального статусу загадки в аспекті когнітивно-прагматичного опису паремічної семантики. Определяются ведущие функции, реализуемые загадками, анализируется основное коммуникативное назначение паремий данного жанра.

Ключевые слова: паремия, загадка, прагматический, когнитивный.

The precedent status of a riddle text is described. The problem of defining the functional-categorical status of the riddle in the aspect of cognitive-pragmatical description of parable semantics is regarded. The main functions of riddles are identified and the primary communicative purpose of this genre is analyzed.

Keywords: parable, riddle, pragmatical, cognitive, text, utterance.

Загадка – це, мабуть, один із найскладніших для семантичного аналізу паремійних жанрів. Дослідженню загадок в семантичному, прагматичному антропологічному, ритуальному аспектах присвячено чимало досліджень. Загадка ставала об'єктом вивчення таких вчених, як І. П. Березовський, Ф. Буслаєв, В. М. Гнатюк, Є. П. Жданов, Е. Н. Оливна, І. А. Іваніцький, Ю. І. Левін, А. В. Марков, В. В. Митрофанова, Г. Л. Пермяков, О. О. Потебня, М. А. Рибников, Д. Н. Садовніков, І. П. Сахаров, О. О. Селіванова, Т. В. Топорова, І. А. Худяков та ін. Не оминули її увагою і зарубіжні лінгвісти (І. Вебер-Келлерманн, К. Герд, А. Жоллес, Е. Кьонгес Маранда, Р. Печ, В. Порциг, К. Раух, А. Тейлор, Л. Шмідт, А. Шпамер та ін.). Але незважаючи на те, що бібліографічний список робіт, присвячених вивченню загадки, великий, він все ж далеко не вичерпний.

Незаперечним є те, що найпершим питанням у цьому переліку повинно бути питання про визначення загадки. Однак далеко не завжди йому приділяється належна увага. С.Я. Сендерович справедливо зауважує, що «більшість тих, хто пише про загадку, розпочинає так, ніби предмет цей очевидний» [7, с. 14], незважаючи на те, що не існує загально визначеного, канонічного визначення загадки. Дійсно, багато науковців наводять загальні, розмиті визначення, які часто переходять з тексту в текст, але це мало що, на наш погляд, дає для розуміння специфіки загадки або хоча б того аспекту, у межах якого проводиться дослідження. І лише мовознавці намагаються провести критичний аналіз існуючих дефініцій.

Мета нашого дослідження – виробити теоретико-методологічні основи дослідження феномену «загадка». Завдання – підвищення ефективності дослідження просодичних особливостей тексту загадки шляхом систематизації її функціональних ознак та уточнення дефініцій.

Очевидно, що визначення загадки викликає не менше труднощів, наприклад, ніж приказки або прислів'я. І якщо про останню в пареміології жартують, що неможливість її визначення сама вже перетворилася на прислів'я, то з загадкою, звичайно, ситуація не настільки «песимістична», мабуть, через те, що емпірично ми її легко ідентифікуємо як загадку.

Наприклад, Еллі Кьонгес Маранда так пише про це: «... проста перевірка показує, що існує повна згода між «народом» та фахівцями щодо того, що таке загадка. Щоразу, коли я просила фінів згадати загадку, я чула саме загадку, і коли я просила їх упізнати загадку серед інших висловів, ... вони це робили» [4, с. 251]. Нагадаємо, що загадка – жанр, що існував у різні часи у всіх народів світу; і можна прогнозувати отримання подібних результатів опитування і серед представників інших народів.

Звичайно, що невимушеному впізнанню сприяє унікальна форма загадкового тексту. «Однією з найхарактерніших (відмінних) рис... всієї групи загадкових паремій... є їхній чіткий поділ на дві структурні частини» [6, с. 220]. Отже, реальний аналіз форми – це те, з чого слід розпочинати виявлення характерних рис загадки.

Однак вкрай необхідним при цьому є усвідомлення того, що говорить про дві частини загадкового тексту треба не тільки у структурному, але і в інших планах (інтонаційному, комунікативному), що, безсумнівно, дасть найбільш повне уявлення про специфіку загадки. На жаль, більшість визначень, які існують сьогодні, або взагалі не включають в себе характеристику форми, або дуже поверхово пояснюють її двоєдність.

На наш погляд, аналіз форми загадкового тексту повинен йти з урахуванням наступних характеристик, які дозволяють виявити найбільш загальні типологічні риси загадкового тексту.

По-перше, загадка завжди складається з двох безпосередньо пов'язаних між собою компонентів: питання (власне загадки, кодує частини описового елемента) і відповіді (відгадки, розгадки). «Відповідь, звичайно, належить до числа дуже важливих структурних елементів (та особливостей) загадок» [6, с. 220]. Саме наявність відповіді, у першу чергу, дозволяє маркувати вислів саме як загадку, а не як прислів'я.

По-друге, за членуванням смисловим і лінгвістичним логічно впливає членування інтонаційне. Питальна інтонація описової частини – «сутисна ознака, сигнал і покажчик жанру» [2, с. 22]. «Сам сенс виділення загадки як жанру полягає в наявності у фольклорі великого корпусу стійких текстів, що об'єднуються спільністю комунікативної мети (адресанта), яка приблизно описується формулою: хочу, щоб ти здогадався, про що я говорю» [10, с. 9]. Ю.Г. Іларіонова зазначає, що загадка може мати три форми: простого питального речення, простого розповідного речення, а також складного розповідного речення, у якому запитання присутнє у прихованій формі [3, с. 15].

Розмірковуючи про це, Е. Кьонгес Маранда пише: «... змінюючи питальні фрази на стверджувальні, ми не трансформуємо загадку, оскільки її образна частина завжди залишається запитанням, незалежно від того, чи є відповідна конструкція питальною з синтаксичної точки зору» [4, с. 255]. Слід зазначити, що деякі частини можуть виступати і як загадка, і як прислів'я.

Але чи справді досить запитальної інтонації і відгадки, щоб вислів став загадкою? При відповіді на це запитання ми повністю поділяємо думку Алана Дандіса, який вважає, що «контекст і намір визначають і інтонаційну модель, і відмінності в жанрі», а також є вирішальною умовою цього перетворення [2, с. 22]. Отже, по-третє, загадка обов'язково створює

двосторонню комунікативну ситуацію, має жорстку, обов'язкову рольову структуру, що передбачає для її учасників незмінні функції. В.Н. Топоров навіть стверджує, що контекст індоєвропейської космогонічної традиції викладено в питально-відповідній формі, де між тим, хто ставить запитання, і тим, хто відповідає на нього, відбувається інтеракція, у якій відтворюється процес породження світу [9, с. 224].

Ця неодмінна характеристика часто не згадується при описі загадки, на наш погляд, несправедливо. Загадку створюють двоє – адресант і адресат, причому останній повинен бути вербальним учасником. Інші паремії не вимагають обов'язкової словесної реакції, вони не тільки можуть існувати без неї, але і мають при цьому значимість. А відтворення будь-якої із загадкових паремій без участі адресата одразу ж втрачає сенс. «Отже, загадка є одним з небагатьох «взаємних» жанрів, може бути єдиним, що реалізується двома активними виконавцями» [4, с. 252]. Однією з найбільш характерних і суттєвих структурних рис загадки, на думку Г.Л. Пермякова [6, с. 220], є чіткий розподіл на дві частини, кожна з яких має відтворювати окрема людина. Відповідно, загадка – одна із найдавніших паремій, дискурсивна природа якої пов'язана з «особливим видом ритуально-ігровою поведінки, вербальним актом» [8, с. 233].

Слід зазначити, що ігрова природа загадки – одна з найяскравіших її рис, що зумовила не лише розвиток жанру, а й особливу роль, яку відіграють ці паремії в репрезентації елементів і структур етномовної свідомості. Діалогічна форма, що передає ігрову сутність загадок, разом з тим виступає ідеальною формою втілення паремійної одиниці зі складним функціональним статусом.

Дискретність структури у вигляді зовнішньої і внутрішньої підсистем загадки підкреслював Ю.І. Левін. При цьому, компонентами тексту загадки він вважає наявність двох властивостей, які можуть бути присутніми або частково відсутніми: її структурність і нереалістичність, а наявність хоча б однієї з цих властивостей створює «внутрішній point загадки» [5, с. 294].

Наполягає на важливості цієї характеристики Г.Л. Пермяков. Відмінна риса загадки не в простій двочасності її структури, а більшою мірою в тому, що «кожна з цих частин повинна вимовляти (відтворювати) інша людина» [6, с. 138]. У цьому насамперед і полягає структурна відмінність загадкових паремій від усіх інших.

Природно, що для загадки форма – не просто зовнішній обрис, зовнішній вигляд, а спосіб існування змісту, всіх основних елементів цілого, його властивостей і зв'язків. На наш погляд, спрощенню сприяє вживання таких сполучень, як «двочленність / двочасність / двоелементність загадки», що належать до «питально-відповідальної» формули і допускають існування трьох-, чотирьохелементності тощо. Зважаючи на вищесказане, ми вживатимемо відносно загадки термін «двоєдність», який найбільш точно та яскраво відображає її суть, активізує ідею про те, що загадка не просто складається з двох частин, а утворює з них нерозривну єдність зі взаємним зв'язком. Слід зазначити, що деякі науковці, зокрема Г.Л. Пермяков, навіть висувають теорію, пропонуючи класифікувати загадки за відгадками. На нашу думку, ця теорія навряд чи можна вважати вдаюю, оскільки існує безліч загадок, які взагалі не мають відгадок.

Зважаючи на це, вважаємо доцільним підтримати позицію Е. Кьонгес Маранди, яка критикує практику піддавати аналізу тільки описову частину загадки без відриву від відповіді на неї і вказує на необхідність вивчення саме взаємин між частинами загадки [4, с. 251-252]. Перспективність цього підходу, на наш погляд, підтверджується і тим, що одна і та сама образна частина може мати кілька альтернативних відгадок, а також тим, що в деяких випадках за опорою на слово-відгадку формується кодова частина, набуваючи такі стилістичні риси, як рима або алітерація.

Таким чином, загадка «стала загадкою в повному розумінні цього слова саме з того часу, коли засвоїла собі питально-відповідну схему як універсальний план своєї організації» [9, с. 77]. Саме завдяки цьому основну проблему становить не відмежування загадки від інших пареміологічних одиниць (прислів'їв, приказок, афоризмів тощо), а адекватна стратифікація величезного корпусу текстів, які ми на основі важливих, але поверхневих по суті характеристик маркуємо як загадкові вислови.

Історично пізнання загадки відбувалося шляхом від накопичення фактів до їх аналізу. Початковий інтерес виник у процесі збирання народної творчості, а оскільки фіксувався матеріал, отриманий із природних джерел – усних народних традицій, то цілком припустимо було обходитися лише емпіричними орієнтирами. Однак на сучасному етапі активного теоретичного вивчення загадки її мало визначати лише як послідовність «питання-відповідь».

Природа загадки не однозначна навіть на перший погляд – це і поетичний текст, і явище мови, і культурний феномен – її вивчення перспективне в різних галузях науки. Тому певної єдності думок при ідентифікації загадки можна намагатися досягти тільки умовно. Зважаючи на це, деякі мовознавці, зокрема Е. Кьонгес Маранда, навіть дотримуються думки, що теоретичне визначення загадки – не настільки важливе для ідентифікації жанру. Відповідь на це запитання дає С.Я. Сендерович, зазначаючи, що «... предмет пізнання залежить від способу спостереження – цим розумінням, на жаль, користуються більше фізики. Предмет дослідження стає науковим предметом не тоді, коли він формулюється на мові якоїсь теорії, а тоді, коли він осмислюється як проблема, коли ми ставимо собі запитання про те, як ми його уявляємо...» [7, с. 13].

Ще однією особливістю загадки, як ми вже зазначали, є її зв'язок з архаїчним ритуалом, з магією слова та міфопоетичною картиною світу, з явищем мовного табу. Вона виступає «одночасно і продуктом, і інструментом мовної категорії та концептуалізації світу, ідентифікації, порівняння та систематизації його елементів» [8, с. 233].

Отже, загадка – це, мабуть, один із найскладніших для семантичного аналізу паремічних жанрів. Це особливий жанр народнопоетичної творчості, який вимагає знання історії, побуту країни, точного і вільного володіння реаліями мови. Знання загадок в їх алегоричному описі явища пов'язано з культовим значенням, повір'ями та обрядами, що часто забороняють називати предмети своїми іменами. В естетичному і пізнавальному значенні загадки служать для перевірки кмітливості, відрізняються різноманітністю тематики і багатством художніх прийомів, з притаманною їм композиційною чіткістю, ритмом, звукописом, комічними елементами, що мають соціальний зміст, який відображає специфіку мовної та культурної свідомості, формується в умовах єдності мовного та культурного механізму.

Проаналізувавши сказане вище, визначаємо загадку як мовну одиницю, що використовується в актах комунікації з метою спілкування, обміну інформацією, перевірки кмітливості, кодування табуваної лексики, а також для розваги. Загадка реалізується двома активними виконавцями, один з яких здійснює алегоричний опис об'єкта, його параметрів або функцій, за допомогою введення в текст семантично неоднозначних конструкцій (метафори, гри слів, парадоксу, каламбурного алогізму тощо), а інший – вгадує зашифрований текст в алегоричному описі об'єкта.

Література:

1. Гин Я. И. О функции категории рода в загадке / Я. И. Гин // Язык жанров русского фольклора: Межвуз. науч. сборник – Петрозаводск, 1983. – С. 119–122.

2. Дандис А. О структуре пословицы / А. Дандис // Паремнологический сборник. Пословица. Загадка. / Сост., ред. и пред. Г. Л. Пермяков. – М., 1978. – С. 13–34.
3. Илларионова Ю. Г. Учите детей отгадывать загадки / Ю. Г. Илларионова. – М.: Просвещение, 1985.
4. Кёнгэс Маранда Э. Логика загадок / Э. Кёнгэс Маранда // Паремнологический сборник. Пословица. Загадка / Сост., ред. и пред. Г. Л. Пермяков. – М., 1978. – С. 249–282.
5. Левин Ю. П. Семантическая структура загадки / Ю. П. Левин // Паремнологический сборник. Пословица. Загадка (Структура, смысл, тип). – М., 1978.
6. Пермяков Г. Л. Основы структурной паремнологии / Г. Л. Пермяков. – М., 1988.
7. Сендерович С. Я. Морфология загадки / С. Я. Сендерович. – М., 2008.
8. Седакова И. А. Загадки / И. А. Седакова, С. М. Толстая // Славянские древности: Этнолингвистический словарь / под ред. Н. И. Толстого. – Т. 2. – М., 1999. – С. 209–224.
9. Топоров В. Н. Из наблюдений над загадкой / В. Н. Топоров // Исследования в области балто-славянской духовной культуры: Загадка как текст. – Ч. 1. – М., 1994. – С. 10–117.
10. Юдин А. В. Ономастикон восточнославянских загадок / А. В. Юдин. – М., 2007.

УДК 811

Н. О. Герцовська, К. В. Яблонська,
Мукачівський державний університет, м. Мукачів

АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ КУЛІНАРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті розглянуто теоретичні засади, пов'язані з визначенням поняття «термін». Проаналізовано етимологію кулінарної термінології в англійській мові. Визначено різницю між кулінарними термінами в британському та американському варіантах сучасної англійської мови. У результаті було виявлено, що відмінності полягають в орфографії та фонетичі, а рідше присутня семантична відмінність.

Ключові слова: термін, кулінарна термінологія, етимологія, семантична відмінність.

В статье рассмотрены теоретические основы, связанные с определением понятия «термин». Проанализирована этимология кулинарной терминологии в английском языке. Определено различие между кулинарными терминами в британском и американском вариантах современного английского языка. В результате было обнаружено, что различия заключаются в орфографии и фонетике, а реже присутствует семантическое отличие.

Ключевые слова: термин, кулинарная терминология, этимология, семантическое отличие.

The theoretical principles related to the definition of «term» have been reviewed in the article. The etymology of culinary terminology in English has been analyzed. The difference between culinary terms in the British and American variants of Modern English has been determined. As a result, it has been defined that the differences occur in spelling and phonetics, and rarely in semantics.

Key words: term, culinary terminology, etymology, semantic difference.

У словниковому складі мови велике місце належить термінологічній лексиці, кількість якої весь час помітно зростає. До термінологічної лексики належать усі слова, що об'єднуються в мові під загальною назвою терміни. Протягом розвитку англійської мови з'явилася велика кількість термінів, не тільки технічних, наукових, економічних і юридичних, але й кулінарних. Процес дослідження даної групи термінів зумовлений популяризацією кулінарного мистецтва у світі, що й визначає актуальність статті.

Працюючи над проблемами термінології науковці визначили ряд дефініцій, що пояснюють значення терміну. Однак, у багатьох термінознавчих працях при дослідженні термінології автори обмежуються аналізом словникових дефініцій, не звертаючи належної уваги на функціонування терміна в мові.

Стає очевидним, що досліджувати тільки лексикографічні, дискретні джерела термінів явно не достатньо. Ще В. В. Виноградов зазначав, що «... у створенні та визначенні терміна є дві сторони, дві точки зору: структурно-мовна та поняттєва, семантична, обумовлена розвитком системи понять тієї чи іншої науки, того чи іншого виробництва, ремесла. Обидві ці сторони взаємопов'язані і разом з тим обумовлені історією, культурно-історичною традицією» [2, с. 275]. Смысловая сторона терміносистеми відбиває відносини, що існують між термінами в межах даної сфери.

Саме цей рівень потребує особливої уваги при порівняльному дослідженні термінології різних мов; в той час як термінологічні словники зосереджуються на мовному рівні, що надалі призводить до помилок при перекладі.

Щодо сучасної англійської кулінарної термінології то дана галузь є малодослідженою. Тому, метою статті є дослідження характерних особливостей та походження кулінарних термінів сучасної англійської мови.

Для досягнення поставленої мети необхідне розв'язання певних завдань, а саме визначення поняття терміна, дослідження походження кулінарних термінів англійської мови, а також порівняння кулінарних термінів в британському та американському варіантах англійської мови.

Володіючи складною внутрішньою семантичною структурою, термін є єдиною, самостійною одиницею найменування. Проблемами термінології глибоко займалися такі лінгвісти як Г. О. Винокур, А. А. Реформатський, О. С. Ахманова, В. П. Даниленко, Н. З. Котелова, С. В. Гринев та інші. Більшість дослідників визнає, що термінологічність – одна з основних стильових рис наукового стилю, інформативне ядро лексики мов. Під терміном, зазвичай, розуміється мовний засіб вираження спеціального поняття [3, с. 56].

Термін (включаючи науково-технічні терміни та терміни організаційно-розпорядчої документації) – це одиниця будь-якої конкретної, природної або штучної мови (слово, словосполучення, аббревіатура, символ, поєднання слова і букв-символів, сполучення слова і цифр-символів), що володіє в результаті стихійно сформованої чи особливої свідомої колективної домовленості спеціальним термінологічним значенням, яке може бути виражено або у словесній формі, або в тому чи іншому формалізованому вигляді і досить точно і повно відображає основні, суттєві на даному рівні розвитку науки і техніки ознаки відповідного поняття [6, с. 42].

Відмітимо, що А. А. Реформатський визначає терміни «як однозначні слова, позбавлені експресивності» [7, с. 49]. М. М. Глушко констатує, що «термін – це слово чи словосполучення для вираження понять і позначення предметів, що володіє, завдяки наявності у нього суворої і точної дефініції, чіткими семантичними кордонами і тому однозначне в межах відповідної класифікаційної системи» [4, с. 20]

Приблизно такі ж визначення термінології знаходимо і в зарубіжних словниках лінгвістичних термінів. Так, у словнику Ж. Марузо [5, с. 356] термінологія визначається як система термінів, які використовуються для вираження понять, притаманних даній науці.

Багато науковців тлумачили термін, однак, на нашу думку найбільш влучним є визначення О. С. Ахманової, за яким термін – це «слово чи словосполучення спеціальної (наукової, технічної і т.п.) мови, яке створене, отримане чи запозичене для точного вираження спеціальних понять і позначення спеціальних предметів» [2, с. 258].

Таким чином, у нашому розумінні, термін – це слово, або словосполучення яке служить для вираження поняття і прийняте у відповідній професійній сфері та вживане в особливих умовах.

Не секрет, що у світі існує величезне розмаїття страв і рецептів. Кожній національній кухні властиві свої власні риси: використання певних продуктів і способів їхньої обробки, посуд, у якому подається їжа, дотримання специфічних традицій у споживанні їжі. Продукти, які складають основу кухні тієї чи іншої національності, залежать від природних особливостей та географії місцевості. Популяризація кулінарного мистецтва у світі в свою чергу викликає необхідність вивчення термінів даної галузі.

Для того щоб глибше вивчити сучасну англійську кулінарну термінологію слід спочатку дослідити їх походження.

Як відомо, існує два джерела походження слів у мові: лексика власне певної мови та запозичення. Говорячи про кулінарну термінологію можна з впевненістю стверджувати, що ці слова походять з обох джерел. Особливо в англійській мові назви їжі та напоїв відображають культурну історію носіїв цієї мови [1, с. 16].

Деякі кулінарні назви ми важко пояснити, як, наприклад, *raspberry*, *syllabub* чи *toffee*. Інші кулінарні терміни є тотожними з термінами давніх мов, що були незафіксованими та відновленими. Яскравим зразком такої мови є праїндо-європейська, яка існувала між 5000 та 3000 рр. до н.е. в південних Руських степах [8]. Наприклад такі слова як:

water – в порівнянні з сучасною українською мовою «вода» чи «водка»;

mead – на мові Санскрит «madhu», що означає мед;

milk – з латинської «mulgere», що означає доїти тварину.

Також з праїндоєвропейської мови походять назви певних процесів в кулінарії:

bake – з грецької «phogein»;

brew ma broth – з грецької «broutos», що означає вид пива.

Другим періодом запозичення кулінарних термінів в англійську мову є прото-германська мова, яка є прямим предком англійської, німецької та інших мов. Приклади цього періоду: *meat* (м'ясо), *bread* (німецька «Brot» – хліб), *honey* (мед), *egg* (німецька «Ei» – яйце). Деякі з цих слів були запозичені в прото-германську мову з інших незафіксованих доісторичних мов.

На протязі наступного періоду римляни представили Північній Європі середземноморську кухню та деякі важливі терміни, такі як: *cheese* (з лат. «caseus» – сир) та *wine* (з лат. «vinum» – вино). Також були запозичені назви деяких фруктів та салатів, що були вперше посаджені в Північній Європі римлянами: *plum* (з лат. «prunum» – слива) та *fennel* (з лат. «feniculum» – фенхель) [9].

Певні кулінарні терміни з'явилися в Англії після нормандського завоювання в 1066 році. На протязі двомовної англо-французької епохи, англійська кулінарія швидко змінювалась і розвивалась. Таким чином багато основних кулінарних термінів в англійську мову було запозичено з англо-нормандської, адже старо-французький діалект був широко поширений в середньовічній Англії. Наприклад: *pear* (від франц. «poire»), *chestnut* (від франц. «châtaigne»; що спочатку пішло від грец. «kastanea»), *salmon* (від франц. «saumon»), *sausage* (від франц. «saucisse»). Англо-нормандська мова також була джерелом для запозичення деяких термінів, що позначають способи приготування їжі: *fry* (від франц. «frire») та *boil* (від франц. «bouillir»).

Найбільш цікаві запозичення цього періоду – це назви готового м'яса трьох основних свійських тварин: свині, вівці та вола. В англо-саксонській мові (староанглійська мова) на позначення цих трьох тварин існував один термін, як для живих тварин так і для м'яса. Щодо старо-французької мови, в ній існували три терміни: *porc* (pig), *mouton* (sheep), та *boeuf* (ox). В Нормандський період англійці запозичили ці три французькі терміни (*pork*, *mutton*, *beef*). Таким чином, англійці отримали 6 термінів: три на позначення живих тварин і три на позначення м'яса. Причиною цього була популярність французької мови в цей період. Англійські дворяни розмовляли французькою і замовляли їжу також на цій мові – це вважалося дуже популярним та світським. Так само був запозичений термін *venison* (означає «deer meat»). Після вдалого полювання, мисливцям подавали *la veneson*, що означало «the game we just hunted» (дичина, яку тільки-що вполювали).

Використання в Англії XI-XIII століть французької мови як мови переможців, що взяли керування країною у свої руки, призвело до появи великої кількості французьких запозичень, які проникали не як окремі, ізольовані одиниці, а входили великими, цілісними семантичними системами, тобто групами, об'єднаними спільністю предметно-семантичної сфери [10]. Збагачення словникового складу англійської мови періоду XI-XIV століть за рахунок запозичень з французької мови було настільки багатобічним, що викликало зміну семантичної структури словника англійської мови та утворення нових термінологічних сфер і синонімічних рядів.

Французька мова збагатилась англійський словник такими найменуваннями їжі як *bacon* (бекон), *sausage* (ковбаса), *sauce* (соус), пізніше: *toasts* (тости), *biscuit* (печиво), *cream* (вершки), *sugar* (цукор). *Grapes* (виноград), *orange* (апельсин), *lemon* (лимон), *garnet* (гранат), *peach* (персик) всі назви цих фруктів стало відомими для англійців завдяки французькій мові. Англійці дізналися від французів як готувати *pie* (торт), *jelly* (желе), також вони дізналися про *mustard* (гірчицю) і *vinegar* (оцет) [1, с. 89].

Існують також й інші цікаві приклади кулінарних запозичень з різних культур та мов. Наприклад, *steak* походить від старо-північної мови – мови Вікінгів. *Lozenge* походить з арабської мови, а запозичили в англійську з французької мови. *Pickle* з голландської; *tomato*, *chocolate ma chili* з мови науатль (мова Ацтеків).

На сьогодні, через глобалізацію смаків, запозичення стали ще частішими. Наприклад, *curry* з мови Таміл, Південна Індія; *toddy* та *chutney* з мови Гінді; *pasta* та *pizza* з італійської; *marzipan* з німецької (слово походить з італійської мови); *blini* з російської; *tofu* з японської (походить слово з китайської).

Отже, певний відсоток сучасних англійських кулінарних термінів є частиною цієї ж мови, а решта є запозиченнями і проіснувавши в системі англійської мови, ці запозичення зазнали деяких семантичних змін.

Англійська мова – одна з найдинамічніших мов на планеті, а тому і варіантів англійської мови – величезна кількість. Одним із найпоширеніших варіантів англійської є американський. Основною відмінністю між двома варіантами є значення слів і термінів, які однаково пишуться, а також слова, спільні за значенням, однак, відмінні за написанням.

Такі відмінності притаманні й кулінарній термінології. Дослідивши ці особливості, нами було виокремлено 7 підгруп кулінарних термінів: овочі, молочні продукти, випічка, м'ясо, страви та інгредієнти, способи приготування їжі, кухонне приладдя.

Досліджуючи першу групу, ми дійшли висновку, що всі терміни які позначають овочі в обох варіантах англійської мови мають спільне значення, але різне написання. Наприклад:

Aubergine BrE – *Eggplant* AmE (баклажан);

Courgette BrE – *Zucchini* AmE (цукіні);

Rocket BrE – *Arugula* AmE (рукола);

Pepper BrE – *Capsicum* AmE (стручковий перець);

Runner Beans BrE – *Green beans/ String beans* AmE (стручкова квасоля);

Друга група включає в себе терміни, які мають однакове значення, але різне написання; і терміни які мають однакове написання але різне значення. В даному випадку різні способи приготування випічки. Наприклад:

Biscuits BrE – *Cookies* AmE (печиво);

Scone BrE – *Biscuits* AmE (корж);

Pancakes BrE – *Hot-cakes/ Griddle-cakes/ Flap-Jacks* AmE (млинці);

Icing BrE – *Frosting* AmE (глазур).

Аналізуючи різницю між термінами в групі «М'ясо» можна зробити висновки, що приблизно 90% термінів співпадають в обох варіантах англійської мови. Але є деякі винятки з однаковим значенням, але різним написанням. Наприклад:

Streaky bacon BrE – *Bacon* AmE (бекон);

Scratchings BrE – *Pork rinds* AmE (шкварки);

Brawn BrE – *Head cheese* AmE (сальтисон).

Щодо молочних продуктів, то вони так само мають тільки декілька винятків вживання різних кулінарних термінів. Наприклад:

Single cream BrE – *Cream with 5% butterfat* AmE (нежирні вершки);

Double cream BrE – *Cream with 48% butterfat* AmE (жирні вершки);

Soured cream BrE – *Sour cream* AmE (сметана);

Досліджуючи кулінарні терміни в британському та американському варіантах сучасної англійської мови ми знайшли ще декілька прикладів з однаковим написанням, але різним значенням. Наприклад:

Pudding/Sweet/Dessert/Afters BrE – *Dessert* AmE (десерт);

Custard BrE – *Pudding* AmE (заварний крем);

Jelly BrE – *Jello* AmE (желе);

Seedless jam BrE – *Jelly* AmE (варення без кісточок);

Chips BrE – *Fries (abbr. for french fries)* AmE (жарена картопля);

Crisps BrE – *Chips* AmE (чіпси, хрумка картопля);

Tomato sauce BrE – *Ketchup* AmE (кетчуп);

Tomato purée BrE – *Tomato paste* AmE (томатна паста);

Аналізуючи терміни що позначають кухонне приладдя, ми дійшли до висновку що різниця полягає в написанні цих термінів. В деяких випадках причиною цієї різниці в написанні є використання назв торгових марок, які виготовляють це кухонне приладдя. Наприклад:

Greaseproof paper BrE – *Parchment paper* AmE (пергаментний папір);

Hob BrE – *Stove/ Range* AmE (плита);

Magimix BrE – *Food processor* AmE (кухонний комбайн);

Cling film BrE – *Plastic wrap/ Saran™ wrap* AmE (поліетиленова плівка);

Liquidiser BrE – *Blender* AmE (блендер).

Відмінності в обох варіантах мов полягають як в написанні термінів, так і в їх семантиці.

Таким чином, аналізуючи походження англійських кулінарних термінів ми дійшли висновку, що деякі з них є такими самими як і в давніх мовах, що були незафіксованими та відновленими. Зразками таких мов є прайндо-європейська та прото-германська мови. Решта термінів є запозиченнями з різних мов, таких як італійська, французька, арабська, індійська, російська, японська та інші. Найбільше запозичень з французької мови. Англійці взяли від французів не лише терміни, а й нові страви та рецепти.

Порівнюючи кулінарні терміни в британському та американському варіантах англійської мови ми дійшли висновку, що основний їхній словниковий склад особливо не відрізняється. Відмінності є в деяких термінах, і ці відмінності в основному в орфографії та фонетиці. Також, невеликий відсоток слів мають однакове написання але різні значення, тобто присутня семантична відмінність.

Перспективою подальшого дослідження вважаємо особливості перекладу кулінарних термінів на інші мови світу, зокрема угорську мову.

Література:

1. Jespersen O. Growth and structure of English language / O. Jespersen // Basic Blackwell. – Oxford, 1943. – 244 p.
2. Ахманова О. С. Очерки по общей и русской лексикологии / О. С. Ахманова. – М. : Русский язык, 1957. – 157 с.
3. Горелікова С. Н. Природа терміна і деякі особливості термінотворення в англійській мові / С. Н. Горелікова. – К. : Вісник, 2002. – 126 с.
4. Капанадзе Л.А. Про поняття «термін» і «термінологія» / Л. А. Канападзе. – М., 1965. – 87 с.
5. Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов / Ж. Марузо. – М. : Издательство иностранной литературы, 1960. – 439 с.
6. Пумпянский А. Л. Лексичні закономірності наукової і технічної літератури. Англо-російські еквіваленти / А. Л. Пумпянский. – К., 1980. – 368 с.
7. Реформатський А. А. Що таке термін і термінологія? / А. А. Реформатський. – М., 1961. – 178 с.
8. Etymology of food. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.answers.com/topic/etymology-of-food#ixzz3DCh2Wgl8>.
9. Language about food. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.answers.com/topic/language-about-food#ixzz3DChXaHjs>.
10. Naming of food. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.answers.com/topic/naming-of-food#ixzz3DChoADT4>.

Г. І. Гримашевич,

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

ДІАЛЕКТНИЙ ТЕКСТ ГОВІРКИ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ СИСТЕМНИХ ВІДНОШЕНЬ ПРИСЛІВНИКІВ

У статті проаналізовано системні відношення прислівників як лексико-граматичних одиниць на матеріалі опублікованих діалектних текстів говірки села Машеве Черніобільського району; акцентовано увагу на особливостях діалектної синонімії у сфері адвербіатива, яка характеризується відсутністю багатоконпонентних синонімічних рядів; визначено основні типи прислівників, які вступають в антонімічні відношення в діалектному тексті, що зумовлено тематикою розповідей діалектоносіїв; з'ясовано специфіку функціонування прислівників-синонімів і прислівників-антонімів у зв'язному говірковому мовленні в ідіолекті одного діалектоносія.

Ключові слова: прислівник, ідіолект, діалектний текст, говірка, синоніми, антоніми.

В статье проанализированы системные отношения наречий как лексико-грамматических единиц на материале опубликованных диалектных текстов говора села Машево Черновильского района; акцентировано внимание на особенностях диалектной синонимии в области адвербиативов, которая характеризуется отсутствием многокомпонентных синонимических рядов; определены основные типы наречий, которые вступают в антонимические отношения в диалектном тексте, что обусловлено тематикой рассказов диалектоносителей; определена специфика функционирования наречий-синонимов и наречий-антонимов в связанной диалектной речи в идиолекте одного диалектоносителя.

Ключевые слова: наречие, идиолект, диалектный текст, говор, синонимы, антонимы.

In the article on material of the published dialectal texts of hovirka of the village of Masheve of the Chernobyl district it is analysed the system relations of adverbs as lexiko-gramatical units; attention is accented on the features of dialectal sinonimia in the field of adverbative which is characterized by the absence of multicomponent synonymous rows; certainly the basic types of adverbs entering into antonymous relations in a dialectal text that is predefined by the subject of stories of dialektonosii; it is found out the specific of functioning of adverbs-synonyms and adverbs-antonyms in the coherent dialectal broadcasting in idiolekt of one hovirkonosiy.

Keywords: adverb, idiolekt, dialectal text, hovirka, synonyms, antonyms.

Упродовж останніх десятиріч в українській діалектології центр ваги змістився на дослідження говіркових одиниць різних рівнів у зв'язному мовленні – діалектному тексті – як репрезентантів ідіостилю діалектоносіїв, які формують мовний простір говірки (праці Г. Аркушина, К. Глуховцевої, П. Гриценка, М. Делюсто, В. Леснової, Г. Мартинової, Н. Руснак та ін.). Така посилена увага до діалектного тексту зумовлена тим, що він може бути оцінений як простір природної реалізації говіркових явищ, як засіб фіксації і збереження важливої для дослідників інформації про реальні процеси, що пронизують діалектне мовлення й говірки як одну з форм існування національної мови [4, с. 15]. Водночас важливим є питання системних відношень лексичних діалектних одиниць, насамперед синонімів та антонімів, представлене в діалектному тексті, що й зумовлює **актуальність** нашої розвідки.

Зауважимо, що проблема лексичної синонімії належить до найбільше розроблених в україністиці, оскільки її розпрацюванню присвятили дослідження В. Бездітко, Л. Лисиченко, М. Муравицька, О. Мартиняк, Т. Михайлова, Г. Наконечна, Т. Панько, М. Сташко, О. Тараненко та інші, хоча, як зазначає З. Франко, низка аспектів досі є дискусійними, а багато об'єктів маловивченими [5, с. 127]. Одним із дискусійних і досі остаточно не з'ясованих є питання діалектної синонімії. Зауважимо, що поняття синонімів в українській літературній мові (синоніми – слова, які називають те саме поняття, є однаковим або близькими за семантикою, проте різняться відтінками значень чи емоційно-експресивним забарвленням [2, с. 18]) й діалектній різняться. Ми підтримуємо думку Г. Аркушина про те, що вважати синонімами можна лише ті лексеми, які паралельно вживає говірконосій у своєму мовленні, а вже використання представниками різних говірок навіть однакових чи близьких за значенням лексем не створює синонімічного ряду [1, с. 109–110], тобто представлені лексеми в будь-якому опублікованому діалектному словникові тільки тоді можемо вважати синонімами, якщо вони зафіксовані в мовленні одного діалектоносія як представника певної говірки, тому й вирішення проблеми діалектної синонімії має насамперед ґрунтуватися на дослідженні цього явища у зв'язному тексті, записаному від одного інформатора.

Джерелами нашої розвідки слугували видані записи діалектних текстів редуکتивної говірки села Машеве Черніобільського району, жителі якої після аварії на ЧАЕС були компактно відселені в с. Лукаші Баришівського р-ну Київської обл. і змогли таким чином зберегти особливості свого мовлення. Вибір такого об'єкта дослідження зумовлений насамперед тим, що тут представлені зразки зв'язного мовлення, записані від діалектоносіїв однієї говірки, що дає змогу простежити особливості ідіолекту однієї людини зокрема й діалектні риси на всіх мовних рівнях говірки загалом. Зауважимо, що в науковій літературі превалює визначення говірки як мінімальної діалектної одиниці, реальної комунікативної системи, засобу спілкування мешканців одного, рідше кількох населених пунктів (С. Бевзенко, Й. Дзензелівський, П. Гриценко та ін.); відомі погляди на говірку як сукупність ідіолектів (К. Глуховцева); ми ж до зазначеного вище додамо, що говірка як динамічна система є джерелом функціонування різних лексико-граматичних класів слів як одиниць лексичної діалектної системи, які вступають у різні системні відношення, передовсім синонімії та антонімії, що ми намагатимемося з'ясувати на прикладі незмінюваного класу слів – прислівників.

Як засвідчила вибірка матеріалів із досліджуваних діалектних текстів говірки села Машеве Черніобільського району, один діалектоносій уживає значно меншу кількість синонімів до того чи того прислівника, ніж він має в літературній мові. Це підтверджує думку вчених про те, що синонімією жоден із діалектів не може рівнятися із літературною мовою, яка незрівнянно багатша за будь-який діалект [5, с. 148], а своїм виникненням говіркова синонімія завдячує переважно інтерференції (діалектне + літературне й діалектне + іншоговіркове й іншомовне) і меншою мірою полісемантизації окремих слів [5, с. 134]. Крім того, у кожного інформатора різний ступінь використання прислівників-синонімів і різні лексеми для оформлення синонімічних відношень. Водночас кількість використання адвербіативів-синонімів залежить від розміру записаного діалектного мовлення, тематики розповіді діалектоносія, рівня його освіти, способу його життя (постійне проживання в одному населеному пункті чи міграція з одного до іншого), територіально-географічного розташування населеного пункту як суміжної з білоруськими говірками території тощо. Зокрема, у говіркових текстах відзначаємо насамперед різнокореневі (власне лексичні) синоніми – здебільшого прислівники місця, часу, міри і ступеня, способу дії:

у́досв'єта [I, с. 58],¹ у́тром [I, с. 80]; ст'рашно [I, с. 82], жу́тко [I, с. 82]; йако́с' [I, с. 72] од'нажди́ [I, с. 90]; ту́така [I, с. 22], ра́дом [I, с. 18]; бо́гато [I, с. 18], б'іт'ком [I, с. 82]; в'ел'м'і [I, с. 116], оч'і'н' [I, с. 20]; по́гано [I, с. 2], н'є'добре [I, с. 62]; спокон'в'єку, з'доўна [III, с. 211]; часом, по'роу́ [III, с. 211]; зно'у, он'йат' [III, с. 211]; ного́р'є', нов'єр'ху [III, с. 211]; посл'є', позн'є'ї [III, с. 210]; гу́р'том, ра́зом [III, с. 216]; б'і'ст'р'є'ї, ху́ч'є'ї [III, с. 220]; б'і'ст'р'є'ї, ху́ч'є'ї [IV, с. 68]; га́рно, кра'с'іво [I, с. 252]; пра́в'іл'но [I, с. 182], в'і'рно [I, с. 184]; но́хал'но, бе'с'ов'є'сно [III, с. 215]; бес'п'ре'ри'у́но [I, с. 244], ўс'є'гда [I, с. 254] та ін.

Зрідка зв'язному мовленні спостерігаємо функціонування контекстуальних синонімів (н'єзо́м'єтно, т'і'х'єн'ко, пот'і'х'єн'ку [IV, с. 88], кол'і'з', то'ди́ [IV, с. 92]), семантику яких можна встановити тільки з тексту. Спорадично відзначаємо спільнокореневі синоніми, подекуди – зі згубленими суфіксами як виразниками інтенсивності вираження ознаки: т'ажє́ло [II, с. 242], т'ажко́ [II, с. 258]; ба́гато, бого́т'у́що [I, с. 140]; на́зад [I, с. 140], ў́зад [I, с. 142]. Зауважимо, що з-поміж відзначених пар синонімів перше слово можна вважати домінантою, оскільки воно переважає в ідіолекті говірконосця, а друге зафіксоване значно рідше.

Зазначимо, що аналіз вибраного матеріалу не дав змоги підтвердити думку Г. Аркушина про те, що говірковими синонімами є лексеми для реалізації негативно маркованого значення (позитивного значно рідше) [I, с. 110], очевидно, через те, що зазначені явища насамперед можна спостерігати в системі іменника чи прикметника, хоча зрідка відзначаємо прислівники як складники лексико-граматичної системи говірки для позначення різної інтенсивності дії чи ознаки з різною стилістичною характеристикою.

Як зауважує Г. Аркушин, упродовж останнього півстоліття в українських говірках збільшилася кількість синонімічних назв у зв'язку із запозиченнями з літературної мови що призводило до того, що літературна мова, впливаючи на лексику говірки, формує своєрідні синонімічні ряди, хоча існують діалектні назви реалій, які не мають літературних відповідників, та й самі реалії часто незнайомі загалу [I, с. 111]. Оскільки в полі зору нашого дослідження є прислівники як виразники різних обставинних значень, а не іменники, такого процесу ми не спостерігаємо, бо в досліджуваних текстах не відзначено широких синонімічних рядів, а відзначені адвербіативи мають виразні риси, переважно фонетичні, притаманні середньополіським говіркам.

Основним критерієм синонімічності говіркових прислівників у досліджуваних текстах є здатність слів замінювати одне одного, тобто бути взаємозамінними. Спостерігаємо визначальну функцію синонімів – здатність досліджуваних синонімічних одиниць дублювати або уточнювати лексичне значення прислівника, виражати відтінки адвербіатива, подекуди підсилюючи його семантику.

Протилежність понять, що є відбиттям протилежності явищ, знаходить вираження в антонімії. В основі антонімії лежать істотні особливості дійсності, які відображаються як протилежні поняття в логіці й антонімічні значення в мові. Щодо антонімів Д. Шмельов зазначав, що це слова, які протиставляються за найбільш загальною і суттєвою для їх значення семантичною ознакою, причому перебувають на крайніх точках відповідної лексико-семантичної парадигми [6, с. 87]. Тому в антонімічних парах реалізується відношення протилежності. Серед антонімів виділяють різнокореневі (власне лексичні) та спільнокореневі. На нашу думку, не зовсім правильне твердження, що різнокореневі антоніми належать до розряду лексичних, а спільнокореневі – до словотвірних, граматичних, афіксальних [3, с. 72–81], оскільки всі зазначені різновиди антонімів свідчать про лексичне багатство мови чи діалекту. Як і в літературній мові загалом, у досліджуваній говірці переважають різнокореневі антоніми, і їхня кількість, на відміну від синонімів, є значно більшою, що, очевидно, зумовлене тим, що в багатьох уривках зв'язного мовлення інформатори згадують свої молоді роки й порівнюють колишнє життя із сучасним, називають місце події, про яку розповідають, залежно від її розташування – близько чи далеко, оповідають про спосіб виконання чогось як із позитивного, так і негативного боку, що, закономірно, призводить до виникнення антонімічних пар. Натомість зазначимо, що діалектне мовлення не дає підстав підтвердити думку Д. Шмельова про те, що приєднання до слова стверджувальної семантики заперечної частки **не** – найпродуктивніший спосіб передачі протилежного поняття [6, с. 131], оскільки антонімів із такою часткою в досліджуваних текстах не відзначено, а функціонують різнокореневі антоніми як виразники протилежних значень адвербіативів. Серед зафіксованих у досліджуваних діалектних текстах відзначаємо найбільшу кількість антонімів – прислівників місця, значна частина яких має по кілька фонетичних варіантів: да́л'є́ко [II, с. 184] по́руч [II, с. 256]; о́тут, о́там [IV, с. 60]; та́мака [I, с. 16], ту́така [I, с. 22]; о́т'ц'у́л'а, о́т'у́л'а [III, с. 213]; с'у́ди' [I, с. 18], ту́ди' [I, с. 65], ту́доу́ [I, с. 18], с'у́доу́ [I, с. 98]; но́'л'є́во, на́'п'раво [I, с. 52]; ў́не'ред [I, с. 86], но́'зад [I, с. 58]; н'і'д'є́ [I, с. 82], кру́'гом [I, с. 80]; д'єс' [I, с. 30], ту́т [I, с. 20]; даў'но, і́час [I, с. 238]; т'є́н'єр [IV, с. 382], кол'і́с' [IV, с. 382]; ў'ра́нці [I, с. 38], в'єч'єром [I, с. 32]; у́тром [I, с. 3] в'єч'єром [I, с. 34]; ну́'ч'у [I, с. 22], д'н'у́м [I, с. 22]; по́п'єрод, по́п'єсл'і'єд [I, с. 80]; і́з'разу [I, с. 14], по́'то'м [I, с. 14] та ін.; дещо рідше – способу дії: по́'рус'к'і' [I, с. 202], по́'нашо́му [I, с. 206]; по́'нашо́му [I, с. 60], по́'іно́му [I, с. 90]; у́з'довж, ў́п'о'єр'ок [III, с. 212]; хо́ро'шо [I, с. 16], по́'гано [I, с. 22]; у́л'є́ст'і'є [I, с. 32], о́д'є́л'но [I, с. 32]; т'ру́дно [II, с. 258], л'є́гко [II, с. 260] та ін.; спорадично – міри і ступеня: ба́гато [I, с. 16], ма́ло [I, с. 72] тощо.

Зауважимо, що досить часто в мовленні діалектоносця функціонує по кілька антонімічних пар: то'ди́, те'пер [IV, с. 14], те'пер, ра́н'че́й [IV, с. 20], кол'і́з', те'пер [IV, с. 22], кол'і́с', с'о'гон'є [IV, с. 44], у́л'і́т'ку, ў́з'і́т'ку [IV, с. 22], з'і́т'моу́, і'єто́м [IV, с. 48]. Спорадично відзначаємо функціонування у прислівників-антонімів формі компаратива: бу́л'ш, бу́л'ше [I, с. 32] м'єни, м'єни́е [I, с. 66]; бу́л'є'ї [I, с. 94], м'єн'є'ї [I, с. 41] та ін.

Отже, дослідження системних відношень у сфері прислівника як лексико-граматичного класу слів дає підстави зробити висновки, що для діалектного мовлення, як і літературної мови, характерні явища синонімії та омонімії у сфері прислівника, хоча функціонування зазначених лексичних одиниць має свою специфіку, оскільки діалектними синонімами є ті, які використовують один діалектосій як представник певної говірки, тому, очевидно, не спостерігаємо багатокомпонентних синонімічних рядів. Щодо антонімії підсумуємо, що таке явище в системі діалектного адвербіатива більш поширене, оскільки відзначено функціонування значної кількості антонімічних пар на позначення тих самих явищ у мовленні одного інформатора.

¹ Приклади далі подаємо з указівкою тільки на номер книги й сторінку фіксації прислівника без зазначення повної назви видання: Говірка села Машеве Чорнобильського району. Ч. 1. Тексти / Уклад. Ю. І. Бідношия, Л. В. Дика. – К. : Довіра, 2003. – 456 с. : іл.; Говірка села Машеве Чорнобильського району. Ч. 2. Тексти / Уклад. Г. В. Воронич, Л. А. Москаленко, Л. Г. Пономар. – К. : Довіра, 2003. – 607 с. : іл.; Говірка села Машеве Чорнобильського району. Ч. 3. Матеріали до Лексичного атласу української мови / Уклад. Ю. І. Бідношия та ін. – К. : Довіра, 2003. – 225 с. : іл.; Говірка села Машеве Чорнобильського району. Ч. 4. Матеріали до Поліського етнолінгвістичного атласу / Уклад. Ю. І. Бідношия та ін. – К. : Центр захисту культурної спадщини від надзвичайних ситуацій, 2005. – 704 с. : іл.

Перспективи подальших наукових пошуків убачаємо в дослідженні прислівників із позиції синхронії в діалектному тексті як складової лексико-семантичної системи говірки, групи говірок і діалекту.

Література:

1. Аркушин Г. Л. Народна лексика Західного Полісся : монографія / Григорій Львович Аркушин. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – 236 с.
2. Ващенко В. С. Українська лексикологія: Семантико-стилістична типологія слів : Посібник для студентів-філологів / В. С. Ващенко. – Дніпропетровськ : Вид-во ДДУ, 1979. – 124 с.
3. Воробьева Н. И. Семантика музыкального термина и ее динамика / Н. И. Воробьева // Сопоставительное изучение семантической динамики : сб. науч. трудов. – М. : Изд-во МГУ, 1986. – С. 72–81.
4. Гриценко П. Ю. Текст як простір вияву діалектних явищ / П. Ю. Гриценко // Збірник лінгвістичних праць : до 60-річчя проф. О. А. Колесникова. – Ізмаїл, 2000. – С. 9–15.
5. Франко З. Т. Лексична синонімія / З. Т. Франко // Фонетична, морфологічна і лексична система українських говорів. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 127–163.
6. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1973. – 280 с.

УДК 811.161.2:81'373

Н. В. Громова, В. В. Харченко,

Сумський державний педагогічний університет, м. Суми

БЕЗЕКВІВАЛЕНТНІ ОДИНИЦІ ТА ПОЗНАЧЕННЯ НАЗВ ДІЙ У РОМАНІ П. КУЛІША «ЧОРНА РАДА» ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ В ПЕРЕКЛАДІ

У статті розглядаються особливості функціонування безеквівалентних мовних одиниць, використаних у історичному романі Пантелеймона Куліша «Чорна рада». Головний акцент зроблено на тому, що безеквівалентні лексеми є яскравим підтвердженням цінності мовотворчої спадщини П. Куліша та проявом ідіоетнічності української мови. Здійснено зіставний аналіз досліджуваного мовного матеріалу в оригінальному та перекладеному текстах, розкрито специфіку семантичного та конотативного функціонування лексем, що вживаються на позначення назв дій в українському варіанті твору, та вказано на проблеми інтерпретації цих мовних одиниць при перекладі.

Ключові слова: безеквівалентна лексика, ідіоетнічність, мовотворчість, семантика, функціонування, синхронне читання, зіставний аспект, переклад.

В статье рассматриваются особенности функционирования безэквивалентных языковых единиц, использованных в историческом романе Пантелеймона Кулиша «Чёрная рада». Главный акцент сделан на том, что безэквивалентная лексика является ярким подтверждением ценности языкового творческого наследия П. Кулиша и проявлением идиоетничности украинского языка. Осуществлен сопоставительный анализ исследуемого языкового материала в оригинальном и переведённом текстах, раскрыта специфика семантического и конотативного функционирования лексем, которые употребляются с целью наименования действий в украинском варианте произведения и указано на проблемы интерпретации этих языковых единиц при переводе.

Ключевые слова: безэквивалентная лексика, идиоетничность, языковое творчество, семантика, функционирование, синхронное чтение, сопоставительный аспект, перевод.

The article is devoted to the research of translation of equivalent-lacking names of action in Panteleimon Kulish's historical novel «The Black Council». Special accent was made on the fact, that equivalent-lacking words is bright corroboration of Panteleimon Kulish's creative heritage and manifestation of Ukrainian's idioethnic. In the course of research completed comparative analysis of lexical material in original and translated texts. It The specific of semantic and connotation functions of action's names from Ukrainian variant of Panteleimon Kulish's composition is established, and the problems of interpretation of this language units' translation is pointed.

Key words: equivalent-lacking words, idioethnicity, semantic, language creativity, functioning, comparative aspect, translation.

Постановка проблеми. У сучасних перекладознавчих та лінгвістичних працях одним з основних напрямків досліджень є питання національної специфіки мови. Яскравим показником цієї специфіки є наявність безеквівалентних мовних одиниць. У контексті нашарування лінгвістичної та енциклопедичної інформації, пов'язаної з функціонуванням слова, більшість безеквівалентних лексем не отримують однозначної інтерпретації. Зважаючи на це, особливого теоретичного та практичного значення в перекладознавчих науках набуває проблема передачі безеквівалентної лексики оригінальних художніх текстів мовою-транслятом.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Прикладами ґрунтовних досліджень присвячених вирішенню проблеми функціонування безеквівалентних лексем у мові є напрацювання М. Кочергана, С. Влахова, С. Флорина, Р. Зорівчак, А. Федорова, Й. Стерніна, Н. Ю. Слободянюк, О. П. Кумеди та ін.

Особливо цінною для окреслення сутності напряду нашого дослідження виявилася позиція С. Влахова і С. Флорина, які вважали, що «словник безеквівалентної лексики виявляється різним для певних пар мов» [1, с. 43]. Саме цей висновок науковців дає нам підстави стверджувати, що безеквівалентні лексеми – це специфічна змінна група слів, яка виявляється шляхом зіставного аналізу і характеризується особливим семантичним і конотативним наповненням.

У процесі огляду авторефератів наукових робіт О. Кумеди та Н. Слободянюк, присвячених мовному аналізу творчого доробку видатного українського науковця та письменника, П. Куліша, було виявлено, що мовотворчість цієї персони, випереджаючи тогочасну писемно-літературну практику, значно розширила стилістичні можливості використання словникових скарбів української мови для називання концептуальних понять індивідуального мовомислення.

Ретельний аналіз мови першодруків П. Куліша різних років, здійснений науковцем О. Кумедою, продемонстрував, що у вживанні лексичних елементів письменник спирався на широке тло східноукраїнських говірок, подекуди залучаючи лексику, яка згодом окреслилася як південно-західний регіоналізм (*боржій, показити* та ін.) [2, с. 16]. Досліджена мовознавцем кількість лексичних діалектизмів (шести десятків), включно із семантичними, словотвірними та фонетичними різновидами, підкреслює значущість мовотворчого внеску П. Куліша у розвиток української мови, а багаторівневий

аналіз зазначених мовних одиниць дає можливість акцентувати на тому, що «ідіолект письменника засвідчує подвійну спрямованість мовних орієнтирів автора – варіативне народне мовлення найближчого мовного докільля та свідомий вибір «орієнтирів- норм» [2, с. 17].

Огляд основного викладу досліджень Н. Слободянюк, яка визначає, що лексеми з національно-культурною специфікою у творах П. Куліша становлять майже п'яту частину серед іменників та субстантивованих прикметників, уживаних у текстах історичної тематики [3, с. 6], також засвідчив «особливий склад» мови П. Куліша та її значення для загального розвитку та функціонування ідіолектного мовного середовища.

Виділення невіршених раніше частин проблеми. Проблема мовотворчого внеску П. Куліша поглиблюється разом з розвитком сучасних напрямів мовознавчих досліджень, одним з яких є зіставна лінгвістика. Функціонування цієї галузі досліджень та ґрунтовна практична демонстрація особливостей безеквівалентної мовотворчості П. Куліша, зумовили подальший ідіолектний аналіз творчого доробку письменника на базі двох мов. Для добору наочного матеріалу дослідження було обрано роман Пантелеймона Куліша «Чорна рада» і порівняли оригінальний текст твору з його англійським перекладом, здійсненим Георгом та Мойрою Лукідж.

Мета даного дослідження полягає у тому, щоб охарактеризувати особливості інтерпретації безеквівалентних назв дій роману П. Куліша «Чорна рада». Досягнення зазначеної мети передбачає виконання таких **завдань**: здійснити огляд наукових обґрунтувань явища безеквівалентності у працях відомих лінгвістів; виокремити найголовніші визначальні характеристики безеквівалентної лексики: виділення шляхом зіставного аналізу, особливе семантичне та конотативне наповнення; опрацювати відомі практичні аспекти вивчення аналізованої групи слів; здійснити зіставний аналіз функціонально-семантичного наповнення безеквівалентних назв на позначення дій, за допомогою синхронного читання оригінального та перекладного варіантів твору «Чорна рада».

Виклад основного матеріалу дослідження. Детальний зіставний аналіз лексем у оригінальному тексті та їх відповідників у перекладному тексті показав, що однією з найбільш широко представлених у тексті роману тематичних груп безеквівалентної лексики є одиниці вжиті для називання осіб.

Найбільшу роль у наявності чисельної дієслівної безеквівалентності, відіграє не відсутність певних понять, а відсутність певного синонімічного ряду відтінків цих понять у англійській мові. Так, слово **вибрикувати** в українському контексті має переносне стилістично забарвлене значення «пустувати, поводити себе легковажно, мати раптові примхи» [4, I, с. 10], а в англійському варіанті ця стилістична наповненість знебарвлюється: укр. *Щоб наші діти отак вибрикували* [I, с. 51] – англ. *May our children have a happy life (мати щасливе життя)* [II, с. 10].

На наступному прикладі можна простежити як протиставляється синонімічне різноманіття в українському тексті й одноманітність використання певного дієслова у англійському. Цим дієсловом є лексема **мимрити**, яка у словнику української мови має глумачення: «говорити тихо, невразно» [4, IV, с. 709], але при перекладі втрачає частину значення: укр. *А черевань, їдучи поруч, прислухавсь, що він собі мимрить* [I, с. 61] – англ. *Cherevan, who was riding alongside him, tried to catch what Shram was saying (говорити)* [II, с. 16].

Слово **потурати**, що означає «не перешкоджати кому-небудь робити щось недозволене, варте осуду» [4, VII, с. 433], вживається у тексті оригіналу з метою наголошення на руйнівному впливі дозволу: *Потурай тільки їм, то якраз заведуть на Україні шляхетській звичай і заколотять миром не згірше* [I, с. 72]. При перекладі, негативний вплив дії ігнорується, і залишається лише її узагальнена сутність: *If they are allowed (дозволяти) they will introduce Polish gentry ways into Ukraine* [II, с. 22].

Цікавим у оригінальному тексті роману є те, що автор описує емоційний стан героїв за допомогою використання фізичних показників, а у тексті перекладу такий опис не зберігається. Так, слово **здригатися**, яке має значення «робрлячи мимовільні судорожні рухи, тремтіти, трясатися» [4, III, с. 549], використовується П. Кулішем для поглиблення передачі невдоволеного стану героя, проте при перекладі ця асоціативна глибинність втрачається: укр. *Тетеря аж здригнувся, як почув таке диво* [I, с. 43] – англ. *Teteria did not like (не впаодати) the news of Shram's election* [II, с. 4].

Лексема **помертвіти**, що означає «утратити ознаки життя; завмерти, заціпеніти» [4, VII, с. 117], теж вживається автором роману для передачі невдоволеного стану героя, але вже з відтінком глибокого смутку, що створюється через асоціацію з фізичним станом близьким до смерті. У перекладеному тексті спорідненість реакції героя з певними змінами у зовнішньому вигляді втрачається: укр. *Черевань так і помертвів од сього слова* [I, с. 62] – англ. *Cherevan was very upset (дуже засмутився) by this remark* [II, с. 16]. Наступна лексема **убиватися**, що у прямому значенні означає «розбиватися насмерть; умирати, впавши, вдарившись об що-небудь» [4, X, с. 353], також асоціюється з втратою ознак життя, але у цьому випадку дія набуває тривалості й залежності від дій героїв, що підтверджується переносним значенням цієї лексеми «впадати у відчай, надміру віддаватися горю, стражданням» [4, X, с. 353]: укр. *Годі вам не знати чого убиватись* [I, с. 117] – англ. *Mother and sister, please don't cry (плакати)* [II, с. 50]. При перекладі асоціація із заподіянням фізичної шкоди втрачається, і англомовний реципієнт не може повною мірою усвідомити трагедійність описуваного моменту.

Ще одним цікавим прикладом є слово **догоджати**, що означає «робити що-небудь приємне, бажане, потрібне, щоб задовольнити кого-небудь або викликати чию-небудь прихильність» [4, II, с. 341]. У тексті оригіналу це слово сприяє створенню іронічного відтінку: укр. *Там жінкам не дуже догоджають* [I, с. 87], а у тексті перекладу цей відтінок втрачається і залишається лише суха констатація: англ. *They don't respect (не поважати) women there* [II, с. 32].

Лексема **бурлакувати**, що означає «не мати постійної роботи і постійного місця проживання» [4, I, с. 251], вживається щоб підкреслити, що на Січі козак має бути завжди готовим до змін. У тексті перекладу замість цього слова, притаманного українській культурі та історії, використовується словосполучення **жити без жінок**, що значно звужує відомості про окремі аспекти козацького життя: укр. *На Січі, посеред глухого степу, треба бурлакувати, а в городах, посеред миру – женитись та господарювати* [I, с. 159] – англ. *On the Sich you can live without women (жити без жінок), but here it is natural to marry and keep house* [II, с. 71].

Стилістично забарвлене слово **обнюхуватися**, що у даному контексті вживається у значенні «зав'язувати стосунки» [4, V, с. 547] є не тільки констатацією певної дії, а ще й засобом створення відтінку зневаги до описуваних осіб, оскільки в прямому значенні ця лексема вживається для означення дії, що виконують тварини: укр. *Чував я не раз од старих козаків, що сі бурлаки, сидячи там у комишах да в болотах, обнюхуються з нечистим* [I, с. 86]. При перекладі безеквівалентна лексема з відтінком зневаги замінюється на знебарвлене словосполучення **мати контакт** і англомовний реципієнт не зможе вибудувати у своїй уяві насичений асоціативний зв'язок між поведінкою тварин і емоційною характеристикою героїв, що уяскравлює неординарність тих дій про які йдеться в уривку: англ. *I often heard the old Cossacks say that the Zaporozhians, who spend a lot of time in the wilderness, have contact (мати контакт) with the devil* [II, с. 31].

Використане П. Кулішем слово *брязнутися*, що означає «важко, з шумом упасти» [4, I, с. 243], сприяє розширенню рецепції описуваної дії, оскільки крім візуальної уяви самого падіння, з'являється ще й певний аудіальний образ, що створило тіло, різко торкнувшись підлоги: укр. *Бідна так і брязнула об землю* [I, с. 112]. Ця лексема виступає безеквівалентною щодо англійської мови і тому при перекладі описаний вище звуковий ефект зникає і залишається лише візуальний опис дії: *She fell (впасти) to the floor* [II, с. 47].

Використання, характерної для розмовного стилю, лексеми *репетувати*, що має значення «сильно кричати, видавати зойки від болю, переляку» [4, VIII, с. 509] створює в українському тексті роману ефект хаотичності, а інтерпретація цієї лексеми у перекладному варіанті надає описуваній ситуації відтінку урочистості та офіційності: укр. *Зніме вгору в одній руці чарку чи ківш, а в другій шапку з голови да й репетує, що Іван Мартинович і день і ніч побивається за людським щастем* [I, с. 121] – англ. *Some raise full glasses in one hand and their caps in the other and proclaim loudly (голосно проголошувати) that Ivan Martynovych had always cared about human happiness* [II, с. 52].

Помітна відмінність між двома культурами втілена у слові *закусувати*, що в даному контексті означає «заїдати щонебудь випите» [4, III, с. 178], вживається автором оригінального твору для ілюстрації звичайної для українців побутової ситуації, у якій після прийому спиртного напою слід щось з'їсти: *А той прийшов до стовпа, випив коряк горілки, іще й похвалив, що добра горілка, закусив калачем, узяв у руки кий* [I, с. 126]. При перекладі значимість вищеописаної дії для українців не береться до уваги і тому в англійській інтерпретації вживається денотативно збідніле слово *їсти*. – *Puhach approached the pole, drank a cup of brandy and ate (їсти) a cookie* [II, с. 55].

В одному з епізодів роману «Чорна рада» використано лексему *лізе*, що означає «іти поволі, долаючи неміч, утому». [4, IV, с. 510], а при перекладі відтінок, що вказує на фізичні відчуття героя, втрачається: *Cherevan came (заходить) into the room, completely out of breath* [II, с. 8] – *Як ось і лізе Черевань, сопучи, через поріг* [I, с. 51]. Англословний читач усвідомлює лише сам факт виконання фізичної дії, а про втому дізнається тільки з подальшого контексту.

В оригінальному тексті для опису повстання, крім лексеми бунтувати («підбурювати до бунту» [4, II, с. 256]) вживається лексема («хвилювати кого-небудь, сіяти неспокій серед когось» [4, II, с. 94], що передає вплив на емоційний стан людей: *Тільки смуцає мене, що запорозькі гультаї баламутять не одно сільське посілляство, бунтують вони й міщан против козацтва* [I, с. 72]. При перекладі опис впливу на емоційний стан випущено, що значно збіднює естетичну та змістову насиченість даного уривка: *I am worried, though, because the Zaporozhians are arousing (ніднімати) not only the village population but the townsmen as well – against the Cossacks* [II, с. 22].

Неповторність менталітету українського народу можна простежити порівнюючи, як у тексті оригіналу та перекладному тексті передається відчуття задоволення: *Череваниху назвав гетьман, вітаючись, рідною ненею. Вона аж помолодішала і вже нащобетала йому всячини* [I, с. 70]. *The Hetman called Mrs. Cherevan his own mother and she was very pleased (була задоволена), chattering continuously* [II, с. 21]. Реципієнт англійського тексту усвідомить, що у героїні покращився емоційний стан, а реципієнт українського тексту в додаток до цієї інформації ще й встановить асоціативні зв'язки між словом *помолодішати* (відчуття себе молодшим [4, VII, с. 133]) і впливом позитивних факторів на фізичний стан людини.

Висновки. Отже, у проведеному дослідженні було здійснено огляд наукових обґрунтувань явища безеквівалентності у працях відомих лінгвістів; виокремлено найголовніші визначальні характеристики безеквівалентної лексики, виділено шляхом зіставного аналізу особливе семантичне та конотативне наповнення; опрацьовано деякі практичні аспекти вивчення аналізованої групи слів; здійснено зіставний аналіз функціонально-семантичного наповнення безеквівалентних назв на позначення дій за допомогою синхронного читання оригінального та перекладного варіантів твору «Чорна рада». Було виявлено, що у результаті інтерпретації безеквівалентних назв дій їх конотативне та семантичне наповнення часто збіднюється чи взагалі втрачається. Такий висновок підтверджує думку про те, що безеквівалентні лексеми є яскравим підтвердженням цінності мовотворчої спадщини П. Куліша та проявом ідіоетнічності української мови.

Література:

1. Влахов С. Непереваемое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Международные отношения, 1980. – 352 с.
2. Кумеда О. П. Ідіолект П. О. Куліша на тлі східнополіського діалекту: автореф. дис. на здобуття наук ст. канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. П. Кумеда. – К., 2011. – 20 с.
3. Слободянюк Н. Ю. Український національно-культурний компонент у мові художньої історичної прози Пантелеймона Куліша : автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. Ю. Слободянюк. – К., 2001. – 20 с.
4. Словник української мови: В 11 т. – К. : Наукова думка, 1970–1980.

Джерела:

1. Куліш П. О. Твори в 2 т. / П. О. Куліш ; [вступ. ст. Є. К. Нахліка]. – К. : Наук. думка, 1994. – Т. 1. – 752 с. (Б-ка укр. літ. Укр. нова літ.).
2. Kulish P. The Black Council / translated from Ukrainian by George S. N. and Moira Luckyj [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.utoronto.ca/elul/English/218/BlackCouncil.pdf>.

УДК 81'42'37:316.77

Л. В. Губа,

асистент кафедри іноземної філології Національного Транспортного Університету, м. Київ

СТРУКТУРА ПРОСТОРОВОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ТЕКСТІВ МАЛОЇ ПРОЗИ ГЕРМАНА ГЕССЕ

Стаття присвячена дослідженню структури просторової організації текстів оповідань та казок видатного німецького письменника Германа Гессе. Авторкою було визначено поняття просторової структури тексту, її власності та основні характеристики. Критерієм виділення просторових областей просторової структури тексту є спосіб концептуалізації простору та просторових відношень письменником текстів, що аналізувалися.

Ключові слова: художній текст, конструювання простору, засоби вербалізації, просторові відносини в тексті, Герман Гессе.

В статье рассматривается структура пространственной организации рассказов и сказок известного немецкого писателя Германа Гессе. Автором было определено понятие пространственной структуры текста, его свойства и ос-

новые характеристики. Критерием выделения пространственных областей пространственной структуры текста есть способ концептуализации пространства и пространственных отношений писателем проанализированных текстов.

Ключевые слова: художественный текст, конструирования пространства, средства вербализации, пространственные отношения в тексте, Герман Гессе.

The article investigates the spatial structure organisation of the short stories and tales by Hermann Hesse. The author defined the concept of the spatial structure of the text, its properties and main characteristics. The criterion for the selection of spatial domains of the spatial structure of the text is a way of conceptualizing the space category and spatial relations by the writer of the analyzed literary texts.

Keywords: literary text, space construing, means of verbalisation, spatial relations in the text, Hermann Hesse.

Лексика із просторовим та предметним значеннями у конкретному художньому тексті утворює просторову структуру тексту, під якою ми розуміємо когнітивно-семантичну єдність усіх просторових відношень та просторових значень художнього тексту та просторових відношень, що утворюються у ньому.

Просторова структура текстів Германа Гессе характеризується власною ієрархічною організацією, для утворення якої важливу роль відіграє сфера репрезентації просторових відношень та функціонально-семантичне розшарування лексики, яка виражає локальність.

Новизна дослідження зумовлюється відсутністю системного аналізу просторової організації текстів малого епічного жанру німецького письменника Германа Гессе.

Матеріалом статті слугують оповідання та казки Германа Гессе.

Просторова структура тексту як особлива мовно-семантична система має досить складну та своєрідну організацію, складові елементи якої пов'язані між собою.

Просторова структура тексту – гармонійна, логічно упорядкована структура, в основі організації якої лежать когнітивно-семантичні відношення компонентів. Поле просторових відношень та значень, які утворюють різні просторові області просторової структури текстів Германа Гессе, є дуже об'ємним та багатовимірним. Основною властивістю даної структури є її цілісність, яка забезпечується віднесеністю простіших одиниць до більш складних.

Критерієм виділення просторових областей просторової структури тексту був спосіб концептуалізації простору та просторових відношень автором текстів, що аналізувалися. Ядром кожної області є множина значень, які об'єднуються довкола певної семантичної домінанти.

Комунікативно-зорієнтована сфера просторових відношень зумовлена суб'єктивною орієнтацією. Причому точкою відліку, тобто центром просторової координації об'єктів та подій, що описуються, буде мовець. Комунікативну спрямованість, що пов'язана із конкретним мовним актом, у якому мовець є природним центром мовленнєвої ситуації, мають займенникові прислівники *hier, dort, daher* та інші. Вони мають дійсничу природу та відображають мовну ситуацію, до числа обов'язкових компонентів якої відноситься мовець (адресат, час, місце мовлення), що відповідає введеній К. Бюлером структурі *Ich – hier – jetzt* (Я – тут – зараз) [5].

Для опису просторового дейксису важливою є, окрім мовця, позиція спостерігача, яка ніби визначає оптику тексту та організовує конкретні просторові координати (*links, rechts, oben, unten* тощо).

Отже, проаналізований матеріал дозволяє диференціювати різні рівні просторових відношень з урахуванням лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів.

Центром просторової області буде семантика простору, яка міститься у різних словах і складає основу їх номінативності (референтності), об'єднаних за ознакою денотативності. Напр., *das Gebiet, die Gegend, der Wald, die Stadt* (у випадку, якщо це область реального (географічного) простору), *das Gefühl, die Erinnerung, die Seele, das Herz, die Liebe* (якщо це буде область психологічного простору) та *der Magier, der Zaubertrank* (для області фантастичного простору).

Коли ми намагаємося встановити семантику власне просторових відношень, виражених у формі іменників, їй потрібно шукати не у лексичному значенні самого іменника, а скоріше у релятивному значенні його форми, відмінку, артикля, а іноді прийменника. У семантиці самого іменника може міститися той чи інший конкретний номінативний зміст (наприклад, назва місця дії). Тому значення власне просторових відношень залежить не від лексичного, а від граматичного значення слова.

Таким чином, значення власне просторових відношень – це результат взаємодії лексичного та граматичного значень, тобто це такий тип відношень, у які вступає дане слово з іншими словами чи із загальним значенням речення.

Отже, це доводить існування зв'язку між лексичним та синтаксичним рівнями у випадку, якщо вони виражають просторові відношення; центральне положення першого та здатність другого варіативно використовувати семантику слів, які часто не мають ніякого відношення до просторової лексики, у обставинах місця.

Синтаксичний рівень – найпродуктивніший засіб передачі просторових відношень. Саме на синтаксичному рівні локальна номінація трансформується у власне просторові відношення.

Найважливіша ознака категорії простору – взаємодія із категорією часу. І. Р. Гальперін зазначає, що «континуум – це категорія, що забезпечує конкретність, реалістичність опису. Тому часова та просторова конкретність у художньому зображенні є лише умовним «заземленням» змістово-фактуальної інформації» [2, с. 89]. Крім того, просторовий континуум має властивості протяжності, розмірності.

Простір в художньому тексті – це область уяви. Ю. Лотман визначає його як «<...> модель світу даного автора, що виражається мовою його просторових уявлень»; він також наголошує, що «<...> це континуум, у якому розміщуються персонажі та виконується дія» [3, с. 252–253, 258]. Таким чином, простір у літературному тексті – це особлива модель відображення об'єктивного світу, який творчо сприймається автором. Це важливий структурно-змістовий компонент тексту, який тісно взаємодіє з часом, який виражає відношення координації між діючими персонажами та подіями, що відбуваються.

Просторова організація текстів малого епічного жанру Германа Гессе, говорячи словами Ю. Лотмана, – це певна *модель світу, що була створена автором*. Як показує наше дослідження, природа у концепції художнього світу Г. Гессе є всеохоплюючою, вона є початком (невіддільною частиною) Всесвіту. Світогляд Гессе має пантеїстичний характер, тобто визнання присутності Бога в усіх речах, тому ми не відчуваємо якоїсь границі між матеріальним та духовним світом, часто спостерігаємо вихід до «космічного світу». У його творах птахи та тварини розмовляють, дерева та рослини думають, природні явища персоналіфікуються. Причому персоналіфікуватися може навіть людська психіка (у даному прикладі свідомість відпочиває, як людина): Автор майстерно змальовує процеси, що відбуваються у мозку героя: «*Nun langsam erholte sich*

sein Bewußtsein, da richtete er sich plötzlich auf, sah an sich nieder und suchte Stützen für sein Gedächtnis zu gewinnen» [6, с. 262].

Усі явища природи, усе живе, все матеріальне та духовне пов'язане між собою та постійно взаємодіє. Світ у текстах Германа Гессе репрезентується як малюнок, картина. Нам також відомо, що Г. Гессе полюбляв малювати та залишив багато чудових картин у спадок нащадкам. Цю «техніку малювання» письменник використовує, будуючи простір у своїх творах, де ми бачимо і живописні пейзажі, і застигли натюрморти, і окремі «живі» кадри життя, у яких йому вдається відтворити яскраву динаміку руху чи спокою. Часто Г. Гессе малював картини до своїх творів, особливо йому подобалися італійські мотиви та природа.

Досліджуючи зразки малої прози Германа Гессе ми дійшли висновку, що автор у своїх текстах майже ніколи не зображує картину подій повністю, зосереджується або на якомусь одному типу сприйняття, або на двох-трьох типах (наприклад, візуальний, слуховий та смаковий), тим самим спонукаючи своїх читачів застосовувати закон «хорошого» гештальту, який використовується у психології, коли спостерігачі (у нашому випадку – реципієнти тексту) можуть самостійно доповнювати відсутні елементи. Г. Гессе концентрує увагу читача в основному на зорових та слухових образах, при домінуючій позиції яких «домальовуються» інші відсутні елементи зображуваної картини чи події, з чого аналогічно можна зробити висновок, що також у мовних описах не потрібно наводити всі деталі експліцитно для створення зв'язного простору реципієнтом.

Наприклад, у реченнях *«Ihr blaues Kleid und sein großer schwarzer Hut waren noch lange zu sehen»* [8, с. 101], *«Vom fernen Gestade her liefen unzählige schmale Stege aus weißem, rotem, blauem, gelbem, grünem Licht in den dunklen See, zitternd von dem Ruderschlag der Boote, im Kielwasser jedes Schiffes zerbrechend, tausendmal in Funken zersplittert und immer wieder ersehend. Und unerträglich stiegen in jedem Augenblick aus dem Lichtmeer hoch und freudig die Raketen»* [10, с. 9], *«Tag um Tag stieg blau und heiß in zartem Dunst herauf, leuchtete in kristallinen Morgenstunden, loderte in der Mittagspracht und prangte gegen den Abend hin, in sehnsüchtig weichen, seligen Farben verblutend, indes die Nächte schon mit scharfer Kühle und in der ersten Frühe mit dichten Nebeln den Herbst heranzuführen»* [9, с. 7] спостерігаємо характер зорового сприйняття спостерігача; у реченнях – *«Wieder schwieg Friedrich. Man hörte eine Uhr vom Nebenzimmer herüber ticken, so still war es»* [9, с. 340], *«Die große Uhr schlug zehn <...>»* [7, с. 148], *«Dann erhob sich Waiblinger, nahm ein Schreibheft zu Händen, das auf dem Tisch lag, und begann mit feierlicher Stimme zu reden...»* [10, с. 93], *«Du sprichst so, sagte er so leise, daß Friedrichs zornige Stimme noch während seiner stillen Worte im Zimmer nachzutönen schien – du sprichst so, als ob das in meinem Willen läge...»* [10, с. 337], *«Schon seit Beginn der Dämmerung waren allerorten einzelne verfrühte Schüsse ertönt, und als nun mit der sinkenden Nacht, hier wie auf jedem Turm des Landes, die Kirchenglocken feierlich zu läuten anfangen, strahlte der schon zuvor aus vielen Fenstern her erhellte Strand plötzlich in reichem Lichte auf, Schüsse fielen überall, bengalische Flammen erstanden in dunstigem Rot oder geisterhaft bleichem Grün, und kaum waren die vielen Glocken verstummt, so brach große und kleine Musik überall aus den gastlichen Gärten»* [10, с. 8], *«<...> begannen oben in der blauen Finsternis die Sterne leise zu tönen, und während Martin fühlte, daß er jetzt die Liebe und den Tod und das Süßeste koste, was ein Mensch erleben kann, hörte er die Welt um ihn her in einem feinen Reigen klingen und sich bewegen...»* [10, с. 25] слухове сприйняття; характер тактильного сприйняття репрезентовано в реченнях *«Hans nahm seine hagere, noch seltsam kraftvolle Hand»* [8, с. 149], *«Mörrike schüttelte den Kopf und fuhr mit den Fingern durch sein blondes, frauenhaft zartes Haar»* [10, с. 94]; а приклад нюхового сприйняття – *«Schweigend hatten die Freunde eine Weile den Rauch aus ihren Pfeifen gesogen und dem stillen Mann am Fenster zugeschaut»* [9, с. 93].

Хоча інколи зустрічаються приклади, у яких присутні всі типи чуттів, як-от у наступному реченні: *«Wie eine bereitstehende Salzlösung oder ein stilles Wintergewässer nur einer leisen Berührung bedarf, um plötzlich in Kristallen zusammenzuschließen und gebannt zu erstarren, so war mit jenem Schwalbenfluge dem jungen Dichtergemüt plötzlich der Neckar, die grüne Zeile der stillen Baumwipfel und die schwachdunstige Berglandschaft dahinter zu einem verklärten und geläuterten Bild erstarrt, das mit der erhobenen, feierlich-milden Stimme einer höheren, dichterischen Wirklichkeit zu seinen zarten Sinnen sprach»* [10, с. 85].

При першому ж знайомстві з текстами описів Германа Гессе ми помітили, що явні, експліцитні вказівки на форму об'єктів зустрічаються в них не так вже й часто. Причина цього очевидна: більшість категорій фізичних об'єктів, що позначаються окремою лексемою, володіє інваріантом форми, одержуваної в результаті процесу схематизації форм конкретних представників даної категорії об'єктів.

Схематизація передбачає два складники – ідеалізацію і абстракцію. Ідеалізація полягає в тому, щоб знайти в об'єкті ознаки, які дозволяють віднести його до певної схеми, а абстракція – у тому, щоб ігнорувати інші, нерелевантні для даної схеми, ознаки об'єкта. Не вдаючись в деталі того, що собою являють подібні ідеалізовані схеми форм (когнітивна наука не прийшла ще до єдиної думки щодо цього), ми будемо виходити з того, що це фігури в повсякденному розумінні цього слова, тобто «сукупності певним чином розташованих крапок, ліній, поверхонь або тіл» [4, с. 605].

В. Гак стверджує, що вихід за межі простору «дає значно більший матеріал, оскільки просторові поняття... часто стають об'єктом переносного використання номінацій. Просторові номінації переносяться в сферу інших семантичних полів не лише на рівні окремих лексем або синтагм (словосполучень), але і на рівні речень» [1, с. 673]. Наприклад, спостерігається аналогія протяжності в просторі та протяжності в часі (довгий день), використання простору для вираження інтенсивності (сильний холод), психічних переживань (брати близько до серця), стану (окрилений мрією), зміни стану через психічні переживання (мороз по шкірі пішов). Семантичні перетворення в лексиці проявляються таким чином: в семантиці самих слів, похідних слів, фразеологізмів [там само, с. 64].

Отож, поділ простору та його вимір здійснюється людиною для себе і відносно себе, незважаючи на її непричетність до створення навколишнього світу, вона відіграє головну роль у сприйнятті, використанні, членуванні та мовному вимірі простору.

Якщо розглядати ритмічну організацію текстів Г. Гессе, то головною її характеристикою є особлива музичальність, яка відіграє важливу роль у просторовій структуризації творів. Музичальність ритму, що проявляється на різних рівнях тексту (від інтонаційно-звуквої та лексико-синтаксичної структури до рівня композиції), дає змогу читачеві правильно підібрати стратегію сприйняття твору. Наведемо приклад:

«Ich lag müde ausgestreckt, das Kinn auf den Händen, im Auge und im Herzen die Stille und Wildnis dieses Herbstes. Ich wünschte so abseits und ungekannt lange zu liegen und mich in der schwermütigen Müdigkeit des Waldes und Schilfes mit aufzulösen. Ungelesen lag der aufgeschlagene Homer neben mir, er hatte in dieser Todesstille keine Macht über mich» [8, с. 10–11]. Музичальність ритму у даному випадку досягається комбінуванням різних типів речень – складносурядних та складнопідрядних, застосуванням інверсії, чергуванням довгих та коротких приголосних, використанням співзвучних слів.

У даному фрагменті репрезентовано психологічний простір, оскільки в ньому описуються почуття та емоції героя, причому автор використовує чудові та яскраві стилістичні фігури, які дають змогу реципієнту тексту ще глибше відчутти

психологічний простір, що виражається метафорою (*im Auge und im Herzen die Stille und Wildnis dieses Herbstes*). Увага може також акцентуватися на якихось деталях у оточенні героя чи опису атмосфери, що панує у певний час, наприклад *in dieser Todesstille* репрезентує абсолютну тишу, причому метафора тут виступає чудовим засобом, яка хоча і не містить прямих лексичних одиниць, які б позначали поняття «звук».

Ще однією особливістю побудови просторової структури у малій прозі Германа Гессе є **злиття часу та простору**: *«Unser Kloster war von mehreren kleinen Seen umgeben. Unter diesen war der kleinste, ein brauner, verschilter Waldweiher, mein Liebling. Eingefasst von Buchen, Eichen und Erlen lag er unbewegt in ewiger Windstille dunkel im breiten Schilfgürtel, überhängende Äste und ein rundes Stück Himmel spiegelnd. Ein verwilderter Weg war das halbe Jahr von braunem Eichlaub bedeckt...»* [8, с. 10]. Вираз у наведеному уривку *«Eingefasst von Buchen, Eichen und Erlen lag er unbewegt in ewiger Windstille dunkel im breiten Schilfgürtel»* показує нам просторові дані (*Eingefasst von Buchen, Eichen und Erlen lag er unbewegt... im breiten Schilfgürtel*), які плавно і гармонійно зливаються із часовими даними (*in ewiger Windstille*).

Проведений аналіз висвітлює механізм конструювання простору в художніх текстах Германа Гессе та виділяє основні принципи такого конструювання.

Література:

1. Гак В. Г. Пространство вне пространства / В. Г. Гак // Логический анализ языка. Языки пространств. – М. : Индрик, 2000. – С. 127–134.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования: [монография] / Илья Романович Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 189 с.
3. Лотман Ю. М. В школе поэтического слова. Пушкин. Лермонтов. Гоголь : [Кн. для учителя] / Юрий Михайлович Лотман. – М.: Просвещение, 1988. – 352 с.
4. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – 4-е изд., доп. – М. : Азбуковник, 1999. – 944 с.
5. Bühler K. Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache / Karl Bühler. – Jena : Gustav Fischer, 1992. – 434 S.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

6. Hesse H. Die schönsten Erzählungen / Hermann Hesse. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 2004. – 455 S.
7. Hesse H. Sämtliche Werke in 20 Bänden und einem Registerband. B. 1: Jugendschriften / Hermann Hesse // Volker Michels (Hrsg.). – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 2001. – 690 S.
8. Hesse H. Sämtliche Werke in 20 Bänden und einem Registerband. B. 6: Die Erzählungen 1900–1906 / Hermann Hesse // Volker Michels (Hrsg.). – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 2001. – 623 S.
9. Hesse H. Sämtliche Werke in 20 Bänden und einem Registerband. B. 7: Die Erzählungen 1907–1910 / Hermann Hesse // Volker Michels (Hrsg.). – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 2001. – 507 S.
10. Hesse H. Sämtliche Werke in 20 Bänden und einem Registerband. B. 8: Die Erzählungen 1911–1954 / Hermann Hesse // Volker Michels (Hrsg.). – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 2001. – 546 S.

УДК 811.151.2'367.321

О. В. Гурко,

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗНАЧЕННЯ СТВЕРДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИМИ ОДИНИЦЯМИ

У статті подано три групи фразеологічних одиниць, що виражають ствердження. Виокремлено найпродуктивніші семантичні розряди експресивного ствердження та з'ясовано основні засоби формування стверджувального значення в українських фраземах.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, значення, ствердження, групи, порівняльні звороти.

В статті подано три групи фразеологічних одиниць, которые выражают утверждение. Выделены самые производительные семантические разряды экспрессивного утверждения и выяснены основные средства формирования утвердительного значения в украинских фраземах.

Ключевые слова: фразеологические единицы, значение, утверждение, группы, сравнительные обороты.

Three groups of phraseology units which express affirmation are analyzed in the article. The most productive semantic groups of expressive affirmation are selected and the main means of forming of affirmative meaning in the Ukrainian phraseological units are found out.

Key words: phraseological units, meaning, affirmation, groups, comparative turns.

Серед засобів вираження ствердження в українській мові високою продуктивністю вирізняються фразеологічні одиниці. Питання про вивчення фразеологізмів, способів їх реалізації давно цікавить мовознавців як у загальнотеоретичному, так і в практично-методичному планах. Цю проблему розглядали такі видатні лінгвісти, як В. В. Виноградов [3], Л. А. Булаховський [2], О. О. Селіванова [7], В. Д. Ужченко [8], Е. О. Головань [5], Н. С. Хороз [10] та ін. Однак окремої наукової розвідки, присвяченої описові реалізації фразеологічних одиниць у контексті категорії ствердження, у сучасному українському мовознавстві немає. Саме тому об'єктом нашого дослідження є фразеологізми у зв'язку з вивченням категорії ствердження. У пропонованій статті маємо на меті класифікувати фразеологічні одиниці за характером вираження ствердження, виокремити найпродуктивніші семантичні розряди експресивного ствердження та з'ясувати основні засоби формування стверджувального значення в українських фраземах. Матеріалом для аналізу стали одиниці фразеологічного словника української мови.

В енциклопедії «Українська мова» автор статті М. Ф. Алефіренко зазначає, що фразеологізм, фразеологічна одиниця, фразеологічний зворот, фразема – це нарізно оформлений, але семантично цілісний й синтаксично неподільний мовний знак, який своїм виникненням і функціонуванням зобов'язаний фраземотворчій взаємодії одиниць лексичного, морфологічного та синтаксичного рівнів. Наприклад: *набивати руку на чому, в чому* – «набувати досвіду, вправності, вміння» [9, с. 805].

У нашій роботі ми погоджуємося з думкою М. П. Баган, яка за характером реалізації заперечення в українській мові виокремлює три групи фразеологізмів [1, с. 153]. Саме тому в статті ми виділяємо аналогічні типи фразеологічних одиниць,

що передають значення ствердження: 1) фразеологізми, що функціонують як предикати вторинної істинної оцінки; 2) фразеологізми, що є самодостатніми виразниками певних комунікативних актів на основі ствердження; 3) фразеологізми, що містять ствердження в своєму значенні, яке виявляють у складі членованих одиниць.

До першої групи належать фразеологізми, що мовці зазвичай використовують для підтвердження раніше висловленої думки: *хоч куди* – «гарний, чудовий, прекрасний» [11, с. 82], *іскра Божя* – «талант, видатні здібності» [11, с. 69], *знай наших* – «для вираження почуття вдовolenня, гордості за себе і за своїх прибічників» [11, с. 57], *звити гніздечко* – «влаштувати затишне житло і завести сім'ю» [11, с. 28], *ходячий довідник* – «той, хто багато знає і може дати довідку» [11, с. 44], *морський вовк* – «досвідчений моряк» [11, с. 17], *аж гай гуде* – «безперешкодно, інтенсивно» [11, с. 26], *скільки літ, скільки зим* – «уживається як привітання і вираження радості від зустрічі з тим, кого давно не бачили» [11, с. 92], *передати естафету* – «доручити кому-небудь продовжити справу» [11, с. 50].

Другу групу становлять фразеологізми, які функціонують як повноцінні комунікативні одиниці. Наприклад: *домашнє вогнище* – «своя оселя, родина, сім'я» [11, с. 17], *в один голос* – «одночасно» [11, с. 32], *сам собі пан* – «вільна у своїх вчинках людина» [11, с. 129], *вести перед* – «верховодити» [11, с. 130], *ставити крапку* – «закінчувати, припиняти що-небудь» [11, с. 79], *за всіма правилами* – «як годиться, як слід, дотримуючись певних норм» [11, с. 143], *одержати пропуску* – «набути чинності, утвердитися, прижитися» [11, с. 145].

До третьої групи зараховуємо фразеологізми, що містять ствердження у своєму значенні й реалізують його у складі синтаксичних одиниць. До них уналежнюємо ті одиниці, значення яких у словниках сформульоване за допомогою спеціалізованих маркерів ствердження: граматичних (частка *най*, прийменники *в, поруч*), лексико-граматичних (означальні та неозначані займенники, прислівник *надмірно*), словотворчих (префікси *при-, до-*) і лексичних (*наявність, дуже*). Наприклад: *від Адама* – «починати з самого початку, дуже здалека» [11, с. 7], *побувати в бувальцях* – «багато бачити, зазнавати в житті» [11, с. 12], *дивитися в корінь* – «глибоко вникати в сутність чого-небудь, звертати увагу на головне» [11, с. 77], *хоч гармати коти* – «дуже міцно» [11, с. 27], *хоч голки збирай* – «надзвичайно світло» [11, с. 29], *до глибини душі* – «дуже сильно» [11, с. 44], *скільки душа забажає* – «дуже багато» [11, с. 50], *як зіницю ока* – «дуже пильно» [11, с. 57], *на всю катушку* – «з найбільшою інтенсивністю» [11, с. 77], *з усього маху* – «дуже швидко» [11, с. 96], *натискати на всі педалі* – «якнайшвидше виконувати що-небудь» [11, с. 130].

Потрібно зазначити, що фразеологія сучасної української мови представлена великою кількістю засобів експресивного ствердження різних дій чи станів: *закручувати на вус* – «придивлятися до чого-небудь» [11, с. 24], *підкручувати гайку* – «посилувати вимоги» [11, с. 26], *розправляти крила* – «певною мірою виявляти свої сили, здібності» [11, с. 81], *закидати будку* – «обережно намагатися розвідати що-небудь» [11, с. 23], *зав'язати косу* – «вийти заміж» [11, с. 77].

Узагальнення фразеологічних стверджувальних одиниць дало змогу виокремити 10 найпродуктивніших семантичних різновидів експресивного ствердження:

1) фразеологічні одиниці, що стверджують роботу, діяльність кого-небудь: *від гудка до гудка* – «щоденно, весь день, весь певний час» [11, с. 39], *гнути свою лінію* – «наполегливо, уперто домагатися чого-небудь, відстоювати що-небудь» [11, с. 91], *від альфи до омеги* – «від початку до кінця» [11, с. 7], *у поті чола* – «докладаючи всіх зусиль, напружено» [11, с. 134];

2) фразеологічні одиниці, що спеціалізуються на ствердженні успішності, результативності дії: *на коні* – «у виграшному становищі» [11, с. 69], *добувати лаври* – «досягати успіхів» [11, с. 86], *вийти в люди* – «докладаючи зусиль, домогтися певного становища в суспільстві» [11, с. 94], *на мазі* – «відбувається добре, успішно» [11, с. 95], *втерти носа* – «показати свою перевагу над ким-небудь» [11, с. 111], *мати олію в голові* – «бути розумним, кмітливим, розсудливим» [11, с. 124], *кум королю* – «у виграшному становищі» [11, с. 53], *далеко піти* – «добиватися, досягти успіхів, слави» [11, с. 140], *втерти носа* – «показати свою перевагу над ким-небудь» [11, с. 111];

3) фразеологічні одиниці, що стверджують чие-небудь зацікавлення ким-небудь або чим-небудь: *липнути як бджоли до меду* – «виявляти великий інтерес до кого-небудь або чого-небудь» [11, с. 9], *вбирати очі* – «вабити своєю красою, яскравістю кольорів» [11, с. 119], *піти в моду* – «стати предметом загальної уваги, захоплення» [11, с. 102], *западати в серце* – «дуже подобатися кому-небудь» [11, с. 167];

4) фразеологічні одиниці, що допомагають образно вказати на появу кого-небудь або чого-небудь: *перша ластівка* – «перші ознаки появи кого-небудь або чого-небудь» [11, с. 87], *лелека приніс* – «хто-небудь народився» [11, с. 88];

5) фразеологічні одиниці, що стверджують схожість кого-небудь або чого-небудь на кого-небудь або на що-небудь: *як дві краплі води* – «дуже схожий» [11, с. 21], *один в один* – «схожі, гарні» [11, с. 119], *два чоботи – пара* – «який підходить кому-небудь у подружжя» [11, с. 129], *на киталт* – «подібний до кого-небудь, схожий на що-небудь» [11, с. 85], *обоє рябоє* – «один другого вартий, однакові» [11, с. 162];

6) фразеологічні одиниці, що корелюють з вираженням іронічного ствердження потрібності кого-небудь, доречності чого-небудь: *виводити на орбіту* – «створювати необхідні умови для здійснення, розвитку чого-небудь» [11, с. 124], *приймати з розкритими обіймами* – «дуже радо, гостинно приймати, зустрічати кого-небудь» [11, с. 113], *журавель у небі* – «що-небудь цінне, значне» [11, с. 52];

7) фразеологічні одиниці, що стверджують значущість, вартість кого-небудь або чого-небудь: *майстер на всі руки* – «уміла, здібна людина» [11, с. 95], *місце під сонцем* – «певне становище в суспільстві» [11, с. 100], *є лій у голові* – «хто-небудь розумний, здібний, кмітливий, розсудливий» [11, с. 90];

8) фразеологічні одиниці, що стверджують істинність, вірогідність чого-небудь: *як на світ Божий народитися* – «відчути полегкість, душевне задоволення, певний спокій після втоми, страждань, переживань» [11, с. 166], *Слава тобі, Господи* – «уживається для вираження задоволення» [11, с. 172];

9) фразеологічні одиниці, що свідчать про достаток, зокрема й про наявність грошей: *як вареник у маслі* – «дуже добре, безтурботно» [11, с. 13], *хоч купайся* – «досхочу, доволі чого-небудь» [11, с. 83], *як лин мулу* – «досхочу, вволю» [11, с. 88], *на широку ногу* – «розкішно, багато, без будь-яких обмежень» [11, с. 112], *з голочки* – «абсолютно нове, елегантне» [11, с. 33], *дійна королева* – «джерело прибутку» [11, с. 77], *купатися в розкошах* – «жити в багатстві, щасливо, мати всього в досталь» [11, с. 153];

10) фразеологічні одиниці, що передають відчуття естетичності, краси: *як лялька* – «дуже гарний, красивий» [11, с. 94], *хоч з лиця води напийся* – «дуже, надзвичайно гарний» [11, с. 90], *як нова копійка* – «чистий, охайний» [11, с. 76], *як панська рожа* – «дуже гарний, вродливий» [11, с. 153], *як писанка* – «дуже гарний» [11, с. 130].

Отже, фразеологічні одиниці найактивніше слугують для ствердження успішності, результативності дії, достатку, естетичності та краси. Формуванню стверджувального значення фразеологізмів сприяє вживання лексем *твердий, золотий*, пряме значення яких має сему ствердження. Їх метафоризація у складі фразеологізмів стверджує освіченість, розумові

здібності кого-небудь: *золота голова* – «обдарована, здібна людина» [11, с. 31], *тверда голова* – «розумна, розважлива людина» [11, с. 32], *золоте дно* – «джерело прибутку» [11, с. 44]. Стверджувальне значення нерідко передають фразеологічні одиниці на позначення кольорів: *синій птах* – «символ щастя, ідеалу» [11, с. 148], *золоті руки* – «майстер своєї справи» [11, с. 157], *золота середина* – «поміркована позиція в чому-небудь» [11, с. 166].

Досить поширеними є фразеологізми у формі словосполучень чи порівняльних зворотів, що вживаються в поєднанні з ключовою лексемою, яка стверджує певну ознаку, предмет чи дію, тоді як порівняльний зворот заперечує її своїм змістом: *ні луски, ні хвоста* – «побажання удачі» [11, с. 93], *не ликом шитий* – «той, що має певні здібності, уміння» [11, с. 88], *голими руками не візьмеш* – «хто-небудь надзвичайно спритний, досвідчений» [11, с. 156], *ні рук ні ніг не чути* – «дуже втомитися» [11, с. 157].

У сучасній українській мові трапляються також фразеологізми у формі парадоксального порівняння для ствердження потреби, користності: *як кошеня на попелі* – «дуже» [11, с. 183], *як з рога достатку* – «щедро, рясно, у великій мірі» [11, с. 152].

Отже, фразеологічні одиниці є продуктивним засобом для експлікації ствердження в українській мові. Формуванню стверджувального значення у фразеологічних одиницях сприяє метафоризація лексем на позначення наявності чого-небудь, важливості, схожості, потреби та ін. Перспективою подальшого дослідження є опис фразеологізмів зі стверджувальним значенням, дібраних з художніх текстів.

Література:

1. Баган М. П. Категорія заперечення в українській мові: функціонально-семантичні та етнолінгвістичні вияви: монографія / М. П. Баган. – К.: Вид. дім Дмитра Бураго, 2012. – 376 с.
2. Булаховский Л. А. Введение в языкознание: учеб. пособие / Л. А. Булаховский. – Москва: Учпедгиз. Ч. 2. – 1953. – 178 с.
3. Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке / В. В. Виноградов // Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М., 1977. – С. 140–161.
4. Воронова М. Варіанти фразеологізмів у журналістському творі / М. Воронова // Стиль і текст: [зб. ст.]. – К., 2001. – Вип. – С. 159–167.
5. Головань Е. О. Засоби вираження семантики інтенсивності в українській мові / Е. О. Головань // Українська мова у ХХІ столітті: традиції і новаторство: тези доповідей II Всеукраїнського лінгвістичного форуму молодих учених, Київ, 24–26 квітня 2012 року. – К.: ІУМ НАНУ, 2012. – С. 328–330.
6. Петров А. В. Фразеологические трансформации как производящая база / А. В. Петров // Вестник Международного славянского университета (г. Харьков). Серия «Филология». Т. 2. – 1999. – № 4 – С. 54–57.
7. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) / О. О. Селіванова. – К.–Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.
8. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ: видавництво ЛНПУ імені Тараса Шевченка «Альма-матер», 2005. – 400 с.
9. Українська мова. Енциклопедія / [редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – 3-є вид. зі змінами і доп. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. – 856 с.
10. Хороз Н. С. Трансформації фразеологізмів у текстах сучасних хорватських газет: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.03 «Слов'янські мови» / Н. С. Хороз. – К., 2008. – 18 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

11. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. УЗЗ Фразеологічний словник української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К.: Освіта, 1998. – 224 с.

УДК 811.112.2'367.623

М. П. Демберецька,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

НАПІВСУФІКСАЛЬНІ ПРИКМЕТНИКИ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ: ДО ПРОБЛЕМИ ПОДІЛУ НА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ РОЗРЯДИ

Розвідка присвячена дослідженню особливостей поділу на лексико-семантичні розряди німецьких похідних прикметників з напівсуфіксами -artig, -fähig, -fertig, -förmig, -haftig, -haltig, -kräftig, -lustig, -malig, -mäßig, -mütig (mutig), -selig, -sinnig, -süchtig, -tüchtig, -würdig та würdig. Беручи до уваги зв'язок між поділом прикметників на якісні та відносні з їх поділом на прості та похідні, з'ясовано, що серед німецьких напівсуфіксальних прикметників є якісні (деад'єктивні), відносні та велика група якісно-відносних (відносних за формою, якісних за змістом). Дослідження показує, що такий поділ є доволі умовним: перехід відносних прикметників у якісні є безперервним.

Ключові слова: напівсуфіксальний прикметник, лексико-семантичний розряд, якісний прикметник, відносний прикметник.

Статья посвящена исследованию особенностей деления на лексико-семантические разряды немецких производных прилагательных с полусуффиксами -artig, -fähig, -fertig, -förmig, -haftig, -haltig, -kräftig, -lustig, -malig, -mäßig, -mütig (mutig), -selig, -sinnig, -süchtig, -tüchtig, -würdig and würdig. Принимая во внимание связь между делением прилагательных на качественные и относительные с их делением на простые и производные, выяснено, что среди немецких полусуффиксальных прилагательных есть качественные (деад'єктивные), относительные и большая группа качественно-относительных (относительных по форме, качественных по содержанию). Исследование показывает условность такого деления: переход относительных прилагательных в качественные есть непрерывным.

Ключевые слова: полусуффиксальное прилагательное, лексико-семантический разряд, качественное прилагательное, относительное прилагательное.

The article deals with the research of peculiar properties of German derivative adjectives with half-suffixes -artig, -fähig, -fertig, -förmig, -haftig, -haltig, -kräftig, -lustig, -malig, -mäßig, -mütig (mutig), -selig, -sinnig, -süchtig, -tüchtig, -würdig and würdig and their division into lexical-semantic classes.

The system of the adjectives with half-suffixes is very dynamic and constantly open to new grows and to replenishment of the arsenal of word-formative elements. The division of the adjectives into qualitative and relative is considered to be common in linguistics.

The division of adjectives into qualitative and relative is closely intertwined with their division into simple and derivative. All relative adjectives are derivatives (they are derived from other parts of speech). As for qualitative adjectives the problem of their structure is somewhat more intricate. Except the simple adjectives the derivatives from other qualitative adjectives are numbered among them. There is a large group of adjectives which are derivatives (formed from other parts of speech) but they have qualitative content: these adjectives indicate appearance, size, form, colour and other physical qualities or demonstrate a shade of melioration or pejoration. Many of them can be used in the short form and have degrees of comparison. The adjectives of this group are called qualitative-relative.

The collected material shows us that modern German adjectives with half-suffixes are not homogeneous in their semantics. Although they can be divided into qualitative, relative and qualitative-relative, it must be admitted that this division is rather arbitrary: going over of the relative adjectives in the qualitative ones is continuous.

Key words: an adjective with half-suffix, a lexical-semantic class, a qualitative adjective, a relative adjective

Постановка проблеми. У сучасній німецькій мові прикметник – третя за кількістю слів частина мови. Він складає від 10 до 15 % загального словникового складу [9, с. 514]. Особливістю німецької мови є співіснування трьох граматичних форм прикметника: невідмінюваної та двох відмінюваних: іменної та займенникової [8, с. 206]. У якості додаткової лексико-морфологічної ознаки прикметника може виступати словотвірна форма. Йдеться про суфіксацію та напівсуфіксацію. Система німецьких прикметників володіє потужним арсеналом словотвірних суфіксів і напівсуфіксів, які, відіграючи певну роль у формуванні семантики похідних, сигналізують також про їх належність саме до цього лексико-граматичного класу. Так, збільшення частки прикметників у словниковому складі сучасної німецької мови відбувається за рахунок похідних слів, в той час як «кількість простих, тобто непохідних і нескладних, прикметників сягає лише кількох сотень» [9, с. 514]. Похідні прикметники з напівсуфіксами типу *-fähig*, *-mäßig* і т.д., які є матеріалом нашого дослідження, «складають дві десяті» від усіх похідних прикметників [9, с. 514]. Крім того, система напівсуфіксальних прикметників дуже динамічна і постійно відкрита до новотворів та до поповнення арсеналу словотвірних елементів, що підкреслює актуальність досліджень усіх аспектів творення, існування та функціонування таких одиниць.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Загальноприйнятим у лінгвістичній науці вважається поділ прикметників на якісні та відносні.

Якісні прикметники позначають ознаку та відносяться до категорії так званих «чистих предикатів». Вони позначають ознаки предметів і явищ, обумовлені самою їх природою (зовнішній вигляд або форма предмета, його колір, стан) та інші їх характеристики, пов'язані з розміром, інтенсивністю і т.д. Саме якісні прикметники вводять у висловлювання прагматичний аспект, включаючи в нього оцінки, що виходять від мовця. Якісні прикметники позначають ознаки, які умовно називають рухомими. Те, що ознака може виникати у предметі, міститися у ньому у більшій чи меншій мірі та зникати у певній послідовності, відображається у граматичному плані здатністю таких прикметників співвідноситися з категорією часу, тобто використовуватися у ролі предикатива, і пов'язана з наявністю у них ступенів порівняння. Крім того, вони можуть модифікуватися прислівниками-інтенсифікаторами типу *zu*, *äußerst*, *sehr* та ін. [1, с. 8-9].

Відносні прикметники виражають ознаку предмета через його відношення до іншого предмета або явища, тобто через значення іншого слова. Ця ознака може вказувати на матеріал, з якого зроблений предмет, на час або місце, з яким пов'язане певне явище і т.д.

Щодо німецької мови, то проблема виділення лексико-семантичних розрядів у складі прикметника є порівняно новою. У германістичній літературі нема навіть єдиного терміна для позначення прикметників, які ми називаємо відносними: *Zugehörigkeitsadjektive* (Ф. Дорнзейф), *Verhaltenswörter* (Х. Брінкман), *Relativ- und Beziehungsadjektive* (В. Фляйшер), *Bezugsadjektive* (Р. Хотценкехерле, П. Шойблін, Р. Пітте), *denominative Adjektive* (В. Бенцінг). У радянській германістиці вживалися терміни *relative Adjektive* (М. Д. Степанова), *semantisch-relative Adjektive* (В. Г. Адмоні), *beziehungsverweisende / auch Beziehungsadjektive* (О. І. Москальська). У більшості ж німецьких граматик поділ прикметника на розряди відсутній взагалі [6, с. 137].

Мета та завдання статті. Нашою розвідкою плануємо зробити спробу поділу досліджуваних нами німецьких похідних прикметників з напівсуфіксами *-artig*, *-fähig*, *-fertig*, *-förmig*, *-haftig*, *-haltig*, *-kräftig*, *-lustig*, *-malig*, *-mäßig*, *-mütig* (*mutig*), *-selig*, *-sinnig*, *-süchtig*, *-tüchtig*, *-widrig* та *würdig* на лексико-семантичні розряди. Забезпеченню досягнення окресленої мети слугуватиме вирішення наступних завдань: 1) окреслити особливості семантичної структури прикметника як частини мови; 2) дослідити залежність поділу «якісний / відносний» від поділу «простий / похідний»; 3) описати особливості напівсуфіксальних прикметників щодо їх поділу на лексико-семантичні розряди.

Виклад основного матеріалу. Не зважаючи на свою семантичну багатоплановість, при всій різноманітності своїх значень та вживань прикметники мають одну спільну семантичну характеристику: вони не вказують на предмет, а приписують йому ознаку, тобто головною особливістю прикметників є семантична та синтаксична несамостійність цього класу слів. «Якість, ознака не існують самі по собі, без їх носія, і на значення прикметника завжди проєктується значення носія ознаки» [5, с. 7]. У синтаксичній структурі прикметник також, зазвичай, входить не сам, а у складі іменної групи, і зв'язується з іншим елементом висловлювання через іменник. Семантична класифікація прикметників пов'язана з труднощами, які виникають насамперед через певну невизначеність самого поняття «якість», яка за В. В. Виноградим є «семантичною основою прикметника» [3, с. 151]. «Якість визначає найсуттєвіші властивості предметів навколишньої дійсності. Саме вона дозволяє відрізнити один предмет від іншого, саме з нею зв'язане існування того або іншого предмета і саме якість дозволяє свідомості людини осягнути властивості предметів» [4, с. 6].

Однією з характерних рис прикметника є те, що він об'єднує у своїй структурі семантичний та прагматичний аспекти мови і це відображається як у значенні прикметників, так і в їх вживанні. Прикметник як частина мови характеризується наявністю суб'єктивно-оціночних значень, у прикметнику зв'язується власне семантичний бік висловлювання з прагматичним. На подібний зв'язок вказував У. Вейнрейх, зазначаючи, що «форматори прагматичної категорії часто комбінуються з десигнативними компонентами у змішані знаки» [2, с. 177]. А О. М. Вольф підкреслює, що «якщо для інших частин мови семантичний та прагматичний аспекти, як правило, роз'єднані і їх зв'язок реалізується у висловлюванні, то у прикметника взаємодія цих двох аспектів відображається у самих їх значеннях. Прикметники за своєю семантикою складають безперервний ряд від власне оціночних («добрий / поганий») до прикметників, позбавлених оціночного значення (відносні прикметники), причому проміжну сферу складають прикметники, які суміщають вказівку на ознаку і власне кваліфікацію за якістю (семи «добре / погано») або за кількістю (семи «багато / мало»)» [5, с. 8].

Поділ прикметників на якісні та відносні тісно переплітається з поділом їх на прості та похідні. Всі відносні прикметники – похідні (і не просто похідні, а утворені від інших частин мови). Що ж до якісних прикметників, то проблема

їх структури виявляється дещо складнішою. Крім простих, до розряду якісних прикметників входять також похідні від інших якісних прикметників. Взагалі, проблема поділу прикметників на лексико-семантичні розряди пов'язувалась з самого початку з відокремленням де субстантивних прикметників, які дістали назву відносних. Ряд вчених (П. Шойблін, Р. Пітте) пропонували критерії, які допомагали б виділяти відносні прикметники. Провідним вважався критерій ад'єктивної транспозиції іменника та можливість безперешкодного перетворення ад'єктивного означення у вільний субстантивний атрибут. Е. В. Нарустранг, зазначаючи, що такий поділ не можна визнати повністю правомірним, бо «поза межами розряду опиняється цілий ряд дериватів, належність яких до даного класу не викликає сумнівів, а ... пояснюється більш високим рівнем семантичної спаяності компонентів словосполучення», більш точною класифікаційною ознакою вважає можливість заміни прикметника описовою конструкцією з *«bezüglich auf...»*, *«betreffend...»*, запропоновану Р. Хотценкерле [6, с. 130–131].

На сьогоденнішому етапі розвитку лінгвістичної науки із збільшенням кількості праць та наукових розвідок, проблема поділу прикметника на розряди не просто залишилась нерозв'язаною, але продовжує залишатись однією з найактуальніших, як така, що відображає безперервний рух і розвиток мови. Не існує чіткої межі між якісними та відносними прикметниками, більше того, мабуть, можна вважати, що такої межі ніколи і не існуватиме. Процес переходу відносних прикметників у якісні, мабуть, ніколи не завершиться. Що ж до якісних прикметників, то вони менш гнучкі. Абстракція якості в них сильніше виражена, тому вони більш замкнуті, ніж відносні, у яких за рахунок розриву звичних зв'язків (вираження ознаки предмета через його відношення до іншого предмета чи явища) появляються можливості переходу у якісні. Деякі прикметники суміщують і відносні, і якісні значення. «Значення відносного прикметника глибоко якісне, але воно одночасно суттєво відрізняється від значення прикметників, які належать до розряду якісних. Якщо у значенні якісного прикметника відображається одна загальна властивість предметів різних класів, то в якісному аспекті семантики відносного прикметника відображене уявлення про якість даного класу предметів, ті відмінні риси, за якими він виділяється з більш загального класу предметів як різновид останнього» [7, с. 69].

Якісні прикметники позначають ознаку повністю визначену, незалежну від предмета, а відносні прикметники поза контекстом означають лише загальну ідею атрибутивно-вираженого відношення до предмета, тобто вирішальну роль у становленні семантики відносного прикметника відіграє контекст (внутрішній і зовнішній). Те, «наскільки» відносний прикметник здатен перейти у якісний значною мірою визначається природою іменника, від якого походить цей прикметник. Чим більше асоціацій пов'язується з мотивуючим іменником, тим ширші можливості розвитку якісних значень у похідного від нього відносного прикметника.

Існує велика група прикметників, які є похідними (утвореними від інших частин мови) за формою, але якісними за змістом. До них можна застосувати характеристики, які застосовуються до якісних прикметників: позначення кольору, стану (*glücklich, sehnsüchtig*), відтінку меліоративності чи пейоративності (*unternehmungslustig, ehrwürdig, feindselig*). Багато з них може вживатися у короткій формі (*Rosinchen gehörte zu denjenigen Menschen, die sehr lebenswürdig sein konnten...* [10, с. 28]) та змінюватися за ступенями порівняння (*Sie wurde immer vertrauensseliger*. [10, с. 25]), деякі з них можуть переходити в прислівники (*Ganz wehmütig lächelt die zarte Frau*. [10, с. 279]). Такі прикметники називають якісно-відносними.

Зібраний нами матеріал показує, що похідні напівсуфіксальні прикметники сучасної німецької мови не є однорідні за своєю семантикою, зокрема особливо їх поділу на якісні, якісно-відносні та відносні.

До якісних прикметників належать, насамперед, деад'єктивні прикметники *bös-, fremd-, groß-, neuartig; leichtfertig; edel-, groß-, gut-, klein-, sanft-, schwach-, schwermütig; armselig; blöd-, fein-, irr-, scharf-, schwach-, starr-, stumpf-, tief-, trübsinnig; bleichsüchtig* і т.д.

Прикметники деяких словотвірних типів можна віднести до якісно-відносних, бо до них можна застосувати ті ж характеристики, що і до якісних. Якісними їм заважає бути лише словотвірна форма, яка є додатковою класифікаційною ознакою поділу прикметників на лексико-семантичні розряди. Прикметники перелічених нижче словотвірних типів є похідними від інших частин мови, а саме:

Adv+/-fältig: vielfältig; V/S+/-fältig: sorgfältig; S+/-fertig: dienst-, fried-, schlag-, zungenfertig; S+/-kräftig: finanz-, kapital-, zauberkräftig; V/S+/-lustig: heirats-, kampf-, kauf-, rauf-, reise-, schau-, streit-, tanz-, unternehmungslustig; V/S+/-mütig: reu-, wage-, wankelmütig; S+/-mütig: helden-, todes-, zornmütig; V/S+/-selig: müh-, red-, rühr-, saumselig; S+/-selig: glück-, gott-, leutselig; V+/-süchtig: gefall-, hab-, sehn-, tobsüchtig; S+/-süchtig: drogen-, ehr-, gewinn-, ruhm-süchtig;

S/V+/-süchtig: eroberungs-, genuss-, rach-, ränken-, streit-, vergnügungs-, trunk-, zanksüchtig; S/V+/-würdig: bewunderungs-, denk-, ehr-, erbarmungs-, fuch-, frag-, glaub-, liebens-, merk-, nachahmungs-, ruhm-, sehens-, vertrauenswürdig.

Напівсуфіксальні прикметники наступних словотвірних типів належать до розряду відносних, оскільки вони позначають якість через її відношення до іншого предмета (або явища) чи процесу: *S+/-artig: blitz-, harz-, kiesel-, marmor-, netz-, palast-, ringartig; V+/-fähig: gebär-, saugfähig; S+/-fähig: börsen-, bühnen-, ehe-, konflikt-, markt-, waffenfähig; V/S+/-fähig: arbeits-, aufnahme-, beschluss-, beugungs-, denk-, dienst-, heirats-, kampf-, keim-, schuld-, urteilsfähig; S+/-fertig: post-, schlüssel-, see-, segel-, tischfertig; V/S+/-fertig: bezugs-, buß-, druck-, koch-, reise-, schuss-, versandfertig; S+/-förmig: bogen-, dach-, glocken-, halbmond-, kern-, säulenförmig; S+/-haltig: alkohol-, blei-, brom-, chrom-, eisen-, eiweiß-, erd-, fett-, gift-, holz-, honig-, metall-, nikotin-, salzhaltig; V+/-kräftig: frag-, lebens-, saug-, schlagkräftig; Adv+/-malig: oft-, mehr-, noch-, viel-, vormalig; N+/-malig: zeh-, zweimalig; S+/-mäßig: arbeits-, bank-, dienst-, gesetz-, haushalts-, kriegsmäßig; S+/-tüchtig: funktions-, geschäfts-, kriegs-, seetüchtig; S+/-widrig: geschmack-, gesetz-, norm-, ordnungs-, polizei-, sinnwidrig; S+/-würdig: kredit-, menschen-, todeswürdig.* До них також не можна застосовувати інші характеристики, які притаманні якісним прикметникам: вони не утворюють ступенів порівняння (принаймні у прямому їх значенні). Хоча у короткій формі, наприклад, перелічені прикметники вживатися можуть, що свідчить лише про умовність критеріїв поділу прикметників на семантичні розряди, або й більше, про умовність такого поділу взагалі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, особливості семантичної структури та граматичні характеристики прикметників дозволяють їх поділ на якісні та відносні. Щодо німецьких напівсуфіксальних прикметників, то, хоч і їх і можна поділити на якісні (деад'єктивні), відносні та якісно-відносні, слід визнати, що такий поділ є доволі умовним: перехід відносних прикметників у якісні є безперервним.

Цікавим аспектом для подальших досліджень є, на нашу думку, функціонування відносних прикметників у тексті з огляду на високий ступінь інформативності, який надається досліджуваним прикметникам особливістю їх семантичної структури, та беручи до уваги залежність семантики похідних напівсуфіксальних прикметників від зовнішнього та внутрішнього контексту.

Література:

1. Акулович А. И. Семантико-функциональные особенности сложных прилагательных современного немецкого языка : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук / А. И. Акулович. – Л., 1989. – 22 с.
2. Вейнрейх У. О семантической структуре языка / Уриель Вейнрейх // Новое в лингвистике. – Вып. V. – М. : Прогресс, 1970. – С. 163–250.
3. Виноградов В. В. Русский язык : (Грамматическое учение о слове) : [учеб. пособие для вузов по спец. «Рус. яз. и лит.»] / В. В. Виноградов. – [3-е изд., испр.]. – М. : Высш. шк., 1986 – 639, [1] с.
4. Висоцький А. В. Склад та структура лексико-семантичних груп якісних прикметників в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / А. В. Висоцький. – Київ, 1998. – 18 с.
5. Вольф Е. М. Грамматика и семантика прилагательного / Е. М. Вольф. – М. : Наука, 1978. – 200 с.
6. Нарустранг Е. В. О разряде относительных прилагательных в немецком языке // Анализ синтаксических единиц. Лингвистические исследования / Е. В. Нарустранг. – М. : АН СССР, 1980. – С. 128–140.
7. Павлов В. М. О разрядах имен прилагательных в русском языке / В. М. Павлов // вопросы языкознания. – 1960. – № 2. – С. 65–70.
8. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка / М. Д. Степанова. – [Изд.2]. – М. : URSS, 2007. – 376 с.
9. Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache : [5. völlig neu bearb. und erw. Aufl.]. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich : Dudenverl., 1995. – 864 S.

Джерела ілюстративного матеріалу:

10. Rilke R. M. Sämtliche Werke / Rainer Maria Rilke. – Band IV. – Essen : Insel Verlag, 1987. – 287S.
11. Wahrig. Deutsches Wörterbuch / [hrsg. von R. Wahrig] – Burfild. – Gütersloh : Bertelsmann Lexikon Verlag, 1997. – 1420 S.

УДК 811.161.2:598.2

А. Р. Дочу,

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, м. Київ

УКРАЇНСЬКІ ОРНІТОНИМИ ТЮРКСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню орнітонімів тюркського походження в українській мові. Проаналізовано загальноживані та діалектні назви птахів тюркського походження. Виділено власне запозичення та гібридні назви. Досліджено питання вторинної орнітонімної номінації серед тюркських запозичень в українській.

Ключові слова: мовні контакти, орнітоніми, запозичення, власне запозичення, гібридні назви, вторинна орнітонімна номінація.

Статья посвящена исследованию орнитонимов тюркского происхождения в украинском языке. Проанализированы общеупотребительные и диалектные названия птиц тюркского происхождения. Выделены собственно заимствования и гибридные названия. Исследована вторичная орнитонимная номинация среди тюркских заимствований в украинском.

Ключевые слова: языковые контакты, орнитонимы, заимствования, собственно заимствования, гибридные названия, вторичная номинация.

The article is devoted to the ornithonyms of Turkic origin in Ukrainian. Common and dialect names of birds of Turkic origin are analyzed. Loan-words and loan-blends are singled out. The secondary ornithonymic nomination among Turkic borrowed words in Ukrainian is investigated.

Key words: language contacts, ornithonyms, borrowings, loan-words, loan-blends, secondary nomination.

Як зауважує Ю. О. Жлуктенко «для того щоб дві або більше мов почали взаємодіяти, вони повинні до такої міри локально наблизитись одна до одної, щоб між ними встановилися певні міжмовні, або інтерлінгвістичні зв'язки, які прийнято називати мовними контактами» [9, с. 6].

Мовні контакти досліджують на матеріалі як споріднених, так і неспоріднених мов. Особливий інтерес викликають дослідження мовних контактів і запозичень на матеріалі слов'янських та тюркських мов, оскільки контакти між останніми були безпосередніми.

Українсько-тюркським мовним впливам присвячені праці А. Ю. Кримського [10], О. М. Гаркавця [6], Р. В. Болдирева [2] та ін.

Проте українські орнітоніми тюркського походження не були предметом окремого дослідження.

Серед досліджень відомих українських мовознавців, які вивчали назви птахів, слід назвати праці Л. А. Булаховського. У статті «Семасіологические этюды. Славянские наименования птиц» [3] учений розглядав запозичені орнітоніми в слов'янських мовах. Так, наведені приклади запозичень із тюркських, німецької, польської мов. У статті «Славянские наименования птиц» [4] він приділяв особливу увагу звуконаслідуванням. Зазначав, що звуконаслідувальний характер більшості орнітонімів не підлягає ніяким сумнівам, зокрема вказував на те, що такі назви в більшості випадків творяться від дієслів, що мають звуконаслідувальний характер. У цій роботі мовознавець також досліджував мотиваційні особливості назв птахів.

Звертає на себе увагу вагома роль М. В. Шарлеманя в дослідженні українських наукових найменувань птахів. У 1927 році він видає «Словник зоологічної номенклатури. Назви птахів» [21], у якому виокремлює номенклатурні українські назви птахів.

Українські наукові орнітоніми вивчали також Г. В. Фесенко, А. А. Бокотей [20]. У праці подано інформацію про історію використання українських найменувань птахів у наукових орнітологічних першоджерелах, обґрунтовано вибір деяких орнітонімів, запропоновано систематичний список птахів України, звернено увагу на проблему формування єдиної української зоологічної номенклатури.

Звуконаслідувальний характер українських орнітонімів досліджував М. В. Никончук [12].

Серед дисертаційних досліджень, присвячених вивченню орнітонімів в українській мові, можна назвати роботу І. О. Сокола [17], у якій було проведено систематичне дослідження орнітономенів, зафіксованих у давньослов'янських та староукраїнських письмових джерелах, сучасних орнітологічних працях та нормативних словниках, проаналізовано формування системи наукової номенклатури птахів української мови.

Українські орнітоніми також розглядала А. І. Богуцька в дисертаційному дослідженні «Найменування фауни в лексико-фразеологічних одиницях українського мови (названня птахів)» (Ужгород, 1985) [1]. У роботі подано характеристику морфологічного складу українських найменувань птахів, проведено загальний словотвірний, лексичний та семантичний аналізи лексем, виявлено основні принципи найменувань птахів в українській мові, прослідковано історію формування та розвитку української орнітологічної лексики.

Ураховуючи те, що українсько-тюркські мовні контакти були прямими й значно збагатили українську лексику, то актуальним питанням було б дослідити тюркізми в українській мові, зокрема на матеріалі українських назв птахів. Надзвичайно цікавою лишається проблема впливу тюркських мовних контактів на українську орнітонімну лексику, оскільки остання є відносно стійкою до іншомовних впливів.

Отже, метою розвідки є дослідження й аналіз українських орнітонімів тюркського походження.

Джерелами послужили тлумачні та етимологічні словники української та тюркських мов.

Виділено невелику кількість орнітонімів тюркського походження як загальноживаних, так і діалектних:

баклан '*Phalacrocorax carbo*' (XVII ст.) < тюрк., пор. тат. ст. *баклан* 'дика гуска', *баглан*, *баклан каз* 'дика гуска', тур. *bağlan* 'дрохва' [8, I, с. 120]. Згідно із етимологічним словником, лексема пов'язана із гр. *pelekán* 'пелікан' або ж є рос. словом, пов'язаним з основою *бакл-*, як *баклуши*, *баклага* [14, I, с. 58];

балабан, заст. **болобань** '*Falco cherrug*' (XVII ст.) < тур. *balaban* 'яструб-перепелятник; бугай', ктат. *balaban* 'вид хижого птаха' [8, I, с. 121]. Орнітонім запозичений із тур, ктат. у значеннях: 1) великий; 2) рід хижого птаха. У турецькому діалекті лексема позначає 'сокола', у кримськотатарській 'хижого птаха' (тур., ктат. 'рід хижого птаха'), кирг., каз. 'молодий птах' [15, с. 50]. На думку Меліоранського, першопочаткове значення слова 'з великою головою' [18, I, с. 111]. Лексема вживається в XVI ст. у двох варіантах – *балабань* та *болобань* 'різновид сокола' [16, II, с. 12];

беркут '*Aquila chrysaetos*' (XVII ст.) < тюрк., тат. *біркут*, кирг. *бүркүт*, каз. *бүркіт*, башк. *бөркөт* [8, I, с. 174]. Уживається на позначення 'беркута' в туркм., кирг., каз., ккалп., тат., узб., уйг., алт., тув., чув. [15, с. 300];

діалектна українська назва птаха **джерубай** або **степовий жайворонок** '*Melanocorypha calandra L.*' < тюрк. (пор. узб. *жәур* 'степовий жайворонок') [8, II, с. 54];

казарка '*Anser albifrons*' < тюрк. [3, с. 183]. За даними етимологічного словника української мови, зближення з тур. *kaz* 'гуска', як і пов'язання з др. *козаринь* 'хазар', викликає сумнів [8, II, с. 340]. На нашу думку, лексема все ж таки походить від тюрк. *қаз* 'гуска' < туркм., чаг. *қаз*; як. *хас*; аз. *қаз*; тур., ккалп., кумик., кирг., каз., тат., ног. (крим., казан., осм., аз., чаг.) *қаз*; баш. *қаз*; ккалп., уйг. *ғаз*; хак. *хас* [15, с. 184]. Підтвердженням цієї думки виступає й той факт, що подібний птах належить до одного з виду дикої гуски;

кеклик '*Alectoris chukar*' (XX ст.) < тюрк.: туркм. *кәкилик*; аз., узб., уйг. *кәклик* (д.-уйг., осм., крим.); уз. діал. *кәклик*; туркм. діал. *кәклих*; уйг. діал. *кәклик*; тур. *кеклик*; кирг., каз., ккалп. *кекилик* у значеннях: 1) 'куріпка' – у всіх джерелах, окрім уйг.; 'дика курочка' – туркм., аз.; 'гірська куріпка' – узб.; 'червона куріпка' – кирг.; 'кам'яна куріпка' – кирг., узб., уйг. діал.; 2) 'рябчик' – уйг. [15, с. 62]. Уживається лексема вже в д.-тюрк. *keklik* 'куріпка' [7, с. 295];

українська діалектна назва птаха на позначення 'індика' **куркан** '*Meleagris gallopavo*' < тюрк. (пор. тур. *gürk* 'індик', уйг., баш., тат. *құрқа*, каз. *құрке*, узб. *курка*, чув. *кәркка*), звуконаслідувального походження, через посередництво молдавської лексеми *куркан*, що є похідною від *куркэ* 'індикка' [8, III, с. 155];

турач '*Francoelinus*' < тюрк. Тур. *turac* споріднене з аз. *турач* 'вид куріпки', туркм. *турач* 'турач, рябчик' і разом із ними виводиться від тюрк. основи *tur-* 'стояти' [8, V, с. 678].

Вторинна номінація

Досліджуючи українські орнітоніми, виокремлюємо питання вторинної номінації серед тюркських запозичень в українській, які вже на українському ґрунті набули вторинні орнітонімні значення. Орнітоніми виникали в результаті вторинної номінації раніших запозичень, тобто основним засобом вторинної номінації є семантична транспозиція, що не змінює матеріального вигляду переосмислювальної одиниці та призводить до утворення багатозначних слів [11, с. 336].

Такі випадки номінації спостерігаються серед запозичень на позначення:

1) назв тварин

бугай '*Botaurus*' (XVIII ст.) < тур., осм. тур. *buga*, кирг. *buka* 'бик' [14, I, с. 232]. Звуконаслідувальне утворення (за характером крику птаха). У всіх тюркських мовах позначає 'бика' [15, с. 230]. Лексема *бугай* у XVI ст. вживається на позначення 'некастрованого бика' < тур. *boga*, тюрк. *buga*, а вже з XVIII ст. переноситься також на птаха через його крик [16, III, с. 83]. Зустрічається похідне утворення від лексеми *бугай* – *бугайчик*, *бугай малий* '*Ixobrychus minutus*' [21, с. 21] (< основи *бугай* + зменшувальний суф. *-чик*);

2) частин тіла

українська діалектна назва птаха на позначення 'породи голубів' **курсак** < можливо, пов'язана з тур. *kursak* 'воло (у птахів)' [8, III, с. 158]. Курсак 1) 'шлунок, нутроші'; 2) 'їжа, необхідна для харчування'; 3) 'глотка, воло'; 4) 'рід перетинки' [13, с. 956];

3) кольору

діалектна українська назва птаха **каразій** '*Emberiza calandra L.*' < можливо, пов'язана з тур., ктат. *karaca* 'чорнуватий, темний' з огляду на темне оперення птаха [8, II, с. 383]. Вважаємо, що лексема походить від тюрк. *қара* 'темний, чорний' [15, с. 286]; діалектна назва птаха на позначення 'крячка чорного' **чеграва** '*Hydrochelidon nigra*' < тюрк. (пор. чаг. *çagâr* 'буланій', каз. *şayar* 'сірокий', алт. *şokür* 'строкатий', чув. *tşagär* 'жовтавий, бурій') [8, VI, с. 289];

4) манери поведінки

діалектна українська назва птаха на позначення 'жайворонка чубатого' **кочубей** '*Galerida cristata L.*' < на думку Л. А. Булаховського, походить з однієї із тюркських мов [5, с. 238]. Вважаємо, що це складне утворення від тюрк. *көч* або *гөч* у значеннях 1) 'кочувати' (туркм., туркм. діал., тур., кирг., каз., ккалп., уйг., алт.), 2) 'переселятися' (туркм., туркм. діал., тур., аз., кирг., ног., ккалп., тат., баш., узб., уйг. діал., алт., хак., як., чув.) [15, с. 88] + тюрк. *бей* або *бег* 'господар, вельможа' [15, с. 97], або від тюрк. *кичи* або *кучук* 'менший' [15, с. 75] + *бей* або *бег* 'господар, вельможа' [15, с. 97];

5) професії

українська назва птаха **чоботар** '*Recurvirostra avocetta*' на позначення шилодзьобки < тюркського походження, пов'язана з *чоботар* 'швець'; птах дістав свою назву за подібність дзьоба до шила, знаряддя шевця-чоботаря [8, VI, с. 336]. Походить від лексеми *чобит* тюркського походження (пор. тат. *чабата* 'личак', чув. *çânata*, башк. *сабата*, каз., ккалп. *шабата*) [там же, с. 336];

Набуття запозиченнями вторинних орнітонімних значень є свідченням адаптації запозиченої лексики до системи мови-реципієнта.

Услід за Е. Гаугеном [19, с. 352], який поділяє запозичення за типом на власне запозичення, кальки й гібридні назви, серед українських орнітонімів-запозичень виокремлюємо власне запозичення (*баклан, балабан, беркут*) та гібридні назви (наприклад, утворені: 1) за допомогою моделі N + A: *баклан малий, баклан великий, бугай малий*; 2) за допомогою афіксального словотворення: *бугайчик* (від тюркської основи *бугай* + зменшувальний суф. *-чик*).

Дослідження показало, що за ступенем адаптації майже всі назви птахів пристосовані за своїми фонетичними, лексичними та морфологічними ознаками до системи української мови і є такими, у яких не відчувається чужерідність. Процес фонетичної асиміляції назв ще триває. У деяких словах спостерігається незвичне сполучення звуків, а також явище сингармонізму (*баклан, балабан*). Морфологічними ознаками адаптації орнітонімів є їх пристосування до граматичної системи мови-реципієнта. Лексичними ознаками засвоєння назв птахів є їх входження до складу фразеологічних одиниць, участь у процесах вторинної номінації (*курсак, бугай*), словотвірна активність (*бугайчик, баклан великий*). Важливою рисою лексичної адаптації назви є її спрощення, тобто коли межі складного слова в українській мові зникають і воно сприймається як одне (наприклад, назва птаха *кочубей*).

Отже, підтверджено думку про відносну стійкість цього шару лексики до іншомовних впливів, оскільки виявлено невелику кількість орнітонімів-запозичень із тюркських мов, всупереч значним українсько-тюркським контактам. Серед тюркських запозичених назв птахів спостерігали як загальноновживані, так і діалектні. Орнітоніми-запозичення з'явилися вже, починаючи з XVI–XVII ст. із кримськотатарської або турецької, або з інших тюркських мов через російське посередництво. Аналіз запозичень за ступенем адаптації показав, що майже всі назви пристосовані до української мови за своїми фонетичними, лексичними та морфологічними ознаками. Серед типів запозичень поширені власне запозичення.

Література:

1. Богуцкая А. И. Наименования фауны в лексико-фразеологических единицах украинского языка (названия птиц): автореф. дисс.... канд. филол. наук: 10.02.02 / А. И. Богуцкая. – Ужгород, 1985. – 25 с.
2. Болдырев Р. В. Некоторые вопросы историко-этимологического изучения тюркских лексических элементов украинского языка / Р. В. Болдырев // Тюркизмы в восточнославянских языках. – М.: Наука, 1974. – С. 44–60.
3. Булаховский Л. А. Семасиологические этюды. Славянские наименования птиц / Л. А. Булаховский // Вопросы славянского языкознания. – Львов, 1948. – Кн. 1. – С. 153–197.
4. Булаховский Л. А. Славянские наименования птиц / Л. А. Булаховский // Мовознавство. – 1948. – Т. 6. – С. 34–66.
5. Булаховський Л. А. Вибрані праці: в 5 т. / Леонід Арсенійович Булаховський. – Київ: Наукова думка, 1978. – Т. 3. – 591 с.
6. Гаркавец А. Н. Тюркские языки на Украине / Александр Николаевич Гаркавец. – К.: Наукова думка, 1988. – 176 с.
7. Древнетюркский словарь / В. М. Наделяев, Д. М. Насилов, Э. Р. Тенишев, А. М. Щербак. – Ленинград: Наука, 1969.
8. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. – К.: Наукова думка, 1982–2006.
9. Жлуктенко Ю. О. Мовні контакти / Юрій Олексійович Жлуктенко – К.: Видавництво Київського університету, 1966. – 124 с.
10. Кримський А. Ю. Тюрки, їх мови та літератури / Агатангел Юхимович Кримський // Твори: в 5 т. – К., 1974. – Т. 4. – С. 449–583.
11. Лингвистический энциклопедический словарь / [ред. В. Н. Ярцевой]. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
12. Никончук Н. В. О народной орнитологической терминологии Полесья и Карпат / Н. В. Никончук // Карпатская диалектология и ономастика. – М.: Наука, 1972. – С. 140–165.
13. Радлов В. В. Опыт словаря тюркских наречий / В. В. Радлов. – Санкт-Петербург, 1899. – Т. 2. – Ч. 1. – 1052 с.
14. Рудницький Я. Б. Етимологічний словник української мови: в 2 т. / Я. Б. Рудницький. – Вінніпег, 1972. – Т. 1. – 968 с.
15. Севортян Э. В. Этимологический словарь тюркских языков / Э. В. Севортян. – М.: Наука, 1978.
16. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: у 28 вип. / ред. Д. Гринчишин. – Львів, 1994.
17. Сокол И. О. История формирования украинской орнитологической номенклатуры: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.02 / И. О. Сокол. – К., 1992. – 17 с.
18. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / Макс Фасмер. – М.: Прогресс, 1986.
19. Хауген Эйнар. Процесс заимствования / Эйнар Хауген // Новое в лингвистике. – М.: Прогресс, 1972. – Вып. VI. Языковые контакты. – С. 344–380.
20. Фесенко Г. В. Анотований список українських наукових назв птахів фауни України (з характеристикою статусу видів) / Г. В. Фесенко, А. А. Бокотей. – Київ–Львів, 2007. – 111 с.
21. Шарлемань М. Словник зоологічної номенклатури / М. Шарлемань. – К.: Державне видавництво України, 1927. – Ч. I. Назви птахів. – 63 с.

УДК 811.14'06'373.45(045)

К. О. Жабко,

Маріупольський державний університет, м. Маріуполь

ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ПРОЦЕС ВЗАЄМВПЛИВУ МОВ (НА МАТЕРІАЛІ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ)

У статті розглядається явище зворотних запозичень новогрецької мови як найбільш яскравий приклад контактування мов на лексичному рівні. Автор висвітлює критерії визначення зворотних запозичень, їх класифікацію.

Ключові слова: запозичення, зворотні запозичення, мова-джерело, мова-реципієнт, новогрецька мова.

В статье рассматривается явление возвратных заимствований новогреческого языка как наиболее яркий пример контактирования языков на лексическом уровне. Автор описывает критерии определения возвратных заимствований, их классификацию.

Ключевые слова: заимствование, возвратные заимствования, язык-источник, язык-реципиент, новогреческий язык.

The article deals with the phenomenon of Modern Greek repatriated loans as the most prominent example of language contacts at the lexical level. The author describes the criteria of defining repatriated loans, their classification.

Key words: loanword, repatriated loans, source language, recipient language, Modern Greek.

Лексичний склад будь-якої мови не є незмінним та стабільним. Оскільки мови не розвиваються в ізоляції, їх контакти призводять до обміну не тільки предметами матеріальної культури, а й до обміну словами. Процес запозичення лексичних одиниць є одним з найбільш продуктивних шляхів оновлення мови, поповнення її словникового складу.

Іншомовні слова запозичуються безпосередньо з однієї мови в іншу, або потрапляють в мову за посередництвом третьої мови або декількох мов. Але процес запозичення є досить багатограним, тому що запозичуються не тільки лексичні одиниці, а й словотворчі елементи (префікси, суфікси), що дає змогу будь-якій мові динамічно розвиватися [2, с. 229].

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати деякі аспекти процесу запозичення, притаманні новогрецькій мові, а саме зворотні запозичення. Мета зумовила реалізацію завдання, а саме з'ясувати, які характерні риси мають зворотні запозичення новогрецької мови та які чинники вплинули на їх появу.

Проблемою запозичень займалися як вітчизняні (Плющ М. Я., Панькин В. М., Кочерган М. П. тощо) так і зарубіжні (Анастасіаді-Сіміоніді А., Бабиньотис Г., Петруніас Е. тощо) мовознавці, але велику увагу науковців продовжують привертати зворотні запозичення як не достатньо вивчене явище в мовознавстві. І, якщо грецькі науковці сходяться у визначенні цього виду, то викликає суперечки той факт, що досі, в деяких випадках, не існує чітких меж щодо того, яке запозичення вважається зворотнім, а яке ні, а також щодо шляхів запозичення цих лексичних одиниць. Це явище є також мало вивченим і в слов'янських мовах, зокрема, в українській. Цим зумовлюється актуальність проблеми, тому явище зворотних запозичень потребує подальшого дослідження.

Феномен мовних запозичень є загальним майже для всіх мов. Грецька мова подарувала незчисленну кількість слів та значень всім європейським мовам та збагатилась і сама багатьма іноземними словами. Однак, не рідкістю є феномен, коли іншомовне слово, яке увійшло до новогрецької мови як запозичення, насправді походить від давньогрецького слова, яке раніше увійшло в мову-реципієнт як запозичення. Це мовне явище називається зворотні запозичення (гр. *αντιδάνεια, περιπλανώμενες λέξεις, ταξιδεύτρες λέξεις*), тобто це послідовність запозичень, для яких точкою відправлення та кінцевою зупинкою є одна й та сама мова у давній та новітній формі відповідно [6, с.205]. Зворотні запозичення зустрічаються у багатьох мовах, але грецька, через свою багатотисячову історію та величезний вплив давньогрецької мови, наповнена зворотними запозиченнями. В інших мовах відповідними термінами є фр. – *emprunts aller-retour*, англ. – *repatriated loans*, нім. – *Rückwanderer, wandernde Wörter*, італ. – *prestiti restituiti*, які вказують на те, що напрямок руху лексичної одиниці є двостороннім (*aller-retour* – туди-назад, *Rückwanderer* – реемігруючий, *repatriated* – той, який репатріює, *restituiti* – повернений). В новогрецькій мові нарівні з терміном «*αντιδάνεια*» використовуються терміни «*περιπλανώμενες λέξεις*», «*ταξιδεύτρες λέξεις*», тобто слова, які подорожують.

Характерною рисою зворотних запозичень є те, що вони з'являються внаслідок більш ніж одного запозичення, тобто коли кінцева мова-реципієнт є одночасно і мовою-джерелом. В процесі подорожі з однієї мови в іншу лексична одиниця може змінювати не тільки форму, але й значення, наприклад: дгр. *κίνημα, ατος (τό)* «рух» – фр. *cinéma* скороч. від *cinématographe* «кіно» – нгр. *σινεμά (το)* «кіно».

Деякі мовознавці отожднюють зворотні запозичення з опосередкованими, коли лексична одиниця через посередництво третьої мови потрапляє з мови-джерела до мови-реципієнта [1, с. 193], але, на думку грецького мовознавця А.Анастасіаді-Сіміоніді, для того, щоб лексична одиниця вважалась зворотним запозиченням, повинні спрацювати деякі передумови [3, с. 137]:

1. Головною передумовою є те, що початкова та кінцева форми мають належати до однієї мови, представляючи її стародавній та новітній вид.

2. Іншою передумовою є те, що не може бути наявний неологізм на проміжній стадії. Отже, неологізми не можуть розглядатися як зворотні запозичення. А саме, не вважаються зворотними запозиченнями такі категорії лексичних одиниць:

– новітні лексичні одиниці, які створили грецькі вчені від давньогрецьких або середньовічних основ, напр., *αισιοδοξία* < *αἰσῖος+δόξα* < *δοκώ* «πιστεύω»,

– іншомовні терміни грецького походження, які були створені в таких мовах, як французька або англійська, за допомогою елементів давньогрецької мови, та згодом увійшли до новогрецької мови як міжнародні наукові терміни (інтернаціоналізми), напр., нгр. *τηλεσκόπιο (το)* телескоп < фр. *telescope* < дгр. {*τηλε* + *σκοπεῖν*}),

– семантичні запозичення, тобто грецькі слова, які набули нового значення під впливом іншомовного слова, напр., дієслово *καλύπτω* через вплив англо-американського дієслова 'to cover' (= *καλύπτω*) набуло значення «висвітлювати подію по телебаченню»,

– калька, тому що такої лексичної одиниці не існувало в грецькій мові, напр., *ουρανοξύστης* від англ. *skyscraper*.

Однак, необхідно зазначити, що не всі мовознавці поділяють точку зору А.Анастасіаді-Сіміоніді щодо іншомовних термінів грецького походження. А саме, Х.Хараламбакіс вважає ці терміни зворотними запозиченнями, тому що їх початкова та кінцева форми належать до однієї мови, що відповідає основній передумові визначення запозиченої одиниці як зворотної [8, с. 329].

Незважаючи на деякі суперечності та складності при визначенні зворотних запозичень, були зроблені спроби їх класифікування. Найбільш повна класифікація представлена грецьким мовознавцем Е.Петруніасом, який виділяє декілька критеріїв, за якими можна класифікувати зворотні запозичення: критерій трансформації, критерій мови, критерій адаптації мовної одиниці та частотність вживання зворотних запозичень [7].

За критерієм трансформації початкова лексична одиниця, переходячи з однієї мови до іншої, мала претерпіти хоча б один вид мовної трансформації, тому розрізняють такі категорії зворотних запозичень:

– запозичення, які змінилися тільки за формою, через їх пристосування до морфо-фонологічної системи мови-реципієнта, напр., нгр. *μπάνιο* «купання», «ванна» < італ. *bagno* < лат. *balneum* < дгр. *βαλανεῖον* «баня», «купальня»; нгр. *τσιμπούσι* «свято» < турк. *cumbus* < дгр. *στυμβόσιον* «свято» [5];

– запозичення, які без значної зміни форми змінили тільки значення завдяки розширенню або звуженню первинного значення, напр., нгр. *κάμαρα* «кімната» < лат. *camera* < дгр. *καμάρα* «все, що має куполоподібну стелю»; *πάστα* «паста» < італ. *pasta* < лат. *pasta* < дгр. *πάστη* «тісто» [5];

– запозичення, які змінили і форму, і значення, напр., нгр. *πίτα* «пиріг» < італ. *pitta* < лат. *picta* < дгр. *πηκτή* «густий»; *καναπές (ο)* «канапа» < фр. *canape* < лат. *conopseum* < гр. *κωνόπιον* «ліжко з накидкою від комарів» < дгр. *κωνοπέον, ὄνος (ὁ)* «ліжко з накидкою» < *κώνωψ, ὄπος (ὁ)* «комар» [6].

– запозичення-гібриди, які додали закінчення або префікс в проміжній мові, напр. нгр. *μιτζέλι (το)* «горошок» < іт. *pisello* < лат. **pisellum* зменш. < лат. *pisum* < дгр. *πίσος (ὁ)* «горох» [5], або які є складеними зі слів або лексичних елементів грецького походження, напр., нгр. *ντισκοτέκ ή δισκοθήκη* < γαλ. *discotheque* < *δίσκος+θήκη* [1, с.139].

За критерієм мови розглядається, з якої мови-посередника запозичила зворотне запозичення новогрецька.

Існують запозичення, які повернулися через латинську, італійську, французьку, англійську, турецьку та інші мови.

Визначальною є роль латинської мови, через яку зворотні запозичення увійшли до середньовічної та новогрецької мови. Через латинську слова грецького походження увійшли до італійської, французької, англійської та повер-

нулися до новогрецької, напр., нгр. *καρότο* < італ. *carota* < лат. *carota* < дгр. *κάρα* «голова»; нгр. *πόζα (η)* «поза» < іт. *posa* < лат. *pausa* < єгр. *παύσις* < дгр. *παύω* «стримувати», «уповільнювати»; *ζαμπόν (το)* «шинка» < фр. *jambon* < слат. *gamba* < лат. *camba* | *gamba* < дгр. *καμπή (ή)* (дор. *καμπά*) «вигин», «суглоб»; *πέναλτι (το)* «штраф», «штрафний удар» < англ. *penalty* < слат. *poenaltas* < *poenalis* < лат. *poena* < дгр. *ποινή* «покарання», «відшкодування» [4]. Більшість зворотних запозичень увійшла до новогрецької мови за посередництвом італійської завдяки багатовіковому впливу її культури та завдяки пануванню Венетів в Греції, напр. нгр. *κορδόνι (το)* «шнурок» < іт. *cordone*, зменш. < лат. *c(h)orda* < дгр. *χορδή (ή)* (дор. *χορδά*) «кишка», «струна». Також маса лексичних одиниць увійшла до новогрецької з турецької мови через багатолітнє перебування греків у турецькому ярмі, напр., нгр. *αμπάρι* «амбар», «склад» < турк. *ambar* < дгр. *εμπόριον* «торгівля».

Проаналізувавши зворотні запозичення, можна зробити деякі висновки щодо трансформацій, які вони претерпіли. А саме, було відзначено, що більшість зворотних запозичень, які увійшли з турецької мови, змінили тільки форму, ті ж, які прийшли з італійської, змінили і форму, і значення.

Згідно з рівнем адаптації зворотних запозичень до морфологічної та фонологічної системи новогрецької мови, розрізняють адаптовані (*γάμπα, γκλαμουριά*) та неадаптовані (*γκλάμουρ, μπουτίκ*) запозичення. Факторами, які зумовлюють рівень пристосування зворотних запозичень до флективної системи новогрецької мови є:

- давність, напр., *γάμπα* «гомілка» < іт. *gamba* < лат. *camba* | *gamba* < дгр. *καμπή (ή)* «вигин», «суглоб» – давнє, *γκλάμουρ* «гладур», «блиск» < англ. *glamour* < шотл. *glammar* < нов.англ. *grammar* < дгр. *γραμματική* «граматика» – новітнє,
- морфо-фонологічна подібність або відмінність між новогрецькою мовою та мовами, з яких повернулися лексичні одиниці, напр., *γαρόφαλλο* «гвоздика» < іт. *garofalo* < лат. *caryophyllum* < дгр. *καρυόφυλλον* «листя горіха» – з італійської мови, *μπουάτ* «коробка» < фр. *boîte* < лат. *buxita* | *ruxis, -idis* «дерев'яна коробка» < дгр. *πίξις, -ιδος* «коробка з деревини вічнозелених рослин» – з французької,
- престиж деяких мов, який призвів до не пристосування слів, що повернулися, напр., *μπουτίк* з французької,
- наявність двох типів, один з яких є адаптованим, а інший ні, напр., *γκλάμουρ-γκλαμουριά*
- наявність двох однокореневих типів, одного адаптованого, іншого ні, які увійшли до новогрецької через різні мови, напр., *μπριλλάντι* «діамант» < іт. *brillante* | *brillare* < лат. *beryllus* < дгр. *βήρυλλος* «дорогоцінний метал» – з італійської мови, а *μπριγιάν* «діамант» < фр. *brillant* | *briller* < іт. *brillare* < лат. *beryllus* < дгр. *βήρυλλος* «дорогоцінний метал» – з французької мови [7].

Частотність вживання зворотних запозичень є також своєрідним критерієм їх класифікації. Більшість лексичних одиниць вживаються у розмовному мовленні та є досить поширеними. Деякі запозичення є діалектними, передусім ті, які увійшли до новогрецької мови з турецької мови. Вони зустрічаються на східних островах Егейського моря, в Македонії, у Фракії тощо. Ті ж слова, які прийшли з італійської мови, зустрічаються на Криті, на Пелопонесі тощо.

Деякі запозичення помилково вважаються зворотними. Саме тому мають бути наявними достатньо доказів, а саме морфо-фонологічні трансформації, час запозичення, семантичні, прагматологічні данні щодо вживання слів. Прикладом може слугувати слово *καπετάνιος*, яке є запозиченням з латинської мови *καπετάνιος* «капетан» < вен. *capetano* | *capetanio* | *capitanio* < нов.лат. *capitanus* < середньовічний лат. *capitaneus* < лат. *caput, -itis* «голова».

Отже, можна стверджувати, що зворотні запозичення є досить поширеним видом лексичного запозичення в новогрецькій мові. Вони безпосередньо ілюструють процес взаємодії мов, переміщуючись з однієї мови до іншої. Процес визначення шляху зворотних запозичень іноді є досить складним та заплутаним, однак саме тому він являє інтерес для мовознавців. Зворотні запозичення не тільки збагатили новогрецьку мову на лексичному рівні, але й допомагають у вивченні зв'язків політичних, культурних, економічних як між мовами сучасними, так і між мовами стародавними.

Література:

1. Балалыкина Э. А. Метаморфозы русского слова: учеб. пособие / Э. А. Балалыкина. – М.: ФЛИНТА: Наука, 2012. – 264 с.
2. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / М. П. Кочерган. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 368 с.
3. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α. Νεολογικός δανεισμός της νεοελληνικής / Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη. – Θεσσαλονίκη, 1994. – 298 σ.
4. Ανδριώτης Ν. Π. Ετυμολογικό λεξικό της κοινής νεοελληνικής / Ν. Π. Ανδριώτης. – Β' έκδοση. – Αθήνα, 1999. – 1494 σ.
5. Μπαμπινιώτης Γ. Ετυμολογικό λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας / Μπαμπινιώτης Γ. – Α' έκδοση. – Αθήνα: Κέντρο λεξικολογίας Ε.Π.Ε., 2009. – 1720 σ.
6. Μπαμπινιώτης Γ. Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας / Γ. Μπαμπινιώτης. – Α' έκδοση. – Αθήνα: Κέντρο λεξικολογίας Ε.Π.Ε., 1998. – 2032 σ.
7. Πετρούνιας Ε. Οι τύχες των αρχαίων ελληνικών λέξεων στο νεότερο κόσμο: Λεξιλόγιο και διαχρονικότητα της ελληνικής γλώσσας [Електронний ресурс] / Ε. Πετρούνιας. – Режим доступу: http://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_16/03.html
8. Χαραλαμπίδης Χ. Νεοελληνικός λόγος: Μελέτες για τη γλώσσα, τη λογοτεχνία και το ύφος / Χ. Χαραλαμπίδης. – Γ' έκδοση. – Αθήνα: Εκδ. Νεφέλη, 2001. – 397 σ.

УДК 81'373.7(045)

Ю. В. Жарікова,

Маріупольський державний університет, м. Маріуполь

ТИПИ ВІДПОВІДНОСТЕЙ РУМЕЙСЬКИХ, УКРАЇНСЬКИХ ТА НОВОГРЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

У статті розглянуто типи відповідностей румейських, українських та новогрецьких фразеологічних одиниць, а саме еквіваленти, аналоги та безеквівалентні ФО. З урахуванням того, що ФО будь-якої мови є трансляторами культури, у статті досліджено вплив української та грецької культур на румейську, а також їхнє відбиття у румейській мові.

Ключові слова: зіставна фразеологія, еквівалент, аналог, безеквівалентний фразеологізм, культура.

В статье рассмотрены типы соответствий румейских, украинских и новогреческих фразеологических единиц, а именно эквиваленты, аналоги и безэквивалентные ФЕ. Учитывая то, что ФЕ любого языка являются трансляторами культуры, в статье исследовано влияние украинской и греческой культур на румейскую, а также их отражение в румейском языке.

Ключевые слова: сравнительная фразеология, эквивалент, аналог, безэквивалентный фразеологизм, культура.

The article describes the types of correspondences of the Rumeic, Ukrainian and Modern Greek phraseological units, namely equivalents, analogs and non-equivalent PU. Given that PU of any language are translators of the culture, the article studied the effect of Ukrainian and Greek cultures to Rumeic one and their reflection in Rumeic language.

Key-words: comparative phraseology, equivalent, analog, non-equivalent idiom, culture.

Останнім часом все більше науковців займаються дослідженням фразеологічних одиниць (далі ФО) у контрастивному аспекті. Вагомий внесок у розвиток цього напрямку зробили такі вчені, як: О. Ф. Арсент'єва, О. Д. Райхштейн, Л. І. Ройзензон, В. М. Мокієнко, А. М. Емірова та ін.

При зіставному вивченні фразеологічних одиниць важливим є вивчення міжмовних відносин таких, як еквівалентність, аналогічність та безеквівалентність. Однак, на сьогодні, питання визначення головних ознак і критеріїв віднесеності тих або інших фразеологізмів до групи еквівалентів або аналогів є неоднозначним та суперечливим і потребує детального дослідження.

Слід зауважити, що вивчення фразеології саме у контрастивному аспекті має безпосередній зв'язок з етнолінгвістикою, лінгвокультурологією, теорією та практикою перекладу, проблемами міжкультурної комунікації. Завданням зіставних досліджень є виявлення системних зв'язків між ознаками, що складають своєрідність тієї чи іншої лінгвокультури. Саме тому досі існує коло питань, які вимагають тривалого комплексного дослідження.

Мета нашої розвідки полягає у з'ясуванні типів відповідностей (еквівалентів, аналогів та безеквівалентних ФО) румейських, українських та новогрецьких фразеологізмів.

На сучасному етапі вивчення зіставної фразеології найбільш поширеними є такі групи фразеологізмів для зіставлення, як компаративні ФО, соматичні ФО, фразеологізми з компонентом-зоонімом, ФО з ономастичним компонентом, але поки що недостатньо фундаментальних праць з дослідження фразеологічних систем споріднених чи неспоріднених мов у цілому.

Різні автори послуговуються різними термінологічним апаратом при висвітленні типів відносин між ФО. Так, наприклад, С. Влахов та С. Флорін розрізняють різні види фразеологічних еквівалентів такі, як: повні і абсолютні еквіваленти, неповні (часткові) фразеологічні еквіваленти, відносні фразеологічні еквіваленти та індивідуальні еквіваленти [4, с. 184–188]. Деякі, досліджуючи національну специфіку ФО, користуються такими поняттями, як фразеологічна відповідність, фразеологічна еквівалентність, семантико-образна еквівалентність, семантична еквівалентність, фразеологічна лакуна та фразеологічна безеквівалентність. Однак, традиційними та найпоширенішими залишаються такі поняття, як фразеологічні еквіваленти (повні та часткові), фразеологічні аналоги (повні та часткові) та безеквівалентні ФО. Отже, розкриємо значення цих термінів.

Повні фразеологічні еквіваленти – це ФО двох або більше мов з однаковими сигніфікативно-денотативними та конотативними макрокомпонентами значення, структурно-граматичною організацією та компонентним складом [2, с. 4]. Наприклад, *докин ема сту просуну – кров кинулася в обличчя – μου ανεβηκε το αίμα στο πρόσωπο, злыз кардья – тисне серце – μου σφίγγει η καρδιά, зун ама шклы ки гата – живуть як кішка з собакою – ζουν σαν το σκύλο με τη γάτα, ис Тъгыос ксер ту – одному Богу відомо – ένας Θεός ξέρει, ас ту ну-м дъз вээн – з голови не йде – δεν φεύγει απ' το κεφάλι, валу ту мат-м – накинути оком – βάζω στο μάτι, вари ора – важка година – βαριά ώρα, взыгу та матя – закрити очі – κλείνω τα μάτια μου, враз ту ема – кров кипить – βράζει το αίμα μου та ін.*

Характерною особливістю часткових еквівалентів є наявність окремих розбіжностей у плані вираження, однак сигніфікативно-денотативні та конотативні макрокомпоненти значення співпадають [2, с. 4]. Наприклад, *ахмахка капитя* (букв. дурні гроші) – *шалені гроші* – *τρέλα λεφτά*, *валу митанийис* (букв. класти поклони) – *бути поклони – κάνω μετανοίες*, *валу нас т гула-м тьылэя* (букв. класти петлю на шию) – *одягати петлю на шию – βάζω τη θηλιά στο λαιμό μου*, *вгалу глоса – вивалити язика – μου βγαίνει η γλώσσα* та ін.

Повні фразеологічні аналоги мають однаковий сигніфікативно-денотативний макрокомпонент значення та суб'єктивно-оцінну конотацію, але різняться у компонентному складі, структурно-граматичній організації, образній основі, функціонально-стилістичній приналежності та емотивних семах [2, с. 4]. Наприклад, *каму ах ту псилу камил* (букв. робити з лопи верблюди) – *робити з мухи слона – το κάνω ζήτημα*, *гургурыз кардья-м* (букв. серце дзорчить) – *у животі пищики грають – κοιλά μου παίζει βιολί / ταμπούρα*, *глоса ти пэз* (букв. язик не грає) – 1) *вивалити язика – 1) μου βγαίνει η γλώσσα*; 2) *γίνομαι τάβλα στο μεθύσι*, *глоса ян чагалдах – язик як помело – η γλώσσα μου πάει ροδάκι* та ін.

У часткових фразеологічних аналогах наявні не лише значні розбіжності у компонентному складі, образній основі та структурно-граматичній організації, але й в сигніфікативно-денотативних та конотативних макрокомпонентах значення [2, с. 4], наприклад, *дъуй ки пэр* (букв. дає та бере) – *бути при смерті – πνέω τα λοίσθια*, *вгалу хт гула-м* (букв. діставати з горла) – *вийти боком – του βράζω ζινό (από τη μύτη)*, *гулводьку прама – дурний як вівця – σαν το βόδι στο παχύ та ін.*

Отже, вище ми розглянули фразеологічні еквіваленти та аналоги на прикладі трьох мов, але під час опрацювання нами ФО часто мали місце такі випадки, коли еквіваленти або аналоги були наявні лише у двох з трьох аналізованих мов, а в одній із мов доводилося надавати описовий переклад фразеологічної одиниці, наприклад, частковий фразеологічний аналог румейської ФО *кома взан манац ту взы* (букв. він це смочке матусину цицю) – *матусин синок* у грецькій мові передається одним словом *μαμάκιας* або румейський фразеологізм *кспаз куруныс* (букв. лякати ворон) – *ворон ловити* у грецькій мові тлумачиться тільки за допомогою описового перекладу.

Цікавими для нашого дослідження були випадки, коли румейські фразеологізми мали повні або часткові еквіваленти в одній із мов, а в іншій лише аналог. Наприклад, *малясын глоса-м* (букв. язик вкрився волоссям) має повний еквівалент у грецькій мові – *μαλλιάσε η γλώσσα μου*, та частковий аналог в українській – *язик втомився*; ФО *мэра ныхта* (букв. день ніч) є повним еквівалентом грецькій *μέρα νύχτα*, та має повний аналог в українській – *з ранку до вечора*. Фразеологізм *мону плы гала теш* є повним еквівалентом українському *тільки пташиного молока не вистачає* та частковим грецькому *кай тов повлюб то уάλα*, ФО *офтира лахардэіс* повний еквівалент українському *пусті слова* у грецькій мові має лише аналог *λόγια του αέρα*. Таких прикладів є дуже багато. Але важливим є той факт, що повних еквівалентів між румейськими та українськими фразеологізмами набагато більше ніж між румейськими та новогрецькими, яких здавалося б мало бути багато, адже румейська та новогрецька мова є близькоспорідненими. Можемо припустити, що фразеологічна система румейської мови розвивалася вже під час проживання румеїв в Україні. Саме тому багато ФО є, ймовірно, кальками ФО української мови. С.М. Верещагін та В.Г. Костомаров використовують термін «лінгвокраїнознавча інтерференція», тобто ототожнення лексичних фонів двох мов у свідомості білінгва [3, с. 78]. Відповідне явище спостерігається і в румейській мові на сучасному етапі її розвитку. Її носії є трансляторами двох культур: грецької та української. Вони обидві знайшли своє відображення саме у мові румеїв. З одного боку, у румейській мові існують власне грецькі фразеологізми, притаманні тільки їй, а з іншого – власне українські. Так, наприклад, ФО *дъугу кулунчить* (*давати гарбуза*) притаманна тільки

слов'янським мовам, адже традиція подавати гарбуза при відмові у сватанні відома тільки серед слов'ян. Однак цей фразеологізм вживається і в румейській мові. ФО *Харус пису прата* (букв. *Харон ходить слід за нами*) кажуть у випадках, коли хтось має дуже скоро померти) відома грекам (адже саме у грецькій міфології Харон був супутником смерті) і дуже часто використовується румейми.

Отже, перейдемо до аналізу безеквівалентних фразеологізмів, які справедливо вважають трансляторами національної специфіки мови. В.М. Телія слушно зауважує, що «фразеологізми виникають в національних мовах на основі такого образного уявлення дійсності, яке відображає побутово-емпіричний, історичний та духовний досвід мовного колективу, який безумовно пов'язаний з його культурними традиціями, адже суб'єкт номінації та мовленнєвої діяльності – це завжди суб'єкт національної культури» [5, с. 214].

Безеквівалентні ФО – це ті фразеологізми, які не мають відповідностей у фразеологічній системі іншої мови [1, с. 116]. Ці ФО можна поділити на три групи:

1. ФО мови-джерела, семантику яких можна передати мовою-реципієнтом за допомогою словосполучень, розгорнутого опису. Наприклад, *Панайиас трапез* (букв. *стіл Діви Марії*) 'багатий стіл; стіл, який накривали у румейських селах за десять днів після народження дитини', *с фай зифт ки гана* (букв. *нехай їсть порожнечу та гіркоту*) 'вживається як відповідь на чиюсь відмову їсти, скуштувати щось', *ташхура Иван* (букв. *огорожа Иван*) 'нероба, людина, яка тільки ходить по вулицях, нічим не займаючись', *ти тройс ту халхаман мас* (букв. *не з'їш наш добробут*) 'вживається як звернення до гостя, як заклик до того, щоб він сів за стіл і пригостився чимось', *Тудор мас хаймах (чир-чиря) ти трой* (букв. *наш Федір каймак (чебуреки) не їсть*) 'кажуть у випадках, коли хтось щось дуже бажає (завичай з їжі), але йому це не дають'.

2. ФО мови-джерела, які мають семантичну відповідність у мові-реципієнті у вигляді окремої лексеми (монолексеми) або групи окремих лексем. Відповідно, для цієї групи фразеологізмів є характерним лексичний спосіб перекладу [1, с. 119]. Наприклад, *кхсхандо духтор* (букв. *неправильний півень*) 'недоумок', *матя скутна* (букв. *очі темні*) 'не озирюючись, напролом', *прату апису* (букв. *ходити позаду*) 'залицятися до когось', *пши ки наса* (букв. *душа та подих*) 'дуже хотіти', *скутумэну лаго* (букв. *вбитий заєць*) 'дуже втомлений', *т'а т'ын (тун) зис нда котня та вга* (букв. *її (його) треба мати тільки з червоними яйцями*) 'лестити комусь' та ін.

О.Ф. Арсент'єва справедливо зауважує, що «у даному випадку між ФО мови-джерела та монолексемою або лексемами мови-реципієнта простежується повна невідповідність плану вираження, також може змінитися функціонально-стилістична конотація. Передається тільки сигніфікативно-денотативне значення та суб'єктивно-оцінна конотація та частково емоційно-експресивна конотація [1, с. 119].

3. До третьої, або змішаної групи, належать ФО мови-джерела, семантика яких може передаватися і окремими лексемами, і словосполученнями та розгорнутими описами [1, с. 120], наприклад, *ту мкро эн ама псар* (букв. *дитина немов риба*) 'непосида, вертка дитина', *ту куньт пула ныро ти скон* (букв. *воша не підніме багато води*) 'азнайка, зарозуміла людина', *укнярку шкльы* (букв. *ледачий собака*) 'ледар, бездіяльна людина' та ін.

В.М. Телія доходить висновку, що «якщо фразеологізм має національно-культурну специфіку, він повинен мати свій засіб втілення в знакову організацію і свій спосіб, що вказує на цю специфіку. Таким засобом втілення культурно-національної специфіки фразеологізмів є образна основа, а способом вказування на цю специфіку є інтерпретація образної основи в знаковому культурно-національному просторі даної мовної спільноти» [5, с. 215]. Отже, ми можемо зробити висновок, що, крім безеквівалентних ФО, носіями національної специфіки є і фразеологічні аналоги, особливо часткові. Адже в образній основі, тобто внутрішній формі, приховано національну самобутність та особливий, специфічний тільки для окремого етносу, спосіб мислення. В особливостях асоціативних зв'язків, що формують семантику ФО, проявляється національна специфіка фразеологізмів.

Таким чином, з проаналізованого нами матеріалу видно, що найбільшу кількість ФО складають фразеологічні еквіваленти (40 %) та аналоги (40 %). Це пояснюється, на наш погляд, перш за все тісними культурними контактами румей з греками у часи їх перебування на Кримському півострові та українцями під час проживання на території Північного Надзав'я. Однак, слід підкреслити, що характерною особливістю румейських фразеологізмів є їхня наближеність до українських, що дозволяє зробити висновок, про те, що фразеологічна система румейської мови розвивалася на пізніх стадіях. Менший відсоток складають безеквівалентні фразеологізми (20 %), що свідчить, що румейська мова є самобутньою та мала свій шлях розвитку незалежно від грецької та української.

Література:

1. Арсент'єва Е.Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц / Е. Ф. Арсент'єва. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1989. – 125 с.
2. Аюпова Р. А. Проблемы сопоставительной фразеологии английского и русского языков : учеб.-метод. пособие / Р. А. Аюпова. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2004. – 27 с.
3. Верещагин Е. М. Лингвострановедческая теория слова / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1980. – 345 с.
4. Влахов С. Непереваемое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Высш. шк., 1986. – 416 с.
5. Телія В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телія. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 288 с.

УДК 811.111'37

О. І. Заграновська,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, кафедра англійської філології, м. Івано-Франківськ

СПОСОБИ ЗАСТОСУВАННЯ ДИРЕКТИВНИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ У З'ЯСУВАЛЬНИХ ВИСЛОВЛЕННЯХ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОГО ТА АНГЛІЙСЬКОГО МОВЛЕННЯ)

У статті досліджуються директивні мовленнєві акти, способи їх реалізації у з'ясувальних висловленнях. На прикладах українською та англійською мовами аналізуються такі способи вираження мовленнєвих актів директивного типу, як наказ, настійні вимоги, прохання, висловлення побажання, попередження та пропозиції. Також з'ясовано роль їхнього вжитку для досягнення бажаної комунікативної мети.

Ключові слова: директивні мовленнєві акти, з'ясувальні висловлення, комунікативна мета.

В статье исследуются директивные речевые акты, способы их употребления в изъяснительных высказываниях. На примерах украинского и английского языков анализируются такие способы выражения речевых актов директивного типа, как приказ, настоятельные требования, просьбы, выражение желания, предупреждения и предложения. Также, обозначена роль их употребления для достижения желательной коммуникативной цели.

Ключевые слова: директивные речевые акты, изъяснительные выражения, коммуникативная цель.

The research focuses on the directive speech acts, on the ways of their realization in the explanatory statements. The notion of the speech act and its role in making communication successful excites a much greater interest among the linguistic scholars. Due to the act of speech the language utterance acquires the communicative meaning.

In linguistics and the philosophy of language the speech act is considered to be an utterance that has performative function in language and communication. The contemporary use of the term goes back to J.L. Austin's development of performative utterances and his theory of locutionary, illocutionary and perlocutionary acts. Speech acts are commonly taken to include such acts as promising, ordering, greeting, warning, inviting and congratulating.

J. Searle has set up the following classification of illocutionary speech acts: assertives, directives, commissives, expressives, declaratives.

In our research we want to focus on the analysis of the directive speech acts and underline their role in the process of communication. Hence, the aim of our research is to analyze the characteristics of the directives and to show the ways of their realization in the explanatory statements for reaching the communicative purpose on the examples in the Ukrainian and English languages.

Directives are speech acts that are used to cause the hearer to take a particular action, e.g. requests, command and advice. In the explanatory statements such acts are realized in the following ways: by way of command (to command), insistent request (to require), advice (to advise), wish (to want), warning (to warn), entreaty (to beg) and others.

Key words: directive speech acts, explanatory statements, communicative purpose.

На сучасному етапі розвитку комунікативно зорієнтованої лінгвістики проблема мовленнєвого спілкування посідає досить вагоме місце. Поняття мовленнєвого акту (далі – МА) та його роль у здійсненні успішного спілкування викликає дедалі більшу зацікавленість серед вчених-лінгвістів. Адже саме МА перетворює мовне висловлення в носія комунікативного смислу [3, с. 21].

Відомо, що спілкування людей відбувається у межах комунікативного акту, складовими якого є особистості учасників комунікації (адресанта і адресата) як носіїв соціальних ролей, психічних властивостей, психологічних якостей, духовних, естетичних тощо ідеалів, когнітивних особливостей; конститутивні елементи спілкування; повідомлення, яке поєднує комунікантів тощо [3, с. 186].

Основи теорії МА було закладено Дж. Остіном у 1955 р. у межах Джеймсівського курсу, читаного ним у Гарвардському університеті. У 1962 р. його погляди знайшли своє втілення у посмертно виданій книзі «Слово як дія». Ідеї Остіна розвивали філософи-аналітики, логіки та прагматики Дж. Серль, П. Строссон, Г. Грайс, Дж. Ліч, лінгвісти А. Вежбицька, М. Нікітін та ін. [3, с. 187].

Опираючись на дослідження вчених-лінгвістів типовим можемо вважати таке розуміння МА: «Мовленнєвий акт – це цілеспрямована мовленнєва дія, яка відбувається відповідно до принципів і правил мовленнєвої поведінки, що розглядається в межах прагматичної ситуації» [2, с. 136].

У нашому дослідженні ми зупинимося на аналізі МА директивного типу та з'ясуємо їх роль в процесі спілкування. Звідси витікає мета дослідження, а саме проаналізувати характеристики директивних МА та на прикладах показати способи їх реалізації у з'ясувальних висловленнях для досягнення комунікативного наміру.

Предметом дослідження є МА директивного типу.

Аналіз проводитимемо на матеріалі сучасної української та англійської мов.

На даному етапі дослідження особливу увагу привертає насамперед іллокутивний МА як спосіб досягнення мовцем певної комунікативної мети. Дж. Сьорль виділив у своїй класифікації п'ять основних типів іллокутивних актів: репрезентативи, директиви, комісиви, експреси ви, декларації [8, с. 170].

Наразі нас цікавлять директивні МА, які в залежності від комунікативної мети поділяються на декілька різновидів. У з'ясувальних реченнях такі акти реалізуються наступними способами: наказами (to command, to order), настійними вимогами, проханнями (to require), порадою (to advise), висловленням бажання (to want, to desire), застереженням (to warn), дозволом (to allow, to permit), заборобою (to forbid, to vote), благанням (to beg, to plead), вимогою (to demand, to insist, to urge), та ін.

Складність синтаксичної та семантичної будови з'ясувальних конструкцій зумовлює можливість директивної семантики як у всьому висловленні, так і в його окремих структурних частинах. За наявності семантики директив усі з'ясувальні висловлення можна поділити на такі групи:

- 1) висловлення, у яких директива наявна в підрядній частині, а головна містить лише вказівку на директиву;
- 2) висловлення, у яких директива міститься у головній частині, а підрядна лише є її складовим елементом;
- 3) висловлення, у яких і в головній, і в підрядній частинах є окремі директиви.

У з'ясувальних висловленнях першої групи можуть міститися наступні директиви: наказ, настійна вимога, прохання, висловлення бажання, застереження, пропозиція.

Наказ являє собою офіційне розпорядження людини, яка наділена певними повноваженнями, владою. Глибинна структура наказу містить передбачення, що слухач повинен виконати те, що хоче від нього мовець. Ситуація наказує типовою для таких стосунків співрозмовників, за яких мовець, враховуючи певні чинники (соціальне положення, вік, посаду), ставить себе вище за слухача, а тому й очікує від нього цілковитого підкорення.

У головній частині таких з'ясувальних висловлень завжди експлікується перформативне дієслово, яке є вказівкою до виконання бажаної мовцем дії, а сама бажана дія міститься у підрядній частині.

Наведемо приклади українською та англійською мовами.

Це наш хлопець, я наказав, щоб не стояв на видноті (С.Маликов);

Close the window! It's cold here (Зачини вікно! Тут холодно).

Turn off the TV, I am going to sleep (Вимкни телебачення, я збираюся спати).

Настійна вимога за значенням наближається до наказу і виявляється у рішучій формі волевиявлення й залежності слухача від мовця. Характерним для вимоги є те, що мовець переконаний у тому, що має право вимагати від слухача зробити те, чого він бажає [1, с. 22]. Але від наказу настійну вимогу відрізняє неофіційність стосунків мовця й слухача, що позбавляє такі висловлення категоричності.

Наприклад:

Гадаю, я попрошу Вас закінчити цю роботу (I think I will ask you to finish this work).

Прохання спонукає слухача задовольнити потреби й бажання мовця. Головна частина в таких конструкціях, як правило, експлікує перформатив просити, який вказує на наявність прохання у підрядній частині.

Наприклад:

Хлопці просять, щоб ви повернулись у лікарню (Ю. Щербак); My mother asked me to come to dinner on time (Моя мати попросила мене прийти вчасно на обід).

Ситуація прохання, як і наказу або настійної вимоги, спрямована на те, що мовець зацікавлений у виконанні певних дій слухачем. У головній частині таких висловлень міститься дієслово хотіти. Так, у з'ясувальному висловленні: Я хочу, щоб ти перебрався до мене і заступив мені сина. Щоб на смертному одрі закрив мені очі. – Вчитель поклав руку мені на плече (Д. Бандрівський) – мовець просить слухача (як відомо зі змісту повісті учитель – колишнього учня), щоб той перейшов до нього жити і тим самим зробить йому велику послугу. Або I want my children to grow wise and strong and help me live my life to the end (Я хочу, щоб мої діти вирости розумними і сильними і допомогли мені прожити моє життя).

Специфічними є з'ясувальні висловлення, що, на нашу думку, крім прохання мають додаткову ознаку доручення. У головній частині таких висловлень міститься не перформативне дієслово, а дієслово казати.

Наприклад:

She told her children to stay and help her about the house (Вона сказала дітям залишитися і допомогти їй по дому). Героїня просить і разом з тим доручає своїм дітям зробити певну роботу, яку, можливо за інших обставин, вони б не зробили.

Висловлення бажання завжди реалізується у підрядній частині з'ясувального речення, а головна містить перформатив хотіти, бажати. Побажання можуть висловлюватися від першої та від третьої особи.

В даному випадку мовець повідомляє слухачеві про бажану для себе ситуацію, **наприклад:** Я хочу, щоб усе моє стало й твоїм (О. Васильківський). З іншого боку, в них спостерігається імпліцитне прохання: мовець прагне викликати своїми словами відповідні дії слухача, які сприяли б здійсненню бажаного: Але я не хочу, щоб вони [лебеді] одлітали од нас (М.Стельмах).

Іноді висловлення бажання буває досить рішучим і категоричним.

Наприклад:

He doesn't want me to change my job (Він не хоче, щоби я міняла своєї роботи).

Комунікативна мета застереження – уберегти співрозмовника (співрозмовників) від негативних наслідків, до яких може призвести його (їхня) дія. У головній частині з'ясувальних висловлень-застережень експлікується лексема попередити, яка вказує на ситуацію, якої треба стеретися. Л.В.Фоміна зазначає, що «застереження... завжди пов'язане з повідомленням адресату деякої нової для нього інформації про можливий несприятливий стан справ» [9, с. 118]. Таким чином, на її думку, застереження – це спроба мовця заставити слухача відмовитися від своїх намірів і тим самим уберегти його від того поганого, що може статися: Шпрінгер через перекладача попередив його, що зараз приведе Іванова для очної ставки (С.Маликов);

З'ясувальні висловлення можуть виражати пропозицію, яка визначається тим, що мовець, вважаючи виконання певної дії необхідним, доцільним, корисним для нього самого, для слухача або для інших людей, що не беруть участі у розмові, висловлює свою власну думку, намагаючись переконати в цьому слухача й тим самим спонукати його виконати дію. У висловленнях – пропозиціях право вибору за будь-яких умов залишається за слухачем. Мовець не віддає наказів, не просить і не вимагає нічого від співрозмовника, він лише пропонує, тобто запрошує адресата поміркувати, тверезо оцінити ситуацію, тим самим намагаючись привернути його увагу до свого бачення розв'язання ситуації. За словами Анни Вежицької, мовець намагається допомогти співрозмовникові у прийнятті власного рішення, привертаючи його увагу до тих можливостей, які він міг і не помітити [6, с. 187].

З'ясувальні висловлення пропозиції можуть передавати:

1. Наказ: You will have to tell me everything what is going on in the village (Тобі доведеться розповідати мені про усе, що відбувається на селі).

2. Настійну вимогу: I insist on your making a decision (Я наполягаю на тому, щоби ти прийняв рішення).

3. Прохання: Promise me that you will never leave me (Пообіцяй мені, що ти ніколи мене не покинеш).

4. Пораду: Forget about yesterday's words! (Забудь про вчорашні слова!).

5. Застереження: My friend warned me not to risk my business (Мій друг застерігав мене не ризикувати своїм бізнесом).

6. Пропозицію: Come and have a look at what we have found! (А ну ж бо погляньте, що ми знайшли!).

Всі зазначені вище директивні МА вживаються в процесі спілкування, щоби показати, з яким наміром мовець звертається до слухача, якої відповіді чи дії він очікує від адресата і як він бачить подальший розвиток спілкування.

Отже, проведене нами дослідження показує, що директивна семантика у з'ясувальних висловленнях може міститися або в головній, або в підрядній, або одночасно й у головній, і в підрядній частинах.

Комунікативна мета тієї чи іншої директиви може реалізуватися як у самому з'ясувальному реченні, так і в контексті. На прикладах українською та англійською мовами ми показали, якими способами реалізуються директивні МА у з'ясувальних реченнях, і як за допомогою їх мовець звертається до слухача, впливає на його поведінку, підштовхує до виконання тих чи інших дій і, таким чином, досягає бажаного комунікативного наміру.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Синтаксис и семантика в синтаксическом описании // Единицы разных уровней строя языка и их взаимодействие. Доклады симпозиума / Ю. Д. Апресян. – М. : Наука, 1969. – С. 302–306.
2. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. – С. 136–137.
3. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генетика: проблеми і перспективи: Монографія / Ф.С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2005. – 256 с.
4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич // Підручник. – К. : Видавничий центр «Академія», 2009. – 344 с.
5. Бережан Л. В. Структура і семантика спонукальних конструкцій // Структура і семантика мовних одиниць у функціональному аспекті: Збірник наукових праць / Л. В. Бережан. – Чернівці, 1996. – С. 117–126.
6. Вежицька А. Речевые акты // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 16 / А. Вежицькая. – М. : Прогресс, 1985. – С. 251–275.
7. Мясоєдова С. В. Категорія спонукування і її вираження в непрямих висловленнях сучасної української мови: дис. на здоб. наук. ст. канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. В. Мясоєдова. – Харків, 2001. – 178 с.
8. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17 / Дж. Серль. – М. : Прогресс, 1986. – С. 170–194.
9. Фоміна Л. В. Комунікативна організація безсполучникового складного речення спонукального типу: дис. на здоб. наук. ст. канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. В. Фоміна. – Харків, 2000. – 163 с.
10. Grice H. P. Logic and Conversation / H. P. Grice // Syntax and Semantics. – 1975. – Vol. 3. – P. 41–58.

М. О. Камінська,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ІМПЛІЦИТНА ОЦІНКА У ФОКУСІ СУЧАСНИХ ДИСКУРСИВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті розглянуто поняття імпліцитної оцінки через призму сучасних досліджень лінгвістики. Велика увага приділяється поняттю імпліцитності, що охоплює різні мовознавчі аспекти, виявлено декілька підходів тлумачення сутності мовленнєвого імпліціювання, кожний з яких має як об'єкт дослідження різні аспекти багатопланового явища опосередкування, які, таким чином, доповнюють один одного.

Ключові слова: оцінка, імпліцитна оцінка, імпліцитність, пресупозиція, інференція, іллокутивна сила.

В статье рассмотрено понятие имплицитной оценки через призму современных исследований лингвистики. Большое внимание уделяется понятию имплицитности, охватывающее различные языковедческие аспекты; выявлено несколько подходов толкования сущности речевого имплицитования, каждый из которых имеет в качестве объекта исследования различные аспекты многопланового явления опосредования, которые, таким образом, дополняют друг друга.

Ключевые слова: оценка, имплицитная оценка, имплицитность, пресуппозиция, инференция, иллокутивная сила.

The article deals with the notion of implicit evaluation through the prism of contemporary linguistics researches. Much attention is paid to the notion of implicitness which covers various aspects of linguistics. Several approaches of interpretation of the notion implicitness are also revealed, which complement each other and therefore help to formulate the definition of implicit evaluation.

Key words: evaluation, implicit evaluation, implicitness, presupposition, inference, illocutionary force.

Мовленнєва діяльність людини є невід'ємною частиною її загальної діяльності та однією із найважливіших умов самогo життя людини. Це пояснює інтерес лінгвістів до процесу мовлення та здатності розуміти та використовувати мову для вираження нашого ставлення до оточуючого світу та впливу на інших носіїв мови. Оцінка виступає обов'язковим елементом пізнання, що ґрунтується на ціннісному підході до суспільства, без якого неможлива діяльність та життя людини як істоти, що має потреби, інтереси, цілі. Вона виступає, з одного боку, мірилом найважливіших аспектів життєвого хаосу людини та, з іншого, відображенням механізмів світосприйняття, оскільки, як зазначає Н. Д. Арутюнова, «природа оцінки завжди відповідає природі людини», «оцінка представляє Людину як ціль, до якої звернений світ» [1, с. 58].

Лінгвістичні розвідки вітчизняних та зарубіжних мовознавців спрямовані на різнобічне вивчення аспектів оцінки та оцінного значення: оцінної модальності та логіки оцінок (Н. Арутюнова, О. Вольф, О. Івін, М. Ляпон та ін.); функціональної природи оцінки та її функцій у структурі висловлення та цілого тексту (О. Вольф, В. Гак, С. Дорда, І. Рахманова та ін.); семантико-прагматичних особливостей реалізації оцінного значення (Н. Арутюнова, Т. Космеда, Т. Маркелова, З. Фоміна та ін.); оцінки як типу мовного значення та співвідношення емоційного й оцінного компонентів у структурі значення (І. Арнольд, І. Стернін, В. Телія, В. Шаховський та ін.); мовних засобів вираження оцінки (Н. Бойченко, Т. Вендіна, Б. Коваленко, Н. Падич та ін.). Так, у сучасному мовознавстві поняття «оцінка», «оцінний», «оцінність» є загальноживаними по відношенню до різних галузей мовознавства (морфології, синтаксису, семасіології, прагматики). Висунення антропоцентричного фактора та актуальність дослідження мови як соціально – обумовленого явища привели до визначення оцінки як окремого аспекту прагматики. Незважаючи на велику кількість досліджень, присвячених цьому явищу, дослідження поняття оцінки і досі викликає інтерес науковців.

У фокусі нашої уваги – явище імпліцитної оцінки, яке, в основному, досі лишається поза увагою дослідників. Вивчення мови як діючої, функціонуючої системи, типологічні дослідження когнітивного характеру, а також психолінгвістичні дослідження одиниць і категорій різних мовних рівнів підтверджують той факт, що мова є такою системою, у якій постійно здійснюється органічний баланс експліцитних та імпліцитних засобів. Останні не є інформацією, що являє собою щось другорядне або випадкове. Імпліцитні мовні засоби виявляються як закономірна, істотна, властива мові форма функціонування та є **актуальними** в генезі сучасних лінгвістичних студій. Таким чином, **метою** статті є тлумачення поняття «імпліцитна оцінка» у межах сучасних дискурсивних теорій та надання йому чіткого лінгвістичного визначення.

Для того, щоб зрозуміти та окреслити термін імпліцитна оцінка, звернемось до поняття імпліцитності. Усвідомлення того, що ми розуміємо з окремого висловлення значно більше інформації, ніж міститься в ньому як у мовному утворенні, привернуло увагу лінгвістів до проблеми імпліцитності. Ціла низка лінгвістичних розвідок відзначає, що імпліцитний характер висловлення відображає асиметрію форми та змісту та невідповідність категорій мови та форм мислення. Асиметрія відношень між одиницями плану змісту та одиницями плану вираження є одним із проявів прихованих, імпліцитних категорій мовлення.

Мовна імпліцитність – явище багатовимірне та неоднозначне, яке охоплює різні мовознавчі аспекти. Численні лінгвістичні наукові праці багатьох дослідників, серед яких В. Х. Багдасарян, Ф. С. Бацевич, В. Н. Мороз, К. А. Долінін, В. А. Кухаренко, М. В. Нікітін, О. М. Старикова, що свідчить про важливість цього явища й зацікавленість, яку воно викликає через складність семантичного складу та неоднорідність способів реалізації у мові й мовленні. Через те, що не існує загального розуміння імпліцитності в лінгвістиці, науковці висловлюють різні точки зору щодо цього питання. Аналіз вітчизняного та зарубіжного доробку виявив декілька підходів тлумачення сутності мовленнєвого імпліціювання, кожний з яких має як об'єкт дослідження різні аспекти багатопланового явища опосередкування, які, таким чином, доповнюють один одного.

Питання імпліцитності як мовного феномену був поставлений в граматиці раніше, ніж в інших розділах науки про мову [Кашцельсон, 1972; Уорф, 1972; Шендельс, 1977; Бондарко, 1978, 1984, 2006]. Імпліцитність розглядається в граматиці з точки зору імпліцитної предикації як семантично немаркована категорія; як обмеження, які накладаються на мовну конструкцію у зв'язку з невираженістю її граматичного аспекту. Б. Уорф виділяє приховані категорії, що не отримали формального вираження в складі висловлення, та відкриті категорії, що мають формальне вираження в кожному реченні, до якого входить член цієї категорії. Імпліцитними категоріями вчений називає інтразитивне англійське дієслово та іменник [25].

О. М. Старикова називає імпліцитність «формальною невираженістю елементів чи ланок глибинної структури висловлення» [17]. Дослідниця встановила фонетичні, лексичні та граматичні індикатори імпліцитних структур, які сигналізують про семантичний розподіл висловлювання, тобто про наявність імпліцитних варіантів його смислу. В працях О. М. Старикової імпліцитне, невиражене постає як частина змісту закінченої за своєю формою мовної структури. Вчена вважає, що

вирішальна роль у виявленні прихованих категорій належить смислому фактору, тобто коли лексичні значення слів і їх взаємодія в реченні сигналізують про наявність імпліцитних ланок [17, с. 21–22]. Погоджуючись з цією точкою зору, Н. А. Некрасова уточнює, що твердження відповідає дійсності в тих випадках, коли імпліцитність не відбивається на граматичних властивостях речення, тобто коли формально речення є повним, а в смислому плані має імпліцитні пропозиції, легко відновлювані в мозку реципієнта [13, с. 14].

Прихильники генеративно-перформативного підходу, пов'язаного з використанням правил синтаксису та семантики для генерування та інтерпретації мовленнєвих актів, вважають, що прямий і непрямий мовленнєві акти беруть початок з однієї глибинної структури, у складі якої є перформативне абстрактне дієслово з певними актантами, яке і визначає типи мовленнєвих актів [5, с. 62]. Так, Дж. Росс пояснює здійснення двох мовленнєвих актів при вимовлянні висловлення *I want you to tell me when dinner will be* дією формального правила shifting, яке виділяє дві іллокутивні сили – констатуючу певний факт об'єктивної реальності і питальну [24, с. 250]. Дж. Катц, П. Постал, Б. Фрейзер дотримуються дещо іншої точки зору, а саме, що імпліцитність є результатом збігу двох різних глибинних структур [21, с. 19]. Дж. Фодор розвиває цю концепцію та вважає, що для визначення іллокутивних сил речень необхідно розробити систему правил, які можна прикласти до глибинної структури, які потім конкретизуються лексичними одиницями, що наповнюють синтаксичну структуру. За допомогою цих правил простежується дериваційна історія глибинних структур і роз'яснюються збіг їх поверхневих реалізацій [20, с. 26].

Дослідження в області синтаксичної семантики довели, що імпліцитність характерна одиницям семантичного та лексичного рівнів. О. В. Бондарко поділяє імпліцитність на системно-мовну та мовленнєву (або ситуативну). Системно – мовна імпліцитність обумовлена особливостями системної організації значень у даній мові, які в свою чергу відображають психологічну реальність розумового та емоційного життя людини (а саме тісний зв'язок між експліцитною та імпліцитною формами знання) [6, с. 24]. Вчений пов'язує системно – мовну імпліцитність зі ступенем актуалізації граматичної семантики (семантичні категорії, що являють собою смислові інваріанти високого рівня узагальнення – аспектуальність, темпоральність, модальність, персональність, посесивність і т. д.). Такої ж думки дотримується М. В. Нікітін, вказуючи, що слово – це назва загального і найменування конкретного водночас. У конкретному вживанні слова в ньому присутнє загальне, а узагальнене використання імплікує конкретність [14, с. 112]. В концепції О. О. Залевської «ланцюжки опосередкованих імплікацій лежать в основі упорядкованості знань в інформаційній базі людини» [10, с. 109]. Характер зв'язків в межах асоціативного поля лексичної одиниці залежать від ступеня імпліціювання одного слова іншим. Мовленнєва (або ситуативна) імпліцитність (за класифікацією О.В. Бондарко) передбачає смисл, що випливає з мовленнєвої ситуації та відповідної ситуативної інформації в її зв'язках зі значеннями, вираженими за допомогою мовних засобів [6, с. 24]. Таким чином, поняття ситуативної імпліцитності можна вважати тотожним поняттю імпліцитний смисл. Компонентами імпліцитного смислу О. В. Бондарко називає наступні: 1) мовний зміст висловлення; 2) контекстуальна інформація; 3) ситуативна інформація; 4) фонові знання; 5) прагматичні елементи дискурсу [6, с. 24].

Іншу класифікацію запропонували Б. Хоумер та Дж. Ремзі, які розрізняють структурну, функціональну та процедурну імпліцитності. Структурна імпліцитність пов'язана із семантикою мови, функціональна залежить від контексту та синонімічна вивідним пропозиціям, що містить імпліцитну базу пропозиції. Процедурно імпліцитністю вчені називають таку інформацію (правило або концепт), що імпліцитно міститься в будь-якій процедурі (наприклад, вроджені знання дітей) [18, с. 770]. Названа класифікація корелює із запропонованим О. В. Бондарко поділом на системно-мовну та мовленнєву (ситуативну), адже говорячи про системну імпліцитність Б. Хоумер та Дж. Ремзі мають на увазі системно-мовну, а функціональна відповідає мовленнєвій імпліцитності в термінах О. В. Бондарко.

Існує також думка, особливо поширена в зарубіжній лінгвістиці, згідно з якою імпліцитність ототожнюється з пресупозиціями. Пресупозиція являє собою певний елемент загальних знань мовця і слухача. Велика кількість досліджень присвячена пресупозиціям, що виражають логічні категорії висловлювання. Іноді явище пресупозиції відносять до конотативних елементів речення. Наприклад, Дж. Лакофф вважає, що речення включає твердження (assertion) і пресупозицію (presupposition) [22, с. 597].

Вітчизняна наука трактує пресупозицію як «елемент загального знання мовця і слухача» [15, с. 101], «умови ефективності мовного акту» [2, с. 88], «загальну схильність до сприйняття нової інформації» [11, с. 137]. Розрізняють семантичну пресупозицію (визначається з точки зору умови істинності) та прагматичну пресупозицію, що в широкому сенсі розуміється як відношення між мовцем та доречністю висловлення в контексті. На функціонування пресупозиції в ролі індикатора імпліцитного смислу вказує Л.Р. Безугла [4, с. 256]. Проте має місце також точка зору, згідно з якою імпліцитність не тотожна явищу пресупозиції. Г. І. Приходько відмічає, що пресупозиція служить підґрунтям для вираження того, що не може бути повно і точно висловлене прямо. У такий спосіб пресупозиція пересікається з імпліцитністю як результат з причиною, при цьому пересікання локалізується в одному компоненті імпліцитності – в її мотивуючій основі [16, с. 144].

Когнітивна лінгвістика розглядає імпліцитність з точки зору інференції. Інференція визначається як розумова операція, в результаті якої людина здатна вийти за межі буквального / дослівного значення одиниць, розгледіти за розглянутими їм мовними формами більше змісту і визначити, що з них випливає, витікає, використовуючи досвід буденної свідомості [8, с. 33]. О. С. Кубрякова стверджує, що інференція пов'язана з припущеннями на базі наявного у людини досвіду, з його інтуїцією [9, с. 219]. На думку М. Макарова, на відміну від умовиводів, інференції можуть ґрунтуватися як на логічному висновку, так і на контекстній інформації, соціокультурних знаннях, нормах і принципах комунікативного впливу [11, с. 125]. Дж. Томас з позиції лінгвістичної прагматики вказує на відмінності між поняттями вивідного знання і імплікації. Авторка зазначає, що поширена плутанина термінів *to imply* і *to infer*. У семантиці *imply* означає формальний зв'язок між пропозиціями, тобто, наприклад, *She lives in London* імплікує *She lives in England*. Імплікувати – це натякати, непрямим способом вказувати на щось мовними засобами. Імплікація та інференція являють собою взаємопов'язаний процес, в якому імплікація обумовлює хід інференції слухача / читача [23, с. 175].

У прагматиці вивчення імпліцитної інформації передбачає використання терміну «імплікат». За Г. Грайсом, «імплікат» – це те, що імплікується. У подальших дослідженнях з проблем імплікації і інференції, виконаних з позиції когнітивно-дискурсивної парадигми, імплікат набуває знакової характер. Г. Г. Молчанова розглядає імплікат як умовну одиницю імпліцитного рівня, яка складається, в логічному плані, з вербально вираженого антецедента на експліцитному рівні, і консеквентна, що мається на увазі на імпліцитному рівні. Імплікати – це знаки, які вказують, на імпліцитну інформацію (імплікатури), що міститься в тексті, і є підставою для інферентного висновку. Імплікати активують у свідомості адресата певні концептуальні структури і вказують на ті ділянки концептуального змісту даних структур, в «межах» яких здійснюється пошук і виведення імпліцитної інформації [12, с. 18].

Таким чином, поняття імпліцитності охоплює різні явища як лінгвального, так і нелінгвального характеру. Таке широке тлумачення імпліцитності доводить, що чимало у вивченні цього явища лишається неясним та невизначеним. Вищокреслений матеріал свідчить про те, явище імпліцитності розглядається як у вузькому, так і у широкому розумінні, що пояснює розходження у вихідних положеннях лінгвістів. Ми погоджуємось із думкою Г. І. Приходько про доцільність термінологічного розмежування імпліцитності на лексико-граматичну (що відповідає тлумаченню імпліцитності у вузькому значенні та поширюється на різноманітні редукції у синтаксисі, невираженість лексико-граматичних категорій та імплікації, що є складовими семантики) та когнітивно-комунікативну імпліцитність, що є складною інтеракцією експліцитного значення висловлення та значущого фону мовлення. Остання передбачає приховане чи непряме вираження якогось значення й трактується як явище, що супроводжує мовленнєво-незрозумівий процес [16, с. 145].

Окресливши термін «імпліцитність», повернемося до поняття «імпліцитна оцінка». У загальному, дослідники трактують його як явно не виражене, приховане оцінне значення, присутнє у висловленнях. Особливий інтерес викликають оцінні висловлення, в яких відсутні експліцитні оцінні елементи, але які, все ж, несуть в собі оцінне значення, позитивне чи негативне. Враховуючи той факт, що оцінка виникає на підставі існуючої картини світу, характерної для конкретного соціуму, можна передбачити, що оцінний зміст таких висловлень змінюється залежно від ситуації та конкретних умов. Таким чином, оцінка виражається непрямо, будучи імпліцитним змістом висловлення, який стає зрозумілим лише у певному контексті та втрачає його в інших умовах або поза будь-яким контекстом. Знаходимо підтвердження нашому судженню у Л. Р. Безуглої, яка, розмежовуючи поняття експліцитного та імпліцитного мовленнєво-актових змістів вказує, що зміст висловлення є імпліцитним, якщо для його інтерпретації потрібен широкий контекст [3, с. 18].

Оскільки імпліцитна оцінна інформація декодується тільки в широкому комунікативно-прагматичному контексті, що складається з тісно взаємопов'язаних і взаємодіючих лінгвальних та екстралінгвальних факторів, Г. І. Приходько пропонує транспонувати визначення імпліцитної оцінки і на мовленнєвий акт в цілому. До лінгвальних факторів дослідниця відносить мікро- та макроконтраст, а до екстралінгвальних такі чинники як а) фонові знання комунікантів, що включають до свого складу фрагменти «ціннісної картини світу» соціуму в цілому, й іншу аксіологічну фонову інформацію (культурно-історичну, професійну, вікову і т. д.) та б) елементи комунікативної ситуації.

Н. В. Гончарова, досліджуючи аксіологічну структуру англійського діалогічного дискурсу, зазначає, що в непрямих висловленнях іллокутивний ефект зумовлений прагматичним, а не прямим значенням останнього, тобто непрямі мовленнєві акти можна розглядати як мовленнєві дії, іллокутивна мета яких не знаходить прямого вираження в мовній структурі висловлення. Необхідною умовою існування непрямої оцінки є наявність додаткової іллокутивної сили, яка нашаровується на присутній іллокутивний зміст висловлення та взаємодіє з ним, тобто непрямі оцінні висловлювання містять принаймні дві іллокутивні сили: передачі пропозиційний зміст речення та висловити позитивне або негативне ставлення мовця до певного об'єкта дійсності [7, с. 85]. Є. В. Милосердова називає такі мовленнєві акти синкретичними та розглядає їх як окремі випадки непрямої комунікації.

Більшість науковців схильні вважати, що основними причинами імплікування оцінки є соціокультурні фактори (вікові, соціальні відмінності), дотримання кооперативного стилю спілкування, пом'якшення категоричності висловлювання для досягнення комунікативних намірів, небажання розкрити свої істинні інтенції. В. В. Богданов стверджує, що мовленнєве імплікування сприяє підвищенню статусу адресанта перед адресатом і статусу адресата у своїх очах. Спілкування на імпліцитному рівні – це більш престижний вид вербальної комунікації, тому він широко застосовується серед освіченої частини населення [5, с. 21].

Отже, аналіз опрацьованого матеріалу дає змогу зробити висновок, що імпліцитні значення представляють собою важливий і невідмінний, інформаційно місткий компонент словесної комунікації. Імпліцитна оцінка є важливою складовою вербального спілкування, яка, доповнюючи експліцитні значення мовлення суб'єктивним ставленням адресанта до певного об'єкта дійсності, виписує їх у сукупну структуру комунікації. Таким чином, ми тлумачимо імпліцитну оцінку як додатковий оцінний зміст, що несе формально невиражену у семантиці мовного знака інформацію, співвідносну із фоновими знаннями комунікантів та широким контекстом спілкування.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова – М. : Наука, 1988. – 341 с.
2. Арутюнова Н. Д. Понятие пресуппозиции в лингвистике / Н. Д. Арутюнова // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – М. : Изд-во АН СССР, 1973. – Т. XXXII. Вып. 1. – С. 84–89.
3. Безуглая Л. Р. Понятие «значение» и «смысл» в прагматике / Л. Р. Безуглая // Когнитивная, коммуникация, дискурс. – Харьков, 2012. – № 4. – С. 6–23.
4. Безуглая Л. Р. Вербализация имплицитных смыслов у немецкомовного диалогического дискурса: монография / Л. Р. Безуглая. – Харьков : Харьковський нац. ун-т імені В. Н. Каразіна, – 2007. – С. 332.
5. Богданов В. В. Мовне спілкування: прагматичні й семантичні аспекти / В. В. Богданов – Л. : Изд-во ЛГУ, 1990. – 88 с.
6. Бондарко А. В. Эксплицитность/имплицитность в общей системе категоризации семантики / А. В. Бондарко // Эксплицитность / имплицитность выражения смыслов. Калининград; Светлогорск. Российский государственный университет имени Иммауила Канта, 2006. – С. 21–24.
7. Гончарова Н. В. Аксіологічна структура англійського діалогічного дискурсу (на матеріалі художньої прози) [рукопис]: дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / Гончарова Наталія Віталівна. – Київ, 2002. – 182 с.
8. Краткий словарь когнитивных терминов / [под ред. Е.С. Кубряковой] – М., 1996
9. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова – М. : Языки славянской культуры. – 2004. – 560 с.
10. Залевская А. А. Текст и его понимание / А. А. Залевская – Тверь: Твер. гос. ун-т, 2001. – 177 с.
11. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Макаров. – М. : ИТДГК Гнозис, 2003. – 280 с.
12. Молчанова Г. Г. Импликативные аспекты семантики художественного текста: автореферат дис... д-ра фил. наук: 10.02.19 / Г. Г. Молчанова. – М., 1990. – 48 с.
13. Некрасова Н. А. Имплицитность разноуровневых синтаксических конструкций в русском и английском языках: автореф. канд. филол. наук: 10.02.01 / Н. А. Некрасова – Ростов н/Д., 2003. – 24 с.
14. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения / М. В. Никитин – М., Либроком. – 2009. – 170 с.
15. Падучева Е. В. Понятие презумпции в лингвистической семантике / Е. В. Падучева // Семиотика и информатика. – М. : ВИНТИ, 1977. – Вып. 8. – С. 91–125.
16. Приходько Г. І. Оцінка і комунікація: посіб. для студентів та аспірантів / уклад. Г. І. Приходько. – Вінниця: Нова Книга, 2013. – 168 с.

17. Старикова Е. Н. Проблемы имплицитной номинации в современном английском языке: автореф. дис... д-ра филол. наук: 10.02.04: Киевский госуниверситет им. Т. Г. Шевченка. – К., 1976. – 41 с.
18. Bruce D. Homer & Jason T. Ramsay Making Implicit Explicit: The Role of Learning. Behavioral and Brain Sciences [Електронний ресурс] / В. D. Homer, J. T. Ramsay – Режим доступу : <http://www.staff.city.ac.uk/~sc318/PDF%20files/Hampton%20BBS%201999%20Dienes.pdf>
19. Fraser B. Hedged performatives / B. Fraser // Syntax and Semantics. – Vol. 3. Speech Acts // Ed. By P. Cole, J. L. Morgan. – New York : Academic Press, 1975. – P. 187–210.
20. Fodor J. D. Semantics: Theories of meaning in generative grammar. / J. D. Fodor. – Cambridge : Harvard Univ. press, 1980. – 225p.
21. Katz J. J. An integrated theory of linguistic descriptions / J. J. Katz, P. M. Postal. – Chicago (Mass.) : MIT, 1964. – 178 p.
22. Lakoff G. Linguistics and Natural Logic / G. Lakoff // Semantics of Natural Language (ed. by D. Davidson and G. Harman) – Dordrecht, Boston, 1972. – P. 545–665.
23. Thomas Jenny Meaning in interaction: An introduction to pragmatics / J. Thomas – New York : Longman, 1995. – 224 p.
24. Ross, John R On declarative sentences. / J. Ross // R. A. Jacobs & P. S. Rosenbaum (Eds.), Readings in English transformational grammar – Washington: Georgetown University Press, 1970 – P. 222–272.
25. Whorf B. L. Language, Thought and Reality [Електронний ресурс] / B. L. Whorf – Режим доступу : <https://archive.org/stream/languagethought00whorf#page/224/mode/2up>

УДК 811.11 (037)

А. В. Каныш,

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ

ЕВФЕМИСТИЧНІ ТРАНСНОМІНАЦІЇ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються мовні та позамовні чинники виникнення евфемістичних номінативних одиниць у словниковому складі німецької мови. Аналізуються структура, семантика, прагматичний потенціал даної групи лексики та демонструється її динамічний характер.

Ключові слова: евфемізм, номінація, позамовні чинники, словник, лексична одиниця, лексичне значення.

В статье рассматриваются языковые и внеязыковые факторы возникновения эвфемистических номинативных единиц в словарном составе немецкого языка. Анализируются структура, семантика, прагматический потенциал данной группы лексики и демонстрируется ее динамичный характер.

Ключевые слова: эвфемизм, номинация, внеязыковые факторы, словарь, лексическая единица, лексическое значение.

The article deals with linguistic and extralinguistic factors of emerging of euphemistic nominative units in the German language; it analyzes the structure, semantics and pragmatic potential of this group of vocabulary. Extralinguistic determination of euphemisms is a complex of intentions of social, psychological and cultural nature which promotes the replacement of «undesirable» name for a constant object or phenomenon. The reason for the use of euphemisms are pragmatic considerations of courtesy, decency, taboo principle, desire to disguise the negative nature of referents. The use of euphemisms in politics is dictated by the regulatory principle of influence on general reader. Factors relevant to euphemizing of linguistic units are belonging them to a certain lexical semantic group (eg. abstract nouns) and the amount of the semantic structure of the word (polysemantic words have more euphemistic potential.) Pragmatic intent of a communicator to cause a positive reaction in the recipient determines the appropriate repertoire of linguistic resources to achieve this goal. The positive effect of the statement which contains euphemism is achieved primarily due to the positive initial semantics of the word or its component which is selected by the speaker as a substitute of the direct referent name. Thus, in terms of evaluation, there is a significant overestimation of the marked object compared to its content. Positive semantics of individual words can provide positive pragmatic effect to the whole phrase. Lexical units borrowed from other languages can be used as euphemisms, due to their unclear semantics they are not always understood by native speakers. The euphemisms are characterised by their evanescence – through frequent use of transnominatation, the sign which was placed in its foundation ceases to be felt by the speaker and euphemism is becoming perceived as the main definition of the referent. As a result, the emergence of a new euphemism becomes apparent. The article gives examples of euphemisms which were used at different stages of the recent German history. Special attention is given to the research of the euphemisms which are frequently used in the socio-political sphere, the sphere of economics, advertising and etc. The theoretical conclusions concerning the functioning of such units in speech are illustrated with the actual linguistic material.

Key words: euphemisms, nomination, extralinguistic factors, vocabulary, lexical unit, lexical meaning.

Дослідження різних аспектів лексичної семантики залишається одним із центральних у лінгвістичній науці впродовж багатьох десятиліть. Серед мовних явищ, які традиційно викликають інтерес мовознавців та стають об'єктом розвідок у цьому руслі, є евфемізми. Їх дослідженню на матеріалі різних мов було присвячено, зокрема, роботи Н. М. Бердової, В. Б. Великогородої, Л. П. Крисіна, В. П. Москвіна та ін.

Досліджуючи евфемізми, неможливо обмежитися рамками самої мови, оскільки причинами виникнення того чи іншого евфемізму є не лише її внутрішньосистемні рушійні механізми, але й, в значно більшій мірі, соціально-культурний фон, на якому виникає потреба в евфемізмах. **Метою** даної статті є визначення особливостей процесів евфемістичної трансномінації в сучасній німецькій мові, встановлення механізмів їх детермінованості позамовними чинниками, які є визначальним впродовж останніх десятиліть. **Матеріалом** даного дослідження слугують лексичні одиниці німецької мови, що використовуються у функції евфемізмів в суспільних дискусіях останніх років.

Вклад основного матеріалу. Екстралінгвістична детермінованість евфемізмів розкривається як комплекс інтенцій соціального, психологічного, культурного характеру, які стимулюють заміну «небажаного» позначувального при незмінному позначуваному [1, с. 7]. Приводом для їх вживання є прагматичні міркування ввічливості, благопристойності, принцип табування, бажання завуалювати негативну сутність денотата, про який іде мова тощо. На відміну від прямого найменування предмета чи явища в евфемістичній трансномінації, яка покликана знизити експресію та нейтралізувати емоційну напругу, на перший план висувуються другорядні ознаки позначуваного, а сама непряма назва набуває конотації евфемістичності. Наприклад: *vollschlanke, korpulente, mollige, figurenstarke Frau* або *Frau mit mehr Figur* замість *dicke Frau*; *der Appetitzügler* замість *das Entfettungsmittel*; *dritte Zähne* замість *knstliches Gebiss* (в мові преси, реклами) тощо.

Серед факторів, які є релевантними для евфемізації слова, В.І. Заботкіна виділяє такі: 1) належність слова до лексико-семантичної групи: серед евфемізмів переважають абстрактні іменники, оскільки абстрактність значення є сприятливою

для створення в реципієнта максимально невизначеного чи нейтрального враження про денотат; 2) широкий обсяг семантичної структури слова: чим багатозначніше слово, тим вище його евфемістичний потенціал [2, с. 91].

У лексиці суспільно-політичного змісту евфемізми виконують особливі функції, що пояснюється специфікою цієї частини словника, для складу якої характерна наявність значної кількості евфемістичних, уникливих, багатозначних виразів. У розвитку суспільно-політичної лексики та фразеології постійно присутні дві полярні тенденції: результатом дії першої з них є утворення номінацій, які затушовують певні гострі моменти суспільного життя, згладжують негативне враження, яке можуть викликати в носіїв мови непопулярні серед широких суспільних верств наміри та плани, інша ж тенденція спрямована на виявлення справжньої суті таких лицемірних та псевдооб'єктивних назв [3, с. 100]. Найбільшу групу серед числа виявлених нами евфемізмів, складають меліоративні назви негативних явищ соціальної дійсності. Їх можна поділити на тематичні підгрупи:

економіка: *Nullwachstum*, *Minuswachstum*, *Unterbeschäftigung*;

політика та соціальна сфера: *Umsiedler* замість *Flüchlinge*, *aufenthaltsbeendende Maßnahmen* замість *Abschiebung*, *religio se Minderheit* замість *Sekte*, *elektronische Beweissicherung* замість *Abhormassnahmen*, *Marktsegmentberechtigter* замість *Obdachloser*, *Gebuhrenanpassung* замість *Verteuerung*, *Angleichung der Postgebühren* замість *Portoerhöhung*;

екологія: *thermische Entsorgung* замість *Mullverbrennung*, *Storfall* замість *Störung*, *Restrisiko* замість *Risiko*.

Як видно з наведених прикладів, такі найменування часто є складеними назвами, що створює враження науковості, книжності, офіційності й сприяє, таким чином, виникненню евфемістичного ефекту, пор. напр.: *zeitweilig Beschäftigungslose* замість *Arbeitslose*. З цією ж метою використовуються метафоричні за походженням назви, напр., *Talfahrt* – спад (власне: спуск у долину), *Talsole* – найнижча точка (розвитку кон'юнктури) (власне: дно долини).

Використання евфемізмів у сфері політики диктується регулятивним принципом впливу на масового читача [2, с. 94]. Прагматичні наміри адресанта, як, наприклад, створення позитивної реакції у реципієнта, визначають репертуар мовних засобів, необхідних для досягнення цієї мети. Приклади такого мовного маніпулювання знаходимо в суспільно-політичній лексиці на різних етапах мовної історії. В мові третього рейху, яка взагалі була багата на евфемістичні найменування, з пропагандистською метою використовувалися слова та словосполучення, напр., *Neuordnung* замість *Eroberung weiterer europäischer Gebiete*, *Sicherstellung* замість *Beschlagnahme jüdischen Vermögens*, *Sonderbehandlung* або *Endlösung* замість *Tötung der Juden*, *Frontbegradigung* замість *Rückzug der deutschen Truppen*. Функції евфемізмів виконували також деякі архаїзми, використання яких було розраховане на мовців з реакційних дрібнобуржуазних кіл, наприклад: *Maid* – діва, дівчина – в значенні «член фашистської організації «Трудова повинність»; *Bann* – вигнання, заслання, відлучення від церкви – як назва одного з підрозділів гітлерюгенду [4; 6, с. 32].

Значна кількість евфемізмів виникла в суспільно-політичній сфері за роки дивергентного державного й мовного розвитку Західної та Східної Німеччини. Обмежимося кількома прикладами з офіційного слововжитку колишньої НДР, які демонструють залежність процесу евфемізації в суспільно-політичній лексиці від пануючої в країні ідеології. Після зведення Берлінського муру 13 серпня 1961 року, що сприяло ще більшому відмежуванню колишньої НДР від Західної Німеччини, в східнонімецькій офіційній слововжитку із пропагандистською метою було введено евфемістичні назви *antifaschistischer Schutzwall*, *Staatsgrenze West*, які мали представити цей акт у вигідному світлі. Після припинення існування НДР та вступу її до складу ФРН суспільно-політичний вокабуляр на сході Німеччини поповнився інноваціями евфемістичного характеру для ретушування фактів економічних негараздів – безробіття та кризового стану ряду підприємств і установ у нових німецьких землях. Наприклад, для позначення відсутності роботи *Nullarbeit*, *Kurzarbeit Null*, *Null-(Stunden)-Kurzarbeit*, *Stundenreduzierung*; *freigestellte Arbeitnehmer* замість *Arbeitslose*; *Deindustrialisierung*.

Шляхом підбору спеціальних лексичних засобів у мові політики здійснюється спроба представити реципієнту непопулярні міри у вигідному світлі, наприклад, лексема *Entsorgungspark* замість *Atomülldeponie*. Компонент *Park* є позитивно конотованим, оскільки він входить до складу багатьох назв «позитивних» денотатів: *Kurpark*, *Stadtpark*, *Parkanlage*. Дієслово *entsorgen* також має вказувати на щось таке, що більш не є потрібним і має бути усунене, прибрано, знищено. Зі сфери екології іменник *Entsorgung* був запозичений у сферу виробничих відносин, де став основою для утворення бюрократичного евфемізму *Personalentsorgung*. Через порівняння зайвих працюючих із відходами, сміттям цей евфемізм швидко зазнав пейорації, як і евфемістичне словосполучення *biologischer Abbau* (тут: звільнення старших за віком працівників).

Парадоксальною рисою евфемізмів є той момент, що, не зважаючи на їх меліоративність, тут одночасно має місце й абсолютно протилежний процес – процес пейорації [2, с. 90]. Так, евфемізм *Waldautobahn* кінця 90-х рр. XX ст. також перетворився на синонім до необдуманого, злочинного ставлення до природи, став антигаслом для будівництва таких автобанів. Аналогічну реакцію викликає назва *Entsorgungspark*, яка мала применшувати серйозність реального стану речей та заспокоїливо діяти на громадську думку. Переважною більшістю носіїв мови, насамперед із числа противників будівництва атомних станцій та жителів населених пунктів, які знаходяться в безпосередній близькості до звалищ атомних відходів, іменник *Entsorgungspark* сприймається як справжній евфемізм, який зовсім не приховує негативного змісту позначуваного ним поняття.

До соціальних чинників, що стимулюють появу евфемізмів, належить проблема шкідливого впливу забрудненого довілля на людський організм. Тому сучасні тексти ЗМІ та реклама містять значну кількість словесних утворень евфемістичного характеру з компонентами *Natur*, *Umwelt*, *Bio-*, *Öko-*, які є позитивно конотованими у свідомості мовців. Наприклад: *naturidentisch*, *umweltneutral*, *Bioladen*, *Ökoladen*, *Ökoshop*, *Ökobauer*, *Ökolabel*, *Bio-Kost* (*Bio-Apple*, *Biobrot*, *Biotee usw.*), *Bio-Reiniger*, *Bio-Waschmittel*. Занадто часте вживання цих компонентів із часом призводить до їх «інфляції» та поступової втрати ними ефекту, на який розраховане їх використання. Сучасні німецькі лінгвісти іронічно називають *Öko-*інфляційним суфіксом, який не має права бути відсутнім ні в одній назві продукту чи поняття [5, с. 115–116].

Позитивний ефект висловлювання, що містить евфемізм, досягається здебільшого, таким чином, завдяки вихідній позитивній семантиці слова чи його компонента, яке вибирається мовцем на роль замітника прямого найменування денотата. Завдяки цьому в оцінному плані відбувається значне завищення імені позначуваного порівняно з його змістом, що сприяє виникненню семантичної неадекватності таких трансномінацій. У сфері економіки вживається запозичений з американського варіанту англійської мови евфемістичний вираз *lean production*, який був перекладений на німецьку мову як *schlanke Produktion*. І американський, і німецький варіанти є евфемістичною назвою для знищення робочих місць та скорочення персоналу в результаті автоматизації виробництва. В німецькому перекладі здійснено спробу надати виразу та названій ним стратегії виробництва більшої привабливості шляхом висунення на перший план ознаки «стрункий», яка відповідає прийнятому в даному соціумі еталону краси. Те, що зайві працюючі – конкретні люди – порівнюються із зайвими кілограмами, відступає на другий план.

В ролі евфемізмів можуть виступати запозичені з інших мов лексичні одиниці, які завдяки своїй непрозорій семантиці, що надає значенню слова нечіткості, неконкретності, щонайменше на перших порах їх вживання не завжди є чітко зрозумілим широким верствам носіїв мови, напр., *gentle inflation* звучить часом менш неприємно ніж *schleichende Inflation*.

Позитивна семантика окремих слів може забезпечувати позитивний прагматичний ефект і для всього словосполучення, напр.: *intelligente Waffensysteme/Bomben*. Іншомовна «оболонка» англіцизмів навіть при сьогоднішній масовій двомовності є ефективною для утворення такого типу назв, напр.: *Fallout* замість *radioaktiver Niederschlag*, *Job-Sharing* замість *Arbeitsplatzteilung* та в гібридному утворенні *Out-of-area-Einsätze der Bundeswehr*. У своїй праці про тенденції в сучасному німецькому слововжитку А.Шенфельд пише з приводу таких новітніх евфемізмів: «*Fallout[...]* *Von dem haben wir schon lange nichts mehr gehört. Tschernobyl haben wir längst wieder vergessen, Pfifferlinge aus Polen essen wir auch wieder. Wer weiß, vielleicht hat gerade dieses Wort dazu beigetragen, vermeidet es doch das häßliche «radioaktiv»* [5, с. 62]. Пор.тж. такі відомі у воєнно-політичному лексиконі евфемізми як *Peace Shield* (назва стратегічної оборонної ініціативи), *Peace-keeper*, *Peacemaker* (назви ракет).

Для евфемізмів характерна недовговічність, яка пояснюється природою цього типу назв. У ході частого вживання трансномінації ознака, що була покладена в її основу, перестає відчуватись мовцями, евфемізм починає сприйматися як основне позначення денотата, його пряма назва, в результаті чого виникає потреба в появі нового евфемізму.

Виходячи з вищезазначеного, можна зробити такі висновки: 1) процес утворення евфемізмів у досліджуваній сфері лексики йде в напрямку ускладнення конструкцій; для створення назв використовуються лексеми з позитивною семантикою, іншомовні лексеми, метафори, термінологія, запозичена з інших сфер функціонування мови тощо. Ці шляхи утворення інновацій в основному характерні для всього словникового складу сучасної німецької мови, що свідчить про тісний взаємозв'язок явищ у мові взагалі та в її лексико-семантичній системі зокрема; 2) евфемізмам властива мобільність, яка пов'язана з їх природою та з дією позамовних детермінантів і яка є одним із чинників, що обумовлюють динамічність словникового складу мови в цілому; 3) особливістю досліджуваної групи евфемізмів є постійне збільшення кількості англіцизмів у її складі, що пояснюється, зокрема, загальною сучасною тенденцією до запозичень з американського варіанта англійської мови.

Література:

1. Бердова Н. М. Эвфемизмы в современном немецком языке: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Н. М. Бердова. – К.: Киев. гос. пед. ин-т иностр. языков. – К., 1981. – 19 с.
2. Заботкина В. И. Новая лексика современного английского языка / В. И. Заботкина. – М.: Высшая школа, 1989. – 126 с.
3. Розен Е. В. На пороге XXI века. Новые слова и словосочетания в немецком языке / Е. В. Розен. – М.: «Менеджер», 2000. – 192 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

4. Klemperer V. LTI. Notizbuch eines Philologen. – Leipzig: Philipp Reclam jun., 1968. – 349 S.
5. Schonfeld E. Alles easy: ein Wörterbuch des Neudeutschen. – Orig.-Ausg. – München: Beck, 1995. – 175 S.
6. Stedje A. Deutsche Sprache gestern und heute. Einführung in Sprachgeschichte und Sprachkunde. – 3. Aufl. (unver.) – München: W. Fink Verlag, 1996. – 223 S.

УДК 811. 161. 2: 811. 112.2

Р. О. Каракевич,

Дрогобицький державний педагогічний університет, м. Дрогобич

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ФАКТІВ МОВИ Й КУЛЬТУРИ У ЗІСТАВНІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Питання лінгвокультурологічних досліджень вивчень фактів мови й культури належить до актуальних проблем сучасної лінгвістики. ФО є носіями символічних категорій, що знаходять відображення у фразеологічних системах досліджуваних мов. Застосування зіставно-типологічного методу та вивчення ФО у зіставній фразеології дає змогу виявити факти мови й культури в національній свідомості носіїв, що сприяє оптимізації міжкультурного спілкування.

Ключові слова: антропоцентричність, прагматичність, порівняльно-історична, системно-структурна парадигми, системоцентричний напрям.

Вопрос лингвокультурологических исследований изучения фактов языка и культуры относится к актуальным проблемам современной лингвистики. ФЕ являются носителями символических категорий, что и находят отражение у фразеологических системах исследованных языков. Использование сопоставительно-типологического метода и изучения ФЕ в сопоставительной фразеологии даёт возможность представить факты языка и культуры в национальной сознании носителей, что способствует оптимизации межкультурного общения.

Ключевые слова: антропоцентричность, прагматичность, сравнительно-историческая, системно-структурная парадигмы, системоцентричное направление.

The problem of linguistic-culturological investigations of language and culture facts is one of the urgent problems of modern linguistics. Phraseological units are carriers of symbolic categories and this fact is reflected in phraseological systems of investigated languages. The usage of a comparative-typological method as well as the study of phraseological units enables revealing language and culture facts in the national consciousness of native speakers that facilitates the optimization of cross-cultural communication.

Key words: anthropocentrism, pragmatism, comparative-historical, systemic-structural paradigm, systemic-centric trend.

Постановка проблеми. У пропонованій статті розглядається зміна орієнтації мовознавчих досліджень із раніше пріоритетного системоцентричного напрямку вивчення мови на антропоцентричний, що зумовила зміщення інтересів лінгвістів від дослідження мовних чинників самих по собі й мови як системи в галузі вивчення зв'язків мови з мисленням, свідомістю та побутом людини (М. Ф. Алефіренко, Н. Д. Арутюнова, Н. Бардіна, І. О. Голубовська, О. Кубрякова, А. М. Приходько, О. Селіванова, Ю. Степанов, О. В. Тищенко та ін.). Антропоцентрична парадигма сучасної лінгвістики, яка співіснує з попередніми двома – порівняльно-історичною і системно-структурною, передбачає більш масштабне

осмислення функцій мови, вихід за межі вузькорационального, прагматичного трактування її призначення, розгляд мови як «дому буття людської істоти» [22, с. 354]. Уявлення М. Хайдеггера про мову як про «дім буття» дозволило Ю. Степанову інтерпретувати мову як результат складної когнітивної діяльності людини, як простір думки. Мова сприймається як з'єднуючий елемент між окремою людиною та ментальністю нації, до якої вона належить, причому завдяки мові можливо не тільки віднайти цей зв'язок на сучасному етапі, а й простежити його розвиток у ході всієї історії нації та суспільства. Всі елементи народної культури знаходять відбиток у мові певного народу, яка є відмінною від інших саме через специфіку відображення в ній світу та людини в ньому [22, с. 58].

Завдяки антропоцентричній парадигмі лінгвістики, що декларує вивчення фактів мови «в тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, мисленням і духовно-практичною діяльністю» [9, с. 8], бо «сама людина визначає «людиноподібність» речі – в тому, що стосується її розміру, конструктивних особливостей, частково і матеріалу, міцності, ваги тощо» [18, с. 28], отримала новий імпульс розвитку проблема *мова – свідомість – культура*, яка перебуває у центрі уваги сучасного мовознавства. Саме дослідження мови в людині та людини в мові є ключовим моментом лінгвістики сьогодення. Мова є багатовимірним явищем, тому вивчення її природи не може зводитися лише до вивчення мовних виявів. У кінці ХХ ст. до вже окресленої кількості образів мови додається ще один – мова як продукт культури, її складова й умова існування, як фактор формування культурних кодів. Людина є виміром власного пізнання та пізнання світу, вона створює у свідомості певний антропоцентричний порядок, зрозуміти який допомагає мова.

Актуальність статті зумовлена антропоцентричним підходом, що викликав появу багатьох нових напрямів лінгвістичної науки: когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, психолінгвістики, соціолінгвістики, етнопсихолінгвістики, лінгвопрагматики, етнолінгвістики та ін. Вивчення мовних феноменів цими мовознавчими дисциплінами відбувається на рівні відношень «мова й мислення», «мова й суспільство», «мова й культура». Природна мова розглядається як найважливіший «вхід» до дослідження пізнавальних і мисленневих механізмів людської свідомості, як засіб акумуляції та передачі соціокультурних знань.

Аналіз останніх джерел. У фразеології, номінативні одиниці якої є об'єктом нашого дослідження, антропоцентрична парадигма постає настільки широко, що її М. Алефіренко називає *суперпарадигмою* [1, с. 14]. Під її «дахом» різноманітні концепції переростали в самостійні фразеологічні парадигми: когнітивну фразеологію, фразеологічну лінгвокультурологію, комунікативну фразеологію, прагмалінгвістичну фразеологію, порівняльно-когнітивну фразеологію та ін. Антропоцентрична парадигма стала також основою для формування когнітивно-культурологічної парадигми фразеології [1, с. 147–185], яка охоплює й такі актуальні нині аспекти вивчення фразеологічних одиниць (ФО), як порівняльно-когнітивний та етнокультурний.

При цьому слід наголосити, що в межах антропосемантичної парадигми було висловлено чимало ідей, спрямованих на виявлення елементів системності у сфері взаємодії мови й культури – соціосеміотична реконструкція індоєвропейських соціальних понять (Е. Бенвеніст), теорія асоціативно-семантичних рядів (М. Маковський), теорія концептуалізованих сфер (концептосфер) та семіотики культурних концептів (А. Вежбицька, Ю. Степанов та ін.), принцип семантичної регенерації (семантичної реконструкції) культури, формалізовані моделі культури та логіко-семантичний підхід до етнокультурних феноменів (Н. Арутюнова, Т. Булигіна, Д. Шмельов), принцип моделювання архаїчних семіотичних систем шляхом виявлення набору семантичних (сакральних) опозицій в індоєвропейському й слов'янському фольклорі та міфологічних текстах (В. Іванов, В. Топоров, Т. Цив'ян та ін.). Проте універсальних методів вивчення міфологічних, етнолінгвістичних, обрядових, фольклорних систем поки що немає [19, с. 6]. Тому «витягти» та розкодувати когнітивну й етнокультурну інформацію зі значення ФО, яке є амальгамою семантичних і семіотичних смислів, індукованих фразеологізацією як процесом вторинної, непрямо-похідної номінації, слушно, на наш погляд, за допомогою епістемологічного апарату досить нової (вона виникла на стику ХХ та ХХІ століть) мовознавчої дисципліни – лінгвокультурології, теоретична й методологічна база якої перебуває ще на стадії становлення [4, с. 3; 5, с. 9; 6, с. 19; 9, с. 25–26; 12, с. 260]. Зародженню лінгвокультурології, в руслі якої мова досліджується як феномен культури, її умова та продукт, а також аналізується взаємодія мови й культури за рахунок виокремлення систем, що втілюють і представляють культурні цінності, сприяв саме антропологічний підхід до аналізу мовних явищ.

Метою даної розвідки є лінгвокультурологічне осмислення фактів мови й культури при зіставному аналізі.

Об'єктом дослідження є культурно-національна специфіка ФО, структурно-семантичні, прагматичні особливості, а також ідеографічні риси, пов'язані зі специфічним утіленням національно-культурного компонента значення, його своєрідною культурно-аксіологічною категоризацією в межах фразео-семантичного поля чи класу одиниць певної мови.

Необхідність відображення єдиної теорії взаємодії мови й людини спонукає науковців звернутися не лише до лексики, але і до фразеології певної лінгвокультури – найбільш національно-детермінованого й самобутнього явища, що найяскравіше відображає процес розвитку національної культури народу протягом достатньо тривалого часу, фіксує в мові певні культурні настанови, еталони, архетипи етносу.

Фразеологія відтворює в концентрованому вигляді специфіку історико-культурного розвитку тієї чи іншої національно-культурної спільноти, допомагає вирішити одну з найактуальніших проблем сучасних семантичних і лінгвосеміотичних досліджень – проблему взаємодії змісту мовних одиниць із пізнанням (когніцією) людини та її культурою. Особливим чином національно-культурне маркування ФО виявляється при їх зіставному аналізі, при «накладенні» різних фразеологій, коли кризь призму міжмовного зіставлення, через універсальне вдається вичленувати національно-специфічне [2, с. 40–41; 7, с. 134; 8, 379–381; 15, с. 57–65] (що, власне, й стало причиною виокремлення у межах зіставного (контрастивного) мовознавства зіставної фразеології [див. праці 3; 127; 6; 21; 23; 24; 273; 25, 26;]). Це спонукає дослідників до аналізу онтологічних і культурологічних особливостей внутрішньої форми ФО, включаючи паремії, у споріднених і генетично віддалених мовах у їхній кореляції із семантичними й семіотичними протиставленнями добро – зло, світло – темрява та концептами ДУША, ДОЛЯ, СМЕРТЬ тощо [див., напр.: 10; 17; 20; 24]. Такі дослідження засвідчили, що у більшості випадків не збігається смислове наповнення онтологічно важливих для кожної лінгвокультури понять, бо кожен етнос по своєму концептуалізує й категоризує об'єктивний світ, залишаючи в таких поняттях відбитки власного світосприйняття, світобачення та світорозуміння, аналіз яких дозволяє сформувати цілісне уявлення про характер певного народу, його менталітет. Асиметричними є як смислове наповнення концептів (поняттєвий, перцептивно-образний і ціннісний складники), так і їхня об'єктивація мовними одиницями, зокрема «дзеркалом душі народу» (В. А. Маслова) – фразеологією.

Висновки. ФО є, на наше переконання, необхідними для адекватного лінгвокультурологічного осмислення фактів мови й культури, взаємодії різних мовленневих структур у процесі комунікації носіїв різних лінгвокультур та для виявлення ізоморфних й аломорфних структурно-семантичних та образно-характерологічних особливостей знаків вторинної

номінації. Це пов'язано насамперед з тим, що ФО виникають у національних мовах на основі такого образного представлення дійсності, яке відображає побутово-емпіричний, історичний чи духовний досвід мовного колективу, пов'язаний, безумовно, з його культурними традиціями, оскільки суб'єкт номінації в мовній діяльності – це завжди суб'єкт національної культури.

Перспективи подальших досліджень. Становлення лінгвокультурології не могло відбутися, аж поки на всьому пострадянському просторі на всю силу заявила про себе лінгвокогнітологія, тобто поверхове дослідження менталітету того чи іншого етносу було підкріплене вивченням глибинних когнітивно-ментальних структур, які, власне, й формують цей менталітет. Тому цілком слушною в цьому зв'язку є думка М. Л. Ковшової, що «лінгвокультурологічний підхід у фразеології ґрунтується на положенні, що культура втілює свій ціннісний зміст у мові як найбільш універсальному засобі найменування світу. Органічний зв'язок мови, культури й національного менталітету, з одного боку, і поступальний рух лінгвістики до виявлення механізмів взаємодії цих фундаментальних систем, з другого, – підтверджують об'єктивність наукової думки в поєднанні лінгвістики та культурології в нову дисципліну. Основна мета лінгвокультурологічного напрямку у фразеології полягає у виявленні способів і засобів утілення «мови» культури до змісту фразеологізмів» [4, с. 3; 14; 16]. Цю думку дослідниці слід скоригувати, на наше переконання, так: лінгвокультурологія – це поєднання насамперед етнолінгвістики (етнос + мова) та лінгвокогнітології, а точніше лінгвоконцептології (концептосфера (сукупність концептів культури) + мова). Тому було б доцільно у нашій подальшій розвідці розглянути саме етнолінгвістичні та лінгвоконцептологічні витоки лінгвокультурології.

Література:

1. Алефиренко Н. Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм : Монография / Николай Фёдорович Алефиренко. – М. : ООО Изд-во «Элпис», 2008а. – 271 с.
2. Добровольский Д. О. Национально-культурная специфика во фразеологии / Д. О. Добровольский // Вопросы языкознания. – 1997. – №6. – С. 37–48.
3. Кириллова Н. Н. Фразеология романских языков : этнолингвистический аспект / Нина Николаевна Кириллова. – Ч. 1 : Природа и космос. – СПб. : РГПУ, 2003. – 317 с.
4. Ковшова М. Л. Семантика и прагматика фразеологизмов (лингвокультурологический аспект) : автореф. дис. на соиск. науч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Мария Львовна Ковшова. – М., 2009. – 48 с.
5. Кошарная С. А. Миф и язык : Опыт лингвокультурологической реконструкции русской мифологической картины мира / Светлана Алексеевна Кошарная. – Белгород : Изд. Белгородск. гос. ун-та, 2002. – 288 с.
6. Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект: Монографія. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с. – С. 323. – Мізін К. І. Порівняння у фразеології / Костянтин Іванович Мізін. – Вінниця : Нова Книга, 2009. – 240 с.
7. Мокієнко В. М. Українська етнофразеологія в загальнослов'янському висвітленні // Мовознавство. Доповіді та повідомлення на IV Міжнародному конгресі українців. – К. : Пульсари, 2002. – С. 379–386.
8. Постовалова В. И. Лингвокультурология в свете антропологической парадигмы (к проблеме оснований и границ современной фразеологии) / В. И. Постовалова // Фразеология в контексте культуры. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 25–33.
9. Подюков И. А. Народная фразеология в зеркале народной культуры. – Пермь : ПГПИ, 1990. – 127 с.
10. Райхштейн А. Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии / Александр Давидович Райхштейн ; [учебн. пос. для пед. ин-тов]. – М. : Высшая школа, 1980. – 143 с.
11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми / Олена Олександрівна Селіванова ; [підруч.]. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
12. Чубенко К. В. Лінгвокультурологія з погляду історіографії / К. В. Чубенко // Новітня філологія : Журнал. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – № 4 (24). – С. 57–70.
13. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психоконгнітивний та етнокультурний аспекти) / Олена Олександрівна Селіванова. – К.–Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
14. Солодуб Ю. П. Национальная специфика и универсальные свойства фразеологии как объект лингвистического исследования / Ю. П. Солодуб // Филологические науки. – 1990. – № 6. – С. 55–65.
15. Солодуб Ю. П. Русская фразеология как объект сопоставительного структурно-типологического исследования / Ю. П. Солодуб. – М. : Наука, 1985. – 219 с.
16. Теля В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / Вероника Николаевна Теля. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.
17. Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ. Исследования в области мифопоэтического. – М. : Прогресс, 1995. – 624 с.
18. Топорова Т. В. Семантическая структура древнегерманской модели мира / Татьяна Владимировна Топорова. – М. : Радикс, 1994. – 190 с.
19. Толстая С. М. Славянские мифологические представления о душе // Славянский и балканский фольклор. Народная демонология. – М. : Индрик, 2000. – С. 52–95.
20. Федулєнкова Т. Н. Ізоморфізм і алломорфізм в германській фразеології (на матеріалі англійського, німецького і шведського мов) : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.20 / Татьяна Николаевна Федулєнкова. – Северодвинск, 2006. – 380 с.
21. Хайдеггер М. Письмо о гуманизме (Пер. с нем.) // Проблема человека в западной философии. – М. : Прогресс, 1988. – С. 314–356.
22. Эмирова А. М. Сопоставительная характеристика фразеологии русского и крымскотатарского языков: универсальное и специфическое // Культура народов Причерноморья. – Симферополь : Межвузовский центр «Крым», 1998. – № 5. – С. 329–332.
23. Georgijewa S. K. К вопросу о сравнении концептов культуры во фразеологических единицах русского и болгарского языков // Frazologia słowiańska i inne płaszczyny systemu językowego. – Gdańsk, 2004. – S. 59–63.
24. Korhonen J. Kontrastivität in der Phraseologie / J. Korhonen, B. Wotjak // Deutsch als Fremdsprache : Ein internationales Handbuch / hrsg. von G. Helbig, L. Götze, G. Henrici, H.-J. Krumm. – Berlin, NY : Walter de Gruyter, 2001. – S. 224–235. – (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 19).
25. Sadikaj S. Metaphorische Konzepte in somatischen Phraseologismen des Deutschen und Albanischen : Eine kontrastive Untersuchung anhand von Herz- und Hand-Somatismen / Sonila Sadikaj : Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät I der Julius-Maximilians-Universität Würzburg. – Würzburg : WespA, 2010. – 330 S. – (WespA. Würzburger elektronischen sprachwissenschaftlichen Arbeiten. Nr. 9).

О. Б. Кирильчук,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава

ВИКОРИСТАННЯ СИТУАЦІЙ ПЕРЕКОНЛИВОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ІНШОМОВНОГО СПІЛКУВАННЯ

У статті розглядаються можливості використання ситуацій переконливої аргументації на заняттях з іноземної мови. Обґрунтовано необхідність і проаналізовано явище аргументації для формування риторичної культури; наведено приклади використання аргументів в іншомовному спілкуванні.

Ключові слова: аргументація, аргумент, культура аргументації, іншомовне спілкування, риторична культура.

В статье рассматриваются возможности использования ситуаций убедительной аргументации на занятиях по иностранному языку. Обосновано необходимость и проанализировано явление аргументации для формирования риторической культуры; приведены примеры использования аргументов в иноязычном общении.

Ключевые слова: аргументация, аргумент, культура аргументации, иноязычное общение, риторическая культура.

This article deals with the relevancy of using the situations with the convincing argument for foreign language lessons. The necessity of the phenomenon of rhetorical arguments for the formation of rhetorical culture is considered; an example of the argument in a foreign language communication are performed.

Using the situations of convincing argument prove a new style of discussions, consultations, negotiations, contracts, also play a major role in all aspects of spiritual life and socio-manufacturing industry. The topicality of this problem deals with the fact that attempts to study the situations of convincing argument though has already had its story, but it didn't pay any attention to the ability to persuade, argue own opinion, to prove the truth by reasoning, especially reasoning techniques to operate in the foreign language communication. The argument on a wide scale is a skillful selection of permanent conclusive evidence and as a result – the art of debate. A complex logic operation is at the heart of the argument, which is a string or a combination of judgment such as elements of proof: thesis, argument, demonstration.

In the article the author developed a technique which involves the implementation of three successive interconnected and interdependent stages with a semantic and procedural originality.

Basic content foundations of author's methodology and systematic presentation of the text are given in the author's course book in the Ukrainian language «Rhetorical workshop (creative ideas for successful performance)» and in the German language «Rhetorical Culture in German class. Examples of speeches» Both course books reveal the ways of mastering the mechanisms of rhetorical culture.

Key words: argumentation, argument, argumentation culture, foreign language communication, rhetorical culture.

Однією з вимог нашого часу є гуманітаризація суспільного процесу, яка вимагає глибокого розуміння та всебічного прийняття людини, її природи, цінності та унікальності. У просторі мовленнєвої стихії актуальність зазначеної проблеми зумовлена тим, що спроби вивчення ситуацій переконливої аргументації хоч і мають певну історію, але все ж не акцентують уваги на умінні переконувати, аргументувати власні думки, доводити істину шляхом умовиводів, оперувати прийомами аргументації особливо в процесі іншомовного спілкування.

Використання ситуацій переконливої аргументації стверджують новий стиль на рівні обговорень, консультацій, переговорів, договорів, відіграючи також велику роль в усіх сферах духовного буття та суспільно-виробничій галузі. Проте методика навчання використання ситуацій переконливої аргументації для формування риторичної культури залишається в колі дослідження актуальною і розроблена недостатньо. Зважаючи на вищезазначене, **мета статті** – дослідження проблеми використання ситуацій переконливої аргументації для формування риторичної культури студентів у процесі вивчення іноземної мови.

Аргументативна проблематика є дискусійною в комунікативній лінгвістиці та набуває особливої актуальності в рамках комунікативного статусу. У процесі використання ситуацій переконливої аргументації прагматичними чинниками вважаються: комунікативний самоконтроль (самоспостереження й самоаналіз співрозмовниками аргументів у ситуації); комунікативна адаптивність (готовність співрозмовників до гнучкого реагування на обставини, корегування власної мовленнєвої поведінки); комунікативна сумісність (готовність до співробітництва, створення невимушеної атмосфери взаємного задоволення, психологічної комфортності).

Дотримуючись наукових позицій О. Селіванової, Х. Грайса, В. Дем'янка відзначимо, що ситуаціям переконливої аргументації притаманна комунікативна кооперація, яка характеризується узгодженістю намірів, ефективністю спілкування, комунікативним статусом. Головним постулатом комунікативної кооперації є положення Х. Грайса: «Твій комунікативний внесок повинен бути таким, якого потребує спільно поставлена мета спілкування» [4, с. 604].

Для нашого дослідження суттєвими і цінними є погляди Ю. Івлева, О. Кузіної, А. Гетьманової. Вони характеризують аргументацію як «кодин із засобів обґрунтування суджень, гіпотез, концепцій. Твердження можуть бути обґрунтовані шляхом безпосереднього звернення до дійсності, відомих положень (аргументів) та засобів логіки». На думку О. Кузіної, аргументація є логічним процесом або формою мисленнєвої діяльності, спрямованою на обґрунтування істинності або хибності певного висловлення або теорії [5, с. 77].

Наголосимо на тому, що аргументація [лат. arguo, показую, доводжу, виясняю], за визначенням групи голландських учених Амстердамської школи, « являє собою вид словесної і соціальної діяльності, завданням якої є збільшення або зменшення прийняття спірної точки зору для співрозмовників засобами приведення ряду взаємопов'язаних доказів, спрямованих на доведення або спростування цієї точки зору перед раціональним арбітром». Австралійський філософ Чарльз Леонард Хемблін визначає аргументацію як любую мовленнєву або немовленнєву дію, яка «виконується однією людиною для переконання іншої» [3, с. 9].

В залежності від комунікативної мети виділяють три наступні функціональні типи мовлення (tria genera causarum):

1) Мовлення інформаційне, наприклад, звіт або повідомлення новин. Типами інформаційного мовлення є опис і оповідь (нарратив);

2) Мовлення, яке як правило, має святковий характер «мовлення з приводу» – наприклад, ювілей, весілля, новосілля, хрестини. Відносно з античною риторичною традицією даний цільовий тип мовлення називають епідейктичним. В Греції виступ оратора перед публікою називали епідейсис демонстрація ораторського мистецтва. Цей термін був введений давньогрецьким філософом Платоном (428–348 до н. е.). В англійській термінологічній традиції цей тип ораторського мовлення називають демонстративним, в українській – показовим.

3) Мовлення переконливе (forensic oratory), або, в античній термінології, дорадче – «коли перед промовцем стоїть завдання змінити думку слухачів, або спонукати їх до виконання якоїсь дії» [3, с. 10].

Вважається, що «переконати – це означає помінати точку зору співрозмовника на свою користь за допомогою аргументів». Одних аргументів тут недостатньо. Для переконливого типу необхідно передати аудиторії свою повну переконаність в особистій правоті. Відомий американський адвокат Джеррі Спенс радить: «Ви повинні передати ваші почуття іншим. Сконцентруйтеся на своїх почуттях. Ви повинні відчувати ваші емоції, пристрасть вашої аргументації» [3, с. 11].

Для досягнення комунікативних цілей у процесі використання аргументів переконання співрозмовники координують своє мовлення. При іншомовній комунікативній взаємодії вони уникають деяких мовленнєвих дій як комунікативно несумісних, тобто прагнуть до комунікативної кооперації. Принцип кооперації, сформульований американським логіком Х. Грайсом, регулює інформаційний обмін і передбачає повну відповідальність комунікативного внеску на кожному кроці діалогу спільно прийнятій меті або напряму діалогу [5, с. 119]. Культура аргументації [the argument culture] складається не тільки в дотриманні постулатів Х. Грейса (особливо, максимум такту) і в умінні виявляти «тонкості, нюанси і неточності в аргументації опонента», стільки у використанні складного апарату логічних і інших доказів, а також способів пізнання і прийомів нейтралізації логічних, психологічних, інформаційних, мовленнєвих похибок і маніпулятивних схем, які нам практично невідомі [3, с. 7].

Вивчаючи іноземну мову, у студентів формуються вміння взаєморозуміти та взаємодіяти з носіями мови, яка вивчається, у відповідності з нормами і культурними традиціями в умовах прямого й опосередкованого спілкування при використанні таких активних форм роботи як дискусії, диспути, бесіди, переговори, прес-конференції, інтерв'ю, ділові наради, ділові ігри. Актуальним на разі є «круглий стіл».

У процесі використання ситуацій переконливої аргументації при вивченні іноземної мови включається мислення. Висловлюючи свої судження студент фіксує увагу співрозмовника на різних відтинках своєї думки, аналізує і синтезує інформаційний матеріал, підводячи своїх співрозмовників до більш глибокого розуміння питання, що обговорюється. При цьому доречно використати наступні приклади аргументів:

Seine Gründe dafür sind ...

Ich halte diesen Standpunkt für weniger überzeugend, weil ...

Keiner der beiden konnte mich überzeugen. Ich denke, dass ...

Аргументуючи, можна або довести свою точку зору, або своїми контраргументами відхилити позицію опонента. В обох випадках потрібно:

1) оперувати простими, ясними, точними, достовірними та переконливими поняттями, наприклад,

Meine These ist, dass ...

Ich möchte euch davon überzeugen, dass ...

Für meine Haltung gibt es zahlreiche Gründe;

2) вести аргументацію коректно по відношенню до співрозмовника, відкрито визнавати його правильність, а також продовжувати використовувати тільки ті аргументи, які він прийняв, наприклад,

Ich möchte das Thema näher erläutern.

Mit dem Begriff ... ist gemeint ...

Ich vertrete diese These, weil ...

3) по можливості пристосовувати аргументи до особистості співрозмовника, спрямовувати аргументи на його мету і мотиви, наприклад,

Ich bin davon überzeugt, dass ...

Es gibt keinen Zweifel daran, dass ...

Wir sollten ...

Wenn wir beide Seiten berücksichtigen ...

4) намагатися якомога наглядніше викласти співрозмовнику наші докази, ідеї, задуми, використовуючи порівняння і переконання, наприклад,

Folgende Fakten beweisen meine These ...

Die Zahlen zeigen, dass ...

Diese Statistik belegt ...

У процесі використання ситуацій переконливої аргументації формуються навички риторичної культури, яка допомагає впевнено почувати себе в усіх життєвих та професійних ситуаціях, коли треба або повідомити, проінформувати, проаналізувати, підбити висновки, висловити власну точку зору, пояснити, скритикувати, або ефективно спілкуватися у різних форматах (діалог, полілог, «круглий стіл»), або організувати та креативно скеровувати свою мисленнєво-мовленнєву діяльність на засадах двох взаємопов'язаних риторичних постулатів – доброзичливо ставитися до слухачів і своєю промовою прагнути торжества «людського в людині», або доцільно використовувати методи аргументування. Це сприяє вдосконаленню комунікативного простору у професійно-діловій сфері, посилює комунікативну інтуїцію, дозволяє досягти високого рівня культури вербального спілкування і культури мовлення, отже, риторичної культури. Прикладом є наступні аргументи:

Linearer Argumentationsaufbau

Erstens Zweitens

Zusätzlich ...

Und wenn außerdem richtig ist, dass ...

Als Konsequenz ergibt sich ...

Dialektischer Argumentationsaufbau

Auf der einen Seite ... auf der anderen Seite ...

Das ist zwar grundsätzlich richtig, aber ...

Im Gegensatz dazu muss gesagt werden, dass ...

Dem widerspricht aber ...

Sonderfallargumentation

In diesem besonderen Fall aber ...

Wir haben es hier aber mit einer sehr speziellen Situation zu tun.

Grundsätzlich ist dies zwar richtig. Hier aber ... [6, с. 78].

Аргументація в широкому житку означає майстерний добір переконливих доказів і як результат – мистецтво дискусії. В основі аргументації лежить складна логічна операція, що є ланцюжком або комбінацією суджень як елементів доказу : теза, аргумент, демонстрація.

Для формування риторичної культури студентів нами розроблена авторська методика, яка передбачає реалізацію трьох послідовних взаємопов'язаних і взаємозумовлених етапів, кожен з яких, однак, має змістову і процесуальну своєрідність. Належна увага приділяється в даній методиці використанню ситуацій переконливої аргументації для ведення дискусії, доводити та обґрунтовувати власну точку зору, переконувати співрозмовників, висловлювати згоду й незгоду щодо певної проблеми, вживання клішованих фраз в умовах непередбачуваності ходу дискусії.

Змістові основи авторської методики систематизовані і знайшли текстове представлення в авторських посібниках: україномовному «Риторичний практикум (творчі ідеї для успішного виступу)» та німецькомовному «Риторична культура на заняттях з німецької мови. Приклади промов». Обидва посібники розкривають шляхи оволодіння механізмами риторичної культури.

Посібник «Риторичний практикум (творчі ідеї для успішного виступу)» передбачає набуття студентами риторичних знань, умінь і навичок та оволодіння механізмами комунікативної взаємодії. Він складається з теоретичної та практичної частин. Головна мета застосування посібника в практиці – це підвищення грамотності їхнього усного й писемного мовлення, активізація риторичної діяльності, мотивація прогностичної та аналітичної діяльності в спілкуванні як основи міжособистісної взаємодії, і відтак – підвищення рівня вихованості риторичної культури студента.

Посібник включає 7 риторичних практикумів, присвячених опануванню комунікативних тем «Ваша творча особистість», «Ваш стиль», «Ваша манера подачі матеріалу», «Ваша впевненість у собі», «Ваша аудиторія», «Атмосфера вашої презентації», «Ваше мовлення». Він містить також добірку матеріалу практичного характеру : рецепти риторичної майстерності; мовленнєвий практикум; риторичні афоризми; риторичні тренінги; правила та закони спілкування; вправи [1].

Посібник «Риторична культура на заняттях з німецької мови. Приклади промов» спрямований на допомогу вчителям іноземної мови у формуванні риторичних умінь та навичок. Його особливість полягає в тому, що, базуючись на іншомовному змісті, посібник допомагає формувати загальні засади красномовства, орієнтує студента на розуміння риторичної культури як похідної від загальнолюдської культури. Це тим більш важливо, що, як свідчать бесіди з учителями-предметниками у загальноосвітніх школах та викладачами практичного курсу іноземної мови, авторитет іноземної мови у школярів та студентів стає дедалі вищим, а володіння іноземною комунікацією учні старших класів розглядають як одну з гідних характеристик своїх ровесників [2].

Підсумовуючи вищесказане, приходимо до висновку, що індивідуальні мовленнєві особливості мовців – аргументаторів (використання логічних і паралогічних засобів) залежить від їхніх уявлень про правила мовленнєвої поведінки за певних комунікативних ситуацій. Тут головною умовою коректності може слугувати лише чітке відчуття, за яких обставин певний вислів є фігуративним, а за яких він є помилковим. Останнє потребує певних навичок і навіть знань правил побудови та вживання риторичних фігур у ситуаціях переконливої аргументації.

Література:

1. Кирильчук О. Б. Риторичний практикум: творчі ідеї для публічного виступу та самопрезентації / О. Б. Кирильчук // Посібник для студентів філологічних факультетів та учнів старших класів – Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2012. – 86 с.
2. Кирильчук О. Б. Риторична культура на уроці німецької мови: приклади промов / О.Б. Кирильчук // Посібник для студентів філологічних факультетів та учнів старших класів – Полтава : ПНПУ ім. В.Г. Короленка, 2012. – 84 с.
3. Москвин В. П. Аргументативная риторика : теоретический курс для филологов / В. П. Москвин. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – Ростов н/Д : Феникс, 2008. – 637 с.
4. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : Підручник / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
5. Яшенкова О.В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. для самостійної роботи студента / О.В. Яшенкова. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 304 с.
6. Andreas Edmüller, Thomas Wilhelm, Argumentieren: sicher, treffend, überzeugend, Trainingsbuch für Beruf und Alltag / A. Edmüller, T. Wilhelm // Rudolf Haufe Verlag GmbH, München, 2005. – 224 s.

УДК 811.111'373:82-7

О. А. Кириченко, А. П. Король,
Сумський державний університет, м. Суми

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ГУМОРУ В АНГЛОМОВНИХ СИТКОМАХ

У статті розглядаються основні методи вербалізації гумору у англомовних ситкомах останнього десятиліття. Увага фокусується на визначенні ролі реалій для досягнення комічності. Досліджено тематику гумору у сучасному медійному просторі, проаналізовані особливості процесу вербалізації гумору у англомовних ситкомах в період від 2000 до 2014 року.

Ключові слова: вербалізація гумору, ситком, реалії, медійний простір.

В статье рассматриваются основные методы вербализации юмора в англоязычных ситкомах последнего десятилетия. Внимание фокусируется на определении роли реалий для достижения комичности. Исследована тематика юмора в современном медиа пространстве, проанализированы особенности процесса вербализации юмора в англоязычных ситкомах в период с 2000 по 2014 год.

Ключевые слова: вербализация юмора, ситком, реалии, медиа пространство.

This article observes and discusses methods of humor verbalization in English sitcoms of the previous decade. Attention is focused upon the usage of realia for the sake of humor. The role of humor in contemporary media has been researched, humor verbalization peculiarities of 2000 – 2014 English sitcoms have been analyzed.

Keywords: humor verbalization, sitcom, contemporary media.

Англомовні ситкоми викликають велику зацікавленість, бо саме в США та Великобританії зародився цей жанр та набув великої популярності у наш час.

Ситками тривають лише 20 хвилин і містять мінімум об'ємної інформації та максимум розважального ефекту, що у сумі дають позитивні враження від проведеного перед екраном часу. Існують певні спільні прийоми створення комічного та вербалізації гумору в рамках ситкому.

Актуальність дослідження полягає в тому, що гумор є унікальним явищем, яке розвивається разом із суспільством, а отже і кількість методів передачі комічного зростає. Тому визначення шляхів вербалізації гумору на прикладі популярного жанру ситком є важливим, але малодослідженим пошуковим напрямком досліджень.

Метою дослідження даної роботи є виявлення шляхів вербалізації гумору та передачі комічного у ситкомках останнього десятиліття, а також визначення ролі реалій у даних процесах.

Завданням було дослідити тематику гумору у сучасному медійному просторі; порівняти шляхи досягнення комічності у британських та американських популярних телевізійних шоу, прослідкувати за змінами процесу вербалізації гумору у англomовних ситкомках в період від 2000 до 2014 року, виявити основну тематику жартів та її зміну протягом означеного періоду часу, визначити роль застосування реалій для досягнення комічності.

Специфіку британського та американського гумору, а також вербалізацію його в медійному просторі англomовних країн досліджено в роботах В. А. Дмитренко, С. О. Швачко, І. К. Кобякової, О. О. Кобякова, В. О. Дорди, А. П. Короля та ін.

Гумор часто не є універсальним і не переноситься з однієї культури в іншу, зазвичай через те, що залежить від деталей конкретного культурного оточення. Гумор в медійному англomовному просторі окрім як для розваги може використовуватися як засіб привертання уваги, розрядження обстановки або підтримання певної теми розмови. Для американця гумор – це цікаве заняття, надійний щит від лиха і зла, засіб релаксації, примирення. Для британця гумор – це індивідуальне заняття, що відрізняється лінгвістичним шармом [5, с. 149]». Специфіка гумору проявляється в тому, що він, як кажуть у народі, посміхається, при цьому дотепність сміється, іронія насміхається, а сатира знущається [2, с. 91]. У сфері смішного для британців не існує класової свідомості, адже основні принципи англійського гумору стоять поза класами.

Британський медійний простір не вижив би без присутності у ньому гумору. Прекрасними прикладами є такі програми як «*The Graham Norton Show*» («Шоу Грема Нортон»), «*The Jonathan Ross Show*» («Шоу Джонатана Росса»), «*QI*», «*Top Gear*» та ін. У британському медіапросторі простежується велика кількість реалій. Найкраще це проявляється у рубриці «Зірка у дешевому авто» у програмі «*Top Gear*», де гостями є якраз британські зірки та відомі люди і панує тенденція *не звертати увагу на статус людини*. Гарним прикладом може слугувати випуск «*The Graham Norton Show*», де гостями були американський актор Том Хенкс, британський актор Саймон Пегг та американська співачка Ніколь Шерзінгер. У цьому випуску і гості і ведучі жартували про королеву Британії Єлизавету II та її чоловіка. Саймон Пегг навіть спародіював їх голоси, описуючи смішний епізод спілкування з цими монаршими персонами. А Том Хенкс описав вечерю серед найвищих чинів Британії як приємний вечір серед людей, що необтяжені своїми титулами та положенням в суспільстві, зобразивши явну розмову:

- *Hello, I'm July.*
- *Hello, I'm Simon.*
- *Nice to see You.*
- *What do You do?*
- *I'm Duchess of Savoy.*
- *Well I run British Intelligence. How are You?* [11].

Цим діалогом Хенкс показав, що вищий світ не завжди повний манірності та снобізму. Отже, у сучасному британському медійному просторі гумор має невимушений характер, який відкритий до всього і цурається серйозності та пишності.

Американські шоу більш розгорнуті на гумор. Особливістю є наявність спеціальних монологів на початку програми, у яких ведучий розповідає про останні події у світі та коментує їх, розважаючи глядачів [4, с. 53]. Серед найпопулярніших шоу Америки: «*Between Two Ferns with Zach Galifianakis*» («Між двома папоротями з Заком Галіфіанакісом»), «*The Daily Show*» («Щоденне Шоу»), «*Conan*» («Конан») та інші. Наприклад, «*The Daily Show*» має форму випуску новин про актуальні події в світі у жартівливому ключі. В аналізі подій часто присутня іронія та сатира [6, с. 76]. Ведучі висміюють політику як свого уряду, так і іноземних лідерів. Коментуючи падіння метеориту-2013 (Челябінськ), зацікавились, звідки стільки відеозаписів цього рідкого явища. Виявилось, що матеріал було записано на відео регістратори, дуже популярні в Росії. За коментарем їх використовують задля доказу у разі аварії або інших правопорушень. Після показу відео, де фігурують бійки водіїв на дорогах, ведучий сатирично підмітив, що Росія схожа на справжню комп'ютерну гру з насиллям: «*Russia is like live «Grand Theft Auto»*» [12]. Схожим за манерою жартів є «*Last Week Tonight with John Oliver*» («Останній вечірній випуск місяця з Джоном Олівером»). Ведучий активно використовує сатиру у своїх виступах [10, с. 94], наприклад його слова щодо анексії Криму Російською Федерацією і майбутніми витратами:

«*So Crimea is going to be drain in Russian finance and attention, so congratulation Putin. In order to stick it to the West, you just adopted the sick cat of autonomous zones*» [13].

Отже, британцям не властива класовість у гуморі, але вони люблять гумор стосовно їх близького кола життя. Американці навпаки люблять дистанціюватися та обирають темами жартів відносини між країнами, політику інших держав. Хоча однією із спільних рис британського і американського гумору є дружня насмішка над співбесідником, що особливо характерно для ситкомів. Темі і стиль жартів постійно змінювались, бо і суспільство постійно змінюється. Проте завжди існували «вічні» теми для широкого загалу: дружба, кохання, романтичні відносини, робота та інші.

Саме поняття *sitcom* походить від англ. *situation comedy, sitcom*. Взагалі ситком – це жанр комедійних програм, що зародився в США на радіо в 1920-х роках. В наш час ситками майже винятково є телевізійними передачами. Ситками зазвичай складаються з постійних персонажів у звичайному оточенні, такому як дім або робоче місце [8, с. 5]. Гумор є невід'ємною складовою цього жанру. Зазвичай він пов'язаний із життям головних героїв та лише іноді включає у себе реалії [9, с. 131]. До 2000-их років існувало немало ситкомів. На телебаченні цей жанр почав розвиватися з кінця 80-их минулого сторіччя, у 90-их було декілька вдалих проєктів, одним з яких є «Друзі». «Друзі» почали своє існування у 1994, та у 2000-их проєкт не втратив своєї актуальності. Гумор серіалу базується на відносинах шістьох друзів, їхніх пригодах та стосунках. Він легкий, пов'язаний із повсякденним життям, доступний більшості глядачів, насичений реаліями, на яких базуються певні комічні ситуації. Такі випадки мотивують глядача до подальшого ознайомлення з культурою англomовних країн [1, с. 18]. Одним із стилістичних засобів для досягнення комічності у «Друзях» стали повторювані фрази, або коронні фрази героїв. Так у героїні серіалу, до сьїть емоційної жінки, Моніки Геллер є коронна фраза «*I know!*» («Я знаю!»), якою вона виражає обурення чи зацікавленість.

Можна прослідкувати певні зміни у тематиці жартів у період з 1980-их до сучасності. У 80-их роках минулого сторіччя домінувала тема родини та родинних відносин. У 90-их популярними стали серіали про друзів, з тематикою взаємовідно-

син у групі людей, яких об'єднує дружба, спільні пригоди, перемоги та невдачі. На початку 2000-них популярною стала тема роботи [7, с. 170]. Згодом були створені ситками, де головними героями були люди певної вузької соціальної групи. Яскравими прикладами є «Теорія великого вибуху» та «Айтїшники». Тут гумор базувався на описі побуту зображеної соціальної групи та протиставленні його побуту інших людей.

Отже, з плином часу жарти переходили зі сфери сімейних відносин, у сферу роботи, сексу, а згодом до опису життя окремих атомізованих груп. Якість гумору та прийоми створення комічного також змінювались під тиском глядачів та змін у суспільстві, культурі та побуті.

З початку 2010-их було створена велика кількість проектів, але на жаль гумор в деяких випадках ставав пласким та відсилався до простіших потреб глядача. Серед досить гарних проектів найкращими прикладами можуть слугувати «*Two Broke Girls*» («Дві дівчини на міліні»), «*Community*» («Спілка»). Вони розкривають зовсім різні грані людських відносин. У «*Two Broke Girls*» головними героїнями є дві дівчини, що проживають та працюють разом. Одна з них, Макс, росла в бідності, добре пристосована до сурових реалій сучасного життя. Інша, Керолайн, походить із багатой родини, але її батько, створивши фінансову піраміду, потрапив у в'язницю, та родина зубожіла. За традиційним прийомом протиставлення протилежностей Макс завжди знаходить вихід з будь-яких складнощів, а Керолайн зовсім не готова до життя. Іноді протиставлення доходить до абсурду:

Caroline: Are you sure you're fine? 'Cause I heard you crying last night.

Max: I don't cry; I sold my tear-ducts to an organ bank for cash two years ago [14].

Загалом, комічність «*Two Broke Girls*» вибудована на образах саркастичного героя та його дуже довірливого друга.

У серіалі «*Community*» розповідається про групу із 7 людей, що разом навчаються у громадському коледжі «Гріндейл»: красномовний юрист у минулому; публічна активістка; відмінниця, для якої навчання понад усе; невдаха футболіст; ходяча енциклопедія кіно та серіалів; дуже релігійна мати-одиначка. У серіалі виникають питання релігійної терпимості, расизму, гомофобії та толерантності, але герої намагаються висміяти дані явища:

Jeff: I'm saying, you're a football player. It's in your blood!

Troy: That's racist.

Jeff: Your soul.

Troy: That's racist.

Jeff: Your eyes?

Troy: That's gay?

Jeff: That's homophobic.

Troy: That's black.

Jeff: That's racist.

Troy: Damn [15].

Britta: I can excuse racism, but I draw the line on animal cruelty.

Shirley: You can excuse racism [15]?

Отже, період 2010-2014 у сфері вербалізації гумору у ситкомках можна охарактеризувати тенденцією висміювання гіпертрофованих норм толерантності, поваги до інших людей та їх інтересів.

Задля збільшення арсеналу жартів автори дуже часто використовують реалії. Сучасні ситкомки просто пересичені ними та навіть деякі зробили це своїми так званими «фішками». Жарт, у якому присутня реалія, виглядає більш живим та правдивим, бо направлений на зближення реципієнта зі світом серіалу через алюзії та відсилки до реальних подій чи особистостей. Але реалія потребує певних знань, і якщо реалія має специфічний характер, використовується прийом подальшого пояснення [3, с. 95]. Іноді той самий герой, що використав реалію, її і пояснює, а іноді це робить інший герой, тим самим підкреслюючи наскільки специфічною є інформація. Наприклад у «*Теорії великого вибуху*» іноді з'являється така реалія як «*Kim Шредінгера*»:

Sheldon: What do I have to say to bring this discussion to a speedy conclusion?

Leonard Hofstadter: Tell me whether or not I should go out with Penny.

Sheldon: Schrodinger's cat.

Leonard Hofstadter: Wow, that is brilliant!

Sheldon: You sound so surprised [14].

Таким чином, використання реалій має на меті створення ефекту спільності подій, що відбуваються у ситкомі та у реальному житті, а також зближення світу глядача із життям героїв телеекрану.

Отже, починаючи з серіалу «Друзі», жанр ситком набув справжньої популярності не лише в англійському суспільстві, а й у світі завдяки правильно підбраному формату передачі та тематиці гумору. Саме цей серіал став еталоном жанру і з ним порівнюють усі існуючі і прийдешні ситуативні комедії. Враховуючи те, що велику роль у популяризації ситкомів відіграє і всевітня мережа інтернет, можна говорити про розвиток жанру і в майбутньому. Завдяки світовій павутині перед ситкомками відкриваються нові горизонти, адже вона дає можливість розширити аудиторію у декілька разів, що також впливатиме на розвиток жанру. Спостерігаються тенденції адаптації тематики гумору до настроїв у суспільстві, що свідчить про гнучкість процесів вербалізації гумору у ситкомках.

У статті на чисельних прикладах були розглянуті прийоми передачі комічного. Серед них були зазначені, як найбільш типові, прийоми протиставлення діючих героїв, а також використання певних образів-кліше. Одним з методів вербалізації гумору у ситкомках було відмічено використання крилатих-фраз або фраз-візитівок, що використовуються постійно одними і тими ж героями, щоб їхні образи краще закарбовувалися у свідомості глядачів.

Практична цінність роботи полягає у можливості використання результатів дослідження в курсах, пов'язаних з вивченням поняття реалій, передачі комічності, у підвищенні англійської лінгвокультурної компетенції студентів.

Література:

1. Дмитренко В. А. Реалії в юмористическом тексте и особенности их перевода / В. А. Дмитренко // Вісник Харківського національного ун-ту імені В. Н. Каразіна. – Сер. Романо-германська філологія. – 2003(а). – № 609. – С. 16–19.
2. Кобяков, А. Вербалізація юмора в різних лінгвокультуремах [Текст] / А. Кобяков, С. В. Баранова // Матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів гуманітарного факультету : 18-29 квітня 2005 р. / Л. П. Валенкевич. – Суми : СумДУ, 2005. – Ч.1. – С. 91–93.
3. Король А. П. Проблеми перекладу комічних ситуацій та реалій у них [Текст] / А. П. Король, В. О. Дорда // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : матеріали всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів, м. Суми, 21–22 квітня 2014 р. / Відп. за вип. О. М. Сушкова. – Суми : СумДУ, 2014. – С. 94–96.

4. Московцев Н. Вашу мать, сэр! Иллюстрированный путеводитель по американскому сленгу / Н. Московцев, С. Шевченко. – СПб. : Питер, 2008. – 400 с.
5. Швачко С. А. Статус культурем в текстах малого жанра / С. А. Швачко, И. К. Кобякова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2004. – № 636. – С. 148–153.
6. Bell A. The Discourse Structure of News Stories // Approaches to Media Discourse / Ed. by Allan Bell and Peter Garrett. – Oxford : Blackwell Pbl. Ltd., 2000. – P. 64–104.
7. Holmes J., Marra M. Having a laugh at work: how humor contributes to workplace culture // Journal of Pragmatics. – 34. – 2002(a). – P. 168–171.
8. Lewisohn, Mark. Radio Times Guide to TV Comedy, BBC Worldwide Ltd (2003).
9. Palmer J. Humor in Great Britain // National Styles of Humor / A. Ziv (ed.). – N.Y. : Greenwood, 1998. – 211 p.
10. Weeks M. Laughter, desire, and time // Humor. – 2002. – 15(4). – P. 383–400.
11. YouTube [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://youtu.be/muj-GuD18_I?t=39s
12. YouTube [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : <http://youtu.be/77FUqcR6dpg>
13. YouTube [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : <http://youtu.be/We1IvUe6KLo?t=33s>
14. IMDb [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://www.imdb.com/title/tt1845307/?ref=ttqt_qt_tt
15. WikiQuote [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : [https://en.wikiquote.org/wiki/Community_\(TV_series\)](https://en.wikiquote.org/wiki/Community_(TV_series))

УДК 811.161.2'373.7

Т. М. Князь,*Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва, м. Харків***НАЗВИ ГРОШЕЙ В ЛЕКСИЧНОМУ НАПОВНЕННІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

У статті розглянуто фразеологізми української мови з назвами грошей. Цілісне значення ФО мотивоване стрижневими словами-компонентами карбованець, мільйони, гроші, копійка, що формують уявлення українців про заможність, багатство, бідність, необхідні засоби для існування.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, слово-компонент, гроші, заможність, бідність.

Рассмотрены фразеологизмы украинского языка с названиями денег. Целостное значение ФЕ мотивировано стрижневыми словами-компонентами карбованец, миллионы, деньги, копейка, которые формируют представление украинцев про состоятельность, богатство, бедность, необходимые средства для жизни.

Ключевые слова: фразеологическая единица, слово-компонент, деньги, состоятельность, бедность.

The phraseological units of the Ukrainian language with the names of money, which denote the state of prosperity / poverty have been considered. Complex approach is used to the analysis of the phraseological units, which denote the prosperity state, structural and semantic, linguistic and cultural aspects. It has been clarified the factors making for motivation of the integral phraseological meaning.

The integral phraseological meaning motivated the main word-components karbovanets, millions, money, kopeck, forming Ukrainian idea of prosperity, richness, poverty, the necessary tools for life.

The ways of denoting the ethnic and cultural information of the semantics the studied phraseological units have been revealed. In Ukrainian culture the money there is important and necessary tool for establishing different types of relations in society; their presence or absence certifies the state of prosperity.

In the phraseological units of the Ukrainian language with the names of money saved interesting linguistic and cultural information, which relevant to a particular social status Ukrainian and associated: enrichment by dishonest; enrichment without much effort; of unfair earned money and others. The phraseological units reflect practical knowledge of native speakers not only about how to obtain money (gotten easy / difficult to make), but also about spending money, only with a significant amount of money / extra money, you can lightly, rashly spend them.

The phraseologisms, of the lexical filling the main word-component the names of money kopeck, point to the lack of money to signal the state of poverty or called average life, as a kopeck in the Ukrainian culture is the standard minimum salary.

Key words: phraseological unit, word-component, money, prosperity, poverty.

Сучасний стан розвитку лінгвістики відзначається посиленням інтересом до фразеології. Фразеологічна система мови є найбільш національно детермінованим і самобутнім явищем. Фразеологічні одиниці (ФО) характеризуються специфічним лексичним наповненням і своєрідною семантикою. ФО української мови відображають накопичений історичний, соціальний, культурний досвід народу, слугують «ментальним дзеркалом» національно-культурних цінностей. У зв'язку з цим важливе місце в лінгвістичних дослідженнях належить вивченню структурно-семантичних особливостей ФО та виявленню їх системних зв'язків у фразеологічному масиві української мови (М. Ф. Алефіренко, В. М. Білоноженко, М. Т. Демський, М. В. Жуйкова, О. П. Левченко, В. М. Мокієнко, Л. В. Савченко, В. Д. Ужченко).

Мета пропонованої наукової розвідки – виявити особливості формування лексичного наповнення фразеологічних одиниць з назвами грошей на позначення заможності / бідності; з'ясувати роль етнокультурної інформації у формуванні внутрішньої форми обраних для аналізу ФО.

Культурно-національна пам'ять фразеологізмів і «лінії смислового зв'язку» (за Р. Бартом) із «першосмислами» культури передаються з покоління в покоління шляхом їхнього відтворення у мовленні завдяки «прозорій» для носіїв сучасної мови образній мотивованості ФО [5, с. 19]. Назви грошей можна впевнено віднести до таких стрижневих конститuentів, що забезпечують зрозумілість цілісного значення фразеологізмів, оскільки самі по собі асоціюються з фінансовою забезпеченістю. Вона ж у свою чергу виступає однією з важливих ознак соціального стану як українського суспільства загалом, так і певної особистості зокрема.

Гроші відомі з найдавніших часів, вони по-різному називаються, мають різну історію. В українському суспільстві спочатку роль грошей виконували різні товари (хутра тварин, зерно, мед, худоба та ін.), якими розраховувалися за покупку. Потім почали використовувати цінні метали – золото, срібло. Із них виготовляли монети, які пізніше стали робити з міді, нікелю, сплавів. У сучасному розумінні грошима є монети, паперові гроші, замітники грошей, банківські рахунки, міжнародні гроші [6, с. 27]. Отже, в українській культурі гроші були та є важливим і необхідним інструментом установалення різного типу відносин у суспільстві; їх наявність чи відсутність засвідчує певний стан заможності.

До назв грошей відносимо: **гріш / гроші / грошенята, копійка / копійчка / копійчина, шаг, шеляг, гривня, карбованець, червінці, катеринки, мільйони, сума**.

Зазначені номени грошових одиниць указують не лише на квантитативні ознаки фінансової стабільності українців (від найменшої кількості до найбільшої), а й на відбиток часу й історії (від назв старовинних грошових одиниць до сучасних еквівалентів).

Гріш, шаг, шеляг, копійка (копійчина, копійчка) відомі як монети, що називають дрібні, зовсім малі кошти. Наприклад, шаг – гріш, копійки; шеляг – старовинна дрібна монета [7, с. 481, 491]. Тож не дивно, що вони входять до лексичного наповнення фразеологізмів, у цілісному значенні яких актуалізована сема «дуже мало грошей» / «зовсім мала кількість грошей».

Синонімічний ряд з інтегральною семою «відсутність грошей» утворюють ФО і (ні, ані) [зламаного (щербатого, залізного і т. ін.)] **шага (шеляга і т. ін.)**; **без шеляга за душею; копійка копійку не доганяє в кого; ні копійки (ні копійчки, без копійки); [і (ні, ані)] копійки [зламаной (мідной, щербатой)]** ([зламаного] гроша, шеляга нема (немає, не було) за душею (рідко при душі) у кого; **щербатой (зламаной, ламаної і т. ін.) копійки, зі сл. нема, не мати і т. ін., грошей голо**, а їхня внутрішня форма – образне уявлення про надзвичайну бідну людину: *Не було ні гроша* (3 усн. мовл.); *Зачинає жалуватися перед нею, що тепер тяжкі часи, немає при душі ані зламаного гроша* (Л. Мартович) [9, с. 172].

Дистрибутивне оточення, представлене **ні / ані, без, нема / немає, зламаний / щербатий**, підсилює значення «зовсім немає» або «знецінений» (через зіпсованість), відповідно, й асоціюється з найменшою кількістю грошей, що не дають можливості мінімально забезпечити існування.

Про мінімальні прибутки сигналізує ФО **щербата (щербаті) копійка (копійки)** – «дуже малі, мізерні гроші» [12, кн. 1, с. 389]: *Замулила їм очі та щербата копійка, що лежить в кишені бідного чоловіка* (Панас Мирний). Контекст може варіювати уявлення про найменший прибуток / кількість грошей. Маємо справу зі зміною критеріїв мінімальності. «Мінімальне» – це поняття відносне: для когось вистачає на хліб, а для когось – на подорож: *Митець на свої щербаті копійки та на кошти друзів побує у Києві й на Чернечій горі* (3 газети) [12, кн. 1, с. 389].

Незначний, дуже малий прибуток (грошовий у тому числі) засвідчується семантикою фразеологізмів **жити (жить), існувати з (із) копійки** – «на гроші; не маючи господарства» [13, с. 83]; «мати лише невелику зарплатню чи пенсію» (Ниж Д.) [11, с. 172]: *Скотину попродали і стала собі з копійки жити* (Словник Грінченка) [13, с. 83]; **перебиватися з гроша (копійки) на копійку** – «жити дуже бідно, терпіти нестатки» [12, кн. 2, с. 612]: *Заробітки нікчемні. Перебиваєшся, як аллахові угодні – з копійки на копійку* (Іван Ле) [12, кн. 2, с. 612].

Семи «незначний», «постійний прибуток» актуалізовані в цілісному значенні ФО **свіжа (жива) копійка; копійка водиться (волочиться); копійка в кишеню пливе** – «хто-небудь має прибуток від чогось». Наприклад, *Таксі, повторив Кость, – то, дядьку Миколо, живе діло. Колесо крутиться – копійка в кишеню пливе...* (М. Рудь) [12, кн. 1, с. 389]; **Копійка волочиться, і про день сміється...** (І. Котлярівський).

Фразеологізми **заробити добру копійку; легка копійка** відбивають у своєму значенні уявлення українців про чесний / нечесний заробіток. Цей смисл мотивований насамперед атрибутивними словами-компонентами відповідно **добрий і легкий** (трудові кошти легкими не бувають): *Семен [Одарці]. То інші, а найпаче старі люди, не зодились закон ламати, коли змогла заробити добру копійку, то й треба зароблять* (М. Кропивницький); *Та й брат у мене не путящий – вів далі Кирило. – Все десь мотався, легку копійку здобував, доки не полав на Соловки* (Ю. Бедзик) [10, т. 1, с. 204, 282].

Легкий на гроші; дурні гроші; довгий карбованець – це фразеологічні одиниці, що об'єднані спільною інтегральною семою «легко отримані гроші». Наведені фразеологізми протиставляються такими диференційними ознаками: 1) «той, кому гроші дістаються без затрати великих зусиль»: *Вчені, вони теж, бачиш, різні. Одні вчені на гроші легкі, інші – на мозолі* (О. Довженко) [12, кн. 1, с. 418]; 2) «незароблені гроші; ті, що отримали дарма»: *[Дід пасічник:] Знов же кажу тобі: дурні гроші, от вона й пхає їх, куди треба, куди й не треба* (Дніпрова Чайка) [10, т. 1, с. 180]; 3) «великий і легкий заробіток»: *Іязик не повертається звинувачувати всіх у тому, що женуться за довгим карбованцем* (3 газети) [9, с. 287].

Корпус українських фразеологізмів презентує одиниці, які завуальовано називають найбідніший прошарок населення – жебраків. Так ФО **ласкаві гроші** – «милостиня» [8, т. 4, с. 451] – виникла, думаємо, унаслідок асоціативного ланцюжка: жебрак є надзвичайно бідною людиною – ця людина просить милостиню – коли просить, то традиційно звучить фраза «подайте, будь ласка» – випрошені гроші – не зароблені, а «ласкаві»: *Не турбується [Володько] втратою, бо теж гроші не зароблені ручками та пучками, не криваві, а ласкаві* (Марко Вовчок) [8, т. 4, с. 451].

Із поняттям «жебракувати» пов'язані фразеологізми **пукати з торбою (з торбами); ходити з торбою; хоч торбу на плечі та під монастир** – «призводити до старцювання, жебрацтва, до випрохування милостині» [2, с. 601], **доводити / довести до сумі кого** – «робити жебраком» [12, кн. 1, с. 257]. Слова-компоненти **сума, торба** в українській культурі здавна символізують бідність, злиденність, зокрема крайню [2, с. 601] У внутрішній формі ФО реалізовано уявлення про те, що кимось навмисне створюється ситуація крайнього зубожіння: *Многі куми доводять до сумі* (Укр. присл.).

Накопичення матеріальних коштів має різну природу і тому пов'язується у свідомості українців перш за все із кількістю «вільних» грошей і можливістю якомога довше їх не витратити, що у свою чергу може за сприятливих обставин свідчити про певну фінансову стабільність.

Опосередковано матеріально стабільний рівень життя називає фразеологізм **збивати / збити копійку** – «відкладаючи потроху, заощаджувати гроші», у цілісному значенні якого сема «накопичувати» вмотивована дієслівним компонентом **збити / збивати**: *[Петро:] Скитався на чужині і зароблену копійку збивав до купи, щоб розбагатіти і назвав Наталку своєю вічно!* (І. Котлярівський) [12, кн. 1, с. 323].

Швидко збагачення, що призводить до великих статків, репрезентоване ФО **гребти (загрібати, горнути і т. ін.) гроші (золото і т. ін.) лопатою (жменем)** – «дуже швидко, без великих затрат праці багатіти, наживатися» [12, кн. 1, с. 494]; **мір'ятя мірками (міркою, ковшем) гроші** – «бути дуже багатим, мати великий капітал» [12, кн. 1, с. 494]: *Чи ти де бачив таких панів, щоб їм гроші були не милі?... – Е-е, дядечку! вона [пані], мабуть, чи не ковшем їх мір'яє!* (Марко Вовчок) [12, кн. 1, с. 494].

Лексичні варіанти **гроші / золото** узагальнено (через форму множини й семантику збірності – «сукупність золотих монет») маніфестують у цілісному значенні сему «певна кількість грошей», одиниці виміру **лопата / жменя / мірка / ківш** викликають стійку асоціацію з такою кількістю грошових знаків, що не піддається підрахунку, а лише вимірюванню. Загалом фразеологізми вербалізують стійке уявлення про заможних людей, яким у житті легко й швидко вдається багатіти: *Каталку купи. Так ви забрали собі в голову, що гроші в мене як полова – лопатою гребу* (М. Стельмах) [9, с. 168].

Фразеологізми відбивають практичні знання носіїв мови не лише про способи отримання грошей (нечесним шляхом, легко / важко заробляти), а й про витрачання грошей: лише маючи значну кількість грошей / зайві гроші, можна легко-

важно, необдумано їх витратити. Синонімічний ряд зі значенням «легковажно витратити гроші» утворюють 4 ФО: **сипати грішми (грошима, червінцями і т. ін.); викидати / викинути на вітер; кидати (пускати і т. ін.) / кинути (пустити і т. ін.) на вітер, зі сл. гроші, карбованці, заробіток, майно і т. ін.; розкидатися грошима (грішми, грошами).**

Звертаємо увагу на варіації в лексичному наповненні ФО. Дієслівні компоненти **сипати, викидати, розкидати, пустити** актуалізують уявлення про легковажне витрачання чималих сум, асоціації з якими мотивовані словами-компонентами **грішми / грошами, червінцями, катеринками**: [Палажка:] *Ой, кажуть, так катеринками і сипле! Химка: Якими катеринками? (Панас Мирний) [9, с. 647]; Як розпорядитися грошима? Легко їх розтринькати, викинути на вітер [12, кн.1, с. 91].* Зауважимо, що збільшення кількості усвідомлюється через форму множини слів-компонентів, що позначають гроші. При цьому сучасний молодий мовець навряд чи зможе уявити кількісний еквівалент номенів **червінці, катеринки** без тлумачного словника, адже **червінець** – «1. іст. Загальна назва іноземних золотих монет, що були в обігу в допетровській Росії. 2. іст. Грошовий кредитний білет вартістю десять карбованців, що був в обігу в СРСР з 1922 р. по 1947 р.» [1, с. 1597]; **катеринка** – «2. У дореволюційній Росії – кредитний білет вартістю сто карбованців із зображенням Катерини II» [1, с. 529].

Отже, здійснений аналіз ФО з компонентом назвою грошових одиниць дозволяє стверджувати, що фразеологізми віддзеркалюють колективні знання українців про стан заможності / бідності. У названих ФО зберігається цікава лінгвокультурологічна інформація, що стосується певного соціального стану українців й пов'язується: зі збагаченням нечесним шляхом, легковажним витрачанням коштів; збагаченням без великих зусиль; з нечесно заробленими грошима та ін. Фразеологізми, у лексичному наповненні яких наявне стрижневе слово-компонент назва грошової одиниці **копійка**, вказують на відсутність грошей, сигналізують про стан бідності або називають середній рівень життя, оскільки в українській культурі **копійка** є еталом мінімального грошового забезпечення.

У цілісному значенні ФО певним чином реалізовані семи «збагачуватися, багатіти», «хто-небудь багатий, має гроші» мотивовані насамперед словами-компонентами **карбованець, мільйони, сума, гроші**, що формують уявлення українців про необхідні засоби для життя, багатство, заможність.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [укл. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник / [В. В. Жайворонок]. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
3. Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект : монограф. / О. П. Левченко. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с.
4. Скоробагатко Н.О. Символічність фразеологізмів як фразеотворчий чинник / Н. О. Скоробагатко // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. – Вип. 16. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – С. 188–193.
5. Телия В. Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры / В. Н. Телия // Фразеология в контексте культуры. – М.: «Языки русской культуры», 1999. – С. 13–24.
6. Україна в словах : Мовознавчий словн.-довідн. : [навч. посіб. для учнів загальноосвіт. шкіл, ліцеїв, гімназій, студ., усіх, хто вивчає укр. мову] / [упоряд. Н. Данилюк]. – К. : ВЦ «Просвіта», 2004. – 704 с.

Лексикографічні джерела:

7. Словарь украинского языка / [ред. Б.Д. Гринченко]: [у 4-х т.]. – К. – Т.4. Р-Я. – 1909. – 564 с.
8. Словник української мови : [у 11 т.] – К. : Наук. думка. Т.4. І-М. – 1973. – 840 с.
9. Словник фразеологізмів української мови / [укл. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін.]. – К. : Наук. думка, 2008. – 1104 с.
10. Фразеологічний словник української мови: [у 2-х т.] / [уклад. Г.М. Удовиченко]. – К. : Вища шк., 1984. – Т.1. – 304 с.; т. 2. – 384 с.
11. Фразеологічний словник східнолобанських і степових говірок Донбасу: 6019 фразеологізмів / [В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко]. – [5-те вид., перероб. й доп.] – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 384 с.
12. Фразеологічний словник української мови: [у 2-х кн.] / [укл. В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін.] – Кн. 1–2. – К. : Наук. думка, 1993. – 984 с.
13. Фразеологічний словник української мови: Близько 2500 виразів / [В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко]. – К. : Освіта, 1998. – 226 с.

УДК 111+81'373.422+61

К. Г. Коваленко, М. П. Мелащенко,

Вищий державний навчальний заклад України «Українська медична стоматологічна академія», м. Полтава

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ АНТОНІМІВ У СУБМОВІ МЕДИЦИНИ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті досліджено й проаналізовано особливості антонімів у субмові медицини англійської мови. Визначено й проаналізовано антонімічні пари в медичній термінології різних галузей.

Ключові слова: антоніми, антонімічні пари, типи антонімів, субмова медицини.

В статье рассмотрены особенности антонимов в субъязыке медицины современного английского языка. Определены и проанализированы антонимические пары в медицинской терминологии разных отраслей.

Ключевые слова: антонимы, антонимические пары, типы антонимов, субъязык медицины.

This article is devoted to peculiarities of antonyms in medical sublanguage of English. Antonymic pairs in medical terminology of different fields are determined and analyzed. Types of antonyms are studied and analyzed. Much attention is paid to antonyms of medical terminology.

Key words: antonyms, antonymic pairs, types of antonyms, medical sublanguage.

На сьогодні залишається актуальним питання лексико-семантичної організації галузевих терміносистем та їх упорядкування. При цьому також значного значення набуває явище антонімії, оскільки антоніми визначаються «однією з найважливіших категорій системної організації термінології» [1].

Антонімія є відображенням протилежності, контрастності понять. Слова, які пов'язані відношеннями протилежності та виражають її своїм значенням утворюють у словниковому складі мови – власну мікросистему. Ці слова в лінгвістиці

називають антонімами. Антоніми це слова переважно однієї частини мови, а також стійкі вирази чи словосполучення, які різняться між собою лексичним, граматичним й семантичним протилежним значенням. Отже, антонімію варто розглядати як семантичну протилежність, протиставлення слів та інших мовних одиниць.

У медичній термінології англійської мови антонімія це постійний принцип найменування понять із протилежним значенням: *health – illness* (malady, sickness); *beneficial – harmful* (unfavorable); *obesity – leanness* (fitness, slimness).

Метою даної розвідки є дослідити та визначити поняття, структуру й типи термінів антонімів у медичній термінології англійської мови. Варто зазначити, що антонімія є більш вживаним явищем для термінів, ніж для загальноживаних слів. Досліджуючи поняття антонімів, варто звернути увагу на широке й неоднорідне уживання термінів як «антонімічні пари», «антонімічні терміни», «антонімічний ряд».

Антонімічні відношення можуть бути лексико-семантичні, граматичні, функціональні. Лексико-семантичні відношення представляють найбільшу групу, вони детермінують семантичну спільність, яка виявляється в тому, що антоніми виражають одне й те саме родове поняття, характеризують явище одного плану, тобто мають архісему, або «спільну сему», визначають наявність протилежної семантики. Для називання сем, які взаємно передбачають й взаємно виключають одна одну, надаючи відношенням між словами антонімічного характеру, уживається термін «контрарні семи».

Наступним видом є граматичні антонімічні відношення, які детермінують повний або частковий збіг валентності слів-антонімів, тобто їх здатність уживатися в однаковому й аналогічному контекстуальному оточенні, що впливає з критерію семантичної спільності – характеристики явища одного плану, наприклад: *healthy lifestyle – unhealthy lifestyle, to come early – to come late*. Відсутність в антонімів здатності сполучатися з одними й тими ж лексемами може бути викликана різними причинами а саме: зв'язками і відношеннями, які встановлюються між предметами та явищами реальної дійсності, можливістю вживання сполучуваних слів у прямому чи переносному значеннях, багатозначністю антонімів тощо; утворення словотвірних гнізд, наприклад: *sick – sickness – sickly; bad – badness – badly; cheerful – cheerfulness – cheerfully*. Наступним видом антонімічних відношень є функціональні або стилістичні пари антонімів [1; 2]. Функціональні антоніми переважно визначають стилістичну забарвленість того чи іншого слова: *common – rare, clever – stupid, healthy – diseased*.

Варто зазначити, що дане дослідження виявило основні чотири групи антонімів такі як контрарні, комплементарні, контрадикторні та векторні.

Контрарні антоніми виражають якісну протилежність й утворюють градуальні опозиції. Наприклад: *young man (male) – middle aged man – elderly man – old man (male); simple operation – uncompounded operation; difficult operation – complicated operation – serious operation; expensive drugs – not cheap drugs – cheap drugs*.

Наступним видом є комплементарні антоніми, які доповнюють один одного до родового і є граничними за своїм характером. Заперечення одного з них дає значення іншого: *inferior – superior, maximum – minimum, dead – alive, slim – fat*.

Третю групу антонімів представляють контрадикторні антоніми, які утворюються за допомогою заперечного префікса: *expensive – inexpensive (not cheap), healthy – unhealthy (not healthy), appear – disappear, balanced diet – disbalanced diet, ability – disability, conscious – unconscious, patient – inpatient*.

Останню групу антонімів утворюють векторні, які детермінують протилежну спрямованість дій, ознак, властивостей: *dangerous – safe, increase – decrease, to start operation – to finish operation, inhale – exhale*.

Антоніми можна також розподілити за їхнім семантичним значенням:

- 1) оцінка фізичних якостей, властивості і стану, форми, розміру, кольору: *left – right, white – black, high – low, big – small*;
- 2) оцінка кількості, порядку, час, події, вчинки: *future – past, permanent – temporary*;
- 3) оцінка природних явищ, погодних умов: *summer – winter, night – day, melt – freeze*;
- 4) оцінка зовнішності, фізичних даних людини: *weak – strong, healthy – diseased, straight – crooked, weak – strong*;
- 5) оцінка характеру та поведінки людини: *moral – immoral; cruel – kind*;
- 6) психологічна характеристика людини: *success – failure; happiness – unhappiness; gloomy – cheerful*;
- 7) оцінка інтелектуальних якостей: *clever – silly; smart – stupid*;
- 8) оцінка соціальних явищ: *the rich – the poor; married – single; development – decay*.

Варто відзначити, що поняття симетрії й асиметрії також є присутнім й в антонімії. У даному дослідженні автори фокусують увагу на вивчення феномена антонімії через призму поняття симетрії й асиметрії. Поняття симетричності і точності антонімів не є ідентичними й тотожним [2; 3]. Наприклад, у парах точних афіксальних антонімів типу: *fortune – misfortune, just – unjust, streets – distress, comfort – discomfort, repair – disrepair*. У даному випадку у антонімічних пар є морфемна асиметрія. Досліджуваний корпус матеріалу дає можливість авторам виділити такі типи асиметрії:

Морфемна (структурна) асиметрія антонімів. До цього типу асиметрії відносяться:

– всі афіксальні антоніми, що відрізняються наявністю і відсутністю негативного суфікса. Негативний (заперечний) суфікс визначає морфемну асиметрію. Наприклад, до таких антонімічних пар належать: *wise – unwise, clean – unclean; graceful – ungraceful; treated – untreated, wholesome – unwholesome, advantageous – disadvantageous, pure – impure (contaminated), obedience – disobedience, righteousness – unrighteousness* тощо.

– кореневі антоніми, як точні, так і неточні. У таких випадках в антонімічній парі в одному з антонімів спостерігається наявність суфікса (–ness, –ous, –ful тощо) чи іншої службової морфеми, якої немає в іншому антонімі антонімічної пари. Наприклад, у парі неточних контекстуальних антонімів *knowledge – foolishness*. Слово *foolishness* має суфікс –ness, якого немає в прикметника *knowledge*; у парі точних антонімів *straight – crooked*, прикметник *crooked* має закінчення –ed, якого немає у прикметника *straight, health – illness, unwellness, weakness*.

Наступним видом асиметрії антонімів є граматична асиметрія. До цього типу асиметрії належать пари антонімів, що складаються зі слів різних частин мови. Найбільш частотним у цьому типі асиметрії є вживання:

– субстантивованого прикметника з конструкцією «прикметник + іменник». Наприклад: *the medicinal herbs – harmless herbs, beneficial herbs*.

До типу логічної асиметрії належать такі види пар антонімів:

– пари антонімів, протиставлення в яких відбувається під час логічного порівняння;

– квазіантоніми, контекстуальні антоніми. Контекстуальні антоніми представляють найбільшу групу асиметричних антонімічних пар. Варто зазначити, що досліджуючи квазіантоніми і контекстуальні антоніми досить важко й суперечливо визначити антонімічну пару, оскільки майже неможливо довести, які слова протиставлені за змістом, а які – ні. У даному дослідженні ми визначаємо, що антонімічною парою є слова або група слів, які, окрім певного протиставлення значення також можуть вживатися у стилістичних прийомах контрасту. Також тут йдеться й про прийом контрасту [2]. Наприклад, у реченні: *Most obese people are in denial about their weight, refusing to believe they are «obese» or even «very*

overweight», new research has found. У даному реченні слово «obese» протиставляється імпліцитно іншому за значенням й стилістичному забарвленню слову *slim, fit*. He got a number of injuries in the car accident, including a broken arm and leg. (He would not get injuries if he was more careful). Слово *injury* імпліцитно протиставляється *protection, benefit, cure*. I injured my leg in a car accident (I protected (cared for) my leg but car accident has happened).

Варто зазначити, що в антонімічних парах може сполучатися одразу кілька типів асиметрії. Сполучення типів й підтипів асиметрії є доцільним у медичній термінології англійської мови. Так, у структурній асиметрії можна спостерігати уживання негативного афікса (суфікса чи префікса), що не є формальним маркером заперечення. Структурна асиметрія антонімів може сполучатися також із граматичною асиметрією [1; 2].

Медична термінологія сучасної англійської мови збагачена антонімами. Варто звернути увагу на те, що словниковий склад субмови медицини складає вагомий частину антонімічних пар у різних медичних системах, які можна зустріти у різних текстах медичної галузі (педіатрія, дерматологія, ендокринологія, гастроентерологія, кардіологія, отоларингологія та ін.) Доцільно навести приклади антонімічних пар у субмові медицини англійської мови: anemia «анемія, малокров'я» – polycythemia «збільшена кількість еритроцитів, еритроцитоз»; hypersensitivity «підвищена чутливість, гіперчутливість до медичних засобів» – hyposensitivity «понижена чутливість»; hypertension «гіпертензія» – hypotension «гіпотензія»; hypertensive «той, що підвищує артеріальний тиск» – hypotensive «той, що знижує артеріальний тиск»; hypermature «перезрілий» – hypomature «недозрілий»; hypertonia «гіпертонія, збільшений тонус м'яза» – hypotonia «гіпотонія, знижений тонус м'яза»; hypervitaminosis «гіпервітаміноз» – hypovitaminosis «гіповітаміноз»; hyperalimentation «переїдання, підвищене харчування» – hypoalimentation «неповноцінне харчування»; hyperchromatism «гіперхроматоз (збільшена пігментація)» – hypochromatism «гіпопигментація»; hyperhidrosis «гіпергідроз, збільшена пітливість» – hypohidrosis «знижена пітливість»; hyperthyroidism «гіпертиреоз, гіперфункція щитоподібної залози» – hypothyroidism «гіпотиреоз, гіпофункція щитоподібної залози»; alopecia «алопеція, облісіння» – hirsutism «гірсутизм, надлишкова кількість волосся»; complete phagocytosis «повний, завершений фагоцитоз» – incomplete phagocytosis «неповний, незавершений фагоцитоз»; capacity to resistance «здатність до опору» – incapacity to resistance «нездатність до опору, стійкості»; hypersalivation «гіперсалівація» – hyposalivation «гіпосалівація»; retard «затримка, затримувати (розвиток)» – accelerate «прискорювати»; compatibility «сумісність» – incompatibility «несумісність»; digestion «процес травлення» – indigestion «розлад травлення»; curability «виліковність» – incurability «невиліковність»; undercooling «переохолодження» – overheating «перегрівання»; outpatient «амбулаторний хворий» – inpatient «стаціонарний хворий» [4].

Аналіз антонімії англійської медичної термінології дав змогу зробити наступні висновки: антонімія, як семантична протилежність, визначається за допомогою дефініції термінів, в яких логічно знаходимо сему протилежності, що позначає максимальне заперечення певної ознаки; антонімія в термінології не відрізняється від антонімії в загальноживаній лексичі, тобто ґрунтується на спільних ознаках, а саме на ознаках семантичної поляризації, яка діє в межах семантичного поля; антонімічні відношення у медичній термінології часто виникають між термінами таких тематичних груп як назви захворювань, порушень функцій певних органів чи систем.

Література:

1. Антрушина Г. Б., Афанасьєва О. В., Морозова Н. Н. Лексикологія англійського язика / Г. Б. Антрушина. – М. : Высшая школа, 1999. – 288 с.
2. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2000. – 368 с.
3. Мостовий М. І. Лексикологія англійської мови / М. І. Мостовий. – Харків : Основа, 1993. – 254 с.
4. Новый англо-український українсько-англійський медичний словник: близько 24 000 термінів / Упоряд. : Н. Р. Мокіна; за ред. Шевченко Л. І., Шматка В. І., Лося В. В. – К. : Арії, 2010. – 480 с.

УДК 81'255

Т. Б. Козак,

Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

У статті розглянуто деякі аспекти художнього перекладу; проаналізовано основні проблеми художнього перекладу та способи їх подолання перекладачем; визначено основні етапи роботи перекладача.

Ключові слова: художній переклад, перекладач, першоджерело.

В статье рассмотрены некоторые аспекты художественного перевода; проанализированы основные проблемы художественного перевода и способы их преодоления переводчиком; определены основные этапы работы переводчика.

Ключевые слова: художественный перевод, переводчик, подлинник.

The article deals with some aspects of literary translation. The main problems of the literary translation and the ways of their overcoming by the translator are analyzed. The main stages of the translator are identified.

Key words: literary translation, translator, original.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть спостерігається інтенсивний розвиток у галузі перекладознавства. Це зумовлено, на наш погляд, стрімким розвитком міжнародних зв'язків, глобалізацією соціально-економічних, наукових, культурних процесів, інтеграцією до світового освітнього простору. Як наслідок, відбувається постійний обмін набутою інформацією та культурними надбаннями. Художній переклад є одним із найбільш очевидних проявів міжкультурної взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема художнього перекладу стала предметом активних наукових пошуків у світі та Україні. Питанням теорії та практики перекладу присвятили свої праці вітчизняні та зарубіжні дослідники, зокрема: Б. Ажнюк [1], В. Балахтар [2], К. Балахтар [2], Л. Бархударов [3], Л. Білозерська [4], Д. Дюришин [5], Р. Зорівчак [6], Н. Комісаров [7; 8], В. Коптілов [9; 10; 11; 12], Л. Латишев [13], Л. Мкртчян [15], А. Паршин [16], Я. Рецкер [17, 18], Н. Складчикова [20], Е. Титова [21], А. Федоров [22; 23] та інші.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей художнього перекладу та аналізі основних його проблем та способів подолання їх перекладачем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Культурна спадщина європейських країн, світова історія, ідеї філософів давнини та сучасності, стародавні епоси народів світу, твори сучасних авторів – усе це стає доступним в умовах сьогодення завдяки діяльності фахівців з художнього перекладу.

Художній переклад заслужено вважається одним із найбільш складних та цікавих видів перекладу. У ході здійснення перекладу з іноземної мови, професійний перекладач зазвичай просто створює новий твір. Для виконання якісного художнього перекладу недостатньо добре володіти іноземною мовою, необхідно відчувати текст оригіналу та здійснити переклад таким чином, щоб людина з іншим менталітетом відчула на своїй мові саме те, що хотів вкласти у свої строки автор літературного твору.

У контексті здійснюваного дослідження вважаємо за необхідне більш детально зупинитись на трактуванні терміну «художній переклад». Зауважимо, що художній переклад – це достатньо складний процес, що здійснюється перекладачем. Він має свою специфіку не лише на лінгвістичному, а й на стилістичному рівнях, оскільки вибір мовних засобів, як правило, визначається на суб'єктивно-психологічному рівні, внаслідок творчої діяльності перекладача. Необхідно зазначити, що кожен перекладач виокремлює для себе суть художнього перекладу по-різному, керуючись найбільш важливими, на його думку, складовими цього процесу.

Відтак, відомий армянський літературознавець Л. Мкртчян тлумачить термін «художній переклад», як перетворення тексту оригіналу на іншу мову, тобто створення нового поєднання змісту і форми на основі зацікавленої мови [15, с. 177].

В. Комісаров зазначає, що художній переклад – це переклад художньої літератури [7, с. 154]. Дослідник зауважує, що основне завдання перекладача полягає у збереженні художньо-естетичних достоїнств оригіналу, створенні повноцінного художнього тексту мовою перекладу. З метою досягнення художньо-естетичного ефекту при перекладі художніх творів є допустимим, на думку В. Комісарова, опускати при перекладі певні лексичні одиниці або замінювати їх на інші [7, с. 154–155].

Відповідно до тверджень Л. Латишева, такі трансформації є необхідними під час художнього перекладу, де особливо важливим є збереження стилістичних особливостей оригіналу. Л. Латишев трактує художній переклад, як певний вид перетворень, а саме міжмовну трансформацію [13, с. 78].

Вітчизняний дослідник В. Коптілов зауважує, що у сучасному розумінні художній переклад визначають як вид словесної творчості, внаслідок якої тексти, написані однією мовою, відтворюються засобами іншої лінгвальної системи [12, с. 5].

Ми поділяємо точку зору українського дослідника М. Шемуди, котрий стверджує, що художній переклад – це взаємодія і взаємовплив культур, до яких належить текст оригіналу й текст перекладу. Цей вплив не можна звести тільки до мовної взаємодії, він охоплює всі сторони життя, відображені в художньому творі, особливий національний колорит, національну своєрідність оригінального твору. Перекладна література, очевидно, – найбільш адаптоване надбання чужих культур завдяки особливому матеріалу цього мистецтва – мові [24, с. 164].

Зауважимо, що художні твори входять до контексту різних культур та стають загально-відомими лише завдяки перекладу. На різних історичних етапах мистецтво перекладу ґрунтувалося на двох принципах: *точного перекладу*, що полягав у збереженні порядку слів, граматичних та мовних конструкцій і *вільного перекладу*, основним завданням якого є збереження змісту оригіналу. Впродовж багатьох сторіч ці принципи перебували у постійній взаємодії, вони часто взаємодоповнювали, а інколи й взаємовиключали одне-одного. Гармонійне поєднання цих принципів в одному перекладі практично неможливе, але є тим ідеалом, до якого мають прагнути перекладачі.

Необхідно зазначити, що продукування тексту перекладу художнього тексту нерозривно пов'язане із обізнаністю перекладача щодо умов життя, побуту, соціального середовища, культурних цінностей народу, котрий є носієм мови тексту оригіналу художнього твору. Разом з тим, не потрібно забувати про необхідність максимального наближення тексту перекладу до тексту оригіналу. Відтак, Я. Рецкер стверджує, що основне завдання перекладача полягає у передачі цілісності й точності змісту оригіналу, за допомогою засобів іншої мови, однак обов'язковою передумовою є збереження стилістичних та експресивних особливостей [17, с. 7].

У контексті здійснюваного дослідження вважаємо за необхідне більш детально зупинитись на основних етапах роботи перекладача.

Перший етап роботи над конкретним твором полягає у стилістичному аналізі тексту оригіналу, тобто виявленні структури його побудови, встановленні усіх конструктивних елементів тексту і взаємозв'язків між ними, що є необхідною умовою глибокого його розуміння. Однак перекладачеві недостатньо зрозуміти зміст твору. Він має знайти шляхи ефективного відтворення його рідною мовою.

В. Коптілов зауважує, що між текстом першоджерела і текстом перекладу – свідомість перекладача буде «проміжною інстанцією», що є наслідком аналізу оригіналу і водночас робочим доробком для спорудження тексту перекладу. Ця «проміжна інстанція» – схема семантико-стилістичної структури тексту, яка оперує не окремими словами, фразами, фонемами чи синтаксичними одиницями, а явищами іншого порядку [9, с. 117].

Отже, перший етап перекладацької роботи передбачає всебічний аналіз першоджерела, що включає аналіз його змісту і тих елементів, які використовуються автором для вираження семантики і стилю тексту оригіналу, всіх основних конструктивних елементів форми; визначення місця твору, що перекладається, у межах творчості його автора, літературного напрямку й вихідної літератури в цілому [10, с. 65–75].

Другий етап перекладацької роботи полягає в доборі у мові перекладу і літературі еквівалентних засобів відтворення найважливіших рис оригіналу, і ширше – у виборі засобів, які перекладач використовує на завершальному *третьому етапі*. Цей етап В. Коптілов характеризує як протилежний аналізу, тобто синтез у нове художнє поєднання ознак, що були виокремлені перекладачем у першоджерелі й трансформовані відповідно до особливостей літературної мови перекладу [10, с. 79–80].

Крім основних етапів роботи перекладача, науковець виокремлює ще й *четвертий етап*, на якому перекладач виступає у ролі дослідника і критика власного перекладу вже після його публікації, адже сумлінний перекладач постійно повертається до здійсненого ним варіанту перекладу та прагне замінити його новим, більш досконалим [10, с. 79–80].

Отже, перекладач постійно повертається до аналізу, здійсненого ним перекладу, однак вже на вищому рівні, зіставляючи його з текстом першоджерела. Згодом він знову обирає певні мовні засоби, і здійснюється новий етап аналізу. Таким чином, четвертий етап роботи перекладача за своєю сутністю є повторенням перших трьох на новому витку діалектичної спіралі розвитку.

Вважаємо за необхідне виокремити основні труднощі, що постають перед перекладачем у процесі перекладу художнього твору. Однією з актуальних проблем художнього перекладу є відтворення структурно-семантичних особливостей мовних конструкцій оригіналу, враховуючи їх емоційно-експресивну специфіку. Передача авторського задуму можлива при наявності у мові тексту перекладу формальних еквівалентів чи близьких за структурою конструкцій. Якщо у мові перекладу

відсутні мовні конструкції, що співвідносяться з мовою оригіналу, то необхідні результати перекладач отримує шляхом використання у тексті перекладу калькованої вихідної форми з наступним дослівним відтворенням оказіональних форм [23].

Іншим аспектом перекладацької проблематики є проблема збереження не лише змісту тих чи інших елементів тексту першоджерела, але і їхньої національної та історичної специфіки, що вимагає від перекладача передачі історичних реалій, особливостей етикету, національного колориту, психологічних рис, тощо [23].

Разом з тим, для того щоб твір не втратив цінності в новому мовному середовищі, перекладач повинен перейняти на себе функції автора і в чомусь навіть повторити творчий процес його створення, наповнити твір новими асоціативними зв'язками, які б викликали нові образи, властиві носіям певної мови. Перекладач, при цьому, повинен бути не лише ерудованим і мати достатні, принаймні для перекладу, знання, але й інтуїтивно відчувати текст та кращий варіант перекладу слова, фрази чи речення. Необхідним для нього є вміння виокремлювати та точно відтворювати головні елементи твору, зберігши при цьому індивідуальний стиль автора і в певних літературних ситуаціях активізуючи творчу функцію перекладу.

Таким чином, проведене нами дослідження дозволяє зробити певні висновки про те, що художній переклад, який безумовно є творчим процесом і не може ґрунтуватися на чітких інструкціях, вимагає не лише досконалого знання двох культур і двох мов, але й попереднього культурологічного і лінгвістичного аналізу вихідного тексту.

Література:

1. Ажнюк Б. М. Перекладознавство / Б. М. Ажнюк // Українська мова: Енциклопедія. – Вид. 3-тє, зі змінами і доп. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. – С. 487–488.
2. Балахтар В. В., Балахтар К. С. Адекватність та еквівалентність перекладу / В. В. Балахтар, К. С. Балахтар // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 12.01.2015: < <http://www.confcontact.com/20110531/fk-balahtar.htm>>. – Загол. з екрана. – Мова укр.
3. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода / Л. С. Бархударов. – М.: Междунар. Отношения, 1975. – 239 с.
4. Білозерська Л. П. Термінологія та переклад: [навч. посібник для студентів філологічного напрямку підготовки] / Білозерська Л. П., Возненко Н. В., Радецька С. В. – Вінниця: Нова КНИГА, 2010. – 232 с.
5. Дюришин Д. Художественный перевод в межлитературном процессе / Д. Дюришин // Проблемы особых межлитературных общностей. – М.: Наука, 1993. – 312 с.
6. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози) / Р. П. Зорівчак. – Львів: Вид-во при Ун-ті, 1989. – 216 с.
7. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода / В. Н. Комиссаров. – М.: Международные отношения, 1980. – 166 с.
8. Комиссаров В. Н. Теория перевода [Текст] / В. Н. Комиссаров. – М.: Высшая школа, 1990. – 250 с.
9. Коптілов В. В. Актуальні питання українського художнього перекладу / В. В. Коптілов. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1971. – 129 с.
10. Коптілов В. В. Першотвір і переклад / В. В. Коптілов. – К.: Дніпро, 1972. – 215 с.
11. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу / В. В. Коптілов. – К.: Вища школа, 1982. – 165 с.
12. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу: навч. посіб. / В. В. Коптілов. – К.: Юніверс, 2003. – 280 с.
13. Латышев Л. К. Перевод: теория, практика и методика преподавания: учебник / Л. К. Латышев, А. Л. Семенов. – М.: Академия, 2003. – 362 с.
14. Лингвистические аспекты теории перевода (хрестоматия). – Ереван: Лингва, 2007. – 307 с.
15. Мкртчян Л. М. Армянская поэзия и русские поэты XIX-XX в.в. Вопросы перевода и литературных связей [Текст] / Л. М. Мкртчян. – Ереван: Айастан, 1968. – 465 с.
16. Паршин А. Теория и практика перевода / А. Паршин // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 16.01.2014: < http://teneta.ru/rus/prevd/parshin-and_teoria-praktika-perevoda/htm>. – Загол. з екрана. – Мова рос.
17. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика: очерки лингвистической теории перевода / Я. И. Рецкер. – М.: Международные отношения, 1974. – 216 с.
18. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингв. теории перевода / Я. И. Рецкер // дополнения и комментарии Д. И. Ермоловича. – 3-е изд., стереотип. – М.: Р. Валент, 2007. – 244 с.
19. Рильський М. Т. Мистецтво перекладу: Статті, виступи, нотатки / Рильський М. Т. – К.: Рад. письменник, 1975. – С. 25–92.
20. Складчикова Н. В. Семантическое содержание метафоры и виды его компенсации при переводе / Н. В. Складчикова // Номинация и контекст: сб. научных трудов. – Кемерово, 1985. – С. 21–29.
21. Титова Е. А. Прагматический аспект передачи звукообразовательных средств при переводе поэтических текстов (на материале английского и русского языков): дис.... канд. филол. наук.: 10.02.20 / Титова Елена Александровна. – Челябинск, 2006. – 202 с.
22. Федоров А. В. Язык и стиль художественного произведения [Текст] / А. В. Федоров. – Л.: Гослитиздат (Ленинградское отделение), 1963. – 132 с.
23. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) / А. В. Федоров. – 5-е изд. – М.: ООО Филология, 2002. – 416 с.
24. Шемуда М. Г. Художній переклад як важливий чинник міжкультурної комунікації / М. Г. Шемуда. – Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія: Філологічні науки. – 2013. – Книга 1. – С. 164–168.

УДК 811.161.2'373.45:622

О. В. Колган,

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ

ТЕМАТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТЕРМІНІВ ГІРНИЧОЇ СПРАВИ, УЖИТИХ У РОМАНІ А. ФУРМАНА «КРОВ І ВУГІЛЛЯ»

Ідеться про тематичну організацію термінів гірничої справи у творі відомого німецького письменника А. Фурмана «Кров і вугілля». Визначено кількість гірничих термінів у кожній із виявлених тематичних груп, тобто з'ясовано специфіку уживання відповідної лексики у мові сучасного роману.

Ключові слова: термін, українська гірничча термінологія, термінологія гірничої справи.

Идет речь о тематической организации терминов горного дела в произведении известного немецкого писателя А. Фурмана «Кровь и уголь». Определено количество горных терминов в каждой из выявленных тематических групп, то есть выяснено специфику употребления соответственной лексики в языке современного романа.

Ключевые слова: термин, украинская горная терминология, терминология горного дела.

The article continues the cycle of the author's publications devoted to the study of the lexical-semantic peculiarities of Ukrainian mining terminology. The work is directed to the study of the system ties among the lexical units of the mining terminology, in particular the difference in topical groups. The article deals with thematic organization of mining terms in the works of famous German writer A. Furman «Blood and coal». A number of mining terms in each of revealed thematic groups are defined. So specificity of relevant vocabulary using in contemporary novel diction is cleared up.

Over the last decade, there were fundamental studies on specific terminology (N. Gimere, T. Lukovenko, N. Tsybal, D. Shapran, N. Yatsenko and other). Modern scientists break and actively explore a variety of issues of terminology. Thus, the derivation of certain terminological in Ukrainian terminology was investigated by L. Kozak, G. Onufrienko, G. Rakshanova, N. Rukolyanska, etc. Unfortunately, thematic organization of Ukrainian mining terminology modern linguists studying less.

Actuality of the article due to the fact of collecting and systematizing unexplored vocabulary – Ukrainian mining terms.

In the offered article for the characteristic of the thematic organization such tasks are performed: the terms of mining which are most often used in novel language are characterized, the thematic the organization of mountain terms is analyses used in work of famous German writer A. Furman «Blood and coal».

Considering that the mining terminology is unstable, and requires a lot of detailed work on normalization and standardization of research on the linguistic level and it is great practical importance. Therefore, the further studying of derivational aspect of Ukrainian mining terminology, will be in the prospect.

Key words: term, Ukrainian mining terminology, mining terminology.

Стрімкий розвиток термінології та проникнення наукових явищ і понять у повсякдення впливають на загальнолітературну мову, у результаті переходу терміна до складу якої частина його специфічних особливостей змінюється. У цьому разі можемо говорити про детермінологізацію термінів.

Як відомо, у мовознавстві детермінологізацією називають трансформацію терміна (його перетворення на загально-вживане слово) [9, с. 139]. Зміна семантики детермінологізованих слів залежить не лише від того, із якої терміносистеми запозичено термін, а переважно від того, до якого розряду лексики належить детермінологізоване слово.

Мова сучасної української літератури характеризується широким функціонуванням у ній спеціальної лексики, що свідчить про великий інтелектуальний потенціал сучасних митців слова.

У зв'язку з частим уживанням термінів у художній літературі навіть виникла галузь мовознавства – термінологічна стилістика, предметом дослідження якої є «використання різногалузевої термінології в її дефінітивному значенні, створення необхідних авторові спеціальних слів за моделями реальних термінів, уведення переосмисленої термінології в арсенал художніх засобів» [5, с. 25–26].

Питанням стилістичного функціонування термінології в прозових творах присвячено праці М. Я. Бріцина [1], Л. М. Василькової [2], Н. М. Сологуб [8] та ін.

Проблема вживання термінів у прозових творах, на жаль, ще не була предметом комплексного дослідження в сучасній лінгвістиці.

Актуальність статті визначено підвищеною увагою філологів до художніх творів, зокрема їх мови.

Мета дослідження – провести лінгвістичний аналіз лексики роману А. Фурмана «Кров і вугілля» щодо особливостей уживання термінів гірничої справи, зокрема їх тематичної організації.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

– схарактеризувати терміни гірництва, найчастотніші в мові роману;

– зробити аналіз тематичної організації гірничих термінів, ужитих у тканині твору.

Відповідно до мети й завдань дослідження в праці застосовано описовий **метод**.

Проблема використання термінологічної лексики в художніх творах, зокрема прозових, є одним із найактуальніших питань термінознавства кін. ХХ – поч. ХХІ ст.

У сучасній лінгвістиці прийнято виділяти три основні способи диференціації термінолексики: перший – за тематичними групами, другий – за категоріями й третій – метод польового аналізу. У нашій розвідці ми звернемося лише до двох перших способів.

Першим методом, який теоретично обґрунтований у працях В. С. Ващенко, Ф. П. Філіна, Д. М. Шмельова, уже майже чотири десятиліття дослідники лексики користуються найчастіше.

Д. М. Шмельов вважав, що «оскільки будь-яке протиставлення передбачає в протиставлених явищах і те, що їх об'єднує, і те, що їх відрізняє одне від одного, у значеннях парадигматично протиставлених слів (цілісних самих по собі) можуть бути виділені окремі семантичні елементи – семантична тема, що об'єднує слова в тематичну групу, чи лексико-семантичну парадигму, і диференційні семантичні ознаки, тобто ознаки, за якими слова, що входять до цієї групи, протиставлені один одному» [11, с. 189].

Другий – новіший, стосується систематизації термінологічної – найповніше описаний у працях Т. Л. Канделаки [4].

Основною функцією терміна як особливого мовного знака є називання понять об'єктивної дійсності, а також відтворення тих зв'язків, які існують між предметами та явищами цієї дійсності. Водночас не треба забувати, що терміни є одиницями мови й між ними існують власне мовні зв'язки: вони об'єднуються в певні «лексико-семантичні групи, у кожній мові по-своєму виокремлюючи той чи той відрізок» [11, с. 189]. Складна природа лексичного значення передбачає об'єднання термінів як за позамовними ознаками, що відзеркалюють зв'язок значення із зовнішнім світом, так і за винятково мовними, в основі яких лежать внутрішньомовні зв'язки. Ці дві обставини й дають підстави для лінгвістичного аналізу таких термінологічних угруповань, тобто спеціальних слів, об'єднаних за екстралінгвальним критерієм.

У сучасній лінгвістиці тематичну групу визначають як «сукупність термінів, об'єднаних однією темою» [7, с. 101].

У термінознавстві терміни гірничої справи розподілено за тематичним принципом на 5 різних за обсягом і структурою групи гірничих термінів, об'єднаних семантично й функціонально на основі зв'язку предметів і явищ дійсності, які вони позначають: 1) терміни з предметним значенням; 2) терміни з речовинним значенням; 3) назви процесів; 4) назви абстрактних понять; 5) назви людей, фахівців галузі.

Проаналізувавши значення термінів гірничої справи, ужитих у романі А. Фурмана «Кров і вугілля», та узагальнивши їх, ми виокремили 4 тематичні групи.

• **Терміни з предметним значенням (46 прикладів):**

• *вибійний молоток* (Ф, с. 105), наприклад, «Мотор *вибійного молотка* стукотить у ритмі скоростріла» (Ф, с. 105);

• *газомір* (Ф, с. 102), наприклад, «А *газомір?*» (Ф, с. 102);

• *динаміт* (Ф, с. 34, 109, 192, 203, 351), наприклад, «Турбай сполучив пістони з набоями й починає закладати *динаміт* у просвердлені в скелі отвори» (Ф, с. 109);

• *помпа* (Ф, с. 125, 128, 161, 209...), наприклад, «Тому присилайте сюди більше *помп*» (Ф, с. 125);

- *вентилятор* (Ф, с. 161, 310, 317), наприклад, «Ні, спершу *вентилятори* і помпи, хай шахту назавжди затопить» (Ф, с. 161);
- *кайло* (Ф, с. 192), наприклад, «В нього завелися гроші, а мозолісті руки рідко брали лопату і *кайло*» (Ф, с. 192);
- *свердло* (Ф: 105, 106), наприклад, «*Свердло* вгризається в скелю, немов дикий звір зубами в живе м'ясо» (Ф, с. 105);
- *шнур* (Ф: 110, 111, 118), наприклад, «Підбурюючи оклики захоплюють товпу й вона чіпляється їх, немов *шнурів*, якими можна вилізти з цього пекла на денне світло, врятуватися перед холодною, брудною смертю, що десь там за ними хлопче своїми льодовими хвилями» (Ф, с. 118);

- *гірничий шолом* (Ф, с. 102, 104, 111), наприклад, «Турбай спокійно накладає на голову *гірничий шолом*, бере до рук машину до запалювання набоїв і обережно сходить вниз бремсберга, вважаючи, щоб не посковзнутися...» (Ф, с. 111);

- *акумулятор* (Ф, с. 324), наприклад, «Це вільнонаймані телефоністки, робітниці з магазину і станції *акумуляторів*, молоді українки, що добровільно пристали до своїх друзів під час боротьби у комбінаті» (Ф, с. 324);

- *буфер* (Ф, с. 101), наприклад, «Коли поїзд сповільнив хід на закруті рейок, з *буферів* останнього вагона зістрибнула людська тіль» (Ф, с. 101) тощо.

• **Терміни з речовинним значенням (38 прикладів):**

- *мідь* (Ф, с. 23, 94), ««Де ж ми зустрінемося? – думає Островський. – В копальнях Воркути, в рудниках *міді* Джекзгаскану, у вапняних таборах Нової Землі чи в сибірській тайзі?» (Ф, с. 23);

- *вугілля* (Ф, с. 24, 37, 78...), наприклад, «Кров і *вугілля* – це Воркута» (Ф, с. 24);

- *руда* (Ф, с. 310), наприклад, «Недалеко башти, що підіймає *руду*» (Ф, с. 310);

- *залізо* (Ф, с. 111, 206, 232), наприклад, «Юрієві здається, що страх, який оволодів ним, перетоплюється в його тілі на шматок розжареного *заліза*» (Ф, с. 232);

- *карбід* (Ф, с. 142), наприклад, «Повітря просякнене не тільки олією до моторів, *карбідом* і потом, але й м'ясним, задушливим запахом тіл потопливих людей» (Ф, с. 142);

- *нафта* (Ф, с. 78), наприклад, «Щойно цивілізовані люди зважилися виступити проти цієї природи, накинути їй свою волю і вирвати, зграбувати у неї її скарби: *вугілля* і *нафту*» (Ф, с. 78);

- *шлак* (Ф, с. 79), наприклад, «III-й район – це образ справжніх найчорніших злиднів, безмежної, тоскної меланхолії, обгорнутий з усіх боків отруйними димами, що здійснюються з гарячих гір викиненого вугільного *шлаку*» (Ф, с. 79);

- *ванно* (Ф, с. 47, 230, 246), наприклад, «В бараці розташувалася велика група політичних в'язнів, призначених до страшливих копалень *ванна* в Халмер'ю, кінцевій зупинці Воркутської залізниці» (Ф, с. 47);

- *порода* (Ф, с. 104, 123, 310), наприклад, «Пролізьте аж до східного виходу, потім уздовж куп порожньої *породи*, поза цех» (Ф, с. 310) та ін.

• **Назви людей, фахівців галузі (26 прикладів):**

- *гірник* (Ф, с. 21, 80, 81, 83, 85, 109, 114, 120...), наприклад, «Я відмовився дати наказ до страйкуючих *гірників* з копалень урану» (Ф, с. 21);

- *шахтар* (Ф, с. 79, 83, 91), наприклад, «Після роздачі зброї всі бригади сядуть на здобуті авта й на поїзди і рушать звільняти табори *шахтарів*, розташовані на периферії вугільного басейну» (Ф, с. 185) тощо.

• **Назви процесів (5 прикладів):**

- *розсаджування* (Ф, с. 110), наприклад, «Протягом п'ятнадцяти років невільничого життя він вишколювався на прекрасного запальника, спеціаліста в *розсаджуванні* динамітом скельної породи» (Ф, с. 110);

- *видобуток (корисної копалини)* (Ф, с. 64, 98, 99, 272, 278, 288), наприклад, «Збори для обговорення *видобутку* вугілля перетворюються у судовий трибунал» (Ф, с. 99);

- *вибух* (Ф, с. 77, 110, 209, 266, 288), наприклад, «Ось дещо нижче бремсберг звертає раптово на захід, там можна знайти безпечне місце, заховатися перед скельними обривками *вибуху*» (Ф, с. 110) і под.

Проведений аналіз засвідчив, що в запропонованій тематичній класифікації гірничих термінів найбільшу групу в романі Артура Фурмана становлять номінації з предметним та речовинним значенням, а термінів, які належали до тематичної групи «абстрактні значення» – не виявлено.

Тематичні групи термінів гірництва існують не ізольовано, вони перетинаються, що зумовлено як мовними, так і позамовними чинниками. Це відбувається відповідно до діалектичного принципу тотожності й відмінності, який діє на ґрунті функціональної спільності всіх тематичних груп названої термінології. Відмінні риси кожної тематичної групи характеризують її з боку специфічних особливостей.

Література:

1. Брицын М. Я. Юридическая терминология в восточнославянской письменности до XV века: автореф. дис. на соискание учёной степени докт. филол. наук / М. Я. Брицын. – Хмельницкий, 1967. – 38 с.

2. Василькова Л. М. Функціонування лексики кримінального права в писемних пам'ятках Київської Русі / Л. М. Василькова // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць / Відп. ред. Л. О. Симоненко. – К.: КНЕУ, 2009. – Вип. VIII. – С. 84–88.

3. Вашенко В. С. Українська лексикологія: Семантико-стилістична типологія слів: посібник для студентів-філологів / В. С. Вашенко. – Дніпропетровськ: ДДУ, 1979. – 124 с.

4. Канделаки Т. Л. Основные группировки терминологических единиц упорядоченных терминологий // Вопросы языкознания. – 1987. – № 6. – С. 84–89.

5. Крыжановская А. В. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии / А. В. Крыжановская, Л. А. Симоненко – К.: Наук. думка, 1987. – 162 с.

6. Овчаренко Н. І. Способи номінації і словотворення у сучасній українській мінералогічній термінології: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Овчаренко Наталія Іванівна. – Донецьк, 1996. – 218 л.

7. Покровська О. А. Українська термінологія ринкових відносин: Дис. канд. філол. наук: 10.02.01 Харків. держ. ун-т / О. А. Покровська. – Харків, 1995. – 207 с.

8. Сологуб Н. Термін у художньому тексті (на матеріалі творів Івана Багряного) / Н. Сологуб / Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко. – К.: КНЕУ, 2007. – Вип. VII. – С. 392–393.

9. Українська мова: Енциклопедія / Ред. кол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

10. Филин Ф. П. О терминах родства и родственных отношениях в древнерусском литературном языке / Ф. П. Филин // Язык и мышление. – М.; Л., 1948. – Т. IX. – С. 329–346.

11. Шмелёв Д. Н. Современный русский язык. Лексика. – М.: Просвещение, 1977. – 336 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу

Ф – Фурман Артур. Кров і вугілля. – Мюнхен: Українське видавництво, 1961. – 362 с.

Д. А. Колодько,

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, г. Київ

К ВОПРОСУ О КЛАССИФИКАЦИИ МЕРОНИМОВ

Стаття присвячено історії питання про класифікацію меронімів. Йдеться про важливість холо-партитивних відношень; розглядаються різноманітні підходи до класифікації холонімів і партонімів; виявляються екстралінгвістичні та семантичні ознаки, що лежать в основі тієї чи іншої класифікації.

Ключові слова: меронімія, холонім, партонім, холо-партитивні відносини.

Статья посвящена истории вопроса о классификации меронимов. Речь идет о значимости холо-партитивных отношений; рассматриваются различные подходы к классификации холонимов и партонимов; выявляются экстралингвистические и семантические признаки, положенные в основу той или иной классификации.

Ключевые слова: меронимия, холоним, партоним, холо-партитивные отношения.

The article investigates the history of the problem of classification of meronyms. It comes to importance of whole-part relations. Different approaches to classifications of holonyms and paronyms are analyzed. Extralinguistic and semantic features taken as a principle for this or that classification are revealed.

Keywords: meronymy, holonym, paronym, whole-part relations.

В совокупности все реалии окружающего мира представляют собой систему взаимосвязанных элементов, объединяющихся в определенные группы на основании родо-видовых, причинно-следственных, функциональных и других отношений. Системность внеязыковой действительности находит свое отражение в языке. В первую очередь это касается лексической системы, а именно образования лексико-семантических парадигм.

Активное изучение лексики как системы начинается с середины прошлого века. В этот же период в поле зрения лингвистов попали и меронимические, или холо-партитивные отношения, то есть отношения целого и его частей.

В современной теоретической семантике значимость холо-партитивных отношений и места партитивов¹ в лексической системе не вызывает сомнения, поскольку корреляция части и целого является одним из основных типов связи между предметами реального мира: «Очевидно, что отношения часть – целое пронизывают весь мир снизу доверху, от микро- до макрокосмоса, от элементарных частиц до галактик. Они охватывают вещи всех уровней сложности, организуя их в многообразные много-ступенчатые иерархии частей – целых, элементов – систем. Эти отношения столь же универсальны и глобальны, как многообразные многоступенчатые иерархии вещей, образуемые общностью присущих ей признаков и закономерностей» [2, с. 442].

Исследованию меронимических отношений посвящены многочисленные работы целого ряда исследователей (Е. Ляйзи, Д. А. Круза, Р. Чаффина, Д. Германа, А. С. Шелли, Е. М. Винстона, Дж. Лайонса, Е. М. Маркмэн, А. Л. Брауна, Н. Нейджла, Э. В. Кузнецовой, Б. А. Плотникова, М. В. Никитина, И. А. Стернина и З. Д. Поповой, М. А. Кронгауза, Л. В. Глобиной, Т. С. Маркаровой, Ю. М. Русиной, Н. С. Рьжук, С. В. Киселевой, Е. В. Материнской, Г. В. Ситар, В. В. Морковкина, А. А. Уфимцевой, Н. А. Седовой и др.). В них речь идет о специфике холо-партитивных отношений, их отличии от гиперо-гипонимии, представлены различные классификации меронимов как с опорой на внеязыковую действительность, так и с учетом семантики лексем.

Одними из первых предприняли попытку классифицировать меронимы Е. Ляйзи, Дж. Лайонс, Д. А. Круз, Е. М. Маркмэн, Р. Чаффин и А. С. Шелли. Так, Е. М. Маркмэн выделил два типа меронимических отношений: 1) когда несколько однотипных частей образуют целое (например, *дерево – лес*); 2) когда целое состоит из разнородных частей (*дерево – лист*) [9].

Дж. Лайонс говорит о четырех типах меронимических отношений:

- 1) единичные (singular collections): *табун*;
- 2) множественные (plural collections): *игроки*;
- 3) условные (contingent): *дверь – дом*;
- 4) необходимые (necessary): *минута – час* [8].

Е. Ляйзи классифицирует меронимы по форме, материи и расположению, выделяя следующие типы:

1. Партонимы, дифференцирующиеся по форме и субстанции, среди которых выделяются две подгруппы: 1) части, четко отделяющиеся от других, например, части тела человека и животных отличаются разной локализацией, выпуклостью, цветом (*зуба, глаз, нос, стопа ноги, рог*); или же части растений (*сук, ветка, лист*); 2) части, нечетко отделяющиеся от других (*щека, бедро, плечо, лоб, ладонь*).

2. Лексемы, обозначающие части, форма и субстанция которых соответствуют лишь общим условиям (округлость, жесткость, мягкость). От первой группы они отличаются тем, что, если к первой группе принадлежат лексемы, обозначающие часть лишь определённого целого (например, *нос* всегда является частью головы), то во вторую группу входят лексемы, которые могут обозначать части разных классов предметов. Для этих наименований частей уже нет общей лексемы, обозначаемой целое, например, партоним *кусок* может обозначать часть мяса, ткани и т.п.

3. Партонимы, обозначающие расположенную определённым образом часть, форма и субстанция в данном случае могут не играть никакой роли. Так, например, учёный сравнивает партоним *конец, кончик* в немецком и английском языках: нем. лексема *Ende* может обозначать конец тупого и острого, мягкого и твёрдого предметов, в то время как в английском языке для обозначения мягких предметов употребляется лексема *tip* (пальца, сигары, языка).

4. Партонимы определённой формы, материи и расположения: *половина, четверть, место (события), порция, кусок* (может помимо части целого обозначать отдельный экземпляр, например, при счёте): нем. лексема *Portion* ‘часть, порция’ (употребляется для обозначения неотделимой части); англ. *part / portion* ‘часть’ (употребляется для обозначения части целого); *piece* ‘кусок’ (употребляется только для обозначения отдельной части).

5. Лексемы, выступающие в роли как партонима, так и холонима. Так, например, нем. лексема *Stück* ‘кусок’ может обозначать как часть целого, так и отдельный предмет; англ. *slice* ‘ломтик’ обозначает отрезанный кусок (какого-либо продукта), *splinter* ‘осколок, обломок, щепка’ – кусок, который можно отломить [7, с. 35].

¹ Для обозначения лексем, связанных по принципу «часть-целое», мы используем термины, предложенные М. В. Никитиным. Общее значение отношений части и целого может быть обозначено терминами меронимия или холо-партитивные отношения; целое – словом холоним; его часть – словом партоним [2].

Как известно, при структурировании словарного состава языка учитываются не только внеязыковые, но и собственно лингвистические факторы, а именно семантика лексем. Исходя из этого, Е. Ляйзи также выделяет семантические признаки, лежащие в основе классификации меронимических отношений:

1. Признак **конкретность/абстрактность** позволяет выделить: меронимы, обозначающие часть конкретного целого (*спинка кресла*); меронимы, обозначающие часть абстрактного целого (*этап жизни*); меронимы, обозначающие часть как конкретного, так и абстрактного целого: *конец (стола; любви)*.

2. Признак **принадлежности к определённому целому** реализуется в таких типах меронимов: мероним обозначает часть, компонент сложного конкретного целого или же часть определённого понятия (*рукав рубашки*); мероним обозначает часть, компонент определённого вида конкретного целого или же вида определённых понятий (*крышка (разных артефактов), рукоятка (разных инструментов)*); мероним обозначает часть любого целого (*часть, кусок*).

3. Признак **гомогенности / негомогенности** или же **однородности / неоднородности** части в пределах целого может, например, охарактеризовать материал, определённую субстанцию, из которых состоит целое: *деревянные двери, мраморная лестница*.

4. Признак **транзитивности / нетранзитивности** (если $a < b$, $b < c$, то $a < c$, то есть если a – часть b , b – часть c , то a тоже является частью c) выходит из логичного соотношения между частью и целым. Однако аксиома транзитивности меронимических отношений в языке может нарушаться, поскольку большинство частей ограничены функционированием по отношению к определённому целому, например, *дом* не может выступать в роли холонима по отношению к детали дверей – *ручки, хотя двери* – структурная часть дома.

5. Признак **противопоставления (дихотомичности)** указывает на наличие или отсутствие оппозитивных отношений между частями целого, например, *начало – конец*.

6. Признак **определённой / неопределённой локативности** свидетельствует о расположении частей по отношению к целому, например, *верхняя часть, средняя часть, нижняя часть, передняя часть, центральная часть*.

7. Признак **субстанции** может реализоваться в значении меронимов в таких разновидностях: твёрдая субстанция (*стальная деталь*); мягкая, вязкая субстанция (*сгусток*); жидкая субстанция (*капля дождя*); сыпучая субстанция (*гранула, песчинка*); газоподобная субстанция: *дымовой шар, кольцо (газового, дымового) пара*.

8. Признак **оценки** определяет восприятие определённой части со стороны её важности / неважности для человека, например, *основная часть, главный показатель* [7, с. 37].

По мнению Д.А. Круза, при классификации отношений части и целого следует также принимать во внимание особенности использования «части» в отношении совокупности, массы, деятельности и пространства. С учетом этого Е.М. Винстон и Р. Чаффин выделяют шесть основных типов меронимических отношений, которые могут быть выражены словом «часть» и близкими ему по значению: 1) компонент – целый объект (*педаль – велосипед*); 2) член – объединение (*корабль – флот*); 3) доля – масса (*ломтик – пирог*); 4) материал – объект (*сталь – машина*); 5) стадия – деятельность (*покупка – шоппинг*); 6) место – пространство (*Эверлейдс – Флорида*) [11].

В пределах отношений *компонент – целый объект* Д.А. Круз в свою очередь классифицирует партонимы по принципу их необходимости и необязательности по отношению к холонимам. Так, исследователь выделяет **факультативные части** (*холодильник – кухня*) и **канонические части** (*палец – рука*). В рамках отношений *материал – объект* он различает **ингредиенты** – части, необходимые для приготовления (*виноград – вино*), и **составляющие** – части, входящие в окончательный состав (*алкоголь – вино*) [6].

Из вышесказанного следует, что классификации меронимов в первую очередь основываются на логической связи целого и его частей в объективной реальности и языковой картине мира. Исходя из этого, холо-партитивные отношения традиционно различаются по трем основным параметрам: функциональности; подобии части и целого; отделмости части от целого.

Так, Р. Чаффин различает следующие типы меронимов с учетом связи части и целого:

- меронимы, которые **можно отделить от целого** (например, *нос чайника*) и такие, которые **нельзя отделить** (например, *вилка* и элемент, из которого она может быть сделана, – *железо*);
- пространственные (*машина* и *руль*) и временные (*молодость* и *период взросления*) меронимы;
- меронимы, связанные с выполнением определённой функции и поэтому имеющие определённое расположение и конфигурацию (*ножка стула*), и меронимы, не ограниченные выполнением определённой функции (*лес* и *дерево*);
- гомогенные меронимы: часть идентична целому (*пирог* и *кусочек пирога*), и негомогенные меронимы: часть и целое не являются тождественными предметами (*линза* и *стекло*) [5, с. 262-264].

Кроме того, с учётом семантики лексем, Р. Чаффин выделяет такие типы отношений холонимов и партонимов:

- компонент – целый объект (*педаль – велосипед*);
- событие – деятель (*родео – ковбой*);
- собирательное понятие – составляющий элемент (*лес – дерево*);
- доля – масса (*ломтик – пирог*);
- процесс – фаза (*юность – период взросления*);
- объект – материал (*линза – стекло*);
- территория – определённое место (*лес – поляна*);
- группа – её члены (*хор – певец*);
- мера – её составляющие (*час – минута*) [5, с. 263].

Наиболее полную, по нашему мнению, классификацию меронимов с учетом всех перечисленных выше признаков предлагает А.С. Шелли. На примере деталей автомобиля он выделяет следующие типы меронимических отношений:

1. **Конфигурационные** – структурная и / или функциональная связь существует между различными частями одного целого (различные части автомобиля, такие как *двигатель* и *цистерны*, находятся в структурных и функциональных отношениях, в отличие от различных *ломтиков торта*).

2. **Инкапсулированные** – часть находится внутри, извне не видна и недоступна (*двигатель* – инкапсулированная часть автомобиля).

3. **Сменные** – часть может быть заменена эквивалентной, не разрушая единства целого (*шины* – сменные части автомобиля, чего нельзя сказать о мозге человека).

4. **Функциональные** – констатируют наличие функциональной связи между частью и целым (*автомобиль* и его *блок двигателя* связаны функциональными отношениями, у торта и его *ломтиков* такая связь отсутствует).

5. Подобные – часть подобна целому, т.е. часть и целое имеют общие определяющие свойства (*кусоч* торта и целый *торт* близки по характеру, в отличие от буксирного устройства автомобиля и самого автомобиля).

6. Однородные – часть можно сравнить с другой частью (частями) целого в рассматриваемом аспекте. Части таким образом можно представить одинаковыми между собой (*шины* – одинаковые части автомобиля, в то время как *мозг* человека не идентичен любой другой части этого человека).

7. Неотъемлемые – часть не может быть удалена из целого, не разрушая его, она не является факультативной (неотъемлемой частью автомобиля является его *ходовая часть*, без нее автомобиль не является больше автомобилем, *чехол* на сидение для авто не является неотъемлемой частью).

8. Канонически необходимые – часть требуется в связи с завершенностью целого (она не факультативна), но целое продолжает существовать, если часть удалена (это только изъять) и часть не обязательно является удалимой (к примеру, канонически необходимой частью автомобиля является *зеркало заднего вида*).

9. Удаляемые – часть может быть удалена из целого (удаляемым является *зеркало* автомобиля *заднего вида*, *сахар* – неудаляемая часть лимонада).

10. Сегментные – часть является результатом деления (в нематематическом смысле) и представляет собой единое целое в пространстве (физически или концептуально): *шина* – сегментная часть автомобиля, в то время как *сахар* не является сегментной частью лимонада.

11. Отделимые – часть может быть отделена из целого и может существовать независимо от целого (*лист бумаги* – отделяемая часть блока, в отличие от *пальца* человека).

12. Совместные – часть может относиться к двум или более целым одновременно (*человек* может быть частью нескольких социальных групп одновременно, *колеса* частью нескольких автомобилей сразу быть не могут).

К примеру, двигатель по отношению к автомобилю является частью конфигурационной, инкапсулированной, сменной, функциональной, канонически необходимой, удалимой, сегментной, отделимой, не является частью подобной, неотъемлемой, однородной и совместной [10].

Развивая идеи зарубежных лингвистов, Ю. М. Русина предлагает классифицировать меронимы на основе следующих семантических признаков: ‘функция, или назначение (цель использования)’, ‘локативность’, ‘темпоральность’, ‘отделённость’, ‘оценка’, ‘общая организация и характеристика’, ‘происхождение’, ‘лицо’ и ‘перцептивные характеристики’ [3]. Е. В. Материнская разработала тематическую классификацию, согласно которой партонимами являются:

- 1) соматизмы: *ухо, лапа*;
- 2) наименования частей живой природы: *ветка*;
- 3) наименования частей неживой природы: *берег*;
- 4) наименования частей артефактов: *ручка* (чашки), *ножка* (стула), *рукав*, каблук, крыло (самолёта);
- 5) наименования частей совокупностей: *делегат*;
- 6) обозначение понятия «часть»: *кусочек*;
- 7) количественные лексемы: *треть, четверть*;
- 8) локативные лексемы: *кончик* (пальца, языка);
- 9) темпоральные лексемы: *час до полудня*;
- 10) наименования частей процессов: *заключительная стадия, завершение* (как фаза) [1, с. 82].

Таким образом, вопрос о классификации меронимов остаётся актуальным в современной лингвистике. Проведённое исследование показало, что учёные предлагают различные подходы и признаки, на основе которых формируется типология меронимов. Исследователи классифицируют холо-партитивные отношения, учитывая при этом как экстралингвистические факторы, так и собственно лингвистические – семантику лексем.

В дальнейшем предполагается более детальное изучение семантических типов меронимов, а также выявление ассоциативно-семантических связей холонимов и партонимов в пределах различных тематических групп.

Литература:

1. Материнская Е. В. Система меронимов в немецком и английском языках: дисс. ... докт. фил. наук: 10.02.04 / Елена Валерьевна Материнская. – Донецк, 2013. – 403 с.
2. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики: Учебное пособие для студентов, аспирантов и преподавателей лингвистических дисциплин в школах, лицеях, колледжах и вуза / Михаил Васильевич Никитин. – С.-Пб.: Научный центр проблем диалога, 1996. – 760 с.
3. Русина Ю. Н. Семантика меронимов современного английского языка: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Юлия Николаевна Русина. – Минск, 2007. – 193 с.
4. Рыжук Н. С. Коррелятивные отношения части и целого: семантический и лингвокультурологический аспекты: дис. ... канд. фил. наук: 10.02.19 / Наталья Сергеевна Рыжук. – Ставрополь, 2008. – 193 с.
5. Chaffin R. The concept of a semantic relation / Roger Chaffin // *Frames, fields and contrast: new essays in semantic and lexical organization*. – Hillsdale, New-Jersey; Hove; London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1992. – P. 262–264.
6. Cruse D. A. On the transitivity of the part-whole relation / Alan Cruse // *Journal of linguistics*. – 1979. – Vol. 15/1 – P. 29–38.
7. Leisi E. *Der Wortinhalt, Seine Struktur in Deutschen und Englishen* / Ernst Leisi. – Heidelberg: Winter, 1961. – 135 S.
8. Lyons J. *Semantics* / John Lyons. – London, England: Cambridge University Press. – 1977.
9. Markman E. M. Two different principles of conceptual organization / Ellen Markman. – In M.E. Lamb and A. L. Brown, *Advances in developmental psychology*, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. – 1981.
10. Schalley A.C. Part-whole relations: [Электронный ресурс] / Andrea Schalley. – Режим доступа: <http://www.cbs.dk/content/download/98384/1272221/file/PartWholeRelations.pdf>
11. Winston E. M., Chaffin R., Herrmann D. A Taxonomy of Part-Whole Relations / Morton E. Winston, Roger Chaffin, Douglas Herrmann // *Cognitive Science*. – 1987. – №11. – P. 417–444.

Л. Ю. Корзова,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

КАТЕГОРІЇ ЧАСУ ТА ПРОСТОРУ В ДРАМАТУРГІЇ А.Б. ВАЛЬЄХО

У статті аналізуються категорії часу та простору в драматургії Антоніо Буєро Вальєхо, арсенал засобів театральньо-драматургічної виразності у п'єсах соціально-політичної спрямованості: «Історія одних сходів», «У палаючій темряві», «Сьогодні свято», «Підвальне вікно», «Сон розуму».

Ключові слова: *хронотоп, моделювання дії, конфлікт, дія, характер, іспанський театр, драматургія, вистава, сценографія.*

В статті анализируются категории времени и пространства в драматургии Антонио Буэро Вальехо, арсенал средств театрально-драматургической выразительности в пьесах социально-политической направленности: «История одной лестницы», «В пылающей тьме», «Сегодня праздник», «Подвальное окно», «Сон разума».

Ключевые слова: *хронотоп, моделирование действия, конфликт, характер, испанский театр, драматургия, спектакль, сценография.*

This article deals with categories of time and space, dramatic action models, a store of the means of dramatic expressiveness in Antonio Buero Vallejo's plays of social and political trend: «The story of the stairs», «In the flaming darkness», «It is a holiday today», «The skylight», «The sleep of mind».

Key words: *chronotop, dramatic action models, conflict, character, Spanish theatre, dramatic composition, performance.*

Опанування художнього багатства, створеного драматургами Західної Європи – одне з найнагальніших завдань сучасного українського літературознавства, адже на сьогодні тут спостерігається цілий ряд лакун. Творчість видатного іспанського драматурга Антоніо Буєро Вальєхо є однією з таких лакун, оскільки українське літературознавство ще не займалося вивченням творчості Вальєхо.

В російському літературознавстві справи дещо кращі. Так, відомий російський літературознавець В. Ю. Сілюнас у книзі «Іспанська драма ХХ століття» дуже побіжно характеризує проблемно-тематичну спрямованість, робить окремі зауваження стосовно драматургічної стилістики п'єс Вальєхо. Дуже коротко аналізує деякі драматургічні твори Вальєхо літературознавець З. І. Плавскін у своїй книзі, присвяченій загальним проблемам розвитку сучасної іспанської літератури. Літературознавець Л. Синянська у післямові до збірки п'єс А.Б.Вальєхо також коротко коментує п'єси раннього періоду творчості Вальєхо. Наявність цих робіт дає змогу певною мірою спиратися на них, досліджуючи ті чи інші сторони творчості А. Б. Вальєхо. Втім, в цих роботах ідейно-тематична спрямованість та драматургічні принципи Буєро Вальєхо не розглядаються із скільки-небудь достатньою докладністю.

Моделі хронотопу, до яких Б.Вальєхо звертається при організації дії, є різноманітними. Використання художнього часу здійснюється драматургом за найрізноманітнішими нормами: від тих, які відповідають канонам класицизму, до таких, які з'явилися у світовій драматургії лише у ХХ столітті.

Найменшою регламентацією характеризується художній час у п'єсах «У палаючій темряві» та «Сон розуму». У п'єсі «Сон розуму» він зазначається у авторській ремарці таким чином: «Действие происходит... в декабре 1823 г.». І хоча жанр п'єси визначається автором як «фантазія», ця конкретна вказівка на час дії підсилює документальну основу п'єси, що відображає один з епізодів життя великого Гойї.

А у драмі «У палаючій темряві» взагалі немає ніяких авторських вказівок з приводу тривалості часу дії. Але по ходу дії можна зрозуміти, що відображувані у п'єсі події можуть відбутися протягом порівняно невеликого відрізка часу: одного-двох, може бути, трьох місяців. І усі ці місяці – осінні, адже дія починається у день, коли святково відмічається початок нового учбового року, хтось з вихованців інтернату тільки в цей день повертається сюди після літніх канікул. На осінь як на час дії вказує і така деталь сценографії, обумовлена у ремарках: у першій дії дерева на території інтернату стоять з пишними кронами, у другій дії можна побачити їхні голі стовпи, «вся терраса усеяна опавшими листками». Ці обставини хронотопу певною мірою пов'язані зі змістом дії: на початку нового учбового року в інтернаті з'являється новий вихованець – Ігнасіо, він вносить у життя інтернату зовсім несподівані, нові віяння.

А у п'єсі «Сьогодні свято» Б. Вальєхо скорочує навіть суворі норми часу, що відпускалися для дії п'єси естетичними канонами класицизму. Тут дія укладається у часовий відрізок менше ніж одна доба: з ранку до сутінків, до появи перших зірок на небі. І майстерність Б. Вальєхо проявилася в тому, що, маючи і такий невеликий часовий відрізок, він зумів при мінімальному використанні інтриги організувати дію, що повною мірою висловлює художню думку, покладену за основу п'єси.

У двох наступних п'єсах масштаби художнього часу незмірно більш вражаючі, ніж це було у трьох попередніх.

Незвичайність структури дії у п'єсі «Історія одних сходів» визначена великою мірою незвичайним для традиційної драматургії використанням художнього часу. Класичний іспанський театр не був таким суворим у регламентації часу дії, як театр французького класицизму. Ні за часів Лопе де Веги та Кальдерона, ні у наступні періоди розвитку іспанської драми ніякі поетичні, естетичні норми і правила особливо не сковували драматургів. І все-таки Б.Вальєхо в «Історії одних сходів» подає модель дії, що різко виділяється використанням художнього часу: між першим і другим актами його п'єси проходить десять років, між другим та третім – двадцять років.

Взагалі, у сучасному театрі є певна традиція такого, «розтягнутого», з часовими «пропусками» художнього полотна. Таким твором, в якому за допомогою складної часової моделі реалізується авторський задум, є п'єса англійського драматурга Джона Бойнтона Прістлі «Час та родина Конвей». Складна модель художнього часу допомагає автору організувати таку дію, яка зближує цей твір з жанром п'єси-аналізу. Події другого акту п'єси, що відбуваються через дев'ятнадцять років після того, що було відображено у першому акті, дають можливість драматургу у наступному, третьому, акті знову представити події першого акту, але вже зовсім у іншій інтерпретації. Значні часові пропуски є органічною частиною первісного задуму драматурга, і вся художня модель за обсягом укладається у звичайну трьохактну дію.

Автору п'єси «Історія одних сходів» дія з такою структурою художнього часу знадобилася для дослідження важливого соціального явища – безрадісного становища людини з бідних прошарків населення. Така композиція дає можливість драматургу простежити долі людей протягом значного – у декілька десятків років – часового відрізка і таким чином вивести певну закономірність іспанської дійсності того періоду.

Як ми вже казали вище, п'єса «Підвальне вікно» свідчить, що творчість Б. Вальєхо не оминула хвиля експериментаторських тенденцій, які яскраво проявилися у західноєвропейському театрі 1950–60-х років.

У п'єсі «Підвальне вікно» ця захопленість Б. Вальєхо експериментаторством проявилася дуже сильно, особливо це стосується простору та часу дії.

Безпосередній час дії, протягом якого відбуваються події цієї «п'єси-епілогу», являє собою порівняно невеликий відривок, – автор не вказує, який саме, але за ланцюгом подій, що розгортаються перед нами, можна зрозуміти, що він охоплює кілька тижнів, може бути, 1–2 місяці. Але своєрідність художнього часу у цій п'єсі полягає в тому, що за подіями, які відбуваються у п'єсі, стежать не тільки глядачі, а й персонажі з іншої часової площини, які називають себе Експериментаторами. Автор, таким чином, пропонує подивитися на події з позиції історичної перспективи, критично переглянути свої уявлення про теперішнє та минуле Іспанії, стати учасниками єдиного світового експерименту, мета якого – врятувати людство.

При аналізі даного циклу п'єс Б. Вальєхо з'ясовується цікава тенденція у використанні драматургом художнього простору. Це тенденція – до уніфікації та універсалізації сценічного простору, на якому розгортається дія п'єс.

З п'яти творів, що ми розглядаємо, лише в одному – у п'єсі «У палаючій темряві» – один раз змінюється павільйон, в якому відбуваються події. У першому і у другому актах п'єси сцена являє собою кімнату для куріння у інтернаті для сліпих. У третьому акті на сцені – декорація холу у студентському гуртожитку. Для розвитку дії істотною є і абсолютно точно визначена ділянка позасценічного простору – спортивний майданчик. (Розглядаючи питання про простір у театрі А.Б.Вальєхо, ми виходимо з теоретичного положення про те, що драматичний простір включає у себе дві складові: простір сценічний і простір позасценічний). Як було сказано у авторській ремарці, спортивний майданчик знаходиться одразу за балюстрадою кімнати для паління і його видно персонажам з вікна холу гуртожитку, але не видно глядачам. Тут, на спортивному майданчику, відбувається досить жорстока за своїм характером гра, в якій беруть участь вихованці-хлопчики і хід якої переживають ті, що знаходяться на балюстраді вихованки-дівчата (зрячі вихователі коментують гру). Тут же, на спортмайданчику, Карлос вбиває Ігнасіо, про що глядачі можуть здогадуватися по реакції Доньї Пепіті, яка в цей момент дивиться у вікно, що виходить на спортмайданчик.

Простір п'єси включає у себе і ще одну важливу для розвитку дії ділянку: вечірне небо з вже запаленими на ньому зірками, яке у III акті п'єси ніби навісає над місцем дії – інтернатом для незрячих – і має значення символічне: воно ніби символізує собою ті сфери, ту частину життя, яка за будь-яких обставин залишається недосяжною для незрячих.

Особливо яскраво це виражено у фіналі п'єси, де автор дуже майстерно передає стан Карлоса, враженого усім, що було з ним скоєно тільки що, і тим переворотом, який відбувається у його душі та у його свідомості.

И вдруг, как бы подхлестнутой неизъяснимой силой, встает и быстро подходит к широкому окну, протягивая вперед руки. Замерев и обратив лицо к сверкающим звездам, он говорит. Его суровый голос постепенно начинает звенеть и дрожать от безграничной страсти.

Карлос. Сейчас во всем своем великолепии сверкают звезды и зрячие могут любоваться этим чудом. Эти далекие миры находятся там, за этими стеклами... (Руки его, словно крылья раненой птицы, трепещут и бьются о таинственную стеклянную преграду.) В поле нашего зрения... если б оно у нас было!..

Медленно падает занавес [3, с. 245].

У всіх наступних п'єсах даного циклу сценічні декораційні павільйони взагалі не змінюються протягом усієї вистави. Так, у п'єсі «Історія одних сходів» зображені сходи – постійна «установка» для дії у всіх трьох актах п'єси. Така сценографія, така конструкція сцени виявилася дуже зручною для розвитку дії. Герої п'єси – мешканці одного будинку, крім того, усі вони мешканці квартир, які виходять на один сходовий майданчик. І сходи, і сходовий майданчик – є тим місцем, якого їм не оминати, тому такими природними є зустрічі різних персонажів. Сходові конструкції виявляються зручною і для розвитку дії одразу на двох майданчиках, коли це необхідно автору.

У XX столітті над проблемою зміни та розширення меж традиційних форм сценічного простору задумувалося багато діячів театру, які пропонували оригінальні рішення. Одним з найяскравіших новаторів у цій області був геніальний режисер Вс. Мейєрхольд. Прославився сміливими рішеннями у цій сфері і видатний теоретик і практик німецького політичного театру Ервін Піскатор. Драматурги XX століття також робили свій внесок у вирішення цієї проблеми. І на сьогодні у світовому театрі не так вже мало творів, у яких дія проходить у двоплощинному сценічному просторі. Це зроблено, наприклад, в одній з найбільш відомих у світовому театрі II половини XX століття п'єсі «Візит дами» Ф. Дюренматта. В одній з картин цієї п'єси внизу, на основній площині сцени, праворуч знаходиться лавка Альфреда, з протилежного боку – поліцейське управління, а посередині сцени, трошки у глибині – павільйон, що являє собою готель з балконом. Цей балкон і являє собою другий поверх сценічного простору. Різні лінії дії розвиваються одночасно і внизу, і на балконі. У п'єсі Б. Вальєхо «Історія одних сходів» можливості, які пропонує театру двоповерхова просторова конструкція, дуже ефективно використані у фінальній сцені п'єси, де одночасно ми бачимо те, що відбувається у «закутку» (освідчення у коханні Фернандо – молодшого і Карміні – молодшої), і нагорі, на сходовому майданчику (Фернандо – старший і Карміна – старша, які обмінюються сумними поглядами, що пронизують душу).

Як ми це вже зазначили вище, хронотоп п'єси «Сьогодні свято» нагадує про норми оперування місцем та часом, які визначала драматургам поетика класицизму. Дія тут проходить не тільки протягом одного дня, але і в одному і тому ж місці. Це місце – дах одного з будинків у провінційному іспанському місті. Поряд з ним – дах більш високої будови. Обидва дахи – плоскі. На таких плоских дахах в Іспанії мешканці будинків ведуть різноманітні господарські справи, сушать білизну, відпочивають, а у святкові дні розважаються. Саме у такій декораційній установці і відбувається дія усієї п'єси «Сьогодні свято».

Наявність на даху прибудови – органічна необхідність сценографії, оскільки деякі з персонажів – Пако, Еліас, Тере – живуть саме у прибудові. Вони, як і персонажі – мешканці основного будинку, також виходять у зв'язку з різними обставинами на дах свого будинку і залучаються до дії п'єси.

Обмеженість, сувора лімітованість місця дії у класицистських п'єсах спонукала авторів вводити до своїх творів таких персонажів, як різноманітні вісники, гонці і т.п., які розповідали про значні події, що відбулися з основними героями п'єси (а іноді і без їхньої участі) у інших місцях. Таким чином, за рахунок позасценічного простору розширявся загальний простір дії п'єси.

Вальєхо також використовує такий класицистський прийом. Різні персонажі виконують по суті функції тих же вісників, коли повідомляють іншим персонажам, які знаходяться на даху, а одночасно і глядачам про різноманітні події, що відбуваються у інших місцях. Іноді – це дуже важливі для ходу дії, для долі персонажів (в даному випадку для Доньї Бальбіни) відомості: коли стає зрозуміло, що мешканці, які не вийшли на дах, знаходяться у своїх квартирах і на вулиці, вибачили Донью Бальбіну і віддали її розписки. У інших випадках – відомості, що так чи інакше характеризують людське середовище, відображене драматургом: коли дізнаємося, що частина мешканців, з тих, що не вийшли на дах, сидять на вулиці біля дому і п'ють вино зі спільного глечика, який безперервно передають одне одному.

А іноді це відомості, які ніби домальовують глядачам загальну атмосферу цього нового свята, яке наполегливо вводить урядом: один з персонажів повідомляє, що на пустирі заради цього свята побудували карусель.

Можна назвати і деякі інші ділянки позасценічного простору. Наприклад, стає відомо, що чоловік Томаси і в цей святковий день, і в інший вільний час подовгу просиджує у шинку з товаришами по чарці і т.п. Але такі відомості, якщо і поширюють загальний простір п'єси, то не особливо істотним чином. Усе істотне, що міститься у дії, відбувається саме тут, на даху, який є єдиним сценічним простором дії і у оперуванні яким Вальєхо проявляє велику майстерність. Обрана драматургом просторова площина – дах будинку – виявляється блискучою, гнучкою знахідкою, універсальним компонентом дії. Вона блискуче відповідає втіленню усіх ситуацій, які створюються по ходу п'єси. Вона гнучко пристосовується до зміни тональності дії.

Адже у фіналі п'єси ця тональність дуже змінюється. Після усіх життєвих потрясінь та скандалів ми чуємо заспокійливий голос Донї Ньєвес (її тераса знаходиться поряд з дахом), яка говорить урочисті слова про надію, ми бачимо зірки, що запалюються на небі – картину, яка ніби навісає над дахом. І здається, що дія тут зв'язується з вічністю, що від даху, з яким пов'язане дуже різноманітне за характером, але все ж людяне життя, до Вічності протягується ниточка.

Сценічний простір п'єси «Сон розуму» також втілено у постійному декоративному павільйоні. Але його конструкція дуже відрізняється від того, що було у попередніх двох творах. У п'єсі «Сон розуму» декоративна установка двоверхова, що нагадує нам декорацію п'єси «Історія одних сходів»: там були «закуток» між двома сходовими маршами та сходовий майданчик, що знаходився над ним, тут, драматург обумовлює у ремарці, дві зали – верхня і нижня – у будинку Гойї. Їх наявність органічно обумовлено образною структурою п'єси. Власне, для розгортання подій п'єси було б, напевно, абсолютно достатньо і однієї зали, нагальної необхідності у двоверховому павільйоні для цього немає. Але такий подвійний простір знадобився драматургу у зв'язку з особливою стилістикою театральнo-драматургічної виразності, до якої він тут вдається. Ця стилістика базується на активному використанні екстратексту (несловесних засобів театральнo-драматургічної виразності) і використовуються автором для образного моделювання дії. На стінах залів, що постають перед глядачами, розвішані картини Гойї, але деякі з них, достатньо крупних розмірів, стоять в обох залах прикріплені до підрамників на станках, що рухаються. По ходу дії цей виражальний арсенал приходить у рух: то одна, то інша з цих картин видвигається до центру зали, на передній план, даючи можливість глядачу встановити асоціації між суттю дії, що розвивається на даному етапі та образним змістом картини. (Докладніше про те, наскільки ефективно реалізоване образне моделювання дії в цій та інших п'єсах Вальєхо, буде вестися мова далі).

Але ближче до глядацької зали, майже біля рампи, драматург розташовує простір ще одного пласту дії: того, в якому діють Король Фердинанд VII та його оточення. Співіснують обидві ці ланки сценічного простору за допомогою монтажних засобів, не дуже «хитрих», але, очевидно, тих, що прийшли у театр під впливом техніки кіно. На відміну від інших творів Вальєхо, наприклад, таких як «Історія одних сходів» і «Підвальне вікно», дія на цих просторових планах розвивається не за паралельним принципом, а за послідовним. Тобто, коли «працює» авансцена – кабінет Короля, – павільйон з залами у будинку Гойї не освітлений, там нічого не відбувається. Коли ж певний етап дії на авансцені закінчується, світло тут гасне, персонажі зникають, а світло з'являється, починається (або продовжується) життя у павільйоні будинку Гойї.

Слід визнати, що будь-якого образно-змістовного значення така просторова комбінація не має. Вірогідніше за все, вона просто свідчить про те, що Вальєхо уважно слідкував, наскільки це було можливо, знаходячись у франкістській Іспанії, за тими тенденціями, які в цей час проявлялися у світовому, перш за все, західноєвропейському та північно-американському театрах, чуттєво відчував ці тенденції і йшов у їхньому «фарватері». Однією з таких тенденцій було прагнення компактності, більшої порівняно з попередніми часами, динамічності п'єси та вистави. Адже саме в цей час драматурги зовсім припинили писати п'яти-, чотирьохактні п'єси. Твори ж класиків, в тому числі і Шекспіра, і Мольєра, і Лопе де Веги, в театрах перемонтовувалися, вони з чотирьох-, п'ятиактних ставали дво-, дуже рідко трьохактними. Будь-який зайвий антракт, будь-яка затримка дії, навіть та, яка необхідна театру для зміни декорацій, стала розцінюватися майже як художній промахунок. Звідси – прагнення драматургів і театрів до кінематографічної швидкості зміни різних ланок сценічного простору, прагнення за допомогою затемнення чи, навпаки, висвітлення окремих ділянок сцени миттєво переносити дію у потрібне по ходу п'єси місце. Вальєхо, як бачимо, пішов цим, експериментаторським для того часу шляхом, і п'єса «Сон розуму» свідчить, що він з цими, новими для того часу, художніми завданнями успішно упорався.

Найбільш оригінально виглядає модель простору, запропонована Вальєхо у п'єсі «Підвальне вікно». За цілим рядом художніх особливостей це відверто експериментаторська п'єса (сам автор дав їй жанрове визначення – «експеримент у двох частинах»), і за способом організації простору – як сценічного, так і позасценічного – це виражено яскраво.

Сценічний простір п'єси, ретельно обумовлений у ремарках, носить «симультанний» характер і дає можливість для розвитку дії на трьох сценічних майданчиках: 1 – квартира у підвалі одного з мадридських будинків, де живе родина Вісенте; 2 – кав'ярня, постійними відвідувачами якої є троє молодих героїв п'єси; 3 – кімната редакції, в якій працюють Енкарна і Вісенте.

Як ми вже зазначали вище, така організація сценічного простору – 3 майданчика – характерна і для п'єси Ф. Дюренматта «Візит дами» (у II акті) – тобто, у європейських масштабах просторові «прагнення» Вальєхо не виглядають для того часу такими вже незвичайними.

Така організація сценічного простору виявляється досить органічною та зручною для розвитку дії п'єси. Більш того, вона здатна передавати потрібний автору образний зміст. Ці три майданчики – три мікропростори – викликають у глядачів почуття замкненості, обмеженості світу, в якому існують герої п'єси. Вони ніби вичерпують весь просторовий потенціал, який знадобився для життя персонажів, для реалізації їхніх людських дол. Таке розуміння образного змісту сценічного простору, як нам здається, повністю відповідає характеру драматичного простору п'єси. Це, до речі, підкреслюється і ключовим образом п'єси, що винесений у її назву. У підвалі, де мешкають герої, вони сприймають оточуючий світ крізь маленьке віконечко. В це маленьке віконечко вони бачать лише невелику частину життя, а сам великий світ вони не можуть побачити, він від них дуже віддалений і недосяжний. Зміст такого співвідношення різних складових драматичного простору полягає у наступному: тут, у підвалі, живуть персонажі, які досі зосереджені на подіях минулого, часів Громадянської війни, коли народжувалася ненависть іспанців до іспанців, братів до братів. А за підвальним вікном – світ реального життя, відголоски якого ледве долітають сюди, у цей підвал.

Драматичний простір п'єси включає у себе і той позасценічний простір, що відтворюється у діалогах персонажів, які пригадують обставини, що призвели до загибелі маленької Пеніти. Повністю наповнений людьми поїзд, вікно, крізь яке вліз до вагону Вісенте, вокзальний перон, на якому залишилися усі інші члени родини, – це той простір, який глядачі, що сприймають виставу, можуть створити у своїй уяві, отримавши для цього імпульси зі спогадів персонажів, що звучать на

сцені. Кожен з глядачів, залежно від свого життєвого досвіду і відповідно до характеру притаманної саме йому роботи уяви, може відтворити для себе цей простір в тих чи інших реальних рисах.

Але драматичний простір п'єси «Підвальне вікно» включає у себе і такий позасценічний простір, який, вірніше за все, залишиться назавжди лише абстракцією, не зможе набути будь-яких реальних рис в уяві глядачів. Це простір, з якого з'явилися Він та Вона – спостерігачі та коментатори подій, що відображаються в основній площині п'єси.

Ми дізнаємося про них, що вони ставляться до цих подій, як до чогось, що відбувалося дуже давно, отже, самі вони живуть в якомусь невідомому глядачам та читачам ХХ століття часовому просторі. Цей часовий простір дуже скупо, але все-таки окреслено у п'єсі: ми дізнаємося, що Він і Вона – «молодая пара в странных одеждах своего времени. Движения их гибки и размеренны», нам стає зрозумілою могутність людей (якщо вони люди у нашому розумінні даного слова) цього часу: вони можуть влаштувати експерименти, у процесі яких «оживають» події, які були для людей ХХ століття тяжкими драмами.

Що ж являє собою простір, з якого явилися Він і Вона, у матеріальному плані – крім самих особистостей Його та Її і їхніх «странных одежд» – у п'єсі жодних свідчень немає. Це залишається загадковою абстракцією, з конкретизацією якої не справитися ніякій, найпалкішій глядацькій уяві.

Художня тканина п'єси А.Б.Вальєхо свідчить про те, що він з ціллю посилення виразності дії намагався використувати у своїх творах такий драматургічний компонент, як образне моделювання дії. З таким прийомом зустрічаємося у аналізованих нами п'єсах кілька разів.

Вперше Вальєхо опробував його у п'єсі «Історія одних сходів». Образом, який покликаний підкреслити спустошеність, марність обіцянок, які дає Карміні Фернандо, примарність надій, на які вони обидва налаштовані у кінці I акту, стає калюжа пролитого молока. Це молоко виливається з бідону Карміні, який випадково зачепив Фернандо, намагаючись поцілувати Карміну. «Оба вскакивают, – каже автор у ремарці, – и испуганно смотрят на растекающееся по полу белое пятно». Слід визнати, що образ, до якого вдався тут драматург, виглядає досить тривіально і не дуже естетично.

Більш «елегантно», хоча і дещо сумнівно у плані точності того моменту, який обігрується, виглядає Проститутка у п'єсі «Підвальне вікно». У тому епізоді, коли нам стає ясно, що Енкарна знаходиться у інтимних стосунках з Вісенте, хоча зовсім його не любить, на сценічному майданчику, де розташована кав'ярня, з'являється у саджується за стілець Проститутка, роль якої у дії п'єси обмежується лише «фігурантською» партією. Звичайно, поява Проститутки може викликати у глядачів певні думки, асоціації з Енкарно, хоча і треба визнати, що таке порівняння є дуже неточним, адже Енкарна, хоча і опинилася у двозначній ситуації, зовсім не проявляє себе як продажна жінка, вона сама тяжко переживає через те становище, яке склалося у її житті, і все це було здатним викликати жаль, співчуття до неї глядачів – те відношення, яке зовсім не здатна викликати до себе особа, яка поводить себе як проститутка.

А у п'єсі «Сон розуму» Вальєхо розгорнув цілу систему засобів, покликаних образно моделювати дію, значення, зміст того чи іншого його етапу.

Для цієї мети Вальєхо використовує картини Гойї (зрозуміло, що йдеться про досить великі для сцени копії), які за ходом дії висувуються досить близько до рампи. Такий прийом, безсумнівно, є оригінальним і навіть по-своєму унікальним. Але слід мати на увазі, що для його повноцінної реалізації при сприйнятті п'єси глядачам потрібна впевненість у тому, що глядачі є досить освіченими у певному плані: що їм добре відомий зміст, який пов'язаний з тим чи іншим історичним (біблійним) персонажем, що зображений на портретах.

Так, коли на сцені висвітлюється картина Гойї «Асмодея», Леокадія сама коментує, роблячи тим самим зрозумілим для глядачів, відношення зображуваного на картині до їхньої (її з Гойєю) сімейної ситуації.

Леокадия... Он говорит, что я ведьма и высасываю его кровь. Посмотрите...

[Арриэста подходит к «Асмодею»].

Женщина везет мужчину на шабаш, он поражен ужасом, рот у него заткнут колдовским камнем... Эта женщина – я [3, с. 368].

Але в інших випадках таких коментарів немає. І коли на сцені висвітлюється (висувається до рампи) картина «Юдиф», то тут постановникам вистави доводиться розраховувати на те, що глядач зможе сам встановити метафоричний, асоціативний зв'язок між зображеним на картині біблійним сюжетом та характером стосунків, які встановилися між художником та Леокадією. Такими ці стосунки – так, напевно, слід розуміти тут думку драматурга – можуть здаватися самому Гойї.

Картина «Юдиф» також може характеризувати Леокадію, як персонажа, що є таємничо ворожим Гойї, що є здатним на зраду. Принаймні, може виникнути саме така асоціація, адже у вітхозавітній апокрифічній традиції Юдиф – благочестива вдова, яка врятувала своє місто від навали асирійців завдяки підступному та віроломному лукавству, яке вона проявила щодо сильного та могутнього Олоферна.

Але сюжет про Юдиф та про Олоферна все ж таки належить до числа досить широко відомих (цьому, до речі, сприяв цілий ряд творів мистецтва: кілька картин на цей сюжет видатних художників, опера російського композитора О.Серова «Юдиф», в якій партію Олоферна блискуче виконував Ф.Шаляпін, та ін.).

В інших випадках глядачу, який не має спеціальної підготовки, може бути дуже складно встановити асоціації між драматичною ситуацією, що склалася у п'єсі, і картиною, яка покликана образно моделювати цю ситуацію.

Таке може відбутися, наприклад, у епізоді, коли на сцені висвітлюється картина Гойї «Сатурн». Недостатньо знайомий з римською міфологією глядач може не зрозуміти сюжету представлені картини: може не знати, що це за персонаж і того, що він пожирає саме своїх дітей. Крім того, у зв'язку з гарячим бажанням Гойї бачити у своєму будинку дітей та онуків, не зважаючи на те, що йому кажуть про небезпеку, яка може їм загрожувати під час цього візиту, не обов'язково, у будь-якому разі, за звичайною людською логікою, повинні виникати настільки кровожерливі асоціації.

Отже, присутність у п'єсах А.Б.Вальєхо моментів, розрахованих на те, щоб образно моделювати дію, свідчить про його прагнення до вищої драматургічної майстерності. Але слід визнати, що використані ним для досягнення цього ефекту засоби не в усьому виявляються вдалими.

Таким чином, драматургічна поетика А.Б.Вальєхо являє собою дуже різноманітний та розгалужений арсенал композиційних та виразальних засобів.

Вміння Б. Вальєхо узагальнювати, типізувати дійсність у конфліктній формі, при цьому вдаючись, згідно зі своїми творчими завданнями, до конфліктів найрізноманітнішої структури, розвивати конфлікти у дії, побудовані за найрізноманітнішими моделями, вміння створювати драматичні характери і, навпаки, вибудовувати драматургічні структури, що обходяться без драматичних характерів; успішне використання засобів театрально-драматургічної виразності, як традиційних, так і тих, які з'явилися у театрі лише у ХХ столітті, вільне оперування такими художніми компонентами, як драматичний простір і час – все це дає підстави зробити висновок про високий, професійний рівень володіння А.Б.Вальєхо

сучасною драматургічною «технікою», про те, що в цій сфері він проявив майстерність, яка ставить його на рівень найвидатніших драматургів ХХ століття.

Література:

1. Афиногенов А. Избранное / А. Афиногенов. – М. : Искусство, 1976. – 265 с.
2. Байрон Д. Г. Избранная лирика / Д. Г. Байрон. – М. : Радуга, 1988. – 510 с.
3. Вальехо А. Б. Пьесы / А. Б. Вальехо. – М. : Искусство, 1977. – 840 с.
4. Плавский З. И. Испанская литература XIX-XX веков / З. И. Плавский. – М. : Высшая школа, 1982. – 245 с.
5. Силлонас В. Ю. Испанская драма XX века / В. Ю. Силлонас. – М. : Искусство, 1980.
6. Синьянская Л. Театр Антонио Буэро Вальехо / Л. Синьянская // В кн. : Вальехо А. Б. Пьесы. – М. : Искусство, 1977. – С. 816–839.
7. Тертерян И. Гойя, и несть ему конца / И. Тертерян // В кн. К. Рохас. «Долина павших». – М. : Радуга, 1983. – С. 7–29.
8. Bejel E. Bueno Vallejo: lo moral, lo social y lo metafísico / E. Bejel. – Madrid : IES, 1972. – 164 p.

УДК 81'37=111

М. Б. Красикова,

Кубанский государственный технологический университет, г. Краснодар

СЛОВО ШИРОКОЙ СЕМАНТИКИ *THING* В РАЗЛИЧНЫХ СТИЛЯХ СОВРЕМЕННОГО АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Статья посвящена изучению функционирования слова широкой семантики thing у разных функциональных стилей современной английской лексики, а саме – у газетному, науковому та стилі художньої літератури. Слово thing є полісемантичним, воно має декілька значень, реалізація яких залежить від контексту. Функціонування та частотність вживання значень і дистрибутивних моделей слова широкой семантики thing тісно пов'язані з особливостями функціональних стилів. Для кожного стилю характерна певна кількість слововживань у кожному значенні.

Ключевые слова: thing, семантика, контекст, значения, стиль.

В современной лингвистике общепринято считать, что основой широкосемантичности является полисемия (полисемантизм) – наличие у одной и той же языковой единицы нескольких связанных между собой значений. Обладая максимальной степенью лексической абстракции, слово thing имеет множество значений и очень высокую частотность в речи, т.к. его значения могут реализовываться в громадном количестве контекстов. Преобладание того или иного ЛСВ слова широкой семантики thing зависит не только от контекста, но и от функционального стиля, в котором оно употребляется. Этот факт объясняется разницей функций различных функциональных стилей. Интерес представляют также дистрибутивные особенности слова thing. Наиболее продуктивными для трех рассматриваемых в статье функциональных стилей, являются модели AN, N+attr. clause, AN+attr. clause. Это связано, вероятно, с тем, что использование дополнительной лексической единицы в сочетании со словом thing позволяет предельно ясно и четко конкретизировать широкосемантичность слова thing в контексте.

Ключевые слова: thing, семантика, контекст, значение, стиль.

The given article is devoted to the study of functioning of the word of wide semantics thing in different styles of Modern English, namely – newspaper, scientific and belles-lettres style. The word thing is a polysemantic one, it has several meanings, realizations of which depend on the context. The frequency of the usage of the meanings and distributional patterns of the word of wide semantics thing are closely connected with the peculiarities of the functional styles. A certain number of usages in each meaning is characteristic of each style.

Key-words: thing, semantics, context, meaning, style.

Одна из наиболее сложных и дискуссионных проблем в современном языкознании – проблема значения. Огромное количество работ, посвящённых её исследованию, свидетельствует о её неисчерпаемости и многогранности.

Во второй половине ХХ века в лингвистике появился новый термин – «широкое значение». Семантическая структура слов широкой семантики, их место в лексико-семантической системе языка, особенности их использования в речевой цепи являются объектом изучения многих работ в отечественной [1; 3; 4; 5] и зарубежной лингвистике [7; 8; 9; 10].

Вслед за Н. Н. Амосовой, под широким значением мы понимаем лексическое значение слова, содержащее максимальную степень обобщения, которое проявляется в условиях изоляции слова из речи и получает известное сужение и конкретизацию при употреблении данного слова. Основное различие между словом широкой семантики и многозначным словом заключается в том, что широкое значение остаётся основой любого специализированного своего варианта, в то время как употребление многозначного слова исключает все его лексические значения, кроме одного, действующего в данный момент [2, с. 16].

Целью данной статьи является рассмотрение семантических и функциональных особенностей слова широкой семантики *thing* в различных функциональных стилях современного английского языка.

Достижение данной цели предусматривает решение следующих **задач**:

установление влияния полисемии на широкосемантичность слов; определение роли контекста в реализации значений слова широкой семантики; изучение семантической структуры слова широкой семантики *thing*; выявление частотности употребления данного слова в различных функциональных стилях английского языка; изучение особенностей синтаксического функционирования рассматриваемых слов.

Общепринято считать, что основой широкосемантичности является полисемия (полисемантизм) – наличие у одной и той же языковой единицы нескольких связанных между собой значений, обычно возникающих в результате видоизменения и развития первоначального значения этой единицы.

Полисемия является одним из важнейших условий функционирования языка и тесно связана с понятием широкосемантичности слов. К. А. Горшкова одной из основных особенностей слов широкой семантики считает их «соотнесённость с понятием, в котором объективная действительность отражена в максимально обобщённом виде» [4, с. 5]. По её мнению, слово широкой семантики – это слово, обладающее сигнификативным значением, которое выражает беспредельно широкое по охвату фактов и явлений понятие.

Для точного определения значения слова широкой семантики в конкретной речевой ситуации наиболее важным фактором является контекст.

Что же касается роли контекста для определения значения любого слова, в том числе и слова широкой семантики в речи, то наиболее точно, на наш взгляд, его сформулировала Э. М. Медникова: «Первостепенная роль контекста... заключается в том, что он не показывает, а предопределяет значение, которое в нём реализуется, он обуславливает тот факт, что в данном случае выступает именно данное значение» [6, с. 47].

Термины «словосочетание» и «контекст» в этом смысле часто употребляются как равнозначные. В какой-то мере это закономерно, поскольку словосочетание – наиболее узкий, ограниченный, «ближайший» контекст того или иного слова. С другой стороны, в широком понимании контекст – это не только непосредственное вербальное окружение данной языковой единицы, но также и условия, особенности её употребления в речи, связанные с различными историческими, культурными, социальными и др. факторами.

В каждом языковом коде существуют свои правила употребления названий разнообразных множеств для указания на определённые денотаты и свой набор слов с очень широким значением, способными называть почти любой денотат типа «вещь», «штука», «предмет», «образ» (*thing, object, article, way / manner / fashion*) и др. Правила употребления слов широкой семантики подобного типа в разных языках различаются довольно сильно. Например, для английского языка характерно употребление слов с широким значением и «десемантизированных слов» в таких ситуациях, которые в русском языке выражаются с помощью слов с более конкретным значением, поэтому при переводе таких ситуаций с английского языка на русский нужно обязательно использовать приём конкретизации. Контекст сужает и конкретизирует значение широкозначного слова. И именно благодаря контексту становится возможным передать это значение на русский язык с помощью слова с более конкретным значением.

Сигнификативное значение слова широкой семантики представляет собой инвариантное значение, заключающее в себе максимальную степень лексической абстракции. Более того, как отмечает К.А. Горшкова, эта степень лексической абстракции сосуществует в слове с максимальной степенью грамматической абстракции [4, с. 6].

Мы не считаем категорию слов широкой семантики однородной. Есть в языке слова, степень лексической абстракции которых достигает апогея (например, существительное *thing*). Грамматическое значение предметности, субстантивности в слове сосуществует с одним предельно общим сигнификативным значением вещиности. Объёмы грамматической и лексической абстракции в таких словах равны.

В языке есть и слова, в которых лексическая абстракция достигает высокой, но не высшей степени. Выражая обобщённое отражение каких-либо фактов и понятий действительности, такие слова включаются в смысловой объём собственно слов широкой семантики. К таким лексическим единицам относятся существительные *way / manner / fashion*.

Поскольку в данной статье рассматривается система значений слова широкой семантики *thing*, необходимо выявить наиболее продуктивные ЛСВ исследуемой единицы, их частотность и положение в лексико-семантической структуре слова.

В системе значений, выражаемых словарным составом языка, легче всего выделяются значения прямые, номинативные, устойчивые и принадлежащие к основному словарному фонду. У слова может быть несколько таких значений, в которых непосредственно отражаются разные предметы и явления действительности. Практически во всех толковых словарях английского языка такими значениями в слове *thing* являются значения *an action* – ‘действие или деятельность’ и *circumstances or conditions* – ‘обстоятельства или условия’ [12, p. 1027; 13, p. 1332].

Однако по отношению к основному номинативному значению слова все другие являются производными. Эту производность нельзя смешивать с метафоричностью или образностью (с переносными значениями). В какой-то мере эти значения обладают той же семантикой, что и основное и могут быть названы номинативно-производными. Часто они бывают уже, теснее, специализированнее, чем основное номинативное значение [3, с. 80]. Например, если значение слова *thing* ‘*any unnamed object*’ является номинативным значением слова, то в словоформе множественного числа *things* значение, будучи номинативно-производным, принимает значение ‘*personal belongings, clothing, etc.*’ [13, p. 1332].

Обладая максимальной степенью лексической абстракции, слово *thing* имеет множество значений и очень высокую частотность в речи, так как его значение может конкретизироваться в громадном количестве контекстов, приобретая всё новую и новую окраску (смысл, оттенки значений). Например:

(1) *The rent of the flat would be falling due on the quarter day, a lot of things in it belonged to her* [11, p. 272] (*things* – ‘предметы мебели, личного обихода’).

(2) *What he said had not really penetrated to her understanding, his words were lies and the important thing was what they meant* [11, p. 252] (*the important thing* – ‘важный факт’).

(3) *Of course she wasn't going to let the things go so far, but she was curious to see what his next stop would be* [11, p. 252] (*things* – ‘дела, обстоятельства’).

(4) *Michael did not come back to luncheon, having last thing to do to the sets, and she ate alone* [11, p. 280] (*thing* – ‘действие или деятельность’).

(5) *He seemed a nice little thing, a useful escort for Julia when Michael was busy, perfectly insignificant* [11, p. 167] (*thing* – ‘приятный молодой человек, «милашка»’).

Поскольку широкозначное существительное *thing* характеризуется категориально-обобщённым сигнификативным значением, его экстенционал имеет неопределённые диффузные границы. Степень индивидуализации признаков при его обозначении минимальна: предметность.

Следует отметить, что преобладание того или иного ЛСВ слова широкой семантики зависит не только от контекста, но и функционального стиля, в котором оно употребляется. При сравнении реализации значений слова *thing* в трёх функциональных стилях современного английского языка – стиле художественной литературы, газетном и научном стилях – было выявлено, что различия в использовании рассматриваемой единицы есть, но они не столь значительны (в связи с высокой степенью абстрактности и универсальности значения слов широкой семантики) и обусловлены особенностями и функциями каждого из рассматриваемых стилей (таблицы 1, 2, 3).

Таблица 1
Частотность употребления ЛСВ существительного *thing* в стиле художественной прозы

№	Значение	Цифровые данные	Процентное соотношение
1	Fact, subject	161	31.1
2	An action	108	20.8
3	Circumstances or conditions	69	13.4
4	Any unnamed object	67	12.9

5	Personal belongings, clothing, etc.	45	8.6
6	Остальные значения	68	13.2
	ВСЕГО	518	100 %

Таблица 2
Частотность употребления ЛСВ существительного *thing* в газетном стиле

№	Значение	Цифровые данные	Процентное соотношение
1	Circumstances or conditions	207	40.5
2	Fact, subject	103	20.1
3	An action	95	18.6
4	Any unnamed object	55	10.7
5	Остальные значения	58	10.1
	ВСЕГО	518	100 %

Таблица 3
Частотность употребления ЛСВ существительного *thing* в стиле научной прозы

№	Значение	Цифровые данные	Процентное соотношение
1	Any unnamed object	210	38.4
2	Fact, subject	156	36.1
3	An action	68	11.2
4	Circumstances or conditions	56	8.3
5	Остальные значения	28	6
	ВСЕГО	518	100 %

Следует отметить, что небольшие различия в использовании слова *thing* могут объясняться также существованием в языке такого явления, как взаимопроникновение стилей. Несмотря на функциональные различия, в зависимости от тематики, в тексте определённого стиля могут присутствовать черты другого стиля, не совпадающего с ним по функциям и целям. Например, при рассмотрении ЛСВ слова *thing* в текстах стиля научной литературы, было выявлено, что 94% словоупотреблений выборки представлены четырьмя наиболее продуктивными вариантами, идентичными газетному стилю. Однако, поскольку язык научного стиля более чётко и лаконичен, характеризуется однозначностью выражения мыслей, представлением фактов и доказательств, в отличие от двух других представленных стилей, для него более характерно употребление слова *thing* в значении '*any unnamed object*' (38.4% от общего числа словоупотреблений) и значение '*fact, subject*' (36/1%).

Поскольку информативная функция является одной из важнейших функций газетного стиля, наиболее частотным значением слова *thing* является ЛСВ '*circumstances or conditions*' (40.5%), а в художественном стиле преобладает ЛСВ '*an action*' (32%), '*fact, subject*' (21%).

Так как художественный стиль имеет дело с описанием конкретных персонажей, их портретов и поведения, для него также характерен ЛСВ '*personal belongings, clothing, etc.*'

Таким образом, наиболее широко и разнообразно основные значения слова *thing* представлены в стиле художественной литературы, тексты которой рассчитаны на неоднородную аудиторию с разнообразными интересами.

Интерес представляют также дистрибутивные особенности существительного широкой семантики *thing* (таблицы 4, 5, 6).

Таблица 4
Модели морфо-синтаксической сочетаемости существительного *thing* в стиле художественной прозы

№	Дистрибутивная модель сочетаемости	Количественные данные	Процентное соотношение
1	A <i>thing</i>	211	40.8
2	AA <i>thing</i>	127	24.5
3	<i>thing</i> + attr.clause	74	14.2
4	A <i>thing</i> + attr.clause	41	7.9
5	<i>thing</i> prpN	33	6.4
6	Остальные модели	32	6.2
	ВСЕГО	518	100

Таблица 5
Модели морфо-синтаксической сочетаемости существительного *thing* в газетном стиле

№	Дистрибутивная модель сочетаемости	Количественные данные	Процентное соотношение
1	A + <i>thing</i>	163	31.5
2	N <i>thing</i> + attr.clause	116	22.3
3	AA <i>thing</i>	89	17.5
4	A <i>thing</i> + attr.clause	68	13.1
5	Num / prn <i>thing</i>	33	6
6	Остальные модели	49	9.6
	ВСЕГО	518	100

Таблица 6
Модели морфо-синтаксической сочетаемости существительного *thing* в научном стиле

№	Дистрибутивная модель сочетаемости	Количественные данные	Процентное соотношение
1	A <i>thing</i>	234	45.4
2	<i>thing</i> + attr.clause	103	19.8

3	<i>thing</i> prpN	74	14.2
4	AA <i>thing</i>	48	9.2
5	Остальные модели	59	11.4
	ВСЕГО	518	100

Наиболее продуктивными для всех рассматриваемых стилей являются модели AN, N + att.clause, AN + attr.clause, N prp N, что связано, вероятно, с тем, что использование дополнительной лексической единицы в сочетании со словом *thing* позволяет предельно ясно и чётко конкретизировать абстрактное значение этого слова в контексте. Чем больше конкретизация, тем большее количество дополнительных единиц привлекается автором для создания максимально чёткого понимания значения рассматриваемого слова широкой семантики.

В случаях необходимости упрощения синтаксической структуры предложений, осложнённых причастными оборотами, дополнительными конструкциями, авторы, как правило, прибегают к сочетаниям AN, AAN, избегая использования придаточных предложений и синтаксических конструкций (для уточнения значения слова *thing*), которые предельно усложняют структуру предложения.

Экономичность языка, являющаяся одним из сущностных его свойств, вынуждает язык, таким образом, избегать количественного приращения единиц его плана выражения и снимает неоднозначность плана содержания языковых единиц при порождении текста.

Литература:

1. Агамджанова В. И. Контекстуальная избыточность лексического значения слова [Текст] / В. И. Агамджанова. – Рига : Зинатне, 1977. – 123 с.
2. Амосова Н. Н. К вопросу о лексическом значении слова [Текст] / Н. Н. Амосова // Вестник ЛГУ : Серия истории и литературы. – Вып. 1. – Л. : ЛГУ, 1957. – № 2. – С. 11–25.
3. Беляевская Е. Г. Семантика слова [Текст] / Е. Г. Беляевская. – М. : Высшая школа, 1987. – 128 с.
4. Горшкова К. А. Имя существительное *thing* в современном английском языке [Текст] : Автореф. дис. ... к.филол. н. / К. А. Горшкова. – Одесса, 1973. – 32 с.
5. Литвин Ф. А. Многозначность слова в языке и речи [Текст] / Ф. А. Литвин. – М. : Высшая школа, 1984. – 119 с.
6. Медникова Э. М. Значение слова и методы его описания [Текст] / Э. М. Медникова. – М. : Высшая школа, 1974. – 114 с.
7. Davis, Anthony R. Lexical semantics and linking in the hierarchical lexicon [Текст] / A. R. Davis. – Stanford : Stanford Universities, 1996. – 211 p.
8. Goddard, C. Semantic Analysis : A practical introduction [Текст] / C. Goddard. – Oxford : Oxford University Press, 1998. – 269 p.
9. Ullmann, S. Semantics. An introduction to the science of meaning [Текст] / S. Ullmann. – Oxford, 1964. – 119 p.
10. Weinreich, U. On the semantic structure of language [Текст]. – Cambridge, 1963. – P. 35–68.
11. Maugham, W.S. Theatre [Текст] / W. S. Maugham. – London : Little, Brown and Company, 1997. – 290 p.
12. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language [Текст]. – Copyright : Lexicon Publications Inc., the USA, 1993. – 1149 p.
13. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English [Текст]. – Oxford : Oxford University Press. – Fourth Edition, 1994. – 1780 p.

УДК 811.111'42

С. О. Крацило,

Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *MARRIAGE* В ПУРИТАНСЬКІЙ ЕТИКО-ДИДАКТИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ НА МАТЕРІАЛІ ТРАКТАТУ «CHRISTIAN ECONOMICS: OR, THE FAMILY DIRECTORY, CONTAINING DIRECTIONS FOR THE TRUE PRACTICE OF ALL DUTIES BELONGING TO FAMILY RELATIONS, WITH THE APPURTENANCES»

У статті розглянуто особливості вербалізації концепту «*marriage*» в християнському пуританському етико-дидактичному дискурсі. Даний концепт входить до соціального концептополя «Особиста сфера людського життя» та до концептосфери «Людина». На основі когнітивно-семантичного та лексико-граматичного аналізу слів-супровідників до домінантної лексики «*marriage*» виділено основні когнітивні сегменти-семи.

Ключові слова: вербалізація, лінгвокультурологічний підхід, концепт, сема, концептосфера, концептополе, лексема.

В статті рассмотрены особенности вербаллизации концепта «*marriage*» в христианском пуританском этическо-дидактическом дискурсе. Данный концепт входит в социальное концептополе «Личная сфера человеческой жизни» и в концептосферу «Человек». На основе когнитивно-семантического и лексико-грамматического анализа слов, сопровождающих доминантную лексику «*marriage*» выделены основные когнитивные сегменты-семи.

Ключевые слова: вербализация, лингвокультурологический подход, концепт, сема, концептосфера, концептополе, лексема.

In the article the author investigates verbalization of the concept *MARRIAGE* in Puritan ethical and didactic discourse, based on the treatise «*Christian Economics: or, The Family Directory, Containing Directions for the True Practice of All Duties Belonging to Family Relations, with the Appurtenances*». The selection of the text to be analyzed was not a random one. It was in Puritan family-oriented writings that marriage and family were elevated to the level of godly enclaves, «*marriage bonds*» are opposed to «*worldly mind and life*». The author of the article applies linguistic techniques to elicit these ideas from this crucial and yet largely underestimated treatise. Being communicative, each text can transmit a particular message from the source to the recipient and can affect feelings of the latter, awaken certain emotional reaction, and stimulate actions. Lingvo-cultural approach presumes a possibility of modeling a conceptual system (a set of concepts as discursive configurations) of a certain nation by studying separate concepts, therefore making this article a step towards comprehending and making the inventory of British concepts. «*Marriage*» is multi-level cognitive concept, a constituent of «*Private sphere of human life*» conceptual field, which is a part of «*Human Being*» conceptual system. In covenantal Puritan understanding, «*marriage*» is based on conjugal love and encompasses the following semes: state, contract, preparation, hierarchy (God→husband→wife→children→servants), duties, love, cohabitation, partnership, mental and physical unity, coziness and forward-

looking behavior. R. Baxter's Puritan understanding of marriage can fit into the following main semes: «companionship», «love», «children» and «glory of God», sexual intercourse is accepted only for a sober procreation of children. Proverbs and sayings, metaphoric extensions and syntagmatic relations are also targeted by the analysis.

Key words: verbalization, lingvo-cultural approach, concept, seme, conceptual system, conceptual field, lexeme.

Основоположними для християнства є аристотелівське розуміння моногамного шлюбу, що є природним інститутом для більшості чоловіків та жінок, будучи водночас корисним, приемним та сповненим моральних дороговказів у їхньому житті, забезпечуючи ефективне об'єднання та розподіл спеціалізованої праці та ресурсів в межах господарства [7].

Такі головні західноєвропейські релігійні та філософські течії як католицизм, лютеранство, кальвінізм, англіканство та просвітництво розробили власні системи поглядів на сутність поняття «*marriage*», поєднуючи різні нижченаведені його ознаки: акцентуючи, проте, на одній із них: це *sacramental, social, covenantal, commonwealth* та *contractarian* [3, с. 10]. На основі цього, J. Witte виділяє п'ять моделей шлюбу: *the Catholic sacramental model, the Lutheran social model, the Calvinist covenantal model, the Anglican commonwealth model* та *the Enlightenment contractarian model* [11, с. 3–18].

Проте, всі ці п'ять моделей почалися із певних основних припущень про шлюб, успадкованих із класичних греко-римських джерел. Ще задовго до приходу Христа, класичні грецькі філософи розглядали шлюб як природний та необхідний інститут, створений для посилення взаємної любові, підтримки та дружби між чоловіком та дружиною та для народження законних дітей, які б успадковували родинне прізвище та майно [10, с. 201].

У сімнадцятому столітті літературна діяльність пуритан була спрямована на розповсюдження богословських істин, пропагуючи спрощення, повернення до есенційної суті стосунків між чоловіком та дружиною, засуджуючи всі весільні урочистості, які відволікали увагу від пари; але оскільки повністю викоринити ці практики не вдалося, для розмежування християнських біблійних принципів та народних звичаїв згодом вікторіанці придумали категорію *фольклору* для упорядкування тих практик, що зміцнювали їхнє поняття шлюбу [8, с. 7].

Richard Baxter, яскравий представник пуританської літератури, пресвітеріанин, проповідник і плідний автор, в етико-дидактичному трактаті *Christian Economics: or, The Family Directory, Containing Directions for the True Practice of All Duties Belonging to Family Relations, with the Appurtenances*, резюмував суть шлюбу та очікування від нього серед добропорядних християн своєї епохи.

Наша **мета** за допомогою аналізу вербалізації макроконцепту «*marriage*» відтворити бачення зразкового шлюбу в пуританському суспільстві.

Для даного дослідження ми використаємо методику, широко застосовану у *лінгвокультурологічному напрямі*, що являє собою дослідження концептів як елементів національної лінгвокультури у їх зв'язку з національними цінностями та національними особливостям цієї культури, прямуючи від мови до культури.

За допомогою одиничних концептів ми можемо намагатися реконструювати *концептосферу* певної нації, яка на думку А. Приходька, є системою вищого порядку, де існують підсистеми – системи нижчого порядку. В концептосфері ментальні одиниці у вигляді певних ділянок-підсистем, формуються за принципами структури, зв'язку та ієрархії. Зв'язок між концептосферою та концептом відбувається завдяки концептополю, що становить собою сукупність ментальних одиниць, поєднаних спільністю змісту і згрупованих навколо певного ядерного концепту [6, с. 210].

В рамках сучасної багатовекторної та еkleктичної лінгвістики дискурс та концепт є серед найбільш досліджуваних об'єктів. Концептуальний аналіз дискурсу вивчає не лише номінативні функції мовних одиниць та актуалізує їхні особливості в лінгвістичній системі, але також є одним із ключів доступу до пізнання концептосфери ідіолекту певного автора, а також соціальної, вікової, етнічної чи національної: «Виділення власне лінгвістичного аспекту в дослідженнях концепту точніше визначатиме місце мовознавчої науки в загальнокультурних пошуках. Відкриваються перспективи для того, щоб простежити співвідношення концепту з такими об'єктами лінгвістичного аналізу, як слово, образ, вербальний символ, синонімізація його вираження, парадигматичні зв'язки тощо» [4, с. 111].

Лінгвоконцептуальні структури залишаються об'єктом досліджень зокрема таких непересічних мовознавців, як Г. Воркачов, С. Жабогінська, Ю. Степанов, І. Голубовська та В. Карасик. Водночас категорія дискурсу також активно вивчається у сфері соціальних наук та є об'єктом численних розвідок таких лінгвістів, як Ф. Бацевич, А. Дем'янков, Ю. Степанов, С. Кожем'якін, В. Карасик та Т. Космеда.

Згідно з мовознавцем В. Комісаровим, кожен текст є комунікативним, маючи певне повідомлення, яке передається від джерела до рецептора і може впливати на почуття останнього, пробудити певну емоційну реакцію, спонукати до вчинків [3, с. 209]. Етико-дидактичні тексти демонструють особливо високий прагматичний потенціал, створюючи комунікативний ефект.

Концепт «*marriage*» – це багатокомпонентний концепт-когнітив [2, с. 76–82], який належить до макрорівня за смисловим обсягом, входить до соціального концептополя «Особиста сфера людського життя» та до концептосфери «Людина». Міцний та здоровий шлюб, що ґрунтується на «*conjugal love*», – унікальному емоційному зв'язку [12], був на думку пуритан «*справою найбільшої важливості («a business of greatest consequence»), на якій має базуватися основний комфорт чи дискомфорт життя людини, і яка може зробити твій дім раєм чи пеклом тут, на землі*» [цит. за 8, с. 101]. Цей унікальний зв'язок, що може існувати між чоловіком та дружиною зайняв місце дружби («*friendship*»), яка до сімнадцятого століття вважалася основою для підтримання емоційного балансу особи [9, с. 147–151].

На основі когнітивно-семантичного [5] та лексико-граматичного [1] аналізу слів-супровідників до домінуючої лексеми «*marriage*» маємо змогу виділити основні когнітивні сегменти-семи концепту «*marriage*». Так, він є *станом* та *контрактом*, що триває все життя, однією із основних цілей якого є *прокреація*, потребує серйозної *підготовки*, передбачає *ієрархію* і водночас *партнерство*, неможливий без *любові*, необхідним є *спільне проживання* подружжя, тілесна та духовна *єдність*; «*marriage*» також передбачає певні *обов'язки* та *орієнтацію на майбутнє*, що ми детальніше і розглянемо.

1. «*Marriage*» є СТАН. «*Marriage*» – це стан, який починається від моменту одруження і триває до смерті, «*Marriage is a state that only death can change*», «*Look before you, and remember that you must live together until death*» [тут і далі цит 12].

2. «*Marriage*» є КОНТРАКТ. «*Marriage*» – контракт на все життя: «*marriage is not a contract for years, but for life*».

3. «*Marriage*» служить для ПРОКРЕАЦІЇ. Однією із цілей шлюбу є народження дітей «*you are conjoined for procreation of [...] children*».

4. «*Marriage*» потребує ПІДГОТОВКИ. Необхідні «*necessary preparations, marriage prudence and understanding, resolve and constancy, marriage strength and patience, love and resolutions*». Поспіх – не найкращий супутник у пошуку партнера: «*Be not too hasty, but know beforehand all the imperfections which may tempt you to despise your future mate*».

5. «Marriage» передбачає ІЄРАРХІЮ. Прямий зв'язок із християнською доктриною ставить Бога як повелителя та учителя, якому ієрархічно підпорядковуються «husband», який, в свою чергу, керує «household» для того щоб «[...] preserve the authority of their wives, over the children and servants of the family». Себто, бачимо ієрархію стосунків God→husband→wife→children→servants.

6. У лінгвістичній реалізації макро- та мікрополя концепту «marriage» актуалізується когнітивна сема ОБОВ'ЯЗКІВ: «God» встановлює «duties», які повинні виконуватися подружжям, а мета виконання цих «duties»—«please God» («зadowolювати Бога»). В даній семі можемо виділити підсему 6.1. ДОПОМОГА: «A principal duty between husband and wife, is, with special care, and skill, and diligence, to help each other in the knowledge, and worship, and obedience of God, in order to their salvation»; «Watch over the hearts and lives of one another».

7. «Marriage» неможливий без ЛЮБОВІ. Шлюб неможливий без любові, – основне завдання чоловіка та дружини любити один одного: «love [...] your wives», «The first duty of husbands is to love their wives (and wives their husbands) love their wives»; необхідність любові підтверджує і наступна цитата «Second, see that you are well provided with marital affections, for they are necessary both to the duties and sufferings of marital life». Чоловік повинен любити дружину як своє тіло «So ought men to love their wives as their own bodies; he that loveth his wife, loveth himself». Автор створює живий метафоричний образ, де дружина порівнюється із «church», а чоловік із «Christ», що віддав своє життя за неї. Через тілесний образ автор вводить метафоричне порівняння любові до дружини із любов'ю Бога до церкви: «For no man ever yet hated his own flesh; but nourisheth and cherisheth it, even as the Lord the church. – Let every one of you in particular so love his wife, even as himself». Виявляючи «conjugal love», чоловік взамін отримує від дружини «converse, ... care, ... labour, ... necessary sufferings». Паремія «Love will cause love, as fire kindleth fire» демонструє причинно-наслідкову суть явищ та порівнює любов із полум'ям. Когнітивно метафоризуючись, любов набуває ознак фізичних об'єктів та явищ, і у творі Р. Бакстера ми спостерігаємо метафору перенесення ознак: так, «love» може нагріватися та охолоджуватися «Dissension tends to cool your love», але є бажаним її перебування в гарячому стані: «Keep up your conjugal love in a constant heat and vigour», чому може сприяти доброта: «Love is kindled by the sight of love or goodness». Відповідно, не слід одружуватися, якщо особа не є повністю впевненою в можливості любити: «Don't marry till you are sure that you can love entirely».

Лексема «love» вступає в синтагматичні зв'язки, що експлікують як узуальні для мовомислення британців характеристики, так і оказіональні, що є показаними через атрибутивні відношення А + N «conjugal love», «governing love», «entire love», «bestly love», «rational love», «worthless love», «unprofitable love», «necessary love», прийменникове сполучення N + of +N: «bond of love», «quality of love», «office of love», дієслівно-іменникові словосполучення: «recover love», «destroy love».

8. «Marriage» передбачає СПІЛЬНЕ ПРОЖИВАННЯ. Подружжя повинно проживати разом «Another duty of husbands and wives is, cohabitation and (where age prohibiteth not) a sober and modest conjunction for procreation: avoiding lasciviousness, unseasonableness, and whatever tendeth to corrupt the mind, and make it vain and filthy, and hinder it from holy employment. And therefore lust must not be cherished in the married; but the mind be brought to a moderate, chaste, and sober frame».

9. Учасники «Marriage» – ПАРТНЕРИ: «Husband and wife must take delight in the love, and company, and converse of each other. When husband and wife take pleasure in each other, it uniteth them in duty, it helpeth them with ease to do their work, and bear their burdens; and is not the least part of the comfort of the married state». Подружні партнери «spouse» є супутниками один одного («companions of each other's fortunes, comforts of each other's lives»).

10. СЕМА ЄДНОСТІ ТІЛА у «marriage». Пуритани чітко дотримувалися біблійних вказівок та поглядів на подружжя, що й інтерпретується Р. Бакстером. Згідно з християнською доктриною, чоловік та дружина стають одним тілом і, відповідно, «marriage» також персоніфікується як людське тіло: «Remember that you are relatively, as it were, one flesh; you have drawn her to forsake father and mother, to cleave to you». Продовжуючи біблійний мотив, образне мислення автора веде до наступного: оскільки «marriage» персоніфікується як тіло, то незгода у «marriage» стає його боєм, ранами: «Wounding is separating»; «Your discord will be your pain. Like a bile, or wound, or fracture in your own bodies, which will pain you till it is cured; you will hardly keep peace in your minds, when peace is broken so near you in your family. As you would take heed of hurting yourselves, and as you would hasten the cure when you are hurt; so should you take heed of any breach of peace, and quickly seek to heal it when it is broken» – незгода з подружнім партнером завдасть болю та засмутить все ваше життя, – так, як не бажаєте травмувати себе і швидко лікуєте власні рани, так слід діагностувати недоліки в шлюбі.

11. СЕМА ЄДНОСТІ ДУШІ. Подружжя поєднується не лише тілесно, але і духовно: «You are as one flesh, and should have one heart: and as it is most dangerous for a man to be unknown to himself, so it is very hurtful to husband or wife to be unknown to one another, in those cases wherein they have need of help». Пара «нов'язана» шлюбними узами і автор акцентує на важливості єдності помислів, духовній спорідненості: «[...] and to be tied together by any outward bonds, when your hearts are separated, is but to be tormented; and to have the insides of adversaries, while you have conjugal outsides».

Метафоричність мислення веде до порівняння чоловіка та дружини із парою буйволів, що працюють злягджено: «Dissension between the husband and the wife, do disorder all their family affairs; they are like oxen unequally yoked, that can rid no work for striving with one another».

12. СЕМА ЗАТИШКУ. Щасливий «marriage» передбачає «quiet life» («спокійне життя»). Лексема «house» корелює із концептом «затишок» і введення автором антитези, базованої на протиставленні «house» та «prison» створює автором яскравий художній образ. Лексеми «willingly» та «delight» експлікують добровільну основу, на якій базується «marriage» (де чоловік та дружина хоч і «tied together», проте, на добровільних засадах) і, водночас, «unwillingly» та «confined» вказують на примус, який не повинен бути характерним для шлюбу: «As the difference between my house and my prison is that I willingly and with delight dwell in the one, but am unwillingly confined to the other, such will be the difference between a quiet and an unquiet life, in your married state; it turneth your dwelling and delight into a prison, where you are chained to those calamities, which in a free condition you might overrun». Сім'я, базована на «marriage bonds» протиставляється світу «worldly mind and life».

13. «Marriage» ОРІЄНТОВАНИЙ НА МАЙБУТНЄ: «[...] therefore resolve without delay, to live together as heirs of heaven, and to be helpers to each other's souls».

Дуалістичність християнської доктрини презентована, зокрема, діалектичною парою God-Satan. Відповідно, те, що марковано негативною конотацією так чи інакше веде до диявола, наприклад, «dissensions» («незгода»): «Your dissensions will expose you to the malice of Satan, and give him advantage for manifold temptations. A house divided cannot stand; an army divided is easily conquered, and made a prey to the enemy».

Отож, можемо зробити висновок, що квінтесенція основної ідеї шлюбу, яка канвою проходить крізь етико-дидактичні праці Р. Бакстера, полягає в поєднанні «companionship», «love», «children» та «glory of God».

Ідіоматичність ідіостилю автора представлена наступною фразою «ends of the marriage», що синонімічна «design of the marriage» – «призначення шлюбу»: «Consider also that you live not up to the ends of marriage, nor of humanity, if you are

not helpers to each other's souls...»; а також метафорою, де «*marriage*» – важка або небезпечна річ, на яку «*venture on*» («*зважуються*»).

Хоч подружнє життя і не є безхмарним, та варто терпіти: «*And what different apprehensions and actions must there be borne by conjugal love*», проте, існують речі, як, наприклад, подружня зрада, які не повинні толеруватися: «*Abhor not only adultery itself, but all that tendeth to unchasteness and the violation of your marriage-covenant*».

Отже, як бачимо, шлюб в пуританській практиці базувався на чіткій ієрархії, де «*husband*» – відповідальний голова сім'ї, максимально наближений до Бога, мав практично необмежену владу.

На основі слів-супровідників до домінуючої лексеми «*marriage*» ми виділили основні когнітивні сегменти сем та окремі когнітивні семи концепту «*marriage*». Так, «*marriage*» є *станом* та *контрактом*, що триває все життя, створений для *прославляння Бога* та *прокреації*; як бачимо, в рамках шлюбу статеві стосунки також допустимі лише для «*sober procreation of children*» («*здорового народження дітей*»). Шлюб потребує серйозної *підготовки*, передбачає *ієрархію* і *водночас партнерство*, неможливий без *любові*, вимагає *спільного проживання* подружжя.

Перспективним дослідженням вважаємо розгляд мікронцептів «*husband*» та «*wife*», які входять у макроконцепт «*marriage*» та демонструють як специфікацію когнітивних сем притаманих «*marriage*», так і присутність нових.

Література:

1. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология: Ценностно-смысловое пространство языка. / Николай Фёдорович Алефиренко. – Москва : Флинта: Наука, 2010. – 288 с.
2. Іващенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково мистецькій картині світу: (На матеріалі української мистецтвознавчої термінології) / Вікторія Людвігівна Іващенко. – Київ : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. – 326 с.
3. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / Вален Наумович Комиссаров. – Москва : Высш. шк., 1990. – 253 с.
4. Кононенко В. І. Концептологія в лінгвістичному аспекті / Віталій Іванович Кононенко. // Мовознавство. – 2006. – №. – С. 111–117.
5. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2001. – 191 с.
6. Приходько А. М. Концепти та концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
7. Bramham D. Far from being a religious relic, marriage has enduring value. History shows that monogamous unions have stood the test of time, while polygamy has resulted in harm to women, children and society [Електронний ресурс] / Daphne Bramham. // Vancouver Sun. – Jan.11 – 2011. 1. – Режим доступу : <http://www2.canada.com/vancouver/news/editorial/story.html?id=e560b166-b86c-410b-b144-0728545f93d6&p=1>. – 16.11.14. – Назва з екрану.
8. Gillis J. R. For Better, For Worse: British Marriages, 1600 to the Present / John R. Gillis. – New York : Oxford University Press, 1985. – 417 p.
9. Owen T. M. Welsh Folk Customs / Trefor Owen., 1974. – 198 p. – (Revised edition).
10. Sacks D. Encyclopedia of the Ancient Greek World. / D. Sacks, O. Murray. – New York : Facts On File, 2005. – 412 с.
11. Witte J. From Sacrament to Contract: Marriage, Religion, and Law in the Western Tradition / John Witte., 2012. – 393 p.

Ілюстративний матеріал:

12. Baxter R. The Practical Works of the Rev. Richard Baxter, vol. 4 ChristianEconomics: or, The Family Directory, Containing Directions for the True Practice of All Duties Belonging to Family Relations, with the Appurtenances [Електронний ресурс] / Richard Baxter // London: JamesDuncan. – 1830. – Режим доступу до ресурсу : <https://archive.org/stream/practicalworksof04baxtuoft#page/174/mode/2up>.

УДК 811.112.2

В. І. Крепель,

Київський національний лінгвістичний університет м. Київ

РОЛЬ ОБРАЗНО-МОТИВАЦІЙНОЇ ОСНОВИ ТА ВНУТРІШНЬОЇ ФОРМИ В ПРОЦЕСІ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ НОМІНАЦІЇ

У статті йдеться про взаємодію логічного, психологічного та лінгвістичного фактора в процесі фразеологічної номінації, про внутрішню форму як номінативну ознаку фразеологізмів.

Ключові слова: фразеологічна номінація, внутрішня форма, фразотвірна база, прикметники на позначення кольору.

В статье идет речь о взаимодействии логического, психологического и лингвистического фактора в процессе фразеологической номинации, о внутренней форме как номинативном признаке фразеологизмов.

Ключевые слова: фразеологическая номинация, внутренняя форма, фразообразовательная база, цветообозначающие прилагательные.

The article refers to the interaction of the logical, psychological and linguistic factors in the process of phraseological nomination, about the internal form as the nominative sign of idioms.

Key words: phraseological nomination, the internal form, phrase-formative base, colour designative adjectives.

У лінгвістичних дослідженнях, присвячених вивченню питань номінації, особливо формуванню конотацій в номінативному процесі, велика увага приділяється дослідженню механізмів утворення фразеологічних одиниць та ролі внутрішньої форми як мотивуючої ознаки переосмислення і формування експресивності, образності та оцінності [1; 2; 8; 10; 11; 12].

Визначаючи явище номінації як складний гносеологічний процес, що складається із декількох ступенів, слід підкреслити наявність у ньому елементів як чуттєвого, так і логічного пізнання, адже відомо, що пізнання здійснюється не лише шляхом абстрактного, узагальненого мислення, але й шляхом образного, чуттєво-споглядального за своєю природою мислення (особливо на початкових етапах).

Завданням нашого дослідження є вивчення взаємодії логічного, психологічного та лінгвістичного фактору в процесі створення фразеологічних одиниць зі стрижневим компонентом – прикметниками на позначення кольору, визначення ролі фразотвірних основ у формуванні фразеологічної семантики та виявлення різних типів внутрішньої форми, які є семантичною ознакою фразеологічного значення зазначеної тематичної групи, що має свою специфіку, пов'язану із сприйняттям кольору та його відображенням у мові.

Діалектика пізнання феномена кольору складна і суперечлива, вона йде від виділення кольору як початку пізнання до суті кольору як мети пізнання. Колір, що належить до неосновних форм існування матерії, виділений логічним мисленням у процесі пізнання об'єктивної дійсності завдяки наявності у людини кольорового зору. Специфіка мови і мислення полягає у тому, що вони дозволяють виділити ознаки предметів, кодуєть їх, тобто наділяють певним мовним знаком. Колір, виділений у свідомості людей завдяки розвитку логічного мислення, виражається в мові певною лексико-семантичною групою слів – прикметниками. Досвід попередніх поколінь і психологічні дослідження свідчать про те, що окремі кольори можуть певним чином впливати на душевний і фізичний стан людини, можуть змінювати настрої: «викликати відчуття бадьорості і радості, або навпаки, почуття пригніченості і печалі» [3, с. 3]. Пояснюючи психологічний вплив кольорів на людину, В.С.Дерябін встановлює зв'язки між референтами з характерним кольором, їхнім сприйняттям і виникненням у зв'язку із цим чуттєвих переживань. Так, «червоний колір збуджує. Можливо, що сполучення червоного кольору крові й розлученості у боротьбі протягом цілого ряду поколінь привело до усталеного міцного зв'язку. Чорний колір діє гнітюче, так само як на людину діє ніч із своїми страхами. Можна гадати, що кольорові відчуття, викликані оточуючим середовищем, збігаються у часі з чуттєвими переживаннями, наявними за відповідних обставин, і потім стають причиною таких самих почуттів» [4, с. 66]. Важливу роль у розвитку переносних значень прикметників кольору відіграють генетичні основи [9, с. 93–110] та символіка кольорів. Кольори використовувались для символізації дійсності у багатьох народів світу [13; 9].

У сучасному мовознавстві розрізняються абстрактні та конкретні позначення кольору [5, с. 1–2]. Абстрактні позначення кольору відображають основні кольори, виділення яких відноситься до «наївної картини» світу кольору, яка відрізняється від «наукової картини» цього феномена. Цікаво, що позначення кольорів, які здатні до переосмислення і можуть входити до складу фразеологічних одиниць, в німецькій та українській мовах збігаються, це наступні кольори: *schwarz, weiß, grau, rot, gelb, grün, braun, blau, чорний, білий, сірий, червоний, жовтий, зелений, коричневий, синій/блакитний*. Назви цих кольорів належать до найдавнішої лексики і відрізняються своїми лексико-семантичними характеристиками від пізніших позначень кольорів з предметною внутрішньою формою, пор. *violett, rosa, lila, nonelastий, бірюзовий, малиновий*, тощо. Перша група прикметників належить до абстрактних позначень кольору, їхня етимологія забулася протягом віків і, маючи непрозору внутрішню форму, вони здатні по семантичних перетворень, до розширення своєї семантики. Група абстрактних прикметників на позначення кольору кількісно обмежена, але саме вони утворюють стрижневі компоненти фразеологічних одиниць. Засоби словотворення німецької та української мов дозволяють утворювати нескінчену кількість другої групи прикметників конкретної семантики, коли відтінки кольорів називаються за референтами з характерним кольором, наприклад: *фісташковий, волошковий, golden*, проте такі прикметники надзвичайно рідко входять до складу фразеологізмів.

Вивчення семантики фразеологічних одиниць і процесів фразотворення нерозривно пов'язане з внутрішньою формою як мотивуючою ознакою вторинних найменувань.

У фразеологізмів наявний «поліознаковий тип номінації» [1, с.10], зумовлений їхніми категоріальними характеристиками, а саме роздільною оформленістю та опосередковано-номінативним характером фразеологічної семантики. В основі номінації у фразеологізмів як у багатокомпонентних утворень покладено кілька ознак, тому і структура внутрішньої форми фразеологізмів відрізняється складністю, наявністю декількох компонентів.

Важливою теоретичною передумовою розкриття природи і структури внутрішньої форми фразеологізмів є теза про слівний характер компонентів фразеологічних одиниць, який підтверджується дослідженнями функціональних можливостей фразеологізмів, здатністю цих одиниць до варіювання, оказіональних перетворень, різноманітних трансформацій [6, с. 2–22]. Можливість заміни компонентів фразеологічних одиниць за допомогою «оживлення» їх буквальних значень свідчить про збереження лексемами в складі фразеологізмів найважливішої категоріальної ознаки слова – лексичного значення [7, с. 3–12].

О. І.Денисова вбачає функцію внутрішньої форми у встановленні зв'язків між фразотвірною базою, тобто вихідною матеріальною формою, що має певну семантичну структуру, і фразеологічним значенням, і вважає, що значення вихідного словосполучення, тобто етимологічне значення, є образно-мотиваційною основою фразеологічних одиниць, а внутрішня форма є елементом, який зв'язує значення фразотвірної бази з фразеологічним значенням [2, с. 2–24]. Ми розрізняємо сукупне значення вихідного словесного комплексу, тобто етимологічне значення в аспекті діахронії, і внутрішню форму як синхронне явище, представлене у вигляді одного чи кількох семантичних елементів у структурі фразеологічного значення, але ці ознаки беруться з образно-мотиваційної основи фразеологічних одиниць. Поряд із внутрішньою формою у фразотвірних процесах задіяні фразеологічна абстракція як наслідок процесу абстрагування значення фразеологічної одиниці від значень її складових лексичних одиниць. Внутрішня форма як одна чи кілька семантичних ознак, присутніх у структурі фразеологічного значення, виділяється в думці за певними ознаками (логічний фактор) на основі асоціацій (психологічний фактор) внаслідок чуттєвого або логічного пізнання об'єкта. Тому внутрішня форма є складним логіко-психолінгвістичним явищем. Результатом складної суті внутрішньої форми є той факт, що її можна характеризувати за різними параметрами: «...за структурно-семантичним, де вона визначається як «слід» похідності, за номінативним, де її визначають як ознаку, що лежить в основі номінації, за когнітивним, де внутрішня форма співвідноситься з ознакою того поняття, на основі якого формується нове поняття, за метафоричним, де внутрішню форму розглядають як *tertium comparationis*, за експресивним, коли ця суть інтерпретується як асоціативно-образна підстава для оцінки і т.і. [12, с. 80].

Залежно від завдань дослідження на перший план виступає та чи інша функція внутрішньої форми, при дослідженні номінації в аспекті взаємодії об'єктивної дійсності, мислення і мови релевантними є такі ознаки внутрішньої форми як номінативна, когнітивна, метафорична та експресивна.

У корпусі досліджуваних одиниць виділено чотири основні типи фразотвірних баз, які корелюють в певними фразотвірними процесами первинного чи вторинного порядку: 1-й тип фразотвірної бази (ФБ) – змінні словесні комплекси; 2-й тип – окремі слова; 3-й тип – стійкі фрази; 4-й тип – фразеологічні одиниці.

Перший тип ФБ є продуктивним в процесі первинної фразеологічної номінації, яка є семантичним типом фразотворення, де трансформація семантичної структури здійснюється при збереженні інваріанта лексико-граматичної структури. Статус фразеологізмів як лінгвістичних знаків детермінується, як відомо, тісною взаємодією семантики і структури. Цей об'єктивний факт передбачає дослідження процесу первинної фразеологізації за схемою: ФБ → її образно-мотиваційна основа: лексико-граматична + семантична структура (логіко-семантичний аспект, тобто внутрішня форма, визначені семантичні ознаки) → фразеологічне значення. Образно-мотиваційною основою фразеологізмів є факти реальної дійсності, екстралінгвістичні або матеріальні денотати. Імпульсом до переосмислення слугують уявлення про референтів, їхня оцінка, зумовлена соціальним досвідом колективу. Зв'язок між лексичним прототипом образних фразеологічних одиниць, а внаслідок первинної фразеологізації утворюються здебільшого образні фразеологічні одиниці, та їх фразеологічним

значенням існує на поняттєвому рівні: взаємодія лексичного значення компонентів → образ → уявлення про цей образ, пов'язані з ним асоціації, оцінка образу → поняття (сигніфікативне значення фразеологічної одиниці). Уявлення про образ і утворює конотативні семи вільних словосполучень. Дедуктивним шляхом із ситуації можна вивести кілька логіко-семантичних аспектів, але в основу номінації може бути покладений один, тут присутній момент відносної довільності. Посередником між фразотвірною базою та актуальним фразеологічним значенням виступає внутрішня форма фразеологізмів, наприклад: *jemandem blauen Dunst vormachen* – «напускати на когось синій туман» – обманювати когось. Колись фокусники перед початком виступів пускали синій туман, щоб скрити від глядачів хід чар. Встановлення асоціативних зв'язків між наркотичними парами і обманом як метою їхнього впливу призвело до виокремлення семантичних ознак, які і стали підґрунтям переосмислення (схожість вражень – метафора, логічний висновок із ситуації – метонімія). Образне переосмислення змінних словесних комплексів спирається не на семантичні ознаки окремих компонентів, а на сукупний денотативний і конотативний зміст, що випливає з позначуваної ними ситуації. Внаслідок цілісного переосмислення першого типу ФБ утворюються ідіоми.

Другий тип ФБ – це окремі слова, які корелюють з первинним фразотвірним процесом фразеологічної інтеграції. Якщо для процесу первинної фразеологізації характерне цілісне переосмислення ФБ, синтетичний спосіб перетворення смислу, то фразеологічна інтеграція є аналітичним способом складення смислів окремих слів. Словосполучення з одним або двома роздільно переосмисленими компонентами є фразеологізмами, в яких прикметник на позначення кольору може сполучатися з іменником і конкретної, і абстрактної семантики. Позначення кольору вживаються у переосмисленому значенні або беруть участь в утворенні образу з опорою на кольорову ознаку знов позначуваного денотату. Велику роль відіграє також символіка кольору, закріплена у свідомості людей, наприклад: *schwarze Gedanken* – «чорні думки» – погані думки.

Третій тип ФБ становлять стійкі фрази, до яких належать прислів'я, приказки та крилаті фрази зі структурою речення. Внутрішньою формою приказок і прислів'їв без переосмислення компонентів є смисловий зміст, що передається лексичними компонентами щодо їхнього спільного інваріантного значення: *In der Nacht sind alle Katzen grau* – «Вночі всі кішки сірі». Стійкі фрази характеризуються неоднорідним способом утворення фразеологічного значення, мають різну структуру внутрішньої форми і можуть бути об'єктом спеціального дослідження в цьому аспекті.

Четвертий тип ФБ – фразеологічні одиниці у широкому розумінні (в тому числі прислів'я, приказки та крилаті фрази) корелюють із вторинним фразотвірним процесом, а саме фразеологічною деривацією. Внутрішня форма фразеологізмів, мовні асоціації і багатоконцентна структура створюють передумови для всіляких перетворень цих одиниць і підвищують їхній комунікативно-прагматичний потенціал. Здатність до модифікацій спостерігається насамперед у образних фразеологізмах, тому що образи описують ситуацію, відношення, зв'язки і є засобами збільшення експресивності. Зміна ракурсу розгляду ситуації, ставлення до неї веде до виділення іншого логіко-семантичного аспекту, виділення інших семантичних ознак, які стають основою номінації, а отже і до розширення або зміни внутрішньої форми. Як приклад візьмемо фразеологізм *blauen Montag machen* – «не вийти на роботу в понеділок» [14, с. 210]. Образно-мотиваційною базою переосмислення слугував той факт, що робітники, які фарбували вовну у синій колір, у понеділок мали вихідний, тому що вовна мала висихати, а робітники могли відповідно відпочивати, нерідко і пиячити в цей день. Похідними від *blauen Montag machen* є *blauer Montag* – невихід на роботу, прогул, *blau machen* – прогуляти. Можливо від цього фразеологізму походить *blau sein* – бути п'яним.

При розгляді явища внутрішньої форми з позиції номінації постає питання про різні види внутрішніх форм в залежності від структурно-семантичних типів фразеологізмів. Структура внутрішньої форми фразеологічних одиниць «залежить від способу утворення фразеологічного значення, від характеру фразеологічної абстракції, від приналежності фразеологічної одиниці до того чи іншого структурно-семантичного типу» [8; 19]. Внутрішня форма змінюється залежно від зміни ракурсу дослідження, типізації вихідного образу, при включенні до механізму переосмислення генетико-дериваційних зв'язків на фразеологічному рівні. Тому структура внутрішніх форм позначена динамічним характером, пов'язаним з пізнавальною діяльністю мислення.

За характером внутрішньої форми серед ідіом (перший тип ФБ) можна виділити кілька розрядів фразеологізмів: 1) ідіоми, в яких внутрішньою формою є стрижневі компоненти, що виражають високий ступінь прояву ознаки, дії: *i-n ins Weiße der Augen ansehen* – «дуже пильно дивитись на когось»; *j-n bis zur Weißglut bringen* – «довести когось до стану сильного роздратування»; 2) ідіоми, генетичною основою яких є позначення традицій, звичаїв, символічних дій, ігор: *eine schwarze Kugel gezogen haben* – «вийняти чорну кулю, тобто програти»; 3) інтер'єкційні фразеологізми, які мають найвищий ступінь фразеологічної абстракції: *ach du grüne Neune!* – «оце так!» (вигук здивування, несподіванки, переляку).

За характером внутрішньої форми фразеологічні сполучення (другий тип ФБ) утворюють кілька груп: 1) компаративні звороти з семантичною автономністю елементів і прозорою внутрішньою формою: *weiß wie eine gekalkte Wand* – «білий як стінка», *schwarz wie die Nacht* – «чорний як ніч»; 2) фразеологічні звороти, де внутрішня форма проглядається крізь призму лексичного значення: *sich grün und blau ärgern* – «злитися до позеленіння»; 3) фразеологічні звороти, в яких прикметник на позначення кольору вживається в переосмисленому, символічному, асоціативному значенні, яке нерідко виникало в результаті психологічного осмислення феномену кольору: *gelber Neid* – «чорна заздрість»; 4) внутрішня форма складається з семантичного елемента, абстрагованого на підставі асоціацій за подібністю якості, цінності, властивості: *weißes Gold* – «1. бавовна; 2. порцеляна», *schwarze Diamanten* – «вугілля», *schwarzes Gold* – «нафта»; 5) внутрішня форма з розчленованою структурою: *eine grüne Puppe* – «молода, недосвідчена, але дуже гарненька дівчина», *grünes Gemüse* – «недосвідчена молодь». Незважаючи на ілюзію повної ідіоматичності виразів, структура внутрішньої форми дозволяє виявити аналітичний спосіб утворення фразеологічного значення.

Внутрішні форми третього типу ФБ, а саме стійких фраз зі структурою речення, відзначаються неоднорідним способом утворення фразеологічного значення і ускладненою семантикою. Матеріалом четвертого типу ФБ є існуючі вже фразеологізми, у тому числі прислів'я, приказки і крилаті фрази, які корелюють із вторинним фразотвірним процесом – фразеологічною деривацією. Внутрішні форми фразеологізмів першого, другого та третього типу фразеологічних баз, асоціативне мислення і багатоконцентна структура створюють передумови для всіляких перетворень цих одиниць: це може бути посилення оцінного або експресивного елемента словотвірними засобами: *eine weiße Weste haben* → *eine blütenweiße Weste haben*, *blau sein* → *veilchenblau sein*, *kornblumenblau sein*, або компресія і утворення двокомпонентних дериватів: *Grau, teurer Freund, ist alle Theorie und grün des Lebens goldener Baum* (Goethe, «Faust») → *graue Theorie*, та багато інших засобів.

Метод семантичного аналізу, орієнтований на визначення співвідношення форми і змісту, дозволяє отримати цікаві відомості про ступінь ізоморфізму лексико-семантичної структури фразеологізму, структури його внутрішньої форми і

структури її семантичного еквівалента. Виявляється поділ фразеологічного значення на частини, що співвідносяться з окремими лексичними компонентами або словосполученнями компонентів у складі фразеологічних одиниць, тобто має місце певний ступінь аналітизму фразеологічного значення. Чим ширша синтаксична структура ФО, тим більше ознак містить внутрішня форма, і тим більше ознак залучається до дериваційних процесів.

Внутрішній формі властива гнучкість, історична мінливість, здатність оновлюватися під впливом народної етимології, при актуалізації іншого логіко-семантичного аспекту, що знаходиться в латентному стані. Велику роль при формуванні внутрішньої форми відіграє пізнавальна діяльність свідомості та асоціативність мислення.

Література:

1. Бангерт И. А. Специфика семантики языковых знаков косвенной номинации (на материале системного исследования лексем и устойчивых словесных комплексов немецкого языка: автореф. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / И. А. Бангерт. – Москва, 1980. – 25 с.
2. Денисова О. И. Регулярность фразообразовательных процессов в современном немецком языке: автореф. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / О. И. Денисова. – Москва, 1983. – 29 с.
3. Дерибере М. Цвет в деятельности человека / М. Дерибере. – Москва : Издательство литературы по строительству, 1964. – 183 с.
4. Дерябин В. С. Чувства, влечения, эмоции / В. С. Дерябин. – Ленинград : Наука, 1974. – 258 с.
5. Дзивак О. Н. Лексика на обозначение цвета в современном украинском литературном языке: автореф. на соискание учен. степени канд. филол. наук О. Н. Дзивак. – Киев, 1974 – 34 с.
6. Золотова Л. М. К проблеме семантической мотивированности фразеологизмов современного немецкого языка (на материале системного исследования лексем и устойчивых словесных комплексов немецкого языка): автореф. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Л. М. Золотова. – Москва, 1978. – 24 с.
7. Кунин А. В. Замена компонентов фразеологизмов как стилистический прием / А. В. Кунин // Иностранные языки в школе. – 1977. – № 2. – С. 3–12.
8. Мелерович А. М. К вопросу о типологии внутренних форм современного русского языка / А. М. Мелерович // Активные процессы в области русской фразеологии. – Иваново, 1980. – С. 17–21.
9. Мурьянов Л. Ф. К интерпретации старославянских цветообозначений / Л. Ф. Мурьянов // Вопросы языкознания. – 1978. – №5. – С. 93–110.
10. Телия В. Н. Вторичная номинация и ее виды / В. Н. Телия // Языковая номинация. Виды наименований // В. Н. Телия. – Москва : Наука, 1977. – С. 129–221.
11. Телия В. Н. Типы языковых значений: связанное значение слова в языке / В. Н. Телия. – Москва : Наука, 1981. – 269 с.
12. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативный единиц / В. Н. Телия. – Москва : Наука, 1986. – 143 с.
13. Шерцль В. И. Названия цветов и символическое значение их / В. И. Шерцль // Филологические записки. – Воронеж, 1884. – 70 с.
14. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Alltagssprache. Bd.1 / Heinz Küpper. – München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 1971. – 238 S.

УДК 001.4:81'1

Т. В. Кулікова,

Кременчуцький університет економіки, інформаційних технологій і управління, м. Кременчук,

В. В. Деркач,

Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, м. Сімферополь

ДЕРИВАЦІЯ ТЕРМІНІВ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті аналізується сучасний стан термінології мережі Інтернет у контексті сучасного розвитку науки і техніки. Розглядається система термінів мережі Інтернет у семантико-дериваційному та функціональному аспектах, визначені основні джерела та способи їх номінації, подана характеристика лексичних одиниць на позначення об'єктів та процесів у галузі мережі Інтернет.

Ключові слова: інтернет, термін, деривація, термінологічна номінація.

В статье анализируется современное состояние терминологии сети Интернет в контексте современного развития науки и техники. Рассматривается система терминов сети Интернет в семантико-деривационном и функциональном аспектах, определены основные источники и методы их номинации, подана характеристика лексических единиц на определение объектов и процессов в отрасли сети Интернет.

Ключевые слова: интернет, термин, деривация, терминологическая номинация.

This article is analyzed a current state of terminology of the Internet in the context of modern development of science and equipment. The system of terms is considered of the Internet semantiko-derivational and functional aspects, the main sources and ways of their nomination, the presented characteristic of lexical units are defined for designation of objects and processes in the field of the Internet.

Modern stage of development of science and technology is characterized the rapid introduction of computers in our lives. This is a natural process – new technologies are in everyday use, while it is not common has the means necessary to refer to new concepts. New terminological units and linguistics – new the objects of study.

The main directions of terminological work in Ukraine provide for coordination of the national and international terminology, develop methodological foundations for the unification of terminology, their enrichment at the expense of own linguistic units and necessary in the present lexical borrowing (theoretical aspect), the participation of the Ukrainian terminology in the work of international organizations on standardization (pragmatic aspect), enter into various terminological dictionaries in cooperation of specialists in the relevant fields of science and equipment and philologists (applied aspect).

As you know, the first computer terminology was barely not entirely borrowed from the English language. However, many English terms today it does not require translation, as it has received General acceptance and apply as a result of transliteration (directory, file, program). There are cases of borrowing from this language, when saved Latin writing (Internet, CD-ROM, E-mail, on-line, offline, WEB, Windows, WORD, and others). Use a lot of borrowed words, some of them are useful because the Ukrainian version accurately reflects the content of the concept.

The analysis gives reason to believe, the main body terminology the Internet has already formed, but requires a thorough streamlining and standardization. The main direction of work in this terminology remains practical aspect, namely the

improvement, which manifests itself in a desire to avoid such unnecessary in terms of phenomena such as synonymy, pacema, the complexity nature of time, overload of foreign language units. Necessary is also the publication of dictionaries timing the Internet Ukrainian language for different categories users.

Key words: Internet, term, derivation, terminological nomination.

Термінологічна система галузі інформаційних технологій належить до наймолодших систем, оскільки виникла наприкінці ХХ сторіччя разом із виникненням і розвитком комп'ютерних та інформаційних технологій. Основні напрями термінологічної роботи в Україні передбачають узгодження національної та міжнародної термінології, вироблення методологічних засад уніфікації терміносистем, їх збагачення за рахунок власних мовних одиниць і необхідних на даний час лексичних запозичень (теоретичний аспект), участь українських термінологів у роботі міжнародних організацій з питань стандартизації (прагматичний аспект), укладання різного роду термінологічних словників у співпраці фахівців відповідних галузей науки і техніки та філологів (прикладний аспект).

Особливості термінологічної номінації в українській та в інших слов'янських мовах ґрунтовно проаналізовані у працях А. А. Бурячка, Н. В. Васильєвої, В. П. Даниленко, З. І. Комарової, Т. І. Панько, Н. В. Подольської, О. В. Суперанської, А. Є. Супруна та ін. [2; 3; 8].

Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк вважають, що термін трактується як «слово з певним означеним змістом, з фіксованим для спеціальної наукової галузі значенням, що дає змогу точно і ясно уявити собі певну річ, певну дію та певний процес» [8, с. 145]. Із ними погоджується професор В. П. Даниленко [4].

А. Я. Коваленко підкреслює, що це слова чи словосполучення емоційно нейтральні, які вживаються для точного вираження понять та назв предметів [6, с. 257].

Актуальність статті зумовлена тим, що сучасний етап розвитку науки та техніки характеризується бурхливим впровадженням комп'ютерів у наше життя. Це природний процес – нові технології входять у повсякденне вживання, тоді як загальноприйнята мова не володіє засобами, які необхідні для позначення нових понять. З'являються нові термінологічні одиниці, а для лінгвістики – нові об'єкти дослідження. Цю терміносистему розглядали такі мовознавці, як С. А. Карпіловська, О. М. Косак, С. Л. Маньковський, О. А. Дмитрієва, О. О. Рибалко, С. С. Гладковський, Д. В. Щерба, Л. Бондарчук, А. Ніколаєва, І. В. Соколова, О. І. Пічкур, М. С. Трещева, Р. Мисак, та ін. [5; 7; 11; 9; 10]. Терміни мережі Інтернет розглядали в різних аспектах. Наприклад, Л. Бондарчук у статті «Українська комп'ютерна терміносистема: від хоасу до системи» розглядає проблему систематизації та класифікації термінів [1], Д. В. Щерба аналізує засоби запозичення та асиміляції комп'ютерних термінів [11].

Завданням статті є аналіз системи термінів мережі Інтернет у семантико-дериваційному та функціональному аспектах, що дозволить визначити основні джерела та способи їх номінації.

Матеріалом дослідження є слова та словосполучення української мови, які з'явилися протягом останніх десятиріч на позначення об'єктів та процесів у галузі мережі Інтернет.

Як відомо, спочатку комп'ютерна термінологія була ледве не повністю запозиченою з англійської мови. Правда, багато англійських термінів сьогодні вже не потребують перекладу, оскільки набули загального визнання і застосовуються як результат транслітерації (*каталог, файл, програма*). Непоодинокі випадки запозичень із цієї мови, коли зберігається латинське написання (*Internet, CD-ROM, E-mail, on-line, offline, WWW, Windows, WORD* тощо). Використовується безліч запозичених слів, деякі з них є доцільними, оскільки український відповідник неточно відображає зміст поняття (наприклад, *сервер – станція зв'язку із зовнішньою мережею, дигітайзер – перетворювач у цифрову форму, стример – накопичувач на магнітній стрічці, хост – віддалений комп'ютер, керування комунікаціями* тощо). Але деяким можна було б підібрати український аналог (*броузер – переглядач, контролер – пристрій керування, конфігурація – склад, інтерактивний – діалоговий, плотер – графобудівник, сортування – упорядкування, драйвер – керівна програма, інсталяція – установка* тощо).

Бурхливий розвиток комп'ютерних технологій та обчислювальної техніки, використання у всіх сферах суспільного життя призвели до виникнення нових термінів. Переважна більшість термінів, що виникають спонтанно, належать до професійного сленгу, що зрозумілий окремому прошарку користувачів. Зрозуміло, що цей сленг далекий від наукової термінології, в якій кожному з цих слів є певний відповідник (*хард – вінчестер, жорсткий диск, кватирки – Windows, сідюк – CD-ROM, коннектитись – з'єднуватись за допомогою комп'ютера, вжикалка – матричний принтер* тощо).

Термінологічна номінація, під якою розуміємо процес найменування спеціальних понять науки і техніки, безпосередньо пов'язана з мовною номінацією.

Найчастіше іншомовні запозичення репрезентуються (графічно та семантично) в термінологічній системі Інтернет такими засобами деривації, як: транскрипція, транслітерація, калькування, афіксація, складання, скорочення, аббревіація, словосполучення.

Транскрипція (від лат. transcriptio – переписування) – передача звуків іншомовного слова за допомогою літер алфавіту мови перекладу. Наприклад, у цій терміносистемі всі терміни є запозиченням з англійської мови, а саме:

банер, клієнт, хіт хост, мультимедія, протокол, сервер, трафік, контент.

Транслітерація (від лат. trans – крізь, через та litera – літера) – передача літер іншомовного слова за допомогою літер алфавіту мови перекладу. При транслітерації також іноді спостерігається зсув наголосу. Наприклад: **браузер, кракер, файл, хакер, гіпертекст, інтернет провайдер**

Калькування (від фр. calque – копія, наслідування) – слово або вираз, що являє собою переклад по частинах іншомовного слова з матеріалу рідної мови. Наприклад: **булеві (логічні) оператори, виділена лінія, «вогненна стіна», дзеркальний сервер, дзеркало, шлях, фоновий звук, біт у секунду (біт/с), концептуальний пошук, група листування.**

Аналіз запозичених власне інтернет-термінів дозволяє зробити висновок, що творення нових термінів на основі калькування є одним з найпродуктивніших. Калькування відноситься до «неповних запозичень», оскільки при калькуванні запозичується лише внутрішня форма слова чи семантична структура словосполучення. Цей спосіб «має особливе значення у наш час, коли бурхливий розвиток науки викликає необхідність у великій кількості нових термінів для оформлення нових і деталізації усталених понять» [11: електронний ресурс].

Афіксація в українській термінології найчастіше діє спільно зі структурним і семантичним калькуванням. Проаналізувавши морфемну структуру термінів мережі Інтернет в українській мові, можна констатувати, що деякі з них мають похідну основу і творяться вони способами префіксації та суфіксації.

При суфіксальному способі термінотворення новий термін утворюється шляхом приєднання до твірної основи суфікса. Активно використовується при творенні досліджуваних термінів іншомовний суфікс **-ації(а)** та його варіанти **-яції(а)**,

-цій(а), -ій(а): **авторизація, аутентифікація** (установка достовірності особи, яка одержує доступ до системи або її окремих функцій); **індексація** (автоматичний лексичний аналіз і розбір текстових матеріалів сайту, який створюється спеціальними програмами (пошуковими роботами) з метою складання списку використовуваних слів і виразів. Далі цей список використовується під час пошуку інформації в різних ресурсах інтернету за запитом користувача); **модерація** (контроль за інформацією, що розміщується користувачами на інтернет-сайтах); **оптимізація** графіки (максимальне зменшення розміру файлів із зображеннями при збереженні їх прийнятної якості. Використовується для забезпечення високої швидкості завантаження веб-сторінок); **реєстрація** доменного імені (закріплення певного доменного імені за користувачем у реєстраційній базі даних організації, що координує розподіл доменних імен); **навігація** (способи переміщення по сайту).

Ряд термінів мотивуються дієслівними основами і створені за допомогою запозиченого суфікса **-ер** та його варіантів **-ор, -тор, -атор**. Цей суфікс може вказувати на особу та виконавця дії: **веб-майстер** (фахівець, що забезпечує функціонування сайту); **модератор** (відповідальний за модерацію, тобто за поведінку читачів в news- або echo-конференціях, інтернет-сайтах, що має право карати і заохочувати інших користувачів у місцях спілкування відповідно до правил даного співтовариства, і що відповідає за порядок на всьому форумі (чаті) або його частині); **провайдер** (компанія або інша організація, що надає послуги Інтернет підключення до Інтернет через свої комп'ютери (що є частиною Інтернет), хостинг і т.д.); **промоутер** (людина або організація, що займається просуванням сайту в інтернеті); **хостер** (організація, що професійно займається наданням послуг хостингу).

Цей же суфікс може вказувати на назву пристрою, механізму, приладу: **банер** (реklamний блок (графічний або текстовий), який використовується в інтернеті для залучення користувачів на сайти); **браузер** (програма для перегляду HTML-документів); **сервер** (комп'ютер, на якому зберігаються файли веб-сайту, призначений для обробки запитів через Інтернет).

У процесі префіксального словотворення термінів мережі Internet активно використовується префікс **веб-**, значення якого походить від англійського **Web** – «павутиння». У контексті Internet вживається як синонім WWW: **веб-дизайн, веб-пошта, веб-сторінка, веб-документ, веб-портал, веб-сайт, веб-майстер, веб-сервер, веб-додаток, веб-чат**.

Усі ці терміни мотивуються запозиченими словами з англійської (дизайн, сервер, сайт, чат), із німецької (пошта), з італійської мов (портал), хоч серед них є і власне українські (додаток, сторінка).

У терміносистемі мережі Інтернет в українській мові способом складання утворена значна кількість термінів. Наприклад, складні терміни, що утворені в результаті складання слів: **макрокоманда, інтерфейс, мікрофайл, мультисистема, мегослово, офлайн, онлайн**. Серед них є і терміни, які утворилися складанням основ, що супроводжуються суфіксацією: **мінідрайвер, автозапуск, гіперпосилання**.

Основа **інтернет-**, як і інші нові запозичені основи, виконує переважно функцію категоризатора, виразника належності різних об'єктів номінації до Інтернету. Багато нових слів-термінів у мережі Інтернет утворюються за допомогою слова Інтернет, на зразок *інтернет-біржа, інтернет-кафе, інтернет-магазин, інтернет-новини, інтернет-реклама* тощо. Зрушення в одній ділянці мовної системи призводять до своєрідної «ланцюгової реакції» в ній, до появи ділянок-противаг такому зрушенню для відновлення нестійкої рівноваги в лексиконі. Джерела не фіксують у професійному українському лексиконі простих афіксальних похідних від слів *інтернет* чи *інет*. У загальному українському мовному вжитку функціонують такі номінації, як *інтернет-продавець, інтернет-фан, інтернетоголік, інтернетоман, інтернафт, інетоман, інетівський друг*.

Відсутність похідних від **інтернет** дієслів спричинило необхідність уточнення дії, спрямованої на роботу з Інтернетом. Такі функції виконують словосполучення на зразок *підключитися до Інтернету, розмістити в Інтернеті, запустити в Інтернет, шукати в Інтернеті, блукати Інтернетом, скачати з Інтернету, сидіти в Інтернеті, мешкати в Інтернеті* тощо.

Інтернаціональними для комп'ютерної термінології є скорочення **e-**(електронний), його продуктивність висока й має тенденцію до росту. Крім загальноновживаного e-mail (електронна пошта), функціонують й інші терміни із компонентом **e-**: **e-книга, e-гроші, e-форма, e-комерція, e-сервіс, e-навчання, e-ринок, e-словник, e-видання, e-бібліотека, e-картоотека**.

Абревіація є одним із активних способів словотворення. Суть її полягає в тому, що в одне слово об'єднуються частини двох або більше слів. Поширення різного виду абревіатур пов'язане, насамперед, із прагненням мовців стисло виражати складні найменування нових установ, предметів, понять. Абревіація, власне, нового слова не утворює, оскільки абревіатура співіснує в мові із складною назвою для означення того чи іншого багаточленного найменування, виступаючи її своєрідним синонімом [9].

У термінології мережі Інтернет велика кількість ініціальних абревіатур, які передають вихідне іншомовне скорочення: **BBS (Broadcast Bulletin System – Електронна дошка оголошень); CERT (The Computer Emergency Response Team – Група реагування з питань комп'ютерної безпеки); CGI (Common Gateway Interface – Стандартний шлюзовий інтерфейс); DNS (Domain Name System – Доменна система імен); FAQ (Frequently Asked Question – Питання, що часто задаються); FTP (File Transfer Protocol – Протокол передавання файлів); FYI (For Your Information – До вашого відомо); HTML (HyperText Markup Language – Мова гіпертекстової розмітки); HTTP (HyperText Transport Protocol – Протокол передачі гіпертекста); ICP (Internet Content Provider – Інтернет контент провайдер); ICQ, IP (Internet Protocol – Протокол Інтернет); ISDN (Integrated Services Digital Network – Цифрова мережа інтегрованих послуг); ISP (Internet Service Provider – Інтернет сервіс провайдер); RFC (Request for Comments – Запит для коментарів); SQL (Structured Query Language – Мова структурованих запитів); URL (Uniform Resource Locator – Уніфікований локатор ресурсів)**.

Терміни-словосполучення утворюються внаслідок поєднання в одне ціле кількох слів, що виражають певне термінологічне поняття. Словосполучення термінологічної системи мережі Інтернет побудовані способом узгодження: *активний вміст, динамічна веб-сторінка, доменне ім'я, банерна реклама та керування: оптимізація графіки, процес індексації, реєстрація доменного імені, система видалених публікацій, лічильник звернень і т.д.*

Таким чином, проведений аналіз дає підстави вважати, що основний корпус терміносистеми мережі Інтернет уже сформувався, але потребує ґрунтовного впорядкування та нормалізації. Основним напрямком роботи в цій терміносистемі залишається практичний аспект, а саме: удосконалення, що виявляється в прагненні уникнути таких непотрібних у термінології явищ, як синонімія, полісемія, багатоконтентність термінів, переважання іншомовними одиницями. Необхідним є також видання словників термінів мережі Інтернет українською мовою для різних категорій користувачів.

Література:

1. Бондарчук Л. Українська комп'ютерна терміносистема: від хоасу до системи / Л. Бондарчук // Мовознавство. – К., 2008. – № 1. – 104 с.

2. Бурячок А. А. Спільні словотворчі процеси в іменниковій термінології східнослов'янських мов [Текст] / А. А. Бурячок. // Науково-технічний прогрес і мова – К. : Наукова думка, 1978. – С. 161–194.
3. Даниленко В. П. О терминологическом словообразовании / В. П. Даниленко // Вопросы языкознания, 1978. – № 4. – С. 76–86.
4. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического писания / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с.
5. Карпіловська Є. А. Вступ до прикладної лінгвістики: комп'ютерна лінгвістика / Є. А. Карпіловська. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2006. – 188 с.
6. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу: [навчальний посібник] / А. Я. Коваленко. – 2001. – 290 с.
7. Коссак О. М. Англо-українсько-російський словник з інформатики та обчислювальної техніки [Текст] / О. М. Коссак, С. Л. Маньковський. – Львів : Світ, 1991. – 488 с.
8. Панько Т. І. Українське термінознавство: Подручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
9. Склад і структура термінологічної лексики української мови / [за ред. А. В. Крижанівської]. – К. : Наукова думка, 1984. – 192 с.
10. Українська термінологія і сучасність : Зб. наук. праць. Вип. VI / [відп. ред. Л. О. Симоненко]. – К. : КНЕУ, 2005. – 448 с.
11. Щерба Д. В. Засоби запозичення та асиміляція англомовних комп'ютерних термінів [Електронний ресурс] / Д. В. Щерба – <http://eprints.zu.edu.ua/>

УДК 81:811.111

О. О. Кульчицька, Е. А. Балог,

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ

МОВЛЕННЄВИЙ КОД «ДЕВ'ЯТИ ОПОВІДАНЬ» ДЖ. Д. СЕЛІНДЖЕРА

Стаття присвячена питанню мовленнєвого коду «Дев'яти оповідань» Дж. Д. Селінджера. Мовленнєвий код трактується як спосіб дискурсу, що використовується усіма учасниками комунікації і є елементом вербального контексту. У художньому творі мовленнєвий код можна розглядати як єдність двох складових – зовнішньої комунікації (між автором і читачем на макрорівні комунікації) і внутрішньої комунікації (між персонажами твору на макрорівні комунікації); при цьому очевидно, що перша включає в себе другу.

У збірці оповідань Селінджера зовнішня комунікація набуває форм розповіді всезнаючого наратора або одного із персонажів. Всезнаючий наратор презентує події як сторонній споглядач, подаючи ряд окремих деталей як контекстне тло історії. Розповідь від першої особи більш емоційно забарвлена, хоча оповідач намагається об'єктивно презентувати події чи передати свій психологічний стан на той момент; він також висловлює оцінку, що нетипово для розповіді всезнаючого наратора. Одна із характерних рис зовнішньої комунікації «Дев'яти оповідань» – це широке використання імплікатур.

Система внутрішньої комунікації у збірці Селінджера складна і різноманітна. Можна запропонувати такі критерії аналізу персонажного дискурсу: вік співрозмовників (дитина / дорослий), наявність / відсутність імплікатур мовчання або замовчування певної інформації, використання / відсутність брехні. Діти в оповіданнях Селінджера розмовляють «як діти» (розмовний стиль мовлення, перерване мовлення, перебивання співрозмовника, сконцентрованість на власних проблемах і неухважність до питань, що їх піднімає співрозмовник, небажання підтримувати розмову, іррелевантність, непослідовність) або «як дорослі» (використання високого стилю, роз'яснення, обговорення філософських і соціальних проблем). Діти часто використовують мовчання, але не вдаються до брехні; їх мовлення позбавлене імплікатур. Мовлення дорослих, навпаки, багате на імплікатури, вони можуть вдаватися до замовчування важливої інформації або до прямої брехні.

Ключові слова: мовленнєвий код, контекст, мікрорівень / макрорівень комунікації, внутрішня комунікація, зовнішня комунікація, імплікатура.

Стаття посвячена проблеме речевого кода «Девяти рассказов» Дж. Д. Сэллинджера. Речевой код трактуется как способ дискурса, используемый всеми участниками процесса коммуникации, как элемент вербального контекста. В художественном произведении речевой код представляется единством двух составляющих – внешней коммуникации (между автором и читателем на макроуровне коммуникации) и внутренней коммуникации (между персонажами произведения на микроуровне коммуникации).

В сборнике рассказов Сэллинджера внешняя коммуникация принимает формы рассказа всезнающего нарратора или одного из персонажей. Всезнающий нарратор передает ход событий как посторонний наблюдатель, представляет ряд конкретных деталей как контекстный фон истории. Рассказ от первого лица более эмоционально окрашен, хотя рассказчик стремится объективно излагать события или передавать свое психологическое состояние на тот момент; он также выражает оценку, что нетипично для рассказа всезнающего нарратора. Одной из характерных черт внешней коммуникации «Девяти рассказов» является широкое использование импликатур.

Система внутренней коммуникации в сборнике Сэллинджера сложна и разнообразна. Можно предложить следующие критерии анализа дискурса персонажей: возраст собеседников (ребенок / взрослый), наличие / отсутствие импликатур, молчание или замалчивание определенной информации, использование / отсутствие лжи. Дети в рассказах Сэллинджера разговаривают «как дети» (разговорный стиль речи, перерванная речь, перебивание собеседника, сосредоточенность на собственных проблемах и невнимание к проблемам собеседника, нежелание поддерживать разговор, иррелевантность, непоследовательность) или «как взрослые» (использование высокого стиля, разъяснения, обсуждение философских и социальных проблем. Дети часто прибегают к молчанию, но не ко лжи; их речь не содержит импликатур. Речь взрослых, наоборот, характеризуется широким спектром импликатур; они прагматично замалчивают важную информацию или открыто лгут.

Ключевые слова: речевой код, контекст, микроуровень / макроуровень коммуникации, внутренняя коммуникация, внешняя коммуникация, импликатура.

The article highlights the issue of speech code, a shared mode of discourse, as an element of verbal context in «Nine Stories» by J.D. Salinger. In the works of fiction, speech code may be regarded as a unity of two constituents – outer communication (macro-level communication between the author and the reader) and inner communication (micro-level communication between characters), the former actually including the latter.

In Salinger's book, outer communication takes the form of a story told by the omniscient narrator or by one of the characters: the omniscient narrator presents the events through the eyes of an outsider providing important elements of contextual background; the first person narrations are more emotionally charged, though the narrator aims at objective presentation of facts and his own emotional state at a certain point; he also passes judgments, which is not typical of the omniscient narrator. The most noticeable feature of outer communication in «Nine Stories» is the use of implicatures.

The inner communication system in Salinger's book is complex and diverse. The following criteria for the analysis of the characters' discourse may be suggested: the age of a character (child / adult), presence or absence of implicatures, silence and/or glossing over certain information, presence or absence of lies. In the book, the children speak «children-like» (using colloquial style, stopping mid-sentence, interrupting, focusing on one's own problems and disregarding those of an interlocutor, refusing to keep up a conversation, being irrelevant and inconsistent) or «adult-like» (using high style, explaining, discussing philosophical and social issues). They use silence, but their speech is implicature-free and they do not resort to lies. The speech of the adult characters is highly implicature-free, adults may gloss over important information or use a downright lie.

Key words: speech code, context, micro-level / macro-level communication, inner communication, outer communication, implicature.

Мовленнєвий код – це прийнята вербальна система комунікації. За Р. Якобсоном це спосіб дискурсу, що сприймається, повністю або частково, як адресантом, так і адресатом [4]. Д. Крістал вважає мовленнєвий код вербальною складовою контексту [3, с. 48–49].

Метою роботи є аналіз мовленнєвого коду «Дев'яти оповідань» Дж. Д. Селінджера, збірки, що є знаковим явищем у літературі ХХ століття. Ми ставимо перед собою **завдання** виокремити основні елементи системи комунікації автора і розглянути критерії аналізу мовленнєвого коду персонажів. Останнє положення визначає **новизну** дослідження. Його **актуальність** зумовлена спрямованістю сучасної філологічної науки на виявлення засобів реалізації імпліцитних смислів у художньому творі.

У художньому дискурсі вирізняють макро- і мікрорівень комунікації [5, с. 38]; відповідно система художньої комунікації має два нерівнозначні аспекти – зовнішня комунікація, тобто «автор – читач», і внутрішня комунікація, тобто «персонаж – персонаж» [1, с. 64; 2, с. 21]. Ці аспекти є нерівнозначними, оскільки внутрішня комунікація між персонажами є, крім того, дієвим імпліцитним засобом передачі авторських смислів.

Система зовнішньої комунікації включає мовлення автора і мовлення персонажів. У «Дев'яти оповіданнях» мовлення автора вирізняється структурною простотою, багатістю, але не переобтяженою рідко вживаними словами лексичною наповненістю, наприклад: *She was a small, almost hipless girl of twenty-five, with styleless, colorless, brittle hair pushed back behind her ears, which were very large. She was dressed in knee-length jeans, a black turtleneck pullover, and socks and loafers. Her joke of a name aside, her general unprettiness aside, she was – in terms of permanently memorable, immoderately perceptive, small-area faces – a stunning and final girl.* (Down at the Dinky, p. 31). Героїня оповідання Бу Бу Танненбаум зовсім не схожа на середньостатистичну американську дружину 50-х років – вона негарна, впевненість у собі і своїх силах з'являється у неї не завдяки статусу чоловіка чи добробуту родини, а завдяки високій духовності та освіченості сім'ї Глассів, із якої вона походить. Цікаво порівняти Бу Бу з Мюріель, дружиною її брата Сеймора. Перераховуючи заняття Мюріель (with her little lacquer brush <...> *she went over the nail of her little finger; replaced the cap on the bottle of lacquer; passed her left – the wet – hand back and forth through the air; picked up a congested ashtray* (A Perfect Day for Bananafish, p.3)) автор імплікує ідею несумісності кіл суспільства, до яких належать Сеймор і Мюріель.

Селінджер подає ситуацію з точки зору всезнаючого наратора або від імені одного з персонажів. Всезнаючий наратор презентує події вибірково, не розгортаючи широке контекстне тло. Завдяки цьому нечисленні деталі контексту – одяг, звички, жести, предмети, дрібні дії, елементи зовнішності – набувають особливої ваги і відіграють роль важливих імплікатур, які значно підсилюють експліцитні смисли.

У розповіді від першої особи доросла людина розповідає про своє дитинство чи юність; така розповідь забарвлена відтінками емоцій – м'яким гумором, співчуттям, самоіронією, гіркотою, відчаєм. Оповідач оцінює ситуацію і себе у минулому з точки зору вже набутого досвіду, це погляд зі сторони, наприклад: *My mother and father were divorced during the winter of 1928, when I was eight, and mother married Bobby Agadgian late that spring. A year later, in the Wall Street Crash, Bobby lost everything he and mother had, with the exception, apparently, of a magic wand. In any case, practically overnight, Bobby turned himself from a dead stockbroker and incapacitated bon vivant into a live, if somewhat unqualified, agent-appraiser for a society of independent American art galleries and fine arts museums* (De Daumier-Smith's Period, p. 55).

Внутрішня комунікація «Дев'яти оповідань» надзвичайно різнобарвна. Основними критеріями, згідно з якими можна класифікувати мовленнєвий код персонажів, є такі: вік мовця – дитина / дорослий; наявність / відсутність імплікатур; використання мовчання або замовчування як прагматичного елементу комунікації; використання / відсутність брехні.

Діти в оповіданнях Селінджера можуть розмовляти «як діти» (використання розмовного стилю, перерване мовлення, перебування співрозмовника, переконаність у важливості власного повідомлення і неухильність до проблем співрозмовника, небажання продовжувати розмову, іррелевантність, непослідовність, відсутність імплікатур), або «як дорослі» (від високого книжного стилю Есме до дохідливого тлумачення Тедді складних філософських доктрин), наприклад: *«Why do people in films kiss sideways?» he demanded. «Sideways?» I said. (For Esme – with Love and Squalor, p. 42). «I'm training myself to be more compassionate. My aunt says I'm a terribly cold person. <...> I live with my aunt. She's an extremely kind person. Since the death of my mother, she's done everything within her power to make Charles and me feel adjusted.» (For Esme – with Love and Squalor, p. 41).*

У Селінджера мовчання дитини – це не замовчування чи різновид брехні, як у дорослих, а зосередженість на власних проблемах, наприклад: *«Really?» said Mary Jane enthusiastically. She leaned forward. «Do you have a beau, Ramona?» Ramona's eyes, behind thick, counter-myopia lenses, did not reflect even the smallest part of Mary Jane's enthusiasm. «Mary Jane asked you a question, Ramona.» Eloise said. Ramona inserted a finger into her small, broad nose. «Stop that.» Eloise said. «Mary Jane asked you if you have a beau.» «Yes,» said Ramona, busy with her nose. (Uncle Wiggily in Connecticut, p. 12).*

Характерною ознакою мовлення дорослих є замовчування і брехня, наприклад: *«I'm not worryin' about it,» Sandra responded. «The last thing I'm gonna do is worry about it. Only, it drives ya loony, the way that kid goes pussyfootin' all around the house. Ya can't hear him, ya know. I mean nobody can hear him, ya know. Just the other day I was shellin' beans – right at this here table – and I almost stepped on his hand. He was sittin' right under the table.» <...> «I mean ya gotta weigh every word ya say around him,» Sandra said. «It drives ya loony.» (Down at the Dinky, p. 32). Слова служниці worry, loony, pussyfooting, weigh every word, у внутрішній комунікації імплікують осуд способу життя господарів, а у зовнішній – засудження анти-сегітизму (служниці поза очі ображає господаря дому – єврея).*

Фактор імлікатури у мовленні героїв «Дев'яти оповідань» так само важливий, як і у мовленні автора, наприклад: *«They're all goin' over to the goddam draft board,» he said. «We're gonna fight the Eskimos next. Know that?» «The who?» said Ginnie. «The Eskimos.... Open your ears, for Chrissake.» «Why the Eskimos?» «I don't know why. How the hell should I know why? This time all the old guys're gonna go. Guys around sixty. Nobody can go unless they're around sixty,» he said. «Just give 'em shorter hours is all.... Big deal.» (Just Before the War with the Eskimos, p.22).*

У збірці знаходимо елементи іншого мовленнєвого коду – листування між персонажами. Листи характеризуються уважним добром лексичних засобів, відсутністю скорочень, розмовних форм, синтаксичною правильністю. Так, лист тринадцятирічної Есме до випадкового знайомого – це зразок високого стилю епістолярного жанру, що у внутрішній комунікації імплікує унікальність героїні, а у зовнішній – основні теми збірки: право на «інакшість» і духовну близькість між людьми.

Отже, аналіз мовленнєвого коду «Дев'яти оповідань» є інструментом розкриття філософської концепції автора. Тут, зокрема заслуговує на увагу питання імплікатур у мовленні антагоністів, які реалізують протилежні імпліцитні смисли у внутрішній і зовнішній комунікації, що може бути предметом подальших студій.

Література:

1. Безугла Л. Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі: Монографія / Л. Р. Безугла. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – 322 с.
2. Шевченко И.С. Историческая динамика прагматики предложения. Английское вопросительная предложения XVI – XX веков / И. С. Шевченко. – Харьков : Константа, 1998. – 167 с.
3. Crystal, D. The Cambridge encyclopedia of English, 2nd ed. / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003. – 506 p.
4. New world encyclopedia. – Режим доступу: http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Roman_Jakobson
5. Stellanman, J. Aspects of dramatic communication: Action, non-action, interaction / J. Stellanman. – Amsterdam : Rodopi, 1992. – 164 p.

Джерело ілюстративного матеріалу:

6. Salinger, J. D. 1953. Nine Stories / J.D. Salinger. – United States : Little, Brown and Company. Reprint edition, 1991. – 89 p.

УДК 811.161.2

І. О. Купіна,

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, м. Харків

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ЯК МОВНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КАТЕГОРІЙ ПРОСТОРУ ТА ЧАСУ В СЕМАТИЧНОМУ ПОЛІ «ГРАНИЧНІСТЬ»

У статті розглянуто функціонування фразеологічних одиниць як мовних засобів репрезентації категорій простору та часу в семантичному полі «Граничність». Проаналізовано фразеосинонімічні ряди, об'єднані інтегральною семою.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразеосинонімічні ряди, семантичне поле.

В статье рассмотрено функционирование фразеологических единиц как языковых средств репрезентации категорий пространства и времени в семантическом поле «Предельность». Проанализированы фразеосинонимические ряды, объединенные интегральной семой.

Ключевые слова: фразеологическая единица, фразеосинонимические ряды, семантическое поле.

The paper dwells on the functioning of phraseological units as linguistic resources of representation space and time categories in the semantic field «limit». Phraseological-synonymic lines which are combined by integral seme are analyzed in this article. The choice for the study of phraseological units caused by the importance of the concept of 'limit' that passes through the point of human being in his space-time definiteness where space and time are the basic philosophical categories that reflect the objective reality through the system of linguistic resources and are presented in the form of space-time coordinates of the life.

Key words: phraseological unit, phraseological- synonymic lines, semantic field.

Простір і час – основні філософські категорії, що віддзеркалюють об'єктивну реальність через систему мовних засобів і представлені у вигляді просторово-часових координат буття. Визначення категорій простору та часу, перш за все, – проблема світогляду, гносеології. Для філологічних досліджень актуальність концепції простору та часу полягає в пошуці відображення буття, у можливості синтезу картини світу, національної свідомості, шляхом аналізу мовних засобів.

Простір розглядається у філософії, геометрії, культурології, психології, лінгвістиці та інших науках. Простір, поряд із часом, є основним атрибутом матерії, основної форми буття. Однак простір, на відміну від часу, краще сприймається людиною, бо для того, щоб зрозуміти простір, достатньо відкрити очі, повернути голову, підняти руки.

На сьогодні висвітлено декілька концепцій простору та часу для різних рівнів організації Всесвіту. У макросвіті, де існують два різновиди класичних полів – електромагнітне та гравітаційне, Людина – істота макроскопічна. Саме макроскопічний простір-час є одним із головних у досвіді та пізнанні людства, у ньому реалізовані об'єкти людських масштабів. Різноманітні макроскопічні об'єкти ми сприймаємо не безпосередньо, а лише через інші об'єкти та явища, тобто через переосмислення інформації на макроскопічну мову.

Семантика образних фразеологічних одиниць зі значенням простору віддзеркалюється за допомогою семантичної моделі, що є сукупністю таких макрокомпонентів: денотативного, сигніфікативного, структурного, конотативного, культурно-національного. Основна мета фразеологізмів, які виражають значення простору в українській мові, – створити виразну, чуттєву, естетично значущу мовну картину світу.

Час належить до тих загадкових реалій, які, починаючи з глибокої давнини, визначали смислове поле людського світосприйняття і формували його світовідчуття. Загадка часу хвилювала і досі хвилює не тільки філософів, але й лінгвістів. У нашому буденному уявленні час – наступність моментів, точніше, інтервалів – секунд, хвилин, годин, днів, років, десятиліть, століть, нарешті, епох. Час плине послідовно, за допомогою часу ми виміряємо всі рухи та різноманітні зміни, що відбуваються як у зовнішньому світі, так і в нашій власній душі. На відміну від просторового руху, плин часу є незворотним: час ніколи не рухається назад. Однак при спробі перейти від повсякденного уявлення про час та його поняття й дати влучне визначення того, що таке час, виникають величезні труднощі.

Слід зазначити, що час так само, як число, величина, що має свій «кінець», «межу», «границю», «граничність», тільки граничність не «внизу», як у числа, і не «вгорі», як у величини, а в «середині». І справді, адже час видається нескінченним і в минуле, і в майбутнє, тому його «граничністю» є момент сьогодення, який є одночасно початком майбутнього і кінцем минулого, забезпечуючи цим безперервність часу.

Основними складовими простору є місце й положення, тісно пов'язані між собою. Місце має вигляд просторової межі та деякого об'єму, визначених цією межею. Положення – координатися одного місця відносно іншого, у процесі чи явищі.

Поняття граничності, у свою чергу, пов'язане з філософською категорією межі. Граничність у контексті часу і граничність у просторі помітно відрізняються. Межа просторових об'єктів не імплікує необхідність безпосереднього переходу до іншого об'єкта. Якщо людина припускає існування навколо себе порожнього простору, то у світі життя порожнього часу не існує. Отже, у темпоральному контексті значення межі синкретичне: одночасно входить у різні часові наповнювачі, тим самим створюючи передумови для диференціації понять початку й кінця. Саме на темпоральному тлі відбувається чіткий розподіл єдиного поняття граничності. Усе, що відбувається в часі, має початок і кінець, але не все, що існує у просторі, співвідносне з цими поняттями. Особливість полягає в тому, що час, запозичивши поняття одночасної лінії і її граничності з моделі простору, розподіляє граничність, застосовуючи опозицію початку–кінця.

Тому класифікація фразеологічних одиниць зі значенням граничності будуватиметься на основі системних відношень таких філософських категорій, як простір і час, що є основною опозицією семантичного поля «Граничність».

Таким чином, структура поля розглядається як парадигма, семантичним стрижнем якої слугує певний семантичний інваріант, що міститься у значенні кожної фразеологічної одиниці як члена парадигми й забезпечує наявність зв'язків між усіма її елементами. Предметом нашого дослідження є лінгвокогнітивні властивості та семантико-функціональні особливості категорії граничності у фразеологічних одиницях на позначення простору та часу.

Фразеологічні одиниці зі значенням простору та часу неодноразово залучалися до аналізу, про що свідчать дослідження як вітчизняних мовознавців, зокрема Л. Г. Авксентьева, В. С. Калашника, Л. А. Лисиченко, Ю. Ф. Прадіда, П. О. Редіна, В. Д. Ужченка, так і зарубіжних – Дж. Лакоффа, Ж. Фоконьє, Ш. Бригітте, Н.Д. Арутюнової, В.Л. Архангельського, Ю. М. Караулова, О.С. Яковлевої. Проте фразеологічні одиниці зі значенням простору та часу у фразеологічній вербалізації граничності не були представлені спеціальним дослідженням, у цьому й вбачаємо актуальність проблеми.

Різноманітні поля повинні бути побудовані, виходячи з теорії опозиції, бо «опозиції є не принципом об'єднання елементів, а засобами, за допомогою яких можна визначити, що зазначені елементи відрізняються і сприяють вивченню не інтеграції, а диференціації лінгвістичних елементів» [2, с. 28].

Таким чином, метод опозиції, застосований до фразеосемантичних груп, виконує одночасно дві функції: з одного боку, слугує вичленуванням диференційних сем, і як результат цього, з іншого боку, є основою внутрішньої класифікації фразеосемантичної групи.

Розглянемо опозицію, що фіксує співвідношення філософських категорій часу й простору: граничність простору – граничність часу. Ця опозиція заснована на протиставленні кількісної характеристики предмета й дії. Тому, увесь фактичний матеріал, ураховуючи організацію фразеологізмів у фразеосемантичні групи, яка передбачає парадигматичні відношення, можна поділити на блоки за семантичним критерієм, визначивши ієрархію інтегральних та диференційних сем у структурі ФО. Семантичні блоки об'єднують фразеосемантичні ряди зі спільною інтегральною семою і пов'язані між собою диференційними семами. При виділенні семантичних блоків ФО, що входять до складу фразеосемантичної групи, ураховуємо дві семи «граничність» і «простір», «граничність» і «час». Група «граничність власне простору» складається з порівняно невеликої кількості фразеологічних одиниць. У фразеології української мови частіше розглядаються одиниці, що описують безмежність простору, дороги, місцевості, але й ті одиниці, які містять сему «граничність», віддзеркалюють не зовсім точну межу або відстань. Семантичну ознаку «граничність» необхідно розуміти в загальному, абстрактному значенні. Семантичні блоки включають фразеосинонімічні ряди, об'єднані інтегральною семою.

Підґрунтям для визначення одного із блоків стали семи «граничність» і «локалізація об'єкта в просторі», який складається фразеосинонімічних рядів з ідеограмами:

1. «Граничність руху в просторі»: *куди Макар телят не ганяв* – «там або туди, де важкі умови життя, куди потрапляють, як правило, не з власного бажання; дуже далеко» [1, с. 365], *куди ворон і кісток не заносить* – «так далеко, скільки можна бачити» [1, с. 364], *у чорта на болоті (на куличках)* – «у суворих, необжитих краях» [1, с. 365]. – *Підеши туди, куди Макар телят не ганяв* (Укр. присл.). *Це найвіддаленіші нетрі, не схожі ні на що в світі, звірині заповідники, ті місця, куди, як говорили в старі часи, і ворон кісток не заносить* (О. Довженко). *І нидіє він десь там, в заулях, над Нетечею, у чорта на куличках», тоді як найкращий театральний будинок захлинається в «аксарінських» помиях* (Остап Вишня).

2. «Гранично широко»: *від краю до краю* – «по всій території, на всьому просторі; скрізь» [1, с. 311], *з кінця в кінець* – «повністю, весь; по всьому простору» [1, с. 297], *за морями та за горами* – «у дуже віддаленому, глухому, необжитому місці» [1, с. 312]. – *Богдан пройшов по тій землі від краю і до краю* (Леся Українка). *Ой ні! Далека, далека сторона, аж на краю світа!..* (М. Кропивницький). *Кузьмі здавалося, що Донбас за морями десь та за горами високими* (Григорій Тютюнник).

3. «Гранично віддалено»: *тридев'яте царство* – «дуже далека країна, земля» [1, с. 755], *за сім земель* – «так далеко, скільки можна бачити» [1, с. 734], *скільки ока* – «так далеко, скільки можна бачити» [1, с. 734]. – *У тридев'ятому царстві, у тридесятому королівстві!* (Грицько Григоренко). *Той племін у собі за сім земель поніс* [батько] (М. Рудь). *Скільки ока – Дніпро перед нами лелів і байдуже котив свої хвилі* (М. Старицький).

Зазначені фразеологічні одиниці за походженням пов'язані з народними казками. Уживаються числівники *три* і *дев'ять*, що в народних повір'ях мали магічне значення.

Вимірювання й визначення точного часу має велике значення в житті людини і, зрозуміло, вербалізується за допомогою різних лексичних і граматичних засобів. Час швидко піддається кількісному аналізу, вимірюється хвилинами, годинами, днями і т.п. Однак фразеологічні одиниці з темпоральним значенням відрізняються тим, що час, як правило, не називається точно, а міра часу має відносно абстрактний характер.

Семи «граничність» і «темпоральна характеристика» організовують ФО у відповідний блок, що складається з фразеосинонімічних рядів з ідеограмами:

1. «Граничність власне часу»: *судний день* – «час страшної кари; кінець світу» [1, с. 191], *з діда-прадіда* – «споконовіку, одвічно» [1, с. 201], *за царя Гороха* – «дуже давно, у дуже давні часи» [1, с. 765], *від дзвінка до дзвінка* – «від початку до кінця» [1, с. 196], *від ранку до вечора* – «постійно, весь час, цілодобово» [1, с. 190]. *Щоб ти сміявся й не переставав до самого судного дня!* – *стає на поріг Василина і вся аж пашисть знівом* (М. Стельмах). *Спадковий, уроджений. Базатирка була Марусина мати з діда-прадіда* (П. Куліш). – *Ви мало не вбили людини, відсиділи за це два роки від дзвінка до дзвінка* (В. Собко). *Вони не поклали рук од ранку до вечора* (І. Нечуй-Левицький) *Та й давно то, мабуть, було, ще за царя Гороха, як було людей трохи* (М. Кропивницький).

2. «Граничність життя і смерті людини»: *прощатися зі світом* – «умирати, гинути» [1, с. 581], *спровадити на той світ* – «доводити до загибелі, до смерті» [1, с. 259], *на краю могили* – «перед смертю, близько до смерті» [1, с. 312], *на ладан дихати* – «бути безнадійно хворим, близьким до смерті; помирати» [1, с. 200], *до зроби* – «до кінця життя, до самої смерті, постійно, завжди» [1, с. 172]. *То була стріла в слину гадячу обмочена. І запекло Івана під серцем, і чує він, що з світом*

процасться (Легенди). – *Розкажіть, як вів себе на фронті мій братик? Мені відомо, якою звіриною він був, скільки людей спровадив на той світ* (А. Чумак). *Не мені ціли запашині квітки, мій садок проріс скрізь бугилою. Нічий милий зір не запав втямки, не простяг ніхто за весь вік руки... В самоті стою над могилою* (П. Грабовський). *Він вже старий. Він дихає на ладан* (М. Костомаров). *Ти ж колись говорив, що коли покохаєш, то любитимеш до гробу* (З. Мороз).

Основу семантики фразеологізмів з просторовим та часовим значенням становить фразеологічний образ. Фразеологізми за *тридев'ять земель, де Макар телят не пас, за царя Гороха, у чорта на запічку* та інші містять у собі національно-культурну специфіку. У фразеологічних образах віддзеркалюється сприйняття дійсності, пов'язане з міфологічним мисленням, наявність свого й чужого простору, населеного ворожими для людини істотами.

Головною функцією фразеологізмів з просторовим і часовим значенням є уміння виразити суб'єктивний, емоційно-оцінний погляд на світ, наблизити до нас мовні факти, зробити їх яскравими, що реально існують в нашому уявленні. Фразеологічний образ сприяє формуванню експресивності, емоційності, виразності ФО, тому що є домінуючою частиною конотативного компонента фразеологічного значення. Образна основа фразеологізмів із просторовим і часовим значенням побудована на гіперболічній метафорі: ідея значного перебільшення кількісних ознак і просторових орієнтирів визначає образну структуру ФО.

Таким чином, семантичні зв'язки у фразеології організують певну систему, аналіз фрагменту якої свідчить, що фразеологічним одиницям властива синонімія – один із найважливіших системних зв'язків, які організують ФО в групі. Семантичний аналіз ФО зі спільною семою «граничність» дозволив виділити фразеосемантичні групи «граничність простору» та «граничність часу», а також й синонімічні ряди цієї групи. Явище градації в межах фразеосинонімічних рядів, структуроване входженням у семантику ФО смислового компонента граничності, враховується при дослідженні фразеосемантичної групи, де простежується власне простір і власне час у фразеологічній вербалізації граничності. Отже, значення більшості ФО складне й багатомірне. Фразеологічні одиниці називають той чи інший стан не однозначно, як слово, а передають своєрідне змішування станів, де виявляється зв'язок семантики ФО з екстралінгвістичними явищами, мовним відображенням яких вони є.

Література:

1. Фразеологічний словник української мови / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка. – 2003. – 1104 с.
2. Щур Г. С. О новом и старом в теориях поля в лингвистике / Г. С. Щур. – Ярославль, 1970.

УДК 811.112.2'373

О. Л. Латиніна,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ХАРАКТЕРИСТИКА ГАСТРОНІМІВ ЯК ОКРЕМИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ ТА КОМПОНЕНТІВ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

У статті розглядаються гастроніми як окремі лексичні одиниці та компоненти фразеологічних одиниць німецької мови на прикладі тематичної групи «Овочі та зелень».

Ключові слова: компонент-гастронім, фразеологічні одиниці із гастрономічним компонентом, тематична група.

В статье рассматриваются гастронимы как отдельные лексические единицы и компоненты фразеологических единиц немецкого языка на примере тематической группы «Овощи и зелень».

Ключевые слова: компонент-гастроним, фразеологические единицы с гастрономическим компонентом, тематическая группа.

The article deals with gastronomic components as a lexical units and components of phraseological units in German in the context of thematic group «Vegetable and fresh greens».

Key words: gastronomic component, phraseological units with a gastronomic component, thematic group.

Тема харчування актуальна для кожної людини на будь-якому історичному етапі розвитку суспільства. Їжа в житті людини має не просто велике значення, а є життєво необхідною, оскільки є основною біологічною потребою людини. У різні історичні часи склад їжі й характер харчування населення формувалися поступово залежно від кліматичних та географічних умов, економічного і культурного рівня розвитку країни з урахуванням національних звичаїв та особливостей. У руслі антропологічної парадигми викликає інтерес специфіка відображення у фразеологічних одиницях з гастрономічним компонентом (ФОГК) національної ментальності та свідомості. Гастроніми відносяться у своєму самостійному вживанні до височастотної зони лексичного складу, до його найбільш давньої, одвічної та соціально значущої частини [3, с. 97]. Гастроніми були предметом досліджень Я. В. Браницької, П. П. Буркової, Е. А. Гашимова, Н. П. Головніцької, Д. Ю. Гулінова, О. О. Дормідонтової, А. Ю. Земскової, І. В. Пахомової.

Компонент-гастронім ФОГК має слівний характер. Його роль у створенні цілісного фразеологічного значення ФОГК є різною і визначається в основному можливістю ФОГК зіставлятися з еквівалентною вільною сполукою, тому не останню роль, поза сумнівом, відіграють головні, первинні, прямі значення слів-компонентів ФОГК. **Актуальність** розвідки зумовлена антропоцентричним спрямуванням сучасної лінгвістики на вивчення та розв'язання питань щодо отримання, збереження та передачі інформації ФОГК і визначається потребою дослідження компонентів-гастронімів (КГ) як окремих лексичних одиниць та компонентів ФОГК. **Метою** статті є характеристика КГ досліджуваних ФОГК як окремих лексичних одиниць на прикладі тематичної групи «**Овочі та зелень**».

Прикметник *гастрономічний* співвідноситься за значенням з іменником *гастрономія* (від грец. *gastronomia* – «мистецтво приготування їжі», складне слово, утворене з основ іменників *gaster* – «шлунок» і *nomos* – «закон»). У тлумачному словнику української мови термін «*гастрономія*» має два значення: 1. знання та розуміння кулінарії; 2. продукти харчування, переважно закусочні. [1, с. 40; 2, с. 480]. До складу тематичної групи «**Овочі та зелень**» входить 19 КГ, які беруть участь в утворенні 142 досліджуваних ФОГК. (11,2%): Bohne (23), Kartoffel (17), Rübe (14), Gurke (13), Erbse (12), Kohl (12), Kraut (10), Gemüse (6), Salat (6), Tomate (6), Zwiebel (6), Petersilie (4), Spargel (4), Radieschen (3), Linsen (2), Paprika (1), Rettich (1), Schnittlauch (1), Spinat (1).

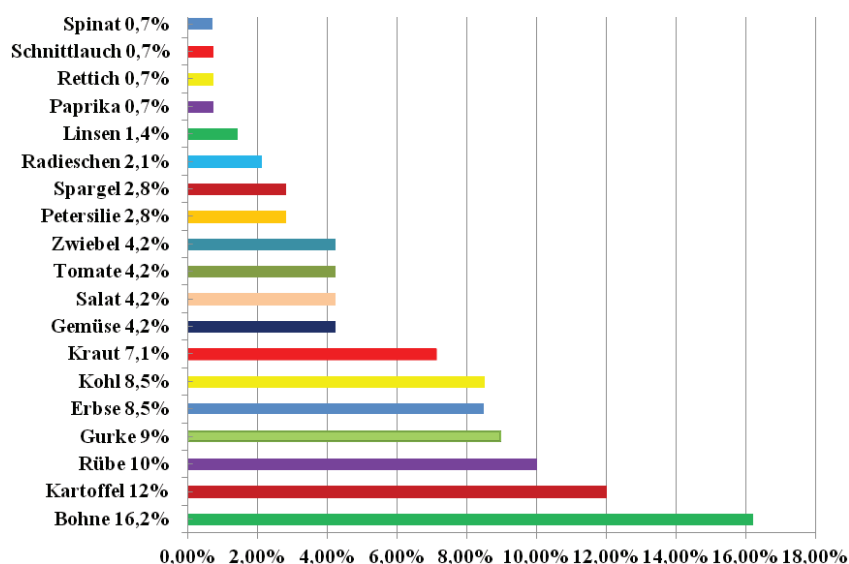

Рис. 1. Питова вага КГ тематичної групи «Овочі та зелень»

У межах групи найактивнішим у фразотворенні (23 ФОГК) є КГ *Bohne* (квасоля). Ця лексема входить до назви давньої відомої національної страви *Birnen Bohnen Speck*, що є популярною у Північній Німеччині, кухня якої відома своїм кисло-солодким смаком: приправлені м'ясні страви тут подаються з солодким гарніром. У серпні та вересні відбувається збір врожаю, майже одночасно дозріває багато овочів та фруктів, тому це розмаїття і надихнуло до подібного поєднання продуктів. *Birnen Bohnen Speck* є традиційною стравою на свято врожаю у Німеччині, яке відзначають у першу неділю жовтня. Особливою популярністю користується страва у Шлезвіг-Гольштейн [5]. Сама по собі одна квасолина не мала для німців жодної цінності і часто вони замінювали нею під час гри справжні гроші, тому вже з XIII ст. лексема *Bohne* у складі ФОГК вказує на щось незначне, те, що немає жодної вартості: *Nicht die Bohne* – «взагалі нічого» [12, с. 235], *er ist nicht einer kalten Bohne wert* – «він взагалі нічого не вартий» [12, с. 235], *keine Bohne wissen* – «нічого не знати» (6). З іншого боку, якщо у селянина був багатий врожай квасолі, то це свідчило про його добробут та заможність: *er hat viele Bohnen im Sack/er hat Bohnen* – «він заможний селянин» [12, с. 236]. За народним повір'ям, споживання квасолі в першу чергу пошкоджувало слух, тому про того, хто погано чув, казали, що *er hat Bohnen in den Ohren* [12, с. 235]. Через блакитний колір свинцю з XVIII ст. кулі для рушниці почали називати *Blaue Bohnen*, звідси: *Blaue Bohnen hageln/Blaue Bohnen regnen* [12, с. 235]. Походження ФОГК *eine Bohne in einer Speise zu verstecken/eine Bohne in einen Kuchen zu backen* пов'язане зі старим жартом, коли під час святкування гостей частували пирогом, і, того, хто знаходив квасолину у своєму шматку, призначали на цей день королем свята (*zum Bohnenkönig*), гуляли, частувалися за його рахунок і віддавали йому почесті як королю. У Німеччині вірять, що той, хто знайде квасолину, заручиться першим, тому кажуть, що *er hat eine Bohne (im Kuchen gefunden)* – «йому пощастило з хорошою знахідкою» [12, с. 236].

На сьогоднішній день не можна уявити меню німців без картоплі, яка стала одним із основних продуктів харчування та інгредієнтом багатьох страв. Картопля (*Kartoffel*) у Німеччині з'явилася у XVII ст. і велику роль у її поширенні країною відіграв король Пруссії Фрідріх Великий у VIII ст.. Вона була невибагливою до погодних умов та ґрунту, а у Пруссії, особливо у провінції Бранденбург, були погані піщані ґрунти. Селяни з підозрою поставилися до вирощування картоплі, тому що ця рослина була їм незнайомою, сира бульба була такою несмачною, що навіть собаки не хотіли її їсти. Тому у 1756 р. король Фрідріх видає указ, згідно якого кожен селянин під загрозою штрафу повинен вирощувати картоплю. Навіть солдатам було наказано нести варту навколо полів, де росла картопля. Селяни подумали: якщо щось охороняється, то повинно мати певну цінність. Вони почали ночами красти картоплю з полів, а солдати вдавали, що сплять і не помічають крадіїв. Потім вже селяни зрозуміли, що варена картопля дуже смачна та ситна [8]. І вже у XIX столітті, коли виникли великі міста, картопля була найважливішим продуктом харчування, особливо для бідніших людей: *jetzt musst du eine Zeit lang Kartoffeln essen* – «зараз тобі потрібно економніше жити». А під час I. Світової Війни наявність у солдата місцевої подруги гарантувала і хороше харчування, звідси виникає ФОГК *ein Bratkartoffelverhältnis haben* – «завести недовготривалу любовну інтрижку». У наш час ця ФОГК позначає пару, яка проживає без зареєстрованого офіційного шлюбу [12, с. 963].

Бурак (*Rübe*) у німців не користується великою повагою, тому ФОГК з КГ *Rübe* мають негативне значення: *er kommt damit in die Röhren* – «потрапити в скрутне становище» [12, с. 1258]. У деяких землях Німеччини лексема *Rübe* позначає 'голову': *eins auf die Rübe kriegen* – «отримати по голові» [12, с. 1258].

Ніс німці часто називають *Gurke*, про переговори кажуть іронічно *Gurkenhandel*, про страву, смак якої можуть оцінити лише гурмани, – *Gurkensalat*: «*Was versteht der Bauer vom Gurkensalat?*» – «Що він в цьому тямить?» [12, с. 599]. Про того, хто має широкий або довгий ніс, кажуть жартівливо: «*Du hast dreimal hier gerufen, als die Gurken ausgeteilt wurden*» [12, с. 4301], а дивака німці називають *eine putzige Gurke* [2, с. 286].

У Німеччині горох (*Erbse*) у давнину був разом із зерном основним продуктом харчування. У 2009 р. горох був навіть названий овочем року завдяки поживності та користі [9, с. 146]. Німці вважали також, що горох приносить родючість та плодючість. Ним навіть кормили у Пруссії свиней на Новий рік, а мішок гороху розсипали серед фруктових дерев, щоб вони мали стільки плодів як горошин у мішку. У деяких регіонах Німеччини навіть побутує традиція, щочетверга їсти гороховий суп [11, с. 84]. Якщо хтось немає чим зайнятися, то *er mag Erbsen zählen*, а педантичну та скупку людину називають «*Erbsenzähler*» [12, с. 390].

У нашому дослідженні ми окремо виділили КГ *Kohl* (12 ФОГК) та КГ *Kraut* (10 ФОГК), хоча обидві лексеми позначають 'капусту'. На півдні Німеччині та в Австрії побутує лексема *Kraut*, а *Kohl* поширена на півночі, проте в той же час на півночі кажуть *Sauerkraut* замість *Sauerkohl*, а на півдні *Rotkohl* замість *Rotkraut* [11, с. 178], тому часто виникало дві однакові

ФОГК, у яких залежно від місця поширення вживалися КГ *Kohl* або *Kraut*: *das macht das Kraut nicht fett/das macht den Kohl nicht fett* – «це не дуже допоможе» (з XVII ст. у вжитку) [12, с. 884]. Капуста була у Середньовіччі їжею бідних людей, так як була невибагливою до зберігання, тому користувалася популярністю на кухні. У Північній Німеччині є навіть назва вулиці *Kohlstraße*, а у місті Штутгарт кожного року проходить у жовтні найбільше в країні свято капусти [10, с. 67]. Капусту та буряк раніше вирощували разом, на відміну від інших польових культур, тому з XVII ст *Kraut und Rüben* – «хаос, безлад» [6].

Спочатку лексема *Gemüse* (овочі) побутувала у вжитку як *'Brei, Speise'*, пізніше почала позначати кашу з варених овочів [7]. У XX ст. овочевим називався суп, інгредієнтами якого були всі садові овочі, тому ФОГК *quer durch den Gemüsegarten* – «овочевий суп» [12, с. 2028]

Із сер. XIX ст. КГ *Salat* у ФОГК позначає 'хаос, безлад': *Da haben wir den Salat!*. Слово *Salat* було запозичене у XV ст. з італ.: *'insalata'* – мішана страва, яка подається холодною, тому: *Skisalat* – «нещасний випадок під час катання на лижах», а *Bandsalat* – «заплутана магнітофонна стрічка» [6].

Всі ФО з КГ *Tomate* виникають на поч. або сер. XX ст., а лексема *Tomate* з'явилася у вжитку в Німеччині на поч. XVII ст. [7], оскільки ще у XVI ст. у Південній Німеччині помідори (овочі, які були родом з Мексики) вирощувалися німцями у садах як декоративні рослини, бо вважалися ядовитими. В їжу почали вживатися спочатку французами лише з часів Революції, і пізніше потрапили на німецьку кухню [10, с. 134]. З 1920 р., коли були перші невдалі спроби збирання великого врожаю помідор, виникає ФОГК *eine treulose Tomate sein* – «ненадійна людина, яка не дотримується своїх обіцянок/друг або знайомий, який довго не дає про себе знати» [12, с. 1630]. Проте ймовірніше, що походження цієї ФОГК пов'язане з італійцями, яких в роки Першої Світової Війни вважали ненадійними та невірними, а оскільки вони вирощували та їли багато помідор, то й називати їх почали *Tomate* [12, с. 1630].

КГ *Zwiebel* у складі ФОГК означає 'муку, плач, сльози': *er sucht Zwiebeln* – «він примушує себе заплакати». Оскільки у людини, яку піддають мукам та тортурам, очі повні сліз, як у того, хто нарізає цибулю, то ФОГК *einen Zwiebeln* ('zwiebeln' – з XVII ст. похідне дієслово від іменника 'Zwiebel') – «мучити когось» [12, с. 1784].

Кожен із КГ *Paprika, Rettich, Schnittlauch, Spinat* входить до складу лише однієї досліджуваної ФОГК, що можна пояснити пізнім поширенням цих лексем та нечастим використанням цих овочів та зелені на німецькій кухні. Так, лексема *Paprika* запозичена у XIX ст. із сербської [7], а батьківщиною шпинату є Персія і спочатку він був завезений арабами у XI ст. до Італії [7]. Якщо «гострий як перець», то *scharf wie Paprika* [12, с. 1302], хто «добре бачить», той *hat ein Augenmaß wie ein Rettich* [12, с. 5000], *Butter in den Spinat tun* – «покращити своє фінансове становище» [12, с. 286], *Schnittlauch auf allen Suppen sein* – «скрізь сунути свого носа» [12, с. 6395].

Таким чином, значну роль у виникненні та розвитку ФОГК відіграють екстралінгвальні чинники фактори, зумовлюючи їх національний характер, що не в останню чергу відображається на активності одних КГ та пасивності інших. Серед КГ тематичної групи «Овочі та зелень» найактивнішими у процесі творення ФОГК є лексеми *Bohne, Kartoffel, Rübe*, що безпосередньо пов'язане з поширенням цих продуктів харчування у країні, їх популярністю та доступністю. Низькою активністю відзначаються лексеми *Paprika, Rettich* та *Spinat*, оскільки їх батьківщиною є заморські країни, що призвело до їх пізньої популяризації, зумовило високу вартість і тим самим недоступність для широких верств населення.

Перспективним напрямком подальших досліджень вважаємо вивчення засобів перекладу ФОГК зі збереженням їх національно-культурного компонента.

Література:

1. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / [уклад. Р. В. Болдирев та ін.]. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 1: А–Г. – 1982. – 632 с.
2. Німецько-український фразеологічний словник [уклад. В. І. Гаврись, О. П. Пророченко]. – К. : Радянська школа, 1981. – Том 1. – 416 с.; Том 2. – 382 с.
3. Райхштейн А. Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии / А. Д. Райхштейн. – М. : Высшая школа, 1980. – 143 с.
4. Словник української мови: в 11 томах / [уклад. під кер. академ. І. Білодіда]. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 2: Г–Ж. – 1971. – 552 с.
5. Die traditionelle Küche Schleswig-Holsteins [Електронний Ресурс]: Quelle: creative commons / www.rezeptewiki.org. – 2015. – Режим доступу: http://www.schleswig-holstein.de/Portal/DE/Portal_node.html.
6. Duden. Das Bedeutungswörterbuch [Електронний Ресурс]: 4. Aufl. – Mannheim, 2010. – [CD-ROM].
7. Duden. Das Herkunftswörterbuch [Електронний Ресурс]: 4. Aufl. – Mannheim, 2007. – [CD-ROM].
8. Kartoffelanbau in Deutschland. Geschichte [Електронний Ресурс]. – 2014. – Режим доступу: <http://www.derweg.org/deutschland/geschichte/kartoffel.html>
9. Metzger C. Culinaria Deutschland. Deutsche Spezialitäten / Christine Metzger. – Potsdam, 2013 – 467 S.
10. Müller K. Kleine Geschichte des Essens und Trinkens. Vom offenen Feuer zur Haute Cuisine / Klaus Müller. – München : C. H. Beck Verlag, 2009 – 175 S.
11. Peter P. Kulturgeschichte der deutschen Küche / Peter Peter. – München: C. H. Beck Verlag, 2008 – 255 S.
12. Röhrich I. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten/I. Röhrich. – in 5 Bänden. – Herder. Freiburg. Basel. Wien, 1995. – 1910 S. http://www.schleswig-holstein.de/Portal/DE/LandLeute/Menschen/TypischSchleswigHolstein/DietraditionelleKuecheSchleswigHolsteins/DietraditionelleKuecheSchleswigHolsteins_node.html

УДК 81'373.611'362

Н. Є. Леміш,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ НОМІНАЦІЙ НА ПОЗНАЧЕННЯ КАУЗАЛЬНИХ ДОМІНАНТ У НІДЕРЛАНДСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

Статтю присвячено вивченню номінацій на позначення каузальних домінант у віддалено- та близькосторідних мовах в етимологічному аспекті. У нідерландській мові етимологічний аналіз здійснено для таких лексем, як: *tegetoetkoming, doel, gevolg*; в українській: *підстава, умова, допуст / поступка, мета / ціль, висновок, наслідок, засіб*; у російській: *основание, условие, уступка, цель, вывод, следствие, средство*. Основним здобутком пропонува-

ної розвідки є вірогідна реконструкція етимонів досліджуваних домінант, що у подальшому дасть змогу зіставити архетипні уявлення про каузальність у різних етнокультурах.

Ключові слова: етимологічний аналіз, каузальні домінанти, реконструкція, етимони, архетипні уявлення.

Стаття посвячена изучению номинаций, обозначающих каузальные доминанты, в далеко- и близкородственных языках в этимологическом аспекте. В нидерландском языке этимологический анализ осуществлён для таких лексем, как: *tegemeetkoming, doel, gevolg*; в украинском: *підстава, умова, допуст / поступка, мета / ціль, висновок, наслідок, засіб*; в русском: *основание, условие, уступка, цель, вывод, следствие, средство*. Основным результатом предложенного исследования является вероятностная реконструкция этимонов изучаемых доминант, что в дальнейшем даст возможность сопоставить архетипные представления о каузальности в разных этнокультурах.

Ключевые слова: этимологический анализ, каузальные доминанты, реконструкция, этимоны, архетипные представления.

The article deals with the causal dominants nominations studying in the far- and close-related languages in the etymological aspect. In the Dutch language there have been etymologically analysed such lexemes as: *tegemeetkoming, doel, gevolg*; in the Ukrainian language: *підстава, умова, допуст / поступка, мета / ціль, висновок, наслідок, засіб*; in the Russian language: *основание, условие, уступка, цель, вывод, следствие, средство*. The present study logically follows the previous research of the author devoted to nominations designating the causal dominants with the Latin stems (cause, reason, condition, concession, purpose, effect, conclusion, result, consequence, means in the English language; reden, conditie, concessie, effect, conclusie, resultaat, middel in the Dutch language; causa, razón, condición, concesión, fin / final, efecto, conclusión, result / resultado, consecuencia, medio in the Spanish language; ефект, результат in the Ukrainian language; эффект, результат in the Russian language), as well as the possible reconstruction of the archetype images of the causal dominants, reflected in the English, Dutch, Spanish, Ukrainian, and Russian languages speakers' consciousness. The latter has been realized with the help of Proto-Italic and Proto-Indo-European languages protoforms. The major result of the article proposed lies in the probabilistic reconstruction of the studied dominants etymons which will enable the comparison of the causal archetype images in different ethnocultures in order to define common and specific features in the language pictures of ancient Germans, Romans, and Slavs.

Key words: etymological analysis, causal dominants, reconstruction, etymons, archetype images.

Сучасні етимологічні дослідження характеризуються вивченням етимонів і реконструкцією архетипів як «первісної вродженої психічної структури, <...>, що забезпечує цілісність і єдність людського сприйняття й виявляється у знакових продуктах культури (у вигляді архетипних образів)» [11, с. 40–41]. Етимологія загалом, займаючись вивченням походження слів, історичних перспектив і змін у значенні цих слів [24, с. 205], сприяє засвоєнню іноземних мов як інструмент для розуміння й запам'ятовування нових лексем [17; 20, с. 589]. Саме «в етимології вивчається взаємодія розуму людського суспільства, його історичного досвіду з природними умовами життя й становлення етносу» [4, с. 174], а, відтак, **актуальність** дослідження каузальних домінант (складових каузального комплексу – ментально-логічного конструкту, який віддзеркалює онтолого-гносеологічну мегакатегорію каузальності у свідомості індивіда) в етимологічному аспекті не викликає сумнівів. До того ж, «етимологія кожного окремого слова потребує індивідуального підходу» [10, с. 208], позаяк кожне слово несе певну історичну інформацію [12].

Мета статті полягає у здійсненні етимологічного аналізу номінацій на позначення каузальних домінант у віддалено-та близькоспоріднених мовах, що зумовило висунення та вирішення таких **завдань**: 1) уточнити процедуру етимологічного аналізу; 2) окреслити в мовах дослідження коло каузальних домінант для опрацювання у межах пропонованої розвідки; 3) проаналізувати в етимологічному аспекті номінації на позначення визначених каузальних домінант з виявленням їх можливих архетипів й етимонів у різних етнокультурах.

Етимологічний аналіз, за О. О. Селівановою, «починається з установаження статусу слова у плані його успадкування мовою у процесі її еволюції чи запозичення з іншої мови» [11, с. 154], тобто йдеться про процедуру реконструкції етимонів, а головне завдання етимолога у такому випадку полягає у розкритті історії слів до давніх форм і значень, з оперттям на факти споріднених мов [5, с. 260]. При цьому В.І. Кодухов акцентує на важливості припущень про мотивування семантики слова [5, с. 261], оскільки з-поміж основних критеріїв для з'ясування етимології найскладнішим і менш розробленим є семантичний [10, с. 194]. Проте саме врахування останнього дозволяє зібрати найповнішу інформацію про значення слова [13, с. 147]. Семантична реконструкція часто здійснюється із встановленням (хоча б гіпотетичним) факту запозичення слів, і відповідно етимологія виявляється на базі тієї мови, де таке слово виникло [10, с. 204]. Підтримуючи думку про те, що «мета етимологічних досліджень не тільки у встановленні «істинного» (= первісного) смислу якого-небудь слова, а саме у вивченні і відновленні історії слів і форм перш за все на основі окремих відомих мов» [1], у своїх наукових пошуках суттєву увагу приділяємо виявленню запозичень, що сприятиме встановленню територіальних, економічних, культурних відношень між різними етносами відповідних мов [13]. Такий підхід не є безпідставним, позаяк, наприклад, більшість англійських слів походить від латинської та грецької мов [20, с. 581]. М. Джавед у своїй розвідці [20, с. 583] подає інформацію про відсоток запозичень в англійську мову в науковій, медичній та юридичній сферах: 29 % з лат., 29 % з франц., 26 % з герм., 6 % з грец., 10 % – інші. Також, слідом за М.К. Хенрі (1993), науковець зазначає, що 12 латинських і 2 грецьких корені у комбінації з 20 найчастотнішими префіксами генерують близько 100 тис. слів, а відтак, роль запозичень важко переоцінити. Природним є той факт, що впродовж тривалого контакту етносів мови впливають одна на одну [20, с. 582], при чому запозичення, як правило, є несвідомим процесом. Таким чином, етимологічний аналіз сприяє виявленню статусу слів – запозичених або рідних [4, с. 581; 7, с. 13; 25; 26], а його використання у навчанні – поліпшенню грамотності; осмисленню й розумінню слів; поглибленню знання мови і підвищенню інтересу до неї. За Л.В. Щербою, сама «орфографія, будучи майже послідовно етимологічною (словопродукуючою), <...>, змушує розкладати слова на складові частини, підшукувати їм споріднені форми <...>» [16, с. 59]. Принцип розкладання каузальних домінант на конститuentи за умови неможливості виявити етимони для цілих лексем є основним у застосуванні нами етимологічного аналізу у пропонованій статті.

Загалом до каузальних домінант каузального комплексу в **англійській** мові нами віднесено такі лексеми: *cause, reason, condition, concession, purpose, effect, conclusion, result, consequence, means*; у **нідерландській**: *oorzaak, reden, conditie, concessie / tegemeetkoming, doel, effect, conclusie, resultaat, gevolg / consequentie, middel*; в **іспанській**: *causa, razón, condición, concesión, fin / final, efecto, conclusión, result / resultado, consecuencia, medio*; в **українській**: *причина, підстава, умова, допуст / поступка, мета / ціль, ефект, висновок, результат, наслідок, засіб*; у **російській**: *причина, основание, условие, уступка, цель, эффект, вывод, результат, следствие, средство*. Семантичний розвиток каузальних домінант в англійській та нідерландській мовах було репрезентовано у статтях англійською мовою [21; 22]. З попереднього етимологічного аналізу вищезазначених домінант до одиниць, які мають латинську основу, залуче-

но наступні: 1) усі каузальні доміанти англійської мови; 2) *reden, conditie, concessie, effect, conclusie, resultaat, middel* нідерландської; 3) усі каузальні доміанти іспанської мови; 4) *ефект, результат* української; 5) *эффект, результат* – російської мови [8]. Уточнення поняття *архетипу* і реконструкцію архетипних уявлень про *причину* як базову доміанту каузального комплексу в усіх мовах вивчення також було здійснено у нашій попередній праці (дет. див. [9]). Отже, у пропонованій розвідці у фокусі вивчення знаходяться такі лексеми: (нід.) *tegemeetkoming, doel, gevolg*; (укр.) *підстава, умова, допуст / поступка, мета / ціль, висновок, наслідок, засіб*; (рос.) *основание, условие, уступка, цель, вывод, следствие, средство*.

В етимологічних словниках **української** мови каузальна доміанта **підстава** відсутня, проте за аналогією з *причиною* (тобто *при-* + *чин*), аналізовану доміанту можна розкласти на префікс **під-** і корінь **став**. Префікс **під-** має значення «знаходитися знизу» і є відомим у всіх давньослов'янських мовах; вважається похідним від **po-* [3, т. 2, с. 914]. Корінь **став** < *ставити*, є спорідненим з лит. *stovėti, stoviu* «стояти», лтс. *stavet*, гот. *stojan* «спрямовувати», англос. *stowian* «утримувати», ср.-нж.-нем. *stouwen*, нов.-в.-н. *stauen* «запруджувати, затримувати» < праїндоевр. **stā* («стояти») [2, т. 5, с. 390; 14, т. 3, с. 742]. Також до цих лексем віднесено лат. *restaurāre* «відновлювати», етимологію частини якої *staurare* можна простежити до праїтал. **(s)ta(je)-tod* («повинен вкрасти») < праїндоевр. **(s)th₂-ie/o* («красти») [18, с. 584], **stauro* < праїндоевр. **stau-ro* < **steh₂* («стояти»); > балтослов. **statei* > слов. **stati* (< **st-ne-h₂ / *st-n-h₂*) / **stojati* [28]. Аналогічна ситуація з каузальною доміантою **підстава** спостерігається й у російській мові, де лексеми **основание** в етимологічних словниках немає, однак подається **основа** (загальнослов'янське, як термін ткацтва) «*основать*, двн.-рус., ст.-слов. *основание, основати*, пов'язується зі значенням дієслова *сновать*, в.-луз. *snować, snuć* «робити основу тканини», *snowadło*) [14, т. 3, с. 162]. М. Фасмер акцентує, що твердження про спорідненість з хеттським *ašṣanu-* («влаштовувати») є помилковою. М. М. Шанський зазначає, що **основати** є префіксальним утворенням від *сновати*, того ж кореня, що й лат. *snaujis* «петля», гот. *snīwan* «поспішати», т. п. [15].

У **нідерландській** мові каузальна доміанта **voorwaarde** < срн-нід. *voorwoorde* («застереження, договір»). Пов'язується з англ. *forward* < староангл. *foreward* («умова, угода, домовленість, контракт, договір, страхування/ гарантія») < *fore-* + *ward* («варта, охорона / збереження»). **Fore-** < староангл. *fōr(e)-* < прагерм. **fura-*, **furai-* («до, перед, задля») < праїндоевр. **per-*, **pr-* («до, раніше, через, повністю»). **Ward** < староангл. *weard* («вартівник, хранитель, охоронець, захисник; хазяїн, король, власник») < прагерм. **warduz* («охоронець, вартівник») < праїндоевр. **wer-* («спікуватися, захищати»). Або < ср-англ. *ward, warde* < староангл. *weard* («спостереження, варта, захист, охорона; форпост; очікування, сховування, засідка») < прагерм. **wardō* («захист, увага, охорона / збереження») (розширення герм. основи **wara-* «уважний» (англ. *wary, beware*) < праїндоевр. **wer-* («вкривати»). Або *forward* < ср-англ. *foreward* < староангл. *foreward* («передній, схильний до переду, носовий, ранній, попередній») < прагерм. **fura-* («перед-»), **warþaz* («звернений») < *fore* + *ward* [28]. **Умова** в **українській** мові в етимологічних словниках не подається (лише зазначається: «Умова, умовина, умовини, умовна, умовний, умовляти, умовлятися – див. мова»), тому ми розклали лексеми на префікс *y-* та іменник *мова*. Префікс *y-* вважається спорідненим з індоєвр. **au* («від, геть; відсутній, віддалений») [14, т. 4, с. 142]. **Мова** (умовний, умовляти, умовлятися) < стсл. *мѣва* «галас, нарікання» < праслов. **m^hlva* «гомін», **m^hlviti* «гомоніти»; хоча походження остаточно не є з'ясованим і інколи розглядається як звуконаслідувальне утворення; припускається зв'язок з лат. *murmurare* «бурмотіти», з праслов. **mel-/ *mol-* «молоти» [2, т. 3, с. 491]. Я. Б. Рудницький зазначає, що слово **мова** є зафіксованим у письмових джерелах з XVII ст., двнслв. *мѣва*; рус. *молва*, діал. *молва*, т. п., дієслово *мовити* зі значенням «здатність людини говорити, висловлювати свої думки, бажання, почування»; арх. *язик*. Походить від індоєвр. кореня **mel-u-*, що відповідає **mel-dh-* («читати, обіцяти, хвалити») [3, т. 2, с. 826]. Каузальною доміантою **условіє** в **російській** мові також немає в жодному з аналізованих словників. При розкладі слова на префікс *y-* та корінь **слов**, звертаємо увагу на етимологію останнього, оскільки значення префіксу є спільним як для російської, так і для української мов. Отже, **слово** < двн.-рус., ст.-слов. *слово*, пов'язується з чергуванням голосних у *сѣва, сѣть*. Праслов. **slovo* (основа на *-es-*) є спорідненим з лтс. *slava, slave* («молва; репутація; похвала, слава») [14, т. 3, с. 673].

У **нідерландській** мові номінація на позначення **допусту** репрезентована (крім *concessie*) лексемою **tegemeetkoming** < *te gemeet + komen*. **Te** < старонід. *te, ti* < прагерм. **ta* < праїндоевр. **do* («to»). **Gemeet** < *gemeeten* < старонід. **gimuoten* < прагерм. **gamōtījaną*. **Komen** < срн-нід. *comen* < старонід. **kwēman* («приходити»), *kuman* < прагерм. **kwēmaną* < праїндоевр. **g^wem-* («крокувати, ступати»), **g^wēm-* («крокував») [28]. В **українській** мові етимологічної інформації про **допуст** практично немає, наведено лише однокореневі слова: *допуск, допускати, допустити, т.п.: пускати, пустити* [3, т. 2, с. 179]. Тому первинне семантичне значення цієї каузальної доміанти намагаємося вивести з сукупності префіксу **до-** та дієслова **пустити**. **До**, двнрус. *до / доже, дожь* («до тих пір, поки»), двнслв. *до* [14, т. 1, с. 519]. **Пустити** < двнслв. *поустити, поустѣж*, < праслов. **pustiti* (з гіпотетичним значенням по аналогії з грецькою «припиняти») [14, т. 3, с. 410–411]. За аналогією в **російській** мові значення лексеми **уступка** виводимо з префіксу *y-* та дієслова **ступать**. **Ступать, ступити** < двн.-рус. *ступити*, двн.-слов. *стѣпнѣти патѣѣн*; споріднене через розширення на *-p-* з грец. *στέμνω* («топчу, жорстоко поводжусь, хулю»), грец. *ἀστεμφής* («незламний») (індоєвр. *-bh-*) [14, т. 3, с. 788]. М. М. Шанський зазначає, що префікс *y-* має негативне значення, а отже, **уступити** буквально означає «відійти назад» [15].

У **нідерландській** мові **doel** фіксується у 1258 р. [23] / 1282 р. [27], є спорідненим з двн-в.-нім. *tuola, днв-фриз. doele*, походить від прагерм. **doeljoō-* («розрив, діра, недосягнення», *через got. dals* «долина»), або прагерм. **deljo* («паз канавки»). Зазначається, що усі базові типи, що зустрічаються у германських мовах, походять від **dal* («рів, яма») [19, Vol. I; р. 595]. **Doel** < срн-нід. *doel, doele* («канавка, що розділяла два поля») < старонід. **duola* < прагерм. **dōlijō, *dōlijō* («дол, долина»); споріднене з *dal* («даль, долина») [28]. В **українській** мові **мета** («ціль») – запозичення з лат. *meta* («ціль, межа; фініш, старт (початковий і кінцевий стовпи на іподромі)»), споріднене з лит. *mietai* («кіл, жердина»), лтс. *miets*, дінд. *methih (methi)* («стовп, кіл») [2, т. 3, с. 447]. Я.Б. Рудницький [3, т. 2, с. 811–812] **мету** подає через *мет*: *метати*, див. наступне слово – *метати* «кидати, метати, скидати», відоме всім слов'янам, походить від **metati* < індоєвр. корінь **met-*, що співпадає для багатьох індоєвр. мов (за Pokorny, с. 703). У **російській** мові номінація на позначення каузальної доміанти **мета** – **цель**, похідна від двн.-нім. *zil* («цель, мишень»). У словниках російської мови зустрічається лише з 18 ст., проте запозичено було значно раніше. Зазначаються два значення: 1) «місце, куди ціль-лися та намагалися попасти при пальбі», а також «результат, до якого прагнуть». Спорідненими є: укр. *ціль*, плс. *cel*. М. Фасмер зазначає, що до рос. мови **цель** прийшла через польське. *cel* з сер.-в.-нім. *zil* («цель») [14, т. 4, с. 297–298]. Таку ж інформацію знаходимо у М.М. Шанського: «Запозичено з польськ. мови, де *cel* < сер.-в.-нім. *zil* «цель»» [15].

В **українській** та **російській** мовах каузальна доміанта **висновок / вивід** відсутня, тому пропонуємо звернутися до її морфологічного складу. Так, в укр. мові це префікс **ви-** + дієслово **водити**. **Ви-** – префікс; пор. *вибрати, виходити*; споріднений гот. *it*, двн.-ісл. *ut* («з») [14, т. 1, с. 366]. **Водити** – укр. *водити*, двн.-рус., двн.-слов. *водити*, пов'язане з чергуванням *веду, вести* [14, т. 1, с. 330–331]. **Вест** – І. («известный»), від двн.-слов. «я знаю» [14, т. 1, с. 304]. **Весть** – двн.-рус., двн.-слов. «знання», т. д. [14, т. 1, с. 304].

У нідерландській мові *gevolg* з'являється у 1285 р. [27] (*gevolgh* = «домовленість», має варіанти: *gheuolghe, ghevolghe*). Походить від дієслова *volghen* («слідувати, погоджуватися (з чимось)») з префіксом на позначення колективності / спільності *ghe-* [19, Vol. II, p. 259]. *Gevolg* < *ge-* + *volg* (корінь *volgen*). *Ge-* < срн-нід. *ge-*, *ghe-* < старонід. *gi-*, *ge-* < прагерм. **ga-* < праіндоєвр. **kóm*. Або *ge-* < старонід. **-i* < прагерм. **-ja* [28]. *Volgen* < срн-нід. *volgen* < прагерм. **fulgijanq*. Подальша етимологія не є повністю з'ясованою, можливо походить від складання двох коренів: **fullaz* («повний») + **gānq* («йти»), що могло перейти у значення «обслуговувати, йти з прислужником». Також могло бути похідним з праіндоєвр. **pelk-*, **polk-* («повертати, перекручувати, намотувати»), яке, поєднуючись з іншим дієсловом, могло утворювати прагерм. **felhanq* («приховувати»; «йти, продовжувати») [28]. В українській мові етимологічні словники не включають дані про походження каузальної домінанти *наслідок*, отже досліджуємо етимологію її складових: префікса *на-* й іменника *слід*. *Слід* < ст.-слов. *slědъ* ἵχνος < праслов. **slědъ* «слід, колія»; споріднене з *дангл. sidan* «сковзати, сповзати» < іє. **(s)leidh-* «слизький, ковзати» [2, т. 5, с. 302]. Аналогічну інформацію подано й в [14, т. 3, с. 668]. *На* – укр. *на*, днв.-рус. *на*, днв.-слов. *на*, т. п. Споріднене з лит. *nuo-* «від, з», днв.-прус. *no, na* «відповідно, по», гот. *ana* «на, в, проти», т.і. Пор. з днв.-інд. *id* – посилювальна частка [14, т. 3, с. 33]. У російській мові лексеми *следствие* немає в жодному з аналізованих словників. Проте є *след* < днв.-рус., ст.-слов. *slědъ* ἵχνος < праслов. **slědъ*, т.п., як і для української мови [14]. *След* – загальнослов'янське, того ж кореня, що й лтс. *slids* «слизький», днв.-в.-нім. *slito* «санчата». «След спочатку – «слід від полозів»» [15].

В українській мові *засіб* – префіксальне утворення від займенникового кореня *соб-*, відбитого також у днв. *собина* «власність, майно», *собити* «придбавати, присвоювати»; префікс *за-* має значення «придбавання» (пор. *закупити, запастися, заробити* тощо); усталенню цих утворень, можливо, сприяла асоціація з виразом *за собою* («мати певний запас, резерв») [2, т. 2, с. 239]. Щодо каузальної домінанти на позначення *засіб* у російській мові *средство* не було виявлено в жодному з аналізованих словників. На нашу думку, її походження можна простежити на основі іменника *среда*. За Г.О. Криловим, це – назва дня тижня, запозичена з днв.-слов. від лексем зі значенням *сердце, середина* [6]. Має цслов. етимологію, замість ісконнорус. *середá*. *Середá*, частіше *средá* (запозичене з цслов.) «середі, середь, середина» < праслов. **serda* «середина»: **sьrdь* «серце» [14, т. 3, с. 607]. Значення «серединний день тижня» слов. слово отримало через калькування д.-в.-н. *mittawēcha* «середá» або – аналогічно останньому – з народнолат. *media hebdomas*, вельотсько. *missedma*, днв.-іт. *mezzedima*. У такому випадку можна казати про спорідненість з лат. *medius* («центральний, серединний») < РІТ. **medio-* < РІЕ **med^h-i-o* («середина»), на користь чого також свідчать грец. *μέτα* («з»), гот. *miþ* < **me-t* [18, с. 369].

Підсумовуючи, зазначимо, що із загальної кількості аналізованих номінацій на позначення каузальних домінант (19) для 13 було успішно реконструйовано архетипи, для 6 лексем ((укр.) *висновок* і *засіб* та (рос.) *основание, уступка, цель* та *вывод*) віднайти етимони з праслов'янської, прагерманської або праіндоєвропейської мов не вдалося, що й буде складати *перспективу* наших подальших пошуків.

Література:

- Голдованський Я. Словник англіцизмів / Ярослав Голдованський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slovnuk.lutsk.ua/>
1. Етимологічний словник української мови : у 7 т. [уклад. О.С. Мельничук та ін.]. – К. : Вид-во «Наукова думка», 1985. – Т. 2 : Д–Копці. – 573 с.; 1989. – Т. 3 : Кора–М. – 553 с.; 2006. – Т. 5 : Р–Т. – 705 с.
 2. Етимологічний словник української мови : у 2 т. [уклад. Я.Б. Рудницький]. – Вінніпер : УВАН, 1982. – Т. 2 : Д–Ь. – 1128 с.
 3. Заніздра Н.О. Етимони сучасних лексем у системі ноосферної освіти / Н.О. Заніздра, В.В. Заніздра // Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського. Ч. 1. – 2007. – Вип. 5 (46). – С. 174–176.
 4. Кодухов В. И. Общее языкознание : [учебник] / Виталий Иванович Кодухов ; [предисл. И.А. Цыгановой]. – [6-е изд.]. – М. : Книжный дом «Либроком», 2013. – 304 с.
 5. Крылов Г. Этимологический словарь русского языка / Григорий Александрович Крылов. – СПб. : ООО «Полиграфсервис», 2005. – 432 с.
 6. Левицький В. В. Основи германістики / Віктор Васильович Левицький. – Вінниця : Нова Книга, 2008. – 528 с.
 7. Леміш Н.Є. Реконструкція архетипних уявлень про каузальні домінанти з латинською основою у віддалено- та близькоспоріднених мовах / Н.Є. Леміш // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія Філологічні науки / [відп. ред. Г.В. Самойленко]. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2015. – у друці.
 8. Леміш Н.Є. Реконструкція архетипних уявлень про причину, відображених у свідомості носіїв англійської, нідерландської, іспанської, української та російської мов / Н.Є. Леміш // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія / [гол. ред. А.В. Корольова]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2015. – у друці.
 9. Откупщиков Ю.В. Из истории индоевропейского словообразования / Юрий Владимирович Откупщиков. – [2-е изд., испр. и доп.]. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ ; М. : Академия, 2005. – 320 с.
 10. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
 11. Топоров В. Н. О некоторых теоретических основаниях этимологического анализа / Владимир Николаевич Топоров // Исследования по этимологии и семантике. – М., 2004. – Т. 1 : Теория и некоторые частные ее приложения. – С. 19–40.
 12. Трубачев О. Н. Этимологические исследования и лексическая семантика / Олег Николаевич Трубачев // Принципы и методы семантических исследований. – М., 1976. – С. 147–179.
 13. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / Макс Фасмер ; [пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева]. – [2-е изд., стереотип.]. – М. : Прогресс, 1986. – Т. 1. – 573 с.; Т. 2. – 671 с.; Т. 3. – 831 с.; Т. 4. – 863 с.
 14. Шанский Н.М. Школьный этимологический словарь русского языка. Происхождение слов / Н.М. Шанский, Т.А. Боброва. – [7-е изд., стереотип.]. – М. : Дрофа, 2004. – 398 с.
 15. Щерба Л. В. Безграмотность и её причины / Лев Владимирович Щерба // Избранные работы по русскому языку. – М. : Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, 1957. – С. 56–62.
 16. Anttila R. Greek and Indo-European Etymology in Action : Proto-Indo-European *ag / Raimo Anttila. – Amsterdam and Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2000. – Vol. 200 (Current Issues in Linguistic Theory). – XII, 314 p.
 17. Etymological Dictionary of Latin and the Other Italic Languages / Michiel de Vaan. – Leiden, 2008. – XIII + 825 p.
 18. Etymologisch woordenboek van het Nederlands : in 4 v. [onder hoofdredactie van dr. Marlies Philippa, dr. Frans Debrabandere, prof. dr. Arend Quak, dr. Tanneke Schoonheim en dr. Nicoline van der Sijs]. – Amsterdam : Amsterdam University Press, 2003. – Vol. I : A–E. – 725 p.; 2005. – Vol. II : F–Ka. – 659 p.; 2007. – Vol. III : Ke–R. – 695 p.; 2009. – Vol. IV : S–Z. – 687 p.
 19. Javed M. Etymological Analysis of the English Language Words / Mohammad Javed, Wu Xiao Juan, Saima Nazli // Language in India. – 2012. – Vol. 12. – P. 580–592.
 20. Lemish N. Causal Complex Dominant Semantics in English and Dutch : a Comparative Study / N. Lemish // Australian Journal of Scientific Research. – 2014. – No. 2(6). – P. 656–663.
 21. Lemish N.Y. Genesis and Development of Causal Dominant Semantic Meanings in Dutch / N.Y. Lemish // Science and Education a New Dimension. Philology, II(5). – Budapest, 2014. – Issue 28. – P. 7–20.

22. Midden-Nederlands Woordenboek [Electronic Resource]. – Mode of Access : http://nl.wikipedia.org/wiki/MiddelNederlandsch_Woordenboek.
23. Richards J.C. Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics / Jack C. Richards, Richard Schmidt. – Great Britain : Pearson Education Limited, 2010. – P. 205.
24. Shipley J.T. The Origins of English Words : a Discursive Dictionary of Indo-European Roots / Joseph Twadell Shipley. – Maryland : Johns Hopkins University Press, 2000. – 672 p.
25. Stockwell R.P. English Words : History and Structure / Robert P. Stockwell, Donka Minkova. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – XI, 208 p.
26. Vroeg_Midden-Nederlands Woordenboek [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://www.inl.nl/onderzoek-a-onderwijs/lexicologie-a-lexicografie/vmnw>.
27. Wiktionary (a multilingual free encyclopedia) [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://ru.wiktionary.org/wiki> ; <http://en.wiktionary.org/wiki>.

УДК 811.112.2

С. І. Липка,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ЯК ФРАГМЕНТ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Стаття присвячена розгляду основних теоретичних засад дослідження польової концепції в лексичній семантиці, опису загальної характеристики семантичного поля, виділенню підходів до визначення семантичного поля, визначенню типів семантичних полів і визначенню їх структури, та структури лексико-семантичного поля зокрема.

Ключові слова: лексична семантика, семантичне поле, лексико-семантичне поле, мовна картина світу, ядро, периферія.

Статья посвящается изучению теоретических предпосылок исследования полевой концепции в лексической семантике, описанию общей характеристики семантического поля, выделению подходов к определению семантического поля, определению типов семантических полей, их структуры, а также структуры лексико-семантического поля.

Ключевые слова: лексическая семантика, семантическое поле, лексико-семантическое поле, языковая картина мира, ядро, периферия.

The article deals with the theoretical investigation of lexical-semantic field as a fragment of the lingual world view, the main types of semantic fields are determined and their principal structural features and the features of the lexical-semantic field are defined.

Key words: lexical semantics, semantic field, lexical-semantic field, lingual world view, nucleus, periphery.

Як засвідчує огляд літератури, присвяченої дослідженню лексичної семантики, одним із найбільш актуальних питань сучасного мовознавства стає спосіб відображення світу у свідомості людини та роль вербальних засобів у цьому процесі. Тому такі поняття як «мовна картина світу» (МКС) – сукупність значною мірою суб'єктивних уявлень людини про об'єктивну дійсність, напрацьованих протягом століть, що виражаються через складну сітку мовних відношень [1, с. 38], та «мовне бачення світу» тощо, міцно закріпилися в сучасному лінгвістичному обігу. Тож опис МКС є одним із основних завдань сучасної лінгвістики. За припущеннями одного з основоположників теорії поля Й. Тріра, від того, наскільки швидко і точно буде заповнена мозаїка МКС, залежить детальне дослідження всієї лексико-семантичної системи мови. Особливо важливим для повноти вивчення МКС є, на нашу думку, комплексне дослідження функціонування різних лексико-семантичних угруповань. Завдяки їх детальному розгляду стає можливим встановлення закономірностей функціонування лексичних одиниць у мовленнєвому потоці, задоволення потреб лексикографії, а також накопичування емпіричного матеріалу, яке наближує лексичну семантику до її основної мети – опису семантичної структури слова і всієї лексико-семантичної системи мови.

Як відомо, слово у традиційній лінгвістиці розглядають як єдність позначення та позначуваного. Тому **актуальність** нашого дослідження зумовлена тим, що на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки виявляється підвищений інтерес до семантичних аспектів мови на усіх її рівнях, акцентується доцільність аналізу значення слова як структурованої системи. Проблема польової семантики слів сьогодні ще недостатньо вивчена. Метою розвідки є розгляд теоретичних засад семантичного аналізу мови та аналіз польового підходу як одного із перспективних шляхів дослідження лексичної системи мови.

Семантичний аналіз мови, його основні ідеї та принципи виникали поступово. Перші спроби дослідження **семантичного поля** припадають на кінець XIX початок XX століть. Ці ідеї та принципи відображені у наукових дослідженнях О. Потєбні [13], М. Покровського [12, с. 20], Й. Тріра [27], В. Порціга [25], Н. Дьоршнера [19], О. Духачека [20, с. 436–452], Р. Хоберга [21], Р. Якендофа [22], Р. Освальда [24], Г. Кандлера [23, с. 256–270], А.І. Кузнецової [6], В. Гака [4], І. Стерніна [14], Ф. Нікітіної [9, с.11–15] та ін.

На думку М.М. Покровського, «слова та їх значення живуть не окремим одне від одного життям, а об'єднуються в нашій душі, незалежно від нашої свідомості, в різні групи, причому основою для угруповання є подібність або протилежність за основним значенням» [12, с. 20]. Спроби аналізу та опису системно організованої лексичної семантики сформулювали системний погляд на значення слів, який виражається у «методі семантичного поля», започаткованому у 20-30 рр. XX ст. гумбольдтіанцем Йостом Тріром. Вивчаючи семантичний розвиток пов'язаних в смисловому відношенні груп слів, Й. Трір прийшов до висновку, що мова складається зі структурних відношень мовних компонентів, які не залежать від реальної дійсності, причому поза полем не може бути значення [27, с. 44]. Тому для розуміння окремого словесного знака необхідна наявність всього його **поля** (як своєрідного різночастиномовного об'єднання на вираження певної семантики). Запроваджене Й. Тріром поняття **Wortfeld** стало на певний час основним змістовним елементом мовної моделі світу. Під **семантичним полем** Й. Трір розумів структуру певної понятійної сфери або коло понятійного змісту мови, притаманне мовній свідомості певної мовної спільноти [27]. Проте теорію Й. Тріра часто критикували, здебільшого через визначення лексичного значення слова з позиції **понятійного поля** і без урахування співвіднесення слова з предметом і поняттям, через повну відповідність «поняттєвих полів» «словесним», а також через те, що він вважав межі семантичних полів, які

дорівнювали словесним, чітко визначеними, а їх характер – безперервним, чи безлакунарним (*lückenlos*) (див. [15, с. 137]). Цю теорію продовжив розвивати у своїх працях Л. Вайсгербер [26, с. 23], маючи на меті відобразити за допомогою мови духовний світ та особливості національного характеру мовців.

В. Порціг [25, с. 78-103], розглядаючи поняття «семантичне поле», висуває на перший план слова як самостійні мовні одиниці та основні, найхарактерніші зв'язки їх значень, що виявляються у словосполученнях і деривації слів. На відміну від *парадигматичного поля* Й. Тріра, «семантичне поле» В. Порціга ґрунтується на валентних властивостях слів і є синтагматичним утворенням (С. Ульман [29, с. 250-299], Г.А. Уфімцева [16, с. 260-285], Д.М. Шмельов [17, с. 87]).

Ю.Н. Караулов у своїх дослідженнях виявив «дисипативний» (розпливчатий) характер «семантичного поля» [5], і тому дав йому нове визначення та висунав відповідні принципи структурування лексики в ідеографічному словнику. Дисипативність значною мірою зумовлена його різною абстрагованістю та ієрархічністю підсистем.

Російський мовознавець А.В. Бондарко у своїх дослідженнях велику увагу приділяє вивченню *функціонально-семантичного поля* (ФСП), яке він визначає як «систему різнорівневих засобів певної мови (морфологічних, синтаксичних, словотвірних, лексичних, а також комбінованих), об'єднаних на основі спільності і взаємодії їх семантичних функцій». Таке поняття ФСП є специфічним і відрізняє підхід А.В. Бондарко до розуміння семантичного поля від усіх інших [3, с. 150]. До компонентів ФСП науковець відносить мовні категорії, класи і одиниці з їх мовними значеннями, пов'язаними з конкретними засобами формального вираження в даній мові [3, с. 21–24]. В структурі ФСП дослідник виділяє ядро, центр і компоненти периферії. На думку А. В. Бондарко, у мові існують такі види полів: 1) ФСП з предикатним ядром; 2) ФСП з суб'єктно-об'єктним ядром; 3) ФСП з якісно-кількісним ядром [3, с. 162].

Таким чином, тлумачення терміну «*семантичне поле*» у сучасній лінгвістиці часто підлягає певним дискусіям. Та попри різноаспектність підходів до розуміння поля, великою заслугою польових досліджень, на думку О.Д. Огуя, є «по-долання атомарного підходу, що сприяло поглибленому вивченню парадигматичних відношень» [11, с. 42]. Здебільшого під «*семантичним полем*» розуміють «сукупність мовних (головним чином лексичних) одиниць, що об'єднані спільністю змісту (деколи також спільністю формальних показників) і відображають понятійну, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ» [8, с. 334]. Ми підтримуємо концепцію, згідно з якою *семантичному полю* притаманні наступні характеристики:

1) наявність семантичних відношень (кореляцій) між складовими його словами; 2) системний характер цих відношень; 3) взаємозалежність та взаємообумовленість лексичних одиниць; 4) відносна автономність поля; 5) безперервність позначення його смислового простору; 6) взаємозв'язок семантичних полів у межах всієї лексичної системи.

Питання структурної організації семантичного поля нерозривно пов'язане з трактуванням його суті. Тому, розглянувши низку досліджень, присвячених цій темі, можемо визначити такі складові семантичного поля:

1) *ядро поля*, яким виступає родова сема, тобто, компонент, навколо якого розгортається поле. Ядру характерні такі властивості як безознаковість, нейтральність, висока частота вживання. Будучи лексичним вираженням смислів, або семантичних ознак, ядро може замінити кожен із членів парадигми як представник усієї парадигми;

2) *центр поля*, що складається з одиниць, які мають інтегральне значення, спільне з ядром і між собою;

3) *периферія*, до якої належать одиниці із найвіддаленішим від ядра значенням. Лексеми периферії характеризуються найменшою частотністю, вони деталізують та конкретизують основне значення поля. Як правило, периферійні елементи зв'язані з іншими семантичними полями, утворюючи при цьому лексико-семантичну цілісність мовної системи;

4) Фрагменти поля, які є вертикальною ядерною і центрально-периферійною побудовою, що за своєю семантикою утворює окрему гіперо-гіпонімічну структуру однотипного/різностипного складу.

Якщо центрами поля є компоненти, які групуються навколо домінуючих лексем різних частин мови (інваріантні групи / поля, які є об'єднаннями лексем на основі загальної семантичної ознаки, що репрезентує міжкласові відношення, наприклад: *зухвалість* (нім. *Frechheit*) – *зухвало* (нім. *frech*) – *зухвалий* (нім. *frech*) – *зухвало поводиться*, *нахабніти* (нім. *sich erfreuen, sich erdreisten*) (див. [18, с. 235-254])) чи засоби вираження декількох близьких понять, уявлень об'єднуються в одне ціле, то таке лексико-семантичне поле вважається поліцентричним.

У наш час у лінгвістиці розрізняють різні лексико-семантичні угруповання – *лексико-семантичне поле* (ЛСП), *лексико-семантична група* (ЛСГ), *лексико-тематичні*, *функціонально-семантичні* та *лексико-граматичні групи*.

Також сучасні мовознавці розрізняють *лексичне*, *семантичне* й *концептуальне поля* [28; 10, с. 44-45]. Лексичним вважається поле, яке об'єднує компоненти однієї частини мови за кількома близькими значеннями чи однією архісемою (наприклад, за архісемою *поведінка*), семантичне поле являє собою набір суміжних значень, об'єднаних семантикою конституентів лексичного поля (наприклад, набір значень тлумачного словника), а концептуальне поле, згідно з положеннями когнітивної лінгвістики, стосується системно-структурного угруповання, об'єднаного спільним концептом.

На цій основі в нашій розвідці ми розглядаємо *семантичне поле* як сукупність семантичних ознак (макросем, значень), об'єднаних системними відношеннями. *Лексико-семантичне поле* поєднує лексичні одиниці з відповідною семантикою, що, за концепцією Й. Тріра, можуть належати до різних частин мови. Таке поле, урахувавши концепцію Г. С. Щура, складається з менших структурних одиниць – *лексико-семантичних груп*. Прикладом такого лексико-семантичного поля може слугувати досліджене автором цієї статті [7] різночастиномовне лексико-семантичне поле на позначення *зухвалої поведінки* в сучасній німецькій, що є фрагментом номінативного простору, і складається з ЛСГ іменників, прикметників та дієслів на позначення *зухвалої поведінки*.

Отже, для повноти вивчення МКС особливо важливим є комплексне дослідження функціонування лексико-семантичних полів, які у нашому розумінні є *різночастиномовними лексико-семантичними угрупованнями*, компоненти яких перебувають у синтагматичних, парадигматичних та епідигматичних відношеннях. Такий підхід є, безсумнівно, перспективним напрямом сучасних лінгвістичних досліджень, оскільки дає змогу систематизувати лексичні прошарки, що досліджуються, виявити синтагматичні зв'язки й парадигматичні відношення між елементами досліджуваного поля, комплексно розглянути всі характеристики досліджуваного лексичного масиву, а разом з тим висвітлює специфічні особливості всієї лексико-семантичної системи мови.

Література:

1. Апроксимативні методи вивчення лексичного складу / [Левицький В. В., Огуй О. Д., Кійко Ю. Є., Кійко С. В.]. – Чернівці : Рута, 2000. – 136 с.
2. Болдырев Н. Н. О диалектном концепте в когнитивной системе языка / Н. Н. Болдырев, В. Г. Куликов // Известия РАН, Серия литературы и языка. – 2006. – Т. 65. – № 3. – С. 8.
3. Бондарко А. В. Функциональная грамматика / А. В. Бондарко. – Л., 1984. – 208 с.

4. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология : на материале франц. и рус. яз. / В. Г. Гак. – М. : Междунар. отношения, 1977. – 264 с.
5. Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1976. – 250 с.
6. Кузнецова А. И. Понятие семантической системы языка и методы её исследования / А. И. Кузнецова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1963. – 60 с.
7. Липка С. І. Лексико-семантичне поле на позначення зухвалої поведінки в сучасній німецькій мові: дис... канд. філол. наук: 10.02.04/Липка Світлана Іванівна. – Львів, 2013.
8. Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : СЭ, 1990. – С. 239.
9. Нікітіна Ф. О. Виділення і визначення лексико-семантичних полів / Ф. О. Нікітіна // Мовознавство. – 1981. – № 1.
10. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значений / М. В. Никитин. – М. : Высшая школа, 1988. – 168 с.
11. Огуй О. Д. Полісемія в синхронії, діахронії та панхронії / О. Д. Огуй // Системно-квантитативні аспекти полісемії в німецькій мові та мовах Європи. – Чернівці : Золоті литаври, 1998. – 370 с.
12. Покровский М. М. Семасиологические исследования в области древних языков / М. М. Покровский ; вст. ст. Н. М. Шанского. – Изд. 2-е. – М. : Ком. Книга, 2006. – 128 с.
13. Потебня А. А. Мысль и язык // [Потебня А. А. Полное собрание сочинений : в 2 т.] / А. А. Потебня. – Х. : Гос. изд-во Украины, 1926. – [Т.1]. – С. 140.
14. Стернин И. А. Проблемы анализа структуры значения слова / И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1979. – 156 с.
15. Угринюк Р. В. Лексичні та фразеологічні одиниці сучасної німецької мови на позначення інтелектуальних здібностей людини (квантитативно-польовий підхід) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Угринюк Ростислав Васильович. – Львів, 2011.
16. Уфимцева А. А. Опыт изучения лексики как системы (на материале английского языка) / А. А. Уфимцева. – М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1962. – 287 с.
17. Шмелёв Д. Н. Очерки по семасиологии русского языка / Д. Н. Шмелёв. – М. : Просвещение, 1964. – 244 с.
18. Щур Г. С. Теория поля в лингвистике / Г. Щур – М. : Наука, 1974. – 255 с.
19. Dörschner N. Lexikalische Strukturen. Wortfeldkonzeption und Theorie der Prototypen im Vergleich / N. Dörschner. – Münster : Nodus Publikationen, 1996. – 126 S.
20. Ducháček O. Über verschiedene Typen sprachlicher Felder / O. Ducháček // Wortfeldforschung. Zur Geschichte und Theorie des Sprachfeldes / Hrsg. von Lothar Schmidt. – Darmstadt : Wissenschaftl. Buchges., 1973. – S. 436–452.
21. Hoberg R. Die Lehre vom sprachlichen Feld. Ein Beitrag zu ihrer Geschichte, Methodik und Anwendung / R. Hoberg. – Düsseldorf : Schwann, 1970. – 342 S.
22. Jackendoff R. Semantics and cognition / R. Jackendoff. – London ; Cambridge : Mass, 1993. – 283 p.
23. Kandler G. Die «Lücke» im sprachlichen Feld. Zur Synthese von «Psychologismus» und «Soziologismus» / G. Kandler // Sprache – Schlüssel zur Welt. Festschrift Leo Weisgerber. – Düsseldorf : Schwann, 1959. – S. 256–270.
24. Lutzeier P. R. Wort und Feld. Wortsemantische Fragestellungen mit besonderer Berücksichtigung des Wortfeldbegriffes / P. R. Lutzeier. – Tübingen: Niemeyer, 1981. – 271 S.
25. Porzig W. Wesentliche Bedeutungsbeziehungen / Porzig W. // Wortfeldforschung: zur Geschichte und Theorie des sprachlichen Feldes / Hrsg. von L. Schmidt. – Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1973. – XVIII. – S. 78-103.
26. Schippan Th. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache / Th. Schippan. – Leipzig : Bibl. Institut, 1987. – 307 S.
27. Trier J. Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes. Die Geschichte eines sprachlichen Feldes. – Bd. 1 / J. Trier. – Heidelberg : Winter, 1931. – 347 S.
28. Tschirch F. Geschichte der deutschen Sprache / F. Tschirch. [– 3. Aufl., bearb. v. W. Besch]. – Berlin : Erich Schmid Verl., 1989. – [Bd. 2 : Vom Hochmittelalter bis zu Gegenwart]. – 304 S.
29. Ullmann S. Semantik: Eine Einführung in die Bedeutungslehre / S. Ullmann. – Frankfurt a. M. : S. Fischer, 1973. – XIV, 401 c.

УДК 811.111+81'373.42

I. В. Лосєва,

Львівський національний університет ім. І. Франка, м. Львів

ОСНОВНИ АРГУМЕНТАТИВНИ ПРИЙОМИ ПОЛІТИЧНОЇ ПОЛЕМІКИ

У статті змістовно і у доступній формі розглянуто та проаналізовано аргументативні прийоми, а саме види та моделі аргументації в політичній полеміці. Описано практичну і теоретичну аргументацію, пряму і непряму аргументацію. Окрім того, проаналізовано такі види аргументації, як: суперечка, дискусія, диспут і полеміка.

Ключові слова: аргументація, полеміка, дискусія, диспут, суперечка.

В статье содержательно и в доступной форме рассмотрены и проанализированы аргументативные приемы, а именно виды и модели аргументации в политической полемике. Описано практическую и теоретическую аргументацию, а также прямую и косвенную аргументацию. Более того, проанализированы такие виды аргументации, как: спор, дискуссия, диспут и полемика.

Ключевые слова: аргументация, полемика, дискуссия, диспут, спор.

The article analyzes and deals with the argumentative techniques in general and types and models of reasoning in political debate in particular. Practical and theoretical, direct and indirect forms of reasoning are described. In addition, special attention is paid to such types of reasoning as controversy, dispute, discussion and debate.

Key words: reasoning, debate, discussion, dispute, controversy.

Аргументація є предметом багатьох наукових дисциплін – логіки, риторики, психології, лінгвістики, соціології, дисциплін, що вивчають штучний інтелект тощо. Теорія аргументації інтегрує різноманітні підходи, що розробляються засобами цих дисциплін, і це дозволяє їй виконувати певну методологічну функцію стосовно наукового дискурсу. Актуальність даної теми є обумовлена зростаючою увагою до проблем аргументації, які спричинені соціологізацією та внутрішньонауковою спеціалізацією знань. **Метою та завданням** даної статті є комплексне вивчення аргументативних прийомів, а саме видів та моделей аргументації в політичній полеміці.

Слід зазначити, що, аргументація слугувала об'єктом наукового дослідження для багатьох науковців серед яких: Л. Г. Васильєв, А. П. Алексєєв, Г. А. Брутян, А. А. Івін, В. І. Курбатов, Г. І. Рузавін та інші. Проте, проблема аргументації продовжує і надалі залишатися однією з найактуальніших тем дослідження в лінгвістиці.

Аргументація є та форма діяльності людини, в якій задіяні знання та внутрішня явля людини, її система цінностей та комунікативні навички, логічна культура та емоційний стан, тощо. Саме ця форма діяльності дозволяє людині реалізувати себе як мовну особистість. У найбільш широкому розумінні слова аргументація – це процес обґрунтування людиною певного положення, твердження, гіпотези, концепції з метою переконання в його істинності, слушності [3, с. 23]. За словами А. Н. Баранова, існує практичне і теоретичне аргументування. У теоретичному аргументуванні важливі правила збереження істини (truth-preserving rule), щоб не дійти помилкових висновків. Об'єктом практичного аргументування є єдина нормативна думка. Практичне аргументування в спонтанній комунікації зводиться не до дійсних або помилкових тверджень, а швидше до вирішення конфліктної ситуації, що створилася [1, с. 24]. Види аргументації включають аргументацію від конкретного до абстрактного, від абстрактного до конкретного, асоціативну, описову, аналітичну аргументацію. Окрім того, аргументування може бути прямим і непрямим, контекстно-обумовленим, композиційно-обумовленим, імпліцитним та експліцитним. Деякі дослідники виділяють одиничну (single), множинну (multiple) і підлеглу (subordinate) аргументацію. Аргументація для підтримки першої підстави є головною аргументацією, для другої – другорядною. Номінативна аргументація дозволяє нав'язати концептуальну модель, інтеграційна аргументація виокремлює шари в структурі знань. Поряд з цим, виділяють правову, немонотонну (nonmonotonic), аргументацію здорового глузду (common sense reasoning), аргументацію анулювання (defeasible argumentation) [4, с. 35]. Як вже зазначалося вище, аргументація може бути прямою і непрямю. Пряма аргументація – це обґрунтування спрямоване від аргументів до тези, яка є обґрунтована аргументами. Непряма аргументація – це обґрунтування, в якому істинність тези обґрунтовується шляхом встановлення хибності анти-тези. За своєю формою аргументація може бути дедуктивною і недедуктивною. Дедуктивна аргументація будується на підставі аргументів, які були прийняті раніше, вона є універсальною і використовується для обговорення різних проблем у будь-якій аудиторії. Недедуктивна аргументація – це аргументація, яка будується за схемами недедуктивних (правдоподібних) міркувань [5, с. 109]. Види аргументації можуть відрізнятися один від одного методикою організації, структурою і композицією, механізмом обміну аргументами та ін. Часто суперечка і діалог, полеміка і дискусія розглядаються як синоніми, проте необхідно їх концептуально розрізняти. Промова, доповідь, лекція, бесіда як способи аргументування, посідають чільне місце серед аргументативних прийомів в політичній полеміці. Дослідниками визначено структурні, композиційні і концептуальні особливості промови, доповіді, лекції і бесіди. По-перше суб'єктна структура даного виду аргументування відповідає процесу однонаправленого характеру по схемі: аргументатор – адресат. У вказаній схемі аргументатор є суб'єктом аргументування, а адресат – її об'єктом. Сторони аргументативного процесу відрізняються за ступенем активності: аргументатор активний, адресат пасивний. По-друге, такий різновид аргументування не дає зразка боротьби думок, конфлікту, ігрової ситуації. По-третє, основою аргументування служить не взаємодія, а однонаправлена дія, зокрема, передача інформації. Зворотний зв'язок формулюється в неявній формі. Окрім того, поле аргументування залишається незмінним, бо визначається не ситуацією, не конвенцією сторін, не конфліктом думок з приводу спірного положення, а структурою початкового тексту, програмою, наперед поставленими пізнавальними завданнями, а цілями даного виду аргументування є навчання, передача інформації або досвіду, наставництво, комунікація, огляд [2, с. 204]. Суперечка як аргументативний прийом також широко обговорюється в літературі, проте однозначного визначення його поняття в літературі немає. С. Поварнін кваліфікує суперечку як процедуру, в якій один доводить, що якась думка вірна, а інший – що вона помилкова. До цієї точки зору приєднується А.А. Старченко, що трактує суперечку як відстоювання власної тези і спростування тези супротивника. Таке визначення заперечує А.Н. Соколов, вважаючи, що характеристика суперечки з позиції розбіжності тез і доказу істинності одного з них і помилковості іншого недостатня. На думку Л. В. Соловей, родовим поняттям суперечки може бути поняття обміну думками. Але в суперечці обмін думками часто носить конфліктний характер. Більшість нелояльних доводів і прийомів відносяться саме до суперечки [5, с. 123]. Л. В. Соловей виділяє наступні структурні композиційні і концептуальні риси суперечки:

1. Суб'єктна її структура характеризується наявністю щонайменше двох суб'єктів.
 2. Суб'єкти суперечки рівнозначні по своїй ролі в процесі обміну думками, по ступеню активності, по зв'язках один з одним.
 3. Предметом суперечки є спірне положення, про яке кожна сторона має власну думку, названу тезою.
 4. Відмінність позицій сторін, виражена думками про спірне положення, робить суперечку обговоренням на рівні явища, а не на рівні суті.
 5. Тезиси сторін суперечать один одному в контрадикторній формі.
 6. Процедура обміну думками відповідно до взаємовиключних характеристик тез виражається в боротьбі думок.
 7. Боротьба думок в суперечці досягає своєї вищої форми – конфлікту або війни думок, особливістю чого є доказ кожною стороною істинності своєї тези і складності тези опонента. Згідно цьому кожен доказ в аргументації такого типу є заперечення попереднього доказу супротивника. Характер обговорення набуває вигляду спростування, відхилення, заперечення, неприйняття, елімінації.
 8. Поле аргументування, як правило, не буває чітко визначеним. Його розмитість також обумовлена тим, що йдеться не про суть, а про явище, і боротьба ведеться не підставами, а думками. Зміна поля аргументування в суперечці можлива, проте названий процес звичайно не характеризує його розвитку.
 9. Суперечка як вид аргументування не регламентована ні в процедурному, ні в просторовому, ні в тимчасовому відношенні [5, с. 125].
- Дискусія як один з аргументативних прийомів нерідко отожднюється з суперечкою. Термін «дискусія» в перекладі з латинського означає «досліджую». Історія науки показує, що роль дискусій у формуванні наукової картини світу дуже велика. Ознаки дискусії пов'язані з організованістю, впорядкованістю, колективною діяльністю по проясненню істинності і помилковості кожної тези. Цей вид аргументування завжди прагне до всестороннього обговорення предмету розбіжностей, а її засобами служать не думки сторін, а обґрунтовані позиції. Визначено основні риси дискусії, а саме:
1. Суб'єктна структура зовні така ж, як і в суперечці. Але її суб'єкти представлені не аргументатором і адресатом, не опонентом і пропонентом, а співавторами в колективному процесі обговорення.
 2. Тези сторін можуть бути не тільки взаємовиключними, але і взаємодоповнюючими.
 3. Мета обговорення полягає не в спростуванні тези опонента, а у встановленні міри істинності і міри помилковості кожної (у тому числі і своєї) тези.
 4. Дискусія характеризується як форма обговорення предмету на рівні суті.
 5. Обговорення спірного положення зв'язане зі всесторонністю аналізу, колективною діяльністю, формуванням універсального суб'єкта.

6. У структурному відношенні дискусія регламентована і організована.
7. Поле аргументування дискусії розвивається під дією процесу обміну думками по мірі прояснення предмету розбіжностей.
8. Дискусія може бути визначена як форма наукової пізнавальної діяльності.
9. На відміну від суперечки з її конфліктністю і боротьбою думок дискусія тяжіє до компромісу, до підведення тез під загальну підставу, до уточнення термінології, узагальнення методик, формулювання єдиної методології. Аналізуючи основні аргументативні прийоми політичної полеміки, слід виділити диспут та дебати як вид аргументування, які часто розглядаються як рівнозначні поняття. На думку А. Д. Белової, пануюча точка зору полягає в тому, що дані форми аргументування є формою наукової суперечки. Відмінними рисами диспуту є наступні:
 1. Диспут – це завжди публічна суперечка (суперечка ж може здійснюватися і в міжособовій формі).
 2. Предметом диспуту як публічної суперечки служить наукова або суспільно-значуща тема.
 3. По організаційній структурі диспут характеризується широко варійованою формою обговорення: публічний захист тез, обговорення дисертації і т.д.
 4. На відміну від дискусії диспут не тільки прояснює підстави, але і затверджує позиції тих, хто сперечається. Нерідко остання обставина в диспуті має домінуюче значення [2, с. 43].
- Полеміка як вид аргументування (у перекладі із старогрецького – ворожий, непримиренний) відрізняється від раніше проаналізованих форм, хоча в літературі вона часом висвітлюється то як синонім суперечки, то як рівнозначне поняття дискусії [2, с. 123]. Л.В. Соловей виділяє наступні ознаки полеміки:
 1. Це боротьба, конфлікт думок, що доходять до суперечності.
 2. У полеміці засобами протистояння служать певні думки, доведені до підстав. Відмінність між думками і підставами пов'язана з тим, що перші виражають рівень явища, а другі – сутнісний рівень. Відповідно до цього концептуальна суперечка про суть є полемікою.
 3. Якщо суперечка як боротьба думок полягає в затвердженні власної тези і в спростуванні, запереченні тези опонента, то полеміка є діалектичне заперечення, зняття підстави протилежної сторони.
 4. Кваліфікація полеміки як зняття протилежностей, характеризує її як певну форму розвитку уявлень про предмет обговорення, хоча вона не досягається компромісом в області підведення тез під загальну підставу. Безкомпромисність полеміки обумовлена непримиренністю, протилежністю підстав, їх антагоністичним характером.
 5. На відміну від суперечки полеміка ведеться в організованих формах, але ця організованість не ріднить її з дискусією. Дискусія регламентована, вона звичайно протікає у формах конференцій, конгресів, наукових симпозіумів, в роботі проблемних груп і т.п. Полеміка в цьому сенсі не має регламенту, вона організована не конвенціями наукового співтовариства, а існуючими в суспільстві стереотипами і нормами.
 6. Полеміка представляється найбільш адекватною формою обговорення питань, що мають соціально-політичне значення [5, с. 133].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, підсумовуючи усе згадане вище, можемо стверджувати, що аргументація, будучи складним процесом, який базується на техніці переконання, є формою діяльності людини, в якій вона реалізує себе як мовна особистість, і в якій опиняються задіяними її знання, система цінностей, комунікативні навички і логічна культура, соціальні параметри аргументативної ситуації. Отже, складна природа аргументації заслуговує подальшого дослідження та широкого аналітичного вивчення.

Література:

1. Баранов А. Н. Лингвистическая теория аргументации (когнитивный подход) / А. Н. Баранов // Автореф. дис. д-ра филол. наук. – М., 2000. – 48 с.
2. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации / А. Д. Белова. – К. : КНУ, 2003. – 300 с.
3. Васильев Л. Г. Прагматика аргумента: коммуникативный подход / Л. Г. Васильев. – Тверь : Тверской лингвистический меридиан, 1999. – 350 с.
4. Мандрица В. М. Искусство делового общения / В. М. Мандрица. – М. : Наука, 2003. – 127 с.
5. Соловей Л. В. Основы ораторского искусства / Л. В. Соловей. – К. : Знання, 2002. – 354 с.

УДК 81' 373.2: 81' 371

Г. П. Лукаш,

Донецький національний університет, м. Вінниця

МЕТАФОРА ЯК КОГНІТИВНО-ЛІНГВІСТИЧНА ФОРМА КУЛЬТУРИ У ДИСКУРСІ КОНОТАТИВНИХ ВЛАСНИХ НАЗВ

Простежено механізм появи метафори як когнітивно-лінгвістичної форми культури, з'ясовано способи творення онімних метафор; окреслено особливості актуалізації конотативних власних назв в усному мовленні і визначено умови їх сучасного використання.

Ключові слова: метафора, когнітивна метафора, онімна номінація, ментефакт, конотонім.

Прослежен механизм появления метафоры как когнитивно-лингвистической формы культуры, выяснены способы создания онимной метафоры; очерчены особенности актуализации коннотативных имён в устной речи и определены условия их современного использования.

Ключевые слова: метафора, когнитивная метафора, онимная номинация, ментефакт, коннотоним.

The mechanism of occurrence of metaphor as cognitive-linguistic forms of culture will examine, ways of creating metaphors of proper names clarified, outlines the features of actualization connotative names in speech and the conditions for their modern use.

Keywords: metaphor, cognitive metaphor, nomination of proper names, mentefakt, connotonim.

Метафора уже давно стала предметом міждисциплінарного дослідження. Сьогодні проблематикою метафори цікавляться у полі багатьох гуманітарних дисциплін: психології, філософії, логіки, риторики, культурології. Це обумовлено тим, що «метафора пронизує усе наше повсякденне життя і виявляється не тільки у мові, а й у мисленні і в дії» [4, с. 387].

Результати останніх досліджень дозволяють припустити, що метафори беруть активну участь у формуванні особистісної моделі світу, відіграють важливу роль в інтеграції мови, мислення і сприйняття світу. Тому метафора, залишаючись у колі інтересів лінгвістики, головним чином вивчається зараз у психології, когнітивній науці і в теорії штучного інтелекту [6, с. 135]. Це підтверджує беззаперечну **актуальність** обраного аспекту вивчення метафори

Мета роботи – спроба простежити механізм появи метафори як когнітивно-лінгвістичної форми культури на прикладах розширення онімного значення в конотативних власних назвах. Із наведеної мети випливають такі **завдання**: 1) проаналізувати вплив когнітивних регуляторів на процес семантичного розширення власних назв; 2) з'ясувати роль; 3) визначити типологію метафоричних імен.

Матеріалом дослідження слугували узуальні та оказіональні конотативні власні назви (конотоніми) української мови. У питаннях когнітивного оброблення та перероблення інформації онімна лексика – вагомий чинник, бо саме імена органічно пов'язані з подіями, ситуаціями, з особами, а також з іншими концептами, які «входять в нашу пам'ять передусім через ім'я <...>, що слугує ніби клавішею, натиснувши на яку, ми розкриваємо одне з незлічених сховищ пам'яті» [2, с. 39]. Оніми використовуються ментальним лексиконом як компактне вмістилище значної інформації в малій формі і становлять зручну форму поєднання мовної та позамовної інформації.

Т. В. Чернігівська, відомий російський біолог, лінгвіст і психолог, що спеціалізується на питаннях нейронауки і психолінгвістики, відзначає складність розуміння того, що таке свідомість і які принципи організації мозку, який нею володіє, не тільки через ясно виражену Роджером Пенроузом причину (свідомість не може бути зведена до обчислення, тому живий мозок наділений здатністю до розуміння, а це – особлива «необчислювана здатність», що базується на аналогових процедурах; всередині мозку функціонує щось на кшталт «аналогового комп'ютера»). Складно також збагнути це і через геніальне передбачення Курта Геделя, найбільш відома форма теореми якого «Про формально нерозв'язні пропозиції Principia mathematica та споріднених систем», доведена ще у 1931 році, засвідчує, що формальна система, досить потужна, щоб поєднувати в собі формулювання тверджень звичайної арифметики і стандартну логіку, не може бути одночасно повною і несуперечливою. Із теореми К. Геделя, зокрема, випливає, що інтуїцію і розуміння неможливо звести до будь-якого набору правил, і саме ці риси, а не тільки здатність до виведення алгоритмів, характеризують людину як вид і забезпечують її надскладним мозком [8, с. 119].

Беручи це твердження до уваги, зауважимо, що метафоричний спосіб «схоплення світу» за низкою ознак відрізняється від логічного. Як відзначає Х. Ортега-і-Гассет, «метафора – це дія розуму, за допомогою якого ми осягаємо те, що не під силу поняттям. За допомогою близького і підручного ми можемо подумки торкнутися віддаленого і недосяжного. Метафора подовжує радіус дії думки, становлячи собою у сфері логіки щось на зразок вудки або рушниць. Я не хочу сказати, ніби завдяки їй долаються межі мислення. Вона лише забезпечує практичний доступ до того, що видніється на межі досяжного. Без неї на обрії свідомості залишалася б необроблена ділянка, що в принципі належить до юрисдикції розуму, але насправді невідома й неприборкана» [5].

У сучасній лінгвістиці прийнято розрізняти поняття *когнітивна метафора* і *мовна метафора*. Першу називають власне метафорою, а другу – метафоричним виразом. Метафора становить собою спосіб думати про одну сферу крізь призму іншої, а метафоричний вираз ніби «омовлює» цей спосіб. Когнітивна метафора може бути виражена на лише мовними засобами, а її послідовністю жестів чи ритуальних дій. На думку Г.І. Берестнева, саме предметні метафори лежать в основі базового культурного коду кожного народу, а не мовні, оскільки виникають значно раніше мовних [1, с. 38].

Дж. Лакофф і М. Джонсон називають три галузі концептуальних структур, що слугують джерелами утворення метафор: по-перше, сфера «фізичного», речей та ідей як таких, що існують незалежно від нас; по-друге, сфера культурних установок та цінностей; по-третє, інтелектуальна діяльність. Метафора утворюються тоді, коли ми обираємо якийсь ментефакт, який належить одній із цих концептуальних структур, і зіставляємо його з іншим ментефактом, що входить до іншої структури. Тим самим ми структуруємо одну концептуальну галузь в термінах іншої [4, с. 389]. При цьому відзначимо, що ментефакти як одиниці змісту свідомості «можуть розглядатися з точки зору різних рівнів, які визначаються широтою охоплення тих сукупностей знань й уявлень, до яких вони входять [3, с. 44].

Метафора – наслідок вторинної номінації. Основними причинами вторинної онімної номінації вважають: а) зміни в житті суспільства, наслідком чого є поглиблення знань про предмети та явища реального світу; б) зміни вже поіменованих об'єктів (при збереженні попереднього найменування). У зв'язку з тим, що наявні мовні засоби недостатньо задовольняють комунікативні та експресивні потреби мовного колективу, певна частина номінативного фонду весь час оновлюється незалежно від змін у світі об'єктів номінації; в) емоційно-експресивні чинники, пов'язані з відображенням у вторинній номінації оцінної й прагматичної програм комунікації, з об'єктивно існуючими у системі «номінатор – денотат» взаємозв'язками і з суб'єктивним ставленням суб'єкта номінації до об'єкта [9, с. 7].

Виникнення метафори пов'язано із усіма цими причинами, найтісніше – із необхідністю посилити експресивну та оцінну сфери мовного спілкування. У Н.В. Подольської («Словарь русской ономастической терминологии») зазначено термін «метафоричне ім'я»: «власна назва, що виникла в результаті перенесення імені з одного об'єкта на інший при справжній або передбачуваній подібності цих об'єктів» [7, с. 86]. Дослідниця наводить приклади: гора *Вінець*, скеля *Катерина Велика*, камінь *Кобилячі Ребра*, прізвиська *Старий Дуб*, *Коза*, *Дошка* тощо. Вона розрізняє процеси метафоризації, коли відбувається онімізація апелювання й загальна назва стає онімом, та трансонімізації, коли власна назва переноситься з об'єкта на об'єкт. Метафоричне ім'я – це особливий лінгво-когнітивний інструмент пізнання.

Дж. Лакофф і М. Джонсон виділяють три види метафор: структурні, орієнтаційні й онтологічні. Структурні метафори утворюються тоді, коли одне поняття структурно метафорично упорядковується в термінах іншого. Наведені Н. В. Подольською приклади належать, на нашу думку, саме до структурних метафоричних імен.

Орієнтаційні метафори формуються шляхом організації цілої системи понять за зразком якоїсь іншої системи. Передусім це метафори, пов'язані з просторовою орієнтацією, наприклад, протиставлення *вгору/вниз*; *центральний/периферійний*; *мілкий/глибокий*. Найтиповіші для європейської культури метафори цього типу – «позитив – верх»: *верх насолоди*; *піднімається вгору*; *висока кість* / «негатив – низ»: *низькі цілі*; *низькопробний*; *ціни впали*, *низький рівень* тощо. Відбито це і у власних назвах, де гора символізує бажаний наслідок усіх прагнень. Наприклад, побутові метафори висловлюють ідею досягнення: *Олімп: владний Олімп, театральний олімп, вчений олімп, олімп слави* та ін. Найвищі досягнення може символізувати відома назва гори, наприклад, *Монблан*, *Еверест*, *Говерла*. І при цьому «Берестечко» все одно *Еверестом* вивисується над більшістю інших спроб українських авторів літературно використати сумні події вітчизняної історії... (Національний альянс, 12.05.2010). *Це Мета, Висота, Еверест... Обрубати! По коліна обрізати, запхати в понурий канон* (Охрімівич А. Замкнутий простір). Конотативні власні назви, або конотоніми, належать до орієнтаційних метафор.

Окремий випадок онімної метафоризації становить контамінація значень двох слів, коли виявляється метафоричність різних ступенів – сильнішого і слабшого. Так, географічний стереотип 'гора, високе місце' – досить потужна сила, яка може підпорядковувати навіть давно усталені конотеми. Наприклад, у фразі «*Любов свята, що на Голгофу вища*» (Гуменюк Н. Із вірою, що день настане праведний) значення *Голгофи* як гори тісно поєднується із семантикою *Голгофи* як місця страсти, муки і навіть переважає це хрестоматійне значення. Старе значення ніби вступає в конфлікт із новим. Для пояснення подібних процесів Дж. Лакофф і М. Джонсон вводять поняття «індекс пріоритетів». Конотема 'Голгофа як гора' відзначається несподіваністю, незвичністю, внаслідок чого посідає більш вагомe місце.

За ознакою *центральної/периферійної* в нашому усному мовленні вибудовується перелік назв міст, що вказують на віддаленість: *Київ складається з «понаєхів» з Хацапетівки, Кіслодріценків, Тмутараканів, Бердичевів, Жмеринок, Крижополів* (Київ – Файна Меморія). І вже зовсім парадоксально звучить вираз *Хацапетівка-смі* (Тижень, 05.02.2008, стаття Іди Вор, де вона розмірковує про причини появи страхітливих новобудов у Києві): поєднання поняття периферії із назвою відомого у світі ділового центру. Це також орієнтаційні метафоричні імена.

Третій тип метафори – онтологічні метафори – сприяють тому, що події та дії можуть усвідомлюватися як об'єкти, а процеси, стани – як предметні сутності. Так, політику зради, хитрощів, інтриганства називають *Візантією: Зрада. Зрада. І ще раз зрада. Ах, суцільна Візантія з її придворними інтригами...* (ХайВей, 10.07.2006). Ситуація, коли бажання співати охоплює багатьох присутніх, – *Італія: Якесь Італія – усі співають!* (Винниченко В. Хоч!). Певну проблему становить аналіз випадків уживання власних назв, які начебто є метафорами, але, відчутно охоплені силовим полем конотонімізації, вони ніби завернули у цьому польоті. Їх образність надзвичайно у такому стані увиразнилась, збагатившись якоюсь перехідною непевністю у значенні: чи то ще думати про справжнього референта – конкретну об'єктну сутність, чи то сприймати уже узагальнене явище. Здебільшого це відбувається у текстах-сентенціях, текстах-роздумах, які налаштовують читача на життєвське міркування. *Заллють бетоном і небесну твердь, А поки смог парує над землею, У світі, затехніченому вицертъ, доволі кепсько можеться Антею* (Бортняк А. Доля Антея). Або у Ліни Костенко: *Як важко быть Антеєм на асфальті!* (Костенко Л. Малина, м'ята, дим і димарі...). Антея – героя грецької міфології, велетня, сина Посейдона і Геї, який був непереможним, доки торкався землі, своєї матері, що давала йому нових сил – перенесено в інші часи, інші умови та інший текст. Складно визначити, хто він тут – античний герой чи сучасна людина, яку відірвано від землі і якій це важко відчувати, метафора це чи конотонім. Оскільки все ж зв'язок з образом Антея і з культурним текстом (міфом давньої Греції) дуже міцний, вважаємо таке вживання власної назви метафоричним. Подібний, на нашу думку, приклад: *Той, хто пізнав в мистецтві лиш ази, був Мікеланджело Буонаротті* (Ліна Костенко). Загальновідомий факт: Мікеланджело, перебуваючи в zenіті слави, сказав, що він у мистецтві пізнав лиш ази. У Ліни Костенко фраза побудована таким чином, що передбачає продовження, спонукає до думки: а хто ж тоді ті, хто ази не пізнав? Чи їх можна віднести до митців? І у такому контексті ім'я *Мікеланджело Буонаротті* сприймається як узагальнене іменування великого майстра. Пор.: *Українського Мікеланджело знає світ, але не знає Україна* (про скульптора Івана-Георгія Пінзеля, «Урядовий кур'єр», 24.04.2002). У цьому тексті ім'я одного з велетнів епохи Відродження є конотонімом, воно спирається на стереотипну модель «український *хтось*». У Ліни Костенко названий онім сягає висот символічності. Інший приклад: *Коли Єрусалим зруйновано, то трагедія не в тому, що лицарям стає непотрібен військовий обладунок, а в тому, що немає куди ходити на прощу* (Березовчук Л. Поруйнування Єрусалима). Топонім *Єрусалим* має кілька значень: 'місто, за яке билися хрестоносці'; 'християнська святиня'; 'новозавітна церква' – і всі ці значення реалізуються у тексті.

Заслужують на увагу випадки онімної метафоричної гри: *Кожне болото свого Сусаніна хвалить* (Флоріан Боднар); *Нікому тут не Еверест, обом Голгофа* (Н. Гуменюк); *Щоб заслужить Дантеса, спочатку, певне, треба быть поетом* (Б. Олійник); *Немає Моцарта – ніхто не Сальєрі* (Л. Костенко). У наступному прикладі – *І Венера Мілоська відбилась від рук* (зб. «Україна сміється») – каламбур будується переважно на обігранні сполучення *відбилась від рук* і прихованої фонової інформації про Венеру Мілоську як «скульптуру без рук».

Метафора народжується в поетичному контексті, є елементом його структури, який диктується текстом і з нього впливає, очікується його настроєм. Смісл метафори передбачається способом «співіснування з текстом». Конотонім же є згустком ціннісного судження, інтегратором людського досвіду, осягається через інтелектуальну інтерпретацію, він ніби повторюваний спалах метафоричного смислу. Метафора викликає відгук у душі завдяки новизні смислу, несподіваності, конотонім – завдяки «упізнанню» знайомого, пригадуванню заданої інформації, пошукам спільного між «першим іменем» і другим, конотонімним. Предметний образ у метафорі тьмяніє, насичується асоціативно-образними відтінками, грає, живе, рухається. У конотонімі референт зберігає більшу статику, він хоча й не посідає перше місце, поступаючись ним на користь новому значенню, але ніби поважно височіє над іншими семемними характеристиками і здатний повертатись різними боками, виявляти «портретну строкатість», тримаючи при цьому зв'язок із своїм часом, простором і культурним текстом.

У метафорі набуває свого вираження національно-специфічний зміст мислення. До того ж метафора антропоцентрична: вона зіставляє різні сутності із людськими параметрами знань та уявлень, із системою загальнолюдських цінностей.

Культурна конотація виникає у перебігу інтерпретації асоціативно-образної бази метафори, її зіставлення з культурними еталонами. У цьому процесі окремі семи посилюються, утворюючи низку асоціацій. Як, яким чином виникнуть ці асоціації, передбачити практично неможливо, оскільки такі асоціації не підлягають логіці здорового глузду.

Таким чином, метафора становить важливу когнітивну форму культури, тому її дослідження у цьому ракурсі є достатньо перспективним. Дискурс конотативних власних назв слугує таким когнітивним лінгвістичним утворенням, яке конструює ментальний і мовний простір культури, що активно реалізується у мовленнєвій діяльності.

Література:

1. Берестнев Г. И. К философии слова (лингвокультурологический аспект) / Г. И. Берестнев // Вопросы языкознания. – 2008, № 1. – С. 37–65.
2. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики. Монографія / О. Ю. Карпенко. – Одеса : Астропринт, 2006. – 328 с.
3. Красных В. В. Когнитивная подсистема лингвокультуры: возможные пути исследования / В. В. Красных // Язык и общество, 2012. – М. : Макс Пресс, 2012. – Вып. 45. – 92 с.
4. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живём / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры: Сб. научн. тр.: Пер. с англ., фр., нем., исп., польс. яз. – М. : Прогресс, 1990. – 512 с.
5. Ортега-и-Гассет Х. Две главные метафоры [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://orel.rsl.ru/nettext/foreing/Ortega-igtasse/kant.html>
6. Петров В.В. Метафора: от семантических представлений к когнитивному анализу // Вопросы языкознания.– 1990. – № 3. – С. 132–140.

7. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1988. – 192 с.
8. Черниговская Т. В. От коммуникационных сигналов к языку и мышлению человека: эволюция или революция? / Т. В. Черниговская // Российский физиологический журнал им. И. М. Сеченова, – 2008. – № 9. – С. 117–128.
9. Шаповал О. С. Комунікативно-стильові параметри вторинної номінації в газетно-журнальній публіцистиці 80-90-х рр. XX ст.: Автореф.... канд. дис. / О. С. Шаповал. – К., 2003. – 20 с.

УДК 811.161.2'276.6

Т. О. Луковенко,

Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ

ДО ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ СПЕЦІАЛЬНИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ (ПРОФЕСІОНАЛІЗМІВ)

Стаття продовжує цикл публікацій автора, присвячених дослідженню проблеми класифікації спеціальної лексики. У пропонованій праці розглянуто функціонування професіоналізмів як невід'ємної складової спеціальної лексики. Проаналізовано критерії розмежування термінів та професіоналізмів.

Ключові слова: спеціальна лексика, термінологія, термін, професіоналізм.

Статья продолжает цикл публикаций автора, посвященный исследованию проблемы классификации специальной лексики. В предложенной работе рассмотрено функционирование профессионализмов как неотъемлемой составляющей специальной лексики. Проанализировано критерии разграничения терминов и профессионализмов.

Ключевые слова: специальная лексика, терминология, термин, профессионализм.

This article continues the series of publications which are dedicated to the problem of classification of special vocabulary. In the present work we are dealing with the operation of professionalisms as an integral part of special vocabulary. The distinction between the terms and jargon are analyzed. Analysis of scientific studies of A. N. Akhmanova, A. Vasiliev, S. Hlovanovoyi, V. Grinyova, N. Zhirmunski, T. Podolski, A. Prystayko, S. Superanskoyi, T. Selov, A. Mikhailov, A. Pavlova, A. Romanov etc. for many decades have repeatedly raised concerns about outlining clear criteria for the distinction between the term and professionalism which demonstrates the lack of a unified view of jargon place in the system of specific lexical items currently. This gives grounds to the author to qualify the risen question as actual problem of modern linguistics. The purpose of the proposed study is to analyze and systematize scientific views on professionalism as an integral part of special vocabulary. Special lexicon is interpreted as vocabulary words or word-combinations, which call objects and concepts inherent in the different sectors of employment or human rights and are not being generally used. The defining features of special vocabulary are believed to be: the recycled lexical items; relatively little use of it; impossibility of partial transformations of elements without the consent with traditional industry; specificity of antonymic relations; preservation of denotative connection; sometimes literal impossibility of translation. The objective of the research is to review the main criteria for differentiation of terms and jargon. Particular attention is paid to the operation of professional jargon. The author believes that professionalisms and professional jargon as units of professional communication are means of expressing certain communicative and pragmatic information, illustrators of interactions between professional communicators, implement it subjective or objective modality.

Key words: special vocabulary, terminology, the term, professionalism.

У термінознавчих розвідках упродовж багатьох десятиліть неодноразово порушували питання щодо окреслення чітких критеріїв розмежування понять термін і професіоналізм. Цій проблемі присвячено наукові студії О. Ахманової, Н. Васильєва, О. Глованової, С. Гриньова, В. Жирмунського, Н. Подольської, Т. Пристайко, О. Суперанської, С. Шелова та ін. До дискусії долучилися Т. Михайлова, О. Павлова, О. Романова та ін. Проте єдиного погляду на місце професіоналізмів у системі спеціальних лексичних одиниць наразі немає. Це дає підстави кваліфікувати порушене питання як актуальну проблему сучасного мовознавства.

Метою пропонованого дослідження є аналіз і систематизація поглядів науковців на професіоналізми як невід'ємну складову спеціальної лексики.

Спеціальна лексика – це слова чи словосполучення, які називають предмети й поняття, що притаманні різним галузям трудової діяльності людини і не є загальноживаними [10, с. 522].

Визначальними рисами спеціальної лексики вважають: вторинне використання лексичних одиниць; обмеженість сфери використання; неможливість часткових трансформацій елементів без узгодження з традицією галузі; специфіку полісемічних та антонімічних відношень; збереження денотативного зв'язку; інколи неможливість дослівного перекладу на інші мови [12, с. 42].

Загальновизнано, що термінологічний статус мають номінативні одиниці трьох класів, які співвіднесені у сфері наукової мови зі спеціальним поняттям чи об'єктом: терміни, номени, професіоналізми.

Завдання нашої розвідки – розгляд основних критеріїв розмежування термінів та професіоналізмів.

На доцільності розмежування термінів і професіоналізмів, які разом становлять поняття спеціальної субмови, наголошують О. Глованова, А. Д'яков, А. Калінін, Т. Кияк, З. Куделько, Т. Михайлова та інші мовознавці.

Так, А. Калінін вважає, що різниця між терміном і професіоналізмом в тому, що термін – це «абсолютно офіційне, прийняте й узаконене в певній галузі науки, виробництва, сільського господарства, техніки позначення, назва будь-якого поняття, а професіоналізм – напівофіційне слово, що розповсюджене (частіше у розмовній мові) серед людей певної професії, спеціальності, не є строгим, науково визначеним поняттям» [4, с. 140].

Т. Пристайко акцентує на тому, що терміни і професіоналізми, маючи близьку або тотожну семантичну характеристику, різко розрізняються узусом, орієнтацією на сферу вживання. Дослідниця зауважує, що обмеження професіоналізмів розмовним стилем професійного спілкування визначає основні онтологічні відмінності від термінів: їх вторинність і образність [9, с. 49].

С. Шелов, розглядаючи опозицію між термінами й професіоналізмами, виділяє такі характеристики останніх: 1) більша або менша ненормованість уживання слова або словосполучення в певному його значенні; 2) функціонально-стильова обмеженість уживання; 3) наявність емоційно-експресивних конотацій [14, с. 82].

На думку З. Комарової, професіоналізми певної галузі знань характеризують менш виражені, у порівнянні з термінами, системні зв'язки [6, с. 18].

Ю. Сложеникіна зазначає, що доміантною сферою функціонування термінів є письмове мовлення, а професіоналізми використовують переважно в усному, розмовному мовленні; професіоналізми виникають в умовах професійного спілкування як вторинні форми вираження і функціують як професійно-розмовні дублети офіційних термінів; для професіоналізмів характерним є прагнення до виразності, образності, експресії, на відміну від термінів, які позбавлені конотації [11, с. 20–21].

Т. Михайлова, з опертям на розвідки сучасних мовознавців, подає такий перелік критеріїв розмежування досліджуваних мовних одиниць: професіоналізми – це локальні скорочені й спрощені назви, які дублюють терміни, вторинні за утворенням щодо термінів, не мають вузького локального характеру; терміни – унормовані лексичні одиниці, професіоналізми – напівофіційні; терміни функціують в усному та в писемному спілкуванні фахівців певної галузі, професіоналізми – у розмовному мовленні; терміни не мають емоційно-експресивного забарвлення, професіоналізмам властиві конотації (експресивне забарвлення); терміни функціують в усіх галузях наукової та виробничої діяльності людини, професіоналізми найчастіше трапляються в окремих професіях, ремеслах, промислах; терміни можуть утворюватися засобами національної та чужих мов, професіоналізми – на ґрунті національної мови, лише в окремих одиницях трапляються іншомовні елементи; системність – найважливіша ознака термінології, системні зв'язки між професіоналізмами слабші, бо вони називають окремі предмети і видові поняття [8, с. 44–45].

За О. Головановою, професіоналізм, так само як і термін, є вербалізатором спеціального знання, проте створюється й функціонує він переважно в галузі практики, а не теорії. У професіоналізмах зафіксована та частина виробничої інформації, яка актуалізується в щоденних діях і операціях, а тому – через досвід – наближена до особистого світу людини, складає коло її найближчих, повсякденних концептів. Дослідниця вважає, що для професіоналізмів важлива не об'єктивна (як для терміна) і тому усереднена, відірвана від реальності форма знака, а суб'єктивна, пов'язана з образом, грою, творчістю, або що відображає практичне значення суб'єкта професійної діяльності: перцептивні характеристики об'єкта номінації, його дійові властивості тощо [2, с. 98].

Професіоналізми, називаючи те чи те явище, на відміну від термінів не співвідносять його з визначенням, а порівнюють з іншими явищами на основі якоїсь однієї, навіть не головної, зовнішньої ознаки подібності [9, с. 50].

Серед професіоналізмів виділяють два основних типа одиниць:

– власне професіоналізми – відображення специфічних процесів під час предметно-практичної діяльності людей, на кшталт: *кусачки* тощо. Це професіоналізми утворені через метонімізацію та метафоризацію, що визначає такі їхні властивості, як багатозначність та семантична невизначеність: той самий професіоналізм може позначати в різних ситуаціях й контекстах різні об'єкти та поняття. Мовні одиниці цього типу за певних умов можуть набути нормативного характеру й увійти до складу певної терміносистеми (на кшталт: *сліпа* – низька якість друку чи тиснення без використання фольги (*сліпе тиснення*));

– комунікативні професіоналізми – результат фонетичної, граматичної, словотворчої зміни термінів, що пов'язаний з їхнім пристосуванням до умов усної групової комунікації (мовна економія, відображення характеру взаємовідносин між комунікантами тощо). Такі професіоналізми є засобом короткого та ємного обміну інформацією в умовах колективного спілкування (на кшталт: *інструменталка* – інструментальний цех, *роба* – робочий одяг, *швейка* – швацький цех, *шпулька* – шпульний ковпачок і под.) [2, с. 99].

Н. Гарбовський, Л. Капаназде вважають професіоналізми професійно-розмовними дублетами. На думку науковців, професіоналізми – це вторинні форми вираження офіційних термінів, що виникають і функціують у певних умовах спілкування [1; 5]. О. Толікіна професіоналізми тлумачить як суржикові (розмовно-знижені) синоніми [13]. К. Левковська такі мовні одиниці називає професійними арготизмами [7].

Отже, професіоналізми – це напівофіційні стилістично марковані мовні одиниці (слова або словосполучення), уживані у професійному мовленні вузьким колом фахівців на позначення відомого поняття. Професіоналізми не завжди відповідають нормам літературної мови, бо вони функціують переважно в усному мовленні людей певного фаху. Професіоналізми є неофіційними синонімами до термінів, вони досить різноманітні щодо семантичних характеристик, виникають стихійно переважно на власній мовній основі. Галузеві терміни творять свідомо, часто на ґрунті іншомовних слів та словотворчих засобів.

Різновидом професіоналізмів є професійні жаргонізми.

О. Голованова професійними жаргонізмами маркує такі мовні одиниці, які можуть позначати не тільки значущі професійні об'єкти, але й такі характеристики, властивості, відношення, які не репрезентовані в термінах, бо не беруть участь у побудові логічної моделі певної галузі знань чи діяльності (на кшталт: *висяк* – товар, що залежався у магазині) [2, с. 100].

С. Гриньов головною ознакою, що різнить професіоналізми й професійні жаргонізми, вважає здатність перших набувати за певних умов нормативності й переходити до розряду термінів (на кшталт: *чорна діра*, *миша* і под.). Професійні жаргонізми, за С. Гриньовим, не можуть термінологізуватися, бо «їхня умовність чітко відчувається мовцем» (на кшталт: *нуль* – нульовий цикл будівництва) [3, с. 100].

Професійні жаргонізми – переважно експресивно забарвлені слова й вислови, які є актуалізаторами оцінювальної інформації, що допомагають орієнтуватися у стосунках членів групи, адаптуватися до особливих професійних умов. Вони є не скільки репрезентантами професійної інформації, скільки маркерами, що фіксують, зберігають і передають певний стереотип поведінки членів колективу.

Отже, професіоналізми й професійні жаргонізми, як одиниці професійної комунікації, є засобами вираження певної комунікативно-прагматичної інформації, ілюстраторами професійної взаємодії комунікантів, реалізаторами суб'єктивної чи об'єктивної модальності.

Перспективним видається подальше дослідження професіоналізмів як невід'ємної складової спеціальної лексики.

Література:

1. Гарбовский Н. К. Сопоставительная стилистика профессиональной речи / Н. К. Гарбовский. – М. : МГУ, 1988. – 142 с.
2. Голованова Е. И. Введение в когнитивное терминоведение : учеб. пособие / Е. И. Голованова. – М. : ФЛИНТА : Наука, 2011. – 224 с.
3. Гринев С. В. Введение в терминоведение / С. В. Гринев. – М. : Московский Лицей, 1993. – 309 с.
4. Калинин А. В. Лексика русского языка / А. В. Калинин. – М. : Изд-во МГУ, 1971. – 232 с.
5. Капаназде Л. А. О понятии «термин» и «терминология» / Л. А. Капаназде // Развитие лексики современного русского литературного языка. – М., 1965б. – С. 75–85.
6. Комарова З. И. Семантическая структура специального слова и ее лексикографическое описание / З. И. Комарова. – Свердловск : Изд-во Уральск. гос. ун-та, 1991. – 150 с.

7. Левковская К. А. Именное словообразование в современной немецкой общественно-политической терминологии / К. А. Левковская. – М. : АН СССР, 1970. – 163 с.
8. Михайлова Т. В. Семантичні відношення в українській науково-технічній термінології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. В. Михайлова. – Х., 2002. – 20 с.
9. Пристайко Т. С. Лексико-номинативная организация специального текста: монография / Т. С. Пристайко. – Дніпропетровськ : УкО ІМА-прес, 1996. – 200 с.
10. Розенталь Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. – М. : Астрель, 2001. – 624 с.
11. Сложеникина Ю. В. Терминологическая лексика в общезыковой системе / Ю. В. Сложеникина. – Самара : Изд-во СамГУ, 2003. – 160 с.
12. Суперанская А. В. Общая терминология. Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М. : Наука, 1989. – 246 с.
13. Толикина Е. Н. Некоторые лингвистические проблемы изучения термина / Е. Н. Толикина // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М. : Наука, 1970. – С. 53–67.
14. Шелов С. Д. Терминология, профессиональная лексика и профессионализмы / С. Д. Шелов // Вопросы языкознания. – 1984. – № 5. – С. 76–87.

УДК 811.111:81:39:81'374.3

І. М. Матіяш,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ДИНАМІКА СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ЛЕКСЕМИ *FATHER* В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ БРИТАНСЬКОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

У статті здійснюється спроба моделювання британської мовної картини світу XVIII – XXI ст. через призму еволюції семантичної структури слова. У розвідці використовуються доробки у галузі лінгвокультурології та етнолінгвістики. Розглядається трансформація мовної картини світу в контексті аналізу модифікації семантичної структури лексеми *father* на британському лексикографічному матеріалі останніх чотирьох століть.

Ключові слова: лінгвокультурологія, мовна картина світу, семантична структура слова, лексема, семема, сема.

В статті здійснюється спроба моделювання британської мовної картини світу XVIII – XXI століть через призму еволюції семантичної структури слова. В роботі використано матеріали в області лінгвокультурології та етнолінгвістики. Розглядається трансформація мовної картини світу в контексті аналізу модифікацій семантичної структури лексеми *father* на британському лексикографічному матеріалі останніх чотирьох століть.

Ключевые слова: лингвокультурология, языковая картина мира, семантическая структура слова, лексема, семема, сема.

The article presents the attempt to model the British linguistic world image of the 18th–21st centuries applying ethnolinguistic and linguistic-cultural surveys. The paper considers the transformation of the world in the context of the analysis of the semantic structure modification of the lexeme *father* using the lexicographical sources of Britain during the last four centuries. The definitions of the lexeme under study are schematically given in the chart in the original language. Using the systemic lexicographical analysis of the linguistic view of the world the attempt is made to connect national cultural features of the English language with social ethnic peculiarities of the native speakers. The point of view at the lexicographical products as the treasury of cultural and historical memory of the nation is given. The semantic structure of the word is considered through the tight connection with the hierarchy of ideas in the mental world model. The modifications of the lexeme structural components, the loss of the existing and the acquirement of new meanings and their shades are bound with both the language development and with the extralinguistic factors such as the development of the community, social, political and historical events.

Keywords: linguistic culturology, ethnolinguistic, linguistic world image, semantic structure of the world, definition, lexical meaning, lexeme, sememe, seme.

Впродовж останніх десятиліть лінгвістів особливо цікавлять питання ролі мови у пізнанні світу, взаємозв'язку мови і культури, мови і мислення, природи мовної картини світу тощо. Науковими розвідками пропонується немало варіантів вирішення проблем у зазначених площинах, але загальноновизнаної теорії поки що не існує. Слід вказати, що у зв'язку з цим з'явилися нові скерування лінгвістики, які репрезентують новітні дослідження у галузі етнокультурних складових мови, мовної особистості, мовних стереотипів, ведуться дискусії щодо розмежування мовної та концептуальної картин світу та багато ін. В запропонованій статті здійснюється спроба відстежити розвиток британської мовної картини світу, опираючись на структурно-семантичні зміни лексеми *father*.

Витоки розробок відношення мови-мислення і мови-культури сягають Й. Гердера та В. фон Гумбольдта. У «Трактаті про походження мови» (1770) Гердер пов'язав чотири фундаментальні феномени людства – мову, культуру, суспільство і національний дух. Мова за своїм походженням зв'язана із культурою і вдосконалюється разом із суспільством. Філософ впевнений, що в кожній національній мові «втиснутий розум даного народу і його характер» [2, с. 233]. Ці думки продовжив відомий німецький філософ і мовознавець В. фон Гумбольдт. Він вбачає у мові «дух народу», вона є його зовнішнім проявом [3, с. 147]. Він вважав, що з кожною новою мовою ми долучаємося до нової системи думок і відчуттів [4, с. 312]; мова завжди втілює в собі своєрідність цілого народу [4, с. 349]; мови формують та визначають національний характер [4, с. 363]. З допомогою мови можна проникнути у найвищі і найглибші сфери, у всю багатоманітність світу [3, с. 6]. Схожої думки дотримуються Р.А. Будагов, який вважав, що будь-яка національна мова – це не лише окрема система позначень, але і результат своєрідного відображення всієї діяльності людей, які говорять даною національною мовою [6, с. 70].

Таким чином, говоримо про національну специфіку мислення і національну культуру, які знаходять відображення в етнічній мові через формування мовної картини світу (МКС) – «суб'єктивно-об'єктивного образу реального світу». МКС не лише відкриває доступ до пізнання особливостей національного світобачення окремої лінгвокультурної спільноти, але й акумулює її культурне надбання [1, с. 338].

Ю. Д. Апресян вважав, що у картині світу відбиті найважливіші уявлення про внутрішній світ людини, в ній конденсується досвід інтроспекції поколінь, вона відображає окремий спосіб сприйняття та організації світу [8, с. 55]. Основоположник

Люблінської школи етнолінгвістики С. Бартмінський трактує МКС як інтерпретацію дійсності засобами мови, що охоплює всю багатомірність поглядів на світ, людину, речі і події. Він уточнює, що МКС не є дзеркальним відображення чи «фотознімком» реальності, а її інтерпретацією, суб'єктивним портретом [9, с. 266]. Бартмінський намагається дати відповідь на питання, який мовний матеріал може стати основою опису (реконструкції) МКС. Для нього таким матеріалом слугує лексичний склад мови. Лексика за С. Бартмінським виступає характерним «інвентарем культури», живим і динамічним, який постійно збагачується новими одиницями; вона є своєрідним сейсмографом, який фіксує стан розвитку суспільства, цивілізації і культури [9, с. 269–270].

Найповніше і найточніше лексичний склад мови відображений у словниках. Зазначимо, що словник у розумінні Е. Сепіра це – дзеркало культури, яке значною мірою відображає рівень її розвитку. Словник у стосунку до змістової сторони мови завжди виступає у вигляді набору символів, які відображають культурний фон окремого суспільства [7, с. 276]. Зміни в лексиці обумовлюються різним причинами, більшість із яких мають культурний характер і залежать від історії самої культури [7, с. 242].

А. Хроленко пропонує застосовувати словникові статті під час лінгвокультурологічного та етнолінгвістичного аналізу, оскільки вони дають надійний матеріал для теоретичних роздумів про інваріантне і специфічне в слові. Зіставлення можливе як на рівні окремих лексем, так і на рівні сукупності слів; воно стає операційною процедурою із високим ступенем надійності і доказовості [8, с. 167]. Таким чином, спроба змоделювати МКС з допомогою словникових дефініцій може бути відображена у формі таблиці. Таблиця чи матриця, як засіб моделювання, дозволяє в межах охопленого простору уявити складне, багатопланове мовне явище – семантичну структуру слова зокрема, або лексико-семантичну систему як цілісне утворення [5, с. 66].

У статті здійснюється спроба відстежити розвиток і становлення семантичної структури лексики *father* в системі мовомислення британців у контексті еволюції її лексичного значення, тобто її місце в МКС, оскільки трансформація семантичної структури слова нерозривно пов'язана із змінами у соціумі. Таким чином, дослідження семантичних модифікацій відображає зміни досліджуваного лінгвокультурного простору.

Розглянемо динаміку лексичного значення слова *father* у британській мовній картині світу. Дефініції досліджуваної лексики представлені у таблиці:

Таблиця 1
FATHER

	1768,1792	1828	1901	2000s
1	he by whom the son or daughter is begotten	the male parent	the male parent, the nearest male ancestor; rarely applied to animals	a man in relation to his child or children; a male animal in relation to its offspring
2	the first ancestor	the first ancestor	a male ancestor, the founder of a family or race, a forefather, progenitor	<i>literary</i> ancestors
3	the appellation of an old man	the title of a man reverend for age	a constructor, designer, framer, originator	an important male figure in the origin and early history of something
4	the title of any man reverend for age	one who has given original to anything	one who exercises protecting care like that of a father; one who shows paternal kindness	a man who provides care and protection
5	one who has given original to anything good or bad	the ecclesiastical writers of the first centuries	applied to God	the oldest member or doyen of a society or other body
6	the ecclesiastical writers of the first centuries	one who acts with paternal care and tenderness	ecclesiastical uses	<i>(the Father)</i> (in Christian belief) the first person of the Trinity; God
7	one who acts with paternal care and tenderness	the title of a popish confessor	a respectful title given to an old and venerable man; and with the personification to a river	used as a title of respect for an old and venerable man or for something personified as such a man
8	the title of a popish confessor	the title of a senator of old Rome	the oldest member of a society	(often as a title or form of address) a priest
9	the title of a senator of old Rome	the appellation of the first person of the adorable Trinity	<i>pl.</i> the leading men or elders of a city or an assembly	early Christian theologians (in particular of the first five centuries) whose writings are regarded as especially authoritative
10	the appellation of the first person of the adorable Trinity			
11	the compellation of God as creator			

Головним матеріалом аналізу слугували наступні тлумачні словники: *A Dictionary of The English Language in which the Words are deduced from their Originals, explained in their Different Meanings* (1768, 1792) [13; 14], *A Dictionary of The English Language* (1828) [12], *A New English Dictionary on Historical Principles. Vol. IV. F – G* (1901) [11], *Oxford English Dictionary Online* [15].

Поверхневий розгляд поданих дефініцій справляє враження, що понятійна структура як і лексико-семантична не зазнали значних змін впродовж останніх чотирьох століть. Але детальний аналіз вказує на втрату певних компонентів, набуття нових значень та відтінків значень, розширення або звуження випадків вживання.

Так, перше значення однакове у всіх, використаних при аналізі, словниках – «чоловік, який має пряме відношення до своїх дітей», що дає можливість виокремити сему 'батько': *Ginetti ... proved the Fathers own Son* (Жинетті довів, що він є сином свого батька) [11]; *The early comics, and this movie, are loaded with family drama missing fathers, vulnerable fathers, fathers-gone-bad* (Ранні комікси, як і цей фільм, наповнені сімейною драмою – зниклі батьки, вразливі батьки, погані

батьки) [15]. Крім того, дане тлумачення можна застосувати і до тварин, що також вказується у дефініції та ілюструється прикладами: *The litill birdis straikis their fader in the face with thair wingis* (Маленькі пташки плескали крилами свого батька по голові) [11]; *The males – exemplary fathers among amphibians – stay behind to protect the tadpoles* (Особи чоловічої статі – зразкові батьки поміж амфібіями – залишаються позаду для захисту головастиків) [15].

Простеживши перші значення усіх дефінітивних структур, можна зауважити, що у XX ст. подається сема 'приймний', про це свідчить частина визначення словника *NEDHP* «найближчий родич чоловічої статі; той, хто всиновив дитину», що підтверджується також ілюстрацією: *Sons inferior to these ... claim the family of their adoptive father* (Сини, вищі за це, ... визнають сім'ю прийомного батька) [11]. Ця ж сема присутня і у сучасному словнику: *the art collection was bequeathed to him by his adoptive father* (його прийомний батько заповів йому колекцію мистецьких творів) [15]. У такому розширенні вживання вбачаємо відображення певних соціальних і суспільних змін, які доповнили сприйняття батька не лише як біологічного предка, але й додали морально-аксіологічну складову – той, хто виховує, дбає, забезпечує.

Друга позиція усіх чотирьох словників, залучених у дослідженні, також вказує на біологічний аспект лексеми *father*, оскільки йдеться про предків, засновників роду, прародичів: *God who fed Our fathers here with mannas* (Бог нагодував наших предків манною); [11]; *Now for the other point of view – what about outdoor rituals, and why do we need to purify when our ancestral mothers and fathers didn't even know about soap?* (З іншого боку, як щодо ритуалів на відкритому просторі, чому ми повинні очищатись, якщо наші предки навіть не знали про мило?) [15].

Поступова «міграція» з п'ятої позиції на третю значення «той, хто є творцем, першим» вказує на перехід до нового аспекту у сприйнятті аналізованої лексеми. Тобто, йдеться про створення певних нематеріальних речей чи закладення початку окремих історичних подій. Власне це підтверджують ілюстрації словникових статей: *Hannibal was called the father of warlike stratagems* (Ганнібала називали батьком воєнних стратагем) [11]; *Teller was known as the father of the H-bomb for his work on developing hydrogen bombs* (Теллер відомий як батько водневої бомби завдяки роботі над розвитком гідрогенних бомб) [15]. Бачимо, що тут лексема *father* вживається метафорично, у переносному значенні, на позначення основоположника, зачинателя. Вважаємо, що три семантики, проаналізовані вище, можна поєднати однією семою 'творець', проте у різних аспектах: біологічному і матеріальному.

Під номером сім у словнику *A Dictionary of The English Language in which the Words are deduced from their Originals, explained in their Different Meanings* (1768, 1792) присутнє значення «той, хто надає захист і піклування». Схиляємось до думки, що йдеться про чоловіків, які за своєю соціальною роллю мають схожі до батька функції, наприклад, керівник, лідер громади, країни тощо. Дане тлумачення вдало ілюструють приклади із словникових тлумачень: *In a typical company, the boss is a ruler and father to his subordinates* (У типовій компанії бос є керівником і батьком для своїх підлеглих); *He now wants to be the father of the nation, a unifying figure* (Він тепер хоче бути батьком нації, об'єднуючою ланкою) [15].

П'ята позиція сучасного словника *Oxford English Dictionary Online* подає трактування лексеми *father* через призму становища чоловіка у суспільстві, а саме як шанованого члена спільноти, свого роду старійшини. Це значення є злиттям восьмої і дев'ятої семантики словника *A New English Dictionary on Historical Principles. Vol. IV. F – G* (1901), які, в свою чергу, вміщують тлумачення «титул сенатора Риму» словників *A Dictionary of The English Language in which the Words are deduced from their Originals, explained in their Different Meanings* (1768, 1792) та *A Dictionary of The English Language* (1828). Проілюструємо сказане цитатами: *Sir Edward Sabine, now in his ninety-second year is the father of the Society* (Дев'яностодворічний сер Едвард Сабін є старійшиною міста); *A council of senators, emphatically styled the Father of the City* (Рада сенаторів наполегливо іменувала старійшину міста); ... *Villers, M.P., 'Father of the House of Commons', was robbed of his watch on Thursday* (У члена парламенту Вільєрса, старійшини палати обшин, у четвер було поцуплено годинник) [11].

Третє і четверте значення у *A Dictionary of The English Language in which the Words are deduced from their Originals, explained in their Different Meanings* (1768, 1792) вказує на використання лексеми *father* для позначення і форми звертання до літнього чи шанованого чоловіка, що наводить на думку про те, що досліджувана лексема вживається як маркер соціальних ролей і становища у суспільстві, а також як персоніфіковане уособлення речей матеріального світу, наприклад, *You are old, Father William, the young man cried* (Ви вже старий, батьку Вільяме, вигукнув молодий чоловік) [11]; *In the course of the displays the visitor is taken on a journey from the source of Old Father Thames and down its 354 km course to the sea* (В ході показу відвідувач бере участь у подорожі від гирла старого батька Темзи і вздовж його 354-кілометрової дороги до моря) [15]. Але той факт, що це значення опускається на сьому позицію ієрархії на початку XX ст. (відповідно до *A New English Dictionary on Historical Principles. Vol. IV. F – G* (1901)) і продовжує займати ту ж позицію до початку XXI ст., свідчить про нівелювання факту розподілу населення на соціальні групи чи стани, а також про тенденцію до спрощення міжособистісних зв'язків. А це, в свою чергу, маніфестує безпосередній зв'язок лексичної системи мови і екстралінгвальної дійсності, а точніше взаємозв'язок МКС та суспільства.

Актуальною та перспективною для розгляду є динаміка уживання лексеми *father* на позначення Бога чи звертання до Нього. У словниках *A Dictionary of The English Language in which the Words are deduced from their Originals, explained in their Different Meanings* (1768, 1792) та *A Dictionary of The English Language* (1828) це значення посідає найнижчу позицію семантичної структури, а на початку XX ст. переходить на п'яту позицію. Такий «стрибок», можливо, відображає зміни у сприйнятті самого поняття «Бог» та історичні події пов'язані із популяризацією і новим прочитанням католицизму в Англії завдяки «Оксфордському руху» 1833-1845 рр., який відстоював відновлення традиційних канонів християнської віри і їх включення до англіканської літургії та богослов'я [10]. У XXI ст. це значення мігрує на шосту позицію, що пов'язуємо із загальною світовою тенденцією до поширення матеріалістичного світогляду, агностицизму, атеїзму, популяризації світського способу життя. Таким чином, підтверджується думка про прямий зв'язок між подіями у суспільстві та змінами у лексичному складі мови – словник завжди відображає позамовні події, хоча із відставанням у часі.

Ще один варіант вживання досліджуваної лексеми у сфері теології знаходимо на шостій і восьмій позиції словника XVIII ст., де він тлумачиться як «теологи перших століть» та «титул духовника» відповідно. У XX ст. ці обидві семантики об'єднуються під «використовується у церковній практиці», а на сучасному етапі повертається на кінцеві позиції і знову розпадається на два компоненти «форма звертання до священика» і «ранні теологи християнства». Наведемо ілюстрації із словникової статті: *We would like to welcome our new Parish Priest, Father Barney King, the new Curate in Omeath* (Ми б хотіли запросити нашого нового парафіяльного священика, отця Барні Кінга, нового вікарія Омета); *If each tradition derives from the Fathers of the Church, then the churches of East and West have the task of discovering the compatibility of their doctrines* (Якщо кожна традиція походить від отців церкви, тоді західна і східна церкви мусять дослідити сумісність власних доктрин) [15]. Схиляємось до думки, що причиною такої динаміки можуть слугувати ті ж події та суспільні рухи, описані вище («Оксфордський рух»).

Таким чином, проаналізувавши семантичну структуру лексеми *father*, можемо сказати, що її основними компонентами є 'чоловік', 'предок', 'творець', 'перший', 'лідер', 'основоположник'. Інтерпретуючи семантичну структуру в діахронічному аспекті, слід зазначити, що досліджувана лексема не отримує концептуально нових значень, а лише звужує чи розширює існуючі. Ця динаміка дозволяє стверджувати, що поняття батька в британській мовній картині світу змінюється повільно, воно отримує нові відтінки значень на позначення нових функціональних призначень, а також використовується як маркер соціальних ролей і суспільних класів.

Динаміка значення слова і, зокрема, словникової дефініції в контексті мовної картини світу маніфестує тісний взаємозв'язок мовних одиниць із позамовними реаліями і їх взаємовплив. В даному випадку лексична система мови є чутливим індикатором суспільних змін. Соціальні чинники найістотніше впливають на лексико-семантичну структуру, тому саме вона змінюється найбільше під час складних історичних періодів розвитку суспільства, трансформації суспільного і політичного устрою, науково-технічних революцій, культурних подій.

Опрацьований матеріал дає змогу відстежити динаміки лексем в контексті еволюції національної мовної картини світу, вважаємо, що необхідно досліджувати ширше коло лексичних одиниць, щоб якомога більше розкрити картину світу в цілому.

Література:

1. Антология концептов / Под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. – М. : Гнозис, 2007. – 512 с.
2. Гердер И. Г. Идеи и философия истории человечества / И. Г. Гердер. – М. : 1977. – 703 с.
3. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1984. – 397 с.
4. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры / В. фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985. – 448 с.
5. Мельник Я. Г. Субъективность как языковая категория / Я. Г. Мельник. – Ивано-Франковск, 1997. – 128 с.
6. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Б. А. Серебrenников, Е. С. Кубрякова, В. И. Поставалова и др. – М. : Наука, 1988. – 216 с.
7. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир; [пер. с англ.; под. ред. А. Е. Кибрика]. – М. : Найка, 1993. – 656 с.
8. Хроленко А. Т. Основы лингвокультурологии: учеб. пособие / А. Т. Хроленко; под ред. В. Д. Бондалетова. – 3-е изд., испр. – М. : Флинта: Наука, 2006. – 184 с.
9. Bartminski, Jerzy. Der Begriff des sprachlichen Weltbildes und die Methoden seiner Operationalisierung // Tekst i dyskurs – Text und Diskurs. – 2012. – № 5. – S. 261–289.
10. Faught, C. Brad. The Oxford Movement: A Thematic History of the Tractarians and Their Times / Brad C. Faught. – University Park, PA: Pennsylvania State University Press, 2003. – 184 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

11. A New English Dictionary on Historical Principles. Vol. IV. F – G [ed. by Dr. James A.H. Murray, Henry Bradley]. – Oxford : The Clarendon Press, 1901. – 1174 p.
12. Johnson, S. A Dictionary of The English Language / Samuel Johnson, John Walker. – London, 1828.
13. Johnson, S. A Dictionary of The English Language in which the Words are Deduced from their Originals, explained in their Different Meanings / Samuel Johnson. – Dublin : printed by W. G. Jones, 1768.
14. Johnson, S. A Dictionary of The English Language in which the Words are deduced from their Originals, explained in their Different Meanings / Samuel Johnson. – London, 1792
15. Oxford English Dictionary Online / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/father?q=FATHER&searchDictCode=all>

УДК 81'233:378.147 (477)

С. В. Мудра,

Національний Університет Біоресурсів та Природокористування України, м. Київ

МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СТРУКТУРНИЙ КОМПОНЕНТ ПРОЦЕСУ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ КОНКУРЕНТОЗДАТНИХ ФАХІВЦІВ У ВНЗ УКРАЇНИ

Досягнення якісно нового соціально-економічного стану України, обумовленого прагненням до економічної та соціокультурної інтеграції в міжнародне товариство безпосередньо пов'язане зі змінами у поглядах на якість і рівень життя в країні. Створення умов для отримання конкурентних переваг в світі є головною умовою економічної і соціальної стабільності України. Очікувані зміни можливі лише за умови підвищення продуктивності праці, що, в свою чергу, залежить від наявності на вітчизняному ринку праці сучасних висококваліфікованих фахівців. Отже, будь-які трансформаційні зміни в економіці неможливі без реформування та модернізації підготовки конкурентоздатних фахівців.

Ключові слова: *якість, якість освіти, компетентність, мовленнєва компетентність, особистість, соціум, вищий навчальний заклад, конкурентоздатний фахівець.*

Достижение качественно нового социально-экономического состояния Украины, обусловленного стремлением к экономической и социокультурной интеграции в международное общество напрямую связано с изменениями во взглядах на качество и уровень жизни в стране. Создание условий для получения конкурентных преимуществ в мире является главным условием экономической и социальной стабильности Украины. Ожидаемые изменения возможны лишь при условии повышения производительности труда, что, в свою очередь, зависит от наличия на отечественном рынке труда современных высококвалифицированных специалистов. Итак, любые трансформационные изменения в экономике невозможны без реформирования и модернизации подготовки конкурентоспособных специалистов.

Ключевые слова: *качество, качество образования, компетентность, речевая компетентность, личность, социум, высшее учебное заведение, конкурентоспособный специалист.*

Achievement of a new socio-economic situation in Ukraine, due to the desire for economic and socio-cultural integration in the international community is directly related to changes in the views on the quality and standard of living in the country. Creating conditions for Competitive Advantage in the world is the main condition for economic and social stability in Ukraine. Expected changes are possible only if the increase in labor productivity, which in turn depends on the presence in the domestic labor market today highly qualified specialists. Consequently, any transformations in the economy is impossible without reforming and modernizing training competitive professionals.

Key words: *quality, quality, competence, language competence, identity, society, higher education institutions, competitive specialist.*

Постановка проблеми. Сьогодні не викликає заперечень той факт, що освіта є фундаментом переходу до інноваційної моделі розвитку економіки через підготовку якісного трудового потенціалу. Посилення зв'язку освіти та економіки, необхідність орієнтації освіти на потреби ринку праці висунули підвищені вимоги до якості підготовки фахівців у вищій школі. Основними ознаками поняття «якість» є: цілісність, ієрархічність, аксіологічність, мінливість, внутрішньо-зовнішня обумовленість, вимірюваність тощо. Для більш адекватного і повного розуміння проблеми забезпечення якості освіти досліджено фактори новизни в існуючих її наукових обґрунтуваннях.

Філософський підхід до тлумачення поняття «якість» розкриває розуміння його як внутрішньої субстанційної характеристики об'єкта і визначається тим, що об'єктивно являє відносно стійку, внутрішньо визначену сутність об'єкта. За функціонального підходу якість – це відповідність стандартам або специфікації; відповідність запитам споживачів. За джерелом вимог виокремлюється виробничий (відповідність нормам і стандартам) і соціальний (відповідність запитам споживачів) аспекти якості. За широтою аналізу якість визначається як якість результатів, або як якість результатів, процесу та умов, у яких він відбувається [1].

Найбільш поширене тлумачення якості полягає в тому, що вона визначає міру цінності, вартості чого-небудь, його здатність задовольняти певні потреби, цілі, норми тощо.

Разом з тим, здійснений системно – термінологічний аналіз категорії «якість освіти» дозволив нам визначити її через сукупність таких аспектів: результативно-нормативного (відповідність якості підготовки випускників вимогам державних освітніх стандартів); процесуально-нормативного (відповідність якості процесу освіти нормам і вимогам); результативно-особистісного (відповідність якості випускників запитам споживачів освітніх послуг); процесуально-особистісного (відповідність якості освіти потребам, можливостям та інтересам суб'єктів освітнього процесу) [2].

На підставі здійсненого нами аналізу якість освіти визначено як міру відповідності процесу та результатів освіти вимогам держави, суспільства, запитам споживачів, потребам, можливостям та інтересам всіх суб'єктів освітнього процесу.

Якість вищої освіти ми розуміємо як збалансовану відповідність вищої освіти (як системи, процесу і результату) встановленим потребам, вимогам, цілям, нормам, стандартам, що визначаються окремими громадянами, організаціями, підприємствами, суспільством та державою в цілому. При цьому складниками якості вищої освіти є: якість підготовки випускників ВНЗ, як якість результату вищої освіти; якість державних освітніх стандартів, якість діючої нормативної бази, якість освітніх програм; якість матеріально-технічної, навчально-методичної, лабораторної бази вищої освіти; якість освітніх технологій; якість професорсько-викладацьких та науково-дослідницьких кадрів вищої школи; якість виховання; якість управління ВНЗ тощо [3].

Сутність професійної підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ означено нами як процес засвоєння студентами фундаментальних знань, набуття умінь, навичок, компетентностей, які забезпечують їх готовність до успішного виконання професійних функцій, виявлення реалізаційних здатностей особистості, потребу до постійної самоосвіти й саморозвитку.

Стрімкий процес глобалізації, посилення міжнародного розподілу праці та жорстока конкуренція у світовій економіці висувають на перший план питання якості освіти трудових ресурсів.

У широкому значенні 'якість освіти' найчастіше розуміють як ступінь відповідності змісту, форм та засобів навчання та рівня освітньої підготовки випускників навчальних закладів очікуванням та потребам особистості, держави та суспільства. Країни Європейського Союзу дієвим інструментом забезпечення якості освіти визнали компетентнісний підхід, який сьогодні утверджується в більшості європейських національних освітніх систем. Сформульовано чотири стратегічні надзавдання для сучасної європейської освіти:

- навчити жити разом;
- навчити вчитися;
- навчити діяти;
- навчити відповідати за власні вчинки та своє життя.

Для уточнення поняття скористаємося визначенням російських дослідників О. Н.Олійникової, А. А. Маравтевої, Є. В. Коновалової, Є. В. Тартакової, які трактують поняття 'компетентність' як спроможність особистості на основі органічної єдності набутих знань, умінь, досвіду та ставлень здійснювати як звичайну, так і нову діяльність у певній галузі.

На думку автора, поняття 'компетентність' в контексті визначення кінцевої мети діяльності закладу освіти можна пояснити як набуту характеристику особистості випускника, яка, базуючись на певних ціннісних переконаннях, охоплює відповідні знання, уміння і навички та дозволяє застосовувати їх в самостійній практичній діяльності для реалізації власного життєвого потенціалу.

Рада Європи визначила перелік з п'яти ключових компетентностей, якими необхідно озброїти молодих європейців в умовах розширення та інтеграції ринків праці, старіння населення континенту, зростання рівня міграції, безробіття і, як наслідок, посилення соціальної нерівності громадян:

1. Політичні та соціальні компетентності.
2. Компетентності, пов'язані з життям у мультикультурному суспільстві.
3. Компетентності, які стосуються володіння усним та писемним мовленням.
4. Компетентності, пов'язані з розвитком інформаційного суспільства.
5. Готовність та здатність учитися протягом усього життя.

Молодого європейця, який живе повноцінним життям в умовах глобалізації, важливо озброїти знаннями про те, як налагоджувати стосунки з іншими, працювати в команді (неоколективізм), розв'язувати конфлікти. Потрібно навчити випускника самостійно складати та реалізовувати життєві плани та персональні проекти, діяти незалежно з урахуванням суспільних норм, усвідомлювати наслідки своїх самостійних рішень та вчинків, захищати свої законні права, інтереси, потреби.

Отже, поняття 'компетентність' можна визначити як сукупність, єдність знань, умінь та ставлень у відповідному контексті, а ключові компетенції трактувати як такі, що потрібні індивідууму для особистісного розвитку, активного громадянства, соціальної інтеграції та зайнятості.

Європейська довідкова система називає вісім ключових компетентностей:

1. Спілкування рідною мовою.
2. Спілкування іноземною мовою.
3. Математична компетентність та базові компетентності в галузі науки та техніки.
4. Цифрова компетентність (компетентність у сфері сучасних інформаційно-цифрових технологій).
5. Уміння вчитися.
6. Міжособистісна, міжкультурна, соціальна та громадянська компетентність.

7. Підприємливість.
8. Культурна виразність.

Вітчизняна педагогіка має вже напрацювання в цьому напрямі. Проблему компетентності на різних рівнях аналізу розробляли С.Гончаренко (тлумачення явища компетентності), І.Тараненко (компетентність як здатність до найефективнішого застосування знань), А.Василюк (сучасні підходи до компетентності вчителів), К. Корсак (цивілізаційна компетентність), М.Михайличенко, В.Аніщенко (професійна підготовка НП основі стандарту компетентності).

Українські вчені по-різному тлумачать поняття компетентності. Найбільшого поширення в нашій науковій літературі набуло визначення компетентності як сукупності знань та умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки діяльності, використовувати інформацію.

Компетентність – це загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях та знаннях, здобутих завдяки навчанню.

У деяких працях вітчизняних дослідників натрапляємо на семантичні поняття: 'компетентність' та 'група компетентностей'. Практично одним словом ми називаємо і загальну здатність і її компоненти, тобто складові групи компетентностей. В цьому можна підкреслити професійну компетентність людини, а можна виокремити конкретні складові, які переважно її визначають.

На основі міжнародних та національних досліджень вчені Академії педагогічних наук України виокремили сім наскрізних для всіх рівнів освіти ключових компетенцій: навчальна, культурна, здоров'язберігаюча, інформаційно-комунікативна, соціальна, громадянська та підприємницька. Але особливе місце сьогодні посідає мовленнєва компетенція – це вміння адекватно й доречно, практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, міркування тощо), використовувати для цього як мовні, так і позамовні засоби (невербальну знакову систему) та інтонаційні засоби виразності мовлення.

При аналізі феномену мовленнєвої компетентності за основу беруться досягнення таких наук як риторика, соціопсихолінгвістика, неориторика, етносоціопсихолінгвістика тощо, що дозволяє побачити у процесі мовленнєвої діяльності людини наявність мовних та мовленнєвих знань, умінь та навичок, на яких базується професійно-мовленнєва комунікація, власний повсякденний, соціальний, практично-технологічний, комунікативний, професійний досвід, інтелектуальні, художні й організаційні (лідерство, комунікабельність) здібності, моральні, етичні, релігійні та інші цінності. Так було визначено такі критерії оцінки показника «мовної та мовленнєвої компетенції та компетентність особистості»: досконале володіння та вміння правильно використовувати у процесі комунікації вербальні та невербальні знакові системи, норми мови та техніку мовлення.

На мовну та мовленнєву компетентність впливають наступні чинники:

- лексична компетенція – наявність певного запасу слів для обслуговування професійно-мовленнєвої та інших видів діяльності і спілкування; здатність до адекватного використання лексем, доречне вживання образних виразів (фігур і троп), приказок, прислів'їв, фразеологічних зворотів тощо.

- фонетична компетенція – правильна вимова усіх звуків рідної мови, звукосполучень згідно з орфоепічними нормами, наголосів, добре розвинений фонетичний слух, що дозволяє диференціювати фонем; володіння інтонаційними засобами виразності мовлення (тембр, сила, висота голосу, логічні наголоси тощо);

- граматична компетенція – вживання граматичних форм рідної мови згідно з законами й нормами граматики (рід, число, відмінок, кличний відмінок тощо), чуття граматичної форми, наявність корекційних навичок щодо правильності вживання граматичних норм;

- діалогологічна компетенція – володіння діалоговими і монологічними техніками спілкування, технікою ведення спору, технікою упізнання невербальної знакової системи, технікою роботи з текстовим матеріалом тощо.

Висновки. Компетентнісний підхід на перше місце ставить не поінформованість особистості, а вміння на основі набутих знань вирішувати проблеми, які виникають у різних ситуаціях.

Компетентісна освіта зорієнтована на практичні результати, досвід особистісної діяльності, вироблення ставлень, що зумовлює принципові зміни в організації навчання, яке стає спрямованим на засвоєння конкретних цінностей та життєво необхідних знань та умінь. У цьому контексті сьогодні змінюються і підходи до оцінювання результатів початкової діяльності як складової навчального процесу. Метою навчання мають бути сформовані компетенції, які розуміються як загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді та цінностях особистості.

Удосконалення освітнього процесу з позиції компетентісного підходу полягає в тому, щоб навчити учнів застосовувати набуті знання й уміння в конкретних навчальних та життєвих ситуаціях.

Майбутня професійна діяльність конкурентоздатних фахівців випускників ВНЗ вимагає від них не тільки професійної майстерності, а й широкої загальної освіти, оскільки вона пов'язана з інтенсивним усним і писемним спілкуванням, передбачає широку мовленнєву практику, потребує точного вираження понять і категорій у різних сферах професійної діяльності.

Під час виконання своїх безпосередніх обов'язків фахівцеві виступає в різних комунікативних ролях: веде ділове листування, складає законопроекти, проекти постанов, договори й угоди, спілкується з іншими фахівцями та громадянами різного рівня культури. Недотримання та порушення мовних норм може стати причиною непорозуміння, викликати заперечну реакцію у співрозмовника і негативно позначитися на його подальшій кар'єрі [7, с. 3].

Мовленнєва компетентність – це поєднання мислення і мови, точність вираження думок, почуттів, ясність, зрозумілість смислових зв'язків і відношень одиниць мови в мовленні зв'язкам і відношенням предметів і явищ у реальній дійсності. Культурі мовлення, як і культурі спілкування, потрібно вчити на всіх етапах підготовки, перепідготовки конкурентоздатних фахівців.

Література:

1. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов – М. : Изд-во «Советская энциклопедия», 1973. – С. 847.
2. Радомская, М. В. Единый государственный экзамен в обеспечении качества общего образования : дис. ... канд. пед. наук / М. В. Радомская. – Таганрог, 2006. – 148 с.
- Библиотека авторефератов и диссертаций по педагогике <http://nauka-pedagogika.com/pedagogika-13-00-08/dissertaciya-strategicheskoe-upravlenie-kachestvom-professionalnoy-podgotovki-spetsialistov-v-vuze#ixzzsZWDUZOE>
3. Субетто А. И. Квалиметрия человека и образования (методология и практика): итоги, проблемы, направления / А. И. Субетто // Материалы симп. «Квалиметрия в образовании: методология и практика». – М. : ИЦПКПС, 2002. – С. 175.
4. Елисеева Т. Качество образования: методологические основания дискуссии / Т. Елисеева, Б. Батурич // Высшее образование в России. – 2005. – № 11. – С. 11–17.

5. Федько А. В. Якість освіти як філософія та педагогіка розуміння доцільного / А. В. Федько, Ю. М. Федько // Вища освіта України. – 2006. – № 1. – С. 170–171.

7. Мельникова К. І. «Паблік Рілейшнз» як функція управління в органах державної влади / К. І. Мельникова, С. Є. Рязанова // Актуальні проблеми державного управління: Науковий збірник, № 2. – Харків : УАДУ Харківський філіал, 1999. – С. 40–46.

8. Веніг Н. Мовленнєва культура учнів / Н. Веніг // Обдарована дитина. – № 4. – 2000. – С. 18–20.

9. Веніг Н. Формування мовленнєвої компетенції особистості як методична проблема / Н. Веніг // 36. наук. праць (Педагогічні науки). – Херсон, 1998. – Вип. 5.

УДК 821.161.2-32 Кобилянська

Н. В. Науменко,

Національний університет харчових технологій, м. Київ

КОНЦЕПТОСФЕРА ПРИРОДИ ТА МИСТЕЦТВА У МАЛІЙ ПРОЗІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

У статті з позицій синтезу натурфілософських та культурологічних елементів аналізується прозова спадщина Кобилянської, де органічно поєднані неоромантичний стиль із індивідуально-вольовою спрямованістю, прагненням до рівноваги душевних переживань і реального життя.

Ключові слова: український модернізм, творчість Ольги Кобилянської, проза, природа, мистецтво.

В статті с позицій синтезу натурфілософських і культурологічних елементів аналізується прозаїчне спадщина Ольги Кобилянської, де органічно поєднані неоромантичний стиль і індивідуально-волевий напрямленість, стремління к рівновесію душевних переживань і реальної життя.

Ключевые слова: украинский модернизм, творчество Ольги Кобилянской, проза, природа, искусство.

The article represents the analysis of small prose works by Olha Kobylyans'ka, accomplished with the means of synthesis of natural philosophical and culturological elements. There was shown the writer's manner as an organic combination of neoromantic style and individual willingly intentions, the aspiration to balance between spiritual experience and real life.

Keywords: Ukrainian modernism, Olha Kobylyans'ka's works, prose, nature, arts.

Ольга Кобилянська увійшла в українську літературу насамперед як виразниця прагнень і змагань інтелігенції, зокрема освіченого жіноцтва. Широка описовість у її творчості замінюється глибоким психологізмом, епіка поступається витонченому ліризму та сповідальним інтонаціям, реалістичні картини природно поєднуються з романтично забарвленими. Пейзаж перстає бути тільки фоном подій. Він персоналізується і виходить на перший план, а крім того, втілюється в музичному бетховенівському темпоритмі («Природа», «Битва», «Під голим небом», «Некультурна», «У неділю рано зілля копала...»).

Доробок Кобилянської становлять прозові твори хронікального та подієвого закрою, позначені різним ступенем вияву елементів власне новелістичних – уміння показати мале у великому та велике у малому, контрапункти оповіді, ощадність у застосуванні зображально-виражальних засобів, завдяки чому твір стає відкритим до співтворчості [3, с. 147]. Серед авторських жанрових визначень – оповідання, новела, нарис, етюд, гумореска, фантазія, фрагмент, поезія в прозі; самі ж художні твори засвідчують потужну взаємодію елементів кожного з названих жанрів, створення нових модифікацій, ще не заявлених особливою термінологією в літературознавстві.

Це й дозволяє дослідникам говорити про прозу Кобилянської як один із концептуальних виявів синтезу мистецтв, на основі якого установлюється певна інтеграційність доробку письменниці: наприклад, «Під голим небом», визначений у підзаголовку як нарис, – «малюнок з елементом містицизму» (сама Ольга Кобилянська), імітація малюнка пером (І. Денисюк), імітація китайського живопису гошуа (Наталія Науменко).

Сучасному прочитанню знакових літературних явищ варто бути об'ємним і всебічним, тому, віддаючи данину дослідникам стилістики доробку Ольги Кобилянської, говоримо про *стильовий синкретизм її прозових творів*, утвердження якого через синтез натурфілософських і культурологічних (мистецьких) концептів і стало **метою цієї роботи**.

Перша друкована новела Ольги Кобилянської «Природа» (1897) подає любовну історію конкретних людей: героїні – «руської мадонни» та героя – молодого гуцула, сюжетні лінії яких перетинаються, доповнюючи та заперечуючи одна одну. За стильовим визначенням цей твір належить до **неоромантизму**, завдяки пейзажному тлу, на якому розгортається оповідь (Карпатські гори) та особливостям сюжету, «*істотним елементом якого є боротьба, небезпека, часом таємничі або надприродні події*» [10, с. 244].

Проте з огляду на те, що зазначені концепти в новелі «Природа» постають переважно як ідеї, явлені через внутрішні переживання героїв («*Над усе любила боротьбу...*», «*...він немовби ще раз пережив усе із нею...*»), то переосмислена таким чином поетика **неоромантизму** дає змогу визначити іншою стильовою рисою твору Ольги Кобилянської *символізм*.

У новелу як оповідний жанр Ольга Кобилянська уводить широкі музикально-психологічні звукові малюнки, посилюючи тим самим сповідальне творче начало. Письменниця започаткувала також нову в українській літературі своєрідну модерністську образно-стильову манеру, що поєднує в собі певні ознаки неоромантичного, імпресіоністичного, символістського, експресіоністичного письма [див. 2, с. 104–106].

Неоромантично-символістична розповідна структура виявляється передусім у характеристиці героїні: «*Її по природі сильна істота домагалася чогось більше, як «кімнатної краси» та супокійного розпещеного життя*», вона інстинктивно відчувала «*існування бур... борбу любила так, як любить пиши, багаті красками картини та оп'янюючу музику*» [7, с. 3].

«Золоті години побіди» – кольоризм, який є одним із неоромантичних лейтмотивів оповіді. Неоромантичним постає й двоподіл осені: на «ту, що несе вогкі, хмарні дні, пожовкле листя й холодні бурі», й «ту, що красою рівна весні». Відтак через образи природи йде протиставлення: осені й весні, світлого й похмурого, лісу (де «*потоки дзюрчать поважно й швидко, а вода їх холодна, а над їх берегами не цвітуть вже цвіти*») та долини: «*Там воздух... повен запаху айстрів, і на всьому лежить легкий сум*» [7, с. 6].

У багатій кольористичній твору відчувається імпресіоністичне «нюансування почуттів» персонажів новели. Вдаючись як до прямого, так і до опосередкованого називання кольору, Кобилянська подає пейзажне тло через ліричне сприйняття героїв: «*...небо було хмарне і тільки на заході ясно-червоняве. Мряками фантастично стовиті гори відбивалися від неба*

остро темно-голубою краскою» [7, с. 6]. Приховано кольоровою метафорою, яка має виразне характеротворче наповнення, постає наскрізний образ лісу, де зелений колір суміщається з усіма іншими, передусім із блакитним і золотим.

Як вираз складної та суперечливої долі персонажів розповідна структура новели «Природа» передбачає такий складний композиційний прийом, як *текст у тексті*, явлений у спогадах героя-гуцула.

Зміна оповідних площин знаменується двома символічними образами: кольоровим «червоне волосся» та топосом «камінь». Адже саме біла каменя відбулася перша й остання зустріч гуцула й «руської мадонни»: «*Із пропасті... піднімалася вгору дівчина*» [7, с. 9]. Спільними колірними образами в портретах героїв є червоне та біле: «червоні холошні й біла як сніг сорочка» гуцула й «червона хустка... й біле, як перлова матиця, лице» дівчини. Діаметральна протилежність образів героя та героїні, їхніх життів і долі свідчить про незмірну кількість суперечливих ідей, які вони втілюють у новелі: «культура» й «природа», «долина» й «гори», «місто» й «село».

Портрет дівчини, в якому над зовнішніми деталями переважають внутрішні, й описи почуттів гуцула в сцені рубання смереки є композиційним обрамленням «тексту в тексті» – спогаду, який починається й закінчується семантично ускладненими модифікаціями червоного кольору: «червоноволося вільда» й «який червоний жар». Спогад гуцула за особливостями оповідної структурою є новелеткою в новелі, яка за головний фабульний концепт має діалог – як у вигляді реплік, якими обмінюються герої, так і невластиво-прямої мови: «*Там (у місті) багато красних домів... У нас, у селі, лиш панотець сидить у великій домі*» [7, с. 10].

У мові гуцула як представника «природного» середовища переважають вияви тотемізму: «*Що мене найшло нещастя... сьому винна та нещаслива година, коли я втяв смереку*» та фаталізму: «*Яким кого Бог створив, таким він і є*». Героїня ж обстоє думку про те, що кожна людина сама є творцем своєї долі, що «*треба радитися голови... Не гадай, – каже вона героєві, – що темнота робить ліпшими*» [7, с. 11]. Тут чинником концентрації великого діапазону ідей, аж до одвічного філософського двоподілу добра та зла, виступає рослинний образ – зрубана смерека.

Структура «тексту в тексті» ускладнюється завдяки показові одного й того самого пейзажного тла на різних рівнях сприйняття обох персонажів. У присутності гуцула героїня вагається: «*Чи се та сама сторона, котру вона так добре знала?... Та сама зелена пропасть, та сама скалиста гора онде праворуч... Тихо, одностайно шумів ліс*» [7, с. 11–12]. Природа, в якій дівчина зазвичай «набиралася сили й терпеливості», в межах часопросторової категорії «спогад» набуває для неї ознак ворожості: «*Ще ніколи їй не здавалося так дико й самотньо; буйна зелень лісу, бачилося, задушить її*».

З появою символічної деталі – годинника – «новела в новелі» розвивається у складніший розповідний вимір – «спогад у спогаді»: золотий дзигарок, що «ходить так, як би мав душу», викликає в гуцула думки про добробут супутниці та її родини. Дівчина ж нагадує йому про сцену на панському подвір'ї, притому єдиною її прикметною деталлю для героя стала «чорна сукня коронкова». В. Домбровський називає стиль мовлення, яке діє на уяву реципієнта, «порухуючи її так, що вона репродукує наочні образи», не лише образним, а й «картинним» [4, с. 53], тим самим даючи зрозуміти силу тропів у створенні сенсорно відчутної картини довкілля.

Мова твору Ольги Кобилянської – промовисте тому свідчення. Через висловлювання героїні, яка описує лісову дорогу кількома «зворушеними» словами: «*Як тут густо росте дерево (синекдоха)... воздух майже вогкий, далі й неба не видно (гіпербола)...*» гама її внутрішніх переживань постає надзвичайно широкою: «*...поглянула... очима, повними чудного блиску. Їй усе ще не хотілося вертатися, хоч не знала чому. Далеко їй було також до того, цюби хотіла лишитися з ним... Нагло почула вона, що її воля справді не є вільна... Яка вона дурна була ще перед двома годинами!*...» [7, с. 15].

Одна й та сама, заплутана й темна дорога до полонини, якою йдуть герої, змушує їх (і, власне, й читачів) зрештою побачити один і той самий краєвид однаково: «*Перед їх очима розстелився чудовий вид*».

Великанські, порослі лісом верхи гір, синьо-темні пропасті, праліси, буйні полонини – усе разом погружене у синім... Усе те могутче, велично гарне... Увесь цей повний пишних красок простір, ся буйна, інтенсивна (підкреслення наше. – Н.Н.), *майже темно-голуба зелень*» [7, с. 16–17].

У кількох містких образах-символах оповідач передає одну й ту саму сцену однаково й водночас по-різному, згідно з особливостями світогляду кожного з героїв – в епітетах: звичайному «буйна» та науковому «інтенсивна», вжитих до образу «зелень». І якщо героїня бачить світ довкола неї, «переможена пишною красою», то герой красу природи (за висловом оповідача, «якої, бачилося, зовсім не замічав») переносить на дівчину:

«Йому здавалося, що від блиску сонця її пишне тіло прозирало до нього крізь її ясну, легку одіж. Він... чув його так, як чується зблизка сильно пахучу, оголомиаючу ростину» [7, с. 17].

Лише в одній короткій фразі – «*Навкруги тишина, самота й шум лісів*» – водночас два контрастні звукові образи. Таким чином відбувається проєкція зовнішнього, по-імпресіоністичному мінливого та по-неоромантичному тривожного світу на внутрішні почуття. Адже героїня в шумі лісів відчуває й голос моря, якого ніколи не бачила (як, до речі, й сама Кобилянська), й відтак «тишина» стає символічним кодом «мрії».

Подальший діалог між молодими людьми, який складається з уривчастих фраз: «*Сідай! – Не хочу! – Чому ні? – Тому...*» – звучить, «немов розказ». Окрім прямого значення – «розпорядження», слово «розказ» містить у собі асоціацію з розповіддю, – засновок до численних любовних історій, що побутують в архетипній пам'яті людини, й яким Ольга Кобилянська надає нового виразу на тлі епохи зламу століть.

Епітет «красна», яким гуцул раз у раз іменує дівчину, можна розглядати як синонім до слів «красива» та «червона». Цей самий образ О. Потебня наводить як один із найпоширеніших в українських піснях асоціативний трикутник: «*дівчина*» – «*красна*» – «*калина*», елементи якого єднає головне уявлення «вогню, світло». В цьому випадку калина стає символом дівчини за допомогою проміжного поняття «красна»: «Епітети слова *калина* – ясна, жарка, красна, червона – так відносять це слово до поняття вогню, що нема сумнівів... що воно має спільне походження з *калити*, тобто нагрівати до червоного кольору» [14, с. 45]. А. Мойсієнко, ведучи полеміку з В. Похльобкіним, який твердив, що червоний колір для українця – символ не любові чи краси, лише «пролітої крові, насильства або помсти», посилається на відому працю Потебні «*О некоторых символах в славянской народной поэзии*», яка «*...просто рясніє українськими прикладами, і де червона барва аж зовсім обходить без крові, насильства і помсти*» [11, с. 17].

Внаслідок кольористичного вирішення оповіді «Природи» стає закономірно посилені емоційність образів вогню, а саме – світла й червоного кольору, в кульмінаційній частині «новели в новелі»: «*Осліплює і немов упоєне побідою, заблиско сонце на заході пишним золотом, і ніжно-ясні облоки довкола нього перемінилися в яркий червоний жар*» [7, с. 18].

Від цього моменту, коли закінчується спогад – «*Ось і все!*...» – і оповідь іде звичайним шляхом, асоціації зі світлом у баченні гуцула стають невіддільними від образу його коханої: «*Йому від її дотику засіяло в тілі, мов сонце*», «*Тоді все було таке гарне, мов сонце в саме полудне*», «*Була біла як сніг, і її великі сумні очі сяяли так чудно*» [7, с. 18–20].

Лейтмотив «гірський потік», що є визначальним у творенні характерів обох персонажів, отримує подальші змістові на шарування в образі гуцула, носія «природного» начала: *«А тут, коло його ніг, колисалися хвилі... Їх звуки збудили в серці... сльози. Він почув себе самотнім (порівн. «тишина, самота та шум лісів») у спогаді парубка. – Н.Н.) і сам не знав, як почав співати. Справдешня дитина свого люду, він шукав полегшій у співі»* [7, с. 22–23].

Отож образ води – потоку, видозмінений у «сльози», а потім у «пісню», – є символічним кодом катарсису, що веде до гармонізації довкілля й душі героя: *«Далеко й широко розплилася... тужлива думка і зіллялась у прегарну гармонію з красою ясної ночі»* [7, с. 23].

Співзвучність дієслова «зіллялась» із чуттєвим (нюховим) образом «зілля» приводить до появи в уяві гуцула майже видимої постаті дівчини, доля якої після полонинської сцени невідома: *«Вона так живо стояла перед його душею в усій своїй принадній красі і з усіма своїми словами й усміхом»*.

Момент, коли гуцул рубає смереку, є для нього водночас щасливим (*«Він немов ще раз пережив усе з нею»*) та нещасливим – надрубане дерево, падаючи, замалим не вбило його: *«Озирнувся і вдивився в воду... відти роздалися слова так голосно і так виразно»* [7, с. 23]. Саме в цю мить він відчув «наглий приказ внутрішній», який наказав йому викинути загублену дівчиною хустину, – й відтоді його коханка, «подібна до образу Божої матері», перетворилася на відьму: *«І ось він, мов блискавка, розв'язує загадку за загадкою...»* [7, с. 24].

Символістичного виразу природні мотиви набувають у творі Ольги Кобилянської «Покора». Оповідач, постаті якого на початку новели не видно, подає антураж події через численні образи квітів: *«Повно маєвої, ясної зелені – і сміх сонця»*. Отже, в цьому випадку в ролі реципієнта виступає сонце. Квіти ж, якими наповнено простір твору, переважно екзотичні: *«Турецький боз... повні кругляві тюльпани, нарциси, біліючі, мов на зелених стеблах попричіплювані метелики... Сильно пахучі аврїкли ситої, понсової краски, і братки. Ціла маса прерізних братків – і ще інші цвіти»* [6, с. 103–105].

Митців-сецесіоністів – до яких можна зарахувати й Ольгу Кобилянську – приваблювали квіти незвичних гатунків (наприклад, фуксії або лілії), а також екзотичні – нарциси, ірис, півонії та хризантеми, що було прагненням по-новому осмислити орієнтальні (арабські, перські, китайські, японські) рослинні образи [16, с. 174]. З другого боку – досить часто, що цілком характерно для символізму, Кобилянська не дає конкретної назви квітів, а в поєднанні з образом «маю» (весни, зелені, також дівчинки, яка завітала до артиста) підводить до сутності «дитинного» елемента архетипу квітки.

Мова квітів у «Покорі» стає кодовою, даючи читачеві змогу самому фантазувати, які «зелені куші... обсіпані звездовато-жовтим цвітом» ростуть у саду героя, яка квітка приховується під назвою «аврїкли» і якої саме вона барви (у тексті – «понсова», тобто темно-червона). Утворюючи видиму фізично картину словами «ціла маса прерізних братків – і ще інші цвіти», розповідач у виразноє її поодинокими образами, що позначають прості кольори (білий із варіацією «біліючий», жовтий та зелений).

Важливою символічною деталлю в заспіві новели є **«арабески»**. За культурологічним змістом арабеска – *«візуальний символ тернистого шляху до найвищої істини... Декоративний лінійний стиль базується на переплетених квітах, листках і стеблах, що дозволяє... створити магічний візерунок, який допомагає в релігійній медитації»* [9, с. 37].

З наведеною суголосна інша дефініція, подана у «Словнику східного мистецтва» Надії Виноградової: **арабеск** – європейська назва складного середньовічного східного орнаменту з геометричних, рослинних і каліграфічних елементів [1, с. 94]. Ідея арабеска співзвучна з уявленнями ісламських теологів про «вічно ткане полотно Всесвіту» [5, с. 46–47]. Рух узорів, який має нескінченний ритм, може бути зупинено (або продовжено) у будь-якій точці без порушення цілісності орнаменту. Відтак згадані інтерпретації цього мистецького жанру узгоджуються в «Покорі».

Оскільки арабеска як художній засіб виникла внаслідок мусульманської заборони на зображення живих істот, то постать ліричного героя новели з'являється в ролі прихованої рослинної метафори ще задовго до того, як на сцену вийде сам персонаж – «артист». Плеонастична конструкція «ціла маса прерізних **братків**» – підведення читача до наскрізної флористичної деталі-символу, якою позначається поцілунок дитини. Значення образу братків у новелі Кобилянської – передусім вдячність, яка лишила по собі «виразний слід полуденного тепла».

Внутрішні порухи душі артиста, викликані поцілунок, яких він до того моменту «не любив», приводять до того, що деталі рослинного світу він переносить у своїй уяві на людей: якщо діти для нього – квіти або птахи (ластівки), то доросла людина (сама циганка або її донька в майбутньому) порівнюється з деревом: *«І виросте з нього така сама пальма, як його мати – висока, поважна, із сумовито закресленими очима – і буде клонитися...»*

Образ пальми тут має двоїтий характер – дерево високе, яке водночас гнеться (клониться) від вітру. Отож, тему покори, винесену в заголовок, у новелі вирішено в символістичному ключі, при цьому до неї долучається тема самотності, подана як сугестивна (*«одинокі!!»*) фігура недовдоволеності.

До малої прози як безфабульного, так і фабульного типу Ольга Кобилянська вводить мальовничі картини рідної природи, кожна деталь яких у плині оповіді символізується та одухотворяється. Русалки, Лісовий цар, «морське око», що чарує душу незбагненими звуками, стають персонажами ліричної фантазії «Смутно колишуться сосни». Ця поетична казка, лейтмотивом якої є утвердження добра й краси в житті, є новелою в своєму первозданному значенні – як твір, що походить із міфічної та фольклорної творчості, виявляючи єдність людини з довкіллям [12, с. 462]. У творенні образу «морського ока» авторка поєднує казкові та сповідні елементи: *«Цар бачив на його дні якісь чудеса, купав свій образ царський у срібній поверхні, що йому за дзеркало служила... а вкінці – заслухався в гру якихось звуків, що, мов золотими струнами викликувані, добувалися з глибокого дна морського ока до нього... Там лежала золота чудотворна арфа, і в місячних ночах обзивалася таємними звуками до нього»* [8, с. 338–339].

Wendepunkt твору – зрада русалки – змушує лісового царя змінити свою думку про «морське око», яке здається йому *«підлою калюжею, яке усі ті прочі, що блистять фальшивим, приманливим світлом»*. Відтак ідеальний пейзаж, поданий на початку твору, поступається місцем похмурому [див. 15, с. 133–145]: те саме озеро *«ні морщить, ні задрижить... а колишине веселе, рівне дзеркало його стратило питомий блиск свій і, мов підмулене, поблідло брудно-зеленою барвою, не відбиваючи більше чисто зелених верхів найвищих смерек»* [8, с. 340], а лісовий цар перетворився на орла. Елемент символізму, характерний для поетичної новели Ольги Кобилянської, припускає відкрите закінчення твору: *«Єсть одна ніч, у польоті часу назначена розцвітом папороті... І прокинеться... заклятий німий орел з сумної висоти своєї, і зійде з неї давнім царем лісним у зелену глибоку лісу...»* [8, с. 341].

Скрystalізований у художній мові твору погляд ліричної оповідачки на сосну як на тотемне дерево – це виражена у словах філософема перевтілення душі у живі істоти й речі (арфа, орел, папороть), багатогранна символіка **самотності**. У її семантичному полі виникає образ музики як символу вищої святості, де деталь «арфа» відсилає до атрибутки ангельського хору: *«А коли буде минати вже зарослий берег свого «морського ока», обізветься в замуленій глибині замертвіла чародійна арфа»*.

За давніми слов'янськими уявленнями, саме через озеро можна потрапити до потойбічного світу, – однак можливо, судячи з твору Кобилянської, й здобути вічність: шум сосон, який «колишеться... аж по нинішній день», – відлуння струн золотої арфи [13, с. 255]. У творі неоромантичного стильового забарвлення ідеальний пейзаж, утілений в образах зорових, постійно контрастує з бурхливим, оформленим переважно звуками [див. 15, с. 145]: мирному «зовнішньому» пейзажеві протистоїть неспокійний «пейзаж душі» ліричного героя, який переживає втрату зв'язку з природою та намагається звирити їй свій біль від цієї втрати.

Натурфілософські інтенції, притаманні письму Ольги Кобилянської, розширюють діапазон сприйняття прозових творів різного гатунку – щоденників, замальовок та шкідців, симфонічних новел, – уводячи художній текст у пантеїстичні виміри взаємин митця із Богом. Ольга Кобилянська не лише залучає реципієнта як імпліцитного адресата твору до діалогу та співтворчості. Відбувається «взаємосповідь» між письменником і читачем, результатом якої стає катарсис – естетичне потрясіння, активізація внутрішніх порухів душі, що приводить до усвідомлення відновленого зв'язку людини з довкіллям і тотожності художньої творчості з релігією.

Література:

1. Виноградова Н. А. Традиционное искусство Востока. Терминологический словарь / Надежда Виноградова и др. ; под ред. Т. Стародуб. – М. : Эллис-Лак, 1997. – 360 с.
2. Гуляк А. Б. Синкретизм жанрово-стильових модифікацій прози Михайла Коцюбинського / Анатолій Гуляк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія. – Вип. 7. – 2005. – С. 106–109.
3. Денисюк І. О. Розвиток української малої прози XIX – початку XX століть : монографія / Іван Оксентійович Денисюк. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Л. : Академічний експрес, 1999. – 238 с.
4. Домбровський В. Українська стилістика і ритміка. Українська поезика / Володимир Домбровський. – Дрогобич : Видавн. фірма «Відродження», 2008. – 488 с. – (Cogito : Навчальна класика).
5. Искусство ислама // Творчество народов мира. – 2008. – №5. – С. 35–47.
6. Кобилянська О. Ю. Поко́ра / Ольга Кобилянська // Вибрані твори. – К. : Дніпро, 1982. – С. 103–105.
7. Кобилянська О. Ю. Природа / Ольга Кобилянська // Вибрані твори. – К. : Дніпро, 1982. – С. 3–25.
8. Кобилянська О. Ю. Смутно колишуться сосни / Ольга Кобилянська // Твори : в 5-ти т. – Т. 3. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1963. – С. 338–341.
9. Купер Дж. Энциклопедия символов / Джон Купер ; пер. с англ. – М. : Ассоциация духовного единения «Золотой век», 1995. – 432 с.
10. Литературный энциклопедический словарь / под ред. М. Л. Гаспарова. – М. : Сов. энциклопедия, 1987. – 751 с.
11. Мойсієнко А. К. Мова як світ світів : поезика текстових структур / Анатолій Мойсієнко. – Умань : РВЦ «Софія», 2008. – 240 с.
12. Науменко Н. В. «Морське око» – архетип слов'янських культур / Наталія Науменко // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур : пам'яті Леоніда Булаховського. – К. : ВЦ «Просвіта», 2007. – С. 461–467.
13. Науменко Н. В. Образ макросвіту у мікросвіті художнього твору : символ у формозмістовому полі української новели кінця XIX – початку XX століть : монографія / Наталія Науменко. – К. : Видавництво «Сталь», 2013. – 356 с.
14. Потебня О. О. Эстетика и поэтика слова : зб. наук. праць / Олександр Потебня. – К. : Мистецтво, 1989. – 302 с. – (Пам'ятки естетичної думки)
15. Эпштейн М.Н. «Природа, мир, тайник вселенной...» : система пейзажных образов в русской поэзии / Михаил Эпштейн. – М. : Высшая школа, 1990. – 303 с.
16. Wallis M. Secesja / Mieczysław Wallis. Warszawa : Arkady, 1974. 252 s.

УДК 811.111' 373.43

О. В. Нузбан,

Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, м. Чернівці

СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТУ

У статті здійснено огляд теорій концептів у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі. Окреслено спільні та відмінні риси у розумінні структури концепту.

Ключові слова: класична теорія, прототипна теорія, атомарна теорія, неокласична теорія, теоретична теорія, пошарова структура концепту.

В статье осуществлено очерк теорий концептов в отечественной и зарубежной научной литературе. Очертаны сходные и отличительные черты в понимании структуры концепта.

Ключевые слова: классическая теория, прототипическая теория, атомарная теория, неоклассическая теория, теоретическая теория, слоевая структура концепта.

The article presents the overview of the theories of concepts in the native and foreign scientific literature. The common and distinct features in the understanding of a concept's structure have been outlined.

Key words: the classical theory, the prototype theory, the conceptual atomism, the neoclassical theory, the theory-theory of concepts, the layerwise (componential) structure of concepts.

Постановка проблеми. Концепт як найбільш фундаментальна конструкція у теорії мислення має давню історію та набув особливої актуальності у результаті становлення стійкого інтересу до освоєння структур людського мислення. З огляду на багатоаспектну природу цього ментального феномену та існування різноманітних підходів до його вивчення, необхідним є здійснення всебічного аналізу концепту та його структури. Це, у свою чергу, визначає **актуальність** запропонованої розвідки.

Структура концепту широко вивчається у сучасній науці про мову, про що свідчать чисельні доробки вітчизняних та зарубіжних вчених (Мартьянюк 2014; Маслово 2008; Попова, Стернин 2007; Приходько 2008; Clark 1973; Fodor 1990; Margolis, Laurence 1999; Rosch 1973 та ін.). Втім, постійний розвиток ідей у цьому руслі, а також відмінності у трактуванні концепту різними вченими, доводить правомірність порівняння та синтезу існуючих концепцій з цієї проблематики. Саме тому, **мета** нашого дослідження полягає у здійсненні теоретичного аналізу структурної організації лінгвокультурно-

го концепту із врахуванням різних методологічних прийомів до її вивчення. Для цього необхідно виконати такі *завдання*: 1) провести огляд лінгвістичного розуміння структури концепту у зарубіжній науковій літературі; 2) ознайомитися із теоретичними концепціями вітчизняних науковців; 3) здійснити порівняльний аналіз виокремлених підходів до вивчення структури концепту та 4) зробити висновки.

Виклад основного матеріалу. Найбільш послідовно вчені відстоюють розуміння концепту як виду ментальної репрезентації, яка є вмістилищем різноманітних структур знань про все, що оточує людину.

Е. Марголіс та С. Лоренс у своїй монографії «Concepts core readings» пропонують узагальнений аналіз теорії концептів, який охоплює п'ять найбільш поширених у зарубіжній науці концепцій: 1) класичну; 2) прототипну; 3) теоретичну; 4) неокласичну та 5) атомарну [8, с. 3–81]. Коротко ознайомимось із постулатами кожної із них, аби усвідомити ті актуальні проблеми, які висвітлюють західні лінгвісти у галузі дослідження концептів.

Згідно із *класичною теорією*, більшість концептів – особливо лексичних – мають дефінітивну структуру. Це означає, що переважна більшість концептів є складними ментальними утвореннями, які містять у закодованому вигляді необхідні та достатні умови для застосування концепту. Наприклад, концепт ПАРУБОК складається із низки репрезентацій (або ознак), таких як: НЕОДРУЖЕНИЙ, ЧОЛОВІЧОЇ СТАТІ, ДОРОСЛА ЛЮДИНА. Отож, подібна інтерпретація концептів ґрунтується на засадах композиційної семантики, згідно з якою певна комплексна репрезентація формується на основі низки простіших репрезентацій. Згідно з однією із версій класичної теорії, концепти у кінцевому рахунку складаються із сенсорних (або перцептивних) ознак / термінів, тобто відображають базовий рівень сприйняття світу. Однак ця думка зіткнулася із значною критикою, особливо від представників сучасніших версій класичної теорії [7].

Прототипна теорія гласить, що для позначення певного концепту наявність усіх необхідних ознак концепту не є обов'язковою, але повинна бути достатньою, причому одні з цих ознак мають більше значення, ніж інші [6]. Загалом, прототипна теорія містить у своїй основі теоретичні положення, висунуті Л. Вітгенштейном стосовно того, що ті елементи, котрі експлікують концепт, демонструють сімейну подібність. Вони утворюють складну сітку подібностей, які здатні перетинатися та накладатися одна на одну: почасти абсолютні подібності, почасти подібності деталей.

Наступна концепція має назву *теоретична теорія*, автори якої розглядають концепти як ментальні репрезентації, структура яких визначається їхнім зв'язком із іншими концептами та уточнюється тими структурами знань, до яких вони належать. С. Кері кваліфікує концепти як складники думок. Іншими словами, концепти містяться всередині ментальних теорій (певних структур знань) та повинні бути ідентифіковані відповідно до тих когнітивних ролей, які вони виконують у межах цих теорій [8, с. 45].

Ще одна теорія концептів у зарубіжній науці має назву *неокласична*. Стронники цього напрямку вважають, що концепти мають часткові дефініції, тобто їхні структури містять у закодованому вигляді низку необхідних умов, властивих тим об'єктам, які можуть позначати концепти. Так, на думку Р. Джекендоффа, структура концепту ЧЕРВОНИЙ базується на пропозиції, що предмет є кольоровим, тобто ЧЕРВОНИЙ передбачає КОЛІР. Такі дефініції називаються частковими через те, що подібна структура містить лише необхідну умову та у жодному разі не уточнює достатні умови для актуалізації концепту. Окрім необхідних умов слово або концепт може вміщувати й іншу інформацію.

Насамкінець, розглянемо *атомарну теорію* концептів, яка помітно відрізняється від зазначених вище альтернативних концепцій. Її автори обстоюють думку про те, що лексичні концепти є примітивними або атомарними, тобто не мають структури [5]. В основі цієї теорії закладена ідея, що концепт перебуває у певних каузативних відношеннях із об'єктами позамовної дійсності. Так, концепт ПТАХ позначає властивість *птах* у зв'язку з тим, що існує каузативний закон, який поєднує властивість бути птахом із концептом ПТАХ. Згідно із Дж. Фодором, одним із представників цього напрямку, ментальний зміст концепту полягає у тому, що він вміщує інформацію про ту властивість, яку виражає.

Отже, підводячи підсумки, зазначимо, що у своїх вченнях про концепти автори торкаються питань категоризації (як процесу входження певного об'єкта концептуалізації в обсяг концепту), освоєння, композиційної структури, а також стабільності концептів (як факту наявності у різних людей відносно однакових структур знань про певний об'єкт).

Варто зазначити, що на теренах країн пострадянського простору розвиток когнітивізму має свою специфіку. Відповідно, і саме поняття «концепт» набуває дещо відмінного змісту. Лінгвістів більше цікавлять питання семантичного наповнення концептів, тобто виявлення тих структур знань – як елементів різних видів досвіду – які формують концепт у свідомості людей, а також питання входження концепту у культуру певної лінгвокультурної спільноти. У зв'язку із цим, у вітчизняній та російській лінгвістиці науковці, як правило, виділяють два види концептів – лінгвокогнітивний та лінгвокультурний.

Як справедливо зауважує А. П. Мартинюк, думку якої ми поділяємо, «(лінгво)культурний та (лінгво)когнітивний концепти мають спільну онтологію, відрізняючись у гносеології, тобто з точки зору відношення дослідника до об'єкта пізнання та методів одержання знань про об'єкт». Так, лінгвокультурологічні дослідження мають на меті освоєння концепту як елемента культури, як «поняття, зануреного у культуру», що дає змогу вченим виявити певні культурні домінанти. Лінгвокогнітивний концепт за А. П. Мартинюком це – «індивідуальний і в той самий час інтерсуб'єктивний продукт когнітивної діяльності» та за своєю онтологією є «втіленням тілесного сенсорно-моторного та інтроспективного досвіду людини, *сформованого у межах певної лінгвокультури*» (виділено нами – О. В.) [1, с. 4].

Отже, яку б спрямованість не мав концепт, у будь-якому випадку він щоразу є одночасно зародком когніції та надбанням культури. Зважаючи на це, ми вважаємо доречним розглядати лінгвокогнітивний та лінгвокультурний концепти як споріднені поняття, як дві різновекторні ментальні сутності із акцентуванням на різні сторони людського досвіду.

Як йшлося вище, питання структури концепту є досить суперечливим. Представники американської версії когнітивізму висловлюють відмінні бачення стосовно цього, розглядаючи структуру концепту як: сукупність необхідних (та достатніх) ознак; перелік статистично важливих (прототипних) та менш важливих ознак; або як таку, яка визначається зв'язком концепту із іншими концептами та уточнюється тими структурами знань, до яких цей концепт належить. Найбільш категоричною позицією є заперечення наявності внутрішньої структури у концептів.

У російській та вітчизняній лінгвістиці фахівці найбільш послідовно обстоюють думку про те, що концепт має складну структуру. З однієї сторони, структура концепту охоплює всі елементи, які беруть участь у формуванні поняття, а з іншої, у ній представлено все те, що робить концепт продуктом культури – етимологія, сучасні конотації, оцінки, асоціації тощо [2, с. 59–60].

Розглядаючи концепт як певний складно структурований феномен, А. М. Приходько схиляється до думки, що основою концепту є поняттєве начало, яке «проходить через сито етнопсихологічної оцінки» та органічно сполучається із лінгвокультурним [4, с. 56]. Автор погоджується із С. Г. Воркачовим, В. І. Карасиком та Н. А. Красавським у їхньому

розумінні концепту як багатомірному ментального утворення, у якому виокремлюються образно-перцептивна, поняттєва та ціннісна сторони та відповідно, виокремлює поняттєвий субстрат (як основу концепту), на який нашаровуються перцептивно-образний адстрат та ціннісний (валоративний) епістрат.

Поняттєвий субстрат концепту позначає його денотативну співвіднесеність із концептуальним референтом – мінімальною самодостатньою ділянкою ментального простору, певним когнітивним згустком. Поняттєва складова концепту – це той значеннєвий мінімум його змісту, який зазвичай фіксується лексикографічними джерелами, і тому вважається фактуальною інформацією.

Перцептивно-образний адстрат – це ті знання, образи та асоціації, які породжуються у свідомості у зв'язку із певним денотатом. Як зазначає А. М. Приходько, перцептивно-образний адстрат може утворюватися на основі таких факторів: внутрішньої форми слова (*flinty, spongy, velvety* та ін.), асоціацій, закріплених у прецедентних текстах, а також через когнітивно засвоєні прототипи (для концепту *HARD – rock, wood, brick* тощо).

Нарешті, ціннісний епістрат інтерпретується автором як найголовніша іпостась концепту, яка віддзеркалює ставлення, оцінки, асоціації людини стосовно певного ментального феномену. Таким чином, валоративний аспект вміщує етнопсихологічну, соціодискурсивну та лінгвокультурну інформацію [4, с. 56–63].

Пошарова внутрішня будова концепту, на наш погляд, свідчить про комплексність та багатогранність цього ментального явища і, відповідно, неелементарність людського мислення. У лінгвоконцептології наявні різні думки з приводу первинності того чи іншого компонента концепту. Так, наприклад, пріоритетність ціннісної складової вчені звично аргументують важливою роллю концептів у дослідженні культури. Якщо про який-небудь феномен носії культури можуть сказати «це добре» (погано, цікаво тощо), цей феномен може сформувати у цій культурі концепт [2, с. 62]. Ми схилиємося до думки, що залежно від специфіки, функції, походження та інших особливостей концепту, той чи інший його структурний компонент може вважатися більш визначальним.

На основі здійсненого теоретичного огляду можна зробити **висновок**, що більшість вчених сходяться у тому, що концепт має складну, багатоконцентну структуру. Представники американської когнітивної школи під структурою концепту розуміють ті когнітивні (семантичні) ознаки, які формують сам концепт, тоді як вітчизняні та російські вчені складниками концепту вважають більш об'ємні сутності, які відбивають його денотативні, асоціативні, валоративні, соціодискурсивні та інші характеристики. Ці відмінності кореняться у самому гносеологічному спрямуванні аналізу концептів. Так, у вивченні концептів західних лінгвістів більше цікавлять питання когнітивного порядку: процес освоєння концептів, їхня стабільність (як наявність відносно однакових структур знань у різних людей), а також процес категоризації дійсності. Вітчизняні та російські лінгвісти більшою мірою зосереджують свою увагу на дослідженні лінгвокультурних аспектів концептів. Звичайно, ці відмінні підходи доповнюють одне одного та доводять багатогранну, гетерогенну сутність ментальної сутності концепту.

Перспективним напрямом для майбутнього дослідження стане практичне застосування окреслених положень для аналізу структури концептів *HARD / SOFT* у англійській мові.

Література:

1. Мартынюк А. П. Концепт (лингво)когнитивный versus концепт (лингво)культурный: онтология и гносеология / А. П. Мартынюк // Каразинські читання: Людина. Мова. Комунікація: тези доп. XIII наук. конф. – Харків: ХНУ ім. Каразіна, 2014. – 204 с.
2. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: учеб. пособие / В. А. Маслова. – Минск: ТетраСистемс, 2008. – 272 с.
3. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж: Восток-Запад, 2007 – 226 с.
4. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Приходько А. М. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
5. Fodor J. Information and Representation / Fodor J. // Information, Language, and Cognition / edited by P. Hanson. – Vancouver: University of British Columbia Press, 1990. – pp. 175–190.
6. Rosch E. On the Internal Structure of Perceptual and Semantic Categories / E. Rosch // Cognitive Development and the Acquisition of Language. – New York; London, 1973. – pp. 111–144.
7. Clark E. What's in a Word? On the Child's Acquisition of Semantics in His First Language / E. Clark // Cognitive Development and the Acquisition of Language / T. Moore (ed.). – New York: Academic Press. – 1973 – pp. 65–110.
8. Margolis E. Concepts: core readings / E. Margolis, S. Laurence. – Cambridge, MA: MIT Press, 1999. – 652 p.

УДК 811.112.2'37

Л. О. Овсієнко,

Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, м. Черкаси

ПЕЙОРАТИВНИЙ АСПЕКТ СЕМАНТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто пейоративний аспект семантики фразеологічних одиниць сучасної німецької мови, окреслено корпус емотивних оцінних фразеологізмів, виявлення якого ґрунтується на наявності індикаторів негативної оцінки у значенні фразеологічної одиниці, доведено, що пейоративна оцінка в структурі фразеологічної одиниці реалізується експліцитно та імпліцитно, а взаємодія раціонального та емоційного компонентів забезпечується наявністю того ж самого об'єкта і суб'єкта оцінювання.

Ключові слова: оцінка, фразеологічна одиниця, пейоративний аспект, негативна оцінка.

В статье рассмотрено пейоративный аспект семантики фразеологических единиц современного немецкого языка, обозначен корпус эмотивных оценочных фразеологизмов, выявление которого основывается на присутствии индикаторов негативной оценки в значении фразеологической единицы, доказано, что пейоративная оценка в структуре фразеологических единиц реализуется эксплицитно и имплицитно, а взаимодействие рационального и эмоционального компонентов обеспечивается наличием того же объекта и субъекта оценки.

Ключевые слова: оценка, фразеологическая единица, пейоративный аспект, негативная оценка.

The pejorative aspect of semantics of phraseological units in modern German is studied in the paper as well as a set of emotive evaluative phraseological units is outlined, the detection of which is based on the existence of indicators of negative

evaluation in the meaning of a phraseological unit. It is proved that pejorative evaluation in the structure of phraseological units is realized explicitly and implicitly, and the interaction of rational and emotional components is provided by the existence of the same object and subject of evaluation.

Key words: *evaluation, phraseological unit, pejorative aspect, negative evaluation.*

Вивчення фразеології як підсистеми мови передбачає поглиблену розробку як загальних, так і спеціальних питань, зокрема проблеми значення фразеологічної одиниці, її відображення у лексикографії, а також функціонування фразеологічних одиниць (ФО) у сучасній літературній мові. Вивчення фразеологізмів відбувалося в різних аспектах із застосуванням різних методів і прийомів у працях низки дослідників таких як В. В. Виноградова, О. І. Молоткова, В. М. Телії, М. М. Шанського. У структурі фразеологізмів представлено оцінний компонент, що тлумачиться лінгвістами як позитивна або негативна оцінка, яка міститься в значенні слова і виражається імпліцитно (мовними засобами) або експліцитно, відображаючись в семантичній структурі фразеологізмів у формі оцінного компонента [4, с. 7].

У сучасних наукових працях з лінгвістики оцінка як предмет і об'єкт дослідження є актуальною і перспективною сферою, яка привертає пильну увагу лінгвістів. Феномен оцінки неодноразово був і продовжує бути у фокусі уваги представників різних наукових дисциплін та напрямів. Оцінка вивчалася як філософами (Аристотель, Платон, Т. Гоббс, Дж. Локк) і логіками (О.А. Івін, Дж. Мур, Р.М. Хепар), так і філологами, зокрема з позицій когнітивної та комунікативної лінгвістики (О.Л. Бессонова, В.Д. Девкін, А.В. Корольова), теорії комунікації (Н.В. Гончарова, Г.І. Приходько, О.І. Федотова, G. Klapp-Delius) та прагмалінгвістики (О.А. Агаркова, С.В. Засекін, L. Adamcová).

Дана робота має на меті розглянути пейоративний аспект семантики фразеологічних одиниць сучасної німецької мови. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: з'ясувати характерні особливості оцінних фразеологізмів; подати класифікацію фразеологізмів, у структурі значення яких представлена пейоративна оцінка; розглянути експліцитно та імпліцитно виражену оцінку у структурі фразеологічних одиниць.

Пейоративне значення – несхвальне значення, яке витікає із певного поєднання слів; негативне значення, яке має слово незалежно від контексту його вживання [7, с. 163]. Саме оцінка здатна виражати ставлення суб'єкта до об'єкта оцінки. Негативне оцінне значення широко представлене у структурі ФО. Оцінний компонент значення може містити раціональну оцінку, а його зв'язок із психічними функціями відчуттів формує емоційну (афективну, чуттєву) оцінність. Розмежування цих двох типів оцінок ґрунтується на концепціях О. М. Вольф, яка вважала, що емоційне і раціональне в оцінці зумовлене двома сторонами відношення суб'єкта до об'єкта, перша – його почуття, друга – смаки [1]. Така двобічність оцінки особливо важлива при встановленні психокогнітивного підґрунтя фразеотворення, однак не можна відкидати й факту інтегрованості цих двох модальностей [5, с. 57]. Способи вираження оцінного значення різні. Воно може формуватися за рахунок наявності у складі ФО слів з негативною чи позитивною конотацією, закріпленою в їх значеннях. Оцінне значення мотивовано емоційними асоціаціями, пов'язаними з конкретним компонентом фразеологізму, з певною ситуацією, закладеною в основу одиниці, зумовлено наявністю у тлумаченнях позначок різного характеру, які вказують на емотивність значення, стилістичні особливості використання і т.ін. [3].

У німецьких фразеологізмах пейоративне значення створюється на підставі емотивної аксіологічності відчуттів (сенсорно) і має найчастіше негативну оцінку:

1. Зорових (чорний колір) – *schwarz sehen* (бути песимістично налаштованим) [НУФС, Т 2, с. 182]; *etw. schwarz in schwarz sehen* (бачити щось в темному світлі) [НУФС, Т 2, с. 182]. Чорний колір у структурі оцінних фразеологізмів німецької мови має негативне значення та реалізується задля підкреслення недоліків, поганих справ тощо. Негативну конотацію в оцінних фразеологізмах має також червоний, зелений, рожевий та жовтий кольори: *rot sehen* (розлютожитися, розгніватися) [НУФС, Т 2, с. 140]; *rot anlaufen* (почервоніти) [НУФС, Т 2, с. 140]; *wer sich grün macht, den fressen die Ziegen* (хто стає вівцею, того стрижуть) [НУФС, Т 1, с. 283]; *sich schwarz (scheckig, grün, gelb, blau) ärgern* (почорніти (позеленіти, посиніти) від злості) [НУФС, Т 1, с. 45]; *etw. durch eine rosa Brille (an)sehen (betrachten)* (дивитися крізь рожеві окуляри) [НУФС, Т 1, с. 123]; *der blanke (blasse, bleiche, gelbe, grüne) Neid* (чорна заздрість) [НУФС, Т 2, с. 75].

2. Смакових (гірке, солоне, кисле, різкий смак) – *j-m eine bittere Pille geben* (піднести кому-н. гірку пілюлю) [НУФС, Т 2, с. 108]; *süß getrunken, sauer bezahlt* (любийш смородину, люби й оскомину); *sei nicht so süß, dass man dich verschlucke und nicht so bitter, dass man dich ausspeie* (не будь солодкий – проглотить, не будь гіркий, бо проклянуть) [НУФС, Т 2, с. 235]. У структурі деяких німецьких фразеологізмів смакові якості представлено імпліцитно: *ohne sich vorher zu plagen, kommt man nicht zu Glückes Tagen* (не скуштувавши гіркого, не побачиш і солодкого) [НУФС, Т 2, с. 109].

3. Одоративних (неприємний запах) – *j-n in einen Geruch bringen* (ославити кого-н., пустити погану славу про кого-н.) [НУФС, Т 1, с. 258]; *in einen schlechten Geruch kommen* (зажити поганою славою) [НУФС, Т 1, с. 259]; *ein gemein Geruch ist selten erlogen* (який Сава, така йому й слава) [НУФС, Т 1, с. 259]; *j-d stinkt vor Faulheit* (невиправний ледар; ледащо з цілого світу) [НУФС, Т 1, с. 197]; *j-d stinkt vor Dummheit* (дурний, як пень; дурний, аж світиться) [НУФС, Т 1, с. 158]. Пейоративне значення на позначення одоративних відчуттів реалізується у структурі фразеологізмів за рахунок імпліцитних смислів, сутність яких розкривається тільки в контексті.

4. Соматичних (сильний холод, жар, біль) – *in Feuer kommen* (розпалювати, входити в азарт) [НУФС, Т 1, с. 207]; *klingender Frost* (скрипучий, тріскучий мороз) [НУФС, Т 1, с. 227]; *j-d kriegt Läuse im Bauch* (дуже мерзне, у кого-н. кишки примерзають до спини) [НУФС, Т 2, с. 13].

На сьогодні у лінгвістів чітко сформувалися уявлення стосовно емоційної та раціональної оцінки. Під *емоційним* та *раціональним* в оцінці розуміють два різні боки ставлення суб'єкта до об'єкта, перший – це його почуття, другий – думки [6, с. 31]. Однак на сьогодні це твердження вважається одним із найдискусійніших при вивченні емоційних станів. Безперечно, емоції пов'язані певним чином із мисленням, із раціональним складником людської поведінки; з другого боку, у мові не може бути суто емоційної оцінки, оскільки тут завжди присутній раціональний аспект. Хоча ці два способи вираження оцінки різняться між собою, проте вони демонструють основне судження щодо об'єкта – емоційного чи раціонального його представлення. Специфіка емоційної оцінки полягає в наявності більшої кількості її різновидів порівняно з раціональною. Відповідно чотири різновиди – позитивна, негативна, амбівалентна та невизначена проти двох різновидів раціональної – позитивної та негативної [2, с. 49].

Основне мовне призначення фразеологізмів полягає у вираженні емоційного ставлення до позначуваних об'єктів. Тому емотивність належить до облігативних ознак цих мовних одиниць. Емотивність є опосередкованим відображенням дійсності, звідси – її нерозривний зв'язок з предметно-логічним змістом. Емотивні елементи не доповнюють предметно-логічну інформацію, а утворюють із нею діалектичну єдність, оскільки сам процес пізнання реалій носить емоційно-інтелектуальний характер. Емотивність може домінувати над предметно-логічним значенням. Наприклад: *das Pferd beim Schwanz*

aufzäumen (розм. надівати хомут через хвіст; ставити віз попереду коня) [НУФС, Т 2, с. 181], *nach eines anderen Pfeife tanzen* (танцювати під чю-н. дудку) [НУФС, Т 2, с. 239]. Дослідники називають такі фразеологізми *емотивно-логічними* [2, с. 74].

Емоційна оцінка базується на оцінних переживаннях, відчуттях, емоціях, тобто вона орієнтована на емоційне ставлення суб'єкта до предмета оцінки. Цей тип оцінки лінгвісти називають: емотивною, емоційною, естетичною. Емоційна оцінка прагматично орієнтована, тому що емоції – це рекомендаційна сила, яка визначає мовленнєву поведінку суб'єкта під час комунікації. Розрізняють такі види пейоративної оцінки:

1. Несхвалення – *ein weißer Rabe* (біла ворона (людина, яка різко відрізняється від інших)) [НУФС, Т 2, с. 119].
2. Жартівливість – *eine wandelnde Leiche* (хто-н. блідий як смерть) [НУФС, Т 2, с. 19].
3. Осудливість – *ein fauler Kunde* (сумнівний, непевний клієнт; ненадійна людина) [НУФС, Т 1, с. 414].
4. Приниження – *j-d hat keinen Funken Ehre* (у кого-н. немає анітрохи честі, ні краплини порядності) [НУФС, Т 1, с. 320]; *er ist nicht gerade ein Adonis* (він, звісно, не Адоніс; гарним його аж ніяк не назвеш) [НУФС, Т 1, с. 23].
5. Зневажливість – *flög' eine Gans übers Meer, käm' eine Gans wieder her* (дурень до Києва, дурень і з Києва) [НУФС, Т 1, с. 237]; *j-d ist so dumm, dass ihn die Gänse beißen* (дурний аж світиться) [НУФС, Т 1, с. 237]; *wie die Gans, wenn's donnert* (мати дурний вигляд; дивитися, як баран на нові ворота) [НУФС, Т 1, с. 237].

Людина досить часто стає об'єктом оцінки у кожній лінгвокультурі. Певні відхилення від норми у менший бік отримують негативну характеристику та містять пейоративну оцінку: *schlecht auf den Beinen sein* (погано триматися на ногах) [НУФС, Т 1, с. 87]; *wack(e)lig auf den Beinen stehen* (хитатися, непевнено стояти на ногах) [НУФС, Т 1, с. 86]; *j-d hat es in den Beinen* (кого-н. ноги не носять, у кого-н. хворі ноги) [НУФС, Т 1, с. 86]; *am ganzen Körper fliegen (zittern)* (тремтіти всім тілом) [НУФС, Т 1, с. 403]; *zu Kreuze kriechen* (принижено просити вибачення, ставати на коліна) [НУФС, Т 1, с. 410]; *dürr wie eine Spindel* (худий наче тріска) [НУФС, Т 2, с. 206]. Худу людину жартівливо називають: *ein schmales Handtuch* – вузький рушник, розм. струнка людина [НУФС, Т 1, с. 309]; *j-d sieht aus wie ein wandelndes Gerippe* – хтось як скелет, як живі моці [НУФС, Т 1, с. 258]; *wenn ein Alter ein junges Weib nimmt, so lacht der Tod* (ненадовго старий жениться) [НУФС, Т 1, с. 28]; *j-d steht im besten Alter* (кому-н. уже під п'ятдесят) [НУФС, Т 1, с. 28]; *im blühenden Alter sein* (бути в розквіті літ) [НУФС, Т 1, с. 28]; *Alter macht zwar immer weiß, aber nicht immer weise* (із сивою бородою не все розум приходить; борода до пояса, а розуму ні волоса) [НУФС, Т 1, с. 28]; *Alter schützt vor Torheit nicht* (волосся сивіє, а голова шаліє; сивина в бороду, а біс в ребро) [НУФС, Т 1, с. 28].

Пейоративна оцінка представлена також і в манері одягатися: *j-d. ist der reinste Kleiderständer* – хто-н. одягнув на себе весь свій гардероб [НУФС, Т 1, с. 384], або з іронією говорять: *sich auf jung herausputzen* – одягатися не за віком, молодитися [НУФС, Т 1, с. 323]; *das passt wie die Faust aufs Auge* (це сюди не пасує; це личить, як корові сідло) [НУФС, Т 1, с. 197]; *die Kleidung hängt wie der Löffel am Galgen* (одяг на кому-н. висить мішком) [НУФС, Т 1, с. 235].

Отже, пейоративний аспект семантики фразеологічних одиниць сучасної німецької мови реалізується за рахунок вираження негативної оцінки, яка представлена в структурі фразеологізмів експліцитно та імпліцитно. Перспективним є подальше вивчення взаємодії раціонального та емоційного аспектів в семантиці пейоративних оцінних фразеологічних одиниць та вивчення пейоративної оцінки в діахронічному аспекті.

Література:

1. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки : [моногр.] / Елена Михайловна Вольф. – [2-е изд., доп]. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 280 с.
2. Гамзюк М. В. Емотивність фразеологічної системи німецької мови (досвід дослідження в синхронії та діахронії): дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04 / Гамзюк Микола Васильович. – К., 2001. – 420 с.
3. Олійник С. В. Особливості репрезентації україномовної картини світу оцінними фразеологічними субстантивами / С. В. Олійник // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Філологія. – Маріуполь, 2013. – Вип. 8. – С. 139–146.
4. Петручок О. В. Меліоративний аспект семантики фразеологічних одиниць сучасної німецької мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. В. Петручок. – Х., 2010. – 19 с.
5. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психологнітивний та етнокультурний аспекти) : [моногр.] / Олена Селіванова. – К.–Черкаси, 2004. – 276 с.
6. Телия В. Н. О различии рациональной и эмотивной (эмоциональной) оценки / Вероника Николаевна Телия // Функциональная семантика оценки, экспрессивность, модальность. In memoria E. M. Volf : [сб. статей / отв. ред. О. Н. Селиверстова, В. З. Демьянков]. – М. : Российск. акад. наук, ин-т языкознания, 1996. – С. 31–38.

Список довідкової літератури:

7. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / Ольга Сергеевна Ахманова. – [5-е изд.] – М. : ЛИБРОКОМ, 2010. – 576 с.
8. НУФС: Німецько-український фразеологічний словник : у 2-х т. / [уклад. В. І. Гаврись, О. П. Пророченко]. – К. : Радянська школа, 1981. – Т. I. А–К. – 416 с.
9. НУФС: Німецько-український фразеологічний словник : у 2-х т. / [уклад. В. І. Гаврись, О. П. Пророченко]. – К. : Радянська школа, 1981. – Т. II. L–Z. – 382 с.

УДК 811.11-112.2

Л. В. Олійник,

Національний технічний університет України «КПІ», м. Київ

СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ ЛЕКСИКИ КОМП'ЮТЕРНОГО СЛЕНГУ МОЛОДІ НІМЕЧЧИНИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті досліджується специфіка перекладу лексичних одиниць комп'ютерного сленгу німецької молоді, детально аналізуються способи інтерпретації зазначеної лексики українською мовою, а саме застосування лексико-семантичних, граматичних та стилістичних трансформацій, а також можливість використання еквівалентного відповідника.

Ключові слова: комп'ютерний сленг, молодіжний сленг, переклад, трансформація, еквівалентний відповідник.

В статье исследуется специфика перевода лексических единиц компьютерного сленга немецкой молодежи, детально анализируются способы интерпретации отмеченной лексики украинским языком, а именно применение лек-

сико-семантических, грамматических и стилистических трансформаций, а также возможность подбора и использования слова-эквивалента в языке перевода.

Ключевые слова: компьютерный сленг, молодежный сленг, перевод, трансформация, слово-эквивалент.

The article deals with the problem of translating of the German computer slang words of youth into Ukrainian and with the detailed analysis of translation strategies of this lexis, such as lexical-semantic, grammatical and stilistical transformations, and also analyses the possibility of using translation equivalents.

Key words: computer slang, slang of youth, translation, transformation, translation equivalent.

Мова як засіб спілкування має чітко виражений соціальний характер, тому економічні та соціальні перетворення у суспільстві супроводжуються змінами як у самій мові, так і в психологічному ставленні до мови, що виявляється у прагненні вивільнитися від загальноприйнятих норм. Формується нова свідомість – бути не такими як усі, що проявляється у найбільш схильній до впливу нових культурних течій – мові молоді. Еталонне мовне середовище формують комп'ютер та Інтернет як джерела популяризації молодіжного мовлення. Ця тенденція пояснюється порівняно молодим віком спеціалістів, зайнятим у сфері ІТ-технологій, для яких характерним є вживання професійного жаргону, а також популярністю комп'ютерів у молодіжному середовищі, схильному до вживання жаргонних висловів.

Феномен молодіжного сленгу Німеччини був об'єктом численних досліджень як німецьких (Я. Андроутзопоулос, Г. Еманн, П. Шлобінські, С. Аугенштайн, Х. Хенне, М. Хайнеманн, та ін.), так і українських германістів (О.С. Христенко, О.В. Поздняков, Т.С. Шавловська). Проте, комп'ютерне спілкування в німецькомовному середовищі як предмет перекладу українською мовою залишилось поза увагою лінгвістів. Тому **мета** нашого дослідження полягає у виявленні стратегій та підходів до перекладу такої лексики.

Сучасний молодіжний жаргон має типову стилістичну маркованість: знижено-грубувату, вульгарну, фамільярну, що забезпечує йому експресію в іронічно-жартівливому ключі [4, с.186]. Тому завдання перекладача не обмежується лише передачею семантичного оформлення такої лексики за допомогою, наприклад, описового перекладу. Тож з метою «оживлення» текстів, зокрема тих, які спрямовані на адресата, публіку, спостерігається тенденція до використання незвичайних, колоритних, образомістких слів. Настанова на емоційність та експресивність у словесному вираженні змушує звернутись до розмовної лексики, а саме сленгу, який найбільш повно відповідає зазначеним вимогам.

Висококваліфікований перекладач має намагатися зберегти план вираження, тобто стилістичну забарвленість молодіжного сленгу, з метою досягнення найбільш адекватного перекладу та виконання комунікативних цілей. Обов'язковою умовою адекватного перекладу є вміння правильно аналізувати лексику будову іншомовних слів, правильно визначити лексико-семантичні труднощі перекладу й конструювати одиниці у перекладі відповідно до норм мови і жанру перекладу. Для цього в межах даного дослідження було застосовано ряд перекладацьких трансформацій.

Застосування трансформацій як прийомів має бути мотивоване тим, що вони забезпечують у певному контексті більший ступінь еквівалентності, ніж будь-який із можливих регулярних відповідників. [3, с.12] Оскільки прямих українських відповідників німецьких комп'ютерних сленгізмів, зафіксованих лексикографічно, на сьогодні не виявлено, то застосування трансформацій має, безперечно, мотивоване підґрунтя.

Із 150 лексичних одиниць комп'ютерного сленгу молоді Німеччини, що були відібрані із словників німецького молодіжного сленгу, переклад 35 одиниць зібраної лексики було здійснено за допомогою еквівалентного відповідника активно вживаних сленгових одиниць україномовної молоді. Джерелами для ознайомлення з комп'ютерним сленгом України слугували наукові праці І.Щур, О.Христенко, словники українського молодіжного сленгу С.Пиркало, Т.Кондратюк. Але сленг є дуже динамічним і рухливим мовним пластом, тому у процесі укладання словників були вироблені такі формальні критерії для включення слова до реєстру:

– слово є емоційно та експресивно забарвленим і належить до розмовного мовлення;

– слово ідентифікується як властиве сленгу, тобто не є оказіональним, властивим індивідуальному мовленню, а поширене серед мовців (мінімальною кількістю інформантів є п'ять–сім чоловік, що належать до абсолютно різних комунікаційних груп). Щоб запобігти появі у словнику локально обмежених одиниць, слово перевірялось на територіальне поширення [2, с. 33].

В усіх інших випадках було застосовано ряд перекладацьких трансформацій.

Застосовані перекладацькі трансформації у своїй сукупності дозволили створити варіант перекладу німецьких комп'ютерних сленгізмів, який відповідає вимогам семантичної та експресивної еквівалентності та відображає комунікативну установку та мету лексичних одиниць вихідної мови. Значення семантичної та інших видів функціональної еквівалентності важко переоцінити. Без них акт перекладу просто не може відбуватись. Коло питань, які входять у сферу застосування перекладацьких трансформацій, дуже широке і не може бути повністю висвітленим у рамках даної роботи. Ми обмежимося лише деякими аспектами, пов'язаними з особливостями передачі лексичних одиниць німецького комп'ютерного сленгу українською мовою.

Серед прийомів, використаних для відтворення сленгізмів, слід перш за все зупинитись на лексико-семантичних трансформаціях, зокрема транскрипції, транслітерації та калькуванні.

Провідним способом в межах даного дослідження є транскрипція зі збереженням деяких елементів транслітерації. Оскільки фонетичні та графічні системи мов значно відрізняються одна від одної, передача форми слова мовою перекладу завжди трохи умовна і приблизна. Цей спосіб носить обмежений характер і може бути застосованим лише до тих мовних одиниць, які стійко укорінились в системі номінацій мови перекладу. Оскільки німецький та український комп'ютерний сленг більшою мірою походять від англійської термінології, то є доцільним констатувати, що одна і та ж предметна ситуація зображується у вихідній мові (німецькій) та мові перекладу (українській) на основі спільних, взаємопов'язаних ознак, тому застосування транскрипції є мотивованим. Українському підлітку, який пов'язаний зі сферою комп'ютерних технологій, буде зрозуміло про що йдеться мова, бо він сам кожного дня вживає такі сленгізми:

User – юзер, *юсер*, *Noob* – нуб (початківець), *Screenager* – скрінейджер (тінейджер, який більшу частину вільного часу проводить за комп'ютером), *Klick* – клік; *Demo* – дема, демка, *Favicon* – фавікон, *Hotkey* – хоткей.

Продуктивними також були транскрипції і транслітерації з використанням аналогічної за значенням вихідної одиниці англійської мови, що пов'язано з існуванням аналогічного до німецького поняття серед україномовної молоді, однак там воно сприймається по-іншому або ж не використовується так часто, як серед німецькомовної молоді: *Offliner* – (від англ. lame – ламер, слабак) ламер, ламо; *Knowbie* – (від англ. nerd) нерд (всезнайка).

В межах нашого дослідження широко представленими були кальки з англійської мови як в німецькому, так і в українському комп'ютерному слензі: *Augmented Reality – Erweiterte Realität* – розширена реальність; *Wallpaper* – шпалери; *Hotkey* – гаряча кнопка; *Homepage* – домашня сторінка.

З метою ознайомлення з метафоричністю автентичних німецьких найменувань було застосовано українські кальки: *Blechotto* – сталевий Іван (комп'ютер); *Speicherstift* – олівець для зберігання даних (USB флеш-накопичувач); *Saugen* – качати.

Слід також відзначити поодинокі випадки усічення слова та явища фонетичної мімікрії в українському варіанті перекладу, що підтверджує положення про більшу експресивність та знижене емоційне забарвлення українського комп'ютерного сленгу: *Addy* – (від англ. system administrator) сисадмін; *App* – (від англ. programm) прога; *Homepage* – хом'як, хомепага.

Інші типи лексичних трансформацій, що були застосовані у цьому дослідженні в процесі перекладу українською, включають наступні перекладацькі прийоми: додавання, опущення і генералізацію. Використання цих трансформацій пояснюється тим, що хоч предметна ситуація, яку описує сленгізм, відома у вихідній мові та в мові оригіналу, однак мовні традиції українського комп'ютерного сленгу дещо відрізняються від німецького: *Surfer* – веб-серфер (додавання); *Admina* – сисадмінша (додавання); *Hightechguru* – гуру (опущення); *Foren und Chatten* – чати (опущення); *Refresh Button* – команда «Обновити» (англ. button – кнопка) – генералізація.

Для передачі лексичних одиниць німецького комп'ютерного сленгу українською мовою у даному дослідженні, окрім лексико-семантичних перекладацьких трансформацій, були застосовані також деякі граматичні та стилістичні трансформації.

У межах нашого дослідження було застосовано ряд граматичних заміни частин мови, що зумовлено відмінністю між граматичними категоріями української та англійської мови, оскільки перейнятий німецькою молоддю сленгізм зберіг початкову англійську форму: *Bugfixing* – фіксити баги (знаходити та виправляти помилки в програмному коді). В англійському варіанті слово має вигляд герундію, який не властивий системі української мови, тому довелося замінити неіснуючу категорію інфінітивом.

Оскільки в нашому дослідженні переклад відбувався не на рівні тексту, а на рівні лексичних одиниць, то поєднання лексико-семантичних та граматичних трансформацій визначає комплексний характер застосованих прийомів компенсації. Так, «*Speicher ausgepowert haben*» дослівно перекладається приблизно як «довести носій даних/ накопичувач інформації / пам'ять/ запам'ятовуючий пристрій до виснаження/ перевантаження», тобто характеризує у метафоричному вживанні людину, яка стомилась, виснажилась. Поняття комп'ютерної лексики переносяться на людину, тобто їй надають певних характеристик та описують властиві їй функції. У наведеному прикладі мозок людини порівнюється з носієм даних/ накопичувачем інформації/ пам'яттю/ запам'ятовуючим пристроєм комп'ютера. Тому з метою збереження вихідної ознаки та стилістичної маркованості комп'ютерного сленгу було запропоновано переклад «зачахнути, потухати», оскільки україномовна молодь застосовує такі слова і до комп'ютера, який має системні збої внаслідок перевантаження.

До трансформацій комплексного характеру належить також описовий переклад, широко представлений в межах цього дослідження. Опис значення вихідної одиниці застосовується в умовах відсутності регулярного словникового відповідника, або при неможливості формального вираження певних семантичних компонентів у мові перекладу [1, с.113].

Відомо, що німецькомовний та україномовний комп'ютерний сленг широко застосовують англійську термінологію як основу для створення нових сленгізмів та більшість предметних ситуацій у рівній мірі знайомі обома культурам, однак неоднаковий темп розвитку комп'ютерних технологій з одного боку та розширена система понять професійної термінології німецької мови, яка невідома або просто поки що не набула найменувань серед української молоді з іншого призводить до того, що в українській мові відсутній еквівалентний відповідник на будь-якому рівні та доводиться звертатись до описового перекладу. Наприклад: *Computercrack*, *Wirehead* – комп'ютерний фанат; *Dashboard* – панель інструментів; *Splitscreen* – режим монітора для багатьох гравців; *Usability* – зручність у використанні.

Отже, для відтворення семантики оригіналу на одному з рівнів еквівалентності було виявлено близькі за змістом українські лексичні одиниці комп'ютерного сленгу на основі аналізу українських лексикографічних джерел молодіжного сленгу та повідомлень україномовних користувачів у форумах та чатах. Для інтерпретації лексико-стилістичного рівня відібраних лексичних одиниць українською мовою застосовуються лексико-семантичні, граматичні та комплексні трансформації. Серед лексико-семантичних трансформацій найбільш продуктивними були транскрипції, транслітерації та кальки, які застосовувались до тих мовних одиниць, які укоренились в системі номінацій мови перекладу та описують однакову предметну ситуацію як у німецькій, так і в українській мовах, оскільки мають спільне джерело походження – англійську комп'ютерну термінологію. Для передачі лексичних одиниць, спосіб вираження яких не буде сприйнятий в мові перекладу внаслідок відсутності граматичних категорій, властивих вихідній мові, або ж через відсутність описуваної сленгізмом предметної ситуації, було застосовано граматичні заміни, прийоми компенсації та описовий переклад.

Подальші дослідження розглянутого питання автор вбачає у ширшому зборі фактичного матеріалу, систематизації лексичних одиниць комп'ютерного сленгу молоді Німеччини та виробленні стратегій і тактик перекладу цього явища.

Список використаних джерел

1. Казакова Т. А. Практические основы перевода: English to Russian / Т. А. Казакова. Учебное пособие. – СПб. : Союз, 2002. – 296 с.
2. Кондратюк Т. М. Словник сучасного українського сленгу / Упор. Т. М. Кондратюк. – Х. : Фоліо, 2006. – 350 с.
3. Левицкая Т. Почему нужны грамматические трансформации при переводе? / Т. Левицкая, А. Фитерман // Тетради переводчика. – Н., 1971. – Вып. 8. – С. 12–22.
4. Пиркало С. В. Етимологічна і словотворча маркованість сучасного українського молодіжного сленгу / С. В. Пиркало // Проблеми зіставної семантики. Збірник наукових статей. Випуск 5. – К. : КДЛУ, 2001. – С. 184–189.
5. Щур І. І. Український комп'ютерний сленг: формування і функціонування: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 / І. І. Щур. – Київ, 2006. – 20 с.

Г. В. Онищак,

Ужгородський національний університет, м. Ужгород

ОСОБЛИВОСТІ СЕМНОГО СКЛАДУ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ДОБРА В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядається проблема визначення поняття «семи» як компонента значення слів, подано їхню типологію в сучасній лінгвістичній літературі. Досліджено особливості семного складу лексичних одиниць на позначення добра в англійській мові та з'ясовано його характер.

Ключові слова: сема, компонент, типологія, лексична одиниця.

В статье рассматривается проблема определения понятия «сема» как компонента значения слов, представлена их типология в современной лингвистической литературе. Исследуются особенности семного состава лексических единиц, обозначающих добро в английском языке и определяется его характер.

Ключевые слова: сема, компонент, типология, лексическая единица.

The article deals with the problem of definition of «seme» as a word meanings' component and their typology in modern linguistic literature. The peculiarities of the seme stock of lexical units denoting good in English as well as its character are analyzed together with the qualitative and quantitative characteristics of semes.

The study shows that the seme stock of the nouns denoting good in Modern English can be divided into 6 subsets, reflecting diverse shades of their meanings. The order and organization of semes in the seme stock under study is hierarchical. The obtained matrix gives an opportunity to investigate the seme stock as the unity of semantic features that possesses a definite structure. In the course of our analysis the semes which make up the meanings of the lexical units have been divided into polyfunctional and monofunctional according to frequency of their appearance in the lexical meanings of the nouns denoting good.

Lexical units denoting good occupy an important place within the lexical system of any language because this notion belongs to the moral values, indicating moral norms, assessment, ideal, valuable orientation and moral qualities of the personality. Present understanding of good is inseparably connected with processes taking place in the social and political spheres of life, and leading to changes in the consciousness and mental perception of an individual. Thus, good is considered to be anthropocentric and socio-pragmatic notion referring to a person and serving to satisfy his/her social and everyday needs.

Key words: seme, component, typology, lexical unit.

Усебічне вивчення слова як основної одиниці системи мови, дослідження значення як одного із засобів відображення дійсності, опис та аналіз семантичної структури лексичних одиниць в одній мові або в зіставному аспекті, а також семантичних особливостей лексики окремих лексико-семантичних полів та лексико-семантичних груп належать до актуальних і перспективних завдань сучасних лінгвістичних досліджень. Про це свідчать численні праці вітчизняних та зарубіжних лінгвістів (М.Ф. Алефіренко, Ю. Д. Апресян, І. М. Кобозєва, М. В. Нікітін, Г. А. Уфімцева, Й. А. Стернін, Ж. П. Соколовська, М. П. Фабіан, D. A. Cruse, D. Geeraerts, Freda J. Thornton та ін.). Значний інтерес викликає вивчення семантичної структури лексем на позначення добра, оскільки останнє виступає базовою, центральною категорією в системі мови і культури, де виявляються як універсальні, так і унікальні особливості, що притаманні певним лінгвокультурам.

Метою статті є розкриття особливостей семного складу лексем на позначення добра в сучасній англійській мові.

Для досягнення поставленої мети ставимо наступні основні **завдання**:

- виділити семний склад мовних одиниць на позначення добра та з'ясувати його характер у сучасній англійській мові;
- подати кількісну та якісну характеристику сем, що містяться у формулах тлумачення лексичних одиниць на позначення добра.

Матеріалом дослідження служать лексичні одиниці (іменники), зібрані шляхом суцільного аналізу Великого Оксфордського словника англійської мови у 12-ти томах.

У сучасній лінгвістичній науці немає єдиної загальноприйнятої думки щодо визначення поняття семи, про що свідчить наявність чисельних термінів на позначення одного і того ж поняття: «семантична ознака», «семантичний множник/компонент», «диференційний семантичний елемент», «диференціальна семантична ознака», «семантичний примітив», «смысловий атом», «фігура змісту», «ноема», «сема» тощо.

За сучасною лінгвістичною термінологією представлені в мовній семантиці ознаки предмета (явища, ситуації) номінації називаються семами, а їх структурно-ієрархічна сукупність – семемою. Ж. П. Соколовська визначає термін сема як первинне, вихідне у членуванні змістової сторони мови. Їхня ієрархія встановлюється згідно з уявою про організацію об'єктивного світу. Семи є «граничними елементами змістової сторони мови, тобто в плані змісту далі не діляться» [3, с. 23]. М. Ф. Алефіренко визначає сему як «мінімальний елемент, який виділяється в змістовій структурі слова (фразеологізма)» [1, с. 198]. Й. А. Стернін під семою розуміє « семантичну одиницю, що є компонентом семеми і відображає певну ознаку позначуваного предмета або поняття» [3, с. 48]. Отже, сема – це смысловий елемент значення, конструктивний компонент семеми.

У дослідженні погоджуємося з М. П. Фабіан, що сема – це «елементарна одиниця змісту, певні комбінації якої утворюють значення слова. Ці одиниці характеризуються неподільністю та одноплановістю, оскільки належать лише плану змісту і не діляться на менші компоненти» [4, с. 42].

У лінгвістичній літературі зустрічаємо різне тлумачення типології сем залежно від їхніх особливостей та ролі в структурі семеми. Виділяють **категоріальні** (головні, домінуючі, більш загальні) та **індивідуальні** (залежні, підпорядковані, менш загальні) семи. Перші найважливіші в організації лексичного значення слова, оскільки характеризують не одне значення, а цілі групи та утворюють вузлові пункти у класифікації слів, завдяки чому словниковий склад може ділитися на певні класи. Їм підпорядковані всі інші семи, які уточнюють, конкретизують їх, що й надає семній структурі слова ієрархічного характеру. Індивідуальні семи характеризують одну семему, виражаючи специфіку кожного окремого мовного значення, визначають індивідуальність слів, диференціюють їх. За функціональними особливостями семи поділяються на **диференційні** та **інтегральні**.

За парадигматичними й синтагматичними властивостями розрізняють семи **описові**, які відображають власне характеристики реалій (розміри, будову, форму, зовнішній вигляд тощо) і **відносні**, які виражають різні відношення, реляції (просторові, функціональні та ін.).

Отже, семи в складі семени ієрархічно впорядковані і перебувають у структурних відношеннях, визначаючи категорію слова, родові й видові ознаки об'єкта, його головні та другорядні ознаки. Семантика слова як основного знака мови визначає його місце в лексичній системі мови, має складну структуру й важливі функції.

Дослідження семного складу іменників на позначення **добра** в англійській мові здійснюється за допомогою методики формалізованого аналізу лексичної семантики. Запропонований підхід базується на формальному, суто мовному критерії – віднесеності слів, які аналізуються, до однієї частини мови. Матричний метод представлення семантичних відношень між словами мови розглядаємо як метамову для опису досліджуваних об'єктів аналізу, а матрицю у вигляді таблиці – як модель системи семантичних зв'язків, з одного боку, та семантичної структури лексики з іншого. Вказана модель фіксує семантичні зв'язки між словами у вигляді стовпчиків та рядків однакової довжини, де плюсом позначаються співвідношення слів та їхніх значень [5, с. 9].

Семний склад іменників на позначення **добра** в сучасній англійській мові налічує 1147 тлумачень. За кількісним критерієм весь масив значень ділимо на підмножини за частотою вживання сем.

Найуживаніші та найпоширеніші семи входять до складу першої підмножини (7 сем) і утворюють найзаповненішу ділянку матриці. Серед них виділяються семи «*in phrases, word combinations, proverbs, quotations*» (у виразах, словосполученнях, прислів'ях, цитатах), «*in plural*» (у множині), «*action, deed, act, fact*» (дія, вчинок, факт), «*condition, state*» (стан, умова), «*that which, what/whatever (is), object/subject (of), something/anything which/that*» (те (той), що; що, будь-що; об'єкт/суб'єкт; щось/що-небудь, що), «*quality*» (якість, властивість), «*fields of sciences*» (галузі науки), якими пояснюється семантика переважної більшості слів на позначення **добра**: *service, grace, truth, turn, regard, thing, heart, fall, use, crack, favour, honour, reason, respect* та багато інших. У досліджуваному матеріалі найчастотнішою за вживанням є сема «*in phrases, word combinations, proverbs, quotations*» (250), яка простежується найчастіше у формулах тлумачення полісемічних слів, рідше – у значеннях іменників із середнім ступенем полісемії і майже відсутня у формулах тлумачення лексем з низьким ступенем полісемії.

Друга підмножина характеризує особу, її риси характеру, предмет, його характеристики, а також джерело, засоби та способи вияву **добра** і передається шістьма семами: «*a person, of an individual, one who/of, those who, a body of persons/people*» (особа; про індивіда; той, ті хто; група людей), «*human's traits of character*» (риса характеру людини), «*a thing, of in things, a form/method (of), design, shape or figure*» (про речі, предмети; форма/метод, дизайн, форма або фігура), «*applied to, reference/relation, attribute (of)*» (відношення, зв'язок; властивість, ознака), «*use/usage (of)*» (уживання, застосування), «*source, means, kind/type, mode/way (of)*» (джерело, вид/тип, спосіб).

Третю підмножину складають 14 сем, що розкривають характер людини («*character, disposition*»), «*kindness, goodness, comeliness*»), її внутрішні почуття («*feeling, emotion*»), «*delight, pleasure, predilection*»), «*joy, enjoyment, entertainment*»), положення у суспільстві («*status, standing, rank, high rank, courtesy-title*»), діяльність («*sports, games and recreation*»), повсякденні справи («*statement, report, speech, language*»), «*a part, piece (of), portion, element*»), випадок, обставину, приклад («*instance, occasion, case, example (of)*»). Ця підмножина також містить семи на позначення майна, багатства, цінностей («*possessions, wealth, of prices*»), переваги, вигоди, користі («*advantage*»), кількості, обсягу («*quantity, amount, number (of), plenty, plentifulness, capacity, a degree (of), a good/great deal (of)*»). У досліджуваній підмножині знаходимо архісему «*good*» (добро), яка міститься у лексичних значеннях слів *boot, civility, interest, morality, affection, kindness, ghost, humanity, profit, benefice, reputation, benefit, weal, help, goodness, alms, desert, welfare, renown, commonwealth, politeness, demon, common weal, alms-deed, bona fide, agathodemon*.

До складу четвертої підмножини входять 85 сем. Серед них виділяємо такі, що позначають високі моральні якості та цінності: величність («*moral excellence, magnificence*»), достоїнство, важливість («*value, worth, worthiness*»), чеснота, моральність («*virtue*»), удосконалення, бездоганність («*refinement, improvement, perfection*»), мужність, сміливість, відвага, подвиг («*courage, bravery, valour, prowess, exploit*»), милість, елегантність, ввічливість («*grace, elegance, politeness*»), благо («*benefit*»), свобода («*freedom*»), краса («*beauty*»), право («*right*»).

Семи «*position*» (посада, становище), «*power*» (влада, сила), «*superiority, superior position*» (перевага, вища посада), «*conformity*» (підпорядкування), «*regard*» (повага, прихильність), «*respect, respectability, respectfulness*» (повага, поважність, шанобливість), «*esteem, estimation, estimate*» (повага, шана, висока оцінка), «*honour, honourableness*» (честь, пошана, шаноба), «*devotion, reverence*» (прихильність, глибока повага), «*gift, present*» (подарунок, дар), «*behaviour, conduct, demeanour*» (поведінка, манера), «*work, good work, doing good, occupation, labour, employment, application*» (робота, праця, добра справа, вчинок), «*education, training, learning, study, knowledge, skill*» (освіта, навчання, знання, досвід, уміння), «*knack, faculty*» (здібність, уміння), «*business, organization, office, enterprise*» (бізнес, організація, установа, підприємство), «*assistance, help, aid*» (допомога, сприяння, підтримка), «*succour*» (допомога), «*support, backing*» (підтримка, допомога), «*favour*» (послуга, прихильність), «*service, serviceableness*» (послуга, корисність), «*success*», «*good fortune*» (успіх), «*accomplishment, completion, fulfilment, a result (of), outcome*», «*gain, acquisition*» (досягнення, здобутки, звершення, результат, наслідок) розкривають соціальний характер **добра**, описуючи людину, що завоювала високий авторитет, добре ім'я, визнання, повагу, високе становище завдяки наполегливій праці, досвіду, заслуг у певній галузі своєї діяльності, поведінки, вчинкам у суспільстві.

Емоційна сфера людини та її почуття у досліджуваній підмножині представлено чотирма семами: «*love, liking, fellow-feeling*» (любов, симпатія, прихильність), «*affection, fondness*» (симпатія, любов), «*ease, relief*» (спокій, вдовolenня), «*gratification*» (задоволення, насолода), які знаходимо у формулах тлумачення слів з високим, середнім, а також низьким ступенем полісемії *pleasing, compassion, philanthropy, fondness, aid, remedy, thankfulness, enjoyment*.

Мінливість **добра**, його залежність від випадку, випадковості, обставин, нагоди, яка трапляється на чиємусь шляху, а також випробування долі експлікуються семами «*event, happening of events*» (подія, хід подій), «*fortune, luck*» (удача, доля, нагода), «*chance*» (випадок, випадковість), «*circumstance*» (обставина), «*hap, lot*» (випадок, доля), «*occurrence*» (випадок, подія).

Наввність сем «*property*» (майно), «*money, cash, salary, wages*» (гроші, плата), «*account, sum*» (рахунок, сума), «*goods, riches*» (капітальне майно, багатство), «*estate*» (майно, статок), «*prosperity*» (процвітання, добробут, достатки), «*well-being, commonwealth*» (добробут), «*supply (of), provision*» (припаси, запас), «*profit*» (користь, вигода) свідчить, що сучасне розуміння **добра** безпосередньо пов'язане з грошовою сферою, матеріальною вигодою, користю, всім тим, що збагачує людину і створює комфортні умови для її існування.

П'яту підмножину утворюють 453 семи, що поєднуються семантикою прояву ставлення суб'єкта до навколишнього світу та суспільної норми, на фоні яких розкриваються його риси характеру, виділяються та пояснюються мотиви вчинків, особливості поведінки. Таким чином, серед семного масиву досліджуваної підмножини виділяємо семи, які вказують на:

1) особу: «*a helper, prayer*» (помічник, віруючий), «*Of men, women and children*» (про чоловіків, жінок та дітей), «*an ally*» (союзник), «*a member (of)*» (член), «*a party, crew*» (група, партія, команда, компанія), «*personality*» (особистість, видатна особа), «*prostitute*» (повія), «*the body police, Parliament*» (група поліцейських, парламент), «*(one's) beloved*» (коханий, любий), «*A «duck», darling*» (голубонька, серденько, кохана), «*a supporter*» (прихильник, прибічник), «*army, host*» (армія, військо), «*human race, mankind, human beings collectively*» (людська раса, людство, люди колективно). Ці семи містяться у формулах тлумачення полі- та моносемічних слів, серед яких *grace, boot, boon, treasure, friend, aider, benefactor, auxiliary, crack, honour, humanity, goodness, felon, beauty, frame, chivalry* та багато інших.

2) риси характеру людини, які представлено семами «*uprightness*» (чесність), «*chastity, purity*» (скромність, моральна чистота), «*nobility*» (благородство), «*sincerity*» (щирість), «*cheerfulness*» (веселість), «*kindliness*» (доброта), «*gentleness*» (ніжність), «*generosity*» (щедрість), «*benevolence*», «*goodwill*» (доброчинність), «*courtesy*» (ввічливість) та іншими, що містяться у лексичних значеннях полісемічних слів.

3) стосунки, взаємини між людьми. До цієї групи належать семи «*relationship*» (стосунки), «*friendship*» (дружба), «*amorous intercourse or intrigue, intimacy*» (любовні стосунки або інтрига, інтимність), що характеризують лексичні значення іменників з високим та середнім *respect, kindness, gentility, contingency, gallantry, sport*, а також два іменники з низьким ступенем полісемії *belonging, amity*.

4) ставлення до інших осіб та об'єктивної дійсності, що виявляється як у поведінці («*concern, concernment, care*» (турбота, стурбованість), «*interest*» (інтерес), «*consideration*» (увага), «*heed, attention*» (увага, піклування)), вчинках («*charity, mercy, benefaction*» (добродійність, милосердя, благодіяння), «*feat, daring feat, daring exploit*» (відважний подвиг), «*giving of pleasure, food*» (принесення задоволення, подавання їжі), «*donation, alms*» (пожертва, милостиня)), так і в емоційних реакціях людини («*admiration*» (захоплення), «*sympathy*», «*compassion*» (співчуття), «*elevation*» (піднесення), «*passion, lust, lustiness*» (пристрасть, пристрасне захоплення), «*happiness, bliss*» (щастя, блаженство), «*mirth*», «*gladness*» (радість), «*satisfaction*» (задоволення), «*astonishment, surprise*» (здивування), «*anxiety*» (тривога), «*pity, grief, sorrow*» (жаль, сум, смуток)).

5) вищі моральні цінності, що співвідносяться з нормами поведінки у суспільстві експлікуються семами «*dignity*» (гідність), «*honesty*» (чесність), «*duty*» (обов'язок), «*decency*» (порядність), «*fidelity*» (вірність), «*culture*» (культура), «*liberty*» (свобода), «*equity*» (справедливість), «*will*» (воля), «*confidence, belief, trust*» (довіра).

6) соціальні та побутові потреби. Сюди відносяться семи «*authority*» (авторитет), «*distinction*» (знатність, поважність), «*repute, reputation*» (репутація), «*fame, glory, renown*» (слава, визнання), «*growth, development, progress*» (ріст, розвиток, прогрес), «*furtherance*» (просування вперед), «*advancement, advance, promotion, raising to a higher rank or position*» (рух вперед, підвищення до вищого службового становища), «*achievement, attainment*» (досягнення), «*comfort*», «*conveniency, convenience*» (комфорт, вигоди), «*comfortable accomodation, lodging, food*» (комфортне житло, харчі), «*public welfare*» (благоустрій).

7) релігійно-філософські уявлення, які описують символічність добра і об'єктивують його у вигляді нерозгорнутих знаків, символів, образів, а також відображають дотримання Божественного веління. До цієї групи належать семи «*sign, mark, symbol (of)*» (знак, символ), «*a being, an incorporeal being*» (істота, безплотна істота), «*heaven, paradise*», «*the sky*» (рай), «*worship*» (культ, поклоніння), «*Of the soul*» (про душу), «*a deity, divinity, a divine being, God*» (божество, божественність, Бог), «*a ritual, rite, ceremony*» (ритуал, обряд, церемонія), «*credence, faith, credibility*» (віра), «*a spell*» (заклинання), «*atonement*» (спокута), «*salvation*» (спасіння душі), «*God-likeness, godship*» (божественність, божество), «*token*», «*prognostic, augury*» (прикмета, призвістка), «*blessing, benediction*» (благословіння), «*ecclesiastical living*» (духовне життя), які містяться у формулах тлумачення іменників *heart, spirit, ghost, divinity, angel, demon, bliss, paradise, sky, Eden, deity, God, salvation, service, satisfaction, benefice, benefit* та інших.

8) поняття повсякденного вжитку та активної діяльності людини. Сюди відносяться семи «*Of the weather*» (про погоду), «*measure*» (міра), «*distance*» (відстань), «*Of scientific processes, demonstrations, inventions*» (про наукові процеси, докази, винаходи), «*transaction*» (справа, угода), «*commercial speculation*» (комерційна спекуляція), «*Of the world, a country, town, community*» (про світ, державу, місто, спільноту), «*a conversation, talk, chat, discourse*» (розмова, бесіда), «*payment*» (плата), «*procedure, operation*» (процедура, процес), «*opportunity*» (можливість), «*celebration*» (святкування), «*merrymaking*», «*rejoicing, festivity*» (веселощі) та багато інших, які характеризують семантику полісемантичних іменників.

Отже, семантичне наповнення досліджуваної підмножини розкриває антропоцентричний та соціально-прагматичний характер добра, оскільки наявні семи відображають поняття, які безпосередньо стосуються людини і служать для задоволення її соціальних чи побутових потреб.

Особливістю цієї підмножини є те, що вона поєднує як позитивні, так і негативно марковані семи. Наприклад, сема «*danger, risk, peril, jeopardy*» (небезпека, ризик, загроза) протиставляється семам «*safety*», «*security, tranquility, calmness, stillness*» (безпечність, спокій) цієї ж підмножини. Наявність сем «*anger, wrath*» (злість, злоба), «*strife*» (розбрат), «*disaster*» (лихо), «*pity, grief, sorrow*» (жаль, сум, смуток), «*suffering, pain, distress*» (страждання, біль, мука), «*evil*» (зло), «*misap*» (невдача, лихо), «*a bribe*» (хабар), «*attack*» (напад), «*stratagem, artifice, wile*» (обман, виверти, шахрайство), «*trouble, affliction*» (горе, лихо, біда), «*impudence, presumption*» (нахабство, самовпевненість), «*contention, conflict, difference*» (суперечка, конфлікт), «*malady, disease*» (хвороба, недуга), «*death*» (смерть), «*destruction, ruin*» (загибель, крах), «*martyrdom*» (смертельна мука), «*anxiety*» (тривога), «*casualty, contingency*» (нещасливий випадок), «*punishment*» (покарання) у семантичному масиві лексичних одиниць на позначення добра свідчить про тісний зв'язок лексико-семантичної групи добро з лексико-семантичною групою зло.

Останню підмножину складають 582 монофункціональні семи, що становлять 50,7 % семного масиву. Характерною особливістю сем цієї підмножини є те, що вони входять до складу полісемантичних лексичних одиниць, виділяючи їхні неповторні індивідуальні, специфічні й додаткові риси та властивості і утворюють у свідомості мовної особистості асоціативні картини, пов'язані з різними формами прояву добра.

Комплексний семний аналіз лексичних одиниць на позначення добра в сучасній англійській мові показав, що порядок та організація сем у формулах тлумачення іменників на позначення добра ієрархічні. Побудована матриця лексико-семантичної групи добро дала можливість розглядати досліджуваній семний масив як системне утворення, що має визначену структуру. Так, масив значень ділиться на 6 підмножин, які відображають широку палітру значень досліджуваних іменників. Відповідно, нами виділено моно- та поліфункціональні семи за частотою їхнього вживання у семантиці лексем на позначення добра.

Останнє в свідомості англійців об'єктивується як предмет, особа, її риси характеру, внутрішній світ, моральні цінності, положення у суспільстві, діяльність, соціальна орієнтація та соціальна активність, оцінка навколишнього світу, став-

лення до реальності, інших осіб, вияв різноманітних почуттів, стосунки між людьми, родинні зв'язки, соціальні потреби, а також норма поведінки. Значне місце посідає відображення світогляду і світовідчуття людей, засноване на вірі в існування Бога, біблійні та міфологічні уявлення.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в глибшому лексико-семантичному аналізі лексем на позначення добра в сучасній англійській мові в їхніх зв'язках з іншими групами лексики.

Література:

1. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики: [монография] / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Гнозис, 2005. – 326 с.
2. Попова З. Д. Лексическая система языка (внутренняя организация, категориальный аппарат и приемы описания): [учеб. пособие] / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – [2 изд., испр. и доп.]. – М. : URSS, Книжный дом «Либроком», 2009. – 172 с.
3. Соколовская Ж. П. Система в лексической семантике (анализ семантической структуры слова) / Ж. П. Соколовская. – К. : Вища школа, 1979. – 189 с.
4. Фабіан М. П. Етикетна лексика в українській, англійській та угорській мовах: [монографія] / М. П. Фабіан. – Ужгород : Інформаційно-видавниче агентство «ІВА», 1998. – 255 с.
5. Фабіан М. П. Семантика мовного етикету: новий підхід до її вивчення / М. П. Фабіан // Сучасні дослідження з іноземної філології : зб. наук. праць. – Ужгород : ПП «Аутдор-Шарк», 2014. – Вип. 12. – С. 7–13.
6. Oxford English Dictionary: in 12 vol. / [chief ed. James Murray]. – London : Oxford University Press, 1963.

УДК 81'323.23:821.111.08»19»

Р. М. Падалка,

Донбаський державний педагогічний університет, м.Слов'янськ

ПРИЗВИЦА У ТВОРАХ СОМЕРСЕТА МОЕМА

Ми простежимо основні віхи в історії вивчення антропоніміки в лінгвістиці; дослідимо етимологію деяких власних імен особових англійської мови; розглянемо деякі значення власних імен, що постають в якості стилістичних й експресивних засобів в англійській художній прозі; систематизуємо ономастичний матеріал творів В.С. Моєма.

Ключові слова: антропонім, лексема, тематична група, прізвище, словесний образ.

Внимание к системе личных имён определяется их сложностью. Как часть лексической системы языка личные имена функционируют в её границах и развиваются по её законам. Мы проследим основные вехи в истории изучения антропонимии в лингвистике, исследуем этимологию некоторых личных имён английского языка; систематизируем ономастический материал произведений В.С. Моэма.

Ключевые слова: антропоним, лексема, тематическая группа, словесный образ, фамилия.

The topicality of the research is substantiated by the increased interest in the study of anthroponymy in terms of language and culture communication. All proper names have meaning of objectivity, that is the part of their contents (denotation) is a kind of notification of the existence of an object (or the essence of what we envision as an object). The most proper names denote a class of objects, including one object stands out. Proper names, denoting an individual object, fix in their meaning a definite deal to call this object in a definite way.

Keywords: anthroponym, lexeme, thematic group, a verbal image, surname.

Власні імена, уживані в художніх творах, є об'єктом вивчення поетичної чи літературної ономастики. У загальному випадку виникнення мовної образності пояснюється семантичним зв'язком між мовними одиницями, «коли матеріальний знак однієї мовної одиниці асоціюється з іншою» [42, с. 115].

Можливість розкриття внутрішньої форми імені через його апелювативну мотивацію є найбільш простим способом виявлення образної основи літературних антропонімів. Образність в цьому випадку виражена через зовнішню ознаку, що слугує її ніби формальною основою. Ця ознака може бути частково прихованою, наприклад, за допомогою зміни графічного вигляду теми чи контамінації основ. У цих випадках читачеві надано можливість фантазувати, здогадуватися про значення імен.

Залежність літературних антропонімів від національного ономастикону полягає насамперед у тому, що вони будуються за реально наявними в англійській мові моделями утворення власних імен особових, часто із додаванням нейтральних компонентів.

Дотепер проблема природи й функціонування власних імен особових докладному дослідженню не піддавалася, антропонімікон англійського письменника з лінгвокультурного погляду, можна сказати, узагалі не розглядався.

Актуальність дослідження обґрунтовується зростим інтересом до вивчення антропонімів у аспекті зв'язку мови та культури. Увага до системи особових власних імен визначається її складністю. Як частина лексичної системи мови особові власні імена функціонують у її межах і розвиваються за її законами, проте вони утворюють у мові особливу підсистему, у якій і загальномовні закони відбиваються специфічно.

У другій половині ХХ століття починається вивчення власних імен, затверджується уявлення про самостійну цінність власного імені як об'єкта філологічного аналізу. Сучасний розвиток лінгвістики визначив низку аспектів у вивченні антропонімів, які не одержали ще достатнього наукового висвітлення.

Об'єктом статті слугують власні імена особові, що вживаються в англійській художній прозі на прикладі творів В.С. Моєма. Предметом статті є лексична база прізвищ творів В.С. Моєма; їх етимологія, лексико-семантичне значення.

Мета статті – зібрати і проаналізувати антропоніми творів В.С. Моєма, виявити загальні закономірності їх розвитку, систематизувати ономастичний матеріал творів В.С.Моєма, класифікувати антропоніми за лексико-семантичною структурою.

У більшості народів, що населяють Європу й Америку, зокрема і в англійців й американців, історично склалася двоіменна антропонімна система = особове ім'я та прізвище. В англійській мові немає єдиного терміна, що відповідає російському терміну «особове ім'я». Йому рівнозначні англійські словосполучення baptismal name, Christian name, first name, given name і personal name. Два синоніми forename і prename (лексична калька < лат. praenomen) мають також значення «ім'я, що передує прізвищу».

Для передачі українською мовою іноземних особових імен є три основних способи: транскрипція, тобто більш-менш подібне зображення звукової форми імені; транслітерація, тобто відтворення кирилицею буквенної структури імені; і власне переклад, що передбачає передачу імені наявними лексичними засобами. Переклад імен подвійний. Ім'я подає багато інформації про людину, зокрема, воно слугує знаком належності до тієї чи тієї етнічної та соціальної більшості.

У нинішню епоху всесвітніх комунікацій імена здобувають інтернаціональний характер. Перекладаючи англійські книги «про англійців», ми хочемо, щоб імена показували персонажів саме англійцями. Тому перекладачеві, що має справу зі значущими іменами, доводиться інший раз іти на хитрість – із тією чи тією часткою успіху, але й можливості відкриваються досить різноманітні. Практична транскрипція – особлива тема. Ім'я – невід'ємна належність особистості. І під час згадування імені в іншій мові воно, по можливості, відтворюється.

В українській і англійській мовах, наприклад, аналогічні голосні і приголосні не лише звучать дуже по-різному, але низці англійських звуків в українській мові взагалі немає відповідностей – і навпаки. Англійська вимова варіативна, є своїм норми в різних англомовних країнах і в різних місцевих діалектах у межах однієї країни.

Точного відтворення звуків англійського імені практична транскрипція не пропонує, і будь-які спроби домогтися повної подібності не дають позитивних результатів. У таких випадках, коли транскрипція не дає бажаних результатів, перекладач користується методом транслітерації, тобто відтворенням написання імені.

У справі відтворення українською мовою англійських імен сьогодні, дійсно, не все впорядковано. У мові, у культурі, як у живому організмі, відбувається одночасно багато різних процесів на різних рівнях, працюють різні зв'язки. Вибираючи те чи те рішення, перекладач керується одночасно багатьма міркуваннями – не лише правильністю звучання чи написання, давніми звичаями і зв'язками, але й милозвучністю, випадковими асоціаціями, часом своїми особистими, примхою художника.

Перекладач у цілому діє, підкоряючись інтуїції, що є досить правильним способом. Керуючись українськими класифікаціями антропонімів англійські прізвища В.С.Моема поділяємо на такі головні лексико-семантичні групи з мотивувальними апелативами:

1. Прізвищеві назви, що походять від назв, пов'язаних із фауною. Назви риб: Dorset – Дорсетський (пор. «тріска – промислова риба північних морів») [10, с. 1605]; Rawlinsong – Роулінгсон (пор. «щука – хижа прісноводна промислова риба, що має видовжене тіло зі сплющеною зверху витягнутою головою») [10, с. 170]; Sharket – Шаркет (пор. «акула – 1. Велика хижа морська риба. 2. перен. Про великих ділків») [10, с. 34].

2. Прізвищеві назви, що походять від назв осіб за зовнішніми та внутрішніми ознаками: Bearded – Бірдед (пор. «бородатий – Який має бороду. // у знач. ім. бородатий, – того, ч. Людина з бородою; бородач») [10, с. 93]; Bellet – Белле (пор. «красуня – вродлива дівчина, жінка; вродливиця») [10, с. 583]; Leggatt – Леггат (пор. «довгоногий – з довгими ногами») [10, с. 309].

3. Прізвищеві назви, що походять від назв предметів та об'єктів: Money – Моні (пор. «гроші – 1. Металеві й паперові знаки, що є мірою вартості за купівлі та продажу. 2. Капітал, статок») [10, с. 605]; Napoleon – Наполеон (пор. «наполеондор – французька золота монета, яка дорівнює 20 франкам») [10, с. 698]; Troye – Труа (пор. «тройський фунт – міра ваги, що дорівнює 373,24 грамам чи 12 унціям і застосовувалась на території Трої») [10, с. 1658].

4. Прізвищеві назви, що походять від ландшафтних та топонімних назв: Dunsford – Дансфорд (пор. «брід – мілке місце річки, озера чи ставка, в якому можна переходити чи переїжджати на інший бік») [10, с. 97]; Ford – Форд (пор. «брід – мілке місце річки, озера чи ставка, в якому можна переходити чи переїжджати на інший бік») [10, с. 97];

5. Прізвищеві назви, що походять від прямих чи метафоричних назв страв, продуктів, напоїв: Flour – Флоур (пор. «борошно – 1. Продукт розмелювання хлібного зерна; мука. 2. Порошок з якої-небудь подрібненої мінеральної чи органічної речовини») [10, с. 93]; Jellys – Джелліс (пор. холодець, желе – драглиста їжа, виготовлена з желатину та фруктово-ягідних соків, вина, молока тощо») [10, с. 366]; Sampson – Семпсон (пор. «каша – 1. Страва з крупів, пшона, рису тощо, зварена на воді чи молоці. 2. перев. з означ., перен. Напіврідка маса, що своїм виглядом нагадує цю страву (про багно, сніг тощо). 3. перен., розм. Безладна суміш чого-небудь») [10, с. 531].

6. Прізвищеві назви, що походять від назв анатомічних термінів та хвороб: Feverel – Феверель (пор. «гарячка, жар – 1. Розжарене вугілля, що горить без полум'я. 2. Сильне тепло, що йде від чого-небудь нагрітого чи розжареного. // рідко. Те саме, що жара. 3. розм. Підвищена температура тіла при захворюванні. // перен. Про збуджений стан людини, який викликається хвилюванням, страхом і т. ін. 4. перен. Про запальність, пристрасність, жагучість») [10, с. 364]; Velasquez – Веласкез (пор. «м'яке піднебіння – задня м'яка частина верхньої стінки ротової порожнини у людей і хребетних тварин, яка має склепінчасту форму») [10, с. 959].

7. Прізвищеві назви, що походять від назв абстрактних понять: Price – Прайс (пор. «цінність – 1. Виражена в грошах вартість чого-небудь; ціна. 2. перев. мн. Те, що має певну матеріальну чи духовну вартість. // Цінний предмет. 3. Важливість, значущість чого-небудь») [10, с. 1588]; Worth – Ворт (пор. «цінність, достоїнство – 1. Позитивна якість. 2. тільки одн. Повага до себе, усвідомлення своїх прав, своєї ваги, свого значення; гідність. // Зовнішній вияв усвідомлення своїх прав, свого значення, поваги до себе. 3. заст. Титул, чин, звання») [10, с. 322].

8. Прізвищеві назви, що походять від назв професій та видів занять: Butler – Батлер (пор. «дворецький – старший лакей у панському дворі») [10, с. 276]; Carter – Картер (пор. «візник – 1. Людина, яка править кінним екіпажем, найчастіше найманим; фурман. 2. Найманий кінний екіпаж») [10, с. 199]; Caster – Кастер (пор. «Робітник, який відливає металеві виробу; фахівець ливарної справи») [10, с. 613]; Deason – Дікон (пор. «диякон – Помічник священика у відправі церковної служби; нижчий духовний чин») [10, с. 302]; Foreman – Форман (пор. «майстер – 1. Фахівець з якого-небудь ремесла. 2. Керівник окремої ділянки виробництва. 3. чого, без додатка і з інфін. Той, хто досяг високої майстерності в своїй роботі, творчості. // Про спортсмена, що досяг високих спортивних результатів у відповідному виді спорту. // Вміла, спритна в чомусь людина. 4. розм. Те саме, що тесляр. 5. спец. Інтегрована система обробки текстової інформації, призначена для автоматизації управлінської діяльності») [10, с. 637];

9. Прізвищеві назви, що походять від назв явищ природи: Frost – Фрост (пор. «мороз – Холод, коли температура повітря спадає нижче нуля. // Температура повітря важче нуля. // Місце, де є такий холод. // перев. мн. Холодна зимова погода; холоди») [10, с. 690]; Mackhail – Макфейл (пор. «град – 1. Атмосферні опади у вигляді частинок льоду різного розміру, перев. округлої форми. 2. чого, перев. Велика кількість, численність. // у знач. присл. градом. У великій кількості, багато. // Великими краплями, рясно (про піт, сльози)») [10, с. 258]; Rainey – Рейні (пор. «дощ – 1. Атмосферні опади, що випадають із хмар у вигляді краплин води. 2. перен., чого, з означенням. Про велику кількість того, що падає, сиплеться. 3. у знач. присл. дощем. Великим потоком; так, як дощ») [10, с. 325].

10. Прізвищеві назви, що походять від назв приміщень, будівель та їх частин: Barnard – Барнард (пор. «комора – 1. Окрема будівля для зберігання зерна тощо. 2. Приміщення в житловому будинку, де тримають продукти харчування, хатні речі тощо. 3. рідко. Те саме, що склад») [10, с. 560]; Ellingham – Еллінгем (пор. «крило дома – бокова частина будівлі, споруди, якоїсь площини тощо») [10, с. 587]; Templeton – Темплтон (пор. «храм – 1. Будівля, де відбуваються богослужіння, релігійні обряди. 2. Релігійне свято на честь якогось святого чи якоїсь релігійної події 3. перен. Місце, яке викликає почуття глибокої пошани. // Галузь, сфера високих духовних цінностей») [10, с. 1571].

11. Прізвищеві назви, що походять від назв кольорів: Braunschmidt – Брауншмідт (пор. «коричневий – 1. Кольору кориці чи смаженої кави; брунатний. 2. Пов'язаний з фашизмом і неофашизмом, фашистський, неофашистський») [10, с. 575]; Grau – Грей (пор. «сірий – 1. Колір, середній між білим і чорним; барва попелу. // Блідий, з відтінком такого кольору (про обличчя, про людину з таким обличчям). // Із шерстю, що має барву попелу (про тварин). // Із сивиною (про волосся). // Неяскравий, тьмянний. // Безбарвний, однотонний. 2. Хмарний, похмурий (про погоду, ранок, день і т. ін.). 3. перен. Нічим не примітний, невиразний. // Позбавлений новизни; одноманітний; беззмістовий. // Бідний за змістом (про художній твір, лекцію і т. ін.). // Позбавлений виразності, яскравості, оригінальності. 4. перен., заст. Який належить до непривільейованого класу; простий. // Неосвічений, малокультурний. 5. Уживається як складова зоологічних, ботанічних, геологічних, технічних та інших назв, термінів») [10, с. 1324]; Red – Рудий (пор. «рудий – червоно-жовтий (про колір, забарвлення чого-небудь); рижий. // З волоссям, шерстю чи шкірою такого кольору. // З веснянками, рясним ластовинням. // у знач. ім. рудий, -дого, ч.; руда, -дої, ж.: а) людина з волоссям червоно-жовтого кольору чи з рясним ластовинням на обличчі; б) тварина з шерстю чи шкірою такого кольору. // Який зробився бурим, втративши свій попередній колір») [10, с. 1277]; Red One – Червоний (пор. «червоний – 1. Який має забарвлення одного з основних кольорів спектра, що йде перед оранжевим; кольору крові та його близьких відтінків. // Який став, зробився темно-рожевим від припливу крові. // 3 рожевими щоками. 2. перен., політ., іст. Який стосується революційної діяльності; пов'язаний з радянським соціалістичним ладом; прот. білий. 3. Уживається як складова деяких ботанічних, зоологічних, технічних, хімічних та інших назв, термінів») [10, с. 1597]; Titian – Тіціан (пор. «золотисто-каштановий – Який має колір каштана; брунатний із золотистим відблиском») [10, с. 531].

Усі власні імена мають значення предметності, тобто частина їхнього змісту (значення) є ніби повідомленням про існування якогось предмета (чи сутності, що ми уявляємо собі як предмет). Більшість власних імен позначають якийсь клас предметів, серед яких один предмет виділяється особливо. Власні імена, позначаючи індивідуальний предмет, закріплюють у своєму значенні певну угоду йменувати цей предмет певним чином. Вони несуть у собі якусь інформацію саме про цей предмет, про його властивості. У перекладах українською мовою вони є складовою загального словника літературних антропонімів.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. : Ірпін: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Проблеми слов'янської ономастики: зб. наук. праць / [відп. ред. С.М.Медвідь-Пахомова]; НАН України, Інститут української мови. – Ужгород, 1999. – 207 с.

УДК 811.14'02'373.7

М. Й. Петришин,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ЗООМОРФНА МЕТАФОРА В ЛАТИНСЬКИХ ПРИСЛІВ'ЯХ І ПРИКАЗКАХ

Стаття присвячена дослідженню функціонування зоонімів у латинських прислів'ях і приказках. Тварини в пареміях символізують ті або інші риси людини, характеризують її емоційний стан і відчуття, дії та наміри, морально-етичні і соціально-комунікативні якості. Зооморфна метафора – це спосіб пізнання і пояснення навколишнього світу. Встановлено, що експресивно-оцінна метафора, розкриваючи аналогії та схожість між об'єктами предметного (тваринного) світу та непередметного світу людських почуттів та емоцій, виявляє систему етнічно зумовлених асоціацій та оцінок. Вона виступає певною лінзою, яка в латинській мові відбиває погляд етносу на представників тваринного царства.

Ключові слова: прислів'я і приказки, латинська мова, зоонім, зооморфна метафора.

Статья посвящена исследованию функционирования зоонимов в латинских пословицах и поговорках. Животные символизируют те или иные качества человека, характеризуют его эмоциональное состояние и чувства, действия и намерения, морально-этические и социально-коммуникативные качества. Зооморфная метафора – это способ познания внешнего мира. Установлено, что экспрессивно-оценочная метафора, раскрывая аналогии и сходство между объектами предметного (животного) мира и непередметного мира человеческих чувств и эмоций, выявляет систему этнически обусловленных ассоциаций и оценок. Она выступает определенной линзой, которая в латинском языке отражает взгляд этноса на представителей животного мира.

Ключевые слова: пословицы и поговорки, латинский язык, зооним, зооморфная метафора.

The article is devoted to the analysis of operation zoonims in Latin proverbs and sayings. Animals symbolize this or that quality of a person, characterize its emotional state and feelings, actions and motivations, moral ethic and social communicative qualities. Zoomorphic metaphor is a way of understanding of the external world. An expressive-evaluative metaphor, revealing analogy and similarity between objects of the objective (animal) world and non-objective world of human feelings and emotions, exposes the system of ethnic dependent associations and estimations. It appears to be a certain lens which in Latin language reflects the view of the ethnos on representatives of animal kingdom.

Key words: proverbs and sayings, Latin language, zoonim, zoomorphic metaphor.

Зооніми з давніх-давен використовували для образної характеристики та соціальної оцінки особи за тими чи іншими ознаками або властивостями і служили багатим джерелом образного переосмислення. Прагнучи дати характеристику своїй поведінці, почуттям, стану, зовнішності, люди порівнювали себе з представниками тваринного світу. Це, на нашу думку, цілком закономірно, адже тварини становили найближче оточення давніх людей. У зв'язку з цим із зоонімами в різних народів пов'язані стійкі асоціації, які проєктуються на людину. Зооморфна метафора часто вживається в пареміологічному фонді мов, виражає певні соціальні типи та еталони поведінки людей, оцінює зовнішні прикмети людини та

її внутрішні якості. Завдяки паралелізму тваринного світу і світу людини в мисленнєвій діяльності давніх народів народжувався ланцюг асоціацій «тварина – людина», який ліг в основу досліджуваної групи паремій. Уподібнення людини до тварини здійснюється задля позитивного чи негативного ефекту. Паремії із компонентом-зоонімом відображають багаточіне спостереження людини за зовнішнім виглядом та поведінкою тварин, передають ставлення людей до «братів-менших», є культурно-інформаційним фондом у кожній мові.

Фразеологічні одиниці з анімалістичним компонентом лінгвісти досліджували на матеріалі різних мов. В українському мовознавстві цій проблемі присвячені розвідки І. О. Голубовської [1], О.П. Левченко [5], В. Д. Ужченка [10] та інших вчених. Лінгвокультурний аспект зоонімів на матеріалі польської мови опрацьовувала М. В. Пасюрківська [8]. Г. Л. Кривенко [3] розглядала паремії з анімалістичним компонентом в англійській мові. Вивченню анімалізмів в іспанській мові присвячені розвідки Е. А. Корман [2]. Національну специфіку фразеологізмів з компонентом-зоонімом у турецькій мові розглядала І. Л. Покровська [9]. Аналізу структурних та семантичних особливостей давньогрецьких зооморфних метафор присвячена розвідка О. В. Лазер-Паньків [4]. Попри значну кількість праць у галузі фразеології та пареміології, перспективність дослідження анімалістичної метафори на матеріалі латинських паремій не викликає сумніву, оскільки через процеси метафотворення можна збагнути принципи пізнання давніми римлянами навколишнього світу.

Мета нашої розвідки полягає в дослідженні особливостей метафоричного вживання зоонімів на позначення соціальних типів, еталонів поведінки та рис характеру людей у латинській мові.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання наступних завдань: укласти реєстр латинських фразеологізмів та прислів'їв із зоонімами, розглянути семантичну характеристику латинських фразеологізмів з анімалістичним компонентом.

Об'єкт дослідження становлять паремії із компонентом-зоонімом у латинській мові, предмет – національно-культурна специфіка зооморфної метафори давніх римлян.

У лінгвістичній літературі знаходимо різні терміни для позначення досліджуваного поняття: «фразеологічні одиниці з анімалістичним компонентом» (В.М.Мокієнко), «фразеологія живої природи», «зоосемічні фразеологічні одиниці» (Н. Петрова), «фразеологічні одиниці із зооморфізмами» (С.О.Гутман, П.О.Литвин), «фразеологізми із зоосемізмами» (І. О. Голубовська) «зоофразеологізми» (В.Ужченко). У нашому дослідженні ми послуговуємося терміном «зоонім», під яким, вслід за Ф.А. Литвин, розуміємо назву біологічної тварини, на основі якої розвивається метафоричне значення. [6, с. 81].

Метафора виступає одним з універсальних засобів переосмислення зоонімів у фразеології. Людина вже в давні часи усвідомлювала себе за допомогою тварин. Результатом цього, як слушно зазначає К.І. Мізін, стало утворення образних метафор як засобів оцінки різноманітних проявів особистості через їх зіставлення з анімалізмами [7, с. 2]. Процес метафоризації відбувається шляхом сприйняття тваринного світу через світогляд людини, набутий нею соціальний досвід та суб'єктивну оцінку поведінки та звичок тварин. Зооніми в мовній картині світу римлян наділені особливою ментальною природою асоціацій, які об'єднують людину з тваринним світом. Інформація про людину, отримана на етапі формування образних метафор, укорінилася у фразеологізмах і пареміях, які характеризують морально-етичні, естетичні, соціально-комунікативні якості людини, її дії, поведінку, ставлення до реалій навколишнього світу. Отже, фразеологізми і паремії із зоонімами – це синкретичний оцінний знак, сплав прагматичного і конотативного значень. У процесі метафоризації внаслідок екстралінгвістичних чинників актуалізуються одні ознаки представників фауни та редукуються інші. Так, наприклад, у фразеологізмі *corvus albus* – біла ворона, який вперше вжив римський поет Ювенал для характеристики дивакуватих людей, привертає увагу неподібність людини, яку називають *corvus albus*, до інших, а не біле пір'я, оскільки ворона-альбінос у природі зустрічається дуже рідко. У результаті метафоричного перенесення спостерігаємо послаблення диференційних сем, які відображають родові ознаки представників тваринного світу. Натомість відбувається актуалізація потенційних сем «злість» (вовк), «працьовитість» (бджола), «обмеженість, тупість» (осел), «чванливість» (жаба) тощо. Зооніми легко переходять у розряд слів-символів, відображають уяву людей про різних тварин.

У латинській мові для метафоричної номінації рис характеру і поведінки людини використовували номени тих тварин, меліоративні або пейоративні характеристики яких були чітко вираженими. Продуктивне використання зоонімів у фразеології є наслідком того, що людина з появою нового об'єкта асоціювала його з навколишнім світом, із тим, що їй знайоме. Слід зазначити, що схвалення або осуд за допомогою зооніма має історичне та психологічне підґрунтя, а саме – міфологічне осмислення ролі тієї чи іншої тварини в системі тотемних уявлень. Зооморфна метафора виступає засобом образної оцінної характеристики людини, в основі якого лежить сукупність зафіксованих у свідомості етносу ознак образу тварини.

У межах нашої розвідки ми не маємо змоги подати розлогу класифікацію зоонімів, тому обмежимося окремими прикладами.

У результаті дослідження виявлено, що в латинських пареміях практично неможливо виділити зооніми, які б описували тільки позитивні риси характеру людини. Лише зооніми *apis* (бджола) і *leo* (лев) мають меліоративну конотацію. Так, наприклад, бджола виступає символом працьовитої людини, адже відомо, що бджоли – надзвичайно акуратні, працелюбні та добрі помічники людей. Недарма про людину, яка любить і вміє працювати давні люди говорили: *si sapis, sis apis – якщо ти розумний, будь бджолою*. Результатом метафоричного перенесення є актуалізація потенційної семи «працьовитість». Зоонім *leo* мав у свідомості римлян вживався для того, щоб підкреслити впливовість і значущість людини: *ex ungue leonem cognoscimus – по кігтю пізнаємо лева*.

Як свідчить проаналізований матеріал, окремі представники тваринного світу в латинських пареміях виступають маркерами як позитивних, так і негативних рис людини. До останніх належать *asinus* (осел) і *bos* (бик). Розглянемо зоонім *bos*. Позитивну конотацію аналізованого зооніма спостерігаємо у вислові *a bove maiore discit arare minor – малий віл вчиться у великого орати*, тобто старше покоління передає молодшому знання, досвід, традиції. Проте образ вола може набувати негативної конотації. Наприклад, зоолексема *bos* у свідомості давніх римлян виступає символом неохайної людини: *ubi non sunt boves, praesepe vacuum est – де немає волів, там хлів чистий*.

Парадокс інтерпретації зооніма *asinus* полягає в тому, що в міфології давніх греків та римлян осла вважають священною твариною Діоніса, Крона і Пана, а також одним з атрибутів Сатира. У результаті дослідження виявлено, що зоонім *asinus* у латинських пареміях має здебільшого негативну семантику і виступає прототипом нерозумної, впертої та лінивої людини, символом невігластва, неосвіченості та некомпетентності. Наприклад, *asinus asinorum – осел над ослами* (дурень з дурнів); *ex auribus asinum cognoscimus – по вухах осла пізнаємо* (дурість важко приховати); *asinus ad lyram – осел біля ліри* (розуміється, як осел на грі на лірі). Цей вислів вживають у значенні «бути неосвіченим, невігласом, некомпетентним у певній галузі». У багатьох пареміях спостерігаємо намагання принизити та дискредитувати осла, змалювати його смішним і нерішучим: *asinus Buridani inter duo prata – Буріданів осел між двома оберемками лугової трави*. Крім того, образ осла є символом поступливості та невимогливості: *asini exiguo pabulo vivunt – осли задовольняються нужденним кормом*.

Як свідчить проаналізований матеріал, фразеологізми і паремії з компонентом-зоонімом, які метафорично асоціюються з людиною, здебільшого мають негативну конотацію і наділяють людину несхвальними якостями. Серед численної групи фразеологічних одиниць і паремій із зоонімічним компонентом виділяємо афоризми, які репрезентують риси характеру людини, її розумову характеристику, соціальний стан. Так, наприклад, образ гадюки у свідомості давніх римлян символізував злу і підступну людину, яка на піклування й шанобливе ставлення до неї відповідає зрадою: *viperam sub ala nutriticare – вигодувати гадюку за пазухою*. В образі жаби (*rana*) втілювалося уявлення про чванливу людину: *inflare se tamquam rana – надуватися, як жаба*. Зоонім *lupus* викликає асоціацію з агресивними, жорстокими, жадібними людьми, які позбавлені моралі. Наприклад, *lupus pilum mutat, non mentem – вовк линяє, але звичок не міняє; lupi fauci manum ne comitte – не сунь руку в пащу вовка; lupus non curat numerum ovium – вовк не шкодує навіть лічених овець*. Так метафорично позначають людину, яка вільна від будь-яких моральних принципів і чинить беззаконня. Образи слона (*elephantus*) та осла (*asinus*) мають пейоративну конотацію та використовуються для характеристики байдужої і нечутливої людини: *elephanti corio circumtentus est – обтягнутий шкірою слона; asinus compluitur – осел під дощем*. Зоонім лисиця (*vulpes*) виступає засобом вербалізації хитрої та лицемірної людини: *vulpes pilum mutat, non mores – лисиця міняє шкуру, а не звичаї; annosa vulpes haud facile capitur laqueo – стара лисиця не легко попадається у тенета; quaelibet vulpes caudam suam laudat – кожний лис хвалить свого хвоста*. Ведмідь (*ursus*) в ментальності давніх римлян отримує вторинне означування міцної та сильної людини: *non facile manibus vacuis occiditur ursus – не легко голими руками вбити ведмедя*. Образ зайця (*lepus*) є уособленням неспівомірної, боязкої і полохливої людини: *leporem frondium crepitus terret – зацьць боїться шерхоту листя*.

Проведений аналіз дає підстави зробити висновок, що основний елемент тваринного образу зосереджений на змалюванні позитивних чи негативних рис поведінки, характеру, зовнішніх ознак людини. Інформація про людину, отримана на етапі формування образних метафор, укорінилася в пареміях із зоонімами, які характеризують морально-етичні, естетичні, соціально-комунікативні якості людини, її дії, наміри та ставлення до реалій навколишнього світу.

Предметом майбутніх розвідок може бути аналіз паремій із зоонімами на матеріалі різних мов з метою виявлення особливостей відображення ментальності народів.

Література:

1. Голубовська І. О. Метафорико-символічні іпостасі зоонімів у рамках фрагмента мовної картини світу «царство тварин» (на матеріалі української, російської, англійської та китайської мов) / І. О. Голубовська // Мовознавство. – 2003. – № 6. – С. 61–68.
2. Корман Е. А. Фразеологические единицы с анималистическим компонентом в испанском языке (функционально-прагматический и когнитивный аспекты) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.05 «Романские языки» / Е. А. Корман. – Воронеж, 2007. – 20 с.
3. Кривенко Г. Л. Зоосеміми в англійській та українській мовах: семантико-когнітивний і функціонально-прагматичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно історичне і типологічне мовознавство» / Г. Л. Кривенко. – Київ, 2006. – 20 с.
4. Лазер-Паньків О. В. Особливості давньогрецької зооморфної метафори на позначення рис характеру людини / О. В. Лазер-Паньків // Мовні і концептуальні картини світу. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2012. – С. 391–398.
5. Левченко О. П. Принципи зооцентризму у фразеотворенні / О. П. Левченко // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. ст. – К. : КДЛУ, 2001. – С. 206–209.
6. Литвин Ф. А. Об изучении разновидностей зооморфных характеристик (на материале английского языка) / Ф. А. Литвин // В помощь преподавателям иностранных языков. – Новосибирск : Наука, 1974. – Вып. 5. – С. 81–93.
7. Мізін К. І. Усталені порівняння англійської, німецької, української та російської мов в аспекті зіставної лінгвокультурології : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / К. І. Мізін. – К., 2012. – 32 с.
8. Пасюківська М. В. До проблеми мовного образу птахів в польській фразеології / М. В. Пасюківська // Київські полоністичні студії. Європейський вимір української полоністики. – 2007. – Т. IX. – С. 541–546.
9. Покровська І. Л. Національна специфіка семантики турецьких фразеологізмів з компонентом-зоонімом : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.13 «Мови народів Азії, Африки, аборигенів Америки та Австралії» / І. Л. Покровська. – К., 2007. – 20 с.
10. Ужченко В. Д. Семантика українських зоофразеологізмів в етнокультурному висвітленні : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Д. В. Ужченко. – Х., 2000. – 18 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Корж Н.Г., Луцька Ф.Й. Из скарбниці античної мудрості / Н. Г. Корж, Ф. Й. Луцька. – К. : Вища школа. Головне вид-во, 1988. – 320 с.
2. Латинська фразеологія : слов.-довід. / авт., уклад. П. І. Осипов. – К. : Академвидав, 2009. – 344 с.
3. Цимбалюк Ю.В. Латинські прислів'я і приказки / Ю.В. Цимбалюк. – К. : Вища шк., 1990. – 436 с.
4. Bestiaria Latina: Stories about Animals in Latin [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bestlatin.net/zoo/index.htm>.

УДК 811.161.1'38

А. А. Плахтий,

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, г. Днепропетровск

КОНЦЕПТ АНГЛИЯ: ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

У статті йдеться про лінгвістичне втілення концепту АНГЛІЯ та його субконцептів (англійці, англійсь, англійка) в російськомовних фразеологічних та пареміологічних одиницях. Проаналізовано їх позитивну та негативну конотацію.

Ключові слова: концепт, субконцепт, фразеологізм, паремія, конотація.

В статье рассматривается лингвистическое воплощение концепта АНГЛИЯ и его субконцептов (англичане, англичанин, англичанка) в русскоязычных фразеологических и паремологических единицах. Проанализирована их положительная и отрицательная коннотация.

Ключевые слова: концепт, субконцепт, фразеологизм, паремия, коннотация.

The article deals with the problem of linguistic embodiment of the concept ENGLAND in the Russian language world picture. This embodiment is analyzed on the basis of phraseological units of the language in the wide sense including proverbs, sayings and aphorisms about England and English people. The topicality of the problem under consideration is defined by the

importance of this concept which may assist or hamper in international communication. The concept England is investigated as a part of the concept COUNTRY in various linguistic papers. But it hasn't got a monographic investigation yet. Thus the aim of the article is to fill the existing gap in this field of linguistic research. The material of the investigation has been taken from Russian explanatory dictionaries and special glossaries of proverbs, sayings and aphorisms. It appeared that the Russian phraseological stock is scarce considering mentioning England and the English. We have found only one saying in the collection of proverbs and sayings by V. I. Dal and one in the explanatory Russian language dictionary by D. I. Ushakov. A lot of translated aphorisms which are included into special dictionaries of aphorisms have been analyzed as well. They appeared to have a certain degree of connotation. About a quarter of them are positively or neutrally marked while the majority has a negative connotation in relation to the following features: the extreme ego of the English people; their negative attitude to the representatives of other nations; the Englishmen conservatism, a specific distorted morality. Some aphorisms prove that the concept ENGLAND is ambivalent. The prospects of the investigation are to research the textual embodiment of the concept under consideration.

Key words: concept, subconcept, phraseologism, paremiological units, connotation.

Статья написана в русле важнейших научных исследований, поскольку фразеологический запас любого языка обладает уникальной способностью отражать картину мира носителей того или иного языка. Воплощение концепта СТРАНА в целом и концепта АНГЛИЯ, в частности, в русской языковой картине мира тесно связано с отношениями между людьми и между народами и в связи с этим выходит далеко за рамки чисто лингвистических проблем. Как указывает Н. В. Алефиренко, «фраземика – это величайшая сокровищница и непреходящая ценность любого языка. В ней, как и положено сокровищнице, хранится многовековой опыт трудовой и духовной деятельности народа, его история, нравственные ценности, религиозные воззрения и верования. Фраземика отражает мир чувств и образов, а также духовные и нравственные ценности народа. Кроме того, фраземика – неистощимый источник познания самого языка как развивающейся и изменяющейся системы» [1, с. 6].

В рустике подробно исследованы концепты РОССИЯ, АМЕРИКА, ГЕРМАНИЯ, ЕВРОПА, КИТАЙ (работы О. А. Гришиной, Р. Д. Керимова, О. А. Куданкиной, О. Г. Орловой, М. В. Пименовой и некоторых других авторов). Однако, насколько нам известно, специальное исследование концепта АНГЛИЯ в русской языковой картине мира еще не проведено. Исследованию ряда логэпистем, связанных с Англией (английский язык, английский сад, английская лошадь), посвящены работы А. В. Тупчий [8].

Цель нашей статьи – проанализировать лингвистическое воплощение концепта АНГЛИЯ и его субконцептов на уровне русской фразеологии и паремологии. Материалом нашего исследования стали пословицы, поговорки, паремии и афоризмы, найденные в существующих сборниках [3, 4].

Как указывается в лингвистической литературе, фразеологизмы, паремии и афоризмы – это разновидности устойчивых выражений, каждая из которых характеризуется своим набором структурных, семантических и функциональных особенностей [1, с. 243].

Анализ корпуса устойчивых выражений, содержащих упоминание об иностранцах в целом, свидетельствует, что в русском языковом сознании ведущее положение занимают татары, представленные 36 паремиями, немцы – 34 пословицами, цыгане – 22, украинцы – 15, французы – 11, греки – 5 паремиями [2, с. 21]. Как оказалось, лексемы Англия, англичанин и англичанка практически отсутствуют в народной фразеологии. Поэтому мы посчитали целесообразным включить в анализ также переводные афоризмы, представленные в русских лексикографических изданиях, что позволяет считать их вошедшими в русскую языковую картину мира.

Как видно из приведенных выше количественных подсчетов, особенно много фразеологизмов и паремий связаны с образом немца, так как образ «немца» воспринимался русским политическим и обыденным сознанием не как экзотическим, а, скорее, в значении «немой» (иной) и «не мой» (чужой) и тем самым служил для создания внешних ориентиров русской национальной идентичности. По М. Фасмеру, древнерусское «нъмць» – «человек, говорящий неясно, непонятно»: «иностронец», нъмчинь, «немец, любой иностранец» [9, с. 62]. Представление о таких чертах немцев (или вообще иностранцев), как хитрость (Немец хитер: обезьяну выдумал; Хитра лиса, хитрее лисы – немец), способность приспосабливаться к ситуации (Немец, что верба: куда не ткни, тут и принялся), склонность руководить (Родом из немчин, а указывать горазд), предусмотрительность и практицизм немцев, а также их чрезмерные знания (*У немца на все струмент есть; Немецкая (т.е. точная, школярная) ученость*) а также расчетливость, переходящая в скупость, аккуратность, перерастающая в педантизм (Настоящий немец) всегда традиционно противопоставлялось исконным качествам русских [6].

В сборнике пословиц и поговорок, собранных В. И. Далем [5], интересующий нас концепт упоминается только один раз: *Настоящий англичанин (т. е. корчит барина, тороват, чудака и делает все по-своему).*

Таким образом, В. И. Даль объединяет такие стереотипные для русского человека качества жителя АНГЛИИ, как снобизм, щедрость, независимость и неординарность поступков, которая делает его странным «чудаком» в глазах русских.

Другое распространенное выражение, включающее одно из ключевых слов исследуемого концепта, – «Англичанка гадит» – выражение, обозначающее факт неявных действий (дипломатических, экономических, шпионских, пропагандистских) Великобритании против России (Советского Союза, Российской империи). Это выражение появилось и получило распространение в XIX веке (под «Англичанкой» понималась не просто Англия, как страна, но и королева Виктория лично, которая стала королевой в 1837 году и правила до 1901 года). Можно считать, что это выражение представляет собой вариант гоголевского «Француз гадит»; оно вошло в Словарь русского языка Д. И. Ушакова [7].

В литературе прослеживаются различные варианты использования данного сочетания, например, в стихотворениях Демьяна Бедного и Владимира Маяковского. Демьян Бедный пишет: «*А народ сидит да тужит: «Англичанка гадит»*» («Правда», № 34, апрель 1917).

В. В. Маяковский использует несколько иной вариант фразеологизма:

*Сложны
и путаны
пути политики.
Стоя
на каждом пути,
любою каверзой
в любом видеке
англичанка мутит*

(имеются в виду интриги английской политики) («Рабочая Москва», М., 1927, № 234, 13 октября).

Рассмотрим далее лингвистическое воплощение исследуемого концепта в афоризмах, представленных в словарях [3]. Не акцентируя внимания на хронологических и национальных рамках афоризмов, сгруппируем их в первую очередь в зависимости от положительной, отрицательной коннотации или отсутствия таковой.

По нашим наблюдениям, положительная коннотация в имеющихся афоризмах единична и скрыта под иронией: *Англичане – нация любителей, а не профессионалов; их генералы, равно как и их писатели, – любители. Именно поэтому мы всегда выигрывали войны и создали величайшую на свете литературу* (Дж. Б. Шоу).

По нашим подсчетам, около 20% проанализированных нами афоризмов могут быть отнесены к нейтрально-оценочным, например:

Не только Англия, но и каждый англичанин – остров (Новалис).

На континенте Европы думают, что жизнь – это игра, а в Англии думают, что крикет – это игра (Джордж Майке).

Англичане путешествуют не для того, чтобы увидеть чужие края, а чтобы увидеть солнце (Сэмюэл Батлер).

Таким образом, большинство афоризмов об Англии и англичанах являются отрицательно коннотированными (около 75%). Следует отметить разную степень этой негативной оценки – от легкой иронии (*Молчание – английский способ беседовать* (Генрих Гейне)) до резкой гневной критики, что обусловлено историческими факторами:

Англичане! Вы великий народ, скажу больше – вы великая чернь. Удары ваших кулаков красивее ударов ваших шпаг. У вас есть аппетит. Вы – нация, пожирающая других (В. Гюго).

Во фразеологическом воплощении концепта АНГЛИЯ можно выделить такие основания для отрицательной коннотации:

– крайний эгоизм англичан:

Англичане пишут слова «Я» и «Бог» с большой буквы, но «Я» – с несколько большей, чем «Бог» (Пьер Данинос).

Буква I (я) – единственная, которую англичане пишут прописной; я нахожу, что это лучшее выражение их характера (А. Г. Рубинштейн);

– отрицательное отношение к представителям других наций:

В английском суде подсудимый считается невиновным, пока он не докажет, что он ирландец (Гед Уайтхед);

– консерватизм англичан:

Англичане как ни одна другая нация в мире обладают способностью наливать новое вино в старые мехи (Клемент Эттли).

Англичанин – человек, который делает что-либо, потому что так делали раньше (Марк Твен);

– своеобразная искаженная мораль:

Англичанин задумывается о морали, только когда ему становится не по себе (Дж. Б. Шоу).

Англичанин уважает ваши мнения, но совершенно не интересуется вашими чувствами (Уилфрид Лориер).

Я люблю англичан. Они выработали самый строгий в мире кодекс безнравственности (Малколм Брэдбери).

У англичан всегда своя линия поведения – но не прямая (Уинстон Черчилль).

Какая жалость, что в Англии нет иных развлечений, кроме греха и религии (Смит Сидней).

В ряде афоризмов обращается особое внимание на хобби и интересы англичан:

Для англичанина признаться в своем полном невежестве по части лошадей – значит совершить социальное самоубийство: вас будут презирать все, и в первую очередь лошади (Уолтер Селлар и Роберт Йитман).

В Англии я предпочел бы быть мужчиной, или лошадей, или собакой, или женщиной, – именно в этом порядке. В Америке порядок был бы обратный (Брюс Гулд).

Бытовая нетребовательность англичан, вероятно, восходящая к кодексу пуританства 17-го века, также находит отражение в афоризмах:

Англичане обладают волшебным даром превращать вино в воду (Оскар Уайльд).

Англичане – бесчувственные чудачки с болезненным цветом лица и ужасными зубами, которые когда-то завоевали полмира, но до сих пор не могут справиться с паровым отоплением. Они пьют подогретое пиво, моются в ледяной воде и варят любую пищу, в том числе и хлеб (П. О'Рурк).

Иронической критике подвергается отсутствие вкуса и утонченности у англичанок:

В Англии преобладают два типа женщин: одни не могут рассказать анекдот, другие не могут его понять (Джермейн Грир).

Павлин в своем блеске не выставляет напоказ столько цветов, сколько можно насчитать в праздничном наряде англичанки (Дж. Аддисон).

Мы придерживаемся точки зрения о том, что одним из признаков лингвокультурологического концепта можно считать его амбивалентность, то есть явление, когда один и тот же объект вызывает к себе у человека одновременно два противоположных чувства, например, удовольствия и неудовольствия, любви и ненависти, симпатии и антипатии. Таковую амбивалентность мы наблюдаем в ряде афоризмов об Англии и англичанах:

Англичане коллективно, как народ, плуты, индивидуально честны. Наоборот, французы, честные как народ, индивидуально – плуты (Гонкур).

Из всех наций на свете англичане – самые глупые в беседе и самые умные в деле (Т. Карлейль)

Британцы – единственный народ на свете, который любит, когда им говорят, что дела обстоят хуже некуда (Уинстон Черчилль).

Таким образом, можно сделать вывод о том, что на уровне фразеологии и паремии концепт АНГЛИЯ и его субконцепты представлены скудно; привлечение в анализ авторских переводных афоризмов, вошедших через лексикографические издания в русскую языковую картину мира, позволило отметить преобладание отрицательной коннотации в данных лингвистических единицах. Перспективу дальнейшего исследования мы видим в исследовании воплощения концепта АНГЛИЯ на уровне текста.

Література:

1. Алефиренко Н. Ф. Фразеология и паремология / Н. Ф. Алефиренко, Н. Н. Семенов. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 344 с.
2. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1. – С. 37–68.
3. Афоризмы со всего мира. Энциклопедия мудрости. – Электронный ресурс: Режим доступа : www.foxdesign.ru. Душенко К. В. Большая книга афоризмов / К. В. Душенко. – Изд. 5-е, исправленное. – М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001.
4. Большой фразеологический словарь русского языка: Значение. Употребление. Культурологический комментарий / Отв. ред. В. Н. Телия. – М. : АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2006. Алефиренко Н. Ф., Золотых Л. Г. Фразеологический словарь: Культурно-познавательное пространство русской идиоматики. М. : Элпис, 2008. Фразеологический словарь современного русского языка / Под ред. проф. А. Н. Тихонова. Сост. А. Н. Тихонов, А. Г. Ломов, А. В. Королькова. – В 2 т. – М. : Флинта: Наука, 2004. – Т. 1–2.
5. В. И. Даль. Пословицы русского народа. Сборник пословиц, поговорок, речений, присловий, чистоговорок, загадок, поветрий и проч. – М., 1862. – Электронный ресурс: режим доступа : <http://dictionnaire.narod.ru/dahlpov.htm>.

6. Маруневич О. В. Концепт «иностранец»: лингвокогнитивный и аксиологический аспекты (на материале русского и английского языков) / О. В. Маруневич. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. – Пятигорск, 2010. 32 с.

7. Толковый словарь русского языка в 4-х т. / Под ред. Д. Н. Ушакова – М. : Гос. ин-т «Сов. энциклопедия», 1935–1940.

8. Тупчий А. В. Английский сад как логоэпистема / А. В. Тупчий // Мова і культура. (Науковий журнал). – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 13. – Т. X (146). – С. 2124. Логоэпистема «английский язык» как один из аспектов отображения образа Англии в русском языковом сознании конца XVIII – первой половины XIX века // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Том 24 (63). – 2011 г. – № 2. – Часть 1. – С. 224-228. Логоэпистема «английская лошадь» // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Вип. 5. – 2011. – Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов. – С. 265–270.

9. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка в 4 томах / М. Фасмер. – М. : Терра, 2008.

УДК 811.161.2

О. В. Подолянчук,

Кам'янець-Подільський національний педагогічний університет ім. Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

ФОНЕТИЧНІ РИСИ ІДІОСТИЛЮ Г.ХОТКЕВИЧА НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ «ПОТОМОК ДОВБУШІВ», «ЧАРІВНА ПАЛИЦЯ», «БЛУД», «ЗА ЮРІШТАНОМ»

У статті досліджено ідіостиль Г.Хоткевича на основі визначення особливостей його творчості. Його творчість вирізняється багатством національної мовленнєвої особистості того часу та її ментальності. Досліджується мовний аспект ідіостилю. Розкриваються ті ознаки, які дозволяють визначити образне мислення письменника, тематику і проблематику, жанрові особливості та елементи форми художнього стилю його творів, дають можливість вирізнити цього письменника з-поміж інших, побачити його індивідуальну неповторність через відтворення народної мови своїх персонажів. Оцінено його внесок у функціональну систему словесно-художніх засобів народорозмовної мови, визначено загальні закономірності її провідні тенденції розвитку літературної мови.

Ключові слова: ідіостиль Гната Хоткевича, стиль письменника, індивідуальний стиль, особливості творчості письменника.

В статье исследуется идиостиль Г.Хоткевича на основе определения особенностей его творчества. Его творчество отличается богатством национальной речевой личности того времени и ее ментальности. Исследуется языковой аспект идиостиля. Раскрываются те признаки, которые позволяют определить образное мышление писателя, тематику и проблематику, жанровые особенности и элементы формы художественного стиля его произведений, дают возможность выделить этого писателя от других, увидеть его индивидуальную неповторимость через воссоздание народного языка своих персонажей. Оценен его вклад в функциональную систему словесно-художественных средств народоразговорной языка, определены общие закономерности и ведущие тенденции развития литературного языка.

Ключевые слова: идиостиль Хоткевич, стиль писателя, индивидуальный стиль, особенности творчества писателя.

This paper examines the idiostyle H.Khotkevych based on determining the characteristics of his work. His work features a wealth of national identity at the time of speech and its mentality. We investigate the linguistic aspect of diastole. Revealed the signs that allow to define creative thinking writer, themes and issues, genre characteristics and form elements artistic style of his works, make it possible to distinguish this writer from others, to see his individual self through play their national language characters. Reviewed by its contribution to the functional system of verbal and artistic means narodorozmovnoyi language, general patterns and trends of the leading literary language.

Keywords: idiostyle Gnat Khotkevych penmanship, individual style, features writer.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

На сучасному етапі становлення і розвитку лінгвістики питання вивчення мовної особистості автора, стилю письменника на основі його творів посідає важливе місце в лінгвостилістичних дискусіях учених. Основним напрямом дослідження ідіостилю письменника є сукупність мовно-виражальних засобів, які визначають його як індивідуальну особистість серед інших письменників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Проблеми дослідження ідіостилів письменників присвячено роботи В. Дроздовського, О.Кухар-Онишка, А. Мойсієнка, Н. Дужик, С. Бибик та ін. Мову художніх творів вивчають у різних аспектах: мовна майстерність (М. Бойко, І. Бородій, Г. В'язовський, І. Журба, Ю. Касім, О. Ковальчук, Т. Махед, О. Чехівський та ін.), багатство словника (Л. Авксентєв, Е. Попович, Л. Яковенко та ін.), стилістичний синтаксис (Н. Грипас, В. Карпалюк, Л. Козловська, С. Марич, Н. Москаленко та ін.). Також над проблематикою досліджень індивідуального стилю письменника працювали В. Виноградов, А. Федоров, Б. Томашевський, Р. Будагов, Л. Тимофеев, А. Ревякін, А. Докусов, Г.Поспелов, Ю. Бондарев, Т. Бугайко, С. Пасічник, С. Єрмоленко, Л.Ставицька, Н. Сологуб, Н. Волошина та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. В умовах сьогодення виникла нагальна потреба поглибленого вивчення мовленнєвої діяльності особистості митця крізь призму історичних умов, що позначилися на розвитку української мови загалом та її сучасному стані зокрема.

Формування мети статті (постановка завдання). Саме тому метою нашої статті є дослідження ідіостилю Г.Хоткевича як пріоритетного напрямку визначення особливостей його творчості на основі мови рукописів творів «Потомок Довбушів», «Чарівна палиця», «Блуд», «За Юріштаном», що зберігаються у ЦДІАЛ (фонд 688, опис №1).

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Маючи в своєму арсеналі теоретичне підґрунтя, цілком можемо за допомогою характерних рис української ментальності зосередити свою увагу на конкретних проявах мовленнєвої діяльності письменника у конкретних творах. Поза увагою не можемо залишати і науково-критичний матеріал, присвячений дослідженням мови творів Г.Хоткевича та мови його персонажів.

Ідіостиль Г.Хоткевича – це творчий вияв народної мови, що ґрунтується на ідейно-художній своєрідності його творів, зумовленій особливостями таланту, світоглядом, життєвим досвідом, характером, загальною культурою. Це система засобів вираження. Користуючись мовою свого часу, письменник відбирає, комбінує мовні одиниці та їхнє сполучення

відповідно до свого ідейно-естетичного підґрунтя, світобачення, об'єднує ці слова у своєрідну індивідуальну систему, яка стає історично, тематично й естетично виправданою. Але в основі мовотворчості завжди лежить народна мова, її система і структура, словниковий склад [2, с. 140].

У творах Гната Хоткевича яскраво відображені фонетичні особливості, притаманні гуцульській говірці. Хоча далеко не всі мовознавці вважають за необхідне розрізняти діалектизми на фонетичному рівні, однак ми переконані в доцільності такого поділу, оскільки розрізнення діалектизмів на кожному з рівнів дає можливість їх повної і всебічної диференціації. Аналіз мовлення персонажів на цьому рівні дає змогу якнайточніше відтворити особливості, характерні для гуцульської говірки. Маркуючи мовлення героїв діалектними рисами, автор максимально точно відтворює повну картину гуцульської говірки, дотримуючись при цьому чіткості і послідовності відтворення фонетики, лексики і граматики гуцульського говору.

Фонетичні особливості не займають чільне місце в аналізі художнього твору, однак саме вони відіграють ключову роль у визначенні індивідуального стилю письменника [1], оскільки служать засобом індивідуалізації.

Мовлення героїв у творах Г. Хоткевича яскраво відображає усі фонетичні особливості, притаманні гуцульській говірці. Зокрема, проаналізувавши такі твори, як: «Блуд», «За Юріштаном», «Чарівна палиця», «Потомок Добушів» (уривки), ми можемо стверджувати, що індивідуальний стиль письменника репрезентують на фонетичному рівні вокалізм та консонантизм. У мові його творів чітко виражений наголошений вокалізм:

а) голосний **а** у постпозиції після шиплячих і м'яких приголосних переходить в **е** (зрідка – в **і**): *Знову рефлексивно хапаюся я за камінь, але гуцул схоплює мене за руку **зелізними** кліщами [3]. Ск би тот діамант **узев**, то би вже ні нахти не гра ні вічі – нічво [3]. Коби нас було таких **десіть** у селі, їк я, то би не панував ти в Криворівні [4]. Високий, мов із **зеліза** викованій. **І знів** бердюч і розипінькав. **І виксг** із бордюча **свечене** й дав хлопцім. **Узев** Готича із собов, **війшли** у двір. А за те Добуш дав **«пстнадціт»** чірвоних по **педесекь** банок у кождім. А мав на паляці у себе червінцю. Та кілько то **чссу** не знаю... А то **вважесете**, її так глина збаламутила. **Поглень** свої очі, паночку, се я, Добуш [4]. **Повбачейте**, Юріну... **Ви-бачейте**... **Неня взели** го однов руков за голов, а другов притулили [5]. Та раз приходжу д'хати, дивитси на **цвсх** – нима [6];*

б) спостерігається перехід фонем **а** в **е** (рідше – в **і**) після **й**: *І дослухав си **блейня** за ріков. А ксьондз з опуду, а ци дур-ненький **екій** був[4];*

в) характерне також укання перед складами з голосним високого і низького підняття ([y], [i]): ***кужедий, гузурич, прубуй, повуювати***. (Хоча інколи зустрічаються такі випадки перед складом з голосним низького підняття): *Я таки, давно чував про Гелету Івана, **Фудорового** [4];*

г) специфіка мови персонажів твориться за допомогою фонем у сильній та слабкій позиціях, зокрема на місці **и** у цих позиціях вжито **і**: *Нараз передо мною **бистрий зігзаг** змії [3]. А Добуш приходит, а пан ніби та не знає, **крічіт** [4]. Їди Потека, а ми, хлопці, їгім на горбик, де має Готич виходити. Теле **вібери**, образи божі... Узев Готича із собов, **війшли** у двір. Бо оден рабівник екос **вімкнув** си звідти перебирав си у мундур [4];*

г) також відбуваються зміни у постфіксі **ся** (**а** – **и**, рідше – **і**): *Не **потрібував нахилитиси**, не **потрібував** навіть **перевертати**. **Стоять газди, дивлятиси** на нас, а ми – на них. **Дивлюси** – один гуцул, найважніший...манить мене пальцем у бік [3]. **Узевси** на верхь шо Дубоня си називають [4];*

д) перехід **е** (рідше – **о**) в **і**: *Каміння повалене в **бізладді**, дерева поламані. Не **потрібував** нахилитиси, не **потрібував** навіть **перевертати** [3]. А Добуш – це герой Гуцульщини, **ніетично** оспівана особа [4];*

е) поширені рефлексії **[и]**, **[ы]**, **[у]** в нових закритих складах, крім типової рефлексії **[і]**, на місці етимологічного **[о]**: *Ми люди **гірвіці**[5]. То **вин** си видів[6]. Але ше бій си – **вин** поверне назад. **Пишли** назад до Криворівні. Зібрав у другім пунті Добуш 44 лігні, **пишов** знова. Оден узев колос, **изсуков**, здув і зжував дзерно. Добуш уже коло брам **попид** землев **идет**...[4].*

Консонантизм мовлення персонажів у творах Гната Хоткевича представлений:

а) палаталізацією шиплячих та африкатів, збереженням м'якості [p'] у постпозиції: *А хто ти, **браччіку**, такий? [5];*

б) переходом передньозвуківих **т'**, **д'** перед **і**, **е** в **к'**, **г'**: *А **сигіли** вни тозди не тут. **І виксг** із бордюча...свечене й мнов хлопцім. **Шо**, є синові в **хакі**? А ми хлопці, **їгім** на горбик, де має Готич виходити. Вісімнадцятеро **гітей**, шо єс посиротив нині. **Озми дванадціт** пригірш червоних та віднеси тій одові на **торм** дітям[4]. А за то-то, шо ви, Юрчіку, карали людей – ци не буде на тім **свікі** гріха? [6];*

в) диспалаталізацією **ц**, **с**, **з** у постпозиції: *Єк **хтос** три палиці заб'є[3]. А був у Добуша **хлопец** їден Павло Джемета, лєгін Добушів. **Казав** – буде вам **цеса** дорога у пригоді. А ек си изнайшло, то ретенно **шос** з мнов буде. Був собі **дес** у Біліню за Сиготом... Та кілько то йшло **чссу** не знаю, лиш **шос** му си не сподобало. У мене й **столец** за **топореч**, – кає Добуш [4].*

г) асиміляцією сполук **дн**, **тн**, **лн**, в **н**, **нн**: *Єси було б у **хакі** ік у **ннину**[3]. А ек си изнайшло то **ретенно** **шос** з мнов буде [4].*

г) асиміляцією передньозвуківих **с** – **ш** і **шч** – **ш**: *Десь му відповіли, **шо** Добуш у Криворівні, у Змачарні [4]. Такі то були гуцули колись. А тепер **шо**? На видпуст, **проше** пана юнація [4];*

Гнат Хоткевич використовує при передачі мови героїв і таку характерну для гуцульського діалекту рису, як перехід **л** у **в**, **в** у **ф** перед голосним: *Услів'я життя мінються. Самі може те си переконати, бо у Косові є **виграфія** з Добуша, у ратушу висит. **Шов** до церков, поніс **сечене**[4]. Так, наскрізно відображено тяжіння до різноманітних скорочень і усічень певних фонем і складів: *Слава **Йсу!**...**Кіко**? [3] Пущено було в нарід гадку, шо ек прийдут анджіміри та мут питати си де твій ґрунт – **абес** не казав на себе багато. А божя, прошу панької ласки...**божя ади**...**Шо** скажете газдо? – Та **нічво**. А **сигіли вни** тозди не тут. А ксьондз си **злек**... Та я бих, **кає**, підголив, лиш брича не маю[4].**

Характерним є переміщення наголосу на першій склад, хоча це не є сталою характеристикою, оскільки в цілому це явище простежується несистемно, тобто для творів письменника властиве поняття рухомого наголосу.

Висновки. Отже, мова персонажів Гната Мартиновича на основі аналізованих творів дає уявлення про індивідуальний стиль письменника. Фонетичний аналіз творів письменника повне уявлення про повну картину гуцульської говірки, при цьому автор дотримується чіткості і послідовності відтворення фонетики гуцульського говору.

Дослідження мовного аспекту ідіостилу дає можливість побачити індивідуальну неповторність письменника у представлений ним фонетичному відображенні, оцінити його внесок у систему вже функціонуючих словесних художніх засобів національної мови, визначити загальні закономірності й провідні тенденції розвитку літературної мови. Аналіз художніх творів Гната Хоткевича дає змогу говорити про створення індивідуально-авторського стилю шляхом прискіпливого відбору і використання явищ мови не тільки для певного смислового навантаження, а й для естетичного впливу на читача. Для мовознавства такі дослідження цікаві насамперед тим, що показують, як реалізуються можливості художнього стилю відповідно до естетичних задумів автора, як мовотворчість окремого письменника збільшує і збагачує виражальні засоби загальнонаціональної мови.

Література:

1. Мельник Т. Образність художнього тексту через призму лінгвістичного аналізу: посібник для студентів-філологів / Т. Мельник. – Севастополь, 2005.
2. Грещук В. Південно-західні діалекти в українській художній мові. Нарис / Василь Грещук, Валентина Грещук. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – 309 с.
3. ЦДІАЛ ф.688, опис I, № 30 Чарівна палиця / Г. Хоткевич. – С. 27.
4. ЦДІАЛ ф.688, опис I, № 30 Потомок Довбушів / Г. Хоткевич. – С. 27.
5. ЦДІАЛ ф.688, опис I, № 30 Блуд / Г. Хоткевич. – С. 27.
6. ЦДІАЛ ф.688, опис I, № 30 За Юріштаном / Г. Хоткевич. – С. 27.

УДК 811.161.2'373.2'282.2 [(477.74) + (477.65)]: 633.1

С. С. Поліщук,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, м. Одеса

НОМІНАЦІЯ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР ТА ЇХ ЧАСТИН У СХІДНОПОДІЛЬСЬКІЙ ГРУПІ ГОВІРОК ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО НАРІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті схарактеризовано лексеми на позначення найменувань зернових культур та їх частин у східноpodільській групі говірок середньонадбузького ареалу. Здійснено лексико-семантичний аналіз зафіксованих одиниць говіркового мовлення.

Ключові слова: лексема, номінація, семема, зернова культура, говірка.

В статье охарактеризованы лексемы, обозначающие наименования зерновых культур и их частей в восточно-подольской группе говоров средненадбугского ареала. Осуществлен лексико-семантический анализ зафиксированных единиц диалектной речи.

Ключевые слова: лексема, номинация, семема, зерновая культура, говор.

Lexemes to define names of grain crops and their parts in the Eastern Podillian dialects of Middle Bug area are characterized in the article. Vocabulary-semantic analysis of the fixed units of the dialectical speech is performed. Records and notes done in Berezivka and Chemerpil (Gaivoron district Kirovograd region) and Iosipivka, Kamyane and Osichki (Savran district Odesa region) are the source of the practical material. The choice of the material is not random because raising grain crops is the leading branch of the Ukrainian agriculture. Wheat, rye, barley, oats, buckwheat, millet, maize are cultivated on the territory of Middle Bug. Raising rice is not characteristic feature of the territory. Variations of the names of grain crops and their parts spoken on the territory can be stated.

Yuliya Abramyan, Yosip Dzendzelivskiy, Maria Kushmet, Mikola Nikonchuk, Ruslan Serdega, Tetyana Tishenko and others researched this vocabulary-semantic group of words.

*Names of grain crops in the Eastern Podillian dialects of Middle Bug area correspond to standards of the literary language and came from primitive Slavonic language (*ръшенца «wheat», *zito «grain crops in general», *ръжь «rye», *ečemu «barley», *овъзь «oats», *proso «millet»).*

Word buckwheat came from East Slavonic language. Word maize came from Romanian. Names of literary language are often duplicated but there are interesting original lexemes in the dialects. There are differences in semantics, phonetics and grammar. The reason of variations of some lexemes is close contacting of Ukrainian and Russian.

The perspective of further research is study of the Ukrainian dialects of Middle Bug on the material of vocabulary-semantic group of words denoting grain legumes, industrial and fodder crops and their parts.

Key-words: lexeme, names, sememe, grain crops, dialects.

Вирощування зернових культур є провідною галуззю землеробства нашої держави. В Україні поширено культивування продовольчих хлібних (пшениця, жито), круп'яних (гречка, рис, просо), фуражних (ячмінь, овес, кукурудза) культур [12]. Зернове господарство Середнього Надбужжя представлене посівами майже всіх цих сільськогосподарських культур. Виняток становить рис, зрошувальні системи якого знаходяться в зоні дії Червонопрапорного та Північно-Кримського магістральних каналів [7], які розташовані за межами досліджуваної нами території. Отже, можемо говорити про варіацію назв зернових культур та їх частин, поширених у говорах середньонадбузького ареалу.

Опис українського діалектного континууму на основі практичного матеріалу вказаної лексико-семантичної групи ілюструють дослідження говорів Східної Слобожанщини (Ю. В. Абрамян), Закарпаття (Й. О. Дзедзелівський), Донеччини (М. С. Кушмет), Правобережного Полісся (М. В. Никончук), Центральної Слобожанщини (Р. Л. Сердега) подільсько-середньонадніпряньського суміжжя (Т. М. Тищенко) тощо.

Мета нашої статті – лексико-семантичний аналіз назв зернових культур та їх частин у східноpodільській групі говірок середньонадбузького ареалу. Досягнення поставленої мети зумовлює *обсяг завдань даного дослідження*: зафіксувати і репрезентувати лексеми на позначення найменувань зернових культур та їх частин у визначеній групі говірок; здійснити лексико-семантичний аналіз зібраних одиниць говіркового мовлення.

Об'єктом вивчення стали назви зернових культур та їх частин, представлені в східноpodільській групі говірок південно-західного наріччя української мови, *предметом дослідження* – лексико-семантичні особливості цих номінацій. **Джерелами** практичного матеріалу послуговували власні польові записи, здійснені в населених пунктах Березівка і Чермерпіль Гайворонського району Кіровоградської області та селах Йосипівка, Кам'яне, Осички Савранського району Одеської області.

Семема «пашня, загальна назва зернових сільськогосподарських культур» у процесі мовлення носіїв східноpodільських говірок є реалізацією лексеми зб'їж':а [зб'їж':а / це ўс'а проду́кці'їја / ја́ка вірошче"на / і кукурудза / і пше"ніц'а / і ячи"м'ін' / і гречка // ка́же / шо зб'їж':а збе"ре"глі //] (с. Чермерпіль) та її фонетичного варіанту зб'їж':а (с. Березівка). Така номінація вказаного поняття є логічною, оскільки слово зб'їж':а функціонує в літературній мові з основною семемою «рослини та зерно хлібних злаків» [11 : 3, с. 442] і може вступати в синонімічні відношення з лексемою пашн'а [3]. Абсолютними синонімами виступають слова пашн'а – пашніц'а. Останнє (розм. Те саме, що пашня) [11 : 6, с. 104] активно використовується носіями досліджуваних говірок: [глаўне з'їбрати пашніц'у //] (с. Чермерпіль). Це підтверджує взаємодію літературної мови й діалектів як одну з причин виникнення абсолютних синонімів [2, с. 227]. Свою реалізацію в названій семемі знаходить і лексема жни"ва [у"б'і разом / то жни"ва //] (с. Чермерпіль), словникова стаття якої фіксує такі

значення: 1. пора збирання хлібних рослин і 2. *рідко*. Те, що вродило; урожай [11 : 2, с. 538]. Друга семема утворилась на основі першої як варіант перенесення назви відповідного етапу хліборобського циклу на результат дії виконуваної в цей період. Вищезгадана семема «пашня, загальна назва зернових сільськогосподарських культур» у досліджуваних говірках виступає також реалізацією слова *урожаї* (с. Чемерпіль). У цьому випадку маємо прозору мотивацію, оскільки в структурі лексичного значення слова урожай є семи «загальна кількість» і «злаки» [11 : 10, с. 480]. Лексема *зе'рнов'і* (с. Чемерпіль, с. Йосипівка) і її фонетичний варіант *зи'рнов'і* [так і кажут / зи'рнов'і //] (с. Кам'яне, с. Осички) є похідними від слова *зе'рнов'і* (прикметник) і вказують на належність описуваних сільськогосподарських культур до рослин, які дають плоди і насіння у вигляді зерен [11 : 3, с. 561]. Паралельно вказану семему репрезентує словосполучення *зи'рнов'і кул'тури* (с. Березівка), поширене в спеціальній літературі.

Найважливіша зернова культура – пшениця [12]. Найменування цієї злакової рослини **r̥ʂenica* «пшениця» успадковане ще з праслов'янської мови [10, с. 41]. У подільських говірках середньонадбузького ареалу *Triticum L.*, відповідно до норм української літературної мови та інших слов'янських мов, номінують *пше'ніц'а* [4, с. 115], часто використовуючи фонетичний варіант *пше'ніц'а* (усі обстежені населені пункти). Варіативність назв простежується в описі різновидів цієї культури. Розрізняють лексеми на позначення весняних та осінніх посівів зернових, відповідно *јару'на* : *озим'на*, *јара / јаро́ва пше'ніц'а* : *озі́ма / зимова́ пше'ніц'а*. Яру пшеницю номінують і лексемою *зу́лка* (с. Чемерпіль), переносячи назву сорту на загальне найменування рослин весняного посіву, де гіперонімом виступає родова назва *јара пше'ніц'а*, а гіпонімом видова – *зу́лка*. Разом із тим мовці зазначають: [озі́ма пше'ніц'а / са́ма лу́ча //] (с. Березівка), тому й надають перевагу осіннім посівам цієї культури. Серед сортів культивованих мешканцями обстежених населених пунктів можна визначити диференційні пари *тве'рда* : *мјакка́, бе'зоста́ / би'зоста́ : гост'а́чна*. Фіксуємо і лексеми *шампа́нка*, яка позначає сорт озимої пшениці, напр.: [ни'́ було лу́чого / ка́же / як пше'ніц'а шампа́нка / карто́шка мар'іка́нка / ри́ба соми́на і мја́со сви'ніна] (с. Чемерпіль). Цей вислів у мовленні людей старшого покоління не є випадковим, оскільки *шампанка* входить до переліку дев'яти найбільш поширених сортів озимої пшениці, культивованих в Україні на початку ХХ ст. [8, с. 128].

Жито дає нижчі врожаї, ніж інші зернові, однак воно є цінною продовольчою культурою [12]. *Secale cereale L.* у досліджуваних говірках представлено лексемами *жі́то* (усі обстежені населені пункти), *жі́те'чко* (зменшено-пестлива), *ро́ж* (с. Чемерпіль). Респонденти зауважують, що [те'пéр жі́то ў се'л'і ма́ло практ'іку́јут' // је жі́тни'ц'а або три'т'іка́л / со́рт / коли пше'ніц'у схрещу́јут' жі́том //] (с. Чемерпіль). Слова **žito* < **gito* «зернові культури взагалі» і **r̥ʂь* «жито» успадковані ще з праслов'янської мови [10, с. 41]. Праслов'янське **žito* (**gito*) етимологічно пов'язане з **žiti* (**giti*) «жити». Давньоруське *жито* означає «збіжжя; хліб на корені, в снопах; багатство» [5 : 2, с. 200]. В Україні жито символізує людське життя, плодючість, гостинність, багатство. У народі кажуть: «Не вважай на врожай, а жито сій, то хліб буде» [6, с. 221]. Представники старшого покоління розповідають: [коли́с' б' іл'ши'нствó с'їјали жі́то л'уди // воно́ і п'ізно пос'ї́ / ўро́ди'т' / і робі́ли з'н'о́го околóти / і воно́ крéпше // бо пше'ніц'а мо́же віл'агти чи віме'рзти // а жі́то в'іка́ми іспі́тано / що воно́ ни'́ прог'у́лувало // жі́то така́ кул'ту́ра / що гéт' і в'ізм'іт віко́с'іт жо́го ве'ліким / а тоді́ воно́ мо́же отáву пу́стити і гет' віки'не́ колосок / да //] (с. Чемерпіль). У східноподільських говірках сходи жита за часом висіву номінуються як *јару'на* : *озим'на*, *јаре жі́то* : *озі́ме жі́то*.

Ячмінь вирощують всюди, але найбільше в південних районах [12]. У сільському господарстві його використовують переважно як фураж – сухий корм для худоби і птиці [11 : 10, с. 654]. Це давня культура, є відомості, що слов'яни ячмінь знали раніше від пшениці [4, с. 114]. Найменування рослини **es̥tu* «ячмінь» має праслов'янське коріння [10, с. 41]. *Hordeum L.*, у східних подільських говірках – *јачм'ін'* (усі обстежені населені пункти), *јачи'м'ін'* (с. Кам'яне, с. Осички, с. Чемерпіль). За часом висіву [јачм'ін' је јарі́и і озимі́и] (с. Чемерпіль). Господарі культивують *двохру́чку, бе'зості́й / би'зості́й та чоти'р'огра́н:и́ јачм'ін' / јачи'м'ін'*.

До фуражних зернових культур належить також овес [12]. Найменування **ovъs* «овес», як і більшість назв злакових рослин, успадковане з праслов'янської мови [10, с. 41]. *Avena sativa L.* відповідно до норм української літературної мови номінується як *овéс* (усі обстежені населені пункти). Поряд із літературним відповідником функціонують говіркові варіанти – *v'іўс* (с. Осички), *wovéc, govéc* (с. Чемерпіль). Дехто називає цю рослину *кон'а́ча год'і́ула* (с. Чемерпіль), оскільки використовується вона переважно як корм для коней.

«Суцвіття більшості злаків і деяких інших рослин, у якому квітки розміщені вздовж стрижня» прийнято називати *колосóк* (усі обстежені населені пункти). Рідше вживається зменшено-пестлива форма *колосóчок* (с. Чемерпіль). Мовці зазначають, що [у'в'іўса́ теж колосóк / хоч і розр'ідже'ніи // це колосóк'і / у'них колоскі́ //]; [ў' пше'ніц'і́ чи / при'мéрно / ў'жі́та / то так'ї́ колосóк доўгéн'ки́ // там в'ін ни'одна́ковий / алі ў'с'іраўно́ // а ў'в'іўса́ соў'с'ом дру́гий / в'ін такі́ми кі́ти'чка́ми //] (с. Чемерпіль). Розглянемо номінації частини колоска, а саме «довгого щетинистого вусика на колосковій лусці пшениці, жита, ячменю»: *ост'у́к* (с. Осички, с. Чемерпіль) та зменшено-пестлива форма *ост'у́чок* (с. Чемерпіль), *гост'а́к* (с. Кам'яне), *гост'у́к* (с. Йосипівка, с. Чемерпіль), *густ'а́к, густ'у́к* (с. Березівка), *колос'у́к* (с. Чемерпіль). Старші люди застерігають: [це в'ін тако́ ў'ї́дну́ сторону́ / як пилка́ // јакшо́ тако́ жнеш і попаде́ ў'рót чи ў'н'іс / то зал'і́зе туді́ / а наза́д ни'́ віл'і́зе // трéба бу́де так / јак опе'ра́ц'іју робити //] (с. Чемерпіль).

Ще одна фуражна культура родини злакових поширена на території України – це кукурудза (*Zea mays L.*). Мешканці обстежених населених пунктів звикли називати її *кукуру́за*, рідше використовуючи літературний відповідник *кукурудза́*, який є запозиченням із румунської мови [2, с. 258]. Цікавими вважаємо спостереження щодо номінацій частин цієї культури. Так, семема «листя і стебла кукурудзи» у досліджуваних говорах представлена лексемами *кукуру́дзи'на*, *кукуру́зи'на* (усі обстежені населені пункти) та словосполученнями *сти'блó кукуру́дзи / кукуру́зи, кукуру́з'ан'і стéбла* (с. Чемерпіль), *ліст'а кукуру́дзи* (с. Березівка). Залежно від різновиду кукурудзиння його назви можуть варіюватися, наприклад, семема «сухе кукурудзиння» є реалізацією найменувань *шулу́пін'а, шулу́ха*; семема «перебите кукурудзиння» – *бéлка* (с. Чемерпіль). «Обгортка качана кукурудзи», яку [коро́ві дуже л'убл'ат //] (с. Чемерпіль) і з якої [ци'гаркі́ коли́с' круті́ли //] (с. Осички), має такі варіанти номінацій: *шу́шва́йки, шулу́ха, лушпін'а* (с. Чемерпіль), *шулу́пін'а* (с. Йосипівка, с. Чемерпіль), *шу́шка* (с. Березівка), *ліст'а* (с. Березівка, с. Йосипівка, с. Кам'яне, с. Чемерпіль), *кукуру́зи'на* (с. Осички). «Суцвіття кукурудзи у вигляді мітелочки з дилком на верхині стебла» прийнято називати *кі́ти'ц'а, м'іте́лка, м'іте́лочка* [м'іте́лочка ви'пуска́є / і там вона́ јак цв'і́т ма́є //] (с. Чемерпіль), *ка́шка* [ви'ки'да́є кашку́ / ўже́ ско́ро качані́ бу́дуть //] (с. Березівка, с. Йосипівка, с. Чемерпіль), *цв'і́т* [цви'тé кукуру́за] (с. Березівка, с. Осички). «Приймочки кукурудзи у вигляді пучка кіс на верхній частині качана» номінують *кóски* (усі обстежені населені пункти), *рі́л'ц'а* (поширене у медицині), *к'іски, кóси, во́лос, махра́* (с. Чемерпіль). Ми дізналися, що [кóски дуже́ добр'і дл'а́ пóчок // ў'апт'ек'і́ јі́х јак во́здуху трéба //] (с. Березівка); [воно́ дуже́ в'і́д п'ічóнки ц'і́ кóски пјут // до́ма пра́мо ва́ра́т жо́го //] (с. Йосипівка). «Своєрідний колос із потовщеною м'ясистю віссю, вкритою плодами (про качани кукурудзи)» відомий як *пocháток* (усі обстежені населені

пункти) [там / де качан заўяжуїц': а //] або *молодїй качан* [це в'ін ліш заўяжуїц': а / ше там зи'рнá нн'мá //] (с. Чермерпіль). Мотивацію назви пояснюють: [так / як на ў'с'о / і jajчка кўрач' / і там тил'áта / і порос'áта / кáжут / за почáток //]. «Необтерблений качан кукурудзи» прийнято називати *кукурудза* / *кукуруза* (с. Кам'яне), *качан* (с. Чермерпіль), *качан с. кукурудзоу* / *качан с. кукурузоу* (с. Березівка, с. Йосипівка), *качан з:эрном* (с. Осички), *качан із зе'рнóм, не'те'рбл'анїй качан, набїтїй качан* (с. Чермерпіль), *поўнїй качан* (с. Березівка). «Обтерблений качан кукурудзи» номінують *качан* (с. Осички, с. Чермерпіль), *об'їбраний качан, опте'рбл'анїй качан, опте'рбл'анїй качан, об'їтїй качан* (с. Чермерпіль), *гбли качан* (с. Березівка, с. Йосипівка, с. Осички, с. Чермерпіль), *пустїй качан* (с. Кам'яне). На «недорозвинений качан кукурудзи» кажуть *шўшвајок* (с. Кам'яне, с. Осички, с. Чермерпіль) [це знáч'їт' качан / алї в'ін нн'нóрмáл'нїй // качан ннóрмáл'нїй набїтїй / а це так зр'їдén'ка кукурудза // каже / от шўшваїкї // треба його в'ткїдáтї од'él'но //] (с. Чермерпіль), рідше ця семема репрезентується лексемами *шўшвал'ок* (с. Чермерпіль), *шўшваї* (с. Березівка), *качанїк* (с. Березівка, с. Чермерпіль) та *зонá* (с. Йосипівка). Остання, очевидно, є наслідком перенесення назви хвороби злакових на хвору рослину.

**Proso* «просо» усапдакувало своє найменування ще з праслов'янської мови [10, с. 41]. Просо звичайне (*Panicum millaceum* L.): *просо* (с. Кам'яне, с. Осички, с. Чермерпіль), *кашнé про́со* / *про́со кашнé* [кашнé про́со п'їхáјут на стўпи // робл'áт іс_про́са тóго кашнóго чїсте пшоно́ //] (с. Йосипівка); [је оцé про́со кашнé / шо робл'áт пшоно́] (с. Чермерпіль), *про́со на_пшоно́, про́дуктóве про́со* [нн'з'корóсле // жоўт'ен'ке // з_н'бого ше щч'їткї робїли длá поб'élки //] (с. Чермерпіль). У деяких населених пунктах – *пшоно́* (с. Березівка, с. Осички).

Носіям описуваних говірок добре знайоме вирощування сорго звичайного (*Sorghum vulgare* Pers): уже майже століття місцеві жителі передають нащадкам майстерність вирощування цієї культури та виготовлення з неї вінків. Це заняття стало доброю традицією й головним джерелом прибутку для більшості селян, про що ми писали раніше [9, с. 195]. У мовленні носіїв східнопопулярських говірок на позначення цієї рослини функціонують такі назви: *про́со* (с. Кам'яне, с. Чермерпіль), *турéц'ке про́со* [ш_че'рвоно́ју волóткою //], *молдáв'ке про́со* [з_жоўто́ју доўго́ју волóткою //], *карпé'ковe про́со* [нн'з'корóсле / до мэтра //] (с. Чермерпіль), *сóргó* [појавїло'с'а у_нас пéред воїно́ју // шо це ми в'їн'кї робї'м //] (с. Чермерпіль); [це такé / як на_в'їн'кї //] (с. Березівка, с. Осички), *просо на_в'їн'кї* (с. Йосипівка). «Суцвіття проса, яке складається з дрібних колосків, що утворюють кетяг» у місцевих жителів прийнято називати *волóтка* (с. Березівка, с. Йосипівка, с. Чермерпіль), *волóток* (с. Осички, с. Чермерпіль), *м'їтélка* (с. Кам'яне, с. Осички), *волóт', кїтї'чка* (с. Чермерпіль).

Ще одна круп'яна культура, яку вирощують на території середньонадбузького ареалу – гречка. Назва цієї культури є східнослов'янїзмом [2, с. 243]. *Fagopyrum tetaricum* L., згідно з українською літературною мовою, номінують *грéчка* (усі обстежені населені пункти). У цьому випадку семема «однорічна трав'яниста медоносна рослина, із зерен якої виготовляють високопоживну крупу та борошно» [11 : 2, с. 164], у досліджуваних говорах реалізує одну лексему – *грéчка*.

Цікавим є спостереження щодо «назви зернини злакових». В основному було зафіксовано ототожнення номінації плоду рослини з її загальною назвою: *пше'нїц'а* / *пше'нїц'а* (рослина) – *пше'нїц'а* / *пше'нїц'а* (зернина); *жіто* (рослина) – *жіто* (зернина); *јач'м'їн'* / *јач'м'їн'* (рослина) – *јач'м'їн'* / *јач'м'їн'* (зернина); *овéс* / *в'їс'о* / *вовéс* / *говéс* (рослина) – *овéс* / *в'їс'о* / *вовéс* / *говéс* (зернина) і т. д. Іноді вказана семема є реалізацією словосполучень *зérно в'їс'á*, *зérно кукурудзи* / *кукурузи*, *зérно про́са* (про сорго) тощо. «Назва зерен проса звичайного» відома як *пшоно́*. «Назва зерен гречки» – *крупá*. Ми помітили, що зерно пшениці і жита іноді називають родовою назвою *хл'їб* [уже получáјут хл'їб у_сн'їл' //] (с. Осички, с. Чермерпіль). У літературній мові одним із значень слова *хл'їб* є «зерно, з якого виготовляють борошно» [11 : 11, с. 78]. Як гіпоніми з лексемою *хлїб* не пов'язані кукурудза, просо, гречка та інші культури [10, с. 39].

Назви зернових культур у східнопопулярській групі говірок середньонадбузького ареалу в переважній більшості відповідають літературним нормам і походять від праслов'янської мови (**ръшенїца* «пшениця», **зїто* «зернові культури взагалі», **ръзь* «жито», **естью* «ячмінь», **овьсъ* «овес», **просо* «просо»). Назва *грéчка* є східнослов'янїзмом. Номінація *кукурудза* – це запозичення з румунської мови. Поряд із частим дублюванням назв літературної мови досліджувані говори зберігають цікаві оригінальні лексеми: *в'їс'о* «овес» (с. Осички), *бéлка* «перебите кукурудзиння», *колос'ук* «остюк», *махрá* «приймочки кукурудзи у вигляді пучка кіс на верхній частині качана» (с. Чермерпіль), *шўшваї* «недорозвинений качан кукурудзи» (с. Березівка). Фіксуємо розбіжності в семантиці, зокрема, *з'їл'ка* «яра пшениця» (с. Чермерпіль) і *з'їл'ка* «змени. до гуля» [11 : 2, с. 192]; *махрá* «приймочки кукурудзи у вигляді пучка кіс на верхній частині качана» (с. Чермерпіль) і *махрá* «розм., рідко. Те саме, що махорка» [11 : 4, с. 654]; *зонá* «недорозвинений качан кукурудзи» (с. Йосипівка) і *зонá* «с. г. Хвороба хлібних злаків; сажка» [11 : 3, с. 684]. Спостерігаємо відмінності на фонетичному рівні: *зб'їж'а* (с. Березівка) – *зб'їж'а* (літ. норма); *гост'ук* (с. Йосипівка, с. Чермерпіль), *густ'ук*, *густ'ак* (с. Березівка), *гост'ак* (с. Кам'яне) – *ост'ук* (літ. норма); *вовéс*, *говéс* (с. Чермерпіль) – *овéс* (літ. норма). Знаходимо і морфологічні варіанти: *в'їс'о* (с. Осички) середнього роду та *овéс* (літ. норма) чоловічого роду. Варіативність деяких лексем пов'язуємо з контактуванням української та російської мов, наприклад, *шухá* «сухе кукурудзиння» (с. Чермерпіль) має відповідник у російській мові *шелуха* «ободочка некоторых плодов, овощей, а также кожура семян» [13].

Отже, на основі фактичного матеріалу можемо зробити висновок, що номінація зернових культур і їх частин у східнопопулярській групі говірок південно-західного наріччя української мови на лексико-семантичному, фонетичному та морфологічному рівнях має спільне та відмінне з літературною мовою.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні українських говірок Середнього Надбужжя на матеріалі лексико-семантичних груп слів на позначення зернобобових, технічних, кормових культур та їх частин.

Література:

1. Бондар О. І. Розвиток лексичної семантики у говорах Одещини на тлі процесів української літературної мови / О. І. Бондар // Мова: структура, суспільство, культура : зб. наук. статей [До 60-річчя з дня народження професора Бондаря Олександра Івановича] / О. І. Бондар. – Одеса, 2012. – С. 119–127.
2. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоенія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : [навч. посіб.] / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К. : Академія, 2006. – 368 с.
3. Всесвітній словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа : <http://uk.worldwidedictionary.org/>
4. Дзєндзелівський Й. О. Назви сільськогосподарських культур у говорах Закарпаття / Й. О. Дзєндзелівський // *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*. – Budapest : Academiai Kiado, 1960. – Т. VI. – С. 113–143.
5. Етимологічний словник української мови: у 7 т. – К. : Наук. думка, 1985. – Т. 2.
6. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник [Електронний ресурс] / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с. – Режим доступу до документа : http://ukrlit.org/slovnkyk/zhaivoronok_znaky_ukrainskoi_etnokultury
7. Інститут Рису Національної Академії Аграрних Наук України. Рис в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа : <http://rice.in.ua/?lang=ua&§ion=riu>

8. Реєнт О. П. Сільське господарство України і світовий продовольчий ринок (1861 – 1914) : монографія / О. П. Реєнт, О. В. Сердюк ; Ін-т історії України НАН України. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2011. – 365 с.
9. Самайчук С. С. Лексика на позначення процесів вирощування та обробки проса (на матеріалі говірки села Чемерполь Гайворонського району Кіровоградської області) / С. С. Самайчук // Слов'янський збірник : зб. наук. праць / відп. ред. О. А. Войцева. – Чернівці : Букрек, 2013. – Вип. XVII. – С. 194–200.
10. Сердега Р. Л. Сільськогосподарська лексика в говірках Центральної Слобожанщини (Харківщини) : монографія / Р. Л. Сердега ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х. : Монограф, 2012. – 218 с.
11. Словник української мови: у 11 т. – К. : Наук. думка, 1971–1973, 1975, 1979, 1980. – Т. 2–4, 6, 10, 11.
12. Соціальна і економічна географія України (9 клас) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа : <http://ukrmap.su/uk-g9/925.html>
13. Толковий словарь русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступу к документу : <http://www.vedu.ru/expdic/>

УДК 811.162.1

М. І. Половинкіна,

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, м. Київ

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НОМІНАНТІВ ЗЕЛЕНОГО КОЛЬОРУ В МОВІ ПОЛЬСЬКОЇ ПОЕЗІЇ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

У статті розглянуто особливості семантики польських лексем, що позначають зелений колір. Матеріальною базою стали твори польських поетів кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.: К. Пшерви-Тетмаєра, Я. Каспровича, Л. Стаффа, Ю. Тувіма, М. Павліковської-Ясножевської, М. Вольської, Б. Островської та К. Іллаковичуви. У контексті дослідження автор звертається до походження слів і їхнього символічного значення у культурі, характеризує випадки прямого та переносного вживання колором, аналізує узуальні, імпліцитні та індивідуально-авторські кольоропозначення.

Ключові слова: семантика, колористика, зелений колір, польська поезія, кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.

В статье рассмотрены особенности семантики польских лексем, обозначающих зелёный цвет. Материальной базой стали произведения польских поэтов конца ХІХ – первой половины ХХ в.: К. Пшервы-Тетмайера, Я. Каспровича, Л. Стаффа, Ю. Тувима, М. Павликовской-Ясножевской, М. Вольской, Б. Островской и К. Иллаковичувы. В контексте исследования автор обращается к происхождению слов и их символическому значению в культуре, характеризует случаи прямого и переносного употребления колором, анализирует узуальные, имплицитные и индивидуально-авторские цветообозначения.

Ключевые слова: семантика, колористика, зелёный цвет, польская поэзия, конец ХІХ – первая половина ХХ в.

The article analyzes semantic features of the Polish lexemes which denote green color. The research was based on the poems of Polish authors of the late 19th – the first half of the 20th century: K. Przerwa-Tetmajer, J. Kasproicz, L. Staff, J. Tuwim, M. Pawlikowska-Jasnorzewska, M. Wolska, B. Ostrowska and K. Iłakowiczówna. In the context of the study the author refers to etymology of the words and their symbolic meaning in culture. The author also characterizes the cases of direct and figurative use of color terms, analyzes usual, implicit and neological color terms. According to B. Berlin's and P. Kay's theory, the lexemes with green color semantics appear in language on the third hierarchical level (with the lexemes which denote yellow color). This fact demonstrates the importance of green color (and the lexemes which denote it) in world culture. This article shows that Polish poets of the late 19th – the first half of the 20th century primarily use the lexemes with green color semantics to describe plants: grass, trees, fruits, vegetables, etc., rarely – animals: for example, lizards or spiders. Figurative meanings of the components of the lexical-semantic microfield 'zielony' are often connected with the concepts 'światło' ('light') and 'woda' ('water'). The lexemes which denote green color can also be a part of idiomatic phrases, can be used as euphemisms and express emotive attributes. In most cases these lexemes has positive symbolic meaning (spring, life, renewal, youth, beauty, joy, hope, immortality, nature, new love, rest, etc.), but sometimes negative meaning is also possible (illness, naivety, immaturity, imperfection, etc.).

Key words: semantics, coloristics, green color, Polish poetry, the late 19th – the first half of the 20th century.

Лексико-семантичне поле кольору становить значний інтерес для лінгвістів. Їх цікавить походження колором, особливості семантики, утворення кольорних неологізмів тощо. Серед зарубіжних праць, присвячених колористичці, можна виділити класичну теорію Б. Берліна та П. Кея [6], а також праці А. Вежбіцкої [1], Р. Токарського [13] та ін., а серед українських – праці І. А. Герасименко [2], І. І. Чумак-Жунь [5], О. В. Деменчука [3] та ін. Разом із тим, мова польської поезії на сьогодні досліджена недостатньо. Одному з аспектів цього дослідження, а саме семантиці лексем на позначення зеленого кольору в польській поезії, і присвячена наша стаття. Основою дослідження стали поезії К. Пшерви-Тетмаєра [11], Я. Каспровича [8], Л. Стаффа [12], Ю. Тувіма [14], М. Павліковської-Ясножевської [10], М. Вольської [15], К. Іллаковичуви [7] та Б. Островської [9].

Згідно з теорією Б. Берліна та П. Кея, лексеми із семантикою зеленого кольору з'являються у мові на третьому ієрархічному рівні, разом із лексемами із семантикою жовтого кольору [6]. Це свідчить про важливість цієї барви для світової культури. Разом із тим, зелений колір утворюється шляхом змішування двох інших (синього та жовтого), що свідчить про його «вторинність».

У польській мові колорема *zielony* походить від субстантиву *ziolo* («рослина, трава»), який став колористичним прототипом [1]. Зважаючи на це, не дивно, що лексеми на позначення зеленого кольору найчастіше використовуються у прямому значенні, переважно для опису рослинного світу:

- фруктів: *zielone winogrona* (J. Tuwim, «Przy okrągłym stole»), *jabłka pociągnięte zielenią* (M. Pawlikowska-Jasnorzewska, «Olejne jabłka»);
- овочів: *zielona kapusta* (J. Kasproicz, «Na targu»);
- дерев: *zielona wierzby* (K. Iłakowiczówna, «A ta dudka z zielonej wierzby...»), *zieleń drzew* (K. Przerwa-Tetmajer, «W lesie»);
- інших рослин: *zieleń wiosenna* (M. Pawlikowska-Jasnorzewska, «Dziadzio»), *mchi zielonawe* (J. Kasproicz, «W ciszy wieczoru»), *starczyki jasnozielone* (K. Iłakowiczówna, «Starczykowe zbocze»);
- елементів ландшафту: *zieleń gór* (K. Przerwa-Tetmajer, «Widok ze Świnicy do Doliny...»).

Кольоропозначення лексико-семантичного мікрополя *zielony* рідше використовуються для опису тваринного світу: *zielone jaszczury* (J. Kasprówic, «Dies igae»), *oliwkowy pająk* (M. Pawlikowska-Jasnorzewska, «Pająk»).

Колорема *zielony* та її синоніми можуть вживатися і в переносному значенні. Для того, щоб краще зрозуміти шляхи утворення асоціацій, варто звернутися до символічного значення цього кольору в культурі.

Зелений колір є сумішшю синього з жовтим, проте його символічне значення не впливає зі значення цих двох кольорів. Він символізує природу, молодість, весну, родючість полів, красу і радість, любов, що зароджується, життя, надію, душевну рівновагу, емоційний спокій, відпочинок, процвітання, безперервність і навіть безсмертя (*wieczniezielony*) [13]. За язичницьких часів зелений колір був дуже поширеним у культурі, адже вважався кольором родючості, тому в перші роки після настання християнства його навіть забороняли – він асоціювався з поганськими обрядами. Пізніше зелений став активно використовуватися і у християнстві: він почав домінувати в мистецтві, адже є мостом між двома групами кольорів: теплими (червоний, оранжевий, жовтий, частково білий) і холодними (синій, фіолетовий, частково чорний) – а отже, і між двома світами, між звичним і надприродним [4].

У древньому Єгипті зелений був священним кольором. Для японців він символізує майбутнє та енергію, для жителів Середнього Сходу – продовження роду, силу. За фен-шуйом, є кольором всезагального кохання. Саме зелений, а не червоний, у деяких культурах вважається символом пристрасті. Він також уособлює добробут і стабільність (у багатьох країнах друкуються гроші зеленого кольору); поступальний рух без перешкод; безпеку і дозвіл (зелений сигнал світлофора), хоча раніше зелений прапор на судні піднімали під час лиха. Вважається символом ісламу; у сучасному світі також пов'язується з охороною природи [4].

І. Герасименко зазначає, що рос. *зелёный* (аналогічно пол. *zielony*) походить від **zel, *gel/hel*, що пов'язано з позитивною конотацією – «світлий». Проте це значення є вторинним, первинне ж було протилежним – «темний». У деяких мовах – персидській, африканських та ін. – до сьогодні поняття «зелений» і «темний» позначаються одним і тим же словом [2].

Як показав аналіз польських поезій, лексеми із семантикою зеленого кольору мають зв'язок із поняттям 'світло', хоча така асоціативність на перший погляд здається незрозумілою і немотивованою. Так, зелені відтінки використовуються в описах неба під час заходу сонця: *w seledyn stroją się niebiosa* (J. Kasprówic, «Krzak dzikiej róży») та при поетичному зображенні денного світила: *szmaragdem słońce błyska* (K. Przerwa-Tetmajer, «Widok ze Świnicy do Doliny...»). Разом з тим, колорема лексико-семантичного мікрополя *zielony* неодноразово вживаються поетами для зображення місяця, його проміння та сяйва: *księżyc wycięty stoi ledwo zielony* (J. Tuwim, «Bagdad, czyli O przyszłym poeście»)

[...] *O Cyganach, północy i strychu,
Pełnym szpar, dziur od sęków, przez które
Seledynu płynną sztukaturę
Księżyc wlewał na sufit wisielczy.*

(J. Tuwim, «Dzieciństwo») [14, с. 75].

У подібних описах як додатковий елемент з'являється образ kota (можливо, пов'язаного з нічним світилом семантикою таємничості, містичності, відношенням до потойбічного світу та надприродних сил): *w zielono-balladowym świetle kociego wzroku i księżycy* (J. Tuwim, «Kwiaty polskie»), *kot seledynowo mżący, zmienny* (J. Tuwim, «Kwiaty polskie»). У першому прикладі автор використовує додатковий неколірний компонент, який поглиблює семантику кольоропозначення. Для балади як жанру типові фантастичні персонажі. Таким чином, кольоропозначення *zielono-balladowy* створює відчуття фантастичності, містичності, яке доповнюється образами kota і місяця, що несуть на собі елемент подібної асоціативної семантики.

Серед імпліцитних кольоронайменувань лексико-семантичного мікрополя *zielony* найпопулярнішими є ті, що беруть за основу такий прототип зеленого кольору, як камінь смарагд. Інколи автори використовують первісну субстантивну форму цієї лексеми, а іноді утворюють на її базі дериват-ад'єктив: *szmaragdem słońce błyska* (K. Przerwa-Tetmajer, «W lesie»), *trawa szmaragdów końce wśród nich przeciska* (J. Kasprówic, «Szyły zbierać kłosy...»), *szmaragdowe kraty* (B. Ostrowska, «Mój sen»).

Деякі лексеми лежать на перетині лексико-семантичних мікрополів. Так, кольоропозначення *turkusowy* має в собі як зелений, так і синій відтінок, тому може розглядатися у межах обох цих мікрополів. Цікаво, що синій і зелений кольори у багатьох мовах і культурах сприймаються як дуже близькі, адже вони здавна використовувалися для окреслення темних відтінків (зокрема, в узбекській, осетинській та якутській мовах на позначення цих двох барв використовується одне слово) [2]. Можливо, саме тому у вірші Ю. Тувіма «Świetliki» ніч постає не у звичній темно-синій гамі, а в темно-зеленій: *ciemnozielona noc słowiańska*. Вибір автором саме цієї колорема можна пояснити також метонімічним ефектом: згадувані у вірші рослини (папороть, конвалія) мають зелений колір, який переноситься і на абстрактне явище – ніч. Схожий процес спостерігається і у виразі *ziemia zielona* (J. Tuwim, «Nieznanne drzewo»): колористична ознака, властива рослинності, переноситься на більш загальний предмет – усю землю.

Зелений колір використовується і в описах водної стихії: *zielonawa rzeka* (J. Tuwim, «Skwar nędzarzy»), *szmaragdowa woda* (J. Tuwim, «Aptekarz majowy»), *woda bardziej się zieleni* (J. Tuwim, «Aptekarz majowy»), *zzieleniała woda* (J. Tuwim, «Kwiaty polskie»), *szmaragdowy staw* (J. Tuwim, «Kwiaty polskie»). У цих прикладах спостерігаємо контекстуальну взаємозамінність лексем на позначення зеленого та синього кольорів, адже для зображення водою традиційно використовуються саме кольоронайменування синьої гами. У деяких випадках поетичний опис водної стихії суміщається з негативним аспектом семантики колоремами *zielony*, наприклад: *woda jest jak śmiertelne, zielone powietrze* (J. Tuwim, «Akwarium»). У цьому виразі кольоронайменування *zielony* реалізує значення «хвороба, смерть», що стає характеристикою поетичного образу води.

Деякі кольоронайменування, що входять до лексико-семантичного мікрополя *zielony*, є складовими фразеологічних зворотів: наприклад, *nie tam zielonego pojęcia* (J. Tuwim, «Gałąź»). Варто зауважити, що в українській мові усталений вираз *не мати поняття* використовується без колористичного елемента, на відміну від польської мови. Значення 'незрілість, некомпетентність' актуалізується і в такому словосполученні: *zielona niewiedza* (K. Źłakowiczówna, «Nad niewiedzą»).

У поезії Ю. Тувіма «Zieleń» з'являється вираз *ojczyzna-zielszczuzna*, що є алюзією до відомого виразу *ojczyzna polszczyzna*, який, у свою чергу, вказує на нерозривний зв'язок рідної мови та вітчизни у свідомості носіїв цієї мови – поляків. Зелений колір у цьому прикладі створює у реципієнта позитивне враження, вказуючи на прогрес, перспективність, ріст і розвиток як польської мови, так і держави.

Кольоропозначення можуть використовуватися як засоби ефемізації. Одним соціальних табу є тема шкідливих звичок, передусім алкоголізму. В поезії «Coctail» Ю. Тувім змальовує алкогольний напій за допомогою виразу *zimjka*

zieloności słodkiej, не називаючи його. Як бачимо, кольоропозначення можуть замінювати небажані лексеми. В українській мові існує фразеологізм *зелений змій*, який також семантично пов'язаний з алкогольною тематикою. Проте словники польської мови аналогічний вираз не фіксують. Отже, використання сполуки *zmijka zieloności słodkiej* у вірші Ю. Тувіма може пояснюватися або впливом східнослов'янських мов, або безпосередньо матеріальними реаліями – зокрема, кольором алкогольного напою (наприклад, абсенту).

Цікавий випадок переносного вживання кольоропозначення з лексико-семантичного мікрополя лексеми *zielony* знаходимо в ліричному творі Л. Стаффа «Modlitwa»:

*Chroń, Panie, wątłą mojej duszy zieleń
Od podeptania i martwych spopieleń [...]
(«Modlitwa») [12, с. 41]*

Колорема *zieleń* виступає тут виразником недосвідченості, молодості, яка потребує опіки та допомоги з боку вищих сил.

Кольоропозначення можуть нести на собі сему емотивності. У словосполученні *zieleń wesola* (М. Pawlikowska-Jasnorzewska, «Barwy») один із компонентів є виразником колористичної ознаки, а інший – емотивної. Поєднуючись із колоремою, ад'єктив *wesola* передає значення 'позитивний настрій' субстантивові *zieleń*. Такий добір компонентів уможливується символічною семантикою кольоронайменувань, що входять до лексико-семантичного мікрополя *zielony*.

Отже, лексеми із семантикою зеленого кольору використовуються передусім для опису рослинного світу, рідше – тваринного. Переносні значення компонентів лексико-семантичного мікрополя *zielony* нерідко пов'язані з поняттями 'światło' та 'woda'. Крім того, вони можуть входити до складу фразеологічних зворотів, використовуватися як евфемізми та ставати носіями емотивної ознаки. У більшості випадків лексеми із семантикою зеленого кольору мають позитивне значення (весна, життя, відродження, молодість тощо), зрідка – негативне (хвороба, наївність, незрілість).

Література:

1. Вежибицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежибицкая. – М. : Русские словари, 1996. – С. 231–291.
2. Герасименко И. А. Семантика русских цветообозначений / И. А. Герасименко. – Горловка : ГДПИИМ, 2010. – 440 с.
3. Деменчук О. В. Колоративна композита в англійській мові: когнітивно-ономасіологічний аспект: дис... кандидата філол. наук: 10.02.04 / Деменчук О. В. – К., 2003. – 192 с.
4. Словник символів культури України / За заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренко. – К., 2002. – 260 с.
5. Чумак-Жуно І. І. Лексико-семантичне поле кольору в мові поезії І.О. Буніна: склад, структура, функціонування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / І. І. Чумак-Жуно. – К., 1996. – 22 с.
6. Berlin B., Kay P. Basic colour terms: their universality and evolution / B. Berlin, P. Kay. – Berkeley : University of California Press, 1969. – 178 p.
7. Hłakowiczówna K. Wiersze 1912-1959 / K. Hłakowiczówna. – W. : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1982. – 256 s.
8. Kasprowicz J. Wybór poezji / J. Kasprowicz. – Wrocław-Warszawa-Kraków : Wydawnictwo Ossolińskich, 1990. – 474 s.
9. Ostrowska B. Wiersze wybrane / B. Ostrowska. – W. : Czytelnik, 1955. – 278 s.
10. Pawlikowska-Jasnorzewska M. Poezje / M. Pawlikowska-Jasnorzewska. – W. : Czytelnik, 1966. – 144 s.
11. Przerwa-Tetmajer K. Poezje / K. Przerwa-Tetmajer. – W. : Czytelnik, 1966. – 144 s.
12. Staff L. Wiersze zebrane. T. I / L. Staff. – W. : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1955. – 443 s.
13. Tokarski R. Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie / R. Tokarski. – Lublin, 1995. – 212 s.
14. Tuwim J. Poezje wybrane / J. Tuwim. – W. : Czytelnik, 1977. – 128 s.
15. Wolska M. Poezje wybrane / M. Wolska. – Kraków : Wydawnictwo literackie, 2002. – 527 s.

УДК 811.161.2

С. В. Помірча, М. Ю. Дзюба,

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ

КОРПУС КОРДОЦЕНТРИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ПЛАТФОРМА ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНОГО РОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ О. ІЛЬЧЕНКА «КОЗАЦЬКОМУ РОДУ НЕМА ПЕРЕВОДУ...»)

У статті досліджено лінгвокультурні особливості кордоцентричних фразеологізмів на матеріалі художнього твору. Здійснена спроба довести, що в кордоцентричних фразеологізмах найяскравіше виявляється національна специфіка мови, зокрема проаналізувати сталі сполуки зі стержневим словом *серце (душа)*, що характеризує психічні основи українців. Зроблено висновок щодо відображення етнокультурних цінностей українського народу засобами кордоцентричних фразеологізмів української мови, які дозволять глибше і змістовніше вивчити внутрішній світ людини.

Ключові слова: кордоцентричні фразеологізми, етнокультурні цінності, психічний світ людини, емоційна вдача українців.

В статье исследуются лингвокультурные особенности кордоцентрических фразеологизмов на материале художественного произведения. Осуществлена попытка доказать, что в кордоцентрических фразеологизмах ярче проявляется национальная специфика языка, а также проанализировать стойкие сочетания слов со стержневым словом *сердце (душа)*, что характеризует психические основы украинцев. Сделан вывод относительно отображения этнокультурных ценностей украинского народа с помощью кордоцентрических фразеологизмов украинского языка, которые позволят глубже и детально понять внутренний мир человека.

Ключевые слова: кордоцентрические фразеологизмы, этнокультурные ценности, психический мир человека, эмоциональная удача украинцев.

Now the educational process should be directed to the formation and education of national-linguistic identity-educated, highly intelligent person. A high level of ethnic culture of the future specialist is impossible without culture, speech, feelings, beauty of expression and respect for it. Phraseology is the important subsystem linguistic composition of its original historical and cultural potential.

The study of the language at all stages of the development of society could not be ignored resistant compound words, in which not only the most fully reveals the perception of the people about the world and specific national features, and all the complexity and diversity of the language and its phenomena. This complexity is the reason a number of unresolved issues that, despite the intensity of research in phraseology, it causes the permanent interest of researchers.

The author of the article believes that mastery of ethno-cultural potential phraseology is an integral component of vocational competence pedagogical Primary School Teacher.

In linguistics and cultural studies of Ukrainian there is the increasing of attention to the characteristics of mental foundations of Ukrainian, manifested not only in behavior, but in the language of artistic creation.

Cordocentrism, aboemotional, sensitivity and lyricism, humor, sentimentality inherent Ukrainian people celebrate M. Kostomarov, D. Chizhevsky, V. Lypynskyy, G. Lozko, L. Lypa, A. Macko.

This is the most pronounced in the phraseology of national specificity of language. In this regard, one of the most important urgent tasks there were linguistics research resources of idiomatic language.

This article explores the features of linguistic cultural cordocentric phraseology on the material of the composition. An attempt to prove that cordocentrica in phraseology most pronounced national specificity languages, including analysis of compounds with steel core word heart (soul) that characterizes mental foundations Ukrainian. The conclusion to reflect ethnic and cultural values of the Ukrainian people means kordotsentrychnyh phraseology Ukrainian language, which will allow deeper and more meaningful study the inner world.

Key-words: cordocentric phraseological units, ethno-cultural values, mental world of the person, emotional character of Ukrainian people.

Сучасний етап суспільного життя, позначений відродженням національної самосвідомості українського народу, його національної культури й мови, що спонукає викладачів до пошуків ефективних засобів, методів і прийомів навчання, шляхів ефективного педагогічного впливу на студента. Майбутній педагог покликаний бути не лише провідником демократичних ідей, а й формувати світогляд і культуру молоді.

В українському мовознавстві й культурології дедалі більше уваги приділяється характеристиці психічних основ українців, що виявляються не тільки в стереотипах поведінки, але й у мові, художній творчості.

Перші спроби дати аналіз психічного складу українців як етносу були здійснені ще в XIX ст. у працях видатних представників української думки М. Костомарова, В. Липинського, І. Огієнка, Д. Чижевського, продовжили ці дослідження сучасні науковці: О. Баронін, І. Грабовська, М. Гримич, В. Жайворонок, Ю. Липа, Г. Лозко, Б. Цимбалістий та ін.

Кордоцентризм, або емоційність, чутливість та ліризм, гумор, сентименталізм, що притаманні українському народові, відзначають М. Костомаров, Д. Чижевський, В. Липинський, Г. Лозко, Ю. Липа та інші.

Саме у фразеології найяскравіше виявляється національна специфіка мови. У зв'язку з цим одним із найважливіших і найневідкладніших завдань лінгводидактики стали дослідження фразеологічних ресурсів мови.

Метою статті є дослідженням етнокультурних цінностей українського народу, які дозволять глибше і змістовніше вивчити внутрішній світ людини засобами кордоцентричних фразеологізмів української мови.

Сфера ірраціонального, не контрольованого розумом, в українській моделі особистості найважливіша. Серце (душа) є символом внутрішнього психічного світу людини, місцем локалізації її емоцій і «високих» бажань, пов'язаних із задоволенням духовних потреб: душа радіє, тішиться, болить, поривається, тривожиться, не приймає; серце підкаже, віщує.

Майже всі стали сполуки зі словами *серце, душа* є яскраво експресивними й образними. Звертає на себе увагу спеціалізація цих фразеологізмів на вираженні негативних емоцій, так само як і порівнянь із компонентом серце: *мов (немов, наче) п'явки за серце ссуть, мов ножем вколоти в серце, мов хто серпом різонує по серцю, мов хто встромив ніж у серце* та ін. Це може стати ще одним аргументом на користь визнання української кордоцентричності, особливої емоційної вдачі українців. Але переважають позитивні емоції, «... українське колективне несвідоме – наскрізь позитивне» [6, с. 10]. За одностайною думкою багатьох дослідників (М. Костомаров, І. Нечуй-Левицький, В. Липинський, О. Кульчицький, Б. Цимбалістий, С. Білокінь), українська психічна структура вирізняється емоційно-почуттєвим характером, «кордоцентричністю».

За словником «Знаки української етнокультури», **серце** здавна символізує життя; символізує почуття взагалі, бо коли людина лякається, гнівається, любить, радіє, вона почуває, як серце б'ється, ніби з грудей вискочити хоче; серце символізує любов; *серцем, серденьком* називають кохану людину; символ доброти, милосердя.

Серед реакцій на слово-стимул «серце», як свідчить Український асоціативний словник, більшість реципієнтів подали такі слова та словосполучення: *життя, любов, добре, душа, гаряче, калатання, закохане, кохання, людяність, матері, почуття, обливалося кров'ю, відчуття, любляче, біль, вірне, палаюче, сильно б'ється, співчуття, турботливе, чисте, чуйне, чутливе, щире, гаряче*.

Скажімо, емоційний стан козаків, автор характеризує в романі фразеологізмами зі стрижневим словом **серце** (**вхопила за серце, брати до серця, припали до серця, прикипіти серцем**): *...його просто вхопила за серце смертельна небезпека, що звисла над Климком, ...* [3, с. 273]; *працьовиті ремісники або городники, що їм до серця припали кумедні халепи відважного й дотепного Климка* [3, с. 236].

У творі автор змальовує фразеологізмами не лише чуйність молодого козака, здатність відчувати переживання: *...і довір'я старшого й мудрого товариша так зворушило Михайликові серце* [3, с. 528], а й болісно сприймати переживання інших людей: *беручи до серця болі цього чужодальнього католицького попа* [3, с. 176].

Дієслівний фразеологізм **прикипів серцем** означає дуже сильне почуття, але автор у своєму романі використовує **прихилитися серцем**, що розкриває почуття симпатії, приятельських відношень, щирі прив'язаність: *... не зводячи залюблених очей з того сивого та мудрого гуцула, бо щиро коваль прикипів до нього парубоцьким серцем* [3, с. 196]; *...і небезпека, що чигала на Подoliaчочку, до якої вона так міцно прикипіла серцем* [3, с. 376 – 377]; *– То й братчики – з тобою? – спитала Явдоха з певним жалем, бо не любила розлучатися з тими, до кого прихилилась серцем* [3, с. 429].

ФО **від серця відлягло** передає відчуття полегшення, спокою: *і від його втоми ніби й сліду не лишилось, аж наче від серця відлягло бо ж* [3, с. 597].

Почуття материнської любові у романі реалізується використанням прислів'я *хто бере дитину за руку, той бере маму за серце* [3, с. 197].

Аналіз мовного матеріалу свідчить, що іменник **серце** пов'язується передусім з прикметниками та дієсловами.

Прикметники. У значенні серця як головної, найважливішої частина, центру чого-небудь, автор використовує фразеологізм **велике серце** як центральний образ українського народу: *...коли людські серця калатають, як ми тепер сказали б, у єдиному ритмі, як одне велике серце народу, – і зараз ця певність єднала людей і тут, на Соборнім майдані* [3, с. 448]; *...биття розторсані тисячі сердець, що калатають разом, мов одне велике серце* [3, с. 682]; *– Ми ворога подужаємо! – стиха мовив Мелхиседек, і всі перехрестилися, відповідаючи на ці слова великим серцем народу* [3, с. 357].

За тлумачним словником слово **серце** може вживатися як металева, циліндричної форми частина дзвона, розташована у внутрішній його частині; язик. У романі «Козацькому роду нема переводу...» О. Ільченко використовує таке значення:

Сховавшись під найбільшим, старшим дзвоном, бамкав **величезним серцем** [3, с. 445]; Доручивши здоровенне **крицеве серце** старшого дзвона одному з хлоп'яків [3, с. 445 – 446]; Розгойдавши **важенне серце** старшого дзвона, Варфоломій Копистка вдарив [3, с. 456].

Автор використовує в романі ряд фразеологізмів **гаряче серце**, **обпечене серце**, **закохане серце**, **серце вражене свіженьким почуттям**, які характеризують почуття закоханого козака Михайлика, котрий сповнений пристрасті, здатний на сильне почуття: Михайлик поглядав на неї, і хлопцеві **приємно** було дивитись на її прекрасне обличчя **ота гордійка**, до котрої вранці прикипіло його **обпечене** юнацьке **серце** [3, с. 352]; *І наш козарлюга, перемагаючи парубоцький страх перед жіночим тілом, намагався захопити в кулачище **гаряче серце** молодички молоденької* [3, с. 530]; Привело сюди **закохане серце** [3, с. 309]; Діставши ляпаса, я зрозумів, **же серце** ваше **вражене свіженьким почуттям** до когось [3, с. 309].

Слова **велике**, **дуже**, **вільне**, з якими поєднує автор слово **серце**, утворюють фразеологічні єдності. У контексті характеризують як вдачу персонажа, так і його почуття: *... хтось чуйний міг би спізнати в тому співі **велике й дуже серце** закоханого співця* [3, с. 404]; Михайлик, засліплений, закоханий, тьохкав, а нині соловейкові переливи-ливи тільки **оратували враженого в саме серце** пана сотника [3, с. 523]; тільки бажання **вразити силою свого мистецтва** й **почуття** ще **вільне серце** [3, с. 404].

Дієслова. Емоційний стан, внутрішні переживання героїв автор характеризує в романі фразеологізмом **серце калатає (-ло) (9)**, яке зображує серце сповнене почуття кохання. У мікротексті – *припадаючи до його широким і твердим грудям, де так сильно калатало серце* (13) – дієслово **калатати** підкреслює напруженість, внутрішню дисгармонію. *... і пані Роксолана й справді не кричала, ні, а серце в неї калатало так, що й сам пан обозний у хорах від того веселого гування мусив би, либонь, пробудитися...* [3, с. 530]; *Чує буцім, як її серце калатає в лад з його власним* [3, с. 402]; *Пан сотник уже й не тямив, що з ним діється, <...> і серце калатало, мов підстрелене* [3, с. 534]; *... з'єдинених ревню силою мистецтва ув одне дуже серце, яке калатало, аж гупало, гучніш і гучніш* [3, с. 250–251].

Почуття любові до Ярини викликає асоціацію зі співом солов'я: **тьохкало серце**, **тремтіли губи**, **час минав непомітно** [3, с. 402]. Уподібнення мови Михайла до співу солов'я автор підкреслив почуття закоханості Михайла в Ярини: **заливався соловейком шалений парубок** [3, с. 341]; *... і серце в Михайлика солодко тьохнуло* **чи від її погляду, чи від нездоланого впливу щирого...** [3, с. 84]; зовсім іншого значення набуває фразеологізм **тьохкало серце** у контексті, де описується переживання героя не через кохання, а страх перед війною: *Але битва, що вже помалу відкочувалась від воріт Долини, нараз позадувала <...> і серце тьохкало в старого жєбрака: дим пожеж він уже бачив ... як знову горить Україна* [3, с. 459]; для того щоб передати страх зрадника, який боїться бути покараним, автор використовує іншу форму слова **тьохне**, а саме **тьокне**: *по той бік озера, де скупчилась ворожа сила: чи ж добре вони чують його дзвони, чи ж не тьокне серце якого-небудь зрадника* [3, с. 446].

ФО серце завмирає передає почуття хвилювання, відчуття переляку, страху, тривоги за когось: *Пісня його була крута в колінах, <...> бо ж без тих коротеньких зупинок і пауз так не завмирало б серце в чеканні* [3, с. 403]; *серце на мить спинилося, вмерло тривожно та солодко, як може завмирати від пісні тільки серце щирою та вмілого музики* [3, с. 640].

Почуття страждання, переживання, радісні хвилювання передається через фразеологізм **мліє серце**: *– Задаю нашу академію, серце мліє, – заговорив Прудивус* [3, с. 431]; *Очима шукаючи своєї матері, бо ж не бачив її замалим не годину, <...> і мліло серце* **ковалеве од гострої тривоги** [3, с. 468]; почуття раптового страху: *Хтось із гайдуків пирснув, але зразу ж йому серце замліло від погляду обозного* [3, с. 225]; *Той загайко ближче до них, звісна річ, не підходив, але бачив, що обидва мовчать, і серце дявому ченчикові мліло від радості* [3, с. 293].

ФО хапати за серце передає внутрішній стан людини, почуття хвилювання, розчулення: *А їх же там було чимало в той день, і отих дівчаточок <...> жіноцький та дівочийкий лемент до млости хапав за серце Михайлика* [3, с. 200]; *Ятрила душу Лукії й близька розлука з другим братом Омельком <...> і за серце хапала тривога: чи не сталося з Омельком якого лиха в тім бою* [3, с. 206]; *це й тому передусім, що спів хоральний, партесний, тобто спів, який хапав за серце* [3, с. 656].

Синонімічний ряд дієслівних фразеологізмів **зайнялося серце**, **запалало серце** показують емоційний стан, який порівнюється з полум'ям, нищівною його силою *... і від тої втечі боягуза зайнялося серце* **Мамаєві, і ще гарячішою зневажистю спалахнуло воно проти власного свого витвору** [3, с. 460]; *– Серце? Від гніву твоє серце запалало? Га?* [3, с. 246].

Почуття любові до сина вербалізується в різних зв'язках із словами, синонімічним рядом дієслів: **Серце тут напружилось** в неї, з болю **серце в неї розірвалось** по синах по дев'ятьох із горя, по десятих Юг-Богдані сивім [3, с. 104]; *Тримаючи сина за руку, Явдохка стала на порозі шинку, і серце їй тінпалося у материнській за хлопця тривозі* [3, с. 421].

ФО стислося серце, нє серце пройняті почуттям тривоги, хвилювання, відчуття неспокою за когось, а також почуття кохання: *Мамай, за яким у дівки завше серце нє-пониває, а що милого немає, – і брат Омелько, котрий рушив нині в небезпечну путь:* [3, с. 376 – 377]; *...серце Ярини-Кармели стислося від гострого жалю* [3, с. 329]; *Од запаху прив'ялої трави в гуцула сумовито й солодко стискалось серце* [3, с. 178].

У романі «Козацькому роду нема переводу...» О. Ільченко використовує індивідуально-авторські фразеологізми, значення яких ми розуміємо за контекстом.

Фразеологізми на позначення характеристики стану людини розкривають її внутрішній світ, переживання, захоплення.

ФО по серцю ятаганом, не стало серця, хруснуло в серці, жалить кропива до самого серця, бентежачи серця, не легше стало на серці всі вони передають переживання людини:

– фразеологізм **по серцю ятаганом** розкриває журливі переживання героя, які залишаються як слід після ножа: *... і в тривожному димі війни по серцю ятаганом шарпнула думка, що життя... що не таке воно й безжурне* [3, с. 455];

– **ФО не стало серця** за даним контекстом пояснює почуття Михайлика до дівчини, які порівнюються із зупинкою дихання, життя: *...макітрилося в голові, <...> а коли не стало подиху, не стало серця* [3, с. 413];

– переживання героїв автор передає через **ФО хруснуло в серці** порівнюється зі зламаною гілкою, яка раптово зламалася, так і почуття героя раптово з'явилися: *коли щось хруснуло в ту ж мить у нього в серці, бо задав чи жартівливе* [3, с. 627];

бентежачи серця – приємні переживання дівчат при зустрічі гарного парубка: *І він знову на французький киталт куртуазно вклонився, бентежачи серця деяких дівчаток* [3, с. 325]; **ФО дзвеніли тисячі сердець** передає хвилювання великої кількості людей, які порівнюються із дзвоном: *смертельний поєдинок ставав стрімкіший, шаленіший, і бряжчала Климкова шабля, і лиховісно дзвеніла коса Смерті, і дзвеніли тисячі сердець, найдужче – серце нашого Михайлика* [3, с. 269].

ФО стало гаряче коло серця передає приємні почуття від молитви: «Херувимська», *либонь, кінчалася <...> і володареві стало гаряче коло серця* [3, с. 644–645].

Фразеологізм **до себе серцем кличучи** передає думки героя, які лінуть через простір і час: *Козак малював його, скучивши за ним, прагнучи його, бо ж Добрян свого хазяїна з біді виручав не раз і не два, його до себе серцем кличучи* [3, с. 108].

ФО царював в серці означає владність, тобто відтворює владну роль Михайлика в серці Роксолани, який захоплює всі почуття: *в серці пані Параски-Роксолани царював на ту годину обшарпаний ковальсько Михайлик* [3, с. 311].

Отже, як і в народнописенній творчості та повсякденному спілкуванні, слово **серце** вживається в усіх семи значеннях, поданих тлумачним словником. За словником «Знаки української етнокультури» **серце** здавна символізує життя; символізує почуття взагалі.

Кордоцентризм вербалізується в романі О. Ільченка «Козацькому роду нема переводу...» насамперед через слова **серце** спільнокореневі **серденько**, **душечка**, а також через мовні одиниці, що описують почуття любові, ненависті, що пов'язуються передусім з прикметниками та дієсловами.

У романі «Козацькому роду нема переводу...» О. Ільченко використовує індивідуально-авторські фразеологізми, значення яких ми розуміємо за контекстом: **по серцю ятаганом, не стало серця, хруснуло в серці, жалить кропива до самого серця, не легше стало на серці**.

Як бачимо, важливим критерієм відбору лінгвістичного матеріалу стає його потенціал у формуванні мовної, мовленнєвої та комунікативної компетентності майбутнього педагога.

Курс «Сучасної української мови з практикумом» характеризується рядом своєрідних ознак, що, передусім, характеризується змістом і технологією навчального матеріалу. Важливим засобом у навчанні стає художній текст як середовище функціонування мовних одиниць, що дає змогу залучити студентів до мовної діяльності, мотивує засвоєння лінгвістичної теорії, підвищує пізнавальний і виховний потенціал заняття.

Література:

1. Голубовська І. О. Душа і серце в національно-мовних картинах світу (на матеріалі української, російської, англійської та китайської мов) / О. І. Голубовська // Мовознавство. – 2002. – № 4–5. – С. 40–47.
2. Жайворонко В. В. Українська етнолінгвістика: деякі аспекти досліджень / В. В. Жайворонко // Мовознавство. – 2001. – № 5. – С. 48–63.
3. Ільченко О. Є. Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа Молодиця: (Український химер. роман з нар. уст): [роман] / О. Є. Ільченко. – Харків: Фоліо, 2009. – 699 с.
4. Олійник І. С. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник / І. С. Олійник, М. М. Сидоренко. – К.: Радянська школа, 1991.
5. Українська Радянська Енциклопедія: у 11 т. / [Гол. редак. М.П. Бажан]. Київ: Наукова думка. – Т. 9. – 1963. – 588 с.
6. Храмова В. Українська душа / В. Храмова. – Київ: Видавництво МП Фенікс, 1992. – 128 с.

УДК 811.161.2'373.23:26-23

О. О. Решетняк, Н. В. Швидка,

Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ

ДО ПИТАННЯ СЕМАНТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ Й КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ БІБЛІЙНИХ АНТРОПОНІМІВ

У статті здійснено аналіз лінгвокультурологічних особливостей семантичної трансформації й концептуалізації провідних біблійних антропонімів: з'ясовано трактування поняття «концепт» у сучасній лінгвокультурології; визначено умови концептуалізації й категоризації провідних біблійних антропонімів; проаналізовано особливості концептуалізації біблійних антропонімів Авель – Каїн, Христос – Іуда.

Ключові слова: *Біблія, концепт, концептосфера, денотат, конотація, символема, антропонім.*

В статье проанализированы лингвокультурологические особенности семантической трансформации и концептуализации основных библейских антропонимов: уточнено понятие «концепт» в современной лингвокультурологии, определены условия концептуализации и категоризации основных библейских антропонимов, осмыслены особенности концептуализации библейских антропонимов Авель – Каин, Христос – Иуда.

Ключевые слова: *Библия, концепт, концептосфера, денотат, коннотация, символема, антропоним.*

The linguistic and cultural features of semantic transformation and conceptualization of main Biblical anthroponyms are analyzed in the article. The interpretation of meaning of «concept» in modern cultural linguistics is clarified; the terms of conceptualization and categorization of main biblical anthroponyms are determined. The authors analyze the features of conceptualization of biblical anthroponyms Abel – Cain, Christ – Judas.

Keywords: *Bible, concept, the sphere of concepts, denotatum, connotation, symboleme, anthroponym.*

У сучасному мовознавстві теорію концептів активно студіюють такі мовознавці: М. Полюжин, О. Кубрякова, Ж. Соколовська, С. Жаботинська та ін. У межах когнітивно-комунікативної парадигми в лінгвістиці розпочато вивчення лексеми *Бог* як культурного концепту (П. Мацьків), з'ясовано його характеристики як символу в англійській, російській та французькій культурах (Ю. Степанов, Г. Поліна, С. Жерновеї), досліджено особливості символічної категоризації, семантичні характеристики лексем, що об'єктивують цей концепт, процеси метафоричної та метонімічної концептуалізації, когнітивні й функційні особливості в жанрових різновидах конфесійного стилю.

Універсальні культурні біблійні концепти, зокрема й бібліоніми, як важливі сегменти мовної картини світу українців, потребують системного аналізу в лінгвоукраїністиці. Вони – один із важливих засобів вербалізації мовної картини світу, оскільки репрезентують широке коло властивостей, рис, ознак буття й духовного світу індивіда, тому потребують системного лінгвістичного осмислення концепти Святого Письма, як культурно значущі пріоритетні поняття національної самосвідомості. Доцільним є виокремлення кола тих референтних, сигніфікативних та асоціативних сегментів, які українці вербалізують засобами релігійної концептосфери, це посприє уточненню значення Біблії для соціальної діяльності спільноти та з'ясуванню особливостей українського світосприйняття. У цьому і вбачаємо **актуальність** запропонованої розвідки.

Метою статті є аналіз лінгвокультурологічних особливостей семантичної трансформації й концептуалізації провідних біблійних антропонімів.

Окреслена мета зумовлює розв'язання таких **завдань**:

- 1) з'ясувати потрактування поняття «концепт» у сучасній лінгвокультурології;
- 2) визначити умови концептуалізації й категоризації основних біблійних антропонімів;
- 3) проаналізувати особливості семантичної трансформації й концептуалізації біблійних антропонімів Авель – Каїн, Христос – Іуда як репрезентантів найвищих цінностей людства.

Конкретизатором концептуальної картини світу як психологічного відповідника реальної дійсності індивіда чи певної спільноти є мовна картина світу, оскільки саме завдяки вербалізації домінантного поняття концепти набувають статусу складової індивідуального чи колективного людського досвіду. На переконання Т. Космеди, зокрема, концепт – це «згусток певної культурно-національної інформації, зафіксований у мові» [8, с. 166]. Мовну картину світу потрактовують як членування предметного й поняттєвого світу засобами мови – словниковими та граматичними одиницями [5, с. 93].

У сучасному мовознавстві окреслено кілька потрактувань поняття концепт, наразі, у лінгвокультурології його експлікують як культурно-знакову й культурно усвідомлену одиницю (А. Вежицька, І. Голубовська, В. Карасик, В. Маслова, Т. Радзівська, О. Тищенко та ін.), у когнітивній лінгвістиці превалюють такі механізми аналізу інформації щодо концепту, за яких культурна домінанта іноді може бути відсутньою (С. Жаботинська, О. Кубрякова, О. Селіванова, В. Телія та ін.).

На сьогодні в лінгвоукраїністиці спостерігаємо актуалізацію питань щодо цілісного осмислення співвідношення мови й мислення, мови й культури, яке, насамперед, передбачає з'ясування механізмів відображення в мові позамовної дійсності, знань про світ, а також є підґрунтям формування мовної й концептуальної картин світу.

Найважливішими процесами пізнавальної діяльності вважають концептуалізацію й категоризацію. У лінгвокультурології концепт, зазвичай, кваліфікують як «ментальну одиницю, підґрунтям якої є поняттєво-ціннісна ознака» [6, с. 96]. Концептуальна картина світу оперує поняттям концепт, реалізуючи дві найважливіші функції: інтерпретативну (забезпечує світосприйняття) та регулятивну (є універсальним орієнтиром у світі) [10, с. 25].

Як зазначає Д. Лихачов, «чим багатша національна культура, її фольклор, література, наука, історичний досвід, релігія, тим багатша концептосфера народу» [9, с. 280–287]. Остання корелює з поняттям менталітет: концептосфера – це сфера знань народу, а пізнавальна діяльність є механізмом забезпечення їх формування; менталітет же є особливим способом усвідомлення буття, зумовленим сукупністю стереотипів свідомості. Вочевидь, національний менталітет маркує спосіб сприйняття дійсності, спричинений сукупністю когнітивних етнічних стереотипів. Образно-схематичні, пропозиційні, метафоричні, метонімічні й символічні – це ті когнітивні моделі, що структурують ментальні простори. Дослідники вважають концептом одиницю колективної свідомості, вербалізовану в мові й марковану етнокультурною специфікою. Саме ці ознаки розмежовують концепт і поняття та значення. У такому потрактуванні концепт – основна одиниця лінгвокультурології.

На етнокультурному змісті концепту акцентує В. Жайворонок [4, с. 51–53], виокремлюючи такі його складові, як образність і символізм – довершені координати національно-культурного світосприйняття. Проте деякі мовознавці стверджують, що концептосферу формують лише ті семантичні утворення, що є домінантними щодо розуміння національного менталітету як специфічних рис її носіїв [3, с. 39]. Такий підхід корелює з явищем прецедентності, об'єктивованої концептом, денотатом якого є максимально конкретний просторово-часовий сегмент дійсності. Окреслений денотат транслює загальні знання про ці національно й культурно значущі сегменти буття. На думку О. Тищенка, «сама мова структурує й організовує концептуальний апарат людини, що становить складну репрезентативну систему, яка реалізується через певну комбінаторику смислів, кодується тими чи тими концептуальними єдностями» [11, с. 23].

Існує чимало прийомів побудови лінгвокультурних концептів. Будь-який концепт може бути вербалізований мовними одиницями різних рівнів: лексемами, фразеологізмами, словосполученнями або реченнями. Діахронія певного знакового утворення як фрагмента картини світу уможливує набуття такими мовними одиницями концептуального значення за умови динаміки ціннісних парадигм.

Концепт – це не лише лексичне значення слова, йому притаманні, крім лексико-семантичних варіантів та їх окремих складових із концептуальними ознаками, ще й інші особливості, а саме: загальнонаціональні, універсальні, марковані власним досвідом чи індивідуальними уявленнями. Тобто в концепті закодована генетична, історична, культурологічна пам'ять соціуму.

В. Кононенко вважає, що одним із шляхів з'ясування змісту концепту є осмислення його внутрішньої форми, а через неї пізнання його позиції в ланцюжку співвідношень: слово – поняття – образ – символ [7, с. 248]. У концептах виокремлюють предметні, поняттєві, асоціативні, образні, символічні та ціннісно-оцінні компоненти. Біблійніми як особливі символи відіграють неабияку роль у національній концептосфері, основними принципами їх упорядкування є протиставлення й бінарність. Кожен символ Святого Писання є значущим, а символічні біблійніми, зазвичай, є біполярними: марковані добром чи злом (Богом чи Сатаною). Отже, релігійним концептам притаманний високий рівень світоглядного консерватизму. Дуалістичні провідні концепти *Авель – Каїн, Христос – Іуда* тощо репрезентують найвищі цінності людства, у яких сконцентровано онтологічну, релігійну та духовну константи індивіда й соціуму. Емоційно-оцінна складова значень таких одиниць зумовлена ієрархією християнських цінностей, водночас, аксіологічна система оцінювання виокремлює дві протилежні конотативно-марковані семантичні зони (*Авель – Христос, Каїн – Іуда*), зумовлені високими духовними істинами, що передбачає емотивне сприйняття світу.

Процес збагачення семантичного потенціалу є поступовим, і як результат усвідомлення відбувається розширення площини концептуального й денотативного змісту антропоніма, що і є умовою його фразеологізації. Власна назва як ім'я концепту стає певним інформаційним кодом значущого явища, залучаючи знання про нього до концептосфери національної мови. Наразі, біблійніми як текстовий код, зазвичай, є водночас репрезентантом та ім'ям-концептом.

В українській мові формування концептів зумовлене переосмисленням значень, наприклад: *Каїн* – символ братовбивці, злочинця, недолюдка; *Авель* – символ невинної жертви; *Ісус Христос* – символ добровільної жертви в ім'я спасіння людства; *Іуда* – символ зради тощо. Такі символічні моделі актуалізують прототипні ситуації і є трансляторами знань про світ. Основною ознакою українського релігійного й національного світогляду є його «христоцентричність», що й має втілення в концептосфері етносу. «Пошук «внутрішньої трансценденції» для українця – це, насамперед, християнська віра,» – констатує В. Янів [12, с. 181]. Номінація *Ісус Христос* маніфестує семи «чистота», «досконалість», «добровільна жертвовність», «невинність» та «святість», а його розп'яття є важливою ідейною домінантою Нового Заповіту, завершеною й досконалою через свою вселенську дієвість, і «нівелює» всі численні жертвоприношення Старого Заповіту. Оскільки фразеологізм – один із основних репрезентантів концептів, то констатуємо найбільшу кількість сталих сполук із цією біблійною символомою, утворених при концептуалізації (*явлення Христа народові, як у Христа за пазухою, Христом Богом тебе прошу, мати Христа в душі, заради Христа!* тощо).

Біблійні антропоніми зазнають семантичної трансформації й концептуалізації, залучаючись до процесу вторинної номінації, і починають функціонувати як апелятив. Символеми з негативною конотацією (*каїн й їуда*) перебувають уже на перетині площин власних і загальних назв, уособлюючи зраду, підступність, жорстокість, гріх, зло. Частотне функціонування таких концептів у мовній картині світу модульоване морально-ціннісною біблійною інформацією, значним культурним тлом, усталеними конотаціями, що й зумовлює набуття власними назвами ознак семантично ємного засобу характеристики процесу символізації й актуалізації домінуючих понять.

Отже, біблійні є репрезентантами унікальності національної мови, своєрідним мовним кодом гносеологічної інформації [2, с. 38], що й маніфестують провідні біблійні символи. Прецедентні імена Авель, Ісус Христос – Каїн, Іуда є культурно-маркованими в системі релігійних і духовних цінностей. Символеми *Авель, Ісус* є уособленням ідеальних сутностей і максимум відміну від біблійних *Каїн, Іуда*. Аналізовані антропоніми відіграють неабияку роль у концептуалізації логічного й емоційного світосприйняття, а засобом оформлення змісту такого концепту є мовна система.

Подібні дослідження вважаємо перспективними, зокрема, більш докладного аналізу потребують власне процеси переходу посесивних ад'ектонімів до складу апелятивів.

Література:

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту [переклад проф. Івана Огієнка]. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2002. – 1375 с.
2. Бучко Дмитро. Спільне та відмінне в номінації об'єктів на апелятивному та онімному рівнях / Дмитро Бучко // Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції «Семантика мови і тексту». – Івано-Франківськ, 2006. – С. 35–38.
3. Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С. Г. Воркачев. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2004. – 236 с.
4. Жайворонок В. В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення / В. В. Жайворонок // Культура народів Причорномор'я. – № 32. – 2002. – С. 51–53.
5. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
6. Карасик В. И. Языковой круг: Личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : «Гнозис», 2004. – 390 с.
7. Кононенко В. Смысловая структура концепту / В. Кононенко // Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції «Семантика мови і тексту». – Івано-Франківськ, 2006. – С. 248–250.
8. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: Формування і розвиток категорії оцінки / Т. Космеда. – Львів : Вид-во ЛНУ, 2000. – 350 с.
9. Лихачов Д. С. Концептосфера русского языка // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология / Под ред. проф. В. А. Нерознака / Д. С. Лихачов. – М. : Academia, 1997. – С. 280–287.
10. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Под ред. Б. А. Серебrenникова, Е. С. Кубряковой, В. И. Попова. – М. : Наука, 1980. – 216 с.
11. Тищенко О. В. Обрядова семантика у слов'янському мовному просторі / О. В. Тищенко. – К. : КДУ, 2000. – 236 с.
12. Янів В. Релігійність українця з етнопсихологічного погляду / В. Янів // Релігія в житті українського народу. – Т. 181. – Мюнхен – Рим – Париж, 1966. – С. 181–200.

УДК 81.373

С. М. Рибачок,

Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

МАНІПУЛЯТИВНА ПРИРОДА ЕКОНОМІЧНОГО ДИСКУРСУ

У статті описано когнітивні аспекти маніпулятивного впливу на способи розуміння та відтворення економічного дискурсу, що зумовлено залежністю економічних знань від ідеологічних та політичних доктрин, зміною цілей економічної діяльності та поселенням маніпулятивної функції в інтересах суб'єктів.

Ключові слова: економічний дискурс, маніпулятивний вплив.

В статье описаны когнитивные аспекты манипулятивного воздействия на способы понимания и воспроизведения экономического дискурса, что обусловлено зависимостью экономических знаний от идеологических и политических доктрин, изменением целей экономической деятельности и усилением манипулятивной функции в интересах субъектов.

Ключевые слова: экономический дискурс, манипулятивное воздействие.

The article describes the cognitive aspects of manipulation in economic discourse. Analysis of manipulative influence of economic discourse is based on the consideration of its cognitive, social and discursive dimensions.

Cognitively, manipulation as mind control involves the interference with processes of understanding, formation and representation of biased mental models predetermined by falsifying of economic knowledge with the ideological and political instruments, changing economic goals, fostering the manipulative function in the best interests of economic subjects.

Keywords: economic discourse, manipulative influence.

Актуальність дослідження форм впливу інформаційних комунікативних технологій на свідомість економічної людини визначена недостатністю вивчення такого значущого феномену сучасного політичного, соціального та економічного життя як економічний дискурс та необхідністю виявлення сутнісних ознак економічних маніпуляцій як з метою підтримки політичної, соціальної та економічної стабільності в суспільстві, так і формуванню в суспільстві критичного сприйняття текстів, що реалізуються політиками, політтехнологами, економістами та експертами в інтересах влади та економічних структур.

Метою статті є опис когнітивних аспектів маніпулятивного впливу як форм втручання у способи розуміння та відтворення економічної картини світу, що актуалізують маніпулятивний потенціал мовних засобів в економічному дискурсі.

Враховуючи теоретичні напрацювання вітчизняних та зарубіжних вчених (Карасик В., Селіванова О., Т. ван Дейк та ін.) економічний дискурс у даній роботі трактується як особлива мовна картина світу економіки, відображення якої можливо у поєднанні економічних текстів з комунікативними ситуаціями, в яких вони були створені, з політичними, соціальними, історичними, культурними, психологічними, ідеологічними та іншими чинниками та системою комунікативних, прагматичних і когнітивних установок суб'єкта, що взаємодіє з об'єктом економічних відносин для набуття, підтримки та утримання домінуючого впливу.

Питання маніпуляції свідомістю були і є предметом вивчення психологів, політологів, соціологів, лінгвістів. У лінгвістиці широко досліджується маніпулятивний вплив у політичному, рекламному, психологічному, педагогічному та інших типах дискурсів (Т. ван Дейк, С. Кара-Мурза, Г. Г. Почепцов, Є.Л. Доценко, В. Дмитрук та ін.). Дискусійність такого трансдисциплінарного феномену походить як із визначення самого поняття, так і виділення його сутнісних ознак.

Враховуючи різні визначення та точки зору дослідників, виокремимо важливі критерії поняття маніпуляція: 1) психологічний вплив; 2) відношення до об'єкта як до засобу впливу; 3) використання прихованих засобів 4) домінуючий статус суб'єкта; 5) здійснюється з метою зміни, модифікації картини світу об'єкта; 6) мотивація об'єкта до здійснення певних кроків, намірів. Додатково для експлікації даного поняття виділяються такі його суттєві ознаки: прихованість, неявно, обман, експлуатація, панування, домінування, управління, контроль, структурування світу в інтересах маніпулятора, відношення до об'єкта як засобу, програмування думок, намірів [2, с. 19].

Складність лінгвістичного опису такого трансдисциплінарного явища як маніпуляція, полягає в значній суб'єктивності аналізу. Деякі лінгвісти застерігають, що маніпуляція не має чітких термінів для опису, оскільки маніпулятивний вплив не завжди можна доказати, про маніпулятивність тексту не можна говорити *apropi*. При цьому автори приходять до думки, що мова володіє потужним інтерпретаційним, і відповідно маніпулятивним потенціалом, оскільки використання мови як засобу прихованого впливу закладено в самій організації мовної системи [1, с. 6]. Увагу дослідників привертають в основному лінгвориторичні засоби, наприклад, метафори як приховані порівняння на основі застосування спільної ознаки предметів: *банк допоміг рублю зберегти обличчя*, евфемізи як заміна одних слів іншими, більш нейтральними: *кредит-допомога*, заміна нейтральних понять емоційно-оцінними: *економічній – скупий*, синонімія, метонімія, терміни, числа, міфи та ін., що здійснюють цілеспрямований вплив на реципієнта інформації.

Розглянемо передумови маніпулятивності у прикладі звичної комунікативної ситуації отримання «безпроцентних» банківських кредитів для оплати споживчих товарів у кредит: *Перший внесок – 0%. Плата за кредит 0%*. Використання оксिमорона, що полягає у сполученні протилежних за значенням слів: *плата за кредит* і математичного числа 0 має несподіваний експресивний ефект (поєднання несполученого) на клієнтів, створюючи ілюзію безкоштовних кредитів, що дає можливість суб'єкту (банку) нав'язати умови діяльності об'єкту, приховуючи деяку інформацію (наприклад, банк приховує, що вводить певні % на обслуговування банківського рахунку чи ціна товару в кредит є вища, ніж при платі готівкою і т.д.).

Клієнти, змінюючи свої уявлення про кредит (термінологічне значення *кредиту* як *позички банку, що передається у тимчасове користування на умовах забезпеченості, повернення, терміновості, платності*) вступають у фінансові відносини з банками. Тобто, маніпулятивний потенціал мовних засобів – неадекватне розуміння економічного поняття *плата за кредит* та математичних еквівалентів *числа 0* у даному висловленні реалізується за певних екстравербальних умов. У іншому випадку, коли об'єкти володіють достатніми знаннями та бажаннями для адекватного розуміння таких явищ, маніпулятивний потенціал тих самих висловлень не буде реалізований.

Очевидно, що межі між переконанням і маніпуляцією в таких повідомленнях досить нечіткі: деякими адресатами можна маніпулювати за допомогою таких текстів, а деякими – ні. Жертвами маніпуляцій, наголошує Т. ван Дейк, стають пасивні співрозмовники, котрі не здатні розгледіти чи зрозуміти справжні цілі, бажання та установки маніпулятора, побачити наслідки своїх дій через відсутність знань. Відповідно у рамках лінгвістичного аналізу складно адекватно кваліфікувати висловлення маніпулятивним не враховуючи контекстуальних умов. Тому, при аналізі маніпуляцій Т. ван Дейк пропонує інтегративний підхід, що включає когнітивні, соціальні та дискурсивні аспекти [4, с. 361].

Таким чином, маніпуляція в економічному дискурсі є складне трансдисциплінарне явище, що включає *когнітивні аспекти* як форми впливу на способи мислення учасників економічних відносин, *соціальні*, як взаємодію між учасниками різних економічних груп з метою досягнення цілей, і *дискурсивні*, використання мовних засобів, текстів.

Дане дослідження пов'язано з розглядом когнітивних аспектів маніпулятивного впливу як форм втручання у способи розуміння та відтворення економічної картини світу, а відтак актуалізації маніпулятивного потенціалу мовних засобів в економічному дискурсі.

1. *Фальсифікація економічних знань*. Найбільш впливові маніпуляції фокусуються на створенні більш загальних моделей: ідеологій, теорій, міфів, смислів як *способів фальсифікації економічних знань, перегляду в цілому або зміни певних властивостей та надання їм тлумачення, що не відповідає його справжній суті, викривлення або ж неправильне тлумачення тих чи інших економічних явищ, подій, фактів, вчинених в інтересах суб'єктів*.

Ідеології. Економіка як наука складається з різних (більше 40) економічних учень, що походять з різних релігій та ідеологій, та часто є способом *маскування чи приховування* ідеологічних, політичних поглядів, просування економічних інтересів домінуючих еліт. З цією метою використовується інтерпретаційний, маніпулятивний потенціал мовних засобів, що не може бути адекватно розкодованим та утворює в свідомості реципієнта певний фрагмент картини світу, який змінює акценти, як у сприйнятті реальних подій, так і прийнятті рішень щодо реагування на них. Таким чином, утворюється картина світу в інтересах суб'єкта. Наприклад, економічна теорія К.Маркса критикує капіталістичні економічні відносини та ліберальні вчення, базується на концептуальних протиріччях двох світів: матеріалістичного/ідеалістичного, буржуазії/робітників, капіталістичного/соціалістичного, заперечує один з них та просуває інший, характеризує класовий підхід до аналізу економіки – як класової, партійної науки, за критичними оцінками пізніших вчених сформувала базу прототалітарної ідеології.

Активізацію та модифікацію марксистських економічних ідей майстерно використовує у революції 1917 року в Росії комуністична партія для домінування своєї політичної сили, привернення популярності та уваги серед населення: *Селянам – землю, робітникам – заводи і фабрики!* маніпулюючи відношенням селян і робітників як об'єктів економічних відносин до важливої економічного концепту *власності*, що стало економічною основою комуністичної ідеології. Далі продукуються економічні теорії *націоналізації, експропріації власності*, що заперечують *приватну власність*, проте вже через кілька років у 1921 змінюються на *нову економічну політику (НЕП)*, яка дозволяє використовувати приватну власність. Для аргументації та виправдання таких економічних практик використовуються топоси *цінності, користі чи переваги* – мовленнєві кліше семантичної невизначеності, ідеологічної полісемії типу «в інтересах держави, пролетаріату, національної економіки», які володіють беззаперечним впливом на свідомість:

Питання про створення в державній промисловості додаткової вартості – є питання про долю Радянської влади, тобто про долю пролетаріату. (НЕП у промисловості. З резолюції XII з'їзду РКП(б), квітень 1923 року).

Економічні теорії. Історія економічних вчень – класики, неокласики, кейнсіанство, монетаризм, інституціоналізм, маржиналізм тощо – є яскравим прикладом домінування політичних еліт, які просуvalи корисливі інтереси через економічні теорії. Наприклад, економічна теорія Кейнса набула світової слави не стільки у зв'язку з теоретичними побудовами і тлумаченнями природи економічного явища, скільки внаслідок своєї головної політико-економічної настанови – обґрунтування необхідності

державного регулювання господарських процесів. Згодом неоконсерватори визнають концепцію державного втручання в економіку Кейнса шкідливою, оскільки вона порушувала господарський механізм і породжувала господарські труднощі.

Для формування та активації економічних моделей, яким надають перевагу домінуючі політичні агенти впливу задіюються певні дискурсивні стратегії. У тексті 1 Розділу Загальної теорії фундаментальної праці Дж.Кейнса, що є типовими для жанрів такого виду текстів важливим способом реалізації орієнтаційного впливу виступає дискурсивне конструювання у свідомості читача імплікатур, направлених на створення позитивного образу «себе», «нас» та негативну презентацію представників класичної економіки та звинуваченні їх у а) неадекватному застосуванні впродовж довгого періоду часу, б) відсталості в) заваді та загрозі для подальшого розвитку [5].

Актуалізація маніпулятивного потенціалу мовних засобів відбувається у результаті викривленого тлумачення та підміни економічних понять, що називають ті чи інші моделі економічної діяльності. Економіку пострадянських країн називають «модель ринкової економіки», ймовірно для створення ілюзій вільного вибору, вільної конкуренції тощо, після планової, повністю державою регульованої радянської економіки. Економісти визнають, що властивості такого типу господарювання як ринкової економіки у цих країнах не діють [3].

Фальсифікація економічних знань за допомогою дезінформації, приховування, спотворення, підміни та відбору інформації відбувається на різних рівнях економічних відносин – від невеликих організацій, бірж, фінансових пірамід МММ до авторитетних економічних інститутів, фондів, урядів, парламентів у текстах установчих зборів, угод, бюджетів, податкових законів тощо.

Що ж відбулося в кінці 2014? Деякі пункти, які посилюють податковий режим для окремих операцій зникли або сильно змінилися. Найбільш яскраво результати фальсифікації виявилися в розширенні пільг для інститутів спільного інвестування (ІСІ або в даному випадку так званих «венчурних фондів»), протягуванні пільгової ставки оподаткування дивідендів, що виплачуються фізособам, і ще в деяких моментах [6].

Міфи, чулки, як сукупність ідей служать для дезорієнтації об'єктів у проблемних економічних ситуаціях. Наприклад, щоб відвести увагу людей від відповідальності державних економічних інститутів, в економічній кризі звинувачують олігархів, а в девальвації валюти – паніку серед населення. Для привернення уваги, зміни оцінки та відношення до потрібного факту продуються повідомлення у формі чуток за допомогою т.з. «хитрих метафор», як у прикладі, коли фінансове шахрайство називається порятунком і взаємодопомогою: *С. Мавроді знову пропонує громадянам рецепт порятунку від кризи – цього разу «глобальну касу взаємодопомоги»*. 3. Цілі. Такі цілі економіки як забезпечення життєдіяльності та зростаючих потреб, справедливий обмін та розподіл, приховуються за перерозподілом та спокусою багатства, задоволенні потреб і бажань, схильні перед капіталом, грішми та вербалізуються словами узагальненої семантики для позитивної самопрезентації: *покращити, підвищити, удосконалити, максимізувати, збільшити*. Наприклад, в українському сегменті Інтернету поширюється міф про «покращення» життя, що вживають із іронічним підтекстом для позначення прямо протилежного за змістом – погіршення (абсолютно усього).

І уже впродовж трьох років ми послідовно проводимо політику підвищення добробуту людей. Ми в 1,6 раза збільшили максимальний розмір допомоги на дітей одиноким матерям [6].

4. Функції. Такі функції економічних текстів як інформувати, переконати, регулювати, контролювати маскуються під маніпулювання в інтересах економічного суб'єкта (фірми, заводу, інституту, держави), а часто і співпадають у сучасних економічних умовах :

Користуючись великою інформаційною базою про товар на ринку, торговці змогли нав'язати постачальникам (насамперед, вітчизняним – малим і середнім) не вигідні умови співпраці. А споживачам – диктувати необґрунтовано завищені ціни, не надто турбуючись про асортимент, діючи за принципом «якщо ми вам не подобається, то шукайте собі інших партнерів» [7]. <http://glavcom.ua/news/268982.html>

5. Засоби аргументації. Дієвими засобами прихованого впливу є засоби аналогій, порівняння, економетричні, статистичні, графічні засоби економічного тексту. Дослідники вважають числа основними об'єктами маніпуляції і вказують на магію числа в тому, що воно, на відміну від слова, володіє авторитетом точності, неупередженості. Дуже важливо створити образ числа, не надаючи потрібної інформації про кількісні дані, широко поширена маніпуляція т.з. «середніх показників», використання відносних цифр без вказівки абсолютних величин [3] як у прикладі: *Якщо зараз зростання ВВП порівняно з 2009 роком становить майже 10%, зростання промислового виробництва – біля 18%, збільшення обсягів житлового будівництва – в 1,7 рази, зростання товарообігу – в 1,6 раза, реальної заробітної плати – в 1,4 рази, то як назвати, що відбувалось у 2008-2009 роках? [6]*

6. Вербалізація економічних понять. Базові економічні терміни такі як гроші, товар, праця, ринок тощо походять від загальноживаних слів, часто детермінологізуються, і використовуються з метою розмивання, підміни понять економічних термінів Н-д: у статті *Без грошей МВФ дефолт в Україні неминучий*, економічне поняття кредит реалізуються евфемізмами: *гроші-кредитні лінії-кошти-допомога-обсяг фінансування*, які певним чином вуалюють його термінологічне значення як позички банку, що передається у тимчасове користування на умовах повернення, терміновості, платності. Значним маніпулятивним потенціалом володіють терміни на позначення економічних явищ, властивих країнам з різними формами господарським устроєм: *ВВП, ЄСВ (єдині соціальні внески), дотації, податкові пільги тощо*.

Отже, когнітивні аспекти маніпулятивного впливу як форм втручання у способи розуміння та відтворення економічної картини світу зумовлюється способами фальсифікації економічних знань в інтересах домінуючих еліт. Для більш повного опису маніпулятивного впливу економічного дискурсу перспективними є подальші дослідження його когнітивних, соціальних та дискурсивних аспектів.

Література:

1. Анисимова Т. В. Маніпуляція як об'єкт лінгвістического исследования / Т. В. Анисимова // Вестник МГОУ, Серия «Русская филология». – № 2. – М., 2012. – С. 5–8.
2. Доценко Е. Л. Психология манипуляции / Е. Л. Доценко. – М., 1997. – С. 165–173.
3. Кара-Мурза С. Г. Маніпуляція сознанием. – Режим доступа : <http://www.kara-murza>
4. Dijk, Teun A. van. Discourse and Manipulation / A. van Teun Dijk. – [http://www.discourses.org/download/articles/](http://www.discourses.org/download/articles/http://www.discourses.org/download/articles/)
5. <http://bibliograph.com.ua/keyns-1/1.htm>
6. <http://www.epravda.com.ua/>
7. <http://glavcom.ua/news/268982.html>
8. <http://www.newsru.ua/finance/10feb2015/mmmavrodi.htm>

А. М. Савула,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ГРАНИЧНИЙ ЕЛАТИВ

Пояснено елатив як явище. Висвітлено основні властивості поняття інтенсивності, як категорії, роз'яснено її складові елементи. Охарактеризовано природу елатива у граничній функції. Описано засоби вираження граничного елатива. Розглянуто особливості вживання та функціональну роль граничного елатива у творах Горація, Овідія, Вергілія.

Ключові слова: граничний елатив, посилювальний елатив, категорія інтенсивності, ступінь ознаки.

Дано разъяснение элатива в качестве явления. Выяснено основные свойства понятия интенсивности, как категории, разъяснено её составные элементы. Охарактеризовано природу элатива в граничной функции. Описаны средства выражения граничного элатива. Рассмотрены особенности применения и функциональная роль граничного элатива в сочинениях Горация, Овидия, Вергилия.

Ключевые слова: граничный элатив, усилительный элатив, категория интенсивности, градационная шкала интенсивности, степень признака.

The question of intensity of qualitative attributive feature (absolute, irrelative concerning comparison), in particular elativity in Latin linguistics is poorly investigated. An elative as a phenomenon, means of expression of elativity, its stylistic role, synonyms of elative, adjectives with elative meaning in the works by Horace, Ovid and Virgil are considered in our articles «Elative and its synonyms in the works by Horace», «Adjectives with elative meaning» [ref. 11; 20].

The main concept of boundary elative is re-explained as a phenomenon in this article for general understanding of its main subject. The basic properties of the intensity concept as a category are clarified, and its constituent elements are explained. The nature of the elative in boundary function is characterized, its differences and common features with the intensifying elative are shown, its place in the system of means of intensification of attributive features is indicated, the gradational scale of intensity degrees is clarified. An attempt to find out whether the elative degree in boundary function will belong to the system of means of intensification expression is done.

The article also describes the means of expression of boundary elative. The peculiarities of usage and functional role of boundary elative in the works by Horace, Ovid and Virgil are considered. The elative is analyzed in boundary function as an expressive rhetorical tool that intensifies perception of the poem's image and includes concepts such as sadness, grief, tragic inevitability, and as one that stands in context parallel with other tools that express the image of sadness, grief and tragic inevitability.

Key words: boundary elative, intensifying elative, intensity category, system of means of expression of attribute feature intensity, gradational scale of intensity (intensification axis (intensification), decrement, alternative axis), degree of attributive feature intensity (minor, incomplete, approximate, sufficient, neutral, elative (major), excessive).

Питання інтенсивності якісної атрибутивної ознаки (абсолютної, безвідносної щодо порівняння), зокрема елативності у латинському мовознавстві є маловивченим. Елатив як явище, засоби вираження елативності, його стилістична роль, синоніми елатива, а також прикметники з елативним значенням у творах Горація, Овідія, Вергілія розглянуто у наших статтях «Елатив та його синоніми у творах Горація», «Прикметники з елативним значенням» [див. 11; 20].

Природу елатива в німецькому мовознавстві намагалася з'ясувати А. Я. Мюллер [див. 8], в англійському – Є. Н. Сергеева [див. 13; 14].

Елатив у латинській мові може вживатися у двох функціях: 1) для підсилення; 2) у граничній функції, тобто у такій, яка показує найвищу можливу міру. Враховуючи те, що у нашій статті «Елатив та його синоніми у творах Горація» через малу кількість прикладів, граничний елатив висвітлено поверхнево, ми вважаємо за потрібне в даній статті розширити поняття елатива у граничній функції, показати його спільне та відмінне з посилювальним елативом, вказати його місце в системі засобів інтенсифікації прикметників. Крім того за мету ми ставимо описати засоби вираження граничного елатива, розглянути його особливості вживання, функціональну роль у творах Горація, Овідія, Вергілія.

Передусім варто коротко згадати природу елатива як явища. Словник лінгвістичних термінів О. С. Ахманової подає таке визначення елатива: «Елатив – це значення безвідносно великої міри ознаки, виражене формами найвищого ступеня, особливо при їх експресивному вживанні» [1, с. 524]. Автори історичної граматики французької мови М. К. Сабанєєва та Г. М. Щерба визначають елатив як «неграматизоване значення інтенсивності ознаки різного ступеня, яке виникає в результаті імпліцитного порівняння з нормою або еталоном якості, наявними у свідомості мовців» [12, с. 108–109]. Ще в 20-х рр. 20 ст. П. Г. Стрелков виділяв у елативі граничну функцію: «Елатив в російській мові утворює так званий граничний ступінь, який характеризується відсутністю конкретизації порівняння, що і обумовлює значення граничності та безвідносно великої міри ознаки» [15, с. 114–115].

Елатив як один із засобів вираження інтенсивності атрибута є представлений великим (високим, елативним) ступенем на градаційній шкалі інтенсивності. Для подальшого розуміння суті граничного елатива необхідно висвітлити основні властивості поняття інтенсивності, як категорії, роз'яснити її складові елементи. Російський дослідник Убін І. І. писав, що мовні засоби категорії інтенсивності охоплюють всю шкалу зміни проявлення тієї чи іншої ознаки (не лише атрибутивної) від найбільш крайнього ослаблення до найбільшого посилення [18, с. 7]. Інакше кажучи, ступінь ознаки (не лише атрибутивної) можна розглядати в 2 планах: в плані збільшення інтенсивності і його проявлення до верхньої межі, та в плані зменшення і його проявлення до нижньої межі. Але обов'язково без зміни суті ознаки [див. 10].¹ Подібної думки стосовно визначення терміну інтенсивності притримується Шейгал Е. І.: «Засоби, які дозволяють здійснити градування ознаки, утворюють особливу мовну категорію – категорію інтенсивності (ступеня) ознаки. Змістовний план даної категорії охоплює всі ступені ознаки, від мінімального до максимального, і будується на опозиції: послаблення ↔ норма ↔ посилення» [19, с. 11].

Власне ступінь проявлення ознаки – це його конкретизація стосовно певної норми його інтенсивності [4, с. 14]. Тобто ступінь якості залежить від величини кількісної ознаки. Інакше кажучи, якість фіксується на властивості прикметника, а кількість буде ступенем проявлення даної властивості [16, с. 36]. Єфімов В. І. зазначав: «У будь-якої реальної якості виявляється цілком визначений інтервал можливих кількісних характеристик. Всередині такого інтервалу кількісні характеристики можуть бути різними, а якість не змінюється. Внутрішньою характеристикою (властивістю) ступеня ознаки є

¹ Поняття межі з філософської точки зору відносять до якісних та кількісних характеристик [7, с. 10].

міра [5, с. 87]. Міра, за Ільїним В. В., – це єдність кількості та якості, заключених в існуванні деяких меж зміни кількості, за якими змінюється якість [7, с. 84]. Іншими словами, ступінь – це показник міри якісно-кількісних відношень певної ознаки. Порівняймо це з визначенням Туранського І. І.: «Інтенсивність – це кількісна міра оцінки якості» [17, с. 7].

Великий (елативний) ступінь інтенсивності стоїть вище норми. Нормою, або нульовою точкою (нейтральний ступінь інтенсивності ознаки) можна вважати сам прикметник (атрибут). Треба зауважити, що такий великий ступінь буде виконувати підсилювальну функцію, оскільки граничність елатива – це кількісно завершена інтенсифікація, після неї не може бути продовження інтенсифікації ознаки вище. Таке явище стосовно якісно-кількісних відношень семантично допустиме та зрозуміле: категорія кількості може поставати з одної сторони, як дискретна, перервна кількість – множинність, а з другої, як недискретна, неперервна кількість – величина [9, с. 227].

Виникає питання: якщо складовими інтенсивності є 2 опозиційні вектори: посилення ↔ послаблення (підкатегорії інтенсифікація ↔ деінтенсифікація), і вони за своєю природою є недискретними, неперервними, а граничний елатив характеризується завершеною (кількісно завершеною) мірою ознаки, – то чи буде елативний ступінь у граничній функції належати до системи засобів вираження інтенсивності. Ми спробуємо відповісти на це питання у наступній частині статті.

Крім того для розуміння проблеми граничного елатива потрібно висвітлити градаційну шкалу ступенів інтенсивності. Послугуючись класифікацією ступенів інтенсивності атрибутивної ознаки Л. В. Воробйової [3, с. 114], ми зводимо їх до такої системи градації в латинській мові:

- +2. Ступінь надмірний ↑
- +1. Ступінь елативний (великий, високий) ↑

0. Ступінь нульовий (нейтральний) // → Ступінь достатній
// ≈ Ступінь приблизний²

- 1. Ступінь неповний ↓
- 2. Ступінь малий ↓

Граничний елатив представлений у творах авторів, що досліджуємо з допомогою морфологічних інтенсивів (засобів), – прикметників, які є абсолютними компаративами та суперлативами. Також засвідчено лише один випадок аналітичної конструкції «прислівник (інтенсифікатор) + прикметник», яка виражає граничність. Прикметники у формі абсолютного компаративна та суперлатива представлені такими лексемами:

- 1) summus, a, um – височезний, крайній, останній.
- 2) extremus a, um – крайній, останній, дальній.
- 3) supremus a, um – височезний, дуже крайній, останній.
- 4) ultimus, a, um (і також безвідносним компаративом: ulterior, ius) – віддалений, крайній, останній.

Знайдені 4 прикметники вже у своїй семантиці містять значення межі, кінечності, граничності. А враховуючи вищенаписане, що міра ознаки межі може бути гранично перервна і неперервна, – то абсолютний компаратив та суперлатив виражений такими прикметниками може виступати у 2 функціях: 1) посилювальній; 2) граничній. Статистично у творах Горация, Овідія, Вергілія вони значно частіше виражають граничну функцію.

Беручи до уваги, що прикметники summus, extremus, supremus, ultimus є формальними суперлативами, то всі вони мають відповідні форми у gradus positivus. Summus, supremus утворені від прикметника superus, a, um – верхній, високий; extremus – від exter, externa, exterum – зовнішній; ultimus – від ulter, ultra, ultimum – той що знаходиться по ту сторону, по-тойбічний. Такі прикметники можна розглядати нульовими точками (нейтральними ступенями інтенсивності ознаки) для вищевказаних чотирьох прикметників.

Також варто наголосити, що ці прикметники через свою семантичну природу межового посилення не можуть виражати малого та неповного ступеня інтенсивності, тобто не мають представлених (не можуть мати) засобів вираження на осі послаблення (деінтенсифікації). Як і в українській, так і в латинській мовах не можна сказати: *мало верхній; слабо зовнішній; трохи по-тойбічний* ↔ *mediocriter superus; paulum exter; paulum ulter*. Так само в силу своєї семантичної природи граничний елатив не може допустити продовження осі посилення (інтенсифікації) до надмірного ступеня інтенсивності ознаки. Не можна сказати *надто верхній, зовнішній, по-тойбічний* ↔ *nimum superus, exter, ulter*.

Цілком очевидно можна стверджувати, що елативний ступінь інтенсивності у граничній функції не належить до системи засобів вираження інтенсивності атрибутивної ознаки, і не входить ні до одної осі градаційної шкали: посилення, послаблення, альтернативної осі. Проте він створює паралельну гілку на осі інтенсифікації стосовно елативного ступеня у посилювальній функції, оскільки має нульову точку та рух догори, і входить до категорії елативності, яка пересікається з категорією інтенсивності.

Розглянемо граничний елатив у контексті творів. Прикметник supremus виявлено 8 разів: 5 у Вергілія, 2 у Овідія, 1 у Горация:

Ibimus, ibimus, // utcumque praecedes, supremum // capere iter comites parati (Н. Сarm. II, 17, 10-12) Йтимемо, йтимемо, якщо тільки ти підеш попереду, щоб в найостаннішу дорогу відправилися готові супутники.³ Треба розуміти, що дорога для супутників є останньою у такому значенні, що для них уже нічого більше не буде, в тому числі ще якоїсь «більш останньої» дороги за цю.

Noctis imago, quae mihi supremum tempus in Urbe fuit. (Ovid. Trist. I, 3, 1-2) Образ ночі, який для мене в Римі був останньою межею. Остання межа розуміється, як така, що відділяє востаннє поета від вигнання з Риму, і після цієї вже не буде Овідія можливості бачити рідний край.

Haec genitor digressu dicta supremo fundebat. (V. Aen. VIII, 583-584) Ці слова промовляв батько при останньому прощанні. Так самому у цьому прикладі: після цього прощання вже не буде жодного прощання.

Turne, in te suprema salus. (V. Aen. XII, 653) Турне, в тобі останній порятунк. *Останній порятунок* потрібно розуміти як останній шанс на порятунок. Відповідно до контексту після цього шансу вже не буде можливості врятуватися.

² Достатній та малий ступені не входять до підкатегорій інтенсифікації, деінтенсифікації. Вони утворюють третій вектор на градаційній шкалі: альтернативну інтенсифікацію. Багато авторів при розгляді системи інтенсивності не розглядають взагалі ті засоби, які виражають достатній чи приблизний ступені. В даній статті ми не розглядаємо їх природи.

³ Тут і далі переклад наш (Авт.).

Qui *supremum* comitentur honorem. (V. Aen. XI, 61) Нехай вони віддадуть *останню* шану.

Розглянувши у контексті приклад граничного елатива у творах, бачимо, що поетами прослідковується тенденція вживати його з такими емоційними відтінками, як сум, горе, неминучість трагічного. Французький вчений Шарль Баллі стверджував, що дуже часто поняття ступеня супроводжується оціночним відтінком тому, що високий ступінь може виражати і приємне, і неприємне враження [2, с. 257].

Прикметник *ultimus*, а, um (включно з безвідносним компаративом *ulterior*, *ius*) виявлено 12 раз: 1 у Вергілія, 11 у Овідія, жодного у Горація:

Dolor *ultime* matri. (Ovid. Met. XIII, 494) О *останній* болю у матері. Контекст розуміємо так: у матері більше не буде можливості навіть переносити біль.

Sed scilicet *ultima* semper // exspectanda dies hominis. (Ovid. Met. III, 135–136) Але завжди людині слід чекати на *останній* день. Таким чином для певної людини більше днів після *останнього дня* не буде.

Ultima coena tuo sit, precor, illa viro! (Ovid. Amor. I, 4, 2) Благаю, щоб за *останній* обід присіла з чоловіком.

Vocat lux *ultima* victos. (V. Aen. II, 668) Кличе *останнє* світло переможених. За такою самою аналогією трактуємо і ці 2 приклади.

Автори вживають граничний елатив не тільки в поєднанні з поняттям суму, горя, неминучості трагічного, а й з поняттям останньої межі в абстрактно-просторовому та фізично-просторовому планах:

Lucis pars *ultima* mensae // est data. (Ovid. Met. VII, 662–663) *Кінцева* частина дня була присвячена їжі. Тут використана часова граничність.

Nec me tenet *ultima* tellus. (Ovid. Epist. ex p. II, 8, 11) Мене не вабить *крайня* земля. В цьому уривку використана просторово географічна граничність, хоча і присутні елементи суму автора. Згідно контексту після даної землі вже не може бути жодної іншої.

Ulterior nulli, quam mihi, terra data est. (Ovid. Trist. II 194) *Крайня* земля нікому іншому крім мене не дана. Тут так само використана просторово географічна граничність з елементами приреченості.

Прикметник *extremus* виявлено у творах 12 разів: 7 у Вергілія, 5 у Овідія, жодного у Горація. Прикметник *summus* знайдено лише двічі у Вергілія.

Extremus використовують так само в 2 випадках: 1) для позначення абстрактних та фізичних просторових граничностей, переважно з елементами суму у контексті; 2) для позначення неминучості кінцевості людського життя; також з елементами суму, горя:

Nec dolor ante diem longaeque *extrema* senectae // tempora Tartareas Pandiona misit ad umbras. (Ovid. Met. VII, 662–663) Ця біда в *останній* час перед днем довгої старості послала Пандіона до тартарових тіней.

Sed licet *extremum*, sicut sum, missus in orbem. (Ovid. Trist. IV, 9, 9) Якщо б я був посланий на край світу, а я таки є тут.

Extremae sub casum hiemis, iam vere sereno. (V. Georg. I, 340) Під смертю *крайньої* зими рясніє весна.

Orbis in *extremi* iaceo desertus harenis. (Ovid. Epist. ex p. I, 3, 49) В *крайньому* світі залишений метаюсь по пісках.

Hanc vocem *extremam* cum sanguine fundo. (V. Aen. IV, 621) Цей *останній* голос разом з кров'ю проливаю.

Spatio extremo. (V. Aen. V, 327) Останнім шляхом.

Cape dona *extrema* tuorum. (V. Aen. III, 488) Візьми *останні* дари твоїх рідних.

Me pulsum patria pelagique *extrema* sequentem. (V. Aen. VIII, 333) Я вигнаний з *крайніх* меж батьківщини вирушив морем.

У Горація знайдено одну аналітичну конструкцію «прислівник (інтенсифікатор) + прикметник», яка виражає граничність елативного ступеня інтенсивності: *Latonamque supremo // dilectam penitus Iovi*. (N. Carm. I, 21, 3–4) І Латону (вславляйте) всевишньому Зевсу, *улюблену від усього серця*. Треба розуміти так, що більшої інтенсивності любові, ніж від усього серця, в цьому контексті вже не може бути. *Від усього серця* можна перекладати на повну силу, максимально.

Наведемо також 2 приклади в яких знайдено прикметники, аналізовані в цій статті, і які виражають посилювальний елативний ступінь інтенсивності:

Quid referam veteres Romanae gentis, apud quos exulibus tellus *ultima* Tibur erat? (Ovid. Epist. ex p. I, 3, 82–83) Що ж тоді скажу про предків з римського роду, серед яких для вигнанців Тібур був краєм землі. З контексту зрозуміло, що тібурська земля не є гранично останньою, а лише дуже віддаленою.

Haec igitur regio, magni *paene ultima* mundi. (Ovid. Trist. IV, 4, 83) Отож ця область *майже* крайня в великому світі. Тут використано приблизний ступінь інтенсивності ознаки.

Проаналізувавши засоби, які виражають елатив у граничній функції, ми можемо зробити такі висновки: 1) граничний елатив в латинській мові може бути представлений морфологічними (синтетичними) засобами та лексико-синтаксичними засобами: аналітичною конструкцією інтенсифікатор (прислівник) + прикметник; 2) граничний елатив не належить до системи засобів вираження інтенсивності атрибутивної ознаки, і не входить ні до одної осі градаційної шкали: посилення, послаблення, альтернативної осі. Він створює паралельну гілку на осі інтенсифікації стосовно елативного ступеня у посилювальній функції, оскільки має нульову точку та рух догори, і входить до категорії елативності, яка пересікається з категорією інтенсивності; 3) елатив у граничній функції є експресивно-риторичним засобом, підсилює сприйняття образу вірша, і включає в себе такі поняття як сум, горе, неминучість трагічного або ж стоїть в контексті паралельно з іншими засобами, які виражають образ суму, горя, неминучості трагічного; 4) засоби, які виражають граничний елатив, можуть виражати і інші ступені інтенсивності ознаки (великий, приблизний).

Умовні скорочення творів Горація

Carm. – Carmina

Epist. – Epistulae

Умовні скорочення творів Овідія

Epist. ex p. – Epistulae ex ponto

Fast. – Fasti

Her. – Heroides

Met. – Metamorphoseon libri XV

Trist. – Tristia

Умовні скорочення творів Вергілія

Aen. – Aeneis

Georg. – Georgicon

Література:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Сов. энциклопедия, 1996. – 606 с.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М., 1955. – 416 с.
3. Воробйова Л. В. Про деякі засоби вираження інтенсивності якісної ознаки в сучасній французькій мові / Л. В. Воробйова // *Іноземна філологія*. – 1967. – Вип. 12. – С. 113–117.
4. Беловольская Л. А. Семантика и синтаксические функции количественно-именных словосочетаний со значением меры (на материале современного русского языка): Автореф. дис. канд. филол. наук / Л. А. Беловольская. – Ростов н/Д, 1990. – 25 с.
5. Ефимов В. И. Категория меры в познании / В. И. Ефимов // *Вопросы логики и методологии научного познания*. – Новочеркасск. – 1970. – С. 84–96.
6. Ивин А. А. Основания логики оценок / А. А. Ивин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1970. – 230 с.
7. Ильин В. В. Онтологические и гносеологические функции качества и количества / В. В. Ильин. – М., 1972. – 323 с.
8. Мюллер А. Я. До питання про елатив і його синоніми в німецькій мові / А. Я. Мюллер. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1959. – С. 3–17.
9. Панфилов В. З. Гносеологические аспекты философских проблем языкознания / В. З. Панфилов. – М. : Наука, 1982. – 358 с.
10. Полянский А. Н. Категория интенсивности признака в русском языке: автореф. дис. канд. филол. наук / А. Н. Полянский. – М., 1978.
11. Савула А. М. Елатив та його синоніми у творах Горація / А. М. Савула // *Іноземна філологія*. – Вип. 125. – 2013. – С. 211–216.
12. Сабанеева М. К. Историческая грамматика французского языка / М. К. Сабанеева, Г. М. Щерба. – Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1990. – С. 108–109.
13. Сергеева Е. Н. Элатив и его выражение в современном английском языке / Е. Н. Сергеева // *Романо-германская филология*. – Вип. 3. – М., 1961. – С. 73–101.
14. Сергеева Е. Н. Абсолютивная степень интенсивности качества и её выражение в английском языке / Е. Н. Сергеева // *Проблемы лингвистического анализа. Фонология. Грамматика. Лексикология*. – М. : «Наука», 1966. – С. 69–83.
15. Стрелков П. Г. Степени сравнения прилагательных в русском литературном языке / П. Г. Стрелков // *Ученые записки Пермского государственного университета*. – 1929. – Вып. 1. – № 1. – С. 114–115.
16. Тимофеев И. С. Методологическое значение категорий «качество» и «количество» / И. С. Тимофеев. – М., 1972.
17. Туранский И. И. Семантическая категория интенсивности в английском языке: Монография / И. И. Туранский. – М. : Высш. шк., 1990. – 173 с.
18. Убин И. И. Лексические средства выражения интенсивности (на материале русского и английского языков): Автореф. дис. канд. филол. наук / И. И. Убин. – М., 1974. 33 с.
19. Шейгал Е. И. Градация в лексической семантике: Учебное пособие / Е. И. Шейгал. – Куйбышев: КГПИ, 1990. – 95 с.
20. Savula A. The Elative Adjectives (On Materials of Works by Horace, Ovid, and Virgil) / A. Savula // *Spheres of culture*. – Lublin 2014. – Vol. VII. – P. 313–322.

Джерела:

1. Horatius, Opera, Lipsiae: Teubner 1959, 378 p.
2. Ovidii Nasonis, Metamorphoses, Web. 12.03.2013. <http://www.hs-augsburg.de/~Harsch/Chronologia/Lsante01/Ovidius/ovi_me00.html>.
3. Ovide, Pontiques, Web. 03.04.2013. <http://www.hs-augsburg.de/~Harsch/Chronologia/Lsante01/Ovidius/ovi_po00.html>.
4. Ovid. Works, Vol. I, Web. 03.04.2013. <http://www.hs-augsburg.de/~Harsch/Chronologia/Lsante01/Ovidius/ovi_amo0.html>.
5. Ovid. Works, Vol. II, Web. 03.04.2013. <http://www.hs-augsburg.de/~Harsch/Chronologia/Lsante01/Ovidius/ovi_ars0.html>.
6. P. Ovidius Naso, Tristia, Web. 03.04.2013. <http://www.hs-augsburg.de/~Harsch/Chronologia/Lsante01/Ovidius/ovi_tr0.html>.

УДК 811.111'373.7

І. А. Салата,*ДВНЗ «Криворізький національний університет» Криворізький педагогічний інститут, м. Кривий Ріг***КІЛЬКІСНА ТА ЯКІСНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ
НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗОВНІШНІСТІ ЛЮДИНИ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ**

У статті розглядаються фразеологізми англійської мови на позначення зовнішньої краси людини, їх кількісна репрезентація та розподіл на групи за семантичною складовою – опис зовнішності людини за її обличчям, за статуєю та за зовнішнім виглядом.

Ключові слова: фразеологізми англійської мови, зовнішня краса людини, кількісна репрезентація, семантична складова.

В статье рассматриваются фразеологизмы английского языка на обозначение внешней красоты человека, их количественная репрезентация и разделение на группы по семантической составляющей – описание внешности человека по его лицу, телосложению и внешнему виду.

Ключевые слова: фразеологизмы английского языка, внешняя красота человека, количественная репрезентация, семантическая составляющая.

The article is devoted to English phraseological units describing appearance of a person, their quantitative representation and division into groups according to semantic component – description of a person's appearance due to his/her eyes, figure and external appearance.

Key words: English phraseological units, appearance of a person, quantitative representation, semantic component.

Серед фразеологізмів англійської мови приблизно 230 фразеологічних одиниць мають значення якісної оцінки зовнішньої та внутрішньої краси людини. Відображене у фразеологізмах поняття про красу нерозривно пов'язане з поняттям про зовнішність, поведінку та внутрішній світ людини. І. С. Кон відмічає, що зовнішність це «означивание основных свойств и качеств внутреннего мира» [3, с. 43].

Фразеологізми цього типу є об'єктом нашого вивчення. Досліджуються вони з точки зору кількісної репрезентації та семантичної характеристики, категоріального значення, яке виражає естетичну оцінку.

Наша стаття присвячена фразеологічним одиницям англійської мови на позначення зовнішнього вигляду людини, її краси чи потворності. Методологічною основою дослідження послужили праці видатних вітчизняних і зарубіжних на-

уковців з проблем лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, фразеології: Ю. Апресяна, Н. Арутюнової, А. Вежбицької, С. Воркачова, І. Голубовської, В. Жайворонка, В. Карасика, В. Кононенка, В. Красних, О. Кубрякової, О. Левченко, В. Маслової, З. Попової, Ю. Прадіда, Т. Радзівської, О. Селіванової, Н. Слухай, Ю. Степанова, Й. Стерніна, В. Телі, В. Ужченка та ін.

В науковій літературі існує чимало робіт, присвячених дослідженню різних аспектів концепту «краса» і пов'язаних з ним естетичних оцінок. Як відомо, краса і потворність – явища, які сприймаються чуттєво і надають насолоду, або відразу своїм виглядом. В першу чергу людина сприймає іншу людину через зір. Ця попередня оцінка дозволяє зробити висновки – подобається чи не подобається, тому в першу чергу ми аналізуємо вирази, якими користується англійська фразеологія для опису зовнішності людини. Ми зробили спробу виявити еталони краси в англійській мові, які виражаються засобами фразеологічних одиниць. Вибір мовного матеріалу зумовлений тим, що стійкі вирази містять в собі систему стереотипних образів, прототипів і еталонів і є сукупністю стійких одиниць, які є найбільш марковані з точки зору національно-культурної специфіки.

Буденне уявлення про об'єкт складається в його стереотипний образ, який включає пов'язані з ним асоціації і ряд відповідних оцінок об'єкта, які є прийнятими у мовному суспільстві. Стереотипні уявлення, які є найбільш характерними для певного соціуму, закріплюються у мові у вигляді типового знання про певний об'єкт, і утворюють прототип, збірний образ об'єктів, які мають найбільш вагомі характерні ознаки, що притаманні цьому класу об'єктів, або його більшості.

Ідеалізований оцінний прототип утворює еталон (ідеал), який виступає найкращим прикладом або взірцем представника відповідної тематичної сфери.

Лінгвокогнітивні особливості мови та її лінгвокультурна складова щонайкраще виявляються в продуктивній мовленнєвій діяльності носіїв мови. Виходячи з цього положення, ми розглядаємо фразеологічні вирази як засіб вираження певних категорій, а саме опис зовнішньої краси жінок та чоловіків, який включає характеристику обличчя, кольору шкіри, волосся, фігури (статури, особливості вбрання).

Методом суцільної вибірки зі словників фразеологізмів англійської мови нами було виділено більше 220 фразеологізмів на позначення зовнішньої та внутрішньої краси людини. Серед них майже половина ФО присвячена позначенню зовнішності людини. Спираючись на семантичну складову ФО, обрані нами стійкі словосполучення можна розподілити за наступними групами: 1 – опис зовнішності людини за її обличчям, 2 – опис зовнішності людини за статуєю, 3 – опис за зовнішнім виглядом.

Враховуючи кількісну репрезентацію, можна зазначити, що опис зовнішності людини за її обличчям є найчисельнішим, він займає 54 % від усіх фразеологізмів даної групи. Найбільша увага приділяється рисам обличчя. Людина може мати гарні риси обличчя, а може бути некрасивою. Про вродливу людину кажуть: *good as pie* – «дуже гарний, симпатичний», *good looks* – «дуже гарні риси обличчя», *graceful as a swan* – «витончений, граціозний, як лебідь», *as shining as star* – «сяє, як зірка».

Про гарну дівчину кажуть: *fair as lily* – «гарна, як лілія», *face is made of a fiddle* – «чарівна зовнішність», *bit of jam* – «вродлива дівчина», *pretty as a picture* – «гарна як картинка», *a dolly bird* – «гарненька дівчина», *a stick chick* – «красунечка», *a pretty-pretty face* – «лялькове обличчя», *the girl next door* – «миловидна, гарненька», *a glamour girl* – «красуня, шикарна дівчина».

Про вродливого хлопця: *the answer to a maiden's prayer* – «гарний холостяк», *as handsome as a young Greek god* – «гарний, як грецький бог», *as handsome as paint* – «гарний, як малюнок».

Треба зазначити, що фразеологізмів на позначення вродливості дівчини, або жінки набагато більше, ніж хлопця, або чоловіка.

Про невродливе обличчя як жінки, так і чоловіка англійці кажуть: *ill looks* – «некрасиві риси обличчя», *poor looks* – «негарне обличчя», *pudding face* – «товсте безтямне обличчя», *ugly as sins* – «страшний, як смертний гріх», *face only the mother could like* – «невродлива людина», *acid look* – «з кислим виразом обличчя», *good from far, but far from good* – «негарна людина».

Для опису гарного, здорового кольору обличчя з легким рум'янцем використовуються порівняння з квітами: *pink as wild roses* – «рожева як троянда», *beautiful like poppies* – «гарна як маків цвіт», *as fresh as a daisy* – «свіжа як фіалка», *fair as a rose* – «гарна як троянда».

Флористичні порівняння в англійській мові зустрічаються доволі часто і мають розвинену систему образів: *beautiful as a rose in June, as a buttercup, as a flower, as an open crocus, as a magnolia, a crane's-bill, a daffodil, a lily (of the valley), a windflower, fresh as apple blossom, April grass*.

Особлива увага звертається на дівочі/жіночі губи, які також порівнюються з квітами: *lips like lilies, like the petals of a red flower, red as two buds, pink and sweet as a magnolia*.

Обличчя може мати певний колір, який часто залежить від фізичного чи емоційного стану людини: *as white as a sheet* – «білий як полотно», *as white as a ghost* – «білий як смерть», *as red as cherry* – «як вогонь зайнявся», *as red as a rose* – «червоний як роза».

Як можна побачити, більша кількість фразеологізмів, що характеризують обличчя, описують його красу, що свідчить про специфіку національного характеру англійців, щодо їх стриманості у висловлюванні негативного по відношенню до співрозмовника, або будь-якої іншої людини.

Описуючи людину, дуже важливо сказати про її очі. При характеристиці очей, увага приділяється їх розміру, формі та саме погляду: *eyes like saucers* – «великі круглі очі», *button eyes* – «очі, як гудзик», *saucer eyes* – «очі, як у сови», *starry eyes* – «променисті очі», *eyes flash fire* – «очі, які блищать», *eyes as black as a sloe* – «очі чорні як терен», *nut-brown eyes* – «очі горіхового кольору».

В англійській мові зустрічається велика кількість фразеологізмів, які описують колір очей та їх відтінки, їх живий блиск. Особлива увага приділяється синьому, або блакитному кольору та їх відтінкам: *like a harebell, bluebell, a violet, dark blue pansies, a wave, a sapphire, a flax, corn-flowers, a chicory in bloom, forget-me-nots*; блиску очей: *like sky, heaven, blue star, like harebells wet with dew*.

Але особлива краса в англійському мовному свідоцтві асоціюється з зеленими очима, з їх загадковістю, пов'язаною з чарівною силою: *green eyes, eyes like sea shells, eyes like a water-nymph's, eyes like a cat's or lynx's*.

При характеристиці обличчя людини зазвичай описується форма її носа: *aquiline nose* – «горбоватий ніс», *button nose* – «ніс гудзиком», *Roman nose* – «римський ніс з горбочком».

У словнику англійських фразеологізмів було знайдено декілька фразеологізмів, які є характерними при зображенні типової зовнішності англійця. В них зазвичай йдеться про густе та руде волосся: *a bush of hair* – «густе волосся», *a head of hair* – «густе волосся», *Judas hair* – «руде волосся», *a bushfire blonde* – «рудоволоса».

Про людину в якій відсутнє волосся на голові кажуть: *bald as a coot* – «зовсім лисий», *as bald as a billiard ball* – «лисий, як більярдний м'яч», *as bald as an egg* – «лисий, як яйце».

Про неохайно зачесану людину: *hell of hair* – «нечесане волосся, патли», *crow's lick* – «залізане волосся».

Особлива увага звертається на голову – її форму, зазвичай, вона кругла та велика. В англійських фразеологізмах голова порівнюється з рослинами: *potato-head* – «голова як виварка», *pea-head* – «голова як горошина», *a head like a coconut* – «головатий як чіп», *onion-head* – «голова як сова», *pumpkin-head* – «голова як гарбуз».

Кількість фразеологізмів, які описують людину за статуру, становить 23 % фразеологізмів загальної кількості групи.

Про огрядну людину кажуть: *mountain of flesh* – «висока, товста людина, туша», *fat as a pig* – «товстий, жирний, як свиня», *fat as butter* – «гладенький, опецькуватий», *plump as a partridge* – «пухла, як пампушка», *round as a barrel* – «товстий, як бочка», *Billy Bunter* – «товстий».

Про худу людину кажуть: *bag of bones* – «шкіра та кістки», *be a shadow of one's former self* – «бути виснаженим», *to be reduced to a skeleton* – «вимучена, виснажена людина», *pale and wan* – «блідий і виснажений», *wear oneself to a shadow* – «страшенно схуднути», *gaunt as a greyhound* – «дуже схудлий, виснажений», *walking corpse* – «живий скелет, шкіра та кістки», *as flat as a pancake* – «як хлудина».

Фразеологічні одиниці на позначення худорлявості асоціюються в англійській мові з чимось дерев'яним (швабра, дошка, гілка), або іншими тонкими предметами: *thin as lath* – «худий, як щепка», *as thin as a rake* – «тонкий як швабра», *as flat as a bone* – «сухий як гілляка», *as flat as a board* – «сухий як тріска», *as thin as thread paper* – «худий як дошка», *as lean as a rake* – «худий як смерть», *as thin as a spindle* – «тонка як нитка», *gaunt as a greyhound* – «худий як шкапа», *gaunt as bone* – «як з того світа встав».

Слід зазначити, що в англійській мові спостерігається єдиний еталон жіночої краси – це струнка жінка з тонкою талією й округлими формами: *slim as a cat*, *body like a tigress*, *seductive as Cleopatra*, *dainty as Dresden china*.

Щодо національного характеру англійців, важливо сказати, що їм притаманна тяга та любов до охайності, комфорту. Вони полюбляють зручний транспорт, чисельні бібліотеки та чистий костюм [9, с. 138].

Отже, група фразеологізмів – опис за зовнішнім виглядом – становить 23 %. Більша частина ФО цієї групи містить опис стильної, охайної людини:

Teddy boy – «стильний хлопець», *Teddy girl* – «стильна дівчина», *as a new penny* – «одягнений з голки, як нова копійка», *as neat as a bandbox* – «охайний, одягнений з голки», *just out of a bandbox* – «одягнений з голки», *look as if one come out of a bandbox* – «бути охайно одягненим», *heavy swell* – «людина з ефектною зовнішністю», *dressed in the height of fashion* – «одягнений за останньою модою», *young spark* – «чепурун», *dressed to kill* – «людина вдягнена дуже святково», *not a hair out of place* – «людина, який має чудовий вигляд», *be in one's glory* – «предстати у всій красі», *as bright as a button* – «вирядився як на весілля», *as bright as a new penny* – «блищить як нова копійка», *as bright as a new pin* – «убрався як піп на службу».

Про неохайну людину кажуть: *be a bad fit* – «погано сидить», *be all of muck* – «увесь вкритий брудом», *be in mourning for one's swasherwoman* – «мати брудний одяг», *not to have a rag to one's back* – «погано одягатись», *down at heel* – «зношений, з стоптаними каблучками», *worse for wear* – «зношений одяг», *as black as a stack of black cats* – «брудний як чорт», *dirty as a toad* – «вробився як чорт», *dirty as a pig* – «вимашений як поросся», *as black as soot* – «як би з комина виліз», *as black as a coal* – «виглядає як каменяр», *greasy smell as a badger* – «потний як баран», *as a joy* – «мов опудало».

Як зазначає І.О. Окунева, у свідомості носіїв англійської мови одяг є ознакою соціальної приналежності, успіху і благополуччя. Зовнішній вигляд може впливати на статус людини у суспільстві, тому краса у сприйнятті англійців зорієнтована на те, щоб справити враження на глядача [7, с. 142]. Тому зустрічається багато лексичних синонімів із значенням «привабливий, охайний»: *well-dressed*, *well-made*, *fit to be seen*, *spotless as if on parade*, *dressed up like a dog's dinner*.

Отже, у більшості випадків при описі людини звертається увага на її обличчя, вдвічі менше звертають увагу на статуру та зовнішній вигляд (охайність/неохайність).

Напрацьований матеріал можна використовувати у подальших дослідженнях з порівняльної, контрастивної фразеології англійської та української, російської мов.

Література:

1. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник: словник / К. Т. Баранцев. – К. : Знання, 2005. – 1056 с.
2. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча проблема: [навчальний посібник] / Роксоляна Петрівна Зорівчак. – Л. : Вища школа, 1983. – 172 с.
3. Кон И. С. Открытие «Я» / Игорь Семенович Кон. – М. : Политиздат, 1978. – 367 с.
4. Кунин А. В. Большой англо-русский фразеологический словарь: словарь / А. Кунин. – М. : Русский язык, 1996. – 942 с.
5. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем: Пер. с англ. / Под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
6. Логический анализ языка: языки эстетики: концептуальные поля прекрасного и безобразного / отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – М. : Индрик, 2004. – 720 с.
7. Окунева И. О. Концепт «красота» в русском и английском языках: диссертация... кандидата филологических наук: 10.02.20 / Окунева Ирина Олеговна; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – Москва, 2009. – 313 с.
8. Скрипник Л. Г. Фразеологія англійської мови: [навчальний посібник] / Лариса Григорівна Скрипник. – К. : Наукова думка, 1973. – 297 с.
9. Сухарев В. А. Психология народов и наций / В. Сухарев, М. Сухарев. – Д. : Сталкер, 1997. – 400 с.
10. Ужченко В. Д. Народження і питання фразеологізму: [навчальний посібник] / Віктор Дмитрович Ужченко. – К. : Радянська школа, 1988. – 278 с.

Т. Ф. Семашко,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО КОДУ КОЛОРАТИВІВ У МОВНІЙ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ

У пропонованій розвідці автор ставить перед собою завдання виявити форми інформації кольоропозначення голубий; охарактеризувати способи мовної реалізації інформаційного поля означеного ад'єктива; з'ясувати загальні тенденції розвитку його семантичних потенцій у системі української мови.

Ключові слова: сенсорна лексика, інформаційне поле, прототипова ознака, семантичні можливості.

В статье автор делает попытку выявить формы информации цветоименования голубой; охарактеризовать способы языковой реализации информационного поля исследуемого прилагательного; определить общие тенденции развития его семантических возможностей в системе украинского языка.

Ключевые слова: сенсорная лексика, информационное поле, прототипический признак, семантические возможности.

In ensuring the sustainability of the conceptual world view, expressed in the language as a sign system play a special role touch, including color, vocabulary, whose value in modern society is growing. A color category are the preferred object of study of various disciplines. Interest linguists to study nominations color is due primarily to the fact that the system nominations color – open, values, worldview structure; highly mobile and extensive lexical system in which high information content laid down menus or directly encoded at figurative, symbolic, associative links between linguistic elements.

In modern linguistics, the study of color grounded in the recognition that color is part of communication in general, the same color communication is the psychological reactions related to visual perception and is one of the basic segments of visual communication and an information source in linguistic consciousness of society, giving information about the «life» in chronotypical detail. That is why there is a special emphasis on color categorization, one of the promising areas of research which the search referential models, on which the speakers in their thoughts about colors.

An interesting aspect is the appropriate research koloratyva blue, providing its analysis at different stages of perception native speakers; detect changes in the semantic structure; clarify the relationship between semantic structure tokens blue, natural color properties of signals and their images in the mind.

Key words: sensory lexicon, information field, prototypical feature, semantic features.

У забезпеченні усталеності концептуальної картини світу, вираженої в мові як знакової системі особлива роль належить сенсорній, зокрема колірній, лексиці, значення якої на сучасному етапі розвитку суспільства постійно зростає. Колористичні номінації виступають пріоритетним об'єктом дослідження різних дисциплін. Інтерес лінгвістів до вивчення номінацій кольору пояснюється насамперед тим, що система кольоропозначень – відкрита, ціннісна, світоглядна структура; надзвичайно мобільна й розгалужена лексична система, в якій закладено високий рівень інформативності, що розкривається безпосередньо або кодується на рівні образних, символічних, асоціативних зв'язків між мовними елементами.

У сучасному мовознавстві вивчення колористики заґрунтоване на визнанні того, що забарвлення є складовою комунікації загалом, колірна ж комунікація являє собою психічні реакції, пов'язані з візуальним сприйняттям і становить один із базових сегментів візуальної комунікації та виступає інформаційним кодом у мовній свідомості соціуму, що дає відомості про «життя» у хронотопній конкретизації. Саме тому сьогодні спостерігається особлива увага до питань категоризації кольору, започаткована працями Б. Берліна і П. Кея, одним із перспективних напрямків дослідження якої є пошук референційних взірців (означений підхід започатковано А. Вежбицькою), на які спираються мовці у своїх розмислах про кольори. Оскільки обсяг роботи не дає змоги проаналізувати проблему зусобіч, ми обмежили коло наших наукових пошуків: об'єктом аналізу став кольорономінант *голубий*, який на сьогодні досліджений недостатньо; матеріалом для дослідження послуговували лексикографічні джерела, періодичні видання та художні тексти.

Колоратив *голубий* неодноразово був у полі зору науковців (див. роботи Н. Бахліної (1975), А. Василевич (2005), І. Герасименко (2004), Ю. Карташової (2001), О. Левченко (2013), Н. Пелевіної (1962), В. Старко (2013), М. Чикало (1997), Г. Яворська (2000), однак багатомірність об'єкта дослідження породжує проблеми, які вимагають нових підходів до їх вивчення.

Одним з таких аспектів є дослідження колоратива *голубий* на різних етапах сприйняття носіями мови; виявлення зрушень у семантичній структурі; недостатньо розробленою є проблема співвідношення між семантичною структурою лексеми *голубий*, властивостями природних колірних сигналів і їхніх образів у свідомості людини. З огляду на це тема пропонованої розвідки є **актуальною**.

Метою статті є спроба на матеріалі української мови виявити форми інформації кольоропозначення голубий; охарактеризувати способи мовної реалізації інформаційного поля означеного ад'єктива; з'ясувати загальні тенденції розвитку його семантичних потенцій у системі української мови, що відбуваються під впливом як мовних, так і позамовних факторів і відображають специфіку уявлень людини про колірний простір, який є важливою складовою універсуму.

Прикметник *голубий* належить до мікрополя синього кольору і визначається як такий, що «має забарвлення одного з основних кольорів спектра – середнього між зеленим і синім; кольору ясного неба, світло-синій, блакитний» [СУМ, Т. 2, с. 118]. Дослідники постійно акцентують на особливості української мови, де для позначень синього кольору існує дві основні назви – *синій* та *голубий*, незважаючи на традиційний спектральний поділ, де цим барвам належать різні сектори. При тому зауважимо, що для позначення світло-синього відтінку синього кольору українська мова послуговується ще одним прикметником – *блакитний*. Оскільки сфера використання відповідного колоратива досить обмежена (його використовують мовці тільки для опису небесних просторів), він не буде об'єктом наших пошуків.

Прикметнику *голубий* у системі кольоропозначень сучасної української мови належить особливе місце: він має необмежену сполучуваність і широкий діапазон використання, належить до групи основних позначень кольору, збільшуючи тим самим загальноприйнятий набір основних позначень кольору в українській мові з 11 номенів до 12. Цілком зрозуміло, що за відношенням до прикметника *синій* він займає підпорядковану позицію: як свідчить реальна дійсність, голубий колір сприймається як світлий відтінок саме синього кольору, відповідно з точки зору змісту *голубий* можна розглядати як варіант синього (голубий – світло-синій). Однак широка сфера його використання зробила можливим відтворення ряду відтінків, які можна назвати і словом *синій*. Це, в свою чергу, призвело до того, що значення колоративів *голубий* та *синій*, їх сполучуваність із іменниками можуть співпадати. Схожі використання найчастіше можемо спостерігати в описах явищ

природи (пор.: *синє небо – голубе небо, сині роси – голубі роси, синій сутінок – голубий сутінок, синя ріка – голуба ріка, синій туман – голубий туман*), в описах людської зовнішності (пор.: *сині очі – голубі очі, сині вени – голубі вени*) тощо. Однак саме в описі зовнішніх ознак людини спостерігається обмежене вживання прикметника *голубий*. Йдеться про давнє використання колоратива *синій* на позначення кольору обличчя, частин тіла хворої (мертвої) людини (сполучення *голубі губи, голубий рот, голубе обличчя* є неможливими). Пояснення обмеженого використання прикметника *голубий* вбачаємо в походженні слова та якості самого прикметника: *голубий* – інтенсивний, красивий тон (навіть при своїй світлості), який має елемент емоційної, експресивної оцінки, викликає позитивні асоціації.

Зазначимо, що у контексті давньої української мови назва кольору *голубий* належить до периферійних у мікросистемі назв синього кольору. «Вона скупо засвідчена пам'ятками, і її можна було б вважати okazional'noю, якщо б не подальша доля цієї назви в українській мові» [7, с. 196]. Н. Бахліна зауважує, що «прикметник *голубий* відомий лише частині слов'янських мов, а саме східнослов'янським мовам (рос. – *голубой*, укр. – *голубий*). В інших слов'янських мовах для означення світло-синього кольору існують інші назви [2, с. 192]. О. Дзівак називає три мови, де функціонує прикметник *голубий* – українську, російську, польську [5, с. 82]. Проте в тих чи інших формах слово *голубий* можна виявити і в інших слов'янських мовах [7, с. 196].

Поява відповідного прикметника у мові мотивована необхідністю позначення світлих відтінків синього. Якщо синій асоціативно пов'язувався з водою, і міг мати як позитивну, так і негативну конотацію, то з голубим кольором (кольором неба) конотація могла бути лише позитивною. Відповідно позитивне забарвлення мали і слова, які позначали голубий відтінок. Як зазначає А. Василевич, частотність слів темно-синього ряду була завжди істотно меншою, ніж частотність слів світло-синього ряду [3, с. 47]. Особливо сьогодні, коли початковий символізм кольорів у свідомості носіїв мови істотно стерся, і прикметник *синій* відіграє роль основного терміна для відповідної частини спектра, частота вживання слова *голубий* не поступається частоті вживання слова *синій*. Це, в свою чергу, порушує відоме історичне правило, за яким: слова більш давнього походження, якщо вони збереглися у мові, є найбільш уживаними.

Питання походження прикметника *голубий* до сьогодні залишається відкритим. Проблема у з'ясуванні пріоритету слів *голубий* чи *голуб*, яке із них є мотиваційним, а яке мотивованим у системі слов'янських мов. Одні вчені вважають, що перше – колір, а назва птаха виникла за кольоровою ознакою (О. Преображенський); інші доводять походження кольору від назви птаха (М. Фасмер). З огляду на те, що у слов'янських мовах іменник частіше правив за мотиваційну основу назви кольору, тобто назви конкретних предметів, які мають характерну забарвлену поверхню, стають основою для творення назв кольорів [7, с. 196], схилиємося до думки: прикметник *голубий* утворений від іменника *голуб*. При тому йдеться не про основне пофарбування пір'я звичайного голуба (він, як відомо, сіривато-сірий), а про специфічний полиск пір'я на шії птаха. Зауважимо, що на синхронному рівні цей зв'язок не прослідковуються, і голубий відчутно асоціюється із кольором неба.

У лексичній системі мови давніх пам'яток прикметник *голубий* побутував віддавна і утримував міцну позицію на мовному ґрунті [7, с. 196]. Як свідчать наукові джерела, перші фіксації назви кольору *голубий* стосуються масті коней [2, с. 194], позначаючи при тому певний відтінок сірого: 'світло-сірий' чи 'темно-сірий', 'сіривато-голубий' чи навіть 'сіривато-жовтий, сіривато-бурий'. Такі припущення підтверджують спостереження Н. Пелевіної, яка зазначає: «Слов'янські позначення синього і голубого кольорів виникли пізно, і в них можна простежити інші колористичні значення [6, с. 150]. Дещо пізніше прикметник *голубий* з'являється в ділових пам'ятках переважно на позначення масті тварин, кольору шерсті та пір'я тварин і птахів, як назва кольору тканини, одягу, а також кольору коштовних каменів [2, с. 195]. При тому колоратив набуває додаткового семантичного навантаження 'дорогий', 'багатий', 'святковий' [7, с. 197]. Однак аж до XVII ст. сфера його використання все ж таки обмежена [2, с. 194].

Надалі прикметник *голубий* активно починають вживати для опису явищ природи, кольору неба, води, повітря; *голубий* вживається як назва кольору тканини, одягу, де значення прикметника визначається як 'світло-синій', тобто збігається із основним сучасним його значенням [7, с. 194]. Саме із цим значенням прикметник *голубий* і закріпив за собою певну ділянку спектра.

Референтами голубого є низка об'єктів: повітряний простір, небо; водні об'єкти; рослини; речовини, артефакти; прецедентні феномени, де прототиповим виступає колір неба: голубий цілком уподібнюється небу, оскільки безпосередньо пов'язаний із ясным денним світлом [4, с. 257], а тому викликає позитивні асоціації. Звичайно, у сучасній мові є безліч конотацій, які накладаються на первісно позитивне значення прикметника *голубий*. І все ж складний процес мовного розвитку не зміг знищити позитивних асоціацій: 'небо', 'вода', 'спокій', 'простір', 'світлий', 'багородний', 'приємний', 'романтичний', 'гарний', 'кращий', що продукувало розширення семантичних потенцій прикметника *голубий*, у межах яких переважають позитивно марковані конотації, серед останніх і okazional'ні.

У сучасній українській мові виділяємо наступні лексико-семантичні варіанти значення колоратива *голубий* продуковані різними типами знань (предметними, етнічними, релігійними, символічними, етичними, соціальними тощо): 1) 'світло-синій': *Лариса була в пухнастому голубому светрі* (Щербак-1987, с. 120). За допомоги метонімічного переносу (перенесення ознаки кольору одягу на особу, яка носить цей одяг) у межах відповідного значення утворені сталі сполучення *голубі шоломи, голубі берети: Голубі шоломи у складі військ ООН почали патрулювати місто* (УК, 2004, № 112, с. 7); *«Голубі берети» – війська спеціального призначення – підпорядковані безпосередньо президенту держави* (УК, 2004, № 39, с. 12). Переносне значення прикметника *голубий* стало основою творення виразу *Голуба планета* (Земля з космічних глибин світиться голубим світлом): *Тепер у Сергія Кричевського з'явилися нові факти загрози для Голубої планети, що йдуть із космічних глибин* (ПУ, 2004, № 90, с. 23); 2) 'кольору ясного неба': *Даль ясна і в голубому небі спокій* (СУМ, Т. 2, с. 118); *Лився крізь шибки голубий день, великі купчасті хмари тяглися по голубій дорозі неба* (Шевчук-1981, с. 124), що символізує поняття чистоти, ніжності, безтурботності; 3) 'щасливий', 'радісний': *Мені необхідно вряди-годи зводити очі й бачити блакитні колодязі між білих хмар, бо з тих колодязів летить в душу чиста й голуба радість* (Шевчук-1990, с. 8); 4) 'кольору води': *Голуба чиста вода ... І поруч така ж прозора голубінь, але то вже не хвилі Дніпра, а розквітлий льон Смоленщини* (СУМ, Т. 2, с. 119). Внаслідок процесу метафоризації вільні словосполучення з часом стають фразеологізмами. Наприклад: *голубе містечко, голубі доріжки, голубі артерії*; 5) 'ясний', 'світлий', 'безхмарний': *Потекло, як коліскова, що її співає мати, і як голубий ранок, ще не зачеплений курявою дня* (Шевчук-1981, с. 181); 6) 'зображення зовнішності людини': *Ліля мовчки виїшла з під їзду і подивилася на Адама великими голубими очима* (Шевчук-1981, с. 58); 7) 'зображення внутрішнього стану людини': *Це засіяло раптом Галину душу голубою печаллю, як смужка на овиді* (Шевчук-1983, с. 14); 8) 'романтичний', 'невинний': Аналіз матеріалу дає підставу для припущення, що це значення формується на реальному розумінні недосяжності бажаного: *Голуба мрія його дитинства так і залишилась нездійсненою* (УК, 2004, № 82, с. 6); 9) 'кращий', 'аристократичного походження': *Прийнявши рапорт, Врангель обернувся до юнкерів, ... вони довірливо вручають нині йому свою долю, обрусілому шведові, в жилах якого тече голуба кров вікінгів* (Олесь Гончар) [11, с. 400]. Відповідне значення є запозиченням в українській мові. Спочатку виразом *голуба кров* називали себе

аристократичні сім'ї іспанської провінції Кастилії, які гордились тим, що їх предки ніколи не вступали у шлюб із маврами та іншими темношкірими [1, с. 219]. Нині наведений вираз має дещо іронічне забарвлення і слугує для називання не стільки аристократів та людей дворянського походження, а скоріше людей, які виділяються чимось або хизуються собою; 10) 'екологічно чистий' – оказіональне переносне значення: *Екологічно чисту продукцію німці позначають маркуванням «Голубий ангел», який запозичили у емблеми Програми ООН із захисту навколишнього середовища* (ПУ, 2004, № 42, с. 12); 11) 'кольору яскравого вогню, природного газу': *Вважають, що на «живому вогні» (хай навіть на голубому полум'ї газу) їжа виходить смачнішою* (ПУ, 2004, № 21, с. 26). Прикметник *голубий* з цим значенням увійшов до чималої кількості фразеологічних одиниць: *Голуба траса пройшла через Судак. Населення отримало довгоочікуване голубе золото* (УК, 2004, № 162, с. 15); *Програмою передбачено першочергове закінчення незавершеного будівництва сільських голубих мереж* (УК, 2004, № 225, с. 9); 12) 'світло екрана телевізора': *Ми ж були ні від кого. Ніхто. Свиснули – збіглись. І хто міг гарантувати нам успіх, голубий екран?* (УК, 2011, № 53, с. 6). Пряме значення колоратива лягло в основу творення фразеологічної одиниці *голубий вогник*. Згодом вираз *голубий вогник* стає власною назвою, позначаючи телевізійну передачу розважального характеру. В поєднанні з прийменником *на* сполучення *на голубий вогник* набуває дещо іншого значення, а саме 'завітати до когось', 'відвідати кого-небудь': *Можна до вас сьогодні ввечері завітати на голубий вогник?* (ПУ, 2003, № 29, с. 5); 13) 'невідомий', 'таємничий'. Значення набуває негативних конотацій, оскільки усе таємниче – лякає: *А Роскада падав у голубу безодню. В голові у нього стукала непримна, настирлива думка* (УК, 2011, № 63, с. 8); 14) 'гомосексуальний': *Представники «голубої культури» все частіше почали узаконювати свої відносини* (УК, 2003, № 74, с. 8). Зафіксоване значення має негативні конотації (сексуальні стосунки між особами чоловічої статі не є нормою і засуджуються українською спільнотою); 15) спеціальні термінологічні назви: *Голубої норки в природі не існує* (УК, 2007, № 24, с. 5); *Це голубий песець. Помацай* (Щербак-1987, с. 48).

Отже, виникнувши пізніше інших основних назв кольору, прикметник *голубий* у процесі становлення свого значення втратив первісну граничність, став кольоропозначенням із практично необмеженою сферою використання. В сучасній українській мові прикметник *голубий* репрезентує різноманітні емоційно-оцінні значення переважно позитивного плану, входить до складу сталих сполучень, набуваючи при тому вторинних, переносних значень. Певна відстороненість *голубого*, зв'язок із таємничим і незбагненим небом зробили цей колір улюбленим кольором українських романтиків і цікавим об'єктом для подальших наукових пошуків.

Література:

1. Ашукин Н. С. Крылатые слова: Литературные цитаты. Образ. Выражения / Н. С. Ашукин, М. Г. Ашукина. – М. : Правда, 1986. – 766 с.
2. Бахилина Н. Б. История цветообозначений в русском языке / Н. Б. Бахилина. – М. : Наука, 1975. – 288 с.
3. Василевич А. П. Цвет и названия цвета в русском языке / А. П. Василевич, С. Н. Кузнецова, С. С. Мищенко [Под общей редакцией А. П. Василевич]. – М. : КомКнига, 2005. – 216 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Укладач і головний редактор В. Т. Бусер. – К.–Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
5. Дзівак О. М. З історії назв кольорів / О. М. Дзівак // Українська мова та література в школі. – 1973. – № 9. – С. 81–84.
6. Пелевина Н. Ф. О соотношении языка и действительности (обозначение красного и синего цветов) / Н. Ф. Пелевина // Научные доклады высшей школы: Филологические науки. – 1962. – № 2. – С. 149–153.
7. Чикало М. І. З історії назв кольорів в українській мові (XIV–XVIII століття) / М. І. Чикало // Записки Наукового товариства імені Тараса Шевченка: Праці філол. секції. – Львів, 1997. – С. 186–209.

Список джерел ілюстративного матеріалу та прийнятих скорочень:

1. ПУ – «Правда України», №№ 66–201, 2003; №№ 1–43, 2004; №№ 1–38, 2005; №№ 1–42, 2007.
2. СУМ – Словник української мови в 11 томах. – К. : Наукова думка, 1970–1980.
3. УК – «Урядовий кур'єр», №№ 1–248, 2003; №№ 1–200, 2004; №№ 1–174, 2005; №№ 1–210, 2011.
4. ФСУМ – Білоноженко В. М., Винник В. О., Гнатюк І. С. Фразеологічний словник української мови / Укладачі В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк. – К. : Наукова думка, 1999. – 980 с.
5. Шевчук-1981 – Шевчук В. Долина джерел / В. Шевчук. – К. : Радянський письменник, 1981. – 239 с.
6. Шевчук-1983 – Шевчук В. Дім на горі / В. Шевчук. – К. : Радянський письменник, 1983. – 487 с.
7. Шевчук-1990 – Шевчук В. Птахи з невидимого острова / В. Шевчук. – К. : Радянський письменник, 1990. – 470 с.
8. Щербак – Щербак Ю. Причини і наслідки / Ю. Щербак. – К. : Радянський письменник, 1987. – 316 с.

УДК 811.111'374

О. В. Сердюк,

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара ім. О. Гончара, м. Дніпропетровськ

ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПТІВ КІШКА ТА СОБАКА В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються спроби виявити ознаки, що формують стереотипні образи тварин в англійській мові на основі функціонально-семантичного аналізу зоонімів КІШКА та СОБАКА з використанням лексикографічних джерел. Дослідження концептів – важливий напрямок сучасної лінгвістики, оскільки саме цей ракурс дозволяє розглядати слово в контексті культури, пізнання і комунікації.

Ключові слова: концепт, зоонім, лексикографічний аналіз, лексико-семантичний варіант.

В статті розглядаються спроби виявити ознаки, які формують стереотипні образи тварин в англійській мові на основі функціонально-семантичного аналізу зоонімів КІШКА та СОБАКА з використанням лексикографічних джерел. Дослідження концептів – важливе напрямлення сучасної лінгвістики, так як саме цей ракурс дозволяє розглядати слово в контексті культури, пізнання і комунікації.

Ключевые слова: концепт, зооним, лексикографический анализ, лексико-семантический вариант.

The article deals with the attempts to find out the features, making stereotyped images of animals in the English language on the base of the functional-semantic analysis of CAT and DOG's zoonyms with the use of lexicographical sources. The investigation of the concepts is the most important direction in modern linguistics, as exactly this aspect lets us examine the word in the context of culture, perception and communication. The research of the concepts with animalistic elements of CAT

and DOG is very important and interesting because it can help to address to ethnical and cultural aspects of nation's world-view. The work is a substantial investigation which aim is to describe the specific language representation of the concept CAT and DOG in English and Ukrainian paintings of the world as from the language point of view as well as from a cultural one. Together with a wide range of theoretical developments, it is appeared a large number of works, which comprise specific descriptions of certain concepts. The urgency of this work is to show that these concepts are in consciousness not only as a living beings, but also as the images of the specific characters. Names of animals are included into the lexical system of the language, some elements are redefined by the native speakers and got a figurative meaning, naming some qualities of a person, some type of character and behavior. This research is actual enough and such kind of analysis gives valuable material, that allows to interpret the national and cultural specific of world language community.

Key words: concept, zoonym, lexicographical analysis, lexico-semantic variant.

Стаття написана у руслі актуальних наукових досліджень, оскільки концепти виступають основною категорією лінгвокультурології та є посередниками між культурою та людиною. Підсумовуючи існуючі точки зору про сутність цієї категорії (В. І. Карасик, О. С. Кубрякова, Ю. С. Степанов, Д. С. Ліхачов та інші), під терміном «концепт» слід розуміти одиницю колективного знання / свідомості (вищі духовні цінності), що має мовне вираження та відмічену етнокультурною специфікою. Так, в лексичній семантиці, мовна картина світу представлена безліччю ментальних одиниць – концептів.

Назви тварин входять у лексичну систему мови, окремі одиниці метафорично переосмислюються носіями та набувають переносного значення, позначаючи певні якості людини, певний тип характеру, поведінки. Як зазначає О. Ф. Бурбан, «національно-культурний компонент лексичного значення як універсальне в ньому нашарування відбиває унікальні денотативні, сигніфікативні та конотативні ознаки референта, породжені етнокультурною специфікою його сприйняття і відтворення у слові» [2, с. 56–57]. На думку З. Д. Попової, «кожна національна мовна система відбиває у системі значень своїх лексичних одиниць екстралінгвістичну дійсність, яка є середовищем життя та діяльності даного народу» [5, с. 8].

Лексичні одиниці, що називають представників фауни, є одними з найдавніших та найрозповсюдженіших. В цих одиницях «національно-культурна обусловленість семантики виражена особливо ярко» [2]. У лінгвістиці немає однакового підходу до опису, термінології, семантичної структури слова, що називають тварин. Для найменувань тварин у пряму значенні використовуються терміни «зоонім», «зоосемізм». Найбільш уживаний в лінгвістичній літературі є термін «зоонім». У вузькому сенсі «зоонім» – це власна назва, кличка тварини (разом з топонімами та гідронімами як найменуваннями географічних об'єктів і антропонімами – іменами та прізвищами людей) [6, с. 3]. Широке розуміння терміну зоонім можна знайти у дослідженні Л. Ф. Миронюка, який відносить до зоонімів будь-які назви тварин: вовк, кіт, собака, кінь та інші [4].

О. І. Киприянова пропонує термін «зоосемізм». На її думку, зоосемія – «это родовидовая сверхобщность, в которой ошутим приоритет переносного значения входящих в нее лексем. Большинство единиц в прямом значении номенклатурны, тяготеют к сфере терминологии. Этим обусловлена ограниченность их употребления в обычной речи; в переносном же значении, получая заряд эмоциональности и образности, они становятся широко употребительными как в повседневном общении людей, так и в литературе, придавая языку идиоматичность» [3]. Проблема опису слів, що називають тварин, вирішується в різних аспектах – дериваційному, парадигматичному, етимологічному. Навіть відомі роботи по комплексному опису зоосемізмів [1].

Актуальність статті визначається тим, що дослідження концептів – важливий напрямок сучасної лінгвістики, оскільки саме цей ракурс дозволяє розглядати слово в контексті культури, пізнання і комунікації. Сьогодні в лінгвістиці розглядається широке коло концептів. Проте дослідження концептів з анімалістичними елементами КІШКА та СОБАКА є цікавим і актуальним з того, що дозволяє звернутися до національних та культурно-специфічних аспектів картини світу певного народу. Актуальність обраної теми зумовлена й загальною тенденцією низки сучасних досліджень у галузі мовознавства на детальніше вивчення особливостей певних мовних і концептуальних картин світу, а також вербалізації окремих концептів з анімалістичним елементом.

Праці, присвячені окремим концептам, які вийшли друком останнім часом, є значним внеском у розвиток гуманітарних наук. Концептологія сьогодні є досить потужним, автономним напрямом у мовознавстві, про що свідчать сформовані наукові школи як у Росії (передусім Воронежська та Волгоградська), так і в Україні (однією з фундаментальних праць у вітчизняній концептології стала робота Приходька А. М. «Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики», присвячена комплексному дослідженню концептів). Ще однією яскравою сторінкою в концептології стали здобутки польської дослідниці А. Вежибицької, зокрема її розвідки щодо ключових слів. Але все ж таки залишається недослідженою проблема аналізу та вживання саме концептів-зоонімів у сучасному мовознавстві.

Мета даної статті полягає у спробі виявити ознаки, що формують стереотипні образи тварин в англійській мові на основі функціонально-семантичного аналізу зоонімів КІШКА та СОБАКА з використанням лексикографічних джерел.

Сьогодні існує недостатня кількість робіт, присвячених вивченню та аналізу концептів з анімалістичним елементом, тому такий лексикографічний аналіз сприятиме дослідженню етнічного менталітету носіїв певних природних мов як сукупності поведінкових і когнітивних стереотипів та виявленню лінгвоспецифічних характеристик цього менталітету шляхом аналізу його семантичних складників – концептів. Це дослідження є досить актуальним, а такого типу аналіз дає цінний матеріал, що дозволяє інтерпретувати національно-культурну специфіку образного світосприйняття мовного співтовариства.

Звернемося до аналізу словникових статей. У сучасних тлумачних словниках англійської мови слово «кішка» представлено як багатозначне. Ми використали Macmillan Dictionary, Roget's Thesaurus, Webster's Dictionary, Cambridge Dictionary, Oxford Dictionary, Collins Dictionary, Longman Dictionary та деякі інші словники, у кожному з них слово «кішка» має від 5 до 8 лексико-семантичний варіантів. Наприклад: 1. cat – feline mammal usually having thick soft fur and being unable to roar; domestic cats; wild cats; 2. cat – an informal term for a youth or man; «a nice guy»; «the guy's only doing it for somedoll»; 3. cat – a spiteful woman gossip; «what a cat she is!»; 4. cat – the leaves of the shrub *Catha edulis* which are chewed like tobacco or used to make tea; has the effect of a euphoric stimulant; «in Yemen kat is used daily by 85% of adults»; 5. **cat** – a whip with nine knotted cords; «British sailors feared the cat»; 6. **cat** – a large vehicle that is driven by caterpillar tracks; frequently used for moving earth in construction and farm work; 7. **cat** – any several large cats typically able to roar and living in the wild; 8. **CAT** – a method of examining body organs by scanning them with rays and using a computer to construct a series of cross-sectional scans along a single axis.

За даними етимологічного словнику зоонім КІШКА має наступне походження: Old English cat (c. 700), from West Germanic (c. 400 – 500), from Proto-Germanic *kattuz (cf. Old Frisian katte, Dutch kat, Old High German kazza, German Katze), from Late Latin cattus. The near-universal European word now, it appeared in Europe as Latin catta (Martial, c. 75 C. E.), Byzantine Greek katta (c. 350) and was in general use on the continent by c. 700, replacing Latin feles. Probably ultimately Afro-Asiatic (cf. Nubian kadis, Berber kadiska, both meaning 'cat').

Безперечно, кішка сприймається носіями англійської мови передусім як свійська тварина та як збірний образ для хижого сімейства кошачих. Проте, у словниках представлені й інші досить цікаві тлумачення цього слова, зокрема, кішка – це неформальний термін для визначення групи осіб молодого віку, або це листя, яке використовують у якості тютюну чи для того, щоб заварити чай.

Знаходять своє відображення і «народні» прикмети, традиції, уявлення, пов'язані з зоонімом КІШКА: *All cats love fish but fear to wet their paws* – і хочеться, і колется, і мама не велить; *The cat among the pigeons* – опростоволоситься; *Like a cat on hot bricks* – сидить, как на голках.

Мова є досить багатомірним, складним утворенням. Мова – це дзеркало ментальності народу-носія, і саме це робить мову подібною до великого живого організму, який невпинно розвивається та вдосконалюється. І найбільш яскравим відображенням людської ментальності слугують ідіоматичні вирази. Присутність аніمالістичного елемента в ідіоматиці є розповсюдженим явищем. На прикладі концепту КІШКА можна це переконливо продемонструвати: *as conceited as a barber's cat* – very conceited, vain; *as weak as a kitten* – weak, sickly; *cat burglar* – a burglar who enters a building by climbing a wall etc.; *cat gets one's tongue* – one cannot speak because of shyness.

Аналіз концепту з аніمالістичним елементом СОБАКА також має свої особливості. Дослідження цього терміну уможливило з'ясування історії походження, поширення та побутування самої реалії і відповідного терміноелемента; допомагає створити уявлення про взаємозв'язок людини та тварини на основі мовного матеріалу; дає змогу ознайомитись із зоологічною термінологією у лексикографічному аспекті. Беручи до уваги дані тлумачних словників, на відміну від концепту КІШКА, концепт СОБАКА представлений 4 або 7 лексико-семантичними варіантами: 1. **dog** – a member of the genus *Canis* (probably descended from the common wolf) that has been domesticated by man since prehistoric times; occurs in many breeds; «the dog barked all night»; 2. **dog** – a dull unattractive unpleasant girl or woman; «she got a reputation as a frump»; «she's a real dog»; 3. **dog** – informal term for a man; «you lucky dog»; 4. **dog** – someone who is morally reprehensible; «you dirty dog»; 5. **dog** – a smooth-textured sausage of minced beef or pork usually smoked; often served on a bread roll; 6. **dog** – a hinged catch that fits into a notch of a ratchet to move a wheel forward or prevent it from moving backward; 7. **dog** – metal supports for logs in a fireplace; «the andirons were too hot to touch».

Етимологічний словник надає досить інформативне пояснення щодо походження цього слова: Old English *docga*, a late, rare word used of a powerful breed of canine. It forced out Old English *hund* (the general Germanic and Indo-European word) by 16 c. and subsequently was picked up in many continental languages (e. g. French *dogue* (16 c.), Danish *dogge*), but the origin remains one of the great mysteries of English etymology. Many expressions – a dog's life (c. 1600), go to the dogs (1610s), etc. – reflect earlier hard use of the animals as hunting accessories, not pampered pets.

Концепт СОБАКА має синонімічний ряд, до якого входять декілька слів, уміле використання яких дозволяє розкрити концепт у всій його повноті, показати його з усіх боків. Можна навести деякі приклади синонімів: *puppy, doggy, cur, fido, tyke, mongrel, mutt*. Використання концепту СОБАКА в ідіоматиці англійської мови зустрічається дуже часто. Наприклад, найбільш уживаними ідіомами, які можуть бути використані у будь-яких життєвих ситуаціях, є такі ідіоматичні вислови: *as clean as a hound's tooth* – very clean; *as crooked as a dog's hind leg* – dishonest; *as sick as a dog* – very sick; *one's bark is worse than one's bite* – one's words are worse than one's actions.

Отже, проаналізувавши увесь представлений матеріал із словникових джерел, можна зробити висновок про те, що у лексикографії зібраний багатий фактичний матеріал, який дає змогу розглядати питання аналізу концептів-зоонімів глибше й ґрунтовніше. Проведений аналіз наголошує на тому, що концептам властива національно-культурна специфіка, вони мають складну багаторівневу структуру та реалізуються певними мовними засобами. Лексикографічний аналіз дав нам змогу доцільно дослідити концепти на основі тлумачних, ідіоматичних, синонімічних словників та виявити особливості їх вживання носіями англійської мови. Теоретична цінність дослідження полягає в тому, що вивчення словникових дефініцій, синонімічного та асоціативного ряду номінацій концептів КІШКА та СОБАКА допоможе надалі поглибити теоретичні питання контрастивного мовознавства, семасіології, концептології, а також опрацювати методики вивчення лексики тощо.

Література:

1. Белицына Я. Л. Теория и практика комплексного лингвистического словаря: На материале наименований животных в русском языке / Я. Л. Белицына. – Северодвинск, 2000. – 302 с.
2. Бурбан О. Ф. Сукупність та функції національно-культурного компонента лексичного значення реалій / О. Ф. Бурбан // Мовознавство. – К., 1986. – № 4. – С. 56–57.
3. Киприянова А. И. Функциональные особенности зооморфизмов (на материале фразеологии и паремологии русского, английского, французского и новогреческого языков) / А. И. Киприянова. – Краснодар, 1999. – 23 с.
4. Миронюк Л. Ф. Семантическая типология славянских зооморфических глаголов / Л. Ф. Миронюк. – Днепропетровск, 1987. – 80 с.
5. Попова З. Д. Семантическая общность национальных языковых систем / З. Д. Попова. – Воронеж, 1986. – 184 с. – С. 8.
6. Сюсько М. И. Способы и типы деривации в зоонимии : Учебное пособие / М. И. Сюсько. – К., 1989. – 48 с. – С. 3.

УДК 82-54

Д. П. Соколов,

Горловский институт иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет», г. Горловка

ПОЛИТИЧЕСКИЙ РЕБРЕНДИНГ ОТ ПРОТИВНИКА КАК ЧАСТНЫЙ СЛУЧАЙ БОРЬБЫ ЗА ЛЕКСИКУ

У статті розкриваються особливості політичного ребрендингу від супротивника, який постає багатоплановим явищем політичного дискурсу та розглядається як окремий випадок боротьби за лексику і низки її проявів: стигматизації, конкуренції позначень та лексичної модифікації.

Ключові слова: ребрендинг, політичний дискурс, політична лексика, боротьба за лексику, оцінне значення.

В статье раскрываются особенности политического ребрендинга от противника – многопланового явления политического дискурса, которое рассматривается как частный случай борьбы за лексику и ряда ее проявлений: стигматизации, конкуренции обозначений и лексической модификации.

Ключевые слова: ребрендинг, политический дискурс, политическая лексика, борьба за лексику, оценочное значение.

The article describes the features of political adversary rebranding – a complex phenomenon of the political discourse, which is regarded as a special case of the struggle for words: stigmatization, designation competition and lexical modification.

Key words: *rebranding, political discourse, political lexicon, struggle for words, estimative meaning.*

Политический ребрендинг от противника как коммуникативная стратегия, а также его характеристики и особенности как были описаны С. В. Ивановой в одноименной статье [1].

Суть политического ребрендинга от противника заключается в преобразовании имени политического оппонента, направленного «на его моральное уничтожение или резкое снижение его политического статуса за счет создания нового образно-символьного номинирующего комплекса на основе и со следами первоначального имени, что влечет за собой изменение знака оценки с положительного на отрицательный» [1, с. 43]. Продукты политического ребрендинга от противника обладают значительным интерпретирующим потенциалом и прослеживаются в политических дискурсах всех стран. Политический дискурс Украины богат подобными обозначениями: *Бандюкович, Януковец* вместо *Виктор Федорович Янукович; Ющер, US-ченко* вместо *Виктор Андреевич Ющенко* и т. д. Для политического дискурса России характерны такие наименования: «*либерасты* вместо *либералов, дерьмократы* вместо демократов, *Е. Б. Н.* вместо *Борис Николаевич Ельцин*» [1, с. 45].

Актуальным вопросом представляется проецирование характеристик политического ребрендинга от противника на различные теоретические обоснования борьбы за лексику как одного из значимых явлений политического дискурса. Объектом данного обсуждения выступает борьба за лексику в политическом дискурсе Германии, а предметом – различные варианты ее реализации, частным случаем которых является политический ребрендинг от противника.

Борьба за лексику представляет собой состязание политических оппонентов, предметом которого являются языковые средства, возможности их использования и интерпретации, а целью – реализация политических стратегий и навязывание своей воли и идеологии другим. Политический ребрендинг от противника может быть интерпретирован как частный случай ряда аспектов борьбы за лексику: стигматизации, конкуренции обозначений и семантической модификации.

В немецкой политической лингвистике традиционно используется классификация политической лексики, предложенная Й. Клейном, которая составлена на основе сопоставления денотативных, оценочных и деонтических (выражающих призыв к действию) аспектов семантики и включает четыре группы: институциональный вокабуляр, ведомственный вокабуляр, общий интеракционный вокабуляр и идеологический вокабуляр [6, с. 4].

Последняя группа является наиболее неоднородной и сложной: к ней относятся лексемы, обозначающие социальные отношения и социальные формации, общественные и политические ценности и принципы деятельности, идеологические постулаты, программы партий и отдельных политиков. Эти лексические средства обладают значительным интерпретационным потенциалом и наиболее активно используются политическими силами для продвижения своей идеологии, а также для воздействия на адресата. Так, например, лексемы *soziale Marktwirtschaft, Wohlstand, vernetzte Sicherheit* в разное время использовались Христианско-демократическим союзом (ХДС) для компактного обозначения своей политической программы, а *demokratischer Sozialismus, Sozialpartnerschaft, Agenda 2010* были с той же целью выработаны Социал-демократической партией Германии (СДПГ).

В составе идеологического вокабуляра выделяют два разряда специальной лексики: **слова-знамена** (нем. *Fahnenwörter*), обладающие положительным оценочным потенциалом и используемые политиками для идентификации собственных политических позиций; и **слова-стигмы** (нем. *Stigmawörter*), обладающие отрицательным оценочным потенциалом и используемые для идентификации политической позиции оппонента с целью дискредитировать его и представить как «врага» принятых в обществе ценностей [3, с. 19; 4, с. 187].

Общим качеством для обоих разрядов является то, что они компактно выражают политические программы и намерения, а конвенция, определяющая их значение, обусловлена идеологией. То есть их значение и правила употребления действительны только для субъектов политического дискурса, объединенных общей идеологией и убеждениями.

Стигматизация – это переход политической лексики из разряда слов-знамен в разряд слов-стигм. Как правило, слова-знамена одной партии автоматически являются словами-стигмами другой партии. Такое употребление идеологически нагруженной лексики приводит к возникновению идеологической полисемии лексических единиц: различные политические группы используют одно и то же слово или словосочетание с различными значениями, при этом различия трактовок могут состоять как в плоскости дескриптивного аспекта значения, так и в плоскости оценочного или деонтического потенциала (выражающего призыв к действию).

Так, например, в 1998–2005 гг. имя Герхарда Шредера являлось составляющей комплексного политического бренда – *Rot-Grüne Koalition*. В речах представителей оппозиции, прежде всего – ХДС, эти лексические единицы использовались таким образом, чтобы контекстное окружение способствовало максимально негативной их коннотации.

Wir haben Rot-Grün beendet, und zwar vorzeitig! Wir haben Schröder aufs Altenteil geschickt, und zwar vorzeitig! Soll er jetzt mit seinen Memoiren durchs Land fahren, gute Reise! Wir arbeiten in der Zwischenzeit für unser Land! – Ангела Меркель, федеральный канцлер Германии, 27.11.2006. В данном примере *Schröder* и *Rot-Grün* предстают в качестве слов-стигм, обозначающих невыполненную политическую программу. Создается имидж Герхарда Шредера как не приносящего пользы пенсионера: *Altenteil* обозначает часть дома, предназначенную для стариков – и именно туда, как утверждает Ангела Меркель, ее партии удалось отправить бывшего канцлера.

Еще одним распространенным примером двойственного употребления одной и той же лексемы в качестве слова-замены и слова-стигмы, является лексема *Pazifismus*. Для последователей движения за поддержание мира эта лексема является словом-знаменем, в то время как ряд политиков, представителей оборонных ведомств и партий правого толка используют ее в качестве слова-стигмы. Споры относительно употребления этой лексемы в том или ином ключе особенно обострились в 80-ых годах в связи с новым витком гонки вооружений: тогда сторонники увеличения расходов на армию попытались провести параллели между пацифистскими течениями, актуальными на тот момент, и пацифизмом тридцатых годов [5, с. 54]. В частности, генеральный секретарь ХДС Хайнер Гайслер сделал в 1983 году следующее заявление:

Der Pazifismus der 30er Jahre, der sich in seiner gesinnungs-ethischen Begründung nur wenig von dem unterscheidet, was wir in der Begründung des heutigen Pazifismus zur Kenntnis zu nehmen haben, dieser Pazifismus der 30er Jahre hat Auschwitz erst möglich gemacht. (Der Spiegel, 25/1983:27).

Политический ребрендинг от противника как частный случай стигматизации предусматривает генерирование слов-стигм на основе слов-знамен, уже закрепленных и функционирующих в политическом дискурсе. При этом происходит некоторое изменение имени при обязательном сохранении внешней связи с исходной лексемой. В ряде случаев для стиг-

матизации такого рода достаточно лишь незначительно преобразовать графическое представление слова-знамени, олицетворяющего бренд. Например, оппоненты Социал-демократической партии Германии (СДПГ – нем. *SPD*) используют обозначение *SPD*. Обвинение строится на том, что СДПГ якобы является самой богатой из всех политических партий Германии, а ряд ее членов имеют крайне высокие доходы. В отношении Партии зеленых употребляется обозначение *Melonenpartei*, метафорически предьявляющее претензии к ее идеологии: снаружи «зеленая», а внутри «красная».

Политический ребрендинг от противника также может быть интерпретирован как частный случай **конкуренции обозначений** (нем. *Bezeichnungskonkurrenz*). Политические партии постоянно состязаются между собой за более удачное и идеологически приемлемое обозначение того или иного денотата различными лексическими средствами, которые в силу своих дескриптивных, оценочных и деонтических особенностей акцентируют тот или иной аспект означаемого, характеризую его с определенной стороны [3, с. 20].

Предметом конкуренции обозначений часто являются названия политических партий. Например, Партия левых (*Die Linke* или *Linkspartei*) получает со стороны своих оппонентов обозначение *SED-Nachfolgepartei*, которое указывает на ее связь с правящей партией бывшей ГДР. В отношении членов Партии левых также используется лексема *Mauermörder*. Хотя связь с исходным наименованием бренда *Die Linke* здесь прослеживается не столь явно (эксплицитно выражен только компонент *Mauer*, указывающий на Берлинскую стену и, косвенно, на правящую партию ГДР), данный лексический комплекс отличается более выраженной отрицательной оценкой, выраженной в компоненте «-*mörder*». Посредством данного обозначения противники Лево́й партии возлагают на нее ответственность за убийства граждан ГДР, пытавшихся бежать в Западный Берлин в обход блокпостов Берлинской стены.

Немецкий политический дискурс полон метафорических имен различных парламентских коалиций. Соответствующие лексемы также являются предметом политического ребрендинга от противника как частного случая конкуренции обозначений. Так, для коалиции ХДС и Партии свободных демократов (СвДП) традиционно обозначается как *Schwarz-Gelbe Koalition* или более кратко – *Schwarz-Gelb* (черный цвет символизирует христианские и, прежде всего, католические ценности, а желтый цвет – ценности либеральной идеологии). Этому обозначению противопоставляется лексема *Wespenkoalition*, которая обладает отрицательным оценочным и деонтическим потенциалом в силу таких компонентов значения, как [giftig], [gemein] и [tut weh], присущих лексеме *Wespe* (оса).

Наконец, с точки зрения структурной лингвистики политический ребрендинг от противника представляется частным случаем **лексической модификации**. Это процесс генерирования устойчивых однотипных контекстов, где политически релевантные лексемы актуализируются в сопровождении тех или иных модификаторов – номинативных единиц, которые объединены с ними предикативными или другими синтаксическими отношениями и оказывают влияние на их семантику. Модифицируемое слово образует со своим модификатором устойчивое семантическое единство.

Так, одним из наиболее продуктивных способов модификации политически релевантных лексем является снабжение их атрибутами или генерирование составных слов на основе соответствующих номинативных единиц. В результате «*soziale Marktwirtschaft*» (слово-знамя, ХДС) превращается в «*ökosoziale Marktwirtschaft*» (вариант, предложенный Партией зеленых); номинативная единица «*Umweltschutz*» получает специальный модификатор и преобразуется в «*wirklicher Umweltschutz*», в противовес которому предлагается еще одна идеологически нагруженная номинативная единица «*rein technokratischer Umweltschutz*» [2].

Приведенные примеры демонстрируют, что модификация политически релевантных лексем не всегда влечет за собой ребрендинг от противника – в ряде случаев субъекты политического дискурса стремятся расширить список слов-знамен, посредством которых можно идентифицировать соответствующую политическую силу.

Напротив, политический ребрендинг от противника подразумевает наличие определенного модификатора (морфологического или синтаксического порядка), который является отправной точкой актуализации нового семантического комплекса. Например, модификация бренда «*Bundeskanzlerin Merkel*» может происходить как синтаксическими («*Bundeskanzlerin Kohl*») так и морфологическими средствами («*Bundesmerklein Kanzel*»). В первом случае модификатор *Kohl* создает уничижительный имидж Ангелы Меркель как протеже Гельмута Коля, предыдущего канцлера от ХДС. Во втором случае имеет место модификация морфем: полученное в результате квази-имя собственное *Kanzel* является отсылкой к глаголу *abkanzeln* (отчитывать кого-либо в резкой форме), который в свою очередь выражает отрицательную оценку жесткой манеры Ангелы Меркель работать со своими подчиненными.

Таким образом, политический ребрендинг от противника представляется многоплановым явлением политического дискурса и может рассматриваться как частный случай борьбы за лексику и ряда ее проявлений – стигматизации, конкуренции обозначений и лексической модификации.

Перспективой данного обсуждения является исследование корреляции явлений политического ребрендинга от противника и идеологической полисемии.

Литература:

1. Иванова С. В. Политический ребрендинг от противника как коммуникативная стратегия / С. В. Иванова // Политическая лингвистика. – Екатеринбург : Урал. гос. пед. ун-т. – 2013. – № 4(46). – С. 42–46.
2. Соколов Д. П. Політична лексика: семантико-функціональний та когнітивний аспект : автореферат. дис. ... канд. філол. наук. : 10.02.04 / Д. П. Соколов; Херсонський державний університет. – Херсон, 2013. – 20 с.
3. Dieckmann W. Deutsch: politisch – politische Sprache im Gefüge des Deutschen / W. Dieckmann // J. Kilian (Hg.). Sprache und Politik. – Mannheim : Dudenverl., 2005. – S. 11–30.
4. Frank K. Political Correctness: Ein Stigmawort / K. Frank // H.-J. Diekmannshenke (Hg.). Wörter in der Politik. – Opladen : Westdt. Verl., 1996. – S. 185–218.
5. Girnth H. Sprache und Sprachverwendung in der Politik / Heiko Girnth. – Tübingen : Niemeyer. – 2002. – 127 S.
6. Klein J. Wortschatz, Wortkampf, Wortfelder in der Politik / J. Klein // J. Klein (Hg.). Politische Semantik. – Opladen : Westdeutscher Verl., 1989. – S. 3–49.

Т. В. Сорока,

Ізмаїльський державний гуманітарний університет, м. Ізмаїл

ОСОБЛИВОСТІ СЕМНОЇ СТРУКТУРИ АКСІОНОМЕНІВ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто 320 базових сем, виокремлених у лексичних значеннях україномовних аксіономенів з різним ступенем полісемії. Проаналізована частота вживаності моно- та поліфункціональних сем, а також їх системні відношення дозволили весь семний склад поділити на одинадцять підмножин, на яких базується структура аксіономенного лексико-семантичного поля в сучасній українській мові.

Ключові слова: аксіономен, семантичний аналіз, лексичне значення, сема.

В статье рассмотрены 320 базовых сем, выведенных из лексических значений украиноязычных аксиоменов с разной степенью полисемии. Проанализированная частота употребления моно- и полифункциональных сем, а также их системные отношения позволили весь семный состав разделить на одиннадцать комплексов, на которых базируется структура аксиономенного лексико-семантического поля в современном украинском языке.

Ключевые слова: аксиономен, семантический анализ, лексическое значение, сема.

The article deals with the 320 basic semes generalized from the Ukrainian axionomens' lexical meanings. Usage of mono- and polyfunctional semes rate as well as their system relationships have been analyzed. The composition of all semes has been divided into 11 complexes formed the structure of lexico-semantic field of axionomens with different degree of polysemy in the modern Ukrainian language.

Key words: axionomen, semantic analysis, lexical meaning, seme.

Постановка проблеми. Розвиток вітчизняної лексикографії привів до всебічного визнання ідеї системності та обґрунтування теоретико-методологічних питань, пов'язаних з описом мови через мову, в якому закладені підвалини формалізованого аналізу лексичної семантики мовних явищ (праці Н. О. Герцовської, Н. В. Іваненко, А. А. Лучик, М. М. Пешак, М. П. Фабіан, Г. М. Ярун та інших). Саме такий опис дозволяє вивести дослідження, які ставлять своєю метою вивчення окремих лексико-семантичних структур мовних картин світу, на рівень сучасності й актуальності, виявити через мову ціннісні парадигми соціумів.

Аналіз останніх досліджень. В низці статей, присвячених дослідженню мовної об'єктивації аксіологічних категорій духовної культури українського народу, яка репрезентована філософсько-світоглядними, науковими, громадсько-політичними, соціальними, моральними, релігійними, правовими та естетичними цінностями [1; 2; 3], викладено результати авторського наукового дослідження семантичних співвідношень 157 аксіономенів¹ із застосуванням матричного методу, які характеризуються 749 лексичними значеннями: від аксіономенів з найвищим (18-10 значень) і середнім ступенем полісемії (9-2 значень) до моносемічних. Однак, розв'язанню питання про встановлення лексико-семантичних засобів реалізації системи цінностей в українській мові сприяє також з'ясування характеру семного складу аксіосфери в досліджуваній мові.

Метою пропонованої статті є аналіз кількісних та якісних особливостей семного масиву лексичних значень аксіономенів, які кваліфікуються як ціннісно-обумовлені реєстрові одиниці лексикографічних джерел тлумачного характеру [4].

Виклад основного матеріалу дослідження. Семний склад іменників на позначення духовно-культурних цінностей в українській літературній мові налічує 320 тлумачень. За кількісним критерієм весь масив значень ділиться на одинадцять підмножин залежно від частоти вживання сем, виокремлених у лексичних значеннях слів з різним ступенем полісемії.

Перша підмножина містить двадцять одну найуживанішу базову генералізовану сему (ГС)², характеризуючи людську постать як носія певних соціальних та особистих рис, ознак – «люди(на), особи(а)» (ГС групує слова *честь, розум, слава, щастя, мир, любов, душа, мрія, врода, гордість, талант, совість, людина, побратимство, довершеність, надія, дипломатія, дружба, симпатія, авторитет*), обставини або умови, в яких перебуває, існує людина відповідно до інтересів, бажань, мрій: «стан» (*життя, порядок, дух, розум, щастя, доля, правда, блаженство, здоров'я, безпека, статус*), «добро, щастя» (*щастя, добро, блаженство, благодать, благо, благополуччя, користь*), її душевну організацію: «психіка, психічний склад» (*воля, природа, дух, розум, душа, свідомість, ментальність*), «спокій» (*мир, повага, злагода, благодать, благополуччя, терпіння*), чесноти: «позитивна риса, якість» (*честь, достоїнство, мужність, довершеність, благородство, добродішність, гідність*), «втілення чесності, порядності» (*совість, благородство, добродішність, чесність, порядність*), характер поведінки – «ставлення» (*любов, повага, справедливість, благоговіння, співчуття, побратимство, чуйність, гуманізм, раціоналізм, уважність, доброта, щирість, чесність, милосердя*), емоційну настроєність – «почуття прихильності, доброзичливості» (*любов, благоговіння, співчуття, симпатія, уважність, доброта*), взаємини між людьми: «стосунки, відносини» (*любов, справедливість, побратимство, злагода, дипломатія, дружба, щирість*), «згода, несперечливість» через взаєморозуміння, однотайність, позитивну відповідь (*воля, мир, добро, злагода, консенсус*), «зовнішній вияв поваги» як вираження почуття шани (*честь, любов, повага, благоговіння, достоїнство*), «влада, керівництво» (*воля, право, закон, держава, демократія*), особливості прояву признання, яке має «загально визнане значення» (*честь, слава, талант, гуманізм, авторитет*), сфери людської діяльності та її показники: «вид, галузь, сфера діяльності» (*культура, праця, наука, творчість, мистецтво*), «добрі вчинки, наслідки, результати» (*добро, справедливість, успіх, удача, користь*).

В українському лексико-семантичному класі мовних засобів вираження аксіологічного знання розрізняємо ГС за типами їхньої функціональності: багатофункціональні, однофункціональні та семи комбінованого характеру. До багатофункціональних, крім уже вказаних найуживаніших базових, також відносяться ГС «у виразах», «в науці», «те(ті), що(чим)...», «у релігійних уявленнях», «вишук», що входять до складу першої підмножини. Об'єднуючою ознакою тридцяти чотирьох полісемічних аксіономенів *життя, порядок, воля, природа, честь, дух, право, час, розум, слава, мова, щастя, мир, культура, закон, добро, доля, правда, істина, душа, пам'ять, простір, логіка, віра, блаженство, наука, ініціатива,*

¹ Аксіономен (від грецького ἀξία – «цінність») і латинського – nomen – «ім'я, назва») є робочим терміном, впровадженим у науковий обіг автором статті для позначення найменування цінності.

² Генералізована сема (термін наш – Т. Сорока) – це семантично-похідна ознака, яка має скорочено-узагальнений зміст, що виводиться логічним шляхом з вихідної семіми.

мудрість, совість, творчість, Бог, толерантність, здоров'я, безпека є їх сполучуваність з іншими частинами мови, на основі якої утворено вирази (ГС «у виразах») набувають специфічних додаткових відтінків, які відповідають тим ГС, що входять до складу семантичної структури інших аксіономенів. Поліфункціональна ГС «в науці» не лише розкриває семантику аксіономенів *право, мова, логіка, історія* як окремих галузей знань, а й актуалізує термінологічну сутність наукових категорій, наприклад: *життя, порядок, воля, природа, дух, час, культура, добро, свобода, правда, істина, простір, свідомість, аскетизм, людина, мораль, толерантність, гуманізм, раціоналізм, рівність, знання, плюралізм, професіоналізм*. Багатофункціональну ГС «те(ті), що(чим)...» знаходимо у формулах тлумачення українських полісемантичних слів на позначення цінностей: *життя, честь, щастя, культура, пам'ять, мрія, наука, гордість, творчість, надія, обов'язок*. Ця ГС, персоніфікуючи одні аксіономени й опредмечуючи інші, наділяє їх характеристикою певного місця або середовища, передає позитивні почуття й вказує на призначення в житті людини. По сім лексичних значень аксіономенів характеризують багатофункціональні ГС «у релігійних уявленнях» (*дух, душа, віра, блаженство, аскетизм, Бог, благодать*) та «вишук» (*слава, щастя, доля, віра, Бог, людина, здоров'я*). Перша ГС вживається для розкриття значущості образів або явищ, відображених в православно-релігійній етносвідомості народу, а друга – передає певне почуття, що продукується відповідним аксіономеном як дискурсивною одиницею скороченого сталого виразу через його реалізацію в різних синтаксичних типах мовленнєвих висловлювань.

Другу підмножину складають дев'ятнадцять ГС, кожна з яких об'єднує по чотири аксіономени, вказуючи на об'єктивно існуючу дійсність: «форма матерії» (*життя, природа, час, простір*), «дійсність, реальність» (*життя, доля, правда, істина*), спосіб існування відповідно до встановлених суспільством правил, законів: «правильність» (*порядок, правда, істина, логіка*), «норми поведінки» (*порядок, право, закон, мораль*), «дозвіл, зняття заборони» (*воля, право, добро, свобода*), «свобода, незалежність» (*воля, свобода, суверенітет, незалежність*), «правове становище» (*свобода, рівність, суверенітет, статус*), здатність людини здійснювати, виконувати, робити що-небудь, поводити себе певним чином: «рішучість» (*воля, повага, мужність, сміливість*), «репутація, авторитет» (*честь, слава, повага, авторитет*), «почуття поваги» (*честь, любов, повага, благоговіння*), «мислення, усвідомлення» (*дух, розум, пам'ять, свідомість*), «почуття задоволення» (*щастя, добро, блаженство, гордість*), «діяльність людини» (*праця, творчість, дипломатія, мистецтво*), істинний сенс – «суть, сутність, зміст» (*природа, дух, розум, душа*), заможність – «добробут, достаток» (*щастя, благодать, благо, благополуччя*), шлях розвитку – «напрямок» (*дух, доля, наука, раціоналізм*), ступінь досягнення, якості: «рівень пізнання» (*розум, освіта, мудрість, знання*), «ступінь досконалості» (*культура, довершеність, благородство, майстерність*), спільність переконань, уявлень, суджень, міркувань – «сукупність поглядів» (*логіка, свідомість, солідарність, плюралізм*).

Третю підмножину утворюють чотирнадцять ГС, що передають наявність кого-, чого-небудь у дійсності: «буття, існування» (*життя, природа, свобода*), «сукупність явищ» (*життя, природа, врода*), «світ» (*природа, мир, душа*), процес, перехід в інший стан: «рух, дія» (*життя, праця, вітальність*), «прояв фізичних, духовних сил» (*життя, праця, вітальність*), «розвиток» (*життя, історія, прогрес*), «послідовність, черговість» (*порядок, час, історія*), «прагнення до мети» (*воля, мрія, цілеспрямованість*), норми, принципи: «чинні закони, правила» (*порядок, право, закон*), «звичай, обряд» (*порядок, закон, побратимство*), «державний, суспільний устрій» (*порядок, демократія, державність*), «відсутність обмежень, перешкод» (*воля, простір, свобода*), внутрішній зміст: «норов, вдача, характер» (*природа, дух, стиль*), «бадьорість» (*життя, чуйність, оптимізм*).

У четвертій підмножині виділяються п'ятнадцять ГС, що служать для розкриття визначних рис людини: «визнання» (*честь, слава, успіх*), «на честь» (*честь, пам'ять, достоїнство*), «гідність» (*честь, гордість, достоїнство*), її світогляд: «моральні принципи, переконання» (*честь, совість, мораль*), «інтерес(и)» (*право, любов, успіх*), «моральний ідеал, справедливість» (*правда, істина, справедливість*), кількості, вимірювання: «у множині» (*право, Бог, обов'язок*), «міра» (*час, доля, талан*), причинно-наслідкових відносин: «угода, договір» (*право, мир, злагода*), «зміна(ни) в дійсності» (*час, історія, прогрес*), «закономірність» (*закон, логіка, історія*), життєвого прогресу: «доля, талан» (*щастя, доля, удача*), «творча знахідка, досягнення» (*щастя, успіх, удача*), фактичності: «у програмуванні» (*мова, істина, пам'ять*), «достовірні відомості» (*правда, істина, знання*).

П'ята підмножина містить тринадцять ГС на позначення зовнішніх ознак, що справляють приємне враження: «ознака гарного, прекрасного» (*врода, краса, грація*), «приваблива зовнішність» (*врода, краса, грація*), «краса, художність, вродливість» (*врода, краса, естетичність*), духовного стану: «упевненість» (*віра, надія, оптимізм*), «православна віра, православ'я» (*віра, благочестя, православність*), «віра в Бога» (*віра, благочестя, релігійність*), досвідченості людини: «настанови, поради» (*наука, ініціатива, мораль*), «умілість, вправність» (*талант, майстерність, мистецтво*), рис її характеру – «витримка, холонокровність» (*мужність, терпіння, самовладання*), доброзичливого ставлення до інших – «увага» (*чуйність, уважність, опікування*), суспільної оцінки людських якостей: «солідність, серйозність» (*повага, авторитет, відповідальність*), «висока якість, довершеність» (*довершеність, благородство, майстерність*), «спільна відповідальність» (*соборність, солідарність, відповідальність*).

Шоста підмножина характеризується двадцять однією ГС, актуалізуючи форму, спосіб та період існування: «усе живе, що оточує» (*життя, мир*), «рослина(ни)» (*природа, культура*), «перебування не в неволі» (*воля, свобода*), «привілля» (*воля, простір*), «дозвілля» (*час, свобода*), «період часу, вік, літа» (*життя, час*), характер дій та спосіб їхнього виконання: «злагодуєність, організованість» (*порядок, гармонія*), «бажання, хотіння» (*воля, мрія*), «поведінка тварин, птахів, комах» (*природа, розум*), «сприйняття, розуміння навколишнього» (*розум, свідомість*), «захист, охорона інтересів» (*право, опікування*), «спосіб виконання, метод здійснення» (*порядок, стиль*), «дотримання вимог дисципліни» (*порядок, дисциплінованість*), «наказ, вимога, розпорядження» (*воля, закон*), «манера словесного викладу» (*мова, стиль*), властивості людини: «фізичні особливості людини» (*природа, врода*), «природжені властивості, нахили» (*природа, таланти*), «добре ім'я» (*честь, слава*), «невинність, цнотливість» (*честь, доброчесність*), «розсудливість» (*розум, раціоналізм*), «інтелект, розумові здібності» (*розум, ментальність*).

До складу сьомої підмножини входять вісімнадцять ГС, серед яких «переносне, іронічне значення» розкриває семантику іменників *закон* й *добро*, що вживаються у жаргівливих розмовних виразах; а «перебіг подій, збіг обставин», що не залежать від бажання, волі людини, характеризує лексичне значення слів *доля* й *удача*. Спільні ГС «навчання», «сукупність знань» містяться у семантиці синонімічно зв'язаних лексичних одиниць *наука* й *освіта*. Сутність територіальної цілісності з точки зору обмеженого простору й індивідуальної власності еспліктується ГС «країна» та «маєток, помістя, володіння» як структурними компонентами змісту семантично близьких аксіономенів *державна* й *батьківщина*. Психічні відчуття людини, її стан та ставлення до інших у досліджуваній підмножині представлені ГС «думка(и), відчуття»

(*мрія, свідомість*), «самоповага» (*гордість, достоїнство*), «життєрадісність» (*щастя, оптимізм*), «самостійність» (*ініціатива, суверенітет*), «глибока приязнь» (*любов, благоговіння*), «довіра» (*віра, легітимність*). Інші досліджувані ГС вживаються для специфікації рівня освіти, знань – «освіченість» (*культура, освіта*), результату творчої діяльності людини – «твір (твори), витвір» (*праця, мрія*), справжності, явності – «правдивість» (*правда, істина*), тези, викладу власних думок, поглядів – «положення, твердження, судження» (*істина, логіка*), зовнішніх властивостей – «зовнішні ознаки, риси» (*врода, стиль*), інституцій – «система закладів, установ» (*освіта, правосуддя*).

Восьма підмножина двадцяти ГС стосується релігійних поглядів, переконань людини: «побожність, набожність» (*благоговіння, благочестя*), «додержання приписів релігії» (*аскетизм, благочестя*), її чеснот: «чуливість» (*співчуття, чуйність*), «хорообрість, відвага» (*мужність, сміливість*), «людинолюбство» (*гуманізм, людяність*), «самопожертва» (*альтруїзм, самовіданність*), «старанність, сумлінність» (*ретельність, старанність*), «працелюбність» (*працьовитість, трудолюбство*), пристойного поведіння, обходження з ким-небудь: «вияв жалості» (*співчуття, милосердя*), «підтримка, схвалення» (*співчуття, солідарність*), «турбота» (*уважність, турботливість*), «гарні манери» (*вихованість, пристойність*), «володіння своїми почуттями» (*вихованість, самовладання*), «безкорисливе піклування, нагляд» (*опікування, альтруїзм*), міжособистісних відносин, взаємин: «погодженість, гармонія» (*гармонія, злагода*), «справедливий суд» (*справедливість, правосуддя*), «братство» (*побратимство, дружба*), а також вказує на вродливу дівчину або жінку – «красуня» (*краса, грація*), те, що дає добрі наслідки в чому-небудь, зиск – «матеріальна вигода» (*благо, користь*) та ступінь підготовленості до виконання справ – «поінформованість, обізнаність» (*знання, компетентність*).

Дев'ять підмножин однофункціональних ГС характеризуються шістдесят дев'ятьма найменуваннями, які розкривають семантику вісімнадцяти-десятизначних аксіономів: «все пережите, зроблене», «біографія», «жива істота», «щось дороге, необхідне, важливе» (*життя*); «чистота», «розташування, розміщення», «режим життя», «упорядкованість, лад», «шикування війська, підрозділів» (*порядок*); «особисте життя вдома», «звільнення від кріпацтва» (*воля*); «навколишнє середовище», «місцевість» (*природа*); «дихання», «повітря», «запах», «аромат» (*дух*); «законодавство», «підстава, можливість», «перевага, привілей» (*право*); «тривалість», «класицистична єдність», «проміжок, відрізок», «епоха», «сприятливий, потрібний момент» (*час*); «інстинкт», «доцільність» (*розум*); «відомість», «бойовий поклик, ура», «героїчні подвиги», «чутка, звістка», «поговор, пересуд», «безчестя, ганьба» (*слава*); «здатність говорити, висловлюватися», «знакова система», «мовлення», «чий-небудь слова, вислови», «розмова, бесіда», «звуки розмови», «публічний виступ, промова», «засіб спілкування» (*мова*); «зовнішній вияв задоволення» (*щастя*); «відсутність вороженечі, боротьби», «мирна праця», «земля», «громада, народ», «світське, мирське життя» (*мир*); «кохання», «інтимність», «внутрішній, духовний потяг», «пристрасть» (*любов*); «матеріальні, духовні цінності», «рівень розвитку суспільства», «культутивування», «мікроорганізми» (*культура*); «основне положення науки», «що-небудь неминуче, незаперечне», «релігійні догми» (*закон*); «благо», «майно» (*добро*); «умови життя», «майбутнє» (*доля*); «легкість», «простота, невимушеність» (*свобода*); «уособлення суспільних класів», «трудова процес фахівця», «труд, робота, служба», «матеріалізований результат роботи», «функціонування машин, механізмів» (*праця*).

Десяту підмножину утворюють сімдесят п'ять однофункціональних ГС, які містяться у лексичних значеннях мовних одиниць із середнім ступенем полісемії (дев'яти-двозначні аксіономи): «порядок» (*правда*); «напхнення, енергія», «центральна фігура», «заглибина» (*душа*); «враження», «загадка, спогад», «запас інформації», «запам'ятовуючий пристрій» (*пам'ять*); «фантазія», «привид, примара», «щось нереальне, нездійсненне» (*мрія*); «тривимірна протяжність», «великий обшир, просторін», «площа» (*простір*); «тип елементної бази», «міркування, умовиводи» (*логіка*); «грошовий штраф» (*віра*); «притомність», «знайомство» (*свідомість*); «події минулого», «повідання, розповідь», «пригода, випадок, факт» (*історія*); «гарні краєвиди» (*врода*); «велика насолода», «раювання» (*блаженство*); «почин», «провідна роль», «висування нових ідей», «заповзятливість» (*ініціатива*); «надмірно висока думка про себе», «зневага до інших» (*гордість*); «навчально-виховні заходи», «письменність, грамотність» (*освіта*); «жанр», «літочислення», «палічка для писання» (*стиль*); «узагальнення», «досвід», «що-небудь складне, трудне» (*мудрість*); «стриманість», «відмовлення від життєвих благ», «відлюдництво», (*аскетизм*); «хист, обдаровання» (*талант*); «почуття жалю» (*співчуття*); «титул, чин, звання» (*достоїнство*); «зможність», «зрілість» (*мужність*); «міцність», «символ», «апарат влади» (*державна*); «оздоба, прикраса», «слава» (*краса*); «співзвуччя», «частина теорії музики», «милослухність», «музичний інструмент» (*гармонія*); «сумління» (*совість*); «здатність творити, бути творцем» (*творчість*); «змілець, володар» (*Бог*); «кожний індивід», «постать» (*людина*); «повчальний висновок» (*мораль*); «живидке реагування» (*чуйність*); «належність до дворянського роду» (*благородство*); «перемога» (*успіх*); «спадщина», «вітчизна», «місце зародження, походження» (*батьківщина*); «поблажливість» (*толерантність*); «самопочуття» (*здоров'я*); «духовне збагачення», «єдність території» (*соборність*); «рівноправність» (*рівність*); «сподівання» (*надія*); «тонкий розрахунок, хитрування» (*дипломатія*); «товариш молодого» (*дружба*); «теплі, ніжні почуття», «уподобання» (*симпатія*); «привітність», «ласка» (*доброта*); «дари природи» (*благо*); «художнє відображення дійсності» (*мистецтво*); «витонченість» (*грація*); «юстиція», «судочинство» (*правосуддя*); «криси, властиві святому», «святиня» (*святість*); «частування», «гостинне приймання» (*гостинність*); «помилування» (*милосердя*); «пристойна поведінка» (*пристойність*); «страждання» (*терпіння*); «життєздатність» (*вітальність*); «поліпшення, удосконалення» (*прогрес*); «обов'язок» (*відповідальність*); «оволодіння основами, глибинами професії» (*професіоналізм*); «зберігання значення параметрів» (*надійність*); «гарантія від посягань» (*недоторканість*); «громадська вага» (*гідність*); «законність» (*легітимність*); «почуття подяки», «готовність віддячити» (*вдячність*); «основний закон держави», «будова організму» (*конституція*); «любов до Батьківщини, народу», «відданість» (*патріотизм*).

Дві однофункціональні ГС, що входять до складу лексичних значень моносемічних слів на позначення духовно-культурних цінностей українського народу, формують одинадцять підмножин: «громадянські права, обов'язки» (*громадянськість*); «колективна співпраця» (*колективізм*).

Окремо в роботі виділяємо ГС комбінованої функціональності, до яких відносимо «властивість/якість за значенням» та «абстрактний іменник до...».

ГС «властивість/якість за значенням» об'єднує як багатозначні іменники *мудрість, справедливість, толерантність, добродішність, майстерність, соборність, щирість, чесність, сміливість, вихованість, святість, гостинність, порядність, дисциплінованість, турботливість, компетентність, ретельність, старанність, працьовитість*, так і однозначні аксіономи *ввічливість, вірність, гречність, інтелігентність, лагідність, підприємливість, поміркованість, смиренність, стриманість, цивілізованість, щедрість*.

ГС «абстрактний іменник до відповідного прикметника» зустрічається у лексичних значеннях п'ятнадцяти аксіономів, зокрема в словах із середнім ступенем полісемії *незалежність, людяність, надійність, недоторканність, при-*

стойність, рівність, довершеність вона займає перше місце в переліку лексичних значень, а в моносемантах *акуратність, духовність, лояльність, наполегливість, неупередженість, об'єктивність, родинність, унітарність* виступає єдиним конституюнтом їхньої семантичної структури.

Висновки дослідження. Провівши кількісний та якісний аналізи семного складу аксіономенів у сучасній українській мові, спостерігаємо, що 320 ГС у складі лексичних значень аксіономенів сучасної української мови передають риси характеру, внутрішній світ суб'єкта пізнання, відносини з іншими членами суспільства, фактичність, духовний стан, інституціональні чинники, форми буття.

Досліджувані одинадцять підмножин багатofункціональних, однофункціональних та ГС комбінованого характеру являють собою комплекси, на яких базується структура ціннісної картини світу українського народу.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в поглибленому вивченні ціннісних парадигм англійського та французького мовних соціумів, досліджуючи багатозначну та моносемічну структуру аксіономенів.

Література:

1. Сорока Т. В. Семантичні особливості аксіологічних категорій / Т. В. Сорока // Теоретические и прикладные проблемы русской филологии: научно-методический сборник. – Вып. XXI. / отв. ред. В. А. Глушенко. – Славянск : СГПУ, 2011. – С. 74–82.
2. Сорока Т. В. Семантичні особливості аксіономенів із середнім ступенем полісемії (на матеріалі сучасної української мови) / Т. В. Сорока // Теоретические и прикладные проблемы русской филологии : научно-методич. сб. / отв. ред. В. А. Глушенко; отв. за вып. В. М. Калинин. – Славянск : Предприниматель Маторин Б. И., 2012. – Вып. XXIII. – С. 106–111.
3. Сорока Т. В. Семантична структура багатозначних аксіономенів сучасної української мови / Т. В. Сорока // Вісник Донбаського державного педагогічного університету. Серія : Філологічні науки : збірник наукових праць / [за заг. ред. проф. В. А. Глушенка]. – Слов'янськ: ДДПУ, 2013. – Вип. 1. – С. 43–51.
4. Словник української мови – СУМ : у 11-ти т. / [І. К. Білодід та ін.]. – К. : Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 1–11.

УДК 81'373.7:811.161.2:811.112.2:811.111

О. Г. Сошко,

Академія муніципального управління, м. Київ

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗНИХ ПОРІВНЯНЬ ІЗ ЗООМОРФНИМ КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЛЮДИНИ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, НІМЕЦЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

У статті проаналізовано спільну та відмінну мотивацію формування фразеологічного значення та лінгвокультурні особливості образних порівнянь із зооморфним компонентом на позначення емоційних характеристик людини в українській, німецькій та англійській мовах.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, компаратив/образне порівняння, зооморфний компонент, семантична структура, структурно-семантичний аналіз.

В статье проанализирована общая и различная мотивация формирования фразеологического значения, а также лингвокультурные особенности образных сравнений с зооморфным компонентом, означающих эмоциональные характеристики человека в украинском, немецком и английском языках.

Ключевые слова: фразеологическая единица, компаратив/образное сравнение, зооморфный компонент, семантическая структура, структурно-семантический анализ.

The article is focused on the semantic peculiarities of comparative phraseological units with zoomorphic component denoting emotional characteristics in English, German and Ukrainian. Common and different motivations of comparative phraseological meaning formation and their respective linguocultural peculiarities are analysed.

Key words: comparative phraseological unit, phraseological simile, zoomorphic component, semantic structure, structural-semantic analysis.

Зооморфна компаративна фразеологія – це одна з найпоширеніших та стародавніх форм мовної номінації. Фразеологічний образ формується на основі уявлень людини про ту чи іншу тварину, причому назва тварини послідовно пов'язується як з об'єктом, що володіє певними властивостями, так і з його символічним значенням.

Проблеми фразеологічної семантики, а також питання структури і семантики компонента у складі компаративного фразеологізму, вивчалися вітчизняними мовознавцями на матеріалі різних мов [1; 4; 6; 8 та ін.].

Дана розвідка на матеріалі української, німецької й англійської мов досліджує образне порівняння із зооморфним компонентом у складі фразеологічних одиниць, які позначають емоційні характеристики людини.

Об'єктом нашого дослідження виступають українські, німецькі та англійські образні порівняння, які позначають емоційні риси людини та містять у своєму складі зооморфний компонент. **Предметом** дослідження є структурно-семантичні особливості цих одиниць.

Мета статті полягає у визначенні семантичних особливостей компаративних фразеологізмів із зооморфним компонентом на позначення емоційних рис людини та виявлення спільних та відмінних рис цих фразем у досліджуваних мовах.

Більшість компаративних зворотів, що позначають емоційні властивості, мають досить прозору структуру значення і є вмотивованими. Основою порівняння можуть виступати **зооморфні назви**. Внаслідок своєї міфологізації на ранніх стадіях розвитку людства, тварини протягом довгого часу слугували наочною парадигмою, відношення між елементами якої могли використовуватися в ролі певної моделі життя людського суспільства й природи взагалі. При цьому окремі елементи зооморфного коду мають постійно закріплені за ними смисли і набували здатність виступати класифікаторами, які умовно-символічно передають певну ситуацію або характеристику [5, с. 440-441]. Слід зазначити, що образи одних тварин часто входять до складу компаративних зворотів всіх досліджуваних мов, а інші зустрічаються рідше або на матеріалі окремої мови.

Зооморфізм укр. *собака* у складі цих зворотів виражає широкий спектр емоційних властивостей. Деякі з них вживаються в іронічному значенні: *відважений як пес за плотом* «про боягузливую людину» [ССНП, с. 113], *веселий як цуцик на прив'язі* «дуже сумний» [тж., с. 160], ірон. *любить як собака палицю (редьку, цибулю)* «уживається для повного заперечення змісту зазначеного слова; зовсім не любити» [СФУМ, с. 674]. Значення деяких фразем обумовлюється поведінкою цієї тварини за певних обставин: *радіти мов собака, який зірвався з ціпу* «дуже, нестримно» [тж., с. 673], *боятися як (мов) скаженого (скаженої) собаки* «дуже боятися» [СФУМ, с. 674].

У більшості німецьких фразеологічних зворотів відбувається деталізація різновидів собак за породою або за їх хазяїном – людиною певного роду діяльності, що відбивається на значенні фраземи в цілому. Так, нечуйна, безсердечна, бездушна людина характеризується фраземами: *j-d hat ein Gemüt wie ein Fleischerhund* [НУФС: 1, с. 256; НРФС, с. 211] (досл. «хто-н. має вдачу/душу як собака м'ясника»), *ein Gemüt haben wie ein Schlachthund* [НУФС (уп), с. 159] (досл. «вдачу/душу мати як у собаки різника худоби»). Порівняння із собакою рибалки породжує інші конотації: *wegsein wie Fischers Hund* 1. «бути дуже довго відсутнім»; 2. «тривалий час бути в пригніченому настрої» [тж., с. 61] (досл. «бути відсутнім як собака рибалки»). Для позначення певних емоційних властивостей у зворотах згадується така порода собак, як мопс. Через особливий вираз морди цієї тварини [Rö, с. 1049] порівняння з нею характеризує таку емоцію, як нудьга: *sich langweilen wie ein Mops* «дуже нудьгувати» [НУФС (уп), с. 121] (досл. «нудьгувати як мопс»); жвавий та веселий характер собаки породжує порівняння: *sich freuen wie ein Mops* «дуже радіти» [тж.] (досл. «радіти як мопс»), *wie der Mops im Paletot* «жвавий, бадьорий, веселий, життєрадісний, безтурботний» [тж.] (досл. «як мопс у пальто»). Останній вираз з'явився у 1870 році у вигляді жарти, що пародіює вірші в сімейній книзі для пам'ятних записів, які були дуже популярними на той час: *Lebe glücklich, lebe froh / Wie der Mops im Paletot!* [Rö, с. 1049] (досл. «живи щасливо, живи радісно, як мопс у пальто»).

Основою внутрішньої форми компаративу з компонентом-партоном *Hundeschnauze* «собача морда» виступає температурна характеристика, адже відомо, що у здорового собаки ніс завжди холодний: нім. *kalt (kühl, gleichgültig) wie eine Hundeschnauze* «холодний, бездушний, нечулий» [НУФС: 1, с. 355; НУФС(уп), с. 86] (досл. «холодний (прохолодний/байдужий) як собача морда»).

Внутрішню форму фраземи англ. *like (as pleased) as a dog with two tails* «дуже задоволений, у захваті» [БАРФС, с. 220] (досл. «задоволений як собака з двома хвостами») визначає гіперболізація поведінки цієї тварини, яка, коли бачить знайому людину, радісно крутить хвостом – у даному разі так швидко, що здається, що цих хвостів два.

Образні паралелі між собою та тваринним світом людина, свідомо чи мимовільно, проводила упродовж віків. Порівняння полохливої людини із зайцем є у письменника-сатирика Лукіана, який жив у II ст., тобто аж у часи античності [7, с. 101]. У своїй багатотомній праці «Життя тварин» Альфред Брем помітив приклад Вільдунгена (Oberforstmeister Ludwig von Wildungen (1754-1822)) про недругів зайця: *Menschen, Hunde, Wölfe, Züchse, / Katzen, Marder, Wiesel, Füchse, / Adler, Uhu, Raben, Krähen, / Jeder Habicht, den wir sehen, / Elstern auch nicht zu vergessen, / Alles, alles will ihn fressen* (цит. за [7, с. 132–133]). Актуалізація атрибутів «боязкий», «полохливий» у компаративах із «зайцем» відбувається у всіх порівнюваних мовах: укр. *трусується як заєць* «про дуже боягузливу людину» [ССНП, с. 58], *сміливий як заєць* [тж.], *жахається як заєць* [тж.], *боязкий як стріляний заєць* [тж.]; нім. *ein Herz haben wie ein Hase* «бути боязливим» [НУФС (уп), с. 76] (досл. «мати серце як у зайця»), *furchtsam wie ein Karnickel* «дуже боязливий, хто-н. трусується як заєць» [тж., с. 91] (досл. «боязливий/боягузливий як криль»); англ. *(as) timid as a hare* «т.с.» [БАРФС, с. 360], *(as) scared as a rabbit* «переляканий до смерті» [тж., с. 616].

Такі якості, як хоробрість, виражаються порівнянням із левом: англ. *(as) bold (brave) as a lion* «хоробрий як лев» [БАРФС, с. 463], а енергійність і темпераментність – із тваринами, які швидко переміщуються як горизонтально, так і вертикально: нім. *flink wie ein Eichhörnchen* [НУФС: 1, с. 330] (*Eichhörnchen* зоол. «білка»).

Як ми бачимо, компоненти-зооморфи у різних мовах можуть профілювати різні емоційні характеристики. Так, образ коня може позначати в українській фразеосистемі здоров'я і веселість: *здоров як кінь* «про здорового, веселого хлопця» [ССНП, с. 66], а у німецькій – чуливість: *nervös wie ein Rennpferd* «дуже полохливий, чуливий» [НУФС (уп), с. 146] (досл. «нервовий/дратівливий як скакун»). Компонент *kit* в англійській мові трапляється у складі порівнянь, що позначають знервованість або сум: *(as) nervous as a cat* «дуже знервований» [БАРФС, с. 134] (досл. «знервований як кіт»), розм. *(be, seem, run about) like a cat on hot bricks* «дуже знервований та стурбований» [LDEI, с. 49] (досл. «бути як кіт на розпеченій цеглі»), *(as) melancholy as a cat* «дуже сумний; що впав у відчай» [АУФС, с. 670] (досл. «меланхолійний як кіт»). Іронічна фразема укр. *несміливий як кіт коло сала* «дуже сміливий» [ССНП, с. 69] підкреслює особливості поведінки тварини щодо їжі.

Фразеологічні звороти австралійського походження містять компоненти-назви тварин, які трапляються тільки на Австралійському континенті. Пейоративне значення фраземи англо-австрал. розм. *(as) miserable as a bandicoot* «жалюгідний, нещасний» [БАРФС, с. 64] (досл. «нещасний як сумчастий пацюк») зумовлене, вірогідно, негативним ставленням власне до самої тварини, яка є шкідником. Іншу конотацію має фразема англо-австрал. розм. *(as) happy as a possum up a gum-tree* «безмежно щасливий; на сьомому небі» [тж., с. 596] (досл. «щасливий як опосум на евкаліпті»), внутрішню форму якої визначає передача уявного настрою тварини, що знаходиться у своєму природному середовищі.

В ролі інших зооморфних компонентів у фразеологічних зворотах використовуються:

Компоненти-орнітономи. Гіперонім «пташка» символізує жвавість, веселість, безтурботність (пор.: О.С. Пушкін *Птичка божия не знает / Ни заботы, ни труда; / Хлопотливо не сеивает / Долговечного гнезда* (поема «Цыганы», 1824); у біблійному тексті: *Спогляньте на птаство небесне, що не сіють і не жнуть, ані збирають у клуню; от же Отець ваш небесний годувє їх.* (Матей 6, 26)); це визначає загальну позитивну конотованість відповідних порівнянь як із гіперонімом, так і з деякими гіпонімами: укр. *весела як пташка* «про веселу, жваву дівчину» [ССНП, с. 123], *веселий як горобець* «про веселу, жваву людину» [тж., с. 39]; нім. *sich freuen wie ein Schneekönig/Schneesieber* «не тямити себе від радощів» [НУФС (уп), с. 161] (досл. «радіти як кропивник»); англ. *(as) blithe as a bird* «дуже веселий, безтурботний» [АУФС, с. 145] (досл. «веселий як пташка»), *(as) cheerful (happy/gay) as a lark* [БАРФС, с. 437; АУФС, с. 211] (досл. «веселий/щасливий як жайворонок»). Значення змінюється, коли птах опиняється під дощем. Загальновідомо, що у мокру погоду пір'я намокає і пташка почувається незатишно і виглядає непривабливо, що й зумовлює негативне значення порівнянь: укр. *дрижить як мокра курця* «про перелякану людину» [ССНП, с. 79], *надувся як квочка в дощ* «про невдоволену, сердиту людину» [тж., с. 65], *як ворона обмочена* «про сумну, пригнічену людину» [тж., с. 32], *як мокре курча* «т.с.» [тж., с. 80]; нім. *traurig wie ein Huhn im Regen* «бути у пригніченому настої» [НУФС (уп), с. 83] (досл. «сумний/жалюгідний як курка у дощ»).

Узагалі ж різні види птахів можуть символізувати різні емоційні характеристики. Компонент укр. *сич*/англ. *owl* вживається у компаративах на позначення таких якостей, як невдоволеність, сердитість, передаючи їх і безвідносно до погоди: укр. *як (мов, ніби) сич* зі сл. «надутися», «надутий» і т. ін., 1. «дуже, надзвичайно»; 2. зі сл. «ходити», «бути» і т. ін., «невеселий, похмурий» [СФУМ, с. 649], *надувся (насуписья, насунописья) як сич* «про невдоволену, сердиту людину» [ССНП, с. 136]; англ. *(as) grave as an owl* «похмурий, насуплений, дивиться як сич» [БАРФС, с. 557]. *Cockerel* «півень» символізує відчайдушну сміливість, нерозважливу хоробрість: англ. *(as) game as a cockerel* [тж., с. 159] (досл. «сміливий, як півень»), що, вірогідно, пов'язано із розведенням цих птахів та їх використанням як бійцівських.

Компоненти-ентомоніми. У слов'янській міфології комахи – це хтонічні тварини, які сприймаються як нечисть (крім бджоли й сонечка), та, подібно до гадів, потребують ритуального вигнання. Вважалося, що комахи, як і гади, мають дия-

вольську природу – диявол створив мух, ос, шершнів, джмелів. За українськими народними віруваннями, мошки, комари, мухи виникли з попелу; згідно з південнослов'янськими легендами, блохи, мухи та комари пішли від іскр, що виникли від зміїного удару хвостом по вугіллю [3].

Українські фразеологічні звороти з компонентом-ентомонімом мають переважно негативну конотацію: ірон. *як (мов, ніби) сонна муха* «млявий, інертний, байдужий і т. ін.» [СФУМ, с. 413], *як (мов, наче) оса* 1. «сердитий, роздратований і т. ін.»; 2. зі сл. *лізти, вцепитися, роїтися* і т. ін. «в'їдливо, невідступно (переслідувати, дошкуляти, набридати і т. ін. кому-небудь)» [Тж., с. 469], а фразема з компонентом нім. *Maikäfer* «хрущ» має цілком позитивне забарвлення: *vergnügt wie ein Maikäfer* «у веселому настрої, дуже радісний» [НУФС (уп), с. 114] (досл. «веселий/радісний як хрущ»).

В англійській фразеології із ряду комах веселість та життєрадісність уособлює cricket/grig «цвіркун/коник»: розм., достатньо заст. *(as) merry (chirpy, lively) as a cricket* «дуже щасливий, веселий, життєрадісний, повний життя» [БАРФС, с. 185, 499; АУФС, с. 211; LDEI, с. 217], *(as) lively (merry) as a grig* «т.с.» (звідси зворот *a merry grig* «весела людина») [БАРФС, с. 333].

Назви риб і холоднокровних тварин. Порівняння із рибою та жабою, внаслідок того, що вони є холоднокровними істотами, актуалізує семи «нечутливість», «холодність» у їх проекції на афективно-емоційну сферу: нім. *j-d ist kalt wie ein Fisch* «хто-н. холодний як риба, нечутливий» [НУФС: 1, с. 213; НУФС(уп), с. 61], *kalt wie ein Frosch* «нечутлива; статеві холодна» [НУФС (уп), с. 63] (досл. «холодна як жаба»). Крім того, риба, що перебуває у власному середовищі, може символізувати здоров'я і щастя (задоволення) [3]: нім. *glücklich wie ein Fisch im Wasser* «повністю щасливий» [Rö, с. 449] (досл. «щасливий як риба у воді»). *Pochуватися як риба у воді* означає відчувати повний комфорт.

Порівняння із вугром (нім. *zittern wie ein Aal* «бути полохливим» [НУФС (уп), с. 13] (досл. «тремтіти як вугор»)), можливо, обумовлене поведінкою цієї риби у природі: вугор активний тільки вночі, а вдень ховається в природних укриттях або занурюється у мул [2].

Підставу для виникнення фразеологізмів із компонентом *Stint* «корюшка» надав німецький проповідник Фрідріх Вільгельм Август Шмідт, який в 1795 році у своєму вірші згадав цю маленьку рибку: *Vom Störche bis zum Spatz sich freut, / Vom Karpfen bis zum Stint!* [Rö, с. 1559] (досл. «від лелеки до горобця радіють, від карпа до корюшки»). Таким чином, компаративні звороти з цим компонентом позначають радість і веселість: *vergnügt wie ein Stint* «дуже задоволений» [НУФС (уп), с. 174] (досл. «веселий/радісний як корюшка»), *sich freuen wie ein Stint* «т.с.» [Тж.] (досл. «радіти як корюшка»).

Отже, аналіз фразеологічних компаративних образів, які формуються за допомогою зоонімів, продемонстрував як універсальність структурно-семантичних моделей образних порівнянь на позначення емоційних рис людини, так і їх національну специфіку у кожній із досліджуваних мов.

Перспективним у даному напрямку є розгляд інших продуктивних семантичних моделей компаративних фразеологізмів на позначення емоційних характеристик людини, а також подальше визначення їх універсальних або диференційних рис та етнокультурної специфіки.

Література:

1. Алефіренко М. Ф. Компаративні фразеологізми. Методичні розробки з курсу загального мовознавства. – К. : Київський державний педагогічний інститут ім. О. М. Горького, 1976. – 27 с.
2. Вікіпедія, вільна енциклопедія – Вікімедіа Україна, 2009 [Електронний ресурс]: – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/>
3. Краткая энциклопедия символов – Peter Greif's Simbolarium, 2011, [Електронний ресурс]: – Режим доступу : www.simbolarium.ru
4. Мізін К.І. Компаративні фразеологічні одиниці сучасної німецької мови: шляхи утворення та ідеографія: Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2004. – 19 с.
5. Мифы народов мира. Энциклопедия. (В 2 томах) / Гл. ред. С. А. Токарев. – 2-е изд. – М. : «Советская Энциклопедия», 1987 – 1988. – Т. 1: А – К. – 1987. – 674 с.
6. Найда А. М. Стійкі народні порівняння як об'єкт фразеології (семантичний і структурний аспекти): Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01 / Дніпропетровський нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2001. – 19 с.
7. Ужченко В. Д. Народження і життя фразеологізму. – К. : Рад. школа, 1988. – 279 с.
8. Щепка О. А. Функціонально-семантичне поле компаративності: Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01 / Таврійський нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. – Сімферополь, 2008. – 22 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

АУФС – Англо-український фразеологічний словник / Уклад. К. Т. Баранцев. – 3-тє вид., стер. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006. – 1056 с.

БАРФС – Большой англо-русский фразеологический словарь: Около 20000 фразеологических единиц / А. В. Кунин. – 6-е изд., исправл. – М. : Живой язык, 2005. – 944 с.

НРФС – Бинович Л. Э., Гришин Н. Н. Немецко-русский фразеологический словарь. Под ред. д-ра Малиге-Клаппенбах и К. Агрикола. Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : «Русский язык», 1975. – 656 с.

НУФС – Німецько-український фразеологічний словник / Уклали В. І. Гаврись, О.П. Пророченко. – В 2 т. – К. : Радянська школа, 1981. – Т. 1. – 416 с., Т. 2. – 384 с.

НУФС(уп) – Німецько-український фразеологічний словник (усталені порівняння) / [уклад. К. І. Мізін]. – Вінниця : Нова книга, 2005. – 304 с.

ССНП – Словник стійких народних порівнянь / [уклад. О. С. Юрченко, А.О. Івченко]. – Х. : Основа, 1993. – 176 с.

СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка, 2008. – 1104 с.

LDEI – Longman Dictionary of English Idioms. – London : Longman Group UK Limited, 1996. – 387.

Rö – Röhrich, Lutz: Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. 3 Bd. / Lutz Röhrich. – Freiburg, Basel, Wien : Herder, 2003. – 1910 S.

І. Б. Стисло,

Львівський національний університет ім. Івана Франка, м. Львів

ОПОЗИЦІЯ МОЛОДИЙ – СТАРИЙ У СВІДОМОСТІ НОСІЇВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ ДАНИХ АСОЦІАТИВНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ)

У статті розглянуто бінарну опозицію МОЛОДИЙ – СТАРИЙ в українській мові. Аналіз здійснено на основі даних, вилучених із асоціативного словника, який фіксує результати психолінгвістичного експерименту, проведеного із носіями української мови. Метою дослідження є експлікація стереотипних уявлень та фреймів, пов'язаних із членами цього протиставлення у свідомості мовців, за матеріалами асоціативного експерименту. Реакції, подані на запропоновані стимули молодий – старий, молода – стара і молодість – старість, ми проаналізували крізь призму значень, вказаних для лексем молодий і старий у лексикографічних джерелах.

Ключові слова: бінарна опозиція, фрейм, стереотип, асоціативний експеримент, стимул, реакція.

В статье рассмотрено бинарное противопоставление МОЛОДОЙ – СТАРЫЙ в украинском языке. Анализ осуществлен на основе данных, извлеченных из ассоциативного словаря, который фиксирует результаты психолингвистического эксперимента, проведенного с носителями украинского языка. Целью исследования является экспликация стереотипных представлений и фреймов, связанных с членами этого противопоставления в сознании говорящих, на материале ассоциативного эксперимента. Реакции, представленные на предъявляемые стимулы молодой – старый, молодая – старая и молодость – старость, мы проанализировали сквозь призму значений, указанных для лексем молодой и старый в лексикографических источниках.

Ключевые слова: бинарное противопоставление, фрейм, стереотип, ассоциативный эксперимент, стимул, реакция.

The article describes the binary opposition YOUNG – OLD in the Ukrainian language. The analysis was based on the data, excluded from the associative dictionary that records the results of the psycholinguistic experiment conducted with the native Ukrainian language speakers. The aim of the research is the explication of the frames and stereotypes associated with members of this opposition in the minds of the speakers on the material of the associative experiment. Reactions submitted on the proposed incentives young – old and youth – old were analyzed in the light of the meanings given for the lexemes young and old in the lexicographical sources. The results of the research showed that most of the reactions mentioned by the respondents of the male and female sex explicate the number of meanings that were fixed in the dictionaries of the Ukrainian language, which embody the corresponding frames in the minds of the speakers related to the knowledge about the age, internal and external features of human, about wedding, about the period of the being of the plants, animals and inanimate objects and so on. Some of them reveal the opposed typical features that characterize young / old, such as, power / infirmity, health / illness, experience / inexperience, joy / sadness. Some reactions point to the opposite member of the opposition, indicating the importance of this opposition for Ukrainian language and culture. In addition, we revealed an association between the opposition YOUNG – OLD and the archaic binary opposition LIFE – DEATH in the minds of the native Ukrainian language speakers.

Key words: binary opposition, frame, stereotype, associative experiment, stimulus, reaction.

Явище бінарної опозиції неодноразово ставало предметом дослідження мовознавців, культурологів, етнолінгвістів і фахівців у галузі семіотики. Зокрема, цією проблемою займалися та продовжують займатися такі видатні лінгвісти, як С. Бартмінський [11], О. Золотарьов [1], В'яч. Іванов, В. Топоров [2]; М. Толстой і С. Толстая [7, 8, 9], Б. Успенський [10] та ін. Серед українських науковців протиставлення досліджують О. Левченко [3], С. Мартінек [4], О. Снитко [5], О. Тищенко [6] та ін.

В'яч. Іванов і В. Топоров виявили в архаїчній слов'янській культурі низку ключових бінарних опозицій, серед яких, зокрема, знаходимо протиставлення СТАРШИЙ – МОЛОДШИЙ [2, с. 64].

Опозиція МОЛОДИЙ – СТАРИЙ є важливою для української лінгвокультури, про що свідчить значна кількість фразеологізмів та народних прислів'їв і приказок, проте вона ще не стала предметом ґрунтовних лінгвістичних праць, що зумовлює актуальність вивчення цього протиставлення.

Метою статті є експлікація стереотипних уявлень та фреймів, які пов'язані з опозицією МОЛОДИЙ – СТАРИЙ у свідомості носіїв української мови, за результатами асоціативного експерименту (АЕ).

Основним методом, який використано у нашому дослідженні, є асоціативний експеримент, результати якого надають змогу виявити у свідомості сучасних носіїв української мови певні концептуальні структури (фрейми, архетипи, стереотипи тощо) які характеризують члени досліджуваного протиставлення [4].

Реакції на стимули *молодий – старий, молода – стара і молодість – старість*, отримані шляхом асоціативного експерименту, зафіксованого в «Українському асоціативному словнику» (УАС) [12], можна розділити на групи, які експлікують певні фрейми у свідомості респондентів, пов'язані із відповідними членами досліджуваної опозиції.

Значна частина реакцій називає осіб чоловічої і жіночої статі та експлікує значення, зафіксовані у тлумачному словнику української мови, для лексеми *молодий* 'який має небагато років, не досяг зрілого віку; юний' [13, с. 787] і корелятивне для лексеми *старий* 'який прожив багато років, який досяг старості; протилежне молодий' [14, с. 654]. Так, для стимулу **молодий** респонденти чоловічої статі подають реакції *чоловік* 10%; *хлопець* 8%; *дівчина, хлоп, чолов'яга* – по 1%, а респонденти жіночої статі – реакції *чоловік* 7,3%; *людина* 0,9%, *хлопець* 14,5%; *парубок* 2,7% [12, с. 191–192]. Подібні асоціації зафіксовані також для стимулу **молода**: чоловічі реакції *людина* 6,9%; *дівчина* 31,4%; *кобіта* 0,98%; жіночі – *людина* 15,9%; *жінка* 6,2%; *дівчина* 21,2% [12, с. 191].

На стимул **старий** респонденти чоловічої статі подали корелятивні реакції: *чоловік* 6,1%; *дідо* 1,02%; *дідусь* 3,1%; *дід* 18,4%; *баба, батьки, батька, старуха* – по 1,02%, а респонденти жіночої статі – *чоловік* 6,25%; *дід* 19,6%; *дідусь* 6,25%; *дідуган* 0,9%; *бабуся, батько* – по 0,9% [12, с. 302]. Аналогічні реакції вказано і для стимулу **стара**. Так, респонденти чоловічої статі подають наступні реакції: *людина* 1,7%; *баба* 19,1%; *бабця* 2,6%; *бабуся* 0,9%; *бабка* 1,7%; *жінка* 3,5% [12, с. 302]. Респонденти жіночої статі вказують такі реакції: *людина* 4%; *бабуся* 14%; *жінка* 8%; *баба* 7%; *бабця* 4%; *бабуня* 1%; *мати* 3%; *людина* 4% (пор. **старість** *баба* 1,8%; *бабуся* 2,7%; *бабця* 0,9%; *дед* 0,9%) [12, с. 302–303].

Низка зафіксованих реакцій стосується зовнішніх характеристик молодого / старого. Наприклад, жіночі реакції на стимул **молодий погляд, руки** – по 0,9% [12, с. 192] відображають певні ознаки зовнішнього вигляду. Так, асоціація **молодий погляд** вказує на свіжий, бадьорий вираз обличчя, проте він може бути як у молодих, так і в старших людей. Реакція *руки* вказує на те, що вони виглядають молодими – не спрацьовані, без мозолів. Наступна реакція *пірсинг* 0,9% [12, с. 192] вказує на зовнішній атрибут, який носить молодь.

Найбільш тісно молодість у свідомості носіїв української мови пов'язана із такою зовнішньою ознакою, як краса, що експліковано у численних асоціаціях на запропоновані стимули: **молодий** (чоловічі реакції *красивий* 3%; *гарний* 1%; жіночі – *красивий* 1,8%; *красень* 0,9%; *завжди красивий, гарна, гарний* – по 0,9%); **молода** (чоловічі реакції *красива* 3,9%; *і вічна краса, краса* – по 0,98%; *гарна* 1,96%; *чарівна* 0,98%; жіночі – *красива, краса* – по 1,8%; *вродлива, гарна і чарівна, чарівна* – по 0,9%); **молодість** (чоловічі реакції *краса* 1,01%; жіночі – *краса* 6,7%; *красота* 0,8%) [12, с. 191–192].

Респонденти чоловічої статі вказують також на стимул **молодий** реакцію *мода* 1% (пор. **молода мода** 0,98%) [12, с. 191–192]. Така асоціація може бути обумовлена тим, що молоді люди цікавляться модою, намагаються зовнішньо відповідати модним тенденціям, або ж тим, що бути молодим є модно.

Для протилежного члену досліджуваної опозиції – *старий* – у свідомості носіїв української мови стереотипними є такі зовнішні ознаки, як *сивина, зморшки* та ін., а також зовнішній атрибут *палиця*. Так, стимул **старий** викликав такі реакції, що характеризують людей старшого віку, як *сивий, зморшки, зморщене обличчя* – по 1,02% (чоловічі реакції); *зморшки* 2,7%; *борода* 0,9%; *сивий* 2,7% *палиця, палка (ціпок)* – по 0,9% (жіночі реакції); **стара сивина** 0,9% (чоловіча реакція); *зморшки, сивий* – по 1% (жіночі реакції); **старість** *зморшки, палка* – по 1,02% (чоловічі реакції); *зморшки* 4,5%; *зморшка, палка* – по 0,9%; *сивина* 1,8%; *сива* 2,7% (жіночі реакції) [12, с. 302–303].

Значна частина зафіксованих асоціацій експлікує значення, подане у тлумачному словнику для лексеми *молодий*, – ‘з особливостями, властивими тому, хто має небагато років’ («*Невістки, вони що? Молоді, дурні. Їх треба вчити, як на світі жити...*»; «*Молодий я, молодий, Повний сили та одваги...*») [13, с. 787]. Як бачимо із запропонованих прикладів, це тлумачення вказує на позитивні та негативні ознаки молодих людей. Асоціативний словник фіксує такі позитивні характеристики молодого, як *сила, здоров'я, щастя, радість, безтурботність*, та негативну – *недосвідченість*. Другий член протиставлення – *старий* – отримує корелятивну дефініцію – ‘не підходить для чого-небудь, не відповідати певним вимогам через старість’ [14, с. 654], яке містить лише негативну оцінку. Це значення експліковане у реакціях, що конкретизують такі ознаки старого, як *немічність, хворобливість, самотність, сум*. Позитивно марковані характеристики *мудрість, досвід*, зафіксовані в УАС, не виявлені у словникових тлумаченнях.

У низці поданих реакцій відображено протиставлювані ознаки *сила* у молодості і *немічність* у старості. Характеристику *сила* експліковано у наступних реакціях, вказаних респондентами чоловічої статі: для стимулу **молодий** – *повний сил* 1%; для стимулу **молодість** – *сила* 1,01% [12, с. 192]. Аналогічні реакції подають і респонденти жіночої статі: для стимулу **молодий** – *і сильний* 0,9%; для стимулу **молодість** – *сила* 0,8% [12, с. 192]. Стереотипне уявлення про стару людину, як про немічну, втілено у наступних реакціях: **старий** *немічний* 1,8%; **старість** *немічна* 0,9% (жіночі реакції); **стара** *немічна* 1,7%; **старість** *немічність* 3,1%; *неміч* 1,02%; *безпомічність* 1,02% (чоловічі реакції) [12, с. 302–303].

Фрейм, згідно з яким молода людина є здоровою, відображено у асоціаціях: **молодий** *здоровий* (чоловіча реакція 1%; жіноча – 0,9%); **молода** *здорова* 0,9% (жіноча реакція); **молодість** *здоров'я* (чоловіча реакція – 1,01%; жіноча – 0,8%) [12, с. 191–192]. Здоров'я, як типова ознака у молодості, у свідомості носіїв української мови протиставляється схильності до хвороб у старості, що зафіксовано у реакціях, які подають тільки респонденти чоловічої статі: **старий** *хвороба* 1,02%; **старість** *хвороби* 1,02% [12, с. 302–303].

У групі асоціацій експліковано емоції, відчуття, внутрішні переживання, які характеризують молодих та старших людей. Так, респонденти жіночої статі на стимул **молодий** подають реакції *щасливий* 1,8%; *щасливий поки* 0,9%; *щастя* 0,9%; на стимул **молода** – *щаслива* 0,9%; на стимул **молодість** – *щастя* 3,4%; [12, с. 191–192]. У свою чергу, важливою рисою молодої людини для чоловіків, згідно з результатами асоціативного експерименту, є безтурботність, що зафіксовано у наступних реакціях: **молодий** *безтурботний* 1%; **молодість** *безтурботна* 0,8%; *безтурботність* 1,7% [12, с. 191–192].

Ще одна внутрішня ознака, яка характеризує молодих людей, – *радість* – представлена у наступних реакціях: на стимул **молодий** *радісний* 1,8%; **молода** *радісна* 0,9% (жіночі реакції); **молодість** *радість* 9,1% (чоловіча реакція); *радість* 6,7%; *радісна* 0,8% (жіночі реакції) [12, с. 191–192]. Опозиційними до попередніх асоціацій є корелятивні реакції на стимул **старий** *сум* 0,9% (вказано респондентами жіночої статі) і на стимул **старість** *не радість* 23,5%; *сум, сумно* – по 1,02% (вказано чоловіками); *не радість* 8,1%; *смуток, сум* – по 0,9% (вказано жінками) [12, с. 302–303]. Наступні реакції конкретизують стереотипну ознаку, яка характеризує людей старшого віку, – *самотність*: **старість** *самотність* 2,7%; *самотня, одинока* – по 0,9% [12, с. 302–303]. Ці реакції подають тільки респонденти жіночої статі.

Низка зафіксованих асоціацій відображають типову рису молодого – *недосвідченість*. Так, на стимул **молодий** респонденти чоловічої статі вказують реакцію *недосвідчений* 1%, а на стимул **молода** – *недосвідчена* 0,98%; на стимул **молодість** респонденти жіночої статі подають реакцію *недосвідченість* 0,8% [12, с. 191–192]. Реакція, зафіксована для стимулу **молодий**, – *зелений* (серед респондентів чоловічої статі 1%, і серед респондентів жіночої статі 1,8%) [12, с. 191–192] експлікує фрагмент фразеологізму *молодий, та зелений*. Наступні реакції виявляють такі характерні ознаки старшої людини, як *мудрість, розум, досвідченість*, які протиставляються недосвідченості молодого. Зокрема, для стимулу **старий** чоловіки подають реакції *мудрий* 2,04% *обізнаний* 1,02%, а жінки – реакцію *мудрий* 0,9% [12, с. 302]. Подібні реакції вказано і для однокореневих стимулів **стара** *розумна* 0,9%; **старість** *пізнання, досвід, мудрість, розум* – по 1,02% (чоловічі реакції); *мудрість* 5,4%; *мудра, досвід* – по 0,9% (жіночі) [12, с. 302–303].

Семантична ознака ‘недосвідченість’ міститься у словниковому значенні ‘який недавно почав свою діяльність у якій-небудь галузі’ [13, с. 787], яке експліковане у великій частині зафіксованих реакцій на стимул **молодий**. Зокрема, реципієнти жіночої статі вказують відповідні реакції загального змісту *працівник, спеціаліст* – по 0,9% [12, с. 192]. Проте, більшість асоціацій із цього блоку конкретизують певні спеціальності. У відповідності до цього їх можна розділити на такі, що позначають професії спортивного напрямку (їх цілком очікувано вказують чоловіки, *альпініст* 1%; *спортсмен, футболіст* – по 1%); науково-освітнього (чоловічі реакції *викладач, викладачка, вчений* – по 1%; жіноча – *вчитель* 0,9%); міжнародного (чоловіча реакція *дипломат* 1%); медичного (чоловіча реакція *лікар* 1%); професії письмового жанру (чоловіча реакція *письменник* 1%; жіноча – *журналіст* 0,9%); політичного спрямування (чоловіки вказують *політик* 1%; жінки – *депутат* 0,9%) і військового (чоловіча реакція *стрілець* 1%) [12, с. 191–192].

Інший член опозиції – *старий* – у словнику отримує корелятивний фрагмент дефініції ‘який давно займається чим-небудь; досвідчений’ [14, с. 655], у якому конкретизовано семантичну ознаку ‘досвідченість’. Цей фрейм не такий актуальний у свідомості носіїв української мови, про що свідчать мало численні реакції, подані тільки респондентами чоловічої статі: *вчений, майстер, скрипаль* – по 1,02% [12, с. 302].

Серед інших, для стимулу **молодий** вказано реакцію *студент* (чоловіки – 1%; жінки – 2,7%) [12, с. 192]. У цьому випадку *молодий* виступає постійною ознакою, ядром значення слова *студент*. У лексикографічному тлумаченні ‘той, хто навчається у вищому або середньому спеціальному навчальному закладі’ [14, с. 799], ця сема для лексеми *студент*

не виявлена, але, як бачимо, вона є у стереотипних уявленнях, зафіксованих у результатах асоціативного експерименту.

Для стимулу **молодий** чоловіки подають також реакцію *дитя* 1%, а жінки – *діти* 0,9% [12, с. 192]. Відповідні реакції зафіксовано і для стимулу **молодість** (чоловіча – *дитинство* 2,02%; жіноча – *дитина* 0,8%) [12, с. 192]. Слід зауважити, що вони вказують на певну градацію, а саме, нарощення ознаки *молодий*.

Низка поданих реакцій на запропоновані стимули експлікує значення, зафіксоване для лексеми *молодий*, 'який недавно з'явився, народився, почав існувати, рости' [13, с. 787]. Корелятивне значення для лексеми *старий* – 'який давно народився, з'явився, почав рости (про тварин, рослини)' [14, с. 654]. Частина із цих реакцій стосується рослин: **молодий** *ліс* 2%; *пагін* 1% (чоловічі реакції); *ліс* 0,9%; *паросток* 1,8%; *дуб* 2,7%; *клен* 0,9% (жіночі реакції); **молодість** *дерево, паросток* – по 1,01% (чоловічі реакції); *квіти* 0,8% (жіноча реакція) [12, с. 191–192]. Відповідно, для стимулу **старий** респонденти чоловічої статі подають реакції *бук, дуб* – по 1,02%, а респонденти жіночої статі – *ліс* 0,9%; *дуб* 2,7%; для стимулу **стара** респонденти жіночої статі вказують реакції *верба, груша* – по 2%; *береза, липа* – по 1% [12, с. 302].

Інша частина цих асоціацій пов'язана із номінаціями тварин: **молодий** *кабан* 1% (чоловіча реакція); *кіль* 0,9% (жіноча); **молода** *тварина* 0,98% (чоловіча реакція) [12, с. 191–192]; **старий** *вовк, кінь, осел* – по 1,02% (чоловічі реакції); *собака* 1,8%; *пес* 0,9% (жіночі) [12, с. 302].

Реакція, подана на стимул **молодий**, *місяць* (чоловіки – 4%; жінки –11,8%) [12, с. 191] представляє окремий фрейм, який відображає наші знання про одну із фаз місяця, яка має номінацію *молодий місяць*.

Наступні асоціації експлікують словникове значення, вказане для словоформ *молоді* (*молодий, молода*) 'наречені або молоде подружжя' [13, с. 787], яке є характерним тільки для першого члена досліджуваної опозиції – *молодий*. Респонденти чоловічої статі для стимулу **молодий** подають реакції *весілля* 3%; *на весіллі, наречений* – по 1%; а для стимулу **молода** – *весілля, дружина, пара* – по 3,9%; *наречена, шлюб* – по 0,98% [12, с. 191–192]. Респонденти жіночої статі, відповідно, вказують реакції: **молодий** *весілля* 1,8%; *наречений* 2,7%; **молода** *весілля* 0,9%; *дружина* 5,3%; *пара* 2,7%; *наречена* 7,1% [12, с. 191–192]. Натомість для лексеми *старий* вказано значення 'подружжя, яке досягло старості' [14, с. 654], проте воно не підтверджується асоціативними реакціями.

Ряд зафіксованих реакцій експлікують синонімічні зв'язки у системі мови. Наприклад, респонденти чоловічої статі на стимул **молодий** подають синонім *юнак* 4%, а респонденти жіночої статі – *юнак* 1,8%; *молодик* 0,9% [12, с. 191–192]. Для стимулу **молода** жінки вказують синонім *юначка* 0,9% [12, с. 191]. Для однокореневої лексеми **молодість** чоловіки подають реакції *юність* 4,04%; *юнь* 1,01%, а жінки – реакцію *юність* 9,2% [12, с. 192]. Проте у живому мовленні ці синоніми не часто вживаються, оскільки вони були б семантично надлишкові. Для протилежного члена аналізованої опозиції вказано декілька синонімів-евфемізмів, які представлені у наступних реакціях: на стимул **старий** *не молодий* 0,9% (жіноча реакція); **стара** *похила* 0,9% (чоловіча реакція); *похила, похилого віку* – по 1% (жіночі реакції); **старість** *похила* 0,9% (жіноча реакція) [12, с. 302–303].

Низка реакцій на стимул **молодий** експлікує протилежний член досліджуваної опозиції: **молодий** *старий* (чоловіки – 2%; жінки – 1,8%) [12, с. 191]. Відповідні реакції вказано і для спільнокорневих стимулів **молода** *стара* (чоловіки – 1,96%; жінки – 2,7%); **молодість** *старість* (чоловіки – 7,1%; жінки – 3,4%) [12, с. 191–192]. Аналогічні реакції вказано для корелятивних стимулів: **старий** *молодий* 3,1% (чоловіки); *молодий* 0,9% (жінки); **стара** *молода* 0,9%; (чоловіки); *молода* 3% (жінки); **старість** *молодість* 6,1% (чоловіки); *молодість* 4,5%; *юність* 1,8% (жінки) [12, с. 302].

У свідомості носіїв української мови опозиція *молодий* – *старий* пов'язана із протиставленням *життя* – *смерть*, що зафіксовано у наступних реакціях на стимули: **молодий** *живий* 1%; **молодість** *життя* 2,02%; *життя розкуте, життя (справжнє)* – по 1,01% (серед респондентів чоловічої статі); *життя* (5,04%) (серед респондентів жіночої статі) [12, с. 192]; **старий** *смерть* 1,02%; **старість** *смерть* 7,1%; *смерть* – *не весілля* 1,02% (серед респондентів чоловічої статі); *смерть* 6,3% (серед респондентів жіночої статі) [12, с. 302–303].

Отже, дослідження даних асоціативного експерименту дає можливість виявити ряд фреймів та стереотипних уявлень, які характеризують члени опозиції МОЛОДИЙ – СТАРИЙ у свідомості носіїв української мови. Зокрема, у поданих реакціях втілено фрейми, пов'язані із знаннями мовців про вік, весілля, спеціальності, рослини і тварин тощо. Результати асоціативного експерименту фіксують такі стереотипні характерні риси молодого, як *сила, здоров'я, щастя, недосвідченість, радість, безтурботність*, та такі риси старого, як *немічність, хворобливість, мудрість, досвідченість, самотність, сум* і експлікують протиставлення членів опозиції *молодий* – *старий* за ознаками *сила / немічність, здоров'я / хвороби, досвідченість / недосвідченість, радість / сум*. Ряд реакцій вказують на протилежний член дуальної опозиції, чим відображають вагомість цього протиставлення для респондентів. Окрім того, виявлено зв'язок у свідомості сучасних носіїв української мови опозиції МОЛОДИЙ – СТАРИЙ із опозицією ЖИТТЯ – СМЕРТЬ, яка притаманна для архаїчної слов'янської культури.

Література:

1. Золотарев А. М. Родовой строй и первобытная мифология / А. М. Золотарев. – М. : Наука, 1964. – 328 с.
2. Иванов Вяч. Вс. Славянские языковые моделирующие семиотические системы (Древний период) / Вяч. Вс. Иванов, В. Н. Топоров. – М. : Наука, 1965. – 246 с.
3. Левченко О. П. Опозиція м'який – твердий у фразеологічних системах / О. П. Левченко // Мова і культура: Науковий щорічний журнал. – К., 2005. – Вип. 8. – Т. 4. – Ч. 2. – С. 90–96.
4. Мартінек С. В. Бінарна опозиція ЛІВИЙ – ПРАВИЙ (за результатами асоціативних експериментів) / С. В. Мартінек // Наукове видання «Лінгвістика». – Луганськ : Альма-матер, 2005. – № 2 (5). – С. 20–30.
5. Слухай Н. В. Когнітологія та концептологія в лінгвістичному висвітленні : навчальний посібник / Н. В. Слухай, О. С. Снитко, Т. П. Вільчинська. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – 367 с.
6. Тищенко О. Про деякі аксіологічно марковані концептосфери у мові традиційної народної культури (на матеріалі польської, української, російської та білоруської мов у зіставленні з англійською) / О. Тищенко // Мовна картина світу слов'ян і культура: матеріали міжнародної наукової конференції (Люблін, 5–7 листопада 2010 р.). / [гол. ред. О. Тищенко]. – Люблін–Рівне. – 2010. – Т. 1. – С. 31–44.
7. Толстой Н. И. Из географии славянских слов: 3. правый – левый; 4. хорохориться; 5. класть / Н.И. Толстой // Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исследование. – М. : Наука, 1965. – С. 133–147.
8. Толстой Н.И. О природе связей бинарных противопоставлений типа ПРАВЫЙ – ЛЕВЫЙ, МУЖСКОЙ – ЖЕНСКОЙ / Н.И. Толстой // Языки культуры и проблемы переводимости / [отв. ред. Б. А. Успенский]. – М. : Наука, 1987. – С. 169–183.
9. Толстой Н.И. К семантике правой и левой стороны в связи с другими символическими элементами / Н. И. Толстой, С. М. Толстая // Материалы Всесоюзного симпозиума по вторичным моделирующим системам. – Тарту : Тарт. ун-т, 1974. – I (5). – С. 42–45.

10. Успенский Б. А. «Правое» и «левое» в иконописном изображении / Б. А. Успенский // Сборник статей по вторичным моделирующим системам. – Тарту : Тарт. ун-т, 1973. – С. 137–145.

11. Bartmiński J. Опрозycja *swój / obcy* a problem językowego obrazu świata / J. Bartmiński // Etnolingwistyka. – 2007. – № 19. – S. 35–59.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

12. Мартінек С. В. Український асоціативний словник: У 2 т. / С. В. Мартінек. – Т. I: Від стимулу до реакції. – 2-ге вид., стер. – Львів : ПАІС, 2008. – 344 с.

13. Словник української мови в 11 томах / [за ред. І. К. Білодіда та ін.]. – К. : Наукова думка, 1973. – Т. 4. – 839 с.

14. Словник української мови в 11 томах / [за ред. І. К. Білодіда та ін.]. – К. : Наукова думка, 1978. – Т. 9. – 917 с.

УДК 81'1:82-92:070

Л. В. Супрун,

Національний університет «Острозька академія», м. Острог

ІНОНИМИ ЯК НОСІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МЕНТАЛЬНОСТЕЙ НА СТОРІНКАХ ФРАНКОВОГО «ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВОГО ВІСНИКА»

Пропонована стаття присвячена дослідженню проблеми інонімів, які, на думку автора, у вісниківському дискурсі І. Франка виконують функцію репрезентантів європейських ментальностей. Предметом аналізу стали грецизми. Зроблено висновок, що Франко-публіцист надавав давньогрецьким менталемам особливого значення у процесі європеїзації української мовної ментальності. Під час знайомства із запозиченими лексемами читачі «Літературно-Наукового Вісника» покликані були осягнути ментальні пріоритети давніх греків.

Ключові слова: іноніми, грецизми, мовна ментальність, Іван Франко, часопис «Літературно-Науковий Вісник».

Предложенная статья посвящена исследованию проблемы инонимов, которые, по мнению автора, в вестниковском дискурсе И. Франко, исполняют функцию репрезентантов европейских ментальностей. Предметом анализа стали грецизмы. Сделан вывод, что Франко-публицист придавал древнегреческим менталамам особое значение в процессе европеизации украинской языковой ментальности. Во время знакомства с заимствованными лексемами, читатели «Литературно-Научного Вестника» призваны были постичь ментальные приоритеты древних греков.

Ключевые слова: инонимы, грецизмы, языковая ментальность, Иван Франко, журнал «Литературно-Научный Вестник».

This article is devoted to the investigation of the problem of inonimies, that, according to the author, function as representatives of European mentalities in herald discourse of Franko. The subject of analysis was hretyzms. It is concluded that Franko-publicist attached particular importance to ancient Greek mentalems in the process of Europeanization of Ukrainian language mentality. During the acquaintance with borrowed tokens the readers of «Literary-Scientific Herald» were designed to understand the mental priorities of ancient Greeks.

Key words: inonimies, hretyzms, linguistic mentality, Ivan Franko, magazine «Literary-Scientific Herald».

Вісниківська комунікація Івана Франка передбачала європеїзацію української мовної ментальності. Кажуть, що він прорубав для українського народу вікно не тільки в Європу, а й в усі сторони світу (див.: М. Бутиріна, Т. Гундорова, О. Забужко, Н. Зелінська, Г. Корбич, Т. Космеда, С. Кость, О. Сербенська, Ю. Шаповал, В. Шкляр та ін.). Процес європеїзації української мовної ментальності Іван Франко супроводжував укоріненням у дискурс «Літературно-Наукового Вісника» численних західноєвропейських лексичних запозичень. Нерідко вони ставали носіями тих менталем, яких, на Франків погляд, бракувало характерові українців. Їхнє дослідження становить мету нашої статті.

Ще навчаючись у Дрогобицькій гімназії (1867-1875 рр.), майбутній вісниківський редактор отримав сильне враження від античної історії та культури. І. Лісовий зауважує, що «повнота і завершеність античної культури, її гуманістичний характер, матеріальне (у кращих своїх зразках) світосприйняття стали тими чинниками, які притягали творчу уяву І. Франка впродовж його творчого життя» [3, с. 178]. Своє захоплення ментальними пріоритетами античних ораторів і мислителів публіцист намагається передати читачам. Неостанню роль у цьому процесі відіграють грецькі запозичення. Спробуємо класифікувати їх, беручи за основу первісне значення, з яким номен був запозичений, і порівнюючи з тією семантикою менталемами, яку пропонує І. Франко.

І. Терміни філософії й логіки мали здійснити інтелектуалізаційний вплив на емоційну українську особистість. Вісниківський дискурс репрезентує такі філософські номени: *в можливо повній і автентичній формі* (Ів. Фр., Вел:286) [<грец. authentikos – справжній]; *до економічної аналізи* (Ів. Фр., Д.іст.:146) [<грец. analysis – розкладання]; *далеку анальогію* (Ів. Фр., П.в.:141) [<грец. analogia – відповідність]; *народовецької гармонії* (Ів. Фр., Д.пр.:183) [<грец. harmonia – струнний порядок, зв'язок]; *супроти еретиків та гетеродоксів* (Ів. Фр., Д.іст.:135) [<грец. heteros – інший і doxa – думка, погляд]; *про генезіс капіталу* (Ів. Фр., С.акц.:23) [<грец. genesis – походження]; *ефемерних організацій* (Ів. Фр., С.п.:239) [<грец. ephēmeros – одноденний]; *пробу синтезу* (Ів. Фр., С.п.:231) [< грец. synthesis – з'єднання, складання]; *з його тези й антитези* (Ів. Фр., Ш.л.:9), [<грец. thesis – положення, твердження]; *філософічного мислення* (Ів. Фр., Щ.т.:108) [<грец. philosophia < philō – люблю і sophia – мудрість]; *характерістичним нашої... преси* (Ів. Фр., Д.пр.:81) [<грец. charaktēr – риса, особливість].

Образне переосмислення давньогрецьких філософських термінів, здійснюване І. Франком на сторінках «Літературно-Наукового Вісника», навіть зараз зафіксоване далеко не у всіх лексикографічних працях. Так, у вислові *епохальне відкриття Маркса* (Ів. Фр., Д.іст.:147) виділена нами лексема виступає носієм значення «який становить епоху, знаменує собою епоху; важливий, визначний» [1, с. 354]. А в інтексті *душпастирів першої категорії* (І. Фр., С.акц.:8) вісниківський редактор пропонує осучаснену семантику: «група, розряд однорідних предметів, осіб чи явищ, що відрізняється від інших певними ознаками» [1, с. 529] на противагу первісному «1) загальне філософське поняття, яке означає найсуттєвіші властивості і відношення предметів та явищ об'єктивного світу (матерія, простір, рух тощо); 2) певна кількість предметів, явищ тощо, об'єднаних спільною ознакою» [6, с. 513].

Торкаючись проблеми словникарства, не можемо не провести паралель між журналістськими візіями І. Франка й лексикографічним відтворенням сучасного йому тезауруса Б. Грінченком. Із одинадцяти розглянутих вище термінів фі-

лософського спрямування «Словарь української мови» презентує лише три: *автентичний, гармонія, характер* [див.: 5]. Жодною мірою не применшуючи значення «Словника Грінченка», який «є вершиною українського словникарства XIX – I половини XX ст. і займає гідне місце в ряду відомих лексикографічних праць слов'янських мов XIX і початку XX ст.» [8, с. V], звернімо увагу на словникове багатство вісниківівського мовлення І. Франка. З'ясовуючи природу того факту, що два визначні українські діячі, які творили в один і той самий час, фіксують у своїх дискурсах різну лексику, Святослав Караванський зазначає, що «до української лексики, твореної в другій половині XIX ст., Б. Грінченко ставився з певним упередженням. А що таку лексику творено тоді переважно в Галичині, то цю лексику відбито у СГ («Словнику Грінченка» – Л.С.) лише частково» [2, с. 213]. Такі авторитетні міркування дають нам підстави висувати, що принаймні частина вживаних у вісниківівському дискурсі інолексем здобула право громадянства в українській публіцистиці саме завдяки цілеспрямованій європеїзаційній діяльності Франка-журналіста.

II. Терміни суспільно-політичного характеру. «...3 600 слів цієї категорії, зафіксованих у І. Франка, – пише М.А. Трос-тогон, – у «Словнику» Б. Грінченка знайдено лише 49, причому це давно вживані в українській мові слова...» [9, с. 67], які здебільшого вже втратили ознаки іншомовності, а тому залишилися за межами нашої дослідницької уваги. Маючи на меті зрушення української мовної ментальності в напрямку європейського рівня концептуалізації, Франко-вісниківівець оперує давньогрецькими суспільно-політичними термінами типу *національний автократизм* (Ів. Фр., Отв.л.:13) [<грец. autokrateia – самодержавство]; *соціальні антагонізми* (Ів. Фр., С.акц.:13), [<грец. antagonisma – опір, боротьба]; *істнованя антиподіє* (Ів. Фр., П.з.:1) [<грец. antipodes < anti – проти і pus (podos) – нога, край]; *державним деспотизмом* (Ів. Фр., Д.іст.:151), [<грец. despotēs – повелитель, володар]; *руйнуючим кризам* (Ів. Фр., Д.іст.:150) [<грец. krisis – переломний момент; рішення, вирок]; *довгий мартірологій* (Ів. Фр., П.в.:150) [<грец. martyrologos < martyros – мученик і грец. logos – слово, думка]; *громадський синедріон* (Ів. Фр., 3 ост.д.:56) [<грец. synedrion – рада] та ін.

III. Терміни культури, мистецтва. Ця інформаційно-тематична група давньогрецьких інонімів певною мірою демонструє феномен перетворення звичайних назв зі сфери культури, мистецтва в лексику громадсько-політичного звучання, що домінує в публіцистичному стилі. Наведімо приклади: *як найшвидше, як найосновніше змінити курс нашого національного корабля, настроїти всі наші думки, пляни, програми на інший діаліз* (Ів. Фр., Отв.л.:15) [<грец. dia rason (chordōn) – через усі (струни)]; *докори кидані на Русинів за їх неосвітність, анальфабетизм та духову непродуктивність* (Ів. Фр., Р.-п.з.:164) [<грец. a... – початкова частина слова зі значенням заперечення і грец. alphabetos – алфавіт].

До речі, слово «анальфабет» в останньому інтексті сучасні словники позиціонують зі стилістичною поміткою «застаріле», а у «Словнику Грінченка» його ще немає. Очевидно, значення «неписьменна, неграмотна людина; неук» [6, с. 75] успішно представляють синоніми.

IV. Терміни мовознавства й літературознавства представлені досить розлого, що спонукало нас виділити їх в окрему інформаційно-тематичну групу. Репрезентативність лінгвістичної та літературознавчої термінології каузована історично: основу сучасних терміносистем цих наук склали давньогрецькі іноніми, що дійшли до нас через посередництво латинської мови. Думки науковців аргументовані статистичними підрахунками: «...3-понад 350 термінів іншомовного походження і похідних від них форм, зафіксованих у наукових працях І. Франка, 90 процентів слів міцно увійшло в літературно-критичний багаж сучасної української мови» [9, с. 77]. Розгляньмо фрагменти вісниківівського дискурсу: *старий афоризм* (Ів. Фр., Ш.т.:107) [<грец. arphorismos – визначення, вислів]; *гумористичний епілог* (Ів. Фр., П.в.:144) [<грец. epilogos < epi – після і logos – слово]; *енітет соціаліста* (Ів. Фр., С.п.:236) [<грец. epitheton – означення або прізвисько]; *людових етимологій* (Ів. Фр., Д.пр.:186) [<грец. etymologia < etymon – основне значення слова і logos – слово, думка]; *російська історіографія* (Ів. Фр., Сух.п.:85) [<грец. historia – розпитування; дослідження; розповідь про минуле; знання, наука і grapho – пишу, креслю]; *підписаний кріптонімом М.Р.* (Ів. Фр., Д.пр.:175) [<грец. kryptos – таємний, прихований і опута – ім'я]; *зі свого лексікона* (Ів. Фр., С.акц.:22) [<грец. lexikon – словник]; *масою неологізмів* (Ів. Фр., Д.пр.:181) [<грец. neos – новий і logos – слово, думка]; *періодичні виданя* (Ів. Фр., Ув.:36) [<грец. periodikos – той, що повторюється, чергується]; *символізації в стилі* (Ів. Фр., Вел.:296) [<грец. symbolon – знак, прикмета]; *синонімом перевороту* (Ів. Фр., Д.іст.:134) [<грец. sunōnimos – однойменний]; *фільологічну мудрість* (Ів. Фр., Д.пр.:185) [<грец. phileō – люблю і logos – слово, думка]; *покинув фонетику задля етимології* (Ів. Фр., 3 ост.д.:7) [<грец. phōnetikē].

3-поміж слів, ужитих у переносному значенні, звертають на себе увагу *ідилія* та *риторика*. Франко-журналіст послідовно артикулює їх з похідною семантикою, пор.: *німецької ідилії XVIII віку* (Ів. Фр., 3 ост.д.:55) [<грец. eidyllion – малюнок, невелика лірична поема]; *вісниківська семантика лексеми*: «мирне, безтурботне, щирне не затьмарене життя» [6, с. 451]; *виплодом реторики* (Ів. Фр., Ш. і Єр.:173) [<грец. rhētorikē]. Франкове значення: «пшиномовна, гарна, але малозмістовна промова» [6, с. 307].

Жоден із чотирнадцяти описаних вище термінів не представлений у лексикографічній праці Б. Грінченка, що являє собою додаткове свідчення піонерної місії І. Франка-публіциста щодо збагачення українського інформаційного простору давньогрецькою термінологією.

V. Терміни біології, медицини адаптовані до дискурсу «Літературно-Наукового Вістника», як правило, у переносному значенні, що властиво мас-медійній комунікації.

Отож лексема «апатія» [<грец. apatheia – нечутливість, байдужість] репрезентована з похідною семантикою «байдужість до навколишнього, відсутність інтересу до будь-чого» [6, с. 99] (пор.: *на безогляднім поборованю апатії* (Ів. Фр., С.п.:233)), а у значеннєвій палітрі слова «діагноз» [<грец. diagnōsis – визначення, розпізнавання] актуалізується периферійна сема «аналіз стану соціальних об'єктів та процесів, виявлення проблем їх функціонування і розвитку» [1, с. 302] (пор.: *діагноза того питання* (Ів. Фр., С.акц.:18)).

Вислів «летаргичний сон» [<грец. lēthe – забуття і argia – бездіяльність] у фрагменті вісниківівського дискурсу «Той літературний і просвітний рух на Україні... певно гарний і значний в порівнянню до тих періодичних *летаргичних* снів, у які западала Україна...» (Ів. Фр., 3 ост.д.:123) здобуває переносне значення «сплячка, бездіяльність» [6, с. 590].

Кваліфікатор «патологічний» [<грец. pathos – біль, страждання і logos – слово, учення] експлікується у Франковій публіцистиці у всій сукупності можливих виявів. Коли головний вісниківівець пише про «відхилення від норм життєдіяльності організму» [1, с. 894], він продукує вислови типу «...Наумович був чоловік сильно збудований і фізично здоровий; його лист, писаний із тюрми до жінки, не виявляє ані сліду *патологічного* стану» (Ів. Фр., Дв.:243). Проте такі приклади поодинокі. Щоб досягти своєї комунікативної мети, журналіст повинен відшукувати резерви образності слова. Тому переносне значення «потворно-ненормальне відхилення від норми» [1, с. 894] домінує на сторінках «Літературно-Наукового Вістника», пор.: «напаятувати москвофільство, як *патологічний* об'яв у нашім житю» (Ів. Фр., 3 ост.д.:50); «геніяльний знавець людської душі й її *патологічних* збочень» (Ів. Фр., Ш.т.:107) тощо.

Традицію семантичного нюансування давньогрецьких інонімів продовжують такі номінанти: морфологія [<грец. *morphē* – вид, форма і *logos* – слово, учення] у фрагменті вісниківського дискурсу «...Замість заплісноїлої псевдо-церковщини, якою промовляли його попередники, тоб-то дивоглядної мішанини церковно-славянської лексики з новочасною морфологією, він пише свої листи чистою, галицько-руською народньою мовою...» (Ів. Фр., С.акц.:2) (ініційована сема «будова та форма організмів, речовин і т.ін.» [1, с. 691]); психологія [<грец. *psychē* – душа і *logos* – слово, учення] в інтексті «Впливаючи доступними нам способами на погляди індивідумів ми посередно впливаємо також на психологію мас» (Ів. Фр., С.п.:234), де підкреслене слово має значення «психіка, особливості характеру» [6, с. 774]; симптом [<грец. *symptōma* – збіг обставин, ознака], що функціонує виключно з переносним значенням «зовнішня ознака якого-небудь явища» [1, с. 1315], пор.: *Все те, розуміть ся, річи без політичної ваги, симптоми, але все таки інтересні і в очах Поляків на стілько цінні, що вони беруть їх за підставу до нових проб «братаня». Симптомом того можна вважати й згадану висше статю Świata słowiańskiego* (Ів. Фр., Р.-п.зг.153).

На жаль, не всі значення, запропоновані Франком-публіцистом у словотвірних гніздах українських грецизмів, прижилися в сучасній українській мові. Прочитуймо хоча б такий вислів: *В р. 1897-8, по забороні «Зорі» нам кілька разів переказувано з Росії, з неукраїнських, іноді досить міродатних сфер...* (Ів. Фр., Ув.:37). Лексема «міродатний», яка походить від слова «мірра» [<грец. *myrrha*] зі значенням «ароматична смола, що її добувають з кори деяких африканських та аравійських дерев; застосовують у медицині» [6, с. 646] не зафіксована в сучасних українських словниках.

Така ж доля спіткала й «соціально-політичну» вісниківську семантику грецизму «терапевтичний» [<грец. *therapeutēs* – той, хто доглядає (хворого)] у дискурсі «Його (митроп. Андрія – Л. С.) діагноза того питання не сягає йому, можна сказати, ані до колін, а його терапевтичні погляди застаріли на цілі століття, коли й не більше» (Ів. Фр., С.акц.:18).

Наступний приклад може навіть створити в читача ЛНВ хибне уявлення, що І. Франко був прибічником натуралістичних поглядів на природу мови: *Вона (граматика – Л.С.) зовсім аналогічно до інших історичних і природничих наук має троха ширшу мету – доходити до розуміння росту і перемін у живих формах мови і в її реформаціях, слідувати насамперед фізіології, а далі й онтогенезу чи етимології язика* (Ів. Фр., Д.п.:186). Погодьмося, що це нагадує пасажи Августа Шлейхера з його розумінням мови як живого організму [див.: 7]. Причиною таких паралелей стали експліковані у вісниківських статтях Франка іноніми грецького походження «фізіологія» [<грец. *physis* – природа і *logos* – слово, учення] та «онтогенез» [<грец. *on* (*ontos*) – єство і *genesis* – походження]. Зараз ми можемо констатувати, що свою європеїзаційну місію щодо української мовної ментальності активовані Франком-вісниківцем (у «Словнику Грінченка» не засвідчені) іншомовні номени виконують тільки у своєму прямому значенні. Проте усталився вислів «етимологія мови». Його шлях був простіший, адже нормалізація цього терміна не трансформувала питомо валентність слова «мова».

VI. Церковно-релігійна лексика давньогрецького походження у Франковому дискурсі «Літературно-Наукового Вістника» суттєво розширює межі свого функціонування.

Частина лексем цієї інформаційно-тематичної групи констатується й у Б. Грінченка, як-от «еретик», «катехизис». Показово, що у «Словарі української мови» засвідчені переносні значення грецизмів «євангеліє» [<грец. *euangelion* – добра, радісна звістка], «фарисей» [грец. *pharisaioi* <давньоєвр. *פָּרִיזַי* – той, що відокремився]. Констатуємо їх й у Франковій публіцистиці: *...Легенда... про те, що вони (Маркс та Енгельс – Л.С.)... дали в своїх писаннях нову обяву, нове євангеліє робучому народови всього світа* (Ів. Фр., Д.іст.:152); *фарисейським вихованню* (Ів. Фр., З ост.д.:54) тощо. Утім, узуальною стала лише похідна семантика лексеми «фарисей» «лицемір, ханжа» [6, с. 926], переносне значення слова «євангеліє» не прижилося.

Франко-вісниківець навантажує розглядані грецькі іноніми властивою для публіцистичного стилю емоційно-експресивною конотацією. Так, в інтексті «Сі слова мають досить апокаліптичний вигляд, і жаль, що автор не висловив ся яснійше» (Ів. Фр., Р.-п.зг.:154) слово «апокаліптичний» [<грец. *apokalypsis* – одкровення] (сучасне «апокаліпсичний») корелює зі значенням «кінець світу» [6, с. 101]. Пор. також: «в апокаліптичній статі» (Ів. Фр., Р.-п.зг.:155) тощо.

Аналогічне до сучасного й Франкове тлумачення аскетизму [<грец. *askētēs* – навчений; борець] як «надзвичайної стриманості, відмовлення від життєвих благ» [1, с. 42] у такому дискурсивному фрагменті: *...Його (Льва Толстого – Л.С.) «антитеза до західно-європейського матеріалізму» являється нічим іншим, як кепсько перевареним первісним християнством, змішаним із темним аскетизмом часів упадку старинного світа...* (Ів. Фр., Ш.т.:108).

Грецизм «ентузіазм» [<грец. *enthusiasmōs* – божественне натхнення, захоплення] у процесі запозичення отримує значення «сильний запал, захоплення, душевне піднесення» [1, с. 352], яке приживається і згодом стає домінуючим. Див. у Франка: *Розуміть ся, читаючи опис того вечерка і опис величезного ентузіазму, з яким була принята промова 0-ра Щурата, ми й собі-ж радували ся по тихо...* (Ів. Фр., Ш. і Єр.:170).

Грецький інонім «паладіум», вірогідно, тільки останнім часом легалізується в українському мас-медійному просторі. Фіксацію його переносного значення «захист, оплот» [6, с. 704] не знаходимо в авторитетних словниках ХХ століття, як-от [4]. А Іван Франко, виявляється, пропонував цю лексему для активного вжитку вже в пору творення «Літературно-Наукового Вістника»: *Говорити сьогодні про «родину» як про паладіюм соціального порядку... се значить повтаряти оклепані фрази...* (Ів. Фр., С.акц.:15).

Піднімаючи злободенні проблеми сучасності, головний вісниківський редактор послуговується давньогрецькими церковно-релігійними лексемами, ужитими в їх загальнонародному розумінні, наприклад: есхатологія [<грец. *eschatos* – останній і *logos* – слово, учення] (*...Розвій християнської церкви пішов иншою дорогою, вона лишила на боці Христову основу і уgruntувала свою есхатологію а з тим разом і свою етику на єгипетських бюрократично-судівничих поглядах та традиціях...* (Ів. Фр., С.акц.:18)); теологічний [<грец. *theologia* < *theos* – бог і *logos* – учення, слово] (*Руська публіка, переважно духовна... наломлена до теологічного та догматичного способу думання, була зовсім незнайома з новішою літературою* (Ів. Фр., З ост.д.:54). Хоча й неможливо не помітити певну нетрадиційність контекстного позиціонування грецизмів, а також артикуляцію емоційності, проте перенос значення не відбувся, що, до речі, не сталося й до нині.

І. Франко-вісниківець розширює семантичний обсяг давньогрецьких номінантів, зафіксованих у «Словнику Грінченка». Йдеться про інонім «еретик» [<грец. *hairetikos*], пряме значення якого «послідовник ересі» камуфлюється переносним «той, хто дотримується таких поглядів, що зазнають критики з боку більшості, наприклад, еретик у науці» [6, с. 440]. Пор. Франків інтекст: *І в самих соціалістичних таборах, що доси звичаєм усіх нових сект і релігій... виявляли найбільшу нетолеранцію не лише супроти «невірних», тобто несоціалістів, але також супроти еретиків та гетеродоксів, – і тут починаємо завважувати цікавий зворот* (Ів. Фр., Д.іст.:135). Схожа доля грецизму «катехизис» [<грец. *katēchēsis* – настанова]. Його вісниківська репрезентація така: *Се справді новий голос з уст Поляка, для якого доси до народового катехізму належить легенда про Болеславі залізни стовпи в Дніпрі...* (Ів. Фр., Р.-п.зг.:155). Проте переносне значення слова «основні положення чого-небудь» [1, с. 529] уже визнається сучасною лексикографією застарілим.

VII. Послідовної детермінологізації в «Літературно-Науковому Вістнику» зазнають грецизми з галузі астрономії, географії, хімії, фізики, механіки, математики, музики, військової справи, документознавства, архітектури, дидактики, торгівлі, судочинства й загалом наукознавства, наприклад: в його (пекла – Л.С.) *атмосфері* (Ів. Фр., Сух.п.:86) [<грец. atmos – пара і sphaîra – куля] *перен. зн.* «умови, обстановка, породжені соціальним середовищем, колективом, родиною і т.ін.» [1, с. 45]; *про дисгармонію, яку в те щастє внесла пізнійша цивілізація* (Ів. Фр., Ш.л.:5) [<грец. dys – префікс, який означає утруднення, порушення, розлад, поділ, утрату, і harmonía – струнний порядок, зв'язок] *перен. зн.* «розлад, порушення відповідності чого-небудь із чимсь, різнобій» [1, с. 297]; *енергія д-ра Щурата* (Ів. Фр., Ш. і Єр.:170) [<грец. energeia – діяльність; сила] *нетермінол. зн.* «діяльна сила, поєднана з наполегливістю, рішучістю в досягненні поставленої мети» [1, с. 351]; *мікроскопійно малий* (Ів. Фр., 3 ост.д.:124) [<грец. mikros – малий і skoreō – дивлюся] *перен. зн.* «дуже малий, незначний за розміром» [1, с. 674]; *скептичний ум* (Ів. Фр., 3 ост.д.:13) [<грец. skeptikos – який досліджує] *нетермінол. зн.* «критично-недовірливе ставлення до чого-небудь, сумнів у можливості або істинності чогось» [1, с. 1329]; *зі сфери приватних відносин* (Ів. Фр., Отв.л.:16) [<грец. sphaîra – куля] *нетермінол. зн.* «район дії, межа поширення чого-небудь // область фізичного або духовного життя, діяльності людини чи суспільства; галузь знання, виробництва, мистецтва і т.ін.» [1, с. 1419] та ін.

Жоден із термінів цієї інформаційно-тематичної групи не потрапив у «Словарь української мови». Франко-журналіст виконав воістину титанічну роботу, європеїзуючи українську мовну ментальність. Його подвижницька праця увінчалась успіхом: усі розглянуті вище слова стали надбанням української інформаційної сфери. Намагаючись уникнути закидів щодо переоцінення досягнень вісниківського маестро, адже ці грецизми могли активізувати у своїй творчості й інші галіцькі культурні діячі, обеззброїмо наших опонентів тим фактом, що Франкове слово звучало з найвищою тогочасної трибуни – часописі «Літературно-Науковий Вістник», – і було стоголосно резоноване геніальністю модератора, й тому торувало найнадійніший шлях до сердець та умів українських читачів. Універсальність творчого генія І. Франка забезпечувала безпрограшність його публіцистичної комунікації.

VIII. Ще одну інформаційно-тематичну групу, за нашими спостереженнями, утворюють давньогрецькі запозичення, що номінують інтенційності (Ю. Караулов), ієрархію яких складають надії, бажання, страх, любов, ненависть, симпатії, антипатії, сумніви, радість, досада, роздратування, збентеження, вдячність, ворожість, захват, повага, сором, задоволення, подив, веселість, розчарування тощо. З кола цих номінантів Франко-вісниківцевь активізує такі: *з властивою всім мало освіченим людям категоричністю* (Ів. Фр., Ш.т.:104) [<грец. katēgoricos – ствердний, обвинувальний]; *терміни містичні* (Ів. Фр., Д.іст.:149) [<грец. mystikos – таємничий]; *національн их парадоксів* (Ів. Фр., Ш.т.:104) [<грец. paradoxos – несподіваний, дивний]; *доходить аж до патосу* (Ів. Фр., Д.пр.:187) [<грец. pathos – почуття, пристрасть]; *проклямований зразу як філантропія* (Ів. Фр., Д.іст.:134) [<грец. philanthropia – людинолюбство]; *навмисно цинічних реченях* (Ів. Фр., П. і б.:119), [<грец. купікої (множ.), від назви пагорба Кіносарг (Kynosarges) в Афінах, де відбувалися заняття циніків] тощо.

З викладеного висновуємо, що Франко-журналіст визнавав за давньогрецькими менталемами особливу роль у процесі європеїзації української мовної ментальності. Разом із запозиченими лексемами читачі часопису осягали ментальні пріоритети давніх греків, які багато в чому стали зразком для інших етносів.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.: іл.
2. Караванський С. Секрети української мови / Святослав Караванський. – Вид. друге, розширене. – Львів: БаК, 2009. – 344 с.
3. Лісовий І.А. Іван Франко і антична культурна спадщина / І.А. Лісовий // Іван Франко і світова культура: матеріали Міжнародного симпозиуму ЮНЕСКО (Львів, 11–15 вересня 1986 р.): у 3-х кн. – Кн. 1. – К.: Наукова думка, 1990. – С. 174–178.
4. Словарь иностранных слов / зав. редакцией В. В. Пчелкина. – 16-е изд., испр. – М.: Рус. яз., 1988. – 624 с.
5. Словарь української мови / зібрала редакція журналу «Кіевская Страница»; упорядкував, з додатком власного матеріалу, Борис Грінченко: у 4-х т. – К.: Лексикон, 1996 (репринтне видання 1907 р.).
6. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с. – (Б-ка держ. службовця. Держ. мова і діловодство).
7. Супрун Л. В. Загальне мовознавство. Практичні заняття, самостійна робота: навч. посібник / Л.В. Супрун. – К.: Знання, 2012. – 335 с.
8. Тараненко О. Мовна скарбниця українського народу («Словарь української мови» в 4-х томах) / Олександр Тараненко. – К.: Лексикон, 1996. – С.V-XI.
9. Тростогон М.А. Семантико-стилістичні категорії лексики іншомовного походження в творах І.Я. Франка: дис.... канд. філол. наук / Тростогон Михайло Ананійович. – К., 1965. – 225 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

- Ів. Фр., Дв. – Франко І. Двоязычність і дволичність / Ів. Франко // ЛНВ. – 1905. – Річник VIII. – Том XXX. – Книжка VI. – С. 231–244.
- Ів. Фр., Д.іст. – Франко І. До історії соціалістичного руху / Іван Франко // ЛНВ. – 1904. – Річник VII. – Том XXV. – Книжка III. – С. 134–152.
- Ів. Фр., Д.пр. – Франко І. Дещо про нашу пресу / Ів. Франко // ЛНВ. – 1905. – Річник VIII. – Том XXXI. – Книжка VII. – С. 62–81; Книжка VIII. – С. 174–188.
- Ів. Фр., 3 ост.д. – Франко І. З останніх десятиліть XIX в. / Іван Франко // ЛНВ. – 1901. – Річник IV. – Том XV. – Книжка VII. – С. 1–19; Книжка VIII. – С. 48–67; Книжка IX. – С. 112–132.
- Ів. Фр., Отв.л. – Франко І. Отвертий лист до гал. української молодіжи / Ів. Франко // ЛНВ. – 1905. – Річник VIII. – Том XXX. – Книжка IV. – С. 11–19.
- Ів. Фр., П.в. – Франко І. Подуви весни в Росії / Іван Франко // ЛНВ. – 1904. – Річник VII. – Том XXVIII. – Книжка XII. – С. 141–168.
- Ів. Фр., П.з. – Франко І. По за межами можливого / Іван Франко // ЛНВ. – 1900. – Річник III. – Том XII. – Книжка X. – С. 1–9.
- Ів. Фр., П. і б. – Франко І. Принципи і безпринципність / Ів. Франко // ЛНВ. – 1903. – Річник VI. – Том XXI. – Книжка III. – С. 114–119.
- Ів. Фр., Р.-п.зг. – Франко І. Русько-польська згода і українсько-польське братанє / Іван Франко // ЛНВ. – 1906. – Річник IX. – Том XXXIII. – Книжка I. – С. 152–166.
- Ів. Фр., С.акц. – Франко І. Соціально-політична акція, соціальне питанє і соціалізм. Уваги над пастирським посланієм митроп. А. Шептицького «О квестії соціальной» / Іван Франко // ЛНВ. – 1904. – Річник VII. – Том XXVIII. – Книжка X. – С. 1–23.
- Ів. Фр., С.п. – Франко І. Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова / Іван Франко // ЛНВ. – 1906. – Річник IX. – Том XXXV. – Книжка VIII. – С. 226–240.
- Ів. Фр., Сух.п. – Франко І. Сухий пень // ЛНВ. – 1905. – Річник VIII. – Том XXIX. – Книжка II. – С. 85–88.
- Ів. Фр., Ув. – Франко І. Уваги на сучасні теми. І. Заборона Літерат.-Науков. Вістника в Росії / Ів. Франко // ЛНВ. – 1901. – Річник IV. – Том XVI. – Книжка X. – С. 35–39.

- Ів. Фр., Ш. і Ср. – Франко І. Шевченко і Єремія / Ів. Франко // ЛНВ. – 1904. – Річник VII. – Том XXVI. – Книжка VI. – С. 170–173.
 Ів. Фр., Ш.л. – Франко І. Шевченко – Ляхам. Промова на вечерицях у 43 роковини смерті Шевченка у Львові д.15 марта 1904 / Іван Франко // ЛНВ. – 1904. – Річник VII. – Том XXVI. – Книжка V. – С. 1–11.
 Ів. Фр., Ш.т. – Франко І. Щирість тону і щирість переконань / Др. Іван Франко // ЛНВ. – 1905. – Річник VIII. – Том XXX. – Книжка V. – С. 101–112.
 Ів. Фр., Бел – Франко І. Bel parlar gentile / Іван Франко // ЛНВ. – 1906. – Річник IX. – Том XXXIII. – Книжка II. – С. 284–296.

УДК 811.111'367.332.6

Н. С. Татуревич,

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІМПЕРАТИВНОГО РЕЧЕННЯ В СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЯХ

Стаття присвячена дослідженню визначальних характеристик англійського імперативного речення. Імперативне речення розглядається з точки зору структурного, функціонально-семантичного, комунікативно-прагматичного, когнітивного підходів.

Ключові слова: імперативне речення, спонукальність, парадигма, мовленнєвий акт, когнітивний, інтенція мови, концепт.

Статья посвящена исследованию определяющих характеристик английского императивного предложения. Императивное предложение анализируется с точки зрения структурного, функционально-семантического, коммуникативно-прагматического, когнитивного подходов.

Ключевые слова: императивное предложение, побудительность, парадигма, речевой акт, когнитивный, интенция языка, концепт.

The article investigates the defining characteristics of the English imperative sentence. Imperative sentence is analyzed from the structural, functional and semantic, communicative and pragmatic, and cognitive points of view.

Key words: imperative sentence, paradigm, speech act, cognitive, intention of language, conceptual concept.

Чисельні публікації вітчизняних (О. П. Володін, Е. Г. Деренич, А. П. Загнітко, О. В. Ісаченко, В. В. Михайленко, О. М. Пешковський, О. Г. Поцепцов, В. С. Храковський та ін.) й зарубіжних (Д. А. Штелінг, Р. В. Long) лінгвістів вказують на бурхливий інтерес вчених до вивчення наказової функції мови, яка реалізується у вигляді імперативних речень. Ці речення привертають до себе увагу тому, що відіграють важливу роль у сфері спілкування. Дослідженням імперативних речень займаються лінгвісти, що працюють у межах різних підходів: традиційного (структурно-синтаксичного і функціонально-семантичного), комунікативно-прагматичного і когнітивного.

Мета цієї статті розглянути імперативне речення з точки зору традиційної граматики й когнітивного напрямку.

Імперативні речення в англійській мові є **об'єктом** нашого дослідження.

Предметом дослідження складають структурні, функціонально-семантичні, комунікативно-прагматичні, когнітивні особливості імперативного речення.

Згідно семантичного підходу імператив має значення прямого волевиявлення мовця щодо виконання дії, яку він називає, слухачем. Окремі ж значення імператива, а саме наказ, прохання, інструкція, пропозиція, дозвіл, порада, відображають різні ситуації вживання імперативних висловлень і є окремою семантичною інтерпретацією єдиного семантичного значення. Імператив призначений для реалізації апелятивної функції, заклику мовця до здійснення певної дії [10, с. 68].

Згідно зі структурним підходом імператив вилучають із системи категорії способу. Форму імператива не розглядають в одній площині з формами граматичної категорії способу (тобто з формами дійсного та умовного способів). Форма імператива вирізняється експресивністю, вона невіддільна від особливої інтонації, і не випадково в підручниках ця форма розглядається не в зв'язку з іншими дієслівними формами, а в системі особливих тричленних сполучень, особливих формул спонукання з експресивно-модальною часткою *let*, що виражають запрошення до спільної дії *let them do* чи розпорядження стосовно дії, що очікується від 3-ї особи *let her do it*. Такий розгляд імператива, вважає Д. А. Штелінг, цілком закономірний, тоді як просте перерахування «способів» (дійсний, умовний, наказовий) нелогічне і не розкриває суті питання [11, с. 25].

О. В. Ісаченко зазначає, що імператив є формою прямого звертання, у якому мовець спонукає адресата до дії, вираженої дієсловом. Наявність цих двох комунікантів (мовця й адресата) є граматичним стрижнем, організаційним початком форми імператива [5, с. 8]. У наказовому способі виокремлюють ядерні форми імператива та периферійні. Це пов'язано з тим, що не всі дослідники включали в парадигму наказового способу форми спонукання до спільної дії, до 3-ї та 1-ї осіб. Суперечливість у кваліфікації таких форм пояснюється тим, що за одними ознаками вони наближуються до значення імператива, а за іншими – відрізняються від нього. А. П. Загнітко зауважує, що одні вчені дотримуються «вузького» погляду на парадигму імператива, вважаючи його компонентами лише форми 2-ї особи (М. П. Некрасов) і 1-ї особи множини як форми сумісної дії (В. В. Виноградов), другі додають до них форми 3-ї особи (О. А. Шахматов), треті зараховують до імператива усі форми, що реалізують функцію спонукання, тобто форми 2-ї особи, 3-ї особи, 1-ї однини і форми сумісної дії (Ф. І. Буслаєв) [3, с. 246].

Спонукальність трактується як особливий функціональний тип речення. Так, виділяючи наказові речення, О. М. Пешковський розглядає їх як комунікативну категорію поряд зі структурними типами речень, розповідними й питальними. Однак дослідник зазначає, що категорія наказу найтіснішим чином пов'язана з категорією наказового способу дієслова [8, с. 348]. Категорія спонукальності розглядається як комунікативна категорія тими лінгвістами, які вилучають імператив із системи способів, і розглядають його як одиницю синтаксису. Так, Р. Лонг зауважує, що термін «імператив» повинен вживатися в двох типах речень – незалежних (main clause patterns): *Be clever* і залежних (subordinate clause patterns): *I suggest that you be clever* [12, с. 204–205].

В. В. Михайленко, аналізуючи англійські наказові речення з точки зору їх функціонування та структури, зазначає, що спонукальні речення характеризуються різноманіттям структурних моделей. Виокремлює сім структурних варіантів односкладного спонукального речення в залежності від компонентів розширення: 1. V; 2. VO; 3. VC; 4. VA; 5. VOO; 6. VOC; 7. VOA [6, с. 151].

Взявши за основу структурно-синтаксичний підхід, імперативні речення розглядають як односкладні/двоскладні, що виражають волевиявлення мовця, спрямоване на безпосередню спонуку адресата – другої особи до здійснення/нездійснення дії, вираженої дієслівним способом – імперативом. Імперативні речення є провідним типом спонукальних речень, до яких відносяться не тільки імперативні речення, а й інші засоби виразу спонуки [1, с. 7].

З точки зору комунікативно-прагматичного підходу, поняття «інтенція мови» є базовим для визначення імперативу. Імператив – це таке мовне утворення, яке є спонукуванням або на рівні початкової актомовної інтенції, або на рівні кінцевої актомовної інтенції [9, с. 89]. Інтенціональність мовного ходу є умовою нормального спілкування. Мовна дія і мета, що реалізується за допомогою цієї мовної дії, є лише етапом досягнення головної мети мовця. Перша з цих цілей називається початковою метою, або початковою інтенцією, а друга – кінцевою метою або кінцевою інтенцією; тобто йдеться про загальну інтенцію мовця і її складові, або приватні інтенції – початкові та кінцеві інтенції. Акт, що становить початкову інтенцію, називається актом початкової інтенції, а кінцеві – актом кінцевої інтенції. Всього існує три типи актів початкової інтенції – опис, спонукування і питання. Актмовні інтенції – це інтенції, які реалізуються під час здійснення мовленнєвого акту, постакомовні інтенції – це інтенції, які можуть бути реалізовані лише за межами процесу здійснення мовного акту.

О. Г. Почепцов зазначає, що, стосовно імперативів, конвенція про інтенціональність мовного ходу постає в наступному вигляді: застосовуючи імператив: 1) мовець хоче спонукати адресата виконати певну дію, 2) адресат виконав цю дію, і 3) виконання акту.

Залежно від того, яка з інтенцій (кінцева актомовна, початкова постакомовна або кінцева постакомовна) лежить в основі імператива, можна виокремити три класи імперативів. Перший клас складають імперативи, що описують в тому або іншому аспекті кінцеву актомовну інтенцію, другий клас – імперативи, що описують початкову, постакомовну інтенцію, і третій клас – імперативи, що є описом кінцевої постакомовної інтенції.

Таким чином, імперативи, складові перших трьох класів, залежно від того, як вони описують відповідну інтенцію, поділяють на два підкласи: підклас імперативів, що описують повністю інтенцію, і підклас імперативів, що описують лише об'єкт інтенції [9, с. 90].

Згідно з когнітивним підходом імперативні речення існують як основний засіб вираження категорії волевиявлення. Перш за все, Е. Г. Деренич звертається до аналізу дієслівних предикатів. Такий підхід до опису імперативних речень дозволив виокремити п'ять груп дієслівних предикатів, що найчастіше вживається в мовній ситуації спонуки. Ці групи дієслівних предикатів були описані з урахуванням семантичних особливостей, виявлених при їх вживанні в імперативних реченнях [2].

Всі зазначені групи дієслівних предикатів визначаються такими основними семантичними та когнітивними ознаками, як: акціональність, контрольованість, довільність, здійснимість, перформативність.

Концепт «волевиявлення» є чітко структурованою категорією, що має центр, або ядро, і периферію, де розташовуються елементи, що володіють характерними властивостями в найменшій мірі, ніж елементи, що знаходяться в центрі. Основним засобом вираження концепту «волевиявлення» є імперативні речення, загальне категоріальне значення яких зводиться до вираження волевиявлення з боку мовця щодо виконання/невиконання дії [2].

Концепт «волевиявлення» відносять до розряду сегментних концептів, що мають базовий шар і кілька сегментів. Базовий шар містить такі необхідні когнітивні ознаки, як категоричність, облігаторність, маркованість, які утворюють разом з ним центральний образ волевиявлення, існуючий в нашій свідомості.

До сегментів концепту відносять наказ, заборона, загроза, попередження, інструкція, прохання, запрошення до спільної дії, порада або рекомендація, що мають близьке або віддалене положення залежно від наявності когнітивних ознак, характерних для цього концепту [2].

Отже, проведений аналіз дає змогу виокремити дистинктивні ознаки імперативного речення з точки зору різних сучасних підходів, структурного, функціонально-семантичного, комунікативно-прагматичного і когнітивного. Вчені розглядають категорію спонукування як категорію, у якій особливо чітко простежується комунікативно-прагматична функція мови, де ситуація спонукування має власні характерні ознаки, вона містить адресанта, адресата, слухача, який не бере участі у мовленнєвому акті, і саму спонукальну дію.

Література:

1. Бархударов Л. С. Структура простого предложения современного английского языка / Л. С. Бархударов. – М. : Высшая школа, 1966. – 200 с.
2. Деренич Э. Г. Императивные предложения в русле когнитивной грамматике: на материале английской и американской художественной прозы: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. / Э. Г. Деренич. – Владивосток, 2003. – 25 с.
3. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
4. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 378 с.
5. Исаченко А. В. К вопросу об императиве в русском языке / А. В. Исаченко // Рус. яз. в шк. – 1957. – № 6. – С. 7–14.
6. Михайленко В. В. Парадигма императива (на прикладі давньоанглійської та інших давньогерманських мов) / В. В. Михайленко. – Чернівці : Рута, 2001. – 303с.
7. Молчанова Г. П. Императивные предложения и их лексико-грамматическая характеристика в современном английском языке / Г. П. Молчанова // Сб. науч. тр. МГПИИЯ им. М. Тореза. – 1976. – Вып. 105. – С. 29–49.
8. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – М. : Учпедгиз, 1934. – 348 с.
9. Почепцов О. П. Основы прагматического описания предложения / О. П. Почепцов. – К. : Высшая школа, 1986. – 115 с.
10. Храковский В. С. Семантика и типология императива: Русский императив / В. С. Храковский, А. П. Володин. – Л. : Наука, Ленингр. отд., 1986. – 213 с.
11. Штелинг Д. А. О неоднородности грамматических категорий / Д. А. Штелинг // Вопр. языкознания. – 1959. – № 1. – С. 25–55.
12. Long R. B. Imperative and Subjunctive in Contemporary English / R. B. Long. – American Speech, vol. 41, Oct. 1966. – № 3. – P. 204–205.

О. Є. Ткачук-Мірошніченко,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

МОТИВАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ АНГЛОМОВНИХ КОМАНДОНІМІВ (НА ПРИКЛАДІ НАЗВ КОМАНД НХЛ, НФЛ, НБА, НБЛ ТА АБЛ)

Стаття присвячена дослідженню ономастичного простору сучасної англійської мови на прикладі американських командонімів. Аналізуються принципи номінації американських командонімів, визначається мотиваційна складова та способи її вербалізації. Встановлено, що американські командоніми є відтопонімними з обов'язковим географічним ідентифікатором, відапелятивними та відантропонімними. Мотиваційна класифікація представлена командонімами-символами, командонімами-локативами, командонімами-меморіалами у взаємодії.

Ключові слова: онім, командонім, конотативний ефект, символ, асоціація, номінація, мотивація, топонім, зоолексема, антропонім.

Статья посвящена исследованию ономастического пространства современного английского языка на примере американских командонимов. Анализируются принципы номинации американских командонимов, определяется мотивационная составляющая и способы её вербализации.

Ключевые слова: оним, командоним, коннотативный эффект, символ, ассоциация, номинация, мотивация, топоним, зоолексема, антропоним.

The article is devoted to the study of the English sports team names as examples of the modern English proper name space. The principles of nomination of American sports team names are analyzed. The motivation factor and means of its verbalization are discussed. It can be concluded that American sports team names use a formula which always consists of a toponym verbalized by a city or state name, which makes this proper name group toponym derived. Further analysis has shown that the nomination of the second element of the formula is represented by different groups of general words, such as animal names, names of human figures, mythical figures, «weather» words, weapon names, clothes names, and anthroponyms, historic or sports icons bearing significance to sports fans or American society. Motives behind the formulas are, first of all, locative with fixed geographical identifiers. Strong associations and symbolic meanings pertaining to strength, speed, skill, and healthy aggression behind animal names, «weather names», names of weapons; and conveying patriotism, courage, dignity, esteem, honor, and pride by means of human figure names make associative and symbolic motives second. Anthroponyms as historic icons and names of professions pay tribute to these personalities and representatives of certain professions for their contribution into sports team making memorial motive third. The analysis has proved that all American sports team names present a combination of motives, namely, locative-symbolic and locative-memorial-symbolic, which makes them non-neutral. As non-neutral formulas they exercise connotative effect, and define group identity positively with the words of negative connotation.

Key words: proper name, sports team name, connotative effect, symbol, association, nomination, motivation, toponym, animal name, anthroponym.

Інтерес до дослідження ономастичного простору англійської мови пояснюється постійним оновленням та розширенням об'єктів номінації цього простору. Аналіз онімів здійснюється за різноманітними ознаками: класифікаційною, структурно-семантичною, орфографічною, перекладацькою, етимологічною, стилістичною тощо [1; 4]. За класифікаційною ознакою в межах ономастичного простору виділяють групу ергонімів – «власних назв на позначення ділових об'єднань людей, зокрема союзів, організацій, установ, корпорацій, підприємств, спілок, закладів, гуртків» [5, с. 166]. Деталізацію поля ергонімів на прикладі української мови запропонував Торчинський М. М. За його класифікацією ергоніми поділяються на три класи: **колективоніми** – власні назви колективів, які надають виробничі та сервісні послуги, **конфедераціоніми** – власні назви об'єднань людей за політичними, ідеологічними ознаками, **пресулатоніми** – власні назви на позначення управлінських структур [6, с. 260]. Серед колективонімів М. М. Торчинський виокремлює банконіми, готелоніми, магазиноніми, медичноніми, школоніми та зокрема командоніми [7, с. 56–59]. Під командонімами розуміють «власні назви спортивних команд» [7, с. 58].

Метою цього дослідження є комплексний номінативний та мотиваційний аналіз англомовних командонімів, які входять до професійних ліг США з відповідних видів спорту, а саме Національної хокейної ліги, Національної футбольної ліги, Національної та Американської бейсбольної ліг та Національної баскетбольної асоціації.

Для США спорт – це друга релігія. Згідно з опитуванням Американської антидопінгової агенції (USADA) від 2010 року серед 9,000 американців «75% дорослих мають відношення до спорту, з них 25% безпосередньо задіяні в сфері спорту в якості спортсменів, батьків спортсменів, тренерів або волонтерів. ... для 88% спорт – це джерело розваг та насолоди, ... для 80% спорт може бути цінним життєвим уроком, ... 75% опитаних дорослих погоджуються, що загалом спорт просуває позитивні цінності [11]. Щодо спортивних вподобань серед опитаних респондентів віком від 18 до 64 років перші три місця посідають «баскетбол (37%), американський футбол (20%) та європейський футбол (19%) відповідно» [11]. Оскільки корпус досліджуваного матеріалу представляють назви професійних спортивних клубів, важливо відзначити, що згідно з опитуванням «67% спортивних глядачів та 73% чоловіків проводять більшу частину свого часу, дивлячись професійні види спорту. При цьому перша п'ятірка видів спорту за переглядом це: американський футбол (87%), бейсбол (68%), баскетбол (57%), хокей (25%) та гольф (24%) відповідно» [11]. Окрім того, що спорт – це найулюбленіший спосіб проведення часу, це й інструмент, який сприяв формуванню американської ідентифікації. Так М. Шекелфорд стверджує, що засадними для самоідентифікації американців стали два види спорту – бейсбол та американський футбол. Якщо історія бейсболу тісно переплетена з історичними подіями, тоді американський футбол – це «квінтесенція американського спорту, ... вимагає поєднання сили та спритності, брутальної сили та грації. Але більш за все він вимагає зухвалості та хоробрості. Іншими словами, він вимагає американських якостей для перемоги» [8].

Мотивація як спосіб відображення ознаки предмета мовними засобами є головною умовою створення командоніма. Під мотивом номінації командоніма розуміють причину, яка «зумовила з-поміж багатьох варіантів можливих найменувань вибір лише одного, який і став власною назвою. ... мотиваційна класифікація, ґрунтуючись передусім на тій основній ознаці денотата, яка покладена в основу його власної назви, повинна передбачати поділ онімів на апотропейні, асоціативні, ідеологічні, квалітативні, локативні, меморіальні, номінальні, патронімічні, посесивні, символічні, ситуативні, сутнісні та темпоральні, ... » [2, с. 10].

Для проведення аналізу нами були досліджені 113 командонімів чотирьох американських спортивних ліг. З'ясувалось, що в основі номінації всіх англомовних командонімів лежить відонімно-відтопонімний принцип, який реалізується у жи-

ванні лексичної одиниці – географічного ідентифікатора, а в сенсі мотивації – локатива. Так, всі 113 командонімів містять географічний ідентифікатор: назву міста або назву штату: в НФЛ назва міста була у складі 24 командонімів, а назва штату у 7 командонімів; в НБЛ та АБЛ 24 командоніми містять назву міста, а 5 – назву штату; в НБА 24 командоніми містять назву міста, 3 – назву штату, 1 командонім містить назву району міста *Brooklyn Nets*; в НХЛ 16 командонімів містять назву міста, 7 – назву штату. При цьому 2 командоніми містили символічну назву штатів, які вони представляють: *New England Patriots* – професійний футбольний клуб з міста Фоксборо, штат Массачусетс (цей штат поруч з іншими п'ятьма штатами утворюють регіон на північному сході США, який отримав свою назву завдяки появі на цих землях перших переселенців з Англії) [9] та командонім *Golden State Warriors* – американський професійний баскетбольний клуб з міста Окленд, штат Каліфорнія. Останній прийнято називати «золотим» штатом через відкриття покладів золота в 1848, полів з золотавими маками, «Золотим» мостом та золотавими закатами над тихоокеанським узбережжям [10]. Незважаючи на спосіб непрямої географічної номінації цих двох командонімів, локальна ідентифікація не викликає сумнівів через їхню відомість в США.

Таким чином, із 113 командонімів 88 містять прямий географічний ідентифікатор-локатив – назву міста, назву штату – 22 командоніми, 2 командоніми з непрямою географічною ідентифікацією та 1 командонім, у складі якого міститься назва району міста. Цей відтопонімний принцип номінації американських командонімів підтверджує практичність прямої ідентифікації, а з точки зору мотиваційної класифікації всі 113 командонімів – локативні.

Структурна варіативність розглянутих американських командонімів зводиться до складених словосполучень: модель N + (N) + N (*Seattle Mariners, Washington Capitals, Portland Trail Blazers*) – 111 одиниць та N + N (на базі числівника) – 2 (*San Francisco 49ers, Philadelphia 76ers*).

Якщо відонімно-відтопонімний принцип свідчить про певну нейтральність локативного командоніма, тоді мотиваційний аналіз другого елементу, навпаки, демонструє його ненейтральний «конотативний ефект» [3, с. 264].

Під конотативним ефектом розуміємо уявлення, поняття та асоціації, які командонім викликає в комуніканта. За результатами проведеного аналізу всі 113 командонімів володіють конотативним ефектом, тобто є конотативними, позитивно асоціативними, символічними, меморіальними та темпоральними. Домінантами виступають асоціативність та символічність, оскільки командонім є головним елементом групової ідентифікації. Семантична структура такого командоніма представляє собою метафоричний перенос.

Ми зафіксували, що з 113 розглянутих командонімів 34 містять відапелятивні зоонімічні метафори – символічні назви птахів, звірів, морських тварин, комах, рептилій. Серед командонімів НФЛ: 8 містять назви звірів: *Carolina Panthers, Chicago Bears, Cincinnati Bengals, Denver Broncos, Detroit Lions, Jacksonville Jaguars, St. Louis Rams, Indianapolis Colts*; 5 містять назви птахів: *Arizona Cardinals, Atlanta Falcons, Baltimore Ravens, Seattle Seahawks, Philadelphia Eagles*; 1 – назва морського ссавця *Miami Dolphins* та 1 – назва риби *Miami Marlins*. Серед 29 командонімів НБЛ та АБЛ 2 одиниці містять назву птахів: *Baltimore Orioles, St. Louis Cardinals*, 2 одиниці містять назву звірів: *Chicago Cubs, Detroit Tigers*, 1 рептилія – *Arizona Diamondbacks*. Серед 28 баскетбольних командонімів 4 – це символічні звірі: *Chicago Bulls, Memphis Grizzlies, Milwaukee Bucks, Minnesota Timberwolves*, 2 – символічні птахи *Atlanta Hawks, New Orleans Pelicans* та 1 приклад вжитку символічної комахи – *Charlotte Hornets*. Серед 23 хокейних командонімів 4 містять назви звірів: *Arizona Coyotes, Florida Panthers та Boston Bruins*; 3 містять назви птахів: *Chicago Blackhawks, Anaheim Ducks, Pittsburgh Penguins* та 1 номінацію з морською твариною – *San Jose Sharks*. Отже, статистично з 113 командонімів лише 34 власні назви утворені на основі зоометафор, найбільше їх виявилось в групі футбольних командонімів (15 з 33). На нашому думку це пояснюється більшою агресивністю американського футболу в порівнянні з іншими розглянутими видами спорту. Серед обраних звірів домінують сильні, часто дикі, агресивні хижаки, які відомі своєю швидкістю (panthers, lions, bengals, jaguars, tigers), своєю витривалістю (rams, bruins, bears, bulls), своїм духом непокори (broncos, colts). Серед видів птахів також домінують мисливці за здобиччю – швидкі та підступні (eagles, falcons, hawks), це стосується й єдиної комахи а hornet, жахливого та кровожерливого морського хижака – а shark та смертельно небезпечною а diamondback rattlesnake. Чи має місце при виборі командоніма з зоонімом лише набір ознак, які при перенесенні формують у комуніканта необхідні позитивні асоціації та цілісний образ команди. Так і ні, оскільки серед зоометафор зустрічаються й досить одіозні, наприклад пташки cardinals, orioles, ducks, pelicans та penguins, ссавці dolphins, риби marlins, що не є уособленням чеснот, які необхідні спортсменам. У випадку з *St. Louis Cardinals* колір уніформи дав назву клубу, іноді офіційний птах або звір штату (міста) стає символічною назвою команди, наприклад *Baltimore Orioles, New Orleans Pelicans* (неофіційна назва Луїзіани «Пеліканів штату»), *Miami Dolphins* (найбільшою туристичною атракцією Майами є купання з дельфінами) або можна говорити про меморіальні командоніми, як *Anaheim Ducks* на честь фільму «Могутні каченята» від компанії «Дісней» [9] (здається, що певна дитячість та мультяшність, яка позбавлена традиційної агресивності командонімів, посприяла становленню клубу), або тварина має спільну ознаку із спортом, наприклад, *Pittsburgh Penguins* – команда, яка грає в зимовий вид спорту – хокей на льоду, а пінгвін – мешканець льодових територій. Таким чином, можна говорити про яскраву групу відтопонімно-відапелятивних локативно-символічних командонімів, утворених на базі географічного ідентифікатора та зооніма.

Так само відтопонімно-відапелятивні командоніми з позитивною асоціативністю та символічністю домінують в номінаціях, в яких метафоричний перенос реалізується одиницями на позначення людей, колективів людей, корінного народу, резидентів територій, історичних, міфологічних фігур, монарших титулів, назв професій, наприклад: *Minnesota Vikings, New England Patriots, Golden State Warriors, New York Yankees, Washington Redskins, LA Lakers, New York Knicks, LA Kings, New Orleans Saints, New York Rangers, Pittsburgh Steelers, Dallas Cowboys*. З 113 командонімів 41 містить відапелятивні одиниці (НФЛ 33:11, НБЛ/АБЛ 29:15, НБА 28:9, НХЛ 23:6), які уособлюють такі людські чесноти як хоробрість, мужність, патріотизм, незалежність, воявничість, гідність, спритність, швидкість, зухвалість (*Atlanta Braves, Oakland Raiders, LA Dodgers, Cleveland Cavaliers, Dallas Mavericks*), назви професій, які є територіально-репрезентативними (*Seattle Mariners, Texas Rangers, Pittsburgh Steelers, Milwaukee Brewers, Tampa Bay Buccaneers, Philadelphia Flyers, Portland Trail Blazers*), мешканці міста або штату, в якому базується команда (подвійна локативність), наприклад: *Boston Celtics, NY Knicks, NY Mets* (metropolitans), *NY Islanders, Washington Capitals, LA Lakers, Houston Texans*). Данина корінним племенам відображена лише в командонімах *Cleveland Indians* та *Washington Redskins*; міфічні, казкові та релігійні образи, монарші титули знаходимо у *San Francisco Giants, Tennessee Titans, Washington Wizards, LA Angels, Sacramento Kings*, які символізують міць, силу, нездоланність, воявничість, майстерність, «святість», королівську гідність. Дещо дивно з точки зору позитивних асоціацій лунають командоніми *New Jersey Devils* та *San Diego Padres* (дияволи і священики).

Групу відтопонімно-відапелятивних командонімів доповнюють 7 локативно-символічних номінацій, в яких вживається «погодна» лексика (НФЛ 33:1, НБЛ/АБЛ 29:1, НБА 28:2, НХЛ 23:3): *Carolina Hurricanes, Oklahoma City Thunder, San Diego Chargers, Miami Heat, Tampa Bay Lightning, Colorado Avalanche та Tampa Bay Rays*. Ці природні явища символізу-

ють швидкість (lightning, charger), руйнівну силу (hurricane, avalanche, heat), лякають (thunder). Цікаво, що останній клуб мав попередню назву Tampa Bay Devil Rays з виразно агресивною символікою, але невиразною грою. Тому новий власник змінив назву на позитивну і більш «сонячну».

Серед розглянутих командонімів елементи та колір форми (НФЛ 33:0, НБЛ/АБЛ 29:3, НБА 28:0, НХЛ 23:1) лягли в основу метонімічного переносу в наступних 4 командонімах: *Boston Red Sox*, *Chicago White Sox*, *Cincinnati Reds*, *Columbus Blue Jackets*. Як бачимо, в бейсболі головним елементом форми виявилися шкарпетки, а колір – червоним. Базою для метонімічного переносу стала зброя *Buffalo Sabres*, де шабля символізує швидкість, а гостре лезо подібне до гострого леза хокейного ковзана; аксесуари в *San Antonio Spurs*, де шпори також символізують швидкість та прискорення; *Brooklyn Nets*, де сітка – один із символів ігри в баскетбол; продукція по асоціації із засновником, наприклад *Detroit Pistons*, або по асоціації із промисловістю, яка представляє місто, наприклад *Houston Rockets* (космічна індустрія) та *Detroit Red Wings* (автопром).

Крім відонімно-відапелятивних командонімів ми зустріли й 3 відантропонімічними оніми (НФЛ 33:3): *Buffalo Bills*, *Cleveland Browns*, *Kansas City Chiefs*. Уільям Фредерік Коді – американський військовий та автор шоу «Дикий Захід», який прославився тим, що вбив тисячі бізонів, отримавши прізвисько Баффало Білл [9]. Завдяки екранізаціям ідеалізований персонаж Баффало Білла перетворився для американців на історичну ікону – уособлення духу Дикого Заходу з його хоробрістю, мужністю, витривалістю, стрілецькою влучністю, ставши частиною американської ідентичності. У випадку футбольного клубу *Cleveland Browns* команду названо на честь одного із засновників Пола Брауна, а клуб *Kansas City Chiefs* отримав ім'я завдяки прізвиську мера Бартлі, засновника Спілки скаутів Канзас-Сіті. З погляду мотивації ці відтопонімно-відантропонімічними командоніми є локативно-символічними (Баффало Білл) та локативно-меморіальними (Пол Браун), увічнюючи особу дотичну до історії клубу.

Аналіз не був би повним без згадки про «музичні» командоніми, а саме *Utah Jazz* та *St. Louis Blues*. Спочатку команда мала назву *New Orleans Jazz*, що було цілком виправдано, проте з фінансових причин клуб переїхав до Солт-Лейк-Сіті, міста далекого від джазу – символу імпровізації, але командонім був збережений, як і оригінальні кольори Марді Грас. Хокейна команда із Сент-Луїса є прикладом меморіального командоніма, оскільки отримала назву на честь відомої пісні «Saint Louis Blues».

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що ця група онімів є відтопонімною – обов'язковою для розглянутих командонімів є наявність географічного ідентифікатора, також в структурі командонімів найпоширенішими є відапелятиви (зоолексеми, лексеми на позначення особистостей, явищ природи, назви професій, зброї, атрибутики, одягу) та «промовисті» відантропоніми. З точки зору мотиваційної класифікації є підстави говорити про комбінований локативно-символічний та локативно-символічно-меморіальний характер мотивації американських командонімів.

Література:

1. Беспалова А. В. Структурно-семантические модели эргонимов и их употребление в современном английском языке: канд. филол. автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 – германские языки / А. В. Беспалова. – Одесса, 1989. – 16 с.
2. Григорук Н. В. Власні назви футбольних команд Білорусі, Росії, України. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/znpkhnpu_lingv_2013_36_4-5.pdf С. 8-12.
3. Кутуза Н. В. Конотативні ефекти в структурі ергонімів / Н. В. Кутуза // Мовні і концептуальні картини світу. Збірник наукових праць. – № 6. – К. : «Прайм-М», 2002. – С. 264–270.
4. Микина О. Г. Номинационные процессы в современной европейской эргонимии: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 – теория языкознания / О. Г. Микина. – Донецк, 1992. – 197 с.
5. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. – М. : Наука, 1978. – 192 с.
6. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія / М. М. Торчинський. – Хмельницький : Авіст, 2008. – 548 с.
7. Торчинський М. М. Українська ономастика: навчальний посібник / М. М. Торчинський. – К. : Міленіум, 2010. – 138 с.
8. Електронний ресурс. Режим доступу : <http://www.bleacherreport.com/articles/211946-the-importance-of-sports-in-america>.
9. Електронний ресурс. Режим доступу : <http://en.wikipedia.org>.
10. Електронний ресурс. Режим доступу : <http://www.statesymbolusa.org/California/CAstaterickname.html>
11. Електронний ресурс. Режим доступу : http://www.truesport.org/library/documents/about/what_sport_means_in_america.pdf.

УДК [81:008]+[81'373.22]

Л. М. Усик,

Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ НОМІНАЦІЙ, ЩО МІСТЯТЬ ОЦІННИЙ КОМПОНЕНТ

Стаття присвячена огляду теоретичних джерел із лінгвокультурології та визначенню можливості застосування лінгвокультурологічного підходу під час аналізу номінацій, що містять оцінний компонент. Автор пропонує стислий огляд сучасних концепцій вивчення культурного компоненту мови, визначає місце лінгвокультурологічних досліджень у системі сучасного мовознавства і на прикладі назв лікарських рослин з оцінною семантикою обґрунтовує підхід до вивчення номінативних одиниць із етнолінгвістичних позицій.

Ключові слова: культура, номінація, лінгвокультурологія, оцінне значення.

Стаття посвячена обзору источников теоретического материала по лингвокультурологии и определению возможности применения лингвокультурологического подхода к анализу номинаций, содержащих оценочный компонент. Автор предлагает краткий обзор современных концепций изучения культурного компонента языка, определяет место лингвокультурологических исследований в системе современного языкознания и на примере названий лекарственных растений с оценочной семантикой обосновывает подход к изучению номинативных единиц с этнолингвистических позиций.

Ключевые слова: культура, номинация, лингвокультурология, оценочное значение.

The article provides an overview of theoretical sources in linguistic cultural studies and determines the possibility of linguistic cultural approach to the analysis of nominative units containing evaluative component. The author offers a brief overview of current approaches to the cultural component of language, positions the linguistic cultural studies within the sys-

tem of modern linguistics. Using the names of medicinal plants with evaluative component as an example, the author explains the ethnolinguistic view on the study of nominative units of a language.

Key words: culture, nominative unit, linguistic cultural study, evaluative meaning.

Номінації як результат процесу утворення мовних одиниць, що слугують засобами називання та членування фрагментів дійсності і формування відповідних понять про них, утворюють значний за обсягом прошарок лексики у будь-якій мові. Сьогодні проводяться дослідження окремих видів номінацій, у тому числі і з когнітивних та культурологічних позицій [9; 13; 28], розробляються методики вивчення номінацій [17, с. 22].

Слід зазначити, що дослідження номінацій рослин має значний доробок у сучасній лінгвістиці [1; 18; 27]. Як стверджує Н. І. Панасенко, назви, дані рослинам людиною у процесі її історичного розвитку, яскраво ілюструють усі процеси мовленнєвої та мовної поведінки людини. Назви лікарських рослин у різних мовах являють собою особливий системний прошарок лексики, аналіз котрої дає можливість описати структуру цілительської діяльності, роль народної медицини у житті людського суспільства та її місце у національних картинах світу [16, с. 31]. Так, з прадавніх часів рослини широко використовувалися (і досі використовуються) людиною не лише у медицині, а й у побуті (як джерело продуктів харчування, текстильних матеріалів, декорування інтер'єру тощо), а це означає, що назви у цьому випадку були надані добре вивченим об'єктам. Практичне застосування рослин та обізнаність з їх властивостями стали джерелом їх найменувань, тому можна говорити про те, що у цьому фрагменті мовної картини світу відображені різнопланові знання як наукового характеру (географічні, ботанічні, фармацевтичні тощо), так і загальнофонового (міфи та легенди, ціннісні установки та оцінні стереотипи).

Матеріалом нашого дослідження є літературні та народні назви лікарських рослин з оцінним компонентом у двох германських мовах (німецькій та англійській) і двох слов'янських (російській та українській). Цей мовний матеріал як вид номінацій цікавий тим, що утворює специфічний прошарок номінативної лексики у кожній мові, позаяк знаходиться у зоні перетину двох фрагментів мовної картини світу: рослинних номінацій та оцінної лексики. Порівняно невеликий у кількісному співвідношенні щодо загального масиву найменувань рослин у кожній мові, він поєднує два блоки інформації: об'єктивні знання про навколишній світ (здобуті досвідним шляхом) та про його цінність для конкретної особистості чи соціуму (співвіднесення з культурою та оцінними стереотипами).

Оцінне значення у назві лікарської рослини може бути вираженим експліцитно, зокрема, за допомогою оцінного прикметника. Такими можуть бути, наприклад, значення загальної оцінки «добре – погано»: нім. нар. *Wunderkraut* /чудова трава/, рос. нар. *Злые ягоды* – Актія колосиста; укр. нар. *Погане зілля* – Беладона звичайна. Однак, інтерпретація оцінних значень, наявних у значній кількості нашого мовного матеріалу, передбачає урахування національно-культурного фактора. Це приклади назв лікарських рослин, одним із компонентів назви якого виступає лінгвокультурологічний концепт. Наприклад, для вираження телеологічної оцінки (оцінки ефективності певної рослини у лікуванні), можуть бути задіяні концепти, пов'язані із релігійним життям відповідного етносу. Так, у назвах деяких рослин одним із компонентів є імена святих, які, згідно вірувань, могли допомогти у лікуванні. Наприклад, однією із складових народних назв Звіробойо звичайного у всіх досліджених нами мовах є ім'я святого Івана: нім. нар. *Johanniskraut* /трава Йоганнеса/, англ. нар. *John's wood* /Джонове дерево/, рос. нар. *Святойивановская трава*, укр. нар. *Святойиванське зілля*.

Так як типи оцінних значень та засоби їх вираження були описані у наших попередніх публікаціях [23; 27], метою цієї статті є обґрунтування лінгвокультурологічного підходу до вивчення оцінних значень у фітонімах, що передбачає вирішення низки конкретних завдань: викладення стислого огляду існуючих концепцій вивчення культурного компоненту мови, визначення місця лінгвокультурологічних досліджень у системі сучасного мовознавства і окреслення у загальних рисах підходу до вивчення номінативних одиниць із етнолінгвістичних позицій.

На сучасному етапі розвитку суспільства та наукової думки необхідність вивчення мовних і культурних процесів у їх взаємодії не втрачає актуальності [2; 21; 26]. Не викликає дискусій той факт, що мова є найважливішим сховищем культурної інформації. Проте поняття «мова» і «культура» стикаються не лише у цьому аспекті, взаємовідносини між ними складніші і багатогранніші. Повно та детально описати їх є у певній мірі складним завданням, можливо, через певну розмитість і відсутність однозначності у визначенні самого поняття «культура».

Термін «культура» зустрічається практично у кожній сфері наукових досліджень: філософії, тиці, археології, медицині, технічних науках тощо. Він є основним для культурології, естетики та мистецтвознавства, відповідно, кожна з цих галузей вкладає власне бачення та обсяг у його визначення. Базовим для лінгвокультурології та етнолінгвістики поняттям культури вважають таке, яке б охоплювало світогляд, моральні норми, способи пізнання світу, витвори мистецтва, духовні та матеріальні цінності [2, с. 65]. Таким є загальноприйняте визначення поняття «культура» у філософії: «Культура – сукупність усіх видів перетворюючої діяльності людини і суспільства, а також результатів цієї діяльності» [12, с. 155]. Доречним тут є розмежування матеріальної та духовної культур. До першої відносять сукупність матеріальних благ та засоби їх виробництва, друга вміщує сукупність усіх знань, усі форми суспільної свідомості: філософію, науку, мораль, право, мистецтво тощо. Проте необхідно пам'ятати, що не кожен матеріальний чи духовний продукт, створений людиною, може бути складовою культури. Для цього такий продукт має бути прийнятим членами суспільства чи його частиною і матеріально закріпитися у їх свідомості.

Враховуючи завдання нашого дослідження, хотілося б зупинитися ще на одному визначенні, у якому культура виступає як «... інтегрована система людських знань, переконань та поведінки, що є результатом і водночас складовою здатності людини до засвоєння та передачі знань наступним поколінням. Таким чином, культура складається з мови, ідей, переконань, звичаїв, табу, кодексів, знарядь, технологій, витворів мистецтва, ритуалів, церемоній та символів» [24]. Автори цього визначення вказують на взаємозв'язок мови та культури, хоча, на нашу думку, він не обмежується лише гіпо-гіперонімічними відношеннями.

Методологічним підґрунтям для дослідження мовних явищ у екстралінгвістичному аспекті можна вважати той факт, що і мова, і культура є формами свідомості, які відображають світогляд людини [12]. Крім того, мову і культуру споріднюють дві їх онтологічні властивості: здатність до розвитку та його необхідність, а також знаковий характер. О. О. Селіванова виділяє більше спільних рис мови та культури [19, с. 272]: 1) фіксація ними особливостей світогляду угруповання, якому вони належать; 2) наявність у них індивідуальних і колективних форм існування; 3) нормативність їх знакових систем; 4) взаємна підключеність і детермінованість; 5) еволюційність.

З іншого боку, Г. П. Нешиченко, порівнюючи мову і культуру за функціональними параметрами, вказує на дві їх основні відмінності [15, с. 78]. Перша полягає у тому, що мова – система гомогенна. Знакові системи, притаманні мові, є

ізофункціональними, однорідними. Вони вживаються у вигляді різноманітних форм існування етнічної мови (літературна мова, розмовна мова тощо), які вживаються як у звуковій (вимова), так і в графічній (написання) номінації. На відміну від мови, культура – гетерогенна. Знакові системи, які використовуються в культурі, досить різноманітні і неоднорідні, вони суттєво відрізняються одна від одної (звукоінтонаційна, вербальна мова, іконічна мова). Друга відмінність ґрунтується на тому, що обидва феномени тісно пов'язані з мисленням та комунікацією, однак результативність цього взаємозв'язку суттєво різниться. Так, функціональним призначенням мови є комунікативність, а культури – естетичність (естетичне самовираження особистості як творця).

Ми підтримуємо позицію В. А. Звєгінцева, котрий вважає, що вирішення питання про залежність між мовою та культурою має багато спільного із проблемою взаємовідношення мови і мислення, так як культурний стан суспільства пов'язаний з мовою саме через мислення; до того ж, із трьох його видів, які розрізняють у психології (образне, технічне та понятійне), до уваги варто брати лише понятійне мислення, так як інші два типи є позамовними [6, с. 248, 292-293].

На практиці такий зв'язок виявляється у тому, що кожна людина відчуває свою приналежність до тієї чи іншої культури, до певного соціокультурного прошарку. Таке відчуття у ній закладено споконвічно оточуючим її лінгвокультурним середовищем, основними факторами якого є соціально-економічне, політичне, історико-культурне становище, мовний та етнічний склад держави або території, традиційна приналежність носія мови до тієї або іншої релігії або конфесійної групи. Останнє впливає не стільки на поведінку людини, у тому числі й мовну, скільки на об'єднання факторів культурного середовища у єдине ціле, що веде за собою відчуття індивіда до певної культури, яка визначає лінгвокультурологічну характеристику особистості [14, с. 27].

Лінгвокультурологічна характеристика особистості, у свою чергу, пов'язана із соціально-культурним рівнем інтелекту, у якому виділяють два структурних компоненти: архетипний компонент, тобто інтелектуальні структури, які репрезентують апріорні категорії пізнання людини як родової істоти, як носія історичного досвіду людства; і етнічний компонент, представлений когнітивними структурами, які зумовлені особливостями національного культурного простору індивіда, що накладає відбиток на способи категоризації дійсності представниками різних культур [5, с. 62].

Вивчення віддзеркалення у мові й мовленнєвій діяльності етнічної свідомості, менталітету, національного характеру, матеріальної та духовної культури народу є завданням етнолінгвістики [20, с. 252]. Етнолінгвістика є насамперед лінгвістичною галуззю, з іншого боку, застосовує для аналізу етнокультурної семантики мови й мовлення всю культурну інформацію певного народу, зафіксовану також в інших знакових системах.

Складовими частинами етнолінгвістики є етнопсихолінгвістика й лінгвокультурологія. *Етнопсихолінгвістика* орієнтована на відбитки в мові і мовній діяльності ознак психічного складу, характеру, ментальності етносу. Мова з огляду на її функції накопичення, зберігання, обробки, трансляції інформації насамперед служить чинником етнічної й культурної пам'яті, аттрактором самозбереження, розвитку етносу; дає змогу протистояти деструктивним чинникам [20, с. 254]. Об'єктом етнопсихолінгвістики є сукупність мовленнєвих подій чи мовленнєвих ситуацій, які мали місце в умовах національного дискурсу, а предметом є національний дискурс у всій сукупності проявів і факторів, які обумовлюють його специфіку [10, с. 10].

Лінгвокультурологія вивчає фіксацію в мові, етнотекстах і дискурсивній практиці духовної й матеріальної культури народу, тобто культурно значимої інформації – збережених у колективній пам'яті народу символічних способів матеріального й духовного усвідомлення світу певним етносом, відтворених у його ідеях, схемах мислення й поведінки, системі етичних й естетичних цінностей, нормах, звичаях, обрядах, міфах, віруваннях, забобонах, побуті тощо [20, с. 254]. Цей напрям більш наближений до вивчення національної картини світу і мовної свідомості, оскільки його об'єктом є мова як відображення і фіксація культури крізь призму мови, а предметом – одиниці мови та дискурсу, що мають культурно-значиме наповнення [10, с. 12]. Сьогодні обидва напрями знаходяться у стадії становлення та є нерозривно пов'язаними, навіть часто вирішують спільні проблеми і питання, мають деякі спільні базові положення та іноді користуються одними і тими ж методами досліджень.

Базовими положеннями лінгвокультурології, за Г. Ю. Богдановичем, є такі: 1. Мова – цінне джерело формування і проявлення ментальності народу, через її посередництво культура зберігається та передається наступним поколінням. 2. Будучи суспільним здобутком, мова «присвоюється» кожним представником спільноти, дає можливість формувати себе, своє уявлення про світ. Аналіз мовної компетенції особистості – суттєвий параметр опису культури. 3. Інтерпретація мовних фактів з позицій ментальної лінгвістики. Цінне культурологічне джерело – це фразеологізми, метафори, символи, тощо як носії культурних уявлень народу. 4. Увага до когнітивної семантики, до «культурних» смислів мовних знаків, до формування концептосфери культури. 5. Вивчення дискурсів культури, акцент на національно-культурну специфіку мовної свідомості, проявленої у комунікації [2, с. 66].

Основними поняттями лінгвокультурології є картина світу та культурний концепт, проте у їх вмісті та тлумаченні актуалізуються специфічні саме для цієї галузі функції. Культурний концепт визначають як багатовимірне смислове утворення, у якому виділяють ціннісну, образну і понятійну сфери [8, с. 94]. Якщо порівняти зміст поняття «концепт» у когнітології і у культурології, то можна помітити, що ключовою особливістю культурного концепту є наявність у ньому ціннісного компонента. Так, якщо про якийсь феномен носія культури можуть сказати «це добре» (погано, цікаво тощо), цей феномен формує у цій культурі концепт [7, с. 77].

Отже, лінгвокультурологічні дослідження зосереджують увагу на національних картинах світу. У якості етнодиференційних ознак можуть виступати різноманітні ознаки: мова, цінності і норми, історична пам'ять, релігія, уявлення про рідну землю, міфи про спільних предків, національний характер, народне та професійне мистецтво. Найважливішими серед них називають рідну мову та культуру, а стрижнем культури цілком слушно називають цінності [4, с. 30]. Так, саме оцінні висловлювання найбільш яскраво виражають як особливості національного менталітету, як і індивідуальні риси мовної особистості.

Як підсумок можна зазначити, що лінгвокультурологічний підхід до вивчення мовних явищ є достатньо розробленим у сучасній лінгвістиці. Не дивлячись на це, він залишається одним із досить перспективних, позаяк залишається велика кількість різноманітного мовного матеріалу, який ще не є вивченим із цих позицій. Лінгвокультурологічний аспект є цілком виправданим для аналізу різноманітних номінацій та надає матеріал для відтворення та адекватного опису мовних картин світу (або ж їх фрагментів). Особливо доречним такий підхід може виявитися під час аналізу номінацій з оцінним компонентом як у окремих мовах, так і у порівняльному аспекті (що і показує наш мовний матеріал), оскільки саме у цих номінаціях найбільш яскраво проявляються міжкультурні відмінності.

Література:

1. Аллафи Л. М.-Р. Принципы номинации родовых названий лекарственных растений / Аллафи Лилия Махамед-Резаевна, Тугушева Фатима Аммаевна // Историческая и социально-образовательная мысль. – Краснодар, 2014. – Том 6, № 6. – Часть 2. – С. 41–45.
2. Богданович Г. Ю. О некоторых терминах современной лингвокультурологии / Г. Ю. Богданович // Культура народов Причерноморья. – 2004. – № 53. – С. 65–69.
3. Буяр, Ирина Євгенівна. Лексико-семантичне поле оцінки в англійській мові: лінгвокультурний і гендерний аспект [Текст] : автореф. дис.... канд. філол. наук : 10.02.04 / Буяр Ирина Євгенівна; Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2013. – 20 с.
4. Готовский Л. А. Базовые ценности как основная категория социологии культуры / Л. А. Готовский // Мова і культура. (Науковий журнал). – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2003. – Вип. 6. – Т. I. – С. 30–35.
5. Засєкіна Л. Мова та культура у внутрішній організації індивідуального інтелекту / Л. Засєкіна // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 6. – С. 62–66.
6. Звегинцев В. А. Очерки по общему языкознанию / В. А. Звегинцев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1962. – 384 с.
7. Карасик В. И. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: Научное издание. – Воронежский государственный университет. – 2001. – С. 75–80.
8. Карасик В. И. Языковая матрица культуры / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2013. – 230 с.
9. Кислухина М. В. Терминосистема сельскохозяйственной и почвенной микробиологии (на материале английского, украинского и русского языков): Дис.... канд. филол. наук / Кислухина Марина Викторовна; Донецкий национальный университет. – Донецк, 2013. – 308 с.
10. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 284 с.
11. Краткий словарь по философии / Под общ. Ред. И. В. Блауберга, И. К. Пантина. – М. : Политиздат, 1982. – 431 с.
12. Кузнецова А. А. Портрет ментального лексикона языковой личности / А. А. Кузнецова // Культура народов Причерноморья. – 2003. – № 37. – С. 45–48.
13. Курушкина Т. Н. Национально-культурологические особенности кулинаронимов (подгруппа «Bread and Pies») / Т. Н. Курушкина // Лингвистические горизонты: Междунар. сб. науч. ст. – ИД «Белгород» НИУ «БелГУ», 2013. – С. 68–75.
14. Мех Н. О. Проблема співвідношення мови та культури, мови та етносу / Н. О. Мех // Мова і культура. (Науковий журнал). – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2003. – Вип. 6. – Т. I. – С. 25–30.
15. Нешименко Г. П. Язык и культура в истории этноса / Г. П. Нешименко // Язык – культура – этнос. – М. : Наука, 1994. – С. 78–99.
16. Панасенко Н. Народная медицина и удивительный мир растений глазами филолога, или Диссертация на тему... / Наталья Панасенко. – К. : Генеза, 2005. – 237 с.
17. Панина Т. Г. Вторичная косвенная номинация как языковой, когнитивный и культурный процессы / Т. Г. Панина // «Magister Dixit» – Научно-педагогический журнал Восточной Сибири [Электронный ресурс]. – 2012. – № 2. – Режим доступа : <http://md.islu.ru/node/399>
18. Покровська І. Л. Секуляризація релігійно маркованих компонентів у ботанічній термінології сучасної турецької мови / І. Л. Покровська // Одеський лінгвістичний вісник : зб. наук. праць. – Вип. 1. – Одеса : Фенікс, 2013. – С. 127–135.
19. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
20. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
21. Тараненко Ольга Володимирівна. Оцінні реалії в сучасній англійській мові: лінгвокультурологічний аспект [Текст] : автореф. дис.... канд. філол. наук : 10.02.04 / Тараненко Ольга Володимирівна ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2012. – 22 с.
22. Теркулов В. Внутренняя и внешняя мотивация номинативных единиц / Теркулов Вячеслав // Актуальні проблеми філології: мовознавство, літературознавство, методика викладання філологічних дисциплін: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, 27 травня 2009р. – Маріуполь, 2009. – С. 157–202.
23. Усык Л. Н. Оценочные прилагательные в названиях лекарственных растений (на материале германских и славянских языков) // Pčolinská A. (ed.) Linguistics and Didactics in the 21st Century. Trends, Analyses and Prognoses II. – Praha : Alfa-Kernberg Publishing, s.r.o., 2009. – P. 142–157.
24. Encyclopedia Britannica [Online]. Available : <http://www.britannica.com/>
25. Panasenko N. Direct and Indirect Designation in Medicinal Plants' Names / Nataliya Panasenko // International Journal of Humanities and Social Science. Vol. 2 No. 18; October 2012. – P. 217–233.
26. Sysoeva Y. Semantics of Evaluative Anthroponyms in English/ Yevgeniya Sysoeva // Humanities across the Borders: [collection of papers / editors-in-chief O. L. Byessonova, N. I. Panasenko]. – Donetsk – Trnava : DonNU, 2012. – P. 153–162.
27. Usyk, L. 2009. Lexical Means of Expressing Estimation in Medicinal Plants Names in Germanic and Slavonic Languages / Lyudmyla Usyk // Language, Literature and Culture in a Changing Transatlantic World. International conference proceedings (April 22-23, 2009). – P. 223–232.

УДК 811.16'1

В. Є. Федонюк,

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, м. Київ

ІСПАНСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В ЧЕСЬКІЙ МОВІ В АСПЕКТІ ДІАХРОНІЇ ТА СИНХРОНІЇ

Стаття присвячена іспанським запозиченням у чеській мові. Представлена історія чесько-іспанських контактів від Середньовіччя до наших днів. Аналізуються зміни в семантиці іспанських слів та іномовних одиниць, що потрапили в чеську мову за посередництва іспанської мови. Визначається місце цієї лексики в сучасній чеській мові.

Ключові слова: іспанське запозичення, іспанізм, безпосереднє запозичення, опосередковане запозичення, зміни в семантичній структурі слова.

Статья посвящена испанским заимствованиям в чешском языке. Представляется история чешско-испанских контактов от Средневековья до наших дней. Анализируются изменения в семантике испанских слов и единиц, попавших в чешский язык опосредованно через испанский язык. Определяется место этой лексики в современном чешском языке.

Ключевые слова: испанское заимствование, испанизм, непосредственное заимствование, опосредованное заимствование, изменения в семантической структуре слова.

The article is devoted Spanish borrowings in Czech. There is history of Czech-spanish contacts from middle ages to our days. Analysed change in semantics of spanish words and units which got in Czech through spanish. The location this vocabulary is determined in modern Czech.

Keywords: Spanish borrowing, ispanizm, direct borrowing, mediate borrowing, change in the semantic structure of word.

Визначальною рисою розвитку літературної чеської мови є її інтенсивне збагачення іномовними одиницями. Серед запозичень, які поповнювали чеський лексикон в різні історичні епохи, зустрічаємо чимало слів іспанського походження та одиниць з інших мов, адаптованих іспанською мовою. Не дивлячись на неодноразове звернення до вивчення іспанізмів у чеській мові в працях вітчизняних та зарубіжних славистів, в богемістиці досі немає комплексного узагальненого дослідження з цієї проблематики [1; 2; 3; 4].

Метою дослідження стало визначення ролі побутових іспанських запозичень у розвитку літературної чеської мови. Завданнями, які забезпечують досягнення поставленої мети, є формування корпусу чеської побутової лексики, пов'язаної з іспанською мовою; встановлення періодів особливо активного поповнення чеської побутової лексики іспанськими запозиченнями; характеристика іспанізмів в межах окремих лексико-тематичних груп; аналіз семантичних змін, які зазнавали іспанські запозичення в процесі пристосування до чеської мови; опис впливу активізації чесько-іспанських контактів кінця ХХ – початку ХХІ ст. на розвиток сучасного чеського лексикону.

Матеріалом для написання статті слугували тексти різних типів словників чеської мови та засобів масової інформації, а її **об'єктом** – вилучена з цих джерел побутова лексика, пов'язана з іспанською мовою. **Предметом дослідження** стали закономірності, притаманні безпосереднім та опосередкованим іспанським запозиченням при їх адаптації у чеській мові.

У словниковому складі сучасної літературної чеської мови зустрічаємо чимало іспанських запозичень на позначення предметів та явищ, які належать до побутової сфери. До специфічно-побутової лексики, як ще називають такі слова, згідно існуючої традиції, відносимо назви житла, меблів, одягу та взуття, їжі й напоїв, посуду, господарського та кухонного начиння, свійських тварин і птахів, сільськогосподарських рослин, знарядь та засобів праці, трудових процесів та дій, звичаїв, обрядів, розваг тощо. Поповнення чеського лексикону побутовою лексикою іспанського походження відбувалось постійно, хоча і не з однаковою інтенсивністю в різні історичні періоди.

Найбільший приплив іспанських запозичень припадає в чеській мові на ХVІ–ХVІІІ ст. – час, коли Іспанія перетворилась на колоніальну державу й знаходилась на вершині своєї могутності. Цей період ознаменувався розквітом її літератури та мистецтва. Саме тоді появились такі шедеври як «Собака на сіні», «Зірка Севілья» Лопе де Вега, «Дон Жуан» Тірсо де Моліна, «Життя – це сон» Кальдерона, а іспанський живопис представляли своїми роботами Ель Греко, Франсіско Сурбаран, Естебан Мурильйо.

Помітну роль Іспанія відігравала і в житті середньовічної Чехії, зокрема в галузі освіти. До заснування технічного університету в Празі (1707 р.) чеська молодь відправлялась за знаннями в далеку іспанську Саламанку. А праці відомого своєю любов'ю до наук іспанського архієпископа Ісидора Севільського можна було знайти у багатьох чеських бібліотеках. Партнерський характер мали й відношення між правителями Чехії та Іспанії. Влада у Відні та Мадриді тоді належала представникам сім'ї Габсбургів, які підтримували між собою тісні стосунки. Чеську шляхту з Іспанією зв'язували й т.зв. габсбурзькі подорожі, які та здійснювала з метою здобуття корисного досвіду. В Іспанії виховувались та отримували необхідні знання також чеські королі, зокрема Рудольф ІІ (1575–1611 рр.), за влади якого Прага стала придворною резиденцією, місцем перебування послів та гостей двора. Іспанська мода, що завойовувала в ті часи чеську столицю, протрималась там потім ще ціле століття.

Особливо міцними чесько-іспанські зв'язки стали в роки Тридцятилітньої війни (1618–1648 рр.), зокрема під час найтрагічнішої для чехів події – битви на Білій горі (8.11.1620 р.), в якій Іспанія підтримала Чехію фінансово. У напруженій атмосфері перед битвою на Білій горі при дворі Рудольфа ІІ сформувалась проіспанська коаліція, в яку входили послы Іспанії та місцева католицька шляхта. В Тридцятилітній війні загоны іспанської піхоти воювали на боці Чехії. Після поразки у битві на Білій горі військовим комісаром Праги та Чехії став іспанський генерал Балтазар Маррадес. Хоча після закінчення воєнних дій військова влада Іспанії у чеських землях поступово ослабла, в той же час помітно зріс її релігійний вплив, що потім зберігав свою силу ще не одне сторіччя. Цей вплив подекуди помічається навіть зараз. Чесько-іспанські зв'язки, незважаючи на втрату Іспанією своєї впливової позиції в світі в наступні століття, продовжували розвиватись, щоразу поживаючись у періоди, коли ця країна опинялась у центрі світових подій. Спершу під час війн Наполеона (1803–1815 рр.), згодом – громадянських т.зв. карлістських війн (1833–1840 рр., 1872–1876 рр.), в яких взяли участь деякі чеські шляхтичі. Новий підйом інтересу до Іспанії з кінця ХІХ ст. – до початку ХХ ст. виник завдяки діяльності чеського письменника Я.Врхліцького (1853–1912 рр.) та його славнозвісним «вікнам в Європу», що виходили до Першої світової війни. Завдяки цьому чеська громадськість познайомилась з найкращими зразками іспанської літератури, переклади яких появились часто лише через рік після їх видання в Іспанії.

По закінченню Першої світової війни, під час якої послабились навіть чесько-іспанські культурні зв'язки, що існували упродовж ХІХ ст., та проголошення Чехословацької республіки (28.10.1918 р.) між Чехією та Іспанією було знову налагоджено міждержавні (дипломатичні, економічні та культурні) відносини. На чеський ринок завдяки цьому поряд з традиційними іспанськими товарами (рибою та морепродуктами) потрапили південні фрукти, зокрема цитрусові, що були новиною для більшості пересічних чехів. У міжвоєнний період (1919–1939 рр.) у Чехії знову помітно активізувалось співробітництво в галузі перекладу, чеською мовою було видано твори іспанських літераторів з групи «Покоління 98 року». Посиленню в чеському середовищі інтересу до Іспанії сприяла діяльність членів товариства «Іспанський гурток», які підтримували тісні зв'язки з її громадянами. Важливу роль в ознайомленні чехів з іспанською культурою зіграли публікації в офіційних виданнях, присвячені ключовим історичним постатям та тогочасним реаліям життя Іспанії чехословацького посла в Мадриді, в минулому університетського професора В. Кабули. Велике значення для зміцнення чесько-іспанських зв'язків мала участь чехів у громадянській війні в Іспанії (1936–1939 рр.), куди вони відправились на допомогу республіканцям у складі інтербригад. У ці роки знову активно перекладались твори іспанських письменників, тепер вже пов'язані з Республікою. Іспанські мотиви з'явились також у чехів – К.Чапека, Ф.Галаса. Про те, що відбувалось в Іспанії, чеське суспільство інформував журнал Svítání («Світанок») – спільний друкований орган чеської організації «Нова Чехословаччина» та іспанського товариства «Народна Іспанія». Відразу після закінчення громадянської війни чеські землі стали притулком для численних іспанських імгрантів. Згодом (після Другої світової війни) туди приїхали й іспанці, що переходили від режиму Франко, опинились у Латинській Америці. В роки Другої світової війни п'єси німецьких авторів, які було вилучено з репертуарів чеських театрів, замінили твори іспанських драматургів.

В післявоєнні роки акцією, яка позитивно вплинула на розвиток чесько-іспанських культурних зв'язків, стала виставка в Празі в 1945 р. художників-постмодерністів Хуана Міро, Пабло Пікассо та ін., які емігрували з Іспанії. Після 1948 р. Чехословаччина перетворилась на еміграційний центр іспанських комуністів. Діяльність деяких з них, зокрема генерала Антоніо Кордона, що тривалий час викладав іспанську мову на філософському факультеті Карлового університету, сприяла подальшому зміцненню відносин між обома країнами. В 50–60-ті роки ХХ ст. чесько-іспанське економічне співробітництво продовжувалось вже неофіційно. Обмін товарами між соціалістичною Чехословаччиною та капіталістичною Іспанією

сю відбувався тоді між соціалістичною Чехословаччиною та капіталістичною Іспанією на підставі угод через треті країни.

Отримання Чехією незалежності (1994 р.) та її вступ до Євросоюзу (2004 р.) стимулювали розвиток чеського-іспанського співробітництва в традиційних та деяких нових сферах. Посилення глобалізаційних та федералізаційних тенденцій в світі у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. внесло свої корективи у відносини між Чехією та Іспанією. Одночасно з інтенсифікацією торгових відношень, внаслідок чого в Чехії збільшився обсяг товарів іспанського виробництва, зокрема овочів та фруктів, почав набирати сили й міжнародний туризм. Чеські громадяни, що раніш відпочивали біля Чорного моря, відкрили для себе іспанські морські курорти. Приємним місцем для відпочинку та дозвілля стала для іспанців також Прага. Помітне зростання чисельності іспанців на чеській території останнім часом зумовлене, однак, не стільки їх інтересом до культурних цінностей, скільки економічними проблемами в Іспанії, що стали причиною масового безробіття молоді цієї країни. Подорожуючи Європою в пошуках роботи, іспанці дедалі частіше зупиняють свій вибір на Чехії.

Як видно з представленого тут стислого опису чесько-іспанських відносин, в їх довгій та складній історії існувало чимало періодів, позначених активними (прямими або опосередкованими) контактами між носіями чеської та іспанської мови. Завдяки цьому іспанські запозичення та адаптовані іспанською мовою іномовні одиниці потрапили в літературну чеську мову, художні та публіцистичні твори, закріпились у щоденному побутовому мовленні. Особливо численну групу в масиві побутової лексики, пов'язаної з іспанською мовою, представляють, згідно наших спостережень, номінації на позначення продуктів харчування. За даними лексикографічних видань, які, на жаль, не повною мірою відбивають реальну ситуацію зі вживанням запозичень носіями сучасної чеської мови, зв'язок з іспанською (материковою або латиноамериканською) виявляють *cigárko* «довга тонка ковбаса тривалого зберігання», *tortilla* «мексиканський плескач з кукурудзяного та пшеничного борошна», *majolka* «популярний майонез», *nacho* «популярний в Мексиці пиріжок з овочами, політими розплавленим сиром, який в Європі поширюють через фаст-фуди», *vanilin* «ванільний цукор», *piment* «душистий перець», *mulato* «гіркий пекучий стручковий перець», *manzanilla* [-sanju] «іспанське натуральне вино типу херес», *mistela* «міцне десертне вино», *malaga* «міцне солодке вино» (від назви однойменного ісп. міста). Під впливом позамовних факторів, про які йшлося вище, у чеському середовищі останнім часом помітно зросло використання давніх та новітніх запозичень іспанського походження. На сторінки ЗМІ, Інтернет-видань та рекламні тексти потрапили *paella* [-lja] «найвідоміша іспанська страва з рису або дрібних ріжок з шафраном та оливковою олією», *gazpacho* [gaspaço] «густий холодний суп з розтертими помідорами, перцем, огірками, часником, цибулею, товченими сухарями, лимоном та ін.», *bacalao* [-ka-] «суха в'ялена тріска та страви з неї», *bacardillo* [-ka-ljo] «бутерброд з білого багету з приправами», *churros* «смажений в олії пончик подовженої форми в шоколаді», *flan* «пиріжок з крихкого тіста із желе», *turrón* «традиційні іспанські рідзвяні солодощі у вигляді пасти з мигдалів або горіхів з медом, корицею та пінієвими горішками», *tapas* «маленькі пікантні канапки до алкогольних напоїв», *charcuteria* [čar-] «назва продуктів з в'яленої свинини», *pescado*, *mariscos* «риба та рибопродукти з Іспанії», *horchata* [ořča-], *granizado* «солодкий освіжаючий напій з шматочками льоду зі смаком лимону», *sangria* «напій з червоного вина з фруктами», *cava* «шипуче вино, шампанське з Каталонії».

Внаслідок контактів з іспанською мовою у деяких давніх запозичень в сучасній чеській мові відбувся розвиток семантичної структури. Так, наприклад, слово *vino*, яким раніш позначали будь-яке сорт вина, зараз в переносному значенні (з позитивною або негативною конотацією в залежності від ситуації) використовують в якості номінації для деяких марок цього алкогольного виробництва: «дешевого столового вина *vino de mesa*», «високоякісного вина з північноіспанської провінції *la Rioja*» *DOC*, а також «вина гіршої якості з цього ж регіону» *DO*. Аналогічні зміни ми помітили також у семантиці лексеми *káva* (запозичення з арабської в обох мовах), яка була раніш назвою «будь-якого ароматного напою зі смажних плодів кавового дерева», а у складі прикметникових словосполучень позначала різні національні та місцеві його варіанти, пор.: *černí k.* «чорна кава», *bílá k.* «кава з молоком», *instantní k.* «розчинна кава», *překapovaná* або *americká k.* «фільтрована кава», *videňská k.* «кава з вершками», *mexická k.* «кава з корицею», *arabská* або *turecká k.* «кава з кардамоном», *mražená k.* «кофе з морозивом». Останнім часом під впливом контактів з носіями іспанської мови в чеському середовищі цю одиницю почали вживати в значенні «дуже міцна чорна кава» та «кава з великою кількістю молока, поданого у великому горщику», тобто з семантикою, притаманною іспанському виразу *café con leche*. Давнє іспанське запозичення *čokoláda* «харчовий продукт із какао з різними добавками, що продається плитками» (*mléčná č.* «молочний шоколад», *oříšková č.* «горіховий шоколад») стало також номінацією виготовлених із нього страв, напр.: «густого напою з розтопленого плиткового шоколаду з цукром, молоком або вершками», що у нас називають «гарячим шоколадом». На полісемантичну одиницю в сучасній чеській мові перетворився завдяки новому значенню «напій типу бредні» й галліцизм *koňak* (від міста *Cognac* де його виробляють), як досі називали тільки «коньяк» та виготовлений на його основі «коньячний лікер».

Наслідком давніх контактів з іспанською мовою можна пояснити присутність у словниковому складі чеської мови деяких назв, пов'язаних з тютюнопалінням, напр.: *knastr*, *kanastr* (від ісп. *canastro* «тростниковий кошик для табака») «м'який тютюн для трубок, який транспортується в кошиках». Поступово втрачаючи свою актуальність в сучасному чеському середовищі, ця лексема, можливо, під впливом німецької здобула в розмовній мові переносне з негативним оцінним відтінком значення «дешевий, без запаху табак», пор.: нім. *Knaster* «поганий табак» [8, с. 186]. У більш близький до нас час (XIX ст. – початок ХХ ст.) та теж не без участі німецької, якою тоді розмовляли в Моравії (частині Австрійській імперії) появився у чеській мові іспанізм *trabuko*, який стосувався «коротких міцних кубинських сигар», а потім й тютюнової продукції місцевого виробництва.

До побутової чеської лексики потрапили й назви поширених в іспаномовних країнах будівельних споруд. На чеському ґрунті у цієї категорії слів появились значення, нехарактерні для іспанської мови. Суттєві зміни в семантиці спостерігаємо, наприклад, у слова *hacienda*, яким іспанці номінують «великі господарства сільськогосподарського призначення із земельною ділянкою, будинком та подвір'ям». У чеському мовленні це запозичення останньої чверті ХХ ст. (після демонстрації бразильського телесеріалу «Рабиня Ізаура») перетворилось на назву будівель для відпочинку, причому незалежно від їх рівня комфортності та сезону використання. Згодом на його основі виникла низка словосполучень, які позначають приміщення для оздоровлення людей з різним соціальним статусом та матеріальним станом, напр.: «дачний будинок пересічного міського жителя», «будинок мисливця», «котедж», «розкішну вілу», пор.: *Štrouhalová lovecká hacienda v Kolodějích je na prodej*[9]; *Svou haciendu si postavil na eurodotace* [10]; *Pan rektor se navrátil z haciendy letního pobytu* [11]; *..v českých zemích staví rozhledné haciendy* [12]. Зараз цей іспанізм часто використовують й в якості власної назви місць громадського харчування та под., пор.: *kavárna Hacienda, studio Hacienda*.

Словом, пов'язаним своїм походженням із іспанською мовою, є у чеській мові також *barák*. У німецькій, за посередництва якої під час Тридцятилітньої війни це слово було запозичено з французької мови (фр. *baraque* «халупа»), лексема *Barracke* була назвою «тимчасового житла військових». В мові мешканців Піренейського півострова, де *barraca* існувала

з XII ст., нею позначали «розкішний старовинний палац». Так, мандруючи Європою, аналізована одиниця потрапила до словникового складу чеської мови, в якій у неї сформувалось значення «дерев'яна будівля для спільного тимчасового проживання представників деяких професій (будівельників, монтажників, наладчиків та под.), пов'язаних з частими переїздами». З огляду на досить скромні умови, забезпечувані цим видом житла, чехи почали в переносному сенсі називати *barákem* будь-які непорядковані, без вигод жилі приміщення: «старі сільські халупи», «багатоквартирні, в основному панельного типу будинки періоду соціалізму» та под., що привело до появи в *barák* експресивного значення «погане житло». Використання цієї лексеми в якості експресивної назви різних типів споруд (незалежно від їх призначення, розміру, об'єктивного стану) сприяло подальшому розвитку її семантичної структури вбік наближення до значення «будинок», притаманного слову *dům*, пор.: *Slovo «dům» existuje leda v řeči vybrané, jinak zajistě každý řekne barák nebo bouda* [13]. Як засвідчують наші спостереження над текстами ЗМІ та рекламних матеріалів початку XXI ст., в чеському мовленні помічаються випадки вживання *barák* з позитивною конотацією із семантикою «будинок», «одноквартирний сімейний дім», «фешенебельний особняк», «фермерське житло», і навіть «службове приміщення», напр.: *To je však úplně stejné, jako byste si nechal postavit barák od mladého člověka po škole* [14]; *...spíš klasický barák se zahrádkou, stádo oveček a jezírko s něčím. možná slvpičárnou* [15]; *v baráke plném policajtů usí nemám kam utéct* [16]; *Je to mega barák s kuchyní a dvěma pokoji v přízemí a třema pokoji patře* [17].

З дещо іншою семантикою, ніж у донорській (латиноамериканській іспанській) мові, а саме: «індіанське село в США, Північній Америці та Аргентині»), закріпилось у сучасній чеській мові слово *pueblo*. В материковій іспанській мові цією багатозначною одиницею називають «народ», «населений пункт», «поселення», «село», «місто», «селище» незалежно від місця їх знаходження. В іспанській латиноамериканського континенту ця ж лексема в формі множини *pueblos* має назвою корінного населення – «індіанців». В обох згаданих різновидах іспанської мови іменник *pueblo* має численні споріднені одиниці: *puebla* «селище», *pueblecillo/pueblecito* «сільце», *pueble* «бригада шахтарів» – у материковій іспанській, *pueblano/puebleno/ puebleril/ puebrino/ pueblera* «сільський», *pueblada* «стовпотворіння» – у південноамериканському варіанті.

У сучасній англійській мові іспанським запозиченням *pueblo* позначають як індіанців, так й їх оригінальні поселення, де нові оселі виростають на дахах старих. За аналогією до таких, так би мовити, будинків-селищ комплекси багатопверхових з численними приміщеннями споруд на півдні США називають *pueblos*. Внаслідок контактів з американським варіантом англійської цієї іспанізм разом із значенням, виниклим на північноамериканському континенті, поповнив в кінці минулого сторіччя чеську мову.

Особливості життя іспаномовних народів відбивають й інші групи побутової лексики: назви одягу та взуття (*bolero* «короткий жіночий жакет», *sombrero* «чоловіча шляпа з широкими крисами»), посуду та кухонного начиння (*majolika* «в'їзна кераміка, прикрашена кольоровою глазур'ю, фаянс»), свійських тварин і птахів (*merino* «вівця з м'якою вовною», *nutrie* «нутрія»), знарядь та засобів праці (*mačeta* «ніж для роботи на плантаціях», *sedule* «оснастка вудочки»), *pilar* «стовпчик, до якого в стайні прив'язують коня», *muleta* «валик»), традиційних розваг та ігор (*kanastra* «вид гри в карти»), *karambol* «елемент гри в більярд», *rodeo* «ковбойське свято з нагоди приборкання диких коней»), *korida* «корид», *banderillo* «коротка паличка з гачком, якою дратують тварину», *espadon* «шпага, меч»). Суттєву роль при закріпленні цих номінацій у чеському лексиконі зіграли культурно-національна специфічність позначуваних ними реалій та інтернаціональний статус самих лексичних одиниць.

Слід сказати, що побутова лексика іспанського походження потрапляла до чеської мови не тільки завдяки безпосереднім чесько-іспанським контактам. Постійним джерелом поповнення іспанізмами були для неї й мови країн з впливовою позицією у світі в певні історичні епохи. В якості прикладу іспанізма, що появився у чеській мові відносно недавно під впливом американського варіанта англійської мови (про нього зараз багато пишуть славісти), наведемо слово *šeryl/ sherry* «міцне солодке вино золотисто-коричневого кольору», що утворене від назви іспанського міста *Jeres de la Frontera*, де виготовляють цей напій.

Зараз чимало давніх іспанських опосередкованих запозичень вже втратили для чехів зв'язок не тільки з мовою, з якої походять такі лексеми, але й з тими, через які вони увійшли до чеського лексикону. Тому виникнення деяких іспанізмів іноді помилково приписують іншим мовам, як це сталося з лексемами *karamela* «карамель» [7, с. 390] та *toka* «жіночі капелюшки ручної роботи без полів та неглибокі берети» [7, с.805]. Щоб переконатись у тому, що слово *toka* безпідставно віднесено до галліцизмів, проаналізуємо значення, з яким воно використовується у чеській мові та опишемо обставини, за яких ця одиниця до неї потрапила. Згідно сучасних лексикографічних джерел давнє значення «шляпа з пером», з яким ця одиниця використовується зараз в геральдиці, як і сама лексема, мала бути запозиченою в часи правління Рудольфа II (XVII ст.). Тоді іспанська мода набула в чеській столиці такого впливу, що протрималась потім там ще ціле сторіччя. Про це нам нагадують тогочасні портрети представників чеської шляхти у характерному з білим збірчастим коміром чорному одязі й м'якою поярковою (з підшерстя бізона) шляпою з широким полем й одним чи двома пір'ями. В часи Тридцятилітньої війни цей іспанський головний убір набув в Європі такої популярності, що прикрашені пір'ям пояркові шляпи із загнутим краєм почали потім носити й жінки. Значення «жіночий капелюшок», з яким слово *toka* використовується в сучасній чеській мові, появилось у нього значно пізніше – за т.зв. «першої республіки» на початку XX ст., під впливом французької мови, яка стала тоді такою ж впливовою в Чехії, як тепер англійська.

Потрапляючи до чеського лексикону (безпосередньо з іспанської мови чи за посередництва якоїсь іншої мови), більшість іспанізмів в процесі пристосування до нової мовної системи (іноді навіть через кілька століть після запозичення) зазнають різноманітних змін своєї семантичної структури. В якості ілюстрації наведемо слово *sombrero*, що поряд з основним своїм значенням «крислатий солом'яний капелюшок», з яким воно увійшло до чеської мови, зараз почало вживатись в її розмовному мовленні як жартливий назва «будь-якого великого головного убору».

Своєю високою дериваційною активністю, яка не характерна в цілому для побутової лексики іспанського походження, на особливу увагу заслуговує *gala* (від ісп. *gala* «урочисте придворне свято», а також «парадний, святковий одяг», «прикраса»), що функціонує у чеській мові не тільки як самостійне слово (іменник *gala* «святкове вбрання», омонімічний прикметник *gala* «парадний, святковий» та прислівник *gala* «урочисто, святково», пор.: *gala představení* «святкова вистава», *dnes přišel v gala* «він прийшов в святковому одязі»), але й як складова частина новоутворень гібридного характеру: *galavečer* «урочистий вечір», *galaples* «святковий бал», які появились як кальки з відповідних англо-мовних та німецько-мовних запозичень (*galaparty* «святкова вечірка з розвагами та фуршетом», *galakonzert* «великий святковий вечір»).

За іспанського «посередництва» потрапило в чеську мову й чимало побутової лексики іномовного (арабського, африканського та індіанського) походження. З огляду на обмежений обсяг статті, наведемо тут лише приклади з лексико-тематичної групи продукти харчування: *banánek* (зменш. форма від *banán*, ісп. *banana*) «кондитерський виріб – печиво, цукерка, подібні до форми до бананів», *panáda* «начинка для фаршированих страв», *batáty* «солодка картопля, *batam*», *tomaty/tomata*

«помідори», *kasava* «коренеплоди тропічної рослини маніок, що вживаються у вареному вигляді» *kakao* «порошок для приготування однойменного солодкого напою», *maizena* «комерційна назва кукурудзяного борошна», *papája* «плоди тропічного дерева, схожі на кавун». Роль адаптера іспанська мова зіграла і для лексичних запозичень іномовного походження з інших груп побутової лексики, якою поповнювались словникові склади європейських мов, починаючи з Середньовіччя.

Підводячи підсумок спостереженням, проведеними над одиницями, пов'язаними з іспанською мовою, в чеських словниках та періодичних виданнях, маємо зазначити, що побутова іспанська лексика продовжує відігравати й зараз, на початку XXI ст. важливу роль в оновленні та модернізації словникового складу чеської мови. Входячи до різних груп стилістично обмеженої лексики та втрачаючи подекуди з часом актуальність в значеннях, з якими ці одиниці колись увійшли у чеську мову, вони в той же час все активніше нині включаються в її неологізаційні та неосемантизаційні процеси.

Література:

1. Havránek B., Jedlička A. Česká mluvnice. – Praha : SPN, 1960. – 252 s.
2. Holub J., Lyrer S. Stručný etimologický slovník českého jazyka se zvláštním zřetelom k slovům kulturním a cizím. – Praha : SPN, 1978. – 483 s.
3. Ježková S. Embargo, torpédo a další hispanismy v češtině// Naše řeč. – R. 83. – 2000. – č. 3. – S. 152–157.
4. Kapesní slovník novinářský. V němž se nacházejí zvláště slova z cizích jazyků. – Sestavil J. Rank. – Praha : Knihkupectví L. L. Kober, 1982. – 368 s.
5. Kubišta J., Rejman L. Slovník cizích slov. – Praha : SPN, 1959. – 505 s.
6. Machek V. Etymologický slovník jazyka českého. – Praha : SPN, 1968. – 868 s.
7. Nový akademický slovník cizích slov. Kolektiv autorů pod vedením J. Krause. – Praha : Academia, 2006. – 379 s.
8. Slovník nespisovné češtiny. 2. rozšířené vydání. – Praha : MAXDORE, 2006. – 459 s.

Джерела ілюстративного матеріалу:

9. zpravy.idnes.cz, 14.09.2011.
10. www.bloc.cz, 30.06.2014.
11. margareta.krizova.com, 28.12.2012.
12. <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=889>.
13. Barové noviny, 17.12.2014.
14. <http://twitter.com,5/07/2010>.
15. exilove.noviny.cz, 17.11.2013.
16. babylononline.cz, 31.07.2012.
17. www.hedvabnasteyka.cz.

УДК 811.111.81

В. В. Хмара,

Житомирський державний університет ім. І. Франка, м. Житомир

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ ВУХО СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА ЗАХІДНОГЕРМАНСЬКИХ МОВАХ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ

У статті пропонується зіставний аналіз соматичних фразеологічних одиниць з компонентом вухо на базі російської, української, німецької та англійської мов, з метою показати семантичні особливості, ізоморфні та аломорфні риси в чотирьох лінгвокультурах.

Ключові слова: зіставний аналіз, культура, фразеологізм.

В настоящей статье предлагается сопоставительный анализ соматических фразеологических единиц с компонентом уха на базе русского, украинского, немецкого и английского языков, с целью показать семантические особенности, изоморфные и алломорфные черты в четырех лингвокультурах.

Ключевые слова: сопоставительный анализ, культура, фразеологизм.

This article offers comparative analysis of Phraseological Units with somatic element ear based on Russian, Ukrainian, German and English. The purpose of this article is to show semantic features, isomorphic and allomorph traits in four linguistic cultures.

Keywords: a comparative analysis, culture, Phraseological Units.

Визначення механізмів сприйняття та відтворення в мові досвіду попередніх поколінь та мовних стереотипів в свідомості представників різних етноспільнот з позицій лінгвокультурологічних студій є актуальним для зіставного напряму дослідження. Цим пояснюється увага дослідників до вивчення взаємозв'язку мови та культури (В. Гумбольдта, Е. М. Верещагіна, В. І. Кононенка, Р. Я. Кіся, О. П. Левченко, В. А. Маслової, О. О. Потєбні, В. М. Телії).

Мета статті – розкрити і, семантичні та структурні особливості фразеологізмів з соматичним компонентом в українській, російській, німецькій та англійській мовах. Матеріал дослідження становлять фразеологічні одиниці (ФО), дібрані з лексикографічних джерел. Вибірка складає 238 ФО з соматичним компонентом вухо, з яких 51 – англійських, 57 – німецьких, 79 – українських і 51 – російських.

Мова виступає інструментом створення, розвитку, збереження та передачі здобутків духовної та матеріальної культури наступними поколіннями [12, с. 37]. Культура у свою чергу відображає у мові екстралінгвістичну дійсність. Екстралінгвістична дійсність або культурний простір, складається з певних кодів культури – системи знаків матеріального і духовного світу, що стали носіями культурних значень, доступних «читанню» носіями цієї культури і мови [6, с. 9]. Культурні коди співвідносні з архетипними уявленнями про Всесвіт, у межах яких споконвічно здійснюється мовна концептуалізація та категоризація дійсності. Виділяють такі коди культури: соматичний (тілесний), просторовий, часовий, предметний, біоморфний та духовний [11, с. 298].

Найдавнішим кодом культури є соматичний код, бо пізнання навколишнього світу людина почала саме з самої себе. Людське тіло – найдоступніше для спостереження і вивчення. Це – об'єкт з унікальною індексальною базою, первинною основою концептуалізації світу, «вихідним пунктом», і номінації позначення частини тіла людини, так само давні, як і сама людська свідомість [9, с. 62].

Фразеологізми із соматичним компонентом є відображенням соматичного коду, універсальним засобом номінації різних об'єктів і явищ реального світу, демонструючи тим самим принцип антропоморфного світосприйняття, порівнюючи навколишню дійсність з образом самої людини. Експресивно-образна структура, актуальність змісту, народність, нескладність граматичного оформлення та стилістична різноманітність обумовлена досвідом аналітичної діяльності людини в пізнанні світу, соціуму і індивіду, про що свідчить репрезентованість таких фразеологізмів [10, с. 24], що знаходить своє відображення в лінгвістичних дослідженнях останніх років.

На сучасному етапі, зіставлено соматичну лексику російської, англійської та адигейської мов [2]; виявлено спільні риси та національні відмінності соматизмів в російській та французькій мовах з точки зору міжмовної еквівалентності [5]; досліджено соматичну лексику російської та чуваської мов [1].

Поєднання лінгвокультурологічного та зіставного аналізу дозволяє підняти дослідження фразеологізмів із соматичним компонентом на якісно новий рівень і робить можливим виявлення спільних та відмінних асоціацій у житті окремих лінгвокультурних спільнот, що допомагає краще осягнути власну культуру і менталітет [4, с. 220].

Аналіз ФО в англійських, німецькій, українській та російській мовах мають антропоцентричне спрямування, тобто описують людину за рисами характеру, зовнішністю, емоціями, почуттями, психологічним та соціальним станом, видом діяльності, інтелектом, фізичною працею, життям, стосунками з іншими людьми, що дозволяє категоризувати реальність. Так, лексема *ear/вуха/ухо/Ohr* позначає орган – вухо, головна функція якого чути.

Фразеологічні одиниці з соматичним компонентом *ear / ohre/ вухо / ухо* розподілено за оцінним критерієм на такі, що наділені позитивною конотацією та негативною конотацією.

Виокремлено такі групи ФО з позитивним вектором оцінки на позначення:

1) уваги, пильності:

Анг.: *to be all ears; to give ears to smb; to keep one's ears open; bend an ears to; to pick up somebody's ears; give ear to; lend an ear to; to open one's ear; incline one's ear; have (got) long ears*. Нім.: *die Ohren spitzen; die Ohren aufmachen/auf tun/ aufsperrn mit beiden /offenen Ohren (hin)hören (або zuhören); (ganz) Ohr sein; lange Ohren machen*. Укр.: *візьми вуха в руки, вуха насторожі/наставляти/нацурювати/наставляти вуха/вухо, насторожити/нагострити/нашорошити вуха, обома вухами; мати догі вуха*; Рос.: *наострить уши; во все уши слушать; приклонять/приклонить ухо; иметь длинные уши*;

2) позитивного сприйняття дійсності:

Анг.: *grin from ear to ear*. Нім.: *von einem Ohr zum anderen (Der beide Ohren weg) lachen/lächeln/ grinsen*. Укр.: *посміхатися від вуха до вуха/ (аж) до вух*; Рос.: *улыбка до ушей*.

3) слуху (музичного слуху):

Анг.: *play by ear; tin ear; good ear*. Нім.: *von einem Ohr zum anderen (Der beide Ohren weg) lachen/lächeln/ grinsen*. Укр.: *тонке вухо*. Рос.: *тонкое ухо; иметь хорошее ухо*.

4) гарних новин:

Анг.: *music to your ears; tickle smb.'s (the) ear(s)*. Нім.: *ist Musik in j-s Ohren*. Укр.: *музика для вух; нестити вуха*. Рос.: *музыка для ушей*.

Статистична репрезентація цієї групи ФО показана у таблиці 1.

Таблиця 1.

Значення/мова	Англ.	Нім.	Укр.	Рос.
Увага, пильність	19,6%	10,5%	12,7%	9,8%
Позитивне сприйняття дійсності	2%	8,8%	2,5%	2%
Слух (музичний слух)	5,9%	10,5%	1,3%	5,9%
Гарні новини	4%	1,8%	2,5%	2%

Зона відсоткового збігу в англійській та російській мовах: сприйняття дійсності – 2 % та слух (музичний слух) – 5,9%. Всі інші мови знаходяться в зоні відсоткового розходження.

Групи ФО з негативним вектором оцінки на позначення:

1) неухважності:

Анг.: *at one ear and out at the other; close one's ear to smth.; seal/stop one's ears; turn a deaf ear to smth.; fall a deaf ears*. Нім.: *kein Ohr für j-n.; j-m ein halbes Ohr leihen; geht zum einen Ohr herein und zum anderen wieder hinaus/raus; etw. zu einem Ohr (he) rein, zum ändern hinauslassen*. Укр.: *в одне вухо влетіло, в інше вилетіло; пропускати що-небудь поза вухами; ляпати (хляпати) вухами; одним вухом; в одне вухо впустити, а в друге випустити; краєм/краєчком вуха; пускати з вуха у вухо; мимо вух*. Рос.: *в одно ухо вошло, в другое – вышло; пропускать/пропустит мимо ушей; краем уха слышать; слушать вполуха*.

2) покарання, побиття:

Анг.: *box somebody's ears*. Нім.: *j-m die Ohren strammziehen; j-m eins (eine, ein paar) hinter die Ohren geben /hauen*. Укр.: *нам'яти накрутити, наскубти/наминати накручувати вуха*. Рос.: *нарвать (надрать, оборвать) уши*.

3) надто довгих розмов:

Анг.: *din in (into) smb.'s ears; bash smb.'s ear*. Нім.: *j-m mit etw. (D) in den Ohren liegen; j-m die Ohren voll schreien /quasseln/ schwatzen*. Укр.: *продзижчати/протуркати/прогустити (новні) вуха; прокричати/прогудити вуха*. Рос.: *прожужжать/прогудеть/прокричат/протрубить уши; натрубить в уши*.

4) різкого звучання:

Анг.: *grate/jar upon smb.'s (the) ear; offend smb.'s ear*. Нім.: *etw. zerreißt j-m das Ohr; beleidigt/ unangenehm das Ohr; etw. steht j-m nicht gut zu Ohren*.

Укр.: *різати вухо; вухо/вуха ріже/дере; аж у вухах ляцять; рвати вуха*.

Рос.: *ухо/уши режет/ дерёт*.

5) проблем зі слухом:

Анг.: *clean one's (the) ears; cloth ears*. Нім.: *du hast wohl keine Ohren?; wasch dir die Ohren!; auf den (або bei den) Ohren sitzen*. Укр.: *позакладало вуха; туге вухо; тугий на вухо; вуха позаростали*. Рос.: *туг/ крепок на ухо*.

6) сорому:

Анг.: *make one's ears burn*. Нім.: *rote Ohren bekommen*. Укр.: *вуха горять; аж по (самі) вуха червоніти/почервоніти/паленіти/спаленіти/шарітися/заширяться; вуха займаються*. Рос.: *до ушей краснеть/покраснеть/вспыхнуть*.

7) наслідків перевтоми:

Анг.: *one's ears are singing*. Нім.: *j-m klingen die Ohren*. Укр.: *у вухах дзвонить (дзвеніть)*. Рос.: *в ушах (ухе) звенит (или шумит)*.
8) неочікуваної інформації:

Анг.: *not to believe one's ears*. Нім.: *seinen Ohren nicht trauen (wollen)*.

Укр.: *не вірити/не повірити своїм /власним вухам*. Рос.: *не верить собственным ушам*.

9) інформації, яка стала відома:

Анг.: *come/reach to smb.'s ear(s); come/reach the ears of smb.; fall on/upon smb.'s(the) ear*. Нім.: *j-m zu Ohren kommen*.

Укр.: *доходити / дійти до вух (до вуха)*. Рос.: *дойти до ушей чьих*.

Статистична репрезентація цієї групи ФО показана у таблиці 2.

Таблиця 2.

Значення/мова	Англ.	Нім.	Укр.	Рос.
Неуважність	11,8%	7%	13,9%	10%
Покарання, побиття	2%	5,3%	3,8%	5,9%
Надоїдливі розмови	4%	7%	6,3%	10%
Різке, грубе звучання	5,9%	7%	3,6%	4%
Проблеми зі слухом	3,9%	5%	5%	3,9%
Сором	2%	1,8%	10%	3,9%
Наслідки перевтоми	2%	1,8%	2,5%	4%
Неочікувана інформація	2%	3,5%	3,8%	2%
Інформація, яка стала відома	12%	1,8%	2,5%	2%

Зона відсоткового збігу : проблеми зі слухом – 5 % в німецькій та українській мовах; неочікувана інформація – 2% в англійській та російській мовах. Всі інші мови знаходяться в відсотковій зоні розходження.

Виділимо, такі групи ФО з нейтральним вектором оцінки на позначення:

1) високого ступеню ознаки/дії, що пов'язане з їхнім маркованим розташуванням на голові, у вертикальному відношенні:

Анг.: *to be over head and ears in love; to be up to the ear in work; up to one's /the ears*.

Нім.: *bis an beide Ohren in Schulden stecken; bis über die (або beide) Ohren; viel um die Ohren haben*.

Укр.: *аж по вуха (по самі вуха) закохатися/улюбитися/залюбитися; бути по вуха в роботі; по (самі) вуха*.

Рос.: *по уши влюбиться; по уши увязнуть/погрузиться*.

2) передачі таємниць, щоб ніхто не чув:

Анг.: *have a word in somebody's ear; walls have ears*.

Нім.: *ins Ohr blasen/setzen/raunen; jdm etw ins Ohr sagen; die Wände haben Ohren*

Укр.: *на вухо говорить/шептати; казати/сказати/говорити на вухо; говорити/сказати пошепки; шептати/шепнути на вухо (у вухо); і стіни мають вуха*.

Рос.: *на ухо говорить/сказать/шептать; (и) у стен уши есть*.

Статистична репрезентація цієї групи ФО показана у таблиці 3.

Таблиця 3.

Значення/мова	Англ.	Нім.	Укр.	Рос.
Висока ступень ознаки/дії	6%	5,3%	6,3%	6%
Передача таємниць, щоб ніхто не чув	3,9%	8,8%	12,7%	7,8%

Всі інші мови знаходяться в відсотковій зоні розходження.

До специфічної групи, ми відносимо ФО з соматизми *Ohr/ear* в англійській (2%) та німецькій (5,3%) мовах позначають вік людини (нейтральні): **анг.:** *wet behind the ears*; **нім.:** *j-d ist noch feucht/nicht/trocken den Ohren*.

В німецькій (5,9%) та українській (3,8%) лінгвокультурі ФО з компонентом *Ohr/вухо* асоціюється з бажанням про здійснення мрій (позитивне): **нім.:** *Ihr (або Dein) Wort in Gottes Ohren*; **укр.:** *богу у вуха*; спритністю розуму: **нім.:** *ein feines Ohr für*; **укр.:** *голова з вухами*; психологічним станом, відчаєм (негативне): **нім.:** *die Ohren hängenlassen*; **укр.:** *опустити/опустити вуха*.

Лексема *вухо/ухо* в українській (11,4%) та російській (17,6%) мовах мають такі позитивні значення: допомога всіма силами: **укр.:** *витягувати/тягти/тягнути/витягти за вуха*; **рос.:** *за уши тащить/тянуть*; любов, захоплення чимось: **укр.:** *(і) за вуха не відтягнеш/не відтягнути/не відтягти*; **рос.:** *за уши не оттащить*; негативні значення: відсутність музичного слуху: **укр.:** *ведмідь/слон на вухо наступив*; **рос.:** *медведь/слон на ухо наступил*; відсутність чогось: **укр.:** *ні вуха ні рида*; **рос.:** *ни уха ни рыла*; інтелектуальна обмеженість: **укр.:** *хлопач ушами*; **рос.:** *хляпает вухами*; надмірна довірливість: **укр.:** *розвішувати/розвішати вуха*; **рос.:** *развесит уши*; шось неприємне, яке викликає сором чи огиду: **укр.:** *(аж) вуха в'януть/сверблять*; **рос.:** *уши вянут*; поїдання жадно їжі: **укр.:** *їсть, уминає, аж (по)за вухами лящить*; **рос.:** *ест, уписывает так, что за ушами трещит/пищит*; не звертати уваги: **укр.:** *вухом не вести/не повести*; **затикати/заткнути вуха (ватуою); **рос.:** *и ухом не вести*.**

В англійській мові (9,8%) ФО з компонентом *ear* позначає виконання складної роботи дуже легко та швидко: **анг.:** *can do something on their ears*; зовнішність красивої людини: **анг.:** *cute as a bug's ear*; приємна популярна музика: **анг.:** *ear candy*; різке зауваження: **анг.:** *flea in one's ear*; сон: **анг.:** *pound one's ear*; алкогольна інтоксикація: **анг.:** *slashed to the ears*.

Аломорфні значення ФО з соматизмом в німецькій мові (8,8%): відмова: **нім.:** *die Ohren einziehen*; прохання вислухати себе, отримати аудієнцію: **нім.:** *j-s Ohr erbitten*; знайти співчуття: **нім.:** *ein geneigtes/offenes/williges Ohr bei j-m finden*; прислухатися до голосу мас: **нім.:** *das Ohr an der Masse haben*; тримати себе в руках: **нім.:** *die Ohren steifhalten*.

В українській культурі (11,4%) ФО з компонентом *вухо* використовується на позначення намагання комусь протидіяти: **укр.:** *піднімати/підійняти вуха*; покірної, лагідної людини: **укр.:** *хоч у вухо бгай/клади*; вияву сміливості, кмітливості: **укр.:** *впіймати/піймати/спіймати/вхопити вовка за вуха (за вуха)*; готовності до несподіванок: **укр.:** *вухо (завжди) на сторожі*; інформування кого-небудь про щось невідоме: **укр.:** *вкладати/вкласти у вуха кому*; **вносити/внести у вуха; зовнішнього вигляду людини, худорлявості: **укр.:** *самі вуха та зуби*; бажання курити: **укр.:** *(аж) вуха пухнуть/попухли*; чогось нерозумного, несерйозного, недоречного або зовсім безглузого: **укр.:** *і на вуха не налізе*; непередбачуваних неприємностей: **укр.:** *тільки вухами лягнути*.**

В російськомовному суспільстві (3,9%) аломорфні риси ФО з лексемою *ухо*: обмін: **рос.:** *ухо на ухо менять*; не отримати щось бажане: **рос.:** *не видать как своих ушей*.

Аналіз лінгвокультурних особливостей ФО з соматичним компонентом на базі англійської, німецької, російської та української мов показав, що ФО виявляють ізоморфні та різні аломорфні риси. Таким чином, ФО з компонентом *ear/Ohr/вуха/уха* мають такі значення: увага; грати музику на слух; широка усмішка; гарні новини; неухважність; набридливий розмови; грубе звучання; сором; проблеми зі слухом; покарання; інформація, яка стала відомою; неочікувана новина; наслідки перевтоми; передача таємниці, щоб ніхто не почув; маркована ознака.

Так, для англійської та німецької мов властивий нейтральний вектор оцінки ізоморфного значення: вік людини.

В німецькій та українській мовах ізоморфні значення ФО з компонентом *Ohr/вуха*: бажання про здійснення мрій; спритність розуму; відчай.

Спільні позитивні значення в українській та російській мовах: допомога всіма силами; любов, захоплення чимось; негативні значення: вісунікля музичного слуху; відсутність чогось; інтелектуальна обмеженість; надмірна довірливість; щось неприємне, яке викликає сором чи огиду; поїдання жадно їжі; не звертати уваги.

Аломорфні позитивні риси ФО з компонентом *ear* в англійській мові: виконання складної роботи дуже легко та швидко; зовнішність красивої людини; приємна популярна музика; різке зауваження; алкогольна інтоксикація; сон.

Позитивні аломорфні значення ФО з соматизмом в німецькій мові: знайти співчуття; прислухатися до голосу мас; тримати себе в руках; відмова; прохання отримати аудієнцію.

В українській мові ФО з компонентом *вуха* мають такі позитивні аломорфні значення: намагання комусь протидіяти; покірна, лагідна людина; вияв сміливості, кмітливості; готовність до несподіванок; інформування кого-небудь про щось невідоме; негативні: дуже худа людина; бажання курити; щось нерозумне, несерйозне або зовсім безглузде; непередбачувані неприємності.

В російськомовному суспільстві аломорфні риси ФО з лексемою *ухо*: негативна: не отримати щось бажане; обмін.

Подальші перспективи дослідження пов'язані з аналізом ФО з іншими соматичними компонентами на матеріалі західно-германських і східнослов'янських мов.

Література:

1. Абрамова А. Г. Фразеологические единицы с компонентами-соматизмами в разноструктурных языках: на материале русского и чувашского языков: автореф. дис... канд. филол. наук: спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / А. Г. Абрамова; Чувашский государственный ун-т. – Чебоксары, 2005. – 19 с.
2. Богус З. А. Соматизмы в разноструктурных языках: семантико-словообразовательный и лингвокультурологический аспекты: на материале русского, адыгейского и английского языков: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / З. А. Богус; Адыгейский государственный ун-т. – Майкоп, 2006. – 20 с.
3. Верещагин Е. М. Лингвострановедческая теория слова / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М.: Русский язык, 1980. – 234 с.
4. Гак В. Г. О контрастивной лингвистике / В. Г. Гак // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXV. Контрастивная лингвистика: Переводы / Сост. В. П. Нерознак; Общ. ред. и вступ. ст. В. Г. Гака. – М.: Прогресс, 1989. – 440 с.
5. Городецкая И. Е. Фразеологизмы-соматизмы в русском и французском языках: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.2 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / И. Е. Городецкая; Пятигорский государственный лингвистический ун-т. – Пятигорск, 2007. – 18 с.
6. Гудков Д. Б. Телесный код русской культуры: материалы к словарю / Д. Б. Гудков, М. Л. Ковшова. – М.: Гнозис, 2007. – 288 с.
7. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / В. Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1985. – 349 с.
1. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М.: Институт языкознания РАН, 1992. – 330 с.
8. Кісь Р. Я. Глобальне – національне – локальне (соціальна антропологія культурного простору) / Р. Я. Кісь. – /Ін-т народознавства НАН України. – Львів: Літопис, 2005. – 300 с.
9. Ковшова М. Л. Анализ фразеологизмов и коды культуры / М. Л. Ковшова // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 2008. – Т. 67. – № 2. – С. 60–65.
10. Кононенко В. И. Язык и народная культура / В. И. Кононенко. – М.: Яз. слав. культуры, 2004. – 75 с.
11. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія: Курс лекцій / В. В. Красных. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284 с.
12. Маслова В. А. Введение в лингвокультурологию / В. А. Маслова. – М., 1997. – 207 с.
13. Телия В. Н. О методологических основаниях лингвокультурологии / В. Н. Телия. // XI Международная конференция «Логика, методология, философия науки». – М.; Обнинск, 1995. – 284 с.

Список лексикографічних джерел:

1. Гаврис В. І. Німецько-український фразеологічний словник / В. І. Гаврис, О. П. Пророченко. – К.: Радянська школа, 1981. Т. 1,2. – 416 + 382 с.
2. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К.: Освіта, 1998. – 224 с.
3. Фёдоров А. И. Фразеологический словарь русского литературного языка / А. И. Фёдоров. – Москва: АСТ, 2008. – 880 с.
4. Apperson G. L. The Words worth Dictionary of Proverbs / G.L. Apperson. – Wordsworth Reference, 1993. – 721 p.

УДК 811. 161. 1'373.23

А. В. Ходоренко,

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, г. Днепропетровск

К ВОПРОСУ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ОПИСАНИЯ НАРРАТИВА

У статті в загальних рисах порушені проблеми сучасної теорії нарративних досліджень, запропонований матеріал для практичного аналізу нарративу з позицій і методів нарративних досліджень. Надано особливі риси нарратива, що його відрізняють. Наведено приклади аналізу нарративу на прикладі порівняльної парадигми англомовної нарративної одиниці та російського перекладу.

Ключові слова: *нарратив, нарративні дослідження, теорія нарративу, одиниця нарративного дискурсу, модальність.*

В статье в общих чертах затронуты проблемы современной теории нарративных исследований, предложен материал для практического анализа нарратива с позиций и методов нарративных исследований. Выделены признаки нарратива. Приведены примеры анализа нарратива на примере сравнительной парадигмы англоязычной нарративной единицы и русского перевода.

Ключевые слова: нарратив, нарративные исследования, теория нарратива, единица нарративного дискурса, модальность.

The paper outlines the problems affected by the modern theory of narrative studies. We suggested linguistic material for practical analysis of the narrative from the perspective of narrative techniques and research. Traits of narrative have been featured. The analysis of English-language narrative and its equivalent russian translation has been made in the framework of comparative narrative paradigm.

Keywords: narrative, narrative research, the theory of narrative, a unit of narrative discourse modality.

В статье в общем виде ставится проблема определения нарратива, его характеристик в парадигме современной теории нарративных исследований в лингвистическом аспекте освещения. Материалом для практического анализа нарратива с позиций и методов нарративных исследований выбраны риторические тексты политиков, в частности, предвыборная речь Б. Обамы. **Целью статьи** является выделение характеристик нарратива в процессе лингвистического анализа нарратива на примере сравнительной парадигмы англоязычной нарративной единицы и русского перевода фактического материала исследования. Задачами для достижения поставленной цели являются уточнение термина и дефиниции нарратива в парадигме современных исследований.

Научный голод современной мысли определяет поиск подходов, а также постоянного поиска смысла того, что мы делаем в науке. Мне пришлось прочитать у Дирка Солиса в его статье «The Crisis of Personhood: Why We Need to Broaden Our View» о необходимости работы во имя будущего блага. Мысль не нова, но особенностью явилось то, что отличает нашу научную школу от западной (до сих пор еще отличается на мой взгляд), простотой изложения и признанием неизбежности недостижения целей, но поиском идей, осознанием их ценности для науки и общества в целом [7].

Возможно этим обоснован «нарративный поворот» в науке, поворот в отношении к действительности, концептуально другим взглядом на реальность, видения себя в реальности. Путь познания, предположительно, лежит через нарратив – хроникальное автобиографическое повествование, которое мы определяем как единицу эмоционального интеллекта, а также как единицу фронезиса [1, с. 132].

Нарратив и предшествующие теории нарратива течения формировались в разное время и разными научными школами [1 – 10]. М. Крейсмор в статье «Trusting the Tale: Narrativist Turn in the Human Sciences», утверждает, что «нарратив – это область кросс-дисциплинарных взаимодействий и медиаций, и собирает воедино все, что имеет отношение к нарративу в самых разных науках (филологии, историографии, психоанализе, философии, экономике и т. д.), рассматривает его одновременно как предмет (форму письменного или устного дискурса) и как инструмент познания (например, нарративистское прочтение некоторых философских теорий), описывает сложную конфигурацию нарративного поворота, включающую множество «разнообразных троп» (цит. по [2]). Современные исследователи спорят о схожести нарратива и психоанализа, однако сходятся в том, что общее заключается в повышенном интересе к человеку, его мыслям о себе, его заключений о себе, о правильности поступков и того, что по их мнению правильно или неправильно делать, некоему фронезису Аристотеля, изложенному по-новому.

Метафора «нарративного поворота», «близка к лакатосовской идее конкуренции научно-исследовательских программ, поскольку брендинг нового научного направления в качестве «поворота» обеспечивает ему неплохие шансы в том трансцендентальном поле, в который волей-неволей втянуто институционально оформленное научное мышление» [2].

В. Фишер предложил термин «нарративная парадигма». Он пояснил, что имеет в виду не ту или иную дисциплинарную парадигму, например, социологическую, а как бы «метaparadигму» как пограничную область, в которой встречаются различные гуманитарные науки [3]. Тем самым он нисколько не стремится отрицать «существование или желательность существования частных жанров дискурса... Нарративная парадигма не отрицает полезность осознания различий между макроформами дискурса – философией, риторикой, поэтикой и т. д. – или микроформами дискурса – мифами, метафорами, аргументами и т. д.» [6]. Фишер перевел понятие парадигмы из плоскости методологии науки в плоскость практической теории коммуникации (в том числе научной) и коммуникативной этики, содержащих к тому же явные антропологические импликации, в плоскость фронезиса, помогающего, в итоге, принимать правильные решения. Нарративная парадигма, с его точки зрения, основана на т. н. нарративной рациональности, по контрасту с ковенциональной моделью формальной рациональности, которая, как предполагается, должна управлять человеческим общением [6]. Нарративная рациональность, по Фишеру, включает нарративную вероятность (согласованность и связность истории) и нарративную верность (наличие в рассказе good reasons для доверия к нему, то есть «веских причин» или «достаточных оснований»). Эти фишеровские неформально-логические характеристики нарратива можно смело добавлять к многочисленным дискуссиям о критериях нарратива, которые ведут представители классической нарратологии [2].

Эпистемологические основания нарративизма и научная интуиция подталкивает к исследованию той области коммуникативного материала, о которой говорит Фишер, области «практической теории коммуникации (в том числе научной) и коммуникативной этики, содержащих антропологические импликации, плоскость фронезиса, помогающего принимать правильные решения.

В медицине, в социологии или исторической науке личная история (рассказа о самом себе), а также признание смысла нарратива как рассказа о себе – это не только живая история, это не только гуманистический путь к public history, например, это еще и особая этика, опыт выслушивания частного лица, затерянного на безличных исторических просторах, это способ, каким это частное лицо может быть узнано, признано, может, наконец, найти (см. [3]).

Мы взяли единицу нарративного дискурса и сделали его лингвистический анализ с точки зрения использования в нем нарративных элементов, говоря проще – единиц модальности, делающих из нейтрального текста нарратив, отличающих его этим самым.

По нашим предположениям нарратив – это всегда коммуникативно успешное риторическое языковое целое, с наличием рема-тематических отношений, новизной, эмоциональной насыщенностью, наличием единиц А-экспрессии, а также высокими показателями психолингвистических коэффициентов. Такие образования должны демонстрировать ярко-выраженный ЭИ («эмоциональный интеллект») («способность человека осознавать эмоции, достигать и генерировать их так, чтобы содействовать мышлению, пониманию эмоций и того, что они означают и, соответственно управлять ими таким образом» (см. [5]).

Для анализа мы приводим речь Б. Обамы (2004, Democratic National Convention).

My parents shared not only an improbable love; they shared an abiding faith in the possibilities of this nation. They would give me an African name, Barack, or «blessed,» believing that in a tolerant America your name is no barrier to success. They imagined

me going to the best schools in the land, even though they weren't rich, because in a generous America you don't have to be rich to achieve your potential. They are both passed away now. Yet, I know that, on this night, they look down on me with pride.

Мои родители не только невероятно любили друг друга; они твёрдо верили в возможности этой страны. Они дали мне африканское имя Барак, или «Благословенный», полагая, что в толерантной Америке имя не является препятствием к успеху. Не будучи богатыми они хотели, чтобы я учился в одной из лучших школ в стране, потому что верили в то, что в щедрой Америке не нужно быть богатым, чтобы реализовать себя. Их уже нет в живых, тем не менее, я знаю, что в эту ночь, они смотрят на меня с гордостью.

Приведём выделенные нами четыре признака, характеризующие нарратив.

1. Событийность, выражена глагольными формами простого прошедшего *shared imagined weren't rich*, а также формы *would* с инфинитивом в значении выражения действия в прошлом *would give me an African name*, отметим, что такая форма носит модальность, интенсифицируя значение сказанного, реализуя при этом потенциал претерито-презентного глагола *will-would*, в значении которого входит семантическое дериваты волеизъявления, воли, желания и его реализации.

2. Завершенность, темпоральность (историйность) проявлена в автобиографическом отрезке детских воспоминаний.

3. Хронологическая последовательность истории, причинно-следственная связь событий *Мои родители невероятно любили друг друга; они твёрдо верили в возможности этой страны, ... дали мне африканское имя Барак, или «Благословенный»*. Не будучи богатыми они хотели, чтобы я учился в одной из лучших школ в стране, потому что верили.

4. Реализация функции установления причинно-следственной связи, коммуникативный «мост», «итог» вышеизложенного. *Их уже нет в живых, тем не менее, я знаю, что в эту ночь, они смотрят на меня с гордостью.*

Эпоха массового тиражирования визуальных образов, абсолютной демократизации их производства и потребления, их влияния на самые разные сферы индивидуальной жизни сродни невероятной демократизации нарративов, заполнения повседневного культурного контента, прежде всего медийного, индивидуальными повествованиями, в том числе бесчисленными автонарративами [2]. Нарративный разум, о котором писал Ортега-и-Гассет в работе «История как система» еще в 1955-ом году – как о разуме, наиболее адекватном гуманитарным наукам, поскольку они заняты постижением изменчивого и свободного человеческого существования, в нынешнюю эпоху, в эпоху после распада больших нарративов, превратился в безразмерную и неконтролируемую массу микронарративов, пролиферация которых идет тем быстрее, чем больше появляется для этих целей подручных, технических средств. Термин Жана Бодрийера «экстаз рассказа» функционально определяет компоненты нарратива, а именно «*Naqano, ergo sum, повествую, следовательно есть*», а также нарративную интенсивность, при которой «тебя хотят слушать» [3].

Таким образом, в нарративе в лингвистическом аспекте его анализа выделены рема-тематические отношения, новизна идеи, эмоциональная насыщенность, наличие единиц А-экспрессии, высокие показатели психолингвистических коэффициентов, предположительно демонстрирующие эмоциональный интеллект языковой личности «способность человека осознавать эмоции, генерировать их для содействия мышлению, в языковой нарратив – фронезис. Последний, определенный изначально как суждения, способствующие действию по поводу ценностей и сущностей вещей, некий «экстаз рассказа», современный нарратив в нашей экспликация приобретает характеристики эффективного высказывания, в котором единицы модальности демонстрируют в этом контексте особую важность для поддержания интереса слушающего в процессе познания через «нарративный поворот» в науке, поворот в отношении к действительности, новым взглядом на реальность через видения себя в реальности. Перспективой исследований есть анализ языкового пути познания, через нарратив – хроникальное автобиографическое повествование, единицу эмоционального интеллекта, единицу фронезиса, а также уточнение составляющих термина и дефиниции нарратива.

Литература:

1. Аристотель. Сочинения: в 4 т. / Аристотель. – М.: Наука, 1978. – Т. 2. – 524 с.
2. Лехциер В. Л. Нарративный поворот и актуальность нарративного разума [Электронный ресурс] / В. Л. Лехциер. – Режим доступа: <http://www.culturalnet.ru/main/person/830>.
3. Лехциер В. Л. Экстаз рассказа: о судьбах повествований до и после иконического поворота / В. Л. Лехциер. – Режим доступа: <http://www.cirkolimp-tv.ru/articles/117/ekstaz-rasskaza-osudbakh-povestvovani-doi-posle-ikonicheskogo-povorota> 20.
4. Dijk T. A. van. Studies in the pragmatics of discourse / T. A. van Dijk. – Hague: Springer, 1981. – XII, 331 – P. 43.
5. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ / D. Goleman. – Hague: Springer, 1996. – P. 56.
6. Fisher W. R. The Narrative Paradigm: An elaboration / W. R. Fisher // Communication Monographs. – Hague: Springer, 1985. – P. 347.
7. Solies D. The Crisis of Personhood: Why We Need to Broaden Our View [Electronic resource] / D. Solies. – Access mode: <http://vimeo.com/metanexus>
8. Taine H. Formation de sa pensée / H. Taine. – P., 1932. – 305 p.
9. Verschueren J. Metapragmatics and universals of linguistic action / J. Verschueren // Linguistic action: Some empirical-conceptual studies / Ed. by Verschueren J. – Norwood (N.J.), 1987. – P. 125–140.
10. Way E. C. Knowledge representation and metaphor / E. C. Way. – Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1991. – P. 287–313.

УДК 81'276.5: 61=111

В. О. Черненко,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава

ОСОБЛИВОСТИ ВЖИВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СЛЕНГУ ТА ЖАРГОНУ В АНГЛОМОВНОМУ МЕДИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядаються нестандартна лексика у професійному медичному дискурсі. Розмежовуються поняття «професійний медичний сленг» та «професійний медичний жаргон». Встановлено, що основним способом формування професійного просторіччя є метафоризація. У статті аналізуються основні моделі метафоризації та досліджуються її прагматичні функції.

Ключові слова: медичний дискурс, професійні просторіччя, професійний жаргон, професійний сленг, метафоризація, семантична структура слова

В статье рассматривается нестандартная лексика в профессиональном медицинском дискурсе. Разграничиваются понятия «профессиональный медицинский сленг» и «профессиональный медицинский жаргон». Установлено,

что основным способом формирования профессионального просторечия является метафоризация. В статье анализируются основные модели метафоризации и исследуются ее прагматические функции.

Ключевые слова: медицинский дискурс, профессиональные просторечия, профессиональный жаргон, профессиональный сленг, метафоризация, семантическая структура слова.

Discourse plays an important role in medicine, and medical discourse in the broadest sense has profound anthropological significance

The article deals with the medical professional jargon and slang formation based on metaphor. The author points out that the main method of the medical slang formation is metaphorization. The main models of metaphorization are analyzed and its pragmatic functions are investigated.

We distinguish between two fundamentally different phenomena: expressive vernacular and socio-professional speech. The first layer includes the functional and stylistic categories, combining common slang and colloquialisms because they are intermediate between literary vocabulary and words, beyond language.

General professional slang and jargon, and especially medical professional slang and jargon, are characterized by a significant metaphor. The basis of metaphorical transfer may be imposed by the similarity of different parameters such as colour, shape, appearance, time etc.

Metaphorically interpreted words take special function in medical parlance. Medical slang and jargon figuratively represent special terms that provide speech emotionally and expressively, and facilitates the perception and understanding of complex medical phenomena. This is the metaphorical transfer, which is based on images of all known since childhood literary characters.

Case study in vernacular medical professional discourse made it possible to draw a conclusion about the possibility of differentiation professional slang and jargon, depending on the type of metaphorical transfer function entrusted to their base. It should be noted that the boundaries between the two rather vague and in some cases we can talk about the subjectivity of assessment. In the analysis, we relied on the functional classification of metaphors V.P. Moskvina. We identified the following types: nominative metaphor, which is used to name phenomena; metaphor based on the reinterpretation of terms; estimated metaphor, metaphor as a method of euphemism when internal form serves as a cover. The main pragmatic features that serve the medical vernacular discourse are hidden messages from third-party content; facilitate understanding among professionals that eliminates the need for complex terms in speech. Such lexical units formed from neutral vocabulary of medical terminology or metaphorically interpreted that shows the unity of concepts and images of professional doctors.

Key words: medical discourse, substandard lexicon, medical professional jargon, medical professional slang, semantic structure of words.

Мова є соціальним явищем і не може функціонувати та розвиватися поза суспільством. Людина активно впливає на мову, використовуючи її в різних сферах життєдіяльності.

Розрізняють три основних види впливу людини на мову: загальний (біологічний), соціальний та індивідуальний [4, с. 16]. В центрі нашої уваги знаходиться соціальний план, котрий відображає тісний зв'язок людини і суспільства з мовою, яку він використовує для виконання певної соціальної ролі. При цьому слід враховувати той факт, що мова також функціонує відповідно своїх власних внутрішніх законів.

Будь-якою мовою одна й та сама думка може бути виражена по-різному в залежності від ситуації спілкування, тому існують класифікації лексичних одиниць відповідно до їхнього функціонально-стилістичного розмежування. І.Р. Гальперін в лексичній системі англійської мови виділяє чотири основні пласта: загально літературно-книжна лексика, функціонально літературно-книжна, загальноповсякденна розмовна лексика і нелітературний пласт слів, до якого входять професіоналізми, жаргонізми, просторіччя та сленг [3, с. 55].

У процесі побудови висловлювання відбір мовних засобів носієм мови здійснюється виходячи із ситуації спілкування, спираючись на мовні норми. Саме по собі поняття «норма» допускає існування таких опозицій, як нейтральний стиль – розмовний стиль – книжний стиль, а також літературно правильна мова – просторіччя [1, с. 245].

У вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці не існує спільної думки щодо терміну «розмовне мовлення». Традиційно до розмовної лексики відносять коллоквіалізми, загальний сленг, спеціальний сленг (жаргони і арго) та вульгаризми. Літературна лексика протиставляється нелітературній, що суттєво звужує сферу використання останньої. Але в межах не-стандартної лексики виділяють різні рівні в залежності від її соціального функціонування та призначення. У більшості випадків їхні межі досить нечіткі.

Ми розмежовуємо два принципово різних явища: експресивне просторіччя і соціально-професійне просторіччя. Перший пласт є функціонально-стилістичною категорією, що поєднує сленгізми загального сленгу та коллоквіалізми, оскільки вони займають проміжне положення між літературною лексикою і словами, що виходять за межі літературної мови. Сленгізми та коллоквіалізми, з одного боку, є стилістично зниженою лексикою, а з іншого боку, є близьким до літературної нормативної лексики, оскільки є загальноприйнятими та зрозумілими в межах певного проміжку часу та комунікативної спільноти [2, с. 19].

Соціально-професійне просторіччя можна охарактеризувати як пласт лексики, для якого властива етико-стилістична зниження, але дані лексичні одиниці виявляються зрозумілими, загальноприйнятими та загальноповсякденними лише в межах певної професійної або соціальної групи.

У руслі новітніх напрямів мовознавства об'єктами дослідження стають професійні або ділові дискурси [7, с. 3]. Виходячи з цього нами було обрано напрямок нашого дослідження – англійськомовний медичний дискурс, котрий розглядається нами як процес спілкування фахівців у медичній галузі з проблем професійної тематики [5].

Комунікативні аспекти спілкування в медичній сфері привертають увагу таких дослідників, як Л. П. Зосимова, Л. С. Бейлінсон, М. І. Барсукова, С. А. Мішланова, А. А. Панова, І.А. Іванчук, Б. Фрімон тощо.

Об'єктом нашого дослідження є професійні просторіччя в англійськомовному медичному дискурсі, тому вважаємо за необхідне уточнити характерні особливості даного пласту лексики.

Соціально-професійні просторіччя працівників медичної сфери характеризуються особливою соціально детермінованістю і функціонують в межах певного соціолекту – мови лікарів. Вони не є однорідними.

Професійні просторіччя медичних працівників ми розглядаємо як пласт лексики, до якого входять професійний жаргон та професійний сленг. Кент виходить за межі професійного просторіччя через те, що він належить лише до мовлення різних антисоціальних груп [2, с. 42]. Цієї думки дотримується Р.В. Рюмін, зазначаючи, що термін «сленг» застосовують до всіх різновидів соціолекту, крім кенту. Термін «жаргон починає функціонувати для позначення соціолектної лексики лише наприкінці XIX ст., але вже тоді його розуміли як певну таємну мову професій [7, с. 107].

Медичні професійні просторіччя відрізняються, з одного боку, від медичної термінології, а з іншого боку – від загального просторіччя, оскільки їх використання має на меті зробити мову незрозумілою для пацієнта в ситуації «лікар – пацієнт», але всередині професійної групи медичних працівників полегшує взаєморозуміння. Медичні професійні просторіччя поєднують медичний професійний жаргон та медичний професійний сленг, але професійний жаргон, на відміну від професійного сленгу, не володіє яскраво вираженими конотаціями.

У процесі дослідження було обрано лексичні одиниці, марковані помітками «сленг» або «жаргон» із словників сучасних англійських медичних термінів, сленгу та жаргону. Аналіз смислової структури слів, маркованих в словнику як «сленг» та «жаргон», дозволило встановити, що сленг по відношенню до жаргону є вторинним, так як йому властива яскраво виражена експресивність. Зниженні конотації приховують зміст слів, що зазвичай означають ті предмети та явища, про які не прийнято говорити. На наш погляд, це визначається специфікою медичного соціолекту, оскільки слова, що сприймаються носіями мови як вульгаризми, використовуються лікарями для позначення певних понять в межах професійного медичного дискурсу.

Для професійного жаргону і сленгу взагалі, і для медичного зокрема, характерна значна метафоричність. В основу метафоричного переносу може бути покладена схожість за різними показниками (колір, форма, зовнішній вигляд, час).

Однією з найбільш продуктивних моделей асоціативного переносу в медичному просторіччі є метафора кольору. Наприклад: *golden hour* – золота година (короткий проміжок часу, протягом якого необхідно надати медичну допомогу, щоб спасти пацієнта); *pinkeye* – рожеве око (гострий контагіозний кон'юнктивіт); *black measles* – чорний кір (геморагічний кір); *yellow disease* – жовта хвороба (жовтий колір будь-якої етіології); *pink puffer* та *blue bloater*, котрі позначають пацієнтів двох типів, які хворіють хронічним обструктивним захворюванням легенів. Метафоричний перенос пов'язаний із зовнішніми ознаками захворювання (зміна кольору шкіряного покриву). в першому випадку у пацієнтів спостерігається рожево-сірий відтінок шкіри. Зазвичай вони скаржаться на задишку, тому використовується слово *puffer* (англ. *to puff* – важко дихати). У другому випадку маються на увазі так звані «синюшні набряки». Такі пацієнти ціанотичні внаслідок вираженої гіпоксії і мають периферичні набряки як прояв серцевої недостатності.

На основі метафори кольору утворені сленгізми *black molly*, *blackbird (black bomber)*, *blue cheer*, оскільки метафоричний перенос пов'язаний із кольором капсули або пігулки, в котрій міститься наркотична речовина.

Прикладами сленгізмів на основі метафори форми є *feather appearance = Christmas tree pattern* – за формою пера або у вигляді новорічної ялинки (висип по тілу поширюється у вигляді ялинки, ланцюг ДНК має форму пера або ялинки); *ballerina skirt cell* – клітина у вигляді балетної пачки; *banana form* – форма банана (форма клітини, що наявна у крові пацієнта, котрий хворіє малярією) тощо.

На основі метафори з компонентом опису зовнішнього вигляду є сленгізми *pig skin appearance* – на вигляд як свиняча шкіра (дрібнозерниста поверхня кори нирки), *onion skin appearance* – зовні схожа на шкіру цибулі (концентричне розшарування), *pigeon breast deformity* – деформація грудної клітки у формі голуба.

Сленгізм *July phenomenon* – феномен липня містить метафору з компонентом час. Цей вираз означає період роботи лікарень, коли відбувається навчання інтернів, тому відбувається скорочення часу перебування хворих і зниження оплати за медичні послуги, як наслідок, зниження якості медичного обслуговування і підвищення рівня смертності.

Метафоричне переосмислення слів виконує особливу функцію у медичному просторіччі. Називаючи спеціальні явища існуючими лексичними одиницями, медичний сленг і жаргон образно представляють спеціальні терміни, що надає мовленню емоційно-експресивного забарвлення і полегшує сприйняття і розуміння складних медичних явищ. Таким є метафоричний перенос, в основі якого покладено образи відомих всім з дитинства літературних персонажів. Вираз *Cheshire cat syndrome* (синдром Чеширського kota) використовується для позначення складного клінічного випадку. Пацієнт, як правило, має ознаки і симптоми вже описаного і вибіркового захворювання, яке, однак, не підтверджується лабораторними аналізами. Також цей вираз використовується, якщо мова йде про захворювання, котре є недостатньо дослідженим. В такій ситуації лікар знаходиться нібито на місці Аліси із книги Л. Керолла «Аліса в країні чудес». З одного боку, він бачить ознаки і симптоми захворювання, а з іншого – не може їх довести або заперечити.

Словосполучення *Cinderella dermatosis* є метафоричним переосмислено переосмисленим синонімом медичного терміна *erythema dyschronicum perstans* (попелястий дерматоз). Метафоричний дерматоз здійснюється на основі схожості пацієнта з образом Попелюшки, котра була постійно забруднена попелом.

Аналіз прикладів просторіччя у медичному професійному дискурсі дало змогу зробити висновок про можливість розмежування професійного сленгу та жаргону в залежності від функціональних типів метафоричного переносу, покладених в їхню основу. Слід відмітити, що межі між цими двома поняттями досить нечіткі і в деяких випадках можна говорити про суб'єктивність оцінки. Під час проведення аналізу ми спиралися на функціональну класифікацію метафор В.П. Москвіна. Нами виділено наступні види:

1) номінативна метафора, котра використовується для найменування явищ: *pine tree appearance* синонім *Christmas tree pattern*, *hairbrush appearance*, що означає патологічний стан, коли кісткові голки виступають із стегового метафазу, що зовні нагадує розчіску;

2) метафора що базується на переосмисленні термінів. Наприклад, вираз *ping-pong infections* означає захворювання, котре передається статевим шляхом; вираз *cocktail party syndrome* описує поведінку дітей з купованою гідроцефалією, котрим властива надмірна балакучість; під виразом *ping pong fracture* розуміють перелом черепа, котрий зовні нагадує вдавлену кульку для настільного тенісу; *puffy tumor of Pott* застосовується для позначення новоутворення, викликаного піднадкисним абсцесом;

3) оціночна метафора: *yellow professionalism* (хибний професіоналізм); вираз *white coat*, означає білий халат лікаря, котрий багатьма сприймається як символ чистоти, а в дійсності на ньому можна знайти безліч хвороботворних бактерій; вираз *cherry-picking (cream skimming)* описує діяльність страхових агентів, які продають фальшиві поліси людям, котрим вони на даний момент не потрібні, але ці поліси не зможуть покрити витрати за лікування, коли вони знадобляться;

4) метафора як прийом евфемізації, коли внутрішня форма відіграє роль прикриття: вирази *blue sky*, *blue velvet* відносяться до сленгу і позначають різні види наркотиків.

Метафоричні найменування, засновані на переосмисленні термінів, і номінативні метафори характерні для професійного жаргону, оскільки у них відсутні оціночні конотації. Аналіз смислової структури виразу *Christmas tree deformity* показав, що у значення виразу відсутні оціночні конотації, при цьому легко виявляється експресивний компонент. Експресія заснована на тематичній невідповідності похідного значення слова вихідному.

Прикладом перехідного стану від професійного жаргону до професійного сленгу слід вважати вирази типу *yellow professionalism*. Даний вираз має стійке емоційне і оціночне забарвлення. Справа в тому, що під словом *yellow* маються

на увазі жовті сторінки американських телефонних довідників, де рекламуються сумнівні послуги. Саме завдяки негативній оціночній конотації, котра виникає через те, що хороший лікар, на думку більшості, не рекламує себе подібним чином, ми розуміємо, що дані медичні послуги можуть бути сумнівної якості. Тим не менш, у цьому виразі відсутні грубі, фамільярно-оціночні конотації, як, наприклад, у слова *geezer* (старигань), що також відноситься до медичного сленгу. В загальному сленгу дане слово має скоріше позитивну конотацію, так як означає старого приятеля, надійного друга. В медичному дискурсі це слово одержує негативні фамільярно-оціночні конотації, так як воно зазвичай застосовується до старого, сварливого, часто малоосвіченого пацієнта чоловічого роду. Вираз *black rose* з поміткою «slang» у словнику одержує негативне забарвлення за рахунок чорного кольору, котрий символізує щось недобре. У медичному дискурсі цей вираз означає підозру на наявність у пацієнта захворювань, котрі передаються статевим шляхом.

Таким чином, медичні професійні просторіччя включають нестандартну лексику, а саме професійний сленг і жаргон. Основними прагматичними функціями, котрі виконують просторіччя у медичному дискурсі, є приховання змісту повідомлення від сторонніх, полегшення взаєморозуміння між професіоналами, що дозволяє не використовувати у мовленні складних термінів. Такі лексичні одиниці формуються на основі нейтральної лексики або медичної термінології шляхом метафоричного переосмислення, що свідчить про єдність понять та образів серед професійних лікарів.

Література:

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка / И. В. Арнольд. – М.: Флинта, 2006. – 384 с.
2. Беляева Т. М. Нестандартная лексика английского языка / Т. М. Беляева, В. А. Хомяков. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. – 136 с.
3. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка / И. Р. Гальперин. – М., 1958. – 462 с.
4. Кубрякова Е. С. Человеческий фактор в языке: Язык и порождение речи / Е. С. Кубрякова, А. М. Шахнарович, Л. В. Сахарный. – М.: Наука, 1991. – 240 с.
5. Кудоярова О. В. Дискурсотворча роль теми у професійному конфліктному спілкуванні англословних медиків (на основі персонажного мовлення). Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Харківськ. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2007. – 20 с.
6. Рюмин Р. В. Проблематика социолектной терминологии в англоязычной лексикографической практике / Р. В. Рюмин // Известия ВГПУ. Новое в науке о языке. – 2008. – № 5. – С. 105–109.
7. Чрділелі Т. В. структура, семантика і прагматика ділового дискурсу (на матеріалі сучасної англійської мови): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Харківськ. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2004. – 20 с.

УДК 811.112.2'360 (075.8)

Л. З. Черниш,

Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

IDIOMEN DER DEUTSCHEN SPRACHE MIT SOMATISCHEN LEXIKALISCHEN ELEMENTEN

У статті розглядаються фразеологічні звороти німецької мови, які містять в собі соматичні елементи та проводиться відповідна класифікація цих ідіом за певними ознаками.

Ключові слова: ідіома, лексема, мовний вислів, соматичний елемент, фразеологія, фразеологізм.

В статье рассматриваются фразеологические обороты немецкого языка, составляющими которых являются соматические элементы и проводится соответствующая классификация этих идиом по определенным чертам.

Ключевые слова: идиома, лексема, языковое изречение, соматический элемент, фразеология, фразеологизм.

The article deals with phraseological turnovers German, which contain physical elements and corresponding classification is carried these idioms on certain grounds. Somatic phraseological units with lexical items is an important part of the German language and each of them has a functional role. According to the function of these idioms can be classified and structuring of the groups. This article gives examples of phraseology, their translation and classification according to functionality.

Key words: idiom, token, language expression, somatic element, phraseology.

Die Phraseologie, als Teildisziplin der Lexikologie oder als selbständige linguistische Disziplin betrachtet, erfreut sich seit Anfang der siebziger Jahre eines wachsenden Interesses (H. Burger, W. Fleischer, Th. Schippan, B. Wotjak, Ch. Palm, I. Tchernisheva, D. Dobrovolsky). Die Phraseologie ist die Wissenschaft oder Lehre von den festen Wortkomplexen bzw. Wortverbindungen einer Sprache, die in System und Satz Funktion und Bedeutung einzelner Wörter (Lexeme) erfüllen.

Das Ziel dieses Artikels ist die Bedeutung der Phraseologismen mit somatischen Elementen laut ihren Merkmalen zu verdeutlichen.

Die wissenschaftliche Neuheit besteht darin, dass man in diesem Artikel eine enge Gruppe aller Phraseologismen abgesondert und verdeutlicht hat.

Die Aktualität dieses Artikels klärt sich davon, dass man Phraseologismen in allen Sprachen verwendet und es ist ganz wichtig eine besondere Art Phraseologismen, also mit somatischen Elementen, laut bestimmten Merkmalen abzusondern und zu verdeutlichen.

Der Begriff Phraseologie stammt aus dem griechisch-lateinischen Ausdruck *phrasis*, was in der deutschen Sprache einen rednerischen Ausdruck bedeutet. Den Gegenstand der Phraseologie bezeichnet man als Phraseologismus. Unter diesem Begriff versteht man eine feste Wortverbindung. Sie setzt sich aus zwei oder mehreren selbständigen Wörtern zusammen, die dann eine lexikalische Einheit bilden. Die Bezeichnung Phraseologismus hat mehrere Synonyme, wie zum Beispiel Phrasen, phraseologische oder feste Wortverbindung, phraseologische Einheit und andere, die man als äquivalente Ausdrücke verwendet.

Diese terminologische Vielfalt kann dadurch verursacht werden, dass Phraseologie eine relativ junge linguistische Disziplin ist. Den größten Aufschwung erlebte die deutsche Phraseologie als sprachwissenschaftliche Disziplin erst in den 70er Jahren des 20. Jahrhunderts.

Phraseologie hat schon einige Hauptmerkmale. Die am meisten gebrauchten sind Polylexikalität (auch wie Gruppenstruktur genannt), Festigkeit (oder auch Festgeprägtheit, Stabilität oder Fixiertheit) und Idiomatizität. W. Fleischer tritt zu Idiomatizität und Stabilität noch Lexikalisierung und Reproduzierbarkeit zu [5, S. 23].

Polylexikalität bedeutet die Mehrgliedrigkeit, das heißt jeder Phraseologismus soll mehr als aus einem Glied bestehen, mindestens aus zwei Wörtern (*zu Fuß, böse Zungen, Morpheus Arme, ein junges Blut*). Die obere Grenze wird nicht ganz streng bestimmt.

Aus der syntaktischen Sicht gilt der Satz als die obere Grenze (*Hals- und Beinbruch! Das sagt mir mein kleiner Finger, Hand aufs Herz!*).

Zu der Kategorie der Phraseologismen gehören in einigen Fällen auch kleine Texte, die aus mehreren Sätzen bestehen. Aber nur unter der Bedingung, dass diese Texte zum Sprachbesitz größerer Gruppen von Menschen gehören. Zu solchen kleinen Texten zählt man Sprüche, Gedichte und andere. Z.B. *Blut ist dicker als Wasser, viele Hände machen der Arbeit schnell ein Ende, Salz und Brot macht Wangen rot.*

Das Merkmal der Festigkeit (Stabilität) besagt, dass ein Phraseologismus in einer bestimmten festen Kombination bekannt ist. Aus diesem Grund kann man im Gegensatz zu freien Wortverbindungen die einzelnen Wörter nicht beliebig miteinander kombinieren. Auch die Reihenfolge der Komponenten ist fest bestimmt.

Der Begriff «Idiomatizität» umfasst einerseits die strukturellen Anomalien, die einen Aspekt der Festigkeit ausmachen, andererseits die spezifisch semantischen Besonderheiten, die viele Phraseologismen von freien Wortverbindungen abheben [3, S. 31]. Die Bezeichnung Idiomatizität geht auf das griechische Wort ἰδιόματα – Eigentümlichkeit, Besonderheit zurück.

Lexikalisierung ist neben der Idiomatizität, Stabilität und Polylexikalität eine der wichtigsten Eigenschaften der Phraseologismen und stellt die Speicherung im Lexikon dar. Im Wörterbuch werden also nicht nur die einzelnen Wörter eingetragen, sondern auch ganze lexikalische Einheiten, die man als Wortgruppenlexeme oder Phraseolexeme bezeichnet. Die Lexikalisierung der syntaktischen Konstruktionen bedeutet, dass sie nicht mehr nach einem syntaktischen Strukturmodell in der Äußerung «produziert», sondern dass sie als «fertige» lexikalische Einheit reproduziert wird [5, S. 67]. Durch Lexikalisierung erfolgt die Reproduzierbarkeit. z.B. *den Kopf hoch tragen, ganz Ohr sein, hinter jmds. Rücken, dritte Zähne, eine spitze Zunge.*

Neben der Merkmale der Phraseologie unterscheidet man auch sogenannte Merkmale der Phraseologismen. Hier geht es schon meistens nicht so besonders um Merkmale, sondern um Klassifikation der Phraseologismen.

Es gibt eine unzählige Menge von Klassifikationen der Phraseologismen. In diesem Artikel beschreiben wir die strukturesemantische Mischklassifikation. Bei dieser Klassifikation werden die Klassen nicht nur nach einem Kriterium erstellt, sondern aufgrund gleichzeitiger Verwendung morphosyntaktischer und semantischer Kriterien. Die Mischklassifikation bietet eine komplexere Analyse der Phraseologismen als die Klassifikationen nach einem Kriterium an. Zum Beispiel bei der syntaktischen Klassifikation passiert oft, dass die im Text offensichtlich zusammengehörenden Phänomene auseinander gerissen werden. Also, meistens geht es um Vergleich, Beschreibung, Steckformen des Verbs und Zwillingsformen.

Also der Vergleich ist ein sprachlicher Ausdruck, bei dem eines mit anderem aus einem anderen (gegenständlichen) Bereich im Hinblick auf ein beides Gemeinsames in Beziehung gesetzt und dadurch eindringlich veranschaulicht wird. Eines der Hauptmerkmale der Vergleiche ist die Verstärkung der Bedeutung der Aussage. In der Umgangssprache sind sie meistens auf Witz und Groteske aufgebaut. Das betrifft die Formen, die durch eine ironische Umkehrung aus der Ausgangsform gebildet werden (*klar wie Mehlsuppe*).

so weit das Auge reicht: *so weit man sehen kann* – куди око не сягне, скільки оком кинеш;

aussehen wie Milch und Blut: *gesund gesehen* – білий та рум'яний (кров з молоком);

Augen haben wie ein Luchs *sehr scharf sehen und alles bemerken* – мати гостре око;

Beschreibung, Rechtfertigung, Zusammenfassung fungieren [3, S.101]. Die Lehre von den Sprichwörtern heißt Parömiologie. (Ein Unglück kommt selten allein.)

Von den Sprichwörtern werden die Gemeinplätze abgegrenzt. Es handelt sich im Gegensatz zu den Sprichwörtern um nicht-metaphorische phraseologische Sätze, die sich nicht an bestimmte kommunikative Situationen binden. Sie dienen auch oft als eine Formulierungshilfe (*Was sein muss, muss sein*).

eine Hand wäscht die andere: *ein Dienst zieht natürlicherweise einen Gegendienst nach sich* – рука руку мие;

Augen machen wie ein [ab]gestochenes Kalb: *dümmlich dreinblicken* – дивиться як теля на нові ворота, витріщив очі як баран;

ein voller Bauch studiert nicht gern: *ein satter Mensch ist träge und denkfaul* – сите череву на науку не квапиться;

so viel Kopfe, so viel Sinne: *von denen, die sich über eine Sache Gedanken machen, hat oft jeder eine andere Meinung* – кожна голова свій розум має;

Salz und Brot macht Wangen rot: *einfache, kräftige Nahrung erhält die Gesundheit* – їж хліб-сіль – будеш здоровий;

die Augen sind größer als der Magen (fam.): *sich mehr auf den Teller tun, als man essen kann* – Очі голодні, а пузо вже сите;

Blut ist dicker als Wasser: *verwandschaftliche Bindungen sind stärker als alles andere* – родинні зв'язки найсильніші;

Rheumatismus zwischen Daumen und Zeigefinger haben: *geizig sein* – скупим бути.

Streckformen des Verbs und Funktionsverbgefüge gelten in der deutschen Sprache als eine besonders produktive Klasse. Es handelt sich um verbale Phraseologismen, die man in zwei Gruppen einteilt: Verb + Substantiv (Lob führen) und Verb + Präpositionalphrase (*zur Verfügung stehen*).

ins Auge gehen (ugs.): *übel ausgehen, schlimme Folgen haben* – погано закінчуватись;

Beine bekommen/kriegen (ugs.): *verschwinden, gestohlen werden* – діставати ноги (шось зникло);

ein/das Bein stehen lassen (Fußball): *sein Bein so stellen, dass der [ballführende] Gegner darüber fällt* – підставляти підніжку;

Haare lassen [müssen] (ugs.): *nur mit gewissen Einbußen etw. durchführen, ein gestecktes Ziel erreichen* постраждати, поплатитись з шось;

auf dem Fuß[e] folgen: *sofort nach etw. Seschehen, unmittelbar folgen* – йти слідом, по п'ятам;

jmdm. etw. zu Füßen legen (geh.): *jmdm. etw. aus Verehrung überreichen, schenken* – впасти до чиїхось ніг/кинути;

jmdm. zu Gesicht kommen: *von jmdm. gesehen, bemerkt werden* – трапитись комусь на очі;

jmdm. etw. ins Gesicht sagen: *jmdm. etw. ohne Scheu, Schonung sagen* – казати прямо в очі;

Zwillingsformeln oder Paarformeln spielen in der deutschen Phraseologie eine bedeutende Rolle. Sie werden nach einem Muster gebildet: zwei Wörter der gleichen Wortart oder auch zweimal dasselbe Wort werden mit einer Konjunktion oder einer Präposition zu einer paarigen Formel verbunden. Sie enthalten auch rhetorische und poetische Elemente wie Alliteration (*klipp und klar*) oder Assonanz (*es friert Stein und Bein*).

Arm in Arm: *eingehakt* – рука в руку;

sein eigen Fleisch und Blut: *sein Kind* – його плоть і кров (про дітей);

ganz Auge und Ohr sein (ugs.): *genau aufpassen* – обернутися на слух та зір;

Hand in Hand arbeiten: *so [mit jmdm.] Zusammenarbeiten, dass man sich gegenseitig ergänzt und ein glatter Arbeitsablauf ermöglicht wird* – дружно працювати;

Kopf und Kragen riskieren/wagen/aufs Spiel setzen/verlieren: *sein Leben, seine Existenz in Gefahr bringen* – ризикувати головою;

jmdm./jmdn. Kopf und Kragen kosten: *jmdm./jmdn. das Leben, die Existenz kosten* – коштувати життя;
 Augen und Ohren aufhalten (ugs.): *aufmerksam etw. verfolgen* – бути на сторожі, мати пильне око, дивитися обома;
 jmdm. Auge in Auge gegenüberstehen: *jmdm. ganz nah gegenüberstehen* – лицем до лица;

Also, Phraseologie ist die Wissenschaft oder Lehre von den festen Wortverbindungen einer Sprache, die in System und Satz Funktion und Bedeutung einzelner Wörter (Lexeme) übernehmen können.

Phraseologismen sind ein Mittel zur Erweiterung des Wortschatzes, zur Benennung und Verarbeitung von Emotionen, Einstellungen und Verhaltensweisen in der menschlichen Sprachtätigkeit. Sie stellen die Einheit einer festen Wortverbindung dar und grenzen sich demzufolge von der freien Wortverbindung ab. Die phraseologische Einheit, bzw. das Phrase, *jmdm. den Zahn ziehen* würde beispielsweise nach seiner freien Wortverbindung der wörtlichen Bedeutung und nach seiner phraseologischen Wortverbindung der übertragenen Bedeutung, nämlich jmdn. einer Illusion berauben, entsprechen.

Die somatischen Phraseologismen tragen einen universellen Charakter, sie beruhen auf der traditionellen Symbolik der Körperteile, den emotionalen Bewegungen und Gesten des Menschen, der menschlichen Mimik, Beobachtungen aus dem Alltag, allgemein verbreiteten Volkstraditionen und Aberglauben. Somit stellen die somatischen Phraseologismen eine der ältesten Schichten der Phraseologie dar, sind innerhalb des phraseologischen Systems einer Sprache sehr produktiv und gehören zum Grundwortschatz einer Sprache.

Körperteile bilden eine bedeutende Gruppe von Phraseologismen und werden sehr oft in der alltäglichen Kommunikation gebraucht.

Man kann feststellen, dass diese Symbolik außergewöhnlich reich ist und dass sie vor allem eine wichtige Rolle in den verschiedensten Religionen aus der ganzen Welt spielt. Die Sprache der Gliedmaßen bildet auch einen bedeutenden Teil der nonverbalen Kommunikation, weil sie manchmal über eine größere Macht verfügt, als die Wörter selbst.

Die in diesem Artikel angegebene Forschung hat schon eine wichtige Bedeutung, wenn man Phraseologismen erforschen will, weil die Idiome mit somatischen Elementen ein Teil der Phraseologismen ist und als Bestandteil für die weitere Forschung der Phraseologie sein kann.

Література:

1. Німецько-український фразеологічний словник / Уклали В. І. Гавриш, О. П. Пророченко. Том I. А – К. – Київ, 1981.
2. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Київ : Освіта, 1998.
3. Burger, Harald Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. 2. Auflage. – Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2003.
4. Duden. Bd. 11. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten Wörterbuch der deutschen Idiomatik, Mannheim u.a.: Dudenverlag, 2008.
5. Fleischer, Wolfgang: Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. – Tübingen, 1997.
6. Wolf, Friederich.: Moderne deutsche Idiomatik. Alphabetisches Wörterbuch mit Definitionen und Beispielen. – Ismaning : Max Hueber Verlag, 1976.

УДК 811.111:003.12:243

І. В. Чернишова,

Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Горлівка

СИНТАКСИЧНИЙ АСПЕКТ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛОКАЛЬНИХ МАРКЕРІВ ОЦІННОСТІ «ЧУЖОГО» ПРОСТОРУ В АНГЛІЙСЬКОМУ ТЕКСТІ БІБЛІЇ

У статті розглядається синтаксичний аспект речень негативної оцінки з локальними маркерами «чужого» простору, у зв'язку з чим важливим постає поняття «свого/чужого». Дослідження виконано на матеріалі англійського тексту Біблії Короля Якова. Виявлено, що в досліджуваному тексті в переважній більшості випадків уживаються складні речення, зокрема складні речення з різними видами зв'язку, за допомогою яких мовець бажає надати всі подробиці оцінки «чужого» простору, конкретизувати її об'єкт та обґрунтувати причину. Превалювання негативної оцінки в реченнях з локальними маркерами «чужого» простору свідчить про те, що людині більш властиво оцінювати «чужий» простір негативно.

Ключові слова: «свій/чужий» простір, локальний дейксис, позитивна оцінка, негативна оцінка.

В статті рассматривается синтаксический аспект предложений отрицательной оценки с локальными маркерами «чужого» пространства, в связи с чем значимым выступает понятие «своего/чужого». Исследование выполнено на материале английского текста Библии Короля Якова. В исследуемом тексте используются преимущественно сложные предложения с разными видами связи, с помощью которых говорящий стремится предоставить все подробности оценки «чужого» пространства, конкретизировать её объект и обосновать причину. Преобладание отрицательной оценки свидетельствует о том, что человеку свойственно оценивать «чужое» пространство негативно.

Ключевые слова: «свое/чужое» пространство, локальный дейксис, положительная оценка, отрицательная оценка.

The research sets out to investigate spatial deixis in the English Bible text. Special attention is given to «other» space manifested by the pronouns «that»/«those» and the adverb «there». We focus on syntactic peculiarities of evaluative sentences with spatial deictic markers outlining the boundaries of «other» space. In the text complex sentences predominate: in this way the speaker wants to give all the details of «other» space negative evaluation, its object and reason. In general, «other» space is usually associated with negative evaluation.

Key words: «one's own/alien» space, spatial deixis, positive evaluation, negative evaluation.

Проблема «свого/чужого» є однією з найактуальніших у сучасному мовознавстві. Вона досліджується в декількох аспектах: філософському, етичному, етнічному, культурологічному, лінгвістичному. Відображення взаємодії людини із середовищем у мові здійснюється за принципом дейктико-семіологічного поділу світів на «свій/чужий», що сягає далекої давнини. На думку окремих авторів, протиставлення «свое/чужое» має аксіологічну природу, що виявляється в опозиції «добрий/поганий», з різко негативною оцінкою всього того, що належить до «чужого» світу. Зокрема, А.К. Якимович відзначає, що «чужий» асоціюється з ворогом, при цьому «НАШІ» описуються як носії культури і людських цінностей, а ЧУЖІ – як варвари, дикуни, звіроподібні нелюди» [6, с. 48]. Зіткнення з чужою культурою викликають у реципієнта від-

чуття дивного, малозрозумілого, тому виникає почуття недовіри, сторожкості стосовно іншої культури. Звідси й випливає негативна оцінка всього «чужого».

Метою дослідження є виявлення синтаксичних особливостей речень з локальними маркерами оцінності «чужого» простору в англійському тексті Біблії Короля Якова, у зв'язку з чим убачається доцільним розв'язання таких завдань: аналіз категорій «свого/чужого», дейксису та оцінки, дослідження позитивної та негативної оцінки в реченнях з локальними маркерами «чужого» простору в синтаксичному аспекті та співвіднесення отриманих результатів з функціонуванням категорії «свого/чужого» в англійському тексті Біблії.

Дейксис витлумачується як категорія, за допомогою якої здійснюється вказівка на учасників акту комунікації, її місце та час. Дейктичні засоби визначають координати комунікативного акту, у ролі яких виступають мовець та слухач («я»/«ми», «ти»/«ви»), місце здійснення комунікації («тут») та її час («зараз»), також імпліцитно здійснюється вказівка на особу або осіб, що не беруть участі в акті комунікації («він», «вона»/«вони»), місце, яке не є місцем комунікації («там»), та час, що не є часом здійснення комунікації («тоді»). В.В. Бурлакова [3], Г.А. Уфимцева [5] та ін. виділяють три основні типи дейксису: персональний (особовий), локальний (просторовий) та темпоральний (часовий). «Свій» простір, що актуалізує близькість до мовця, вербалізується за допомогою особових займенників першої і другої особи *I, we, you* і відповідних присвійних займенників першої та другої особи, прислівника місця *here*, вказівних займенників *this/these* і прислівника часу *now*. На противагу «своєму», «чужий» простір, який маніфестує віддаленість від мовця, виражається за допомогою особових займенників третьої особи *he, she, they* і відповідних присвійних займенників третьої особи, прислівника місця *there*, вказівних займенників *that/those* і прислівника часу *then*. У фокусі нашої уваги знаходяться локальні дейктичні маркери на позначення «чужого» простору, що займають центральне положення у функціонально-семантичному полі дейксису, а саме *there, that/those*.

Оцінка розглядається нами як мовна категорія, яка відображає суспільно-особисте уявлення про добро і зло, про цінність, корисність об'єктів, предметів або явищ та відображає позитивне або негативне ставлення суб'єкта оцінки до її об'єкта. Відповідно до цього, головними елементами оцінної структури є суб'єкт оцінки, її об'єкт та характер [1; 2; 4].

Синтаксичні особливості речень позитивної оцінки з локальними маркерами «чужого» простору. Для актуалізації позитивної оцінки в реченнях з локальними маркерами «чужого» простору *there, that/those* в англійському тексті Біблії Короля Якова використовуються двоскладні речення, які відбивають ретроспективну, перспективну і поточну часові спрямованості.

Складні речення характеризуються високою частотою функціонування (92%), позитивна оцінка маніфестується такими їх типами, як: складнопідрядними, складносурядними та складними реченнями з різними видами зв'язку.

1. Кількість **складних речень з різними видами зв'язку**, що вживаються для вербалізації позитивної оцінки «чужого» простору, становить 61%, наприклад: *There was a man in the land of Uz, whose name was Job, and that man was perfect and upright, and one that feared God, and eschewed evil* [Job 001: 001]. Дейктичний маркер «чужого» простору актуалізовано вказівним займенником *that*, а позитивна оцінка виявляється в складному реченні з різними видами зв'язку та застосовується відносно моральних якостей третьої особи, її маніфестація здійснюється за допомогою прикметників *perfect (having all the required or desirable elements, qualities, or characteristics; as good as it is possible to be [7])* та *upright (strictly honourable or honest [7])*, у такий спосіб *that* набуває статусу позитивно оцінного покажчика, що характеризує «чужий» простір. Застосовуючи складне речення з підрядними означальними *whose name was Job* та *that feared God, and eschewed evil*, мовець у першому випадку конкретизує ім'я особи, що є об'єктом оцінки, а в другому надає підставу позитивної оцінки.

2. Серед **складнопідрядних речень** (28%), що використовуються для актуалізації позитивної оцінки, високою частотою функціонування характеризуються речення з підрядними означальними (67%), а низькою – з підрядними обставинними причини (20%), місця (7%) та умови (6%). Це є наочним відображенням того, що мовець у першу чергу прагне конкретизувати об'єкт позитивної оцінки.

3. **Складносурядні речення** експлікують позитивну оцінку в 11% випадків, при цьому друга частина зазвичай має характер додаткового підтвердження позитивної оцінки задля її інтенсифікації.

Низька частота актуалізації позитивної оцінки спостерігається при її маніфестації в простих реченнях (8%).

Зауважимо, що позитивна оцінка в реченнях з локальними маркерами «чужого» простору в англійському тексті Біблії представлена здебільшого розповідними реченнями (69%), які наслідують кількісно менш релевантні спонукальні (26%) та питальні (5%), наприклад: *Blessed is that servant, whom his lord when he cometh shall find so doing* [Luke 012: 043]. Маніфестація позитивної оцінки світу третьої особи відбувається в розповідному реченні, мовець у такий спосіб повідомляє про те, що слуга, який виконує заповіді Бога, є благословенним; це зумовлює набуття дейктичним маркером «чужого» простору *that* позитивної оцінки, актуалізація якої уможливорюється за допомогою прикметника *blessed (endowed with divine favour and protection [7])*.

Аналіз синтаксичних особливостей речень позитивної оцінки з локальними маркерами «чужого» простору *there, that/those* на позначення віддаленості від мовця засвідчує, що в англійському тексті Біблії в переважній більшості випадків уживаються складні речення (92%), зокрема складні речення з різними видами зв'язку (61%), за допомогою яких мовець бажає надати всі подробиці позитивної оцінки «чужого» простору, конкретизувати її об'єкт та обґрунтувати причину.

Синтаксичні особливості речень негативної оцінки з локальними маркерами «чужого» простору. Негативна оцінка в реченнях з локальними маркерами «чужого» простору *there, that/those* в англійському тексті Біблії Короля Якова актуалізується двоскладними реченнями, які відбивають ретроспективну, перспективну і поточну часові спрямованості.

Складні речення характеризуються високою частотою функціонування (92%) в досліджуваному тексті; з-поміж них виокремлюються складнопідрядні, складносурядні та складні речення з різними видами зв'язку.

1. **Складні речення з різними видами зв'язку**, використовувани для вербалізації негативної оцінки, є найчисленнішими в досліджуваному тексті, їх відсотковий показник складає 58%: *But thou, son of man, hear what I say unto thee; Be not thou rebellious like that rebellious house: open thy mouth, and eat that I give thee* [Ezekiel 002: 008]. Дейктичний маркер актуалізовано вказівним займенником *that*, а негативна оцінка вербалізується в складному реченні з різними видами зв'язку та застосовується відносно бунтівливих людей (*that rebellious house*). Прикметник *rebellious (showing a tendency towards rebellion [7])* є маніфестантом негативної етичної оцінки: мовець спонукає адресата слухатися його та не мати нічого спільного з бунтівливими людьми. Застосовуючи складне речення з підрядними у функції додатку (*what I say unto thee, that I give thee*), мовець конкретизує, кого та чого має слухатися адресат, а саме – його самого та його заповідей.

2. Серед **складнопідрядних речень** негативної оцінки (29%), речення з підрядними означальними виступають найуживанішими (64%), усі інші різновиди є менш численними, а саме: речення з підрядними умови (14%), додатка (9%), часу (8%) та обставинними причини (5%).

3. **Складносурядні речення** характеризуються низькою частотою функціонування (13%), при цьому, як правило, друга частина має характер додаткового підтвердження негативної оцінки «чужого» простору.

Низька частота актуалізації негативної оцінки спостерігається при її маніфестації в простих реченнях (8%).

Негативна оцінка в реченнях з локальними маркерами *there, that/those* в англійському тексті Біблії представлена розповідними (86%), спонукальними (8%) та питальними (6%) реченнями, 3-поміж яких домінуючими є розповідні, наприклад: *And it shall come to pass, when seventy years are accomplished, that I will punish the king of Babylon, and that nation, saith the LORD, for their iniquity, and the land of the Chaldeans, and will make it perpetual desolations* [Jeremiah 025: 012]. Дейктичний маркер «чужого» простору актуалізовано вказівним займенником **that**, а негативна оцінка вербалізується в розповідному реченні та застосовується відносно певного народу (**that nation**), її маніфестація уможливується дієсловом **punish** (*inflict a penalty or sanction on (someone) as retribution for an offence, especially a transgression of a legal or moral code* [7]) на позначення перспективного покарання та негативного ставлення мовця до третіх осіб та іменником **iniquity** (*immoral or grossly unfair behaviour* [7]), що вербалізує їх негативні моральні якості. Використанням стверджувального речення мовець повідомляє про те, яким чином і за що він каратиме людей, що відносяться до світу третьої особи.

Маніфестація негативної оцінки «чужого» простору в англійському біблійному тексті здійснюється різноманітними синтаксичними конструкціями, 3-поміж яких найчисленнішими виступають такі:

– субстантивна конструкція *woe to...!* (72%), що вербалізує негативне ставлення адресанта до об'єкта оцінки, який співвідноситься з «чужим» простором: *Woe unto the world because of offences! for it must needs be that offences come; but woe to that man by whom the offence cometh!* [Matthew 018: 007]. Дейктичний маркер «чужого» простору **that** вказує на негативну оцінку особу (**that man**), оцінку якої зумовлено використанням іменника негативної етичної оцінки **offence** (*a breach of a law or rule; an illegal act* [7]) з одного боку та структури *woe to...!*, що вербалізує негативне ставлення, з іншого. У такий спосіб устанавлюється стереотип: не хочеш бути в біді – не порушуй заповіді Божі;

– імперативна конструкція з модальним дієсловом *shall (shalt)* (21%), що вербалізує вимоги або вказівки, які варто виконати як адресату, так і іншим особам;

– конструкція *Who is... which / that...?* (7%), що використовується для вербалізації зневаги стосовно об'єкта оцінки.

Аналіз синтаксичних особливостей речень негативної оцінки з локальними маркерами *there, that/those* засвідчує, що найчастіше в англійському тексті Біблії вживаються складні речення (92%), зокрема складні речення з різними видами зв'язку (58%) та складнопідрядні (29%) з підрядними означальними (64%), за допомогою яких мовець детально описати об'єкт негативної оцінки.

Аналіз кількісних показників позитивної та негативної оцінки в реченнях з локальними маркерами «чужого» простору в англійському тексті Біблії Короля Якова виявив, що позитивна оцінка вживається у 34% випадків, а негативна – у 66%, що уможливило формулювання висновку про те, що людині більш властиво оцінювати «чужий» простір негативно.

Як перспектива подальшого дослідження убачається доцільним розгляд лексико-семантичних та комунікативно-прагматичних особливостей локальних маркерів оцінності «чужого» простору, персональних та темпоральних маркерів оцінності «свого/чужого» простору для отримання більш вірогідних результатів та дослідження категорії «свого/чужого» у повнішому обсязі.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова – М. : Наука, 1988. – 338 с.
2. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. Л. Бессонова. – К., 2003. – 40 с.
3. Бурлакова В. В. Дейксис / В. В. Бурлакова // Спорные вопросы английской грамматики. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1988. – С. 74–88.
4. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М. : Наука, 1985. – 228 с.
5. Уфимцева А. А. Типы словесных знаков / А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1974. – 206 с.
6. Якимович А. К. «Свой – чужой» в системах культуры / А. К. Якимович // Вопросы философии. – 2003. – № 4. – С. 48–60.
7. Oxford Dictionary (En-En) (для ABBYY Lingvo x3) Oxford Dictionary of English, Revised Edition. – Oxford : Oxford University Press, 2005. – 355000 entries.
8. The Holy Bible. King James Version [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.htmlbible.com>

УДК 811.111 [22+37] (045)

О. І. Чернікова,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ВЕРБАЛЬНИЙ МЕМ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядаються проблеми визначення, класифікування та функціонування явища мема у сучасному англійському мовленні, пропонується широке визначення мема як знака, надано комплексний опис критеріїв визначення мема. Основна увага зосереджується на вербальному аспекті мема, його семантичних та функціональних особливостях.

Ключові слова: мем, вербальний мем, семантика, семиотика, мовлення.

В статье рассматриваются проблемы определения, классификации и функционирования явления мема в современной английской речи, предлагается широкое определение мема как знака, дается комплексное описание критериев определения мема. Основное внимание сосредотачивается на вербальном аспекте мема, его семантических и функциональных особенностях.

Ключевые слова: мем, вербальный мем, семантика, семиотика, речь.

The article is focused on the problems of defining, classifying and functioning of memes in the modern English language. The author suggests a broad definition of the meme as a language sign and gives a complex description of the meme's defining criteria. Special attention is paid to the verbal aspect of the meme, its semantic and functional specifics.

Key words: meme, verbal meme, semantics, semiotics, speech.

Мем, або «інформаційний реплікатор» [7, с. 189] – одне з найсучасніших явищ у культурі та мовленні. У наш час неможливо спілкуватися в Інтернеті і не бути з ними ознайомленим. Це не дивно: сама природа мема дозволяє йому необмежено відтворюватися в інформаційному середовищі.

Насамперед потрібно відмітити неоднозначне ставлення до цього феномена лінгвістів, культурологів, семіологів, антропологів, психологів та представників інших наук. На жаль, із суто лінгвістичного погляду мему описувалися вкрай рідко, залишаючись в основному предметом вивчення соціальних і психологічних досліджень.

Поняття мема з'явилося ще у минулому столітті, а точніше, у 1976 році, у книзі Річарда Докінза «Егоїстичний ген» [7]. Не зважаючи на те, що згадана книга була присвячена скоріше біологічним наукам, поняття «мем» (за аналогією з геном) увійшло у західну культурологію та семіотику. Однак завдяки до того, як термін «мем» увійшов у культурологію та антропологію, дослідники звертали увагу на те, як саме розповсюджується інформація, як вона переходить від одної людини до іншої [6]. Цікаво, що ці культурологічні і психологічні дослідження дійшли до «біологічної» аналогії, але не асоціювали одиницю інформації з геном.

У семіотикі існують численні спроби визначення мема, його аналізу, класифікації [5; 8; 9; 10]. На жаль, стан вивчення мема залишається початковим як в українській, так і в пострадянській науці [4]. Україномовні публікації, присвячені цій темі, зосереджені в основному на інтернет-мемі і його вербально-візуальних проявах [2; 3]. Таким чином, можна зауважити, що інші аспекти мема залишаються поза увагою українських дослідників, що й зумовило створення цієї наукової розвідки.

Отже, яке визначення мема найповніше? Словникове визначення цього феномена – «ідея, поведінка, стиль або узус/звичай, що передається від людини до людини в межах культури [тут і далі переклад наш. – О. Ч.]» [12]. За Р. Докінзом, автором терміна, мем – це культурна інформація, яка спроможна передаватися іншим людям шляхом мімікрії або копіювання. «Як приклад мема можна назвати мелодії, ідеї, влучні вислови, моду <...> мему розмножуються, переходячи від мозку до мозку шляхом <...> імітації» [7, с. 192].

Наведемо ще два влучних, на нашу думку, визначення мема: «реальна одиниця інформації, яка передається соціально і не залежить від форми, обсягу та будови» [6], «культурні поняття, що відтворюють самі себе» [6].

Сучасні дослідники дають ще більш широке визначення мема: «Впродовж людської історії існування мемів було недовгим: вони передавалися в основному «з вуст у уста». Однак тепер <...> вони набувають довговічності <...> Мему можуть бути історіями, рецептами, навичками, легендами» [9].

Якщо розглядати мем з точки зору семіотики, то його визначення відповідає всім класичним критеріям знака за Ч. Пірсом: «Знаки приймають вид слів, образів, звуків, запахів, смаків, дій або об'єктів, але вони <...> стають знаками лише тоді, коли ми надаємо їм значення» [11]. Отже, говорячи далі про вербальний мем, слід пам'ятати, що ми маємо право розглядати його як мовний знак і елемент семіотичної системи, або коду.

Глибина і повнота сприйняття мема цілком залежить від адресата. Для переважної більшості мемів бути «в темі», в ситуації – критично для розуміння мема. Саме тому серед користувачів інтернет-мемів популярні «ностальгічні» мему, які, мовляв, будуть незрозумілими для тих, хто народився пізніше певного періоду часу.

З чого саме складається мем? Як будь-який знак, він містить три основні компоненти: а) символ, б) визначення, в) значення (сигніфікат). Особливість мема полягає в тому, що, на відміну від більшості знаків, він має надмірно широкий сигніфікат і не має чіткого денотата – «словникове» значення для нього сформулювати надзвичайно важко, а ситуація, з якою він повинен асоціюватися, з часом розширюється і вбирає у себе нові деталі.

Існують лінгвокультурні явища, з якими не слід плутати поняття мема. Наприклад, троп (у широкому тлумаченні) теж описує ситуацію, але не має такого поширення і розповсюдження, крім того, він стосується лише окремих культурних явищ. Деякі сленгізми можна віднести до мемів, але це теж залежить від їх розповсюдження. Мему перетинаються з реаліями, адже деякі мему культурно специфічні і не будуть зрозумілі представникам інших культур (наприклад, *Nigerian Scams* [КЮМ] – вид шахрайства шляхом електронних листів).

Перед тим, як спробувати дати хоча б загальну класифікацію мемів, слід зазначити глибоку і перспективну проблему, яка пов'язана з перекладацьким аспектом явища мема. Як саме мему підлягають перекладу? Чи можна їх взагалі перекласти? Під час перекладу мемів бажано перевірити їх походження, вживання і чи не застаріли вони або чи не перетворювалася їхня форма. Головне у перекладі мемів – відтворити ситуацію та асоціації, пов'язані з нею. Зберегти форму вдається дуже рідко, часто утворюються кальки (*Captain Obvious* – Капітан Очевидність), застосовується транслітерація («Алсо, ...») як переклад англійського *Also*), транскрипція (*selfie* – «селфі») або форма повністю змінюється (*TL;DR* – многабукаф, ннасилит (рос.)).

Які ж можна виділити різновиди мемів? Найпростіший спосіб типологізувати мему – за фактором засобу передачі інформації. Тут легко виділити невербальні (аудіальні, візуальні та ін.) і вербальні мему, які і становлять об'єкт цього дослідження. Слід зазначити, що вербальні мему можуть розвиватися з невербальних – наприклад, «тропи» у широкому значенні («слово, фраза або образ, що вживається у новий та незвичний спосіб для створення ефекту художності» [13; 14]. Крім того, багато мемів поєднують у собі вербальний і візуальний засоби вираження (полімодальність [1, с. 29]).

Вербальні, мовленнєві мему, як і усі мовні знаки, можна розподілити насамперед за сферою (контекстом) вживання – релігійні, літературні, розмовні (усні, Інтернет), кіномему, бізнес-мему, військові мему і т.ін (детальна класифікація – у перспективі). Якщо говорити про сферу вживання, то тут мему часто перетинаються зі сленгом, жаргоном та іншими лексичними явищами. Однак буде помилковим ототожнювати ці поняття: не кожне сленгове слово або жаргонізм будуть мемом – для цього потрібно достатньо швидке і широке розповсюдження («вірусність» мема [5; 7]. Крім того, логічно буде розмежовувати мему за їх віком – у мовленні одночасно вживаються як інтернет-мему, які могли з'явитися буквально вчора, так і вирази, яким вже не одна сотня років.

Якщо ж розподіляти вербальні мему за структурним критерієм, то тут можна дивитися на їх лексичний склад: це можуть бути влучні слова, вирази, фразеологічні вирази, словосполучення, речення. Залишається відкритим питання про те, чи слід вживати до мемів такий самий підхід, як до фразеологізмів – тобто вважати їх неподільними (за В.В. Виноградовим). Якщо ми вважаємо, що мем сам по собі виступає «словом» (тому що його значення не дорівнює сумі значень компонентів), тоді структурна класифікація може бути лише чисто номінальною.

До речі, образність мема може міститися навіть у інтонації, з якою його зазвичай озвучують: наприклад, іронічне вживання слова *also* з висхідним тоном: адресат очікує додаткової інформації, а надається найважливіша (наприклад, локальний мем – цитата з серіалу *Firefly*: '*Also, I can kill you with my brain* [FB]).

Семантичний критерій являє собою широке поле діяльності для дослідника – за ним мему можна розглядати і як позитивні/негативні/нейтральні, як вузькоспеціалізовані (локальні) і широкого вживання. Іншими семантичними характеристиками мему можуть виступити його ємкість, засоби створення гумору у мему: навмисне невірне вживання слів/граматики (*I can't even*[КЮМ2]; *All your base are belong to us* [КЮМ3]; *Internets* (КЮМ4), іронія, сарказм і т.п.

Якщо об'єднати вищезгадані визначення мема і власні спостереження за його «поведінкою» в лінгвокультурному середовищі, то можна сформулювати такі критерії визначення і властивості мема:

1) мем з'являється спонтанно (у сучасному контексті його появу легко можна прослідкувати в інтернет-середовищі) [4];

2) мемом може бути будь-яка одиниця інформації: влучне слово, вираз, картинка або інший вербальний/невербальний знак [8];

3) мем несе в собі більше інформації, ніж можна побачити на поверхні (він «посилається» на цілу ситуацію, сума його слів не дорівнює його значенню);

4) тим не менш, мем підлягає еволюції: з часом залишається лише його форма, поняття про ситуацію зникає: наприклад, *I can has cheezburger* [ICH];

5) форма мема в основному фіксована, якщо вона міняється, то це робиться свідомо, щоб дати антитезу або підстосувати мем під схожу ситуацію: *I can has hot dog* замість *cheezburger* [ICH];

6) мем часту дуже швидко «вмирає» – але це стосується не всіх мемів, лише Інтернет-мемів. Літературні, культурні меми, кіномеми живуть набагато довше, стільки, скільки живе творча спадщина письменників, режисерів та інших творців. Наприклад, люди досі цитують «Зоряні Війни» (КYM5), літературу минулих століть, Шекспіра (якого можна вважати найвидатнішим «мемтворцем» не лише британської, а й світової культури);

7) мем потребує «живильного середовища», «каталізаторів». На сьогодні ідеальним середовищем для мема виступає Інтернет. Раніше такої можливості не було, тому меми розповсюджувалися повільно, з вуст у уста. Меми передавалися не горизонтально, як зараз, а вертикально, з покоління в покоління (наприклад, фразеологізми).

8) мем, особливо локальний [3, с. 122], потребує розуміння пов'язаної з ним ситуації, але з часом ця потреба може зникнути – скільки людей, які розміщують в Інтернеті «фотожаби» з фразою *one does not simply* [KYM6], дивилися «Володар Персів»?

10) на початку свого існування мем вживається як засіб визначення приналежності до вікової або соціальної групи (наприклад, фендом якогось виконавця або письменника) [3, с. 122].

Враховуючи все вищезазначене, можна зробити такі основні висновки: мем – багатоаспектне явище, яке потребує подальшого глибокого вивчення (особливо вербальний мем); мем – поняття не нове, якщо вважати мемами минулого влучні вислови, фразеологізми й усталені вирази; поняття мема підпадає під семіологічне визначення знака; отже, вербальний мем може розглядатися як мовний знак; мем має нечітке визначення, але дуже широке значення (ситуація та асоціативність).

Серед перспектив дослідження – повна типологічна класифікація мемів і окремо вербальних мемів, детальний розгляд мемів у перекладацькому аспекті, розгляд сучасних кіномемів, комплексне дослідження мемів на основі суцільної вибірки.

Література:

1. Бабина Л.В. Об особенностях демотиватора как полимодального текста / Людмила Владимировна Бабина // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов, 2013. – № 2 (20). – С. 28–33.
2. Піддубний А. С. Інтернет-меми в аспекті парадигми перекладу [Електронний ресурс] / А. С. Піддубний // Новости мировой науки (Филологические науки). – 2011. – Режим доступу до журн. : http://www.rusnauka.com/13_NMN_2011/Philologia/6_86003.doc.htm
3. Соколова К. В. Меми як засіб комунікації в Інтернет-середовищі / К. В. Соколова // Гуманітарний часопис: Збірник наукових праць. – Харків : ХАІ, 2012. – № 1. – С. 118–123.
4. Шурина Ю. В. Інтернет-меми: источники возникновения [Электронный ресурс] / Ю. В. Шурина // Научный прогресс на рубеже тысячелетий (Филологические науки). – 2014. – Режим доступа к журн. : http://www.rusnauka.com/16_NPRT_2014/Philologia/7_170976.doc.htm
5. Blackmore S. The meme machine / Susan Blackmore. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – 258 p.
6. Chick G. The units of culture [Internet resource] / Garry Chick. – Access mode : <http://www.personal.psu.edu/gec7/Units.pdf>
7. Dawkins R. The selfish gene / Richard Dawkins. – Oxford : Oxford University Press, 2006. – 360 p.
8. Deacon T. W. Memes as signs [Internet resource] / Terrence W. Deacon // The semiotic review of books. – Vol. 10 (3). – Access mode: <http://projects.chass.utoronto.ca/semiotics/srb/10-3edit.html>
9. Gleick J. What defines a meme? [Internet resource] / James Gleick // Smithsonian magazine. – 2011. – Access mode : <http://www.smithsonianmag.com/arts-culture/what-defines-a-meme-1904778/?no-ist=&c=y%3Fno-ist&page=2>
10. McNamara A. Can we measure memes? [Internet resource] / Adam McNamara // Frontiers in evolutionary neuroscience. – Vol. 3. – 2011. – Access mode : <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3118481>.
11. Peirce C. S. Collected papers of Charles Sanders Peirce (8 Volumes) / Charles Sanders Peirce. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1931–58. – Vol. 2. – P. 227.

Список довідкової літератури:

12. Meme: Merriam Webster [Internet resource]. – Access mode: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/meme>.
13. Trope: Merriam Webster [Internet resource]. – Access mode: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/trope>.
14. TV Tropes [Internet resource]. – Access mode: <http://tvtropes.org/pmwiki/pmwiki.php/Main/HomePage>.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

- FB : Also, I can kill you with my brain [Internet resource]. – Access mode: <https://www.facebook.com/AlsoICanKillYouWithMyBrain>.
- ICH : I can has cheezburger [Internet resource]. – Access mode: <http://icanhas.cheezburger.com>.
- KYM : Nigerian scams [Internet resource]. – Access mode: <http://knowyourmeme.com/memes/nigerian-scams>.
- KYM2 : I can't even [Internet resource]. – Access mode: <http://knowyourmeme.com/memes/i-cant-even>.
- KYM3 : All your base are belong to us [Internet resource]. – Access mode: <http://knowyourmeme.com/memes/all-your-base-are-belong-to-us>.
- KYM4 : Internets [Internet resource]. – Access mode: <http://knowyourmeme.com/memes/internets>.
- KYM5 : Star Wars [Internet resource]. – Access mode: <http://knowyourmeme.com/memes/star-wars/children>.
- KYM6 : One does not simply [Internet resource]. – Access mode: <http://knowyourmeme.com/memes/one-does-not-simply-walk-into-mordor>.

О. В. Шайковський,

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка, м. Кременець

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУР

У статті розглядаються національна та етнічна культури, їхні особливості та взаємовідношення. Автор виокремлює такі поняття як базовий та небазовий етнос. Аналізуються фразеологізми англійської та української лінгвокультур, які містять у своєму складі етнокультурний компонент. Тому, що вони найкраще відображають культурні особливості кожного етносу.

Ключові слова: національна культура, етнічна культура, базовий етнос, небазовий етнос, фразеологізм, етнокультурний компонент, ізоморфізм, аломорфізм.

В статье рассматриваются национальная и этническая культуры, их особенности и взаимоотношения. Автор выделяет такие понятия как базовый и небазовый этнос. Анализируются фразеологизмы английской и украинской лингвокультур, которые содержат в своем составе этнокультурный компонент. Потому, что они лучше всего отражают культурные особенности каждого этноса.

Ключевые слова: национальная культура, этническая культура, базовый этнос, небазовый этнос, фразеологизм, этнокультурный компонент, изоморфизм, алломорфизм.

The article examines national and ethnic cultures, their characteristics and relationship. The author distinguishes such notions as basic and non-basic ethnoses. There are analyzed phraseological units in English and Ukrainian linguocultures that contain ethno-cultural components. That is why idioms reflect the cultural characteristics of each ethnic group in the best way.

Keywords: national culture, ethnic culture, the basic ethnoses, non-basic ethnoses, phraseological unit, ethno-cultural component, isomorphism, allomorphy.

Актуальність даної статті полягає в дослідженні фразеологічних одиниць (далі – ФО) англійської та української лінгвокультур, які містять у своєму складі етнокультурний компонент. В основі певного народу знаходиться той етнос, який об'єднує навколо себе інші етнічні спільноти. Таким домінуючим етносом виступає англійський. На нього нашаровуються ірландський, валлійський, шотландський та інші етнічні групи. На тлі українського етносу виокремлюються представники етнічних російських, білоруських, молдавських, румунських, угорських, польських, єврейських та інших етноспільнот. Такі домінуючі етноси є базовими. Оскільки, фразеологізми є культурною пам'яттю етнокультурної спільноти, то завдяки їхньому декодуванню вдається виокремити ту інформацію, яка здатна розповісти про побут, звичаї, традиції та інші культурні особливості певного народу.

Згідно Берта Пітерса такі поняття, як «етноаксіологія», «етнофразеологія», «етнопрагматика», «етносемантика» є галузями етнолінгвістики [17]. А. Вежицька «етнофразеологію» розглядає як галузь етнолінгвістики, що «вивчає культурно-специфічні фрази та ідіоми з ціллю виявлення культурних цінностей, раніше відомих чи ново досліджених» [18, с. 47]. У двох значеннях використовує поняття «етнофразеологія» В. Коваль: «сукупність етнофразем, тобто немотивованих на синхронному рівні фразеологічних одиниць (фразеологізмів, фразем), що належать до сфери народної духовної культури», і «напряму у фразеології, який вивчає фразеологічні одиниці в етнокультурному аспекті» [5, с. 3].

Метою цього дослідження є виявлення і опис ізоморфних та аломорфних характеристик ФО, які містять у своєму складі етнокультурний компонент.

Завдання:

- розглянути здатність мови відображати етнокультурну ментальність її носіїв;
- розмежувати поняття етнічної та національної культур і відношення між ними;
- дослідити фразеологізми з етнокультурно маркованим компонентом;
- знайти повні / неповні еквіваленти ФО двох зіставлюваних лінгвокультур чи безеквівалентні фразеологізми.

Проблема взаємозв'язку культури, мови і свідомості обговорюється різнобічно протягом останніх десятиліть. Відбуваються різноманітні дослідження мовної картини світу в носіїв певної мови. Створюються асоціативні словники різних мов, що надають багатющий матеріал для дослідження особливостей сприйняття дійсності в межах тієї чи іншої культури. Сучасним дослідників цікавить не людина взагалі, а людина в мові, як єдиному засобі, який здатний проникнути в приховану від сфери ментальності, так, як вона визначає потаємну сферу розподілу світу в тій чи іншій культурі. Вона розповідає про людину такі речі, про які сама людина й не здогадується.

Актуальними в даній галузі дослідження є праці В. І. Кононенка, В. В. Жайворонка, В. О. Маслової, А. Вежицької та ін. В. І. Кононенко зазначає, що існують відмінності між мовними особистостями, які є носіями різних етнокультурних знань. «Українська мовна особистість, – пише вчений – відрізняється від мовної особистості, що належить іншому етносу, не тільки знаннями, вміннями й навичками, потрібними для користування рідною мовою, а й тим лінгвокультурологічним, психолінгвістичним компонентом, що засвоюється носієм мови як природний продукт, – обов'язковим фоновим знанням» [6, с. 32].

Кожному народу властиве власне бачення навколишнього світу. Такою є концепція етнічної картини світу. Етнічна самосвідомість – це «відчуття приналежності до певного етносу, усвідомлення своєї відмінності та подібності в порівнянні з іншими етносами, важлива ознака етнічної спільноти, яка є відображенням у свідомості людей реально існуючих етнічних зв'язків і, яка проявляється в зовнішній формі самоназви, або етноніма» [9, с. 188].

Рефлекси лінгвокультурної взаємодії народів – це сегмент етнічної картини світу, який викликає зацікавлення в дослідників у галузі як лінгвістики, так й інших дисциплін.

Культурно-етнічний компонент, який відображає так звану «мовну картину світу» її носіїв як факт повсякденної свідомості, сприймається пофрагментарно в лексичних одиницях мови, проте, власне мова безпосередньо цей світ не відображає. Вона відображає лише спосіб уявлення (концептуалізації) національною мовною особистістю, тому вираз «мовна картина світу» є досить умовним: образ світу, що відтворюється за даними лише мовної семантики – є швидше схематичним, оскільки його фактура сплітається переважно з відмінним ознак, покладених в основу категоризації та номінації предметів, явищ та їх якостей, і для адекватності мовний образ світу корегується емпіричними знаннями про довкілля, загальними для користувачів певної мови.

Національно-культурні особливості мовної системи виразно виявляються на фразеологічному рівні. В. В. Жайворонок розглядає фразеологізми в етнолінгвістичному аспекті. Фразеологія – це та сфера мовної діяльності, де, з одного боку, в мовних фактах яскраво відбиваються етнопсихологічні особливості соціуму, а з другого, – чітко простежується вплив мови на формування його менталітету [4, с. 33]. В.М. Русанівський зазначає, що «проблему етнолінгвістичного вивчення фразеологічного матеріалу будь-якої мови слід аналізувати в руслі взаємозв'язку понять «мова – культура – етнос» [8]. Отже, глибше пізнати етнос, проникнутися його духом, зрозуміти душу можна не лише через його художню творчість чи художнє слово його найкращих представників, але й за допомогою слова, фразеологізму, взагалі через його мову як «душу», «серце» народу [4, с. 36].

Поняття «мовної картини світу» є невіддільним від понять народ, етнос, нація та розуміння національного характеру особистості. Що ж визначає приналежність людей до того чи іншого народу, що згуртовує людей?

Об'єднувальною та цементувальною силою є його історія, яка зберігається в соціальній пам'яті, у культурі. Історичний перехід зумовлює необхідність поняття «народ» у двох контекстах:

- народ як етнічна (етногенетична) спільнота;
- народ як етносоціальна спільнота.

Етнос – спільнота людей (плем'я, народність, нація), що історично склалася та має соціальну цілісність і оригінальний стереотип поведінки [2, с. 358]. Тобто етнос – соціальна група, членів якої об'єднує етнічна самосвідомість, яка формується на основі його уявлень про своє походження, про генетичні зв'язки з іншими представниками цієї групи.

Розглянемо поняття етнічна та національна культура. Етнічна (народна) культура – найдревніший шар національної культури, охоплює, переважно, побутову галузь, звичаї, особливості одягу, народних ремесел, фольклору тощо.

Національна культура – дещо складніше утворення. Вона є різновидом субкультури, сукупність символів, вірувань, переконань, цінностей, норм та зразків поведінки, які характеризують духовне життя людини в тій чи іншій країні [13, с. 123].

Етнічна культура – висхідний початок національної. Проте національна культура не зводиться до етнічної. Її багатство формується на основі писемності та освіти, утілюється в соціально-політичному та технологічному розвитку суспільства, літературі та мистецтві, філософії та науці.

Відношення між етнічною та національною культурою є досить складними та суперечливими. Етнічна культура є джерелом народної мови, зразків для мистецтва тощо. Проте етнічна культура є консервативною, їй не притаманні зміни. Національна ж культура завжди знаходиться в русі. Завдяки відкритості національної культури для зв'язку, діалогу з іншими культурами, вона збагачується та знаходиться на вищому рівні розвитку. Якщо етнічні культури прагнуть зберегти відмінності між локальними, місцевими особливостями культури, то національні їх нівелюють. Культурний процес, розвиток науки й техніки – усе це зближує народи, стандартизує умови їхнього життя.

Оскільки фразеологізми – це своєрідна скарбниця кожної мови, то саме вони й відображають її етнокультурні особливості.

Ідіоми англійської та української етнолінгвістичних спільнот мають як спільні, так і відмінні риси [7; 14]. Аналогія – це схожість структур, крайнім проявом якої є ізоморфізм – збіг форми вираження певних значень, лінгвальних категорій у зіставлених мовах [7, с. 360]. На розбіжність у вираженні певних значень у зіставлених мовах; різна структура, будова співвідносних лінгвальних категорій у зіставлених мовах указує аломорфізм [7, с. 349].

Для того, щоб дослідити міжмовну ідіоматичність застосовують семасіологічний (від форми вираження до змісту) та ономасіологічний (від змісту до вираження) підходи [16, с. 256, 334]. У першому випадку зіставленню підлягають різномовні одиниці, ізоморфні у плані вираження, але аломорфні в плані змісту, у другому – зіставляються міжмовні одиниці, однакові або близькі у плані змісту, однак відмінні в плані вираження.

Відповідно до семантики фразеологізмів, виокремлюють такі типи міжмовних співвідношень: еквівалентність (повна, неповна) та безеквівалентність [7, с. 340]. Під повною еквівалентністю розуміють повний збіг у плані семантики та структури ідіоми, а неповна – характеризується певними незначними розбіжностями в образній основі, різнитися емоційно-оцінним компонентом та ін. Безеквівалентними фразеологізмами вважаються ті ФО в англійській та українській етнокультурах, які не мають відповідників у фразеологічній системі іншої мови, тобто ідіома в одній мові співвідноситься зі словом чи вільним словосполученням в іншій.

Для зіставного аналізу ми обрали фразеологізми англійської та української лінгвокультури, які містять етнокультурний компонент. Проведений міжмовний ідіоматичний аналіз використовувався для встановлення специфіки відношень планів змісту і планів вираження в порівнюваних ідіом, особливостей їх ізоморфізму / аломорфізму. Наведені нижче приклади це проілюструють.

Фразеологізм англійської етнокультури *to be on the grind* – *вчити щось, вбивати собі в голову, зубрити щось; настирливо працювати* [1, с. 111] містить у своєму складі компонент *grind*, який є етнічнорозмаркованим. *Grind* – *hard uninteresting work* [15, с. 613]. Українським відповідником є ФО *гзузти гзузати науки* – *наполегливо оволодівати знаннями* [12, с. 197]. План вираження в них різний: *англ.* *to be on the grind* та *укр.* *гзузти гзузати науки*; не цілковитий збіг спостерігається і в плані змісту: *вчити щось, вбивати собі в голову, зубрити щось; настирливо працювати* та *наполегливо оволодівати знаннями*. Отже, це аломорфні аналоги, які є неповними еквівалентами.

Етнічне забарвлення має і компонент *grindstone* у ФО *to bring (hold, keep, put) one's nose (one) to the grindstone* – *працювати без перерви* [1, с. 165]. *Grindstone* – *a round stone which is turned and rubs against tools, knives etc. to sharpen them. Formerly people had their knives sharpened by a man with a grindstone who would visit their area regularly* [15, с. 613]. Українським відповідником цієї ФО є *не розгинати спину* зі сл. *робити, працювати і т. ін.* – *дуже важко, багато, без перепочинку* [10, с. 607]. План вираження в зіставлених фразеологізмах не співпадає: *англ.* *to bring (hold, keep, put) one's nose (one) to the grindstone* і *укр.* *не розгинати спину*; розбіжності є і в плані змісту: *працювати без перерви* та *працювати дуже важко, багато, без перепочинку*. Це теж аломорфні аналоги, які є неповними еквівалентами.

У складі ФО *not to be able to do a thing for toffee* – *зовсім не вміти зробити щось, бути цілком не компетентним у чомусь* [1, с. 703] є компонент *toffee*, який є етнокультурно маркованим. *Toffee* – *(a piece of) a hard sticky sweet brown substance made by boiling sugar and butter with water* [15, с. 1460]. Англійці вважають, що зробити іриску (*toffee*) – це надзвичайно проста справа, а тих, хто й із цим завданням не може впоратися – вважають не здатними зовсім ні до якого виду діяльності. Українським відповідником є фразеологізм *ні бе ні ме* – *не знати, не вміти зовсім нічого* [10, с. 26]. План вираження у цих ФО відрізняється: *англ.* *not to be able to do a thing for toffee* – *укр.* *ні бе ні ме*; не ідентичним є і план змісту: *зовсім не вміти зробити щось, бути цілком не компетентним у чомусь* – *не знати, не вміти зовсім нічого*. Ці аналоги є аломорфними та неповними еквівалентами.

Етномаркований компонент *tin-pot* входить до складу фразеологізму *in tin-pot way* – *невміло, некваліфіковано, кустарно* [1, с. 523]. *Tin-pot* – *worthless and unimportant, but perhaps thinking oneself to be important* [15, с. 1456]. Коли людина виконує певний вид діяльності та вважає себе професіоналом у цій галузі, хоча насправді такою не є, то робота зазвичай здійснюється невіміло та непрофесійно. Відповідником є ФО української лінгвокультури *валити через пень колоду* – *робити що-небудь недбало, незграбно, без належного старання та вміння* [10, с. 50]. План вираження в зіставлених фразеологізмах не співпадає: *англ. in tin-pot way* – *укр. валити через пень колоду*. План змісту має також відмінності: *невміло, некваліфіковано, кустарно* – *робити що-небудь недбало, незграбно, без належного старання та вміння*. Отже, ці аналоги є аломорфними та неповними еквівалентами.

У фразеологізмі *товктися як у ступі* – *дуже багато, виснажливо, інтенсивно працювати* [10, с. 714], є етнічно забарвлений компонент *ступа*. *Ступа* (зменшені – *ступка, ступочка*) – пристрій для лушення та подрібнення різних речовин (зерна, тютюну та ін.), неодмінним доповненням якого є товкач; у народних обрядах – еротичний символ» [3, с. 525]. Англійським відповідником можна визначити таку ФО, як *work up to the collar* – *працювати дуже багато або старанно* [1, с. 1027]. План вираження є зовсім відмінним: *укр. товктися як у ступі* – *англ. work up to the collar*. План змісту також не цілком співпадає: *дуже багато, виснажливо, інтенсивно працювати* – *працювати дуже багато або старанно*. Ці аналоги також є аломорфними та неповними еквівалентами.

ФО *вкладати / вкласти [всю] душу* – *робити, виконувати, здійснювати і т. ін. що-небудь з великою любов'ю, старанністю, натхненням* [10, с. 115] містить етнокультурно забарвлений компонент *душа*. *Душа* – за релігійними уявленнями, безсмертна, нематеріальна основа в людині, що становить сутність її життя; до прийняття християнства наші предки вірували, що по смерті душа не розлучається з тілом, тому й клали до могили все необхідне для життя; за християнськими уявленнями, по смерті душа відділяється від тіла [3, с. 209]. Англійським відповідником є фразеологізм *go heart and soul into something* – *докладати всіх зусиль, багато, настирливо працювати, вкладати душу в щось* [1, с. 417]. План вираження: *укр. вкладати / вкласти [всю] душу* – *англ. go heart and soul into something*, як і план змісту: *робити, виконувати, здійснювати і т. ін. що-небудь з великою любов'ю, старанністю, натхненням* – *докладати всіх зусиль, багато, настирливо працювати, вкладати душу в щось* у зіставлених ФО мають певні розбіжності. Ці фразеологізми є аломорфними та неповними еквівалентами.

Етнокультурний компонент *плуг* входить до складу ФО *держатися плуга* – *займатися хліборобською працею, не покидати хліборобства* [10, с. 193]. *Плуг* (зменшене – *плужок*) – сільськогосподарське знаряддя з широким металевим лемешем або диском для оранки; символ копіткої праці; у зв'язку з тим, що в народному світосприйманні земля – це жінка, мати, а оранка та сіяння – запліднення, в народних піснях фраза «немає кому за плугом ходити» означає «немає кому дівчину любити» [3, с. 458]. Відповідником є англійський фразеологізм *to follow the plough* – *займатися землеробством* [1, с. 346]. План вираження та план змісту мають певні розбіжності: *укр. держатися плуга* – *англ. to follow the plough; займатися хліборобською працею, не покидати хліборобства* – *займатися землеробством*. Таким чином, ці ФО є аломорфними та неповними еквівалентами.

ФО *давати горобцям дулі* зі значенням *ходити без діла; тинятися, байдикувати* [10, с. 176] містить етномаркований компонент *дуля*. Це стулена в кулак рука так, що великий палець просовується між вказівним і середнім, як знак зневажливого ставлення до когось; із найдавнішого часу вважалася охоронним засобом проти нечистої сили; отже давати комусь дулю означає зараховувати його до нечистої сили; можна вилікувати око від ячменю, за повір'ям показавши двічі йому дулю з відповідним примовлянням [3, с. 205]. Англійським відповідником є фразеологізм *be (go) on the bum* – *тинятися без діла* [1, с. 1027]. План вираження в зіставлених ФО різний: *укр. давати горобцям дулі* – *англ. be (go) on the bum*. План змісту частково співпадає: *ходити без діла; тинятися, байдикувати* – *тинятися без діла*. Зазначені вище фразеологізми є аломорфними, а також вони є неповними еквівалентами.

Проведений зіставний аналіз дає нам можливість зробити висновок про те, що так, як національна культура є ширшим поняттям, ніж етнічна, то й фразеологізми, які містять етнокультурний компонент можна віднести як до етнокультурно, так і до національно-культурно маркованих. Фразеологічні фонди двох зіставлених мов, якщо й вміщують ФО, які мають етнічне забарвлення небазових етносів, то в досить незначній кількості.

Отже, етнокультурний компонент проявляється в різних галузях людської діяльності. Нерідко його можна знайти й у характеристиці певних людських якостей. Для усунення непорозуміння в процесі комунікації між представниками неблизькопорядкових етносів знання семантики фразеологізмів з етнокультурно маркованими компонентами є досить вагомим фактором. Тому що це є однією з ключових умов для діалогу двох різних культур. Проведене дослідження показало також, що ФО, які містять етнокультурний компонент не мають повних еквівалентів та є аломорфними. Результати цієї наукової розвідки є передумовою для подальших розробок у галузі етнофразеології, зіставної фразеології та лінгвокультурології.

Література:

1. Англо-український фразеологічний словник / Уклад. К. Т. Баранцев. – 3-тє вид., стер. К. : Т-во «Знання», КОО, 2006. – 1056 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник / В. В. Жайворонок – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
4. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : Нариси : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с. – Бібліогр. : с. 249-261.
5. Коваль В. И. Восточнославянская этнофразеология: деривация, семантика, происхождение / В. И. Коваль. – Гомель, 1998. – 213 с.
6. Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія : Навч. посіб. / В. І. Кононенко – К. : Вища шк., 2008. – 327 с.
7. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : [підручник] / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 424 с.
8. Русанівський В. М. Єдиний мовно-образний простір української ментальності // Мовознавство / В. М. Русанівський. – 1993. – № 6. – С. 3–13.
9. Садохин А. П. Этнология. Учебный словарь / А. П. Садохин. – М., 2002.
10. Словник фразеологізмів української мови / Уклад. : В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка, 2008. – 1104 с. – (Словники України).
11. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови / Г. М. Удовиченко. – К. : «Вища школа», 1984. – 303 с.
12. Фразеологічний словник української мови: у 2-х кн. / АН України; Інститут української мови; уклад. В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін. – Київ : Наукова думка, 1993.
13. Энциклопедический словарь по культурологии. – М., 1997.

14. Korunets I. V. Contrastive Typology of the English and Ukrainian Languages : [manual] / I. V. Korunets. – K. : Lybid, 1995. – 239 p.
 15. Longman Dictionary of English language and Culture. – Longman, 2000.
 16. Matthews P. The Concise Oxford Dictionary of Linguistics / P. Matthews. – Oxford University Press, 1997. – 410 p.
 17. Peeters B. Le transcultural. Sémantique, pragmatique et axiologie / B. Peeters // La linguistique. – 2003. – N 1, Vol. 39. – P. 119–135.
 18. Wierzbicka A. Emotions across Languages and Cultures : Diversity and Universals / A. Wierzbicka. – Cambridge : Cambridge University Press, 1999. – 349 p.

УДК 811.161.2'373.21

С. В. Шийка,

Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ВЛАСНІ НАЗВИ ОБ'ЄКТІВ ПІДСІЧНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ РІВНЕНЩИНИ

Статтю присвячено аналізу власних назв об'єктів підсічного землекористування Рівненщини. З'ясовано мотиви номінації, етимологічні корені, лексико-семантичні та структурні особливості мікротопонімів. Наведено приклади споріднених онімів інших територій.

Ключові слова: апеллятив, власна назва, лексема, мікротопонім, термін.

Статья посвящена анализу собственных названий объектов подсечного землепользования Ровенщины. Выяснены мотивы номинации, этимологические корни, лексико-семантические и структурные особенности микропонимов. Приведены примеры родственных онимов других территорий.

Ключевые слова: апеллятив, собственное название, лексема, микропоним, термин.

The article is devoted to lexical-semantic and structural analysis of the proper names of slash land use small objects of Rivne region.

The attention is paid to the territory that belongs to dense forested regions of Ukraine. This results in the structure of the economy and in activities of residents. For conducting successful farming it is needed free of trees and shrubs land or cleared areas of forest. Perhaps the only way of tillage of new space was cutting land use system. The components slash cycle are: cutting (hooked), uprooting trees; burning them to fertilize the soil; use of land as arable field mowing or pasture; re-afforestation area. They are implemented in terms of vocabulary based on the verb form as chop, uproot, produce etc. It, in turn, motivates the general geographical terms like cutting, frame, korchunok, cutting, products, etc. and a number of their derivatives. Most of them direct way goes to the class of proper names. It is examined 29 such place names, specific localities in which they are used: names of objects that represent sources where they are taken. Served phonetic transcription local pronunciation, accent designation, explanation geographical names (if they appear in the original source). Investigates the motives of their nomination; etymological roots; lexical and motivational, structural features. Examples of other areas related names are given.

Proper names of geographic features small slash land Rivne region form a self-sufficient, promising for further study, lexical group that is largely motivated by the general term Proto-Slavic nature, indicating archaic settlement in logically placed in an Ukrainian language system.

Keywords: appellative, proper name, lexema, microtoponym, term.

Підсічне землеробство – спосіб землеробства, при якому місце під рілля очищають від лісу, а при її виснаженні знову садять ліс [9, Т. VI, с. 500]. Складовими «підсічного» циклу виступають: рубка (підсіка), корчування дерев; спалювання їх із метою удобрення ґрунту; використання ділянки як орне поле, сінокіс чи пасовище; повторне заліснення території. Зважаючи на це, основу термінології підсічного землекористування формують такі дієслова: *рубати, корчувати, теребити, вижарювати, виробляти* тощо.

Термінологію підсічного землеробства відображено в наукових статтях О. Л. Бабицевої, Д. Г. Бучка, С. О. Вербича, В. П. Петрова, В. П. Шульгача та ін. Джерельною базою розвідки послужили власні назви Рівненщини, засвідчені в працях Я. О. Пури, В. П. Шульгача, «Словнику мікротопонімів і мікроідронімів північно-західної України та суміжних земель» : [у 2-х т.] / [упорядкув. Г. Л. Аркушина] (2006–2007 рр.).

Мета дослідження – з'ясувати мотиви номінації деяких мікротопонімів групи лексики підсічного господарювання, етимологічні корені, лексико-семантичні та структурно-словотвірні особливості, зіставити їх зі спорідненими онімами інших територій.

Процес розчищення лісу для вивільнення ділянки під орне поле, пасовисько чи сінокіс передається дієсловами *вірубати, зрубати*, що походять від основи *руб* < *rǫbъ 'руб, край предмета' [2, Т. 5, с. 130–131]. Корінь *руб* виступає словоутворюючим елементом географічних термінів *віруб* < *вирубати* 'рубаючи, звалювати з кореня все на якій-небудь ділянці (кущі, дерева, ліс і т. ін.)' [9, Т. I, с. 476]; *зруб* < *зрубати* 'рубаючи, відокремлювати що-небудь від основи || рубаючи, знищувати; вирубувати', *зруб* 'місце, де був вирубаний ліс' [9, Т. III, с. 717]. Пор. діал. *віруб* 'зрубаний ліс'; 'місце в лісі, де вирубано дерева', *зруб* 'місце, де вирубали ліс' [12, с. 28, 67]. Результат безпосередньої онімізації зазначених апеллативів спостерігається у власних назвах малих географічних об'єктів: *Вируб* – посівний ґрунт на місці колишнього зрубу (с. Будараж Зд) [4, Ч. 3, с. 106], поле на колишньому зрубі (с. Забілівка Зд) [4, Ч. 3, с. 131]; *Зруб* [Зрун] – поле (с. Михайлівка Рд), пасовисько (с. Крупець Рд), урочище (с. Золотин Кс) [5, с. 188]. З-поміж однокореневих відповідників варто виокремити такі назви: *Вирубанка* – пасовисько (с. Переброди Дбр), *Вируби* – пасовисько (с. Стеблівка Зд), *Вирубка* – пасовисько (с. Яринівка Ср), *Вирубки* – поле (с. Чудель Ср), урочище (н.п. Остки Рк, Полиці Вл) [5, с. 66]; *Зруби* – пасовисько, сінокіс на місці вирубаного лісу (с. Озеряни Дбн) [4, Ч. 1, с. 116], урочище (с. Нагірне Дбн) [4, Ч. 1, с. 122]. Споріднені мікротопоніми також повністю забезпечують називання географічних реалій, утворених після вирубки лісу: лісу, рельєфних особливостей місцевості, болота, кутка села тощо. Варто зазначити, що назви об'єктів підсічного господарювання засвідчено й на інших землях України, зокрема на Волині: *Вирубка* [вируб^{ка}] – поле на місці вирубаного лісу, *Вирубки* [вируб^{ки}] – пасовище на місці вирубаного лісу [8, Т. 1, с. 177]; на Чернігівщині: *Вируб* – поле на місці вирубаного лісу, *Зруб* – поле, луг [11, с. 60, 119]; на Сумщині: *Зруб* – поле на місці зрубаного лісу, луг на місці зрубаного лісу, пасовище, *Зруби* – поле [11, с. 119].

Один із наступних етапів господарського освоєння зрубаного лісу позначено дієсловами *корчувати, теребити*. *Корчувати* < *kъrčevati 'корчувати' (укр. літ. *корчувати* 'виривати з землі разом із корінням дерева, кущі, пні || очища-

ти від пнів, корчів ділянку, де колись були дерева, кущі» [9, Т. IV, с. 303]) похідне на *-ovati* від **kьrьcь* 'корч' (укр. літ. *корч* 'пень, викорчований з корінням' [9, Т. IV, с. 302]) [15, Вып. 13, с. 209–211]. Географічні терміни *корчунк*, *корчунки* – суфіксальні утворення з коренем **kьrьcь*. Їхній відбиток вбачаємо у власних назвах малих мікрооб'єктів: *Корчунки* – орні ґрунти на місці викорчуваного лісу (с. Збитин Дбн) [4, Ч. 1, с. 81], на *корчунку* (с. Антопіль Рв) [4, Ч. 2, с. 33]; поле (н.п.п. Княгинин Дбн [4, Ч. 1, с. 102], Варковичі Дбн [4, Ч. 1, с. 118], Крилів Дбн [4, Ч. 1, с. 123], Тараканів Дбн [4, Ч. 1, с. 160]); поле на місці викорчуваного лісу (н.п.п. Кривичі Рв [4, Ч. 2, с. 151], Листвин Дбн [4, Ч. 1, с. 97], Новостав Рв [4, Ч. 2, с. 109]); нивки на місці викорчуваних лісопнів (с. Замлинок Зд) [4, Ч. 3, с. 140]; лісова місцевість, де після вирубаного лісу були тимчасові поля (с. Теремне Ос) [6, с. 182]; урочище на місці *корчунку* лісу (с. Стеблівка Зд) [4, Ч. 3, с. 137]; *Корчунк* – поле на *корчунку* (н.п.п. Біла Криниця Рв [4, Ч. 2, с. 35], Новомалин Ос [4, Ч. 4, с. 40], Залісся Зд [4, Ч. 3, с. 37]), на викорчуваному лісі (н.п.п. Волошки Рв [4, Ч. 2, с. 66], Рубче Рв [4, Ч. 2, с. 84], Олександрія Рв [4, Ч. 2, с. 59]); нива на місці *корчунку* лісу (с. Йосипівка Зд) [4, Ч. 3, с. 35], на місці викорчуваного лісу (с. Спасів Зд) [4, Ч. 3, с. 66], на *корчунку* лісозрубу (с. Заблівка Зд) [4, Ч. 3, с. 131]; сінокіс на місці викорчуваного лісу (с. Кустин Рв) [4, Ч. 2, с. 57]; урочище на місці зрубу (н.п.п. Турковичі Дбн [4, Ч. 1, с. 168]; Білогородка Дбн [4, Ч. 1, с. 169]). 3-поміж подібних відповідників варто виокремити такі: *Корчав* – сінокіс (с. Дитиничі Дбн) [4, Ч. 1, с. 158], *Корчовні* – поле (с. Плоска Рв) [4, Ч. 2, с. 171], *Корчуга* – урочище, де викорчувували дерева (с. Берестя Дбр) [8, Т. 1, с. 366], а також префіксальну назву *Викорч* – поле (с. Миліч Дбр) [5, с. 64], префіксально-суфіксальну *Розкорчунк* – орний ґрунт на місці розкорчованого лісу (с. Милостів Рв) [4, Ч. 2, с. 177] та приєднанню конструкцію-орієнтир *Під корчунками* – випас неподалік корчованого лісу (с. Сухівці Рв) [4, Ч. 2, с. 139]. На Волині *Корчунки* – поле на місці лісу, [карчунки], [курчунки] – поле; *Корчунк* – поле, де викорчували ліс [8, Т. 1, с. 367]; в Сокальському районі Львівщини *Корчунки* [кор'чунки] – поле; *Корчунк* [кор'чунк] – поле, пасовище [1, с. 32].

Викорчовування дерев і кущів, зрубування гілок, сортування матеріалу, очищення від заростей місцевості позначено дієсловом *теребити* < **terbiti* 'чистити, очищати' [2, Т. 5, с. 549–550] (пор. діал. *теребити* 'очищати поле від чагарників' [7, Т. 4, с. 255]), яке мотивує появу значної кількості лексем із коренем **terb-*, що онімізуються. Назвемо деякі з них: *потереб* (діал. *потереб* 'луг, де вирубали кущі', *пότεреб* 'місце викорчуване від лісу' [12, с. 122]) → *Потереб* – сінокіс, пасовисько на місці «протереблених» (очищених від чагарників) лісових зрубів (с. Ходоси Рв) [4, Ч. 2, с. 70], берег на місці «протереблених» (викорчуваних) чагарників (с. Мізочок Зд) [4, Ч. 3, с. 84], луг, у якому «потереблено» (зрубано, викорчувано) чагарники (с. Кургани Ос) [4, Ч. 4, с. 133], *Потереб* – сінокіс, очищений (потереблений) від заростей (с. Руда-Красна Рв) [4, Ч. 2, с. 112]; *потереби* (діал. *потереби* 'обезліснене, злушене, протереблене поле', *пότεреби* 'сінокіс' [12, с. 122]) → *Потереби* – сінокіс на місці висічених чагарників, дерев (с. Шубків Рв) [4, Ч. 2, с. 45], *Потереби* – сінокіс, де вирубували кущі; пасовище (с. Млинок Зр), *Потиреби* – сінокіс (с. Стара Рафалівка Вл) [8, Т. 2, с. 257]; *протереб* (укр. літ. *протереб* 'місце, розчищене від лісу (дерев, кущів)' [9, Т. VIII, с. 312]) → *Протереб* – поле на місці «протереблених» (висічених, викорчуваних) чагарників (с. Мала Мошаниця Зд) [4, Ч. 3, с. 129]; *протереби* (діал. *протереби* 'обезліснене, злушене, протереблене поле' [12, с. 126]) → *Протереби* – поле на очищеній («протеребленій») від заростей землі (с. Листвин Дбн) [4, Ч. 1, с. 97], нивки на «протереблених» (очищених від заростей) землях (с. Суйми Зд) [4, Ч. 3, с. 115], нивки на «протереблених» (очищених) землях (с. Завизів Ос) [4, Ч. 4, с. 102], посівні землі на «протереблених» (зрубаних, вирваних) чагарниках, гайках (с. Нова Мошаниця Зд) [4, Ч. 3, с. 124]; *вitereб* → *Витереблене* [вitereблене] сіножать (с. Дубівка Вл) [5, с. 68]; *теребіж* (< **terbežь*; білор. *церабеж* 'місце, де викорчуваний ліс, кущі під сінокіс, поле' [14, с. 292]) → *Теребіж* – болото на місці *корчунку* заростей (с. Комарівка Дбн) [4, Ч. 1, с. 182], *Теребіжі* – урочище, де здійснено «теребіж», тобто очищене місце від заростей (с. Збитин Дбн) [4, Ч. 1, с. 81]; *теребуня* (< **terbun'a* – дериват із суфіксом *-un'a*, співвідносний із **terbь*, **terbiti*) → *Теребуни* (мн.) – сінокіс (с. Осова Дбр) [14, с. 292]. Власні назви, похідні від основи **terb-* з невеликою амплітудою морфологічних і семантичних коливань, широко використовуються в ойконімії, гідронімії і мікротопонімії як України, так і слов'янського обширу [16, с. 361–362; 14, с. 226]. Порівняймо також мікротопонімії, які незасвідчені на Рівненщині, але записані на Чернігівсько-Сумському Поліссі: *Розтереб*, *Розтереби* – поле, *Розтереб* – поле, луг на місці очищеного лісу [11, с. 242].

Очищення території від залишків дерев, кущів, пеньків передбачає їх спалення, і пов'язане з дієсловами *випалювати*, *вижарювати*. Утворені від кореня **žarь* 'жар' [2, Т. 2, с. 187] апелятиви *вижар* < **vužarь* і *пожар* < **požarь* та їхні суфіксальні деривати мотивують значну кількість власних назв ділянок регіону, підготовлених під орне поле, луг, пасовище чи сінокіс. Серед них: *Вижар* – лука (с. Золоте Дбр), луг (с. Любиковичі Ср), пасовисько (н.п.п. Білятичі Ср, Карасин Ср, Кідри Вл, Малий Жолудськ Вл, Мала Совпа Кр), сіножать (н.п.п. Золоте Дбр, Грушівка Ср, Кузьмівка Ср, Малий Жолудськ Вл, Ремчиці Ср, Сновидовичі Рк) [5, с. 64], поле (с. Поліське Бр) [5, с. 64], поле, де колись горів ліс (с. Красносілля Вл) [8, Т. 1, с. 113]; *Вижара* – сіножать (с. Ставки Рв), *Вижари* – сіножать (с. Богуші Бр) [5, с. 64]; *Пожари* – поле, де колись згорів ліс (с. Млинок Зр) [8, Т. 2, с. 234]; *Пожарське* [пожарське] – поле на місці вигорілого лісу (с. Борове Зр) [8, Т. 2, с. 235]. Аналіз семантики споріднених онімів, засвідчених на території області та за її межами, вказує на те, що тільки незначна частина з них називає об'єкти підсічного господарства. Загалом, мова йде про гідронімії [14, с. 319], або найменування місць, де вигорів ліс. Все це підтверджують дані польового збору, записані М. І. Толстим на Поліссі, де *вижар* за ознакою 'низовина, грузькість місця' позначає 'вигоріле місце на болоті, яке стало ямою, що затоплюється водою', 'водний простір на болоті (рідше в лісі)', *пожар* – 'випалене місце в лісі' [10, с. 197–199]. В основі мікротопонімів *Випали* – сіножать (н.п.п. Жадень Дбр, Кідри Вл), *Випалоч* – пасовисько (с. Комарівка Кс) [5, с. 65] відбито апелятив *випал*, мотивований дієсловом *випалити*, що співвідносний із *палити* < **paliti* [2, Т. 4, с. 264–266]. Пор. волинське *Випалена ділянка* [ви'пал'ана дил'анка] – галявина на місці вигорілого лісу [8, Т. 1, с. 115].

Безпосередня підготовка до практичного використання освоєної ділянки передається дієсловом *виробляти*, похідним від *робіти* < **orbiti* 'робити' [15, Вып. 32, с. 116–118], що мотивує загальну географічну назву *вироб* (< укр. літ. *виріб*). Діалектну форму відображено у назвах дрібних топооб'єктів: *Вироб* [виріб] – сіножать (с. Дубівка Вл), пасовисько (с. Старожуків Рв); *Вироби* – поле (с. Кузьмівка Ср), сіножать (с. Веретено Вл) [5, с. 66]; *Вироби* – поле, створене на «виробах» (очисних роботах) (с. Замлинок Зд) [4, Ч. 3, с. 140]; *Виробки* – поле (с. Велихів Вл), пасовисько (с. Губків Бр), урочище (с. Озеро Вл) [5, с. 66]; *Виробок* – нива (с. Тишиця Бр) [5, с. 66]. Пор. також волинське *Виробки* – поле на місці вирубаного лісу, [виропки] – пасовище, де колись росла лоза, яку вирубали [8, Т. 1, с. 116].

3-поміж назв ділянок підсічного землеробства зазначимо такі: *Чертиж* – поле (с. Яцьковичі Бр) [13, с. 128], *Чертиж* – пасовисько, луг (с.мт. Смига Дбн) [4, Ч. 1, с. 192], *Чертижі* (*Чертяжі*) – поля, сіножаті на місці *корчунку* (с. Судобичі Дбн) [4, Ч. 1, с. 151], *Чертиж Марківський* урочище (с. Зелень Дбр), *Чертяжи* урочище (с. Заболоття Вл) [13, с. 128]. Всі вони пов'язані з географічним терміном *чертиж* (діал. *чертиж* 'поле на місці викорчуваного лісу', 'пасовище на зрубі в лісі' [3, Ч. 2, с. 367]) < **čьrtežь*, похідним із суфіксом *-ežь* від дієслова **čьrtiti* (рос. *чертить* 'проводити межу

на чому-небудь, по чому-небудь») [15, Вып. 4, с. 162–163]. Пор. також місцеві назви *Черти* – колишне поміщицьке поле (с. Завизів Ос) [4, Ч. 4, с. 102], поле за так званими «чертами» (межами, границями) села (с. Суйми Зд) [4, Ч. 3, с. 115]. Схожі найменування засвідчено на Волині: *Чертижі* – поле-урочище, [*чертижи*] – сінокіс; *Чертиж* [*черт'иш*] – поле [8, Т. 1, с. 478]; на Львівщині: *Чертиж* – галявина в лісі на зрубі, луки в лісі, поля на місці викорчуваного лісу, пасовище на зрубі в лісі, [*чeр'т'иж*] – поле [1, с. 32].

Власні назви об'єктів підсічного землекористування Рівненської області формують самодостатню, перспективну для подальшого вивчення, лексичну групу. Вони мотивовані загальними термінами праслов'янської природи, що вказує на архаїчність заселеної території, логічно вкладаються в загальноукраїнську онімну систему.

Скорочення назв районів. Бр – Березнівський, Вл – Володимирецький, Дбн – Дубенський, Дбр – Дубровицький, Зр – Зарічненський, Зд – Здолбунівський, Кс – Костопільський, Ос – Острозький, Рд – Радивилівський, Рв – Рівненський, Рк – Рокитнівський, Ср – Сарненський.

Література:

1. Гулик О. І. Фітомікротопоніми півночі Львівщини / О. І. Гулик // *Λογος βνοιαστικη* / [ред. кол. : Е. С. Отин (гол. ред.) та ін.]. – Донецьк : Юго-Восток, 2009. – № 1(3). – С. 29–35.
2. Етимологічний словник української мови : [у 7 т.] / [за ред. О. С. Мельничука]. – К. : Наук. думка, 1982–2012. – Т. 1–6.
3. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок / М. Й. Онишкевич. – К. : Наук. думка, 1984. – Ч. 1–2.
4. Пура Я. О. Край наш у назвах / Я. О. Пура. – Рівне, 1991–2002. – Ч. 1–4.
5. Пура Я. О. Походження назв територіальних мікрооб'єктів Рівненщини / Я. О. Пура. – Рівне, 1990. – Т. 1. – 206 с.
6. Романчук О. Топоніми села Теремне / О. Романчук // *Острозький краєзн. зб. / Держ. іст.-культ. заповід. м. Острога, Острозьке наук.-краєзн. т-во «Спадщина» ім. кн. Острозьких.* – Острог, 2007. – Вип. 2. – С. 180–184.
7. Словарь української мови / [упорядкув. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко]. – К. : Наук. думка, 1996–1997. – Т. 1–4.
8. Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель : [у 2-х т.] / [упорядкув. Г. Л. Аркушина]. – Луцьк : Вежа, 2006–2007. – Т. 1–2.
9. Словник української мови : [в 11 т.] / [гол. ред. І. К. Білодід]. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. I–XI.
10. Толстой Н. И. Славянская географическая терминология. Семасиологические этюды / Н. И. Толстой / [отв. ред. С. Б. Бернштейн]. – М. : Наука, 1969. – 260 с.
11. Черепанова Е. А. Микротопонимия Черниговско-Сумского Полесья / Е. А. Черепанова. – Сумы, 1984. – 458 с.
12. Шийка С. В. Народна географічна термінологія Ровенщини: дис. ... канд. філол. наук : 10. 02. 01 / Шийка Світлана Володимирівна. – К., 2013. – Додаток А. Словник народних географічних термінів Ровенщини. – 160 с.
13. Шульгач В. П. Гелонімний ландшафт західноукраїнського Полісся / В. П. Шульгач // *Ономастика України та етногенез східних слов'ян* / [відп. ред. І. М. Железняк]. – К., 1998. – С. 106–132.
14. Шульгач В. П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції) / В. П. Шульгач. – К., 1998. – 368 с.
15. Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / [под. ред. О. Н. Трубачёва]. – М. : Наука, 1974–2011. – Вып. 1–37.
16. Ярослав Редька. Теревовля етнічно-антропогенна vs. Теревовлі анропонімичної та «жертвовної» / Я. Редька // *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* – Львів, 2012. – Вип. 56. – Ч. 1. – С. 355–367.

УДК 821.161.2-1

О. А. Шумейко,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ВЛАСНІ НАЗВИ ЯК ЗАСІБ ТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ КІНЦЯ ХХ СТ.

Досліджено використання власних назв як характерного засобу творення комічного з урахуванням стильової поліфонії й розширення тематичних меж поезії означеного періоду, представленого авторами кількох поколінь. Аналізований матеріал засвідчує актуалізацію творення різних видів комічного такого лексичного шару, як власні назви. Фактичний матеріал демонструє переважання різних шарів власних назв, які представлені елементами літературної мови, і позалітературної – розмовної.

Ключові слова: поетична мова, власні назви, комічний ефект, поетичний образ, оцінна лексика.

Исследовано использование собственных имен как характерного способа создания комического с учетом стилиевой полифонии и расширения тематических границ поэзии обозначенного периода, представленного авторами нескольких поколений. Анализируемый материал свидетельствует об актуализации создания различных видов комического такого лексического слоя, как собственные имена. Фактический материал демонстрирует преобладание различных слоев собственных имен, которые представлены элементами литературного языка, и внелитературного – разговорного.

Ключевые слова: поэтическая речь, собственные имена, комический эффект, поэтический образ, оценочная лексика.

Investigated the use of poetic okazalsh as a typical means of creating a comic with regard to the style of polyphony and the expansion of the thematic boundaries of the poetry of the period, represented by the authors of several generations. The analyzed material evidence update for the creation of a different kind of comic this lexical layer, as its own name. The actual material shows the prevalence of different layers okazalsh, which are represented by the elements of literary language, and outside literary – colloquial.

Implementation of the comic in Ukrainian poetry of the second half of the twentieth century is in line with the trends of modern Ukrainian poetry in general, including the semantics of the poetic word. At the same time comic expression in language practice depends on the artist diastole, resulting in varying proportion of comic elements in the structure of artistic and aesthetic – of fortifications comic elements (poetry Stus, L. Kostenko etc.) to the beginning of the through ironic poetic text demonstrates artistic practice M. Danko, Neda and others unexpected.

The predominance of a certain type of comedy – humor, irony, satire or sarcasm – a separate idiostyle depends on a number of linguistic and extra-linguistic factors such as facility comic evaluation, individual attitude of the author and his evaluation purposes.

Among the lexical means of creating comic prevails evaluative vocabulary, which by its nature is able to convey most clearly the discrepancy between aspiration and reality, according to the author's intention. Comic effect is most often based

on the implementation of image-potential semantic lexical units assessment, which is supported in stylistic terms «collision» of usual and contextual values tokens or linguistic meaning and context.

One of the important means of comic act proper names that are associated with cultural connotations or inner form which explicates comic beginning. Dominant poetic vocabulary of the sixties are place names – names of places of detention as an extremely emki characters in a satirical depiction of reality. Depending on the communicative and pragmatic goals poetic work the authors use their own names primarily for updating background knowledge. Traditionally, the authors use dumb that in sound design, internal form already have comic coloring. It is also important to assess comic names are associated with cultural connotations (as John Thomas), they are updated often in contexts that reveal the motive of national identity.

Key words: poetic language, their own names, comic effect, poetic image, evaluative Lexis.

Для сучасного українського мовознавства важливим є дослідження мовних засобів творення комічного. Власні назви, як дієвий чинник комічного, постійно перебуває в полі зору українських науковців. Лінгвістичний аналіз проблеми комічного, що здійснюється на матеріалі художніх творів, є, в основному, мова прозових творів. Поза увагою науковців залишається українська поезія.

Метою статті є виявлення та аналіз власних назв як одного з лексичних засобів творення комічного в українській поезії кінця ХХ ст.

Предметом дослідження є особливості використання власних назв для створення комічного ефекту в українській поезії означеного періоду.

Номінації особи виступають одним із чинників сатирично-гумористичного ефекту в художньому творі. Лінгвістичний аналіз поетичної мови, спрямований на виявлення характерних мовних засобів творення комічного, дає змогу констатувати, що важливе місце серед них займають засоби ономастики. До цього питання зверталися дослідники Є. Беліцька [1], Н. Ботвина [2], Л. Буштян [3], Г. Лукаш [11], М. Мельник [12], Л. Селіверстова [17] та ін.

Як зауважує Т. Наумова, «досліджуючи мовні засоби комічного, маємо проаналізувати співвіднесеність між денотатами номінацій осіб та їх експресивно-образними сигніфікатами. Відношення між поняттями, позначуваними певним словом, і предметом, який ним називається, полягає в тому, що поняття як сума певних ознак окремого предмета лягає в основу його оцінної характеристики, а ім'я вже вичленює окремі ознаки, властиві певному денотату» [13, с. 31]. Ознаки, покладені в основу найменування, поза художнім текстом не завжди близькі за змістом. У межах контексту вони починають утворювати нові концептуальні характеристики персонажів. Під час текстотворення ці ознаки можуть перекодовуватися або взагалі зникати. У художньому тексті експресивні слова-номінації адекватно передають реальні денотативні ознаки об'єкта. Експресивність цих лексем програмується метою авторського повідомлення та самим контекстом.

У поетичних творах власні назви функціонують як важливий компонент семантико-стилістичної системи тексту, виконуючи характерні функції у створенні їхньої семантичної організації та структури, тобто вони є елементами різних текстових рівнів – мовленнєвого, образного та ідейно-сміслового, концептуального. Як правило, комічний ефект у поетичних текстах досягається шляхом реалізації лінгвоенциклопедичної інформації власного імені, його пресупозитивних, культурно-фононих знань, актуалізації внутрішньої форми оніма, конкретного поєднання імені й прізвища.

Поширеним прийомом творення комічного є вживання «прозорих» власних назв, семантика яких містить оцінні елементи: «Які шляхетні прізвища тут панські! – / **Бидловські. Козебродські. Себастьянські.** / Яка в них гідність чується велика! – / **Рох** Яблонівський і Тадеуш **Пика.** / Та ба, які наймення гонористі!» [10, с. 96]. Обігрування Ліною Костенко внутрішньої форми номенів, які нагадують польські імена та прізвища, сприяє появі сатиричного ефекту, скерованому на характеристику діяльності польської шляхти. Сатиричний ефект посилюється текстовими маркерами *гідність велика, наймення гонористі*, які насправді набувають протилежного значення. Власні імена-антропоніми як особливий знак в українській мовній картині світу здебільшого національно конотовані. Сміслова специфіка їх, як правило, увиразнюється й розвивається літературною традицією. У досліджуваних поетичних контекстах спостерігаємо художню реалізацію одного з таких імен – Хома, що узвичаєно виражає гумористичне начало: «А що було б, якби хапком / **Сто Хом** зібрату в трест столичний? / А ще якби під глас фанфар / Вручити їм п'янки клейноди?.. / Чим не завзятий авангард / *Перебудовників природи?*» [15, с. 157]. Оцінна семантика імені підтримується тут сусідством лексем різних стилістичних шарів: книжних (*столичний трест, глас фанфар, клейноди, авангард, вручити*) і розмовних (*хапком, завзятий*). До другого шару можна віднести й сполучення *перебудовники природи* та множинну форму *сто Хом*.

Ім'я *Іван* позначене асоціативною національною співвіднесеністю. У сучасній поезії воно часто використовується як назва простих, непоказних, соціально залежних людей або народу загалом, без національної співвіднесеності: «*Пів-століття в Магадані, / у Сибіру, Воркуті / Пильнував своїх іванів, / Турбувавсь, як про котів. / Я, бувало, підійду: / Їжете, зеки, баланду. / Щоб ніякої хвороби!*» [6, с. 184]. Уживання множинної форми імені робить його узагальненням, а контекст посилює стилістичний ефект: «турбота» держави про політ'язнів добре проглядається через слова *зеки, баланда*. Вислів *турбувавсь, як про котів* імпліцитно енантіосемічний: про котів справді турбувалися краще, ніж про людей.

Одним із прийомів комічного, що ґрунтується на використанні власного імені, є оживлення його внутрішньої форми через уведення до контексту омонімічних та паронімічних слів: «*Був Київ стольний. Русь була святою. / А московіти – Русь уже не та. / У них і князя звали **Калитою**, – / Така страшна захланна **калита***» [8, с. 146]. Об'єднання в одному тексті омонімів уживається для посилення денотата власної назви, яка є спорідненою із загальною: московський князь набув такого ймення саме через уміння збирати, привласнювати, збагачуватися (калита, власне, й означає «торба для грошей»). Експресії обом словам додають епітети *страшний, захланний, ужиті* як характеристика загальної назви. Асоціативно ця характеристика поширюється й на власну назву (читай: яка страшна й захланна калита {Калита}). Гірка іронія проглядає також у паралелі: *Був Київ стольний. Русь була святою й А московіти – Русь уже не та*, – де емоційність досягається контекстуальною антонімією *святий – не той*. Оскільки обидва означення формально належать до одного означуваного слова (Русь), антитеза майстерно розкривається автором саме в обігруванні аналізованої нами омонімії.

У поетичній мові імена історичних осіб та відомих літературних персонажів часто використовуються як символи певних епох або характерних ознак, прикмет. Ця традиція лежить в основі вживання імен *Едін* та *Піфагор* у таких рядках: «...*один небалий жест / іде той жест по колу / немов сліпий **Едін** / по бульбашках від кока-коли / благаючи на хліб / де протирає палімпсести / сандалем **Піфагор**...*» [21, с. 58]. Асоціації між сліпотою та рухом по колу дозволяють увести ім'я *Едін*, а вживання поруч назви сучасного напою відтіняє сему «давнина» в аналізованому слові, хоча на рівні комічного ця сема підтримується наступною власною назвою та тією дією, яку виконує її носій – протирає сандалем палімпсести (як відомо, палімпсест – це старовинний рукопис, написаний здебільшого на пергаменті після того, як із нього було стерто первинний текст).

Переосмислення усталеного символічного змісту, закріпленого за певним іменем, є помітним прийомом творення мовних контрастів. Наприклад, у поезії М. Горбала, ідіостиль якого відзначається конденсованістю поетичного слова, ім'я бога Прометея набуває символічного звучання і, своєрідно перекодовуючись, реалізує, відповідно, відтінок гіркої іронії: «**Прометей спалити / (щоб не мучився)!**» [5, с. 64]. Семантика цього словообразу є надзвичайно місткою. Сам Прометей постає як герой-страдник, чия героїсть не потрібна народові, за який він страждає.

У поезії В. Симоненка «Прирученим патріотам» образ Антея реалізує своє символічне значення в розкритті зазначеного в заголовку образу: «**За плату ви закохані в ідею, / І зморшки морщите на ситому чолі... / Кому ж ви служите, приручені Антеї, / Відірвані від матері-землі?**» [18, с. 149]. Глибина сатиричного образу полягає в тому, що, за античним міфом, нездоланий Антей, відірваний від землі, гине, – отже, людина, відірвана від Батьківщини, не може бути патріотом. Образ бога-велета Антея в контексті набуває символічного значення несправжності, лицемірства. Епітет *приручений*, реалізуючи сему 'продажний', посилює це значення.

У контексті: «**І прямо підеши – казку розкажеш тобі, / Вправо... Спинися на роздоріжжі: / тут кожен – **Нептун**, і на (іржавій) трубі – / кожен свій тризуб лижеш**» [21, с. 22], – ім'я бога моря реалізує не позбавлене глузування оцінне значення: з одного боку, це людина, яка вважає себе богом, вершителем долі, з другого – уміщені поруч лексичні одиниці *іржавий, труба, лизати* не сприяють підтриманню цієї семи. Уживання лексеми *тризуб* перекидає асоціативне сприйняття від античності до наших днів, адже тризуб – це один із символів України. Очевидним стає натяк на негарзди в сучаснім житті співвітчизників.

Символіка поетичного контрасту, що виявляється на концептуальному рівні при зіставленні різностильових власних назв, є одним із засобів досягнення комічного ефекту: «**Там вибрали якогось чоловічка / і думають, що це вже **Вифлєс**. / Ще й прізвище хороше – **Заплюйсвічка**. / Отак одне одного й **заплюєм****» [8, с. 99]. Поєднання біблійної назви *Вифлєс*, що належить до високої лексики, із власне українською, похідною від дієслова *заплювати*, створює несумісність ситуації, яка й завершується авторським підсумком про те, що народ обирає недостойних на владу.

Якщо розглядати всі прийоми комічного з точки зору їх взаємозв'язку з формою і змістом поетичного твору, то виявляється, що власне ім'я як мовний засіб комічного актуалізується як «елемент» фігур і зовнішнього, словесно-структурного рівня, і внутрішнього – глибинного, смислового. В останньому випадку власне ім'я реалізує в поетичному контексті національно-культурні конотації та свій символічний зміст: «**Сюди ми йшли – займанщину обсісти, / козацькими кістками облягти. / Живцем, як кажуть, в землю не залізи – / **Сибіру, Магадану чи Ухти****» [19, с. 156]. Національні поняття «обсісти займанщину», «козацькі кістки» корелюють у тексті зі словами символічної семантики, що називають місця ув'язнення, висилки репресованих: *Сибір, Магадан, Ухта*. У цьому тексті виразно проглядається гірка іронія з приводу *займанщини* («зайнята під обробіток ділянка» [20, с. 133]) на таких віддалених від України землях, яка *обложена козацькими кістками*. Сталий зворот *полягти кістками*, що означає «загинути»; розширений означенням *козацький*, набуває символічної семантики: гинули найкращі українці.

Вживаними в поетичній мові кінця ХХ століття є назви *Коліма, Соловки* із семою 'місце заслання' або просто 'заслання': «**Що писав би Шевченко / в тридцять третьому, / в тридцять сьомому роках? / Певно, побувавши в Косаралі, / побував би ще й на Соловках**» [9, с. 163]; «**Ко – ли – ма! / Підхльостують колеса дружно. / Снішать у заполярний край. / Процїай, **свободо осоружна**, / **невмита воленька**, процїай!**...» [4, с. 34]. В останньому контексті гіркої іронії надають висловлюваному оксюморон *осоружна свобода* та сполучення *невмита воленька*, яке перегукується із Шевченковим «*І небо невмите, і заспані хвилі...*», де також ідеться про заслання, відчуття відірваності від цілого світу.

Українська поетична традиція досліджуваного періоду продовжує тенденції поетичного слововживання, започатковані попередниками. У цьому зв'язку слід виділити доміанти поетичного словника, що служать для побудови художніх образів із метою сатиричного зображення дійсності. Однією з таких доміант є слово *Сибір*, актуалізоване у творах багатьох поетів, зокрема В. Стуса, М. Данька та ін. Розглядаючи змістову функцію цього слова, його використання в аналізованій поезії з метою сатиричного зображення, акцентуємо, що традиція поетичного слововживання закріпила за ним значення «заслання», «неволя», «каторга»: «**Одразу. Просто з ходу. / Пручався я ж, мов звір. / Як ворога народу, / Блаженствувать – в **Сибір!****» [6, с. 76]. У цьому прикладі іронія досягається невідповідністю між заявленою семантикою та вжитим у тексті дієсловом *блаженствувати*, що дисонує і з іншими складниками: *пручався, мов звір* та сталим сполученням *ворог народу*, надзвичайно популярним упродовж існування радянської системи. Узагальнювального образу набуває множинна форма: «**Якого викохали звіра! / Як причащалися на злі! / По Соловках та по Сибірах / Собі на ланці наша віра / Руду довбала з-під землі**» [6, с. 166]. Використання лексеми в одному ряду з іменником, що справді має форму множини, дозволяє «розмножити» семантику аналізованого слова, адже Сибір – це величезна територія, важко вловима для конкретного сприйняття. Якщо зважити, що за кілька століть абстрактні поняття «неволя», «заслання» асоціювалися саме з Сибіром (куди входили, й Коліма з Магаданом та Соловками як дуже далеко й небезпечно віддаль), множинна форма надає експресії висловлюваному. Допомогають у підтриманні такої образної сили й інші складники. Так, позитивна тональність, закладена у слові *викохати*, полярно змінюється при поєднанні зі словом *звір*, уявляючи негативну сатиричну оцінку. Лексема *причащалися* зазвичай має позитивну оцінку з відтінком урочистості, використовується для позначення причетності до чогось високого, доброго, але сполучення її зі словом *зло* змінює оцінність і надає поетичному текстові гостро сатиричного забарвлення.

Що стосується власне України, то її образ здебільшого змальований з гіркою іронією: «**Чужі та прийшли, вже тут укорінені, / та ще й своїх причаєне кубло / так вирипали двері **України** – / аж холодом з Європи потягло**» [8, с. 126]; «**Подайте вітчизні – / на ламаний шельг, на таляр – побитий, нівроку: / хто слово, хто пісню, / хто спомин про бабцю свою з тридцять третього року, / хто образ руїни: / у центрі райцентру – коза попод муром собору... / Подайте **України** – / розсипаних літер невчитного більше набору**» [7, с. 187]. Звернемо увагу на останній приклад, де до лексеми *подайте* (як правило, милостиню) прилягає несподіване слово *вітчизна*, а в кінці строфи – *Україна (подайте Україні)*.

Л. Пуустовіт слушно зауважує, що поети кінця ХХ ст. активно осмислюють образ Ісуса Христа [16, с. 16]. У досліджуваному матеріалі назви Бога подекуди подаються в іронічному та сатиричному плані, що пов'язано з накладанням морально-етичної оцінки й соціальної. Так, лексеми *Бог, Вершитель, Господь* та похідні від них часто змінюють традиційне позитивне забарвлення: «**Хай **Похмурий Вершитель** / Кривавий розкручує вир... / Хай Судом і Кінцем / Його слуги рогаті лякають...**» [22, с. 72]; «**Їй-право, що мені до того – / Потисну руку чорту, **Богу**... / А в **Бога** – ріжки з-під вінця...**» [4, с. 18]. У перших прикладах відбувається суміщення контрастних сем: Бог і Сатана є однією особою. Такий ефект дає поєднання лексеми *Вершитель* з означенням *похмурий* та сполученням *слуги рогаті* в першому випадку. У другому зіставляються поняття *чорта* і *Бога* як різні за своєю значущістю образи, в яких актуалізуються спочатку антонімічні значення, а потім відбувається своєрідна нейтралізація семантики другої лексеми («*А в Бога – ріжки з-під вінця*»).

Трансформацію семантики словообразу *Бог* маємо і в контексті: «*Ти надто щедрий, Боже, – стільки жаху / вергаєш на мале моє життя. / Потерпи руки, спрагли в горлі крики, / а вседорога вужиться, як вуж. / Хрести модрин. І запропали лики, / І дріт колючий замість харалууж*» [19, с. 48]. Для української народнопоетичної традиції, релігійно-християнської фразеології прикметним є стійке словосполучення *щедрий Бог*, що відбиває уявлення про Бога як подателя багатства, здоров'я, добра тощо. У поезії В. Стуса цей образ реалізується в іронічному ключі, що підсилюється лексемою на позначення міри *надто*. Несумісність понять *щедрий Бог – що вергає стільки жаху* продовжує традиції використання цього образу для створення комічного ефекту, започатковані свого часу Т. Шевченком.

Така актуалізація образу Бога в поезіях соціальної тематики є показовою: «*А може прийде не Месія / а МАСОВИК*» [14, с. 74]. Звукове зближення лексем *Месія – масовик* у поетичному тексті Неди Неждани демонструє нівелювання межі *сакральне / профанне* й у цілому засвідчує іронічну оцінку маскультури, що є характерним для поетів-постмодерністів.

Отже, аналізовані поетичні контексти засвідчують вагомість власних назв у породженні різних видів комічного, оскільки ці лексеми мають значний семантичний і символічний потенціал, пов'язаний із національними, історичними, релігійними конотаціями. Показовим є залучення до поетичного словника топонімів – назв місць заслання, зниження традиційних поетичних образів (Бог, батьківщина тощо) і відхід від мажорної патріотичної патетики.

Література:

1. Беліцька Є. М. Конотонімізація онімів як лексико-семантичний процес: автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01. – українська мова / Є. М. Беліцька. – Горлівка, 2000. – 23 с.
2. Ботвина Н. В. Коннотативные антропонимы в русской художественной речи (на материале сатиры произведений послевоенного периода): автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01. – українська мова / Н. В. Ботвина. – К., 1988. – 24 с.
3. Буштян Л. М. Ономастическая коннотация: на материале русской советской поэзии: Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01. – українська мова / Л. М. Буштян. – Одеса, 1983. – 16 с.
4. Верховень В. М. На цвинтарі слова: Поезії / В. М. Верховень. – Х. : Прапор, 1990. – 79 с.
5. Горбаль М. А. Деталі пішаного годинника: Вірші. – К. : Укр. письменник, 1992. – 111 с.
6. Данько М. М. Й сонця прихилив би!..: Поезії / М. М. Данько. – К. : Рад. письменник, 1991. – 204 с.
7. Знак нескінченності: Збірка поезій / В. Стус, І. Калинець, Т. Мельничук, Б. Нечерда, В. Голобородько, В. Герасим'юк, О. Забужко, С. Жадан / Упор. Л. Фінкельштейн. – К. : Факт, 2002. – 228 с.
8. Костенко Л. В. Берестечко: Історичний роман / Л. В. Костенко. – К. : Укр. письменник, 1999. – 157 с.
9. Костенко Л. В. Вибране / Л. В. Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 559 с.
10. Костенко Л. В. Маруся Чурай: Історичний роман у віршах / Л. В. Костенко. – К. : Дніпро, 1982. – 136 с.
11. Лукаш Г. П. Ономастикон прозових творів Володимира Винниченка: Автореф. дис. канд.... докт. філол. наук: 10.02.01. – українська мова / Г. П. Лукаш. – 18 с.
12. Мельник М. Р. Ономастика творів Л. Костенко: Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01. – українська мова / М. Р. Мельник. – Одеса, 1999. – 18 с.
13. Наумова Т. Поняттєво-денотатна характеристика власних назв у сатиричних творах І. Франка та В. Самійленка // Мандрівець. – Київ : Вид. нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія». – 2003. – № 3. – С. 33–42.
14. Неждана Неда. Котишні: Збірка віршів. – К. : Смолоскип, 1996. – 108 с.
15. Ніжний креміль : Поезії / І. Р. Горбатий, О. І. Гайчук-Карпенко, І. Ф. Калениченко, В. Ю. Лупейко, І. А. Потьомкін, О. В. Терещенко, М. Д. Фененко, Б. Г. Шлапак, В. К. Шпак. – К. : Рад. письменник, 1989. – 390 с.
16. Пустовіт Л. О. Словник української поезії другої половини ХХ століття (Семантико-функціональний аспект): Автореф. дис.... докт. філол. наук: 10.02.01. – українська мова / Л. О. Пустовіт. – К., 1993. – 36 с.
17. Селівєрстова Л. І. Ономастикон у поетичному ідіолокті Яра Славутича: Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01. – українська мова / Л. І. Селівєрстова. – Харків, 2003. – 20 с.
18. Симоненко В. У твоєму імені живу поезії, оповід., щоденник. зап., листи / В. Симоненко. – К. : Веселка, 2003. – 382 с.
19. Стус В. Вечір. Зламана віть: Вибране / В. Стус. – К. : Дух і літера, 1999. – 383 с.
20. Словник української мови: В 11-ти т. – К. : Наук. думка, 1970–1980.
21. Федорак Н. Брудершафт із собою: Збірка віршів / Н. Федорак. – К. : Смолоскип, 1997. – 94 с.
22. Чекмишев О. В. На порозі хрещатого неба: Поезії / О. В. Чекмишев. – К. : Смолоскип, 1996. – 80 с.

УДК 81'373.611:69

Т. Е. Щеглова,

ДВНЗ «Придніпровська Державна Академія Будівництва та Архітектури», м. Дніпропетровськ

ОСОБЕННОСТИ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СЕМАНТИКИ ПОДОБИЯ СЛОЖНЫХ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ (НА МАТЕРИАЛЕ СТРОИТЕЛЬНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ)

На матеріалі будівельної термінології розглядаються особливості словотворчої семантики подібності складних прикметників. Виділені семантичні групи перших компонентів прикметників зі значенням подібності, описані греко-латинські терміноелементи, які передають семантику подібності.

Ключові слова: складні прикметники, словотворча семантика подібності.

На материале строительной терминологии рассматриваются особенности словообразовательной семантики подобия сложных прилагательных. Выделены семантические группы первых компонентов прилагательных со значением подобия, описаны греко-латинские терминологические элементы, передающих семантику подобия.

Ключевые слова: сложные прилагательные, словообразовательная семантика подобия.

On the base of construction terminology the peculiarities of word-formation similarity semantics of compound adjectives are considered. The semantic groups of adjectives' first components with similarity meaning are revealed, the term components, originated from Greek and Latin, expressing semantics of similarity are described.

Key words: compound adjectives, word-formation similarity semantics.

Сложные имена прилагательные составляют многочисленный класс слов в русском языке и занимают особое место в системе терминов. В любом научном тексте им отводится особая роль, так как акцентуация тех или иных фрагментов знания, по замечанию ученых, стимулирует употребление лексических и морфологических единиц с соответствующим значением – прилагательных и наречий.

Как известно, сложные слова создаются по определенным, установившимся в данном языке словообразовательным способам, которые не остаются неизменными – они развиваются и совершенствуются вместе с развитием языка в целом. Расширение круга словообразовательных средств является одной из важнейших причин пополнения и обогащения словарного состава языка. В последнее время вопросы о словообразовательной семантике представляют собой объект постоянного интереса ученых, и прежде всего он касается реализации определенных семантических категорий в словообразовательном значении. Так, одной из наиболее значимых для словообразования категорий является категория подобия. Анализу данной категории в лингвистике посвящен ряд работ (см., например: С.Ю. Адливанкин 1974, И. Г. Милославский 1977, И.И. Кобыш 1988, О. А. Лапшина 2006, А. В. Петров 2007 и др.), но комплексное изучение категории подобия в словообразовании до сих пор не проводилось, что и обусловило актуальность данного исследования.

Целью данной работы является рассмотрение словообразовательной семантики подобия сложных прилагательных. Исследование проводилось на базе терминологических словосочетаний подязыка строительства.

В лингвистике достаточно активно реализуются результаты исследований, описывающие многообразие проявления категории подобия на традиционных выделяемых уровнях языка: морфологическом, лексическом, словообразовательном, синтаксическом. Семантика подобия в языке является одной из наиболее значимых категорий и пронизывает все его уровни. В синтаксисе значение подобия выражается при помощи сравнительных конструкций, в лексике на основе подобия строится метафора, с подобием связана аналогия. Выражение категории подобия в синтаксисе тесно связано со словообразовательными процессами: сравнительные словосочетания соотносятся со сложными прилагательными с компонентами –*образный*, –*видный*, –*подобный* [7].

Отметим, что сложные прилагательные со вторым компонентом –*видный*, –*подобный* и –*образный* имеют прозрачную внутреннюю форму. Производные с такими компонентами в словаре чаще всего не разграничены, но, несомненно, что это различие имеет место. Так С. Ю. Адливанкин провел анализ «интуитивного толкования» данных образований в словаре Д. Н. Ушакова, где указал, что прилагательные с компонентом –*видный* наиболее часто трактуются на основе семантического компонента «похожий по виду». Компонент –*образный*, в свою очередь, трактуется как «близкий по форме», а –*подобный* часто соотносится с «похожий» [1, с. 92]. О. Денисенко считает, что слова с данными компонентами, несмотря на свою семантическую близость, представляют собой различные словообразовательные типы [4, с. 271]. По мнению А. И. Кайдаловой данные компоненты выражают одно и то же значение и различаются только по своей активности [5, с. 50].

Сложные прилагательные со вторым компонентом –*видный*, –*образный* составляют значительный пласт в исследуемой нами терминологии. Изучение подязыка строительства показало, что в семантике сложного прилагательного с компонентом –*образный* заложено значение сопоставления, первый компонент прилагательного указывает на предмет, с которым производится сравнение по виду, объему, форме, какому-либо основному признаку, присущему предмету. Были выделены следующие семантические классы первых компонентов:

- сопоставление по общему внешнему виду, форме: *вееро-*, *вилко-*, *вило-*, *волюто-*, *винто-*, *воронко-*, *долото-*, *дуго-*, *звездо-*, *зигзаго-*, *зонто-*, *игло-*, *клино-*, *колоколо-*, *кольце-*, *конусо-*, *корыто-*, *кресто-*, *куполо-*, *куско-*, *линзо-*, *лиро-*, *ложко-*, *лотко-*, *луче-*, *пило-*, *подково-*, *седло-*, *серпо-*, *сигаро-*, *сото-*, *чаше-*, *шаро-* (*вилообразная стойка*, *дугообразная трещина*, *долотообразный конец*, *лучеобразные трещины*, *шарообразный комок цемента*);

- сопоставление по сходству с растениями и плодами: *грибо-*, *листо-*, *чечевице-* (*грибообразное основание*, *листообразный орнамент*, *чечевицеобразная залежь*);

- сопоставление по признаку прозрачности, перемещения, движения жидких и газообразных и твердых тел: *волно-*, *газо-*, *гелио-*, *круго-*, *скачко-*, *толчко-* (*гелиообразное состояние*, *кругообразное движение*, *скачкообразное перемещение частиц*, *толчкообразная нагрузка*);

- сопоставление по консистенции или какому-либо другому признаку: *крошко-*, *мазе-*, *порошко-*, *тесто-* (*крошкообразный торф*, *липкое мазеобразное вещество*, *порошкообразная известь*, *тестообразная структура*);

- сопоставление по сходству с птицами, животными в целом или частью их тела: *когте-*, *рого-*, *улитко-* (*когтеобразный орнамент*, *рогообразный громоотвод*, *улиткообразное сверло*).

Результаты нашего исследования показывают, что наряду со словесными словообразовательными средствами существуют и символичные, отличительной чертой которых является их «полная условность, искусственная принятость и сознательная закреплённость» [3, с. 80]. В исследуемом нами материале символичные словообразовательные средства представлены буквенными обозначениями латинского алфавита и кириллицы, которые в составе сложного прилагательного указывают на форму, внешний вид предмета (*Г-образный столб*, *лопата с Д-образной ручкой*, *З-образная шпунтовая свая*, *ферма с двойной N-образной решеткой*, *П-образный пилон*, *крыша с S-образными скатами*, *T-образный столб*).

Широкоупотребительны сложные прилагательные с опорным компонентом –*видный* и первой основой существительного со значением «подобный тому, что названо первым компонентом» (*грушевидная зона сжатия грунта под фундаментом*, *клиновидный камень*, *каплевидная оболочка*, *килевидная арка*, *мраморовидный известняк*, *ромбовидное стекло*, *сердцевидный шабер* и др.). Подчеркнем, что сложные прилагательные с компонентом –*видный* могут быть распределены почти по тем же семантическим группам, что и с компонентом –*образный*, а именно:

- сопоставление по общему внешнему виду, форме: *гребне-*, *игло-*, *капле-*, *киле-*, *клино-*, *ковше-*, *кресто-*, *крыше-*, *пучко-*, *ромбо-*, *седло-*, *серпо-*, *сото-*, *трапецие-*, *чаше-*, *шаро-*, *целе-*, *элипсо-*, *яйце-* (*гребневидная сталь*, *игловидные кристаллы*, *клиновидная шайба*, *каплевидная оболочка*, *выстилка ромбовидными плитками*);

- сопоставление по сходству с растениями, плодами: *грибо-*, *груше-*, *древо-*, *лесо-* (*грибовидный фундамент*, *грушевидный барабан для перемешивания*, *древовидная схема*, *лесовидный сугленок*);

- сопоставление по консистенции, цветовому или какому-либо другому признаку: *инее-*, *пыле-*, *хлопье-* (*инеевидное стекло (матовое)*, *пылевидный материал/заполнитель/торф*, *хлопьевидный осадок*);

- сопоставление с твердыми телами, минералами по одному из признаков, свойственных этим предметам: *камне-*, *мраморо-*, *стекло-* (*камневидная масса*, *мраморовидный известняк*, *стекловидный песок*);

- сопоставление по сходству с птицами, животными в целом или частью их тела: *сердце-*, *рыбо-* (*сердцевидный шабер*, *рыбовидная ферма*).

Отметим также, что некоторая часть этих прилагательных имеет синонимические параллели: *опалубка плит грибовидной формы* – *грибообразное основание*, *игловидные кристаллы* – *иглообразный излом*, *клиновидный камень* – *клинообразный камень*, *крестовидный теплообменник* – *крестообразный столб*, *седловидная опора* – *седлообразная форма*, *серповидная стропильная ферма* – *серпообразный профиль*, *сотовидный картон* – *сотообразная структура*, *чашевидное коробление* – *чашеобразная осадка*, *шаровидная баба* – *шарообразный тройник*. Большая часть сложных прилагатель-

ных с компонентом *-видный* и *-образный* не имеют синонимических пар, отсутствие соответствий объясняется прежде всего употреблением этих прилагательных в специально-терминологическом значении и спецификой терминологии строительства.

Особый интерес представляют сложные прилагательные со связанными первыми компонентами *гомо-*, *гетеро-*, *изо-*, *квази-*, *лже-* (*ложно-*), *псевдо-*, *мета-*, *экви-* [9, с. 99–103]. Подобные компоненты, примыкающие к опорному лексически самостоятельному слову, до сих пор не получили в научной литературе однозначного определения. Их называют «прилагательными морфемами» (В. В. Виноградов), «лексико-морфемами» (С. И. Ожегов), «полупрефиксами» (М. Д. Степанова), «префиксоидами» (Н. М. Шанский, Л. А. Капанадзе), «препозитивными блоками» (В. В. Акуленко), «афиксоидами» (Т. Л. Канделаки), «аффиксами» (Д. С. Лотте) (цит. по: [8, с. 5]). Г. А. Стахеев в своей диссертационной работе, посвященной исследованию подобных образований использует термин «аналиты». Специфика аналитов, по мнению автора, заключается в их свободной сочетаемости, то есть способности входить в практически бесконечное количество сочетаний с различными словами способными употребляться самостоятельно [8, с. 6–7]. Эту точку зрения разделяют исследователи, которые относят такие терминологические элементы, как *авто-*, *электро-* и др., к классу аналитических прилагательных (см., например: Канделаки 1965; Панов 1971; Панов 1999; Ким 2006 и др.). А. Бранднер, в свою очередь, о заимствованиях типа *теле-*, *радио-*, *фото-*, *аэро-*, *гео-*, *гидро-*, *электро-*, *гелио-* пишет: «Это корневые заимствованные элементы, получившие в языке самостоятельное функционирование. Их семантическая и фонетическая самостоятельность слишком велика. Однако полной самостоятельности эти единицы не имеют: они не могут относительно свободно перемещаться в предложении» [2, с. 252].

В терминопле строительства были выявлены сложные прилагательные, в качестве первых компонентов которых выступают связанные компоненты, передающие семантику подобия: *гомо-* характеризует полное сходство, однородность, единство, идентичность по существу (гомология) в отличие от сходства по форме (аналогия) (*гомометрическая* складка, *гомометрическая проекция*, *гомометрическое равновесие*); *изо-* в значении «равный», «одинаковый», «подобный», употребляется для обозначения подобия, сходства (*изометрический чертеж*, *теплота изотермического сжатия*, *изотермический разрез*, *изотермическая складка*, *изотермический регулятор*, *изостатическое давление*); *мета-* обозначает уровень описания какого-нибудь объекта или системы высшего по отношению к предыдущему описанию, а также равенство или сходство каких-л. частей целого (*метацентрическая высота*; *метаандезитный облицовочный камень*); *экви-* в значении «равный» (*эквипотенциальная поверхность*)

В отдельную группу были отнесены прилагательные с компонентами, семантика которых выражает ложность, мнимость, фиктивность, неистинность. К таким компонентам относятся: *гетеро-* в значении «другой», «разный», противоположное значению *гомо-* (*гетерохромный*, *гетерогенный*, *гетероциклические колебания*); *квази-* в значении «мнимый», «ложный», «ненастоящий» (*квазипрямолинейная диаграмма напряжений*; *квазинепрерывная среда*, *квазистационарный прибор*) *лже-* (*ложно-*) вносит значение «мнимый», «ложный», похожий на что-либо по внешним признакам (*ложноклассическая архитектура*, *ложноготический стиль*), *псевдо-* вносит значение «мнимый», «ложный» (*псевдо-акустические данные*). Как отмечает Лапшина О. А., компоненты *лже-*, *квази-*, *псевдо-* в сфере терминологии передают значение подобия. Префиксоиды *лже-* и *ложно-* представляют собой кальку элемента *псевдо-* и сообщают производному слову значение «похожий по внешним признакам». Они имеют все более расширяющийся круг применения, что связано с интернационализацией научной терминологии. [6, с. 115].

Очевидно, что для терминологии строительства характерно широкое использование, как правило, греко-латинских терминологических элементов. Термины, созданные с участием этих терминологических элементов, целесообразны по многим своим качествам: их легко оградить от полисемии, так как большинство терминологических элементов в настоящее время, когда эти языки стали мертвыми, однозначно выражают определенные значения. По мнению В. П. Даниленко, «они не вызывают ложных ассоциаций, так как не мотивируют терминологическое наименование, а «расшифровывают» именуемые понятия посредством значения составляющих терминологических элементов» [3, с. 81–82]. Даже не будучи специалистом в конкретной области знания, зная семантику греко-латинских терминологических элементов, можно ориентировочно «прочитать» значение термина.

Таким образом, можно сделать следующие выводы. Широкое использование в языке сложных слов со вторыми компонентами – *видный*, *-образный*, а также первыми компонентами, созданными на основе греко-латинских элементов, обусловлено, на наш взгляд, их словообразовательными возможностями, которые практически структурно не ограничены – путем простого присоединения данных терминологических элементов легко создаются новые наименования не только в подязыке строительства, но и во многих других отраслевых терминологиях.

Литература:

1. Адливанкин С. Ю. Из истории прилагательных подобия в русском языке / С. Ю. Адливанкин // Проблемы структуры слова и предложения. – Пермь, 1974. – С. 88–93.
2. К некоторым сдвигам на морфологическом уровне современного русского языка / А. Бранднер // Русское слово в мировой культуре : Материалы X Конгресса МАПРЯЛ. Спб., 30 июня – 5 июля 2003. Русский текст и русский дискурс. – Спб. : Политехника, 2003. – С. 247–255.
3. Даниленко В. П. О терминологическом словообразовании / В. П. Даниленко // Вопросы языкознания. – 1973. – № 4. – С. 76–85.
4. Денисенко О. Словообразовательная структура сложных имен прилагательных русской анатомической терминологии / О. Денисенко // Актуальные проблемы русского словообразования. – Ташкент, 1975. – С. 272–276.
5. Кайдалова А. И. К вопросу о грамматических особенностях сложных прилагательных / А. И. Кайдалова // Вестник Московского университета. – № 5. – 1963. – С. 48–58.
6. Лапшина О. А. Словообразовательная семантика подобия в современном русском языке / О. А. Лапшина // Культура народов Причерноморья. – № 94. – 2006. – С. 112–116.
7. Рябова Н. Ю. Об особенностях соотношения производного и коррелятивного ему словосочетания / Н. Ю. Рябова // Словообразование и номинативная деривация в славянских языках. Ч. 1. – Гродно, 1989. – С. 177–179.
8. Стахеев Г. А. Аналиты и образования с ними в современном русском литературном языке (вопросы чистого сложения): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук / Г. А. Стахеев. – Л., 1973. – 16 с.
9. Щеглова Т. Е. Терминологические словосочетания со сложным адъективом: Структурно-семантический и когнитивный аспекты (на материале подязыка строительства): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02 / Щеглова Татьяна Евгеньевна. – Д., 2008. – 257 с.

Л. В. Юрса,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

КОДИФІКАЦІЯ БАЧВАНСЬКО-СРИМСЬКОЇ ГОВІРКИ У ПРАЦЯХ МОВОЗНАВЦІВ

Стаття подає відомості про бачвансько-сримську говірку. Розглянуто праці мовознавців, які займаються питаннями кодифікації бачвансько-сримської говірки. Звернуто увагу на походження та кодифікацію бачвансько-сримської говірки. Проведено аналіз праць, які присвячені бачвансько-сримській говірці.

Ключові слова: бачвансько-сримська говірка, руська мова, лінгвістика.

Статья подает сведения о бачванско-сримском говоре. Рассмотрены работы языковедов, занимающихся вопросами кодификации бачванско-сримского говора. Обращено внимание на происхождение и кодификацию бачванско-сримского говора. Проведен анализ работ, посвященных бачванско-сримскому говору.

Ключевые слова: бачванско-сримский говор, русская речь, лингвистика.

The article gives information about bachvansko-srymsku dialect. Considerated works of linguists dealing codification bachvansko-srymsku dialect. Attention is paid to the origin and codification bachvansko-srymsku dialect. The analysis of works devoted bachvansko-srymsku dialect. Posted name works on bachvansko-srymsku dialect. Mentioned localities where originated bachvansko-srymsku dialect.

Key words: bachvansko-srymsku dialect, Russian Language, linguistics.

Бачванська говірка – це варіант української літературної мови із багатьма словацькими, польськими, угорськими, німецькими та сербськими запозиченнями.

Проблемою опису бачванської говірки та її кодифікації займалися такі науковці, як : В. Гнатюк, Г. Костельник, М. Кочіш, О. Горбач, Ч. Бідвел, Г. Надь. Лексика бачванців опрацьована незначною мірою. Зокрема, наглядним є словничок В. Гнатюка, який доданий до збірки етнографічних матеріалів Р. Керестура та Коцура [3]. Історія та порівняльний аналіз бачванської говірки подано у праці Олексі Горбача «Розвоєві тенденції літературної мови бачвансько-сримських українців (русинів)» [9, с. 310].

Олекса Горбач зазначає, що він здійснив систематичні записи бачванської лексики в 1953 році в Р. Керестурі, 1955 р. в Керестурі й Беркасові, у 1967 – у Вербасі. Науковець порівняв свої записи із матеріалами Словничка Володимира Гнатюка і зазначив, що бачванська лексика зазнала помітних змін, зокрема щодо позичень з угорської, сербохорватської, німецької й української мов. Велике число угризмів уже забулося (вирази з політично-адміністративної й абстрактної лексики). Змінився й склад сербізмів. Від часу Гнатюкових записів керестурська говірка перейняла функцію літературної мови, і ця мова стала й собі впливати через пресу, радіо, школу на лексику, зокрема адміністративну, абстрактну й термінологічну бачванської говірки : яскраві сербізми разили й їх замінювано новими утвореннями калькового характеру. З мови релігійного культу й учительської інтелігенції перейнято чимало виразних українізмів, крім радніших українських церковнослов'янізмів [9, с. 311]. Зрозуміло, що у лексиці бачванців чимала кількість запозичень. Це стало наслідком різних історичних змін, які видозмінювали геополітичну ситуацію переселенців із їхніх етнічних земель. Адже чимала кількість запозичень проникла у говірку бачванців ще на території Карпат, зокрема германізми, угризми, румунізми. Після переселення – сербізми, хорватизми та ін.

Одним із перших кодифікаторів бачвансько-сримської говірки як варіанту української літературної мови був видатний український мовознавець, фольклорист – Володимир Гнатюк.

У 1897 році Володимир Гнатюк провів тривалу фольклорну експедицію на території Бачки. Тут він записав, а згодом опублікував 430 текстів народних пісень, 220 оповідань, народне весілля, а також низку анекдотів. Ще в студентські роки Володимир Гнатюк зацікавився фольклором лемків, які проживали на території південних схилів Карпат.

У 1897 році Володимир Гнатюк видає першу книжку шеститомного видання «Етнографічні матеріали з Угорської Русі». Опублікував ряд праць, які присвячені югославським русинам, зокрема : «Руські в Бачці» (1898), «Русини Пряшівської єпархії і їх говори» (1900), «Словаки чи русини?» (1901). У 1898 році світ побачила праця «Руські села в Бачці (в Полудневій Угорщині)»; 1922 – «Чи закарпатські українці автохтони?» та ін.

У одній із своїх праць – «Словаки чи русини?» (у першій її частині), В. Гнатюк полемізує із російським лінгвістом О. Соболевським та чеським – Я. Пастернаком, які твердили, що мова західних русинів, які проживають у Бачці не є говіркою української мови, а – словацької. «Обоє вони, – за словами Миколи Мушинки, – перерахували цілий ряд філологічних ознак говірки бачванських русинів, характерних для словацької мови і на цій підставі дійшли до висновку, що населення, яке цією мовою користується, повинно бути зараховане до словацького народу» [8, с. 152].

Продовжувачем праці Володимира Гнатюка став Гавриїл Костельник, який у 1904 році опублікував рідною говіркою поетичну збірку «З мойого валала» («З мого села»), а в 1923 році Гавриїл Костельник видав першу «Граматику бачванско-рускей бешеди».

Засновник літературної бачвансько-русинської мови Г. Костельник підкреслював, що бачвансько-сримські діалекти є говором української мови та закликав співвітчизників вивчати «кніжкови язык» (тобто літературну українську мову), а також зближуватися з нею на письмі. У нарисах «Дзе спада наша бешеда» (1922 р.) і «Наша бешеда» (1937 р.) Г. Костельник порушує питання глотогенезу мови руснаків Югославії, доводить, що бачванська руска бешеда – це діалект української мови, який зазнав впливів з боку польської та словацької мов.

Однією із перших спроб на ниві україністики є реферат Гавриїла Костельника на тему : «Шевченко з релігійно-етичного становища», який він прочитав у духовній семінарії в 1909 році, а опублікований у журналі «Нива» у 1910 році.

Ще за молодих років Костельник пробував себе в драматургії. І написав, що дуже важливо, саме бачванською говіркою п'єсу «Гу Христові», яка була опублікована у Керестурі в 1923 році, а згодом її переклали українською мовою як сценічну п'єсу для дітей, під назвою «До Віфлеєму», яка була видана у Львові у 1925 році.

Необхідно зазначити, що оповідання та вірші Гавриїла Костельника, написані бачванським варіантом української літературної мови, насажені патріотичним духом, а поезія «Станьце, браца мойо!» – стала національним гімном бачванських українців.

У 1945 році надрукував книгу «Апостол Петро та римські папи, або догматичні основи папства».

Вагомий внесок здійснив Гавриїл Костельник в українське мовознавство. Зокрема він автор таких праць як: *нарис «Дзе спада наша бешеда»* (1922), *«Граматыка бачванско-рускей бешеди»* (1923), *«Яка наша народна назва?»* (1924), *«Чом сом постал Українец?»* (1935), *«Наша бешеда»* (1937).

«Граматыка бачванско-рускей бешеди» Гавриїла Костельника є вагомим внеском в українське мовознавство, адже в ній розглянуто проблеми морфології, синтаксису руської, а, власне, української літературної мови, кодифіковано графічну систему та визначено основні принципи орфографії. Окремі розділи Граматики присвячені проблемам фонетики, словотворення та лексикології руської мови. Як зазначає проф. Л. Белей, погляди Костельника базувались на збереженні мовно-літературної єдності через соборність українців-русинів [5, с. 122].

Як зазначає Олекса Горбач говірка бачвансько-сримських українців у Югославії перехідно-мішана східнословачько-українська, принесена у Войводіну ще з 1740-х рр. першими переселенцями на державні землі в селах Руський Керестур (1746), Коцура (1765) й Новому Саді (1784) з Боршодського, Абауйського й Шаришського комітатів [9, с. 309].

За словами Л. Белей, «сучасні бачвансько-сримські говірки походять південнолемківського діалектного ареалу, що, як відомо, є регіоном інтенсивних україно-польсько-словацьких міжмовних контактів і що безпосередньо позначилося не лише на лексичному складі, а й на фонетичній структурі та граматичній будові бачвансько-сримських говірок» [2, с. 42–48].

Найбільше запозичень у бачвано-сримську говірку із території Карпат, яка багата словацькою та лемківсько-українською лексикою. Це й зрозуміло, адже саме з цього регіону відбулись перші переселення до Бачки та Сриму.

У Югославії та Хорватії компактно проживають українські емігранти, які переселялись із українських земель на Балкани протягом 19 – 18 ст. і, відповідно, їхня українська говірка почала функціонувати на території Бачки, Славонії, Сриму. На думку Л. О. Белей «русинська мова – це перехідна українська говірка із значними східнословачькими впливами, перенесена на балканські землі сучасними переселенцями із західноукраїнських етнічних теренів» [6, с. 527].

Як зазначає Олекса Горбач говірка бачвансько-сримських українців у Югославії перехідно-мішана східнословачько-українська, принесена у Войводіну ще з 1740-х рр. першими переселенцями на державні землі в селах Руський Керестур (1746), Коцура (1765) й Новому Саді (1784) з Боршодського, Абауйського й Шаришського комітатів [9, с.309].

Лексика бачванців усіяна чималою кількістю запозичень. Зокрема, як зазначає Олекса Горбач, чимала їх кількість проникла ще в Карпатах (германізми, румунізми, угризми), інші знову ж після переселення в Бачку й Срім (сербохорватизми, угризми, германізми) [9, с. 319–320].

За словами Л. Белей, «сучасні бачвансько-сримські говірки походять південнолемківського діалектного ареалу, що, як відомо, є регіоном інтенсивних україно-польсько-словацьких міжмовних контактів і що безпосередньо позначилося не лише на лексичному складі, а й на фонетичній структурі та граматичній будові бачвансько-сримських говірок» [2, с. 42–48]. Найбільше запозичень у бачвано-сримську говірку із території Карпат, яка багата словацькою та лемківсько-українською лексикою. Це й зрозуміло, адже саме з цього регіону відбулись перші переселення до Бачки та Сриму.

На думку мовознавця Йосипа Дзєндзелівського, сучасна мова бачванських русинів-українців «уже не є прямим продовженням південнолемківської діалектної зони. Тепер це принципово нова якість, що протягом чверті тисячоліття विकристалізувалася в специфічних умовах активної мовної інтерференції» [4, с. 7].

На думку Олександра Дуличенка, що історія становлення літературної мови, якою послуговуються русини Югославії, залишається складною і достеменно не розкритою [1, с. 36].

Відомий мовознавець, перекладач, поет, педагог – Гавриїл Надь довів, що руснаки Югославії – це частина українського народу, а їхня мова – «руска бешеда» – розвинулася на ґрунті українських говірок Карпат [7, с. 359]. Гавриїл Надь є одним із фундаторів бачванського говору як варіанту української літературної мови. Він написав ряд праць, які присвячені рідній мові, а також методіку її викладання. Зокрема це такі праці, як : «З нашого правопису» (1950), яка ввійшла до книги «Лінгвістичні статі й розправи» (1983).

У праці «Прилоги до історії руського язика» (1988) провів дослідження щодо історії руської мови. Чимало досліджень Надя були опубліковані в «Антології руської поезії» – Новий Сад, 1984. Також Гавриїл Надь знаний і як перекладач, зокрема художніх творів їх сербської, хорватської та російської мов. Автор віршів : «Літній вечір у полі», «Пісня», «Чуєте, браття».

У 2007 році побачила світ праця Янко Рамача «Руснаци у Южней Угорскей (1745 – 1918)». За словами Рамача найбільш суттєвою підставою переселення русинів із Закарпаття та Галичини до Южней Угорскей були сааме соціально-економічні причини.

Ще одним доробком у ідентифікації русинів Югославії стала монографія Олега Румянцева [10]. Автор піддає аналізу громади русинів Бачки та Сриму, а також Боснії та Славонії. Торкається питань їхньої етнічної приналежності. Кожна з закарпатських говірок має десятки локальних специфічних системних фонетичних та морфологічних рис, сотні лексичних особливостей. Практично кожне місцеве діалектне явище має своє продовження чи повторення в сусідніх або близьких українських говорах Галичини, Буковини та в інших говорах української мови.

Ідентифікація бачвансько-сримської говірки є предметом дослідження та лінгвістичних суперечок. Одні науковці вважають її перехідним варіантом із вагомими вкрапленнями східнослов'янських мовних явищ, і відносять її до східнослов'янської групи мов. Інші ж науковці вважають бачвансько-сримську говірку варіантом західнослов'янської групи мов, через свою близькість до словацької мови. А ще ряд науковців вважають бачвансько-сримську говірку особливою окремішньою мовою.

Література:

1. Александр Дуличенко Предыстория литературного языка русин Югославии (Наброски к перспективной проблеме) / Александр Дуличенко. – С. 36.
2. Белей Любомир Українці й українська мова на Балканах (Сербія, Хорватія, Боснія і Герцеговина) / Любомир Белей // Дивослово. – 2008. – № 8. – С. 42–48.
3. Гнатюк В. Словарь менше зрозумілих виразів. / Володимир Гнатюк // Етнографічні матеріали з Угорської Руси. Етнографічний збірник. – Львів. – 1911.
4. Дзєндзелівський Йосип Мова бачванців як засіб датування явищ лемківського діалекту / Йосип Дзєндзелівський // Руснаци. Русини 1745–1995. – С. 7.
5. Л. Белей Гавриїл Костельник як творець бачвансько-сримського варіанта української літературної мови / Л. Белей // Гавриїл Костельник на тлі доби: пошук істини: Збірник наукових праць. – Львів – Ужгород : Гражда, 2007. – С. 122.
6. Белей Л. О. Надь Гавриїл / Л. О. Белей // Енциклопедія. Українська мова. – С. 359.

7. Белей Л. О. Русинська мова в Югославії та Хорватії // Л. О. Белей // Українська мова. Енциклопедія. – Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. – С. 527.
8. Мушинка М. Володимир Гнатюк. Життя та його діяльність в галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства / Микола Мушинка // Записки наукового товариства ім. Шевченка. Праці філологічної секції. – Т. 207. – С. 152.
9. Олекса Горбач Лексика говірки бачвансько-срімських українців / Олекса Горбач // Науковий збірник музею української культури в Свиднику. – № 4. – Кн. 1. – 1969. – С. 320.
10. Румянцев Олег Є. Питання національної ідентичності русинів і українців Югославії (1918 – 1991) / Олег Румянцев // Монографія. – 523 с.

УДК 821.161.2

О. В. Якименко,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

РОМАНТИЧНО-СЕНТИМЕНТАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОВІСТІ «ЧЕБРЕЦЬ-ЗІЛЛЯ» НАТАЛІ РОМАНОВИЧ-ТКАЧЕНКО

У статті розглянуто стилеві особливості повісті «Чебрець-зілля» Наталі Романович-Ткаченко. З'ясовано місце романтизму й сентименталізму в художньому світі повісті. Окреслено проблемно-тематичні виміри твору. Виявлено особливості характеротворення.

Ключові слова: романтизм, сентименталізм, повість, герой, пророк.

В статье рассмотрены стилевые особенности повести «Чабрец-зелье» Наталии Романович-Ткаченко. Выяснено место романтизма и сентиментализма в художественном мире повести. Определены проблемно-тематические параметры произведения. Выявлены особенности создания характеров.

Ключевые слова: романтизм, сентиментализм, повесть, герой, пророк.

The article considers the stylistic features of the story «Chabrets-zillya» by Natalia Romanovitch-Tkachenko. The place of romanticism and sentimentalism in the artistic world of story is found out. The problem-thematic parameters of the work are outlined. The features of character creation are exposed.

Keywords: romanticism, sentimentalism, story, hero, prophet.

Останнім часом з'явилося чимало праць з історії українського письменства 20-х років ХХ ст. Маємо дослідження таких учених, як Ю. Ковалів «Історія української літератури кінець ХІХ – початок ХХІ ст.» (2014), В. Кузьменко «Історія української літератури. ХХ – поч. ХХІ ст.» (2013), О. Романенко «Людина і світ в українській літературі доби Розстріляного відродження» (2006), О. Гудзенко «Романтичні засади української драматургії 20-х років ХХ століття (І. Дніпровський, Я. Мамонтов, М. Куліш)» (2002), С. Журба «Художній світ української імпресіоністичної повісті 20-х років ХХ століття» (2000), В. Агеева «Українська імпресіоністична проза» (1994) та ін. Як бачимо, автори досліджують історію вітчизняного письменства в різних ракурсах.

Проза Наталі Романович-Ткаченко – цікава й маловивчена сторінка літературного процесу початку ХХ ст. Зокрема, це стосується і повістей, що визначає актуальність цього дослідження.

Метою даної статті є визначення романтично-сентиментальних доміант повісті «Чебрець-зілля» Н. Романович-Ткаченко. Для цього необхідно вирішити ряд завдань: з'ясувати особливості стилєвої моделі романтизму й сентименталізму повісті «Чебрець-зілля», визначити її проблемно-тематичний діапазон, окреслити специфіку моделювання образу героя. Об'єктом дослідження обрано повість «Чебрець-зілля» Н. Романович-Ткаченко. Предметом – стилєві особливості повісті письменниці.

Даючи характеристику добі 20-х років ХХ ст., О. Гудзенко зазначає: «У цей період, особливо на початку громадянської війни, література, мистецтво, театр часто зображували боротьбу Червоної армії в ореолі революційної романтики. Червона армія, оповита таємничими міражами, втрачала свої реальні обриси і виступала як стихійна сила для подолання якихось космічних перешкод, які повстають проти революції» [2, с. 6]. Події повісті «Чебрець-зілля» (1927) відбуваються упродовж перших пореволюційних років. Авторка часом завуальовано, а часом прозора натякає на політичну ситуацію в Україні, показує перші паростки зародження партійної номенклатури. Зокрема, багато уваги приділено дослідженню нової суспільної психології.

Н. Романович-Ткаченко надає повісті виразного лірико-романтичного спрямування. У творі розроблений романтичний мотив про цілюще чебрець-зілля, «чарівний дух землі» [10, с. 213]. В його основі – народнопісенний мотив про незвичайне чебрець-зілля як символ материного благословення і чудодійний оберіг від зла. Образно чебрець – це «цвіт душі» героїв, це те прекрасне, що вони привносять у світ: «Люди так, як те зілля в полі: є материнка, є розмай-зілля, є чебрець-зілля і разом з тим будяки різні, бур'яни. [...] Чебрець-зілля воно таке: непомітне наче в траві, а пахуче, а цілюще. Од його голова така свіжа, як змиєш, воно так – як обвіє пахощами людину, то аж легко на голову...

А дурмани оті задушливі... а будяки колючі» [10, с. 212]. За таким же полярним принципом письменниця розподіляє героїв – «чебрець» і «бур'яни», позитивних і негативних. Н. Романович-Ткаченко продовжує лінію ліричних повістей М. Івченка, не дарма М. Могилянський співвідносив цих письменників за типом світловідчуття. Як зауважила С. Журба, герої повістей 20-х років – «романтики, мрійники, пасивні спостерігачі життя. Вони не борці, а виснажені війною та внутрішніми боріннями, прагнуть мирної праці і душевного спокою» [4, с. 40]. Знайомлячи з головною героїнею, авторка вдається до влучного порівняння: «Вона стояла немов втілена скорбота цілого краю, що вже знесилився у війнах, що вже прагне будувати» [10, с. 165].

Ада і Ганка уособлюють нове революційне жіноцтво. У драматичному етюді «Вітри жовтневі» письменниця вже зверталася до образу сестри милосердя, яка перевтілюється в революціонерку. Схожі метаморфози відбуваються і з Адою. На початку повісті згадується, що вона була сестрою на фронті, у мирний же час – це ідеальне втілення жінки-комуністки. Ця героїня представляє верству революційної інтелігенції. Захоплення в юності соціалізмом переросло в професійне покликання, заради якого вона навіть покинула навчання в консерваторії. Натомість Ганка – селянка, яка перейнялася комуністичними ідеями. Жіночі характери у творах 20-х років відзначаються від своїх попередниць більшою рішучістю, твердістю, але в поєднанні з тією самою ліричною жіночністю. Навіть портрети героїнь схожі: Ада «мовчазна, стримана

й працювати», працює «суворо й діловито», «міцно стиснувши прекрасні тонкі уста» [10, с. 161]; Ганка «суворо стиснуті уста, так запитливо дивляться очі. Тонка, струнка постать, як завжди наперед поривається» [10, с. 186].

У повісті авторка продовжує розмірковувати про «родинне вогнище». Кожна героїня виявляє своє бачення материнства, шлюбу і ролі чоловіка в ньому. «Жінка – творчина життя. І раба його. Від печі до пелюшок, від пелюшок до ліжка – ненастанний танок на місці, поміж чотирьох стін. Носи, роди, годуй, вари, пери... цілуй і знов носи, знов роди... і більш нічого не смій... Як за кам'яною стіною...» [10, с. 229], – іронічно заявляє очільниця жінвідділу Рахіль. З одного боку, героїні відкрито говорять про приниження жінок, шукають шляхи вирішення; з іншого – авторка дає зрозуміти, що в радянській республіці майже нічого не змінилося: «Пишеш, пишеш [...] а доля жіноча та сама, хоч вже «революції рік п'ятий», а не історичне печерне життя. Кому жінка напише? Кому поскаржиться? Хто її послухає, як навколо все чоловіки? Вся влада в чоловічих руках» [10, с. 218]. Письменниця показує, що навіть у стінах зразкової, на перший погляд, комуні і партшколи – море жіночого горя.

Повість насичена сентиментальним пафосом, у ній змальовано низку шляхетних, мрійливих, ідеальних героїв з простолоду, здатних до глибоких переживань і рефлексій. Сучасні письменниці критики закидали їй надмірну ідеалізацію героїв. Як зауважив В. Покальчук, «Всіх їх авторка малює лише одною фарбою, – або білою, або чорною, і тому одні з них – Андрій, Івась, Рахіль, сюди-ж належить і Ада, надто вже ідеальні і щось мають в собі «не от мира сего» (це за метафоричним виразом авторки є «чебрець-зілля») другі-ж – Возняк, Лапин, Лія – негідники.

Оці ідеальні постаті, коли-б від них відкинути етикетки комуністів, нічим не різнилися-б від інтелігентів Грінченківського типу; вони не хто інший, як культурні евідники українського передреволюційного села» [8, с. 174]. І критик, безумовно, має рацію, адже герої схильні до надмірної емоційності і є втіленням моралі і взаємоповаги. Андрій Іваненко шанує прагнення Ади до творчої праці, цілковито підкоряється волі дружини, навіть відмовляється від спільного проживання, щоб не відбирати у неї години, призначені для занять музикою; покійно чекає на час, коли його покличуть. Івась Верещак змальований ідеальним комуністом, вірним лицарем, однолюбом: «Казав батькові її [...], що в школі Ганки ніхто не зачепить, і він, Іван, її охоронятиме від усього лихого. Значить і собі він пообіцяв це – й виконає. Що ж що любляться, що мріють одружитися? Ще не пора. Він і сам вважає, що як любить її, то й не повинен зачіпати її тепер. Вона ще вчиться, хай раніш на шлях свого життя твердо стане обома ногами... А то легко долю дівчині звінечити для своєї втіхи. *Комуністів так не годиться*. Любить її... як він її любить» [10, с. 239]. Відповідно до засад сентименталізму, в образі Івася авторка підкреслила здібність простої людини, колишнього селянина, до тонких, чуттєвих переживань: «Це Івась... що і одної, любові, не займав, чекав слушного часу... Стриманий, аскетичний Івась, що жертвою свого аскетизму впав» [10, с. 261]. Не витримавши докорів сумління через зраду коханій, Верещак накладає на себе руки. У цьому образі письменниця поєднала сентиментальну чутливість і монолітність комуністичних переконань. Ідеологічна правдивість і фізичний (по відношенню до жінок) аскетизм вирізняв Івася від решти: «Думав так, як Скворода, – ходити світами та говорити з людьми. Своє їм повчати... а найбільше від них учитися. І так жити між небом та землею...» [10, с. 245]. Втративши цноту, він позбавився ореолу ідеальної людини, виявився не адаптованим до подальшого життя.

Повість прикметна, передусім, своїм романтичним пафосом. Розглядаючи структурні компоненти романтичних творів, М. Наєнко зауважує, що прозаїки завжди предметніші у своєму художньому мисленні, вони «прагнули розкрити зміст мас через конкретні дії певних груп людей, зорганізованих колективів» [7, с. 156]. У Н. Романович-Ткаченко це керівництво і курсанти партшколи. Дослідник, на прикладі новели Г. Косинки «На золотих богів», виокремлює, зокрема, такі романтичні риси творів, як принцип бінарного протиставлення героїв, використання двох типів письма (імпресіоністські описи-враження і переважно безособові полілози) [7, с. 157]. Ці прикмети притаманні й повісті Н. Романович-Ткаченко, хіба що місце безособових полілогів заступила гумористично-сатирична тональність. Час і місце дії постають дуже узагальнено. Їх читач може визначити з контексту (вже «революції рік п'ятий» [10, с. 218], з натяків авторки).

Романтичний мотив у повісті виникає через розкриття психології індивідуалізованого героя, через протистояння людини і суспільства. Радянська дійсність постає як ворожа творчій особистості, якою є головний герой політком Андрій Іваненко. Він щиро вірить у революційні ідеали й скеровує свою діяльність на підготовку кадрів ідейних (духовних) провідників, якими мають стати курсанти партшколи.

Загальною тональністю колективного естетичного руху до оновлення, наявного у 20-ті роки, на думку О. Гудзенко, є «романтична скерованість у майбутнє, намагання передбачити це майбутнє, «прочитати» його орієнтири, зашифровані в системі символічного, очима новітнього пророка» [3, с. 10]. Герой повісті обирає шлях активного впровадження ідеального, вимріяного ним світу. Політком – ідеологічний керманіч, носій нового типу світогляду – комуністичного. Цим образом авторка продовжує ряд типів новітніх пророків: Сава Крилатий («Тумани»), Марко («Марко і Мара»). У сні-видінні Андрія переплітаються реальне та уявне, це своєрідне віщування неминучої перемоги: «Біла хмаринка несе його далі... Ось внизу хати – село. Звідти люди руки простягають. Хмаринка сідає нижче, він бачить їх; це з Камінців – дядьки, парубки, молодіці кричать: «Ми до вас, ми вам віримо, бо ви вже на небі. Кажіть же нам звідти своє слово!» *І Андрій заснівав*. А ось хмаринка далі. Тут село-фабрика посеред степу. І чебрець – навколо фабрики стелеться. *Андрій дужче сніває*» [10, с. 203]. Авторка створює ілюзорні образи пророка та своєрідної «загірної комуні», що відповідало естетичним вимогам того часу.

«Духовне становлення героя революційної прози, – на думку О. Романенко, – це створення нової цілісності буття та людини, оскільки старий світ, як і його моральні установки, зруйновано. Причому кожен автор створює власну концепцію людини, на якій ґрунтуються стильові, ідейні особливості його творів. В духовному поступі мистецтва 20-х рр. письменники вбачали «творення нової культури», зміну свідомості усєї своєї епохи, «перероблення й перевстановлення всього старого світу, всіх психоідеологічних і психофізичних особливостей і якостей людини й суспільства» [9, с. 17]. Андрій, Івась, Ада, Ганка уособлюють зміни у сфері сучасного їм духу, вони є продовженням пануючого в прозі 20-х років позитивного «типу монолітного більшовика, що своє індивідуальне життя підпорядковує соціальним інтересам» [6, с. 208].

Як і в будь-якого лідера, у Андрія є як прихильники, так і вороги. Більшість курсантів і викладачів готові йти за своїм керманічем, він для них зразок до наслідування. Але в той же час Андрій – трагічний герой. Возняк, Макуха через інтриги і доноси домагаються публічного розгляду помилок, допущених керівництвом партшколи. Спеціальна комісія парткомітету, надіслана з центру, не виявляє порушень. Перевіряючи усвідомлюють, що це провокація, але виносять ухвалу не на користь Андрія, щоб забезпечити себе в майбутньому від можливих чисток:

– Ну, дивись, Алферів, виходить треба міняти резолюцію.

– Д-да, виходить... Підвів зав сам себе... ота ладанка, зілля, не підходяща справа комуністів. А шкода, – парень годящий...

– А ти, Матвій? Твоя думка як голови!

– Та й я так, неподходяща. Так і смали. *А то й нас підведуть під релігійний дурман*: знали про ладанку і не реагували, значить самі релігійні... [10, с. 271]. Андрій – перша жертва нової влади, яка заради власного утвердження приносить у жертву своїх найвірніших прибічників. Таким чином вони забезпечують собі алібі на майбутнє. Герой повісті виступає в ролі зрадженого пророка.

У тексті зринають натяки на чистки в партії. Устами відступника і (як можна зрозуміти з контексту) майбутнього чекіста Макухи авторка попереджає про майбутні репресії: «Знаєш, я у військову партшколу йду учитися. *Будемо діла крутити...*» [10, с. 268]; і про можливість безкарно мститися ворогам: «Ось покажу тобі [...] А твого любого зава виведу на чисту воду. Так виведу, що *вичистять його*» [10, с. 268]. Отже, повість Н. Романович-Ткаченко органічно вписується в контекст «пророчих» творів 20-х років.

«Пророчими з часом виявилися прості, але на диво прозорливі фрази, на перший погляд, малозначущі репліки, вкладені авторами-романтиками в уста своїх героїв. У них – вся біль і гіркота, що опановує людиною в результаті осмислення і усвідомлення всіх втрат як наслідок так званих перемог і розуміння, що все, що сталося, – це тільки початок якоїсь велетенської трагедії, і, вужче, трагедії їх власного роду, народу [...]. Болючі пророчі рефлексії, тонке споглядання світу, глибокі обсервовані висновки розширюють ефект пророчої візії до своєїрідної картини світу «сьогодні – в завтра», яка рідко дає неправдиві свідчення, бо базується на безпомилковому – сприйнятті й вчужанні людини у сьогодення» [2, с. 456]. Н. Романович-Ткаченко у своїх творах передбачила неминучі репресії радянської влади проти тих, хто у свій час допомагав їй здобути.

Отже, у повісті «Чебрець-зілля» письменниця творчо осмислила і відтворила події перших років становлення радянської влади в Україні. Авторка відобразила руйнування старого світу, зміни в свідомості людини і соціуму. Повість належить до «пророчих» творів, адже в ній виявляється авторська оцінка подій, звучить пересторога і передбачення неминучих репресій. «Чебрець-зілля» насичене сентиментальним і романтичним пафосом, у ньому змальовано низку шляхетних, мрійливих, ідеальних героїв з простолюду, здатних до глибоких переживань і рефлексій. Романтичний мотив у повісті виникає через розкриття психології індивідуалізованого героя, через протистояння людини і суспільства.

Література:

1. Агеєва В. П. Українська імпресіоністична проза / В. П. Агеєва – К., 1994. – 158 с.
2. Гудзенко О. Конфлікт «Людина – стихія» і його літературне розв'язання / О. Гудзенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2007. – Вип. 18. – С. 5–8. – (Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика)
3. Гудзенко О. П. Романтичні засади української драматургії 20-х років ХХ століття (І. Дніпровський, Я. Мамонтов, М. Куліш) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / О. П. Гудзенко. – К., 2002. – 19 с.
4. Журба Світлана. Художній світ української імпресіоністичної повісті 20-х років ХХ століття / Світлана Журба. – Тернопіль : СМП «Астон», 2000. – 120 с.
5. Ковалів Ю. Історія української літератури: кінець ХІХ – поч. ХХІ ст. : підручник : [у 10 т.] / Юрій Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2014.– (Серія «Альма-матер»). Т. 3 : У сподіваннях і трагічних зламах. – 2014. – 472 с.
6. Коряк В. В боях [статті і виступи 1925-1930] / В. Коряк. – Х. : Література і мистецтво, 1933. – 394 с.
7. Наєнко М. К. Романтичний епос. Ефект романтизму і українська література / М. К. Наєнко. – 2-ге вид., зі змінами й доп. – Київ : Просвіта, 2000. – 382 с.
8. Покальчук В. Н. Романович-Ткаченко. Чебрець-зілля / В. Покальчук // Життя й революція. – 1928. – № 4. – С. 173–175.
9. Романенко О. В. Людина і світ в українській літературі доби Розстріляного відродження : монографія / О. В. Романенко – К. : Компанія ВАІТЕ, 2006. – 98 с.
10. Романович-Ткаченко Н. Твори. / Н. Д. Романович-Ткаченко ; [передм. Н. Шумило]. – К. : Дніпро, 1987. – 397 с.

ЗМІСТ

КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ

<i>T. M. Agibalova</i> DISCUSSION-BASED APPROACH IN FOREIGN LINGUOMENTALITY ACQUISITION: PERFORMING A VARIETY OF ESSENTIAL SOCIOCULTURAL ACTS THROUGH PURPOSEFUL COMMUNICATION	3
<i>O. M. Habelko</i> INTERCULTURAL COMMUNICATION: TO THE PROBLEM OF STEREOTYPING	5
<i>A. V. Khodorenko</i> COGNITIVE AND LINGUISTIC ASPECT OF NARRATIVE	7
<i>V. V. Mukhailenko</i> THE ETHNOLINGUISTIC ASPECT OF THE CONCEPTUAL SYSTEM	10
<i>B. B. Андрієвська</i> ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ГОЛОВНОГО ГЕРОЯ У РОМАНІ Ф. БЕГБЕДЕРА «L'AMOUR DURE TROIS ANS»	12
<i>Ю. Й. Бабчук</i> ГЕНДЕРНІ ПРЕФЕРЕНЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ ВИГУКІВ ТА ЇХ ПРОСОДИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ	15
<i>У. Я. Баркар</i> ПОНЯТТЯ ОДИНИЧНОСТІ У МОВНОМУ МИСЛЕННІ	18
<i>Ж. В. Буць</i> ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ТЕКСТОВОГО КОНЦЕПТУ САМОТНІСТЬ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ «ЖІНОЧІЙ» ПРОЗІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ К. ШАЗАЛЬ «L'INSTITUTRICE»)	21
<i>І. П. Волощук</i> КОМУНІКАТИВНІ ІНТЕНЦІЇ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ ТА КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТИ	24
<i>Т. М. Гузій</i> ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ДУША / ДУХ/, БОГ У РЕЛІГІЙНОМУ СВІТОГЛЯДІ ДРЕВНІХ АНГЛОСАКСІВ	27
<i>І. П. Довбня</i> КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ МЕТОДИКИ ЗІСТАВЛЕННЯ НОМІНАЦІЙ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ПРОСТОРУ В НЕБЛИЗЬКОСПОРІДНЕНИХ МОВАХ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ, ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)	30
<i>B. B. Дубик</i> МЕТАФОРА З РЕЦИПІЕНТНИМИ ЗОНАМИ ПОЛІТИКА В СУЧАСНОМУ ФРАНКОМОВНОМУ МЕДІА ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ЕЛЕКТРОННИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ)	31
<i>К. П. Єсипович</i> РОЛЬ СТИЛІСТИЧНО ЗАБАРВЛЕНОЇ ЛЕКСИКИ У ФОЛЬКЛОРНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОГО ЕРОТИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ)	34
<i>O. B. Іванова</i> МОВНА КАРТИНА СВІТУ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ	36
<i>O. Ю. Качмар</i> ДІЯЛЬНІСНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ДИСКУРСУ: КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ	39
<i>A. E. Коломойченко, M. Ю. Атанова</i> ЗАЙМСТВОВАННЯ ИНОЯЗЫЧНЫХ ИМЕН СОБСТВЕННЫХ КАК ПРОЦЕСС ФОРМИРОВАНИЯ ОНОМАСТИКОНА	42
<i>C. E. Корнева</i> СЕМАНТИЧНИЙ ЗМІСТ ЛЕКСЕМ «MENTALITY», «MENTALITÉ», «МЕНТАЛІТЕТ» І «МЕНТАЛЬНІСТЬ» У ТРЬОХ МОВАХ	45
<i>T. A. Крисанова</i> ПРОТОТИПІЧНИЙ СЦЕНАРІЙ ЯК СПОСІБ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЕМОЦІЙ В ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО КІНОДИСКУРСУ)	48
<i>A. O. Кузьменко</i> СПЕЦИФІКА ІНФАНТИЧНОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ	51
<i>O. Л. Лавриненко</i> МОЛОДІЖНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ МОВНО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ	53
<i>T. O. Лелека</i> ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕОЛОГІЗМУ ЛАЙК В УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ	57
<i>H. I. Лютянська</i> РЕАЛІЗАЦІЯ ОБРАЗ-СХЕМ КУЛЬТУРИ У СИТУАЦІЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО МАС-МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ)	60
<i>L. П. Мармураш</i> ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ THANK	62
<i>M. M. Медвідь</i> ВАРІАТИВНІСТЬ МОВНИХ ЯВИЩ ЯК ОЗНАКА КОГНІТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ МОВИ	64
<i>X. M. Наговіцина</i> ЕМОТИВНІСТЬ МОВНИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ КОНЦЕПТУ «BUSH» В АВСТРАЛІЙСЬКИХ БАЛАДАХ	66
<i>C. B. Настенко</i> СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНА СТРУКТУРА УНІВЕРСАЛЬНИХ КОНЦЕПТІВ ІСПАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ХІІ – ХХ СТОЛІТЬ	70

П. І. Осипов DIE NAMENKUNDE DES DEUTSCHEN IM INTERKULTURELLEN ASPEKT	72
Р. В. Пикалюк РЕАЛІЗАЦІЯ ЗНАЧЕНЬ АКсіОЛОГІЧНОЇ МОДАЛЬНОСТІ ЄВ РЕКЛАМНОМУ СЛОГАНІ ТА СПЕЦИФІКА ЇХ ПЕРЕКЛАДУ	74
І. П. Пініч ЕМОЦІЙНИЙ РЕПЕРТУАР ЯК КОНСТРУКТ ВИРАЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕОЛОГІЇ (ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИКО- КУЛЬТУРНОЇ МАНІФЕСТАЦІЇ ЕМОЦІЙ У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ВІКТОРІАНСЬКОЇ ДОБИ)	77
Н. В. Плотнікова КОНЦЕПТ-АРХЕТИП ХРИСТОС: ПІДҐРУНТЯ МІКРОКОНЦЕПТОСФЕРИ СВЯТКИ	79
О. О. Савченко КОЛЕКТИВНІ УЯВЛЕННЯ ПРО ЛІС В УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ ПАРЕМІЯХ	82
С. П. Сборик ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ВІЗУАЛЬНО-ТОПОЛОГІЧНОГО СПРИЙНЯТТЯ АНГЛОМОВНОГО АВТОРА	85
Л. Л. Семененко ПОЛІТИЧНА КАРТИНА СВІТУ: КРИТЕРІЇ ВИОКРЕМЛЕННЯ	87
М. П. Степанюк ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ПОЛЯ КОНЦЕПТУ 'РАДІСТЬ' У РОМАНАХ СЕСТЕР БРОНТЕ	89
О. Г. Сторчак ХАРАКТЕРИСТИКА СОМАТИЧНОГО КОМПОНЕНТУ КОНЦЕПТІВ HEAVY I LIGHT В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ ...	91
Т. М. Суворова АРХЕТИП ЯК СМИСЛОТВІРНА СКЛАДОВА СЛОВЕСНИХ ОБРАЗІВ	94
Н. О. Сунько КОГНІТИВНА МЕТАФОРА ЯК ТРОПЕЇЧНИЙ ТРАНСФОРМАНТ У СТРУКТУРІ АЛЮЗИВНОГО ГАЗЕТНОГО ЗАГОЛОВКА	98
Н. Ю. Тодорова КОНЦЕПТ «ПРОСТІР» ЯК ЕТАЛОН УНІВЕРСАЛЬНОГО КОНЦЕПТУ	101
В. Д. Урядова СПЕЦИФІКА ОБ'ЄКТІВ ЗІСТАВЛЕННЯ У СЛОВОТВОРЧІЙ СЕМАНТИЦІ РІЗНОСИСТЕМНИХ МОВ	104
Н. Г. Філоненко КОГНІТИВНИЙ ТА ЛІНГВОСИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ СИНТАКСИЧНОГО КОНЦЕПТУ ПРОПОЗИЦІЙНА ПРЕДИКАЦІЯ У РОМАНАХ Л. ГОДЕ «LE SOLEIL DES SCORTA» ТА А. РАІМІ «SYNGUÉ SAVOUR. PIERRE DE PATIENCE»	107
Г. Ю. Цанро ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ СТРАТЕГІЇ КОНТРОЛЮВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ІНТЕРАКЦІЇ (КООПЕРАТИВНА ТА КОНФРОНТАТИВНА ТАКТИКИ)	109
О. О. Черник ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ХУДОЖНЬОГО КОНЦЕПТУ «FEAR» У РОМАНІ ДЕНА БРАУНА «ІНФЕРНО»	113
М. М. Човганюк ІНТЕРВ'Ю В СУЧАСНОМУ МЕДІА-ПРОСТОРІ: ЖАНРОВА ПАРАДИГМА І ДИСКУРСИВНІ ОЗНАКИ	116
Н. І. Шашкіна, Л. А. Лазуренко, Л. В. Дружиніна, Л. В. Потурасва ФОРМУВАННЯ І СТАНОВЛЕННЯ ГАЛУЗЕВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В КОГНІТИВНОМУ АСПЕКТІ	119
І. Ю. Шепельська ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИКОРИСТАННЯ ЕВФЕМІЗМІВ В ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОМУ СТИЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЯПОНСЬКОЇ МОВ	122
Л. Шутак ПРОБЛЕМА НЕПРЯМОГО НАЙМЕНУВАННЯ В ТЕОРІЯХ МОВНОЇ НОМІНАЦІЇ	125
А. Б. Юнацька «ДЕКОНСТРУКЦІЯ» ІДЕНТИЧНОСТІ ЧЕРЕЗ ПЕРЕОЦЕНКУ ГЕНДЕРНИХ РОЛЕЙ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧЕСКИЙ АСПЕКТ	127

ЛЕКСИЧНА, ФРАЗЕОЛОГІЧНА ТА ФРЕЙМОВА СЕМАНТИКА

М. У. Shevchenko, V. V. Sereda THE SEMANTICS OF THE LEXEME «ONE»	130
D. V. Vasylenko POLITICAL METAPHORIC ALLUSION	132
О. В. Абрамчук, Н. Л. Ключко, Ю. В. Поздрань СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ОДОРАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ІВАНА ДРАЧА	134
Н. Ю. Алексеєва, И. А. Смуценко К ПРОБЛЕМЕ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ АНГЛИЙСКИХ СЛОЖНЫХ ГЛАГОЛОВ В РЕЧИ	137
І. О. Андрєєва ПОЛЬОВА МОДЕЛЬ ГЕНЕРАТИВНОГО КОНЦЕПТУ HORROR: ПОНЯТІЙНИЙ СУБСТРАТ	140
О. В. Антонюк СЕМАНТИЧНІ ТА СЛОВОТВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНО-РОДОВИХ ПРИЗВИСЬК (НА МАТЕРІАЛІ АНТРОПОНІМІЇ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)	143
І. О. Артеменко ВЕРБАЛІЗАЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЯВИЩ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ США	147

І. В. Асмуквич ВЕРБАЛЬНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТУ FLIGHT/АВІАПЕРЕЛІТ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ АВІАКОМПАНІЙ)	150
І. М. Бабій СЕМАНТИКА ТА СТРУКТУРА ОКАЗІОНАЛЬНО-ПРЕДМЕТНОЇ НОМІНАЦІЇ В АВТОРСЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА	153
Л. Бабій ФРЕЙМОВИЙ ПІДХІД ДО МОВНОЇ КАТЕГОРИЗАЦІЇ	156
А. М. Біліченко ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ МОВЛЕННСВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У СФЕРІ НАУКОВОГО СПІЛКУВАННЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ КОМПОНЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ НЕМОВНОГО ВНЗ УКРАЇНИ	159
Д. В. Бірюкова ОНТОЛОГІЧНА І СЕМІОТИЧНА СТРУКТУРА ІНТРАТЕКСТОВИХ ОПИСІВ ІНТЕР'ЄРУ	161
М. С. Богачик СПЕЦИФІКА КОМП'ЮТЕРНОГО СЛЕНГУ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	164
Т. Г. Бондар ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ПАРЕМІОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З ОПОРНИМИ КОМПОНЕНТАМИ ДОРОГА, ШЛЯХ, ПУТЬ, ROAD, WAY, WEG, ВАНН	166
І. І. Бурцева LEXICAL AND SEMANTIC MEANS OF 'SPACE' CONCEPT EXPRESSION IN TH. DREISER'S «THE FINANCIER»	169
В. Б. Великорода, Н. О. Футерко ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АБРЕВІАТУР-ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМІВ У ГАЗЕТНОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛАХ ГАЗЕТИ «THE GUARDIAN»)	172
С. В. Волкова СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ СИМВОЛІВ В АМЕРІНДІАНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ	174
І. О. Гаценко ПРОБЛЕМА ДЕФІНІЦІЇ ФОЛЬКЛОРНОЇ ЗАГАДКИ	178
Н. О. Герцовська, К. В. Яблонська АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ КУЛІНАРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ	180
Г. І. Гримашевич ДІАЛЕКТНИЙ ТЕКСТ ГОВІРКИ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ СИСТЕМНИХ ВІДНОШЕНЬ ПРИСЛІВНИКІВ	183
Н. В. Громова, В. В. Харченко БЕЗЕКВІВАЛЕНТНІ ОДИНИЦІ ТА ПОЗНАЧЕННЯ НАЗВ ДІЙ У РОМАНІ П. КУЛІША «ЧОРНА РАДА» ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ В ПЕРЕКЛАДІ	185
Л. В. Губа СТРУКТУРА ПРОСТОРОВОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ТЕКСТІВ МАЛОЇ ПРОЗИ ГЕРМАНА ГЕССЕ	187
О. В. Гурко РЕАЛІЗАЦІЯ ЗНАЧЕННЯ СТВЕРДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИМИ ОДИНИЦЯМИ	190
М. П. Демберецька НАПІВСУФІКСАЛЬНІ ПРИКМЕТНИКИ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ: ДО ПРОБЛЕМИ ПОДІЛУ НА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ РОЗРЯДИ	192
А. Р. Дочу УКРАЇНСЬКІ ОРНІТОНІМИ ТЮРКСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ	195
К. О. Жабко ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ПРОЦЕС ВЗАСМОВПЛИВУ МОВ (НА МАТЕРІАЛІ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ)	197
Ю. В. Жарікова ТИПИ ВІДПОВІДНОСТЕЙ РУМЕЙСЬКИХ, УКРАЇНСЬКИХ ТА НОВОГРЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ	199
О. І. Заграновська СПОСОБИ ЗАСТОСУВАННЯ ДИРЕКТИВНИХ МОВЛЕННСВИХ АКТИВ У З'ЯСУВАЛЬНИХ ВИСЛОВЛЕННЯХ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОГО ТА АНГЛІЙСЬКОГО МОВЛЕННЯ)	201
М. О. Камінська ІМПЛІЦИТНА ОЦІНКА У ФОКУСІ СУЧАСНИХ ДИСКУРСИВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	204
А. В. Капуш ЕВФЕМІСТИЧНІ ТРАНСНОМІНАЦІЇ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	207
Р. О. Каракевич ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ФАКТІВ МОВИ Й КУЛЬТУРИ У ЗІСТАВНІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ	209
О. Б. Кирильчук ВИКОРИСТАННЯ СИТУАЦІЙ ПЕРЕКОНЛИВОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ІНШОМОВНОГО СПІЛКУВАННЯ	212
О. А. Кириченко, А. П. Король ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ГУМОРУ В АНГЛОМОВНИХ СИТКОМАХ	214
Т. М. Князь НАЗВИ ГРОШЕЙ В ЛЕКСИЧНОМУ НАПОВНЕННІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	217
К. Г. Коваленко, М. П. Мелашенко ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ АНТОНІМІВ У СУБМОВІ МЕДИЦИНИ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	219
Т. Б. Козак ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ	221
О. В. Колган ТЕМАТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТЕРМІНІВ ГРІНЧОЇ СПРАВИ, УЖИТИХ У РОМАНІ А. ФУРМАНА «КРОВ І ВУГІЛЛЯ»	223

<i>Д. А. Колодько</i> К ВОПРОСУ О КЛАССИФИКАЦИИ МЕРОНИМОВ	226
<i>Л. Ю. Корзова</i> КАТЕГОРІЇ ЧАСУ ТА ПРОСТОРУ В ДРАМАТУРГІЇ А.Б. ВАЛЬЄХО	229
<i>М. Б. Красикова</i> СЛОВО ШИРОКОЙ СЕМАНТИКИ THING В РАЗЛИЧНЫХ СТИЛЯХ СОВРЕМЕННОГО АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА	233
<i>С. О. Крацило</i> ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ MARRIAGE В ПУРИТАНСЬКІЙ ЕТИКО-ДИДАКТИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ НА МАТЕРІАЛІ ТРАКТАТУ «CHRISTIAN ECONOMICS: OR, THE FAMILY DIRECTORY, CONTAINING DIRECTIONS FOR THE TRUE PRACTICE OF ALL DUTIES BELONGING TO FAMILY RELATIONS, WITH THE APPURTENANCES»	236
<i>В. І. Крпель</i> РОЛЬ ОБРАЗНО-МОТИВАЦІЙНОЇ ОСНОВИ ТА ВНУТРІШНЬОЇ ФОРМИ В ПРОЦЕСІ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ НОМІНАЦІЇ	239
<i>Т. В. Кулікова, В. В. Деркач</i> ДЕРИВАЦІЯ ТЕРМІНІВ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	242
<i>О. О. Кульчицька, Е. А. Балог</i> МОВЛЕННСВИЙ КОД «ДЕВ'ЯТИ ОПОВІДАНЬ» ДЖ. Д. СЕЛІНДЖЕРА	245
<i>І. О. Купіна</i> ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ЯК МОВНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КАТЕГОРІЙ ПРОСТОРУ ТА ЧАСУ В СЕМАНТИЧНОМУ ПОЛІ «ГРАНИЧНІСТЬ»	247
<i>О. Л. Лапінкіна</i> ХАРАКТЕРИСТИКА ГАСТРОНІМІВ ЯК ОКРЕМИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ ТА КОМПОНЕНТІВ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)	249
<i>Н. Є. Леміш</i> ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ НОМІНАЦІЙ НА ПОЗНАЧЕННЯ КАУЗАЛЬНИХ ДОМІНАНТ У НІДЕРЛАНДСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ	251
<i>С. І. Липка</i> ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ЯК ФРАГМЕНТ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ	255
<i>І. В. Лосева</i> ОСНОВНІ АРГУМЕНТАТИВНІ ПРИЙОМИ ПОЛІТИЧНОЇ ПОЛЕМІКИ	257
<i>Г. П. Лукаш</i> МЕТАФОРА ЯК КОГНІТИВНО-ЛІНГВІСТИЧНА ФОРМА КУЛЬТУРИ У ДИСКУРСІ КОНОТАТИВНИХ ВЛАСНИХ НАЗВ	259
<i>Т. О. Луковенко</i> ДО ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ СПЕЦІАЛЬНИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ (ПРОФЕСІОНАЛІЗМІВ)	262
<i>І. М. Матіяш</i> ДИНАМІКА СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ЛЕКСЕМИ FATHER В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ БРИТАНСЬКОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ	264
<i>С. В. Мудра</i> МОВЛЕННСВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СТРУКТУРНИЙ КОМПОНЕНТ ПРОЦЕСУ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ КОНКУРЕНТОЗДАТНИХ ФАХІВЦІВ У ВНЗ УКРАЇНИ	267
<i>Н. В. Науменко</i> КОНЦЕПТОСФЕРА ПРИРОДИ ТА МИСТЕЦТВА У МАЛПІЙ ПРОЗІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ	270
<i>О. В. Нузбан</i> СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТУ	273
<i>Л. О. Овсієнко</i> ПЕЙОРАТИВНИЙ АСПЕКТ СЕМАНТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ	275
<i>Л. В. Олійник</i> СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ ЛЕКСИКИ КОМП'ЮТЕРНОГО СЛЕНГУ МОЛОДІ НІМЕЧЧИНИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ	277
<i>Г. В. Онищак</i> ОСОБЛИВОСТІ СЕМНОГО СКЛАДУ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ДОБРА В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	280
<i>Р. М. Падалка</i> ПРІЗВИЩА У ТВОРАХ СОМЕРСЕТА МОЕМА	283
<i>М. Й. Петришин</i> ЗООМОРФНА МЕТАФОРА В ЛАТИНСЬКИХ ПРИСЛІВ'ЯХ І ПРИКАЗКАХ	285
<i>А. А. Плахтий</i> КОНЦЕПТ АНГЛІЯ: ФРАЗЕОЛОГІЧЕСКИЙ АСПЕКТ	287
<i>О. В. Подолянчук</i> ФОНЕТИЧНІ РИСИ ІДІОСТИЛІЮ Г.ХОТКЕВИЧА НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ «ПОТОМОК ДОВБУШІВ», «ЧАРІВНА ПАЛИЦЯ», «БЛУД», «ЗА ЮРІШТАНОМ»	290
<i>С. С. Поліщук</i> НОМІНАЦІЯ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР ТА ЇХ ЧАСТИН У СХІДНОПОДІЛЬСЬКІЙ ГРУПІ ГОВІРОК ПІВДЕННО- ЗАХІДНОГО НАРІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	292
<i>М. І. Половинкіна</i> СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НОМІНАНТІВ ЗЕЛЕНОВОГО КОЛЬОРУ В МОВІ ПОЛЬСЬКОЇ ПОЕЗІЇ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.	295

С. В. Помирча, М. Ю. Дзюба КОРПУС КОРДОЦЕНТРИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ПЛАТФОРМА ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНОГО РОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ О. ІЛЬЧЕНКА «КОЗАЦЬКОМУ РОДУ НЕМА ПЕРЕВОДУ...»)	297
О. О. Решетняк, Н. В. Швидка ДО ПИТАННЯ СЕМАНТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ Й КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ БІБЛІЙНИХ АНТРОПОНІМІВ	300
С. М. Рибачок МАНІПУЛЯТИВНА ПРИРОДА ЕКОНОМІЧНОГО ДИСКУРСУ	302
А. М. Савула ГРАНИЧНИЙ ЕЛАТИВ	305
І. А. Салата КІЛЬКІСНА ТА ЯКІСНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	308
Т. Ф. Семашко ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО КОДУ КОЛОРАТИВІВ У МОВНІЙ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ	311
О. В. Сердюк ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПТІВ КІШКА ТА СОБАКА В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	313
Д. П. Соколов ПОЛИТИЧЕСКИЙ РЕБРЕНДИНГ ОТ ПРОТИВНИКА КАК ЧАСТНЫЙ СЛУЧАЙ БОРЬБЫ ЗА ЛЕКСИКУ	315
Т. В. Сорока ОСОБЛИВОСТІ СЕМНОЇ СТРУКТУРИ АКЦІОНОМЕНІВ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	318
О. Г. Сошко СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗНИХ ПОРІВНЯНЬ ІЗ ЗООМОРФНИМ КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЛЮДИНИ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, НІМЕЦЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)	321
І. Б. Стисло ОПОЗИЦІЯ МОЛОДИЙ – СТАРИЙ У СВІДОМОСТІ НОСІЇВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ ДАНИХ АСОЦІАТИВНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ)	324
Л. В. Супрун ІНОНІМИ ЯК НОСІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МЕНТАЛЬНОСТЕЙ НА СТОРІНКАХ ФРАНКОВОГО «ЛІТЕРАТУРНО- НАУКОВОГО ВІСНИКА»	327
Н. С. Татуревич ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІМПЕРАТИВНОГО РЕЧЕННЯ В СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЯХ	331
О. Є. Ткачук-Мірошниченко МОТИВАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ АНГЛОМОВНИХ КОМАНДОНІМІВ (НА ПРИКЛАДІ НАЗВ КОМАНД НХЛ, НФЛ, НБА, НБЛ ТА АБЛ)	333
Л. М. Усик ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ НОМІНАЦІЙ, ЩО МІСТЯТЬ ОЦІННИЙ КОМПОНЕНТ	335
В. Є. Федонюк ІСПАНСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В ЧЕСЬКІЙ МОВІ В АСПЕКТІ ДІАХРОНІЇ ТА СИНХРОНІЇ	338
В. В. Хмара ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ ВУХО СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА ЗАХІДНОГЕРМАНСЬКИХ МОВАХ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ	342
А. В. Ходоренко К ВОПРОСУ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ОПИСАНИЯ НАРРАТИВА	345
В. О. Черненко ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СЛЕНГУ ТА ЖАРГОНУ В АНГЛОМОВНОМУ МЕДИЧНОМУ ДИСКУРСІ	347
Л. З. Черниш IDIOMEN DER DEUTSCHEN SPRACHE MIT SOMATISCHEN LEXIKALISCHEN ELEMENTEN	350
І. В. Чернишова СИНТАКСИЧНИЙ АСПЕКТ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛОКАЛЬНИХ МАРКЕРІВ ОЦІННОСТІ «ЧУЖОГО» ПРОСТОРУ В АНГЛІЙСЬКОМУ ТЕКСТІ БІБЛІЇ	352
О. І. Чернікова ВЕРБАЛЬНИЙ МЕМ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ	354
О. В. Шайковський ЕТНОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУР	357
С. В. Шийка ВЛАСНІ НАЗВИ ОБ'ЄКТІВ ПІДСІЧНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ РІВНЕНЩИНИ	360
О. А. Шумейко ВЛАСНІ НАЗВИ ЯК ЗАСІБ ТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ КІНЦЯ ХХ СТ.	362
Т. Е. Щеглова ОСОБЕННОСТИ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СЕМАНТИКИ ПОДОБИЯ СЛОЖНЫХ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ (НА МАТЕРИАЛЕ СТРОИТЕЛЬНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ)	365
Л. В. Юрса КОДИФІКАЦІЯ БАЧВАНСЬКО-СРИМСЬКОЇ ГОВІРКИ У ПРАЦЯХ МОВОЗНАВЦІВ	368
О. В. Якименко РОМАНТИЧНО-СЕНТИМЕНТАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОВІСТІ «ЧЕБРЕЦЬ-ЗІЛЛЯ» НАТАЛІ РОМАНОВИЧ-ТКАЧЕНКО	370

Наукове видання

**Наукові записки
Національного університету «Острозька академія»
Серія «Філологічна»**

Збірник наукових праць

Випуск 51

Головний редактор *І. Д. Пасічник*

Відповідальний за випуск *І. В. Ковальчук*

Укладачі: *І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк, С. В. Новоселецька*

Технічний редактор *Р. В. Свинарчук*

Комп'ютерна верстка *Н. О. Крушинської*

Художнє оформлення обкладинки *К. О. Олексійчук*

*За достовірність наведених фактичних даних, цитат,
власних імен, географічних назв та інших відомостей
відповідають автори.*

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 43,94. Тираж 100 прим. Зам. № 13–15
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «TimesNewRoman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Видавець СПД Свинарчук Р. В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 27 від 29 липня 2004 року.
Тел. (+38067) 771 28 70, e-mail: 35800@ukr. netРВ №1 від 8 серпня 2000 року.